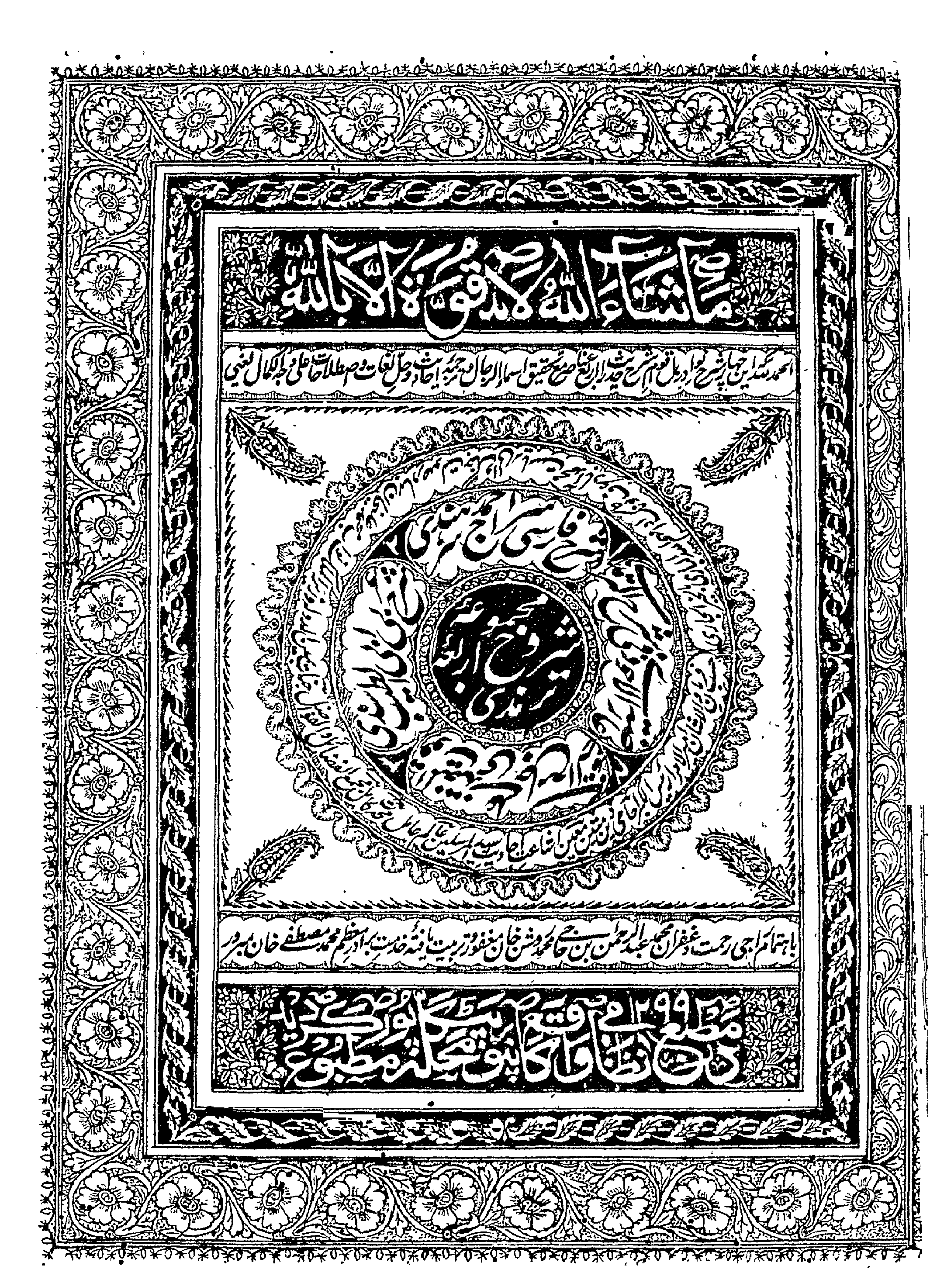
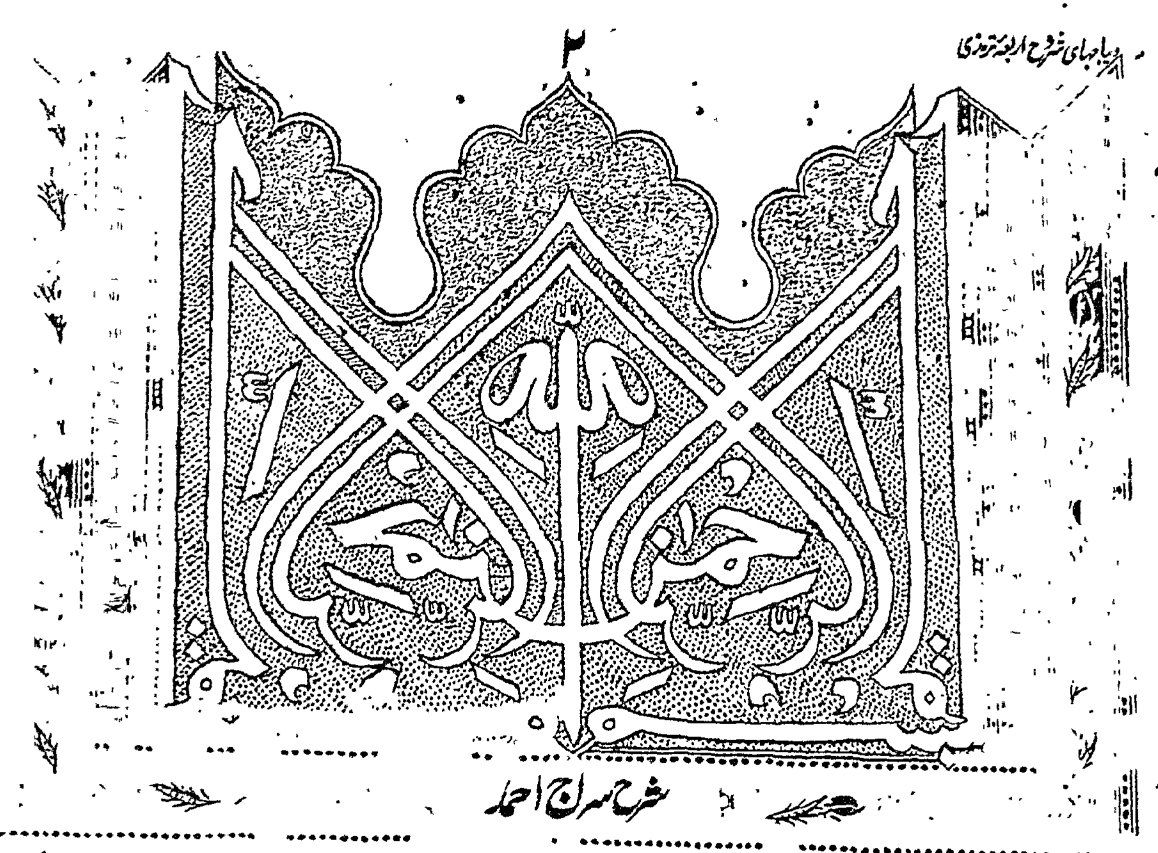

ما شاء الله لا قوة الا بالله
الحمد لله که این چهار شرح متداول قوم امام شرح حدیث الترمذی مع تحقیق اسماء الرجال وجمیع احادیث وحل لغات و اصطلاحات حاشیه علی وجه الکمال
مجموعه شروح اربعه ترمذی
شرح فارسی سراج احمد سرهندی
باهتمام راجی رحمت غفران محمد عبد الرحمن بن حاجی محمد روشن خان مغفور تربیت یافته خدمت برادر معظم محمد مصطفی خان
در مطبع نظامی واقع کانپور محله پٹکاپور ۱۲۹۹ مطبوع گردید

شرح سراج احمد

[illegible] الذی اظهر فی ذاته القدیم باخراج الکائنات من العدم وفضّل الانسان بحمل الامانة علی سائر الامم سیما المصطفی من بین الکافّة بالکرم والصلوة علی رسوله الذی ارسله بالحق بشیرا ونذیرا وهدی ونورا من الظلم وعلی آله واصحابه الذین نعتوا فی اللوح والقلم والسلام علی ائمتنا المشرفین علی فهم النصوص والاحادیث بالرحم خصوصا علی ذوی الرأی والاجتهاد مثل العلم سیما رئیسهم اسمه فی الملکوت الاعظم اما بعد فقیر حقیر تقصیر سراج احمد بن محمد مرشد السرهندی الحنفی الفاروقی میگوید که چون فراغ از ترجمه صحیح مسلم گردید بعضی یاران بجد گردیدند که ترجمه صحیح ترمذی که مشتمل ست بر احادیث [illegible] کرده آید باوجود آنکه هیچ اسباب از شرح وترجمه آن موجود نبود صرف توکل برحق تعالی نموده وتوفیق ازوی تعالی جسته بتاریخ پانزدهم شهر ذی حجه سنه یک هزار و دویست ونود دوم از هجرت نبوی دران امر اقدام نموده محض بفضل ایزدی بیمن وبرکت رسالت نبوی علیه الصلوة بتاریخ شانزدهم شهر ذی حجه سنه [illegible]

شرح ابی [illegible]

بسم الله الرحمن [الرحیم]

الحمد لله الذی شیّد ارکان الدین الحنیفی بکتابه المبین واحکم اصول احکامه بمحکمات بیّناته الموجبة للیقین والصلوة والسلام علی نبیّه المبعوث الی کافة العالمین الذی بعث فی الامیین رسولا منهم یتلوا علیهم آیاته ویزکیهم ویعلمهم الکتاب والحکمة وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین

قوت المغتذی

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله علی فضله العمیم والصلوة والسلام علی نبیّه الکریم وعلی آله وصحبه ذوی الفضل الجسیم هذا الکتاب الرابع مما وعدت بوضعه علی الکتب الستة وهو تعلیق علی جامع ابی عیسی الترمذی علی نمط ما علقته علی صحیح البخاری المسمی بالتوشیح وعلی صحیح مسلم المسمی بالدیباج وعلی سنن ابی داؤد المسمی بمرقاة الصعود وسمیته **قوت المغتذی** علی جامع الترمذی جعله الله خالصا لوجهه الکریم موجبا للفوز بجنات النعیم **مقدمة** قال الحافظ ابو الفضل بن طاهر فی کتاب شروط الائمة لم ینقل عن واحد من الائمة الخمسة انه قال شرطت فی کتابی هذا ان اخرج علی کذا لکن لما سبرت کتبهم علمت بذلک شرط کل واحد منهم فشرط البخاری ومسلم ان یخرجا

عارضة الاحوذی

بسم الله الرحمن الرحیم

وصلی الله علی سیدنا محمد وعلی آله یقول سیدنا وشیخنا الشیخ الجلیل السید الشریف الامام العالم المحدث الحافظ الثقة الثبت شیخ شیوخ الاسلام ذو النسبین الطاهرین بین دحیة والحسین نجم الدین ابو عمرو عثمان بن الشیخ الامام ابی علی الحسن

شرح سراج احمد

یک ہزار و دویست و بیست و دوم روز یک شنبہ باتمام رسید و در ابتدای کتاب مقدمہ بنویسد کہ مشتمل باشد بر فوائد ضروریہ کہ از دانستن آن گزیر نیست از احوال مصنف و اصطلاحات وی از صحیح و حسن و غریب و منکر و شاذ و غیرہا و آنچہ مصنف درین کتاب بطریق تعلیق ذکر کردہ است بعد از حدیث و گفتہ و فی الباب عن فلان و در بعضے جا و فیہ عن فلان اگرچہ مصنف را بطریق اسناد رسیدہ است لیکن مصنف اسناد را مع حدیث حذف کردہ اکتفا نمودہ باین قول و فی الباب عن فلان این عاجز مہما امکن از کتب تفتیش نمودہ آنہا را مسند ساخت مگر بعض کم در نظر نیامدہ آنہا را ہمچنان فروگذاشت و در انجا گفتہ لم اجد من خرجہ و در بعضے مواضع سوای آنہا کہ از دیگر صحابہ مروی گشتہ آنہا را نیز ایراد نمودہ و زیادہ بران کردہ و در بعضے مقامات تحقیق و تدقیق آنرا بیان نمودہ و اکثر درین کتاب صرف اکتفا ترجمہ نمودہ موافق قواعد عربیہ الا ماشاء اللہ و در بعضے جا ذکر ترکیب ہم نمودہ تا طبائع مردم عوام ازان ملول نگردند و اگر ذکر وا لما فیہ علیہ منہ ذکر میکرد مجلدات ضخامت میگشت و در بعضے جاہا عبارت عربی را ہم آوردہ است و در اکثر مقامات حوالۂ کتاب ہم کردہ است الا ماشاء اللہ مصنف در آخر کتاب کتاب العلل نوشتہ ہست چونکہ ذکر آنہا در مقدمہ ضروری بود برخی را از انہا علل در مقدمہ ہم ذکر نمودہ است تا مردم ازان مستغنی گردند و اگرچہ ترجمۂ این بیچارہ لائق آن نیست و قابلیت آن ندارد کہ در نظر خواص در آید و از مطالعہ اش محظوظ گردند لیکن این عاجز رجا از توجہات کریمانۂ ایشان آن دارد کہ از دعای آخرت این ذرۂ بیمقدار را یاد و شاد فرمایند شاید حق سبحانہ تعالی بکرم و فضل خویش بذروۂ اجابت مقرون گرداند غرض کلی و مقصود اصلی این خاکسار از تسوید ترجمہ آنست کہ عنایات واہب العطیات بصدقۂ ترجمۂ احادیث حضرت نبوی مصطفوی و بتوجہ اہالی آن دربارۂ این کمینہ در رسد کہ در خدام و موالی عتبۂ عالیشان محشور و مبعوث گرداند **مصراع** برکریمان کارہا دشوار نیست * **مصراع** شاہان چہ عجب گر بنوازند گدا را * **بیت** اگر پادشہ بر در پیرہ زن * بیاید تو اے خواجہ سبلت مکن *

شرح ابی الطیب

[illegible]نا فازال باحادیثہ الزاہرۃ المشہود لہا بان ہو الا وحی یوحی ریب المبتدعین و صحح بصحاح احادیثہ سقم قلوب العالمین و رفع [illegible]بطرق حسانہ اعلام الدین و اوضح بہا سبیل المحسنین فتری الاسناد فی الروایات للعدول الثقات سببا متصلا الی اللحوق [illegible]بسید المرسلین و موجبا للنجاۃ و الفوز مع الناجین فطوبی لمن اعتصم بحبل اللہ المتین و استمسک بعری احادیث رسولہ صلی اللہ علیہ وسلم [illegible]فانہ الفوز المبین **اما بعد** فیقول العبد الراجی عفو ربہ الغافر محمد ابو الطیب بن عبد القادر السندی مولدا [illegible]والمدنی موطنا و الحنفی مذہبا و النقشبندی طریقۃ لما کان کتاب سنن الحافظ الحجۃ المتقن المحدث

قوت المغتذی

[illegible]الحدیث المجمع علی ثقۃ نقلتہ الی الصحابی المشہور و اما ابو داؤد و النسائی فان کتابیہما ینقسم علی ثلثۃ اقسام **الاول** الصحیح المخرج فی الصحیحین **والقسم الثانی** صحیح علی شرطہما و قد حکی ابو عبد اللہ بن مندۃ ان شرطہما اخراج احادیث اقوام لم یجتمع علی ترکہم اذا صح الحدیث باتصال الاسناد من غیر قطع و لا ارسال فیکون ہذا القسم من الصحیح الا انہ طریق لا یکون طریق ما اخرج البخاری و مسلم فی صحیحہما بل طریقہ طریق ما ترک البخاری و مسلم من الصحیح لما بینا انہما ترکا کثیرا من الصحیح الذی حفظاہ **والقسم الثالث** احادیث اخرجاہا من غیر قطع عنہما بصحتہا و قد ابانا علتہا بما سمعہ اہل المعرفۃ و انما اودعا ہذا القسم فی کتابیہما لروایۃ قوم لہا و احتجاجہم فاوردا ہا و بینا سقمہا لزوال الشبہۃ و ذلک اذ لم یجدا لہا طریقا غیرہ لانہ اقوی عندہما من رأی الرجال و اما ابو عیسی الترمذی فکتابہ علی اربعۃ اقسام **الاول** ما ہو صحیح مقطوع بہ و ہو ما وافق البخاری و مسلما **والثانی** ما ہو علی شرط ابی داؤد و النسائی کما بینا فی القسم الثانی لہما **وقسم ثالث** کالقسم الثالث لہما اخرجہ و ابان عن علتہ **وقسم رابع** ابان ہو عنہ و قال ما اخرجت فی کتابی الا حدیثا قد عمل بہ بعض الفقہاء فعلی ہذا الاصل کل حدیث احتج بہ محتج و عمل بموجبہ عامل اخرجہ سواء صح طریقہ ام لم یصح و قد ازاح عن نفسہ الکلام فانہ تکلم علی کل حدیث بما فیہ و کان من طریقہ ان یترجم الباب الذی فیہ حدیث مشہور عن صحابی قد صح الطریق

عارضۃ الاحوذی

ابن علی بن دحیۃ
رضی اللہ عنہ
حدثنی بجمیع
ہذا الکتاب
الشیخ الفقیہ
العالم الاوحد
المحدث الحافظ
ابو القاسم خلف
ابن عبد الملک
ابن بشکوال
قال حدثنی
بہ الامام
الاوحد
المحدث المتقن
الحافظ القاضی
ابو بکر محمد
ابن عبد اللہ
الاشبیلی
المعروف
بابن العربی
المالکی
رضی اللہ عنہ
قال الحمد للہ
مبلغ الحمد لما
اذ لا یستطیع
العبد ان یبلغ
کنہ الحمد
وکیف یتعلق
ظمئہ لا حد
والمصطفی

شرح سراج احمد

مقدمة الكتاب اول رعالم ربانی علامهٔ دهر وحید عصر لثام و مقتدای علما مصنف این جامع صحیح میند ترمذی ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورة بن موسی بن الضحاک السلمی الترمذی آی عزیز ولادت او در سنه تسع ومائتین بود و او اکمه پیدا شده بود و او یکی از علما و حفاظ بود و در فقه مهارتی تمام داشت و علم حدیث از بسیاری علما اخذ کرده و در ترمذ وفات کرد در شب دوشنبه سیزدهم شهر رجب المرجب و هفتاد و نه و کتاب او این جامع از احسن کتب ست از روی ترتیب و اقل تکرار و کثرت فوائد که در غیر آن نیست از کتب احادیث از ذکر مذاهب و وجوه استدلال و بیان انواع حدیث از صحیح و حسن و غریب و جرح و تعدیل و در آخر کتاب کتاب العلل ذکر کرده است که جمع کرده است در ان فوائد کما لا یخفی قدرها علی من وقف علیها و گفت مصنف بعد از تصنیف این جامع عرض کردم بر علمای حجاز و عراق و خراسان پس از دیدن آن همه خرسند گشتند و تحسین نمودند و گفتند که این کتابی ست که کافیست مجتهد را و بی نیاز کننده است مقلدان را و درین کتاب از ثلاثیات یک حدیث است و در دو سه جا امام بخاری نیز از وی روایت حدیث کرده و آورا مصنفات بسیار اند مثل شمائل النبوی که آن از احسن کتب ست که در بیان جزو از شمائل آنحضرت صلی الله علیه وسلم تصنیف یافته و میامن و برکات بیشمار و بسیار دارد و خواندن آن برای مهمات مجربست و مرتبهٔ این کتاب جامع پس از صحیحین و ابی داود ست و دیگر کتب و رسائل نیز تصنیف نموده است **بدان** که شناختن مراتب اهل حدیث از مهمات و ضروریات اهل حدیث پنج مرتبه دارند **اول** طالب یعنی کسیکه شروع و ابتدا در آموختن حدیث کند **دوم** شیخ یعنی اوستادی که تعلیم حدیث نماید **سوم** حافظ و آن کسی را گویند که علم او بصد هزار حدیث محیط باشد **چهارم** حجة و آن کسی ست که احاطهٔ علم او بسه صد هزار حدیث باشد

شرح ابی الطیب

ابی عیسی محمد بن عیسی الترمذی احسن الكتب ترتيبا واقلها تكرارا وفيه ما ليس في غيره من ذكر المذاهب ووجوه الاستدلال وتبيين انواع الحديث من الصحيح والحسن والغريب وقد جمع فيه فوائد حسنة لا يخفى قدرها على من وقف عليها ولذا هو كاف للمجتهد ومغن للمقلد **قال** ابو اسمعيل الهروي وهو عندي انفع من الصحيحين لان كل احد يصل الى الفائدة منه واما الصحيحان فلا يصل اليها منهما الا العالم المتبحر ولم ار من كتب على جميع احاديثه شرحا وقد كان كثير من الفاظه محتاجا الى حله فان العلامة الحافظ **السيوطي** كتب على نبذ منها والقاضي ابو بكر كتب شرحا كاملا الا انه طال الكلام

شرح [illegible]

اليه واخرج حديثه في الكتب الصحاح فيورد في الباب ذلك الحديث من حديث صحابي آخر لم يخرجوا من حديثه ولا يكون الطريق اليه كالطريق الى الاول الا ان الحكم صحيح ثم يتبعه بان يقول وفي الباب عن فلان وفلان ويعد جماعة منهم الصحابي الذي اخرج ذلك من حديثه وقلما يسلك هذه الطريقة الا في ابواب معدودة انتهى **وقال** الحازمي في شروط الائمة مذهب من خرج الصحيح ان يعتبر حال الراوي العدل في مشايخه وفيمن روى عنهم وهم ثقات ايضا وحديثه عن بعضهم صحيح ثابت يلزم اخراجه وعن بعضهم مدخول لا يصح اخراجه الا في الشواهد والمتابعات **قال** وهذا باب فيه غموض وطريق ايضاحه معرفة طبقات الرواة عن راوي الاصل ومراتب مداركهم فلنوضح ذلك بمثال وهو ان يعلم ان اصحاب الزهري مثلا على خمس طبقات ولكل طبقة منها مزية على التي يليها **فالاولى** غاية الصحة نحو مالك وابن عيينة وعبيد الله بن عمر ويونس وعقيل ونحوهم وهي مقصد البخاري **والثانية** شاركت الاولى في غير ان الاولى جمعت بين الحفظ والاتقان وبين طول الملازمة للزهري حتى كان فيهم من يلازمه في السفر ويلازمه في الحضر والثانية لم يلازم الزهري الا مدة يسيرة فلم يمارس حديثه وكانوا في الاتقان دون الطبقة الاولى وهذه شرط مسلم نحو الاوزاعي والليث بن سعد والنعمان بن راشد وعبد الرحمن بن خالد بن مسافر وابن ابي ذئب **والثالثة** جماعة لزموا الزهري كالطبقة الاولى غير انهم لم يسلموا من غوائل الجرح فهم بين الرد

عارضة الاحوذي

يبقى لاقرب ما كان من ربه لا احصي ثناء عليك انت كما اثنيت على نفسك ومعلوم ان المصطفى ادرك من حمد ربه في حياته ما لم يدركه بشر من مخلوقاته ومع ذلك فانه لما اخبر عن المقام المحمود قال فاحمد ربي بمحامد يعلمنيها حينئذ لا اعلمها الآن فليس في القوة البشرية ان يحيط بمجامع الثناء على الجلال الالهية

شرح سراج احمد

منجم حاکم وآن بر کسی اطلاق شود که علم او بجمیع احادیث از روی متن و اسناد و جرح و تعدیل و تاریخ محیط باشد دیگر بدانکه صیغہای ادای حدیث ثابت مرتبہ دارد اول سمعت وحدثنی دوم اخبرنی وقرأت علیہ سوم قرئ علیہ وانا اسمع چهارم انبأنی پنجم ناولنی ششم شافهنی بالاجازة هفتم کتب الی بالاجازة هشتم عن وقال وذکر وروی که احتمال سماع واجازت دارد ولفظ اول یعنی سمعت وحدثنی صلاحیت برای کسی دارد که تنها از لفظ شیخ بشنود اما اول یعنی سمعت و دوم نیز از سماع بلا واسطه است که احتمال واسطه ندارد زیرا که اطلاق حدثنی گاهی در اجازت هم میشود و بلند ترین صیغہای ادا از روی رتبه و مقدار صیغه است که واقع در املا میشود یعنی شیخ املا بر طالب کند و او بنویسد چه ثبت و تحفظ در ان بیشتر ست سوم یعنی اخبرنی وچهارم یعنی قرأت علیہ مخصوص برای کسی ست که بنفس خود نه با غیر بر شیخ خود بخواند و صیغه جمع یعنی اخبرنا وقرأنا علیہ مانند پنجم ست یعنی قرئ علیہ وانا اسمع وانبأنا با عتبار لغت واصطلاح متقدمین بمعنی اخبار ودر عرف متاخرین مانند عن برای اجازت وعنعنه معاصر محمول بر سماع ست واطلاق مشافهة یعنی شافهنی در اجازت متلفظ باشد ومکاتبة در اجازت مکتوب میشود واذن با جازت اکثر در صحت روایت بمناوله شرط ست وهمچنین در وقادة وآن عبارت ست از یافتن کتاب بخط کسیکه او را شناسد پس باید که بگوید بخط فلان خبرنی یافتم ودر آن جائز نیست که درین مقام اخبرنی وغیر ذلک را اطلاق کند وهمچنین وصیت بکتاب که در وقت موت یا سفر برای شخصی معین با صل یا باصول خود نماید اگرچه ایمهٔ متقدمین جائز داشته اند که روایت آن اصول از وجه این وصیت کند اما جمهور بدون اجازت جائز نداشته اند واذن بروایت در اعلام نیز شرط ست یعنی شیخ یکے را از طلبهٔ اعلام باین کند که من کتاب فلانی را از فلانی روایت میکنم اگر اجازت داد معتبر ست والا فلا

شرح ابی الطیب

الاسناد علی مذهب الامام مالک رضی الله تعالی عنه ولم یتعرض لکثیر من الالفاظ المحتاجة الی البیان وابن سید الناس اول من کتب قطعة من الشرح وکمل علیها الحافظ زین الدین ابو الفضل العراقی ولم یتمه ومع ذلک لم یوجد الآن لفا انتهی منه وکتب علیه شیخ الاسلام سراج الدین البلقینی قطعة والحافظ ابو الفضل بن حجر رحمه الله مجلدا لم یقف الفاملیه من قبلی فکیف انا وایضا کتب علی ما یقول فیه الترمذی وفی الباب ولم یوجد استخرت الله تعالی ان اشرح انا الا شرحا یحل جمیع الفاظه الا ما شذ فبدأت فی شرحه رجاء ان اندرج فی سلک من قال صلی الله علیه وسلم

قوت المغتذی

ونا الا القبول وهم شرط ابی داؤد والنسائی نحو سفیان بن حسین وجعفر بن برقان واسحق بن یحیی الکلبی **والرابعة** قوم شارکوا اهل الثالثة فی الجرح والتعدیل وتفردوا بقلة ممارستهم لحدیث الزهری لانهم لم یصاحبوا الزهری کثیرا وهم شرط الترمذی **قال** وفی الحقیقة شرط الترمذی ابلغ من شرط ابی داؤد لان الحدیث اذا کان ضعیفا ومن حدیث اهل الطبقة الرابعة فانه یبین ضعفه وینبه علیه فیصیر الحدیث عنده من باب الشواهد والمتابعات ویکون اعتماده علی ما صح عن الجماعة ومن هذه الطبقة زمعة بن صالح ومعاویة بن یحیی الصدفی والمثنی بن الصباح **والخامسة** قوم من الضعفاء والمجهولین لا یجوز لمن یخرج الحدیث علی الابواب ان یخرج لهم الا علی سبیل الاعتبار والاستشهاد عند ابی داؤد فمن دونه فاما عند الشیخین فکبحر بن کنیز السقاء والحکم بن عبد الله الایلی وعبد الله القدوس بن حبیب ومحمد بن سعید المصلوب وقد یخرج البخاری احیانا عن اعیان الطبقة الثانیة ومسلم عن اعلام الطبقة الثالثة وابو داؤد عن مشاهیر الرابعة وذلک لاسباب تقتضیه **وقال** الذهبی فی المیزان انحطت رتبة جامع الترمذی عن سنن ابی داؤد والنسائی لاخراجه حدیث المصلوب والکلبی وامثالهما **وقال** ابو جعفر بن الزبیر اولی ما ارشد الیه ما اتفق المسلمون علی اعتماده وذلک الکتب الخمسة فالموطا الذی تقدمها وضعا ولم یتاخر عنها رتبة وقد اختلفت مقاصدهم فیها وللصحیحین فیها شفوف وللبخاری لمن اراد التفقه مقاصد جلیلة ولابی داؤد فی حصر احادیث الاحکام واستیعابها ما لیس لغیره وللترمذی فی فنون الصناعة الحدیثیة

عارضة الاحوذی

لقتبض العنان عند عدم الاستطاعة عقیدة اهل السنة والجماعة وان تشوقت لمعتمد من المعنی یکون لاعتقاد ذلک عدة ومعنا فقد علمت ان الشکر اخص من الحمد ولا یحصی واجب بقصر فان النعم اعظم من معرفتنا فلا تبلغها الا شارة الی قوله تعالی وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها واذا کان الشکر اخص یعلو علی القدرة فالحمد لله اتم بذلک اولی

شرح سراج احمد

واجازت عامه چنانکه گوید اجازت بهمه مسلمانان یا کسی راکه مرا در زندگانی دریابد یا باہل فلان اقلیم یا باہل فلان بلده دادم واجازت مجهول مبهم یعنی بترک اسم باشد چنانکه گوید بمحمد مصری درم یا بجماعه را از مردم اجازت دادم یا مهمل یعنی بذکر اسم بدون نسبت چنانکه گوید احمد را اجازت دادم واجازت معدوم چنانکه گوید اجازت بپسر فلان دادم که بعد ازین تولد شود واجازت موجود یا معدوم معلق بشرط غیر چنانکه گوید اجازت ترا دادم اگر فلان خواهد یا اجازت بکسی دادم اگر فلان نخواهد معتبر نیست بدانکه شناختن تحمل وسماع از مهمات حدیث است وتحمل کافر نیز جواز دارد اگر ادای آن بعد اسلام کند وهمچنین فاسق بطریق اولی اگر ادای حدیث بعد توبه وثبوت عدالت کند بدانکه محدثین راویان را تقسیم بطبقات کرده اند وطبقه در اصطلاح ایشان عبارت از جماعت که در سن وسال وملاقات مشایخ باہم شریک باشند وگاهی یک شخص بدو اعتبار از دو طبقه شمرده میشود چنانکه انس بن مالک که باعتبار ثبوت صحبت او با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در طبقه عشره مبشره وکبار صحابه شمرده میگردد وباعتبار صغر سن وخرد سالگی در طبقه که ادنی وخرد از عشره مبشره اند مثلا وابن حبان وغیره جمیع صحابه را باعتبار صحبت یک طبقه ساخته اند وابو عبد الله محمد بن سعد بغدادی باعتبار مزید وزیادت صحبت که بعثت واسلام وحضور مغازی وغیره باشد ایشان را طبقات طبقات ساخت وهمچنین تابعین را ابن حبان باعتبار اخذ حدیث از بعض صحابه یک طبقه قرار داد ومحمد بن سعد باعتبار لقا وغیره ایشان را طبقات گردانید بدانکه حدیث در اصطلاح محدثین قول وفعل وتقریر آنحضرت را گویند ومعنی تقریر آنست که شخصی نزد آنحضرت صلی الله علیه وسلم کاری کرد یا سخنی گفت وآنحضرت بران مطلع شد ونهی نکرد وانکار نمود وسکوت ورزید وآنرا مقرر داشت این را تقریر گویند ونزد بعضی قول وفعل وتقریر صحابه وتابعین را نیز حدیث میگویند

شرح ابی الطیب

فيهم نضر الله امرأ سمع مقالتي فوعاها فاداها كما سمعها واما جلالة قدر الامام الحجة الاوحد الثقة الحافظ المتقن ابي عيسى محمد بن عيسى الترمذي فغنية عن البيان وكفى به فضلا انه اخذ عن محمد بن اسمعيل البخاري وقتيبة بن سعيد ومحمد بن غيلان ومحمد بن بشار واحمد بن منيع ومحمد بن المثنى وسفيان بن وكيع وغيرهم واخذ عنه خلق كثير حتى اخذ عنه البخاري كما ذكره في كتابه هذا وله تصانيف كثيرة في علم الحديث منها الشمائل وكتابه هذا الصحيح ثم اعلم ان ابا عيسى رح قسم كتابه على اربعة اقسام قسم صحيح مقطوع به وهو ما وافق البخاري ومسلما وقسم على شرط ابي داود والنسائي

قوت المغتذي

ما لم يشاركه غيره وقد سلك النسائي اغمض تلك المسالك واجلها وقال القاضي ابو بكر بن العربي في اول شرح الترمذي اعلموا انار الله افئدتكم ان كتاب الجعفي هو الاصل الثاني في هذا الباب والموطا هو الاول في الباب وعليهما بنى الجميع كالقشيري والترمذي فما دونهما ما طفقوا يصنعونه وليس فيهم قدر كتاب ابي عيسى مثله حلاوة مقطع ونفاسة منزع وعذوبة مشرع وفيه اربعة عشر علما فوائد صنف وذلك اقرب الى العمل واسند وصحح واسقط وعدد الطرق وجرح وعدل واسمى واكنى ووصل وقطع واوضح المعمول به والمتروك وبين اختلاف العلماء في الرد والقبول لآثاره وذكر اختلافهم في تأويله وكل علم من هذه العلوم اصل في بابه وفرد في نصابه فالقارئ له لا يزال في رياض مونقة وعلوم متفقة انتهى وقال بعضهم

كتاب الترمذي رياض علم ... جلت ازهاره بزهر النجوم

به الآثار واضحة ابينت ... بالقاب اقيمت كالرسوم

فاعلاها الصحاح وقد انارت ... نجوم للخصوص وللعموم

ومن حسن يليها او غريب ... وقد بان الصحيح من السقيم

فعلله ابو عيسى مبينا ... معالمه لطلاب العلوم

وطرزه باداب صحاح ... تخيرها اولوا النظر السليم

من العلماء والفقهاء قدما ... واهل الفضل والنهج القويم

فجاء كتابه علما يقينا ... تفنن فيه ارباب العلوم

ويقتبسون منه نفيس علم ... يفيد نفوسهم اسنى الرسوم

عارضة الاحوذي

من اول مرة فسألته الحضيمان يتغمدنا من رحمته بقسم يشفق منه ثوابنا ويكرم به ما بنا انه المنعم الكريم وبعد فان طائفة من الطلبة عرضوا على رغبة صادقة في صرف الهمة الى شرح كتاب ابي عيسى الترمذي فصادفوا مني تبدا عن امثال ذي وفي علم علام الغيوب اني احرص الناس على ان تكون اوقاتي مستغرقة في باب العلم الا اني بنيت

شرح سراج احمد

پس انچه منتهی بحضرت نبوت گردد آنرا حدیث مرفوع گویند چنانکه گوید گفت یا کرد یا تقریر نمود آنحضرت یا گویند از ابن عباس آمده است مرفوعا یا گویند رفع کرد این را ابن عباس وآنچه منتهی بصحابه گردد موقوف خوانند چنانکه گویند گفت یا تقریر نمود یا کرد ابن عباس یا گویند از ابن عباس آمده موقوفا یا موقوف ست بابن عباس مثلا وآنچه منتهی بتابعی ست آنرا مقطوع گویند ومشهور آنست که موقوف مقطوع را گویند چنانکه میگویند در آثار چنین آمده است وبعضی اثر را بر حدیث مرفوع نیز اطلاق کنند چنانکه گویند در ادعیه ماثوره ودعای ماثور چنین آمده است وخبر وحدیث بیک معنی ست وبعضی حدیث را مخصوص بحضرت وصحابه وتابعین دارند وخبر را در اخبار ملوک وسلاطین استعمال کنند ورفع گاهی صریح بود وگاهی در حکم صریح چنانکه از صحابه وتابعین کاری ویا سخنی نقل کنند که آنرا بفکر واجتهاد وقیاس وعقل نتوان گفت وکرد وجز بسماع ونقل دران راه نبود چنانکه از احوال آخرت واخبار ماضیه وآتیه خبر دهند این نیز حکم رفع دارد واگر گویند در زمان آنحضرت چنین میکردیم یا گویند سنت چنین ست این نیز در حکم مرفوع ست وبعضی گویند سنت صحابه وخلفای راشدین نیز احتمال دارد **بدانکه** احادیث را چند مراتب اند اعلای همه متواتر ست وآن حدیثی را گویند که در هر قرن جم غفیر که اتفاق ایشان بر کذب محال بود روایت کرده باشند وابن دو قسم ست یکی متواتر اللفظ ودیگر متواتر المعنی پس حدیثی که در لفظ ومعنی او تواتر باشد وبلفظ ومعنی آنحضرت در هر قرن روایت شده باشد بی تغییری وجود آن کم ست وحدیث مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ حدیث متواتر المعنی ست نه متواتر اللفظ چه در بعضی احادیث بغیر این لفظ هم مروی گشته چنانکه آمده مَنْ قَالَ عَلَيَّ مَا لَمْ أَقُلْ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ وحدیث متواتر مطلقا مقبول وواجب العمل ست که

شرح ابی الطیب

وهو ما كان على شرط الصحيحين **وقد حكى** ابو عبد الله بن منده ان شرط ابى داؤد والنسائى اخراج احاديث اقوام لم يجتمع على تركها اذا صح الحديث باتصال الاسناد من غير قطع ولا ارسال فيكون هذا القسم من الصحيح الا ان طريقه لا يكون طريق ما اخرجه البخارى ومسلم فى صحيحيهما بل طريقه طريق ما ترك البخارى ومسلم من الصحيح لما اشتهر انهما تركا كثيرا من الصحيح الذى حفظاه **والقسم الثالث** احاديث اخرج من غير قطع بصحتها وقد ابان علتها بما يفهمه اهل المعرفة فاوردها وبيّن سقمها لتزول الشبهة وذلك اذا لم يجد للحديث طريقا غيره لانه اقوى عنده

قوت المغتذى

كتبناه رويناه لنزوى … من التسنيم فى دار النعيم
فاخرج جوهرا يلتاح نورا … فقلد عقده اهل الفهوم
بحل العلم لا يأوى ترابا … ولا يبلى على الزمن القديم
فان الروح تالف كل روح … وريحا منه عاطرة النسيم
وتدرك نفسه اسنى ضياء … من العلم النفيس لدى العليم
جزى الرحمن خيرا بعد خير … ابا عيسى على الفعل الكريم
وكان سميه فيه شفيعا … شهير الاسم المسمى بالرحيم
وغاص الفكر فى بحر المعانى … قادرك كل معنى مستقيم
ليسعد بالمعانى للمعالى … بسعد تعد توديع الجسوم
فمن قرأ العلوم ومن رواها … لتنقله الى المعنى المقيم
تحلى فى عقائده عقودا … منظمة بياقوت وتوم
ويجبى جسمه احلى لذاذ … محياه على الخير الجسيم
والحقه بصالح من حواه … مصنفه من الجمل العظيم
صلوة الله تورثه عليم … فان لذكره ازكى نسيم

وقال ابن الصلاح فى علوم الحديث كتاب ابى عيسى الترمذى اصل فى معرفة الحديث الحسن وهو الذى نوّه باسمه واكثر من ذكره فى جامعه ويوجد فى متفرقات من كلام بعض مشايخه والطبقة التى قبله كاحمد بن حنبل والبخارى وغيرهما ويختلف النسخ من كلام الترمذى فى قوله

عارضة الاحوذی
بجسده لا يفتنون ومبتدعة لا يفهمون قد قعدوا منى من جس الجلب يتصيّصون والله اعلم بما يتربصون قل هل تربصون بنا الا احدى الحسنيين ونحن نتربص بكم ان يصيبكم الله بعذاب من عنده او بايدينا فتربصوا انا معكم متربصون بيدان الاقناع عن التصريح بفو انشد الملة والتبرع بفو انشد المرحلة

شرح سراج احمد

صدق مخبر آن قطعی ویقینی ست وحدیثی که دران بطریق اسناد سخن مینمایند سه قسم ست صحیح وحسن وضعیف صحیح مرتبهٔ اعلی
است وضعیف مرتبهٔ ادنی ست وحسن مرتبهٔ متوسط حدیث صحیح آنست که بنقل عدل تام الضبط متصل السند تا منتهی ثابت شده باشد
اگر این صفتها بوجه کمال وتمام پیدا است آنرا صحیح لذاته خوانند واگر نوعی از قصور ونقصان بدان راه دارد وکثرت طرق جبر آن نقصان
کرده آنرا صحیح لغیره خوانند واگر جبر آن نقصان نکرده آنرا حسن لذاته خوانند واگر در حدیث ضعیف بتعدد طرق جبر نقصان ضعف وی
کرده آنرا حسن لغیره خوانند وظاهر کلام عموم درانست که در حسن نقصان در همه صفات مذکوره راه دارد واما تحقیق آنست که در حسن لذاته
ضعف ونقصان در ضبط ست وتحفظ وباقی صفات بحال خودست ودر ضعیف وحسن لغیره نقصان در همه صفات راه دارد وما سوای این
در اوائل کتب نیز نوشته اند بطریق بسط وتفصیل چنانکه ابن الاثیر در اوائل جامع الاصول وامام نووی در اوائل شرح مسلم لیکن همه به بسط بود
اکنون معنی عدالت وضبط بیان باید کرد تا تعریف این اقسام منکشف گردد بدانکه مراد بعدالت ملکه است در شخص که حامل وباعث گردد
او را بر ملازمت تقوی ومروت ومراد بتقوی اجتناب اعمال سیئه است از شرک وفسق وبدعت ودر اجتناب از صغیره اختلاف ست ومختار عدم
اشتراط آنست که از طاقت بیرونست مگر اصرار ودوام بران که آن نیز از قبیلهٔ کبیره است ومراد بمروت تنزه از بعضی خسائس ونقائص ست که
نه مقتضای همت ومردانگی ست مثل بعضی مباحات دنیه چنانکه اکل وشرب در بازار وبول در شارع عام ومانند آن وباید دانست که عدل
روات عامتر ست از عدل شهادت وشامل ست مر عبد را نیز وعدل شهادت مخصوص بحر ست ومراد بضبط حفظ وتثبیت مسموع ست ویاد داشتن

شرح ابی الطیب

من رای الرجال **وقسم رابع** ابان هو عنه وقال ما اخرجت فی کتابی الا حدیثا قد عمل به بعض الفقهاء
فعلی هذا کل حدیث احتج به محتج او عمل بموجبه عامل اخرجه سواء صح الطریق الیه ام لم یصح وکان
طریقته انه یترجم الباب الذی فیه حدیث مشهور عن صحابی قد صح الطریق الیه واخرج حدیثه
فی الکتب الصحاح فیورد فی الباب ذلک الحکم من حدیث صحابی اخر لم یخرجوه من حدیثه
ولا یکون الطریق الیه کالطریق الی الاول الا ان الحکم صحیح ثم یتبعه بان یقول وفی الباب عن فلان

قوت المغتذی

هذا حدیث حسن وهذا حدیث حسن صحیح ونحو ذلک فینبغی ان تصحح اصلک بجماعة اصول ویعتمد علی ما اتفقت علیه
وقال الحافظ ابن حجر فی نکته علی ابن الصلاح قد اکثر علی بن المدینی من وصف الاحادیث بالصحة وبالحسن فی مسنده وفی علله فکانه الامام
السابق لهذا الاصطلاح وعنه اخذ البخاری ویعقوب بن شیبة وغیر واحد وعن البخاری اخذ الترمذی فاستمد الترمذی ذلک انما هو من البخاری
ولکن الترمذی اکثر منه واشاد بذکره واظهر الاصطلاح فیه وصار اشهر به من غیره **وقال** ابن الصلاح قول الترمذی وغیره هذا حدیث حسن
صحیح فیه اشکال لان الحسن قاصر عن الصحیح ففی الجمع بینهما فی حدیث واحد جمع بین نفی ذلک القصور واثباته **قال** وجوابه ان ذلک راجع الی الاسناد
فاذا روی الحدیث الواحد باسنادین احدهما اسناد حسن والاخر اسناد صحیح استقام ان یقال فیه انه حدیث حسن صحیح ای انه حسن بالنسبة الی اسناد
صحیح بالنسبة الی اسناد اخر علی انه غیر مستنکر ان یکون بعض من قال ذلک اراد بالحسن معناه اللغوی وهو ما تمیل الیه النفس ولا یاباه العقل دون المعنی
الاصطلاحی الذی نحن بصدده انتهی **وقال** ابن دقیق العید فی الاقتراح یرد علی الجواب الاول الاحادیث التی قیل فیها حسن صحیح مع انه لیس لها الا مخرج واحد
قال وفی کلام الترمذی فی مواضع یقول هذا حدیث حسن صحیح لا نعرفه الا من هذا الوجه **قال** والذی اقول فی جواب هذا السؤال انه لا یشترط فی الحسن قید
القصور عن الصحیح وانما یجیئه القصور ویفهم ذلک فیه اذا اقتصر علی قوله حسن فالقصور یاتیه من قید الاقتصار لا من حیث حقیقته وذاته وشرح ذلک

عارضة الاحوذی

لعدم التصنیف او مخافة المتعسف لیس من شان العالمین اولم یسمعوا قول رب العالمین لنبیه الکریم فان یکفر بها هؤلاء فقد وکلنا بها قوما لیسوا بها بکافرین وقال فی المعترضین والمنکرین افنضرب عنکم الذکر صفحا ان کنتم قوما مسرفین ولا تزال طائفة من الامة ظاهرین علی الحق الی یوم الدین

شرح سراج احمد

مروی از فوات و اختلال بحیثیتی کہ تمکن وقادر گردد بر استحضار وآن دو قسم ست ضبط صدر وضبط کتاب ضبط صدر بیاد داشت وحفظ قلب ست وضبط کتاب بنگاہداشت وصیانت آن نزد خود تا وقت ادا او وجوہ طعن متعلق بعدالت پنج قسم داشته اند اول کذب راوی دوم اتہام وی بکذب سوم فسق چہارم جہالت پنجم بدعت ومراد بکذب راوی آنست کہ ثابت شدہ باشد کذب وی در حدیث نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام وحدیث ویرا کہ مطعون ست راوی او بکذب موضوع خوانند وہر کہ ثابت شد از وی تعمد بکذب در حدیث اگرچہ وقوع آن در تمام عمر یکبار بود واگرچہ توبہ کند دیگر حدیث وی مقبول نیست بخلاف شاہد وچون توبہ کند کذا قالوا ومراد بحدیث موضوع در اصطلاح محدثین اینست نہ آن کہ البتہ ثابت شود وضع وکذب در خصوص این حدیث کہ حکم بوضع وافترا بحکم ظن غالب ست وقطع ویقین را بدان راہ نیست فان الکذوب قد یصدق واما اتہام راوی بکذب آن بود کہ مشہور ومعروف شدہ باشد بدروغ گفتن در سخن اگرچہ وقوع آن در حدیث نبوی علیہ الصلوٰۃ والتسلیم از وی ثابت نشدہ وروایت مخالف قواعد معلومہ ضروریہ شرع نیز ہمین حکم دارد واین قسم را متروک خوانند چنانکہ گویند حدیثہ متروک او ہو متروک الحدیث واین چنین اگر کسی توبہ کند توبہ وی صحیح میشود واما رات صدق وسیمای صلاح در ناصیہ حال وی لائح گردد حدیث از وی میتوان شنید وآنکہ احیانا بطریق ندرت دروغی در کلام وی در غیر حدیث نبوی علیہ السلام بوجود آید اگرچہ معصیت ست اما در تسمیہ حدیث وی بموضوع ومتروک تاثیر ندارد واما فسق مراد بوی فسق در عمل ست نہ در اعتقاد کہ آنرا داخل بدعت دارند واکثر استعمال بدعت در اعتقاد ست وکذب نیز اگرچہ داخل فسق ست ولیکن بجہت شدت طعن در وی وغلظ این حکم او را

شرح ابی الطیب

وفلان ویعد جماعۃ منہم الصحابی الذی اخرج ذلک الحکم من حدیثہ کذا قال الحافظ ابو الفضل بن طاہر وقال ابن الصلاح وفی علوم الحدیث کتاب ابی عیسی الترمذی اصل فی معرفۃ الحسن وہو الذی نوہ باسمہ واکثر من ذکرہ فی جامعہ وتختلف النسخ من کتاب الترمذی فی قولہ ہذا حدیث حسن وہذا حدیث حسن صحیح ونحو ذلک فینبغی ان تصحح اصلک من کتاب الترمذی بجماعۃ اصول وتعتمد علی ما اتفقت علیہ وقال ابن الصلاح قول الترمذی وغیرہ ہذا حدیث حسن صحیح فیہ اشکال لان الحسن قاصر عن الصحیح

قوت المغتذی

وبیانہ انہ ہہنا صفات للرواۃ تقتضی قبول الروایۃ وتلک الصفات درجات بعضہا فوق بعض کالتیقظ والحفظ والاتقان مثلا فوجود الدرجۃ الدنیا کالصدق وعدم التہمۃ بالکذب لا ینافیہ وجود ما ہو اعلی منہ کالحفظ والاتقان فاذا وجدت الدرجۃ العلیا لم یناف ذلک وجود الدنیا کالحفظ مع الصدق فیصح ان یقال فی ہذا انہ حسن باعتبار وجود الصفۃ الدنیا وہی الصدق مثلا صحیح باعتبار الصفۃ العلیا وہی الحفظ والاتقان ویلزم علی ہذا ان یکون کل صحیح حسنا ویلزم ذلک ویؤیدہ ورود قولہم ہذا حدیث حسن فی الاحادیث الصحیحۃ وہذا موجود فی کلام المتقدمین انتہی وقال الحافظ عماد الدین بن کثیر اصل ہذا السؤال غیر متجہ لان الجمع بین الحسن والصحۃ فی حدیث واحد رتبۃ متوسطۃ بین الصحیح والحسن وقال تلث مراتب الصحیح اعلاہا والحسن ادناہا والثالثۃ ما یتشرب من کل منہما فان کل ما کان فیہ شبۃ لم یتمحض لاحدہما اختص برتبۃ مفردۃ کقولہم للمز وہو ما فیہ حلاوۃ وحموضۃ ہذا حلو حامض ای مز قال فعلی ہذا یکون ما یقول فیہ حسن صحیح اعلی رتبۃ عندہ من الحسن ویکون حکمہ علی الحدیث بالصحۃ المحضۃ اقوی من حکمہ علیہ بالصحۃ مع الحسن قال الحافظ ابو الفضل العراقی فی نکتہ علی ابن الصلاح وہذا الذی قالہ ابن کثیر تحکم لا دلیل علیہ وہو بعید من فہم معنی کلام الترمذی وقال الامام بدر الدین الزرکشی والحافظ ابو الفضل بن حجر کلاہما فی النکت علی ابن الصلاح ہذا یقتضی اثبات قسم ثالث ولا قائل بہ

عارضۃ الاحوذی

ولعل اللہ ان یحقق المنیۃ وان یجعلنا ممن قال فیہ المصطفی یحمل ہذا العلم من کل خلف عدولہ ینفون عنہ تحریف الغالین وانتحال المبطلین ودعوی الجاہلین فما انتم الا یفزعون بسوء الہمم لی فی ہذا الامر الا الحاح بباب النجاح وآربعۃ مخبوءۃ فی اربع الاجابۃ فی الدعاء والرضاء فی الطاعۃ

شرح سراج احمد

چه اشعر وده اند و اما جهالت از نام راوی نیز سبب طعن در حدیث ست کہ چون نام وی معلوم نگردد حال وی نیز معلوم نخواهد بود و نتوان دانست کہ ثقہ ست یا غیر ثقہ بیانش آنکہ گوید اخبرنی رجل او اخبرنی شیخ و آنرا مبہم خوانند و حدیث مبہم مقبول نگردد مگر آنکہ صحابی باشد کہ آنجا ہمہ عدل اند و اگر مبہم بلفظ تعدیل آید چنانکہ گوید اخبرنی عدل او اخبرنی ثقة اینجا اختلاف و صحیح آنست کہ مقبول نیست چہ تواند کہ باعتقاد خود او را ثقہ خیال کردہ باشد و در نفس الامر نباشد پس بگوید نام او را تا ہمہ بدانند کہ ثقہ است و اگر امام حاذق بگوید مقبول ست و اما بدعت مراد بدان اعتقاد چیزی است کہ احداث کردہ شدہ باشد بر خلاف آنچہ معروف و معلوم ست از آنحضرت بنوع شبہہ و تاویل نہ بطریق جحد و جحود و عناد کہ آن کفرست و حدیث مبتدع مردود ست و نزد بعضی اگر متصف ست بصدق لہجہ و صیانت لسان مقبول ست و بعضی گفتہ اند کہ ہرکہ منکرست امر متواتر را از شرع کہ معلوم ست بضرورت بودن او از دین مردود ست و ہرکہ نہ باین صفت بود اگرچہ مخالفان او را تکفیر کردہ باشند مقبول ست باانضمام ضبط و ورع و تقوی و احتیاط و مختار آنست کہ اگر داعی باشد ببدعت خود و در مقام ترویج و تزیین بود قبول نکنند و اگر نہ این چنین ست قبول کنند مگر آنکہ چیزی روایت کند کہ مقوی بدعتش بود مردود ست و باجماع علماء حدیث مختلف اند در اخذ حدیث از اہل بدع و اہل ہوا و ارباب مذاہب زائلہ در جامع الاصول میگوید کہ اخذ کردہ اند جماعہ از ائمہ اہل حدیث از فرقہ خوارج و از آنہا کہ منسوب اند بقدر و تشیع و رفض و دیگر اصحاب بدع و اہل ہوا و جماعہ دیگر احتیاط نمودہ اند و احتیاط کردند و تورع ورزیدند از اخذ حدیث ازین فرق و ہرکدام را بیانست انتہی و شک نیست کہ اخذ حدیث ازین فرقہا بعد از تحری صدق و صواب خواہد بود و با وجود آن احتیاط در عدم اخذ ست چہ بثبوت رسیدہ است کہ این مردم وضع حدیث برای ترویج مذاہب خود مینمودند و باز بتوبہ و رجوع اقرار بران میکردند واللہ اعلم و وجوہ طعن متعلق بضبط را

شرح ابی الطیب

ففي الجمع بينهما في حديث واحد جمع بين نفي ذلك القصور واثباته قال وجوابه ان ذلك راجع الى الاسناد فاذا روي الحديث الواحد باسنادين احدهما اسناد حسن والآخر اسناد صحيح استقام ان يقال فيه انه حديث حسن صحيح اي انه حسن بالنسبة الى اسناد صحيح بالنسبة الى اسناد آخر على انه غير مستنكر ان يكون بعض من قال ذلك اراد بالحسن معناه اللغوي وهو ما تميل اليه النفس ولا يأباه القلب دون معناه الاصطلاحي الذي نحن بصدده انتهى وقال ابن دقيق العيد في الاقتراح يرد على الجواب الاول الاحاديث التي قيل فيها حسن صحيح مع انه ليس لها الا مخرج واحد

قوت المغتذي

وعبارة الزركشي وهو خرق لاجماعهم قال ان يلزم عليه انه لا يكون في كتاب الترمذي حديث صحيح الا قليلا لقلة اقتصاره على قوله هذا صحيح مع ان الذي يعبر فيه بالصحة والحسن اكثره موجود في الصحيحين وقال الشيخ سراج الدين البلقيني في محاسن الاصطلاح ايضا في هذا الجواب نظر لكن جزم الامام شمس الدين بن الجزري في الهداية فقال الذي قال صحيح حسن فالترمذي يعني انتساب صحة وحسنا فهو اذن دون الصحيح معنى وقال الزركشي فان قلت فما عندك في دفع هذا الاشكال قلت يحتمل ان يريد بقوله حسن صحيح في هذه الصورة الخاصة الترادف واستعمال هذا قليل لا دليل على جوازه كما استعمله بعضهم حيث وصف الحسن بالصحة على قول من ادرج الحسن في القسم الصحيح ويجوز ان يريد حقيقتهما في اسناد واحد باعتبار حالين وزمانين فيجوز ان يكون سمع هذا الحديث من رجل مرة في حال كونه مستورا او مشهورا بالصدق والامانة ثم ترقى في ذلك الرجل المستور وارتفع حاله الى درجة العدالة فسمعه منه الترمذي او غيره مرة اخرى فاخبر بالوصفين وقد روي عن غير واحد انه سمع الحديث الواحد على شيخ واحد غير مرة قال وهذا الاحتمال وان كان بعيدا فهو اشبه ما يقال قال ويحتمل ان يكون الترمذي ادى اجتهاده الى حسنه وادى اجتهاد غيره الى صحته او بالعكس فان الحديث في اعلى درجات الحسن واول درجات الصحيح فجمع له باعتبار مذهبين وانت اذا تأملت تصرف الترمذي لعلك تسكن الى قصده هذا انتهى كلام الزركشي ببعضه ما اخترته من الجعبري حيث قال في مختصره وقوله

واتخذ في منسية والمولى في الخلق لايجري احدكم شيئا من الدعاء فربما كانت لاجابة له ولا فناء من الطاعة فلعله يصادف رضى الله عنه ولا وجها من المعصية مخافة ان يكون سخط الله فيه ولا احدا من الخلق اجل ان يكون وليا لله سبحانه وتعالى في الباطن حتى قبض الله له المنة وييسر النية وقلت يا نفسي جد سعي من خزلي ولا تقطعن حظا من الآخرة

شرح سراج احمد

پنج گفته اند اول از جهت فرط غفلت دوم کثرت غلط سوم مخالفت ثقات چهارم وہم پنجم سوء حفظ اما کثرت غفلات و کثرت غلط نزدیک یکدیگر اند
غفلت در سماع و تحمل حدیث و غلط در اسماع و ادای آن و مخالفت ثقات در اسناد یا در متن بر انواع متعدده است و آن موجب شذوذ حدیث ست
و در اعتبار روی از وجوه طعن متعلق بضبط بجهت آن باشد که باعث مخالفت ثقات عدم ضبط و حفظ و عدم صیانت از تغییر و تبدیل خواهد بود اما
طعن بجهت وہم و نسیان راوی که بدان خطا کرده و روایت بر سبیل توہم کرده اگر اطلاع یافته شود بر توہم وی بقرائن داله بران و دریافت علل و
اسباب قادحه آنرا حدیث معلل خوانند و این اغمض علوم حدیث ست و ادق آن و قیام نتوان نمود بآن مگر کسیکه داده شده آنرا فهم ثاقب و حفظ وسیع
و معرفت تمام بمراتب رواة و احوال اسانید و متون چنانچه متقدمین از ارباب این فن بودند تا دارقطنی که میگویند از وی مثل وی در این باب نیامده و گاه
چنان بود که عبارت معلل از اقامت حجت قاصر بود در تصحیح و تعیین علت نتوان کرد بر مثال صیرفی در نقد دراهم و دنانیر و اما سوء حفظ مراد بوی آن داشته اند
که اصابت او غالب بر خطا و حفظ و اتقان اکثر از بسیار نسیان نبود یعنی اگر خطا و نسیان غالب بود یا مساوی بود با صواب و اتقان این هر دو صورت
داخل در سوء حفظ است معتبر غلبه و کثرت صواب و اتقان ست و سوء حفظ اگر لازم حال در جمیع اوقات عمر کسی گردد حدیث وی معتبر نبود و این را نیز شاذ
گویند بر رای محدثین و اگر طاری و عارض شده بجهت عارضی مثل اختلال حافظه بکبر سن یا ذهاب بصر یا فوات کتب این قسم را مختلط نامند و اگر چیزی را که پیش
از اختلاط و اختلال حدیث کرده و جدا و متمیز گردانیده است از آنچه که بعد از وی کرده قبول کرده شود و اگر تمیز نکرده و جدا جدا نساخته توقف کنند و اگر اشتباه بود
نیز همین حکم ست و اگر این قسم را متابعات و شواهد پیدا شود ترقی کند از درجه توقف و غربت بقبول و رجحان و همین ست حکم احادیث مستور و مدلس و مرسل

شرح ابی الطیب

قال وفی کلام الترمذی فی مواضع یقول هذا حدیث حسن صحیح لا نعرفه الا من هذا الوجه قال والذی
اقوله فی جواب هذا السؤال انه لا یشترط فی الحسن قید القصور عن الصحیح وانما یجیئه القصور اذا اقتصر علی قوله
حسن واما اذا قال حسن صحیح فلا وشرح ذلك وبیانه ان ههنا صفات للرواة تقتضی قبول الرواة ولتلك الصفات
درجات بعضها فوق بعض کالتیقظ والحفظ والاتقان مثلا فوجود الدرجة الدنیا کالصدق وعدم التهمة بالکذب لا ینافیه
وجود ما هو اعلی منه کالحفظ والاتقان فاذا وجدت الدرجة العلیا لم ینافِ ذلك وجود الدنیا کالحفظ مع

قوت المغتذی

حسن صحیح باعتبار سندین او مذهبین وقال الحافظ ابن حجر فی النکت قد اجاب بعض المتاخرین عن اصل الاشکال بانه باعتبار صدق
الوصفین علی الحدیث بالنسبة الی احوال رواته عند ائمة الحدیث فاذا کان فیهم من یکون حدیثه صحیحا عند قوم وحسنا عند قوم یقال فیه ذلك
قال ویتعقب هذا بانه لو اراد ذلك لاتی بالواو التی للجمع فیقول حسن وصحیح قال ثم ان الذی یتبادر الی الفهم ان الترمذی انما یحکم علی الحدیث بالنسبة
الی ما عنده لا بالنسبة الی غیره فهذا یقدح فی الجواب ویتوقف ایضا علی اعتبار الاحادیث التی جمع الترمذی فیها بین الوصفین فان کان فی بعضها ما لا
اختلاف فیه عند جمیعهم فی صحته قدح فی الجواب ایضا لکن لو سلم هذا الجواب لکان اقرب الی مراده من غیره قال وانی لا امیل الیه وارتضیه والجواب عما یرد علیه
ممکن قال وقیل یجوز ان یکون مراده ان ذلك باعتبار وصفین مختلفین وهما الاسناد والحکم فیجوز ان یکون قوله حسن ای باعتبار
اسناده صحیح ای باعتبار حکمه لانه من قبیل المقبول وکل مقبول یجوز ان یطلق علیه اسم الصحة وهذا یمشی علی قول من
لا یفرد الحسن من الصحیح بل یسمی الکل صحیحا لکن یرد علیه ما اوردناه اولا من ان الترمذی اکثر من الحکم بذلك علی
الاحادیث الصحیحة الاسناد قال واجاب بعض المتاخرین بانه اراد حسن علی طریقة من یفرق بین النوعین لقصور
رتبة راویه عن درجة الصحة المصطلحة صحیح علی طریقة من لا یفرق قال ویرد علیه ما اوردناه فیما سبق

عارضة الاحوذی

بالدنیه ولا تقبلن علی مخلوق وتذر جانب الخالق الاعلی وانت وان کنت مهتمة بوظائف الدنیا وتکالیف دین فاقتها حالة الحیا قد وافاه بالمتقین فاذا مات المرء انقطع عمله الا من ثلث صدقة جاریة او علم علمه او ولد صالح یدعو له وما کنت لا تعرض التصنیف ولا ارتقی الی هذا المحل المنیف الا و انی

شرح سراج احمد

دیگر بدانکه حدیث صحیح اگر راوی وی یکی ست آنرا غریب نامند و اگر دو بود عزیز خوانند و اگر زیاده از دو مشهور و مستفیض خوانند و اگر کثرت رواة بحدی رسد که توافق ایشان بر کذب بسا حمل نتوان کرد متواتر گویند و غریب را فرد نیز گویند و مراد بآنکه راوی یکی بود آنست که اگرچه در یک موضع هم اینچنین افتد غریب است و آنرا نسبی گویند و اگر همه جا اینچنین آید فرد مطلق بود و مراد بآنکه از دو کس روایت آید آنست که همه جا همچنین آید اگر یکجا یکی آید پس عزیز نبود بلکه غریب باشد چنانکه گفته شد و برهمین قیاس اعتبار زیادت بود و در مشهور اینست معنی قول ایشان که درین فن اقل حاکم بر اکثر ست فافهم و ازینجا معلوم شد که غرابت منافات بصحت ندارد و حدیث غریب صحیح میتواند بود چنانکه هر یکے از رجال وی ثقات باشند و غریب گاهی بمعنی شاذ نیز آید ای شذوذ یکه از اقسام طعن در حدیث ست و اینست مراد صاحب مصابیح که در بعضی احادیث بطریق طعن میگوید هذا حدیث غریب و بعضی شاذ را نیز بمفرد راوی تفسیر کرده اند بی اعتبار مخالفت ثقات و گفته اند صحیح شاذ ست و غیر شاذ بمعنی فرد ثقه و آنکه در مقام طعن ذکر کرده شود بمعنی مخالف ثقات ست و حدیث ضعیف آنست که یکے ازین شرائط معتبره در صحت و حسن یا زیاده مطلقاً مفقود گردد و راوی بعدم عدالت یا عدم ضبط اسناد او بانقطاع متسم بود و بشذوذ و نکارت و علت موسوم گردد و باین اعتبار اقسام ضعیف متعدد و متکثر گردد افراداً و ترکیباً و مراتب حسن و صحیح لذاتها و لغیرها نیز بتفاوت مراتب و درجات این صفاتست باوجود اشتراک در اصل صحت و حسن و این قوم مراتب صحت را ضبط کرده و تعیین نموده اند و امثله آنرا از اسانید ذکر کرده و گفته اند که اسم عدالت و ضبط همه رجال این اسانید را شامل ست ولیکن بعضی از بعضی فوق بعضی ست و اختلاف کرده اند درین که اطلاق اصح اسانید بر سند مخصوص علی الاطلاق ست بعضے گفته اند اصح اسانید زین العابدین

شرح ابی الطیب

الصدق فیصح ان یقال فی هذا انه حسن باعتبار وجود الصفة الدنیا وهی الصدق مثلاً صحیح باعتبار الصفة العلیا وهی الحفظ والاتقان ویلزم علی هذا ان یکون کل صحیح حسناً وتلتزم ذلک ویؤیده ورود قولهم هذا حدیث حسن من الاحادیث الصحیحة وهذا موجود فی کلام المتقدمین انتهی **اقول** ویوضحه ما قاله الشیخ الحافظ ابن حجر العسقلانی فی النخبة وشرحها وحاصله فان جمع الصحیح والحسن فی وصف حدیث واحد کقول الترمذی وغیره کالبخاری علی ما نقله السخاوی وکیعقوب بن شیبة وابی علی الطوسی فانهما جمعا فی مواضع من کتابیهما

قوت المغتذی

قال واختار بعض من ادرکناه ان اللفظین عنده مترادفان ویکون اتیانه باللفظ الثانی بعد الاول علی سبیل التاکید له کما یقال صحیح ثابت او جید قوی او غیر ذلک قال وهذا قد یقدح فیه القاعدة فان الحمل علی التأسیس خیر من الحمل علی التاکید لان الاصل عدم التاکید لکن قد یندفع القدح بوجود القرینة الدالة علی ذلک وقد وجدنا فی عبارة غیر واحد کالدارقطنی هذا حدیث صحیح ثابت قال وفی الجملة اقوی الاجوبة ما اجاب به ابن دقیق العید انتهی کلام الحافظ ابن الحجر فی النکت قال فی شرح النخبة اذا اجتمع الصحیح والحسن فی وصف واحد فالتردد الحاصل من المجتهد فی الناقل هل اجتمعت فیه شروط الصحة او قصر عنها وهذا حیث یحصل منه التفرد بتلک الروایة قال ومحصل الجواب ان تردد ائمة الحدیث فی ناقلیه یقتضی للمجتهد ان لا یصفه باحد الوصفین فیقال فیه حسن باعتبار وصفه عند قوم صحیح باعتبار وصفه عند قوم وغایة ما فیه انه حذف منه حرف التردد لان حقه ان یقول حسن او صحیح وهذا کما حذف حرف العطف من الذی بعده وعلی هذا فما قیل فیه حسن صحیح دون ما قیل فیه صحیح لان الجزم اقوی من التردد وهذا حیث التفرد والا اذا لم یحصل التفرد فاطلاق الوصفین معاً علی الحدیث یکون باعتبار اسنادین احدهما صحیح والاخر حسن وعلی هذا فما قیل فیه حسن صحیح فوق ما قیل فیه صحیح فقط اذا کان فرداً لان کثرة الطرق تقوی فان قیل قد صرح الترمذی بان شرط الحسن ان یروی من

عارضة الاحوذی

رأیته قد خلفت بسماحته وبحبة دیباجته تتعاور الاغفال علیه وتتعاوره الجهال فیه ولا ینبغی لحصیف ان یتصدی الی تصنیف ان یعدل عن غرضین اما ان یخترع معنی او یبتدع وصفاً ومتناً حسب ما قررناه فی قانون التأویل وربطناه فی التحصیل من الجمل والتفصیل وما سوی هذین الوجهین فهو تسوید الورق والتحلی بحلیة السرق

شرح سراج احمد

از پدرش از جدش وبعضی مالک از نافع از ابن عمر وبعضی گفتہ زہری از سالم از پدرش ابن عمر وبعضی گفتہ اند کہ صواب آنست کہ حکم بر اسنادی مخصوص باصحیت علی الاطلاق نتوان کرد الا آنکہ در ینجا مرتبۂ اعلی صحت وعدالت چندی از اسانید در انجا واخل اند واگر مقید بقید کنند چنانکہ گویند اصح اسانید از فلان بلد یا اصح اسانید در فلان مسألہ در فلان باب یا در فلان باب یا درستست عادت مصنف ست کہ در ہر جا میگوید حدیث حسن صحیح وحدیث غریب حسن وحدیث غریب حسن صحیح اجتماع درحسن وصحت خود اشکالی ندارد کہ حسن لذاتہ باشد وصحیح لغیرہ اما در اجتماع غربت وحسن اشکالی دارد کہ مصنف ترمذی در حسن تعدد طرق اعتبار کردہ است وآن باغرابت منافات دارد جواب میگویند کہ اعتبار تعدد طرق بحسن نزد مصنف مطلق نیست بلکہ قسمی از وست وانیجا کہ حسن را باغریب جمع کردہ مراد قسم دیگر ست وبعضی گویند کہ اشارہ باختلاف روایا تست کہ نزد بعضی غریب ست ونزد بعضی حسن یا واو بمعنی او ست کہ شک وتردد دارد در انکہ غریب ست یا حسن وقول بانکہ مراد بحسن اینجا مصطلح نیست بلکہ مایمیل الیہ الطبع ست بعید ست بدانکہ احتجاج در احکام بخبر صحیح لذاتہ مجمع علیہ ست وہمچنین بحسن نزد علمای عامہ وآن ملحق بصحیح ست در احتجاج اگرچہ در رتبہ کمتر ست وچون حدیث ضعیف بتعدد طرق بمرتبۂ حسن رسد آن نیز محتج بہ ست چنانکہ مشہور ست کہ حدیث ضعیف در فضائل اعمال معتبر ست بجہت ترغیب نہ در غیر آن مفرداتش مراد ست نہ مجموع کہ آن بتعدد طرق در محل حسن ست نہ ضعیف صرح بہ الائمۃ وبعضی گفتہ اند اگر ضعف حدیث بسبب سوء حفظ بعضی رواۃ یا اختلاط یا تدلیس بود باوجود صدق ودیانت منجبر میگردد بتعدد طرق واگر از جہت اتہام کذب راوی یا شذوذ یا فحش خطا بود اگرچہ تعدد طرق داشتہ باشد منجبر نگردد وحدیث محکوم بضعف باشد ودر فضائل اعمال معمول وشاید کہ بدینصورت محمول خواہد بود

شرح ابی الطیب

حدیث حسن صحیح فلتردد المجتهد فی الناقل هل اجتمعت فیه شروط الصحة او قصر عنها مع کونه مفعولاً والمراد بالمجتهد من یفتش حال الاحادیث ویحقق ان کلاً منها من ای قسم من الاقسام وان لم یکن مجتهداً مطلقاً وهذا الجواب اذا کان یحصل من الناقل التفرد بتلك الروایة وعرف بهذا جواب من استشکل الجمع بین الوصفین فقال الحسن قاصر عن الصحیح ففی الجمع بین الوصفین اثبات لذلك القصور ونفیه ومحصل الجواب ان تردد ائمة الحدیث فی حال ناقله اقتضی للمجتهد ان لا یصفه باحد الوصفین فقط او یقال

قوت المغتذی

غیر وجه فکیف یقول فی بعض الاحادیث حسن غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه فالجواب ان الترمذی لم یعرف الحسن مطلقاً وانما عرف بنوع خاص منه وقع فی کتابه وهو ما یقول فیه حسن من غیر صفة اخری وذلك انه یقول فی بعض الاحادیث حسن صحیح غریب وتعریفه انما وقع علی الاول فقط وعبارته ترشد الی ذلك حیث قال فی اواخر کتابه وما قلنا فی کتابنا حدیث حسن فانما اردنا به حسن اسناده عندنا کل حدیث یروی لا یکون راویه متهما بکذب ویروی من غیر وجه نحو ذلك ولا یکون شاذاً فهو عندنا حدیث حسن یعرف بهذا انه انما عرف الذی یقول فیه حسن فقط اما ما یقول فیه حسن صحیح او حسن غریب او حسن صحیح غریب فلم یعرج علی تعریف ما یقول فیه صحیح فقط او غریب فقط وکانه ترکه استغناء لشهرته عند اهل الفن واقتصر علی تعریف ما یقول فیه فی کتابه حسن فقط اما لغموضه واما لانه اصطلاح جدید ولذلك قیده بقوله عندنا ولم ینسبه الی اهل الحدیث کما فعل الخطابی وبهذا التقریر یندفع کثیر من الایرادات التی طال البحث فیها ولم یسفر وجه توجیهها فلله الحمد علی ما الهم وعلم قلت وظهر لی توجیهان آخران احدهما ان المراد حسن لذاته صحیح لغیره والآخر ان المراد حسن باعتبار اسناده صحیح ای انه اصح شیء ورد فی الباب فانه یقال اصح ما ورد کذا وان کان حسناً او ضعیفاً فالمراد ارجحه او اقله ضعفاً ثم ان الترمذی لم ینفرد بهذا المصطلح بل سبقه الیه شیخه البخاری کما نقله

عارضة الاحوذی

فاما ابداع المعانی فهو امر معوّن فی هذا الزمان فان العلماء قد استوفوا الکلام ونصبوا علی کل مشکل العلم ولم یبق الا خفایا فی زوایا لا یتولجها الا من تبصر معاطفها واستظهر لواطفها حضیضة ولم یکن قط فی الامم من انتهی الی حد هذه الامة من التصرف فی التصنیف والتحقیق ولا جاب لها فی مراتها

شرح سراج احمد

انچه بعضی گفته اند که لحوق ضعف بضعف افاده نمیکند قوت را والا این سخن ظاهر الفساد ست بدانکه سند رجال حدیث را گویند که روایت کرده اند و اسناد نیز بمعنی سند آید و گاهی بمعنی ذکر سند و اظهار آن نیز افتد و متن حدیث انچه بانتهی میگردد بوی اسناد از کلام پس اگر هیچ راوی از رواة حدیث از میان ساقط گردد متصل گویند و این سقوط را انقطاع و اگر سقوط از مبادی سند و اوائل آنست آنرا معلق خوانند و این اسقاط را تعلیق و ساقط یکی باشد یا بیشتر و گاهی تمام سند ساقط بود چنانکه گویند قال رسول الله صلی الله علیه وسلم چنانکه عادت مصنفین ست و انچه که از ترمذی درین کتاب اند همه آن صحیح اند و حکم اتصال دارند و اگر سقوط از آخر سند ست بعد از تابعی آنرا حدیث مرسل خوانند و این فعل را ارسال چنانکه تابعی گوید قال رسول الله صلی الله علیه وسلم و نزد بعضی محدثین مرسل و منقطع بیک معنی آید و اصطلاح اول اشهر ست نزد فقها و محدثین و حکم مرسل توقف ست نزد جمهور علما چه نمیتوان دانست که ساقط ثقه است یا غیر ثقه زیرا که روایت تابعی از تابعی بسیارست و در تابعین ثقه بودند و غیر ثقه و نزد امام ما ابو حنیفه و مالک مقبولست مطلقا و ایشان گویند که ارسال بجهت کمال وثوق و اعتماد ست زیرا که کلام در ثقه است و اگر نزد وی صحیح نبود ارسال نمینمود و قال رسول الله نمیگفت و نزد امام شافعی اگر این حدیث مرسل اعتضاد یابد بوجه دیگر مقبول ست و از امام احمد دو قول و اگر سقوط از اثنای سند ست پس آن ساقط اگر دو راوی باشد متوالی و بهم آنرا معضل خوانند و اگر ساقط یکی بود یا زیاده نه در پی در پی بلکه از دو جا یا سه جا آنرا منقطع خوانند و منقطع بمعنی غیر متصل شامل این همه اقسام نیز آید و قسمی از منقطع ست که آنرا مدلس گویند و فعل آنرا تدلیس و فاعلش را مدلس بکسر اللام نامند و صورتش اینست که راوی نام شیخ خود را نبرد و از شیخ که فوق اوست روایت کند و لفظیکه موهم سماع ست بیارد و حال آنکه سماع از وی ندارد

شرح ابی الطیب

فی الجواب انّه قیل فیه حسن باعتبار وصفه عند قوم صحیح باعتبار وصفه عند اخرین وغایة ما فیه انّه حذف منه حرف التردد لان حقّه ان یقول انّه حسن او صحیح کما یحذف حرف العطف من الذی یعده وعلی هذا الذی قیل فیه حسن صحیح دون الذی قیل فیه صحیح لان الجزم اقوی من التردد وهذا من حیث التفرد وان لم یحصل التفرد فاطلاق الوصفین باعتبار الاسنادین احدهما صحیح والاخر حسن وعلی هذا فما قیل فیه حسن صحیح فوق ما قیل فیه صحیح فقط

قوت المغتذی

ابن الصلاح فی غیر مختصره والزرکشی وابن حجر فی نکتهما قال الزرکشی واعلم انّ هذا السؤال یرد بعینه فی قول الترمذی هذا حدیث حسن غریب لان من شرط الحسن ان یکون معروفا من غیر وجه والغریب ما انفرد به احد رواته وبینهما تناف قال وجوابه ان الغریب یطلق علی اقسام غریب من جهة المتن وغریب من جهة الاسناد والمراد هنا الثانی دون الاول لان هذا الغریب معروف عن جماعة من الصحابة لکن تفرد بعضهم بروایته عن صحابی فبحسب المتن حسن وبحسب الاسناد غریب لانه لم یروه من تلک الجماعة الا واحد ولا منافاة بین الغریب بهذا المعنی وبین الحسن بخلاف سائر الغرائب فانها تنافی الحسن وقال الحافظ ابو العباس احمد بن عبد المحسن الغرافی فی کتابه معتمد البینة قول ابی عیسی هذا حدیث حسن صحیح غریب وهذا حدیث حسن غریب انما یرید به ضیق المخرج انه لم یخرج الا من جهة واحدة ولم یتعدد خروجه من طرق الا ان الراوی ثقة فلا یضر ذلک فیستغرب به هو لقلة المتابعة وهولاء الائمة شروطهم عجیبة وقد یخرج الشیخان احادیث یقول ابو عیسی فیها هذا حدیث حسن وتارة حسن غریب کما قال فی حدیث ابی بکر قلت یا رسول الله علمنی دعاء ادعو به فی صلاتی الحدیث فهذا حدیث حسن مع انّه متفق علیه انتهی واعلم انّ الکتب الاربعة الصحیحین وسنن ابی داؤد والنسائی

عارضة الاحوذی

من التفریع فان اتصالها عن الاختلاف فی کتابها وجاء بها الی الحقائق من ابوابها وسائر الامم غمرتهم الافات وتوالت علیهم الحادثات فذکر ان التورٰیة حرقت مرتین واتخذت الیهود الهین اثنین وزعموا ان الذی املاها من حفظه فی المرة الاولی عزیر ولیس لها فی المرة الثانیة الا کسنیو عزیر والنصاری

قسم دوم شرح سوم

شرح سراج احمد

وگویند عن فلانٍ فقال فلانٌ وتدلیس مذموم ومکروہ ست مگر آنکہ ثابت شود کہ فوق تدلیس نمیکند مگر از ثقہ وزان غرض فاسد نباشد مثل اخفای سماع از شیخ بجہت صغر سن وعدم جاہ وعام شہرت وستر حال کہ سبب طعن گردد وتدلیس در لغت بمعنی عیب کالا پوشیدن ست وبعضی اکابر حدیث نیز تدلیس میکردند اما بجہت وثوق بصحت حدیث واستغنا بشہرت حال نہ از جہت این اغراض فاسدہ کہ مذکور شدند واگر در اسناد ویا در متن از راوی حدیث اختلاف واقع شود بتقدیم وتاخیر یا زیادت ونقصان یا با بدال راوی بمکان راوی دیگر یا متنی بمکان متنی وامثال آن آنرا حدیث مضطرب خوانند واگر راوی کلام خود را درمیان حدیث درآوردہ بجہت غرضی ومصلحتی آنرا مدرج خوانند وعنعنہ روایت حدیث ست بلفظ عن فلان عن فلان ومعنعن حدیثی کہ روایت کردہ شدہ باشد بامیطریق وعنعنہ از حدیث مدلس معتبر نیست بجہت اشتباہ والتباس مذکور وہر حدیث کہ مرفوع بود وسند وی متصل آنرا مسند خوانند اصطلاح مشہور اینست وبعضی متصل را مطلقاً مسند نامند ہرچند کہ موقوف ومقطوع بود وبعضی مرفوع را مسند میگویند اگرچہ مرسل ومعضل ومنقطع بود والمعتمد ھو الاول واز اقسام حدیث شاذ ومنکر ومعلل ست شاذ در لغت فرد را گویند ہر کہ از میان جماعت بیرون افتد ودر اصطلاح حدیثی کہ روایت کردہ شدہ مخالف انچہ روایت کردہ اند آنرا ثقات پس اگر راوی آن ثقہ نیست مردود ست واگر ثقہ است سبیل در انجا ترجیح ست بمزید حفظ وضبط یا کثرت عدد ودیگر وجوہ ترجیحات پس آنرا کہ راجح ست محفوظ خوانند ومرجوح را شاذ ومنکر حدیثی ست کہ روایت کند راوی ضعیف مخالف کسیکہ ضعف وی کمتر بود ومقابل منکر معروف ست پس در منکر ومعروف ہر دو راوی ضعیف اند یکی ضعیفتر از دیگری ودر شاذ ومعروف ہر دو قوی یکی قوی تر از دیگری وشاذ ومنکر ہر دو مرجوح ومحفوظ ومعروف ہر دو راجح وبعضی از شاذ ومنکر قید مخالفت راوی دیگر قوی یا ضعیف نکردہ اند وگفتہ اند کہ شاذ ہرچہ روایت کند ثقہ ومفرد بود بدان

شرح ابی الطیب

اذا كان الصحيح فرداً الان كثرة الطرق تقوى الحديث فان قيل قد صرح الترمذى بان شرط الحسن ان يروى من غير وجه فكيف يقول فى بعض الاحاديث حسن غريب لا نعرفه الا من هذا الوجه فالجواب ان الترمذى لم يعرف الحسن مطلقاً وانما عرف بنوع خاص منه وقع فى كتابه وهو ما يقول فيه حسن من غير صفة اخرى وذلك انه يقول فى بعض الاحاديث حسن وفى بعضها صحيح وفى بعضها غريب وفى بعضها حسن غريب وفى بعضها صحيح غريب وفى بعضها حسن صحيح غريب

قوت المغتذى

وقعت لنا من عدة روايات عن مؤلفيها ولم يقع الترمذى الا من رواية ابى العباس محمد بن احمد بن محبوب عن الترمذى ولا نعلم انه شرحه احد كاملاً الا القاضى ابوبكر بن العربى فى كتابه عارضة الاحوذى وكتب عليه الحافظ فتح الدين بن سيد الناس قطعة وكمل عليها الحافظ زين الدين ابو الفضل العراقى قطعة اخرى ولم يتمه وكتب عليه شيخ الاسلام سراج الدين البلقينى قطعة والحافظ ابو الفضل بن حجر مجلداً لم اقف عليه وله كتاب اللباب فيما يقول فيه الترمذى وفى الباب ولم اقف عليه ايضاً والله اعلم وقال الامام ابو عبد الله محمد بن عمر بن رشيد الذى عندى ان الاقرب الى التحقيق والاحرى على واضح الطريق ان يقال ان كتاب الترمذى يضمن الحديث مصنفاً على الابواب وهو علم برأسه والفقه علم ثانٍ وعلل الاحاديث ويشتمل على بيان الصحيح من السقيم وما بينهما من المراتب علم ثالث والاسماء والكنى رابع والتعديل والتجريح خامس ومن ادرك النبى صلى الله عليه وسلم ممن لم يدركه ممن اسند عنه فى كتابه سادس وتعديد من روى ذلك الحديث سابع هذه علومه المجملة واما التفصيلية متعددة وبالجملة فمنفعته كثيرة وفوائده انتهى قال الحافظ فتح الدين بن سيد الناس ومما لم يذكره ما تضمنه من الشذوذ

عارضة الاحوذى

يدلوا كتبهم بايديهم وحرفوا على مناجيهم واتبعوا الحق اهواءهم فكل من كان امل فى معنى مناجيهم كتب عليه كتابه فجاءت مختلفة مبدلة محرفة فاذا قرأها العالم رأى انهم عوّوا وضوّوا لما فقروا الضوء ولما صان الله هذه الامة عن المحنة وبسط لها فى الدوحة فنبسطت فى بحبوحة دوحتها و تصرفت فى فروعها ملتهبا فاستفتح السيف المعلق

شرح سراج احمد

وازہیچ جانب اصلی موافق وساعد آن نیاید وبعضی نہ ثقہ اعتبار کنند ونہ مخالفت وہمچنین منکر را مخصوص بصورت مذکور میدارند وحدیث مطعون بفسق وبفرط غفلت وکثرت غلط را منکر گویند ومعلل بصیغۂ اسم مفعول از تعلیل اسنادرا گویند کہ در وی علل واسباب باشد کہ قادح ست در صحت آن ودر می یابند اورا اہل مہارت وحذاقت در علم حدیث واگر حدیثی روایت کردہ اند وراوی دیگر موافق آن روایت کردہ حدیث این راوی را تابع خوانند بصیغۂ اسم فاعل اینست معنی آنکہ محدثان میگویند تابعہ فلان وله متابعات ومتابعت موجب تقویت وتائید ست ولازم نیست کہ متابع مساوی اصل باشد در مرتبہ اگر کمتر ازان باشد در مرتبہ نیز متابعت راشاید ومتابع اگر موافق اصل باشد در لفظ ومعنی اطلاق مثلہ کنند واگر موافق در معنی ست نہ در لفظ نحوہ گویند ودر متابعت شرط ست کہ در ہر حدیث از یک صحابی باشد واگر از دو صحابی باشد اورا شاهد گویند چنانکہ گویند ولہ شواہد وشہد بہ حدیث فلان وتتبع طرق واسانید را بقصد معرفت متابع وشاہد وپیدا کردن آنرا اعتبار خوانند واما حدیث انما الاعمال بالنیات پس اسناد وی متصف ست بغرابت در یک طرف اول وی ودر آخر طرف وی متصف بشہرت ست والصحف قد یکون فی الراوی کحدیث شعبة عن العوام بن مراجم بالراء والجیم صحفه یحیی بن معین فقال بالزای والحاء المهملة وقد یکون فی الحدیث کقوله صلی الله علیه وسلم من صام رمضان واتبعه ستا من شوال صحفه بعضهم فقال شیئا بالشین المعجمة والمسلسل ما یتابع فیه رجال الاسناد الی رسول الله صلی الله علیه وسلم عند روایته علی حالة واحدة اما فی الراوی قولا نحو سمعت فلانا یقول سمعت فلانا الی المنتهی او اخبرنا فلان والله قال اخبرنا فلان والله الی المنتهی او فعلا کحدیث التشبیک بالید او قولا وفعلا معا کما

شرح ابی الطیب

وتعریفه انما وقع علی الاول فقط وعبارته ترشد الی ذلک حیث قال فی اخر کتابه وما قلنا فی کتابنا حدیث حسن فانما اردنا به حسن اسناده وکل حدیث یروی ولا یکون راویه متهما بالکذب ویروی من غیر وجه نحو ذلک ولا یکون شاذا فهو عندنا حسن انتهی فعرفت بهذا انه انما عرف الذی یقول فیه حسن فقط اما ما یقول فیه حسن صحیح او حسن غریب او حسن صحیح غریب فلم یعرج علی تعریفه کما لم یعرج علی تعریف ما یقول فیه

قوت المغتذی

وهو نوع ثامن ومن الموقوف وهو تاسع ومن المدرج وهو عاشر وهذه الانواع مما یکثر فوائده التی تستجار منه وتستفاد عنه واما ما یقل فیه وجوده من الوفیات والتنبیه علی معرفة الطبقات وما یجری مجری ذلک فداخل فیما اشار الیه من فوائده التفصیلیة انتهی فائدة قال الحافظ ابو جعفر بن الزبیر فی برنامجه روی هذا الکتاب عن الترمذی ستة رجال فیما علمته ابو العباس محمد بن احمد بن محبوب وابو سعید الهیثم بن کلیب الشاشی وابو ذر محمد بن ابراهیم وابو محمد الحسن بن ابراهیم القطان وابو حامد احمد بن عبد الله التاجر وابو الحسن الواذری قال واما ما ذکره بعض الناس من انه لا یصح سماع احد فی هذا المصر من ابی عیسی ولا روایة عنه وهو کلام یعزی الی ابی محمد بن عتاب عن ابی عمرو السفاقسی عن ابی عبد الله القسوی فهو باطل قاله من قاله فان الروایات فی الکتاب منتشرة متتابعة عن جملة معروفین عن المصر ثم ان ابا عبد الله بن عتاب ابیه ابا محمد المذکور والحافظ ابا علی الغسانی وغیرهم من ائمة هذا الشان قد اسندوا الکتاب فی فهارسهم فما یعرضوا الشیء مما ذکره من تقدم کلامه من جهل الکتاب وانقطاع الروایة ولا ذکروا ذلک عن احد انتهی

وقال الحافظ قطب الدین القسطلانی

احادیث الرسول جلی الهموم ثم | وبرای الشیء من الم الکلومی | فلا تبغی بها ابدا بدیلا | دعرف ما الصحیح من السقیم

عارضة الاحوذی

ولستولوا علی الطلف فلم یدرک منهم الا وعی جک الاثم وتقریب مرامهم فخذوها عارضة من احوذی علم کتاب الترمذی وقد کانت همتی طمحت الی استیفاء ائمته بالبیان والاحصاء لجمیع علومه بالشرح والبرهان الا انی رأیت القوا طمع اعظم منها والهم اقصر عنها والخطوب اقرب منها فتوقفت مدة الی ان تیسرت

شرح سراج احمد

فی حدیث اللّٰہم اعنّی علی ذکرك وشكرك وحسن عبادتك وفی روایة ابی داود واحمد والنسائی قال للراوی اخذ رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم بیدی قال انی لاحبك فقل اللّٰہم اعنی علی ذکرك واما علی صفة کحدیث الفقہاء فقیہ عن فقیہ البیعان بالخیار ما لم یتفرقا واما فی الروایة کالمسلسل باتفاق اسماء الرواة واسماء آبائهم او کناهم او انسابهم او بلدانهم وقد ذهبت الکرامیة والطائفة المبتدعة الی جواز وضع الحدیث فی الترغیب والترهیب بدانکہ تحمل حدیث صحیح ست قبل الاسلام وہمچنین پیش از بلوغ زیرا کہ امام حسن وحسین وابن عباس وابن الزبیر رضوان اللّٰہ تعالی علیہم اجمعین تحمل کردہ اند حدیث را قبل از بلوغ وہمیشہ بودند مردم کہ می شنوانیدند کودکان را تا ادا کنند بعد ہم واختلاف کردہ اند علماء در وقت ومدتے کہ دران کودکان را تحمل روا ست بعضی گفتہ اند کہ در پنج سالگی ست وگویند کہ اعتبار تحمل بحال ہر کسی علیحدہ است پس چون فہم کند خطاب را ورد کند جواب را پس صحیح باشد سماع وی اگرچہ در اندک از پنج سال باشد والاصح نیست در شرح سفر السعادت نوشتہ است در ذکر احوال مصنف ترمذی ابو عیسی کہ در کنیت آن بابی عیسی دخل کردہ اند خوب نیست زیرا کہ عیسی را پدر نبود وظاہر ماناکہ این مرد را با ایمہ اہل قیاس واجتہاد تعصبی بود خصوصا با امام اعظم ابی حنیفہ کوفی رحمۃ اللّٰہ علیہ ولہذا ذکر این امام اجل واصحاب وی در کتاب خود ہر جا کہ آوردہ ببعض اہل الکوفہ تعبیر نمودہ وتصریح باسم شریف وے در ہیچ جا نکردہ باوجود ذکر امثال واقران ایشان وظاہر آنجا کہ اہل کوفہ میگوید ایشان را ارادہ نمودہ است وہمچنین شیخ وے امام بخاری از امام تعبیر ببعض الناس کردہ ورد مذہب ایشان می نماید واللّٰہ اعلم بالصواب والیہ المرجع والمآب فقط

شرح ابی الطیب

صحیح فقط وكانه ترك ذلك استغناء لشهرته عند اهل الفن واقتصر على تعريف ما يقول فی كتابه حسن فقط اما لغموضه واما لانه اصطلاح جديد وكذلك قيده بقوله عندنا ولم ينسبه الى اهل الحديث كما فعل الخطابی وبهذا التقرير يندفع كثير من الايرادات التی طال البحث فيها ولم يسفر وجه توجيهها ولله الحمد على ما الهم وعلم انتهى

قوت المغتذی

وان الترمذی لما تصدی — لعلم المشرع مغن عن علوم
فمن جرح وتعديل حواه — ومن خلل ومن فقه تواهم
ومن نسخ ومشتبه الاسامی — ومن فرق ومن جمع فخيم
ومن نقل الى الفقهاء يعزی — ومن معنى بديع مستقيم
وقسم ما روی حسنا صحيحا — غريبا فارتضاه ذو الفهوم
وجاء كانه بدر تلالا — ينير غياهب الجهل الظلوم
فان الحق ابلج ليس يخفى — تلاوته على الذهن السليم
فما وی العلم يرقى بالثريا — ويبقى فی الثرى اثر الرسوم
كتاب الترمذی غدا كتابا — يعطر نشره مسر النسيم
قريبا لتناول كل حسين — عليه لآلئه ذال ختيم

غدا اخضر نضيرا فی المعانی — فاضحى روضه عطر الشميم
ومن اثر ومن اسماء قوم — ومن ذكر الكنى لصد فهيم
ومن قول الصحاب وتابعيهم — بحل او بتحريم عميم
ومن طبقات اعصار تقضت — ومن حل لمعقده عقيم
ففاق مصنفات الناس قدما — وراق فكان كالعقد النظيم
فنافس فی اقتباس من نفيس — بانفاس ودع قول الخصوم
وفضل العلم يظهر حين يأتی — عن الارواح مالوفا الجسوم
فليس العلم ينفع من يحوم — بلا عمل يعين على القدوم
وانهما دی به فی العصر يعلو — تساوى فيه ذا سن قديم
وصل لمحمد الزاكی على رسول — يفوح لذكره ارج النسيم

عارضة الاحوذی

مسدة الطلبة فاغتنمتها واتبعت عزمی واقتصر على شطن ما اشتملت عليه معلقاتی فی تقييد المياومة من المشائخ فی المجالس وعوارض المذاكرة فی اندية المناظرة على الاختصار وربما تفق تطويل فذلك بحسب ما غرض على شرط ما تقدم من التعرض

شرح سراج احمد

بدانکہ مصنف تصنیف کردہ این کتاب را کہ احسن کتب ست از روی ترتیب و جامع ست مر حدیث و اصول حدیث و فقہ را کہ مثل او در صحاح نیست کا نیست مر مجتہد را و مغنی ست مر مقلد را در مائہ ثالث و این خطبہ بود در زمان اول و چون نوبت بمائہ سادس رسید مر محدث عمر بن طبرزد نام کسیکہ او اسند و اجازت این کتاب جامع رسیدہ بود در اول کتاب اجازت نامہ خود را الحاق نمود و گفت اخبرنا الشیخ ابو الفتح حدیث کردہ ما را کہ گروہ مردم بود یم شیخ کہ ابو الفتح کنیت داشت و نام او عبد الملک بن ابی القاسم کنیت پدر اوست و نام او عبد اللہ بن ابی سہل الہروی شہریست بر کنارہ ایران متصل قندہار مشہور بہرات ست و مولانا علی قاری از ان شہرت الکروخی بفتح کاف نسبتی ست بسوی دہی از دیہات ہرات فی العشر الاول من ذی الحجۃ جار و مجرور متعلق اند باخبرنا سنۃ سبع و اربعین و خمس مائۃ بمکۃ در سال پانصد و چہل و ہفت در شہر مکہ معظمہ شرفہا اللہ بزرگی دہاد او را اللہ تعالیٰ شرف و کرامت و انا اسمع و من شنیدم آن شیخ را کہ حدیث میکرد بمجمع مردم قال گفت شیخ ابو الفتح انا القاضی الزاہد ابو عامر حدیث کرد ما را قاضی کہ زاہد بود و ابو عامر کنیت داشت و نام او محمود بن القاسم ابن محمد الازدی قراءۃ علیہ انا اسمع حدیث میکرد ما را باین طریقہ کہ ما چند کس بودیم ہم سبقان و یک کس از ما میخواند بر شیخ و ما باوی سامع بودیم فی ربیع الاول من سنۃ اثنتین و ثمانین و اربع مائۃ در ماہ ربیع الاول از سال چہار صد و ہشتاد و دو و مدتیکہ در میان استماع صاحب خطبہ کتاب ابو الفتح و در میان سماع ابو الفتح از قاضی ست شصت و پنج سال قال الکروخی گفت ابو الفتح کروخی در ین تحویل اسناد ست کہ انتقال کرد از یک اسناد باسناد دیگر و اخبرنا الشیخ ابو نصر عبد العزیز بن محمد بن علی بن ابراہیم الترياقی و این نیز نسبت ست بشہری و الشیخ ابو بکر احمد بن عبد الصمد بن ابی الفضل بن ابی حامد الغورجی و این اسناد سوم کروخی ست و غورجی بضم غین معجمہ و را و جیم قراءۃ علیہما از روی خواندن تلمیذ حدیث را بر ہر دو شیخ کہ ابو نصر و ابو بکر بودند چنانکہ ذکر کردہ شدہ است و انا اسمع فی ربیع الآخر من سنۃ احدی و ثمانین و اربع مائۃ و این مقولہ کروخی ست قالوا گفتند ہر سہ کسان کہ این ہر دو مذکورین و محمود بن القاسم اند انا ابو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد اللہ بن ابی الجراح الجراحی بفتح جیم و تشدید را و حاء مہملہ المروزی المرزبانی و این ہر دو نسبت اند

شرح ابی الطیب

اعلم ان کتاب سنن الترمذی ہذا رویناہ عن کثیر من المشایخ منہم العلامۃ الفہامۃ حاوی المعقول و المنقول مولانا الشیخ حسن العجیمی فسمعت علیہ بقراءۃ الشیخ طاہر بن العلامۃ الشیخ ابراہیم الکورانی الصوفی و منہم الشیخ الصالح الشیخ محمد سعید الکوکنی القرشی النقشبندی و منہم العلامۃ الشیخ احمد البنا اجازۃ فاخبرنا الشیخ حسن العجیمی قال اخبرنا العارف باللہ صفی الدین احمد بن محمد المدنی قدس اللہ روحہ باجازتہ عن الشمس محمد بن احمد بن حمزۃ الرملی عن شیخ الاسلام زین الدین زکریا بن محمد الانصاری السنیکی القاہری الازہری عن مسند الدیار المصریۃ عز الدین عبد الرحیم ابن محمد المعروف بابن الفرات القاہری الحنفی عن ابی حفص عمر بن الحسن بن مزید بن امیلۃ المراغی عن الفخر ابی الحسن علی ابن احمد بن عبد الواحد بن البخاری عن ابی حفص عمر بن محمد بن طبرزد البغدادی قال اخبرنا الشیخ ابو الفتح عبد الملک بن ابی القاسم عبد اللہ بن ابی سہل الہروی الکروخی فی العشر الاول من ذی الحجۃ سنۃ سبع و اربعین و خمس مائۃ بمکۃ شرفہا اللہ تعالیٰ و انا اسمع قال انا القاضی الزاہد ابو عامر محمود بن القاسم بن محمد الازدی رحمہ اللہ تعالیٰ قراءۃ علیہ و انا اسمع فی ربیع الاول من سنۃ اثنتین و ثمانین و اربع مائۃ قال الکروخی و اخبرنا الشیخ ابو نصر عبد العزیز بن محمد بن علی بن ابراہیم الترياقی و الشیخ ابو بکر احمد بن عبد الصمد بن ابی الفضل بن ابی حامد الغورجی رحمہما اللہ تعالیٰ قراءۃ علیہما و انا اسمع فی ربیع الآخر من سنۃ احدی و ثمانین و اربع مائۃ قالوا انا ابو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد اللہ بن ابی الجراح الجراحی المروزی

عارضۃ الاحوذی

مقدمۃ ابیات معنی لکتاب اعلموا انار اللہ اثنا تکو ان کتاب الجعفی ہو الاصل الثانی فی ہذا الباب و الموطا ہو الاول واللباب وعلیہما بنا الجمیع کالقشیری والترمذی فما دونہما فما اطفقوا یصفونہ بالاخذ فی الکلام علیہ مستوفی یستدعی فراغا متصلا و احراما متطاولا وہما منشوقۃ ولیس فی وضوء رواہ صحیح قولہ وکنت علی البصرۃ یرید انہ اصاب سر الولایۃ فی التفصیل عن النظر للسلمین او الاساءۃ الیہم ولا ینتفع بالدعاء من کان علی ہذہ الصفۃ عندہ والصحیح ان القاضی

شرح سراج احمد

قراءۃ علیہ انا یعنی خواندن بر ابی محمد باین طریقہ کہ ما میخواندیم بروی واو می شنید و مارا اجازت میفرمود انا ابو العباس محمد بن احمد ابن محبوب بن فضیل بلفظ تصغیر ست المحبوبی المروزی واین نیز ہر دو نسبت اند فاقر بہ الشیخ الثقۃ الامین پس تقریر میکرد باین حدیث و اثبات مینمود باین شیخ کہ ثقہ و امین بود و انکار آن نکرد واین تقریر اجازت ست بہ تحدیث واین مقولہ ابو الفتح کروخی ست گفت ابو العباس کہ حدیث کردہ و اجازت دادہ مرا مصنف باین کتاب خود از ابتدا باین عبارت کہ ابواب الطہارت ست الی آخر الکتاب انا ابو عیسی محمد بن عیسی ابن سورۃ بفتح سین مہملہ و سکون واو و را ابن موسی الترمذی الحافظ قال گفت ابو عیسی مؤلف علیہ الرحمہ **ابواب الطہارۃ** عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بدانکہ مصنف در اول کتاب خود تسمیہ و حمد ذکر نکردہ است باوجود آنکہ در سنن ابن ماجہ حدیثی مروی گشتہ است کہ کل امر ذی بال لایبدأ بالحمد للہ فہو اقطع و ابو داود و نسائی بلفظ کل کلام ذی بال لایبدأ فیہ بالحمد للہ فہو اجزم آوردہ است و در حدیث دیگر آمدہ است و تحسین آن کردہ ابن صلاح بلفظ کل ذی بال لایبدأ فیہ بذکر اللہ فہو اقطع واین شامل ست تسمیہ و حمد و ذکر را پس اغلب ست کہ او بزبان گفتہ باشد ہر دو را اگرچہ بر سر کتاب نوشتہ یا آنکہ گوئیم بسم اللہ مصنف ہمان بسم اللہ باشد کہ بر اول اسناد نوشتہ است واللہ اعلم **باب ما جاء لاتقبل صلوۃ بغیر طہور** باب ست در بیان چیزیکہ آمدہ است کہ قبول کردہ نمیشود نمازیکہ بی پاکی بود و در حدث گذاردہ شود حدثنا قتیبۃ بن سعید بضم قاف و فتح مثنات فوقیہ و سکون تحتیہ و فتح موحدہ ابن سعید بن جمیل بن طریف ابن عبد اللہ الثقفی ابو رجاء البغلانی گویند نام او یحیی بود و قتیبہ لقب اوست گویند کہ جد او از موالی حجاج بن یوسف بود و گفت ابن معین و ابو حاتم

شرح ابی الطیب

المرزبانی قراءۃ علیہ **انا** ابو العباس محمد بن احمد بن محبوب بن فضیل المحبوبی المروزی فاقر بہ الشیخ الثقۃ الامین **انا** ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورۃ بن موسی **الترمذی** الحافظ قال **ابواب الطہارۃ** ای الطہارۃ من الحدث والخبث واصلہا النظافۃ والنزاہۃ عن کل عیب حسی او معنوی و منہ قولہ تعالی انہم اناس یتطہرون ولما کانت الصلوۃ افضل العبادات والطہارۃ من شروطہا المتوقف علیہا صحتہا بدأ بکتاب الطہارۃ واختصت من بین شروطہا لکونہا غیر قابلۃ للسقوط ولکثرۃ مسائلہا المحتاج الیہا قال الغزالی للطہارۃ مراتب اربعۃ تطہیر الظاہر عن الحدث والخبث ثم تطہیر الجوارح عن الحرام ثم تطہیر القلب عن الاخلاق المذمومۃ ثم تطہیر السر عما سوی اللہ تعالی قال لاتقبل صلوۃ بصیغۃ المجہول وفی روایۃ النسائی وغیرہ لایقبل اللہ صلوۃ بغیر طہور قال ابو بکر بن العربی قراءتہ بفتح الطاء وہو بضمہا عبارۃ عن الفعل وبفتحہا عبارۃ عن الماء وقال فی النہایۃ الطہور بالضم التطہیر وبالفتح الماء الذی یتطہر بہ وقال سیبویہ الطہور بالفتح یقع علی الماء والمصدر معا فعلی ہذا یجوز ان یکون الحدیث بفتح الطاء وضمہا والمراد بہما التطہیر انتہی

قوت المغتذی

ابواب الطہارۃ لاتقبل صلوۃ بغیر طہور فی روایۃ النسائی وغیرہ لایقبل اللہ صلوۃ بغیر طہور قال ابن العربی قراءتہ بفتح الطاء وہو بضمہا عبارۃ عن الفعل وبفتحہا عبارۃ عن الماء وقال فی النہایۃ الطہور بالضم التطہر وبالفتح الماء الذی یتطہر بہ قال سیبویہ الطہور بالفتح یقع علی الماء والمصدر معا فعلی ہذا یجوز ان یکون الحدیث بفتح الطاء وضمہا والمراد التطہر انتہی و ضبطہ ابن سیدالناس بضم الطاء لا غیر وقال ابن العربی قبول اللہ للعمل ہو رضاہ وثوابہ علیہ وقال ابن دقیق العید قد استدل جماعۃ من المتقدمین بانتفاء القبول علی انتفاء الصحۃ کما فعلوا فی قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لایقبل اللہ

عارضۃ الاحوذی

ینتفع بالدعاء و لذلک یدعی للمیت وان کان عاصیا و یشبہ ان ابن عمر ادیہ بترک الدعاء لہ حتی عرف تقصیرہ ولیس تدع غیرہ بہ اولیبین لہ اہتبالہ بعلمہ تأکد علیہ من التعویل علی الدعاء باب فضل الطہور ابو صالح عن ابی ہریرۃ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا توضأ العبد المسلم او المؤمن فغسل وجہہ خرجت من وجہہ کل خطیئۃ نظر الیہا بعینیہ مع الماء او مع آخر قطر الماء او نحو ذلک فاذا غسل یدیہ خرجت من یدیہ کل خطیئۃ بطشتہا یداہ مع الماء حتی یخرج نقیا من الذنوب

عارضة الاحوذي

مقدمة لبيان معنى الكتاب اعلموا انار الله افئدتكم ان كتاب الجعفي هو الاصل الثاني في هذا الباب و الموطا هو الاول واللباب وعليهما بناء الجميع كالقشيري والترمذي فما دونهما ما اطفقوا يصفونه بالاخذ في الكلام عليه مستوفى يستدعي فراغا متصلا و امرا منتظما ولا وهما منشوقة وليس في وضوء رواه صحيح قوله وكنت على البصرة يريد انه اصاب سر الولاية في التقصير عن النظر للمسلمين اوالاساءة اليهم ولا ينتفع بالدعاء من كان على هذه الصفة عنده والصحيحان لما صح

شرح سراج احمد

بدانکہ مصنف تصنیف کردہ این کتاب راکہ احسن کتب ست ازروی ترتیب و جامع ست مر حدیث واصول حدیث و فقہ راکہ مثل و صحاح نیست کا نیست مر مجتہد را و مغنی ست مر مقلد را در مائہ ثالث و قبل خطبہ بود در زمان اول و چون نوبت بمائہ سادس رسید مردی محدث عمر بن طبرزد نام سیکہ او را سند و اجازت این کتاب جامع رسیدہ بود در اول کتاب اجازت نامہ خود را الحاق نمود و گفت اخبرنا الشیخ ابو الفتح حدیث کردہ ما راکہ گروہ مردم بودیم شیخ کہ ابو الفتح کنیت داشت و نام او عبد الملک بن ابی القاسم کنیت پدر اوست و نام او عبد اللہ بن ابی سہل الہروی شہریست بر کنارہ ایران متصل قندہار انہ مشہور بہرات ست مولانا علی قاری ازان شہرت الکروخی بفتح کاف نسبتی ست بسوی دہی از دیہات ہرات فی العشر الاول من ذی الحجۃ جار و مجرور متعلق اند باخبرنا سنۃ سبع واربعین وخمس مائۃ بمکۃ در سال پانصد و چہل و ہفت در شہر مکہ معظمہ شرفہا اللہ بزرگی دہاد او را اللہ تعالیٰ شرفا و کرامۃ وانا اسمع و من شنیدم آن شیخ راکہ حدیث میکرد بمجمع مردم قال گفت شیخ ابو الفتح انا القاضی الزاہد ابو عامر حدیث کرد ما را قاضی کہ زاہد بود و ابو عامر کنیت داشت و نام او محمود بن القاسم ابن محمد الازدی قراءۃ علیہ انا اسمع حدیث میکرد ما را باین طریقہ کہ ما چند کس بودیم ہم سبقان و یک کس از ما میخواند بر شیخ و ما باوی سامع بودیم فی ربیع الاول من سنۃ اثنتین وثمانین واربع مائۃ در ماہ ربیع الاول از سال چہار صد و ہشتاد و دو مدتیکہ درمیان استماع صاحب خطبہ کتاب از ابو الفتح و درمیان سماع ابو الفتح از قاضی ست شصت و پنج سال قال الکروخی گفت ابو الفتح کروخی و درین تحویل اسنادست کہ انتقال کرد ازیک اسناد باسناد دیگر واخبرنا الشیخ ابو نصر عبد العزیز بن محمد بن علی بن ابراہیم الترياقی واین نیز نسبت ست بشہری و الشیخ ابوبکر احمد بن عبد الصمد بن ابی الفضل بن ابی حامد الغورجی واین اسناد سوم کروخی ست و غورجی بضم غین معجمہ و را و جیم قراءۃ علیہما از روی خواندن تلمیذ حدیث را بر ہر دو شیخ کہ ابو نصر و ابوبکر بودند چنانکہ ذکر کردہ شدہ است وانا اسمع فی ربیع الآخر من سنۃ احدی وثمانین واربع مائۃ واین مقولہ کروخی ست قالوا گفتند ہر سہ کسان کہ این ہر دو مذکورین و محمود بن القاسم اند انا ابو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد اللہ بن ابی الجراح الجراحی بفتح جیم وتشدید را و حا مہملہ المروزی المرزبانی واین ہر دو نسبت اند

شرح ابی الطیب

اعلم ان کتاب سنن الترمذی ھذا رویناہ عن کثیر من المشائخ منہم العلامۃ الفہامۃ حاوی المعقول والمنقول مولانا الشیخ حسن العجیمی فسمعت علیہ بقراءۃ الشیخ طاہر بن العلامۃ الشیخ ابراہیم الکورانی الصوفی ومنہم الشیخ الصالح الشیخ محمد سعید الکوکنی القرشی النقشبندی ومنہم العلامۃ الشیخ احمد البنا اجازۃ فاخبرنا الشیخ حسن العجیمی قال اخبرنا العارف باللہ صفی الدین احمد بن محمد المدنی روح اللہ روحہ باجازتہ عن الشمس محمد بن احمد بن حمزۃ الرملی عن شیخ الاسلام زین الدین زکریا بن محمد الانصاری السنیکی القاہری الازہری عن مسند الدیار المصریۃ عز الدین عبد الرحیم ابن محمد المعروف بابن الفرات القاہری الحنفی عن ابی حفص عمر بن الحسن بن مزید بن امیلۃ المراغی عن الفخر ابی الحسن علی بن احمد بن عبد الواحد ابن البخاری عن ابی حفص عمر بن محمد بن طبرزد البغدادی قال اخبرنا الشیخ ابو الفتح عبد الملک بن ابی القاسم عبد اللہ بن ابی سہل الہروی الکروخی فی العشر الاول من ذی الحجۃ سنۃ سبع واربعین وخمس مائۃ بمکۃ شرفہا اللہ تعالیٰ وانا اسمع قال انا القاضی الزاہد ابو عامر محمود بن القاسم بن محمد الازدی رحمہ اللہ تعالیٰ قراءۃ علیہ وانا اسمع فی ربیع الاول من سنۃ اثنتین وثمانین واربع مائۃ قال الکروخی واخبرنا الشیخ ابو نصر عبد العزیز بن محمد بن علی بن ابراہیم الترياقی والشیخ ابوبکر احمد بن عبد الصمد بن ابی الفضل بن ابی حامد الغورجی رحمہما اللہ تعالیٰ قراءۃ علیہما وانا اسمع فی ربیع الآخر من سنۃ احدی وثمانین واربع مائۃ قالوا انا ابو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد اللہ بن ابی الجراح الجراحی المروزی

سنیکۃ قریۃ من قری مصر

شرح سراج احمد

قراءۃ علیہ از روئے خواندن بر ابی محمد باین طریقہ کہ ما میخواندیم بروی وا و می شنید و مارا اجازت میفرمود انا ابو العباس محمد بن احمد ابن محبوب بن فضیل بلفظ تصغیر ست المحبوبی المروزی و این نیز ہر دو نسبت اند فاقر بہ الشیخ الثقۃ الامین پس تقریر میکرد باین حدیث و اثبات مینمود باین شیخ کہ ثقہ و امین بود و انکار آن نکرد و آین تقریر اجازت ست بہ تحدیث و این مقولہ ابو الفتح کروخی ست گفت ابو العباس کہ حدیث کردہ و اجازت دادہ مرا مصنف باین کتاب خود از ابتدا باین عبارت کہ ابواب الطہارت ست الی آخر الکتاب انا ابو عیسی محمد بن عیسی ابن سورۃ بفتح سین مہملہ و سکون واو و را ابن موسی الترمذی الحافظ قال گفت ابو عیسی مؤلف علیہ الرحمہ **ابواب الطہارۃ** عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بدانکہ مصنف در اول کتاب خود تسمیہ و حمد ذکر نکردہ است باوجود آنکہ در سنن ابن ماجہ حدیثی مروی گشتہ است کہ کل امر ذی بال لایبدأ بالحمد للہ فہو اقطع و ابو داؤد و نسائی بلفظ کل کلام ذی بال لایبدأ فیہ بالحمد للہ فہو اجزم آوردہ است و در حدیث دیگر آمدہ است و تحسین آن کردہ ابن صلاح بلفظ کل ذی بال لایبدأ فیہ بذکر اللہ فہو اقطع و این شامل ست تسمیہ و حمد و ذکر را پس اغلب ست کہ او بزبان گفتہ باشد ہر دو را اگرچہ بر سر کتاب نوشتہ یا آنکہ گوئیم بسم اللہ مصنف ہمان بسم اللہ باشد کہ بر اول اسناد نوشتہ است واللہ اعلم **باب ما جاء لاتقبل صلوۃ بغیر طہور** باب ست در بیان چیزیکہ آمدہ است کہ قبول کردہ نمیشود نماز بغیر پاکی یعنی درست نبود و در حدیث گذاردہ نشود حدثنا قتیبۃ بن سعید بضم قاف و فتح مثنات فوقیہ و سکون تحتیہ و فتح موحدہ ابن سعید بن جمیل بن طریف ابن عبد اللہ الثقفی ابو رجاء البغلانی گویند نام او یحیی بود و قتیبہ لقب اوست گویند کہ جد او از موالی حجاج بن یوسف بود و گفت ابن معین و ابو حاتم

شرح ابی الطیب

المرزبانی قراءۃ علیہ **انا** ابو العباس محمد بن احمد بن محبوب بن فضیل المحبوبی المروزی فاقر بہ الشیخ الثقۃ الامین **انا** ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورۃ بن موسی **الترمذی** الحافظ قال **ابواب الطہارۃ** ای الطہارۃ من الحدث والخبث واصلہا النظافۃ والنزاہۃ عن کل عیب حسی او معنوی و منہ قولہ تعالی انہم اناس یتطہرون و لما کانت الصلوۃ افضل العبادات والطہارۃ من شروطہا المتوقف علیہا صحتہا بدأ بکتاب الطہارۃ واختصت من بین شروطہا لکونہا غیر قابلۃ للسقوط ولکثرۃ مسائلہا المحتاج الیہا ہذا قال الغزالی للطہارۃ مراتب منہا تطہیر الظاہر عن الحدث والخبث ثم تطہیر الجوارح عن الحرام ثم تطہیر القلب عن الاخلاق المذمومۃ ثم تطہیر السر عما سوی اللہ تعالی قال لاتقبل صلوۃ بصیغۃ المجہول و فی روایۃ النسائی وغیرہ لایقبل اللہ صلوۃ بغیر طہور قال ابو بکر بن العربی قرأتہ بفتح الطاء وہو بضمہا عبارۃ عن الفعل و بفتحہا عبارۃ عن الماء وقال فی النہایۃ الطہور بالضم التطہیر و بالفتح الماء الذی یتطہر بہ و قال سیبویہ الطہور بالفتح یقع علی الماء والمصدر معا فعلی ہذا یجوز ان یکون الحدیث بفتح الطاء و ضمہا والمراد بہما التطہیر انتہی

قوت المغتذی

ابواب الطہارۃ لاتقبل صلوۃ بغیر طہور فی روایۃ النسائی وغیرہ لایقبل اللہ صلوۃ بغیر طہور قال ابن العربی قرأتہ بفتح الطاء وہو بضمہا عبارۃ عن الفعل و بفتحہا عبارۃ عن الماء وقال فی النہایۃ الطہور بالضم التطہر و بالفتح الماء الذی یتطہر بہ و قال سیبویہ الطہور بالفتح یقع علی الماء والمصدر معا فعلی ہذا یجوز ان یکون الحدیث بفتح الطاء و ضمہا والمراد التطہر انتہی و ضبط ابن سید الناس بضم الطاء لا غیر وقال ابن العربی قبول اللہ للعمل ہو رضاہ و ثوابہ علیہ وقال ابن دقیق العید قد استدل جماعۃ من المتقدمین بانتفاء القبول علی انتفاء الصحۃ کما فعلوا فی قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لایقبل اللہ

عارضۃ الاحوذی

ینتفع بالدعاء و لذلک یدعی للمیت وان کان عاصیا و یشبہ ان ابن عمر ادیہ بترک الدعاء لہ حتی عرف تقصیرہ ولیس تدع غیرہ بہ اولیبین لہ اہتبالہ بعلمہ او کدعلیہ من التعویل علی الدعاء باب فضل الطہور ابو صالح عن ابی ہریرۃ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا توضأ العبد المسلم او المؤمن فغسل وجہہ خرجت من وجہہ کل خطیئۃ نظر الیہا بعینیہ مع الماء او مع آخر قطر الماء او نحو ذلک فاذا غسل یدیہ خرجت من یدیہ کل خطیئۃ بطشتہا یداہ مع الماء حتی یخرج نقیا من الذنوب

عارضة الاحوذی

حسن صحیح
اسناده حدیث
صحیح ثابت اخرجه
الترمذی عن
معن عن مالك
بن انس مختصرا
وقد رواه جماعة
عن مالك كذالك
ورواه ابن وهب
وغيره فزاد فيه
فاذا اغتسل رجليه
خرجت من رجليه
كل خطيئة مشتها
رجلاه مع الماء
او مع آخر قطر الماء
حتى يخرج نقيا
من الذنوب من
طريق القشيري
وخرج ايضا عن
عثمان اعم منه
فقال من توضأ
فاحسن الوضوء
خرجت خطاياه
من جسده حتى
تخرج من تحت
اظفاره وروى في
هذا الحديث فانا
[illegible] خرجت

شرح سراج احمد

ونسائی ثقه از عاشره بود واز کبار شیوخ بخاری ست وقنداول روز جمعه ششم رجب در شهر بلخ متولد شده در سنه ثمان واربعین ومائة ودرسال دویست وچهارم وفات یافت ثنا ابوعوانة بفتح عین مهمله وتخفیف واو وپس از الف نون ست نام او وضاح بود ابن عبدالله الیشکری گفت عفان بود ابوعوانه صحیح الکتاب ثقه وچون وی حدیث کند از حفظ بسیار غلط میکند واو صدوق ثقه است وقتیکه حدیث کند از کتاب اتفاق ست ائمه را بر توثیق وی در سال یکصد وهفتاد وپنج وفات کرد عن سماك بن حرب بکسر سین مهمله وخفت میم وکاف وحرب ضد صلح است ابن اوس ابن خالد الذهلی الکوفی ابوالمغیره تابعی مشهور ست قریب هشتاد صحابه را یافته ثقه بود وحفظ خوب نداشت تضعیف کرده اورا ابن المبارك وشعبه درسال یکصد وبست وسه وفات یافت ح قال وثنا مصنف تحویل کرده از یک اسناد باسناد دیگر زیراکه مصنف را این حدیث از سماك بن حرب بدو طریق رسیده است یکطریق را ذکر کرده تا بسماك باز طریق دیگر را ذکر میکند هناد بفتح ها وتشدید نون ابن السری بن یحیی التمیمی ثقه از ثانیه عشر بود در سنه سه صد وسی ویک وفات یافت نا وکیع بفتح واو وکسر کاف ابن الجراح الرواسی ابوسفیان الکوفی از تبع تابعین بود واصل او از نیشاپور یا از سمرقند یا از اصبهان بود واو از مشایخ اهل حدیث ست وبود او که فتوی میداد بقول امام ما ابی حنیفه واو احفظ علم حدیث بود در زمان خود درسال یکصد ونود وهفت وفات یافت عن اسرائیل بن موسی ابوموسی البصری نزیل هندوستان گفت ابن معین وابوحاتم ونسائی ثقه از سادسه بود عن سماك عن مصعب بن سعد بضم میم وسکون مهمله اولی وفتح مهمله ثانیه ابن سعد بن ابی وقاص ابوزراره گفت ابن سعد وعجلی ثقه بود از ثالثه است درسنه یکصد وسه وفات یافت عن ابن عمر بن الخطاب القرشی العدوی

شرح ابی الطیب

وضبط ابن سید الناس بضم الطاء لاغير وقال الشيخ محي الدين النووي جمهور اهل اللغة على ان الطهور والوضوء يضمان اذا اريد بهما المصدر ويفتحان اذا اريد بهما ما يتطهر به كذا عن ابن الانباری وذهب الخليل والاصمعي وابوحاتم السجستاني والازهري وجماعة الى انه بالفتح في الاسم والمصدر انتهى اقول حاصل الاقوال انه بالضم لايكون الا مصدرا واما بالفتح فيكون مصدرا واسما للماء فاذا اريد به المصدر فلاحاجة الى تقدير شئ واما اذا اريد به الاسم فلابد من تقدير اى لاتقبل صلوة بغير استعمال طهور ثم لفظ غير اما ان يراد به معناه الاسمي اى لاتقبل صلوة بشئ مغائر للطهور فلابد من تخصيص المغائر بالحدث ليستقيم المعنى لانه لو حمل على الاعم لزم ان لاتقبل صلوة بسائر الشروط ولا قائل به ويؤيد هذا التخصيص ما رواه الشيخان لاتقبل صلوة من احدث حتى يتوضأ اى يتطهر واما ان يراد به معناه الحرفي اى لاتقبل صلوة بلا طهور فلاحاجة الى التكلف في اما رواية الا بطهور فلابد لها من توجيه فاما

قوت المغتذی

صلوة حائض لا بخمار اى من بلغت سن الحيض والمقصود بهذا الحديث الاستدلال على اشتراط الطهارة في صحة الصلوة ولايتم ذلك الا بان يكون انتفاء القبول دليلا على انتفاء الصحة وقد ورد في مواضع انتفاء القبول مع ثبوت الصحة كالعبد اذا ابق لايقبل له صلوة وكما ورد فيمن اتى عرافا وفي شارب الخمر فان اريد تقرير الدليل على انتفاء الصحة من انتفاء القبول فلابد من تفسير معنى القبول وقد فسر بانه ترتب الغرض المطلوب من الشئ على الشئ يقال قبل فلان عذر فلان اذا ترتب على عذره الغرض المطلوب منه وهو محو الجناية والذنب فاذا ثبت ذلك فيقال مثلا في هذا المكان الغرض من الصلوة وقوعها مجزئة بمطابقتها للامر فاذا حصل هذا الغرض ثبت القبول على ما ذكر من التفسير

اسماء الرجال: ابوعوانة الوضاح بن عبدالله مولى يزيد بن عطاء اليشكري الواسطي البزاز [illegible]

شرح سراج احمد

ابو عبد الرحمن مادر او زینب بنت مظعون بود قدیم الاسلام که ہمراہ پدر خود اسلام آوردہ در حالت صغر و اول مشاہد او خندق بود و در بیعت الرضوان وغیرہ حاضر بود و او از سادات و فضلای صحابہ ہست لازم سنت و گریزندہ از بدعت کثیر الاتباع در افعال و اقوال و عبادات و شدید الاحتیاط و ہمراہ صحابہ در اوان جہاد بسیار جہاد نمود و چون اختلاف و مشاجرت میان ایشان واقع شد طریق زہد و عباد اختیار کرد و تصدق بسیار نمودی حتی کہ در یک مجلس سی ہزار درم تصدق کردی و قریب یک ہزار بندہ آزاد کرد و مرویات وی از آنحضرت یکہزار و ششصد و شصت حدیث اند و لادت او بیش از وحی بیک سال بود و در سال ہفتاد و سہ یا چہار پس از شہادت عبد اللہ ابن زبیر بشش ماہ وفات نمود و در محصب یا در ذی طوی دفن شد و نماز نگذارد بروی حجاج بن یوسف و حال آنکہ او وصیت کردہ بود کہ مرا در شب دفن کنید تا حجاج عالم نگردد بر موت من و نماز بر من نگذارد عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ابن عمر روایت میکند از آنحضرت یعنی حدیث مرفوع ہست قال لا تقبل صلوۃ بغیر طہور فرمود آنحضرت قبول کردہ نمیشود و روا نباشد نمازی بی پاکی از نجاست حقیقی و حکمی و این نزد ہمہ ایمہ ہست ولا صدقۃ من غلول و قبول کردہ نمیشود صدقہ از مال خیانت قال ہناد فی حدیثہ الا بطہور گفت ہناد در حدیث خود بلفظ الا بطہور و در حدیث قتیبۃ لفظ بغیر طہور ہست قال ابو عیسی گفت مصنف کتاب ہذا الحدیث اصح شیء فی ہذا الباب و احسن حدیث مذکور صحیح ترین چیز ہست درین باب کہ لا تقبل صلوۃ ہست باعتبار توثیق رواۃ و خوب تر ہست وفی الباب عن ابی الملیح عن ابیہ مسلم و ابن ماجہ از ابن عمر و انس و ابی بکرہ روایت کردہ اند و ابو داود وغیرہ از والد ابی الملیح و درین باب از ابی الملیح روایت ہست از پدر خود چنانچہ اخراج کردہ ابو داود و نسائی و ابن ماجہ و روایت ہست

شرح ابی الطیب

ان توجیہ ان الطہارۃ لما لم تکن ساقطۃ فی حالۃ من الاحوال عند الجمہور بخلاف سائر الشروط فانہا تسقط فی بعض الاحوال جعل الشارع القبول موقوفا علیہا دون غیرہا من الشروط للزومہا فی جمیع الاحوال دون غیرہا وان کان غیرہا من الشروط ایضا یتوقف علیہا القبول او یقال ان الجار و المجرور حال ای لا تقبل صلوۃ فی حال الا حال کونہا مقرونۃ بطہور و قال ابن العربی قبول اللہ للعمل ہو رضاہ و ثوابہ علیہ و قال ابن دقیق العید قد استدل جماعۃ من المتقدمین بانتفاء القبول علی انتفاء الصحۃ کما فعلوا فی قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یقبل اللہ صلوۃ حائض الا بخمار ای من بلغت سن المحیض و المقصود بہذا الحدیث الاستدلال علی اشتراط الطہارۃ فی صحۃ الصلوۃ ولا یتم ذلک الا بان یکون انتفاء القبول دلیلا علی انتفاء الصحۃ وقد ورد فی مواضع انتفاء القبول مع ثبوت الصحۃ کالعبد اذا ابق لا تقبل لہ صلوۃ وکما ورد من اتی عرافا وفی شارب الخمر فاذا ارید تقریر الدلیل علی انتفاء الصحۃ من انتفاء القبول فلا بد من تفسیر معنی القبول و قد فسر بانہ ترتب الغرض المطلوب من الشیء علی الشیء یقال قبل فلان عذر فلان اذا رتب علی عذرہ الغرض المطلوب منہ و ہو محو الجنایۃ والذنب فاذا ثبت ذلک فیقال مثلا فی ہذا المکان

قوت المغتذی

واذا ثبت القبول علی ہذا التفسیر ثبتت الصحۃ واذا انتفی القبول علی ہذا التفسیر انتفت الصحۃ و ربما قیل من جہۃ بعض المتاخرین ان القبول کون العبادۃ بحیث یترتب علیہا الثواب و الدرجات والاجزاء کونہا مطابقۃ للامر والمعنیان اذا تغایرا وکان احدہما اخص من الآخر لم یلزم من نفی الاخص نفی الاعم و القبول علی ہذا التفسیر اخص من

عارضۃ الاحوذی

خطایا راسہ حتی

تخرج من اذنیہ خرجۃ و قد رواہ مالک عن الصنابحی مرسلا تاما یذکر الرأس و الرجلین و ثبت فی الصحیح عن عمرو بن عبسۃ مسندا کذلک وابو صالح اسمہ ذکوان الثانیۃ قال ابو عیسی حسن صحیح و نحن نبین معنی قولہ ہذا او بدا علی ملتہ اما قولہ صحیح فان الصحیح من الاحادیث لہا عشر مراتب اولہا صحیح مطلق وہو الذی لا خلاف فیہ ولا کلام علیہ وہو قلیل جدا عزیز فی الباب الثانی صحیح بنقل عدل واحد الثالث صحیح شاذ بغیر شواہد والقسم الثانی ینقسم الی قسمین

عارضة الاحوذي

بنقل عدل عن واحد عن الصحابي او بنقل عدل واحد عن التابعي ويدخل عليهما ثالث وهو حديث يرويه واحد من الائمة فهذه خمسة اقسام ذكر جميعها ابو عيسى واقتصر الجعفي والقشيري على الاربعة دون الخامس السادس المرسل ذكر الامامان منها شيئا يسيرا واهل الحديث ينكرونها والصحيح قبولها على وجه بيناه في اصول الفقه السابع الحديث المدلس اتفق العلماء على ذكره والعمل به و التدليس على اقسام لا نطول بذكرها منها حديث يرويه راو عن احد قد لقيه

شرح سراج احمد

از ابی ہریرہ چنانچہ اخراج کردہ شیخین و ابوداؤد واز انس چنانچہ اخراج کردہ ابن ماجہ واز ابی بکرۃ نیز اخراج کردہ ابن ماجہ ملیح بفتح میم و کسر لام وحائے مہملہ ابن اسامۃ بن عمیر او عامر بن عمیر بن حنیف بن ربحیۃ الہذلی ثقہ از ثالثہ بود در سنہ نود و ہشت وفات یافت واسامۃ بن عمیر بن عامر پدر ابی الملیح صحابی بود وابی ہریرۃ وانس مصنف علیہ الرحمہ نسبت الی الملیح ذکر می کند وابو الملیح بن اسامۃ اسمہ عامر نام او عامر ست ویقال زید وگویند نام او زید ست بن اسامۃ بن عمیر الھذلی **باب ماجاء فی فضل الطہور** باب ست در بیان انچہ آمدہ ست در فضیلت پاکی **حدثنا** اسحق بن موسی الانصاری اسحق بن موسی بن عبداللہ بن موسی بن عبداللہ بن یزید الخطمی ابوموسی المدنی قاضی نیشاپور ثقہ از عاشرہ بود در سنہ دویست و چہل و چہار وفات یافت نا معن بن عیسی بن یحیی الاشجعی ثقہ ثبت بود از کبار عاشرہ و او جامع فتاوی مالک ست و ملازم صحبت مالک در سنہ صد و نود و ہشت وفات کرد نا مالک بن انس بن مالک بن عمیر بن الحارث ابوعبداللہ الاصبحی امام حجاز و عالم مدینہ بود از اتباع تابعین متورع محدث مجتہد صاحب مذہب و شافعی از اصحاب وی ست ثابت شدہ ست ملاقات وی با امام ابی حنیفہ و مناظرہ با ہر دو تن رسیدہ شد او کہ چہ طور یافتی تو ابا حنیفہ را در مناظرہ گفت اگر ارادہ کند باین ستون مسجد کہ از چوب ست زر سرخ خواہد کرد و در مواہب نوشتہ است کہ امام ابوحنیفہ یک حدیث از وی روایت کردہ واز مناقب وی ہمین یک سخن کفایت میکند ولادت او در سنہ نود و پنج بظہور پیوستہ و در مدینہ در سنہ یکصد و ہفتاد و نہ وفات یافت ح وثنا قتیبۃ واین تحویل ست از یک اسناد باسناد دیگر مصنف را این حدیث از مالک بدو طریق رسیدہ است و ہر دو را ذکر کرد عن مالک بن انس عن سہیل بن ابی صالح سہیل بلفظ تصغیر ست

شرح ابی الطیب

الغرض من الصلوة وقوعها مجزئة بمطابقتها للامر فاذا حصل هذا الغرض ثبت القبول على ما ذكر من التفسير واذا ثبت القبول على هذا التفسير ثبتت الصحة واذا انتفى القبول على هذا التفسير انتفت الصحة انتهى اقول ان اراد بقوله الغرض من الصلوة وقوعها مجزئة بمطابقتها للامر الاجزاء بدون الاثابة فلا شك ان انتفاء القبول يستلزم انتفاء الصحة لكن لا نسلم ان الغرض من ايقاع الصلوة الاجزاء بدون الاثابة بل الاثابة مع الاجزاء لان الله تعالى ما امر بالشرائع الا ليثيب اذا فعلوا وان اراد به ان الغرض من الايقاع المذكور الامران جميعا يفيد انتفاء القبول بهذا المعنى انتفاء الصحة والله اعلم ويمكن ان يقال ان معنى الحديث لا تقبل صلوة قبول اجزاء واثابة بغير طهور بخلاف الآبق ونحوه فان صلاتهما لا تقبل ايضا لكن لا تقبل قبول الاثابة وتقبل قبول الاجزاء والاجابة فلا يرد ان عدم القبول لا يستلزم عدم الجواز والصحة مع ان الطهارة شرط الصحة ولا صدقة من غلول ضبطه النووي وابن سيد الناس

قوت المغتذي

الصحة فان كل مقبول صحيح وليس كل صحيح مقبولا وهذا ان يقع في تلك الاحاديث التي نفي فيها القبول مع بقاء الصحة فانه يضر استدلال نفي القبول على نفي الصحة كما حكينا عن الاقدمين اللهم الا ان يقال دل الدليل على كون القبول من لوازم الصحة فاذا انتفى انتفت فيصح الاستدلال مع القبول على نفي الصحة حينئذ و يحتاج في تلك الاحاديث التي نفي عنها القبول مع بقاء الصحة الى تاويل وتخريج جواب على انه يرد على من فسر القبول بكون العبادة مثابا عليها او مرضية او ما اشبه ذلك اذا كانت مقصودة بذلك ان لا يلزم من نفي القبول

شرح سراج احمد

ذکوان السمان ابو یزید المدنی گفت نسائی و دارقطنی بود ثقہ و گفت ابو حاتم نوشتہ می شود حدیث وی و حجت بآن گرفتہ نمیشود و در تقریب ہست صدوق بود و در آخر عمر تغیری در حفظ واقع شد از سادسہ ہست در سال یکصد و چہلم وفات کرد عن ابیہ ابی صالح مولی ضباعہ لین الحدیث از ثالثہ بود و نام او میناست عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ در اختلاف تام او و نام پدر او قریب سی اقوال است اصح عبد اللہ و عبد الرحمن ست ابن صخر الدوسی و او اول کسی ست کہ کنیت کردہ شد باین کنیت بسبب آنکہ او را گربہ بود کہ بآن بازی میکرد پس کنیت نہاد آنحضرت او را بابی ہریرہ اسلام آورد در سال خیبر و حاضر شد آن را ہمراہ آنحضرت و او از اہل صفہ ہست و او بسیار محبت با آنحضرت میداشت و ہمیشہ ملازم صحبت شریف بود و او احفظ صحابہ بود و اکثرست از روی روایت از ہمہ صحابہ باجماع علماء و مرویات وی از آنحضرت پنجہزار و سہ صد و چہل حدیث اند و زیادہ از ہشت صد صحابہ روایت از وی دارند عامل کردہ بود او را عمر بن الخطاب بر بحرین و والی مدینۂ شریفہ نیز گشتہ بود در امارت معاویہ بن ابی سفیان و حاضر بود در صفین کہ با علی رضی اللہ عنہ مرتضی نماز میگذارد و با معاویہ رضی اللہ عنہما طعام میخورد و در قتال با ہیچکس از فریقین شامل نگشت و در مدینہ سنہ پنجاہ و نہ وفات فرمود از عمر ہفتاد و ہشت و در بقیع مدفون گشت قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا توضأ العبد المسلم فرمود آنحضرت چون وضو کند مرد مسلمان او المومن شک راوی ست فغسل وجہہ پس بشوید روی خود را خرجت من وجہہ کل خطیئۃ بیرون شود از روی وی ہر گناہی کہ نظر الیہا بعینیہ مع الماء دیدہ بسوی

شرح ابی الطیب

بضم الغین المعجمۃ قال ابن العربی الغلول الخیانۃ فی خفیۃ فالصدقۃ من مال حرام فی عدم القبول و استحقاق الثواب کالصلوۃ بغیر طہور فی ذلک وقال القرطبی فی شرح مسلم الغلول ہنا الخیانۃ مطلقا و حرام انتہی قال بعض علمائنا من تصدق بمال حرام و یرجو الثواب کفر قال و فی الباب عن ابی الملیح عن ابیہ الخ اما حدیث ابی الملیح و انس فقد اخرجہ ابن ماجۃ فقال حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید و محمد بن جعفر ح و حدثنا بکر بن خلف ابو بشر ختن المقرئ ثنا یزید بن زریع قالوا ثنا شعبۃ عن قتادۃ عن ابی الملیح بن اسامۃ عن ابیہ اسامۃ بن عمیر الہذلی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تقبل صلوۃ الا بطہور و لا تقبل صدقۃ من غلول و اخرجہ ابو داود عنہ بلفظ لا یقبل اللہ صدقۃ من غلول و لا صلوۃ بغیر طہور و قال حدثنا سہل بن ابی سہل ثنا ابو زہیر عن محمد بن اسحق عن یزید بن ابی حبیب عن سنان بن سعد عن انس بن مالک رضی اللہ عنہ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا تقبل صلوۃ بغیر طہور و لا صدقۃ من غلول و اما حدیث

قوت المغتذی

نفی الصحۃ ان یقال القواعد الشرعیۃ تقتضی ان العبادۃ اذا بہا مطابقۃ للامر کانت سببا للثواب و الدرجات و الاجزاء و الظواہر فی ذلک لا تحصی انتہی و لا صدقۃ من غلول ضبطہ النووی ثم ابن سید الناس بضم الغین المعجمۃ قال ابن العربی الغلول الخیانۃ فی خفیۃ فالصدقۃ من مال حرام فی عدم القبول و استحقاق الثواب کالصلوۃ بغیر طہور فی ذلک وقال القرطبی فی شرح مسلم الغلول ہو الخیانۃ مطلقا و الحرام اذا توضأ العبد المسلم او المؤمن قال الباجی فی شرح الموطأ الظاہر ان ہذا اللفظ شک من الراوی فغسل وجہہ خرجت من

عارضۃ الاحوذی

ولم یسمعہ منہ ولکن لا یقول حدثنا فلان انما یقول عن فلان او قال فلان التاسع صحیح خولف ترمذی فیہ و فی کل کتاب جملۃ منہا التاسع حدیث مبتدع لا یدعو الی بدعتہ و فی الصحیح منہ جملۃ فی الشواہد و نادر فی الاصول لا سیما فی غیر الاحکام العاشر حدیث فیہ راو صدوق غیر حافظ و لیس بصحیح ابو عیسی مثلہ و فی الصحیح مثلہ فی الشواہد و اما قولہ حسن فان بعض اہل العلم قال الحسن ما عرف مخرجہ و اشتہر رجالہ کحدیث البصریین یخرج عن قتادۃ و الکوفیین عن

شرح سراج احمد

آن گناہ بچشم خود ہمراہ آب او مع آخر قطر الماء شک راوی ست یا بیرون شود گناہ ہمراہ پسین قطرۂ آب کہ از روی بچکد او نحو هذا یا فرمود مانند این دیگر الفاظ واذا غسل یدیه خرجت من یدیه کل خطیئة و چون بشوید ہر دو دست خود را بیرون شود از دو دست وی ہر گناہی کہ بطش نمایدہ کردہ دو دست وی آن گناہ را مع الماء ہمراہ آب او مع آخر قطر الماء یا ہمراہ آخر چکیدن آب حتی یخرج نقیا من الذنوب تا آنکہ بیرون شود آدمی پاک از گناہ قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح گفت ابو عیسی ترمذی این حدیثی ست حسن صحیح صحیح آنست کہ بنقل عدل تام الضبط متصل السند تا منتهی ثابت شدہ باشد و اگر این صفات بروجہ تمام و کمال پیداست آنرا صحیح لذاتہ خوانند و اگر نوعی از قصور و نقصان بدان راہ دارد و کثرت طرق جبران نقصان کردہ آن را صحیح لغیرہ گویند و اگر جبر نقصان نشدہ آن را حسن لذاتہ نامند و اگر در حدیث ضعیف تعدد طرق جبر نقصان ضعف وی کردہ آنرا حسن لغیرہ گویند و ظاہر کلام قوم در آنست کہ در حسن نقصان در ہمہ صفات مذکورہ راہ دارد اما تحقیق آنست کہ در حسن لذاتہ ضعف و نقصان در ضبط است فقط و باقی صفات بحال خود ست و در ضعیف حسن لغیرہ نقصان در ہمہ صفات راہ دارد و هو حدیث مالک عن سهیل عن ابیه و آن حدیثیکہ حسن و صحیح ست حدیث امام مالک ست کہ از سہیل و آن از پدر خود روایت کردہ عن ابی هریرة کہ پدر سہیل روایت از ابی ہریرہ کردہ اکنون نسب ابی صالح ذکر میکنند و ابو صالح

شرح ابی الطیب

ابی هریرة فقد اخرجه البخاری مشتملا علی الجزء الاول فقال حدثنا اسحق بن ابراهیم الحنظلی قال اخبرنا عبد الرزاق قال اخبرنا معمر عن همام بن منبه انه سمع ابا هریرة یقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تقبل صلوة من احدث حتی یتوضأ واخرجه ابو داود عن احمد بن حنبل عن عبد الرزاق عن معمر عن همام عن ابی هریرة بلفظ لا یقبل الله صلوة احدکم اذا احدث حتی یتوضأ باب ما جاء فی فضل الطهور الظاهر ان المراد به المصدر وقد تقدم انه یجوز فیه وجهان الضم والفتح الا ان الضم خاص بالمصدر اذا توضأ العبد المسلم او المؤمن قال الباجی فی شرح الموطا الظاهر ان هذا اللفظ شک من الراوی وجزم غیره بانه شک من الراوی والا فهما مترادفان فی الشریعة والمؤمنة فی حکم المؤمن فغسل وجهه عطف علی توضأ عطف تفسیر او المراد اذا اراد الوضوء وهو الاقرب وفیه ایماء الی اعتبار النیة المقتضیة للمثوبة خرجت من وجهه کل خطیئة قال ابن العربی الخروج عبارة عن الغفران لان الخطایا اعراض لا تبقی فکیف توصف بدخول وخروج ولکن الباری لما اوقف المغفرة علی الطهارة الکاملة فی

قوت المغتذی

وجهه کل خطیئة نظر الیها بعینیه قال ابن العربی یعنی غفرت لان الخطایا هی افعال اعراض لا تبقی فکیف توصف بدخول او بخروج ولکن الباری لما اوقف المغفرة علی الطهارة الکاملة فی العضو ضرب لذلک مثلا بالخروج ولان الطهارة حکم ثابت استقر له الدخول واقول بل الظاهر حمله علی الحقیقة وذلک ان الخطایا تورث فی الظاهر والباطن سوادا یطلع علیه ارباب الاحوال والمکاشفات والطهارة تزیله وشاهد ذلک ما اخرجه المصنف والنسائی و ابن ماجة والحاکم عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال ان العبد اذا اذنب ذنبا نکتت فی قلبه نکتة سوداء فان تاب ونزع واستغفر صقل قلبه وان عاد زادت حتی تعلو قلبه وذلک الران الذی ذکره الله فی

عارضة الاحوذی

ابی اسحق السبیعی والمدنیین عن ابن شهاب والمکیین عن عطاء وعلیه مدار الحدیث وقد اکثر منه ابو داود وابو عیسی وقال ابو عیسی فی آخر کتابه اردت بقولی حسن ما لا یکون فی سنده متهم بالکذب ولا یکون شاذا ویروی من غیر وجه و اما قولی غریب فمعناه انه لا یروی الا من طریق واحد وقد یروی من طرق فیستغرب ان جاء من طریق منفردة غیرها کتاب ابی عیسی مثله حلاوة مقطع ونفاسة منزع وعذوبة مشرع وفیه اربعة عشر علما فوائد صنف وذلک اقرب الی

شرح ابی الطیب

العضو وضرب لذلك مثلاً بالخروج ولان الطهارة حكم ثابت استقر له الدخول قال السیوطی اقول الظاهر انه یحمل
على الحقيقة وذلك ان الخطايا تورث في الباطن والظاهر سواداً يطلع عليها ارباب الاحوال والمكاشفات في الطهارة
تزيله فاما ان يقدر خرج من وجهه اثر كل خطيئة واما ان يقال ان الخطيئة نفسها تتعلق بالبدن على انها جسم
لا عرض بناء على اثبات عالم المثال وان كل ما هو في هذا العالم عرض له صورة في عالم المثال ولذا صح عرض الاعراض
على آدم عليه السلام في عالم المثال ثم على الملائكة وقيل لهم انبئوني باسماء هؤلاء والا فكيف يتصور عرض الاعراض
لو لم يكن لها صورة تتشخص وتشاهد كون الخطايا نؤثر ما اخرجه المصنف والنسائي وابن ماجة وابن حبان
والحاكم عن ابی هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ان العبد اذا اذنب ذنبا نكتت في قلبه نكتة فان تاب ونزع واستغفر صقل

قوت المغتذی

القرآن كلا بل ران على قلوبهم ما كانوا يكسبون واخرج احمد وابن خزيمة عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
الحجر الاسود ياقوتة بيضاء من الجنة وكان اشد بياضاً من الثلج وانما سودته خطايا المشركين فاذا اثرت الخطايا
في الحجر ففي جسد فاعلها اولى فاما ان يقدر خرج من وجهه اثر خطيئة او السواد الذي احدثته واما ان يقال
ان الخطيئة نفسها تتعلق بالبدن على انها جسم لا عرض بناء على اثبات عالم المثال وان كل ما هو في هذا العالم عرض
له صورة في عالم المثال ولهذا صح عرض الاعراض على آدم عليه السلام ثم الملائكة وقيل لهم انبئوني باسماء هؤلاء
والا فكيف يتصور عرض الاعراض لو لم يكن لها صورة تتشخص بها وقد حققت ذلك في تاليف مستقل واشرت
اليه في حاشيتي التي علقتها على تفسير البيضاوي ومن شواهد الخطايا ما اخرجه البيهقي في سننه عن
ابن عمر قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ان العبد اذا قام يصلي اتي بذنوبه فجعلت على راسه
وعاتقه فكلما ركع او سجد تساقطت عنه واخرج البزار والطبراني عن سلمان قال قال رسول الله صلى الله
عليه وسلم المسلم يصلي وخطاياه مرفوعة على راسه كلما سجد تحاتت عنه مع الماء او مع آخر قطر الماء قال (تساقطت ١٢)
الباجي هذا شك من الراوي واذا غسل يديه قال الباجي كذا روى هذا الحديث رواة الموطا مقتصراً على
غسل الوجه واليدين الا ابن وهب فانه زاد فيه ذكر مسح الراس وغسل الرجلين قلت ورواه الطبراني
من حديث ابي هريرة زاد فيه ذكر المضمضة والاستنشاق وكذا رواه ابي امامة وزاد فيه ذكر مسح الراس
والاذنين حتى يخرج نقياً من الذنوب قال ابن العربي المحكوم بمغفرتها هي الصغائر دون الكبائر لحديث الصلوات
الخمس والجمعة الى الجمعة كفارة لما بينهن ما اجتنبت الكبائر فاذا كانت الصلوة مقترنة بالوضوء لا تكفر الكبائر
فانفراد الوضوء بالتقصير عن ذلك احرى قال وهذا التكفير انما هو للذنوب المتعلقة بحقوق الله سبحانه وتعالى
واما المتعلقة بحقوق الآدميين فانما يقع النظر فيها بالمقاصة مع الحسنات والسيئات قال ولو وقعت الطهارة
باطناً بتطهير القلب عن اوضار المعاصي وظاهراً باستعمال الماء على الجوارح بشرط الشرع واقترنت به صلوة
جرد فيها القلب عن علائق الدنيا وطردت الخواطر واجتمع الفكر على اجزاء العبادة كما انعقد عليه احرامها
واستمر الحال كذلك حتى خرج بالتسليم منها فان الكبائر تغفر وجملة المعاصي في الحالة هذه لا تكفر وكذلك كان

عارضة الاحوذی

العمل واسند و
صحح واسلم وعدد
الطرق وجرح و
عدل واسمى و
اكنى ووصل و
قطع واوضح المعمول
به والمتروك و
بين اختلاف
العلماء في الرد و
القبول للآثار
وذكر اختلافهم
في تاويله وكل
علم من هذه
العلوم اصل في
بابه وفرد في
نصابه فالقارئ
له لا يزال في رياض
مؤنقة وعلوم
متفقة متسقة
وهذا شيء لا يعمه
الا العلم الغزير
والتوفيق الكثير
والفراغ المديد
والتدبير ونحن
سنورد فيه ان
شاء الله بحسب
العارضة قولا
في الاسناد والرجال

عارضة الاحوذی

والغريب وفنا من النحو والتوحيد والاحكام والآداب ونكتا من الحكم واشارات الى المصالح فاالمنصف يرى رياضة انيقة ومقاطع ذات حقيقة فمن اى فمن كان من العلوم وجد مقصده فى منصبه المفهوم ولفظ ما شاء واوعى وترحم على من جمع ووعى كنت قرأت هذا الكتاب على ابى طاهر البغدادى بدار الخلافة وعلى ابى الحسن القطيعى كلاهما عن ابن زوج الحرة الا انى رأيت ابا الحسن احلى فى القلب والعين فحكيت عليه قال اخبرنا ابو يعلى احمد بن عبد الواحد اخبرنا

شرح سراج احمد

والذ سعيد وابو صالح السمان وابو صالح کہ پدر سہیل ست او را ابو صالح سمان گویند وسمان از انجہت می گفتند کہ روغن و اور د
واسمہ ذکوان ونام او ذکوان ست وابو هريرة اختلفوا فى اسمه بود در نام واسم محضہ ابی ہریرہ علماء را اختلاف ست فقالوا
عبد شمس پس گفتہ اند بعضے نام وی در زمان جاہلیت عبد شمس بود وپیغمبر را دو آنحضرت نام او را عبد الرحمن و قالوا عبد الله بن عمرو
وگفتہ اند عبد الله بن عمرو بود وهكذا قال محمد بن اسمعيل و ہمچنین گفتہ امام بخاری کہ نام او عبد الله بن عمرو بود وهذا اصح و ہمین صحیح ترین اقوال

شرح ابی الطیب

قلبه وان عاد زادت حتى تعلو قلبه وذلك الران الذى ذكر الله فى القرآن كلا بل ران على قلوبهم ما كانوا يكسبون وأخرجه احمد وابن خزيمة عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الحجر الاسود ياقوتة بيضاء من الجنة وكان اشد بياضا من الثلج وانما سودته خطايا المشركين فاذا اثرت فى الحجر ففى الجسد اولى ومن الشواهد فى الخروج ما اخرجه البيهقى فى سننه عن ابن عمر قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ان العبد اذا قام يصلى اتى بذنوبه فجعلت على راسه وعاتقه فكلما ركع او سجد تساقطت عنه **قوله** مع الماء او آخر قطر الماء شك من الراوى **قوله** نظر اليها بعينيه اى الى الخطيئة يعنى الى سببها اطلاقا لاسم المسبب على السبب مبالغة او كناية عن الاكتساب اى اكتسبها بعينيه او هو بتقدير المضاف اى نظر الى سببها وكذا قوله بطشتها على التوجيهات الثلث وقوله حتى يخرج مترتب على تمام الوضوء لان تقديره وهكذا باقى اعضاء الوضوء كما يفيده رواية مسلم فاذا غسل رجليه الحديث وروايات غيره حتى يخرج اى المتوضئ الى الصلوة بناء على ان العادة الخروج اليها عند تمام الوضوء فكنى بالبعض عن الكل حتى يخرج نقيا من الذنوب اى ذنوب اعضاء الوضوء او جميع الذنوب من الصغائر وقال ابن مالك اى يفرغ المتوضئ من وضوئه طاهرا من الذنوب اى الذى اكتسبها بهذه الاعضاء والحديث يدل على ان المغفور ذنوب اعضائه المغسولة فالتوفيق بينه وبين الحديث الذى رواه الشيخان من توضأ فاحسن الوضوء خرجت خطاياه من جسده ان غفران ذنوب جميع الجسد يكون عند التوضى بالتسمية يشير اليه احسان الوضوء انتهى اقول فيه انه ليس بنص فى جميع الذنوب لان الجسد يحتمل التخصيص ايضا فالظاهر ان الذنوب هنا عبارة عن الذنوب المتعلقة باعضاء الوضوء لا جميعها اذ هو المتبادر من التفصيل السابق لانه متعلق باعضاء الوضوء فقط فتعريف الذنوب للعهد والمعهود ما سبق اليه الذهن بقرينة المقام لكن خصها الجمهور بالصغائر قال ابن العربى الخطايا المحكوم عليها بالمغفرة هى الصغائر دون الكبائر لحديث الصلوات الخمس والجمعة الى الجمعة كفارة لما بينهن ما اجتنبت الكبائر فاذا كانت الصلوة المقرونة بالوضوء لا تكفر الكبائر فانفراد الوضوء بالتقصير عن ذلك احرى قال ولو وقعت الطهارة باطنا بتطهير القلب عن اوضار المعاصى وظاهرا باستعمال الماء على الجوارح واقترنت به الصلوة مجردة عن الخواطر واستمرت على ذلك الى التسليم فان الكبائر تغفر وجملة المعاصى كما كان حال السلف

الترجمة: کلا بلکہ زنگ بستہ است بر دلہائے ایشان آنچہ میکردند — فتح الرحمن فی ترجمة القرآن

شرح سراج احمد :

وفی الباب و درباب فضل وضو از شش کس از صحابہ سوای ابی ہریرہ مروی گشتہ است عن عثمان و ثوبانؓ والصنابحی وعمرو بن عبسۃ وسلمان وعبداللہؓ بن عمرو وابن عمر نیست بلکہ نسبت بعلم خود ست اگر از ماسوی ہم شان مروی شدہ باشد نفی آن نمی کند و ہمچنین حال ست در تمام کتاب ترمذی ہر جا کہ مذکور ست وفی الباب عن فلان وفلان وفلان و این ذکر کردن مصنف دو احتمال دارد یکی آنکہ شاید کہ مصنف را حدیثی از آن صحابہ دران باب رسیدہ باشد واز جہت اقتصار ترک اسانید نمودہ باشد دوم آنکہ مصنف را علم بآن شدہ باشد کہ درین باب حدیثی از فلان وفلان مروی شدہ است لیکن او را باسناد صحیح نرسیدہ باشد ازانجہت میگوید کہ از فلان وفلان منقول شدہ ہست وما را از ایشان نرسیدہ ست اما مطلق در فضل طہارت از بسیاری صحابہ منقول شدہ است چنانچہ مسلم وترمذی وموطا از ابی مالک الاشعری ودیلمی از عمرو بن حریث وخطیب از جابر وطبرانی در اوسط از عائشہ وطرطوسی از ابی ہریرہ وطبرانی از ابن عمر واحمد ونسائی وابوداود وابن ماجہ از عمار بن یاسر وابن عساکر از عائشہ وبیہقی از سلمان

شرح ابی الطیب

وفی الباب عن عثمان وثوبان والصنابحی وعمرو بن عبسۃ وسلمان وعبداللہ بن عمرو اما حدیث عثمان رضی اللہ عنہ فاخرجہ مسلم بسندہ الی حمران عن عثمان بن عفانؓ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من توضأ فاحسن الوضوء خرجت خطایاہ من جسدہ حتی تخرج من تحت اظفارہ واما حدیث عبداللہ الصنابحی بضم الصاد وتخفیف النون وبالباء الموحدۃ والحاء المہملۃ منسوب الی صنابح بن زاہر بطن من مراد فاخرجہ مالک والنسائی وابن ماجۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال من توضأ فمضمض واستنشق خرجت خطایاہ من فیہ وانفہ واذا غسل وجہہ خرجت خطایاہ من وجہہ حتی تخرج من تحت اشفار عینیہ فاذا غسل یدیہ خرجت خطایاہ من یدیہ فاذا مسح برأسہ خرجت خطایاہ من رأسہ حتی تخرج من اذنیہ فاذا غسل رجلیہ خرجت خطایاہ من رجلیہ حتی تخرج من تحت اظفار رجلیہ وکانت صلاتہ ومشیہ الی المسجد نافلۃ واما عمرو بن عبسۃ فاخرج حدیثہ ابن ماجۃ مثل الاول الا انہ لم یذکر المضمضۃ والاستنشاق وذکر ذراعیہ بدل یدیہ وذکر غسل الیدین الی الرسغ ثم ذکر غسل الوجہ ثم غسل ذراعیہ واسمہ عبدالرحمن بن عسیلۃ بضم المہملۃ ثم بفتح السین ثم سکون الیاء ویکنی اباعبداللہ الخ ظاہر صنیع ابن ماجۃ وغیرہ انہ سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیکون الصنابحی المذکور ہو غیر ابی عبداللہ بل عبداللہ الا ان ظاہر کلام المصنف انہ تابعی یروی عن ابی بکر الصدیق وہو ابو عبداللہ وقال ابن عبدالبر عندی ان الصنابحی ابو عبداللہ التابعی لا الصحابی

انتہی انی مکاثر بکم الامم یقال کاثرتہ فکثرتہ ای غلبتہ کذا فی مجمع البحار یعنی انی اباہی باکثریۃ امتی علی الامم السالفۃ فان قلت ما وجہ ترتب قولہ لا تقتلن یعدی علی المکاثرۃ قلت وجہہ ان الاقتتال موجب لقطع النسل اذ لا تناسل من الاموات فیؤدی الی قلۃ الامۃ فینافی المطلوب فلذلک نہی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فان قلت المقتول میت باجلہ فلا وجہ لقطع النسل بسبب الاقتتال اقول انما ان یقال ان الاقدام علی الاقتتال مرضا بقطع النسل فالنہی باعتبار فعلہم الاختیاری او یقال یکون لہم اجلان اجل علی تقدیر الاقتتال واجل بدونہ

عارضۃ الاحوذی

ابو علی شیخی اخبرنا ابن محبوب عنہ وقید تہ من غیر ہذہ الطرق قال ابو عیسی باب لا تقبل صلوۃ بغیر طہور مصعب ابن سعد عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا تقبل صلوۃ بغیر طہور ولا صدقۃ من غلول اصح شیء فی ہذا الباب اسناد قال القاضی ابوبکر ابن العربی اخرج مسلم ہذا الحدیث بسندہ بلفظہ وزاد فیہ دخل عبداللہ بن عمر علی ابن عامر یعودہ وہو مریض فقال الا تدعو لی یا ابن عمر قال انی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا تقبل صلوۃ بغیر طہور

اسم ابی الطالب ... ثوبان ابن بجدد مولی النبی صلی اللہ علیہ وسلم صحبہ ولازمہ ونزل بعدہ الشام ومات بحمص سنۃ اربع وخمسین ۱۲ ت • عمرو بن عبسۃ ... ابن عامر بن خالد ... السلمی ابو نجیح صحابی مشہور اسلم قدیما ... ہاجر بعد احد ثم نزل الشام ۱۲ ت • عبداللہ بن عمرو بن العاص بن وائل بن ہاشم بن سعید بالتصغیر ابن سعد بن سہم السہمی ابو محمد وقیل ابو عبدالرحمن احد السابقین المکثرین من الصحابۃ واحد العبادلۃ الفقہاء مات فی ذی الحجۃ لیالی الحرۃ علی الاصح بالطائف علی الراجح ۱۲ تذکرۃ الحفاظ

عارضة الاحوذی

ولا صدقة من غلول وكنت على البصرة وروى الفريابي فقال دخلت على عبد الله ابن عامر وعنده قوم يدعون له بالعافية فقال لي يا ابا عبد الرحمن مالك لا تدعو فقال انى من اودهم لك واحرصهم على صلاحك وانى سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا يقبل الله صلوة من غير طهور ولا صدقة من غلول وكنت على البصرة ولا اراك الا قد اصبت منها شرا غريبة التبولي في الكسنة السلف الرضاء قبلت الشيء رضيته واهدته والتزمت

شرح سراج احمد

واحمد ومسلم از عمرو بن عبسة وعثمان ونسائی از ابو ایوب وعقبة بن عامر وابن عمر وابی ہریرہ وحسان بن عطیہ مرسلا روایت کردہ اند والصنابحی الذی روی عن ابی بکر الصدیق لیس له سماع عن النبی صلی الله علیه وسلم مصنف حکم میکند در حدیث کہ از صنابحی مروی گشتہ است میگوید کہ صنابحی آن مرویست کہ روایت میکند از امیر المومنین ابی بکر صدیق نیست مرا ورا ثابت سماعی از آنحضرت واسمه عبد الرحمن بن عسیلة ونام او عبد الرحمن بن عسیلہ ہست بضم عین وفتح سین مہملتین وسکون تحتیہ ویکنی ابا عبد الله وکنیت کردہ میشد بابی عبد الله رحل الی النبی صلی الله علیه وسلم رفتہ بود بسوی ملازمت خدمت نبوی فقبض النبی صلی الله علیه وسلم وهو فی الطریق پس قبض وفات کردہ شد آنحضرت در حالیکہ عبد الرحمن در راہ بود وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم احادیث وتحقیق روایت کرد عبد الرحمن از آنحضرت بسیار حدیثہا شاید کہ بطریق ارسال باشند والصنابحی بضم صاد مہملہ ونون وموحدہ ومہملہ ابن الاعسر بفتح ہمزہ وسکون عین وفتح سین مہملہ وراء الاحمسی بفتح ہمزہ وسکون حاء مہملہ ومیم وسین مہملہ صاحب النبی صلی الله علیه وسلم صحابی بود ویقال له الصنابحی ایضا گفتہ میشد او را صنابحی نیز صنابحی بضم صاد وتخفیف نون وموحدہ وحاء مہملہ وانما حدیثه جز این نیست کہ حدیث این صنابحی کہ روایت از آنحضرت دارد انیست قال سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقول گفت صنابحی شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود انی مکاثر بکم الامم بدرستیکہ من زیادہ کنندہ باشم بشما امت را در روز قیامت در آن بطریق مباہات باشد فلا تقتتلن بعدی پس باید کہ قتال نکنید باہم پس از من کہ قتال فیما بین مر جب انقطاع نسل ہست باب ما جاء مفتاح الصلوة الطہور باب ہست در بیان چیزی کہ آمدہ کہ کلید نماز وضو ہست حدثنا ہناد وقتیبة ومحمود

شرح ابی الطیب

ویکون الثانی طور من الاول او بالاقتتال التیمم الا بیل شقاق الامة وهذا یرد علیه ان عند الله لا یکون الا اجل واحد وقوله لا تقتتلن بصیغة النهی المؤکد بنون التوکید بجمع المذکر المخاطب باب ما جاء ان مفتاح الصلوة الطهور بالضم ویفتح والمراد به المصدر وسمی النبی صلی الله علیه وسلم الطهور مفتاحا مجازا لان الحدث مانع منها فهو کالقفل موضوع علی المحدث حتی اذا توضأ انحل الغلق وهذه استعارة بدیعیة لا یقدر علیها الا النبوة وکذلك قوله مفتاح الجنة الصلوة وتحریمها التکبیر وتحلیلها التسلیم قال ابن مالك اضافة التحریم والتحلیل الی الصلوة لملابسة بینهما انتهی لان التکبیر یحرم ما کان حلالا فی خارجها والتسلیم یحلل ما کان حراما فیها وقال المظهر سمی الدخول فی الصلوة تحریما لانه یحرم الاکل والشرب وغیرهما علی المصلی ویمکن ان یقال ان التحریم بمعنی الاحرام ای الدخول فی حرمتها فالتحلیل بمعنی الخروج عن حرمتها اقول یؤیده ما قاله ابن العربی فان قیل یشکل استعماله مع

قوت المغتذی

وضوء السلف مفتاح الصلوة الطهور قال الرافعی بضم الطاء فیما قیل وقال بعضهم ویجوز الفتح لان الفعل انما یتأتی بالآلة قال ابن العربی هذا مجاز ما یفتحها من غلقها وذلك ان الحدث مانع منها فهو کالقفل موضوع عن المحدث حتی اذا توضأ انحل الغلق وهذه استعارة بدیعیة لا یقدر علیها الا النبوة وکذلك قوله مفتاح الجنة الصلوة لان ابواب الجنة مغلقة یفتحها الطاعات ورکن الطاعات الصلوة وتحریمها التکبیر قال ابن العربی

شرح سراج احمد

ابن غیلان بفتح غین معجمه و سکون تحتیه در آخر نون ست عدوی نزیل بغداد ثقه از عاشره بود ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات در سال و بیست و سی و نه وفات کرد قالوا نا وکیع عن سفیان بن سعید بن مسروق الثوری الکوفی ابو عبد الله وی عالم ربانی جلیل القدر ثقه از تبع تابعین بود و او را امیر المؤمنین در علم حدیث میگفتند ولادت او در سنه نود و هفت بود و در صد و شصت و یک وفات کرد در بصره و ثنا محمد بن بشار بصیغه مبالغه ست ابن عثمان ابو بکر العبدی معروف به بندار یکی از حفاظ و ثقات مشهوره است گفت عجلی و نسائی و ابن خزیمه ثقه بود و امام اهل زمانه خود و عمرو بن علی الفلاس تضعیف کرده او را و سبب آن ذکر نموده است ولادت او در سنه یکصد و شصت و هفت بود و در بصره وفات کرد در سال و بیست و پنجاه و دو و نا عبد الرحمن نا سفیان بن عیینه ابی عمران الهلالی الکوفی ابو محمد امام بزرگ بود در حدیث و فقه اجماع ست علما را بر صحت حدیث وی شافعی گفته است اگر مالک و سفیان نبودی علم از حجاز میرفت و وفات او روز سبت غره رجب سنه یکصد و نود و هشت بود عن عبد الله بن محمد بن عقیل ابن ابی طالب الهاشمی ابو محمد المدنی مادر وی زینب بنت علی صدوق بود در حدیث وی لین ست از رابعه بود در آخر عمر تغیر راه یافته بود بعد از اربعین وفات کرد و عقیل بلفظ مکبر ست عن محمد بن الحنفیة محمد بن علی ابن ابی طالب الهاشمی ابو القاسم معروف بابن الحنفیه که مادر ایشان بود تابعی ثقه و صالح بود از ثالثه ست ولادت او در خلافت عمر بن الخطاب بود که دو سال از خلافت وی باقی بود و گویند در خلافت ابی بکر و در مدینه سنه ثمانین وفات یافت عن علی ابن ابیطالب بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف القرشی المکی المدنی امیر المؤمنین ابن عم رسول الله صلی الله علیه وسلم و ختنه علی بنته فاطمة الزهراء و مادر آنحضرت فاطمه بنت اسد بن هاشم بن عبد مناف بود و کنیت او ابو الحسن و ابو تراب بود و او اول ترین کسی بود از صبیان که اسلام آورد و هجرت کرد پس از آنحضرت بسه روز و آنحضرت او را در مکه گذاشته بود تا ودائع بمشرکین سپارد و حاضر گشت همراه آنحضرت همه مشاهد را و حق تعالی فتح نمود خیبر را از دست شریف وی و رسید او را در روز احد شانزده زخمها و شجاعت وی مشهور ست میان خواص و عوام و بود علم او در محل اعلی و بر مسند خلافت نشست در روز جمعه در ماه ذی الحجه در سنه خمس و ثلثین و شربت شهادت چشید از دست عبد الرحمن بن ملجم شقی المرادی در شب جمعه و وفات فرمود در شب یکشنبه تاسع عشر از شهر رمضان سنه اربعین عن النبی صلی الله علیه وسلم قال روایت از آنحضرت نمود که فرمود مفتاح الصلوة الطهور کلید نماز و فتح باب نماز و در آمدن در ان که بی آن میسر نگردد طهارت ست و تحریمها التکبیر و چیزیکه حرام میگردد بدان هر کاری که جز نماز ست تکبیر تحریمه است چنانکه احرام برای حج و عمره و تحلیلها التسلیم و چیزیکه بدان از نماز بر آیند و آنچه حرام گردانیده شده بود بدان حلال گردد سلام دادن ست و باین حدیث مالک و شافعی و احمد سلام را

شرح ابی الطیب

لان التکبیر جزء من اجزائها فکیف یحرمها فقیل مراده احرامها یقال احرم اذا دخل فی البلد الحرام او الشهر الحرام قال الرافعی وقد روی محمد بن اسلم فی مسنده هذا الحدیث بلفظ واحرامها التکبیر واحلالها التسلیم وفی الباب عن

قوت المغتذی

هو مصدر حرم ویحرم ویشکل استعماله ههنا لان التکبیر جزء من اجزائها فکیف یحرمها فقیل مجازه احرامها یقال احرم اذا دخل فی البلد الحرام او الشهر الحرام ولما کانت الصلوة تحرم اشیاء قبل الاول ذلک وهو التکبیر تحریم

عارضة الاحوذی

الدوض عنه فقبوله الله للعمل هو رضاه به وثوابه علیه الطهور بفتح الطاء وضمها فبالفتح عبارة عن الماء وبالضم عبارة عن الفعل وقیل بفتح الطاء عبارة عن آلات الفعل کالسحور والوضوء والله لولك وقد قیل انهما بمعنی واحد والغلول الخیانة خفیة فالصدقة من مال حرام فی عدم القبول واستحقاق العقاب کالصلوة بغیر طهور فی ذلك احکامه فیه خمس مسائل الاولی فیه اشتراط الطهارة فی صحة الصلوة وهی من شرائط الاداء لا من شرائط الوجوب باجماع

بمعنی اللغة [illegible] ختنه بفتحتین یعنی داماد [illegible] آنحضرت صلی الله علیه وسلم است [illegible] فاطمة الزهرا نام داره [illegible]

شرح سراج احمد

در نماز فرض گویند که بظاہر دلالت دارد و نزد امام ما ابی حنیفہ واجب ست فرض نیست و فرق در فرض و واجب در اعتقادست نہ در عمل و دلیل امام ما حدیث اعرابی ست که آنحضرت وی را نماز تعلیم فرمودند و ذکر سلام دران نکرد اگر فرض بودی البتہ آنحضرت ذکر آن فرمودی قال ابو عیسی گفت مؤلف علیہ الرحمہ ھذا الحدیث اصح شیٔ فی ھذا الباب و احسن این حدیث مذکور صحیح ترین چیزیست در باب مفتاح الصلوۃ الطہور و احسن ست و عبد اللہ بن محمد بن عقیل ھو صدوق و عبد اللہ بن محمد صدوق ست وقد تکلم فیہ بعض اھل العلم من قبل حفظہ و تحقیق سخن کردہ اند بعضی علما از جانب حفظ وی که خلل در حافظہ او بود و سمعت محمد بن اسمعیل یقول و شنیدم امام بخاری را که میفرمود کان احمد بن حنبل و اسحق بن ابراھیم والحمیدی بضم حاء مہملہ و فتح میم و سکون تحتیہ و دال مہملہ یحتجون بحدیث عبد اللہ بن محمد بن عقیل که حجت میگرفتند بحدیث عبد اللہ قال محمد گفت امام بخاری و ھو مقارب الحدیث و او مقارب الحدیث ست یعنی حدیث او بدل نزدیک ست و دل از وا با نمیکند و شیٔ مقارب بکسر را ای بین الجید والردی و فی الباب عن جابر و ابی سعید و درین باب حدیثی مروی گشته از جابر بن عبد اللہ و ابی سعید خدری چنانچہ اخراج آن کردہ است ابن ماجہ و حاکم و عقیلی از ابی بکر باب ما یقول اذا دخل الخلاء باب ست در بیان چیزیکه بگوید آدمی وقتیکه در آید در مبرز برای قضای حاجت حدثنا قتیبۃ بن سعید ابو رجاء و ھناد ابن السری قالا گفت قتیبہ و ھناد نا وکیع عن شعبۃ بضم شین معجمہ ابن الحجاج بن الورد العتکی و او امام ائمہ اعلام بود اجماع ست بر امامت و جلالت قدر وی ثقہ و اورع بود و او امیر المؤمنین ست در حدیث چنانکه گفتہ است سفیان گفت شافعی اگر شعبہ نمی بود

شرح ابی الطیب

جابر و ابی سعید اخرجہ عن ابی سعید ابن ماجۃ و عن علی رضی اللہ عنہ ابو داود والدارمی ایضا و سندہ حسن قالہ ابن حجر ھذا الحدیث اصح شیٔ فی ھذا الباب قال البزار لا نعلمہ عن علی الا من ھذا الوجہ و قال ابو نعیم تفرد بہ ابن عقیل عن ابن الحنفیۃ عن علی و قال العقیلی فی اسنادہ لین و ھو اصلح من حدیث جابر و قال ابن العربی حدیث جابر اصح شیٔ فی ھذا الباب قال الحافظ ابن حجر فی تخریج احادیث الشرح کذا قال و قد عکس فی ذلک العقیلی و ھو ابعد منہ بھذا الفن کذا فی حاشیۃ السیوطی باب ما یقول اذا دخل الخلاء بالمد کل موضع یقضی الانسان فیہ حاجتہ سمی بذلک لان الانسان یخلو فیہ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا دخل الخلاء معناہ اذا اراد الدخول و کذا جاء مصرحا بہ فی روایۃ البخاری قال کان اذا اراد ان یدخل و فی شرح الابہر

قوت المغتذی

وقال ابن الاثیر فی النہایۃ کان المصلی بالتکبیر والدخول فی الصلوۃ صار ممنوعا من الکلام والافعال الخارجۃ عن کلام الصلوۃ و افعالہا فقیل للتکبیر تحریم لمنعہ المصلی من ذلک و لذلک سمیت تکبیرۃ الاحرام ای الاحرام بالصلوۃ و کما صار المصلی بالتسلیم یحل لہ ما حرم علیہ فیہا بالتکبیر من الکلام والاشغال الخارجۃ عن کلام الصلوۃ و افعالہا کما یحل للمحرم بالحج عند الفراغ منہ ما کان حراما علیہ قبل و تحلیلہا التسلیم قال الرافعی و قد روی محمد بن اسلم فی مسندہ ھذا الحدیث بلفظ و احرامہا التکبیر و احلالہا التسلیم ھذا الحدیث اصح شیٔ فی ھذا الباب و احسن قال البزار لا نعلمہ عن علی الا من ھذا الوجہ و قال ابو نعیم تفرد بہ ابن عقیل عن ابن الحنفیۃ عن علی و قال العقیلی فی اسنادہ

عارضۃ الاحوذی

الامۃ و فی الصحیح عن ھمام بن منبہ عن ابی ھریرۃ وھی صحیفۃ صحیحۃ عالیۃ مجموعۃ قال النبی علیہ السلام لا تقبل صلوۃ احدکم اذا احدث حتی یتوضأ الثانیۃ قولہ لا یقبل اللہ صلوۃ بغیر طہور عموم فیمن احدث ومن لم یحدث فخص ھذا الحدیث الثانی من ذلک العموم بوجوب الطہارۃ منزلۃ بید الوضوء و استحبابہ لمن صلی بدلیل بانہ لیس من شرط العارضۃ الثالثۃ العاجز عن استعمال الطہارۃ لمرض او عدو او سبع او عدم قدرۃ حتی لا یمکنہ تطہیر

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

در ملک عراق بصد نیش ہرگز نبودی از سابقہ است ولادت او در سنہ ثلث وثلثین بود و وفات کرد در سنہ سہ صد و شصت و او اکبر از ثوری بود بدہ سال عن عبد العزیز بن صہیب بضم صاد مہملہ و فتح ہا وسکون تحتیہ ابو حمزۃ البنانی البصری گفت احمد و نسائی وابن معین وعجلی ثقہ بود گفت ابو حاتم صالح بود در سنہ یکصد و سی وفات یافت عن انس بن مالک بن النضر بن ضمضم الانصاری النجاری البخاری خادم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کرد آنحضرت را مدت دہ سال از ابتدای ہجرت تا وقت وفات شریف ومادر او ام سلیم بنت ملحان بود در ہشت غزوہ ہمراہ آنحضرت شریک بود و مرویات او از آنحضرت یکہزار و دو صد حدیث اند و او آخر صحابہ بود کہ در بصرہ وفات کرد در سنہ ثلث وتسعین در زمان حجاج وچون آنحضرت وفات فرمود او بست سالہ بود قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا دخل الخلاء گفت انس بود آنحضرت وقتیکہ می درآمد در مبرز قال میفرمود اللہم انی اعوذ بک ای بار خدا بدرستیکہ من پناہ میجویم بتو قال شعبہ گفت شعبہ وقد قال مرۃ اخری وتحقیق فرمود آنحضرت بار دیگر باین لفظ اعوذ باللہ من الخبث والخبیث پناہ میجویم بخدا از فجور خبث بضم خای معجمہ وسکون موحدہ بمعنی فجور و مانند آن از پلیدی وجنات او الخبیث والخبائث شک راویست خبث بضم خا معجمہ وموحدہ وگفتہ اند کہ خبث بسکون موحدہ بمعنی فجور و مانند آن وخبائث افعال مذمومہ وخصال ردیہ اند وخبث بضم موحدہ جمع خبیث ست ارادہ بآن کردہ ذکور شیاطین واناث آنہا را وفی الباب عن علی وزید بن ارقم وجابر وابن مسعود در باب آداب خلا روایت ست

شرح ابی الطیب

قال الشیخ من یکرہ ذکر اللہ فی تلک الحالۃ یفصل ویقول اما فی الامکنۃ المعدۃ لذلک فیقول قبیل دخولہا واما فی غیرہا فیقولہ فی اوان الشروع کتشمیر ثیابہ مثلا وہذا مذہب الجمہور قولہ وقد قال مرۃ اخری ای قال عبد العزیز مرۃ اخری اعوذ باللہ بدل اللہم انی اعوذ بک وبقیۃ الالفاظ فی الروایتین یدل علی ذلک ما اخرجہ ابو داود فقال عن شعبۃ عن عبد العزیز عن انس قال اللہم انی اعوذ بک وقال شعبۃ مرۃ اعوذ باللہ انتہی اعوذ باللہ من الخبث والخبیث او الخبث والخبائث قال النووی اما الخبث فبضم الباء واسکانہا وہما وجہان مشہوران فی روایۃ ہذا الحدیث ونقل القاضی عیاض ان اکثر روایات الشیوخ الاسکان وقد قال الامام ابو سلیمان الخطابی الخبث بضم الباء جماعۃ الخبیث والخبائث جمع الخبیثۃ قال یرید ذکران الشیاطین واناثہم وقال وعامۃ المحدثین

قوت المغتذی

لیس ہو اصح من حدیث جابر وقال ابن العربی حدیث جابر اصح شیٔ فی ہذا الباب قال الحافظ ابن حجر فی تخریج احادیث الشرح کذا قال وقد عکس ذلک العقیلی وہو ابصر منہ بہذا الفن کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا دخل الخلاء بفتح الخاء ممدود المکان الذی لیس بہ احد قال النووی وقولہ اذا دخل معناہ اذا اراد الدخول وکذا جاء مصرحا فی روایۃ البخاری قال کان اذا اراد ان یدخل قال اللہم انی اعوذ بک من الخبث والخبائث قال الخطابی فی کتاب اصلاح الالفاظ التی صحفہا الرواۃ اصحاب الحدیث یروون الخبث بسکون الباء وکذلک رواہ ابو عبید فی کتابہ وفسرہ فقال ما الخبث فانہ یعنی بہ الشر واما الخبائث فالشیاطین قال الخطابی وانما ہو الخبث بضم الباء جمع خبیث و اما الخبائث جمع خبیثۃ استعاذ باللہ من مردۃ الجن ذکورہم واناثہم وقال ابن العربی الخبث بضم الخاء یعنی من

عارضۃ الاحوذی

بماء او تراب مختلف فیہ علی ستۃ اقوال الاول قال مالک وابن نافع لا صلوۃ ولا قضاء الثانی قال ابن القاسم یصلی ویقضی الثالث یصلی ولا یعید قالہ اشہب والشافعی الرابع یصلی اذا قدر قالہ اصبغ الخامس یصلی ولا یعید السادس یومئ الی التیمم واشار الیہ ابو الحسن ابن القابسی الاظہر قول اشہب لان الطہارۃ شرط اداء الشرط وجوب بعدمہا لا یمنع من فعلہا کسائر شروطہا من ستر وطہارۃ ثوب واستقبال قبلۃ الرابع اذا اسلم الکافر فلم یکن بعد اسلامہ

عارضة الاحوذی

موجب للطهارة من جنابة ولا حدث هل يغتسل ام لا قال الشافعی والقاضی ابو اسحٰق يغتسل استحبابا وقال مالك وابن القاسم واحمد وابو ثور الغسل واجب وهو الصحيح لقوله لا يقبل الله صلوٰة بغير طهور وقد اجتمعت الامة على وجوب الوضوء فالغسل مثله دليل بدليل واعتراض باعتراض وجواب بجواب الخامسة فی قول ابن عمر لعبد الله بن عامر وقد سأله الدعاء لا يقبل الله صلوٰة بغير طهور يدل على ان الوضوء للدعاء مشروع وكذلك فی الحديث الصحيح ان ابا موسى الاشعری

شرح سراج احمد

ازین صحابہ احمد وابن ماجہ از علی مرتضی وابن السنی از ابی ہریرہ واحمد وابو داؤد وابن حبان از زید بن ارقم وبخاری از ابن مسعود وابن ماجہ از ابی امامہ **قال ابو عیسی حدیث انس اصح شئ فی هذا الباب** گفت مصنف حدیث انس بن مالک کہ مصنف از ان روایت نمودہ است صحیح ترین چیز نیست در باب خلاء وحسن احسن ست از مرویات دیگر صحابہ **حدیث زید بن ارقم فی اسناده اضطراب** وحدیث زید بن ارقم کہ در اسناد آن اضطراب ست۔ اضطراب در حدیث آنرا گویند کہ در اسناد یا متن از راوی چیزی اختلاف واقع شود بتقدیم یا تاخیر یا زیادت ونقصان یا یا ابدال راوی مکان راوی یا متن مکان متنی دیگر وامثال آن واینجا ابدال راوی مکان راوی ست **روی هشام الدستوائی** روایت کردہ ہشام دستوائی بفتح دال وسکون سین مہملتین ومثناۃ فوقیہ نسبت بسوی دیہ است **وسعید بن ابی عروبة** بفتح عین وضم رای مہملتین وواو **عن قتادة** ہشام وسعید روایت از قتادہ کردہ **وقال سعید عن القاسم بن عوف الشيبانی عن زيد بن ارقم وقال هشام**

شرح ابی الطیب

يقولون الخبث باسكان الباء وهو غلط والصواب الضم هذا كلام الخطابی رحمه الله وهذا الذی غلطه فيه ليس بغلط ولا يصح انكاره جواز الاسكان فان الاسكان جائز علی سبيل التخفيف كما يقال كتب ورسل وعنق واذن ونظائره فكل هذا وما اشبهه جائز تسكينه بلا خلاف عند اهل العربية ولعل الخطابی اراد الانكار علی من يقول اصله الاسكان وقد صرح جماعة من اهل المعرفة بان الباء ساكنة منهم الامام ابو عبيد امام هذا الفن والعمدة واختلفوا فی معناه فقيل هو الشر وقيل هو الكفر وقيل الخبث الشيطان والخبائث المعاصی وقال ابن الاعرابی الخبث فی كلام العرب المكروه فان كان من الكلام فهو الشتم وان كان من الملل فهو الكفر وان كان من الطعام فهو الحرام وان كان من الشراب فهو الضار انتهی وقال ابن العربی كان النبی صلی الله عليه وسلم معصوما من الشيطان حتی من الموكل به وكان يخص الاستعاذة فی هذا الموضع لوجهين احدهما انه خلاء وللشيطان بعادة الله وقدرة فی الخلاء تسلط ليس له فی الملاء ولذا قال صلی الله عليه وسلم الراكب شيطان والراكبان شيطانان والثلثة ركب الثانی انه موضع قذر ينزه ذكر الله عن الجريان فيه علی اللسان فيغتنم الشيطان عدم ذكر الله فان ذكره يطرده فلجأ الی الاستعاذة قبل ذلك لتصير عصمة بينه وبين الشيطان الی الخروج ويعلم بذلك امته انتهی **وفی الباب عن علی وزيد بن ارقم وجابر وابن مسعود** اما حديث علی فاخرجه عنه ابن ماجة برواية ابی جحيفة عن علی رضی الله عنه قال قال النبی صلی الله عليه وسلم ستر ما بين الجن وعورات

قوت المغتذی

ذكور الجن واناثهم صوابه بضم الباء وسكونها يعنی من المكروه ومن اهله والخبث من كل مكروه فان كان من قول فهو سب وان كان من اعتقاد فيكون كفرا وجهالا واعتقاد سوء بالشرع وان كان من طعام فهو حرام قال وغلط الخطابی من رواه باسكان الباء وهو الغالط وقد بينا معناه وقال كان النبی صلی الله عليه وسلم معصوما من الشيطان حتی من الموكل به بشرط استعاذته منه كما غفر له بشرط استغفاره قال وكان يخص الاستعاذة فی هذا الموضع لوجهين احدهما انه خلاء وللشيطان بعادة الله وقدرة فی الخلاء تسلط ليس له فی الملاء ولذا قال صلی الله عليه وسلم

شرح سراج احمد

عن قتادة عن زيد بن ارقم قتاده از زيد بن ارقم روايت کرده وروايه شعبة ومعمر عن قتادة عن النضر بن انس وروايت کرده همين حديث را شعبه ومعمر از قتاده از نضر وقال شعبة عن زيد بن ارقم وگفت شعبه از زيد بن ارقم وقال معمر عن النضر بن انس عن ابيه که انس بود قال ابو عيسىٰ سألت محمدا گفت مصنف پرسيدم امام بخاری را عن هذا از روايت قتاده فقال يحتمل ان يكون قتادة روى عنهما جميعا پس گفت امام بخاری احتمال دارد که باشد قتاده روايت کرده باشد از نضر بن انس وزيد بن ارقم هر دو حدثنا احمد بن عبدة الضبی نا حماد بن زيد بن درهم الجهضمی مولى آل جرير ابن حازم البصری ابو اسمٰعيل يکی از اعلام افقه واعلم بسنت واحفظ بود وبود ضرير کما فی جامع الاصول ودر سنه تسع وسبعين ومائة وفات يافت از عمر هشتاد سال عن عبد العزيز بن صهيب عن انس بن مالك ان النبي صلى الله عليه وسلم كان بود آنحضرت اذا دخل الخلاء قال چون می در آمد در خلا ميفرمود اين دعا اللهم انی اعوذ بك من الخبث والخبائث ای خدا پناه ميجويم بتو از شياطين ذكور واناث هذا حديث حسن صحيح اين حديث حسن صحيح وتعريف هر دو بالا گذشته است باب ما يقول اذا خرج من الخلاء باب است در بيان چيزی که ميفرمود آنحضرت وقتيکه می بر آمد از مبرز خانه حدثنا محمد بن حميد بن اسمٰعيل نا مالك بن اسمٰعيل النهدی ابو غسان الكوفی سبط حماد بن ابی سليمان ثقة متقن صحيح الكتاب عابد بود از صغار تاسعه است در سنه

شرح ابی الطيب

بنی آدم اذا دخل الكنيف ان يقول بسم الله واما حديث زيد بن ارقم فاخرجه عنه ابو داود وابن ماجة بلفظ ان هذه الحشوش محتضرة فاذا اتى احدكم الخلاء فليقل اعوذ بالله من الخبث والخبائث الحشوش جمع حش بفتح الحاء وضمها وهو الكنيف واصل الحش جماعة النخل الكثيفة ثم كنى به عن الخلاء وقال سعيد عن القاسم بن عوف الشيبانی عن زيد بن ارقم الى آخره يعنی زاد سعيد بين قتادة وبين زيد بن ارقم القاسم بن عوف ولم يذكر القاسم هشام وروى شعبة ومعمر فزادا النضر بن انس موضع القاسم ثم اختلفا فزاد معمر ابا النضر حيث قال عن النضر بن انس عن ابيه ولم يذكر شعبة ابا النضر فهذا بيان اضطراب اسناد زيد بن ارقم باب ما يقول اذا خرج من الخلاء قال غفرانك منصوب باضمار فعل مقدر تقديره اطلب واسأل او اغفر غفرانك وقد ذكر فی تعقيبه صلى الله عليه وسلم الخروج بهذا الدعاء وجهان احدهما انه استغفر من الحالة التی اقتضت هجران ذكر الله فانه كان يذكر الله تعالى فی سائر حالاته الا عند الحاجة وثانيهما ان القوة البشرية قاصرة عن الوفاء بشكر ما انعم الله تعالى عليه من تسويغ الطعام

قوت المغتذی

الراكب شيطان والراكبان شيطانان والثلاثة ركب الثانی انه موضع قذر ينزه عنه ذكر الله عز وجل عن الجريان فيه على اللسان فيغتنم الشيطان عدم ذكر الله فان ذكره يطرده فلجأ الى الاستعاذة قبل ذلك ليعقدها عصمة بينه وبين الشيطان حتى يخرج وليعلم امته انتهى وقال النووی لا يصح انكار الخطابی جواز الاسكان فانه جائز على سبيل التخفيف بخلاف كتب ورسل وعنق واذن ولعل الخطابی اراد الانكار على من يقول اصله الاسكان وقد صرح جماعة من اهل المعرفة بان الباء هنا ساكن منهم ابو عبيد امام هذا الفن والعمدة فيه واختلفوا فی معناه

عارضة الاحوذی

سال النبي صلى الله عليه وسلم ان يستغفر لابی عامر الاشعری قال قد خلت على النبی صلى الله عليه وسلم واخبرته بخبرنا وخبر ابی عامر وقوله قل له استغفر لی فدعا بماء فتوضأ ثم رفع يديه اللهم اغفر لعبيد الله ابن عامر ورايت بياض ابطيه وقد كان النبی عليه السلام لا يرد السلام الا على وضوء التوجيه فيه ثمانی مسائل الاولى قوله خرجت الخطايا يعنی غفرت لان الخطايا هی افعال واعراض لا تبقى فكيف توصف بدخول وخروج ولكن الباری لما اوقف المغفرة على الطهارة الكاملة فی العضو ضرب

اسماء الرجال: [illegible] زيد بن ارقم بن زيد بن قيس الانصاری الخزرجی [illegible] نزل الكوفة [illegible] المنافقين مات سنة ست او ثمان وستين [illegible]

تحفۃ الاحوذی

لذلك مثلا الخروج ولان الطهارة حكم ثابت استقر له الدخول الثانية الخطايا المحكوم بمغفرتها هي الصغائر دون الكبائر لقول النبي صلى الله عليه وسلم الصلوة الخمس والجمعة الى الجمعة كفارة لما بينهن ما اجتنبت الكبائر فاذا كانت الصلوة مقرونة بالوضوء لا تكفر الكبائر فانفراد الوضوء بالتقصير عن ذلك احرى الرابعة ان هذا التكفير انما هو للذنوب المتعلقة بحقوق الله سبحانه فاما المتعلقة بحقوق الآدميين فانما يقع النظر فيها بالمقاصة مع الحسنات والسيئات كما بيناه في كتب الاصول الخامسة

شرح سراج احمد

سبع عشر ومائتين وفات يافت عن اسرائيل عن يوسف بن ابی بردة بن ابی موسی الاشعری مقبول از سادسہ بود عن ابیہ ابی بردة بن ابی موسی الاشعری گویند نام او عامر بود وگویند حارث ثقہ از ثالثہ بود در سنہ اربع ومائۃ وفات یافت و عمر او از ہشتاد متجاوز بود عن عائشۃ رضی اللہ عنہا ام المومنین بنت امیر المومنین ابوبکر صدیق محبوبۂ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و مادر او ام رومان بود تزویج فرمود آنحضرت او را در مکہ در ماہ شوال کہ عمر او دران زمان شش سال بود و زفاف آن در مدینہ شد در سال دوم از ہجرت و چون آنحضرت وفات فرمود او ہژدہ سالہ بود و بود او عالمہ فقیہہ فصیحہ فاضلہ عارفہ بایام عرب و اشعار ایشان و بود او محدثہ و فتوی دہندہ چنانچہ در حدیث آمدہ است خذوا ثلثی دینکم من ہذہ الحمیراء و سخاوت بسیار داشت چنانچہ در زمان عبداللہ بن الزبیر صد ہزار درہم در یک روز نفقہ کرد و او دران روز روزہ دار بود و یک درہم را نگذاشت تا نان خورش طیار کردہ شدی برای وی در وقت افطار تنہا نان بی نان خورش خورد و در شب سہ شنبہ ہفدہم رمضان سنہ سبع وخمسین وفات کرد و نماز گذارد بروی ابوہریرہ کہ دران ایام والی مدینہ بود از جانب مروان در ایام معاویۃ بن ابی سفیان و در بقیع مدفون گشتہ قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا خرج من الخلاء قال غفرانك گفت عائشہ صدیقہ بود آنحضرت وقتی کہ بیرون شدی برآمدی از مبرز و فرمودی لفظ غفرانک و غفرانک منصوب ست بنابر مفعولیت کہ فعل او محذوف ست یعنی اسأل غفرانك یا اغفر ۱۲ قال ابو عیسی ہذا حدیث

شرح ابی الطیب

والشراب وترتيب الغذاء على الوجه المناسب لمصلحة البدن الى وان الخروج فلجأ الى الاستغفار اعترافا بالقصور عن بلوغ حق تلك النعمة ويحتمل وجها ثالثا وهو تعليم الامة والتشريع شكر السلامة معا فامن الخبث والخبائث قاله ابن سيد الناس هذا حديث غريب حسن اقول رواه ابو داود وابن ماجة عنها رضي الله عنها ولم يخرجه الشيخان وقال النووي في شرح المهذب هو حديث صحيح وجاء في الذي يقال عقب الخروج من الخلاء احاديث كثيرة ليس

قوت المغتذی

فقيل هو الشر وقيل هو الكفر وقيل الخبث الشياطين والخبائث المعاصي وفي الضم والاسكان وجهان مشهوران في رواية هذا الحديث ونقل القاضي ان اكثر روايات الشيوخ الاسكان عن عائشة قالت كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا خرج من الخلاء قال غفرانك قال ابن العربي هو مصدر كسبحانك منصوب باضمار فعل تقديره اطلب قال وكان النبي صلى الله عليه وسلم يطلب المغفرة من ربه قبل ان يعلمه انه قد غفر له وكان يسألها بعد ذلك لانه غفر له بشرط استغفاره ورفع الى شرف المنزلة بشرط ان يجتهد في الاعمال الصالحة والكل لحاصل بفضل الله تعالى وفي وجه طلب المغفرة هنا محتملان الاول انه سأل المغفرة من تركه ذكر الله في تلك الحالة فان قيل انما تركها بامر ربه فكيف يسأل المغفرة عن فعل كان بامر الله فالجواب ان الترك وان كان بامر الله الا انه من قبل نفسه وهو الاحتياج الى الخلاء والثاني وهو اشهر واغمض انه سأل المغفرة في العجز عن شكر النعمة في تيسير الغذاء وابقاء منفعته واخراج فضلته على سهولة ويحق ان يعتقد هذا القدر نعمة فانه مدى الشكر فيؤدي قضاء حقها بالمغفرة انتهى وقال ابن سيد الناس ويحتمل وجها ثالثا ان يكون هذا الخروج منه مخرج التشريع والتعليم للامة في حالتي الدخول والخروج فحق من خرج سالما مما استعاذ منه من الخبث والخبائث ان يؤدي شكر نعمة الله عليه شكر تلك النعمة

اسماء الرجال: نا اسرائیل ابن موسی ابو موسی البصری نزیل الہند ثقۃ من السادسۃ ۱۲

الترجمۃ: نا یحیی ولد ثابت بن خود ابن المسیب ۱۲

شرح سراج احمد

غریب حسن گفت مصنف این حدیث غریب است و حسن و غریب آنکه بطرق متعدده مروی نشده باشد بلکه از یک و یا دو اسناد مروی باشد عام است که باشد حسن یا صحیح لا نعرفه الا من حدیث اسرائیل عن یوسف بن ابی بردة نمی شناسیم آن حدیث را مگر از حدیث اسرائیل که روایت از یوسف بن ابی برده دارد و ابو بردة بن ابی موسی اسمه عامر بن عبد الله بن قیس الاشعری و ابو برده نام او عامر است ولا یعرف فی هذا الباب الا حدیث عائشة و شناخته نشده است در باب خروج خلا هیچ حدیثی مگر حدیث ام المؤمنین عائشه صدیقه **باب** فی النهی عن استقبال القبلة بغائط او بول باب است در بیان منع از روی آوردن بسوی قبله بغائط یا بول و غائط در اصل زمین پست و مغاک را گویند پس از ان اطلاق کردند بر پلیدی مردم که در اغلب برای قضای حاجت در اینچنین جا بنشینند حدثنا سعید بن عبد الرحمن المخزومی در تقریب است سعید ابن عبد الرحمن بن حسان حافظ ابن حجر عسقلانی در شرح تهذیب التهذیب نوشته است و یقال ابن عبد الرحمن ابو سعید و ابو عبید الله و یقال لجده ابو سعید ابو عبید الله المخزومی ثقه از صغار عاشره بود نا سفیان بن عیینة عن الزهری ابن شهاب ابو بکر محمد بن مسلم بن عبید الله بن شهاب بن عبد الله بن الحارث بن زهرة الزهری منسوب بسوی زهره بن کلاب امام مشهور بود در فقه و حدیث و از اعلام تابعین و مشار الیه بود در فنون علوم شرعیه و بود از احفظ اهل زمان و در شهر رمضان سابع عشر سنه اربع و عشرین و مائة در ملک شام وفات یافت از عمر هفتاد و دو و عن عطاء بن یزید اللیثی المدنی نزیل الشام ثقه از ثالثه بود در سنه خمس یا سبع و مائة وفات یافت و عمر او متجاوز بود از صد عن ابی ایوب الانصاری خالد بن زید بن کلیب الانصاری الخزرجی النجاری المدنی صحابی جلیل مشهور است حاضر شد عقبه و بدر و همه مشاهد را همراه آنحضرت و در خانه او فرود آمده بود آنحضرت پیش از درآمدن در مدینه و اقامت فرمودند و آنحضرت مدت یکماه و حاضر شد همراه علی مرتضی رضی الله عنه حرب حروریه در

شرح ابی الطیب

فیها شئ ثابت الا حدیث عائشة المذکور قال وهذا مراد الترمذی بقوله ولا نعرف فی هذا الباب الا حدیث عائشة اقول اخرج ابن ماجة بسنده عن انس رضی الله عنه قال کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا خرج من الخلاء قال الحمد لله الذی اذهب عنی الاذی و عافانی **باب** فی النهی عن استقبال القبلة بغائط او بول **قوله** فلا تستقبلوا القبلة بغائط الباء متعلقة بمحذوف وهو حال من ضمیر تستقبلوا ای لا تستقبلوا القبلة حال کونکم مقترنین بغائط او بول قال اهل اللغة اصل الغائط المکان المطمئن کانوا یاتونه للحاجة فکنوا به عن نفس الحدث کراهیة لاسمه وقد اجتمع الامران فی الحدیث فالمراد بالغائط فی اوله المکان وفی آخره الخارج

قوت المغتذی

وهو قریب من تحمید العاطس علی سلامته مما قد کان یخشی منه حالة العطاس هذا حدیث غریب حسن قال النووی فی شرح المهذب هو حدیث حسن صحیح وجاء فی الذی یقال عقب الخروج من الخلاء احادیث کثیرة لیس فیها شئ ثابت الا حدیث عائشة المذکور قال وهذا مراد الترمذی بقوله ولا یعرف فی هذا الباب الا حدیث عائشة قوله اذا اتیتم الغائط فلا تستقبلوا القبلة بغائط قال اهل اللغة اصل الغائط المکان المطمئن کانوا یاتونه للحاجة فکنوا به عن نفس الحدث کراهة لاسمه ومن عادة العرب التعفف فی الفاظها واستعمال الکنایات فی کلامها وصون الالسن مما یصان الاسماع

عارضة الاحوذی

فی تفسیر الخطایا اما خطایا العین ففی النظر الی ما لا یحل قصد الیه و خطایا الید اللمس لما لا یجوز و خطایا الرجل المشی فیما لا ینبغی و خطایا الفم المراودة علی الفاحشة والمواعدة فی المعصیة و خطایا الانف شم ما لا یحل کطیب مغصوب او علی امرأة اجنبیة فان شم الطیب المغصوب صغیرة واتلافه بالاستعمال کبیرة وباب العلم بالصغائر والکبائر مکتوب فی الاصول السادسة لو وقعت الطهارة باطنا بتطهیر القلب عن اوضار المعاصی وظاهرا باستعمال الماء علی الجوارح بشرط الشرع و اقترنت به صلوة

شرح سراج احمد

زمان معاویہ غزا کرد قسطنطنیہ را و در آنجا وفات یافت از بیماری بسنہ خمسین قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت ابوایوب فرمود آنحضرت اذا اتیتم الغائط چون بروید شما برای غائط در مبرز فلا تستقبلوا القبلۃ بغائط ولا بول پس رو مکنید بجانب قبلہ بغائط و نہ بول و لا تستدبروھا و نہ پشت کنید شما بسوی قبلہ ولکن شرقوا او غربوا ولیکن روی و پشت بسوی مشرق یا مغرب کنید و این مخصوص بمدینہ مطہرہ است علی ساکنہا السلام والتحیۃ زیرا کہ قبلہ مدینہ جنوبی ست و مدینہ شمالی و بدیار مکہ معظمہ غربی ست پس اگر روی بمشرق و مغرب کردہ آید روی و پشت بقبلہ افتد قال ابوایوب گفت ابوایوب انصاری فقدمنا الشام پس قدوم آوردیم ما ملک شام را فوجدنا مراحیض پس یافتیم ما مراحیض را آنہ جمع مرحاض است و آن جای را گویند کہ آمادہ کردہ باشد برای قضای حاجت و اغتسال قد بنیت مستقبل القبلۃ کہ تحقیق بنا کردہ شدہ بودند بسوی قبلہ فننحرف عنہا پس روی میگردانیدیم ما ازان ونستغفر اللہ و استغفار می نمودیم بحق تعالے

شرح ابی الطیب

قولہ ولکن شرقوا او غربوا قال النووی ھذا خطاب لاھل المدینۃ ومن فی معناھم بحیث اذا شرق او غرب لا یستقبل الکعبۃ **قولہ** فننحرف عنہا ونستغفر اللہ قال ابن العربی یحتمل ثلثۃ اوجہ الاول ان یستغفر من الاستقبال الثانی ان یستغفر من ذنوبہ فالذنب یذکر بالذنب الثالث ان یستغفر لمن بناھا فان الاستغفار سنۃ اقول فہم الراوی الصحابی رضی اللہ عنہ حجۃ وقد فہم من الحدیث العموم فحمل قولہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اتیتم الغائط الخ علی معنی اذا قضیتم الحاجۃ بان کنی بہ عن قضاء الحاجۃ فلا یقال ان الغائط عبارۃ عن المکان والاتیان الی المکان لا یتاتی الا فی الفیافی باعتبار عادتہم فیرد اللفظ علی الخصوص ویؤید ما قلنا ما رواہ مسلم فی صحیحہ عن ابی ھریرۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا جلس احدکم علی حاجتہ فلا یستقبل القبلۃ ولا یستدبرھا وفی حدیث سلمان رضی اللہ عنہ ونہانا ان یستنجی احدنا بیمینہ او ان یستقبل القبلۃ رواہ مسلم وابوداود وھذان الحدیثان خالیان عن لفظ الاتیان والغائط قال النووی المذہب الثانی لا یجوز لا فی البنیان ولا فی الصحراء وھو قول ابی ایوب الانصاری الصحابی ومجاھد وابراھیم النخعی وسفیان الثوری وابی ثور واحمد فی روایۃ واحتجوا بالاحادیث الصحیحۃ الواردۃ فی النہی مطلقا کحدیث سلمان المذکور وحدیث ابی ایوب وابی ھریرۃ وغیرھما قالوا ولانہ انما منع لحرمۃ القبلۃ وھذا المعنی موجود فی البنیان والصحراء ولانہ لو کان الحائل کافیا لجاز فی الصحراء لان بیننا وبین الکعبۃ جبالا واودیۃ وغیر ذلک من انواع الحائل انتہی واما ما رواہ ابن عمر فواقعۃ حال لا تفید العموم مع انہ لا یلزم من جواز الاستدبار فی البنیان جواز الاستقبال فیہ

قوت المغتذی

والابصار عنہ قلت قد اجتمع الامران فی الحدیث فالمراد بالغائط فی اولہ المکان وفی آخرہ الخارج قال ابن العربی غلب ھذا الاسم علی الحاجۃ حتی صار فیہا اعرف منہ فی مکانہا وسواھا تسمی المجاز ولکن شرقوا او غربوا قال النووی قال العلماء ھذا الخطاب لاھل المدینۃ ومن فی معناھم بحیث اذا شرق او غرب لا یستقبل الکعبۃ فوجدنا مراحیض ای مواضع الاغتسال فننحرف عنہا ونستغفر اللہ قال ابن العربی یحتمل ثلثۃ اوجہ الاول ان یستغفر اللہ من الاستقبال الثانی ان یستغفر

عارضۃ الاحوذی

جرد فیہا القلب عن علائق الدنیا وطردت الخواطر واجتمع الفکر علی اجزاء العبادۃ کما انعقد علیہ احرامہا واستمرت الحال کذلک حتی خرج بالتسلیم عنہا فان الکبائر تغفر وجملۃ المعاصی والحالۃ ھذہ تکفر وکذلک کان وضوء جماعۃ السلف منہم علی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہ روی عنہ انہ کان اذا توضا متقعر فیقال لہ فی ذلک فیقول تعلمون من اناجی وھذہ العبادۃ ھی المخبر عنہا بقولہ ان الصلوۃ تنہی عن الفحشاء والمنکر وقد بیناہ فی القسم الرابع من

شرح سراج احمد

وفی الباب عن عبداللہ بن الحارث بن جزء ومعقل بن ابی الهیثم بفتح ہاء وسکون تحتیہ وفتح مثلثہ در آخر میم ویقال معقل بن ابی معقل وگفتہ میشد معقل بن ابی معقل نیز وابی امامۃ وابی ھریرۃ وسھل بن حنیف ہر دو مصغر اند وطبرانی در اوسط ونسائی وابن حبان وابن ماجہ از عبداللہ بن حارث بن جزء واحمد از معقل الاسدی وبخاری ومسلم از ابوایوب قال ابو عیسی حدیث ابی ایوب احسن شیٔ فی ھذا الباب گفت مصنف حدیث ابی ایوب انصاری احسن چیزی ہست در آداب خلا وصحیح تر ست وابوایوب اسمہ خالد بن زید وابوایوب انصاری نام او خالد بن زید بود والزھری اسمہ محمد بن مسلم بن عبیداللہ بن شہاب الزھری وکنیتہ ابوبکر وکنیت ابن شہاب ابوبکر ست قال ابوالولید المکی قال ابو عبداللہ الشافعی گفتہ ہست امام شافعی انما معنی قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم لاتستقبلوا القبلۃ بغائط ولا ببول ولا تستدبروھا جز این نیست کہ معنی حدیث لاتستقبلوا القبلۃ الخ آنست انما ھذا فی الفیافی جز این نیست کہ این نہی از استقبال واستدبار در صحرا ست الفیافی بفتح فاء اولی ست فاما فی الکنف المبنیۃ لہ رخصۃ فی ان یستقبلھا واما در پایخانہ کہ بجو یلیہا ساختہ شدہ مر مرد بول وغائط کنندہ را رخصت ست در اینکہ روی کند بسمت قبلہ وھکذا قال اسحق مصنف گوید وہمچنین گفتہ است اسحق بن راہویہ کہ یکی از ائمہ مجتہدین ست وقال احمد بن حنبل وگفت امام احمد انما الرخصۃ من النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی استدبار القبلۃ بغائط او بول جز این نیست کہ رخصت از آنحضرت مروی گشتہ است در پشت کردن بسوی قبلہ در حال غائط وبول فاما استقبال القبلۃ فلا یستقبلھا واما روی کردن بسوی قبلہ پس باید کہ روی نکند بسمت قبلہ در آنحالت کانہ لم یر فی الصحراء ولا فی الکنیف ان یستقبل القبلۃ گویا امام احمد اعتقاد نکردہ است در صحرا ونہ در خانہا اینکہ روی آورد بسوی قبلہ ونزد امام ابی حنیفہ استقبال قبلہ در وقت بول وغائط حرام ست چنانکہ در شرح منیہ مذکور ست بطوالت وجای دیگر بطوالت نوشتہ شدہ است وانما المنہی استقبال القبلۃ وقت البول والتخلی فانہ مکروہ کراھۃ تحریم سواء کان فی الصحراء او فی البناء علی الصحیح المعتمد وکذا یکرہ للمرأۃ ان تمسک ولدھا للبول والغائط نحو القبلۃ

باب ما جاء من الرخصۃ فی ذلک

باب ست در بیان آنچہ آمدہ در رخصت در استقبال واستدبار قبلہ در وقت بول وغائط ثنا محمد بن بشار ومحمد بن المثنی بلفظ اسم المفعول من التثنیۃ بالمثلثۃ ابن عبید بن قیس بن دینار ابو موسی العنزی البصری گفت خطیب ثقہ ثبت بود واز حفاظ مشہورین ست گفت ابو حاتم صدوق صالح الحدیث ست وگفت ذہبی حجت ست از عاشرہ بود در سنہ دویست وپنجاہ ودو وفات یافت قالا ثنا وھب بن جریر بفتح جیم وراء مکررہ ابن حازم ابو عبداللہ او ابو العباس الازدی البصری الجہضمی یکے از ثقات بود گفت ابن معین وعجلی وابن سعد ثقہ بود ودر سنہ ست ومائتین وفات یافت ثنا ابی حازم بن زید عن محمد بن اسحق بن یسار ابوبکر المطلبی مولاھم المدینی نزیل العراق صدوق بود نسبت کردہ شد او را بتشیع وقدر از صغار خامسہ بود در سنہ یکصد وپنجاہ وفات یافت عن ابان بن صالح بن عمیر بن عبید القرشی ثقہ گفتہ اند او را ایمہ از خامسہ بود در سنہ بضع عشرۃ ومائۃ وفات یافت از عمر پنجاہ وپنج عن مجاھد بن جبر مولی عبداللہ بن السائب المخزومی از طبقہ ثانیہ ہست از تابعی مکہ فقیہ وقاری آن ویکی از اعلام معروفین بود گفت یحیی وابو ذرعہ ثقہ بود خواندہ او قرآن را بر عبداللہ ابن عباس سی بار در سنہ مائۃ در حالت سجود وفات یافت از عمر ہشتاد وسہ عن جابر بن عبداللہ بن عمرو الانصاری

عارضۃ الاحوذی

تفسیر القرآن السابقۃ جعل العین مخرجا لخطایا الوجہ دون الفم والانف لمعنیین احدھما ان الفم والانف قد یکون منہ کبیرۃ کالکذب والنمیمۃ والشتم الطیب حتی ینفی والعین لا یکون منہا کبیرۃ الثانی ان الفم والانف لھما طہور فی الوجہ یتفردان بہ مختصا بفائدتھما ولیس فی العین طہور ولا یلزم ذلک فی الاذنین مع الراس حتی جعلھما مخرجا لخطایا الراس مع انھما یختصان بطہور دونہ عندنا لاجل ان الفم والانف مقدمات فی الطہارۃ

شرح سراج احمد

الخزرجی السلمی ابو عبد اللہ و گویند ابو عبد الرحمن و گویند ابو محمد المدنی از مشاہیر صحابہ است حاضر شد او و پدر او بعقبۂ ثانیہ را و حاضر گشت بدر را گویند کہ حاضر شد ہمراہ آنحضرت ہیجدہ غزوہ را و او یکی از نقبای عشرہ بود و در آخر عمر نابینا شدہ بود و قدوم کرد مصر و شام را و در مدینہ بسنہ اربع و سبعین باختلاف روایات وفات نمود و نماز گزارد بروی ابان بن عثمان کہ والی مدینہ بود و از عمر نود و چار داد آخرین صحابہ است از روی وفات در مدینہ قال نہی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان نستقبل القبلۃ ببول گفت جابر منع میفرمود آنحضرت ما را از اینکہ روی کنیم بسوی قبلہ در حالت بول فرأیتہ قبل ان یقبض بعام یستقبلہا پس دیدم آنحضرت را پیش از انیکہ وفات کردہ شد بمدت یکسال کہ روی آوردہ بود در وقت بول بسوی قبلہ و این حدیث ناسخ حدیث اول ست بلا ریب زیرا کہ صحابی تنصیص بنسخ آن نمودہ است بدانکہ این مسألہ مختلف فیہ است مذہب امام ما امام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ آنست کہ استقبال قبلہ و استدبار آن در بول و غائط حرام ست چہ در صحرا و چہ در خانہا و نزد امام شافعی حرام در صحرا نہ در خانہا و بہر جانب جمع کثیر از صحابہ و تابعین رفتہ اند و شمنی از امام ابو حنیفہ نیز روایتی در عدم کراہت استدبار آوردہ و نیز گفتہ کہ اگر ناگاہ مستقبل قبلہ نشست غافل از آن باید کہ بگردد بقدر امکان حجت امام ما اطلاق حدیث نہی ست و در آنجا فرقی نکردہ اند میان صحرا و خانہ و مطلق گفتہ اند و علت نہی تعظیم قبلہ و احترام جانب او ست و خانہ و صحرا در آنجا برابر ست چنانکہ بزاق انداختن و پای دراز کردن بآن سو و جواب از حدیث ابن عمر بن الخطاب و جابر آنست کہ شاید آن پیش از نہی باشد و اگر معلوم شود کہ بعد از نہی ست شاید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جانب قبلہ اندکی برگشتہ باشند و ابن عمر آنرا در نیافتہ و جابر نیز نہ دریافتہ باشد و تعمق نظر در آن نکردہ واللہ اعلم قوله وفی الباب عن ابی قتادۃ وعائشۃ وعمار و در باب رخصت از استقبال حدیثی مروی گشتہ از ابی قتادہ و عائشہ و عمار بن یاسر قال ابو عیسی حدیث جابر فی ھذا الباب

شرح ابی الطیب

قوله وفی الباب عن عبد اللہ بن الحارث الخ اما حدیث عبد اللہ بن الحارث فقد اخرجہ حدیثہ ابن ماجۃ یقول انا اول من سمع النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا یبولن احدکم مستقبل القبلۃ وانا اول من حدث الناس بذلک وکذلک اخرجہ حدیث معقل بن ابی معقل بلفظ نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان نستقبل القبلتین بغائط او ببول وحدیث ابی ہریرۃ اخرجہ ابو داود وابن ماجۃ واحمد والنسائی بالفاظ متقاربۃ

باب ما جاء من الرخصۃ فی ذلک **قوله** نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان نستقبل القبلۃ ببول نستقبل بضم التاء المثناۃ من فوق بصیغۃ المجہول زاد ابن حبان او نستدبرہا وھذا یدل علی انہ بالنون قال الشیخ الحافظ ابو الفضل بن حجر فی الاحتجاج بہ نظر لانہا حکایۃ فعل لا عموم لہا فیحتمل ان یکون لعذر **قوله** وفی الباب عن ابی قتادۃ وعائشۃ وعمار

قوت المغتذی

من ذنوبہ فالذنب یذکر بالذنب الثالث ان یستغفر لمن بناہا فان الاستغفار للمذنبین سنۃ عن جابر نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یستقبل القبلۃ ببول زاد ابن حبان او یستدبرہا فرأیتہ قبل ان یقبض بعام یستقبلہا قال الحافظ ابو الفضل بن حجر فی تخریج احادیث الشرح الکبیر فی الاحتجاج بہ نظر لانہا حکایۃ فعل لا عموم لہا فیحتمل ان یکون لعذر ویحتمل انہ یکون فی بنیان ونحوہ حدیث حسن قال الحافظ ابن حجر صححہ الحفاظ وتوقف فیہ النووی لعنعنۃ ابن اسحق وقد صرح بالتحدیث

عارضۃ الاحوذی

علی غسل الوجہ فلو یکن لہما حکم التبع والاذنان بعد الرأس فکان لہما حکم التبع الثامنۃ فی حدیث مالک ان خطایا الفم تخرج مع المضمضۃ کما ان خطایا الانف تخرج مع الاستنشاق کما ان خطایا العین تخرج مع غسل الوجہ وکل عضو یختص تکفیرہ بطہارتہ احکامہ فیہ ثلث مسائل قولہ خرجت من وجہہ کل خطیئۃ نظر الیہا بعینیہ یقتضی طہارۃ الوجہ وکذلک کل عضو یطہر بغسلہ فیمس بہ المصحف اذا غسل یدیہ بہما او یمسہ بوجہہ اذا غسلہ ولعلہا ثانی فی ذلک

عارضۃ الاحوذی

اختلاف بيناه
في مسائل الفقه
الثانية لا تطهر
اليمنى بغسل حتى
تغسل اليسرى
لانهما في حكم العضو
الواحد فهو ظاهر
قوله فاذا اغسل
يديه فذكر
مجموعهما ولاجل
هذا اتفق العلماء
على سقوط الترتيب
بينهما الثالثة تعلق
ابو يوسف القاضي
وغيره في نجاسة
الماء المستعمل في
الطهارة بانه ماء
الخطايا فلا يستعمل
في طهارة اخرى
اذ قد كفر ذنبا
وطهر عضوا فانتقل
اليه المنع الذي
كان في الاعضاء
قبله قلنا ليس
الذنب معنى يحل
الماء ولا ينتقل
والماء آلة الفعل
فيتكرر منها الفعل

شرح سراج احمد

حديث حسن غريب گفت مصنف حديث جابر بن عبد اللہ در باب رخصت از استقبال و استدبار حديثی ست حسن و غريب از روی اسناد وقد روی هذا الحديث ابن لهيعة و تحقيق روايت كرده اين حديث را ابن لهيعہ بفتح لام و كسر ها و سكون تحتيہ و عين مهملہ نسبت كرده ميشد او را السبوی رفض و او ضعيف الحديث ست در تقريب وله في مسلم بعض شئ مقرون عن ابي الزبير عن جابر عن ابي قتادة انه رأى النبي صلى الله عليه وسلم يبول مستقبل القبلة بدرستيكہ ابو قتاده ديد آنحضرت را كہ بول مينمود روبقبلہ كرده قدری منحرف از ان شايد كہ آنجا ديگر سمت نباشد قدری انحراف از جانب قبلہ فرموده باشد اخبرنا بذلك قتيبة مصنف گفت حديث كرده مارا باين حديث رخصت قتيبہ بن سعيد قال انا ابن لهيعة گفت قتيبہ حديث كرده مارا ابن لهيعہ وحديث جابر عن النبي صلى الله عليه وسلم اصح من حديث ابن لهيعة و حديث جابر كہ از آنحضرت روايت نموده صحيح ترين حديث ست از حديث عبد اللہ بن لهيعہ وابن لهيعة ضعيف عند اهل الحديث مصنف گويد كہ ابن لهيعہ ضعيف ست نزد اہل حديث ضعفه يحيى بن سعيد القطان تضعيف آن كرده يحيى بن سعيد وغيره وغير يحيى در تقريب عبد اللہ بن لهيعة بن عقبة الحضرمي ابو عبد الرحمن المصري القاضي صدوق من السابعة خلط بعد احتراق كتبه ورواية ابن المبارك وابن وهب عنه اعدل من غيرهما مات سنة اربع وسبعين وقد جاوز عن ثمانين وله في مسلم بعض شئ مقرون حدثنا هناد نا عبدة بن سليمان عن عبيد اللہ بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب ابو عثمان العدوي القرشي المدني گفت نسائی ثقہ ثبت بود گفت خليلی ثقہ حافظ متقن بود در سنہ اربع واربعين و مائة وفات يافت عن محمد بن يحيى بن حبان بفتح المهملة وتشديد الموحدة و در آخر نون ست المازنی ابو عبد اللہ المدنی التابعی گفت ابن معين وابو حاتم ونسائی ثقہ بود گفت واقدی در مسجد نبوی حلقہ گرد وی از مردم بود وی و فتوی ميداد ثقہ كثير الحديث ست ابن حبان ذكر كرده او را در ثقات از رابعہ است در مدينہ سنہ احدی و عشرين و مائة وفات يافت از عمر ہفتاد و چهار عن عمه واسع بن حبان محمد روايت ميكند از عم خود كہ واسع بن حبان بفتح مهملہ و تشديد موحده گويند كہ او صحابی بود حاضر گشت ببيعة الرضوان ہمراه برادر خود سعد گفت عجلی تابعی ثقہ بود و گفت ابو زرعہ مدنی ثقہ است ذكر كرده ابن حبان او را در ثقات و در تقريب صحابی ابن صحابی ست بلكہ ثقہ از ثانيہ است عن ابن عمر قال رقيت يوما على بيت حفصة گفت عبد اللہ بن عمر برآمدم روزی بر بالاخانہ حفصہ خواہر خود ام المؤمنين فرأيت النبي صلى الله عليه وسلم على حاجة پس ديدم آنحضرت را كہ بر حاجت خود بود مستقبل الشام مستدبر الكعبة هذا حديث حسن صحيح روی آرنده بجانب شام و پشت ہنده بسوی كعبہ و مكہ با شام مقابل افتاده است كہ اگر روی بقبلہ آرند پشت بجانب شام افتد و اگر پشت بقبلہ كنند روی بجانب شام گردد پس ازين حديث معلوم شد كہ پشت بقبلہ برای قضای حاجت در خانہا درست باشد چنانكہ مذہب شافعی و احمد است

شرح ابی الطیب

اخرج عن عائشة رضي الله عنها ابن ماجة بلفظ ذكر عند رسول الله صلى الله عليه وسلم قوم يكرهون ان يستقبلوا بفروجهم القبلة فقال اراهم قد فعلوا استقبلوا بمقعدتي القبلة **قوله** حديث حسن غريب قال الحافظ ابن حجر صححه الحفاظ وتوقف فيه النووي بعنعنة ابن اسحق وقد صرح بالتحديث في رواية احمد وغيره وضعفه ابن عبد البر بابان بن صالح فانه ثقة وادعى ابن حزم انه مجهول فغلط انتهى **قوله** رقيت يوما بكسر القاف في معناه صعدت هذه اللغة

شرح سراج احمد

وجوب این حدیث بالا ذکر یافته است **باب النهي عن البول قائما** بابیست در بیان منع از شاشا کردن استاده حدثنا
علی بن حجر بضم مهمله وسکون جیم و را ابن الیاس ابو الحسن السعدی المروزی حافظ الحدیث ثقه مامون صادق متقن بود
از صغار تاسعه واز شیوخ شیخین است و در جمادی الاولی سنه اربع واربعین ومائتین وفات یافت انا شریك بفتح شین
معجمه و کسر را ابن عبد الله بن ابی نمر ابو عبد الله المدنی القرشی و او اکبر بود از شریك بن عبد الله النخعی گفت محمد بن سعد ثقه کثیر
الحدیث و گفت یحیی بن معین لیس به باس و ثقات از وی روایت دارند در تقریب است صدوق یخطی من الخامسة در سنه
اربعین ومائة وفات کرد عن المقدام بن شریح بن هانی بن یزید الحارثی الکوفی ثقه از سادسه بود عن ابیه ابو المقدام شریح
بن هانی بن یزید الحارثی الکوفی در زمان آنحضرت متولد شده بود و بان پدر او را آنحضرت کنیت کرد و فرمود انت ابو شریح
امام احمد از حال او پرسیده شد گفت ثقه بود و گفت یحیی و نسائی و ابن خراش صدوق بود ذکر کرده ابن حبان او را در ثقات و از جمله
یاران علی مرتضی است و در واقعه جمل و صفین همراه او بود کشته شد در سنه ثمان وسبعین عن عائشة قالت من حدثکم
ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یبول قائما فلا تصدقوه فرمود عائشه صدیقه هر که حدیث کند شما را که بدرستیکه آنحضرت بود
که شاشا میکرد استاده پس تصدیق او مکنید و بدانید که او راست گو نیست ما کان یبول الا قاعدا نبود آنحضرت که شاشا میفرمود
مگر نشسته وفی الباب عن عمر و بریدة و ابن ماجه از جابر روایت کرده در نهی از بول استاده کردن قال ابو عیسی حدیث
عائشة احسن شیء فی هذا الباب و اصح گفت مصنف حدیث عائشه احسن چیز است در باب نهی از بول استاده کردن
وصحیح تر است وحدیث عمر انما روی من حدیث عبد الکریم وحدیث عمر بن الخطاب که درین باب مروی است جز این نیست
که روایت کرده شده است از حدیث عبد الکریم بن ابی المخارق بضم میم وفتح خای معجمه عن نافع عن ابن عمر عن عمر قال گفت
عمر بن الخطاب قال رآنی النبی صلی الله علیه وسلم ابول قائما دید مرا آنحضرت در حالیکه شاشا میکردم استاده فقال یا عمر لا تبل
قائما پس فرمود آنحضرت ای عمر شاشا مکن استاده فما بلت قائما بعد پس شاشا نکردم استاده پس از ان و این مقوله عمر است وانما
رفع هذا الحدیث عبد الکریم بن ابی المخارق وهو ضعیف عند اهل الحدیث وجز این نیست که مرفوع کرده این حدیث را
عبد الکریم و او ضعیف است نزد اهل حدیث ضعفه ایوب السختیانی تضعیف کرده او را ایوب سختیانی بسین مهمله وخای معجمه ومثناة فوقیه پس تحتیه و
تکلم فیه و کلام کرده است ایوب در عبد الکریم وروی عبید الله عن نافع عن ابن عمر قال قال عمر و روایت کرده عبید الله از نافع از ابن عمر از

شرح ابی الطیب

الفصیحة المشهورة وحکی صاحب المطالع لغتین اخریین احدهما فتح القاف بغیر همزة والثانیة بفتحها مع
الهمزة واما رؤیته فوقعت اتفاقا من غیر قصد لذلك **باب النهي عن البول قائما** قوله کان یبول قائما
فلا تصدقوه هذا مستند الی علمها فیحمل علی ما وقع فی البیوت او یقال معناه من حدثکم انه صلی الله
علیه وسلم کان یعتاد البول قائما فلا تصدقوه لان ما وقع منه قائما کان نادرا جدا والمعتاد خلافه والحاصل
ان عادته هو البول قاعدا وما وقع منه قائما علی خلاف العادة لضرورة او لبیان الجواز قال الخطابی
سبب بوله صلی الله علیه وسلم قائما مرض اضطره الیه کذا فی تیسیر الوصول وفی روایة
ابن ماجة عن عائشة رضی الله عنها زاد بعد لا تصدقوه قوله انا رأیته یبول قاعدا

تحفة الاحوذي

لا یستباح ... الا به
... وغسل ...
... علی الاعضاء
... لقوله
... علیه **باب**
مفتاح الصلوة
الطهارة محمد بن
الحنفیة عن علی
ابن ابی طالب رضی
الله عنه قال
مفتاح الصلوة
الطهور وتحریمها
التکبیر وتحلیلها
التسلیم اصح شیء
فی هذا الباب و
احسن مجاهد
عن جابر مفتاح
الجنة الصلوة
ومفتاح الصلوة
الوضوء الاسناد
وهذا حدیث
لم یخرج فی الصحیح
وقد رواه ابو داود
بسند صحیح فقال
حدثنا عثمان بن
ابی شیبة حدثنا
وکیع عن سفیان
عن ابی عقیل عن

شرح سراج احمد

عمر بن الخطاب کہ گفت ما بلت قائما منذ اسلمت شاشا نکردم من استادہ از آن وقت کہ اسلام آوردم و این قول عبید اللہ معارض قول عبد الکریم ست مصنف تایید و تقویت قول عبید اللہ میکند و ھذا اصح من حدیث عبد الکریم و این قول عبید اللہ صحیح ترست از حدیث عبد الکریم و حدیث بریدۃ فی ھذا غیر محفوظ و حدیث بریدہ در باب منع از بول استادہ غیر محفوظ است و معنی النہی عن البول قائما علی التادیب لا علی التحریم و معنی نہی از بول استادہ بر تادیب ست نہ بر تحریم و قد روی عن عبد اللہ بن مسعود قال ان من الجفاء ان تبول و انت قائم و تحقیق روایت کردہ شدہ است از عبد اللہ بن مسعود کہ گفت بدرستیکہ بعضی از جفا آنست کہ بول کنی تو در حالیکہ تو استادہ باشی و این نیز دلالت برادب دارد نہ بر تحریم **باب ما جاء من الرخصۃ فی ذلک** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است از رخصت در بول استادہ کردن حدثنا ھناد بن السری نا وکیع عن الاعمش سلیمان بن مہران الکاہلی ابو محمد الاسدی التابعی گویند اصل او از طبرستانست سید المحدثین بود ثقہ حافظ عارف بالقرات و ورع از خاصہ بود لیکن تدلیس میکرد گویند کہ اعمش تدلیس از غیر ثقات کردہ بخلاف سفیان کہ از ثقات تدلیس میکرد و ولادت او در سنہ ستین بود و وفات کرد در سنہ ثمان و اربعین و مائۃ عن ابی وائل بہمزہ بعد الف و در جامع الاصول نوشتہ ہست تحتیہ بعد از الف شقیق بن سلمہ اسدی کوفی تابعی ست زمان آنحضرت را دریافتہ و آنحضرت را ندیدہ است اجماع ست علما را بر جلالت و صلاحت و ورع و توثیق وی و بود وی کثیر الحدیث در سنہ تسع و ثمانین وفات یافت عن حذیفۃ بضم حاء مہملہ و فتح ذال معجمہ و اسکان مثناۃ تحتیہ و فاء ابن الیمان ابو عبد اللہ العبسی صحابی کبیر ست ہجرت کرد و حاضر گشت احد را و کشتہ شد پدر او در روی دست مسلمانان بخطا و او صاحب سر آنحضرت بود و او کثیر السوال بود از آنحضرت از شر و فتن وفات یافت پس از قتل عثمان بچہل روز در سنہ ست و ثلثین ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اتی سباطۃ قوم بدرستیکہ آنحضرت آمد جاے را کہ در وی پلیدی و خاک و غیرہ انداختہ میشد چنانکہ بیرون خانہا بر یک کنارہ میباشد کہ آنرا خاک روبہ میگویند فبال علیہا قائما پس بول کرد آنحضرت بر خاک روبہ استادہ فاتیتہ بوضوء بفتح واو پس آوردم نزد آنحضرت آب طہارت را فذھبت لاتاخر عنہ پس رفتم من تا پس شوم از آنحضرت و کنارہ از وی گیرم فدعانی پس طلبید آنحضرت مرا

شرح ابی الطیب

باب ما جاء من الرخصۃ فی ذلک قولہ اتی سباطۃ قوم بضم المہملۃ بعدہا موحدۃ ھی المزبلۃ والکناسۃ کذا قالہ الابہری وقال بعضہم ھی فی الاصل قمامۃ البیت ثم استعمل لمطرحہا وملقاہا مجازا ثم توسع واستعمل للفناء ذکر الخطابی ثم البیہقی فی سبب بولہ قائما اوجہا احدہا الاول وھو المروی عن الشافعی ان العرب کانت تستشفی بالبول قائما لوجع الصلب والثانی انہ لعلۃ بمابضہ وھذا رواہ البیہقی من روایۃ ابی ھریرۃ وھی بہمزۃ ساکنۃ بعدہا موحدۃ بعدہا معجمۃ باطن الرکبۃ اذا لم یتمکن من القعود والثالث انہ لم یجد مکانا یصلح للقعود فاحتاج الی القیام اذ کان الطرف الذی یلیہ غالیا مرتفعا ویجوز وجہ

قوت المغتذی

فی روایۃ احمد وغیرہ وضعفہ ابن عبد البر بان ابن عبد البر وہم فی ذلک فانہ ثقۃ وادعی ابن حزم انہ مجہول فغلط انتہی رقیت بکسر القاف اتی سباطۃ قوم بضم السین وھی ملقی التراب والکناسۃ ونحوھا یکون بفناء الدور مرفقا للقوم قال الخطابی ویکون ذلک فی الغالب سہلا لینا منثالا ینفذ فیہ البول ولا یرجع علی البائل فبال علیہا قائما قال النووی فی شرح المہذب ذکر الخطابی ثم البیہقی فی سبب بولہ قائما اوجہا احدہا قالا وھو المروی عن الشافعی ان العرب کانت تستشفی بالبول قائما لوجع الصلب

عارضۃ الاحوذی

محمد بن الحنفیۃ عن علی فذکرہ وھذا اصح من سند ابی عیسی وابن عقیل ھو عبد اللہ بن محمد ابن عقیل وقد لقی من الصحابۃ ابن عمر وجابرا و الطفیل بن ابی وھو قول البخاری فیہ ھو مقارب الحدیث یروی بفتح الواو وکسرہا وبفتحہا قرأتہ فمن فتحہا اراد ان غیرہ یقاربہ فی الحفظ ومن کسرہا اراد انہ یقارب غیرہ فھو فی الاول مفعول وفی الثانی فاعل والمعنی واحد و ان کان قد طعن فیہ بعضہم من قبل حفظہ فان الطعن لا یقبل مطلقا حتی یتبین وجہہ فینظر فیہ

شرح سراج احمد

حتی کنت بحذاء عقبیه تا آنکه گشتم من نزد پاشنها وی پس نشست آنحضرت فتوضأ و مسح علی خفیه پس وضو کرد و مسح کرد بر هر دو موزهٔ شریف خود وقال ابو عیسی گفت مصنف وهکذا روی منصور و عبیدة الضبی و همچنین روایت کرده است منصور و عبیده عن ابی وائل عن حذیفة مثل روایة الاعمش از ابی وائل از حذیفه بن الیمان مانند روایت اعمش وروی حماد بن ابی سلیمان وعاصم بن بهدلة و روایت کرده حماد و عاصم عن ابی وائل از ابی وائل عن المغیرة بن شعبة از مغیره بن شعبه عن النبی صلی الله علیه وسلم از آنحضرت وحدیث ابی وائل عن حذیفة اصح وحدیث ابی وائل که از حذیفه روایت کرده اصح ست وقد رخص قوم من اهل العلم فی البول قائما و تحقیق رخصت داده اند گروهی از اهل علم در شاشا کردن استاده بدانکه بول کردن آنحضرت استاده از جهت عذری بود و بول کردن عمر رضی الله عنه یا از بقایای عادت جاهلیت بود یا بجهت عذری که او را نیز عارض شده بود اما عذر آنحضرت بعضی گویند دردی بود در استخوان صلب وی که بدان نشستن دشوار بود و طاقت نشستن نداشت و بعضی میگویند که عرب استشفا میکنند و علاج مینمایند از دفع وجع صلب باستاده بول کردن و امام شافعی بدین رفته و حاکم حدیث از ابن عمر آورده که بول کردن آنحضرت استاده بجهت دردی که در دو زانوی وی بود کذا قال الشیخ ابن حجر و بعضی گویند که عذر آن بود که برای نشستن جای نبود از جهت آنکه خاکدان از یک جانب پلید بود و جانب دیگر که آنحضرت بول کرد بلند بود اگر می نشست بول بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم می آمد و در دیگر جای کشف عورت میشد و بعضی گویند که فعل آنحضرت برای بیان جواز بود و محض تعلیم بود مر امت را چون اول نهی کرد که ظاهر در تحریم ست خواست که بیان کند که نهی تنزیهی ست در فعل آن نیز رخصت ست و در عذر عمر رضی الله عنه وجه دیگر نیز گفته اند که وی گفته که استاده بول کردن نگاه دارنده تر ست دبر را پس تواند که در آن وقت او را علتی عارض بود که بدان ملاحظه داشت که چیزی از جانب دیگر بدر آید و با وجود آن نهی کرد از آن و اما در فعل آنحضرت صلی الله علیه وسلم حاشا و کلا که مثل این توهم توان کرد و تکلم توان نمود و تطبیق حدیث عائشه با حدیث حذیفه آن ست که عائشه نفی کرده است بعلم خود که درون خانه مشاهده میکرد و در آنجا هرگز ندیده که استاده بول میکرده باشد

شرح ابی الطیب

رابعها انه لبیان الجواز و اما بوله فی سباطة قوم فیحتمل انها لم تکن مخصوصة بهم وانما اضیفت الیهم لقربهم وان کانت مخصوصة بهم فعلم انهم یرضون بذلک بالتصریح او بالدلالة وقال الطیبی اضافتها الی القوم للتخصیص لا للتملیک لانها کانت مواتا مباحة انتهی وفی الاحیاء اجمع اربعون طبیبا علی ان البول فی الحمام قائما دواء عن سبعین داء قاله زین العرب

قوت المغتذی

قال القاضی حسین فی تعلیقه و صار هذا عادة لاهل هراة یبولون قیاما فی کل سنة مرة احیاء لتلک السنة والثانی انه یعلم بما یضره وهذا رواه البیهقی من روایة ابی هریرة والثالث انه لم یجد مکانا یصلح للقعود فاحتاج الی القیام اذا کان الطرف الذی یلیه عالیا مرتفعا ویجوز وجه رابع انه لبیان الجواز و اما بوله فی سباطة قوم فیحتمل وجها اظهرها انه علم ان اهلها یرضون ذلک ولا یکرهونه ومن کان هذا حاله جاز البول فی ارضه والثانی انها لم تکن مختصة بهم بل کانت بفناء دورهم للناس کلهم فاضیفت الیهم لقربها منهم

بها تحفة الاحوذی

ذکره من حافظ بسقط ومتقن لغلط وستراه فی هذا الکتاب وقد صحح حدیثه عن جابر فی قصة سعد بن الربیع فی کتابه [illegible] غریبة فیه مسألتان الاولی قوله مفتاح الصلوة مجاز ما یفتحها من غلقها وذلک ان الحدث مانع منها فهو کالقفل موضوع علی المحدث حتی اذا توضأ انحل الغلق وهذه استعارة بدیعیة لا یقدر علیها الا النبوة وکذلک قوله مفتاح الجنة الصلوة یرید لان ابواب الجنة مغلقة تفتحها الطاعات ورکن الطاعات الصلوة وقد قال وهب بن منبه ذکره البخاری عنه

شرح سراج احمد

وانچہ حذیفہ دید در بیان بود و آن نیز نادر بود واللہ اعلم و این حاصل ترجمہ مشکوۃ شیخ عبد الحق ست **باب فی الاستتار عند الحاجۃ** باب ست در بیان پردہ کردن نزد حاجت بول و غائط حدثنا قتیبۃ بن سعید ثنا عبد السلام بن حرب بن سلم الہندی الملائی ابو بکر الکوفی اصل وی بصری ست ثقہ حافظ بود و مراو را احادیث منکر اند از صغار تاسعہ ست در سنہ سبع و ثمانین و مائۃ وفات یافت از عمر نود و شش عن الاعمش عن انس قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا اراد الحاجۃ گفت انس بن مالک بود آنحضرت چون میخواست قضائی حاجت را لم یرفع ثوبہ حتی یدنو من الارض نمی برداشت جامۂ خود را استادہ تا آنکہ نزدیک میشد از زمین از جہت انکشاف عورت قال ابو عیسی ھکذا روی محمد بن ربیعۃ عن الاعمش عن انس ھذا الحدیث گفت مصنف ہمچنین روایت کردہ محمد بن ربیعہ از اعمش از انس این حدیث را و روی وکیع والحمانی بکسر مہملہ و تشدید میم عن الاعمش قال گفت اعمش قال ابن عمر کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت ابن عمر بود آنحضرت اذا اراد الحاجۃ لم یرفع ثوبہ حتی یدنو من الارض کلا الحدیثین مرسل و ہر دو حدیث مرسل اند و مرسل نزد جمہور حدیثی را گویند کہ تابعی از آنحضرت روایت کند و صحابی را از میان بگذارد و نسبت بآنحضرت کند و حدیث مرسل حجت ست نزد ائمہ حنفیہ استدلال بآن کردہ میشود و نزد بعضے محدثین مرسل و منقطع ہر دو بیک معنی اند و اینجا بمعنی منقطع مراد ست زیرا کہ اعمش واسطہ کہ تابعی بود گذاشتہ ست و روایت از انس و ابن عمر کردہ و یقال لم یسمع الاعمش عن انس بن مالک و گفتہ شدہ کہ نشنیدہ اعمش از انس و لا من احد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و روایت نکردہ اعمش از ہیچ کس از یاران آنحضرت و قد نظر الی انس بن مالک و تحقیق نظر کردہ اعمش بسوی انس قال رأیتہ یصلی گفت اعمش دیدم انس را کہ نماز میگذارد فذکر عنہ حکایۃ فی الصلوۃ پس ذکر کردہ اعمش از انس قصہ را در نماز والاعمش اسمہ سلیمان بن مہران ابو محمد الکاہلی و نام اعمش سلیمان ست و ابو محمد کنیت منسوب ست بسوی کاہل کہ قبیلہ ست و ہو مولی لہم و او معتق ایشان ست قال الاعمش کان ابی حمیلا گفت اعمش بود پدر من حمیل بحای مہملہ مجہول النسب و حمیل آنرا گویند کہ کودک را از یک شہر برداشتہ بدیگر شہرے برد کہ آنجا نزائیدہ باشد فورثہ مسروق پس وارث گردانید او را

شرح ابی الطیب

باب فی الاستتار عند الحاجۃ **قولہ** اذا اراد الحاجۃ ای قضاء الحاجۃ لم یرفع ثوبہ حتی یدنو من الارض ای یقرب منہا احترازا عن کشف العورۃ بغیر ضرورۃ وھذا من باب ادب قضاء الحاجۃ قال الطیبی یستوی فیہ الصحراء والبنیان لان فی رفع الثوب کشف العورۃ وھو لا یجوز الا عند الحاجۃ وقال ابن حجر فی حال الخلوۃ یجوز کشفہا دفعۃ واحدۃ اتفاقا **قولہ** وکلا الحدیثین مرسل ای حدیث انس و حدیث ابن عمر والمراد من الارسال ھنا الانقطاع لان المرسل ھو ما یرفعہ التابعی الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ویسقط الصحابی واما ھہنا فقد اسقط التابعی الراوی عن الصحابی فہو منقطع الا علی قول البعض **قولہ** قال الاعمش کان ابی حمیلا ھو الذی یحمل من بلادہ صغیرا الی بلاد الاسلام وقیل ھو المجہول النسب بان یقول انسان ھذا اخی او ابنی کذا فی النہایۃ **قولہ** فورثہ مسروق من باب التفعیل یعنی جعل مسروق ابا اعمش وھو مہران وارثا اما بطریق مولی الموالات او بطریق حمل النسب علیہ لان مہران کان مجہول النسب ولا یصح من المجرد لانہ یلزم ح ان یکون مسروق وارثا وکیف یصح مع وجود اعمش بن مہران

عارضۃ الاحوذی

لا الہ الا اللہ مفتاح الاسنان یعنی العباد اللہ فان جئت بالمفتاح لہ اسنان فتح لک و الا لم یفتح لک وتتفاضل الاسنان فی الفعل فی الصغر والکبر و التاصیل و التفریع وکذلک العبادات وقد روی ان اول ما ینظر فیہ من عمل العبد الصلوۃ فان جاء بہا نظر فی سائر عملہ وان لم یات بہا لم ینظر لہ فی شیء من عملہ وقد قال خمس صلوات کتبہن اللہ علی العبد فی الیوم واللیلۃ فان جاء بہن لم یضیع منہن شیئا استخفافا بحقہن کان لہ عند اللہ عہد وان لم یأت بہن

شرح سراج احمد

مسروق باز اقربای وی کہ در حضور او مرده بودند پس گرببا کہ او را حکم حریت داد **باب کراهیة الاستنجاء بالیمین** باب
در بیان کراہیت استنجا کردن بدست راست حدثنا محمد بن ابی عمر المکی انا سفیان بن عیینة عن معمر عن یحیی
بن ابی کثیر الطائی ثقہ ثبت بود و تدلیس میکرد و ارسال نیز داشت از خامسہ است در سنہ اثنین وثلثین ومائة وفات یافت عن
عبد اللہ بن ابی قتادة بفتح قاف ومثناۃ فوقیہ ابن ربعی ابو ابراہیم الانصاری گفت نسائی ثقہ بود ذکر کرده ابن حبان او را
در ثقات از ثالثہ بود در سنہ خمس وتسعین وفات یافت عن ابیہ ابی قتادة الانصاری الخزرجی الصحابی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
نھی ان یمس الرجل ذکره بیمینہ بدرستیکہ آنحضرت منع فرمود اینکہ مس کند آدمی عورت خود را بدست راست خود از جہت نگاہداشت
دست راست از توہم تلوث کہ موضوع برائے طیبات ست وفی الباب عن عائشة وسلمان وابی ھریرة وسھل بن حنیف و در باب
کراہیت استنجا بیمین حدیثی مروی گشتہ از عائشہ وسلمان فارسی وابی ہریره وسہل بن حنیف وحنیف بتصغیر ست چنانکہ امام احمد
وابو داود ونسائی وابن ماجہ وابن حبان از ابی ہریره ومسلم از ابی قتادہ وابن شاہین از عائشہ صدیقہ اخراج کرده اند قال
ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث صحیح حسن ست وابو قتادة اسمہ الحارث بن ربعی و نام
ابی قتاده حارث ست وربعی بکسر راء وسکون موحده وکسر عین مہملہ در آخر مثناۃ تحتیہ است والعمل علی ھذا عند اھل العلم
وعمل برین ست نزد اہل علم کرھوا الاستنجاء بالیمین مکروه گفتہ اند علما استبرا واستنجا را بدست راست نزد بعضی کراہت تنزیہی ست
ونزد بعضے کراہت تحریمی **باب الاستنجاء بالحجارة** باب ست در بیان استنجا کردن بسنگریزه وکلوخ وغیره حدثنا ھناد ثنا
ابو معاویة محمد بن حازم عن الاعمش عن ابراھیم بن یزید بن قیس بن الاسود النخعی ابو عمران الکوفی الفقیہ امام اہل الکوفہ جماعت
بر امامت وجلالت وی از روی علم وعمل عائشہ صدیقہ را دیده لیکن سماع حدیث از وی نکرده گفت عجلی بسیاری صحابہ را دیده و روایت از ہیچکس
ننموده گفت ابن معین مراسیل ابراہیم دوست تر اند بسوی من از مراسیل شعبی ولادت او سنہ خمسین ست باختلاف روایات ووفات یافت از عمر ست واربعین
باختلاف روایات عن عبد الرحمن بن یزید من زیادة بن قیس ابو بکر النخعی الکوفی برادر اسود بن یزید دریافتہ جماعت صحابہ را و
روایت کرده از امیر المومنین عثمان وعبد اللہ بن مسعود وحذیفہ ودیگران گفت ابن معین وعجلی ودارقطنی وابن سعد ثقہ بود در سنہ ثلث وتسعین وفات کرد

شرح ابی الطیب

باب کراھیة الاستنجاء بالیمین **قولہ** نھی ان یمس الرجل ذکره بیمینہ ولفظ ابی قتادة فی البخاری فی روایة
اذا بال احدکم فلا یاخذن ذکره بیمینہ ولا یستنجی بیمینہ وفی روایة واذا اتی الخلاء فلا یمس ذکره بیمینہ ولفظہ
فی مسلم اذا دخل احدکم الخلاء فلا یمس ذکره بیمینہ **قولہ** وفی الباب عن عائشة وسلمان وابی ھریرة
اما حدیث عائشة فاخرجہ ابو داود ولفظہ کانت ید رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الیمنی لطھوره و
طعامہ وشرابہ وکانت یده الیسری لخلائہ وما کان من اذی واما حدیث سلمان فاخرجہ الخمسة واللفظ
لمسلم لقد نھانا ان یستنجی احدنا بیمینہ واما حدیث ابی ھریرة فاخرجہ ابن ماجة ولفظہ اذا استطاب
احدکم فلا یستطب بیمینہ ولیستنج بشمالہ **باب الاستنجاء بالحجارة** **قولہ** حتی الخراءة ای حتی

قوت المغتذی

نھی ان یمس الرجل ذکره بیمینہ لفظہ فی الصحیحین اذا بال احدکم فلا یمسن ذکره بیمینہ

عارضة الاحوذی

فلیس لعبد اللہ
عہد ان شاء
عذبہ وان شاء
غفر لہ وھذا مع
قولہ مفتاح الصلوة
الطہور طبق والخلہ
وقد اندرج من
اصولہ فی ھذا
الفن الثانیة
قولہ وتحریمھا
التکبیر ھو مصدر
حرم یحرم ویشکل
استعمالہ ھھنا
لان التکبیر جزء
من اجزائہا فکیف
یحرمھا فقیل مجاز
احرامھا یقال احرم
اذا دخل فی البلد
الحرام او الشھر الحرام
ولما کانت الصلوة
تحرم اشیاء قیل
لاول ذلک وھو
التکبیر احرام
فانسحب الاول الثانی
کما قالوا آنیة بالغداة
والعشایا ونحوه
ویحتمل ان یجعلہ
التکبیر محرما لانہ

شرح سراج احمد :

قال قیل لسلمان گفت عبد الرحمن گفتہ شد مر سلمان فارسی را قد علمکم نبیکم کل شئ تحقیق آموختہ شمارا پیغمبر شما ہر چیزی حتی الخراءة تا آنکہ آموختہ شمارا خراءة بکسر خاء معجمہ و فتح را اسقاط غائط و خطابی و اکثر روات فتح خاء گفتہ اند گفت جوہری خراءة بفتح و مد ست بمعنی تخلی و نشستن برای حاجت، قال سلمان اجل گفت سلمان آری نہانا ان نستقبل القبلة بغائط او ببول منع فرمود آنحضرت ازینکہ روی آریم بسوی قبلہ در وقت غائط یا بول وان نستنجی بالیمین و اینکہ استنجا کنیم بدست راست خود وان یستنجی احدنا باقل من ثلثة احجار یا آنکہ استنجا کند یکی از ما بکم از سہ سنگ و نستنجی برجیع یا کہ استنجا کنیم بہ پس افگندہ جانوران او بعظم یا باستخوان از جہت بودن عظم خوراک جنیان و رجیع خوراک دواب جنیان ست وفی الباب عن عائشة و خزیمة بن ثابت وجابر وخلاد بن السائب عن ابیہ سائب بن یزید طبرانی از خزیمہ و نسائی از علی مرتضی اخرجہ البیہقی من حدیث ابی ہریرۃ ومسلم من حدیث سلمان والدارقطنی عن ابن عباس وابن عدی عن خلاد بن یحیی عن ابیہ السائب وابوداود والنسائی عن الدارقطنی عن عائشة والطبرانی عن ابی ایوب والبخاری والترمذی عن ابن مسعود قال ابو عیسی حدیث سلمان حدیث حسن صحیح وھو قول اکثر اھل العلم و آن قول بسیار از اہل علم ست من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدھم از یاران آنحضرت و کسیکہ پس ایشان بودند از تابعین رأوا ان الاستنجاء بالحجارة یجزئ وان لم یستنج بالماء اعتقاد کردہ اند کہ استنجا بسنگ کفایت میکند و اگر چہ استنجا نکند بآب اذا انقی اثر الغائط والبول چون پاک کند اثر

شرح ابی الطیب

آداب الخراءة ای التخلی قال النووی فی شرحہ علی مسلم اما الخراءة فبکسر الخاء المعجمة وتخفیف الراء وبالمد وھی اسم لھیأة الحدث واما نفس الحدث فبحذف التاء وبالمد مع فتح الخاء وکسرھا انتہی وجواب سلمان رضی اللہ عنہ من اسلوب الحکیم لم یلتفت الی استھزاء القائل کذا فی مجمع البحار والقائل بعض المشرکین وھو یستھزئ کما فی روایة الامام احمد وقال السیوطی عوام الناس یفتحون الخاء فیفحش معناہ یعنی یکون حینئذ معناہ الحدث فیفحش قوله اجل بسکون اللام بمعنی نعم یعنی امرنا النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان ناتی بآداب قضاء الحاجة فلا نستقبل القبلة تعظیما للکعبة ولا نستنجی بالیمین لشرفھا ولا نکتفی باقل من ثلثة احجار للتنظیف البلیغ قوله وفی الباب عن عائشة وخزیمة ابن ثابت اخرجہ عنھا ابوداود والنسائی ولفظھا اذا ذھب احدکم الی الغائط فلیذھب معہ بثلثة احجار یستطیب بھن فانھا تجزئہ واما خزیمة فاخرجہ عنہ ابن ماجة ولفظہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الاستنجاء ثلثة احجار لیس فیھا رجیع

قوت المغتذی

قیل لسلمان قد علمکم نبیکم کل شئ حتی الخراءة قال الخطابی عوام الناس یفتحون الخاء ممدودة الالف یرید الجلسة للتخلی والتنظف منہ انتہی زاد فی النہایة بعد حکایتہ وقال الجوھری انھا بالفتح والمد یقال خرئ خراءة مثل کرہ کراھة قال ویحتمل ان یکون بالفتح المصدر و بالکسر الاسم اجل بسکون اللام حرف جواب بمعنی نعم برجیع ھو الغائط

عارضة الاحوذی

ان یفعل فیھا شئ من غیرھا کما یقال بلد حرام وشھر حرام احکامہ فی عشر مسائل قوله تحریمھا التکبیر یقتضی ان تکبیرة الاحرام جزء من اجزائھا کالقیام والرکوع والسجود خلافا لسعید والزھری الذین یجعلانھا ویقولان ان الاحرام یکون بالنیة وقد قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم الاعمال بالنیات والصلوة اصل الاعمال والتکبیر اولھا فاقتضی ذلک کونھا منھا بعد النیة الثالثة قوله التکبیر یقتضی اختصاص احرام الصلوة بالتکبیر دون غیرہ من صفات تعظیم اللہ وجلالہ وھو

عارضۃ الاحوذی

تخصیص العموم قولہ وذکر اسم ربہ فصلی فحصر التکبیر بالسنۃ من الذکر المطلق فی القرآن لاسیما وقد اتصل فی ذلک فعلہ بقولہ فکان یکبر صلی اللہ علیہ وسلم یقول اللہ اکبر وقال ابو حنیفۃ یجوز بکل لفظ فیہ تعظیم اللہ لعموم القرآن وقد بینا انہ متعلق ضعیف الثالثۃ قال الشافعی ویجوز بقولک اللہ الاکبر و قال ابو یوسف یجوز بقولک اللہ الکبیر اما الشافعی فاشار الی ان الالف واللام زیادۃ لم تخل باللفظ ولا بالمعنی واما ابو یوسف فتعلق بانہ لم یخرج عن اللفظ الذی ہو

شرح سراج احمد

عاما و بول را و کلوخ نیز ازین قبیل ست وبہ یقول الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق و باین قائل گشتہ اند ثوری وغیرہ و ہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ باب فی الاستنجاء بالحجرین باب ست در بیان استنجا بدو سنگ حدثنا هناد بن السری وقتیبۃ بن سعید قالا نا وکیع عن اسرائیل عن ابی اسحق عن ابی عبیدۃ عن عبد اللہ بن مسعود ابن غافل ابو عبد الرحمن الہذلی برادر عتبۃ بن مسعود و او حلیف بنی زہرہ بود قدیم الاسلام ست اسلام او پیش دخول آنحضرت بدار ارقم بود گویند کہ سادس یا سابع بود در اسلام و دو بار ہجرت کرد حاضر گشت بدر و جمیع مشاہد را ہمراہ آنحضرت و بشارت داد آنحضرت او را بجنت و فرمود رضیت لامتی ما رضی لہا ابن ام عبد و در مدینہ سنۃ اثنین وثلثین وفات یافت از عمر شصت و چند قال خرج النبی صلی اللہ علیہ وسلم لحاجتہ گفت عبد اللہ برآمد آنحضرت برای حاجت خویش فقال التمس لی ثلثۃ احجار پس فرمود بجوئید برای من سنگ برای استبرا قال فاتیتہ بحجرین وروثۃ گفت عبد اللہ پس آوردم نزد آنحضرت دو سنگ و یک پس افگندہ جانور را فاخذ الحجرین والقی الروثۃ و بگرفت دو سنگ را و بینداخت پس افگندہ را وقال انہا رکس فرمود آنحضرت بدرستیکہ پس افگندہ پلیدی ست ازین حدیث معلوم شد کہ در استنجا عدد مسنون نیست و مقصود از ان انقا ست بحجر از سہ شود یا زیادہ از ان و آنچہ در حدیث گذشتہ ذکر ثلاث ست بنا بر عادت ست زیرا کہ اکثر حصول انقا بآن میشود یا محمول بر استحباب کردہ شود بدلیل آنکہ اگر استنجا کند بیک سنگ کہ او را سہ کنارہ باشد روا ست چنانکہ ازین حدیث ہم مستفاد ست و شرط کردہ

شرح ابی الطیب

قولہ وبہ یقول الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق اقول وبہ قال الامام ابو حنیفۃ واصحابہ ومالک ولیت شعری لم ترکہ باب فی الاستنجاء بالحجرین قولہ فاخذ الحجرین والقی الروثۃ استدل بہ المصنف علی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اکتفی بالحجرین فیجوز الاکتفاء بہما ولا تلزم ثلثۃ احجار وہو مذہبنا ووجہہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یطلب لثالث ولو کان مشروطا لطلبہ ولا شک ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم تکن عندہ احجار حاضرۃ لانہ لو کانت عندہ حاضرۃ لما طلب منہ وکذلک لم یکن عند عبد اللہ رضی اللہ عنہ ہناک شیء زائد علی حجرین لانہ لو کان ہناک شیء لاتی بہ عبد اللہ بن مسعود لانہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لہ التمس لی ثلثۃ احجار ومع ہذا اتی بحجرین وروثۃ فدل علی انہ لم یکن ہناک حجر آخر موجودا فدل علی انہ صلی اللہ علیہ وسلم اکتفی بحجرین لانہ رمی الروثۃ وبہ یندفع ما قالہ بعض العلماء انہ ورد ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم القی الروثۃ وقال انہا رکس ائتنی بحجر لانہ لم یثبت انہ اتی بہ بعد الطلب ثانیا واما الطلب فقبلہ ایضا وجد ولم یأت بہ لعذر عدم الوجدان واما ما رواہ مسلم فی صحیحہ انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لا یستنجی احدکم باقل من ثلثۃ احجار فمحمول علی الاولویۃ جمعا بین فعلہ صلی اللہ علیہ وسلم وقولہ واللہ اعلم قولہ وقال انہا رکس ای نجس والروث عبارۃ عن رجیع غیر بنی آدم قالہ ابن العربی وفی تیسیر الوصول الرجیع الروث والعذرۃ

قوت المغتذی

انہا رکس ای نجس قال ابن العربی وہو بمعنی الرجوع الی حالۃ مذمومۃ عن حالۃ محمودۃ

شرح سراج احمد

امام شافعی تثلیث احجار را بنا بر آنکہ تثلیث احجار در استنجا فرض ست نزد او و نزد ما تثلیث مستحب ست کما فی البحر الرائق قال ابو عیسیٰ
وھکذا روی قیس بن الربیع ھذا الحدیث گفت مصنف و ہمچنین روایت کردہ قیس این حدیث را عن ابی اسحق عن
ابی عبیدۃ عن عبد اللہ نحو حدیث اسرائیل چنانکہ گذشت وروی معمر و عمار بن رزیق بضم را و فتح زا و سکون تحتیہ
در آخر قاف ست عن ابی اسحق عن علقمۃ عن عبد اللہ بن مسعود وروی زھیر عن ابی اسحق عن عبد الرحمن بن
الاسود عن ابیہ الاسود بن یزید و این بد است از ابیہ عن عبد اللہ وروی زکریا بن ابی زائدۃ عن ابی اسحق
عن عبد الرحمن بن یزید عن عبد اللہ وھذا حدیث فیہ اضطراب و این حدیث ست کہ در وی اضطراب ست
زیرا کہ دریجا در اسنادا اختلاف راوی ست کہ آن استاذ ابی اسحق ست و این نیز از وجوہ اضطراب ست مضطرب قوتی ندارد وقال
ابو عیسیٰ سألت عبد اللہ بن عبد الرحمن گفت مصنف سوال کردم عبد اللہ بن عبد الرحمن دارمی را کہ صاحب مسند ست
و چہاردہ حدیث دروی ثلاثی اند و از شیوخ مصنف ست ای الروایات فی ھذا عن ابی اسحق اصح کدامی روایت در باب
استنجا بدو حجار از ابی اسحق سبیعی صحیح تر ست فلم یقض فیہ بشیٔ پس حکم نکرد عبد اللہ در ان بچیزی وسألت محمد ابن اسمٰعیل
البخاری عن ھذا فلم یقض فیہ بشیٔ یعنی امام بخاری نیز حکم بچیزی نکرد وکانہ رأی حدیث زھیر عن ابی اسحق
عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابیہ عن عبد اللہ اشبہ حدیث باین طریق اشبہ ست ووضعہ فی کتابہ الجامع
و وضع کردہ و ذکر نمودہ این اسناد را امام بخاری در کتاب جامع خود واصح شیٔ فی ھذا عندی حدیث اسرائیل وقیس وصحیح ترین
چیزی درین باب نزد من حدیث اسرائیل و قیس ست و این مقولہ مصنف ست عن ابی اسحق عن ابی عبیدۃ عن عبد اللہ لان
اسرائیل اثبت واحفظ لحدیث ابی اسحق من ھؤلاء زیرا چہ اسرائیل اثبت واحفظ ست برای حدیث ابی اسحق ازین
گروہ مذکورہ وتابعہ علی ذلک قیس بن الربیع و تبعیت اسرائیل کردہ بران حدیث قیس بن الربیع وسمعت ابا موسیٰ یقول
سمعت عبد الرحمن بن مھدی یقول و شنیدم ابا موسیٰ را می گفت شنیدم عبد الرحمن را میگفت ما فاتنی الذی فاتنی
من حدیث سفیان الثوری عن ابی اسحق فوت نکردم را چیزی کہ فوت کردہ مرا از حدیث سفیان کہ از روایت ابی اسحق ست الا لما اتکلت
بہ علی اسرائیل مگر چیزی کہ اعتماد کردم من بآن چیز بر اسرائیل یعنی حدیث سفیان را ہرگز فراموش نمیکنم کہ از ابو اسحق روایت میکند زیرا کہ وی

شرح ابی الطیب

قولہ وھذا حدیث فیہ اضطراب ای فی اسنادہ اضطراب لان اسرائیل وقیسا رویا عن ابی اسحق فقالا
عن ابی اسحق عن ابی عبیدۃ عن عبد اللہ وقال معمر وعمار بن رزیق عن ابی اسحق عن علقمۃ عن عبد اللہ
وروی زھیر عن ابی اسحق عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابیہ عن عبد اللہ وروی زکریا بن ابی زائدۃ
عن ابی اسحق عن عبد الرحمن بن یزید عن عبد اللہ فاختلفوا علی ابی اسحق فی روایتہ عن مشایخہ
لکن یمکن ان یقال انہ روی عن الکل فتارۃ یروی عن شیخ وتارۃ یروی عن آخر فلیس فیہ
ما یقدح قولہ الا لما اتکلت بہ علی اسرائیل دلیل علی ان اسرائیل اضبط فی حدیث ابی اسحق من
سفیان الثوری عنہ لان عبد الرحمن بن مھدی اتکل فی روایتہ علی اسرائیل
عن ابی اسحق دون الثوری عن ابی اسحق حتی فاتہ حدیث الثوری عنہ

عارضۃ الاحوذی

التکبیر قلنا لابی یوسف
ان کان لا یخرج عن اللفظ
الذی ھو فی الحدیث فقد
خرج عن اللفظ الذی جاء
بہ الفعل فسر المطلق فی
القول وذلک لا یجوز
فی العبادات التی
لا یتطرق الیھا
التعلیل وبھذا
یرد علی الشافعی
ایضا فان العبادات
انما تفعل علی الرسم
الوارد دون نظر
الی شیٔ من المعنی
الرابعۃ قال علماؤنا
قولہ تحریمھا التکبیر
یقتضی اختصاص
التکبیر بالصلوۃ
دون غیرہ من
اللفظ لانہ ذکرہ
بالالف واللام
الذی ھو باب
شانہ التعریف
کالاضافۃ و
حقیقۃ الالف و
اللام ایجاب الحکم
لما ذکر ونفیہ عما
لم یذکر وسلبہ

اسماء الرجال
ع عمار بن رزیق بتقدیم الراء مصغر التمیمی الضبی او التمیمی ابو الاحوص الکوفی لا بأس بہ من الثامنۃ مات سنۃ تسع وخمسین ۱۲
ع زکریا بن ابی زائدۃ خالد ویقال ہبیرۃ بن میمون بن فیروز الہمدانی الوادعی ابو یحییٰ الکوفی ثقۃ وکان یدلس وسماعہ من ابی اسحق بآخرہ من السادسۃ مات سنۃ سبع او ثمان او تسع واربعین ۱۲

عارضة الاحوذی

منه وعبر عنه بعضهم بانه الحصر وقد بيناه فی الاصول الخامسة قوله وتحليلها التسليم مثله فی حصر الخروج عن الصلوة علی التسليم دون غيره من سائر الافعال والاقوال المناقضة للصلوة خلافا لابی حنيفة حين يری الخروج منها بكل فعل وقول مضاد كالحدث ونحوه حملا علی السلام وقياسا عليه وهذا يقتضی ابطال الحصر الذی بيناه فی قوله وتحليلها التسليم وهو حل ما كان منعقدا وحل ما كان حراما وكذلك قلنا المسألة الخامسة انه

شرح سراج احمد

اثبت و احفظ است مگر فراموش کنم در جائیکه روایت میکنم از اسرائیل از ابی اسحق و مضمون هر دو برابر میباشد از جهت آنکه اسناد اسرائیل مستغنی میسازد لانه کان یاتی به اتم بدرستیکه اسرائیل بود که می آرد حدیث را بتمام قال ابو عیسی وزهیر فی ابی اسحق لیس بذلک گفت مصنف و زهیر در روایت از ابی اسحاق نیست در مرتبه قوت اسرائیل از ابی اسحاق لان سماعه منه بآخرة زیرا چه شنیدن زهیر حدیث از ابی اسحاق از عبد الرحمن در آخر عمر و وقت انتشار حواس بود مصنف تضعیف کرد روایت زهیر را از ابا اسحاق و سند بر ضعف آن می آرد سمعت احمد بن الحسن یقول شنیدم احمد بن الحسن را که میگفت سمعت احمد ابن حنبل یقول شنیدم امام احمد را که میگفت اذا سمعت الحدیث عن زائدة وزهیر فلا تبال ان لا تسمعه من غیرهما چون بشنوی تو حدیث را از زائده وزهیر پس باک نکنی تو اینکه نشنوی حدیث را از غیر ایشان الا حدیث ابی اسحق مگر حدیث ابی اسحاق که اعتماد بر آن نیست وابو اسحق اسمه عمرو بن عبد الله السبیعی الهمدانی ونام ابو اسحاق عمرو بن عبد الله است که سبیعی بود بفتح سین مهمله وکسر موحده وسکون تحتیه وعین مهمله نسبت ست بسوی جدوی و همدانی نسبت بشهرت است ابو عبیدة ابن عبد الله بن مسعود لم یسمع من ابیه ولا یعرف اسمه وابو عبیده نشنیده حدیث را از پدر خود و شناخته نشده است نام ابی عبیده که او بکنیت مشهور است حدثنا محمد بن بشار حدثنا محمد بن جعفر عن شعبة عن عمرو بن مرة بضم میم وتشدید را ابن عبد الله بن طارق ابو عبد الله الجملی از صغار تابعین است اتفاق ست بر توثیق وی مگر بعضے او را نسبت بارجا میکردند گفت شعبه تدلیس میکرد در سنه ست عشره ومائة وفات یافت قال سألت ابا عبیدة بن عبد الله عبیدة بلفظ تصغیر است هل تذکر من عبد الله شیئا قال لا گفت عمرو سوال کردم ابا عبیده را که آیا یاد داری تو از عبد الله بن مسعود چیزی از حدیث گفت ابو عبیده یاد نمیدارم پس معلوم شد که هر حدیث که ابو عبیده از عبد الله بن مسعود روایت کند اسناد خود را از میان حذف کرده باشد پس این حدیث منقطع خواهد شد **باب کراهیة ما یستنجی به** باب است در بیان مکروه بودن چیزیکه استنجا کرده شود بآن حدثنا هناد قال نا حفص بن غیاث حفص بفتح حاے مهمله وسکون فا و صاد مهمله غیاث بکسر غین معجمه وخفت تحتیه ومثلثه ابن طلق بن معاویه ابو عمرو النخعی الکوفی قاضی بغداد بود اجماع ست علما را بر توثیق وی یحیی بن سعید گفت او اوثق اصحاب اعمش ست در آخر عمر اندکی خلل در حفظ او راه یافته بود در سنه اربع وتسعین ومائة وفات یافت عن داود بن ابی هند ابو بکر القشیری و گویند ابو محمد ونام ابی هند دینار ست یکی از اعلام ثقات ست واو حافظ و صائم الدهر بود در سنه اربعین ومائة وفات یافت در راه مکه از عمر هفتاد و پنج عن الشعبی بفتح شین معجمه وسکون عین مهمله عامر بن شراحیل ابو عمرو الکوفی الجلیل الثقة امیر المؤمنین ست در حدیث گفت شعبی دریافتم پانصد صحابه را زیاده را گفت مکحول ندیدم کسی را افقه از شعبی وفات او پس از مائة بود عن علقمة بن قیس بن عبد الله النخعی الکوفی عم اسود بن یزید اتفاق ست علما را بر عظم قدر و جلالت و کمال منزلت و توثیق وی ثقة فقیه عابد از ثانیه بود در سنه اثنین وستین وفات یافت عن عبد الله

شرح ابی الطیب

قوله وابو عبیدة بن عبد الله بن مسعود لم یسمع من ابیه ای من عبد الله بن مسعود فیصیر الحدیث منقطعا بهذا الاسناد مع انه اعتمد علیه فقال واصح شیء فی هذا عندی حدیث اسرائیل وقیس عن ابی اسحق عن ابی عبیدة عن عبد الله **قوله** لا یعرف اسمه فی بعض النسخ اسمه عامر قال مسلم بن الحجاج

اسماء الرجال
ابو اسحاق السبیعی بفتح المهملة وکسر الموحدة ثقة مکثر عابد من الثالثة اختلط بآخره مات سنة تسع وعشرین ومائة وقیل قبل ذلک (التقریب)
مکحول الشامی ابو عبد الله ثقة فقیه کثیر الارسال مشهور مات سنة بضع عشرة ومائة

شرح سراج احمد

ابن مسعود رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تستنجوا بالروث ولا بالعظام فرمود
آنحضرت استنجا نکنید بہ پس افگندہ جانوران ونہ باستخوان فانہ زاد اخوانکم من الجن پس بدرستیکہ عظام توشۂ
برادران شما ہست از جنات یعنی جنات مسلمانان آن را میخورند ونفع ازان میگیرند وفی الباب عن ابی ہریرۃ
چنانچہ اخراج کردہ بخاری وسلمان چنانکہ اخراج آن کردہ مسلم وجابر اخرجہ مسلم ایضا وابن
عمر قال ابو عیسی گفت مصنف وقد روی ہذا الحدیث اسمعیل بن ابراہیم وغیرہ
عن داود بن ابی ہند عن الشعبی وتحقیق روایت کردہ این حدیث را اسمعیل وغیرہ از داود واز شعبی
عن علقمۃ عن عبد اللہ از علقمہ از عبد اللہ بن مسعود انہ کان مع النبی صلی
اللہ علیہ وسلم لیلۃ الجن بدرستیکہ عبد اللہ بن مسعود بود ہمراہ آنحضرت در شب
جن کہ جنات نصیبین دران ایمان آوردند الحدیث بطولہ ذکر کرد حدیث را
عبد اللہ بن مسعود بدرازی وے واین بقول علقمہ است فقال الشعبی

شرح ابی الطیب

قولہ لا تستنجوا بالروث ولا بالعظام فانہ زاد اخوانکم قال الطیبی الضمیر فی انہ راجع الی الروث والعظام
باعتبار المذکور واما علی نسخۃ فانہا فالضمیر راجع الی العظام والروث تابع لہا انتہی قال الشیخ ابن حجر
المکی سکت عن الروث لان کونہ زادا لہم انما ہو مجاز لما تقرر انہ لدوابہم انتہی وہذا یوضح قول
الطیبی والا فلا معنی لقولہ والروث تابع للعظام ونظیرہ فی ارجاع الضمیر الی اقرب مذکور قولہ
تعالی استعینوا بالصبر والصلوۃ وانہا لکبیرۃ الا علی الخاشعین وفیہ ان الجن مسلمون حیث سماہم
اخوانا وانہم یاکلون روی الحافظ ابو نعیم فی دلائل النبوۃ ان الجن سألوا ہدیۃ منہ صلی اللہ علیہ وسلم
فاعطاہم العظم والروث العظم لہم والروث لدوابہم وروی الحافظ ابو عبد اللہ الحاکم فی دلائل النبوۃ انہم
لا یجدون عظما الا وجدوا علیہ لحمہ الذی کان علیہ یوم اخذ ولا روثۃ الا وجدوا فیہا حبہا الذی کان
فیہا یوم اکلت فلا یستنجی احدکم بعظم او روث انتہی وروی الطبرانی عن ابن مسعود قال بینما نحن مع
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بمکۃ فذکر قصۃ الجن الی ان قال قلت من ہؤلاء یا رسول اللہ قال ہؤلاء
جن نصیبین جاؤنی یختصمون الی فی امور کانت بینہم وقد سألونی الزاد فزودتہم فما وجدوا لا
من روث یجدونہ تمرا وما وجدوہ من عظم وجدوہ کاسیا وعند ذلک نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم ان یستطاب بالروث والعظم قولہ وفی الباب عن ابی ہریرۃ وسلمان وجابر وابن عمر اما حدیث
ابی ہریرۃ فاخرجہ ابن ماجۃ ولفظہ ونہی عن الروث والرمۃ ولفظہ فی النسائی نہانا واما حدیث سلمان
فایضا اخرجہ ابن ماجۃ ولفظہ ولا نکتفی بدون ثلثۃ احجار لیس فیہا رجیع ولا عظم وعند مسلم نہانا ان نستنجی
برجیع او بعظم واما حدیث جابر وابن عمر فاخرجہما ابو داود ولفظ جابر نہانا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان نتمسح
بعظم او بعرۃ ولفظ ابن عمر من عقد لحیتہ او تقلد وترا او استنجی برجیع دابۃ او عظم فان محمدا منہ بری

عارضۃ الاحوذی

لا یکون الا بنیۃ
لانہ لا یحل شرعا
ما کان منعقدا
الا بقصد ولان
التسلیم جزء من
اجزائہا وقد روی
عبد الملک عن
عبد الملک انہ
لا یکون الخروج
عن الصلوۃ الا
بغیر نیۃ کالخروج
من الحج وہذا
لا یصح فان الخروج
عن الحج یکون بفعل
یکون مقارنا
بالنیۃ وہو الرمی
او الطواف الساد سۃ
ومن حکم النیۃ
انما مقترنۃ بالسلام
کما ان حکمہا ان
تکون مقترنۃ
بالاحرام غیر
متقدمۃ ولا متاخرۃ
الا ان تتقدم
فتستصحب
السابقۃ ولفظ
السلام علیکم
معرفا فان نکرہ

عارضة الاحوذی

اوقال عليكم السلام ففيه قولان الاصح ان يكون بلفظه لانه تعبد ولانه من اسماء ذكر الله وهو معنى به فيكون بلفظه على اصح القولين وقيل به السلام من السلامة وسياتی ذلك فی كتاب الاستيذان ان شاء الله الثامنة روی عن النبی صلی الله عليه وسلم وثبت ان النبی صلی الله عليه وسلم كان يسلم تسليمتين عن اليمنی السلام عليكم ورحمة الله وعن يساره مثل ذلك حتی يری بياض خده وقد دخل المدينة رجل من اهل الكوفة فصلی فی المسجد فلما سلم قال السلام عليكم ورحمة الله عن يمينه وعن يساره فی ابن شهاب

شرح سراج احمد

ان رسول الله صلی الله عليه وسلم قال لا تستنجوا بالروث ولا بالعظام فانه زاد اخوانكم من الجن وكان رواية اسمعيل اصح من رواية حفص بن غياث وگويا كہ روايت اسمعيل بن ابراہيم صحيح تر ست از روايت حفص كہ بالا مذكور شده والعمل على هذا الحديث عند اهل العلم وعمل برين حديث ست نزديك اہل علم كہ استنجا بروث وعظام نبايد كرد وفی الباب عن جابر وابن عمر **باب الاستنجاء بالماء** باب ست در بيان استنجا كردن بآب حدثنا قتيبة بن سعيد ومحمد بن عبد الملك بن ابی الشوارب بفتح شين معجمہ وواو والف وراء وبا موحده اموی بصری محمد بن عبد الرحمن بن ابی عثمان صدوق از كبار عاشره بود در سنہ اربع واربعين ومائتين وفات يافت قالا ثنا ابو عوانة عن قتادة عن معاذة بضم ميم وعين مہملہ قبل الالف وذال معجمہ دختر عبد الله عدويہ ثقہ حجہ زاہده بود ذكر كرده ابن حبان در ثقات وفات كرد در سنہ ثلث يا ثمان ومائة عن عائشة قالت مرن ازواجكن فرمود عائشہ صديقہ مر زنان را امر كنيد شوہران خويش را ان يستطيبوا بالماء اينكہ پاكی كنند باستنجا بآب فانی استحييهم پس بدرستيكہ من حيا ميكنم بگفتن بمردم فان رسول الله صلی الله عليه وسلم كان يفعله پس بدرستيكہ آنحضرت بود كہ ميكرد استنجا بآب وفی الباب عن جرير بن عبد الله البجلی ودر باب استنجا كردن بآب حديثی مروی گشتہ از جرير ابن عبد الله بجلی بفتح موحده وجيم وكسر لام ودر آخر مثناة تحتيہ وانس وابی هريرة قال ابو عيسى هذا حديث

شرح ابی الطيب

باب الاستنجاء بالماء قوله قالت مرن ازواجكن ان يستطيبوا بالماء مرن بضم الميم وسكون الراء جمع وهو امر من امر يامر اردت عائشة النساء الحاضرات ان يامرن ازواجهن ان يستطيبوا ای يستنجوا بالماء وانما لم تامرهم عائشة رضی الله عنها لانها استحت ان تامرهم ولهذا عللت بقولها فانی استحييهم ای استحيی منهم وقولها فان رسول الله صلی الله عليه وسلم علة لامر الازواجهن وهو امر ندب لانه لو كان واجبا لم تتركه بل هی باشرت بنفسها قال النووی فی شرح مسلم الذی عليه الجماهير من السلف والخلف اجمع عليه اهل الفتوى من ائمة الامصار ان الافضل ان يجمع بين الماء والحجر فيستعمل الحجر اولا لتخف النجاسة وتقل مباشرتها بيده ثم يستعمل الماء فان اراد الاختصار على احدهما جاز الاقتصار على ايهما شاء سواء وجد الآخر او لم يجده فان اقتصر على احدهما فالماء افضل من الحجر وقال ابن حبيب المالكی لا يجوز الحجر الا لمن عدم الماء وهذا خلاف ما عليه العلماء من السلف والخلف وخلاف ظاهر السنن المتظاهرة والله اعلم انتهى

قوت المغتذی

لا تستنجوا بالروث قال ابن العربی هو عبارة عن رجيع غير ابن آدم ولا بالعظام فانه زاد اخوانكم من الجن روى الطبرانی وابو نعيم فی الدلائل عن ابن مسعود قال بينما نحن مع رسول الله صلی الله عليه وسلم بمكة فذكر قصة الجن الی ان قال قلت من هؤلاء يا رسول الله قال هؤلاء جن نصيبين جاؤنی يختصمون فی امور كانت بينهم وقد سألونی الزاد فزودتهم فقلت ما زودتهم قال الرجعة وما وجدوه من روث وجدوه تمرا وما وجدوه من عظم وجدوه كاسيا وعند ذلك نهی رسول الله صلی الله عليه وسلم ان يستطاب بالروث والعظم

اسماء الرجال: ابو هريرة الدوسی الصحابی الجليل حافظ الصحابة مختلف فی اسمه واسم ابيه فقيل عبد الرحمن بن صخر وقيل ابن غنم وقيل عبد الله بن عائذ وقيل ابن عامر وقيل ابن عمرو وقيل سكين بن ورمة وقيل ابن هانی وقيل ابن مل وقيل عامر بن عبد شمس وقيل ابن عمرو وقيل ابن عبد شمس وقيل ابن عمير وقيل عبد شمس وقيل عبد نهم وقيل عبد غنم وقيل ابن عامر وقيل عمير بن الحارث هذا الذی وقفنا عليه من الاختلاف فی ذلك ويقطع بان عبد شمس وعبد نهم غير بعد ان اسلم ... ابن ... ابن حسان ... ذكره ابن ... ولزم النبی صلی الله عليه وسلم لما رآه ... كنيت بابی هريرة فقال ... يا عبد الرحمن ... انت ابو هريرة ... الكنية واصحاب النبی صلی الله عليه وسلم ... اللفظ

شرح سراج احمد

حسن صحیح وعلیه العمل عند اهل العلم وبرین ست عمل نزد اہل علم یختارون الاستنجاء بالماء اختیار کردہ اند استنجا را

بآب وان کان الاستنجاء بالحجارۃ یجزئ عندهم واگرچہ ہست استنجا کردن بسنگ وکلوخ کافی نزد ایشان فانهم

استحبوا الاستنجاء بالماء پس بدرستیکہ ایشان مستحب گفتہ اند استنجا را بآب ورأوہ افضل واعتقاد کردہ اند استنجا را

بآب بہتر وبه یقول سفیان الثوری وابن المبارك والشافعی واحمد واسحق وباین قائل گشتہ ثوری وابن المبارک و

شافعی واحمد واسحاق ونزد امام ابی حنیفہ استنجا بآب افضل ست در بحر نوشتہ ست وغسله بالماء افضل ای غسل المحل بالماء

افضل لانه قامع النجاسة والحجر مجفف لها فکان الماء اولی کذا ذکرہ الشارح الزیلعی **باب** ما جاء ان النبی صلی

الله علیه وسلم کان اذا اراد الحاجة ابعد فی المذهب باب ست در بیان آنچہ آمدہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ چون میخواست قضای

حاجت را دور میرفت تا پوشیدہ میشد از مردم حدثنا محمد بن بشار نا عبد الوهاب الثقفی عن محمد بن عمرو عن ابی سلمة

الخزاعی منصور بن سلمة بن عبد العزیز بن صالح البغدادی گفت دارقطنی یکی از حفاظ ثقات ست گفت ابن معین ثقہ بود وگفت

ابن عدی لا بأس ست از کبار عاشرہ بود ودر طرسوس سنہ سبع یا تسع ومائتین وفات یافت عن المغیرة بن شعبة در

اصل بضم میم ست وکسرہ از جہت اتباع غین نیز آمدہ ست ابو عبد الله وگویند ابو عیسی اسلام آورد سال خندق وپس از وی ہمہ

مشاہد را حاضر شد وبود وی از اعیان صحابہ ووالی گردانید او را عمر بن الخطاب بصرہ ودر کوفہ وفات یافت سنہ خمسین قال کنت مع

النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر گفت مغیرہ بودم ہمراہ آنحضرت در سفری فاتی النبی صلی الله علیه وسلم حاجته پس آمد آنحضرت

قضای حاجت خود را فابعد فی المذهب پس دور رفت برای قضای آن وفی الباب عن عبد الرحمن بن ابی قراد بضم قاف وراء وابی قتادة

وجابر ویحیی بن عبید عن ابیه وابی موسی وابن عباس وبلال بن الحارث قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وروی عن النبی صلی الله

علیه وسلم وروایت کردہ شد از آنحضرت انه کان یرتاد لبوله مکانا بدرستیکہ آنحضرت بود کہ می جست برای شاشا کردن جای را کما یرتاد منزلا

چنانکہ جستہ میشود جای ومنزلی برای آسایش وابو سلمة اسمه عبد الله بن عبد الرحمن بن عوف الزهری وابو سلمہ نام عبد اللہ ست پسر عبد الرحمن و

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا اراد الحاجة ابعد فی المذهب **قوله** ابعد فی المذهب

هو مصدر میمی یعنی ابعد فی الذهاب ای اکثر المشی حتی بعد عن الناس واسم مکان ای ابعد فی موضع ذهابه **قوله**

وفی الباب عن عبد الرحمن بن ابی قراد الخ اما عبد الرحمن وجابر وبلال فاخرج حدیثهم ابن ماجة

ولفظ الاول حججت مع النبی صلی الله علیه وسلم فذهب لحاجته فابعد ولفظ جابر خرجنا مع رسول الله صلی الله

علیه وسلم فی سفر وکان رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یاتی البراز حتی یتغیب فلا یری ولفظ بلال بن الحارث

المزنی ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان اذا اراد الحاجة ابعد **قوله** انه کان یرتاد لبوله مکانا ای یطلب لبوله

مکانا لینا لئلا یرجع الیه الرشاش قال الاشرف الارتیاد افتعال من الرود کالابتغاء من البغی وفی منتهی الرائد طالب المرعی قال

فی مجمع البحار الارتیاد الطلب اختیار الموضع انتهی وفیه انه یستحب لمن یرید البول ان یثیر الارض بحجر او عود ان کانت صلبة

قوت المغتذی

وابعد فی المذهب قال فی النهایة هو الموضع الذی یتغوط فیه وهو مفعل من الذهاب

عارضة الاحوذی

الی جانبه فقال له من این لك هذا فقال له ما سمعت هذا فقال له من انت فقال ابن شهاب فقال له رویت حدیث النبی صلی الله علیه وسلم کله قال لا قال فثلثیه قال لا قال فنصفه قال یشبه فقال له اجعل هذا مما لم ترو ونحو هذا والحدیث صحیح من غیر شك ولکن عمل اهل المدینة ونقلهم فی ذلك اقوی واصح التاسعة وینوی به الخروج عن الصلوة فان کان اماما فمن معه وان کان فذا فالصالحون من الملائکة والجن وان کان ماموما فالامام ومن معه ان کان معه احد العاشرة قال اصحابنا ویسلم تلثا واحدة

شرح سراج احمد

پسر عوف ہجری ست باب ما جاء فی کراهیة البول فی المغتسل باب ست در بیان خبر که آمده در کراهیت شاشا کردن در جای غسل حدثنا علی بن حجر و احمد بن محمد بن موسی ابو العباس بن سمسار معروف بمردویه ثقه حافظ از عاشره است در سنه خمس و ثلثین و مائتین وفات یافت قالا انا عبد الله بن المبارک ابو عبد الرحمن الحنظلی اتفاق ست بر امامت و جلالت وی ثقه حجه از سبع تابعین ست ثقه خوانده بر امام ابی حنیفه ولادت او در سنه ثمان عشره و مائة و وفات یافت در سنه احدی و ثمانین و مائة عن معمر بفتح هر دو میم و سکون عین مهمله ابن راشد الازدی ساکن شد یمن را و حاضر شد جنازه حسن البصری را چهار تابعین از وی روایت دارند عمرو بن دینار و ابو اسحاق السبیعی و علی بن ابی کثیر و ہشام بن عروه گفت عبد الرزاق شنیدم از وی ده ہزار حدیث را گفت نسائی و یعقوب ثقه بود در یمن سنه اربع یا ثلث و خمسین و مائة وفات یافت از عمر پنجاه و ہشت عن اشعث بن عبد الله بن جابر الحدانی الازدی البصری ابو عبد الله صدوق از خامسه بود عن الحسن بن ابی الحسن البصری ابو سعید الانصاری ولادت او در سالی بود که دو سال از خلافت عمر بن الخطاب باقی بود و عمر بن الخطاب تحنیک کرده و در دهن وی انداخت و مادر او از مولات ام سلمه بود و ام سلمه زوج آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثدیین در دهن او داده بود آو جامع عالم فقیه ثقه عابد کثیر العلم فصیح اجمل اہل بصره دید علی مرتضی را در مدینه بستر قدم کرد بر کوفه و بصره و ملاقات با علی مرتضی نکرد پس از ان در رجب سنه عشر و مائة وفات یافت عن عبد الله بن مغفل ابو سعید و گویند ابو زیاد و گویند ابو عبد الرحمن عبد الله بن مغفل بضم میم و فتح غین معجمه و فتح فای مشدده ابن عبید غنم مزنی صحابی از اصحاب شجره بود ساکن مدینه شد پستر رفت بسوی بصره و خانه بنا کرد آنجا و او بود از ده کسان که فرستاده ایشان را عمر بن الخطاب بسوی بصره و در بصره وفات یافت سنه ستین و گویند تسع و خمسین ان النبی صلی الله علیه وسلم نهی ان یبول الرجل فی مستحمه بدرستیکه آنحضرت منع فرمود اینکه شاشا کند مردی در غسل خانه خود مستحم بضم میم و سکون سین مهمله و مثناة فوقیه و حای مهمله و تشدید میم ثانیه وقال ان عامة الوسواس منه و فرمود آنحضرت بدرستیکه اکثر حدوث وسواس از ان میشود و فی الباب عن رجل من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و در باب کراہت بول در غسل خانه حدیثی مروی گشته است از مردی از یاران آنحضرت که او غیر مسمی ست و معلوم نیست نام او قال

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراهیة البول فی المغتسل قوله ان یبول الرجل فی مستحمه المستحم الذی یغتسل فیه من الحمیم وهو الماء الحار والمراد المغتسل مطلقا و فی معناه المتوضئ کما ورد فی بعض الروایات ففی ابی داود بروایة عبد الله بن مغفل مرفوعا لا یبولن احدکم فی مستحمه ثم یغتسل فیه قال احمد ثم یتوضا فیه انتهی قال السیوطی وانما نهی عن ذلک اذا لم یکن له مسلک یذهب فیه البول او کان المکان صلبا فیوهم المغتسل انه اصابه منه شیء فیحصل منه الوسواس انتهی

قوت المغتذی

نهی ان یبول الرجل فی مستحمه قال فی النهایة المستحم الموضع الذی یغتسل فیه بالحمیم وهو فی الاصل الماء الحار ثم قیل للاغتسال بای ماء کان استحمام نهی عن ذلک اذا لم یکن له مسلک یذهب فیه البول وکان المکان صلبا فیوهم المغتسل انه اصابه منه شیء فیحصل منه الوسواس

عارضة الاحوذی

للتحریم و ثانیة للرد علی الامام و اما مومین الحادیة عشر قوله تحریمها التکبیر یقتضی قران النیة کما تقدم و رای بعضهم انه یجوز تقدیم النیة علی التکبیر قیاسا علی احد القولین فی الوضوء وهذا جهل عظیم فان النیة فی الصلوة متفق علیها اصل والنیة فی الوضوء مختلف فیها فرع لها ومن الجهل حمل الاصل علی الفرع ولکن القوم یستطیلون علی العلوم من غیر تحصیل باب ما یقول اذا دخل الخلاء صهیب عن انس کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا دخل الخلاء قال اللهم انی اعوذ بك قال

شرح سراج احمد :

ابو عیسی هذا حدیث غریب لا نعرفه مرفوعا الا من حدیث اشعث بن عبد الله گفت مصنف این حدیث غریبست نمی شناسیم آنرا که مرفوع کرده مگر از حدیث اشعث چنانکه ذکر یافته ویقال له الاشعث الاعمی و گفته میشد او را اشعث اعمی که نابینا شده بود وقد کره قوم من اهل العلم البول فی المغتسل و تحقیق بکروه داشته اند گروهی از اهل علم شاشا کردن را در غسل خانه وقالوا عامة الوسواس منه و گفتند اکثر حدوث وسواس از وی پیدا شد ورخص فیه بعض اهل العلم رخصت داده اند در بول کردن در مغتسل بعضے از اهل علم منهم ابن سیرین بعضی از ایشان ابن سیرین ست وقیل له انه یقال و گفته شد محمد بن سیرین را که بدرستیکه شان اینست که گفته میشود ان عامة الوسواس منه بدرستیکه اکثر عارض شدن وسواس ازان میشود و تو دران رخصت میدهی فقال ربنا الله لا شریك له پس گفت محمد بن سیرین رب ما حق تعالی ست که شریک نیست مراو را موثر سوای وی دیگر نیست و این بول کردن را در مغتسل دخل نیست وقال ابن المبارك قد وسع فی البول فی المغتسل اذا جری فیه الماء و گفت ابن المبارک تحقیق فراخی کرده شده است در بول کردن در غسل خانه وقتیکه جاری شود دران بول آب وقت بول کردن دران مضایقه ندارد قال ابو عیسی ثنا بذلك احمد بن عبدة العاملی عن حبان عن عبد الله بن المبارك باب ما جاء فی السواك بابست در بیان چیزیکه آمده است در مسواک کردن حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء کریب بضم کاف و فتح راء و سکون تحتیه موحده همدانی کوفی مشهور بکنیت است گفت موسی بن اسحاق شنیدم از کریب صد هزار حدیث را گفت ابو حاتم صدوق ثقه بود و گفت نسائی لا بأس به است

شرح ابی الطیب

قوله هذا حدیث غریب الی آخره قال عبد الغنی هو اشعث بن جابر واشعث بن عبد الله واشعث الاعمی واشعث الازدی قال الذهبی فی المیزان وثقه النسائی وغیره واورده العقیلی فی الضعفاء وقال فی حدیثه وهم واورد له هذا الحدیث قال الذهبی قول العقیلی فی حدیثه وهم لیس بمسلم قال وانا اتعجب کیف لم یخرج له البخاری و مسلم کذا قال السیوطی **قوله** فقال ربنا الله لا شریك له فهو المتوحد فی خلقه لا دخل للبول فی المغتسل فی شیء من الخلق قال بعض العلماء فی جوابه ان الله تعالی جعل للاشیاء اسبابا فلا بد من التجنب عن الاسباب القبیحة اقول علم قبیحه بنهی الشارع عنه **قوله** اذا جری فیه الماء اراد ابن المبارك تخصیص الحدیث بالماء الراکد لانه یوجب الوسواس واما اذا کان جاریا فلا لان جریانه یزیل الوسوسة فقید الماء بقرینة المقام **باب ما جاء فی السواك قوله** لولا ان اشق علی امتی لامرتهم بالسواك عند کل صلوة یقال شق علیه ای ثقل علیه او حمله من الامر الشدید ما یشق ویشتد علیه المعنی لولا خشیة وقوع المشقة علیهم لامرتهم بالسواك بطریق الفرضیة فانتفی الامر لوجود خشیة المشقة فلا یرد ان لولا لانتفاء الثانی لوجود الاول وهی هنا لا وجود للمشقة قبل وجود الامر فاعلم انه قال علماؤنا ان التقدیر

قوت المغتذی

هذا حدیث غریب لا نعرفه مرفوعا الا من حدیث اشعث بن عبد الله ویقال له اشعث الاعمی قال عبد الغنی هو اشعث بن جابر واشعث بن عبد الله واشعث الاعمی واشعث الازدی واشعث الحملی وقال الذهبی فی المیزان وثقه النسائی وغیره واورده العقیلی فی الضعفاء وقال فی حدیثه وهم واورد له هذا الحدیث قال الذهبی قال العقیلی فی حدیثه وهم لیس بمسلم قال وانا اتعجب کیف لم یخرج له البخاری و مسلم

عارضة الاحوذی

شعبة وقد قال مرة اخری اعوذ بالله من الخبث والخبیث والخبائث حسن صحیح ابو اسحق عن ابن جحیفة عن علی ابن ابی طالب رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ستر ما بین اعین الجن وعورات بنی آدم اذا دخل احدکم الخلاء ان یقول بسم الله ضعیف غریبه الخلاء بفتح الخاء ممدودا المکان الذی لیس به احد فاذا قصرته فهو الرطب من الحشیش ویکون ایضا بالقصر حرف استثناء او فعلا ممنا تقول جاء القوم خلا زیدا او خلا زیدا فان مددته وکسرت الخاء فهو فی النوق کالحیوان

شرح سراج احمد

ذکر کردہ ابن حبان در ثقات از عاشرہ بود حدثنا عبدة بن سلیمان عن محمد بن عمرو عن ابی سلمة عن ابی ہریرة قال
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لولا ان اشق علی امتی فرمود آنحضرت اگر نمیبود ترس وخوف اینکہ سخت کنم براست خود
لامرتہم بالسواک عند کل صلوة ہر آئنہ امر میکردم امت خود را بمسواک کردن نزد گذاردن ہر نماز قال ابو عیسی گفت مصنف
وقد روی ہذا الحدیث محمد بن اسحق وتحقیق روایت کردہ این حدیث را محمد بن اسحق عن محمد بن ابراہیم عن ابی سلمة
عن زید بن خالد عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وحدیث ابی سلمة عن ابی ہریرة وزید بن خالد عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم کلاہما عندی صحیح وحدیث ابی سلمہ از ابی ہریرہ وزید بن خالد از ان حضرت ہر دو روایت نزد من صحیح اند لانہ قد روی
من غیر وجہ بدرستیکہ آن تحقیق روایت کردہ شدہ است از بسیاری طرق عن ابی ہریرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ہذا
الحدیث از ابی ہریرہ از آنحضرت این حدیث وحدیث ابی ہریرة انما صحح لانہ قد روی من غیر وجہ وحدیث ابی ہریرہ
جز این نیست کہ صحیح کردہ شدہ زیراکہ تحقیق روایت کردہ شدہ است از بسیاری طرق واما محمد واما محمد بن ابراہیم فزعم ان حدیث
ابی سلمة عن زید بن خالد اصح پس گفت بدرستیکہ حدیث ابی سلمہ از زید بن خالد صحیح تر است وفی الباب عن ابی بکر الصدیق
وعلی وعایشة وابن عباس وحذیفة وزید بن خالد وانس وعبد اللہ بن عمرو وام حبیبة وابن عمر وابی امامة
وابی ایوب وتمام بن عباس تمام بفتح مثناة فوقیہ وتشدید میم وبعد از الف میم ست وعبد اللہ بن حنظلة بفتح حاء مہملہ وسکون
نون وفتح ظاء معجمہ ولام وام سلمة وواثلة بمثلثہ ولام وابی موسی الاشعری طبرانی در اوسط از ابن عباس وابو نعیم از عبد اللہ بن عمرو بن
حلحلہ ورافع بن خدیج وعقیلی در ضعفا وخطیب در تاریخ از ابی ہریرہ ودیلمی در فردوس از عائشہ وابن ابی شیبہ از سلیمان بن صرد وطبرانی از ابن
عباس واحمد از واثلہ بن الاسقع وابو نعیم در کتاب السواک از عمرو بن عوف مزنی وبزار از ثوبان ودارقطنی از عباس وطبرانی در اوسط از سہل بن سعد
وابو داود از ابی امامہ وابن النجار از ابی ہریرہ وعبد الجبار خولانی از انس واحمد از ابی امامة الباہلی ونسائی وابن ماجہ واحمد از ابی ہریرہ وزید بن خالد
وابو نعیم از ابن عمر وابو یعلی موصلی از عطا روایت کردہ اند چنانکہ در کنز العمال ست کہ شیخ علی متقی کتاب جمع الجوامع را اختصار نمودہ است
حدثنا ہناد نا عبدة بن سلیمان عن محمد بن اسحق عن محمد بن ابراہیم الباہلی بصری مجہول از رابعہ بود عن ابی سلمة عن زید
ابن خالد الجہنی قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لولا ان اشق علی امتی لامرتہم بالسواک عند کل صلوة الی آخرہ

شرح ابی الطیب

عند کل وضوء صلوة لما روی ابن خزیمة فی صحیحہ والحاکم وقال صحیح الاسناد والبخاری تعلیقا فی کتاب الصوم عن
ابی ہریرة ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لولا ان اشق علی امتی لامرتہم بالسواک عند کل وضوء ولخبر احمد وغیرہ
لولا ان اشق علی امتی لامرتہم بالسواک عند کل طہور والشافعیة یجمعون بین الحدیثین بالسواک فی ابتداء کل منہما
وقال فی التاتارخانیة من کتبنا ویستحب السواک عندنا عند کل صلوة ووضوء وکل شیء یغیر الفم وعند الیقظة
وقال ابن الہمام یستحب فی خمسة مواضع اصفرار السن وتغییر الرائحة والقیام من النوم والقیام الی الصلوة وعند
الوضوء انتہی فعلی ہذا المذہب ہو المذہب الامام الشافعی الا انہ من یخاف خروج دم یستعملہ برفق لانہ
ینقضہ عندنا **قولہ** وفی الباب عن ابی بکر الصدیق رضی اللہ عنہ الی آخرہ جمیع من ذکرہم احادیثہم فی
الصحاح الا ابابکر الصدیق رضی اللہ عنہ فانی لم اجدہ فیہا وکذلک تمام بن عباس وواثلة والفاظہم متغایرة

عارضة الاحوذی

فی الخبر قال النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
لعائشة فی حدیث
ابی زرع کنت لک
کابی زرع لام زرع
فی الالفة والرفاء
فی الفرقة والخلاء
قولہ اللہم معناہ
یا اللہ قالہ الخلیل
وقال الفراء معناہ
یا اللہ آمنا منک
بخیر وکلا القولین
محترضان والاول
امثل وقولہ اعوذ
یعنی الجأ والوذ و
العوذ باسکان
العین والعیاذ
والمعاذ والملجاء
ما سکنت الیہ
تقیة عن محذور
وقولہ من الخبث
بضم الخاء یعنی
من ذکور الجن و
اناثہا وصوابہ
بضم الباء وسکونہا
یعنی من المکروہ
ومن اہلہ والخبث
من کل مکروہ فان کان

اسماء الرجال
واثلہ بن الاسقع بالقاف ابن کعب اللیثی صحابی مشہور نزل الشام [illegible]

شرح سراج احمد

اینکہ دشوار کنم بر امت خود ہر آینہ امر میکردم امت خود را بمسواک کردن نزد ہر نمازی و لاخرت صلوة العشاء الی ثلث اللیل و ہر آینہ تاخیر میکردم نماز عشا را تا ثلث شب قال فکان زید بن خالد یشهد الصلوات فی المسجد و سواکه علی اذنه موضع القلم من اذن الکاتب گفت ابو سلمه پس بود زید بن خالد پس انکه بشنید از آنحضرت این مقدار تاکید مسواک که حاضر میشد نماز پنجگانه را در مسجد در حالیکه مسواک او بر گوش وی می بود در جای نهادن قلم از گوش نویسنده لایقوم الی الصلوة الا استن نا ستادی بسوی نماز مگر که مسواک میکرد ثم رده الی موضعه پستر رد میکرد آنرا و باز می نهاد آنرا بسوی جای وی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح بدانکه مسواک سنت ست باتفاق و گفت داود واجبست و گفت اسحاق که چون کسی عمداً ترک کند باطل گردد نماز وی و گویند مکروه ست برای روزه دار پس از زوال گفت امام ما ابو حنیفه و مالک مکروه نیست و گفت شافعی مکروه ست و از امام احمد دو روایت اند و مسواک باید که از درخت تلخ باشد و از اراک بهتر ست و احادیث نیز در مسواک اراک واقع شده و در سطبری باید که همچو خنصر باشد و در درازی مقدار شبر و باید که بعرض کنند نه بر طول که موجب سوده گشتن گوشت دندان ست و در بعضے روایات عرضاً و طولاً هر دو واقع شده و باید که در حالت مضمضه باشد و اگر مسواک پیدا نشود یا کسی دندان ندارد انگشت دست راست کفایت میکند **باب** ما جاء اذا استیقظ احدکم من منامه فلا یغمس یده فی الاناء حتی یغسلها بابیست در بیان انچه آمده چون بیدار شود یکی از شما از خواب خود پس باید که نیندازد دست خود را در آوند تا آنکه بشوید دست را حدثنا ابو الولید نام او احمد بن بکار الدمشقی است بکار بفتح موحده و تشدید کاف و راء دمشق بکسر دال مهمله و فتح میم و سکون شین منقوطه و قاف من ولد بسر بن ارطاة که از اولاد بسر بن ارطاة ست بسر بضم موحده و سکون سین مهمله و راء و ارطاة بفتح همزه و سکون راء و طاء مهمله در آخر مثناة فوقیه است غیر منصرف صاحب النبی صلی الله علیه وسلم بسر صحابی آنحضرت بود قال نا الولید بن مسلم گفت ابو الولید حدیث کرد مرا ولید بن مسلم القرشی ابو العباس الدمشقی ثقه کثیر التدلیس و تسویه بود از ثامنه است در سنه اربع و تسعین و مائه وفات یافت عن الاوزاعی بفتح همزه و زاء و عین مهمله عبد الرحمن بن عمرو بن یحمد بضم تحتیه و سکون حاء مهمله و کسر میم ابو عمرو الدمشقی یکی از اعلام و امام اهل شام بود

شرح ابی الطیب

قوله الا استن ای استعمل السواك فی النهایة الاستنان استعمال السواك افتعال من الاسنان ای امره علیها و قال الابهری قیل هو ماخوذ من السن بکسر السین و قیل من السن بفتحها یقال سننت الحدید ای حککت الحجر حتی یتحدد والمسن الحجر الذی یحد به **باب** ما جاء اذا استیقظ احدکم من منامه **قوله** اذا استیقظ احدکم من اللیل اللیل لیس بقید لانه یستوی فی الحکم الاستیقاظ لیلا و نهارا لما فی الصحیحین اذا استیقظ احدکم من نومه ثم التقیید بالنوم ایضا باعتبار غلبة توهم النجاسة من المستیقظ فلا مفهوم له و الی هذا یعنی عموم اللیل والنهار اشار الترمذی بقوله قال الشافعی و فیه ایضا اشارة الی ان النهی للتنزیه لقوله واحب و قال علماؤنا ان هذا الغسل سنة فی غیر المستیقظ ایضا لان علة الغسل احتمال انه مس بیده اعراق بدنه و اوساخه و هی موجودة فی المتنبه ایضا **قوله** فلا یدخل یده اما لا للنهی فالفعل مجزوم او للنفی والمراد به النهی فالفعل مرفوع

عارضة الاحوذی

من قول فهو سنة وان کان من اعتقاد فیکون کفرا بحال و اعتقاد سوء بالحدثان و ان کان من طعام فهو حرام وغلط الخطابی من رواه باسکان الباء وهو الغالط وقد بینا معناه الفقه کان النبی صلی الله علیه وسلم معصوما من الشیطان حتی من الموکل به بشرط استعاذته منه کما غفر له بشرط استغفاره و مع ذلک فقد کان اللعین یعرض له عرض له لیلة الاسراء فدفعه بالاستعاذة و عرض له فی الصلوة فشده فی ساقه ثم اطلقه وکان یخص الاستعاذة فی هذا الموضع بوجهین احدهما انه خلاء وللشیطان بعادة الله

حل اللغة استن مسواک کرد ... منتهی الارب لغات العرب اسماء الرجال بسر بن ارطاة ویقال ابن ابی ارطاة واسمه عمیر بن عویمر بن عمران القرشی العامری نزیل الشام من صغار الصحابة مات سنة ست و ثمانین ۱۲ تقریب

شرح سراج احمد

اتفاق ست بر امامت و جلالت و علو رتبت وی و او زاهد و عابد کثیر الحدیث فقیه و فصیح بود گویند که او در شصت هزار مساله فتوی داده است
و اهل شام و مغرب اولا در مذهب او بودند بعد از ان انتقال کردند بمذهب مالک در سنه تسع و خمسین و مائة وفات یافت عن الزهری عن
سعید بن المسیب بضم میم و فتح مثناة تحتیه و بکسر نیز آمده است ابن حزن ابو محمد القرشی المخزومی المدنی زوج دختر ابی هریره و
اعلم الناس بحدیث بود امام تابعین و افقه فقها بود و پدر و جد او صحابی بودند که اسلام آوردند در روز فتح مکه و مدت دو سال از خلافت
امیر المومنین عمر رضی الله عنه گذشته بود که ولادت او بظهور پیوست و چهل حج گذارده در سنه ثلث و تسعین باختلاف روایات وفات
یافت و ابی سلمة عن ابی هریرة سعید و ابو سلمه هر دو روایت از ابی هریره دارند عن النبی صلی الله علیه وسلم قال فرمود
آنحضرت اذا استیقظ احدکم من اللیل چون بیدار شود یکی از شما از خواب شب فلا یدخل یده فی الاناء حتی یفرغ علیها
مرتین پس باید که در نیاورد دست خود را در آوند تا آنکه بریزد بر دست دو بار او ثلثا یا سه بار بشوید فانه لا یدری این باتت یده
پس بدرستیکه بیدار شونده نمیداند که کدام جا شب گذارده دست او که بر موضع نجاست بود یا بر غیر آن
و فی الباب عن ابن عمر و جابر و عائشة ابن ماجه از جابر و احمد و طبرانی در اوسط و عبد الرزاق از
ابی هریره روایت کرده اند قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح قال الشافعی و احب لکل من استیقظ من
النوم قائلة کانت او غیرها گفت امام شافعی دوست میدارم برای هر کسی که بیدار شود از خواب قیلوله کننده باشد او

شرح ابی الطیب

قوله حتی یفرغ من الافراغ ای یصب **قوله** فانه لا یدری این باتت یده ای لا یعلم این صارت یده کما روی
النووی عن الشافعی و غیره من العلماء ان اهل الحجاز کانوا یستنجون بالحجارة و بلادهم حارة فاذا ناموا عرقوا فلا
یامن ان تطوف یده علی موضع النجس او علی بثرة او قملة والنهی عن الادخال قبل غسل الید مجمع علیه لکن الجمهور
علی انه نهی تنزیه لا تحریم فلو غمس الماء لم یفسد الماء و قال التوربشتی هذا فی حق من بات مستنجیا بالاحجار معروریا
و من بات علی غیر ذلک ففی امره سعة و یستحب له غسلها لان السنة اذا وردت لمعنی لم تکن لتزول بزوال ذلک المعنی
و فی شرح السنة علق النبی صلی الله علیه وسلم غسل الیدین بالامر الموهوم و ما علق بالموهوم لا یکون واجبا فاصل
الماء و الیدین علی الطهارة فحمل الاکثرون هذا الحدیث علی الاحتیاط و ذهب الحسن البصری و الامام احمد فی احدی
الروایتین الی الظاهر و اوجبا الغسل و فی روایة لابی داود عن ابی هریرة ایضا این کانت تطوف یده **قوله**
و فی الباب عن ابن عمر و جابر و عائشة حدیث ابن عمر و جابر رضی الله عنهما اخرجه ابن ماجة
و لفظ ابن عمر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا استیقظ احدکم من نومه فلا یدخل
یده فی الاناء حتی یغسلها و لفظ جابر رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قام
احدکم من النوم فاراد ان یتوضأ فلا یدخل یده فی وضوئه حتی یغسلها فانه لا یدری این باتت
یده و لا علی ما وضعها اقول و حدیث ابی هریرة اخرجه الستة **قوله** قائلة
کانت او غیرها القائلة نوم نصف النهار ای سواء کان النوم قائلة او غیرها
فارجاع ضمیر کانت الی النوم باعتبار القائلة فی القاموس قال قیلا و قائلة نام نصف النهار

عارضة الاحوذی

و قد ورة فی الخلاء تسلطه لیس له فی الملاء قال صلی الله علیه وسلم الراکب شیطان والراکبان شیطانان والثلاثة رکب الثانی انه موضع قذر ینزه ذکر الله عن الجریان فیه علی اللسان فیغتنم الشیطان عدم ذکر الله فان ذکره یطرده فلجأ الی الاستعاذة قبل ذلک لیعقدها عصمة بینه و بین الشیطان حتی یخرج و لیعلم امته

باب ما یقول اذا خرج من الخلاء

ابو بردة واسمه عامر بن ابی موسی عن عائشة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا خرج من الخلاء قال غفرانک اسنا...

حل اللغة ... [illegible]

شرح سراج احمد

یانخو قیلولہ کنند ان لا یدخل یدہ فی وضوئہ اینکہ در نیارد دست خود را در آب وضوی خود حتی یغسلہا تا آنکہ بشوید دست را فان ادخل یدہ قبل ان یغسلہا کرہت پس اگر در آورد دست خود را پیشتر از اینکہ بشوید آنرا مکروہ میدارم ذلک لہ آن دست انداختن مراورا ولم یفسد ذلک الماء از باب فعال ست وفاسد نمیگرداند آن وست انداختن آب را اذا لم یکن علی یدہ نجاسۃ چون نباشد بر دست وی پلیدی ظاہر وحقیقی وقال احمد بن حنبل اذا استیقظ من اللیل فادخل یدہ فی وضوئہ وگفت امام احمد چون بیدار شود از خواب شب پس در آورد دست خود را در آب وضوی خود قبل ان یغسلہا پیش از اینکہ بشوید آن فاعجب الی ان یہریق الماء پس عجب تر است یا خوشتر است بسوی من اینکہ بر زمین بریزد آب کہ آب پلید شود وقال اسحق اذا استیقظ من النوم باللیل وبالنہار گفت اسحق چون بیدار شود از خواب شب یا روز فلا یدخل یدہ فی وضوئہ حتی یغسلہا پس باید کہ در نیارد دست خود را در آب وضوی خود تا آنکہ بشوید دست را و مذہب ما در ما دستہا شستن سنت است و در بعضے روایت مقید است بآنکہ باشد نائم غیر مستنجی یا باشد بر بدن او نجاستی و اگر اینچنین نباشد در حق وی سنت نیست و دیگر گفتہ کہ این روایت ضعیف است و المراد نفی السنۃ المؤکدۃ لا اصلہا

باب فی التسمیۃ عند الوضوء بابیست در بیان بسم اللہ الرحمن الرحیم گفتن نزد شروع آبدست حدثنا نصر بسکون صاد مہملہ بن علی بن نصر بن علی الجہضمی ازدی بصری ابو عمرو گفت نسائی و ابن خراش ثقہ بود و گفتہ اند کہ لا باس بہ است در تقریب ثقۃ ثبت از عاشرہ بود و وفاتش یافت در شہر ربیع الآخر سنہ خمسین و مائتین در حالت سجود و بشر ابن معاذ العقدی بشر بکسر موحدہ و سکون شین معجمہ و راء عقدی بفتح مہملہ وقاف ابو سہل البصری الضریر صدوق از عاشرہ بود در سنہ بضع و اربعین و مائتین وفات یافت قالا انا بشر بن المفضل بن لاحق الرقاشی ابو اسمعیل البصری ثقۃ ثبت عابد از ثامنہ بود در سنہ سبع و ثمانین و مائۃ وفات یافت عن عبد الرحمن بن حرملۃ بفتح حاء مہملہ و سکون راء ابن عمرو بن سنۃ بفتح مہملہ و تشدید نون

شرح ابی الطیب

باب فی التسمیۃ عند الوضوء قولہ بشر بن المفضل عن عبد الرحمن بن حرملۃ عن ابی ثفال المری عن رباح بن عبد الرحمن قال القرطبی فی العلل اختلف فیہ فقال وہیب بشر بن المفضل وغیر واحد ہکذا وقال حفص بن میسرۃ وابو معشر واسحق بن حازم عن ابن حرملۃ عن ابی ثفال عن رباح عن جدتہ انہا سمعت ولم یذکرا اباہا ورواہ الدراوردی عن ابی ثفال عن رباح عن ابی ثوبان مرسلا ورواہ صدقۃ مولی آل الزبیر عن ابی ثفال عن ابی بکر بن حویطب مرسلا قال الدارقطنی والصحیح قول وہیب

قوت المغتذی

عن عبد الرحمن بن حرملۃ عن ابی ثفال المری عن رباح بن عبد الرحمن بن ابی سفیان بن حویطب عن جدتہ عن ابیہا قال سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ زاد ابن ماجۃ فی اولہ لا صلوۃ لمن لا وضوء لہ وزاد الحاکم فی آخرہ ولا یؤمن باللہ من لا یؤمن بی ولا یؤمن بی من لا یحب الانصار وقال الدارقطنی فی العلل اختلف فیہ فقال وہیب وبشر بن المفضل وغیر واحد ہکذا وقال حفص بن میسرۃ وابو معشر واسحق بن حازم عن ابن حرملۃ عن ابی ثفال عن رباح عن جدتہ انہا سمعت ولم یذکر اباہا ورواہ الدراوردی عن ابی ثفال عن رباح عن ابی ثوبان مرسلا ورواہ صدقۃ مولی الزبیر عن ابی ثفال عن ابی بکر بن حویطب

عارضۃ الاحوذی

قال ابو عیسی لا یعرف ہذا الحدیث الا من روایۃ اسرائیل رواہ عنہ مالک ابن اسمعیل وغسان النہدی الشامی وہاشم بن القاسم ابو النضر یعرف بقیصر تیمی ویقال تمیمی خراسانی نزل بغداد ومالک ابن اسمعیل فی اسرائیل اتقن واشہر وقال اسرائیل ہو اسرائیل بن یونس ابن ابی اسحق السبیعی عن مالک اخرجہ البخاری فی التاریخ ولا یعرف فی ہذا الباب الا ہذا الحدیث الواحد غریبۃ قولہ غفرانک مصدر کالغفر والمغفرۃ ومثلہ سبحانک والاشہر فی سبحان انہ مصدر جاء علی غیر الصدر ونصبہ باضمار

عارضة الاحوذي

فعل تقديره هنا اطلب غفرانك الاصول كان النبي صلى الله عليه وسلم يطلب المغفرة من ربه قبل ان يعلم انه قد غفر له وكان ليسألها بعد ذلك لانه غفر له بشرط استغفاره ورفع الى شرف المنزلة بشرط ان يجتهد في الاعمال الصالحة والكل له حاصل بفضل الله وفي خير طلب المغفرة ههنا احتمالان الاول انه سأل المغفرة من تركه ذكر الله في ذلك الوقت في تلك الحالة فان قيل انما تركها بامر ربه فكيف يسأل المغفرة عن فعل كان بامر الله فالجواب ان الترك وان كان بامر الله

شرح سراج احمد

اسلمی ابو حرملة المدنی صدوق بود خطا میکرد از سادسه بود در سنه خمس واربعین ومائة وفات یافت عن ابی ثفال المری بکسر مثلثه بعد ازان فاء است المری بضم میم ورا ثمامه بن وائل بن حصین وگویند نام او وائل بن ہاشم بن حصین مشهور بکنیت بود مقبول از خامسه است عن رباح بن عبد الرحمن بن ابی سفیان بن حویطب القرشی الحویطبی المدنی مشهور بکنیت بود وگاہی نسبت بجد پدر کرده میشد مقبول از خامسه بود در سنه اثنین وثلثین ومائة وفات یافت عن جدته رباح روایت میکند از جده خود عن ابیها جده رباح روایت میکند از پدر خود که سعید بن زید بن عمرو بن نفیل بود از عشره مبشره پسر عم عمر بن الخطاب قدیم الاسلام مجاب الدعوة وفاطمه دختر خطاب خواهر عمر در نکاح وی بوده ودر عقیق وفات یافت واز انجا بمدینه آورده در بقیع مدفون گشت سنه خمسین وغسل داد اورا ونماز جنازه بروی گذارد ابن عمر رضی الله عنه ونازل شد در قبر وی ابن عمر وسعد بن ابی وقاص رضی الله عنهما قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه گفت سعید شنیدم آنحضرت را که میفرمود نیست ثواب وضو

شرح ابی الطيب

قوله لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه اى لا وضوء كاملا لمن لم يذكر اسم الله وبشر بن المفضل ومن تابعهما كذا في حاشية السيوطي على الوضوء قال الشيخ ابن حجر المكي يفسره الحديث الصحيح توضؤا باسم الله اى قائلين ذلك وذهب بعضهم كاحمد بن حنبل الى وجوبه عند ابتداء الوضوء كذا قال بعض العلماء لكن ظاهر الترمذي انه لم يقل بوجوبه لان حديثا ما لم يصح عنده فيه وقيل ان تركه في ابتدائه بطل وضوءه وقيل ان تركه عامدا بطل وان تركه ساهيا لا وقال القاضي هذه الصيغة حقيقة في نفي الشئ ويطلق

قوت المغتذي

مرسلا قال الدارقطني والصحيح قول وهيب وبشر بن المفضل ومن تابعهما قال الحافظ ابن حجر في المختارة للضياء من مسند الهيثم بن كليب من طريق وهيب عن عبد الرحمن بن حرملة سمع ابا غالب سمعت رباح بن عبد الرحمن حدثتني جدتي انها سمعت اباها كذا قال الضياء المعروف ابو ثفال بدل ابن غالب وهو كما قال وقال ابو حاتم وابو زرعة ابو ثفال ورباح مجهولان وزاد ابن القطان ان جدة رباح ايضا لا يعرف اسمها ولا حالها قال الحافظ ابن حجر فاما هي فقد عرفت اسمها من رواية الحاكم وقال فيها حدثتني اسماء بنت سعيد بن زيد بن عمرو ورواه البيهقي ايضا مصرحا باسمها واما حالها فقد ذكرت في الصحابة وان لم يثبت لها صحبة فمثلها لا يسأل عن حالها واما ابو ثفال فروى عنه جماعة وقال البخاري في حديثه نظر وهذه عادته فيمن يضعفه وذكره ابن حبان في الثقات الا انه قال ليس بالمعتمد على ما تفرد به فكانه لم يوثقه واما رباح فمجهول قال ابن القطان فالحديث ضعيف جدا وقال البزار ابو ثفال مشهور ورباح وجدته لا نعلمهما رويا الا هذا الحديث ولا حدث عن رباح الا ابو ثفال فالخبر من جهة النقل لا يثبت وقال ابو بكر بن ابي شيبة ثبت لنا ان النبي صلى الله عليه وسلم قاله يعني لصحيح طرقه فانه ورد في ذلك احاديث تدل على ان له اصلا قال البزار لكنه مؤول ومعناه انه لا فضل لوضوء من لم يذكر اسم الله لا على انه لا يجوز وضوء من لم يسم وقال ابن العربي قال علماؤنا ان المراد بهذا الحديث النية لان الذكر يضاد النسيان والنسيان انما يتضادان بالمحل الواحد ومحل النسيان القلب فمحل الذكر اذن القلب وذكر القلب هو النية

شرح سراج احمد:

برای کسیکہ یاد نکرد نام خدای را بران وضو بعضے علما ازین حدیث استنباط کردہ بر شرط تسمیہ نزد وضو ونزد امام با تسمیہ سنت ست وفی الباب عن عائشۃ وابی ہریرۃ وابی سعید الخدری وسہل بن سعد وانس وروایت کردہ عبد الرزاق از حسن کوفی مرسل وحاکم وابن ماجہ از سہل بن سعد وعمر بن الخطاب واحمد از انس ونسائی وابن عساکر از ابی سعید وابو الشیخ از ابن مسعود روایت کردہ اند قال ابو عیسی قال احمد لا اعلم فی ہذا الباب حدیثا لہ اسناد جید گفت مصنف گفت امام احمد نمیشناسم در باب تسمیہ نزد وضو حدیثی کہ اسناد او جید باشد ودلالت کند بر وجوب تسمیہ در وضو جید کثیر ست ضد الردی وقال اسحق ان ترک التسمیۃ عامدا اعاد الوضوء وگفت اسحاق اگر ترک کند تسمیہ را قصدا اعادہ کند وضو را وان کان ناسیا واگر باشد تارک تسمیہ فراموش کنندہ بسم اللہ او متاولا یا تاویل کنندہ حدیث لم یذکر اسم اللہ علیہ فلا وضوء لہ اجزأہ روا باشد او را قال محمد بن اسمعیل احسن شیء فی ہذا الباب حدیث رباح بن عبد الرحمن گفت امام بخاری نیکتر حدیثی در باب ترک تسمیہ حدیث رباح بن عبد الرحمن ست چنانکہ مذکور شدہ است قال ابو عیسی ورباح بن عبد الرحمن عن جدتہ عن ابیہا وابوہا سعید بن زید بن عمرو بن نفیل وپدر وی سعید ست وابو ثفال المری اسمہ ثمامۃ بن حصین وابو ثفال نام او ثمامۃ بن حصین ست ورباح بن عبد الرحمن ہو ابو بکر بن حویطب ونام رباح ابو بکر بن حویطب ست منہم من روی ہذا الحدیث بعضے از محدثین کسی ست کہ روایت کردہ این حدیث را فقال عن ابی بکر بن حویطب فنسبہ الی جدہ پس گفت بن روی از ابی بکر بن حویطب پس نسبت کردہ او را بجد وی **باب ما جاء فی المضمضۃ والاستنشاق** باب ست در بیان انچہ آمدہ در آب در دہن وبینی کردن حدثنا قتیبۃ نا حماد بن زید بن درہم الجہضمی الازدی مولی آل جریر ابن حازم البصری ابو اسمعیل یکی از اعلام ثبات اتفاق ست بر توثیق وی از کبار تاسعہ بود در سنہ احدی ومائتین وفات یافت وجریر بفتح جیم ورای مکسورہ ابن عبد الحمید ابو عبد اللہ الضبی الرازی اجماع ست علما را بر توثیق وی گفت محمد بن سعد بود ثقہ کثیر العلم ثقہ گفتہ او را النسائی وعجلی وابو حاتم گفت ابو زرعہ صدوق از اہل علم بود ولادت او در سالی شد کہ وفات کرد حسن درآن سال سنہ عشر ومائۃ ووفات کرد جریر در سنہ سبع وثمانین ومائۃ عن منصور بن المعتمر بن عبد اللہ بن ربیعہ ابو عتاب وگویند ابن المعتمر بن عتاب

شرح ابی الطیب

مجازا علی نفی الاعتداد بہ لعدم صحتہ کقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا صلوۃ الا بطہور وعلی نفی کمالہ کقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا صلوۃ لجار المسجد الا فی المسجد وہہنا محمولۃ علی نفی الکمال خلافا لاہل الظاہر **قولہ** وفی الباب عن عائشۃ وابی ہریرۃ وابی سعید حدیث ابی ہریرۃ اخرجہ ابو داود لا صلوۃ لمن لا وضوء لہ ولا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ وحدیث ابی سعید رواہ الدارمی وابن ماجۃ بلفظ لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ وحدیث سہل بن سعد اخرجہ ابن ماجۃ باللفظ المتقدم وزاد ولا صلوۃ لمن لا یصلی علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وزاد الحاکم فی آخرہ ولا یؤمن باللہ من لا یؤمن بی ولا یؤمن بی من لا یحب الانصار **باب** ما جاء فی المضمضۃ والاستنشاق لیس فی الحدیث ذکر المضمضۃ فکانہ ذکرہا فی الترجمۃ لما سیذکر فیہا اختلاف اہل العلم کذا قال بعض العلماء قلت بل ذکرہا لما سیذکرہ فی الباب عن ابن عباس وعثمان وسیاتی ذکرہ

عارضۃ الاحوذی

الا انہ من قبل نفسہ وہو الاحتیاج الی الخلاء فان قیل ہو مامور بما یجرہ الی الدخول فی الخلاء وہو الاکل قلنا العبد مامور بالاکل المؤدی الی الاحتیاج الی الغائط وقد رتب علیہ ساذلک الوقت عن الذکر والبار یعد علی العبد ما یقودہ الیہ ویلزمہ ما یخلقہ فیہ ولذلک موضع یحقق فہمہ فیہ وہذا المحتمل اکثر واخمض الثانی وہو اشہر وخص ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سأل المغفرۃ فی العجز عن شکر النعمۃ فی تیسیر الغذاء وابقاء منفعتہ واخراج فضلتہ علی سہولتہ وتمق

شرح سراج احمد

اسلمی ابو حرملة المدنی صدوق بود خطا میکرد از سادسہ بود در سنہ خمس و اربعین و مائة وفات یافت عن ابی ثفال المری بکسر مثلثہ
بعد از ان فاء است الکری بضم میم و را ثمامہ بن وائل بن حصین و گویند نام او وائل بن ہاشم بن حصین مشہور بکنیت بود مقبول
از خامسہ است عن رباح بن عبد الرحمن بن ابی سفیان بن حویطب القرشی الحویطبی المدنی مشہور بکنیت بود و گاہی
نسبت بجد پدر کردہ میشد مقبول از خامسہ بود در سنہ اثنین و ثلثین و مائة وفات یافت عن جدته رباح روایت میکند از جدہ خود عن
ابیها جدہ رباح روایت میکند از پدر خود کہ سعید بن زید بن عمرو بن نفیل بود از عشرہ مبشرہ پسر عم عمر بن الخطاب قدیم الاسلام مجاب الدعوة
و فاطمہ دختر خطاب خواہر عمر در نکاح وی بودہ و در عقیق وفات یافت و از انجا بمدینہ آوردہ در بقیع مدفون گشت سنہ خمسین و غسل
داد او را و نماز جنازہ بروی گذارد ابن عمر رضی اللہ عنہ و نازل شد در قبر وی ابن عمر و سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہما قال سمعت
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ گفت سعید شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود نیست ثواب وضو

شرح ابی الطیب

وبشر بن المفضل ومن تابعهما كذا في حاشية السيوطي قوله لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه اى لا وضوء كاملا لمن لم يذكر اسم الله
على الوضوء قال الشيخ ابن حجر المكي في تفسير الحديث الصحيح توضؤوا باسم الله اى قائلين ذلك وذهب بعضهم كاحمد بن حنبل الى وجوبه
عند ابتداء الوضوء كذا قال بعض العلماء لكن ظاهر الترمذي انه لم يقل بوجوبه لان حديثا ما لم يصح عنده فيه وقيل ان تركه في
ابتدائه بطل وضوءه وقيل ان تركه عامدا بطل وان تركه ساهيا لا وقال القاضي هذه الصيغة حقيقة في نفي الشيء ويطلق

قوت المغتذي

مرسلا قال الدارقطني والصحيح قول وهيب وبشر بن المفضل ومن تابعهما قال الحافظ ابن حجر وفي المختارة للضياء
من مسند الهيثم بن كليب من طريق وهيب عن عبد الرحمن بن حرملة سمع ابا غالب سمعت رباح بن عبد الرحمن
حدثتني جدتي انها سمعت اباها كذا قال الضياء المعروف ابو ثفال بدل ابن غالب وهو كما قال وقال ابو حاتم وابو زرعة
ابو ثفال ورباح مجهولان وزاد ابن القطان ان جدة رباح ايضا لا يعرف اسمها ولا حالها قال الحافظ ابن حجر
فاما هي فقد عرفت اسمها من رواية الحاكم وقال فيها حدثتني اسماء بنت سعيد بن زيد بن عمرو ورواه البيهقي ايضا
مصرحا باسمها واما حالها فقد ذكرت في الصحابة وان لم يثبت لها صحبة فمثلها لا يسال عن حالها واما ابو ثفال فروى
عنه جماعة وقال البخاري في حديثه نظر وهذه عادته فيمن يضعفه وذكره ابن حبان في الثقات الا انه
قال ليس بالمعتمد على ما تفرد به فكانه لم يوثقه واما رباح فمجهول قال ابن القطان
فالحديث ضعيف جدا وقال البزار ابو ثفال مشهور ورباح وجدته لا نعلمهما رويا الا هذا
الحديث ولا حدث عن رباح الا ابو ثفال فالخبر من جهة النقل لا يثبت وقال ابو بكر بن
ابي شيبة ثبت لنا ان النبي صلى الله عليه وسلم قاله قال الحافظ يعني بمجموع طرقه فانه ورد في ذلك احاديث
تدل على ان له اصلا قال البزار لكنه مؤول ومعناه انه لا فضل لوضوء من لم يذكر اسم الله لا على انه لا يجوز
وضوء من لم يسم وقال ابن العربي قال علماؤنا ان المراد بهذا الحديث النية لان الذكر يضاد النسيان به والشيئان
انما يتضادان بالمحل الواحد ومحل النسيان القلب فمحل الذكر اذن القلب وذكر القلب هو النية

عارضة الاحوذي

فعل تقديره هنا اطلب غفرانك الاصول كان النبي صلى الله عليه وسلم يطلب المغفرة من ربه قبل ان يعلمه انه قد غفر له وكان ليسأله بعد ذلك لانه غفر له بشرط استغفاره ورفع الى شرف المنزلة بشرط ان يجتهد في الاعمال الصالحة والكل له حاصل بفضل الله وفي خير طلب المغفرة ههنا احتمالان الاول انه سأل المغفرة من تركه ذكر الله في ذلك الوقت في تلك الحالة فان قيل انما تركها بامر ربه فكيف يسأل المغفرة عن فعل كان بامر الله فالجواب ان الترك وان كان بامر الله

شرح سراج احمد:

برای آنکہ یاد کرد نام خدای را بر آن وضو تقتضے علما ازین حدیث استنباط کردہ بر شرط تسمیہ نزد وضو و نزد امام با تسمیہ سنت ست وفی الباب عن عائشۃ وابی ہریرۃ وابی سعید الخدری وسہل بن سعد وانس و روایت کردہ عبد الرزاق از حسن کوفی مرسل و حاکم و ابن ماجہ از سہل بن سعد و عمر بن الخطاب و احمد از انس و نسائی و ابن عساکر از ابی سعید و ابو الشیخ از ابن مسعود روایت کردہ اند قال ابو عیسیٰ قال احمد لا اعلم فی ہذا الباب حدیثا لہ اسناد جید گفت مصنف گفت امام احمد نمیشناسم در باب تسمیہ نزد وضو حدیثی کہ اسناد او جید باشد و دلالت کند بر وجوب تسمیہ در وضو چہ جای گذشت ضعیف الردی وقال اسحق ان ترک التسمیۃ عامدا اعاد الوضوء و گفت اسحاق اگر ترک کند تسمیہ را قصدا اعادہ کند وضو را وان کان ناسیا واگر باشد تارک تسمیہ فراموش کنندہ بسم اللہ او متاولا یا تاویل کنندہ حدیث من لم یذکر اسم اللہ علیہ فلا وضوء لہ اجزأہ روا باشد او را قال محمد بن اسمعیل احسن شیء فی ہذا الباب حدیث رباح بن عبد الرحمن گفت امام بخاری نیک تر حدیثی در باب ترک تسمیہ حدیث رباح بن عبد الرحمن ست چنانکہ مذکور شدہ است قال ابو عیسیٰ و رباح بن عبد الرحمن عن جدتہ عن ابیہا و ابوہا سعید بن زید بن عمرو بن نفیل و پدر وی سعید ست وابو ثفال المری اسمہ ثمامۃ بن حصین وابو ثفال نام او ثمامہ بن حصین ست و رباح بن عبد الرحمن ہو ابو بکر بن حویطب و نام رباح ابو بکر بن حویطب ست منہم من روی ہذا الحدیث بعضے از محدثین کسی ست کہ روایت کردہ این حدیث را فقال عن ابی بکر بن حویطب فنسبہ الی جدہ پس گفت من روی از ابی بکر بن حویطب پس نسبت کردہ او را بجد وی باب ما جاء فی المضمضۃ والاستنشاق باب ست در بیان آنچہ آمدہ در آب در دہن و بینی کردن حدثنا قتیبۃ نا حماد بن زید بن درہم الجہضمی الازدی مولی آل جریر ابن حازم البصری ابو اسمعیل یکی از اعلام ثبات اتفاق ست بر توثیق وی از کبار تاسعہ بود در سنہ احدی و مائتین وفات یافت وجریر بفتح جیم و رای مکسورہ ابن عبد الحمید ابو عبد اللہ الضبی الرازی اجماع ست علما را بر توثیق وی گفت محمد بن سعد بود ثقہ کثیر العلم ثقہ گفتہ او را النسائی و عجلی و ابو حاتم گفت ابو زرعہ صدوق از اہل علم بود ولادت او در سالی شد کہ وفات کرد حسن در آن سال سنہ عشر و مائۃ وفات کرد جریر در سنہ سبع و ثمانین و مائۃ عن منصور بن المعتمر بن عبد اللہ بن ربیعہ ابو عتاب و گویند ابن المعتمر بن عتاب

شرح ابی الطیب

مجازا علی نفی الاعتداد بہ لعدم صحتہ کقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا صلوۃ الا بطہور وعلی نفی کمالہ کقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا صلوۃ لجار المسجد الا فی المسجد وہہنا محمولۃ علی نفی الکمال خلافا لاہل الظاہر قولہ وفی الباب عن عائشۃ وابی ہریرۃ وابی سعید حدیث ابی ہریرۃ اخرجہ ابو داود لا صلوۃ لمن لا وضوء لہ ولا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ وحدیث ابی سعید رواہ الدارمی وابن ماجۃ بلفظ لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ وحدیث سہل بن سعد اخرجہ ابن ماجۃ باللفظ المتقدم وزاد ولا صلوۃ لمن لا یصلی علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وزاد الحاکم فی آخرہ ولا یؤمن باللہ من لا یؤمن بی ولا یؤمن بی من لا یحب الانصار باب ما جاء فی المضمضۃ والاستنشاق لیس فی الحدیث ذکر المضمضۃ فکانہ ذکرہا فی الترجمۃ لما سیذکر فیہا اختلاف اہل العلم کذا قال بعض العلماء قلت بل ذکرہا لما سیذکرہ فی الباب عن ابن عباس وعثمان وسیأتی ذکرہ

عارضۃ الاحوذی

الا انہ من قبیل نفسہ وہو الاحتیاج الی الخلاء فان قیل ہو مامور بما جرہ الی الدخول فی الخلاء وہو الاکل قلنا العبد مامور بالاکل المؤدی الی الاحتیاج الی الغائط فقد ورعلیہ خلو ذلک الوقت عن الذکر والبادی یعد علی الصبر مایقودہ الیہ ویلزمہ مایخلقہ فیہ ولذلک موضع یحقق فہمہ فیہ وہذا المحتمل اکثر واغمض الثانی وہو اشہر وخص ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سأل المغفرۃ فی العجز عن شکر النعمۃ فی تیسیر الغذاء وابقاء منفعتہ واخراج فضلتہ علی سہولۃ وتنق

عارضۃ الاحوذی

فعل تقدیرہ ھٰھنا اطلب غفرانک الاصول کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یطلب المغفرۃ من ربہ قبل ان یعلم انہ قد غفر لہ وکان لیس الا بعد ذلک لانہ غفر لہ بشرط استشارۃ و رفع الی شرف المنزلۃ بشرط ان یجتھد فی الاعمال الصالحۃ والکل لہ حاصل بفضل اللہ وفی خیر طلب المغفرۃ ھٰھنا محتملان الاول انہ سأل المغفرۃ من ترکہ ذکر اللہ فی ذلک الوقت فی تلک الحالۃ فان قیل انما ترکھا بامر ربہ فکیف یسأل المغفرۃ عن فعل کان بامر اللہ فالجواب ان الترک وان کان بامر اللہ

شرح سراج احمد

اسلمی ابو حرملۃ المدنی صدوق بود خطا میکرد از سادسہ بود در سنہ خمس واربعین ومائۃ وفات یافت عن ابی ثفال المری بجبر مثلثہ بعد ازان فا است اکبری بضم میم وراء ثمامہ بن وائل بن حصین وگویند نام او وائل بن ہاشم بن حصین مشہور بکنیت بود مقبول از خامسہ است عن رباح بن عبد الرحمن بن ابی سفیان بن حویطب القرشی الحویطبی المدنی مشہور بکنیت بود وگاہی نسبت بجد پدری کردہ میشد مقبول از خامسہ بود در سنہ اثنین وثلثین ومائۃ وفات یافت عن جدتہ رباح روایت میکند از جدۂ خود حدثتنی ابیھا جدۂ رباح روایت میکند از پدر خود کہ سعید بن زید بن عمرو بن نفیل بود از عشرۂ مبشرہ پسر عم عمر بن الخطاب قدیم الاسلام مجاب الدعوۃ وفاطمہ دختر خطاب خواہر عمر در نکاح وی بودہ ودر عقیق وفات یافت وازانجا بمدینہ آوردہ در بقیع مدفون گشت سنہ خمسین وغسل داد اورا ونماز جنازہ بروے گذارد ابن عمر رضی اللہ عنہ ونازل شد در قبر وی ابن عمر وسعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہما قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ گفت سعید شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود نیست ثواب وضو

شرح ابی الطیب

وبشر بن المفضل ومن تابعہما کذا فی حاشیۃ السیوطی قولہ لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ ای لا وضوء کاملا لمن لم یذکر اسم اللہ علی الوضوء قال الشیخ ابن حجر المکی فی شرح الحدیث الصحیح توضؤا باسم اللہ ای قائلین ذلک ذھب بعضہم کاحمد بن حنبل الی وجوبہ عند ابتداء الوضوء کذا قال بعض العلماء لکن ظاھر الترمذی انہ لم یقل بوجوبہ لان حدیثا ما لم یصح عندہ فیہ قیل ان ترکہ فی ابتدائہ بطل وضوءہ ثم قیل ان ترک عامدا بطل وان ترکہ ساھیا لا وقال القاضی ھٰذہ الصیغۃ حقیقۃ فی نفی الشیء ویطلق

قوت المغتذی

مرسلا قال الدارقطنی والصحیح قول وھیب وبشر بن المفضل ومن تابعہما قال الحافظ ابن حجر وفی المختارۃ للضیاء من مسند الھیثم بن کلیب من طریق وھیب عن عبد الرحمن بن حرملۃ سمع ابا غالب سمعت رباح بن عبد الرحمن حدثتنی جدتی انہا سمعت اباھا کذا قال الضیاء المعروف ابو ثفال بدل ابن غالب وھو کما قال وقال ابو حاتم وابو زرعۃ ابو ثفال ورباح مجہولان وزاد ابن القطان ان جدۃ رباح ایضا لا یعرف اسمھا ولا حالھا قال الحافظ ابن حجر فاما ھی فقد عرفت اسمھا من روایۃ الحاکم قال فیھا حدثتنی اسماء بنت سعید بن زید بن عمرو ورواہ البیہقی ایضا مصرحا باسمھا واما حالھا فقد ذکرت فی الصحابۃ وان لم یثبت لھا صحبۃ فمثلھا لا یسأل عن حالھا واما ابو ثفال فروی عنہ جماعۃ وقال البخاری فی حدیثہ نظر وھٰذہ عادتہ فیمن یضعفہ وذکرہ ابن حبان فی الثقات الا انہ قال لیس بالمعتمد علی ما تفرد بہ فکانہ لم یوثقہ واما رباح فمجہول قال ابن القطان فالحدیث ضعیف جدا وقال البزار ابو ثفال مشہور ورباح وجدتہ لا نعلمھما رویا الا ھٰذا الحدیث ولا حدث عن رباح الا ابو ثفال فالخبر من جہۃ النقل لا یثبت وقال ابو بکر بن ابی شیبۃ ثنا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قالہ یعنی بمجموع طرقہ فانہ ورد فی ذلک احادیث تدل علی ان لہ اصلا قال البزار لکنہ مؤول ومعناہ انہ لا فضل لوضوء من لم یذکر اسم اللہ لا علی انہ لا یجوز وضوء من لم یسم وقال ابن العربی قال علماؤنا ان المراد بھٰذا الحدیث النیۃ لان الذکر یضاد النسیان والنسیان انما یتضادان بالمحل الواحد ومحل النسیان القلب فمحل الذکر اذن القلب وذکر القلب ھو النیۃ

شرح سراج احمد:

برائی کسیکہ یاد نکرد نام خدای را بران وضو بعضے علما ازین حدیث استنباط کردہ بر شرط تسمیہ نزد وضو نزد امام با تسمیہ سنت ست

وفی الباب عن عائشۃ وابی ہریرۃ وابی سعید الخدری وسہل بن سعد وانس و روایت کردہ عبد الرزاق از حسن کوفی مرسل و حاکم و ابن ماجہ از سہل بن سعد و عمر بن الخطاب و احمد از انس و نسائی و ابن عساکر از ابی سعید و ابو الشیخ از ابن مسعود روایت کردہ اند قال ابو عیسی قال احمد لا اعلم فی ہذا الباب حدیثا لہ اسناد جید گفت مصنف گفت امام احمد نمیشناسم در باب تسمیہ نزد وضو حدیثی کہ اسناد او جید باشد و دلالت کند بر وجوب تسمیہ در وضو جید کلمہ ضد الردی وقال اسحق ان ترک التسمیۃ عامدا اعاد الوضوء وگفت اسحاق اگر ترک کند تسمیہ را قصدا اعادہ کند وضو را وان کان ناسیا واگر باشد تارک تسمیہ فراموش کنندہ بسم اللہ او متاولا یا تاویل کنندہ حدیث من لم یذکر اسم اللہ علیہ فلا وضوء لہ اجزأہ روا باشد او را قال محمد بن اسمعیل احسن شیء فی ہذا الباب حدیث رباح بن عبد الرحمن گفت امام بخاری نیک تر حدیثی در باب ترک تسمیہ حدیث رباح بن عبد الرحمن ست چنانکہ مذکور شدہ است قال ابو عیسی و رباح بن عبد الرحمن عن جدتہ عن ابیہا وابوہا سعید بن زید بن عمرو بن نفیل و پدر وی سعید ست وابو ثفال المری اسمہ ثمامۃ بن حصین وابو ثفال نام او ثمامہ بن حصین ست و رباح بن عبد الرحمن ہو ابو بکر بن حویطب و نام رباح ابو بکر بن حویطب ست منہم من روی ہذا الحدیث بعضے از محدثین کسی ست کہ روایت کردہ این حدیث را فقال عن ابی بکر بن حویطب فنسبہ الی جدہ پس گفت من روی از ابی بکر بن حویطب پس نسبت کردہ او را بجد وی **باب ما جاء فی المضمضۃ والاستنشاق** باب ست در بیان آنچہ آمدہ در آب در دہن و بینی کردن حدثنا قتیبۃ نا حماد بن زید بن درہم الجہضمی الازدی مولی آل جریر ابن حازم البصری ابو اسمعیل یکی از اعلام ثبات اتفاق ست بر توثیق وی از کبار تاسعہ بود در سنہ احدی و مائتین وفات یافت وجریر بفتح جیم و رای مکسورہ ابن عبد الحمید ابو عبد اللہ الضبی الرازی اجماع ست علما را بر توثیق وی و گفت محمد بن سعد بود ثقہ کثیر العلم ثقہ گفتہ او را النسائی و عجلی و ابو حاتم گفت ابو زرعہ صدوق از اہل علم بود ولادت او در سالی شد کہ وفات کرد حسن در آن سال سنہ عشر ومائۃ وفات کرد جریر در سنہ سبع وثمانین ومائۃ عن منصور بن المعتمر بن عبد اللہ بن ربیعہ ابو عتاب و گویند ابن المعتمر بن عتاب

شرح ابی الطیب

مجازا علی نفی الاعتداد بہ لعدم صحتہ کقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا صلوۃ الا بطہور وعلی نفی کمالہ کقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا صلوۃ لجار المسجد الا فی المسجد وہہنا محمولۃ علی نفی الکمال خلافا لاہل الظاہر **قولہ** وفی الباب عن عائشۃ وابی ہریرۃ وابی سعید حدیث ابی ہریرۃ اخرجہ ابو داود لا صلوۃ لمن لا وضوء لہ ولا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ وحدیث ابی سعید رواہ الدارمی وابن ماجۃ بلفظ لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ وحدیث سہل بن سعد اخرجہ ابن ماجۃ باللفظ المتقدم وزاد ولا صلوۃ لمن لا یصلی علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وزاد الحاکم فی آخرہ ولا یؤمن باللہ من لا یؤمن بی ولا یؤمن بی من لا یحب الانصار **باب ما جاء فی المضمضۃ والاستنشاق** لیس فی الحدیث ذکر المضمضۃ فکانہ ذکرہا فی الترجمۃ لما سیذکر فیہا اختلاف اہل العلم کذا قال بعض العلماء قلت بل ذکرہا لما سیذکرہ فی الباب عن ابن عباس وعثمان وسیاتی ذکرہ

عارضۃ الاحوذی

الا انہ من قبل نفسہ فہو الاحتیاج الی الخلاء فان قیل ہو مامور بما یخرجہ الی الدخول فی الخلاء وہو الاکل قلنا العبد مامور بالاکل المؤدی الی الاحتیاج الی الغائط فقد ورد علیہ خلو ذلک الوقت عن الذکر فی البلاد یعد علی العبد ما یقودہ الیہ و یلزمہ ما یخلقہ فیہ ولذلک وضح تحقق فہمہ فیہ وہذا المحتمل الاکثر واغمض الثانی وہو اشہر وخص ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سأل المغفرۃ فی العجز عن شکر النعمۃ فی تیسیر الغذاء وابقاء منفعتہ واخراج فضلتہ علی سہولۃ تحقق

بشرح سراج احمد

بن عبداللہ الکوفی تابعی صغیرست گفت عجلی ثقہ ثبت بود در حدیث و تدلیس میکرد و در سنہ اثنین و ثلثین و مائۃ وفات کرد عن ہلال
ابن یساف ہلال بکسر ہا و لام و یساف بمثناۃ تحتیہ و فتح سین مہملہ در آخر فا است و گفتہ میشد او را ابن اساف اشجعی گفت ابن معین
و عجلی تابعی ثقہ بود و کثیر الحدیث ذکر کرد او را ابن حبان در ثقات عن سلمۃ بن قیس بفتح سین مہملہ و لام اشجعی شامی صحابی
در اہل کوفہ شمار کردہ میشود قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا توضأت فانتثر گفت سلمہ فرمود آنحضرت چون وضو کنی پس
آب در بینی کردہ بیفشان و اذا استجمرت فاوتر و چون کلوخ گیری برای استطابت و استبراء پس و تر گیری سہ یا پنج یا زیادہ و فی الباب
عن عثمان و لقیط بن صبرۃ لقیط بفتح لام و کسر قاف و سکون تحتیہ و طاء مہملہ صبرۃ بفتح صاد و کسر موحدہ و فتح راء و ابن عباس
والمقدام بن معد یکرب مقدام بکسر میم اولی و سکون قاف معد یکرب بفتح کاف و کسر راء در آخر موحدہ است و وائل
ابن حجر و ابی ہریرۃ روایت کردہ خطیب در تاریخ از ابن عباس و نسائی و احمد و ابوداود و بخاری و مسلم و ابونعیم و عبدالرزاق
از ابی ہریرہ و بیہقی در سنن و دیلمی از عائشہ و جابر و بغوی در مسند از عثمان و ابن عساکر از علی روایت کردہ اند چنانکہ در
کنز العمال ست حافظ زیلعی رحمہ اللہ در تخریج ہدایہ نوشتہ است روایت کردہ شیخین حدیث عبداللہ بن زید بن عاصم
و عثمان را و حدیث ابن عباس را بخاری و حدیث علی را اصحاب سنن و حدیث مقدام بن معد یکرب
و ربیع را ابوداود و طبرانی و احمد و اسحق و ابن ابی شیبہ از ابی مالک اشعری و نسائی حدیث عائشہ را و بزار حدیث وائل

شرح ابی الطیب

قولہ اذا توضأت فانتثر ای اخرج المخاط و الاذی من انفك قال الازہری روی سلمۃ عن الفراء انہ یقال نثر
الرجل و انتثر و استنثر اذا حرك النثرۃ فی الطہارۃ انتہی و النثرۃ طرف الانف قال النووی قال جمہور اہل اللغۃ و الفقہاء
و المحدثون الاستنثار ہو اخراج الماء من الانف بعد الاستنشاق و قال السیوطی معزیا الی ابن العربی استنثر انما
ادخل الماء فی الانف ماخوذ من النثرۃ و ہی الانف و قال فی النہایۃ من نثر ینثر بالکسر اذا امتخط ای استنشق الماء
ثم استخرج ما فی الانف انتہی قولہ و اذا استجمرت فاوتر ای اذا استعملت الجمار ای الاحجار و المراد
ما یستنجی بہ من غیر الماء فاجعل ذلك وترا قولہ و فی الباب عن عثمان و لقیط
بن صبرۃ و ابن عباس اما حدیث عثمان رضی اللہ عنہ فاخرجہ الخمسۃ الا الترمذی و لفظ
الشیخین ان عثمان رضی اللہ عنہ دعا بماء فافرغ علی کفیہ ثلث مرات فغسلہما ثم
ادخل یمینہ فی الاناء فمضمض و استنثر الحدیث و لفظ لقیط بن صبرۃ قال
یا رسول اللہ اخبرنی عن الوضوء قال اسبغ الوضوء و خلل بین الاصابع و بالغ فی الاستنشاق الا ان تکون
صائما و لفظ ابن عباس عند ابن ماجۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مضمض و استنشق
من غرفۃ واحدۃ و صبرۃ بفتح الصاد المہملۃ و کسر الباء الموحدۃ و منہم من یسکنہا

قوت المغتذی

اذا توضأت فانتثر قال ابن العربی ای ادخل الماء فی الانف ماخوذ من النثرۃ و ہی الانف و قال فی النہایۃ و ہو من نثر
ینثر بالکسر اذا امتخط ای استنشق الماء ثم استخرج ما فی الانف و قیل ہو تحریك النثرۃ و ہو طرف الانف

عارضۃ الاحوذی

ان یعتقل ہذا
المقال برمتہ فانہ
دل علی المنکر فیؤدی
قضاء حق المفتی

باب النہی عن
استقبال القبلۃ
لغائط او بول عطاء
ابن یزید اللیثی
عن ابی ایوب الانصاری
قال قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
اذا اتیتم الغائط
فلا تستقبلوا القبلۃ
بغائط و لا بول و لا
تستدبروہا و لکن
شرقوا او غربوا فقال
الشام فوجدنا
مراحیض بنیت
مستقبل القبلۃ
فننحرف عنہا و
نستغفر اللہ غریبہ
الغائط المکان المطمئن
من الارض و کانوا
اذا ارادوا قضاء
الحاجۃ استروہ
تستر فیہ فسمیت
الحاجۃ بہ و غلب
ذلك علیہا حتی

حل اللغۃ ... المستنجی بالجمار ... الصفحۃ ۱۲۰ مجمع البحار

شرح سراج احمد

ابن حجر را وابن حبان حدیث جبیر بن نفیر را واحمد حدیث ابی امامہ را ودارقطنی حدیث انس را وابوداود وطبرانی حدیث طلحہ بن مصرف را
واسحق حدیث ابی ایوب را وابویعلی حدیث ابن ابی اوفی را قال ابوعیسی حدیث سلمۃ بن قیس حسن صحیح واختلف اہل
العلم فیمن ترک المضمضۃ والاستنشاق گفت مصنف اختلاف کردہ اند اہل علم در حق کسیکہ بگذاشت در وضو آب در دہن
و بینی کردن را در جواز وضو فقالت طائفۃ منہم پس گفتہ اند گروہی از اہل علم اذا ترکہما فی الوضوء حتی صلی اعاد چون ترک کرد
مضمضہ واستنشاق را در وضو تا آنکہ بگزارد نماز را اعادہ وضو وصلوٰۃ کند و رأوا ذلک فی الوضوء والجنابۃ سواء واعتقاد کردہ اند
آن را در وضو وغسل جنابت برابر کہ فرض ست در ہر دو فرق نمیکنند در وضو وغسل وبہ یقول ابن ابی لیلی وبر فرضیت ہر دو قائل گشتہ
ابن ابی لیلی وعبد اللہ بن المبارک واحمد واسحق وقال احمد وگفت امام احمد الاستنشاق اوکد من المضمضۃ
آب در بینی کردن موکد ترست از آب در دہن کردن یعنی استنشاق فرض ست ومضمضہ فرض نیست قال وقالت طائفۃ من
اہل العلم گفت مصنف وگفتہ اند گروہی از اہل علم یعید فی الجنابۃ ولا یعید فی الوضوء اعادہ صلوٰۃ کند در جنابت واعادہ
نکند در وضو یعنی مضمضہ واستنشاق را دو حکم ست در غسل جنابت فرض ست ودر وضو سنت ست وہو قول سفیان الثوری
وآن قول سفیان ثوری ست وبعض اہل الکوفۃ وقول بعضے از اہل کوفہ است وہر جا کہ مصنف لفظ بعض اہل کوفہ ذکر
کردہ مراد امام ما ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ باشد واین از جہت غایت تعصب ست در جناب امام اعظم چنانکہ امام بخاری بعض اہل الناس را
گفتہ ودر تمام بخاری وترمذی اختلاف ائمہ بنامہای ایشان ذکر نمودہ است الا امام ما ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ را بنام ذکر نکردہ اند مگر بکنایات
وقالت طائفۃ وگفتہ اند گروہی لا یعید فی الوضوء ولا فی الجنابۃ اعادہ نکردہ شود نماز در وضو ونہ در جنابت بترک ہر دو
لانہما سنۃ من النبی صلی اللہ علیہ وسلم از جہت آنکہ ہر دو سنت اند از آنحضرت وثبوت آنہا بحدیث ست فلا تجب
الاعادۃ پس واجب نشد اعادہ نماز را بترک ہر دو علی من ترکہا فی الوضوء ولا فی الجنابۃ بر کسیکہ ترک کند آن را در وضو
ونہ در جنابت وہو قول مالک والشافعی وآن قول امام مالک وشافعی ست رحمہما اللہ تعالی **باب المضمضۃ والاستنشاق من کف واحد** باب ست در بیان مضمضہ واستنشاق از یک کف کہ بعض از آب در دہن کند وبعض در بینی کند
حدثنا یحیی بن موسی بن عبد اللہ بن سالم ابو زکریا سختیانی حدانی بلخی اصل او از کوفہ است معروف بختت بفتح خاء معجمہ و
تشدید مثناۃ فوقیہ بود واز خیار مسلمانان گفت ابو زرعہ ونسائی ثقہ بود وگفت ابن اسحق ثقہ مامون بود ذکر کردہ ابن حبان
در ثقات از عاشرہ است در سنہ اربعین ومائتین وفات یافت نا ابراہیم بن موسی بن یزید بن زاذان التیمی الرازی ابو اسحق الفراء
معروف بصغیر ست وگویند کبیر بود در علم وجلالت گفت ابو زرعہ اتقن بود از ابی بکر بن ابی شیبہ وصحیح حدیث ازو ی گفت نسائی ثقہ بود حافظ
از عشرہ است بعد العشرین ومائتین وفات کردہ نا خالد بن الحارث بن عبید بن سلیم امام ثقہ بود گفت نسائی ثقہ ثبت بود از ثامنہ بود
در سنہ ست وثمانین ومائۃ وفات یافت عن عمرو بن یحیی بن عمارۃ بن ابی حسن انصاری مازنی مدنی بود گفت نسائی وعجلی ثقہ صالح کثیر الحدیث
بود از سادسہ است در سنہ اربعین ومائۃ وفات کرد عن ابیہ یحیی بن عمارۃ بضم مہملہ وتخفیف میم ابن ابی الحسن انصاری مازنی مدنی

شرح ابی الطیب

قولہ وقالت طائفۃ من اہل العلم یعید فی الجنابۃ ولا یعید فی الوضوء اقول وہو قول الامام ابی حنیفۃ فلو صرح بہ کما صرح بسفیان الثوری کان حسنا ولعلہ ارادہ بقولہ بعض اہل الکوفۃ

عارضۃ الاحوذی

صلی بہذا اللفظ فی الحاجۃ اعرف منہ فی مکانہا وہو احد قبلی المجاز المراحیض واحدہا مرحاض مفعال من رحض اذا غسل یقال ثوب رحیض ای غسیل والرحضاء عرق الحمی والرحضۃ اناء یتوضأ بہ احکامہ فی مسائل اختلف فی استقبال القبلۃ للغائط والبول فروی ان ذلک لا یجوز بحال ولا فی موضع قالہ ابو ایوب وسفیان واحدی روایتی ابی حنیفۃ واحمد وروی ان ذلک فی الصحاری خاصۃ ممنوع قالہ ابن عمر ومالک والشافعی وروی عن مالک ان ذلک فی موضع یقدر علی الانحراف

شرح سراج احمد

گفت نسائی و ابن خراش ثقه بود ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات از ثالثه بود وهو عبد الله بن زید بن عاصم ابو محمد الانصاری
المازنی حاضر گشت احد را و قتل نمود مسیلمة الکذاب را بشرکت وحشی بن حرب و قتل کرده شد در یوم الحره سنه ثلث وستین قال رأیت
النبی صلی الله علیه وسلم مضمض واستنشق من کف واحد گفت عبد الله بن زید دیدم آنحضرت را که مضمضه
واستنشاق فرمود از یک کف که بعضی آب در دهن کرد و بعضی در بینی فعل ذلک ثلثا کرد آن مضمضه و استنشاق را از یک کف
سه بار وفی الباب عن عبد الله بن عباس کما اخرجه البخاری فی کتابه قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن زید فی هذا
حسن غریب گفت مصنف حدیث عبد الله بن زید حدیثی ست حسن غریب از روی اسناد وقد روی مالک وابن عیینة
وتحقیق روایت کرده امام مالک و ابن عیینه وغیر واحد هذا الحدیث عن عمرو بن یحیی و دیگر کسان این حدیث را از عمرو بن
یحیی ولم یذکروا هذا الحرف و ذکر نکرده این الفاظ را که ان النبی صلی الله علیه وسلم مضمض واستنشق من کف
واحد وانما ذکره خالد بن عبد الله وجز این نیست که ذکر کرده این لفظ را خالد وخالد ثقة حافظ عند اهل الحدیث
وخالد ثقه حافظ است نزد اهل حدیث وقال بعض اهل العلم المضمضة والاستنشاق من کف واحد یجزئ وگفته اند
بعضی از اهل علم که مضمضه و استنشاق هر دو از یک کف کفایت میکند وقال بعضهم یفرقهما احب الینا وگفته اند بعضی از اهل علم
تفریق هر دو کند و هر یک از آب علحده کند درست است بسوی ما یعنی مستحب بسیار جید درست وقال الشافعی ان جمعهما فی
کف واحد فهو جائز وگفت امام شافعی اگر جمع کند مضمضه و استنشاق را در یک کف آب پس آن روا است وان فرقهما
فهو احب الینا و اگر با آب جدا کند پس آن مستحب است نزد ما وهمین ست مذهب امام ابی حنیفه باب فی تخلیل
اللحیة باب ست در بیان خلال کردن ریش حدثنا ابن ابی عمر محمد بن یحیی نا سفیان بن عیینة عن عبد الکریم
ابن ابی المخارق ابی امیة بدل ست از عبد الکریم عن حسان بن بلال المزنی البصری صدوق از ثالثه بود و
قال رأیت عمار بن یاسر گفت حسان دیدم عمار بن یاسر را

شرح ابی الطیب

باب المضمضة والاستنشاق من کف واحد قوله فمضمض واستنشق من کف واحد الظاهر ان الفعلین
تنازعا فی من کف واحد فیکون التقدیر مضمض من کف واحد فعل ذلک ثلث مرات واستنشق من کف واحد
فعل ذلک ثلثا علی طریق قطع التنازع ولا بد منه ویحتمل ان یکون معناه فعل کلیهما من کف واحد فالظاهر ان یکون
هذا لبیان الجواز والاول هو الغالب لانه اکمل ولذا قال الشافعی جمعهما احب قوله یفرقهما احب الینا یجوز
ان یکون احب خبر مبتدأ محذوف تقدیره هو احب ویجوز ان یکون الفعل فی تاویل المصدر بتقدیر ان مبتدأ او
بدون ان علی حد تسمع بالمعیدی خیر من ان تراه وعلی ما فی بعض النسخ تفریقهما احب فلا یحتاج الی تکلف

قوت المغتذی

رأیت النبی صلی الله علیه وسلم تمضمض واستنشق من کف واحد قال ابن العربی اخبرنا
شیخنا ابو عبد الله محمد بن یوسف بن احمد القیسی قال رأیت النبی صلی الله علیه وسلم
فی المنام فقلت له اجمع بین المضمضة والاستنشاق فی غرفة قال نعم

حاشیة الاحوذی

فیه فاما المواضع التی قد عملت علی ذلک فلا باس به واختلف فی تعلیل المنع فی الصحراء فقیل ذلک لحرمة المصلین وقیل ذلک لحرمة القبلة وکذا جاز فی الحواضر للضرورة والتعلیل بحرمة القبلة اولی لخمسة اوجه احدها ان الوجه الاول قاله الشعبی فلا یلزم الرجوع الیه الثانی انه اخبار عن مغیب فلا یثبت الا عن الشارع الثالث انه لو کان لحرمة المصلین لما جاز التغریب والتشریق ایضا لان العورة لا تخفی معه ایضا عن المصلین وهذا یعرف بالاختبار الرابع ان النبی صلی الله علیه وسلم انما علل بحرمة القبلة

شرح سراج احمد

توضأ فخلل لحیته کہ وضو کرد پس تخلیل کرد ریش خود را فقیل له پس گفتہ شد مر عمار را او قال فقلت له یا گفت حسان پس گفتم مر عمار را اتخلل لحیتك آیا خلال میکنی ریش خود را قال وما یمنعنی ولقد رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم یخلل لحیته گفت عمار وچہ چیز منع میکند مرا از تخلیل لحیه براینہ تحقیق دیدم آنحضرت را کہ خلال میکرد ریش مبارک خود را حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن سعید بن ابی عروبة بفتح عین مهملہ وضم را وسکون واو ابو نصر البصری ثقہ گفتہ اند او را تمام ائمہ لیکن مائل بقدر بود ودر آخر عمر در حفظ اختلال راہ یافتہ بود از سادسہ است در سنہ ست یا خمس یا سبع وخمسین ومائة وفات یافت وآ اول کسی کہ تصنیف کردہ از بصریین عن قتادة عن حسان بن بلال عن عمار بفتح عین مهملہ وتشدید میم ابن یاسر بن عامر ابن مالک ابو الیقظان مخزومی وپدر عمار از موالی بود وآ بود کہ معذب کردہ شد در راہ حق تعالی ودر آتش سوختند او را مشرکان وبود آنحضرت کہ بروی میگذشت ودست مبارک می مالید ومیفرمود یا نار کونی بردا وسلاما علی عمار کما صرحت علی ابراهیم تقتلك الفئة الباغیة واو مطمئن بایمان بود کہ در شان او فرود آمد الا من اکره وقلبه مطمئن بالایمان حاضر شد بدر وتمام مشاهد را وهجرت کرد بسوی حبشہ بسترہ بمدینہ وهمراہ علی مرتضی در صفین بقتل رسید سنة سبع وثلثین از عمر نود وچہار ودر انجا مدفون گشتہ عن النبی صلی الله علیه وسلم مثله مانند حدیث گذشتہ وفی الباب عن عائشة وام سلمة وانس وابن ابی اوفی وابی ایوب وحدیث تخلیل لحیه از بسیاری صحابہ منقول گشتہ ابن ابی شیبہ از انس وطبرانی در اوسط از ابن مسعود ودر کبیر از ابی ایوب وواثلہ بن الاسقع ودار قطنی از عائشہ وخطیب در جامع وابن عساکر از جابر ونسائی وحاکم در مستدرک از ابن عباس وطبرانی از ابی مسعود وعبد الرزاق از انس وابن قتیبہ در غریب الحدیث ودینوری در مجالسہ از ابی وائل وعبد الرزاق وابن ابی شیبہ وبغوی در مسند از عثمان روایت کردہ اند کما فی کنز العمال در تخریج هدایہ زیلعی میفرماید روایت کردہ ابن ابی شیبہ وابن ماجہ وابن عدی از حدیث انس وابو داود وبزار وحاکم نیز واحمد وابن خزیمہ وابن حبان وحاکم از عثمان وابن ماجہ از ابی ایوب وابن عمر وطبرانی از ابن عباس وابن ابی شیبہ از ابی ایوب وطبرانی از ابن ابی اوفی وابی الدرداء وکعب بن مالک وام سلمہ وبزار از ابی بکرہ وابن عدی از جابر روایت نمودہ اند قال ابو عیسی سمعت اسحق بن منصور یقول گفت مصنف شنیدم اسحق بن منصور را کہ میگفت سمعت احمد بن حنبل شنیدم امام احمد را قال گفت قال ابن عیینة لم یسمع عبد الکریم من حسان بن بلال گفت ابن عیینہ نشنیدہ عبد الکریم از حسان حدیث التخلیل حدیث تخلیل لحیه حدثنا یحیی بن موسی نا

شرح ابی الطیب

باب فی تخلیل اللحیة قوله خلل لحیته ای ادخل یده فی خللها وهی الفرج التی بین الشعر واخرجه ابو داود عن انس رض قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا توضأ اخذ کفا من ماء فادخله تحت حنکه فخلل به لحیته وقال هكذا امرنی ربی انتهی الذی یظهر انه خلل فی اثناء الوضوء عند غسل الوجه لانه من محتملاته ویحتمل ان یکون بعد فراغه من الوضوء

قوت المغتذی

یخلل لحیته قال ابن العربی ای یدخل یده فی خللها وهی الفرج التی بین الشعر

عارضة الاحوذی

فروی انه قال من جلس لبول قبالة القبلة فذکر فانحرف عنها اجلالا لها لم یقم من مجلسه حتی یغفر له اخرجه البزار الخامس ان ظاهر الاحادیث یقتضی ان الحرمة انما هی للقبلة لقوله لا تستقبلوا القبلة فذکرها بلفظها فاضاف الاحترام لها الثانیة انه قال کنا ننحرف ونستغفر الله یحتمل ثلثة اوجه الاول ان یستغفر من الاستقبال الثانی ان یستغفر الله من ذنوبه فالذنب یذکر بالذنب الثالث ان یستغفر الله لمن بناها فان الاستغفار للمذنبین سنة باب الرخصة فی ذلك مجاهد عن جابر بن عبد الله

عارضۃ الاحوذی

قال نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان تستقبل القبلۃ لبول فرأیتہ قبل ان یقبض بعام یستقبلہا حسن غریب واسع بن حبان عن ابن عمر قال رقیت یوما علی بیت حفصۃ فرأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی حاجتہ مستقبل الشام مستدبر الکعبۃ حسن صحیح اسنادہ اما حدیث جابر ففیہ تکلم واما حدیث ابن عمر فصحیح مسلم احکامہ اختلف العلماء فی الرخصۃ فی ذلک فروی عن ابی حنیفۃ واحمد روایتی احمد کما تقدم ان الاستدبار فی الصحاری وفی البنیان جائز ولا یجوز الاستقبال وقال عروۃ فی ذلک وربیعۃ یجوز الاستقبال

شرح سراج احمد

عبد الرزاق عن اسرائیل عن عامر بن شقیق بن جمرۃ الاسدی الکوفی لین الحدیث از تاسعہ است عن ابی وائل عن عثمان بن عفان بن ابی العاص بن امیۃ بن عبد شمس بن عبد مناف امیر المؤمنین یکی از خلفای راشدین جامع الفرقان کامل الحیاء والایمان ذی النورین زوج رقیہ وام کلثوم رضی اللہ عنہم وچون ام کلثوم وفات یافت آنحضرت فرمود اگر سوم دختر من بودی البتہ بعثمان میدادم ودر روایتی آمدہ کہ اگر نزد من چہل دختر بودندی یکی را پس از مرگ دیگری بعثمان میدادم واسلام او بدست ابی بکر صدیق بود پیش از دخول آنحضرت بدار الارقم ودو ہجرت کرد یکی بحبشہ ہمراہ رقیہ ودیگر بمدینہ واو را چند بار بشارت دخول جنت فرمود واو بود کہ تجہیز جیش العسرہ فرمود بہ ششصد وپنجاہ شتر واو بود کہ خرید کرد بیر رومہ را بہ بست ہزار درم ووقف نمود در راہ خدای تعالی واو بود کہ حیا میکردند از وی فرشتگان خلیفہ کردہ شد در اول روز محرم سنہ اربع وعشرین وشہید کردہ شد روز جمعہ ہیجدہم ذی حجہ سنہ خمس وثلثین از عمر نود باختلاف روایات ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یخلل لحیتہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ تخلیل میفرمود ریش مبارک را قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وقال محمد بن اسمعیل اصح شیئ فی ہذا الباب حدیث عامر بن شقیق وگفت امام بخاری صحیح ترین چیزی درین باب حدیث عامر ست عن ابی وائل عن عثمان از ابی وائل از عثمان رضی اللہ عنہ وقال بہذا اکثر اہل العلم وقائل گشتہ است باین اکثر اہل علم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم از یاران آنحضرت ومن بعدہم وکسیکہ پس از صحابہ بودند را او تخلیل اللحیۃ اعتقاد کردہ اند خلال کردن ریش را وبہ یقول الشافعی وباین قائل گشتہ است شافعی وقال وگفت امام احمد ان سہا عن التخلیل فہو جائز اگر سہو کرد وفراموش کرد خلال ریش را پس آن رواست وقال اسحق ان ترکہ ناسیا او متاولا اجزاہ وگفت اسحق اگر ترک کرد تخلیل را از روی نسیان یا تاویل کرد حدیث تخلیل را روا باشد آن فان ترکہ عامدا اعاد واگر ترک کرد تخلیل را قصدا اعادہ کند نماز را وتخلیل ریش انبوہ سنت ست باتفاق ائمہ واگر انبوہ نباشد سنت نیست **باب** ماجاء فی مسح الراس انہ یبدأ بمقدم الراس الی مؤخرہ بابیست در بیان آنچہ آمدہ در مسح کردن سر بدرستیکہ شان اینست کہ شروع کند بمقدم سر تا مؤخر سر حدثنا اسحق بن موسی الانصاری نا معن بفتح میم واسکان عین مہملہ ونون ابن عیسی بن یحیی بن دینار اشجعی ابو یحیی مدنی القزاز ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات گفت ابو حاتم اثبت اصحاب مالک بود از کبار عاشرہ است در مدینہ در ماہ شوال سنہ ثمان وتسعین ومائۃ وفات یافت نا مالک بن انس عن عمرو بن یحیی ابن عمارۃ بن ابی حسن الانصاری المازنی المدنی گفت نسائی وعجلی وابن نمیر ثقہ بود وگفت ابو حاتم ثقہ صالح وگفت ابو سعد ثقہ کثیر الحدیث بود از سادسہ بود در سنہ اربعین ومائۃ وفات کرد عن عبد اللہ بن زید ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مسح راسہ بیدیہ بدرستیکہ آنحضرت مسح کرد سر مبارک خود را بدو دست خود فاقبل بہما وادبر پس پیش سر را گرفت بدو دست وازانجا بر کشیدہ تا بہ پس سر برد بدأ بمقدم راسہ ابتدا کرد بہ پیش سر خود ثم ذہب بہما الی قفاہ پستر برد ہر دو دست را تا پس سر ثم ردہما پستر باز پس سر گردانید دو دست را حتی رجع الی المکان الذی بدأ منہ تا آنکہ باز رد کرد بسوی جای کہ ابتدا کردہ یعنی بمقدم سر ثم غسل رجلیہ پستر بشست آنحضرت دو پاے خود را

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی مسح الراس **قولہ** بدأ بمقدم راسہ الخ بیان وتفصیل لقولہ فاقبل بہما وادبر ولذا ترک العاطف وہو یدل علی ان المسنون فی مسح الراس بالیدین مع استیعاب بطریق الاقبال والادبار وہو الذی ذکرہ علماؤنا فی مظانہ

شرح سراج احمد

وفی الباب عن معاویة والمقدام بن معدیکرب وعائشة ودر باب مسح سر بطور مذکور حدیثی مروی گشته است از معاویہ ومقدام وعائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن زید اصح شیء فی هذا الباب واحسن گفت مصنف حدیث عبد اللہ بن زید صحیح ترین چیزیست درین باب واحسن ست وبه یقول الشافعی واحمد واسحق وباین قائل گشته است امام شافعی واحمد واسحق وهمین ست مذہب امام ابو حنیفہ که مستحب ست نزد امام باین طور **باب** ما جاء انه یبدأ بمؤخر الرأس باب ست در بیان انچه آمده که بدرستیکه شان اینست که شروع کند وابتدا نماید بمؤخر سر حدثنا قتیبة نا بشر بن المفضل بشر بکسر موحده وسکون معجمه ومفضل بضم میم وفتح فاء وتشدید ضاد معجمه مفتوحه ابن لاحق عن عبد الله بن محمد بن عقیل عن الربیع بنت معوذ بن عفراء بضم راء وفتح موحده وتشدید مثناة تحتیه در آخر عین مهمله معوذ بضم میم وفتح عین مهمله وتشدید واو مکسوره در آخر ذال معجمه عفراء بفتح عین مهمله وسکون فاء وراء ممدوده مؤنث اعفر پدر او کشته بود ابا جهل را در بدر از انصاریه صحابیه بیعت کننده زیر شجره بوده واو قدرے عظیم داشت ان النبی صلی الله علیه وسلم مسح برأسه مرتین بدرستیکه آنحضرت مسح کرد سر مبارک خود را دو بار بدأ بمؤخر رأسه که آغاز کرد از پس سر خود ثم بمقدمه پستر از پیش سر وباذنیه کلتیهما ومسح کرد بدو گوش خود هر دو را ظهورهما وبطونهما پشتهای هر دو واندرون هر دو گوش را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن وحدیث عبد الله بن زید اصح من هذا واجود گفت مصنف وحدیث عبد اللہ بن زید صحیح تر ست که بالا مذکور شده ازین حدیث واجود تر ست یعنی حدیث مسح سر یکبار از حدیث مسح دو بار اجود ست وقد ذهب بعض اهل الکوفة الی هذا الحدیث منهم وکیع بن الجراح وتحقیق رفته اند بعضی از اہل کوفہ بسوے این حدیث بعضے از اہل کوفہ وکیع بن الجراح ست **باب** ما جاء ان مسح الرأس مرة باب ست در بیان چیزیکه آمده بدرستیکه مسح کردن سر یکبار ست حدثنا قتیبة نا بکر بن مضر بکر بفتح موحده مضر بضم میم وفتح ضاد معجمه غیر منصرف ست از جهت عدل وعلمیت ابن محمد بن حکیم مصری ابو محمد والو عبد الملک مولی شرحبیل بن حسنة ثقه است باک نیست بآن بوده مردی صالح گفت ابن معین ونسائی ثقه بود از ثامنه است در روز عرفه سنه ثلث واربع وسبعین

شرح ابی الطیب

قوله وفی الباب عن معاویة والمقدام بن معدیکرب وعائشة اما حدیث المقدام فاخرجه ابو داؤد ولفظه اتی رسول الله صلی الله علیه وسلم بوضوء فتوضأ وساق الحدیث الی ان قال ثم مسح برأسه واذنیه ظاهرهما وباطنهما **باب** ما جاء انه یبدأ بمؤخر الرأس **قوله** مسح برأسه مرتین بدأ بمؤخر رأسه ثم بمقدمه ای ثم بدأ بمقدمه ففیه انه یجوز الابتداء فی المسح الاول بمؤخر الرأس ان اراد المسح مرتین هذا انما حمل علی ظاهره ویمکن ان یقال انه مسح احد طرفیه اولا فبدأ بمؤخره ثم مسح طرفا ثانیا فبدأ بمقدمه فهو مسح واحد ویؤیده ما سیأتی فی الباب الذی یلیه ولو اراد ان یمسح بیدیه معا مرة واحدة فیبدأ بالمقدم فحسب کما فی الحدیث السابق وقد اخرج من الحدیث السابق السنة عن عبد الله بن زید **قوله** وباذنیه معطوف علی برأسه والتقدیر ومسح برأسه وباذنیه واما عطفه علی مؤخر رأسه او مقدمه فغیر ظاهر بل یفسد المعنی **قوله** کلتیهما ظهورهما وبطونهما فلفظ کلتیهما تاکید لاذنیه ووجه جره ظاهر ولفظ ظهورهما وبطونهما بالجر علی انه بدل من کلتیهما واما علی نسخة کلتاهما فعلی لغة لزوم الالف رفعا ونصبا وجرا وهی لغة بنی الحارث بن کعب وقبائل اخر وان قیل کلتاهما مبتدأ والخبر محذوف والتقدیر کلتاهما ظهورهما وبطونهما ممسوحة فله ایضا وجه

عارضة الاحوذی

والاستدبار جمیعا فی الصحاری والبنیان وقال مالک والشافعی لا یجوز ذلک فی الصحراء ویجوز فی الابنیة کما تقدم فاما ابو حنیفة رح فتعلق بجواز الاستدبار بحدیث ابن عمر هذا ورآه ناسخا فیه هذا باطل فانا قد بینا فی نوار الفجر واصول الفقه ان شروط الناسخ اربعة وهی ههنا معدومة ولا نسلم له ان الاصل الاباحة واما مالک والشافعی فجعلا حدیث ابن عمر اصلا فی جواز الاستدبار فی الابنیة فابتنیا علیه جواز الاستقبال فیها والمختار والله الموفق انه لا یجوز الاستقبال ولا الاستدبار فی الصحراء ولا فی البنیان لان

عارضة الاحوذى

نظرنا الى المعانى فقد بينا ان الحرمة للقبلة ولا يختلف فى البادية ولا فى الصحراء وان نظرنا الى الآثار فان حديث ابى ايوب عام فى كل موضع معلل بحرمة القبلة و حديث ابن عمر لا يعارضه ولا حديث جابر لاربعة اوجه احدها انه قول وهذان فعلان ولا معارضة بين القول و الفعل الثانى ان الفعل لا صيغة له وانما هو حكاية حال و حكايات الاحوال معرضة للاعذار و الاسباب والاقوال لا يحتمل فيها من ذلك الثالث ان القول شرع مبتدأ و فعله عادة و الشرع مقدم على العادة الرابع

شرح سراج احمد

ومائة وفات يافت عن ابن عجلان محمد بن عجلان فقيه مدنى ثقه صدوق از عاشره بود در سنه ثمان و اربعين و مائة وفات كرد عن عبد الله بن محمد بن عقيل عن الربيع بنت معوذ بن عفراء انها رأت النبى صلى الله عليه و سلم بدرستيكه ربيع ديده آنحضرت را يتوضأ أنه وضو ميكرد قالت مسح راسه گفت ربيع مسح كرد آنحضرت سر مبارك خود را و مسح ما اقبل منه و ما ادبر و مسح كرد چيزيرا كه پيش مى آمد از سر و چيزيرا كه پس بود از سر يعنى پيش و پس سر همه را مسح كرد و صدغيه و مسح كرد جاى را كه ميان چشم و گوش بود و اذنيه و مسح كرد هر دو گوش خود را مرة واحدة يكبار و فى الباب عن على و جد طلحة بن مصرف بن عمرو بروزن اسم فاعل از تصريف اصحاب سنن روايت از على مرتضى كرده اند مسح سر را يكبار قال ابو عيسى گفت مصنف حديث الربيع حديث حسن صحيح حديث ربيع حديثى ست حسن صحيح و قد روى من غير وجه عن النبى صلى الله عليه و سلم انه مسح برأسه مرة و تحقيق روايت كرده شده است از بسيارى طرق از آنحضرت كه بدرستيكه آنحضرت مسح فرمود سر خود را يكبار بدانكه در مسح سر احاديث مختلف اند در بعضى تثليث ست و در بعضى مرة است طبرانى در اوسط از انس بن مالك روايت كرده انه توضأ ثلثا ثلثا و مسح براسه مرة واحدة و از انس حديث تثليث هم آمده چنانكه ابن ابى شيبه از قتاده و از انس روايت كرده و اصحاب سنن از على روايت كرده كه فمسح برأسه مرة واحدة و ابن ابى شيبه از طريق ديگر روايت كرده كه ان النبى صلى الله عليه و سلم كان يتوضأ ثلثا ثلثا الا المسح فانه مرة مرة و شيخين نيز روايت كرده اند بى ذكر عدد قال ابن داود احاديث عثمان كلها صحاح تدل على ان مسح الراس مرة و قد اخرج مسلم من حديث عثمان ان النبى صلى الله عليه و سلم توضأ ثلثا ثلثا فتمسك بعمومه من رأى تثليث المسح و لا حجة فيه و اخرجه الدارقطنى من طريق محمد بن عبد الرحمن بن سعد عن جده عن عثمان بلفظ و مسح راسه مرة واحدة و عن ابى كاهل قال قلت يا رسول الله كيف نتوضأ قال فذكر الحديث و فيه و مسح براسه و لم يوقت اخرجه الدارقطنى و الذى يروى فى التثليث محمول على انه بماء واحد جاء فى تثليث المسح احاديث منها عن عثمان اخرجه اصحاب السنن و الدارقطنى و البزار و البيهقى من طرق عنه و منها عن على اخرجه الدارقطنى من رواية ابى حنيفة عن خالد بن علقمة عن عبد خير عن على فى صفة الوضوء و قال و مسح راسه ثلثا قال خالفه الحفاظ من خالد بن علقمة فقالوا و مسح راسه مرة و اخرجه البزار من طريق ابى حبيبة بن قيس عن على و فيه و مسح راسه ثلثا و اسناده متقارب و هو عند الترمذى بلفظ مسح راسه ثلثا و اخرجه الطبرانى فى مسند الشاميين من طريق عمر بن سعيد النخعى عن على بلفظ و مسح راسه ثلثا بماء واحد كما فى تخريج الهداية و العمل على هذا عند اكثر اهل العلم من اصحاب النبى صلى الله عليه و سلم و من بعدهم و عمل هم برين ست كه مسح سر يكبار ست نزد اكثر اهل علم از ياران آنحضرت و تابعين و غيره و به يقول جعفر بن محمد و سفيان الثورى و ابن المبارك و الشافعى و احمد و اسحق را و امسح الراس مرة واحدة اعتقاد كرده اند

شرح ابى الطيب

باب ما جاء ان مسح الراس مرة **قوله** مرة واحدة متعلق بمسح فيكون قيدا فى الاقبال و الادبار معا فباعتبار الاقبال يكون مرة و باعتبار الادبار مرة اخرى و هو مسح واحد لا شك فيه و به يجمع بينه و بين ما سبق انه مسح برأسه مرتين الى آخره و قال بعض العلماء و ما سبق من رواية مسح برأسه مرتين فانما كان هو مسحا واحدا مستوعبا لشعر الراس بطرفيه فان الانسان اذا اكتفى بمجرد الاقبال او الادبار لا يكون مسحه الا بطرف واحد من شعر الراس و لا يستوعب الطرفين فانما اقبل و ادبر لانه لو اقبل بطرف واحد فقط او ادبر بطرف آخر فقط لو يستوعب من الراس فجعل كذلك ليستوعب مسح كله فمن يريد الاستيعاب فلا بد له من الاقبال و الادبار و به لا يتعد

شرح سراج احمد

که مسح سر یکبار ست و اختلاف ست علما را در مقدار مسح سر شافعی گفته که در مسح راس کفایت میکند آنچه بروی اسم مسح اطلاق کرده شود اگرچه مقدار چند موی سر باشد و گفت مالک و احمد در اظهر روایات واجب ست استیعاب راس و از امام ما ابی حنیفه دو روایت اند اظهر آنها آنست که لابد ست از مسح ربع راس بسه انگشت دست حتی که اگر مسح کند بدو انگشت روا نباشد اگرچه تمام سر مسح کرده باشد

حدثنا محمد بن منصور قال سمعت سفیان بن عیینة یقول سفیان بن عیینه میگفت سألت جعفر بن محمد پرسیدم امام جعفر صادق رضی اللہ عنه را ابو عبداللہ جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب و القاب آنحضرت بسیار بوده اند اشهر آنها صادق بود از جهت صدق وی در مقال وی از خیار سادات اهل بیت بود و علمای ذیشان و استاذ عارفین بود و قدوة المحققین زبدة الاولیا سند الاصفیا اتفاق ست علما را بر امامت و جلالت وی رضی اللہ عنه مادر او ام فروه دختر قاسم ابن محمد بن ابی بکر و مادر ام فروه بنت اسما بنت عبدالرحمن بن ابی بکر بوده و لهذا آنحضرت فرموده لقد ولدنی ابو بکر مرتین و ولادت او در مدینه سنه ثمانین بوده و گویند ثلث و ثمانین روز دوشنبه هفتدهم ربیع الاول در مدینه روز دوشنبه در نصف رجب سنه اربعین و مائة وفات یافت و در بقیع همراه پدر امام باقر و جد خویش در یک قبر مدفون شدند عن مسح الراس ایجزئ مرة پرسیدم از مسح کردن سر که آیا روا میباشد یکبار مسح کردن قال ای واللہ گفت امام جعفر آری سوگند بخدا روا میشود

باب ما جاء انه یاخذ لراسه ماء جدیدا باب ست در بیان آنچه آمده که بدرستیکه شان اینست که بگیرد برای مسح سر آب نو حدثنا علی بن خشرم بمعجمتین بوزن جعفر منصرف ست ابن عبدالرحمن ابو الحسن المروزی گفت نسائی ثقه بود از صغار عاشره بود در سنه سبعین و خمسین و مائتین وفات کرد نا عبداللہ بن وهب بفتح واو و سکون ها ابن مسلم المصری ابو محمد گفت یحیی بن معین ثقه بود و صالح الحدیث صدوق حافظ عابد از تاسعه است ولادتش در ذی القعده سنه خمس و عشرین و مائة بود خوانده شد بروی روزی کتاب اهوال القیامة پس بیهوش بیفتاد و کلام نکرد بعد از چند روز وفات یافت در مصر سنه سبع و تسعین و مائة که چهار روز از ماه شعبان باقی بوده اند و در صحیحین عبداللہ بن وهب سوای وی دیگر کسی نیست نا عمرو بن الحارث بن یعقوب ابو امیة المؤدب انصاری قاری فقیه و در حفظ نظیر او نبود گفت ابن معین و غیره ثقه بود گفت ابو حاتم او احفظ اهل زمان بوده از سابعه است در سنه ثمان یا تسع و اربعین و مائة وفات کرد عن حبان بن واسع عن ابیه واسع بن حبان بن منقذ بن عمرو الانصاری مازنی مدنی عن عبداللہ بن زید انه رأی النبی صلی اللہ علیه وسلم بدرستیکه عبداللہ بن زید دید آنحضرت را که توضأ و انه مسح راسه بماء وضو کرد و بدرستیکه آنحضرت مسح کرد سر خود را بآبی غیر فضل یدیه که سوای آب دستها بود یعنی باب نو مسح فرمود قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث حسن صحیح ست و روی ابن لهیعة هذا الحدیث عن حبان بن واسع عن ابیه و روایت کرده ابن لهیعه این حدیث را از حبان بن واسع از پدر خود

شرح ابی الطیب

المسح **باب** ما جاء انه یاخذ لراسه ماء جدیدا **قوله** مسح راسه بماء غیر فضل یدیه یعنی لم یقتصر علی البلل الباقی علی یدیه بعد غسل الیدین الی المرفقین بل اخذ ماء جدیدا لیه اخذ علماؤنا غیر انهم قالوا هذا اذا اصاب یده شیئا بحیث لم یبق البلل فی یده وهو لا ینافی الحدیث بل العلة تقتضیه نعم ظاهر هذا الحدیث الاطلاق فیاخذ ماء جدیدا علی کل حال لکن الحدیث الثانی مسح راسه بماء غیر ای بقی من فضل یدیه یدل علی الذی ذهب الیه علماؤنا ثم حملوا احد الحدیثین علی حالة والآخر علی حالة اخری ففیه جمع بین الحدیثین ولا شك ان الجمع اولی

عارضة الاحوذی

ان هذا الفصل لو کان شرعا لما تستر به **باب** النهی عن البول قائما شریح عن عائشة قالت من حدثکم ان النبی صلعم بال قائما فلا تصدقوه ما کان یبول الا قاعدا حدیث عائشة احسن شیء فی هذا الباب واصح وشریح ثابت وهو شریح بن هانئ ابن یزید بن لقیط ویقال ابن کعب ویقال ابن دویلة الضبابی ویقال الحارثی ویقال المذحجی من جلة اصحاب علی بن ابی طالب وشهد معه مشاهده کلها وهو جاهلی اسلامی به کنی النبی صلی اللہ علیه وسلم اباه هانئا وذکره الطبری فی

عارضة الاحوذي

الصحابة وقال شهد المشاهد كلها العارضة اسناده هذا الباب مع آداب الحاجة جمع فيه ابو عيسى احاديث يطول القول فيها قد نبه على جملة منها في الاصل و جملة الآداب كثيرة قد جمعنا منها جملة كافية في مختصر النيرين و نذكر الآن لمحضر جملة خاطرية اذا اضافها الى تلك ربما ايتلف لهم جميع الاول ان يبدئ المذهب فلذلك ثبت عنه صلى الله عليه وسلم انه كان يفعل ذلك الثاني يستتر الثالث يستعيذ من الخبث والخبائث الرابع لا يرفع ثوبه حتى يدنو من الارض الخامس

شرح سراج احمد

كه عقبه نام داشت عن عبد الله بن زيد ان النبي صلى الله عليه وسلم توضأ وانه مسح رأسه بماء غبر فضل يديه يعني آب نو بود

ورواية عمرو بن الحارث عن حبان اصح وروايت عمرو از حبان اصح ست از روايت ابن لهيعه لانه قد روي من غير وجه

هذا الحديث عن عبد الله بن زيد بدرستيكه عمرو تحقيق روايت كرده از بسيار طرق اين حديث را از عبد الله بن زيد وغير

وغير عبد الله ان النبي صلى الله عليه وسلم اخذ لرأسه ماء جديدا بدرستيكه آنحضرت ميگرفت براي مسح سر آب نو را والعمل

على هذا عند اكثر اهل العلم رأوا ان يأخذ لرأسه ماء جديدا وعمل برين ست نزديك اكثر اهل علم اعتقاد كرده اند اينكه بگيرد

براي سر خود آبي نو وهمين ست مذهب امام ابو حنيفه باب مسح الاذنين ظاهرهما وباطنهما بابيست در بيان

مسح كردن گوشها بيرون آنها واندرون آنها حدثنا هناد بن السري نا ابن ادريس عبد الله بن ادريس بن يزيد بن

عبد الرحمن الاودي ابو محمد الكوفي ثقة فقيه عابد از ثامنه بود در سنه اثنين وتسعين ومائة وفات يافت وعمر او از هفتاد متجاوز شده بود

عن ابن عجلان محمد بن عجلان المدني صدوق بود مگر مختلط بود در بعضي احاديث ابي هريره از خامسه ست در سنه ثمان واربعين

ومائة وفات كرد عن زيد بن اسلم العدوي مولى عمر ابو عبد الله يا ابو اسامه مدني ثقة عالم بود وارسال ميكرد واز ثالثه است در سنه ست

وثلثين ومائة وفات كرد عن عطاء بن يسار صغير ست هلالي ابو محمد مدني مولى ميمونه ثقة فاضل صاحب مواعظ وعبادت از صغار ثالثه

است در سنه اربع وتسعين وفات كرد يا بعد از تسعين عن ابن عباس بن عبد المطلب عبد الله ابو العباس القرشي الهاشمي حبر الامة

وترجمان القرآن ابن عم رسول الله صلى الله عليه وسلم مادر او لبابه ام الفضل اخت ام المؤمنين ميمونه بوده ولادت او پيش از هجرت بسه سال

بوده واو يكي از عبادله اربعه است عبد الله بن عباس وعبد الله بن عمر وعبد الله بن الزبير وعبد الله بن عمرو بن العاص واو يكي از سته است

كه اكثر اند از روي حديث آنحضرت ابو هريره وابن عمر وعائشه وجابر وعبد الله بن عمرو بن العاص وغيره واو از آنحضرت يكهزار

وسه صد وشصت حديث روايت كرده وعلي مرتضى او را عامل كرده بود بر بصره وحاضر گشت با علي مرتضى در صفين ودر طائف وفات

كرد سنه ثمان وستين در ايام ابن الزبير رضي الله عنه ونماز بروي گذارد محمد بن الحنفية ان النبي صلى الله عليه وسلم مسح برأسه و

اذنيه ظاهرهما وباطنهما بدرستيكه آنحضرت مسح كرد سر خود را وهر دو گوش خود را ظاهر آنها وباطن آنها وفي الباب عن الربيع ودر باب

مسح گوش روايت ست از ربيع قال ابو عيسى حديث ابن عباس حديث حسن صحيح گفت مصنف حديث ابن عباس

حديثي ست حسن صحيح والعمل على هذا عند اكثر اهل العلم يرون مسح الاذنين ظهورهما وبطونهما وعمل برين ست نزد اكثر

اهل علم اعتقاد ميكنند مسح گوشها ظاهر هر دو وباطن هر دو را بدانكه مسح هر دو گوش سنت ست پس از مسح سر وكيفيت او اينست كه

هر دو كف با آب متقابل تر كرده بر مقدم سر نهد وآنرا تا بقفا بكشد بحيثيتي كه تمام سر مستوعب گردد بعده هر دو انگشت مسبحه را بسمل

هر دو گوش كرده مسح كند بعده بهر دو ابهام بالاي هر دو گوش مسح كند بآبي كه براي مسح سر گرفته است وآب جدا نبايد

شرح ابي الطيب

قوله بماء غبر بالغين المعجمة والباء الموحدة المفتوحتين على صيغة الماضي بمعنى بقي وفضل على اليدين من بقية ماء غسل به يديه وقوله بما يجوز فيه وجهان اما ممدود وهو الاقرب او مقصور على انها موصولة اي الماء الذي غبر من فضل يديه **باب** مسح الاذنين ظاهرهما وباطنهما **قوله** يرون مسح الاذنين ظهورهما وبطونهما بالجر بدل من الاذنين كما لا يخفى

شرح سراج احمد

باب ماجاء ان الاذنین من الراس باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حدیث ست الاذنان من الراس چنانکہ مذکور میشود یعنی
بمہ بدرستیکہ ہر دو گوشہا از جملہ سر اند جدا نیستند در حکم مسح نہ در اصل خلقت حدثنا قتیبۃ ثنا حماد بن زید عن سنان بن
ربیعۃ سنان بکسر سین مہملہ وفتح نون اول ربیعہ بفتح را وکسر موحدہ وسکون تحتیہ وعین مہملہ باہلی بصری ابو ربیعۃ صدوق
بود و در وی لین ست از رابعہ بود عن شہر بن حوشب شہر بفتح شین معجمہ وسکون ہا و را حوشب بفتح حای مہملہ و
سکون واو وفتح شین معجمہ در آخر موحدہ است اشعری الشامی مولی اسماء بنت یزید بن السکن صدوق کثیر الارسال و
اوہام بود از ثالثہ بود در سنہ اثنتی عشر ومائۃ وفات کرد عن ابی امامۃ بضم ہمزہ و باہلی بموحدہ وکسر ہا و لام نام
صدی بضم صاد وفتح دال مہملتین در آخر مثناۃ تحتیہ مشددہ است ابن عجلان بن وہب بن عمرو در یک قول ست
کہ او آخر صحابہ است کہ در شام وفات کرد در سنہ ست وثمانین باختلاف روایات قال توضأ النبی صلی اللہ علیہ وسلم
گفت ابو امامہ وضو فرمود آنحضرت فغسل وجہہ ثلثا پس شست روی مبارک خود را سہ بار ویدیہ ثلثا و شست
دو دست شریف را سہ بار ومسح براسہ ومسح کرد سر مبارک خود را وقال الاذنان من الراس وفرمود کہ دو گوش
از جملہ سر اند وخارج از سر نیستند مسح ایشان از آب علیحدہ باشد قال ابو عیسی قال قتیبۃ گفت مصنف گفت قتیبہ
شیخ مصنف قال حماد گفت حماد شیخ قتیبہ لا ادری ہذا من قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم او من قول ابی امامۃ
نمیدانم کہ این از قول آنحضرت ست یا از قول ابی امامہ باہلی وفی الباب عن انس قال ابو عیسی ہذا حدیث لیس اسنادہ
بذاک القائم گفت مصنف این حدیثیست کہ نیست اسناد وی قوی وقائم والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم من
اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم ان الاذنین من الراس صحابہ وپس ایشان قائل اند کہ ہر دو
گوشہا از جملہ سر اند وبہ یقول سفیان الثوری وابن المبارک واحمد واسحق وباین قائل گشتہ اند سفیان وغیرہ
وقال بعض اہل العلم ما اقبل من الاذنین فمن الوجہ وگفتہ اند بعضے اہل علم کہ شعبی وجماعہ دیگر ست آنچہ پیش روی اند
از گوشہا پس از جملہ روی اند وداخل در غسل وجہ اند وما ادبر فمن الراس وآنچہ پس روی اند پس آن داخل مسح سر اند

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان الاذنین من الراس **قولہ** وقال الاذنان من الراس ای بعض الراس فاذا کانا من الراس
فلا حاجۃ الی ماء جدید بل یمسحان بماء الراس کما ہو مذہبنا وفی شرح السنۃ اختلف فی انہ ہل یوخذ للاذنین
ماء جدید قال الامام الشافعی ہما عضوان علی حالہما یمسحان ثلثا ثلثۃ میاہ جدد وذہب اکثرہم الی انہما من الراس
یمسحان معہ ای بماء واحد وبہ اخذ ابو حنیفۃ ومالک واحمد کذا قیدہ ابن مالک وقال بعض العلماء معنی
قولہ من الراس ای یتبعان الراس فی حکم المسح لا الوجہ فی حکم الغسل انتہی فعلی ہذا لا یدل علی انہما یمسحان
بماء الراس بل یفہم منہ العموم وما قال بعض العلماء فیہ نوع بعد واللہ اعلم **قولہ** قال حماد لا ادری ہذا من
قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم او من قول ابی امامۃ انما نشأ تردد حماد من احتمال ان یکون ضمیر قال راجعا الی ابی امامۃ
فیکون قال من مقولۃ شہر بن حوشب او الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فیکون قال من مقولۃ ابی امامۃ فعلی الاول یکون
الحدیث موقوفا وعلی الثانی یکون مرفوعا وانت خبیر بان مثل ہذا لا یقال من قبل الرأی فموقوفہ فی حکم المرفوع

عارضۃ الاحوذی

یلتفت یمینا و شمالا السادس یغطی راسہ السابع ینہی عن الکلام علی تلک الحال الثامن ینہی عن الاستنجاء بالیمین التاسع یغسل یدہ بالتراب بعد الفراغ العاشر کان یستجمر بثلثۃ الحادی عشر نہی عن الوضوء فی المغتسل الثانی عشر کان یفرج بیت یخذیہ للبول الثالث عشر کان اذا خرج من الخلاء قال اللہم غفرانک وقال الحمد للہ الذی سوغنیہ طیبا واخرجہ عنی خبیثا ویدلہ سمی نوح عبدا شکورا الرابع عشر ان ینضح ثوبہ بالماء الخامس عشر قال لا وضوء لمن لم یذکر

شرح سراج احمد

قوله حتى يصح ... مقدم مؤخر وجهه گفت اسحق واختیار میکنم اینکه مسح کرده شود مقدم گوشها با اجرا روی خود و

مؤخر ... مؤخر ... دو گوشها با اجراء سر خود گفت مراد از اذنین از جملهٔ روی اند غسل کرده شود ظاهر و باطن هر دو گوش

ردی **باب** في تخليل الاصابع باب در بیان سنت خلال کردن انگشتان در وضو صاد مثلثه و هناد لا نا

وكيع عن سفيان عن ابي هاشم اسمعيل بن كثير البخاري ثقة از سادسه بود عن عاصم بن لقيط بن صبرة لقيط بروزن

امير وصبره بفتح صاد مهمله وکسر موحده عن ابيه لقيط بن صبرة قال قال النبي صلى الله عليه وسلم اذا توضأت فخلل الاصابع

گفت لقيط فرمود آنحضرت چون وضو کنی تو پس خلال کن انگشتان را وفي الباب عن ابن عباس والمستورد بضم میم وسکون

سین مهمله وفتح تاء فوقیه وسکون واو وراء ودال مهمله وابي ايوب وحديث تخليل اصابع طبراني وقضاعي از ابي ايوب ودار

دارقطني از عائشة وحاكم از ابن عباس طبراني در اوسط از ابن عباس و در تخریج هدایه زیلعی نوشته است که دارقطني از ابي هريرة روايت

کرده تخليل اصابع را و اسناد وی واهی است واز عائشه نیز روایت کرده که در اسناد وی ضعف است وطبرانی از حدیث وائل

واربعه وابن حبان وحاكم از لقيط بن صبرة وترمذي وابن ماجه از ابن عباس واربعه سوای نسائی از مستورد بن شداد روایت

نموده لیکن در سند ابن لهیعه است قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح والعمل على هذا عند اكثر اهل العلم انه يخلل

اصابع رجليه في الوضوء بدرستیکه شان اینست که خلال کند انگشتان پای خود را در وضو وبه يقول احمد واسحق وباین

قائل گشته است امام احمد واسحق وقال اسحق يخلل اصابع يديه ورجليه وگفت اسحق خلال کند انگشتان دو دست و پاهای

خود را وابو هاشم اسمه اسمعيل بن كثير وابو هاشم نام وی اسمعيل بن كثير است حدثنا ابراهيم بن سعيد ثقة حافظ بود

تحکم کرده اند در وی بلا حجت از عاشره بود قال ثنا سعد بن عبد الحميد بن جعفر بن عبد الله بن الحكم الانصاري

شرح ابي الطيب

قوله ثم مسح مقدميه الخ ... وجهه المراد منه امرار اليد المبتلة على مقدم الاذنين عند غسل الوجه وعلى مؤخرهما

عند مسح الراس لا تصح ارادة الغسل من المسح كما فسره به البعض لعدم صحة معناه في المعطوف وتقدير مسح في

المعطوف بمعنى الامرار وتاويل مسح المذكور بالغسل في غاية البعد وانما فضل اسحق هذا التفصيل لانه اسهل

على المتوضي **باب** في تخليل الاصابع اي اصابع اليدين والرجلين **قوله** وفي الباب عن ابن عباس والمستورد

فلفظ ابن عباس عند ابن ماجة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا قمت الى الصلوة

فاسبغ الوضوء واجعل الماء بين اصابع يديك ورجليك ولفظ المستورد عند ابي داود قال

رأيت النبي صلى الله عليه وسلم اذا توضأ يدلك اصابع رجليه بخنصره وعند ابن ماجة فخلل اصابع

رجليه بخنصره ومعنى يدلك يخلل يدل عليه رواية المصنف وابن ماجة وانما خلل بالخنصر لانه اصغر

وللخدمة بالصغار اليق والدخول في الخلال ايسر والمراد من الخنصر خنصر يد اليسرى التي

يدلك بها لانها اليق بذلك اذ لا تكرمة في ذلك بالنسبة الى الرجلين

قوت المغتذي

لقيط بن صبرة بفتح الصاد المهملة وكسر الباء الموحدة ومنهم من يسكنها

عارضة الاحوذي

بسم الله ... قلت ... ان المراد ... فضيلة ... ... ما من ... الخامس عشر ... ابداية ان ... ففيه ... ولا يجعل ... يستنجي به ... السابع عشر ... الموضع ... شديد الثامن عشر ... ان لا ... ولا جواب التاسع عشر ... ان لا يستقبل ... ولا القبلة ولا يستدبرها العشرون ان لا ... فاما هذا الباب الثاني والثالث والعشرون ان لا ... في طريق الناس ... ولا في الحجرة فانها مساكن الجن ولا في الماء الراكد فانه يفسده ...

شرح سراج احمد

ابو سعاد المدنی نزیل بغداد صدوق ست و مر او را اغالیط بسیار اند از کبار حاشرہ است در سنہ تسع عشر ومائۃ وفات کرد

قال ثنا عبد الرحمن بن ابی الزناد عبد اللہ بن ذکوان بدنی مولی قریش صدوق بود و حفظ او متغیر شدہ بود ہر گاہ کہ آمد بغداد را

عن موسی بن عقبۃ عن صالح مولی التوأمۃ صالح بن حبان المدنی مولی التوأمۃ بفتح المثناۃ وسکون الواو و بعد از ان ہمزہ

مفتوحہ صدوق بود و اختلاط راہ یافتہ بود گفت ابن عدی باک نیست بروایت قدما از وی چنانکہ ابن ابی ذئب و ابن جریج

از رابعہ است در سنہ خمس یا ست وعشرین ومائۃ وفات کرد عن ابن عباس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا

توضأت فخلل اصابع یدیک و رجلیک گفت ابن عباس فرمود آنحضرت چون وضو کنی تو پس خلال کنی انگشتان دو دست و

پای را قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن غریب حدثنا قتیبۃ قال ثنا ابن لہیعۃ عن یزید بن عمرو عن ابی عبد الرحمن

الحبلی عن المستورد بن شداد الفہری قال رأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا توضأ دلک اصابع رجلیہ بخنصرہ

گفت مستورد دیدم آنحضرت را وقتیکہ وضو میفرمود می مالید انگشتان دو پای شریف خود را بانگشت خنصر خود قال ابو عیسی

ہذا حدیث غریب لا نعرفہ الا من حدیث ابن لہیعۃ گفت مصنف این حدیث غریب ست نمیدانیم آن را از طریق دیگر مگر از حدیث

ابن لہیعہ بدانکہ تخلیل اصابع سنت ست پس از ایصال آب بابین آنہا و اگر اصابع مضموم باشند تخلیل واجب ست تا آب متقاطر گردد

سنت ست و اگر کسی پای را در آب جاری در آورد یا در حوض کبیر در آرد باشد اگرچہ خلال نکند کما فی الظہیریۃ **باب** ما جاء ویل للاعقاب

من النار باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حدیث ہلاکی ست برای پاشنہا از آتش دوزخ حدثنا قتیبۃ قال ثنا عبد العزیز

بن محمد عن سہیل بن ابی صالح ذکوان السمان ابو یزید المدنی صدوق بود در آخر عمر تغیر شدہ بود در حفظ از سادسہ است در خلافت

منصور وفات کرد عن ابیہ صالح السمان عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ویل للاعقاب من النار

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ویل للاعقاب من النار فی النہایۃ الویل الحزن والہلاک والمشقۃ من العذاب نقلہ الطیبی

وجاز الابتداء بالنکرۃ لانہ دعاء یعنی موصوف بصفۃ محذوفۃ واصح الاقوال فی معناہ ما رواہ ابن حبان

من حدیث ابی سعید واد فی جہنم وقیل شدۃ العذاب وقیل جبل من قیح ودم وقیل کلمۃ یقولہا کل مکروب

واصلہا الہلاک والعذاب ومعنی الترجمۃ باب ما جاء فی شان التسامح فی غسل الرجلین فی الوضوء وبہذا

الاعتبار ذکرہ فی باب الوضوء ولما کان شان ورودہ مشہورا اکتفی بہ عن التصریح **قولہ** ویل للاعقاب من

النار قال السیوطی نقلا عن ابن زکریا الاعقاب جاء علی من یجعل المثنی جمعا وجمع العقبین وما حولہما

انتہی والاعقاب جمع عقب بکسر القاف وتسکن مؤخر القدم انتہی کلام السیوطی لکن

قوت المغتذی

ویل للاعقاب من النار قال المعافی بن زکریا فی مجالسہ الاعقاب جاء علی لغۃ من یجعل المثنی جمعا او جمع

العقبین وما حولہما انتہی والاعقاب جمع عقب بکسر القاف وتسکن وہو مؤخر القدم قال فی

النہایۃ وخصہا بالعذاب لانہا العضو الذی لم یغسل وقیل اراد صاحب الاعقاب فحذف

المضاف وانما قال ذلک لانہم کانوا لا یستقصون غسل ارجلہم فی الوضوء

عارضۃ الاحوذی

مساقط الثمار ولا

فی ضفۃ الانہار

فذلک ثمانیۃ و

عشرون التاسع

والعشرون ان یتکی

علی رجلہ الیسری

المرفق ثلثین ان

یستبرئ نفسہ

بان یتنحنح وینتر.

ذکرہ فائدۃ قال

الاعمش کان

ابی حمیلا فورثہ

مسروق یعنی بہ

انہ کان مستبیا

محمولا من بلد

الی بلد فی جملۃ

ذکروا انہم اخوۃ

فورث بعضہم بعضا

بذلک القول و

قال مالک لا یکون

ذلک الا اذا کانوا

جماعۃ نحو العشرین

وقد بیناہ فی

مسائل الفقہ

شرحہم مشکل رو

عن مالک فی العتبیۃ

لا بأس ان یستنجی

بالخاتم فیہ ذکر اللہ

شرح سراج احمد

بدرستیکه آنحضرت فرمود ویل کیست مر پاشنها را از آتش که صحابه از جهت سرعت یافتن نماز عصر با آنحضرت پایهای مستند
وجا پایهای خشک میماندند وفي الباب عن عبد الله بن عمرو وعائشة وجابر بن عبد الله وعبد الله بن الحارث و
معيقيب وخالد بن الوليد وشرحبيل بن حسنة وعمرو بن العاص ويزيد بن ابي سفيان بن الحرب ودر باب ویل
للاعقاب من النار احادیث ازین اصحاب مروی گشته است قال ابو عيسى حديث ابي هريرة گفت مصنف حدیث ابی هریره
که در کتاب مذکور شده است حديث حسن صحيح حدیثی ست حسن صحيح وروى عن النبي صلى الله عليه وسلم وروایت کرده
شده است از آنحضرت باین عبارت والفاظ انه قال ويل للاعقاب وبطون الاقدام من النار بدرستیکه آنحضرت فرمود که
است برای پاشنها واندرون قدم را از آتش که ناشسته در وضو میمانند از ان در آتش سوخته گردند وفقه هذا الحديث وحكم
مستنبط ازین حدیث آن شد کیانه لا يجوز المسح على القدمين اذا لم يكن عليهما خفان او جوربان بدرستیکه شان است
که روا نیست مسح کردن بر پایها چون نباشد بر هر دو پایها موزها یا جوربین وجورب کم از موزه میباشند وخرد بودند لیکن اگر سخت
یا مجلد یا منعل باشند مسح روا شود وگرنه روا نباشد وحکایت کرده شده است از امام احمد واوزاعی وثوری وابن جریر جواز مسح
قدمین را در وضو بجای غسل وگویند که آدمی مخیر ست میان غسل ومسح کردن تمام پایها را واگر خواهد متوضی غسل کند پایها را
واگر خواهد مسح کند روایت شده است از عبد الله بن عباس که او گفت فرض در وضو مسح قدمین ست

شرح ابی الطیب

الاحسن بل الصحيح في التوجيه ان يقال جمع لانه ورد في قوم ساهموا في غسل الرجلين في الوضوء بحيث بقية
الاعقاب لم يمسها الماء فالجمع باعتبار كثرة الاعقاب حقيقة والمعنى ويل لاعقابهم واعقاب من يصنع
صنيعهم في الوضوء بدليل ما رواه مسلم في صحيحه عن عبد الله بن عمرو تعجل قوم عند العصر فتوضؤا وهم عجال
فانتهينا اليهم واعقابهم تلوح لم يمسها الماء فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ويل للاعقاب من النار
اسبغوا الوضوء ومعناه ويل لاصحاب الاعقاب من النار قال الطيبي خص العقب بالعذاب لانه العضو الذي لم يغسل
فالتعريف للعهد وقيل اراد صاحب العقب فالمضاف محذوف واللام للعهد قوله وفقه هذا الحديث انه لا يجوز
المسح على القدمين اي على اي وجه كان سواء يكون على الوجه الذي يقول به من يجوز المسح وهو ان يكون على ظاهر
القدمين وذلك لان هذا الحديث قد ورد في شان من ساهم في غسل القدمين بحيث لم يمس الماء عقبيه فلو كان
المسح جائزا على ظاهر القدمين لما استحق من ترك ايصال الماء الى العقب هذا الوعيد الشديد او يكون على الوجه
الذي لم يقل به احد وهو المسح على وجه يستوعب ظاهر القدم وباطنه لانه باطل لم يقل احد وكذا القول بان
اللازم احد الامرين اما الغسل المستوعب واما المسح على الظاهر فانه لم يقل به احد وهو باطل فلا يرد على ما ذكره
من الفقه شئ بان يقال يجوز ان يكون اللازم المسح المستوعب فالوعيد لتركهم استيعاب المسح او اللازم الغسل
المستوعب والمسح على وجه التردد وهو قد اختاروا الغسل فلزمهم استيعاب الغسل فورد الوعيد
لتركهم الاستيعاب في الغسل ولا شك ان القول بانه يمكن ان يكون الوعيد لنجاسة اعقابهم
باطل يقضي ببطلانه نص الحديث وقد ذكرناه انفا

عارضة الاحوذی

قال لي بعض مشايخي هذه رواية باطلة معاذ الله ان تجري النجاسة على اسمه وقد كان لي خاتم فيه منقوش محمد بن العربي وتركت الاستنجاء به حرمة اسم محمد وان لم يكن ذلك الملكوم الشريف ولكن رأيت الاشتراك حرمة وقد روى عن الاوزاعي مثل ما روى عن مالك واري ذلك لانهم يرون حبسه في اليمين قال الحسن لا بأس ان يدخل الرجل الخلاء وفي يده الخاتم وقال ابراهيم يدخل الخلاء بالدراهم لا بد للناس من ذلك لحفظها وقال مجاهد ذلك مكروه في الدراهم والخاتم وقد روى عن مالك ان الخاتم يحبس في الشمال ومع هذا لا يستنجي به قال

اسماء الرجال
معيقيب ثقات واخوه ... ابن فاطمة ... حليف بني ... عبد شمس من السابقين الاولين ... هاجر الهجرتين ... شهد المشاهد ... ولي بيت المال ... لعمر ومات في خلافة عثمان او علي

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی الوضوء مرۃ مرۃ باب ست در بیان انچہ آمدہ کہ فرضیت وضو یکبار ست حدثنا ابو کریب بن
العلاء و ہناد بن السری و قتیبۃ بن سعید قالوا ثنا وکیع عن سفیان ح و ثنا محمد بن بشار قال ثنا یحیی بن سعید
قال ثنا سفیان عن زید بن اسلم عن عطاء بن یسار عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ
گفت ابن عباس بدرستیکہ آنحضرت وضو کرد یک یکبار و ہمین ست فرض وفی الباب عن عمر و جابر و بریدۃ بتصغیر ست وابی رافع
وابن الفاکہ بفا و کاف و ہاست و از انس بن مالک نیز مروی گشتہ باین الفاظ کہ انّ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ و
قال ہذا وضوء لا یقبل اللہ الصلوۃ الا بہ و روایت کردہ ابن ماجہ از حدیث ابی بن کعب انّ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دعا بماء فتوضأ
مرۃ مرۃ وقال ہذا وظیفۃ الوضوء و سعید بن منصور در سنن خود از ابی ہریرہ روایت نمودہ قال ابو عیسی حدیث ابن عباس
احسن شیء فی ہذا الباب گفت مصنف حدیث ابن عباس احسن چیزی ست در باب وضو مرۃ مرۃ و اصح و صحیح تر ست و روی
رشدین بن سعد و روایت کردہ رشدین ابن سعد رشدین بکسر را و سکون شین معجمہ و غیرہ و غیر رشدین دیگر کسان ہذا الحدیث عن
الضحاک بن شرحبیل این حدیث را ضحاک بصیغہ مبالغہ است ابن شرحبیل بفتح شین معجمہ و را و سکون حای مہملہ عن زید بن اسلم
عن ابیہ عن عمر بن الخطاب ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ ولیس ہذا بشیء و نیست این حدیث چیزی از جہت
اسناد والصحیح ما روی ابن عجلان و ہشام و صحیح آن ست کہ روایت کردہ ابن عجلان و ہشام معلوم نیست کہ کدام ہشام ست
آیا ہشام دستوائی ست یا دیگر ہشام ست بن سعد و سفیان الثوری و عبد العزیز بن محمد الدراوردی عن زید بن اسلم
عن عطاء بن یسار عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و این حدیث ازین طریق مذکور اصح و احسن ست باب
ما جاء فی الوضوء مرتین مرتین باب انچہ آمدہ است در بیان وضو کہ غسل اعضای وضو دو دو بار ست حدثنا ابو کریب
و محمد بن رافع بفا و عین مہملہ ابن ابی زید العشیری ابو عبد اللہ النیسابوری ثقہ مامون صحیح الکتاب بود ذکر کردہ او را ابن حبان
در ثقات از حادی عشرہ است در سنہ خمس و اربعین و مائۃ وفات کرد قالا ثنا زید بن حباب بضم مہملہ و موحدتین ابو الحسین صدوق
بود خطا میکرد در حدیث ثوری از تاسعہ است در سنہ ثلث و مائتین وفات کرد عن عبد الرحمن بن ثابت بن ثوبان العنسی دمشقی
زاہد صدوق میلان بقدر داشت و در آخر تغیری راہ یافتہ بود از سابعہ است در سنہ خمس و تسعین و مائۃ وفات کرد
قال حدثنی عبد اللہ بن الفضل بن العباس بن ربیعۃ بن الحارث بن عبد المطلب الہاشمی المدنی ثقہ از رابعہ بود عن
عبد الرحمن بن ہرمز الاعرج ابو داؤد المدنی مولی ربیعۃ بن الحارث ثقہ ثبت عالم از ثالثہ بود در سنہ سبع عشرۃ و مائۃ
وفات کرد عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرتین مرتین بدرستیکہ آنحضرت وضو کرد دو دو بار

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الوضوء مرۃ مرۃ کررہ باعتبار الاعضاء یعنی کل عضو یستعمل فیہ وظیفتہ مرۃ واحدۃ قولہ ان النبی
صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ فعلہ کذلک لبیان الجواز لانہ اقل الوضوء و وقع ذلک فی بعض الاحوال سواء کان
الحال حال سعۃ او لا و قولہ مرۃ منصوب علی المصدریۃ او علی الظرفیۃ قولہ وفی الباب عن عمر و جابر اخرج حدیثہما
ابن ماجۃ فلفظ جابر قال ثابت سألت ابا جعفر حدثت عن جابر بن عبد اللہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ قال نعم
ولفظ عمر رضی اللہ عنہ قال رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی غزوۃ توضأ واحدۃ واحدۃ

عارضۃ الاحوذی

وقد کان مالک
لا یقری الحدیث
الا علی وضوء و
ناہیک بہذا توقیرا
لہ فکیف باسم اللہ
سبحانہ الباقی باب
الرخصۃ فی ذلک
ابو وائل عن حذیفۃ
ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم اتی
سباطۃ قوم فبال
علیہا قائما واتیتہ
بوضوء فذہبت
لا تاخر عنہ فدعانی
حتی کنت عند
عقبیہ فتوضأ و
مسح علی خفیہ قال
وکیع ہذا اصح حدیث
روی عن النبی صلی
اللہ علیہ وسلم فی
المسح العارضۃ من
الجہۃ التی صح منہا
فی المسح منہا صحت
الرخصۃ فی البول
قائما غریبۃ السباطۃ
المزبلۃ والکناسۃ
باب الاستنجاء
بالحجارۃ عبد الرحمن

شرح سراج احمد

قال ابوعیسی هذا حدیث حسن غریب لا نعرفه الا من حدیث ابن ثوبان عن عبد الله بن الفضل گفت مصنف
این حدیث حسن غریب ست کہ بطرق متعددہ ماثور نشدہ است نیشناسیم این حدیث را مگر از حدیث ابن ثوبان کہ روایت از عبد اللہ
ابن الفضل نمودہ وهذا اسناد حسن صحیح وآن اسنادیست حسن صحیح وفی الباب عن جابر ودر باب وضوکہ دو دو بارست روایت
شدہ است از جابر بن عبد اللہ وقد روی عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ ثلثا ثلثا وتحقیق روایت کردہ شدہ
از ابی ہریرہ بدرستیکہ آنحضرت وضو کردہ سہ سہ بار **باب** ماجاء فی الوضوء ثلثا ثلثا باب ست در بیان آنچہ آمدہ ست در وضو
کہ سہ سہ بارست حدثنا محمد بن بشار نا عبد الرحمن بن مهدی عن سفیان عن ابی اسحق عمرو بن عبد اللہ بن علی الہمدانی
سبیعی ثقہ عابد از ثالثہ بود در آخر عمر اختلاط راہ یافتہ بود در سنہ تسع وعشرین ومائۃ وفات کرد باختلاف روایات عن ابی حیة بن
قیس الوادعی الکوفی عمرو بن نصر وگویند عبد اللہ وگویند عامر بن الحارث مقبول از ثالثہ بود وحیہ بفتح حای مہملہ وتشدید یا تحتانیہ عن علی ان
النبی صلی الله علیه وسلم توضأ ثلثا ثلثا فرمود علی مرتضی رضی اللہ عنہ بدرستیکہ آنحضرت وضو کرد سہ سہ بار وفی الباب عن عثمان والربیع بضم را وفتح موحدہ
وتشدید تحتیہ وابن عمر وعائشة وابی امامة وابی رافع وعبد الله بن عمرو ومعاویة وابی هریرة وجابر وعبد الله بن زید وابی ذر
رضی اللہ عنہم روایت کردہ طبرانی حدیث عثمان را در مسند الشامیین ونسائی از طریق ابن عیینہ از عمرو بن یحیی از یحیی از عبد اللہ بن زید وابوداؤد حدیث
مقدام وربیع را ومسلم ودارقطنی حدیث عثمان را قال ابوعیسی حدیث علی احسن شیء فی هذا الباب واصح گفت مصنف حدیث علی مرتضی در این باب
احسن چیزیست واصح والعمل علی هذا عند عامة اهل العلم وعمل برین ست نزد اکثر اہل علم ان الوضوء یجزئ مرة مرة کہ وضو کفایت کند یکبار وفرض
ہمین ست ومرتین افضل ودو مرتبہ بہتر ست وافضله ثلث وبہترین آن سہ بار ست ولیس بعده شیء ونیست پس از سہ بار چیزی کہ لغو باشد وموجب
اسراف بود وقال ابن المبارك لا آمن اذا زاد فی الوضوء علی الثلث ان یأثم وگفت ابن مبارک مامون نیم از گناہ چون زیادہ کنند در غسل اعضاء وضو بر سہ بار وقال
احمد واسحق لا یزید علی الثلث الا رجل مبتلی وگفت احمد واسحق زیادہ نمیکند بر سہ بار شستن مگر مردی کہ وسواس کنندہ **باب** ماجاء فی الوضوء مرة ومرتین وثلثا

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوضوء ثلثا ثلثا قوله والعمل علی هذا عند عامة اهل العلم ان الوضوء الخ الاشارة الی جواز
ما ذکر فی الابواب الثلثة السابقة لا الی هذا الحدیث المذکور فی هذا الباب ولا الی نفس الابواب ولا
مناقشة فیه لان قرائن الحال دالة علی المشار الیه وقوله ان الوضوء الخ بیان لابهام اسم الاشارة **قوله**
ثلث یفسره ما روی النسائی عنه ابن قیس عن علی رضی الله عنه قال رأیت علیا رضی الله عنه
توضأ فغسل کفیه حتی انقاهما ثم تمضمض ثلثا واستنشق ثلثا وغسل وجهه
ثلثا وغسل ذراعیه ثلثا ثم مسح برأسه مرة ثم غسل قدمیه الی
الکعبین ثم قام فاخذ فضل طهوره فشرب وهو قائم ثم
قال احببت ان اریکم کیف کان طهور رسول الله صلی الله علیه وسلم انتهی **قوله** و
لیس بعده شیء ای لیس بعد ما ذکر من الثلثة شیء یعتد به فی الشرع او معناه ولیس وراء ما ذکر شیء
یعتد به فیشمل ما دون الواحدة وفوق الثلثة الا ان بینهما فی عدم الاعتداد بین فرقا **باب** ماجاء فی الوضوء
مرة ومرتین وثلثا ای باب الحدیث الذی ورد فی الوضوء مرة ومرتین وثلثا یعنی فی الحدیث الواحد المشتمل

عارضۃ الاحوذی

ابن یزید قال قیل
لسلمان قد علمکم
نبیکم کل شیء حتی
الخراءة فقال اجل
نهانا ان نستقبل
القبلة لغائط او
بول او نستنجی بالیمین
او یستنجی احدنا
باقل من ثلثة
احجار وان نستنجی
برجیع او عظم حسن
صحیح وفی حدیث
عبد الله انها رکس
غریبه الرجیع هو
الغائط والرکس هو
النجس هو بمعنی الرجیع
الی حالة مذمومة
عن حالة محمودة
قال الله تعالی والله
ارکسهم بما کسبوا
الاحکام فی ست
مسائل الاستنجاء
بالماء هو الاصل و
اختلف الناس هل
هو واجب او مستحب
فقال الشافعی هو
واجب للاحادیث
الواردة فیه منها

شرح سراج احمد

باب ست در بیان انچه آمده است در وضو یکبار و دو بار و سه بار حدثنا اسمٰعیل بن موسی الفزاری قال ثنا شریك بن عبد الله النخعی عن ثابت بن ابی صفیة الثمالی ابو حمزه بن دینار و گویند که نام پدر وی سعید ست کوفی ضعیف رافضی از خاصه ست در خلافت ابی جعفر مر و قال قلت لابی جعفر حدثك جابر گفت ثابت گفتم ابی جعفر را آیا حدیث کرده است ترا جابر که ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ مرة مرة ومرتین مرتین وثلثا ثلثا قال نعم بدرستیکه آنحضرت وضو کرد یکبار یکبار و دو دو بار و سه سه بار گفت ابو جعفر آری حدیث کرد مرا جابر قال ابو عیسی وروی وکیع هذا الحدیث عن ثابت بن صفیة گفت مصنف و روایت کرده وکیع این حدیث را از ثابت بن ابی صفیه باین عبارت و الفاظ قال قلت لابی جعفر گفت ثابت گفتم مر ابی جعفر را حدثك جابر ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ مرة مرة قال نعم یعنی بی ذکر الفاظ مرتین مرتین و ثلثا ثلثا حدثنا بذلك هناد گفت مصنف حدیث کرده مارا باین حدیث گذشته هناد و این بطریق دیگر ذکر میکند وقتیبة قالا ثنا وکیع عن ثابت وهذا اصح واین حدیث باین طریق اصح ست من حدیث شریك از حدیث شریک که بالا مذکور شده ست لانه قد روی من غیر وجه هذا عن ثابت نحو روایة وکیع زیرا چه تحقیق روایت کرده شده است از بسیاری طرق این حدیث از ثابت مانند روایت وکیع بی ذکر مرتین وثلثا وشریك كثير الغلط وشریک بسیار غلطی میکند وثابت بن ابی صفیة هو ابو حمزة الثمالی غرض مصنف رحمه الله جرح ست در تحدیث شریک که کثیر الغلط است **باب** فیمن توضأ بعض وضوئه مرتین وبعضه ثلثا باب ست در حق کسی که وضو کند و بشوید بعضی اعضای وضو را دو بار و بعضی را سه بار حدثنا ابن ابی عمر ثنا سفیان بن عیینة عن عمرو بن یحیی عن ابیه یحیی عن عبد الله بن زید ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ بدرستیکه آنحضرت وضو کرد فغسل وجهه ثلثا پس شست روی مبارک را سه بار وغسل یدیه مرتین مرتین وشست دو دست را دو دو بار ومسح براسه وغسل رجلیه ومسح کرد سر مبارک خود را و شست دو پای را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقد ذکر فی غیر حدیث و ذکر کرده شده است در سوای این حدیث باین الفاظ ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ بعض وضوئه مرة و وضو کرد و شست بعضی اعضای وضو را یکبار وبعضه ثلثا و شست بعضی را سه بار وقد رخص بعض اهل العلم فی ذلك لم یروا باسا ان یتوضأ الرجل وتحقیق رخصت داده است بعضی از اهل علم در بعضی اعضا یکبار و بعضی را سه بار باک نمیدارند اینکه وضو کند مرد و بشوید بعض وضوئه ثلثا وبعضه مرتین او مرة بعضی اعضا وضو را سه بار و بعضی را دو بار یا یکبار چرا که سقوط فرضیت بیکبار کردن ادا میشود مگر آنکه تارک فضیلت گشته و این باتفاق ائمه است **باب** فی وضوء النبی صلی الله علیه وسلم کیف کان باب ست در بیان آنحضرت که چگونه بود و کیفیت آن چگونه است حدثنا قتیبة وهناد قالا ثنا ابو الاحوص عن ابی اسحق عن ابی حیة قال رأیت علیا توضأ گفت ابو حیه دیدم مرتضی را

شرح ابی الطیب

علی ثلث احوال فی ثلث اوقات فیرجع مآل هذا الباب الواحد الی مجموع الابواب الثلثة الا ان الابواب الثلثة السابقة باعتبار الاحادیث الثلثة وهذا الباب باعتبار حدیث واحد لا باعتبار حالة واحدة لانه صلی الله علیه وسلم لم یجمع الاحوال المذکورة فی وضوء واحد **قوله** لابی جعفر وهو محمد الباقر وقوله توضأ مرة مرة قال نعم یعنی لم یزد جابر علی المرة المرة فی هذه الروایة واما فعله صلی الله علیه وسلم فمعلوم ان الغالب منه هو التثلیث وحاصله ان وکیعا عن ثابت ما روی الا مرة مرة وشریك عن ثابت روی کما فی المتن

باب فی وضوء النبی صلی الله علیه وسلم کیف کان

عارضة الاحوذی

ما ذکره ابو عیسی وغیره وقال مالك وابو حنیفة هو مستحب لانه لو کان واجبا لوجب ازالة الجمیع ولو بحجر الحجارة فیبقی اثره وقد بیناه فی مسائل الخلاف الثانیة قال ابن حبیب لا یجوز الاستنجاء بالحجر الا مع عدم الماء والاجتماع سابق له فلا یعول علیه وقد اثنی الله علی اهل قباء بالطهارة لانهم کانوا یجمعون بین الماء والحجارة وغیرهم کان یقتصر علی الحجارة الثالثة العدد فی الاستنجاء غیر معتبر وبه قال ابو حنیفة وانما المقصود الانقاء وقال الشافعی العدد واجب واختاره ابو الفرج کما ان صلم واجب فی تعلق بظواهر الاحادیث وقد ذکر

شرح سراج احمد

کہ وضو ساخت فغسل کفیہ حتی انقاھما یعنی شست ہر دو دست را تا آنکہ پاک گردانید ہر دو را ثم مضمض ثلثا پستر مضمضہ کرد و آب در دہن کرد سہ بار واستنشق ثلثا و آب در بینی کرد سہ بار وغسل وجہہ ثلثا و شست روی مبارک خود را سہ بار و ذراعیہ ثلثا و دو دست خود را سہ بار ومسح براسہ مرۃ ومسح کرد سر مبارک خود را یکبار ثم غسل قدمیہ الی الکعبین پستر بشست ہر دو پای خود را تا بجلد شاید کہ غسل قدمین نیز یکبار باشد ثم قام فاخذ فضل طہورہ فشربہ وھو قائم پستر باستاد و برخاست از جای وضو پس بگرفت باقی ماندۂ وضو را پس نوشید آنرا در حالت استادگی ثم قال احببت ان اریکم کیف کان طہور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پستر گفت علی مرتضی دوست داشتم اینکہ بنمایم شمارا چگونہ بود وضوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و طریقۂ وضوی ہمین بود از این حدیث فوائد چند مستفاد گشتند یکی ترتیب وضوی متعارف کہ فیما بین الناس ست دوم مسح سر یکبار سوم وضو نشستہ کردن چہارم جواز نوشیدن بقیۂ وضو را در حالت قیام

وفی الباب عن عثمان وعبد اللہ بن زید وابن عباس وعبد اللہ بن عمرو وعائشۃ والربیع وعبد اللہ بن انیس در باب کیفیت وضوی آنحضرت ازین صحابہ منقول گشتہ است حدثنا قتیبۃ وھناد قالا نا ابو الاحوص عن ابی اسحق عن عبد خیر عبد خیر بن یزید الہمدانی ابو عمارۃ الکوفی ثقہ از ثانیہ است و از صحبت بصحبت پیوستہ است روایت کرد عن علی مثل حدیث ابی حیۃ از علی مرتضی مانند حدیث ابی حیہ مذکور شدہ است الا ان عبد خیر قال مگر آنکہ بدرستیکہ عبد خیر گفتہ است این عبارت را کان اذا فرغ من طہورہ اخذ من فضل طہورہ بکفہ فشربہ بود علی مرتضی کہ چون فارغ میشد از وضوی خود گرفت بقیۂ وضوی خود را بدست خود وپس نوشیدن آن را قال ابو عیسی حدیث علی رواہ ابو اسحق الہمدانی عن ابی حیۃ وعبد خیر والحارث عن علی گفت مصنف حدیث علی مرتضی ست کہ روایت کردہ آنرا ابو اسحق از ابی حیہ و عبد خیر و حارث از علی مرتضی وقد رواہ زائدۃ بن قدامۃ وتحقیق روایت کردہ است این حدیث را زائدہ بن قدامہ بضم قاف وفتح دال مہملہ وغیر واحد و دیگر کسان بسیار عن خالد عن علقمۃ عن عبد خیر عن علی حدیث الوضوء بطولہ از علقمہ از عبد خیر از علی مرتضی حدیث وضو را بطول ذکر کردہ است وھذا حدیث حسن صحیح واین حدیثی ست حسن صحیح وروی شعبۃ ھذا الحدیث عن خالد بن علقمۃ فاخطأ فی اسمہ وروایت کردہ شعبہ این حدیث را از خالد پس خطا کردہ در نام وی فی اسمہ واسم ابیہ و در نام پدر وی فقال مالک بن عرفطۃ پس گفت شعبہ مالک بن عرفطہ بضم عین مہملہ وسکون را

شرح ابی الطیب

قولہ حتی انقاھما ای ازال الوسخ عنھما والروایات الاخر دالۃ علی التثلیث فالظاہر ان الانقاء کان بثلث **قولہ** وذراعیہ معطوف علی وجہہ فظاہرہ یقتضی انہ اکتفی بغسل الذراعین ولم یعد غسل الکفین لسبق غسلھما لکن روایۃ عبد اللہ بن زید فی الصحیحین انہ غسل وجہہ ثلثا ثم ادخل یدہ فاستخرجھا فغسل یدیہ الی المرفقین ثم قال لھم احببت ان اریکم کیف کان طہور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تدل علی انہ غسل ذراعین مع الکفین لان علیا رضی اللہ عنہ وصف لھم وضوء النبی صلی اللہ علیہ وسلم کما وصف لھم عبد اللہ بن زید فالتقدیر غسل ذراعیہ مع الکفین وھو من قبیل اطلاق الجزء وارادۃ الکل لانہ الجزء الغالب قال بعض شراح المشکوۃ ای یدیہ من رؤس الاصابع الی المرفقین وابو حیۃ بالتحتانیۃ قال الطیبی ھو عمرو بن نصر الہمدانی **قولہ** کان اذا فرغ من طہورہ بالضم ای تطہیرہ اخذ من فضل طہورہ بفتح الطاء ای ماء وضوئہ **قولہ** فاخطأ فی اسمہ واسم ابیہ فقال مالک بن عرفطۃ یعنی فی بدل خالد بن علقمۃ مالک بن عرفطۃ اخرجہ بھذا الاسناد ابو داود فقال ثنا محمد بن المثنی ثنی محمد بن جعفر نا شعبۃ قال سمعت مالک بن عرفطۃ قال سمعت عبد خیر

قوت المغتذی

کان اذا فرغ من طہورہ بضم الطاء اخذ من فضل طہورہ بفتح الطاء

عارضۃ الاحوذی

فی حدیث عبد اللہ انہ لفظ الحجرین والقی الروثۃ وابای بالاتیان بعوض منھما وقولہ فی الحدیث الاخر لا یستنجی باقل من ثلثۃ احجار محمول علی التاکید فی الاستجمار لانہ الاکثر والذی یحتاج فی الاغلب وقد روی الدارقطنی حجارات للصفحتین وحجر للمسربۃ الرابعۃ قد جری الحدیث فی المسربۃ وقد علل انہ لا یستنجی بعظم ولا بروثۃ فانہ زاد اخوانکم من الجن وقد بینا فی کتب الاصول ان الجن خلق من خلق اللہ یاکلون ویشربون وینکحون باجماع من المسلمین ردا علی الفلاسفۃ الذین نفوا وجودھم وجھلوا حقائقھم حتی بنوا علی اصولھم الفاسدۃ فانھم بسائط غیر

اسماء الرجال
ابو حیۃ بن قیس الوادعی الکوفی قیل اسمہ عمرو بن نصر وقیل اسمہ عبد اللہ ... ابن الحارث ... ابو احمد الحاکم ... لا یعرف اسمہ ... ثقہ من ... الثالثۃ ...

شرح سراج احمد

وفتح فا وطائے مہملہ بدل خالد بن علقمہ وروی عن ابی عوانۃ عن خالد بن علقمۃ عن عبد خیر عن علی و روایت کردہ از ابی عوانہ از خالد از عبد خیر از علی مرتضی وروی عنہ عن مالک بن عرفطۃ مثل روایۃ شعبۃ و روایت کردہ شدہ است از ابی عوانہ از مالک ابن عرفطہ مانند روایت شعبہ والصحیح خالد بن علقمۃ و صحیح خالد بن علقمہ است بدل مالک بن عرفطہ غرض مصنف از ذکر شعبہ و ابی عوانہ بیان اختلاف امام ایشان ست در نام شیخ خود **باب فی النضح بعد الوضوء** باب ست در بیان مشروعیت افشاندن آب بر فرج پس از وضو حدثنا نصر بن علی الجهضمی و احمد بن ابی عبید اللہ السلمی البصری بفتح سین مہملہ و کسر لام الوراق ابو عبد اللہ ثقہ از عاشرہ بود بعد الاربعین و مائتین وفات کرد قالا ثنا ابو قتیبۃ سلم بن قتیبۃ الشعیری خراسانی نزیل بصرہ صدوق از تاسعہ بود در سنہ مائتین وفات کرد یا پس از مائتین عن الحسن ابن علی الہاشمی عن عبد الرحمن عن ابی ہریرۃ رضی اللہ تعالی عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال جاءنی جبرئیل بدرستیکہ آنحضرت فرمود آمد بسوی من جبرئیل علیہ السلام فقال یا محمد اذا توضأت فانتضح گفت جبرئیل ای محمد چون وضو کنی تو پس بیفشان آب را بر فرج ہمچنین روایت کردہ ابن ماجہ از ابی ہریرہ بہمین عبارت قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب گفت مصنف این حدیث افشاندن آب اعضا حدیثی ست غریب بسطرق او ہر جا تعدد روایت نیست وسمعت محمدا یقول

شرح ابی الطیب

عن علی رضی اللہ عنہ **قولہ** وروی عن ابی عوانۃ بصیغۃ المجہول و نائب فاعلہ الضمیر الراجع الی الحدیث فاندفع بہ ما قد یتوہم انہ معلوم ضمیرہ راجع الی شعبۃ قال ابو داود فی سننہ ثنا مسدد ثنا ابو عوانۃ عن خالد بن علقمۃ عن عبد خیر قال اتانا علی الحدیث **قولہ** وروی عنہ عن مالک بن عرفطۃ بصیغۃ المجہول والضمیر عنہ راجع الی ابی عوانۃ **وقولہ** مثل روایۃ شعبۃ یعنی روی ابو عوانۃ عن مالک بن عرفطۃ کما ان شعبۃ روی کذلک لکن الصحیح خالد بن علقمۃ لان ابا عوانۃ یروی عن خالد بن علقمۃ کما تقدم عن ابی داود **باب** فی النضح بعد الوضوء النضح ہو الرش وقیل غیر ذلک **قولہ** فقال یا محمد اذا توضأت فانتضح یفہم منہ ان النہی من لدنہ باسمہ مخصوص بالانسان و معنی قولہ اذا توضأت ای فرغت من الوضوء فانتضح ای فرش الماء علی الفرج او السراویل قال السیوطی معناہ اذا توضأت فرش الازار الذی یلی الفرج بالماء لیکون مذہبا للوسواس اقول یحمل ذلک علی تعلیم الامۃ لانہ صلی اللہ علیہ وسلم معصوم عن الوساوس وقال بعضہم معناہ اذا توضأت فصب الماء علی العضو صبا ولا تقتصر علی مسحہ فانہ لا یجزی فیہ الا الغسل وقال بعضہم معناہ استبراء الماء بالنثر والتنحنح وقال بعضہم معناہ الاستنجاء بالماء اشارۃ الی الجمع بینہ وبین الاحجار فان الحجر یخفف الوسخ والماء یطہرہ

قوت المغتذی

اذا توضأت فانتضح قال ابن العربی اختلف العلماء فی تاویل ہذا الحدیث علی اربعۃ اقوال احدہا معناہ اذا توضأت فصب الماء علی العضو صبا ولا تقتصر علی مسحہ فانہ لا یجزی فیہ الا الغسل الثانی معناہ استبراء الماء بالنثر والتنحنح الثالث معناہ اذا توضأت فرش الازار الذی یلی الفرج بالماء لیکون ذلک مذہبا للوسواس الرابع معناہ الاستنجاء بالماء اشارۃ الی الجمع بینہ وبین الاحجار فان الحجر یخفف الوسخ والماء یطہرہ وقد حدثنی ابو مسلم المہدی قال من الفقہاء الواثقۃ الماء یذہب الماء معناہ ان من استنجی بالاحجار لا یزال البول یترشح فیجد البلل منہ فاذا استعمل الماء نسب الناظر ما یجد من البلل الی الماء فانقطع الوسواس

عارضۃ الاحوذی

مرکبۃ والملئکۃ بلا کان فی ذلک لان اللہ خلقہم من نورہ انما لو تاکل ولو تشرب بعادۃ اجراہا اللہ فیہم لا بطبیعۃ خلقہا لہم وقد کان یتعالی یعنی النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن الطعام والشراب مع البنیۃ الآدمیۃ فیواصل اللیالی والایام وتوتر مستمرۃ وقد کان یجوع الیوم الواحد لیتبین بذلک کلہ امر بصرفہ بالارادۃ لا بالطبیعۃ الخامسۃ اذا ثبت ہذا فالنہی عن الاستنجاء انما یکون لحق الغیر کما لو استنجی بمال انسان لحرمتہ واثر لافسادہ علیہ وقال المخالفون فی الروثۃ زیادۃ انہا نجسۃ وہی عندہ غیر نجسۃ وسیاتی بیان ذلک اما انہ لو استنجی برجیع ابن آدم وہی السادسۃ

عارضۃ الاحوذی

والمرث عبارۃ عن رجیع غیر ابن آدم وقد اختلف فیہ والصحیح انہ لا یجزی لان استعمال النجاسۃ حرام لعینہا فلا یجزی عن عبادۃ باب السواک الوسیلۃ عن ابی ہریرۃ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لولا ان اشق علی امتی لامرتہم بالسواک عند کل صلوۃ اسنادہ من الغریب روایۃ مالک لہذا الحدیث وترک الصحیح لہ ولذلک علۃ لا تحتملہا الترجمۃ السواک فی اللغۃ الحرکۃ یقال تساوکت الابل اذا مشت ضرب من المشی فیہ لین احکامہ فی سبع مسائل اختلف العلماء فی السواک فقال اسحق انہ واجب من ترکہ عمدا اعاد الصلوۃ

شرح سراج احمد

وشنیدم امام بخاری را کہ میگفت الحسن بن علی الہاشمی منکر الحدیث حسن بن علی منکر الحدیث ست جرح کردہ در حدیث افشاندن آب بر فرج مذکور و فی الباب و در باب افشاندن آب پس از وضو مروی گشتہ ست حدیث عن ابی الحکم بن ابی سفیان و ابن عباس و زید بن حارثۃ وابی سعید الخدری این حدیث را امام احمد در مسند و حاکم در مستدرک و دارقطنی از اسامہ بن زید از زید بن حارثہ روایت کردہ باین عبارت اتانی جبرئیل فی اول ما اوحی الی فعلمنی الوضوء والصلوۃ فلما فرغ من الوضوء اخذ غرفۃ من الماء فنضح بہا فرجہ و ابن ماجہ از زید بن حارثہ باین عبارت روایت کردہ علمنی جبرئیل الوضوء وامرنی ان انضح تحت ثوبی مما یخرج من البول بعد الوضوء و عبد الرزاق در جامع خود از ابن عباس روایت کردہ انہ شکی الیہ رجل فقال انی اکون فی الصلوۃ فیتخیل الی ان بذکری بللا فقال قاتل اللہ الشیطان انہ یمس ذکر الانسان فی الصلوۃ لیریہ انہ قد احدث فاذا توضأت فانضح فرجک بالماء فان وجدت فقل ہو من الماء ففعل الرجل ذلک فذہب وقال بعضہم سفیان بن الحکم او الحکم بن سفیان شک راوی ست سفیان بن الحکم یا حکم بن سفیان صحابی ست غیر مشہور واضطربوا فی ہذا الحدیث و اضطراب کردند محدثین درین حدیث از جہت عدم دریافت حال سفیان و از جہت حسن بن علی کہ منکر الحدیث ست **باب فی اسباغ الوضوء** باب ست در بیان تمام کردن و تر و تازہ کردن وضو حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابیہ عبد الرحمن عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال بدرستیکہ آنحضرت فرمود الا ادلکم علی ما یمحو اللہ بہ الخطایا آیا دلالت نکنم شمارا بر چیزیکہ دور سازد حق تعالی بآن گناہان را ویرفع بہ الدرجات و بلند گرداند حق تعالی بآن چیز رتبۂ قدر و منزلت فاعل را قالوا بلی یا رسول اللہ گفتند صحابہ رضی اللہ عنہم آری دلالت کن ما را بآن یا رسول اللہ قال اسباغ الوضوء علی المکارہ

شرح ابی الطیب

قولہ وفی الباب عن ابی الحکم بن سفیان و ابن عباس و زید بن حارثۃ اخرج حدیث ابی الحکم بن سفیان ابو داود فقال عن مجاہد عن سفیان بن الحکم الثقفی او الحکم بن سفیان الثقفی قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا بال توضأ وینتضح وفی روایۃ عنہ عند ابی داود بال وتوضأ ونضح فرجہ وحدیث زید بن حارثۃ رضی اللہ عنہ اخرجہ ابن ماجۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علمنی جبرئیل الوضوء وامرنی ان انضح تحت ثوبی لما یخرج من البول بعد الوضوء **باب فی اسباغ الوضوء** ای تکمیلہ واتمامہ باستیعاب المحل بالغسل وتطویل الغرۃ وتکرار الغسل ثلثا وقیل اسباغہ ما لا یجوز الصلوۃ الا بہ کذا قالہ زین العرب وہو بعید یأبی عنہ لفظ الاسباغ **قولہ** الا ادلکم علی ما یمحو اللہ بہ الخطایا ویرفع بہ الدرجات الہمزۃ للاستفہام ولا نافیۃ ولیس الا للتنبیہ بدلیل قولہم بلی قال الطیبی محو الخطایا کنایۃ عن غفرانہا ویحتمل المحو عن کتب الحفظۃ التی بایدیہم وفیہ دلالۃ علی غفرانہا ورفع الدرجات اعلاء المنازل فی الجنات وفائدۃ السوال والجواب ان یکون الکلام اوقع فی النفس بحکم الابہام والتبیین **قولہ** اسباغ الوضوء علی المکارہ جمع مکرہ بفتح المیم من الکرہ بمعنی المشقۃ والالم قیل منہا الحاجۃ الی طلبہ او ابتیاعہ بالثمن الغالی کذا ذکرہ الطیبی وقیل المراد حال

قوت المغتذی

الا ادلکم علی ما یمحو اللہ بہ الخطایا قال ابن العربی ہذا دلیل علی محو الخطایا بالحسنات من الصحف بایدی الملائکۃ التی فیہا یکتبون لا من ام الکتاب الذی ہو عند اللہ الذی قد ثبت علی ما ہو علیہ فلا یزاد فیہ ولا ینقص منہ ابدا اسباغ الوضوء ای اتمامہ علی المکارہ قال ابن العربی اراد بالمکارہ برد الماء والم الجسم وایثار الوضوء علی امر من الدنیا فلا یأتی بہ مع ذلک الا کارہا موثرا لوجہ اللہ وقال فی النہایۃ المکارہ جمع مکرہ

شرح سراج احمد

فرمود آن علما این اندکی از انہا بتمام وکمال کردن وضو ورسانیدن آب بہر جاکہ می باید رسانید در ہنگام مشقت وناخوش آمدن آب چنانکہ در حالت بیماری وسخت شدن سرما وکثرة الخطا الی المساجد وبسیاری گامہا در رفتن بسوی مسجد کہ از خانہ دور باشد وتواند کہ مراد رفتن باد بود وقاری دل بستگی باشد کہ سبب بسیاری گامہا باشد وانتظار الصلوة بعد الصلوة وچشم داشتن نماز را بعد از نماز یعنی نماز وقت را بگذارد ونماز آئندہ را انتظار برد وبنشیند در مسجد واگر برآید دلش را بآن نگاہ داشتن وآویختہ داشتن بست فذلکم الرباط پس اینست رباط حقیقی ورباط نگہداشتن سرحد اسلام در مقابل دشمنان دین تا در نیایند ونشستن مسلمانان وران وبربستن اسپان وولہای خود را دران پس این منتظر نشستن برای نماز در مسجد مشابہ نشستن در سرحد مقابل دشمن کہ شیطان ولشکر اوست تا دخل بکند وتواند کہ اشارہ بتمامی اعمال باشد کہ مذکور شدند زیراکہ اینہا می بندند راہہای درآمدن شیطان را بر نفس ومغلوب می گردانند ہوای نفس را

شرح ابی الطیب

مایکرہ استعمال الماء کالتوضی بالماء البارد فی الشتاء والم الجسم **قولہ** وکثرة الخطا الی المساجد جمع خطوة بضم الخاء وھی مابین القدمین وکثرتھا اما لبعد الدار او علی سبیل التکرار للصلوات وغیرھا من العبادات **قولہ** وانتظار الصلوة بعد الصلوة ای وقتھا وجماعتھا یعنی ذاصلی بالجماعة اومنفردا ثم ینتظر صلوة اخری ویعلق فکرہ بھا بان یجلس فی المسجد او فی بیتہ ینتظرھا اویکون فی شغلہ وقلبہ معلق بھا **قولہ** فذلکم الرباط یقال رابطت ای لازمت الثغر وھو ایضا اسم لما یربط بہ وسمی مکان المرابطة رباطا قال القاضی المعنی ان ھذہ الاعمال ھی المرابطة الحقیقیة لانھا تسد طرق الشیطان علی النفس وتقھر الھوی وتمنعھا عن قبول الوسواس فیغلب بھا حزب اللہ جنود الشیطان وذلک ھو الجھاد الاکبر وقال فی النھایة الرباط فی الاصل الاقامة علی جھاد العدو بالحرب وارتباط الخیل واعدادھا فشبہ بہ ماذکر من الافعال الصالحة والعبادة انتھی

قوت المغتذی

وھو مایکرہ الانسان ویشق علیہ والمعنی بان یتوضأ مع البرد الشدید والعلل التی یتاذی معھا بمس الماء ومع اعواز والحاجة الی طلبہ والسعی فی تحصیلہ او ابتیاعہ بالثمن الغالی وما اشبہ ذلک من الاسباب الشاقة وکثرة الخطا الی المساجد قال ابن العربی یعنی بہ بعد الدیار وانتظار الصلوة بعد الصلوة قال ابن العربی اراد بہ وجھین احدھما الجلوس فی المسجد وذلک یتصور بالعادة فی ثلث صلوات العصر والمغرب والعشاء ولایکون بین العشاء والصبح الثانی تعلق القلب بالصلوة والاھتمام بھا والتأھب وذلک یتصور فی الصلوات کلھا فذلکم الرباط قال ابن العربی یعنی بہ تفسیر قولہ تعالی اصبروا وصابروا ورابطوا وقال فی النھایة الرباط فی الاصل الاقامة علی جھاد العدو بالحرب وارتباط الخیل واعدادھا فشبہ بہ ماذکر من الافعال الصالحة والعبادة وقال العینی اصل المرابطة ان یربط الفریقان خیولھم فی ثغر کل منھما معد لصاحبہ فسمی المقام فی الثغر رباطا ومنہ قولہ فذلکم الرباط ای المرابطة علی الطھارة والصلوة والعبادة کالجھاد فی سبیل اللہ فیکون الرباط مصدر رابطت ای لازمت وقیل الرباط ھنا اسم لما یربط بہ الشیء ای یشد یعنی ان ھذہ الخلال تربط صاحبھا عن المعاصی وتکفہ عن المحارم

عارضة الاحوذی

وقال الشافعی سنة من سنن الوضوء واستحبہ مالک فی کل حال یتغیر فیھا الفم واما من اوجبہ فظاھر الاحادیث تبطلہ قولہ فاما القول انہ سنة او مستحب فمتعارض ورکونہ سنة اقوی الثانیة فی وقتہ وھو اربعة عند القیام من النوم وعند الامساک عن الطعام وعند کل وضوء وان لم یصل او کل صلوة وان لم یتوضأ وقد صح عن النبی علیہ السلام انہ کان اذا استیقظ یشوص فاہ بالسواک والسواک للصائم یاتی ان شاء اللہ الثالثة فی السنة وھی قضبان الاشجار اقتداء بالنبی المختار وافضلھا الاراک لانھا کانت سواک النبی واصحابہ لطافتہ

شرح سراج احمد

حدثنا قتيبة قال ثنا عبد العزيز بن محمد عن العلاء نحوه مانند حديث مذكور وقال قتيبة في حديثه وگفت قتيبه در حديث خود
تكرار عبارت فذلكم الرباط فذلكم الرباط ثلثا سه بار وفي الباب عن علي وعبد الله بن عمرو وابن عباس وعبيدة
ويقال عبيدة بن عمرو وگفته شده او عبيده بن عمرو وعائشة وعبد الرحمن بن عائش وانس بن مالك قال ابو عيسى حديث
ابي هريرة حديث حسن صحيح والعلاء بن عبد الرحمن هو ابن يعقوب الجهني علاء بن عبد الرحمن كه شيخ اسمعيل بن جعفر در اسناد
سابق مذكور شده ابن يعقوب جهنی ست وهو ثقة عند اهل الحديث واو ثقه بود نزد اهل حديث ابن ماجه از ابي هريره ومسلم ونسائی واحمد نيز از
ابي هريره ديلمی از عثمان و سعيد بن منصور از ابي ماجه ابن عساكر از ابن مسعود روايت كرده اند **باب المنديل بعد الوضوء** بابست در بيان
خشک نمودن اعضا بر ومال بعد از وضو حدثنا سفيان بن وكيع بن الجراح ابو محمد الرواسي الكوفي صدوق بود از عاشره ثنا عبد الله بن
وهب بن مئوهن الاسود بن المطلب الاسدي عن زيد بن حباب بضم حاي مهمله وفتح موحده اولی ابو الحسين صدوق مخطی بود عن ابي معاذ
عن الزهري عن عروة بن الزبير بن العوام ابو عبد الله القرشي الاسدي التابعي پسر خواهر عائشه صديقه است مادر او اسماء بنت زبير ست ثقه از كبار تابعين
كثير الحديث جليل القدر بود عن عائشة قالت كانت لرسول الله صلى الله عليه وسلم خرقة ينشف بها بعد الوضوء گفت عائشه بود براي
آنحضرت رومالی كه خشک می نمود بآن رومال اعضای خود را پس از وضو وفي الباب عن معاذ بن جبل و در باب تنشيف اعضا بمنديل روايت
كرده شده است حديث از معاذ بن جبل عبد الرزاق از جابر روايت كرده كه اذا توضأت فلا تمندل و از ابن عمر نيز روايت كرده حدثنا قتيبة قال ثنا
رشدين بن سعد بكسر الراء وسكون معجمه بن سعد بن مفلح المهري ابو الحجاج المصري ضعيف بود ابو حاتم ابن لهيعه را بر وی ترجيح داده گفت ابن يونس
صالح در دين بس يافت او را غفلت صالحان پس خلط كرد در حديث و در استغراق باطنی رفت اختلاط در حديث شد از سابعه بود در سنه ثمان وثمانين
ومائة وفات كرد از عمر هفتاد و هشت عن عبد الرحمن بن زياد بن انعم عن عتبة بن حميد عن عبادة بن نسي عن عبد الرحمن بن غنم
ابن انعم بفتح اول و سكون نون و ضم مهمله افريقی قاضی افريقيه در حفظ او ضعف بود از سابعه است و در سنه ست و خمسين و مائة وفات
كرد عن معاذ بن جبل بضم ميم و ذال معجمه جبل بجيم و موحده ابن عمرو بن اوس ابو عبد الرحمن الانصاري الخزرجي السلمي البدري از اعيان
و اكابر صحابه مجتهد و فاضل بود و او يكی از ان كسان بود كه حاضر گشت عقبه ثانيه را از انصار و حاضر گشت بدر و تمام مشاهد را و او نيز
كه بگرفت آنحضرت دست او را و فرمود يا معاذ والله انی احبك و فرستاد او را آنحضرت بسوی يمن قاضی و حاكم نموده و او يكی از ان كسان بود
كه فتوی می داد در عهد آنحضرت سه كس از مهاجرين عمر و عثمان و علی و سه كس از انصار ابي بن كعب و معاذ بن جبل و زيد بن ثابت در طاعون
عمواس وفات يافت سنه ثمان عشره از عمر سی و هشت قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا توضأ مسح وجهه بطرف ثوبه گفت معاذ
ابن جبل ديدم آنحضرت را كه چون وضو می كرد می ماليد خشک می نمود روی مبارك خود را بكناره جامه خود كه بر بدن مبارك می بود قال ابو عيسى هذا حديث غريب واسناده
ضعيف گفت مصنف اين حديث غريب ست بطرق متعدده ماثور نگشته است حاليكه اسناد آن حديث غريب ضعيف است و سبب ضعف اسناد بيان می كند و رشدين
ابن سعد و عبد الرحمن بن زياد بن انعم الافريقي يضعفان في الحديث اين هر دو راويان تضعيف كرده شده اند در حديث نزد محدثين قال ابو عيسى

شرح ابي الطيب

باب المنديل بعد الوضوء قوله خرقة ينشف بها اي اعضاءه بعد الوضوء بصيغة الفاعل من
التفعيل و بالتخفيف كيعلم يقال نشفت الارض الماء تنشفه نشفا و نشف الثوب العرق ينشفه و منه
الحديث يعني منديلا يمسح به وضوءه كذا في النهاية

عارضة الاحوذي

حسن في تصفية
الاسنان و تطييب
النكهة فلا نخبره
فان عدمت
فما في معناها
مما يصفي و يلين
الرائحة ظن بعض
الناس ان كل
سواك يصلح
اللثات ففيه الثانية
مكروه لما فيه
من التشبيه
بالنساء وهذا
ضعيف فان
الكحل جائز وفيه
التشبيه بهن
فلا يلتفت الى
مثل هذا التغيير
فلا يستقل هذا
القدر من الكلام
بدليل الخامسة
قال بعض المتأخرين
من الائمة تمضمض
بغاسول لو تحرزه
وهذا لا يصح لان
الغرض ازالة القلح
فباي وجه حصل
جاز السادسة في

شرح سراج احمد

حدیث عائشة لیس بالقائم گفت مصنف حدیث عائشہ کہ در متن مذکور شدہ نیست قوی ولا یصح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
فی ھذا الباب شیء وصحیح نگشتہ است از آنحضرت در باب مسح کردن اعضا بمندیل چیزی وابو معاذ یقولون ھو سلیمان بن ارقم
وابو معاذ شاگرد زہری کہ در اسناد حدیث اول بود میگویند محدثین کہ او سلیمان بن ارقم است وھو ضعیف عند اھل الحدیث وابو معاذ ضعیف
است نزد محدثین در تقریب است ابو معاذ سلیمان بن ارقم البصری ضعیف از سابعہ بود وقد رخص قوم من اھل العلم من اصحاب
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدھم فی المندیل بعد الوضوء وتحقیق رخصت دادہ گروہی از اہل علم از صحابہ وغیر ایشان در خشک کردن
برومال بعد وضو ومن کرھہ انما کرھہ من قبل انہ قیل ان الوضوء یوزن فی القیامة وکسی کہ مکروہ گفتہ خشک کردن اعضا را
برومال جز این نیست کہ مکروہ داشتہ آنرا از جہت آنکہ گفتہ شدہ است در حدیث ما گذشتہ کہ آب وضو کہ بر اعضا می ماند وزن کردہ شود در قیامت
وروی ذلک عن سعید بن المسیب والزھری وروایت کردہ شدہ آن کراہت از سعید بن المسیب وزہری بن شہاب حدثنا محمد بن حمید
گفت مصنف در کراہت مندیل بطریق دیگر ذکر میکند حدیث کردہ مارا محمد بن حمید قال حدثنا جریر قال حدثنیہ علی بن مجاھد عنی وھو
ثقة گفت جریر حدیث کردہ مرا این حدیث علی بن مجاہد کہ او روایت از من نمودہ ہمان حدیث را وحال آنکہ علی بن مجاہد نزد من ثقہ است جریر روایت کردہ است حدیث را از ثعلبہ
والی زہری غرض جریر ازین بیان آنست کہ تقویت حدیث سکند کہ علی بن مجاہد با وجودیکہ ثقہ است نزد من وحال آنکہ این حدیث را از من دارد واللہ اعلم بالصواب

شرح ابی الطیب

قولہ ومن کرھہ انما کرھہ من قبل انہ قیل ان الوضوء بفتح الواو ای الماء الذی یتوضأ بہ یوزن یعنی اذا کان الماء
یوزن فشابہ الحسنات فی الحسنات ابقاؤھا خیر فالوضوء کذلک ابقاؤہ خیر کذا قال بعض العلماء واجاب عنہ بعضھم
بانہ یوزن سواء نشف او لم ینشف لان الوزن لا یکون الا فی الآخرة فازالتہ عن العضو فی الدنیا لیس بمانع عن الوزن فی
الآخرة نعم لو لم یرد النھی عن ذلک لمنع شؤم ارتکاب المنھی الوزن ولم یرد النھی فی ذلک واما قیاسہ علی الحسنات فبعید لان
ابطال الحسنة حرام بالاجماع ومسح العضو لیس بحرام بالاتفاق بل بالاجماع ولانہ ورد عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
انہ مسح اعضاء الوضوء بطرق متعددة وبھا یتقوی الحکم فعن عائشة ومعاذ رضی اللہ عنھما اخرجہ الترمذی کما
تری وعن سلمان الفارسی اخرجہ ابن ماجة فقال حدثنا العباس بن الولید وا احمد بن الازھر قالا ثنا مروان بن محمد ثنا یزید
ابن السمط ثنا الوضین بن عطاء عن محفوظ بن علقمة عن سلمان الفارسی رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم توضأ فقلب جبة صوف کانت علیہ فمسح بھا وجھہ وقال النووی قد اختلفت الصحابة وغیرھم فی التنشف
علی ثلثة اوجہ احدھا انہ لا باس بہ فی الوضوء والغسل وھو قول انس بن مالک ومالک والثوری انتھی واما حدیث
میمونة رضی اللہ عنھا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم رد الثوب الذی عرضتہ علیہ صلی اللہ علیہ وسلم للمسح وجعل ینفض
یدیہ فمحمل من جوز المسح بالمندیل علی ان الثوب کان فیہ مانع من الاخذ او فعلہ لبیان الجواز قال السیوطی اخرج تمام
فی فوائدہ وابن عساکر فی تاریخہ من طریق مقاتل بن حیان عن سعید بن المسیب عن ابی ھریرة عن رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم قال من توضأ فمسح بثوب نظیف فلا بأس بہ ومن لم یفعل فھو افضل لان الوضوء یوزن یوم
القیامة مع سائر الاعمال انتھی وھذا یدل علی ان مراد القائل بالکراھة ترک الافضل لکن
لا یتمشی ذلک الا اذا لم یکن لہ معارض وقد وجد المعارض واللہ اعلم بالصواب

عارضة الاحوذی

صفة ذلک عرضا لقولہ کان یشوص فاہ بالسواک والشوص ھو الایسا عرضا لانہ اذا فعل بالطول اضر باللثات السابعة فی فوائدہ وھی عشرة مطھرة للفم مرضاة للرب مطردة للشیطان مفرحة للملائکة یذھب الحفر ویجلو البصر ویکفر الخطیئة قال ابن عباس واسند الدار قطنی

باب غسل الید قبل ادخالھا الاناء

سعید وابو سلمة عن ابی ھریرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا استیقظ احدکم من اللیل فلا یدخل یدہ فی الاناء حتی یفرغ علیھا مرتین او ثلاثا فانہ لا یدری این باتت یدہ الاحسن صحیح اسنادہ ان

شرح سراج احمد

عن ثعلبة عن الزهري قال انما اكره المنديل بعد الوضوء گفت ابن شهاب زهري اين نيست كه مكروه ميدارم خشك كردن آب وضو
لان الوضوء يوزن زيرا كه آب وضو وزن كرده شود در روز قيامت در كتب حنفيه مذكور است كه اگر به قصد تكبر كرد حرام است اگر بقصد تكبر نباشد مكروه نيست نزد
بعضي و ابن آنست كه نكند كه در وي ازالة اثر عبادت است **باب** ما يقال بعد الوضوء باب است در بيان آنچه گفته شود پس از وضو اخبرنا

حدثنا جعفر بن محمد بن عمران الثعلبي الكوفي ثعلبي بمثلثه پس مهمله مفتوح لام صدوق از حادي عشره حدثنا زيد بن حباب عن معاوية
ابن صالح عن ربيعة بن يزيد الدمشقي عن ابي ادريس الخولاني و ابي عثمان يعني ربيعه از ابي ادريس و ابي عثمان هر دو روايت كرده عن
عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من توضأ فاحسن الوضوء فرمود آنحضرت هر كه وضو كرد پس
نيك كرد تمام و كمال كرد در وضو با سنن و آداب ثم قال اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له و اشهد ان محمدا عبده و رسوله
پس از وضو گفت كلمه شهادت را كه معني وي اين است گواهي ميدهم كه نيست معبودي جز حق تعالى كه يگانه است بذات خود نيست انباز مر او را
و ميدهم كه محمد صلى الله عليه وسلم بنده خدا و رسول اوست و اين دعا بخواند اللهم اجعلني من التوابين اي بار خدا بگردان مرا از جمله
توبه كنندگان واجعلني من المتطهرين و بگردان مرا از جمله پاكي كنندگان فتحت له ثمانية ابواب من الجنة كشاده كرده شود
براي او هشت دروازه بهشت يدخل من ايها شاء در آيد در بهشت از هر كدام اينها كه خواهد و في الباب عن انس و عقبة بن عامر و
اين حديث را ابن عساكر و ابن ماجه از عمر بن الخطاب و امام احمد از انس و ابو الشيخ در كتاب الثواب از ابن مسعود و مستغفري در دعوات از براء
و دار قطني از ابن عمر و ابن النجار روايت كرده اند و ابن السني از عثمان رضي الله عنه روايت كرده باين عبارت من قال حين
يفرغ من وضوئه اشهد ان لا اله الا الله ثلث مرات لم يقم حتى تمحى عنه ذنوبه حتى يصير كما ولدته امه

شرح ابي الطيب

باب ما يقال بعد الوضوء **قوله** من توضأ فاحسن الوضوء بان ياتي بسننه و آدابه بعد اتمام فرائضه **قوله**
ثم قال اشهد ان لا اله الا الله قال الطيبي قول الشهادتين عقيب الوضوء اشارة الى اخلاص العمل لله تعالى و طهارة
القلب من الشرك و الرياء بعد طهارة الاعضاء من الحدث و الخبث و كلمتا الشهادة مما اتفق عليهما الشيخان
قوله فتحت له ثمانية ابواب من الجنة يدخل من ايها شاء فتحت بالتخفيف و التشديد و هذا التخيير انما
تشريفه و تعظيم لعمله المذكور و الا فلا شك انه لا يدخل الا من باب واحد لانه كاف للدخول و الظاهر
انه يلهم للدخول من الباب الذي غلب عليه عمل اهله لان ابواب الجنة معدة لاهل
اعمال المخصوصة فمن كان ممن غلب عليه الصوم يدخل من باب الريان و من
كان ممن غلب عليه الصدقة يدخل من بابه و هكذا

قوت المغتذي

عن الزهري قال انما اكره المنديل بعد الوضوء لان الوضوء يوزن رواه البيهقي في شعب الايمان من طريق الفضل بلفظه لا
كل قطرة توزن قلت هذا الذي ذكره الزهري ورد مرفوعا فاخرج تمام في فوائده و ابن عساكر في تاريخه من طريق مقلل
بن حيان عن سعيد بن المسيب عن ابي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من توضأ فمسح بثوب
نظيف فلا باس به و من لم يفعل فهو افضل لان الوضوء يوزن يوم القيامة مع سائر الاعمال

تحفة الاحوذي

النبي صلى الله عليه
وسلم قال مطلقا
اذا استيقظ احدكم
من نومه و روى
مقيدا كما ذكره
ابو عيسى و المطلق
في الصحيح و المقيد
صححه ابو عيسى
الكلام في ثلث
مسائل الاولى
اختلف العلماء
في معنى هذا
الحديث بحسب
ما ذكره ابو عيسى
و غيره و ذكر الخلاف
ان غسل اليد
في ... الموضع
مطلوب عبادة او
ازالة نجاسة او
... من غير
ارتهانه فان
النجاسة فان القوم
كانوا يستنجون
بالاحجار ثم ايديهم
على ذلك الموضع
في حال النقلة فيتلطخ
بها النجاسة ... قال الخطابي ...

شرح سراج احمد

قال ابو عیسی حدیث عمر قد خولف زید بن حباب فی ھذا الحدیث گفت مصنف حدیث عمر بن الخطاب تحقیق خلاف شدہ است زید بن حباب را درین حدیث روی عبد اللہ بن صالح وغیرہ عن معاویۃ بن صالح عن ربیعۃ بن یزید روایت کردہ عبد اللہ بن صالح وغیر او از معاویہ بن صالح از ربیعہ عن ابی ادریس عن عقبۃ بن عامر از ابی ادریس عقبہ عن عمر وعن ربیعۃ عن ابی عثمان عن جبیر بن نفیر عن عمر وھذا الحدیث فی اسنادہ اضطراب و این حدیث کہ ذکر نمودیم در اسناد وی اضطراب ست ولا یصح عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی

شرح ابی الطیب

قولہ قد خولف زید بن حباب فی انہ عبد اللہ بن صالح وغیرہ روی عن معاویۃ بن صالح وادخل بین ابی ادریس وعمر یعنی انہ بینہ عقبۃ بن عامر وعامر ادخل بین ابی عثمان وعمر رضی اللہ عنہما جبیر بن نفیر وھذا معنی الاضطراب وایضا ما ذکرہ من السند منقطعا وھو موجب الضعف قولہ ولا یصح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ھذا الباب کثیر شئ اقول قد صح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بسند صحیح فقال مسلم فی صحیحہ حدثنی محمد بن حاتم بن میمون ثنا عبد الرحمن بن مھدی ثنا ابو معاویۃ بن صالح عن ربیعۃ یعنی ابن یزید عن ابی ادریس الخولانی عن عقبۃ بن عامر قال وحدثنی ابو عثمان عن جبیر بن نفیر عن عقبۃ بن عامر الی ان قال قال عمر رضی اللہ عنہ قد رایتک جئت انفا قال یعنی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ما منکم من احد یتوضا فیبلغ او فیسبغ الوضوء ثم یقول اشھد ان لا الہ الا اللہ وان محمدا عبد اللہ ورسولہ الا فتحت لہ ابواب الجنۃ الثمانیۃ یدخل من ایھا شاء ثم قال وحدثنا ابو بکر بن شیبۃ ثنا زید بن الحباب ثنا معاویۃ عن ربیعۃ بن یزید عن ابی ادریس الخولانی وابی عثمان عن جبیر بن نفیر بن مالک الحضرمی عن عقبۃ بن عامر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال فذکر مثلہ غیر انہ قال اشھد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ واشھد ان محمدا عبدہ ورسولہ انتہی تعجبا من المصنف انہ لم یخرج بھذا الطریق وخرج بغیرہ ثم تکلم فیہ مع صحۃ السند عند مسلم واخرجہ ابو داود عن احمد بن سعید عن ابن وھب عن معاویۃ عن ابی عثمان عن

قوت المغتذی

روی عبد اللہ بن صالح وغیرہ عن معاویۃ بن صالح عن ربیعۃ بن یزید عن ابی ادریس عن عقبۃ بن عامر عن عمر وعن ربیعۃ عن ابی عثمان عن جبیر بن نفیر عن عمر ھذا الطریق اخرجہ مسلم قال ابن العربی وعجبا للمصنف کیف خرج عنھا وھذا الحدیث فی اسنادہ اضطراب ولا یصح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ھذا الباب کثیر شئ قال الحافظ ابن حجر فی تخریج احادیث الشرح لکن روایۃ مسلم سالمۃ من ھذا الاعتراض والزیادۃ التی فیہ رواھا البزار والطبرانی فی الاوسط من طریق بشوبان ولفظہ من دعا بوضوء فتوضا فساعۃ فرغ من وضوئہ یقول اشھد ان لا الہ الا اللہ واشھد ان محمدا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اللھم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطھرین الحدیث

عارضۃ الاحوذی

فان احدکم لا یدری این باتت یدہ فلشار الی ان فی ذلک علی معنی الاستظھار والتوقی اذ لم یقطع بحصول النجاسۃ فی الید والصحیح وجوب الغسل من طریق الاثر والنظر وذلک انہ قال فی الحدیث فان احدکم لا یدری این باتت فعلل بذلک کما علل فی وجوب الوضوء من النوم فاذا نامت العینان استطلق الوکاء وکما یوجب النوم الوضوء کذلک یوجب غسل الید ھذا اذا لم یستیقن و استنجی بالماء و فی المذھب ان من شک ھل اصابتہ نجاسۃ ام لا وجب علیہ غسل الید و من المذھب ...

عارضۃ الاحوذی

لایجب لثانیۃ فان ادخل یدہ فی الاناء قال الحسن یریق الماء واجبا واحمد یستحبہ وھو الصحیح فی الدلیل لاسیما علی الاصل فی ان الماء لایفسد الا بما یغیرہ ومن یقول انہ یفسد بغیر ما لو یغیرہ انما یحکم بذلک مع تعیین النجاسۃ الثالثۃ صار غسل الیدین من سنن الوضوء لان النبی علیہ السلام لو یتوضأ قط الا غسل یدیہ باب التسمیۃ عند الوضوء سعید ابن زید قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لاوضوء لمن لو یذکر اسم اللہ علیہ وھذا الحدیث انما ھو ضعیف قال احمد

شرح سراج احمد

ھذا الباب کثیر شیء وصحیح نشدہ از آنحضرت درین باب بسیار چیز از جملہ ادعیۃ قال محمد ابو ادریس لو یسمع من عمر شیئا گفت امام بخاری ابو ادریس نشنیدہ از عمر چیزی را بدانکہ روایت شدہ است از حسن بن علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ گفت تعلیم فرمود مرا آنحضرت ثواب وضو را و فرمود یا علی اذا قدمت وضوءک فقل بسم اللہ العظیم والحمد للہ علی الاسلام فاذا غسلت فرجک فقل اللھم حصن فرجی واجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطھرین واجعلنی من الذین اذا ابتلیتھم صبروا واذا اعطیتھم شکروا واذا تمضمضت فقل اللھم اعنی علی تلاوۃ ذکرک واذا استنشقت فقل اللھم لاتحرمنی رائحۃ الجنۃ فاذا غسلت وجھک فقل اللھم بیض وجھی یوم تبیض وجوہ وتسود وجوہ واذا غسلت ذراعک الیمنی فقل اللھم اعطنی کتابی بیمینی وحاسبنی حسابا یسیرا واذا غسلت ذراعک الیسری فقل اللھم لاتعطنی کتابی بشمالی ولا من وراء ظھری واذا مسحت راسک فقل اللھم غشنی برحمتک واذا مسحت اذنک فقل اللھم اجعلنی ممن یستمع القول فیتبع احسنہ واذا غسلت رجلک فقل اللھم اجعلہ سعیا مشکورا وذنبا مغفورا وعملا متقبلا اللھم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطھرین اللھم انی استغفرک واتوب الیک ثم ارفع راسک الی السماء فقل الحمد للہ الذی رفعھا بغیر عمد والملک قائم علی راسک یکتب ما تقول ویختم بخاتمہ ثم یعرج بہ الی السماء فیضعہ تحت العرش فلایفک ذلک الخاتم الی یوم القیمۃ روایت کردہ ابو القاسم بن مندہ در کتاب الوضوء و دیلمی و مستغفری در دعوات **باب الوضوء بالمد** بابست در بیان وضو کردن بآب کہ مقدار یک مد باشد و وزن مد دو رطل است

شرح ابی الطیب

جبیر بن نفیر عن عقبۃ بن عامر فذکر القصۃ ثم قال ما منکم من احد یتوضأ فیحسن الوضوء ثم یقول حین یفرغ من وضوئہ اشھد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک وان محمدا عبدہ ورسولہ الا فتحت لہ ابواب الجنۃ الثمانیۃ یدخل من ایھا شاء قال معاویۃ وحدثنی ربیعۃ بن یزید عن ابی ادریس عن عقبۃ بن عامر انتھی وقال السیوطی قال الحافظ ابن حجر فی تخریج احادیث الشرح لکن روایۃ مسلم سالمۃ عن ھذا الاعتراض والزیادۃ التی فیہ رواھا البزار والطبرانی فی الاوسط من طریق ثوبان ولفظہ من دعا بوضوء فتوضأ فساعۃ فرغ من وضوئہ یقول اشھد ان لا الہ الا اللہ واشھد ان محمدا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اللھم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطھرین الحدیث انتھی **باب الوضوء بالمد** المد عند الشافعی فی المشھور رطل وثلث بالبغدادی والصاع اربعۃ امداد کذا قال الطیبی وقال النووی الصاع خمسۃ ارطال وثلث بالبغدادی والمد رطل وثلث وذلک معتبر علی التقریب لا علی التحدید ھذا ھو الصواب المشھور وذکر جماعۃ من اصحابنا لبعض اصحابنا ان الصاع ھنا ثمانیۃ ارطال والمد رطلان انتھی اقول ھذا القول کقول الامام ابی حنیفۃ فعندہ المد رطلان والصاع ثمانیۃ ارطال لخبر النسائی وابی داود فاخرج بسندہ الی انس رضی اللہ عنہ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یتوضأ بمکوک ویغتسل بخمسۃ مکاکیک انتھی قال فی تیسیر الوصول المکوک المد اقول وھو کتنور واخرج ابو داود بسندہ عن عائشۃ رضی اللہ عنھا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یغتسل بالصاع ویتوضأ بالمد واخرج عن انس رضی اللہ عنہ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یتوضأ باناء یسع رطلین ویغتسل بالصاع ثم الاجماع علی انہ لایشترط قدر معین فی ماء الوضوء والغسل بل مقدار ما یجری علی الاعضاء ولکن یسن ان لاینقص ماء الوضوء عن مد وماء الغسل عن صاع فما اخرجہ ابو داود والنسائی عن ام عمارۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ فاتی بماء فی اناء قدر ثلثی المد لبیان الجواز

شرح سراج احمد

حدثنا احمد بن منیع بن عبد الرحمن ابو جعفر البغوی نزیل بغداد ثقہ حافظ از عاشرہ بود و علی بن حجر قالا ثنا اسمعیل بن علیۃ بضم عین مہملہ وفتح لام وتشدید مثناۃ تحتیہ اسمعیل بن ابراہیم بن مقسم الاسدی معروف بابن علیہ ثقہ حافظ از ثالثہ بود در سنہ ثلث وتسعین و مائۃ وفات کرد از عمر ہشتاد و سہ عن ابی ریحانۃ عبد اللہ بن مطر البصری مشہور بکنیت بود صدوق بود در آخر تغیری راہ یافتہ از ثالثہ است گویند نام او زیاد بود عن سفینۃ مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابو عبد الرحمن گویند نام او مہران بود و او را سفینہ لقب ازان کردند کہ او بار گران برداشتہ بود در سفری از شمشیر و غیرہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یتوضأ بالمد بدرستیکہ آنحضرت بود کہ وضو میکرد بمقدار یک مد آب مد بضم میم پیمانہ است مقدار دو رطل ویغتسل بالصاع وغسل میکرد بمقدار یک صاع آب کہ ہشت رطل باشد وفی الباب عن عائشۃ وجابر وانس بن مالک بزار از ابی ہریرہ روایت کردہ و تضعیف آن کردہ اند کہ یکفی من الجنابۃ ستۃ امداد و عبد الرزاق از عائشہ کہ صاع للغسل و مد للوضوء قال ابو عیسی حدیث سفینۃ حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث سفینہ حدیثی است حسن صحیح وابو ریحانۃ اسمہ عبد اللہ بن مطر وابو ریحانہ نام او عبد اللہ ابن مطر است بفتح میم و طای مہملہ ھکذا روی بعض اہل العلم الوضوء بالمد والغسل بالصاع ہمچنین روایت کردہ اند بعضی اہل علم کہ وضو بمقدار مد است و غسل بمقدار صاع است قال الشافعی واحمد واسحق لیس معنی ھذا الحدیث علی التوقیت وگفت شافعی و احمد و اسحق نیست معنی این حدیث بر تقدیر و تعیین کہ ہمین مقدار است در وضو و غسل والتوقیت والتاقیت ان یجعل للشیء وقت یختص بہ وہو بیان مقدار الموقت یقال وقت الشیء بوقتہ انہ لا یجوز اکثر منہ ولا اقل منہ بدرستیکہ شان اینست کہ روا نیست اکثر از مد و صاع و نہ کمتر ازان وھو قدر ما یکفی و آن مقدار یست کہ کافی باشد و اگر احتیاج بزیادتی باشد زیادہ صرف کند و اگر بکم احتیاج باشد کم ازان مقدار صرف کند و این باعتبار تفاوت اشخاص است چنانکہ ہمین مذہب امام ما

باب کراھیۃ الاسراف فی الوضوء باب است در بیان کراہت اسراف در وضو کہ زیادہ از مقدار ما یحتاج الیہ صرف کند حدثنا محمد بن بشار ثنا ابو داود الطیالسی سلیمان بن داود بن الجارود بصری ثقہ حافظ بود غلطی کردہ در احادیث از تاسعہ بود در سنہ اربع و مائتین وفات کرد ثنا خارجۃ بن مصعب ابن خارجۃ ابو الحجاج السرخسی متروک بود و بود کہ تدلیس میکرد بر کذابین و گفت کہ ابن معین تکذیب آن کردہ از تاسعہ است در سنہ ثمان وستین و مائۃ وفات کرد عن یونس بن عبید عن الحسن عن عتی بن ضمرۃ السعدی بضم عین مہملہ و فتح مثناۃ فوقیہ وتشدید مثناۃ تحتیہ بلفظ تصغیر ابن ضمرہ بفتح ضاد معجمہ و سکون میم و را تمیمی سعدی بصری ثقہ از ثالثہ بود عن ابی بن کعب بضم ہمزہ و فتح موحدہ وتشدید مثناۃ تحتیہ بلفظ تصغیر ابن کعب بن قیس الانصاری الخزرجی النجاری عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان للوضوء شیطانا ابی روایت از آنحضرت کردہ کہ فرمود بدرستیکہ برای وضو شیطانی است در وسواس افگنندہ یقال لہ الولہان گفتہ میشود و نام بردہ می شود مر او را ولہان مشتق از ولہ بمعنی اندوہ و رفتن عقل بسبب اندوہ و بمعنی حیرت و تسمیہ ولہان بجہت اندوہ و تحیر او در حرص و طلب وسوسہ افگندن مردم را در ان یا این صفت ایشان است کہ بجہت وسوسۂ وی در حیرت و اندوہ افتادہ بمجاز بر ان شیطان اطلاق کردہ اند

شرح ابی الطیب

باب کراھیۃ الاسراف فی الوضوء **قولہ** یقال لہ الولہان بفتحتین مصدر ولہ بکسر اللام یولہ ولہانا وھو ذہاب العقل والتحیر من شدۃ الوجد وغایۃ العشق فسمی بہ شیطان الوضوء اما لشدۃ حرصہ علی طلب الوسوسۃ فی الوضوء واما لالقائہ الناس بالوسوسۃ فی مہواۃ الحیرۃ حتی یری صاحبہ حیران ذاہب العقل لا یدری کیف یلعب بہ الشیطان ولم یعلم ہل وصل الماء الی العضو ام لا وکم مرۃ غسلہ

عارضۃ الاحوذی

ابن حنبل لا اعلم فی ھذا الباب حدیثا صحیحا ولکنا نوجب التسمیۃ عند الوضوء وروی فیہ نحو الم تصح وقال علماؤنا ان المراد بھذا الحدیث النیۃ لان الذکر یضاد النسیان والشیئان انما یتضادان بالمحل الواحد فمحل النسیان والذکر متفاوت فی القلب وذکر القلب ھو النیۃ وروی عن احمد ان التسمیۃ غیر واجبۃ وبالاول اقول وکما لا تجب کذلک لا تستحب وقد سئل مالک عن ذلک فقال اترید ان تذبح اشارۃ الی ان التسمیۃ انما ھی مشروعۃ عند الذبح وقال الشافعی

عارضة الاحوذی

هی من سنن الوضوء ولا دليل له فی ذلك

باب المضمضة والاستنشاق سلمان بن يسار عن سلمة ابن قيس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا توضأت فانتثر واذا استجمرت فاوتر صحيح حسن غريب قوله انتثر ای ادخل الماء فی الانف مأخوذ من النثرة وهو الانف احكامه فی مسائل الاولی اختلف العلماء فی المضمضة والاستنشاق فی الطهر علی اربعة اقوال الاول انهما سنتان فی الطهارتين قاله مالك والشافعی والاوزاعی وربيعة وابن مزين الثانی انهما واجبتان فيهما قاله احمد واسحق الثالث ان الاستنشاق واجب والمضمضة

شرح سراج احمد

فاتقوا وسواس الماء پس بپرهیزید وسواس او را که در وضو می آرد و در اسراف آب می اندازد و از حد سنت بیرون می افگند و فی الباب عن عبد الله بن عمرو و عبد الله بن مغفل حاکم و ابن ماجه از ابی روایت کرده باین الفاظ مذکوره و سعید بن منصور از یحیی بن عمرو الشیبانی مرسل و ابن ماجه از ابن عمر بعبارت لا تسرف لا تسرف و ابو نعیم از انس بعبارت لا خیر فی صب الماء الکثیر فی الوضوء وانه من الشیطان و حاکم و رکنی و ابن عساکر از زهری مرسل قال ابو عیسی حدیث ابی بن کعب حدیث غریب لیس اسناده بالقوی عند اهل الحدیث گفت مصنف حدیث ابی حدیثی است غریب و نیست اسناد وی قوی نزد اهل حدیث لانا لا نعلم احدا اسنده غیر خارجة زیرا چه ما نمیدانیم هیچکس را که سند کرده حدیث را سوای خارجه بن زید وقد روی هذا الحدیث من غیر وجه عن الحسن قوله ولا یصح و تحقیق روایت کرده شده است این حدیث بطرق کثیره از حسن که استاد یونس بن عبید است قول آنحضرت که ان للشیطان الخ و صحیح نگشته است فی هذا الباب عن النبی صلى الله عليه وسلم شیء درین باب از آنحضرت چیزی وخارجة لیس بالقوی عند اصحابنا وخارجه بن مصعب قوی نزد یاران ما که اصحاب حدیث اند وضعفه ابن المبارك و تضعیف خارجه کرده است ابن المبارك **باب الوضوء لکل صلوة** باب است دربیان وضو کردن برای هر نمازی حدثنا محمد بن حمید الرازی ثنا سلمة بن الفضل الابرش مولی الانصار قاضی ری صدوق کثیر الخطاء از تاسعه بود بعد از تسعین و مائة وفات کرد و عمر او از صد متجاوز بود عن محمد بن اسحق عن حمید عن انس ان النبی صلى الله عليه وسلم کان یتوضأ لکل صلوة بدرستیکه آنحضرت بود که وضو میکرد برای هر نمازی طاهرا او غیر طاهر در وضو بودی یا در غیر وضو قال قلت لانس فکیف کنتم تصنعون انتم گفت حمید گفتم مر انس بن مالک را پس چه طور بود دید شما که میکردید شما که برای هر نماز وضو میکردید در حالت وضو و غیر وضو قال کنا نتوضأ وضوءا واحدا گفت انس بودیم ما که وضو میکردیم ما یک وضو برای چند نماز تا حدث لاحق نمیشد نماز ها را بیک وضو میگذاردیم قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن غریب والمشهور عند اهل الحدیث حدیث عمرو بن عامر عن انس گفت مصنف حدیث انس که از حمید حدیثی است حسن غریب و مشهور تر حدیث عمرو بن عامر است از انس وقد کان بعض اهل العلم یری الوضوء لکل صلوة استحبابا لا علی الوجوب و تحقیق بودند بعضی از اهل علم که اعتقاد میکردند وضو برای هر نمازی مستحب نه بروجوب چنانکه مذهب امام ابی حنیفه است

شرح ابی الطيب

قوله فاتقوا وسواس الماء ای وسواس صب الماء هل وصل الی اعضاء الوضوء ام لا او هل غسل مرة او مرتين او وسواس ذاته بانه طاهر او نجس او بلغ قلتين ام لا وقال ابن مالك وسواس الولهان وضع الماء موضع ضمير مبالغة فی کمال الوسواس فی شان الماء او لشدة ملازمته انتهی وقال بعض الفضلاء او المراد بالماء البول ای وسواس البول المفضی الی کثرة الاستنجاء **قوله** لانا لا نعلم احدا اسنده غیر خارجة علة للغرابة او خارجة بن مصعب بن خارجة قال الذهبی فی المیزان ضعف جدا **قوله** عند اصحابنا یعنی اهل الحدیث **باب الوضوء لکل صلوة** **قوله** کان یتوضأ لکل صلوة طاهرا او غیر طاهر ظاهره انه کان یعتاد ذلك ففیه اشعار بان تجدید الوضوء کان واجبا علیه ثم نسخ یوم الفتح لحدیث بریدة الذی اخرجه مسلم انه صلى الله عليه وسلم صلی الصلوات الخمس یوم الفتح بوضوء واحد وان عمر رضی الله عنه سأله فقال عمدا صنعته ویحتمل انه کان یجدد استحبابا ثم خشی ان یظن وجوبه فترکه لبیان الجواز ویؤید الاول ما رواه ابو داود واحمد عن عبد الله بن حنظلة بن ابی عامر الغسیل ان رسول الله صلى الله عليه وسلم کان امر بالوضوء لکل صلوة طاهرا کان او غیر طاهر فلما شق ذلك علی رسول الله صلى الله عليه وسلم امر بالسواك عند کل صلوة ووضع عنه الوضوء الا من حدث الا ان لفظ ابی داود انتهی الی قوله بالسواك

شرح سراج احمد

واتفاق ہست ایمہ اربعہ اکہ بیک وضو چند نماز اکہ میخواند روا ست تا زمانی کہ نقض وضو نگشتہ ہست و از نخعی حکایت کردہ شدہ ہست کہ نگذارد بیک وضو

اکثر از پنج نماز ہا و عبید بن عمیر گفتہ ہست کہ وجوب ست وضو برای ہر نماز بحجت ظاہر آیت کریمہ گرفتہ ہست حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید

و عبد الرحمن بن مہدی حسان العنبری ثقہ ثبت حافظ عارف با حوال رجال و حدیث بود ابن المدینی گفتہ ندیدہ ام عالم تر از وی از تاسعہ بود در سنہ

ثمان و تسعین و مایہ وفات کرد از عمر شصت و سہ قالا ثنا سفیان بن سعید بن مسروق الثوری ابو عبد اللہ الکوفی ثقہ حافظ فقیہ عابد امام حجت از روس طبقہ

سابعہ بود و گاہ گاہ تدلیس کردہ در سنہ احدی و ستین و مایہ وفات کرد از عمر شصت و چہار عن عمرو بن عامر الانصاری الکوفی ثقہ صالح الحدیث از خامسہ بود قال

سمعت انس بن مالک یقول کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یتوضأ عند کل صلوۃ بود آنحضرت کہ وضو میکرد برای ہر نمازی قلت فانتم

ما کنتم تصنعون گفت عمرو گفتم مر انس را پس شما بود دید کہ چہ میکردید قال کنا نصلی الصلوات کلہا بوضوء واحد ما لم نحدث گفت انس بودیم ما

کہ میگذاردیم نماز ہای پنجگانہ را بیک وضو تا آنزمان کہ بی وضو نمی شدیم قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وقد روی فی حدیث عن ابن عمر عن

النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال و تحقیق روایت کردہ شدہ ہست در حدیثی کہ از روایت ابن عمر ہست از آنحضرت کہ بدرستیکہ آنحضرت فرمود من توضأ

علی طہر کتب اللہ لہ بہ عشر حسنات ہر کہ وضو کند بر وضو کہ محدث نشدہ باشد بنویسد اللہ تعالی برای او بآن وضو کردن دہ نیکیہا را وروی ہذا

الحدیث الافریقی روایت کردہ این حدیث را افریقی عن ابی غطیف عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم غطیف بضم غین معجمہ و فتح طای

مہملہ و سکون مثناۃ تحتیہ در آخر فاست حدثنا بذلک مصنف گوید حدیث کردہ مارا بہمین حدیث گذشتہ الحسین بن حریث ہر دو لفظ بتصغیر اند

المروزی قال حدثنا محمد بن یزید الواسطی عن الافریقی و ہو اسناد ضعیف و آن اسنادیست ضعیف قال علی قال یحیی بن سعید

القطان ذکر لہشام بن عروۃ ہذا الحدیث گفت علی گفت یحیی ذکر کردہ شد برای ہشام بن عروہ این حدیث فقال ہذا اسناد مشرقی

پس گفت ہشام این اسنادیست مشرقی کبصری **باب** ما جاء انہ یصلی الصلوات بوضوء واحد بابیست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ

آنحضرت بود کہ میگذارد نماز ہا را بیک وضو حدثنا محمد بن بشار ثنا عبد الرحمن بن مہدی عن سفیان عن علقمۃ بن مرثد

بفتح میم و سکون را و مثلثہ حضرمی ابو الحارث الکوفی ثقہ از سادسہ بود عن سلیمان بن بریدۃ بن الحصیب ابو عبد اللہ الاسلمی المروزی ثقہ از

ثالثہ بود در سنہ خمس و مایۃ وفات کرد از عمر نود بریدہ بضم با و فتح را عن ابیہ بریدۃ بن الحصیب مصغر ہست ابو سہل الاسلمی

صحابی ست اسلام آوردہ پیش از بدر در سنہ ثلث و ستین وفات یافت قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یتوضأ لکل صلوۃ

گفت بریدہ بود آنحضرت در ابتدای حال کہ وضو میکرد برای ہر نمازی فلما کان عام الفتح صلی الصلوات کلہا بوضوء واحد پس ہرگاہ کہ

شد سال فتح مکہ بگذارد ہمہ نماز ہا را بیک وضو و مسح علی خفیہ و مسح کرد بر ہر دو موزہ خود فقال عمر انک فعلت شیئا لم تکن فعلتہ قال

شرح ابی الطیب

عند کل صلوۃ و ذکرہ فی باب السواک و علی تقدیر التسلیم فہو قبل الفتح بدلیل ما اخرجہ البخاری عن سوید بن

النعمان انہ خرج مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عام خیبر حتی اذا کانوا بالصہباء صلی العصر ثم دعا بالازواد

فلم یؤت الا بالسویق فامر بہ فثری فاکل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واکلنا ثم قام الی المغرب فتمضمض و مضمضنا

ثم صلی ولم یتوضأ وکذلک صح انہ صلی اللہ علیہ وسلم یوم فتح مکۃ الصلوات کلہا بوضوء واحد وروی البخاری

عن انس رضی اللہ عنہ قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یتوضأ عند کل صلوۃ قلت کیف کنتم

تصنعون قال یجزی احدنا الوضوء ما لم یحدث واما وجہ الاستحباب فیحمل الامر علیہ

عارضۃ الاحوذی

سنۃ قالہ ابو ثور الرابع انہما واجبتان فی الغسل سنتان فی الوضوء قالہ الثوری وابو حنیفۃ واحتجا بحدیث ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم جعل للجنب المضمضۃ والاستنشاق فریضۃ ثلثا ومن المعنی قالا انہ غسل یوجب جمیع البدن فلیدخل فیہ المضمضۃ والاستنشاق فی ہذا یرویہ برکۃ بن محمد الحلبی وہو کذاب واما المعنی فہو منقوض بغسل المیت فانہ یوجب ولا یجبان فیہ واما ابو ثور فاحتج بحدیث سلمۃ ہذا بانہ امر بالاستنثار والامر محمول علی الوجوب والاستنثار ہو ادخال الماء فی النثرۃ وہی الانف وفی الصحیح اذا توضأ احدکم

شرح سراج احمد

عمداً فعلته پس گفت عمر بن الخطاب آنحضرت را بدرستیکه تو کردی چیزیرا که نبودی تو که میکردی آنرا پیش ازین فرمود آنحضرت قصداً کردم آنرا که ہمہ نمازہا را
بیک وضو گذاردم روایت کرده طبرانی و خطیب از ابی الدرداء قال ابو عیسیٰ ہذا حدیث حسن صحیح وروی ہذا الحدیث علی بن قادم عن
سفیان الثوری و روایت کرده این حدیث را علی بن قادم از سفیان ثوری وزاد فیہ وزیاده کرده در حدیث خود این عبارت را توضأ مرة
مرة وضو کرد یک یکبار و شاید که این گذاردن آنحضرت نمازہا را بیک وضو و یک یکبار شستن اعضا را از جہت قلت آب یا برای کاری مہم ضروری
سرعت کرده یا برای بیان جواز نموده وروی سفیان الثوری ہذا الحدیث ایضا عن محارب بن دثار و روایت کرده سفیان ثوری این
حدیث را نیز بطریق دیگر از طریق محارب بن دثار بکسر دال مہملہ و ثاء مثلثہ و راء وعن سلیمان بن بریدة ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یتوضأ
لکل صلوة ورواه وکیع عن سفیان عن محارب عن سلیمان بن بریدة عن ابیہ بریدة وروی عبد الرحمن بن مہدی وغیره
عن سفیان عن محارب بن دثار عن سلیمان بن بریدة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مرسل زیرا که سلیمان تابعی ست چون از آنحضرت روایت
کند و صحابی در میان نباشد مرسل خوانند وہذا اصح من حدیث وکیع و این حدیث صحیح تر ست از حدیث وکیع از سفیان از محارب از سلیمان از بریده
روایت کرده والعمل علی ہذا عند اہل العلم انہ یصلی الصلوات بوضوء واحد الخ و عمل برین حدیث نزد اہل علم که بدرستیکه شان اینست که
گذارده شوند نمازہا بیک وضو تا آنکه حدث نیامده باشد او را وکان بعضہم یتوضأ لکل صلوة استحبابا و بودند بعضی از اہل علم که وضو میکردند
برای ہر نمازی از روی استحباب وارادة الفضل و ارادهٔ فضل ویروی عن الافریقی عن ابی غطیف عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
قال من توضأ علی طہر و روایت کرده شده از افریقی از ابی غطیف از ابن عمر از آنحضرت که فرمود ہر که وضو کند بر وضو کتب اللہ لہ بہ عشر
حسنات بنویسد حق تعالی برای او بسبب آن وضو ده نیکیہا را وہذا اسناد ضعیف و این سند سست ضعیف وفی الباب عن جابر بن
عبد اللہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی الظہر والعصر بوضوء واحد بدرستیکه آنحضرت گذارد نماز ظہر و عصر را بیک وضو روایت
کرده عبد الرزاق از انس بن مالک که انہ کان یتوضأ لکل صلوة و ابو داود و ابن ماجہ از ابن عمر روایت کرده که من توضأ علی طہر کتب لہ عشر حسنات

باب فی وضوء الرجل والمرأة من اناء واحد باب ست در بیان وضوی مرد و زن از یک آوند حدثنا ابن ابی عمر محمد بن یحیی
ابن ابی عمر العدنی نزیل مکہ و گویند که ابو عمر کنیت یحیی ست صدوق بود تصنیف کرده مسند را و ملازم ابن عیینہ شده بود گفت ابو حاتم

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انہ یصلی الصلوات بوضوء واحد **قولہ** ویروی عن الافریقی عن ابی غطیف الی قولہ ہذا اسناد ضعیف
قلت ہو عبد الرحمن بن زیاد بن انعم الافریقی وقد تقدم منہ انہ ضعیف لکن تؤید بروایة غیر واحد عنہ لکن عن ابی غطیف
فعند ابی داود ثنا محمد بن یحیی بن فارس نا عبد اللہ بن یزید المقری ح وثنا مسدد ثنا عیسی بن یونس قالا ثنا عبد الرحمن
ابن زیاد عن ابی غطیف عن ابن عمر قال ابو داود وہذا الحدیث مسدد وہو اتم انتہی ومثلہ عند ابن ماجة الا انہ قال ثنا محمد بن یحیی ثنا
عبد اللہ بن یزید المقری قال ثنا عبد الرحمن بن زیاد عن ابی غطیف قال سمعت عبد اللہ بن عمر قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم یقول من توضأ علی کل طہر فلہ عشر حسنات ولم یروعن مسدد **قولہ** وفی الباب عن جابر بن عبد اللہ اخرجہ
ابن ماجة بسندہ الی الفضل بن بشر قال رأیت جابر بن عبد اللہ رضی اللہ عنہما یصلی الصلوات
بوضوء واحد فقلت ما ہذا فقال رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصنع ہذا فانا
اصنع کما صنع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم **باب** فی وضوء الرجل والمرأة من اناء واحد

عارضة الاحوذی

فلیستنشق بمنخریہ
من الماء ثم لینثره
ومن طریق اخری
عن النبی علیہ السلام
اذا استیقظ احدکم
من منامہ فلیستنشق
ثلث مرات فان
الشیطان یبیت
علی خیاشیمہ قلنا
ہو محمول علی الاستحباب
بما سیاتی من ادلتہ
ان شاء اللہ والعمدة
فی المسالة وجوبہا
ان باطن الفم والانف
ہل لہما حکم الظاہر
ام لا فقالوا انہما فی
حکم الظاہر بدلیل
وجوب غسلہما من
النجاسة وان الصائم
لا یفطر بما یصل الیہما
ودلیلہ الاثر والنظر
اما الاثر بقول النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
للاعرابی توضأ کما
امرک اللہ وعن
عائشة قال
علیہ السلام عشر
من الفطرة فذکر

اسماء الرجال ۱۰ علی بن قادم الخزاعی الکوفی صدوق یتشیع من التاسعة مات سنة ثلث عشرة او قبلہا

شرح سراج احمد

در وی غفلت بود از عاشرہ است در سنۃ ثلث واربعین ومائۃ وفات کرد ثنا سفیان بن عیینۃ عن عمرو بن دینار عن ابی الشعثاء عن ابن
عباس قال گفت ابن عباس حدثتنی میمونۃ حدیث کرد مرا ام المؤمنین میمونۃ بنت الحارث الہلالیۃ زوج النبی صلی اللہ علیہ وسلم گویند کہ نام او
برہ بود پس مسمی کرد او را آنحضرت میمونہ و تزویج فرمود باو در سرف سنۃ سبع وہم در انجا وفات کردہ و مدفون گشتہ سنۃ احدی وخمسین بنا بر
اختلاف اقوال قالت کنت اغتسل انا ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اناء واحد من الجنابۃ گفت ام المؤمنین میمونہ بودم
من کہ غسل میکردم من و آنحضرت از یک آوندے غسل از جنابت می بود وفی الباب عن علی وعائشۃ وانس وام ہانی بنت ابی طالب و
ام صبیۃ وام سلمۃ وابن عمر وابو الشعثاء اسمہ جابر بن زید ابو الشعثاء نام او جابر بود قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وھو
قول عامۃ الفقہاء ان لا باس ان یغتسل الرجل والمرأۃ من اناء واحد **باب** کراھیۃ فضل طھور المرأۃ باب ست در بیان کراہیت
پس ماندہ آب وضو وغسل زن حدثنا محمود بن غیلان ثنا وکیع عن سفیان عن سلیمان التیمی عن ابی حاجب سوادۃ بن عاصم العنزی
البصری صدوق بود از ثالثہ عن رجل من بنی غفار ابو حاجب روایت کردہ از مردی کہ از قبیلۂ غفار بود و مسمی نکردہ آن رجل را قال نہی رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن فضل طھور المرأۃ گفت آن رجل نہی فرمود آنحضرت از پس ماندہ طہور زن وفی الباب عن عبد اللہ
ابن سرجس و در باب کراہیت فضل طہور زن حدیثی مروی گشتہ است از عبد اللہ بن سرجس و روایت کردہ ابو نعیم از معاویہ و سرجس
بفتح سین مہملہ وسکون را وکسر جیم در آخر سین مہملہ عبد الرزاق از ابن عمر روایت کردہ از بعضی اقربای ام المؤمنین جویریہ کہ گفت جویریہ
لا توضئا بفضل وضوئی وابن النجار از عبد اللہ بن عباس روایت کردہ کہ کان الرجال والنساء یتوضئون جمیعا علی عہد رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم من المیضاۃ ونسائی از عائشہ وابن عمر کہ کنت اغتسل انا والنبی صلی اللہ علیہ وسلم من اناء واحد ولکنہ کان بیدا وعبد الرزاق
از اسامہ کہ لا باس بالوضوء من فضل شراب المرأۃ وفضل وضوئہا ما لم تکن جنبا او حائضا فاذا توضأت بہ فلا یضر وسعید بن منصور
از اسامہ کہ دخلت علی ام سلمۃ فوجدت عندہا تورا فیہ ماء فقالت لا تفعل انہ بقیۃ وضوئی قال ابو عیسی وکرہ بعض الفقہاء
الوضوء بفضل طھور المرأۃ گفت مصنف مکروہ داشتہ اند بعضی علما زیادتی و پس ماندگی طہور زن را وھو قول احمد واسحق کرہا فضل
طھورھا وآن قول احمد واسحق ست کہ مکروہ داشتہ اند ہر دو فضل طہور زن را ولیکن بافضل سورھا باسا اعتقاد نکردہ اند ہر دو بفضل طہور زن باکی در عدم جواز
استعمال بلکہ اعتقاد کراہیت داشتہ اند حدثنا محمد بن بشار ومحمود بن غیلان قالا ثنا ابو داود عن شعبۃ عن عاصم قال سمعت ابا حاجب یحدث عن الحکم بن عمرو الغفاری

شرح ابی الطیب

قوله کنت اغتسل انا ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اناء واحد ای مع وحدۃ الماء لا مع تعددہ
وھو المراد کما یتبادر الیہ الذھن ویدل علیہ ما رواہ معاذۃ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت کنت اغتسل انا
ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اناء بینی وبینہ واحد فیبادرنی حتی اقول دع لی دع لی قالت وھما جنبان
رواہ مسلم ولا شک ان ذلک مع وحدۃ الماء والا لا حاجۃ الی قولہا دع لی قال الطیبی ای یوضع
الاناء بینی وبینہ وھو واسع الراس فیجعل ایدینا فیہ ونأخذ الماء للاغتسال ولفظ ابی داود عن
ام صبیۃ اختلفت یدی وید رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الوضوء من اناء واحد انتہی **باب** کراھیۃ
فضل طھور المرأۃ **قوله** نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن فضل طھور المرأۃ ظاہرہ عدم الجواز من فضل طھورھا والحدیث
الآتی فی باب یلیہ یدل علی الجواز فیحمل الآتی علی الجواز وھذا علی ترک الاولی للتنزیہ کذا وفق الطیبی

عارضة الاحوذی

المضمضة و
الاستنشاق ومن
طريق المعنى انهما
من حكم الباطن
خلقة وذلك ظاهر
وحكما فان الجرح
النافذ فيهما ليس
له حكم واما غسلهما
من النجاسة تلوث
الماء اليهما او محاولة
الغذاء بهما الثانية
روى الترمذى وغيره
ان النبى عليه السلام
تمضمض واستنشق
من كف واحدة
وقد روى انه كان
ذلك مرارا في كل
مرة كف والامر في
ذلك قريب والذى
تفرد بقوله من كف
واحدة هو خالد
ابن عبد الله وانما
انفرد الحافظ فزيادة
فهى مسألة من اصول
الفقه والصحيح
قبولها ووجوب
العمل بها كما بيناه
هنا الثالثة قد روى

شرح سراج احمد

کنت عاصم شنیدم ابا حاجب را کہ حدیث میکرد از حکم بن عمرو غفاری این ہمان مرد ست کہ در حدیث اول مسمی نکردہ بود ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم نہی ان یتوضأ الرجل بفضل طہور المرأۃ او قال بسورہا شک راوی ست یا گفتہ بجای بفضل طہور المرأۃ لفظ سورہا یعنی نہی فرمود آنحضرت باستعمال پس خوردہ زن قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن و ابو حاجب اسمہ سوادۃ بن عاصم و ابو حاجب نام او سوادہ بن عاصم ست ولین لفظ شک در روایت محمود بن غیلان ست وقال محمد بن بشار فی حدیثہ گفت محمد بن بشار در حدیث خود این عبارت نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یتوضأ الرجل بفضل طہور المرأۃ ولم یشک فیہ وشک نکردہ محمد بن بشار در حدیث خود بذکر سورہا **باب** الرخصۃ فی ذلک باب ست در بیان رخصت در فضل طہور حدثنا قتیبۃ ثنا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن عکرمۃ عن ابن عباس قال اغتسل بعض ازواج النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی جفنۃ گفت ابن عباس غسل کرد بعضی از ازواج آنحضرت در کاسہ بزرگ شاید کہ میمونہ باشند چنانکہ بالتصریح بآن بود جفنۃ بفتح جیم وسکون فا بمعنی کاسہ بزرگ فاراد النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان یتوضأ منہ پس خواست آنحضرت کہ وضو کند از ان کاسہ فقالت یا رسول اللہ انی کنت جنبا پس گفت آن بعض از ازواج آنحضرت ای رسول خدا بدرستیکہ من بودم جنب و گمان کرد کہ آب آن پلید گشتہ است فقال ان الماء لا یجنب پس فرمود آنحضرت بدرستیکہ آب جنب نمیشود و از غسل جنابت پلید نمیگردد و در اختلاف الائمہ نوشتہ است ولا باس بالوضوء والغسل من فضل ماء الجنب والحائض بالاتفاق وحکی عن احمد انہ لا یجوز للرجل ان یتوضأ من فضل وضوء المرأۃ اذا لم یکن شاہدہا ووافق احمد علی انہ لا یجوز للمرأۃ الوضوء من فضل ماء الرجل والمرأۃ اذا حاضت وہی جنب ثم طہرت اجزأہا غسل واحد عن الحیض والجنابۃ بالاجماع وحکی عن بعض اہل الظاہر انہم اوجبوا علیہا غسلین قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث حسن صحیح وہو قول سفیان الثوری ومالک والشافعی و آن قول سفیان ثوری و مالک و شافعی ست کہ باک نیست آدمی را باستعمال فضل طہور زن و ہمین ست مذہب امام ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ **باب** ما جاء ان الماء لا ینجسہ شئ باب ست در بیان آنکہ بدرستیکہ آب پلید نمیکند آنرا چیزی حدثنا ہناد بن السری والحسن بن علی الخلال در تقریب ست حسن بن علی بن محمد الہذلی ابو علی الخلال الحلوانی نزیل مکہ ثقہ حافظ بود مر او را تصانیف انداز حادی عشرہ بود در سنہ اثنتین واربعین ومائتین وفات کرد و غیر واحد و دیگر کسان بسیار روایت کردہ اند مر قالوا ثنا ابو اسامۃ عن الولید بن کثیر عن محمد بن کعب بن سلیم بن اسد ابو حمزۃ القرظی المدنی وکان قد نزل الکوفۃ مدۃ ثقہ عالم از ثالثہ بود و ولادت او در سنہ اربعین بود بر روایت صحیح و وہم کردہ کسی کہ گفتہ کہ او در عہد آنحضرت متولد شدہ در سنہ عشرین ومائۃ وفات کرد عن عبید اللہ بن عبد اللہ بن رافع بن خدیج از عبید اللہ بن عبد الرحمن بن رافع الانصاری وگویند ابن عبد اللہ و او راوی حدیث بیر بضاعہ ست مستور از رابعہ بود کما فی التقریب

شرح ابی الطیب

باب الرخصۃ فی ذلک **قولہ** فی جفنۃ بفتح الجیم وسکون الفاء اعظم القصاع الظاہر ان فی بمعنی من والحروف بعضہا یاتی بمعنی بعض ویؤیدہ روایۃ ابن عباس فی السابق من اناء واحد من الجنابۃ وفی البخاری کانا یغتسلان من اناء واحد و لا ینافی الوقت فی اناء واحد **قولہ** فقال ان الماء لا یجنب شیئ لما قد یتوہم ان العضو الذی علیہ الجنابۃ فی سائر الاحکام کالعضو الذی علیہ النجاسۃ فیحکم بنجاسۃ الماء من غمس عضو الجنب کما یحکم بنجاستہ من غمس النجس فیہ فبین لہم ان الامر بخلاف ذلک قالہ التوربشتی **باب** ما جاء ان الماء لا ینجسہ شئ

قوت المغتذی

فی جفنۃ بفتح الجیم وسکون الفاء اعظم القصاع من الخشب

عارضۃ الاحوذی

البخاری و مسلم ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم غسلہما من کف واحدۃ وروی طلحۃ بن مصرف عن ابیہ عن جدہ قال رایت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یفصل بین المضمضۃ والاستنشاق والافضل فصلہما فانہ اشبہ باعضاء الوضوء وما روی من الجمع یدل علی الاجزاء لاتصال العضوین وتقارب المحلین وامکان الطہارۃ مع الجمع الثالثۃ اختلف العلماء فی صفۃ الجمع والتفریق علی قولین فمنہم من قال فی الجمع یغرف غرفۃ یتمضمض منہا ویستنشق ثلاثا ومنہم من قال یغرف ثلاث غرفات یجمع فیہا بین

شرح سراج احمد

عن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ قال قیل یا رسول اللہ انتوضأ من بیر بضاعۃ گفت ابو سعید گفتہ شد یا رسول اللہ آیا وضو کنیم از بیر بضاعۃ بضم موحدہ وکسر آن بعضی حکایت کردہ اند بصاد مہملہ چاہی مشہور در مدینہ شریفہ وھی بیر یلقی فیھا الحیض ولحوم الکلاب والنتن وآن چاہی بود کہ انداختہ میشد دران پارچہای خون آلودہ حیض وگوشتہای سگان وبدبوی را کہ مردار باشند فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الماء طھور لا ینجسہ شئ پس فرمود آنحضرت بدرستیکہ آب پاک ست پلید نمیکند او را چیزی قال ابو عیسیٰ ھذا حدیث حسن وقد جوّد ابو اسامۃ ھذا الحدیث لم یرو حدیث ابی سعید

شرح ابی الطیب

قولہ انتوضأ من بیر بضاعۃ بضم الباء واجیز کسرھا وھی بیر معروف بالمدینۃ قالہ ابن مالک وقال الطیبی بضاعۃ دار بنی ساعدۃ بالمدینۃ وھم بطن من الخزرج والمحفوظ فی الحدیث الضم وقولہ انتوضأ بتائین مثناتین من فوق خطاب للنبی صلی اللہ علیہ وسلم وبالنون غلط **قولہ** یلقی فیھا الحیض بکسر الحاء وفتح الیاء جمع حیضۃ بکسر الحاء وسکون الیاء وھی الخرقۃ التی تستعملھا المرأۃ فی دم الحیض قال الطیبی وجہ القاءھا فیھا انھا کانت بمسیل من بعض الاودیۃ التی یحل فیھا اھل البادیۃ فیلقی تلک القاذورات بافنیۃ منازلھم فیکسحھا السیل فیلقیھا فی البیر فعبر عنہ القائل بوجہ یوھم ان الالقاء من الناس لقلۃ تدینھم وھذا مما لا یجوزہ مسلم فانہ یظن ذلک بالذین ھم افضل القرون ازکاھم وھم الصحابۃ رضی اللہ عنھم **قولہ** والنتن بفتح النون وسکون التاء وتکسر وھی الرائحۃ الکریھۃ والمراد بھاھنا الشئ المنتن کالعذرۃ والجیفۃ **قولہ** ان الماء طھور لا ینجسہ شئ قیل الالف واللام للعھد الخارجی فتاویلہ ان الماء الذی تسألون عنہ وھو ماء بیر بضاعۃ التی کان ماؤھا ساقیا لا طھور لکونہ جاریا وھذا التاویل علی قول من یقول بتنجس الماء القلیل بوقوع النجاسۃ کدون القلتین او دون عشر فی عشر واما من یقول بعدم نجاسۃ الماء ولو قلیلا فلا یحتاج الی تاویل بل یحمل الحدیث علی عمومہ ثم مذھب مالک ومقتضی ان العبرۃ لعموم اللفظ لا لخصوص السبب ذلک **قولہ** وقد جوّد ابو اسامۃ ھذا الحدیث قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد صححہ احمد بن حنبل وعیسی بن معین وابن حزم ونقل الجوزی ان الدار قطنی قال انہ لیس بثابت ولم یر ذلک فی العلل لہ ولا فی السنن واعلہ القطان بجھالۃ راویہ عن ابی سعید واختلاف الرواۃ فی اسمہ واسم ابیہ

قوت المغتذی

عن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ قال قیل یا رسول اللہ انتوضأ من بیر بضاعۃ قال النووی فی شرح المھذب ھو بتائین مثناتین من فوق خطاب للنبی صلی اللہ علیہ وسلم قال وقد رأیت من صحفہ بالنون وھو غلط فاحش قال ولفظ روایۃ النسائی مررت بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم وھو یتوضأ من بیر بضاعۃ فقلت اتتوضأ منھا وللدار قطنی قیل یا رسول اللہ انہ یستقی لک من بیر بضاعۃ بیر بنی ساعدۃ وھو بیر یلقی فیھا محائض النساء ولحوم الکلاب وعذر الناس والمشھور فی بضاعۃ انھا بضم الباء واعجام الضاد وحکی جماعۃ کسرھا ثم قیل ھو اسم لصاحب البیر وقیل اسم لموضعھا یلقی فیھا الحیض ضبطہ النووی بکسر الحاء وفتح الیاء وزاد ابن سید الناس جمع حیضۃ بکسر الحاء علی الاسم من الحیضۃ بالفتح حدیث حسن وقد جوّد ابو اسامۃ ھذا الحدیث قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد صححہ احمد بن حنبل ویحیی بن معین وابن حزم ونقل ابن الجوزی ان الدار قطنی قال انہ لیس بثابت ولم یر ذلک فی العلل لہ ولا فی السنن واعلہ ابن القطان بجھالۃ راویہ عن ابی سعید واختلاف الرواۃ فی اسمہ واسم ابیہ

عارضۃ الاحوذی

المضمضۃ والاستنشاق واما الیدین فمنھم من قال یغرف غرفۃ یتمضمض منھا ثلثا واخری یستنشق منھا ثلثا ومنھم من قال ثلث للمضمضۃ ومثلھا للاستنشاق والاقوی عندی غرفۃ واحدۃ لھما مرۃ واحدۃ وفی الیدین ثلث لکل غسلۃ وعلیہ یدل ظاھر الاحادیث والجمع اقوی فی النظر وعلیہ یدل الظاھر من الاثر وقد اخبرنی شیخنا ابو عبد اللہ محمد ابن یوسف بن احمد القیسی قال رأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی المنام فقلت لہ اجمع بین المضمضۃ والاستنشاق فی غرفۃ واحدۃ قال نعم

عارضۃ الاحوذی

باب تخليل اللحية

حسان بن بلال قال رأيت عمار بن ياسر توضأ فخلل لحيته فقيل له او قال فقلت له اتخلل لحيتك قال وما يمنعني ولقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يخلل لحيته

حديث مقطوع لم يسمع عبد الكريم بن ابي المخارق من حسان بن وائل عن عثمان قال رأيت النبي صلى الله عليه وسلم يخلل لحيته حسن صحيح وقد روى ابوداود عن انس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان اذا توضأ اخذ كفا من ماء فادخله تحت حنكه فخلل لحيته ثم قال هكذا امرني ربي

شرح سراج احمد

فی بیر بضاعۃ احسن ما روی ابو اسامۃ گفت مصنف این حدیث حسن ست و تحقیق نسبت بقوت کردہ ابو اسامہ این حدیث را روایت کردہ نشدہ حدیث ابی سعید خدری را در بیر بضاعہ نیک تر از انچہ روایت کردہ ابو اسامہ وقد روی هذا الحدیث من غیر وجہ عن ابی سعید و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از بسیار طرق از ابی سعید وفی الباب عن ابن عباس و عائشۃ ابن ماجہ از حدیث راشد بن سعد از ابی امامہ روایت کردہ کہ الماء طهور لا ینجسہ شیء الا ما غیر لونہ او طعمہ او ریحہ و طبرانی و دارقطنی نیز مانند آن روایت کردہ لیکن بدون لفظ لونہ روایت کردہ اند بعجہ و تصحیح آن کردہ ابن خزیمہ و ابن حبان و غیر ایشان از ابن عباس کہ مرفوع کردہ کہ الماء لا یخبثہ شیء و دارقطنی از سهل بن سعد نیز مثل آن روایت کردہ کما فی التخریج و در کنز العمال نوشتہ است نسائی و احمد و دارقطنی و بیهقی در سنن روایت از ابی سعید و ابن ماجہ و سعید بن منصور در سنن از ابی امامہ و ابوداود و ابن حبان و ابن عساکر از ابن عباس و دارقطنی از جابر بلفظ لیس علی الماء جنابۃ ولا علی الارض جنابۃ ولا علی الثوب جنابۃ روایت کردہ اند **باب** منہ آخر بابی ست دیگر متعلق بباب سابق حدثنا هناد نا عبدۃ عن محمد بن اسحق عن محمد بن جعفر ابن الزبیر بن العوام القرشی الاسدی المدنی گفت نسائی و دارقطنی ثقہ بود ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات و وی از فقہا و قرای مدینہ بود عن عبید اللہ بن عبد اللہ بن عمر لفظ اول مصغر ست و لفظ دوم مکبر ست عدوی و مدنی شقیق سالم بود و ابوبکر کنیت داشت ثقہ قلیل الحدیث بود و گفت ابوزرعہ و نسائی و عجلی ثقہ بود ذکر کردہ ابن حبان در ثقات از ثالثہ بود در سنہ ست و مائۃ وفات کرد عن ابن عمر قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وهو یسأل عن الماء گفت عبد اللہ بن عمر شنیدم آنحضرت را در حالی کہ او پرسیدہ میشد از حال آب یکون فی الفلاۃ من الارض کہ باشد آن آب در صحرای فراخ و بیابان از زمین فلاۃ بفاست و ما ینوبہ من السباع والدواب و حال آنکہ بنوبت می آیند در ان آب چارپایان و درندگان و میخورند از ان و بول و سرگین میکنند در ان قال اذا کان الماء قلتین لم یحمل الخبث فرمود چون باشد آب بمقدار دو قلہ برمیدارد و قبول نمیکند پلیدی را یعنی پلید نمیشود بافتادن چیزی از پلیدی در ان و قلہ بضم بمعنی سبوحی بزرگ کہ در ان آب کنند و در اصل قلہ چیزی بلند را گویند چنانکہ کوہ کوہان و تارک سر و جز آن را نیز قلہ گویند از جهت بلندی وی و از آنجهت کہ بر میدارد او را مردی بزرگ و مقدار قلہ دو نیم مشک خرد کہ آن را قربہ گویند پس قلتین پنج مشک

شرح ابی الطیب

قولہ اذا کان الماء قلتین لم یحمل الخبث قیل القلۃ الجرۃ الکبیرۃ التی تسع مائتین و خمسین رطلا بالبغدادی فالقلتان خمس مائۃ رطل وقیل ست مائۃ وقال ابن مالک القلۃ معروفۃ بالحجاز وقال القاضی التی یستقی بها لان الید تقلها وقیل القلۃ ما یستقلہ البعیر کذا ذکرہ الطیبی ومعنی لم یحمل الخبث لم ینجس بملاقاۃ النجاسۃ کما فی روایۃ ابی داود

قوت المغتذی

عن ابن عمر سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یسأل عن الماء یکون فی الفلاۃ من الارض وما ینوبہ ای ینزل بہ و یقصدہ وقال ابن سید الناس ای ما یطرقہ من السباع والدواب قال اذا کان الماء قلتین لم یحمل الخبث معناہ لم ینجس بوقوع النجاسۃ فیہ کما فی روایۃ ابی داود و ابن حبان فانہ لا ینجس وفی روایۃ الحاکم لم ینجسہ شیء والتقدیر لا یقبل النجاسۃ بل یدفعها عن نفسہ ولو کان المعنی انہ یضعف عن حملہ لم یکن للتقیید بالقلتین معنی فان ما دونهما اولی بذلک وقیل معناہ لا یقبل حکم النجاسۃ کما فی قولہ تعالی مثل الذین حملوا التوراۃ ثم لم یحملوها ای لم یقبلوا حکمها قال ابن العربی هذا الحدیث مطعون علیہ او مضطرب فی الروایۃ او موقوف

شرح ابي الطيب

عن ابن عمر عن ابيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اذا كان الماء قلتين فانه لا ينجس كذا رواه ابن حبان
وفي رواية الحاكم لم ينجسه شيء والتقدير لم يقبل النجاسة كما يقال فلان لا يحمل ضيما اذا امتنع عن قبوله وقيل معناه
لا يقبل حكم النجاسة كما في قوله تعالى مثل الذين حملوا التورية ثم لم يحملوها اي لم يقبلوا احكامها وقيل لم يحمل اي يضعف عنه لقلته
كفلان لا يحمل الحجارة اي لا يطيقه لثقله قال ابن العربي مدار هذا الحديث على مطعون عليه او مضطرب في الرواية او موقوف
واختلفت رواته فقيل قلتين وقيل قلتين او ثلثا وروى اربعون قلة وروى اربعون غربا ووقف على ابن عمر وعلى ابي هريرة وقال
ابن عبد البر في التمهيد هذا الحديث تكلم فيه جماعة من اهل العلم ولم يوقف على حقيقة مبلغ القلتين في اثر
ثابت وقال في الاستذكار حديث معلول رده اسمعيل القاضي وتكلم فيه وقال الطحاوي انما لم نقل به لان مقدار
القلتين لم يثبت وقال ابن دقيق العيد هذا الحديث قد صححه بعضهم وهو صحيح على طريقة الفقهاء لانه وان كان
مضطرب الاسناد مختلفا في بعض الفاظه فانه يجاب عنه بجواب صحيح فانه يمكن الجمع بين الروايات و
لكنه تركه لانه لم يثبت عندنا بطريق استقلالي يجب الرجوع اليه شرعا تعيين مقدار القلتين كذا في حاشية
السيوطي اقول ولهذا قال ابن الهمام فيه اضطراب سندا ومتنا اقول لكن اخذ به الامام الشافعي
وصححه ابو عبيد واحمد واسحق ويحيى بن معين وابن خزيمة والطحاوي وابن حبان

قوت المغتذي

وحسبك ان الشافعي رواه عن الوليد بن كثير وهو اباضي واختلفت رواياته فقيل قلتين وقيل قلتين او ثلثا
وروى اربعون قلة وروى اربعون غربا ووقف على ابن عمر وعلى ابي هريرة ولقد رام الدار القطني ان يتخلص من
رواية هذا الحديث بجر لغة الدقن فاغتص بها وعلى كثرة طرقه لم يخرجه من شرط الصحة وقال ابن عبد البر
في التمهيد هذا الحديث تكلم فيه جماعة من اهل العلم ولم يوقف على حقيقة مبلغ قلتين في اثر ثابت وقال في
الاستذكار حديث معلول رده اسمعيل القاضي وتكلم فيه وقال الطحاوي انما لم نقل به لان مقدار القلتين لم يثبت
وقال ابن دقيق العيد هذا الحديث قد صححه بعضهم وهو صحيح على طريقة الفقهاء لانه وان كان
مضطرب الاسناد مختلفا في بعض الفاظه فانه يجاب عنه بجواب صحيح انه يمكن الجمع بين الروايات
ولكنه تركه لانه لم يثبت عندنا بطريق استقلالي يجب الرجوع اليه شرعا تعيين مقدار
القلتين وقال الحافظ ابو الفضل العراقي في اماليه قد صحح هذا الحديث الجم الغفير في ايمة الحفاظ
الشافعي وابو عبيد واحمد واسحق ويحيى بن معين وابن خزيمة والطحاوي وابن حبان والدار قطني و
ابن مندة والحاكم والخطابي والبيهقي وابن حزم واخرون وقال البيهقي قد ورد في بعض طرق الحديث
قلتين بقلال هجر وقلال هجر كانت مشهورة عندهم ولهذا شبه رسول الله صلى الله عليه وسلم
ما راى ليلة المعراج من نبق سدرة المنتهى بقوله فاذا ورقها مثل آذان الفيلة واذا نبقها مثل
قلال هجر وقال الازهري القلال مختلفة بين قرى العرب وقلال هجر اكبرها وقال الخطابي هجر
مشهورة الصنعة معلومة المقدار والقلة لفظ مشترك وبعد صرفها الى احد معلوماتها وهي الاواني

عارضة الاحوذي

غريبه قوله يخلل
اي يدخل يده
في خللها وهي
الفروج التي بين
الشعر ومنه فلان
خليل فلان اي
يخالل حبه فروج
جسمه حتى يبلغ
الى قلبه ومنه
الخلال وبناء
ذلك كله يرجع
الى هذا احكامه
اختلف العلماء
في تخليلها على
اربعة اقوال
احدها انه لا يستحب
قاله مالك في
العتبية الثاني انه
يستحب قاله ابن
حبيب الثالث
انها ان كانت
خفيفة وجب
ايصال الماء اليها
وان كانت كثيفة
لم يجب ذلك قاله
مالك عن عبد الوهاب
الرابع من علمائنا
من قال يغسل

شرح سراج احمد

آب باشد و قریب ستدار یک سبوی کلان که متعارف دیار ماست و بحساب شرع پنجاہ من گفته اند پس قلتین دو بیست و پنجاہ من باشد و بعضی گفته اند مقدار قریب صد رطل عراقی ست و رطل عراقی صد و بست و ہشت درم و من شرعی چہل و سہ سیر شاہی ست و این مذہب امام شافعی ست و امام احمد نیز با او شریک ست که چون آب بقلتین برسد با فتادن پلیدی پلید نمیگردد مادامیکه تغیر در بوی و طعم و رنگ نشده باشد قال محمد ابن اسحق گفت محمد بن اسحق در تفسیر قلہ القلۃ ہی الجرار قلہ سبوی کلان ست والقلۃ التی یستقی فیہا و قلہ آن سبوئی ست که دو سبو شود آب دران قال ابو عیسی وہو قول الشافعی و احمد و اسحق قالوا اذا کان الماء قلتین لم ینجسہ شیء ما لم یتغیر ریحہ او طعمہ گفتند شافعی و احمد و اسحق چون شود آب مقدار دو قلہ پلید نمیکند او را چیزی از نجاسات مادامیکه متغیر نشود بوی او یا مزہ او و قالوا یکون نحوا من خمس قرب و گفته اند ہر سہ امامان که باشد قلتین قریب پنج مشک و در اختلاف الائمہ نوشته است که قلتین پانصد رطل بغدادی تقریباً او پانصد و ہشت رطل دمشقی می باشد و بمساحت مقدار ذراع و ربع در درازی و عرض و عمق ست و گفت مالک لیس للماء یحمل النجاسۃ قدر معلوم متی تغیر لونہ او طعمہ او ریحہ قلیلا کان او کثیرا **باب** کراہیۃ البول فی الماء الراکد باب ست در بیان کراہت بول کردن در آب ستادہ که جاری نباشد حدثنا محمود بن غیلان ثنا عبد الرزاق عن معمر عن ہمام بن منبہ ہمام بفتح ہا و تشدید میم آن منبہ بضم میم و فتح نون و کسر موحدہ مشددہ ابن کامل ابو عتبۃ الیمانی الصنعانی گفت اسحق بن منصور از ابن معین ثقہ بود و گفت عجلی تابعی ثقہ است در تقریب ست ثقہ از رابعہ بود در سنہ اثنین و ثلثین و مائۃ وفات یافت عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا یبولن احدکم فی الماء الدائم ثم یتوضأ منہ فرمود آنحضرت البتہ شاشا نکند یکی از شما در آبی که ستادہ شود و جاری نبود پستر وضو کند ازان آب بدانکه آب راکد چون کمتر از مقدار قلتین باشد پلید میگردد بمجرد ملاقات نجاست اگرچہ اوصاف او متغیر نشدہ باشند چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ و شافعی و احمد ست در یکی از دو روایت و گفت مالک و احمد در یک روایت که آن پاک ست مادامیکه متغیر نشود اوصاف او و نزد امام ما ابی حنیفہ قلتین را اعتبار نیست و گفته است که مقدار آب

شرح ابی الطیب

والدارقطنی وابن مندۃ والحاکم والخطابی والبیہقی وابن حزم والآخرون **باب** کراہیۃ البول فی الماء الراکد **قولہ** لا یبولن احدکم فی الماء الدائم ای الراکد الساکن من دام الشیء سکن ومکث **قولہ** ثم یتوضأ منہ الروایۃ بالرفع وکلمۃ ثم استینافیۃ والجملۃ بمنزلۃ علۃ النہی ای لا یبولن احدکم فیہ لانہ یتوضأ منہ بعدہ فکانہ قال انہ کیف یبول فیہ وہو یحتاج الیہ بعدہ للتوضی او غیرہ والبول فیہ ان لم ینجسہ لکثرتہ فلا اقل انہ ینفر الطبع عنہ وذکر ابن مالک النحوی فی مثلہ انہ یجوز ایضا جزمہ عطفا علی موضع لا یبولن ونصبہ باضمار ان واعطاء ثم حکم واو الجمع لکن فیہ نظر لانہ یقتضی ان یکون المنہی عنہ الجمع بینہما ولیجاب عنہ البعض بانہ مثل قولہ تعالی ولا تلبسوا الحق بالباطل وتکتموا الحق والمنہی عنہ الجمع والافراد فکذلک ہہنا

قوت المغتذی

تبقی مترددۃ بین الکبائر والصغائر والدلیل علی انہا من الکبائر جعل الشارع الحد مقدرا لبعدہ فدل علی انہ اشار الی اکبرہا لانہ لا فائدۃ فی تقدیرہ بقلتین صغیرتین مع القدرۃ علی تقدیرہ بواحدۃ کبیرۃ لا یبولن احدکم فی الماء الدائم ای الراکد ثم یتوضأ بالرفع

عارضۃ الاحوذی

ما قابل الذقن ایجابا وما وراءہ استحبابا الثانیۃ فی تخلیلہا فی الجنابۃ روایتان عن مالک احدہما انہ واجب وان کثفت رواہ ابن وہب وروی ابن القاسم وابن عبد الحکم سنۃ لانہا قد صارت فی حکم الباطن کداخل العین ووجہ آخر وہو قول ابی حنیفۃ والشافعی ان الفرض قد انتقل الی الشعر بعد نباتہ کشعر الراس قد استوفینا التفریع والتعلیل فی کتب الفروع **ابواب** مسح الراس ذکر عبد اللہ ابن زید ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مسح راسہ بیدیہ فاقبل بہما وادبر بدأ بمقدم راسہ الی آخرہ

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

که پلید نشود بعتاد ن پلیدی مادام که متغیر نشود یکی از اوصاف آب آن مقدار ست که حرکت نکند یکجانب وی بحرکت جانب دیگر پس آنجانب که
متحرک نشود پاک ست و الجاری کالراکد عند ابی حنیفة و احمد و علی القول الجدید الراجح من مذہب الشافعی و قال مالک لا ینجس الجاری الا بالتغیر
قلیلا کان او کثیرا و ہو القدیم من قول الشافعی و اختاره جماعة من اصحابه کالبغوی و امام الحرمین و الغزالی قال النووی فی شرح المہذب
و ہو قوی عقیلی در ضعفاء و دار قطنی و ابن عدی در کامل از جابر روایت آورده اند که اذا بلغ الماء اربعین قلة لا یحمل الخبث قال
ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح و فی الباب عن جابر و در باب کراہت بول در آب ساکن حدیثی مروی گشته ہست از جابر بن عبد اللہ بن حبان
و بیہقی در سنن و ابن حبان و ابن ماجه و احمد و نسائی از ابی ہریرة و ابن ماجه از عبد اللہ بن الحارث بن جزء روایت کرده اند و محققین امام طحاوی نیز از ابی ہریرة

باب فی ماء البحر انه طہور باب در بیان حال آب دریا که بدرستیکه آن پاک ست حدثنا قتیبة عن مالک ح و حدثنا الانصاری حدثنا معن قال حدثنا مالک
عن صفوان بن سلیم عن سعید بن سلمة عن آل بن الازرق ان المغیرة بن ابی بردة بدرستیکه مغیره بن ابی برده و ہو من بنی عبد الدار و از قبیله عبد الدار ہو
اخبره حدیث کرده آل ابن الازرق انه سمع ابا ہریرة یقول سال رجل رسول اللہ صلی اللہ علیه و سلم بدرستیکه مغیره شنیده ابا ہریره که میگفت سوال کرد مردی آنحضرت را

شرح ابی الطیب

قوله و فی الباب عن جابر اخرجه مسلم عن جابر رضی اللہ عنه انه نہی ان یبال فی الماء الراکد **باب** فی ماء البحر
انه طہور **قوله** مالک بن صفوان بن سلیم عن سعید بن سلمة عن آل بن الازرق ان المغیرة بن ابی بردة قال
ابن العربی حدیث مشہور و لکن فی طریقه مجہول و ہو الذی قطع بالصحیحین عن اخراجه و اصل مالک ابن
شہرة الحدیث بالمدینة تغنی عن صحة سنده انتہی و قال الشافعی فی اسناده ہذا الحدیث من لا اعرفه قال البیہقی
یحتمل ان یرید سعید بن سلمة او المغیرة او کلیہما و قال الحافظ ابن حجر فی التخریج لم ینفرد به سعید عن
المغیرة فقد رواه عنه یحیی بن سعید الانصاری و المغیرة و ثقه النسائی و قد صحح ہذا الحدیث غیر
الترمذی ابن المنذر و ابن خزیمة و ابن حبان و الحاکم و ابن مندة **قوله** سال رجل سمی ابن بشکوال
السائل عبد اللہ المدلجی و قال النووی فی شرح المہذب اسمه عبید و قیل عبد

قوت المغتذی

مالک عن صفوان بن سلیم عن سعید بن سلمة عن آل بنی الازرق ان المغیرة ابن ابی بردة و ہو من بنی عبد الدار اخبره
انه سمع ابا ہریرة یقول سال رجل رسول اللہ صلی اللہ علیه و سلم فقال یا رسول اللہ انا نرکب البحر الحدیث قال ابن العربی حدیث
مشہور فی لکن فی طریقه مجہول و ہو الذی قطع بالصحیحین عن اخراجه و اصل مالک ان شہرة الحدیث بالمدینة تغنی عن صحة
سنده انتہی و قال الشافعی فی اسناده ہذا الحدیث من لا اعرفه قال البیہقی یحتمل ان یرید سعید بن سلمة او المغیرة او کلیہما
و قال الحافظ ابن حجر فی التخریج لم ینفرد سعید عن المغیرة فقد رواه عنه یحیی بن سعید الانصاری و المغیرة و ثقه النسائی
و قد صحح ہذا الحدیث غیر الترمذی ابن المنذر و ابن خزیمة و ابن حبان و الحاکم و ابن مندة و ابو محمد
البغوی و سمی ابن بشکوال السائل عبد اللہ المدلجی قال النووی فی شرح المہذب اسمه
عبید و قیل عبد قال و اما قول الاسمعانی فی الانساب اسمه العرکی ففیه ایہام ان العرکی اسم
علم له و لیس کذلک بل العرکی وصف له و ملاح السفینة

عارضة الاحوذی

ہذا اصح شیء فی الباب
و ذکر حدیث الربیع
انه بدأ بمؤخر راسه
ثم بمقدمه و باذنیه
ظہورہما و بطونہما
قال حسن و حدیث
عبد اللہ اصح و قال
بعد ذلک عن الربیع
ان النبی علیه السلام
رأیته توضأ و مسح
راسه و ما اقبل منه
و ما ادبر و صدغیه
و اذنیه مرة واحدة
فقال ہو حسن صحیح
مع انه حسن ما
اسنده عن عبد اللہ
ابن محمد بن عقیل
عنہا و ذکر بعد ذلک
عن عبد اللہ بن
زید ابن لہیعة
بماء غبر من فضل
یدیه اخرجه ابو عیسی
و صحح الروایة الاخری
انه مسح راسه بماء
غیر فضل یدیه و
قال حسن صحیح و
ذکر حدیث ابن عباس
و صححه ان النبی

عارضة الاحوذی

صلی اللہ علیہ وسلم مسح براسہ واذنیہ ظاهرهما وباطنهما وذکر حدیث ابی امامة ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال الاذنان من الراس والصحیح ان ذلك من قول ابی امامة قصدی ابن عجلان لا من نفس الحدیث والحدیث نصه ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح براسه وقال الاذنان من الراس یعنی ان هذا قول ابی امامة لا قول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احکامه کثیرة نذکر منها فی هذه العارضة خمس مسائل الاولی قوله مسح راسه یعنی جمیعه وفی المسألة احد عشر قولا بیناها فی الاحکام وفی

شرح سراج احمد

فقال یارسول اللہ انا نرکب البحر ونحمل معنا القلیل من الماء پس گفت ای رسول خدا بدرستیکه ما سوار میشویم بر کشتی در دریای شور و برمیداریم همراه خویش آبی کم قلیل المقدار برای خوردن و نوشیدن فان توضأنا به عطشنا پس اگر وضو کنیم با آن آب تشنه خواهیم شد و آب خوردن و نوشیدن مفقود گردد افنتوضأ من البحر آیا پس وضو کنیم با آب دریای شور فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم هو الطهور ماؤه الحل میتته پس فرمود آنحضرت آن پاک است آب وی حلال است مرده او از ماهی وغیره

شرح الطیبی

قوله انا نرکب البحر زاد الحاکم نرید الصید ونحمل معنا القلیل من الماء لفظ الحاکم والبیهقی فیجیء احدنا معه الاداوة وهو یرجو ان یاخذ الصید قریبا فربما وجده کذلك وربما لم یجد الصید حتی یبلغ من البحر مکانا لم یظن ان یبلغه فلعله یحتلم او یتوضأ فان اغتسل او توضأ بهذا الماء فلعل احدنا یهلکه العطش فهل تری فی ماء البحر ان نغتسل او نتوضأ به اذا خفنا ذلك الحدیث فقال الحدیث قوله هو الطهور ماؤه لم یقل نعم لئلا یتبادر الی الذهن قصر الحکم علی موضع الضرورة کما هو المفروض فی السوال اما الزیادة فی الجواب بقوله الحل میتته فلتتمیم الفائدة وهی زیادة تنفع لاهل الصید وکان السائل منهم وهذا من محاسن الفتوی والطهور بمعنی المطهر لانهم سألوه عن تطهیر مائه لا عن طهارته والحصر فیه للمبالغة قال الطیبی نقلا عن الزجاج ان الطهور هو الماء الذی یتطهر به ولا یجوز الا ان یکون طاهرا فی نفسه مطهرا لغیره کلا عدولهم عن صیغة الفاعل الی فعول وفعیل لزیادة معنی لان اختلاف المبانی لاختلاف المعانی لکن زیادة الطهارة لیست بالنسبة الی طاهر اخر هو اطهر منه بل بالقیاس الی ما یتطهر به ففیه معنی الطهارة والتطهیر بخلاف طاهر وان کان القیاس ان یعتبر زیادة الطهارة لانه فعل لازم انتهی قال ابن العربی انما توقفوا فی ماء البحر لاحد وجهین اما لانه لا یشرب واما لانه طبق جهنم کما روی عن ابن عمر وابن عمرو وما کان طبق سخط لا یکون طریق طهارة ورحمة

قوت المغتذی

انا نرکب البحر زاد الحاکم نرید الصید ونحمل معنا القلیل من الماء لفظ الحاکم والبیهقی فیجیء احدنا معه الاداوة وهو یرجو ان یاخذ الصید قریبا فربما وجده کذلك وربما لم یجد الصید حتی یبلغ من البحر مکانا لم یظن ان یبلغه فلعله یحتلم او یتوضأ فان اغتسل او توضأ بهذا الماء فلعل احدنا یهلکه العطش فهل تری فی ماء البحر ان نغتسل به او نتوضأ به اذا خفنا ذلك فقال اغتسلوا منه وتوضؤا به هو الطهور ماؤه بفتح الطاء الحل میتته قال الخطابی فی الاصلاح عوام الرواة یقولون بکسر المیم من المیتة یقولون میتة وانما هو میتة مفتوحة یریدون حیوان البحر اذا مات فیه سمعت ابا عمر یقول المیتة الموت وهو امر اللہ یقع فی البر والبحر لا یقال حلال ولا حرام قال ابن العربی انما توقفوا عن ماء البحر لاحد وجهین اما لانه لا یشرب واما لانه طبق جهنم کما روی عن ابن عمرو وما کان طبق سخط لا یکون طریق طهارة ورحمة وانما اجابهم بما ذکر ولم یقل لهم نعم لانه لو قال ذلك لما جاز الوضوء به الا للضرورة علی حسب ما وقع السوال فاستأنف بیان الحکم بجواز الطهارة به وزاد فی الجواب ما تتم به الفائدة وذلك من محاسن الفتوی وقد روی الدارقطنی ان البحر طهور الملائکة اذا نزلوا واذا عرجوا انتهی

شرح سراج احمد

وفی الباب عن جابر والفراسی حاکم از ابن عباس روایت کرده که البحر طہور و ابن ماجہ از ابی ہریرہ آورده که البحر طہور ماؤه الحل میتۃ و دارقطنی از ابی ہریرہ روایت کرده که من لم یطہره البحر فلا طہره اللہ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وھو قول اکثر الفقہاء و آن قول اکثر فقہا ست که آب دریا پاک ست من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم از صحابہ منہم ابوبکر و عمر و ابن عباس لم یروا باسا بماء البحر بعضی از آن فقہای صحابہ ابوبکر صدیق و عمر بن الخطاب و ابن عباس اند که اعتقاد میدارند که پاک نیست آب دریا وقد کره بعض اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم الوضوء بماء البحر مکروه داشته اند بعضے از صحابہ وضو از آب دریا شوری منہم ابن عمر و عبد اللہ بن عمرو وقال عبد اللہ بن عمرو ھو نار بعضے از ایشان عبد اللہ بن عمر و عبد اللہ بن عمرو بن العاص ست و گفت عبد اللہ بن عمرو آب دریای شور آتشی ست یعنی موذی ست که مولد امراض است درجلد باب التشدید فی البول باب ست در بیان سختی در پرہیز کردن از بول حدثنا ہناد و قتیبۃ و ابو کریب قالوا اخبرنا وکیع عن الاعمش قال سمعت مجاہدا یحدث عن طاؤس کالبوس ابن کیسان ابو عبد الرحمن الخولانی الحمیری مولاہم الہمدانی از ابنا فرس بود و گفت یحیی بن معین نام او ذکوان ست و تسمیہ بطاؤس از انست که طاؤس قراء بود و یکی از اعلام تابعین و خیار عباد اللہ الصالحین بود و او کیس محدثین ست در مکہ روز ترویہ سنۃ خمس و مائۃ وفات یافت و نماز گزارد بروے ہشام بن عبد الملک عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مر علی قبرین گفت ابن عباس بدرستیکه آنحضرت بگذشت بر دو گور فقال انہما یعذبان فرمود که ہر دو کس بدرستیکه ہر دو صاحب گورہا عذاب کرده میشوند در گورہا وما یعذبان فی کبیر و عذاب کرده نمیشوند بسبب کاری بزرگ در نظر مردم اما ہذا فکان لا یستتر من بولہ ایکی ازین دو کس بود که پوشیده نمیکرد خود را از بول خود و پرہیز ازان نمیکرد و قطرات بول بر تن و جامہ او می افتادند و اما ہذا فکان یمشی بالنمیمۃ

شرح ابی الطیب

باب التشدید فی البول **قولہ** فقال انہما یعذبان ای ان صاحبیہما یعذبان بتقدیر المضاف والضمیر راجع الی غیر مذکور لان سیاق الکلام یدل علیہ **قولہ** وما یعذبان فی کبیر حرف الجر فیہ للتعلیل وھو شاہد علی ورود فی للتعلیل ومعناہ لا یعذبان فی امر یشق ویکبر علیہما الاحتراز عنہ الا لکانا معذورین کسلس البول والاستحاضۃ ولم یرد ان الامر فیہما ہین غیر کبیر فی الدین **قولہ** اما ہذا فکان لا یستتر من بولہ ای لا یجعل بینہ وبین بولہ سترۃ ای لا یتحفظ منہ او لا یخفی عن اعین الناس عند قضاء الحاجۃ کذا فی المجمع ویؤیدہ ما فی ابی داود وقال ہناد یستتر مکان یستنزہ وساق ہذا بسند عثمان بن شیبۃ وقال قال کان لا یستتر من بولہ وقال ابو معاویۃ یستنزہ قال الاشرف فی الغریبین والنہایۃ یستنثر بنون بعد التاء من الاستنثار وھو الاجتذاب مرۃ بعد اخری قال الطیبی المثر جذب فیہ قوۃ قیل ہذا ہو الذی یساعد علیہ المعنی لا الاستتار فیہ ان التکشف حرام عند الکل والمقام مقام التعذیب لکونہ کبیرۃ فکیف یقال انہ لا یساعدہ المعنی وفی روایۃ لمسلم لا یستنزہ من البول وکذلک فی روایۃ لابی داود وفی روایۃ ابن عساکر لا یستبرئ بموحدۃ ساکنۃ من الاستبراء **قولہ** واما ہذا فکان یمشی بالنمیمۃ ای الی کل واحد من الشخصین اللذین بینہما عداوۃ او سیلقی بینہما عداوۃ بان ینقل لکل واحد منہما ما یقول الآخر من الشتم والاذی قال النووی النمیمۃ نقل کلام الغیر لقصد الاضرار وھو اقبح القبائح

قوت المغتذی

وقال عبد اللہ بن عمر وھو نار قال ابن العربی اراد بہ طبق النار لانہ لیس بنار فی نفسہ

عارضۃ الاحوذی

مختصر النیرین وجملتہا ترجع الی قولین احدہما ہل یلزم جمیعہ او بعضہ فرای مالک فی مشہور اقوالہ وجوب مسح جمیعہ لما یقتضیہ ظاہر القرآن وفعل النبی علیہ السلام وذلک منصوص مبین فی کتاب الاحکام ومسائل الخلاف وفعل النبی علیہ السلام رافع لکل خلاف او اشکال وقد فی الآیۃ فانہ صلی اللہ علیہ وسلم استوفاہ مسحا ومن صفتہ فصلا الثانیۃ قد ذکرنا بعضا من الروایات فی کیفیۃ المسح وقد روی البخاری فی صفۃ مسحہ ان النبی علیہ السلام مسح راسہ بیدیہ

شرح سراج احمد

واما این صاحب گوی واشارت بقبر دیگر فرمود بسبب آنکه میرفت بسخن چینی و مخفی بر درواز ها می دم رفته تفتیش عیوب ایشان میکرد حتی آنکه پرده نمیگرفت در وقت بول و کشف میکرد عورت خود را یا پرده نمیگرفت میان خود و بول و نگاه نمی داشت از آن خود را و احتیاط نمیکرد تا میرسید ترشه بدن و جامه او و در روایة مسلم لایستنزه و نمیمه رسانیدن و نقل کردن سخن یکی را بدیگری بقصد افساد و اضرار و این از اقبح قبائح و اشنع شنائع ست و بعضی علما از کبائر ست و در قرآن مجید مذمت آن کرده است مشاء بنمیم و در حدیث ست که حق تعالی نظر نمیکند بسوی کسیکه در وی این خصلت باشد و در صحیحین آمده است که سخن چین در بهشت نه در آید و عمر بن الخطاب بکعب احبار گفت که کدام گناه را در توریت عظیم خوانده گفت سخن چینی کردن فرمود که آیا از قتل عظیم تر ست گفت از سخن چینی قتل حادث شود و چندین شرها دیگر پدید آید و مصداق آن در کتاب الله است والفتنة اشد من القتل و فی الباب عن زید بن ثابت و ابی بکرة و ابی هريرة و ابی موسی و عبد الرحمن بن حسنة روایت کرده حدیث تنزه از بول را عبد بن حمید و بزار و طبرانی و حاکم از ابن عباس و طبرانی از ابی امامه با این عبارت اتقوا البول فانه اول ما یحاسب العبد فی القبر و امام احمد و ابن ماجه و حاکم از ابی هریره و احمد و متفق علیه از ابن عباس و احمد از ابی امامه و ابو داود و ابن ماجه و ابن حبان از عبد الرحمن بن حسنة و ابی موسی و حاکم و بیهقی در سنن از علی بن ابی طالب قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و روی منصور هذا الحدیث عن مجاهد عن ابن عباس و روایت کرده منصور این حدیث را از مجاهد از ابن عباس و لم یذکر فیه عن طاؤس و ذکر نکرده منصور در وی روایت را از طاؤس و روایة الاعمش اصح و روایة اعمش صحیح تر ست که در اسناد حدیث ست و سمعت ابا بکر محمد بن ابان یقول گفت مصنف و شنیدم ابا بکر محمد بن ابان را که میگفت سمعت وکیعا شنیدم وکیع را یقول که میگفت الاعمش احفظ لاسناد ابراهیم عن منصور اعمش حافظ ترین اسناد ست ابراهیم از منصور

باب ما جاء فی نضح بول الغلام قبل ان یطعم باب ست در بیان آنچه آمده است در پاشیدن آب بر شاشای کودک پیش از آنکه خورده باشد حدثنا قتیبة و احمد بن منیع قالا ثنا سفیان بن عیینة عن الزهری عن عبید الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود بن عبد الله الهذلی امام جلیل یکی از فقهای سبعه بود گفت واقدی بود او عالم ثقه فقیه کثیر الحدیث و علم شاعر مامون امام از سادات تابعین از ثالثه است در سنه تسع و ثمان و خمس یا اربع و تسعین وفات یافت عن ام قیس بنت محصن بکسر میم و سکون حای مهمله و فتح صاد و در آخر نون اسدیه خواهر عکاشه بن محصن صحابیه مشهوره از مهاجرات بود قالت دخلت بابن لی علی النبی صلی الله علیه وسلم لم یاکل الطعام گفت ام قیس در آمدم من و در آوردم همراه خود پسر خود را بر آنحضرت که هنوز نخورده بود طعام را و آنحضرت او را در کنار خود نشاندند فبال علیه پس شاشا کرد بر آنحضرت فدعا بماء فرشه علیه پس طلبید آب را پس افشاند آب را بر آن بول و فی الباب عن علی و عائشة و زینب و لبابة بنت الحارث وهی ام الفضل و لبابه ام فضل ست بنت عباس بن عبد المطلب که فضل پسر عباس بن المطلب بود و ابی السمح و عبد الله بن عمرو و ابی لیلی و ابن عباس رضی الله عنهم امام احمد و ابو داود و ابن ماجه و حاکم از ام فضل و طبرانی اوسط از ام سلمه روایت کرده اند قال ابو عیسی وهو قول غیر واحد من اصحاب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی نضح بول الغلام قبل ان یطعم **قوله** فدعا بماء فرشه علیه ظاهره اصابة الماء القلیل بالید بلا اسالة و من لم یقل بالظاهر یحمله علی انه غسل غسلا خفیفا فعبر عنه بالرش و یؤیده ما فی صحیح مسلم عن عائشة رضی الله عنها قالت اتی رسول الله صلی الله علیه وسلم بصبی یرضع فبال فی حجره فدعا بماء فصبه علیه و فی روایة فدعا بماء فاتبعه بوله و لم یغسله و فی روایة فی البخاری فنضحه و لم یغسله فروایة صبه ظاهرة فی کثرة اصابة الماء

عارضة الاحوذی

ادبر بهما واقبل ولا اعلم احدا قال انه بدأ بمؤخر الراس الا وکیع بن الجراح کما ذکره ابو عیسی عنه والصحیح البدایة بالمقدم وهی روایة الحفاظ کلهم و قوله فی حدیث البخاری فادبر واقبل قال علماؤنا بدأ بمقدم راسه وسماه ادبارا لانه فعل یؤل الی الدبر فسماه بما یؤل الیه وهی مسألة خلاف فی اصول الفقه هل یسمی الفعل بمبدئه او منتهاه و علی هذا القصر اختلف الرواة فی الالفاظ و قوله بدأ بمؤخر راسه لعله من تفسیر الراوی لقول الاخر

شرح سراج احمد

النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم گفت مصنف و آن قول بسیار کسان ست از صحابه و تابعین و کسیکه پس تابعین
بودند از ائمه مجتهدین مثل احمد واسحق مانند امام احمد واسحق وقالوا ینضح بول الغلام گفتند ایشان پاشیده شود آب شاشه
کودک که نخورده باشد ویغسل بول الجاریة وشسته شود شاشه دختر از جهت پلیدی آن وهذا ما لم یطعما واین مادامی ست
که هردو طعام نخورده باشند فاذا طعما غسلا جمیعا پس چون خورند ایشان شسته شود بول هردو را باتفاق ویکفی الرش
علی بول صبی لم یطعم غیر اللبن ویغسل من بول الصبیة عند امامنا ابی حنیفة والشافعی وقال مالک یغسل من بولهما وهما فی الحکم سواء
وقال احمد بول الصبی ما لم یاکل الطعام طاهر والاصح من مذهب امامنا ابی حنیفة ان بول الصبی نجس وهما فی الحکم سواء باب ما جاء
فی بول ما یوکل لحمه باب ست در بیان آنچه آمده است در حکم شاشه چیزیکه خورده شود گوشت وی حدثنا الحسن بن محمد الزعفرانی
ثنا عفان بن مسلم عفان بفتح عین مهمله وتشدید فا ومسلم بلفظ اسم فاعل از اسلام ست ابن عبد الله الصفار البصری الباهلی ثقه بود از کبار
عاشره ست ببغداد سنه عشرین ومائة وفات کرد ثنا حماد بن سلمة انا حمید وقتادة وثابت عن انس ان ناسا من عرینة قدموا المدینة
گفت انس بن مالک ست که مردم از قبیله عرینه آمدند مدینه را عرینه بضم عین مهمله وفتح را وسکون مثناة تحتیه ونون نام قبیله ست از قحطان
ودر روایت بخاری من عکل وعرینة آمده است وایشان هفت کس بودند چهار از عرینه وسه عکل وروایات مختلف آمده اند درین باب در عدد ایشان
گویند هفت کس وگویند هشت ویوفق بینهما بکون واحد منهم من احدی القبیلتین کما فی الخیر الجاری فاجتووها پس ناخوش داشتند هوای مدینه
شریفه را وبه بیماری استسقا مبتلا گشتند فبعثهم رسول الله صلی الله علیه وسلم فی ابل الصدقة پس فرستاد ایشان را
آنحضرت در شتران صدقه که بیرون شهر چرانیده میشدند وقال اشربوا من البانها وابوالها وفرمود آنحضرت بنوشید از شیر وبول آن
که استسقا را مفید بود ایشان رفتند ونوشیدند از شیر وابوال شتران وصحت یافتند فقتلوا راعی رسول الله صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

ویستعمل غالبا فی الغسل فمعنی رشه اسال الماء علیه حتی غلبه ولم یبالغ فی الغسل
بالدلک لان الغلام لم یاکل الطعام فلم یکن لبوله عفونة تفتقر
فی ازالتها الی المبالغة ولم یرد انه لم یغسله بالمرة بل اراد به التفریق
بین الغسلین والتنبیه علی انه غسل دون غسل فعبر عن احدهما بالغسل وعن
الآخر بالنضح والله اعلم باب ما جاء فی بول ما یوکل لحمه **قوله** ان ناسا من عرینة
بالتصغیر کجهینة حی منهم العرنیون المرتدون کذا فی القاموس وعدتهم ثمانیة
کما فی الصحیح **قوله** فاجتووها الاجتواء بالجیم ای اصابهم فیها الجوی وهو المرض وداء الجوف
ویقال اجتویت البلد اذا کرهت المقام فیه وان کنت فی نعمة ویکون الجوی عبارة عن شدة الوجد وقال
السیوطی اجتووها ای لم توافقهم **قوله** راعی رسول الله صلی الله علیه وسلم واسمه یسار

قوت المغتذی

ان ناسا من عرینة عددهم ثمانیة فی الصحیح قدموا المدینة فاجتووها
ای لم توافقهم فقتلوا راعی النبی صلی الله علیه وسلم اسمه یسار

عارضة الاحوذی

فادیتهما محمله علی
البدایة بالموخر
فذکره بذلک
اللفظ الثالثة مسح
الراس اختلفت
الروایة فیه عن
النبی صلی الله علیه
وسلم فمنهم من
روی انه مسح
راسه ثلثا ومنهم
من روی انه
مسحه مرة واحدة
قال ابوداود احادیث
عثمان الصحاح
انه مسح راسه
مرة واحدة و
حسن غریب الروایة
قول ابن سیرین
انه مسح مرتین
مرة فرضا ومرة
سنة وتعلق بان
الفرض مرة و
الثانیة سنة
کسائر الاعضاء
وهذا قیاس علی
عبادة معارضة
للسنة ولو کانت
کسائر الاعضاء

شرح سراج احمد

پس گشتند ایشان چرانندۂ شتران آنحضرت را واستاقوا الابل وبردند شتران را وارتدوا عن الاسلام و مرتد گشتند از اسلام آنحضرت بحال ایشان خبردار گشتند و مردم پس ایشان فرستاد تا ایشان را بیارند فاتی بهم النبی صلی اللہ علیہ وسلم پس آوردہ شدند ایشان نزد آنحضرت فقطع ایدیہم پس برید آنحضرت دستہای ایشان وارجلہم و برید پای ہای ایشان را من خلاف از جانب دیگر یعنی اگر دست راست بریدہ بود پای چپ بریدند وسمر اعینہم و میل گرم کردہ در چشم ایشان کشید والقاہم بالحرۃ و انداخت ایشان را در سنگریزہ ہای گرم قال انس گفت انس بن مالک فلقد رایت احدہم یکد الارض بفیہ حتی ماتوا وربما قال حماد یکدم الارض بفیہ حتی ماتوا و گاہ میگفت حماد لفظ یکدم الارض بجای یکد الارض و معنای ہر دو لفظ یکی ست پس بودم من کہ می دیدم یکی ایشان را کہ می مالید زمین را بدہن خود تا آنکہ مردند ایشان کہ بمعنی حک ست قال ابو عیسٰی ہذا حدیث حسن صحیح وقد روی من غیر وجہ عن انس گفت مصنف این حدیث حسن صحیح و تحقیق روایت کردہ شدہ از بسیاری طرق از انس بن مالک وھو قول اکثر اہل العلم و آن قول اکثر اہل علم ست قالوا لا باس ببول ما یوکل لحمہ گفتند باکی نیست ببول آنچہ خوردہ شود گوشت وی از بقر و غنم و شتر وغیرہ حدثنا الفضل بن سہل الاعرج در تقریب ست فضل بن سہل بن ابراہیم الاعرج البغدادی اصل او از خراسان ست صدوق از حادی عشر ست در سنہ خمس و خمسین و مائتین وفات کرد و عمر او متجاوز از سبعین بود نا یحیی بن غیلان بن عبد اللہ بن اسماء الخزاعی یا اسلمی بغدادی ابو الفضل ثقہ از عاشرہ بود در سنہ عشرین و مائتین وفات کرد بر قول صحیح نا یزید بن زریع بتقدیم زای معجمہ مصغر بصری ابو معاویہ ثقہ ثبت از ثامنہ بود در سنہ تسعین و مائتین وفات کرد نا سلیمان التیمی عن انس بن مالک قال انما سمل النبی صلی اللہ علیہ وسلم اعینہم گفت انس بجز این نیست کہ میل کشید در چشم ایشان آنحضرت لانہم سملوا اعین الرعاۃ از جہت آنکہ میل کشیدند ایشان در چشم چرانندۂ شتران قال ابو عیسٰی ہذا حدیث غریب لا نعلم احدا ذکرہ غیر ہذا الشیخ عن یزید بن زریع گفت مصنف این حدیث ست غریب نمی شناسم ہیچکس را کہ ذکر کردہ باشد آن را سوای این شیخ کہ یحیی بن غیلان باشد وھو معنی قولہ والجروح قصاص و آنست معنی قول حق تعالی کہ والجروح قصاص چراکہ تسمیل اعین ایشان از جہت قصاص بود وقد روی عن محمد بن سیرین انہ قال انما فعل النبی صلی اللہ علیہ وسلم ہذا قبل ان تنزل الحدود و تحقیق روایت کردہ شدہ است از ابن سیرین بدرستیکہ محمد بن سیرین گفت جز این نیست کہ کرد آنحضرت این را بعرینہ پیش از آنکہ فرو فرستادہ شد حدود **باب ما جاء فی الوضوء من الریح** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در وضو کردن از بیرون شدن ریح حدثنا قتیبۃ وہناد نا وکیع عن شعبۃ عن سہیل بن ابی صالح

شرح ابی الطیب

قولہ سمر اعینہم بالتخفیف ای احمی لہم مسامیر الحدید ثم کحلہم **قولہ** یکدم الارض ای یعض ونحوہ یکد **قولہ** سمل بالتخفیف ای فقاہا بحدیدۃ محماۃ او غیرہا وبمعنی السمر **قولہ** وھو معنی قولہ والجروح قصاص یعنی انما سمر النبی صلی اللہ علیہ وسلم اعینہم لانہم سمروا اعین الرعاۃ فاقتص منہم عملا بقولہ تعالی والجروح قصاص **باب ما جاء فی الوضوء من الریح**

قوت المغتذی

وسمر اعینہم بالتخفیف ای احمی لہم مسامیر الحدید ثم کحلہم بہا یکدم الارض ای یعض و نحوہ یکد سمل بالتخفیف ای فقاہا بحدیدۃ محماۃ او غیرہا وھو بمعنی السمر

عارضۃ الاحوذی

من جہۃ القیاس لکانت ثلثا فعولوا علی ما تقدم الرابع اختلف العلماء فی الاذنین علی اربعۃ اقوال الاول انہما من الراس یمسحان بمائہ قالہ ابن عباس وعطاء والحسن وابو حنیفۃ الثانی ہما من الوجہ یغسلان معہ قالہ ابن شہاب الثالث یغسل ما اقبل منہما مع الوجہ ویمسح ما ادبر مع الراس قالہ الشعبی والحسن بن صالح الرابع ہما من الراس ویمسحان بماء جدید زاد ابن الخلال ظاہرہما وجوبا و باطنہما استحبابا قال القاضی ابو بکر ابن العربی رضی اللہ عنہ کل من ذکر وضوء النبی علیہ السلام لم یذکر الاذنین الا ابن عباس

اسماء الرجال: حسن بن صالح بن حی و ہو حیان بن شفی بضم المعجمۃ و فتح الفاء مصغر الہمدانی بسکون المیم الثوری ثقۃ فقیہ عابد رمی بالتشیع من السابعۃ مات سنۃ تسع و تسعین ... تقریب

شرح سراج احمد

عن ابيه عن ابي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا وضوء الا من صوت او ريح بدرستيكه آنحضرت فرمود نيست
لزوم وضو از توهم و وسوسه مگر از شنيدن آوازى يا يافتن بدبوئى ريح قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح حدثنا قتيبة نا عبد العزيز
ابن محمد عن سهيل بن ابي صالح در تقريب ست عبد العزيز بن محمد بن عبيد الدراوردى ابو محمد الجهنى مولاهم المدنى صدوق كان
يحدث من كتب غيره فيخطى قال النسائى حديثه عن عبيد الله العمرى منكر من الثامنة مات سنة ست او سبع وثمانين ومائة عن ابيه عن ابي هريرة
ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اذا كان احدكم فى المسجد فوجد ريحا بدرستيكه آنحضرت فرمود چون باشد يكى از شما در مسجد پس
يافت باد يعنى حركت باد بين اليتيه يعنى ميان دو سرين خود فلا يخرج پس بايد كه بيرون نشود از مسجد براى وضو حتى يسمع صوتا او يجد ريحا
تا آنكه بشنود آوازى يا بيابد بوئى را حدثنا محمود بن غيلان نا عبد الرزاق انا معمر عن همام بن منبه عن ابي هريرة عن النبى صلى الله
عليه وسلم قال ان الله لا يقبل صلوة احدكم اذا احدث حتى يتوضأ فرمود آنحضرت بدرستيكه حق تعالى قبول نمى فرمايد نماز يكى شما را چون بے وضو
گردد تا آنكه وضو كند يعنى چون نمازى بے وضو گردد بايد كه وضو كرده نماز گزارد قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وفى الباب عن عبد الله
ابن زيد وعلى بن طلق بطاء مهمله مفتوحه وسكون لام در آخر قاف ست وعائشة وابن عباس وابن مسعود وابي سعيد حديث را امام احمد از ابى سعيد و ابوداود و بزار على بن طلق
ومسلم از عبد الله بن عمر روايت كرده اند قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وهو قول العلماء ان لا يجب عليه الوضوء الا من حدث يسمع صوتا

شرح ابى الطيب

قوله لا وضوء الا من صوت او ريح اى لا وضوء الا من استماع صوت او وجدان ريح وهو مجاز عن تيقن الحدث وانما
خصهما بالذكر لكثرة وجود النقض بهذا النوع من النواقض وهما سببا العلم بذلك غالبا يعنى لا وضوء بمجرد ان يشك
فى خروج شئ حتى يستيقن بالحدث بظهور علامة ذلك سواء كان صوتا او ريحا او غير ذلك من البول وغيره فالمقصود
نفى الوضوء بمجرد الشك لا نفيه من بول ونحوه واليه يشير صدر الرواية التى رواها الشيخان عن عباد بن تميم عن
عمه عبد الله بن زيد الانصارى انه شكا الى رسول الله صلى الله عليه وسلم الرجل يخيل اليه انه يجد الشئ فقال
رسول الله صلى الله عليه وسلم لا ينفتل او لا ينصرف حتى يسمع صوتا او يجد ريحا انتهى فالسوال عام وخص صلى
الله عليه وسلم فى الجواب باعتبار ان الوسوسة غالبا فى الصلوة يكون بخروج الريح واشار به صلى الله عليه
وسلم الى ان الحكم بالنقض منحصر فى تيقن الحدث واليه تشير رواية ابى هريرة ان الله لا يقبل صلوة
احدكم اذا احدث حتى يتوضأ ويدل على ذلك قول ابن المبارك اذا شك فى الحدث فانه لا يجب عليه
الوضوء قال فى شرح السنة معنى الحديث حتى تيقن الحدث لا ان سماع الصوت او وجدان
الريح شرط اذ قد يكون اصم فلا يسمع الصوت وقد يكون اخشم فلا يجد الريح واقول قد ينتقض
بغيره فالمدار على تيقن الحدث **قوله** اذا كان احدكم فى المسجد ليس قيد المسجد للاحتراز
من ان خارج المسجد حكمه ليس كذلك بل اذا كان فى غيره لا ينصرف عن الصلوة كذلك حتى يتيقن
بالحدث الا انه اشار بالمسجد الى ان الاصل ان يصلى فى المسجد لانه مكانها
فعلى المؤمن ملازمة المساجد للجماعة وقوله فوجد ريحا اى زعم
بخروج ريح منه وشك فيه وليس الوجدان ههنا بمعنى اليقين

عارضة الاحوذى

والربيع بنت معوذ وبيانهما اقوى فى التعليق من سكوت غيرهما الخامسة فى التحقيق منها و الخلاف بين العلماء انما هو من الفاظ وردت فى الاحاديث كقوله سجد وجهى للذى خلقه وصوره وشق سمعه وبصره فاضاف السمع الى الوجه وهذا انما يكون على معنى التوسع فى القول بان يضاف الى الوجه لانهما متصلتان به ولان المراد بالوجه الجملة كلها وكذلك قوله ابى امامة الاذنان من الراس ذلك من قول ابى امامة كما تقدم وتاويله فلم تقوبه حجة وفعل النبى عليه السلام الثابت فى افرادهما بالذكر وتجديد الماء لهما اصل لا يزعزع والله اعلم

عارضة الاحوذي

باب تخليل الاصابع عاصم بن لقيط بن صبرة عن ابيه ان النبي صلى الله عليه وسلم قال اذا توضأت فخلل بين الاصابع صحيح حسن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال اذا توضأت فخلل بين اصابع يديك ورجليك حسن غريب وعن المستورد رايت النبي عليه السلام اذا توضأ يخلل اصابع رجليه بخنصره حسن غريب من طريق ابن لهيعة ومن اخرجه ابودا ود احكامه في اربعة الاولى قوله يخلل بين الاصابع في حديث لقيط الصحيح عام في كل اصبع في الوضوء الا انه ولنجب في اليدين واختلف في الرجلين فقال اسمعيل واسحق يخلل

شرح سراج احمد

اوشنید ہر ہچا گفت مصنف این حدیثی ہست حسن صحیح وآن قول علماست که واجب نمی شود بروی وضو مگر از بی وضو شدن که بشنود آواز بی یا بیابد بوی را وقال ابن المبارك اذا شك في الحدث فانه لا يجب عليه الوضوء حتى يستيقن استيقانا يقدر ان يحلف عليه وگفت ابن المبارک چون شک شود آدمی را در بی وضو شدن پس بدرستیکه شان نیست که واجب نمیشود بروی وضو تا آنکه یقین حاصل شود او را یقین که قادر باشد اینکه سوگند بخورد بروی مجرد توهم وضو ناقض نمیشود وقال اذا خرج من قبل المرأة الريح وجب عليها الوضوء و گفت ابن المبارک چون بیرون شود بادی از فرج زن واجب شود بروی وضو وهو قول الشافعي واسحق وآن قول امام شافعی واسحق ست بدانکه نزد امام احمد بقره نیز وضو بشکند اما این قول در کتاب خرقی وشرح آن که شمل واجمع کتب مذهب ایشان ست یافته نشد واما الناقد كالدود والحصا والريح من القبل وسلس البول والاستحاضة والمذي فينتقض بغير الاعند مالك واستثنى ابوحنيفة الريح من القبل فقال لا ينتقض **باب** الوضوء من النوم بابست دربیان وضو از خواب کردن حدثنا اسمعيل بن موسى وهناد ومحمد بن عبيد المحاربي المعنى واحد یعنی ہر سہ یکسان باختلاف الفاظ روایت کرده اند وباعتبار معنی یکیست قالوا ثنا عبد السلام بن حرب بن مسلم الهندي ابوبكر الكوفي اصل او بصری ثقہ حافظ ست اورا مناکیر بود از صغار ثامنہ ہست در سنہ سبع وثمانین ومائة وفات کرد وعمر او ست وتسعون بود وعن ابي خالد الدالاني الاسدي الكوفي يزيد بن عبد الرحمن صدوق کثیر الخطاء تدلیس میکرد از سابعہ بود عن قتادة عن ابي العالية عن ابن عباس رضي الله عنه انه راى النبي صلى الله عليه وسلم نام وهو ساجد حتى غط بدرستیکه ابن عباس دید آنحضرت را که بخواب رفت در حالیکه او سجده کننده بود تا آنکه آواز گلو بر آورد وغط بالغين معجمه وطای مهمله بمعنی آواز گلو او نفخ شک راوی ست یا لفظ نفخ گفت یعنی دمید ثم قام يصلي پس تر باستاد آنحضرت که نماز میگزارد فقلت يا رسول الله انك قد نمت پس گفتم ای پیغمبر خدا بدرستیکه تو تحقیق بخواب رفته بودی قال ان الوضوء لا يجب الا على من نام مضطجعا فرمود آنحضرت بدرستیکه وضو واجب نمیشود مگر بر کسیکه بخواب رود در پهلو آرمیده فانه اذا اضطجع استرخت مفاصله پس بدرستیکه آدمی چون بر پهلو بخواب آید سست میشوند بندهای بدن وی ومانع اخراج ریح دور شود قال ابو عيسى وابو خالد اسمه يزيد بن عبد الرحمن گفت مصنف وابو خالد راوی الدالانی که شاگرد قتاده است نام او یزید بن عبد الرحمن ست وفي الباب عن عائشة وابن مسعود وابي هريرة بدانکه بیهقی روایت کرده از طریق ابی خالد الدالانی از قتاده از ابی العالیه از ابن عباس مرفوع کرده که وضو واجب نیست بر نائم در حال جلوس وقیام وسجود وابوداود واحمد وابن ابی شیبه وطبرانی

شرح ابي الطيب

قوله يقدر من التقدير اي يفرض في نفسه ويقدر فيها ان يحلف عليه بسبب يقين عنده او من القدرة اي استيقانا يقدر معه ان يحلف عليه **باب** الوضوء من النوم **قوله** حتى غط الغطيط ترديد الصوت بالنفس في الحلق حتى يكون له صوت **قوله** ان الوضوء لا يجب الا على من نام مضطجعا اي لا يجب على نائم الا على هذا النائم او من في معناه بان يكون مشاركا له في العلة وهي استرخاء الاعضاء وقد اشار اليه صلى الله عليه وسلم بقوله فانه اذا اضطجع استرخت مفاصله فحيث دارت العلة يدور معها المعلول ولهذا قالوا اذا كان ساجدا على هيأة السنة لا تنتقض طهارته

قوت المغتذي

غط قال ابن العربي هو ترديد النفس في الحلق حتى يكون له صوت

شرح سراج احمد

ودارقطنی از حدیث ابن عباس بعین الفاظ مذکورہ روایت کردہ اند گفت دارقطنی متفرد گشتہ است باآن ابو خالد والانی وصحیح نیست وروایت کردہ ابن عدی باسناد واہی از عمرو بن شعیب عن ابیہ عن جدہ مرفوع واز حذیفہ نیز و مسلم و ابوداود از انس بن مالک بلفظ کان اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ینامون ثم یصلون ولا یتوضؤن چنانکہ در متن مذکور میشود و در روایتی ینتظرون العشاء حتی تخفق رؤسہم و در روایت ابن المبارک یعنی وہم جلوس آمدہ و روایت کردہ بزار و قاسم بن منیع بلفظ ینتظرون الصلوۃ فیضعون جنوبہم حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید عن شعبۃ عن قتادۃ عن انس بن مالک قال کان اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ینامون ثم یقومون فیصلون ولا یتوضؤن گفت انس بن مالک بودند یاران آنحضرت کہ بخواب میرفتند نشستہ بیستری مے ایستادند پس نماز میگذاردند و حال آنکہ تجدید وضو نمیکردند و قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح سمعت صالح بن عبد اللہ یقول گفت مصنف این حدیث حسن صحیح است شنیدم صالح بن عبد اللہ را کہ میگفت سالت ابن المبارک عمن نام قاعدا معتمدا پرسیدم عبد اللہ بن المبارک را از حال کسی کہ بخواب رود نشستہ تکیہ زدہ چہ حکم است ناقض وضو است یا نہ فقال لا وضوء علیہ پس گفت ابن المبارک نیست وضو بروی قال و قد روی حدیث ابن عباس سعید بن ابی عروبۃ عن قتادۃ عن ابن عباس گفت مصنف و تحقیق روایت کردہ حدیث ابن عباس را سعید بن ابی عروبہ از قتادہ از ابن عباس قولہ قول ابن عباس رضی اللہ عنہ ولم یذکر فیہ ابا العالیۃ و ذکر نکردہ در وی لفظ ابا العالیہ را کہ راویست میان استاد و واسطہ است میان قتادہ و ابن عباس ولم یرفعہ و مرفوع نکردہ است حدیث را واختلف العلماء فی الوضوء من النوم و اختلاف کردہ اند علما در وجوب وضو از خواب فرأی اکثرہم انہ لا یجب علیہ الوضوء پس اعتقاد کردہ اند اکثر علما کہ بدرستیکہ شان اینست کہ واجب نمیشود بروی وضو اذا نام قاعدا او قائما چون بخواب رود در حال قعود یا قیام

شرح ابی الطیب

قولہ ینامون محمول علی نومہم علی حالۃ غیر حالۃ استرخاء المفاصل لان النوم فی تلک الحالۃ لم ینقض **قولہ** لم یذکر فیہ ابا العالیۃ ولم یرفعہ یعنی روی ہذا الحدیث بسند غیر سند ابی خالد الدالانی فرواہ سعید بن ابی عروبۃ عن قتادۃ موقوفا علی ابن عباس انہ قال ان الوضوء لا یجب الحدیث اقول قال ابوداود فی سننہ قولہ الوضوء علی من نام مضطجعا ہو حدیث منکر لم یروہ الا یزید الدالانی عن قتادۃ وروی اولہ ای اول الحدیث کان صلی اللہ علیہ وسلم یسجد وینام وینفخ حتی یقوم فیصلی ولا یتوضأ رواہ ابوداود وجماعۃ عن ابن عباس ولم یذکروا شیئا من ہذا وفی بعض نسخ ابی داود قال ابوداود فذکرت حدیث یزید الدالانی لاحمد بن حنبل فانتہرنی استعظاما لہ وقال ما لیزید الدالانی یدخل علی اصحاب ابی قتادۃ ولم یعبأ بالحدیث انتہی وقال المنذری وذکر ابوداود ما یدل علی ان قتادۃ لم یسمع ہذا الحدیث من ابی العالیۃ فیکون منقطعا وذکر ابن حبان ان یزید الدالانی کان کثیر الخطاء فاحش الوہم یخالف الثقات وقال غیرہ صدوق لکنہ یہم فی الشیء وقال ابن عدی فیہ لین الحدیث ومع لینہ یکتب حدیثہ ثم قال ما حاصلہ ان لہذا الحدیث شواہد لا ینزل بہا عن رتبۃ الحسن

قوت المغتذی

کان اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ینامون زاد ابوداود حتی تخفق رؤسہم

عارضۃ الاحوذی

اصابع رجلیہ فی الوضوء وقال مالک فی العتبیۃ لا یلزم ذلک لانہا ملاصقۃ یشق وصول الماء الیہا ویتفرع بموالات الرطوبۃ علیہا وما روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یخلل اصابع رجلیہ محمول علی الاستحباب وانما یجب ذلک عندنا فی غسل الجنابۃ الثانیۃ اذا کانت اصابع الیدین والرجلین متلاصقۃ سقط ذلک کلہ فیہا ولم... فصلہا الثالثۃ اذا کان لہ خاتم حرکہ فقد روی الدارقطنی وغیرہ ان النبی علیہ السلام کان اذا توضأ حرک خاتمہ وہذا دلیل علی انہ ذلک وہی الرابعۃ وقد روی

شرح سراج احمد

حتی ینام مضطجعا تا آنکہ بخواب رود یہ پہلو درآمدہ وبہ یقول الثوری وابن المبارک واحمد وبہمین قائل گشتہ است سفیان ثوری وعبد اللہ بن المبارک و امام احمد وقال بعضہم اذا نام حتی غلب علی عقلہ وگفتہ اند بعضی علما چون بخواب برود تا آنکہ غالب گردد بر عقل وی ومغلوب العقل شود وجب علیہ الوضوء واجب شود بروی آن بر ست وبہ یقول اسحق وبآن قائل گشتہ اسحق وقال الشافعی من نام قاعدا فرای رویا او زالت مقعدتہ لوسن النوم فعلیہ الوضوء وگفت امام شافعی ہر کہ بخواب رود نشستہ پس دید خوابی یا زائل شد سرین او از میل کردن غنودگی پس لازم شود بروی تجدید وضوء ودر اختلاف الائمہ نوشتہ اختلاف کردہ اند علما در حق کسی کہ بخواب رفت بر حالت نماز گذارندہ امام ابو حنیفہ گفتہ وضو نشکند اگرچہ دراز شود خواب او واگر بر پہلو افتاد بشکند وگفت امام مالک بشکند در حالت رکوع وسجود چون دراز شود کمتر باشد از قیام وقعود وگفت امام شافعی در قول جدید اگر بخواب رفت چسپانندہ مقعد را بر زمین نشکند والا بشکند وگفت در قول قدیم نشکند و بر ہیئتی از ہیات نماز واز امام احمد دو روایت اندر روایت مختار مثل مذہب مالک ست وگفت خطابی این اصح روایات ست وفرق نزد امام با ابی حنیفہ وشافعی میان درازی خواب وقصر او ست اگرچہ دید نائم خوابہا را اگر چسپانندہ مقعد بود از زمین زیرا کہ خواب فی حد ذاتہ ناقض نیست بلکہ مظنۂ حدث باشد وگفت امام مالک واحمد چون دراز شود خواب در حال نشستن لازم شود بروی وضو

باب الوضوء مما غیرت النار باب ہست در بیان کردن وضو از خوردن چیزیکہ متغیر شود بآتش وپختہ شود بآتش

حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان بن عیینۃ عن محمد بن عمرو عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ قال

شرح ابی الطیب

قولہ وقال بعضہم اذا نام حتی غلب علی عقلہ وجب علیہ الوضوء کانہ یشیر الی ما قال مالک ان طال النوم نقض والا فلا قال القسطلانی قال اسحق والحسن والمزنی وغیرہم انہ فی ذاتہ ناقض مطلقا علی کل حال وہیأۃ لعموم حدیث صفوان بن عسال المروی فی صحیح ابن خزیمۃ اذ فیہ الا من غائط او بول او نوم فسوی بینہما فی الحکم وقال آخرون ہو ناقض لکونہ مظنۃ الحدث لحدیث ابی داود وغیرہ العینان وکاء السہ فمن نام فلیتوضأ واختلف ہؤلاء فمنہم من قال لا ینقض القلیل وہو قول الزہری ومالک واحمد فی احدی الروایتین منہ ومنہم من قال ینقض مطلقا الا نوم ممکن مقعدتہ من مقرہ فلا ینقض لحدیث انس المروی فی مسلم ان الصحابۃ کانوا ینامون ثم یصلون ولا یتوضؤن وحمل علی نوم المتمکن جمعا بین الاحادیث ولا تمکین لمن نام علی قفاہ ملصقا مقعدتہ بمقرہ ولا لمن نام محتبیا وہو ہزیل بحیث لا تنطبق الیتاہ علی مقرہ علی ما نقل عن الرویانی وقال الاوزاعی انہ الحق لکن صحح فی الروضۃ انہ متمکن والتحقیق نظرا الی انہ متمکن بحسب قدرتہ ولو نام جالسا فزالت الیتاہ او احدہما عن الارض فان زالت قبل الانتباہ انتقض وضوءہ او بعدہ او معہ او لم یدر ایہما اسبق فلا لان الاصل بقاء الطہارۃ وسواء وقعت یدہ ام لا وہذا مذہب الشافعی وابی حنیفۃ وقال مالک ان طال نقض والا فلا وقال آخرون لا ینقض النوم الوضوء بحال وہو محکی عن ابی موسی الاشعری وابن عمر ومکحول انتہی

باب الوضوء مما غیرت النار

عارضۃ الاحوذی

الدارقطنی عن عائشۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقبل بین اصابعہ ویقول خللوا بین اصابعکم لا یخلل اللہ بینہما فی النار

باب ما جاء ویل للاعقاب من النار

ابو صالح عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ویل للاعقاب من النار صحیح حسن

العارضۃ ہذہ سنۃ اتفق المسلمون علیہا وعضدہا الآیۃ الاحادیث الصحاح فیہا قال ابو عیسی لا یجوز المسح علی الاقدام المجردۃ خلافا لمحمد ابن جریر الطبری حیث قال ہو مخیر بین المسح والغسل وقال بعض الرافضۃ فی صفۃ المسح وحکی عن بعض اہل الظاہر انہ یجب الجمع بینہما احتج علیہ ابن جریر

اسماء الرجال: ابن المبارک عبد اللہ بن المبارک المروزی مولی بنی حنظلۃ ثقۃ ثبت فقیہ عالم جواد مجاہد جمعت فیہ خصال الخیر من الثامنۃ مات سنۃ احدی وثمانین ومائۃ تقریب التہذیب

شرح سراج احمد

قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الوضوء مما مست النار گفت ابو هریره فرمود رسول خدا صلی الله علیه وسلم وضو لازم میشود از خوردن چیزیکه پسر
کرده آتش ولو من ثور اقط واگر چه باشد از پارچه قروت اقط بالفتح همزه وکسر قاف وکسر تین نیز آمده چیزیست ترش که از ماست سازند زبد بیرون کرده قال
فقال له ابن عباس انتوضأ من الدهن انتوضأ من الحمیم گفت ابو سلمه پس گفت ابو هریره را عبد الله بن عباس آیا وضو میکنیم از خوردن روغن آیا وضو میکنیم از
خوردن و نوشیدن آب گرم کرده بآتش و این نقل بعض ابن عباس بود فقال ابو هریرة یا ابن اخی اذا سمعت حدیثا عن النبی صلی الله علیه وسلم فلا تضرب
له مثلا پس گفت ابو هریره ای پسر برادر من چون بشنوی حدیثی از آنحضرت پس بیان مکن او را مثلی وفی الباب عن ام حبیبة ام المؤمنین وام سلمة ام المؤمنین
وزید بن ثابت وابی طلحة وابی ایوب وابی موسی الاشعری روایت کرده ابن سلیم از زید بن ثابت ودار قطنی از ابی هریره وامام احمد از سهل بن الحنظلیه روایت
کرده بلفظ من اکل لحما فلیتوضأ ونسائی از ابی ایوب واحمد ونسائی از ابی طلحه وابن ماجه از ابی هریره وطبرانی از ام حبیبه وزید بن ثابت روایت کرده اند باختلاف
الفاظ قال ابو عیسی وقد رای بعض اهل العلم الوضوء مما غیرت النار گفت مصنف وتحقیق اعتقاد کرده اند بعضی اهل علم وضو کردن را از خوردن چیزیکه
تغیر داده آتش واکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم علی ترك الوضوء مما
غیرت النار واکثر اهل علم از صحابه وتابعین وکسی که پس از تابعین بودند از ایمه بر نا کردن وضو از خوردن چیزیکه تغیر داده اورا
آتش بدانکه طعامیکه بر آتش پخته باشد ونان از خوردن آن وضو واجب نمیشود باجماع ایمه وحکایت کرده شده از بعضی صحابه
چنانکه ابن عمر وابی هریره وزید بن ثابت ایجاب وضو را وخوردن گوشت جزور ناقض وضو نیست بر قول جدید راجح از مذهب شافعی
وآن قول امام ابی حنیفه ومالک ست وامام احمد گفته وضو بشکند وآن قول قدیم مختار نزد اصحاب شافعی ست

شرح ابی الطیب

قوله الوضوء مما مست النار ولو من ثور اقط یعنی الوضوء بعد الاکل من اکل ما
مسته النار لان الوضوء مطلقا من اکل ما مست النار المراد بالمس التاثیر فیه بالطبخ
کاللحم والدبس وغیر ذلك وهو منسوخ بما سیاتی فی الباب الذی یلیه وبما اخرجه
ابو داود والنسائی عن جابر بن عبد الله قال کان آخر الامرین من رسول الله صلی الله
علیه وسلم ترك الوضوء مما غیرت النار قوله ولو من ثور اقط قال ابن العربی بالمثلثة جملة
مجموعة من الطعام وقد اضیف الی الاقط وفی النهایة هو قطعة من الاقط وهو لبن جامد مستحجر وفی القاموس قطعة عظیمة
من اقط ویحتمل ان یراد بالوضوء غسل الیدین والفم وان حمل علی المعنی الشرعی فهو منسوخ قوله
انتوضأ من الدهن انتوضأ من الحمیم ای الدهن الذی مسته النار والحمیم الماء الحار بالنار
قوله فلا تضرب له مثلا ای لا تجعل له ضرب المثل مثل امثال الناس بل
اعمل به فتوضأ بکل ما مسته النار فلا تردد فیما یصدق علیه

قوت المغتذی

الوضوء مما مست النار هو مبتدأ وخبر ای ثابت او مستقر ولو من ثور اقط بالمثلثة قال ابن العربی
الثور جملة مجموعة من الطعام قد اضیفت الی الاقط وقال فی النهایة هو قطعة من الاقط وهو لبن جامد
مستحجر قال والمراد غسل الید والفم منه ومنهم من حمله علی ظاهره واوجب فیه وضوء الصلوة

عارضة الاحوذی

بانه قرئ وارجلکم
خفضا عطفا علی
الراس فیمسحان وقرئ
بالنصب عطفا علی الوجه
والیدین فیغسلان
ویعمل بکل قراءة و
قالت الرافضة
المسح فرض بقراءة
الخفض والغسل
مستحب بقراءة النصب
وقال بعض اهل الظاهر
کل فرض فیجمع بینهما
ودلیلنا العمل المتصل
والنقل المتواتر فاما
الآیة فحجة لنا لان
النص ثابت فی قراءة
النصب علی الغسل و
المسح یحتمل الوجهین
احدهما ما ذکروه
الثانی بان یکون
معطوفا علی الراس
عطف لفظ لا عطف
معنی کقوله ورأیت
زوجك فی الوغی
متقلدا سیفا و
رمحا ویکون المراد
بالمسح حالة لبس
الخفین فتکون

شرح سراج احمد

باب فی ترک الوضوء مما غیرت النار باب ست دربیان ترک وضو از خوردن چیزیکہ تغیر دادہ آتش حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان بن عیینۃ نا عبد اللہ بن محمد بن عقیل بفتح عین مہملہ الہلالی ابو محمد مدنی صدوق از راوی عشرۃ است شنیدہ جابر از جابر ابن عبد اللہ قال سفیان و حدثنا محمد بن المنکدر گفت سفیان قوری حدیث کردہ مارا محمد بن المنکدر وابن طریق دیگر ذکر کردہ عن جابر محمد بن المنکدر روایت از جابر کردہ کل خرجہ سول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا معہ گفت جابر بیرون شد آنحضرت حال آنکہ ما ہمراہ آنحضرت بودیم فدخل علی امرأۃ من الانصار پس درآمد آنحضرت بر زنے از قبیلہ انصار فذبحت لہ شاۃ پس ذبح کرد آن زن برائے آنحضرت گوسفندی را واین زن انصاریہ را اسمی و شیلۃ کرم اسلیم باشد یا دیگر زن فاکل پس خورد آنحضرت گوشت گوسفند را واتتہ بقناع من رطب وآورد آن زن نزد آنحضرت طبقی از خرما تر پختہ فاکل منہ پس خورد آنحضرت از آن طبق رطب ثم توضأ للظہر وصلی پس وضو کرد برائے نماز ظہر وگذارد ظہر را ثم انصرف پس برگشت آنحضرت از نماز فاتتہ بعلالۃ من علالۃ الشاۃ پس آورد آن زن وقت دیگر تبیہ گوشتی از گوشت گوسفند علالہ بضم عین مہملہ بوزن فعالہ فاکل ثم صلی العصر ولم یتوضأ پس خورد آنحضرت بقیہ گوشت پس گذارد نماز عصر را وضو جدید نفرمود وفی الباب عن ابی بکر الصدیق کما اخرجہ البزار والدارقطنی عن ابی بکر بلفظ اکل النبی صلی اللہ علیہ وسلم طعاما کلحم لہ اکلۃ وابن ابی حاتم در کتاب العلل قال ابو بکر الصدیق ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اکل لحما ثم صلی ولم یتوضأ مصنف جرح در حدیث میکند وگفت ولا یصح حدیث ابی بکر فی ہذا من قبل اسنادہ صحیح نشدہ است حدیث ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ درین باب از جہت اسناد حدیث وانما رواہ حسام ابن مصک بکسر میم وفتح صاد مہملہ وتشدید کاف و جز این نیست کہ روایت کردہ این حدیث را حسام بن مصک عن ابن سیرین عن ابن عباس عن ابی بکر الصدیق عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم یعنی ابن عباس از ابی بکر صدیق روایت کردہ والصحیح انما ہو عن ابن عباس وصحیح جز این نیست کہ این حدیث مروی است از ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم از آنحضرت بی ذکر واسطہ ابی بکر صدیق ہکذا رواہ الحفاظ ہمچنین روایت کردہ اند حدیث را حفاظ حدیث بی ذکر عن ابی بکر وروی من غیر وجہ عن ابن سیرین عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وروایت کردہ شدہ این حدیث از بسیاری طرق از محمد بن سیرین از ابن عباس از آنحضرت ورواہ عطاء بن یسار وعکرمۃ بکسر عین مہملہ وسکون کاف وکسر را ومحمد بن عمرو بن عطاء وعلی بن عبد اللہ بن عباس وغیر واحد عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ولم یذکروا فیہ عن ابی بکر الصدیق وذکر نکردہ اند این ہمہ روات در سند خویش واسطہ میان ابن عباس وآنحضرت وہذا اصح مصنف گوید واین صحیح تر است کہ ذکر واسطہ نیست وفی الباب عن ابی ہریرۃ وابن مسعود وابی رافع وام الحکم وعمرو بن امیۃ وام عامر وسوید بن النعمان وام سلمۃ ودر باب عدم وضو از خوردن ما مست النار صحیح بہ حدیث منقول گشتہ است سعید ابن منصور وابو بکر بن ابی شیبہ از ابن عباس روایت کردہ اند وامام احمد از ام سلمہ روایت نمودہ قال

شرح ابی الطیب

باب فی ترک الوضوء مما غیرت النار **قولہ** فاتتہ بقناع بقاف مکسورۃ فنون ثم مہملۃ ای طبق من سعف النخل **قولہ** فاتتہ بعلالۃ من علالۃ الشاۃ بضم المہملۃ ای بقیۃ ومن تبعیضیۃ وزعم انہا بیانیۃ بعید وعلالۃ الشاۃ بقیۃ لحمہا وفیہ انہ یجوز الاکل مرتین ویجوز الجمع بین الطعام والفاکہۃ وترک الوضوء من اکل ما غیرتہ النار

قوت المغتذی

بقناع ہو الطبق بعلالۃ ہی البقیۃ ویقال فی کل شیٔ

عارضة الاحوذي

القراءتان لحالتین النصب للقدم المجردۃ والخفض للقدم المستترۃ وہذا صحیح معنی تعضد لا لنصوص الصحیحۃ ویل للاعقاب من النار وقد استوفینا المسألۃ فی کتاب الاحکام وفی مسائل الخلاف **باب** الوضوء واعادہ عطاء بن یسار عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ عبد الرحمن بن ہرمز الاعرج عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرتین مرتین ابو عیسیٰ عن علی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ ثلاثا ثلاثا صحاح حسان عن جابر ان النبی صلی اللہ

حاشیہ: اکثر علما کے نزدیک وضو از خوردن طعام کہ پختہ باتش است لازم نیست ... گفت ابو بکر صدیق ... سفرت ... نماز خواندہ ...

شرح سراج احمد

ابو عیسیٰ والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدہم مثل سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحٰق رأوا ترک الوضوء مما مست النار اعتقاد کردند ایشان ترک وضو را از خوردن چیزیکہ مس کردہ آتش و ہذا آخر الامرین من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و این حدیث عدم وضو از اکل مما مست النار آخر دو کار ست از آنحضرت وکان ہذا الحدیث ناسخ للحدیث الاول یعنی گویا کہ این حدیث دوم کہ عدم وضو ست ناسخ باشد مر حدیث اول را الحدیث الوضوء مما مست النار وابن ہمل ست آن حدیث اول و شیخ محی السنۃ بغوی نیز گفتہ کہ حدیث ابی ہریرہ منسوخ ست بحدیث ابن عباس رضی اللہ عنہ آبو داود وابن ماجہ نیز روایت کردہ اند از ابن عباس **باب** الوضوء من لحوم الابل باب ست دربیان لزوم وضو از خوردن گوشت شتر حدثنا ہناد نا ابو معاویۃ عن الاعمش عن عبد اللہ بن عبد اللہ عن عبد الرحمٰن بن ابی لیلیٰ عن البراء بن عازب براء بتخفیف را عازب بعین مہملہ و زای مکسورہ و موحدہ ابن الحارث ابو عمارہ انصاری اوسی حارثی مدنی صحابی ابن الصحابی حاضر شد خندق وما بعد او را اجازت نفرمود او را در روز احد از جہت صغر و ہمراہ عبد اللہ ابن عمر حاضر گشت ہمراہ علی بن ابی طالب جمل وصفین و نہروان را نازل کوفہ گشت ودر آنجا وفات فرمود پس ہفتاد سال در ایام مصعب بن الزبیر و درمیان صحابہ براء بن عازب سوای او دیگر کس نیست و نہ عازب سوای مر ورا قال سئل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن الوضوء من لحوم الابل گفت براء پرسیدہ شد آنحضرت از کردن وضو از خوردن گوشت شتر فقال توضؤا منہا پس فرمود آنحضرت وضو کنید از خوردن گوشت شتر وسئل عن الوضوء من لحوم الغنم و پرسیدہ شد آنحضرت از وضو کردن از خوردن گوشت گوسپند

شرح ابی الطیب

قولہ وہذا آخر الامرین اشارۃ الی ما رواہ جابر کما تقدم روایۃ ابی داود والنسائی وقد اخرجہ غیرہما وہو صریح فی نسخ حدیث ابی ہریرۃ السابق ولہذا حکم الایمۃ بہ **باب** الوضوء من لحوم الابل **قولہ** سئل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن الوضوء من لحوم الابل فقال توضؤا منہا ظاہرہ وجوب الوضوء من اکل لحم الابل وہو مذہب الامام احمد بن حنبل واسحٰق بن راہویہ ویحیی بن یحیی وابی بکر بن المنذر وابن خزیمۃ واختارہ الحافظ ابو بکر البیہقی وحکی عن اصحاب الحدیث مطلقا وحکی عن جماعۃ من الصحابۃ رضی اللہ عنہم واحتج ہؤلاء بحدیث الباب فی قولہ صلی اللہ علیہ وسلم نعم فتوضؤا من لحوم الابل رواہ البراء بن عازب کما عند ابی داود وعن البراء بن عازب قال سئل النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن الوضوء من لحوم الابل فامر بہ قال احمد بن حنبل واسحٰق ابن راہویہ صح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ہذا حدیثان حدیث جابر وحدیث البراء وہو اقوی دلیلا والجمہور علی خلافہ واجابوا عن ہذا بحدیث جابر کان آخر الامرین من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ترک الوضوء مما مست النار لکن ہذا الحدیث عام وحدیث الوضوء من لحوم الابل خاص والخاص مقدم علی العام وان عدم النقض مما مست النار ذہب الخلفاء الراشدون ابو بکر وعمر

قوت المغتذی

عن البراء بن عازب قال سئل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن الوضوء من لحوم الابل فقال توضؤا منہا قال ابن العربی ہذا الحدیث ظاہر مشہور ولیس یقوی عند من ترک الوضوء منہ انتہی واختارہ من اصحابنا ابن خزیمۃ والبیہقی وہو قول الشافعی فی القدیم قال النووی فی شرح المہذب ہو القوی او الصحیح من حیث قال وہو الذی اعتقد رجحانہ

عارضۃ الاحوذی

علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ ومرتین مرتین وثلثا ثلثا وہو ضعیف قال القاضی ابو بکر ابن العربی رضی اللہ عنہ ابو حیۃ بن قیس الوادعی کوفی یروی عن علی لا یعرف لہ اسم ونصر حدیث علی عن ابی حیۃ قال رأیت علیا توضأ فغسل کفیہ حتی انقاہما ثم تمضمض ثلثا واستنشق ثلثا وغسل وجہہ ثلثا وذراعیہ ثلثا ومسح براسہ مرۃ ثم غسل قدمیہ الی الکعبین ثم قام فاخذ فضل وضوئہ فشربہ وہو قائم ثم قال احببت ان اریکم کیف کان طہور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفی روایۃ اخذ من فضل وضوئہ فشربہ حسن صحیح اسنادہ ووضوء النبی صلی اللہ علیہ وسلم

عارضۃ الاحوذی

ورد على صفات ان النبي صلى الله عليه وسلم توضأ مرتين وتوضأ ثلثا وروى احمد بن حنبل حدثنا الاسود بن عامر حدثنا ابو اسرائيل عن زيد العمي عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال من توضأ مرة فتلك وظيفة الوضوء التي لا بد منها ومن توضأ ثنتين فله كفلان ومن توضأ ثلثا وضوئي ووضوء الانبياء قبلي احكامه في اربع مسائل الاولى قال العلماء في ذلك اقوال متعددة منهم من جعل المرة الاولى فرضا والثانية سنة والثالثة فضيلة ومنهم من جعل الثانية والثالثة فضيلة وقال مالك في المرتبة

شرح سراج احمد

ثم قال لا تتوضؤا منها پس معلوم شد کہ آنحضرت صلعم منع نکنید شمارا از خوردن گوشت گوسپند وفی الباب عن جابر بن سمرۃ واسید بن حضیر مسلم روایت کرد جابر بن سمرہ کردہ چنانکہ در مشکوۃ ست وہمچنیں مشہور از امام احمد نقض وضو ست بخوردن گوشت شتر ونزد ائمہ ثلثہ این حدیث منسوخ ست یا مراد بوضو معنی لغوی ست اگر گفتہ شود بر تقدیر ارادہ معنی لغوی فرق میان گوشت شتر وگوسپند چیست حال آنکہ دست کہ علت مشروعیت اوست ہر دو برابر ست گوئیم تواند شد کہ وجہ فرق بدبوئی گوشت شتر باشد نہ گوسپند واللہ اعلم قال ابو عیسی قد روی الحجاج بن ارطاۃ ہذا الحدیث عن عبد اللہ بن عبد اللہ عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن اسید بن حضیر ہر دو لفظ بتصغیر اند والصحیح حدیث عبد الرحمن بن ابی لیلی عن البراء بن عازب یعنی عبد الرحمن بن ابی لیلی این حدیث از دو طریق رسیدہ است یکی از اسید بن حضیر ودیگر از براء بن عازب مصنف گوید صحیح آنست کہ از براء رسیدہ است وہو قول احمد واسحق یعنی این قول امام احمد واسحق ست وروی عبیدۃ الضبی عن عبد اللہ بن عبد اللہ الرازی عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن ذی الغرۃ واین طریق سوم ست وذو الغرۃ الجہنی صحابی ست گویند نام او یعیش بود وحکایت کردہ ابن ماکولا از بعضی علما کہ او براء ابن عازب بود کما فی التقریب وروی حماد بن سلمۃ ہذا الحدیث عن الحجاج بن ارطاۃ فاخطأ فیہ وروایت کردہ حماد بن سلمہ این حدیث را از حجاج بن ارطاۃ پس خطا کردہ در وی وقال عن عبد اللہ بن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن ابیہ وگفت حماد از عبد اللہ بن عبد الرحمن از پدر خود عبد الرحمن بن ابی لیلی عن اسید بن حضیر والصحیح عن عبد اللہ بن عبد اللہ الرازی عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن البراء بن عازب قال اسحق گفت اسحق اصح ما فی ہذا الباب حدیثان عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حدیث البراء وحدیث جابر بن سمرۃ صحیح ترانچہ درین باب ست دو حدیث اند از آنحضرت یکی حدیث براء ابن عازب ودیگر حدیث جابر بن سمرہ است باب الوضوء من مس الذکر باب ست در بیان لازم شدن وضو از مس کردن ذکر حدثنا اسحق بن منصور ثنا یحیی بن سعید القطان عن ہشام بن عروۃ قال اخبرنی ابی گفت ہشام حدیث کردہ مرا پدر من عروہ بن الزبیر بن العوام عن بسرۃ بنت صفوان بسرہ بضم موحدہ

شرح ابی الطیب

وعثمان وعلی وابن مسعود وابی بن کعب وابن عباس وابو الدرداء وابو طلحۃ وعامر بن ربیعۃ وابو امامۃ وجماہیر التابعین ومالک وابو حنیفۃ والشافعی واصحابہم کذا قال النووی واولوا حدیث الباب بان المراد منہ غسل الیدین والفم لما فی لحم الابل من رائحۃ کریہۃ ودسومۃ غلیظۃ بخلاف لحم الغنم فانہ دون ذلک فی الدسومۃ **قولہ** وہو قول احمد ای الوضوء من لحوم الابل وہو ظاہر الحدیث وتقدم الجواب عنہ **قولہ** ذی الغرۃ قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد قیل ان ذا الغرۃ لقب البراء بن عازب والصحیح انہ غیرہ وان اسمہ یعیش **باب** الوضوء من مس الذکر **قولہ** بسرۃ بنت صفوان بضم الموحدۃ وسکون المہملۃ صحابیۃ کذا فی التقریب وقال غیرہ ہی بسرۃ بنت صفوان بن نوفل القرشیۃ الاسدیۃ

قوت المغتذی

عن عبد الرحمن ابی لیلی عن ذی الغرۃ قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد قیل ان ذا الغرۃ لقب البراء بن عازب والصحیح انہ [illegible]ن اسمہ یعیش

شرح سراج احمد

بسکون سین مہملہ را ابنۃ صفوان بن نوفل بن اسد بن عبد العزی اسدیہ صحابیہ قدیمۃ الاسلام مہاجرہ زندہ بودہ تا خلافت معاویہ
بن سفیان ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من مس ذکرہ فلا یصل حتی یتوضأ بدرستیکہ آنحضرت فرمود ہر کہ مس کرد ذکر خود را
پس گو کہ نماز نگذارد تا آنکہ وضو کند یعنی وضوی او از مس ذکر شکند وفی الباب عن ام حبیبۃ وابی ایوب وابی ہریرۃ واروی بفتح
ہمزہ وسکون را وواو ابنۃ انیس بتصغیر انس وعائشۃ وجابر وزید بن خالد وعبد اللہ بن عمرو روایت کردہ ابن ماجہ از ام حبیبہ
از طریق علاء بن الحارث از مکحول از عنبسہ بن ابی سفیان و رجال آن ثقات اند و حدیث ابی ایوب پس ابن ماجہ نیز اخراج کردہ است لیکن
در اسناد وی اسحق بن ابی فروہ است و آن ضعیف است و حدیث ابی ہریرہ را اخراج کردہ شافعی و احمد و طبرانی و ابن حبان و حدیث عائشہ را اخراج کردہ دارقطنی
و شافعی اخراج کردہ حدیث جابر را و حدیث زید بن خالد را احمد از طریق ابن اسحق و احمد و بیہقی حدیث عبد اللہ بن عمرو را و احمد و شافعی و دارقطنی
از ابن عمر روایت کردہ اند کہ ایما رجل مس فرجہ فلیتوضأ وایما امرأۃ مست فرجہا فلتتوضأ و مالک از بسرہ بنت صفوان روایت کردہ کہ من مس ذکرہ
فلیتوضأ و روایت کردہ دارقطنی و تضعیف آن کردہ و ابن شاہین از عائشہ صدیقہ کہ ویل للذین یمسون فروجہم ثم یصلون ولا یتوضؤن
عبد الرزاق و دارقطنی و سعید بن منصور از عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ حدیثی آوردہ اند کہ من مس ابطہ فلیتوضأ و ابن ابی شیبہ و سعید بن
منصور از عمر بن الخطاب باین عبارت آوردہ اند کہ گفت عمر بن الخطاب من نتف ابطہ او حک ابطہ فلیتوضأ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن
صحیح ہکذا روی غیر واحد مثل ہذا گفت مصنف این حدیث حسن صحیح و ہمچنین روایت کردہ اند بسیار کسان مانند این حدیث
کہ از مس ذکر وضو لازم میشود عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ عن بسرۃ یعنی این حدیث از ہشام بن عروہ از عروہ از بسرہ بطرق متعددہ
مروی گشتہ نہ از یک طریق کہ اسحق بن منصور ست وروی ابو اسامۃ وغیر واحد ہذا الحدیث عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ
عن مروان عن بسرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و این طریق دیگر ذکر کرد مصنف کہ میان عروہ و بسرہ واسطہ مروان ست
حدثنا بذلک گفت مصنف حدیث کرد ما را بحدیث مذکور اسحق بن منصور انا ابو اسامۃ بہذا وروی ہذا الحدیث
ابو الزناد بکسر زا و خفت نون عبد اللہ بن ذکوان المدنی القرشی مولی رملۃ بنت شیبۃ بن ربیعہ او در حدیث امیر المؤمنین ست گرو ہی تابعین

شرح ابی الطیب

قولہ من مس ذکرہ فلا یصل ہو دلیل لمن یقول بانتقاض الوضوء بمس الذکر لکن قید ہ الامام الشافعیؒ
بما اذا کان بالکف بلا حجاب اخرجہ مالک والنسائی واحمد وابو داود وابن ماجۃ ویعارضہ ما سیاتی فی باب
یلیہ من حدیث طلق بن علی رواہ ابو داود والنسائی قال ابن الہمام الحق ان کلا من الحدیثین لا ینزل عن
درجۃ الحسن لکن یترجح حدیث طلق بان حدیث الرجال اقوی لانہم احفظ للعلم واضبط ولذا اجعل
شہادۃ امرأتین بشہادۃ رجل انتہی واطال الطحاوی فی تضعیف حدیث بسرۃ وابی ہریرۃ اقول ونقل
بعض العلماء عن الخطابی انہ قال ان احمد بن حنبل وابن معین مع بعد شأوہما وجلالۃ قدرہما
فی معرفۃ الحدیث ورجالہ تذاکرا وتکلما فی الاخبار التی رویت فی ہذا الباب وکان عاقبۃ
امرہما انہما اتفقا علی سقوط الاحتجاج بحدیث طلق وبسرۃ ای لانہما تعارضا و
تساقطا وہذا ظاہر بناء علی ان لا سبیل الی معرفۃ الناسخ
والمنسوخ منہما انتہی فمن یقول بعدم النقض یقول الاصل العدم

عارضۃ الاحوذی

تجوز الواحدۃ و
قال لا احب الواحدۃ
الا من العالم وقال
فی سماع اشہب
الوضوء مرتان و
ثلث قیل لہ قالوا
حدۃ قال لا وقال فی
مختصر ابن عبد الحکم
لا احب ان ینقص
من اثنتین اذا عمتا
الثانیۃ روی عمرو
ابن شعیب عن ابیہ
عن جدہ ان النبی
علیہ السلام توضأ
ثلثا ثم قال من زاد
علی ہذا فقد اساء
وظلم ولو ثبت الثالثۃ
فی بیان الصحیح قال
الرواۃ عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
انہ توضأ مرۃ ومرتین
وثلثا وذلک قولہم
لا یخلو اما ان یعبر
عن الغرفات او عن
ایعاب العضو کل مرۃ
ولا یجوز ان یکون
اخبارا عن ایعاب
العضو فان الثانی

شرح سراج احمد

روایت از وی دارند و اور روایت از صحابی نکرد ہست ثقہ فقیہ از خامسہ بود وقال الواقدی مات فجارة فی مغتسلہ لیلۃ الجمعۃ فی شہر رمضان سنۃ ثلثین ومائۃ وہو ابن ست وستین سنۃ عن عروة عن بسرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم حدثنا بذلک علی ابن حجر حدثنا عبد الرحمن بن ابی الزناد عن ابیہ ابی الزناد عن عروة عن بسرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحوہ مانند حدیث گذشتہ وهو قول غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین و آن قول بسیار کسان ست از یاران آنحضرت و تابعین وبہ یقول الاوزاعی والشافعی و احمد و اسحق و بآن قائل گشتہ اوزاعی و شافعی و احمد و اسحق کہ از مس ذکر وضو لازم شود وقال محمد اصح شیٔ فی هذا الباب حدیث بسرة گفت امام بخاری صحیح ترین چیزی در باب لزوم وضو از مس ذکر حدیث بسرة است وقال ابو زرعة حدیث ام حبیبة فی هذا الباب اصح و گفت ابو زرعہ حدیث ام حبیبہ درین باب صحیح تر ست از حدیث بسرہ از جہت اسناد و هو حدیث العلاء بن الحارث عن مكحول عن عنبسة بن ابی سفیان عن ام حبیبة و این طریقیست کہ حدیث ام حبیبہ ذکر کردہ است وقال محمد لم یسمع مكحول من عنبسة بن ابی سفیان و گفت امام بخاری نشنید مکحول از عنبسہ وروی مكحول عن رجل عن عنبسة غیر هذا الحدیث و روایت کردہ مکحول از مردی از عنبسہ سوای این حدیث وكانه لم یر هذا الحدیث صحیحا گویا کہ امام بخاری اعتقاد نکردہ است این حدیث را صحیح کہ مکحول از عنبسہ روایت میکند

باب ترك الوضوء من مس الذكر باب ست در بیان ترک وضو از مس کردن ذکر حدثنا هناد ثنا ملازم بن عمرو عن عبد اللہ بن بدر بفتح موحدہ و سکون دال مہملہ ورا ابن عمرو الحنفی الیمامی یکی از اشراف بود ثقہ از رابعہ بود عن قیس بن طلق بن علی الحنفی الیمامی صدوق از ثالثہ بود و وہم کردہ کسیکہ او را در صحابہ شمردہ است عن ابیہ طلق بن علی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال وهل هو الا بضعة منه او مضغة شک راویست طلق بن علی از آنحضرت روایت کردہ کہ فرمود و نیست ذکر مگر پارہ است از بدن آدمی از مس آن چرا وضو لازم شود و این حدیث ناسخ حدیث اول ست وفی الباب عن ابی امامة و در باب ترک وضو از مس ذکر حدیثی مروی گشتہ از ابی امامۃ الباہلی اخرجہ ابن ماجۃ و از علی بن ابی طالب نیز ہمچنین مروی گشتہ چنانکہ سعید بن منصور در سنن خود آوردہ کہ گفت علی مرتضی لا ابالی امسست ذکری او انفی و ابن حبان و طبرانی و دارقطنی و سعید بن منصور از علی بن طلق آوردہ کہ انما ہو بضعۃ منہ و در حدیث گذشتہ کہ وضو واقع شدہ احتمال دارد کہ مراد از آن وضوی لغوی باشد کہ شستن دستہا باشد و اگر شرعی مراد شود حکم بنسخ آن کنیم قال ابو عیسی وقد روی عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وبعض التابعین انهم لم یروا الوضوء من مس الذكر گفت مصنف و تحقیق روایت کردہ شدہ از بسیار طرق از صحابہ و از بعضی تابعین کہ بدرستیکہ ایشان اعتقاد نکردہ اند لزوم وضو را از مس کردن ذکر وهو قول اهل الكوفة و این اشارت کردہ است مصنف بامام اعظم ابو حنیفہ کوفی رحمۃ اللہ علیہ وابن المبارك

شرح ابی الطیب

باب ترك الوضوء من مس الذكر قوله الا مضغة منه بضم المیم وسكون الضاد بعدها غین معجمة وبضعة بفتح الباء وسكون الضاد بعدها عین مهملة لفظان مترادفان ومعناه القطعة من اللحم او شك من الراوی كذا فی حاشیة السیوطی لابی داود قوله وهو قول اهل الكوفة وقد اجابوا عن حدیث بسرة بان المراد بمس الذكر البول بطریق الكنایة اذ العادة مس الذكر عند البول قال المحقق ابن الهمام هو من اسرار البلاغة یسكتون عن ذكر الشیٔ ویرمزون علیه بذكر ما هو من روادفه فلما كان

عارضة الاحوذی

مغیب لا یصح لاحد ان یعلمه فعاد القول الی اعداد الغرفات فلاجل ذلك قال ابن القاسم لم یكن مالك یوقت فی الوضوء مرة ولا مرتین ولا ثلثا الا ما اسبغ وقد اختلفت الآثار فی التوقیت اشارة الی ان التعویل علی الاسباغ وذلك یختلف بحسب اختلاف قلة المعرفة وحال البدن فی الشعث والسلامة وحال العضو فی الاعتدال والاختلاف و لذلك روی فی حدیث عبد اللہ ابن زید ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم غسل وجهه ثلثا ویدیه ورجلیه مرتین لان الوجه ذو غضون لا یمر الماء علیه مسترسلا

شرح سراج احمد

وهذا الحديث احسن شيء روی فی هذا الباب این حدیث احسن چیزیست که روایت کرده شد در باب ترک وضو از مس ذکر و قد

روی هذا الحدیث ایوب بن عتبة و محمد ابن جابر عن قیس بن طلق عن ابیه و تحقیق روایت کرده این حدیث را ایوب

و محمد بن جابر از قیس بن طلق از پدر خود طلق بن علی و قد تکلم بعض اهل الحدیث فی محمد ابن جابر و ایوب بن عتبة و تحقیق کلام کرده اند

بعضے اہل حدیث در حال محمد بن جابر و ایوب بن عتبہ حدیث ملازم بن عمرو عن عبد الله بن بدر اصح واحسن و حدیث ملازم

ابن عمرو از عبد الله بن بدر اصح و احسن است از دیگر حدیث و اتفقوا علی ان من مس فرجه بعضو من اعضائه غیر یده لا ینقض وضوءه و اختلفوا

فیمن مس ذکره بیده فقال ابو حنیفة لا ینقض وضوءه علی ای وجه کان و قال الشافعی ینتقض بالمس بباطن الکف دون الظاهر من غیر حائل سواء کانت

بشهوة او بغیرها و عن احمد المس بباطن الکف و ظاهره ینقض وضوءه والراجح من مذهب مالک انه ان کان من الشهوة انتقض والا فلا و اما من مس فرج غیره

فقال الشافعی و احمد ینتقض وضوء اللامس صغیرا کان الممسوس او کبیرا حیا کان او میتا و قال مالک لا ینتقض بمس الصغیر و قال ابو حنیفة لا ینتقض بحال و هل

ینتقض وضوء الممسوس ام لا قال الثلثة لا ینتقض و قال الشافعی ینتقض و اجمعوا علی انه لا وضوء علی من مس انثییه او من غیر حائل و اتفق الثلثة علی

انه لا وضوء علی من مس الامرد و لو بشهوة و قال مالک یجب بها اختلفوا فی مس حلقة الدبر فقال ابو حنیفة و مالک لا ینتقض و قال الشافعی و احمد

ینتقض و عن الشافعی قول و عن احمد روایة انه لا ینتقض و دارقطنی از بسره روایت کرده که گفت من مس ذکره او انثییه او رفغیه فلیتوضأ

وضوءه للصلوة **باب** ترک الوضوء من القبلة باب ست در بیان ترک آبدست از بوسه حدثنا قتیبة و هناد و ابو کریب

و احمد بن منیع و محمود بن غیلان و ابو عمار قالوا ثنا وکیع عن الاعمش عن حبیب بن ابی ثابت بن قیس و گفته میشد او را

هند بن دینار الاسدی مولاهم ابو یحیی الکوفی ثقة جلیل کثیر الارسال و تدلیس بود از ثالثه است و در سنه تسع عشرة و مائة وفات کرد عن

عروة عن عائشة ان النبی صلی الله علیه و سلم قبل بعض نسائه ثم خرج الی الصلوة و لم یتوضأ گفت

عائشه صدیقه بدرستیکه آنحضرت بوسه کرد بعضی بزنان خود را پس بیرون شد بسوی گذاردن نماز و وضو نکرد

عائشه صدیقه کنایت کرد از نفس خود بقول خود که قبل بعض نسائه قال قلت من هی الا انت گفت عروه گفتم من عائشه را

نبود آن بعض ازواج مگر تو فضحکت پس خندید عائشه از ان قال ابو عیسی و قد روی نحو هذا عن غیر واحد من اهل العلم

من اصحاب النبی صلی الله علیه و سلم و التابعین و هو قول سفیان الثوری و اهل الکوفة کنایت ست از امام اعظم

ابو حنیفه قالوا لیس فی القبلة وضوء گفتند امام ابو حنیفه و سفیان نیست در بوسه کردن زن لازم وضو و قال مالک

ابن انس و الاوزاعی و الشافعی و احمد و اسحق فی القبلة وضوء گفت امام مالک و اوزاعی و شافعی و احمد

و اسحق در بوسه کردن زن لازم شود وضو و هو قول غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه و سلم

شرح ابی السعید

مس الذکر غالبا یرادف خروج الحدث منه و یلازمه عبر عنه کما عبر بالمجیء عن الغائط عما یقصد للغائط لاجله

فی قوله تعالی او جاء احد منکم من الغائط انتهی و یؤید قول الکوفیین ان النبی صلی الله علیه و سلم علل عدم النقض بمس الذکر

بقوله هو بضعة منه و یدوم الحکم بدوام علته و یدور حیث دارت العلة **باب** ترک الوضوء من القبلة

قوله قال فقلت من هی الا انت فاعل قال عروة بن الزبیر و الاستفهام انکاری فرجعه الی النفی و حرف

بعده للاستثناء و التقدیر ما هی الا انت و الظاهر ان ضحکها کان استحیاء منها

عارضة الاحوذی

مستحطا فافتقر الی زیادة غرفة فیحقق الاسباغ بها بخلاف الید و الرجل فانها معتدلة مستحطة فیجری الماء علیه سحا فیمکن ایعابها بقلیل من الماء الربعة اذا ثبت هذا فلیس للتفریع علی الاعداد معنی فان المقصود الایعاب و الاعداد له و قد بینا شرح ذلک فی کتاب المسائل **باب** النضح بعد الوضوء عبد الرحمن الاعرج عن ابی هریرة ان النبی علیه السلام قال جاءنی جبرئیل علیه السلام فقال یا محمد اذا توضأت فانتضح حدیث غریب غریبه النضح صب الماء علی المنضوح قیل و هو النضح عند

شرح سراج احمد

والتابعين و انما ترك اصحابنا حديث عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم في هذا لانه لا يصح عندهم لحال الاسناد و
جز این نیست که ترک کردند عمل اصحاب ما اهل حدیث حدیث عائشہ را که از آنحضرت روایت کرده در ترک وضو زیرا آنچه صحیح نگشته است این حدیث
نزد محدثین از جهت خلل اسنادوی قال وسمعت ابا بكر العطار البصري يذكر عن علي بن المديني مصنف گفت وشنیدم ابابکر عطار را که ذکر میکرد
از علی بن المدینی قال ضعف يحيى بن سعيد القطان هذا الحديث گفت علی بن المدینی تضعیف کرده یحیی بن سعید القطان این حدیث را
وقال هو شبه لا شيء وگفت علی بن المدینی آن حدیث عائشه شبیه است بچیزی نیست اعتبار ندارد وقال وسمعت محمد بن اسمعيل يضعف
هذا الحديث وگفت مصنف وشنیدم امام بخاری را که تضعیف میکرد این حدیث را وقال حبيب بن ابي ثابت لم يسمع من عروة وگفت
امام بخاری حبیب بن ابی ثابت نشنیده از عروه بیواسطه وقد روي عن ابراهيم التيمي عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قبلها ولم يتوضأ
وتحقیق روایت کرده شده حدیث قبله از ابراهیم تیمی از عائشه وهذا لا يصح ايضا مصنف گوید واین طریق نیز صحیح نگشته است حدیث
ولا نعرف لابراهيم التيمي سماعا من عائشة ونمی شناسیم برای ابراهیم تیمی سماعی از عائشه بلکه بواسطه است وليس يصح عن
النبي صلى الله عليه وسلم في هذا الباب شيء مصنف گوید ونیست صحیح شده از آنحضرت درین باب هیچ حدیثی واخرجه ابوداود
من وجه آخر عن الاعمش حدثنا اصحاب لنا عن عروة المزني عن عائشة قال ابوداود وروى عن الثوري قال ما حدثنا حبيب بن ابي ثابت الا عن
عروة المزني قال ابوداود وقد روى حمزة الزيات عن حبيب عن عروة بن الزبير عن عائشة حديثا قلت وقع في رواية ابن ماجة والدارقطني
في حديث الباب عن عروة بن الزبير ايضا فالسوال الذي في رواية ابي داود ظاهر في انه ابن الزبير لان المزني لا يجسر ان يتكلم ذلك الكلام
لعائشة وقد جاء هذا الحديث من غير هذا الوجه فروى ابوداود والنسائي من طريق الثوري عن ابي روق عن ابراهيم التيمي عن عائشة ان النبي
صلى الله عليه وسلم كان يقبل بعض ازواجه ولا يتوضأ قال البيهقي وروى ابوحنيفة رح عن ابي روق عن ابراهيم عن حفصة وهو منقطع
لان ابراهيم التيمي لم يسمع من عائشة ولا حفصة قاله النسائي وغيره ولكن رواه الدارقطني من وجه آخر عن الثوري
فقال فيه عن ابراهيم التيمي عن ابيه عن عائشة لكن اسناده ضعيف وله طريق اخرى عند ابن ماجة رواية زينب
السهمية عن عائشة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يتوضأ ثم يقبل ويصلي ولا يتوضأ وربما فعله بي وقال اسحق في مسنده

شرح ابی الطیب

قوله انما ترك اصحابنا اي من اهل الحديث او من الشافعية كذا قال بعض العلماء لكن الظاهر الاول **قوله**
لا يصح عندهم لحال الاسناد اي لا يصح لحال من احوال طرق الاسناد قال ابن الهمام وروى البزار باسناد حسن
قال الخطابي يحتج به من يذهب الى ان الملامسة المذكورة في الآية معناها الجماع دون اللمس بسائر البدن
قوله وليس يصح عن النبي صلى الله عليه وسلم في هذا الباب شيء يشكل هذا بما روى مسلم في صحيحه من
مس عائشة رضي الله عنها قدميه صلى الله عليه وسلم حين طلبته لما فقدته ليلا وهما منصوبتان في السجود
ولم يقطع صلاته لذلك وعنها انه عليه الصلوة والسلام كان يقبل بعض نسائه ولا يتوضأ رواه البزار نقله المحقق
ابن الهمام الا ان يقال المراد بهذا الباب القبلة فقط لا مطلق المس لكن لا يضر ذلك في اثبات ان لمس المرأة ليس بناقض
وبالجملة الحديث دليل لاهل الكوفة واستدلال القوم بالآية اعني قوله تعالى او لامستم النساء استدلال
بالمحتمل لان الملامسة يكنى بها عن الجماع فلا يتم دليلا للنقض بنا المس

از تحفة الاحوذی

اهل العربية وهذا فيه نظر فان السواني تسمى النواضح كذا الابل التي تحمل الماء تسمى نواضح وفي الحديث ما سقي نضحا ففيه نصف العشر اي كاملة اختلف العلماء في تاويل هذا الحديث على اربعة اقوال الاول معناه اذا توضأت فصب الماء على العضو صبا ولا تقتصر على مسحه فانه لا يجزي فيه الا الغسل دون اسراف ولذلك انكر مالك حتى يقطر او يسيل فكره ان يجعل القطر والسيلان حدا وان كان لا بد منه مع الغسل الثاني معناه استبرئ الماء بالنثر والتنحنح يقال نضحت استبرأت وانتضحت تعاطيت الاستبراء لدائ الثاني

شرح سراج احمد

وثنا بتیۃ ثنی عبد الملک بن محمد عن ہشام عن ابیہ عن عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قبلہا وہو صائم وقال ان القبلۃ لا تنقض الوضوء ولا تفطر الصائم ثم قال یا حمیراء ان فی دیننا سعۃ واخرجہ الدارقطنی من طریق حاجب بن سلیمان عن وکیع عن ہشام بلفظ قبل النبی صلی اللہ علیہ وسلم بعض نسائہ ثم صلی ولم یتوضأ ثم ضحکت و رجالہ ثقات الا ان الدارقطنی قال ان حاجبا وہم فیہ وانما رواہ وکیع بہذا الاسناد انہ کان یقبل وہو صائم واخرجہ الدارقطنی ایضا من طریق ابی اویس عن ہشام عن ابیہ عنہا انہ بلغہا قول ابن عمر فی القبلۃ الوضوء فقالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقبل وہو صائم ولا یتوضأ واخرج الدارقطنی من طریق منصور بن زاذان و ابن اخی الزہری عن الزہری اما منصور فقال عن ابی سلمۃ واما ابن اخی الزہری فقال عن عروۃ ثم اتفقا عن عائشۃ قالت لقد کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقبلنی اذا خرج الی الصلوۃ ولا یتوضأ ہذا لفظ منصور ولفظ الآخر قالت لا تعاد الصلوۃ من القبلۃ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقبل بعض نسائہ ویصلی ولا یتوضأ واخرج البزار من طریق عبد الکریم الجزری عن عطاء عن عائشۃ مثل ہذا المرفوع ورجالہ ثقات وقد اخرجہ الدارقطنی من وجہ آخر عن عبد الکریم عن عطاء ثم اخرج عن وجہ آخر ایضا عن عطاء قال لیس فی القبلۃ وضوء وفی الباب عن ابی امامۃ قلت یا رسول اللہ الرجل یتوضأ ثم یقبل اہلہ ویلاعبہا اینقض ذلک وضوءہ قال لا اخرجہ ابن عدی واسنادہ ضعیف وعن ابی ہریرۃ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقبل ثم یخرج الی الصلوۃ ولا یحدث وضوءً اخرجہ الطبرانی فی الاوسط وفی اسنادہ یزید بن سنان ضعیف وعن ابن عمر کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقبل ولا یعید الوضوء اخرجہ ابن حبان فی ترجمۃ غالب العقیلی فی الضعفاء وآین حاصل کلام شیخ ابن حجر ست

باب الوضوء من القیٔ والرعاف باب ست در بیان لزوم وضوء از کردن قی وجاری شدن خون بینی حدثنا ابو عبیدۃ بن ابی السفر واسحق بن منصور قال ابو عبیدۃ ثنا وقال اسحق انا عبد الصمد گفت ابو عبیدہ حدثنا را واسحق گفت اخبرنا او ہر دو بیک معنی اند ہیچ فرق ندارد چنانکہ در بخاری ست ابن عبد الوارث قال حدثنی ابی عن حسین المعلم عن یحیی بن ابی کثیر قال حدثنی عبد الرحمن بن عمرو الاوزاعی عن یعیش بن الولید المخزومی یعیش بدو مثناۃ تحتیہ ومیان ہر دو عین مہملہ در آخر شین منقوطہ ہشام بن معاویۃ الاموی نزیل جزیرہ ثقہ بود عن ابیہ ولید المخزومی عن معدان ابن ابی طلحۃ وگفتہ میشد ابن طلحہ نیز الیعمری شامی ثقہ از ثامنہ بود عن ابی الدرداء محمد وہ است عویمر بن مالک و گویند ابن عامر و گویند ابن ثعلبۃ الانصاری الخزرجی اسلام او عقیب بدر بود حاضر گشت خندق و ما بعد او را و گویند حاضر نگشتہ احد را از جہت تاخر اسلام وی والی ساخت او را عثمان بن عفان قضائے دمشق را و او مشہور بود بکنیت و درداء نام دختر او بود در سنہ احدی یا اثنتین وثلثین در دمشق در خلافت عثمان وفات یافت ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قاء فتوضأ بدرستیکہ آنحضرت استفراغ کرد پس وضو کرد فلقیت ثوبان فی مسجد دمشق معدان گوید پس ملاقی شدم من ثوبان را در مسجد دمشق فذکرت ذلک لہ

شرح ابی الطیب

باب الوضوء من القیٔ والرعاف ذکر الرعاف وان لم یذکر لہ حدیثا فی الباب لما ذکر فیہ من اقوال العلماء **قولہ** قاء فتوضأ الفاء تدل علی ان الوضوء کان مرتبا علی القیٔ وبسببہ وہو المطلوب فتکون ہی للسببیۃ فیندفع بہ ما اجاب بہ القائلون بعدم النقض من انہ لا دلالۃ فی الحدیث علی ان القیٔ ناقض للوضوء لجواز ان یکون الوضوء بعد القیٔ علی وجہ الاستحباب او علی وجہ الاتفاق ویؤید القائلین بالنقض ما رواہ ابن ماجۃ عن اسمعیل بن عیاش عن ابن جریج

عارضۃ الاحوذی

معناہ اذا توضأت فرش الازار الذی یلی الفرج بالماء لیکون ذلک مذہبا للوسواس وروی عن قتادۃ النضح من النضح یقول من اصابہ نضح من البول فعلیہ ان ینضحہ بالماء فیکون علی ہذا معناہ الحدیث الوارد عشر من الفطرۃ فذکر انتقاص الماء ورواہ ابو عبید انتضاح الماء وفسرہ بما قدمناہ وکذلک روی ابو داود والنسائی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ اذا توضأ اخذ حفنۃ من ماء فقال ہکذا ووصف سعید فنضح بہا فرجہ الرابع معناہ الاستنجاء بالماء اشارۃ الی الجمع بینہ وبین الاحجار

شرح سراج احمد

پس قی کردم پس از قی وضو کردن آنحضرت را برای ثوبان فقال صدق انا صببت له وضوءه پس گفت ثوبان راست
گفت ابو الدرداء و من ریختم برای آنحضرت آب وضو او وقال اسحق بن منصور معدان بن طلحة قال ابو عیسی و ابن
ابی طلحة اصح گفت مصنف بالفظ ابی صحیح تر ست قال ابو عیسی وقد رأى غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله
علیه وسلم وغیرهم من التابعین الوضوء من القیء والرعاف گفت مصنف و تحقیق اعتقاد کرده اند بسیار کس از اهل علم
از صحابه و غیر ایشان از تابعین آبدست را از قی کردن و روان شدن خون بینی وهو قول سفیان الثوری وابن المبارك واحمد
واسحق و همین ست مذہب امام ابی حنیفه که وضو واجب ست بقی و رعاف اگر قی به پری دهن باشد وقال بعض اهل العلم لیس فی
القیء والرعاف وضوء وگفت بعضی از اهل علم نیست واجب در قی کردن و روان شدن خون بینی وضو وهو قول مالك والشافعی
و آن قول امام مالک و شافعی ست وقد جود حسین المعلم هذا الحدیث و تحقیق قوی و محکم گفته حسین معلم این حدیث را وحدیث
حسین اصح شیء فی هذا الباب و مصنف گوید وحدیث حسین صحیح ترین چیز یست درین باب وروی معمر هذا الحدیث عن یحیی بن
ابی کثیر فاخطأ فیه و روایت کرد معمر این حدیث را از یحیی بن ابی کثیر پس خطا کرده دران فقال عن یعیش بن الولید عن خالد
ابن معدان عن ابی الدرداء ولم یذکر فیه الاوزاعی و ذکر نکرده دران اوزاعی را وقال عن خالد بن معدان و گفت عبارت خالد بن معدان را
وانما هو معدان بن ابی طلحة و جز این نیست که او معدان بن ابی طلحه است تنبیه گفته است حدیث ان النبی صلی الله علیه وسلم قاء فلم یتوضأ فلم اجده اخرج
ابن ماجه عن عائشة من قاء او رعف فی صلاته فلینصرف ولیتوضأ ولیبن علی صلاته ما لم یتکلم واخرجه الدارقطنی وحده وفی اسناده اسمعیل بن عیاش بلفظ
من اصابه قیء او رعاف او قلس او مذی فلینصرف فلیتوضأ ثم لیبن علی صلاته وهو فی ذلک لا یتکلم بیهقی در سنن حدیثی از ابی هریره آورده و تضعیف
آن کرده باین عبارت یعاد الوضوء من سبع اقطار البول والدم السائل والقیء من دسعة تملأ بها الفم والنوم المضطجع وقهقهة الرجل فی الصلوة ومن
خروج الدم روایت کرده عبد الرزاق از ابن جریج از پدر خود مفصل که الوضوء من القیء وان کان قلسا یغلبه فلیتوضأ **باب** الوضوء بالنبیذ
باب ست در بیان وضو کردن از نبیذ خرما و غیره حدثنا هناد نا شریك عن ابی فزارة بن ربیعة عن ابی زید عن عبد الله بن مسعود قال سألنی النبی
صلی الله علیه وسلم ما فی اداوتك گفت عبد الله بن مسعود سوال کرد و پرسید مرا آنحضرت که چیست در آوندتو فقلت نبیذ پس گفتم
افشرده خرماست و نبیذ چیزی را گویند که ساخته شود از شربه از خرما و انگور و شهد که در آب خیسانیده سازند فقال تمرة طیبة وماء طهور
پس فرمود آنحضرت خرما خوش مزه است پاک ست و آب و پاک کننده است قال فتوضأ منه گفت عبد الله بن مسعود پس وضو کرد آنحضرت
از نبیذ قال ابو عیسی وانما روی هذا الحدیث عن ابی زید عن عبد الله عن النبی صلی الله علیه وسلم گفت مصنف
وجز این نیست که روایت کرده شد این حدیث از ابی زید از عبد الله بن مسعود از آنحضرت

شرح ابی الطیب

عن ابن ابی ملیکة عن عائشة رضی الله عنها انه قال صلی الله علیه وسلم من اصابه قیء او رعاف او قلس او مذی
فلینصرف فلیتوضأ ثم لیبن علی صلاته وهو فی ذلك لا یتکلم والقلس الخارج مع الغثیان کذا نقله المحقق ابن الهمام
وقال الحفاظ من اصحاب ابن جریج یروونه عن ابن جریج عن ابیه عن النبی صلی الله علیه وسلم مرسلا وهو حجة
عندنا وعند جمهور العلماء انتهی اقول لا شك ان هذا الحدیث دلیل للنقض وابن عیاش وثقه ابن معین وفی موطأ مالك عن نافع
عن ابن عمر انه کان اذا رعف رجع فتوضأ ولم یتکلم ثم رجع وبنی علی ما قد صلی **باب** الوضوء بالنبیذ

عارضة الاحوذی

فان الحجر یجفف الوسخ
والماء یطهره وقد
حدثنی ابو مسلم
المهدی قال من
الفقه الرائق الماء
یذهب الماء مغاه
ان من استنجی بالاحجار
لا یزال البول یرشح
فیجد منه البلل
فاذا استعمل الماء
نسب الخاطر ما یجده
من البلل الی الماء
وارتفع الوسواس
باب اسباغ
الوضوء العلاء
ابن عبد الرحمن
عن ابیه عن
ابی هریرة ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم
قال الا ادلکم علی ما
یمحو الله به الخطایا
ویرفع به الدرجات
قالوا بلی یا رسول
الله صلی الله علیك
وسلم قال اسباغ
الوضوء علی المکاره
وکثرة الخطا الی
المساجد وانتظار

شرح سراج احمد

وابو زید رجل مجہول ابو زید شاگرد عبد اللہ بن مسعود مردی مجہول ست عند اہل الحدیث نزد محدثین لا نعرف لہ روایۃ غیر ہذا الحدیث
نمی شناسیم برائے او روایتی سوای این حدیث وقد رای بعض اہل العلم الوضوء بالنبیذ وتحقیق اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم جواز
وضوء را بافشردہ خرما وغیرہ منہم سفیان وغیرہ بعضی از ایشان سفیان ثوری وغیر او ست قال بعض اہل العلم لا یتوضأ بالنبیذ
وگفتہ اند بعضی از اہل علم کہ نہ وضو کردہ شود بافشردہ خرما وغیرہ وہو قول الشافعی واحمد واسحق وآن قول امام شافعی واحمد واسحق ست وقال
اسحق ان ابتلی رجل بہذا فتوضأ بالنبیذ وتیمم احب الی وگفت اسحق اگر مبتلا کردہ شد مردی باین اتفاق چنان افتاد پس وضو
کرد بنبیذ وتیمم کرد دوستر ست بسوی من یعنی جمع میان وضو وتیمم احب ست قال ابو عیسی وقول من یقول لا یتوضأ بالنبیذ اقرب
الی الکتاب واشبہ گفت مصنف قول کسیکہ قائل گشتہ کہ وضو نساز د بہ نبیذ نزدیک ترست بکتاب لان اللہ تعالی قال فلم تجدوا
ماء فتیمموا صعیدا طیبا زیرا چہ حق تعالی فرمود در حق فاقد آب پس نیابید آب را پس تیمم کنید بخاکی پاک ونبیذ را آب نمیگویند ما مقید ست
در جواب گوئیم کہ وضو بہ نبیذ ماثور ست و در احادیث وارد گشتہ ہست قیاس را در آن مدخلی ندارد **باب** المضمضۃ من اللبن
باب ست در بیان آب در دہن کردن از جہت خوردن شیر تا دفع دسومت آن کردہ حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن عقیل عن الزہری ابن
شہاب عن عبید اللہ عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم شرب لبنا فدعا بماء فمضمض گفت عبد اللہ بن عباس

شرح ابی الطیب

قولہ وابو زید رجل مجہول قال المحقق ابن الہمام فیہ انہ ذکر القاضی ابو بکر بن العربی فی شرح الترمذی ان ابا زید
مولی عمرو بن حریث روی عنہ راشد بن کیسان العبسی الکوفی وابو روق وہذا یخرجہ من الجہالۃ **قولہ** وقول
من یقول لا یتوضأ بالنبیذ اقرب الی الکتاب واشبہ یعنی ان النبیذ ما یسمی ماء مطلقا وقد قال اللہ تعالی فلم تجدوا
ماء فتیمموا وواجد النبیذ لیس بواجد للماء المطلق فیجب علیہ التیمم بنص القرآن والحدیث ان صح فمن
احادیث الاحاد فلا یعارض الکتاب ولو سلم معارضا کان الکتاب ناسخا لہ لان الحدیث مکی والآیۃ مدنیۃ کذا
حررہ بعض الفضلاء وقال المحقق ابن الہمام واما ما عن ابن مسعود انہ سئل لیلۃ الجن فقال ما شہدہا منا
احد فہو معارض بما فی حدیث ابن ابی شیبۃ من انہ کان معہ وروی ایضا ابو حفص بن شاہین عنہ انہ قال
کنت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم لیلۃ الجن وعنہ انہ رای قوما من الزط فقال ہؤلاء اشبہ من رایت بالجن
لیلۃ الجن والاثبات مقدم علی النفی وان جمعنا فالمراد ما شہدہا احد منا غیری نفیا لمشارکتہ وابانۃ اختصاصہ
بذلک وقد ذکر صاحب آکام المرجان فی احکام الجان ان ظاہر الاحادیث الواردۃ فی وفادۃ الجن انہا کانت
ست مرات وذکر منہا مرۃ فی بقیع الغرقد قد حضرہا ابن مسعود مع مرتین بمکۃ ومرۃ رابعۃ خارج المدینۃ
حضرہا الزبیر بن العوام فعلی ہذا لا یقطع بالنسخ انتہی اقول فدعوی النسخ بالآیۃ منظور فیہا وقال
التوربشتی حدیث نبیذ التمر قد روی عن ابن مسعود وفی اسانید سائرہا لاہل النقل مقال غیر ان
الحدیث اذا روی من طرق شتی غلب علی ظن المجتہد کونہ حقا خصوصا عند من یری المسلمین کلہم
عدولا فی اخبار الدیانات قلت وبہ صح الحدیث معنی عند الفقہاء ویکفی ہذا للمجتہد فی
الاستدلال **باب** المضمضۃ من اللبن من التذلیل ای المضمضۃ لاجل اللبن

عارضۃ الاحوذی

الصلوۃ بعد الصلوۃ
فذلکم الرباط حسن
صحیح احکامہ وفوائدہ
فی خمس مسائل
الاولی ہذا الحدیث
دلیل علی محو الخطایا
بالحسنات من الصحف
بایدی الملئکۃ التی
فیہا یکون المحو و
الاثبات لا من ام
الکتاب التی ہی عند
اللہ قد ثبتت علی
ما ہی علیہ فلا یزاد
فیہا ولا ینتقص منہا
الثانیۃ اراد
اسباغ الوضوء عند
المکارہ برد الماء او
الم الجسم او ایثار
الوضوء علی امر من
الدنیا فلا یاتی بہ
مع ذلک الا کارہا
موثر الوجہ اللہ
الثالثۃ کثرۃ الخطا
الی المساجد یعنی بہ
بعد الدیار وہو
افضل لقولہ صلی
اللہ علیہ وسلم
لبنی سلمۃ وقد

شرح سراج احمد

بدرستیکہ آنحضرت نوشید شیر پس طلب نمود آب را پس مضمضہ فرمود وقال ان لہ دسما وفرمود بدرستیکہ مر شیر را دسومتی ست وفی الباب عن سہل بن سعد وام سلمۃ ودر باب مضمضہ کردن از خوردن شیر حدیثی مروی گشتہ است از سہل بن سعد الساعدی وام المومنین ام سلمہ رضی اللہ عنہا قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وقد رای بعض اھل العلم المضمضۃ من اللبن گفت مصنف این حدیث ست حسن صحیح وتحقیق اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم مضمضہ کردن را از نوشیدن شیر وھذا عندنا علی الاستحباب مصنف گوید واین مضمضہ کردن بعد از نوشیدن شیر نزد ما بر استحباب ست ولم یر بعضھم المضمضۃ من اللبن واعتقاد نکردہ اند بعضے علما مضمضہ را از خوردن شیر یعنی واجب نیست مضمضہ بلکہ مستحب ست از جہت دفع دسومت وذائقہ شیر از دہن چون فی الحقیقۃ شیر در دہن باشد در نماز شغل بآن باشد **باب** فی کراھۃ رد السلام غیر متوضئ باب ست در بیان کراہت کردن جواب دادن سلام درحالیکہ بی وضو باشد حدثنا نصر بن علی الجھضمی ومحمد بن بشار قالا نا ابو احمد عن سفیان عن الضحاک بلفظ مبالغہ ضد البکا ست ابن عثمان عن نافع مولی عبد اللہ بن عمر بن سرجس در تہذیب التہذیب ست نافع بن عبد اللہ مولی ابن عمر اصل وی از مغرب ست وگویند از نیشاپور وگویند از سبی کابل بود از کبار تابعین ومشہور ترین بحدیث واز ثقات کبار بود گفت امام مالک کنت اذا سمعت حدیث نافع عن ابن عمر لا ابالی ان اسمعہ من احد ودر فقہ نیز مشہور بود از ثالثہ است ودر مدینہ سنہ سبع عشر ومائۃ وفات کرد عن ابن عمر ان رجلا سلم علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وھو یبول فلم یرد علیہ بدرستیکہ مردی سلام گفت بر آنحضرت درحالیکہ آنحضرت شاشا میکرد پس رد نکرد آنحضرت جواب آن را بروی تا آنکہ تیمم فرمود بعد از آن رد جواب کرد

شرح ابی الطیب

قولہ وقال ان لہ دسما بفتحتین ای زھومۃ وفی مجمع البحار بفتحتین ما یظھر علی اللبن من الدھن قال الطیبی جملۃ استینافیۃ تعلیل للتمضمض وفیہ اشعار بان التمضمض مناسب وقیل المضمضۃ بالماء مستحبۃ عن کل مالہ دسومۃ انتہی **باب** فی کراھیۃ رد السلام غیر متوضئ کلمۃ غیر منصوب علی الحال من فاعل الراد المدلول علیہ بذکر الرد والاقرب ان یکون مرفوعا علی انہ فاعل المصدر وھو الرد **قولہ** فلم یرد علیہ السلام المفہوم منہ ان السلام کان حالۃ البول وفی ابی داود بروایۃ ابن عمر رضی اللہ عنہما انہ صلی اللہ علیہ وسلم خرج من غائط او بول فسلم علیہ فلم یرد علیہ حتی اذا کاد الرجل ان یتواری فی السکۃ ضرب بیدیہ علی الحائط ومسح بہما وجہہ ثم ضرب ضربۃ اخری فمسح ذراعیہ ثم رد علی الرجل السلام وقال انہ لم یمنعنی ان ارد علیک السلام الا انی لم اکن علی طہر انتہی فھذا صریح فی ان السلام کان بعد البول وفیہ دلالۃ علی کراھۃ رد السلام بدون طہارۃ وعلی ان التیمم کاف فی الطہارۃ ولو کان الماء قریبا لفوات المقصود وکان المصنف اراد بعدم التوضی عدم الطہارۃ بطریق ذکر الخاص وارادۃ العام وعلی الکراھۃ دلت روایۃ ابی داود فان کانت القضیۃ واحدۃ وھو الظاہر لان الراوی واحد فمطابقۃ الترجمۃ بحدیث الباب ظاھرۃ واطلاق وھو یبول مجاز باعتبار استبرائہ من البول لان المستبرأ منہ کالمتصف بہ وبہ تندفع المنافاۃ بین الروایتین واللہ اعلم والاظہر ان مطابقۃ الترجمۃ بالحدیث لقولہ وفی الباب عن المہاجر بن قنفذ رواہ ابو داود عنہ انہ اتی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وھو یبول فسلم علیہ فلم یرد علیہ حتی توضأ ثم اعتذر الیہ وقال انی کرھت ان اذکر اللہ الا علی طہر ورواہ النسائی الی قولہ

عارضۃ الاحوذی

اراد وان یتحولوا قریبا من المسجد یا بنی سلمۃ دیارکم تکتب آثارکم ای الزموا بعۃ قولہ انتظار الصلوۃ بعد الصلوۃ اراد بہ وجہین احدھما الجلوس فی المسجد وذلک یتصور بالعادۃ فی ثلث صلوات العصر والمغرب والعشاء وفی العبادۃ فی اربع فی ھذہ وفی الصبح ولا تکون بین العتمۃ والصبح الثانی تعلیق القلب بالصلوۃ والاھتمام لھا والتاھب لھا وذلک یتصور فی الصلوات کلھا الخامسۃ قولہ فذلکم الرباط یعنی بہ تفسیر قولہ یایھا الذین آمنوا اصبروا وصابروا ورابطوا وقد بیناہ فی کتاب سراج المریدین من القسم

شرح سراج احمد

ازین حدیث مستفاد شد کہ نام حق تعالی بردن در حالت بول و غائط نباید تا پاک نشود از جہت تعظیم نام حق تعالی قال ابو عیسی ہذا حدیث
حسن صحیح وانما یکرہ ہذا عندنا اذا کان علی الغائط والبول گفت مصنف و جز این نیست مکروہ است نزد ما در جواب سلام چون
باشد بر بول و غائط یعنی کراہت رد سلام در حال بول و غائط است چون فارغ شود باکی ندارد و عام ست کہ با وضو بود یا بی وضو وقد
فسر بعض اهل العلم ذلك وتحقيق تفسير كرده اند بعضى اهل علم آنرا كه در حال بول و غائط مكروه است چنانكه شافعيه وهذا احسن شئ
روی فی هذا الباب واین حدیث احسن چیزی ست کہ روایت کردہ شدہ است در باب کراہت در جواب سلام وفی الباب عن المهاجر بن
قنفذ بضم قاف و سکون نون و ضم فا و ذال معجمہ وعبد الله بن حنظلة وعلقمة بن الشفواء بفتح شين منقوطه و سكون فا و واو و همزه
ممدوده لعله علقمة بن الفغواء وليس فى الاستيعاب ابن الشفواء وجابر والبراء **باب** ما جاء فى سور الكلب باب ست در حکم آنچہ
آمدہ است در پس خوردہ سگ حدثنا سوار بن عبد الله العنبرى سوار بفتح سین مہملہ و تشدید واو در تقریب ست سوار بن عبد الله
ابن سوار ابو عبد الله بن قدامة التميمى العنبرى قاضى بصرہ بود صدوق مجہول السیرۃ بود کلام کردہ است در وی ثوری از جہت گشتن او قاضی
از سابعہ بود در سنہ خمسین و مائۃ وفات کرد نا المعتمر بن سليمان التيمى ابو محمد المصرى ملقب بفضل ثقہ از کبار تاسعہ بود در سنہ سبع و ثمانین
و مائۃ وفات کرد و عمر او متجاوز از ہفتاد بود وقال سمعت ايوب بن كيسان السختيانى ابو بكر البصرى و سختیانی او را از آن جہت میگفتند
کہ او میفروخت چرم را گفت مالک بود او عالم خاشع ثقہ ثبت حافظ حجہ از کبار فقہا از خامسہ ولادت او در سنہ ست یا ثمان
وستین وفات کرد در سنہ احدی وثلاثین و مائۃ روز جمعہ در شہر رمضان در شہر بصرہ عن محمد بن سيرين
ابو بكر البصرى التابعى الجليل ابو عمرة و مادر او صفیہ از مولاۃ صدیق بود و او رفیع المرتبہ امام بود در
علوم و ورع و فقہ سی تن را از صحابہ دریافتہ محمد بن سیرین میگفت روا نیست نقل حدیث بالمعنی و او نقل حدیث
بحروف آن میکرد و او معبر خوابہا بود و دو سال از خلافت عثمان باقی بود ندکہ او متولد گشت و در سنہ عشر و مائۃ وفات
کرد پس از حسن بصری بصد روز عن ابى هريرة عن النبى صلى الله عليه وسلم قال يغسل الاناء اذا ولغ
فيه الكلب سبع مرات فرمود آنحضرت شستہ شود آوندی چون بلیسد در وی سگ ہفت بار
اولهن او اخرهن بالتراب اول آن ہفت بار یا آخر آن شستن بخاک باشد واذا ولغت فيه
الهرة غسل مرة و چون بلیسد آوند را گربہ شستہ شود یکبار کہ این ہم کفایت کند
بدانکہ سگ پلید ست نزد شافعی و احمد و از لیسیدن او آوندی شستہ شود ہفت بار از جہت نجاست وی
و امام ما ابو حنیفہ قائل بنجاست اوست لیکن غسل آوند از ولوغ آن در حکم تمام نجاسات ست یعنی
چون غالب گمان او بزوال نجاست شود اگرچہ بیک بار شستن حاصل شود والا بایدست
غسل آن تا آنکہ غالب شود گمان بزوال نجاست اگرچہ بہ بیست بار شود و گفت امام مالک سگ پاک ست

شرح ابی الطیب

حتى توضأ فلا يرد ما قيل لا دلالة فى الباب على الترجمة **باب ما جاء**
فى سور الكلب **قوله** اذا ولغ الكلب قال النووى نقلا عن اهل اللغة ولغ
الكلب فى الاناء يلغ بفتح اللام فيهما ولوغا اذا شرب باطراف لسانه انتهى وحكى الكسر فى المضارع

عارضة الاحوذي

الرابع من تفسير
القرآن وحقيقته
ربط النفس والجسم
مع الطاعات **باب**
المنديل بعد الوضوء
عروة عن عائشة
كانت للنبى صلى الله
عليه وسلم خرقة
ينشف بها بعد
الوضوء ضعيف
عبد الرحمن بن غنم
عن معاذ قال رأيت
النبى صلى الله عليه
وسلم يمسح وجهه
بطرف ثوبه اسناده
هذان خبران لم يصحا
وفى الصحيحة عن
ميمونة ان النبى
صلى الله عليه وسلم
اغتسل عندها
فناولته المنديل
فرده الغريب قال
اهل العربية المنديل
مفعيل ويقال مندل
وقد جاء فى فصيح
الشعر واشتقاقه
من ندلت يده
تندل ندلا

شرح سراج احمد

آوند از لیسیدن او پلید نمیگردد ولیکن شستہ شود از جہت تعبد و اگر درآورد سگ دست یا پای خود را در اناء شستن آن واجب نیست بار نزد امام شافعی مثل لیسیدن بخلاف مالک لانہ یخص ذلک بالولوغ قال ابو عیسیٰ ھذا حدیث حسن صحیح وھو قول الشافعی واحمد واسحٰق وقد روی ھذا الحدیث من غیر وجہ عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحو ھذا مانند این حدیث مذکور ولم یذکر فیہ اذا ولغت فیہ الھرۃ غسل مرۃ و ذکر نکرده شد در آن حدیث کہ از ابی ہریرہ بطرق متعددہ مروی گشتہ حکم ولوغ ہرہ کہ یکبار شستہ شود وفی الباب عن عبداللہ بن مغفل اخرجہ مسلم واحتج الطحاوی بہ و احمد و ابوداود و نسائی و ابن ماجہ از عبداللہ بن مغفل روایت کرده اند و دارقطنی از علی مرتضیٰ روایت کرده **باب** ماجاء فی سور الھرۃ باب در بیان آنچہ آمده است در حکم پس خورده گربہ حدثنا اسحٰق بن موسی الانصاری نا معن نا مالک بن انس عن اسحٰق بن عبداللہ بن ابی طلحۃ عن حمیدۃ ابنۃ عبید بن رفاعۃ بکسر را انصاریہ مدنیہ زوجۂ اسحٰق بن ابی طلحہ والدۂ یحییٰ بن اسحٰق مقبول از خامسہ بود عن کبشۃ ابنۃ کعب بن مالک انصاریہ زوج عبداللہ بن ابی قتادہ گفت ابن حبان صحابیہ است وکانت عند ابن ابی قتادۃ و بود کبشہ در نکاح عبداللہ بن ابی قتادہ ان ابا قتادۃ دخل علیھا بدرستیکہ ابو قتادہ درآمد بر کبشہ قالت فسکبت لہ وضوء گفت کبشہ پس انداختم و پر کردم او را آب وضو قالت فجاءت ھرۃ تشرب گفت کبشہ پس آمد گربہ کہ می نوشید آب فاصغی لھا الاناء پس کج کرد و مائل گردانید او برای گربہ حتی شربت تا آنکہ بنوشید آب قالت کبشۃ فرآنی انظر الیہ گفت کبشہ پس دید مرا کہ نظر میکردم از روی تعجب بسوی نوشیدن ھرہ

شرح ابی الطیب

قولہ وھو قول الشافعی واحمد واسحٰق اقول اخرجہ الشیخان عن ابی ھریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا شرب الکلب فی اناء احدکم فلیغسلہ سبع مرات وفی روایۃ لمسلم قال طھور اناء احدکم اذا ولغ فیہ الکلب ان یغسلہ سبع مرات اولھن بالتراب وعند ابی حنیفۃ یغسل من ولوغہ ثلثا قال المحقق ابن الھمام روی الدارقطنی عن الاعرج عن ابی ھریرۃ عنہ علیہ الصلوۃ والسلام فی الکلب یلغ فی الاناء یغسل ثلثا او خمسا او سبعا ورواہ ابن عدی مرفوعا اذا ولغ الکلب فی اناء احدکم فلیھرقہ ولیغسلہ ثلث مرات وروی الدارقطنی بسند صحیح عن عطاء موقوفا علی ابی ھریرۃ انہ کان اذا ولغ فی الاناء اھراقہ ثم غسلہ ثلث مرات ثم فیعارض حدیث السبع ویقدم علیہ لان مع حدیث السبع دلالۃ التقدم للعلم بما کان من التشدید فی امر الکلاب اول الامر حتی امر بقتلھا والتشدید فی سورھا یناسب کونہ اذ ذاک وقد ثبت نسخ ذلک فاذا عارض قرینتہ معارض کان التقدم لہ فالامر الوارد بالسبع محمول علی الابتداء انتہی ویؤیدہ ان راوی الحدیث وھو ابو ھریرۃ کان یفتی بثلث مرات وعمل الراوی بخلاف مرویہ من امارات النسخ **باب** ماجاء فی سور الھرۃ **قولہ** ابن ابی قتادۃ ھو الحارث بن ربعی الانصاری فارس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واسم ابنہ عبداللہ والمعنی کانت زوجۃ ولدہ **قولہ** فسکبت لہ وضوء بضم التاء علی المتکلم والوضوء بفتح الواو ماء الوضوء ای صببت لہ وضوءً فی الاناء لیتوضأ منہ ماجاء فی روایۃ فسکبت لہ وضوء فی اناء **قولہ** فاصغی لھا الاناء ای امال لھا الاناء فی القاموس اصغی الاناء اما لہ

عارضۃ الاحوذی

قال بعض المتاخرین ورکبنا ای الیھا احکام فی مسألتین الاولیٰ اختلف العلماء فی ھذہ المسألۃ علی ثلثۃ اقوال انہ جائز فی الوضوء والغسل قالہ مالک والثوری لما تقدم من الاحادیث ولان المقصود من العبادۃ قد حصل فیمسحہ بعد ذلک لا یؤثر الثانی انہ مکروہ فیما قالہ ابن عمر وابن ابی لیلی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم رد المندیل علی میمونۃ واختارہ ابو حامد من اصحاب الشافعی اذ لیس لھم فیہ روایۃ قال لانہ اثر عبادۃ فلا یقطع کاثر الشہادۃ الثالث کرھہ ابن عباس فی الوضوء دون الغسل وقال الاعمش انما کرہ

لہ ہذا الکلام وارد من الشارع وابو حامد من النبی صلی اللہ علیہ وسلم ۱۲

شرح سراج احمد

فقال التعجبين يا ابنة اخي پس گفت ابن ابی قتاده آیا عجب میکنی تو ای دختر برادر من فقلت نعم پس گفتم آری تعجب میکنم فقال ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال انها لیست بنجس پس گفت ابن ابی قتاده بدرستیکه آنحضرت فرمود بدرستیکه گربه نیست پلید انما هي من الطوافین جز این نیست که گربه از گردندگان خانه است علیکم بر شما او الطوافات شک راوی ست در لفظ تذکیر و تانیث وفی الباب عن عائشة وابی هریرة طحاوی و دارقطنی از عائشه باین عبارت روایت کرده که ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یصغی الاناء للهرة فیشرب منه ثم یتوضأ منه ابن خزیمه حاکم از عائشه بوجه آخر روایت کرده مرفوعا انها لیست بنجس هی کبعض اهل البیت یعنی الهرة وللدارقطني هي كبعض متاع البيت قال الدميري في الكامل لابن عدي في ترجمة ابي يوسف صاحب ابي حنيفة انه روى عن عروة عن عائشة انها قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم تمر به الهرة فيصغي لها الاناء فتشرب ثم يتوضأ بفضلها و روایت کرده ابن ماجه از ابی هریره قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهو قول اكثر العلماء من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين ومن بعدهم گفت مصنف این حدیث حسن صحیح ست و آن قول اکثر علماست از صحابه و تابعین و کسی که پس از تابعین بودند مثل الشافعی و احمد و اسحق لم یروا بسور الهرة باسا اعتقاد نکرده اند به پس خورده گربه باکی و حکم به پلیدی آن نمیکنند وهذا احسن شیء فی هذا الباب و این حدیث با سناد مذکور احسن چیزیست در حکم پس خورده گربه وقد جود مالك هذا الحديث عن اسحق بن عبد الله بن ابي طلحة و تحقیق قوی و محکم گفته امام مالک این حدیث را که از روایت اسحق بن عبد الله بن ابی طلحه مروی گشته است ولم یأت به احد اتم من مالك و نیاورده است این حدیث را هیچکس تمام و کامل تر از امام مالک رحمة الله علیه بدانکه اتفاق ست ائمه اربعه را بر طهارت سور گربه و آنچه که از وی باشد

شرح ابی الطیب

قوله فقال التعجبين يا ابنة اخي هذا على عادة العرب ان بعضهم يقول لبعض يا ابن اخي وان كانا ابنا عمين و يا اخا فلان وان لم يكن اخاله في الحقيقة ويجوز في تعارف الشرع لان المومنين اخوة **قوله** انها ليست بنجس يعني نجاسة موثرة في نجاسة الماء وهو مصدر يستوي فيه المذكر والمؤنث ولو قيل بكسر الجيم لقيل بنجسة لانها صفة الهرة وقال بعضهم النجس بفتح الجيم النجاسة والتقدير انها ليست بذات نجس **قوله** او الطوافات شك من الراوي قاله ابن مالك وغيره وقال الشيخ ابن حجر ليست للشك لورودها بالواو في روايات اخر بل للتنويع ويكون ذكر الصنفين من الذكور والاناث وقوله انها من الطوافين استيناف فيه معنى العلة اشارة الى ان علة الحكم بعدم نجاسة الهرة هي الضرورة الناشية من كثرة دورانها في البيوت ودخولها فيها بحيث يصعب صون الاواني عنها ثم انه تعالى اوجب الاستيذان واسقطه عن المماليك بقوله ليستاذنكم الذين ملكت ايمانكم والذين لم يبلغوا الحلم في تمكينهم من الدخول في غير الاوقات الثلثة بغير اذن للطواف المفاد بقوله عقيبه طوافون عليكم بعضكم على بعض

قوت المغتذي

انها ليست بنجس بفتح الجيم انما هي من الطوافين عليكم او الطوافات قال الباجي يحتمل ان يكون على معنى الشك من الراوي ويحتمل ان يكون النبي صلى الله عليه وسلم قال ذلك يريد ان هذا الحيوان لا يخلو ان يكون من جملة الذكور الطوافين او الاناث الطوافات

عارضة الاحوذي

في الوضوء مخافة العادة و روى ابن المنذر عن قيس ابن سعد حديثا وليس بشيء والصحيح جواز التنشف بعد الوضوء واما حديث ميمونة فهو حكاية حال و قضية في عين فيحتمل ان يكون استغنى عنها بغيرها او تعذر عليها و توهم انه اثر عبادة لا تصح من وجهين احدهما انه هو العبادة نفسها لا اثرها الثاني ان اثر العبادة في الشهيد لم يسقط الغسل لبقاء به وانما سقط الغسل لانه قد طهر والسيف الثانية روي عن عثمان وانس و بشير ابن ابي مسعود وسعيد بن جبير وابي الاحوص و مسروق والشعبي انهم كانوا يأخذون

عارضة الاحوذي

المنديل وكان لعلقمة خرقة ينشف بها ونظرت امرأة ابى الحسين ابن على يمسح وجهه بخرقة بعد الوضوء فوبخته فرأت فى المنام انها تقى كرها وما روى ابو عيسى الترمذى من كراهية فعل ذلك لان الوضوء يوزن ضعيف لان وزنه لا يمنع من مسحه اذا انتقصت العبادة به

باب ما يستحب من التيمن فى الطهور

مسروق عن عائشة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يحب التيمن فى طهوره اذا تطهر وفى ترجله اذا ترجل وفى انتعاله اذا انتعل

صحيح حسن العارضة فيه هذه سنة متبتة وادب ظاهر فى الشريعة بالغة

شرح سراج احمد

درحلقت وحکایت کردہ شدہ است از امام ابی حنیفہ بر کراہت پس خوردہ گربہ وحکایت ست از اوزاعی وثوری کہ پس خوردہ ہر چیز کہ خوردہ نشود گوشت وی نجس ست سوای آدمی ونزد امام ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ ودیگر ائمہ طاہر ست وقول امام ابی حنیفہ بکراہت بجہت آنست کہ در حدیث دیگر ہرہ را از سباع خواندہ اند وسور سباع نجس ست ولیکن حدیث طوافین ذکر دنجاست او را کراہت **باب** المسح على الخفين باب ست دربیان حکم مسح بر موزہ ہا حدثنا هناد نا وكيع عن الاعمش عن ابراهيم النخعى عن همام بن الحارث قال قال جرير بن عبد الله گفت ہمام بن الحارث گفت جریر بن عبد اللہ مر کسی را تا آب وضو آرد خادم آب وضو آورد با گفت جریر ومردم را تعلیم استنجا ووضو کردو در حدیث ابی داود وابن خزیمہ وحاکم آمدہ است کہ آنحضرت جریرا بال ثم توضأ ومسح على الخفين ثم توضأ پس ترو ضو کرد ومسح على خفيه ومسح کرد جریر بر ہر دو موزہ خود فقيل له اتفعل هذا پس گفتہ شد مر جریر را آیا میکنی مسح موزہ را ومردم تعجب کردند در جواز مسح موزہ قال وما يمنعنى گفت جریر وچہ چیز منع میکند مرا از مسح کردن موزہ وقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يفعله وحال آنکہ تحقیق دیدہ ام آنحضرت را کہ مسح بر موزہ کردہ قال وكان يعجبهم حديث جرير گفت ہمام پس بود کہ در عجب می آورد مردم را حدیث جریر لان اسلامه كان بعد نزول المائدة زیرا چہ اسلام جریر بود پس از نازل شدن سورۂ مائدہ کہ در وی آیت اليوم اكملت لكم دينكم ست وآن آخرین آیتی ست از روی نزول کہ پس از وی نزول حکم نگشتہ است واسلام جریر بن عبد اللہ البجلی پیش از وفات شریف بچہل روز بود وفى الباب عن عمر وعلى وحذيفة والمغيرة وبلال وسعد وابى ايوب وسلمان وبريدة وعمرو بن امية وانس وسهل ابن سعد ويعلى بن مرة وعبادة بن الصامت واسامة بن شريك وابى امامة وجابر واسامة بن زيد بدانکہ حدیث مسح خفین قریب چہل کس از صحابہ روایت دارند از آنحضرت بعضی از ایشان جریر ست کہ ترمذی روایت کردہ است وطبرانی

شرح ابى الطيب

باب المسح على الخفين **قوله** وكان يعجبهم حديث جرير لان اسلامه كان بعد نزول المائدة يعنى اية الوضوء لا جميع السورة ومعناه ان الله تعالى قال فى سورة المائدة اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا وجوهكم وايديكم الى المرافق وامسحوا برؤسكم وارجلكم الى الكعبين فلو كان اسلام جرير متقدما على نزول المائدة لاحتمل كون حديثه فى مسح الخف منسوخا باية المائدة فلما كان اسلامه متأخرا علمنا ان حديثه يعمل به وهو مبين ان المراد باية المائدة غير صاحب الخف فتكون السنة مخصصة الاية فان قيل يحتمل ان يكون رؤية جرير رسول الله صلى الله عليه وسلم المسح على الخفين قبل الاسلام وروايته يكون بعده لانه يجوز تحمل الرواية قبل الاسلام والتحديث بعده قلت الرواية الثانية وهى رواية شهر بن حوشب مصرحة بان رؤيته رسول الله صلى الله عليه وسلم انه مسح على خفيه كانت بعد الاسلام ولا يقال حديث جرير من اخبار الآحاد فكيف يخصص الكتاب لانا نقول الكتاب يحتمل المسح على قراءة الجر فيحمل على مسح الخفين توفيقا وتطبيقا بين الادلة والله اعلم واسلام جرير كان فى شهر رمضان سنة عشر من الهجرة واية الوضوء نزلت فى غزوة بنى المصطلق سنة خمس واربع وهذا من جرير استدلال بالتاريخ على بقاء حكم المسح ومن الاستدلال بالتاريخ قوله تعالى لم تحاجون الى قوله وما انزلت التورىة والانجيل الا من بعده

شرح سنن ترمذی	عارضة الاحوذی
از سعید بن شعبه و بخاری از سعد بن ابی وقاص و عمرو بن امیه و مسلم از حذیفه و بلال و نسائی از اسامه بن زید و از بریده و مسلم از بریده و ابن	فی الملقاة و ترد
خزیمه از علی رضی الله عنهم و از بریده و ابن خزیمه و ابن حبان و احمد و طبرانی از صفوان بن عسال و از ربیعه از خزیمه بن ثابت و ابوداود و ما	ثابت علی العموم
و حاکم از ثوبان و بزار و ابویعلی از ابن عمر و ابوداود و از ابن ابی عماره و ابن ماجه از سهل بن سعد و انس بن مالک و نسائی و دارقطنی از	حسن ما بیناه فی
عائشه صدیقه و ابن حبان و احمد و اسحق و بزار و ابن خزیمه و طبرانی از عبدالرحمن بن ابی بکر از ابی بکر صدیق رضی الله عنه و احمد و	کتب الزهد باب
اسحق و بزار و طبرانی در اوسط از عوف بن مالک و اسحق و طبرانی از ابی ایوب و احمد و بیهقی از ابی هریره و بزار از ابی برزة الاسلمی و	ما یقال بعد الوضوء
از جابر و ابن حبان از سلمان و طبرانی و عقیلی از ... و ابویعلی از اسامه بن شریک و بزار از عمرو ... مسلم از پدر	ابوادریس الخولانی
و طبرانی در صغیر از ابی الطحه و عقیلی از عبدالله بن مسلم بن یسار از پدر خود و پدر او از پدر خود و ابن ابی شیبه از یعلی بن عطاء	وابوعثمان عن عمر
از ... اوس و ابن عدی و بزار و طبرانی در اوسط از عبدالله بن مسعود و ابن عدی از ام سعد الانصاریه و اسلم بن	ابن الخطاب قال
سهیل در تاریخ واسط از خالد بن عرفطه و طبرانی از عباده بن الصامت و ابی امامه و عمرو بن الشرید از پدر خود و عبدالرحمن	قال رسول الله
ابن بلال ... و عبدالرحمن بن حسنه و عبدالله بن رواحه و اسامه بن زید و ابونعیم از مالک بن سعد و از یزید بن ابی مریم	صلی الله علیه وسلم
از پدر خود و طبرانی از سالم از پدر خود و از نافع از ابن عمر و ابی ذر الغفاری گفت ابن عبدالبر روایت نشده است از	من توضأ فاحسن
هیچکس از صحابه در انکار مسح موزه مگر از ابن عباس و ابی هریره و عائشه صدیقه رضی الله عنهما قال ابوعیسی حدیث	الوضوء ثم قال
جریر حدیث حسن صحیح و یروی عن شهر بن حوشب قال رأیت جریر بن عبدالله توضأ	اشهد ان لا اله
و مسح علی خفیه در روایت کرده شده از شهر بن حوشب که گفت دیدم جریر را که وضو کرد و مسح کرد بر هر دو موزه	الا الله وحده
خود فقلت له فی ذلك شهر بن حوشب گوید پس گفتم جریر را در باب مسح کردن موزه و وجه آن را پرسیدم فقال	لا شریك له و ان
رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم توضأ و مسح علی خفیه پس گفت جریر در جواب سوال من دیدم	محمدا عبده ورسوله
آنحضرت را که وضو کرد و مسح کرد بر هر دو موزه خود فقلت له اقبل المائدة او بعد المائدة شهر بن حوشب	اللهم اجعلنی من
گوید پس گفتم جریر را آیا دیدن تو مسح موزه آنحضرت را پیش از نزول مائده بود یا پس از نزول مائده فقال ما اسلمت	التوابین واجعلنی
الا بعد المائدة پس گفت جریر اسلام نیاوردم من مگر پس از نازل شدن سورهٔ مائده مصنف حدیث	من المتطهرین
مسح را بطریق دیگر از جریر ذکر میکند برای تقویت و تایید حدیث و گوید حدثنا بذلك قتیبة نا	فتحت له ثمانیة
خالد بن زیاد الترمذی الازدی ابوعبدالرحمن الترمذی قاضی ترمذ صدوق از ثامنه از عمر صد سال وفات	ابواب من الجنة
کرد عن مقاتل بن حیان النبطی ابو بسطام البلخی الخزاز صدوق فاضل از سادسه بود در تقریب	یدخل من ایها
گفته که قبل الخمسین و مائة در زمین هند وفات کرد عن شهر بن حوشب الاشعری الشامی مولی اسماء بنت یزید	شاء الاسناد روی
ابن السکن صدوق کثیر الارسال و الاوهام بود از ثالثه است در سنه اثنی عشر و مائة وفات کرد عن جریر	ابوعیسی هذا
ابن عبدالله بن جابر البجلی صحابی مشهور است در سنه احدی و خمسین وفات یافت وقال	الحدیث مقطوعا
وروی بقیة و گفت مصنف و طریقهٔ دیگر ذکر میکند که روایت کرده این حدیث جریر را بقیة بن	مضطربا عن معاویة
الولید بن صائد بن کعب الکلاعی ابویحمد بضم تحتیه و سکون مهمله و کسر میم صدوق	ابن صالح عن ربیعة
کثیر التدلیس ضعیف از ثامنه بود در سنه سبع و تسعین و مائة وفات کرد از عمر هشتاد و هفت	یعنی ابن یزید

عارضة الاحوذی

عن ابی ادریس الخولانی وابی عثمان عن عمر بن الخطاب مشکلا مقطوعا مضطربا وابو عثمان مجهول عندهم و ابو ادریس لم یسمع من عمر شیئا وقد ادخل الحدیث مسلم بن الحجاج فی صحیحه بهذه الطریق مجودة فقال حدثنی محمد بن حاتم بن میمون حدثنی عبد الرحمن بن مهدی حدثنا معاویة بن صالح عن ربیعة یعنی ابن یزید الدمشقی عن ابی ادریس الخولانی عن عقبة بن عامر قال وحدثنی عثمان عن جبیر بن نفیر عن عقبة ابن عامر عن عمر قال وحدثنا ابوبکر بن ابی عتیبة حدثنا یزید بن الحباب

شرح سراج احمد

عن ابراهیم بن ادهم بفتح همزه وسکون دال مهمله وها مفتوحه ابن منصور العجلی ابو اسحق البلخی الزاهد صدوق از ثامنه بود در سنه اثنین وستین و مائة وفات یافت مناقب او از جهت شهرت ذکر کرده نشده عن مقاتل بن حیان عن شهر بن حوشب عن جریر وهذا حدیث مفسر زیرا که این حدیثی ست مفسر و اجمال در این نیست لان بعض من انکر المسح علی الخفین تاول زیرا چه بعضی کسی که انکار مسح موزه نموده اند تاویل میکنند این حدیث را که ان مسح النبی صلی الله علیه وسلم علی الخفین کان قبل نزول المائدة بدرستیکه مسح فرمودن آنحضرت برهر دو موزه بود پیش از فرود آمدن سورهٔ مائده وذکر جریر فی حدیثه انه رای النبی صلی الله علیه وسلم مسح علی الخفین بعد نزول المائدة وذکر کرده است جریر در حدیث خود که بدرستیکه جریر دیده آنحضرت را که مسح فرمود پس از فرود آمدن سورهٔ مائده از جهت انکار مسح موزه کرده اند و نزد ائمه ما مسح موزه سنت ست **باب** المسح علی الخفین للمسافر والمقیم باب ست در بیان مسح کردن بر موزها برای مسافر و مقیم حدثنا قتیبة نا ابو عوانة عن سعید بن مسروق الثوری والد سفیان ثقه از سادسه بود در سنه ست وعشرین و مائة وفات کرد عن ابراهیم التیمی و در بعضی نسخه بجای نخعی تیمی ست عن عمرو بن میمون عن ابی عبد الله الجدلی در نام او اختلاف ست بعضی گویند عبد بود و گویند عبد الرحمن بن عبید ثقه بود نسبت به تشیع کرده میشد او را از کبار ثالثه بود عن خزیمة بن الثابت بضم خای معجمه و فتح زا و سکون شناة تحتیه ابن ثابت ابن عمارة الانصاری الاوسی الخطمی الصحابی حاضر گشت بدر و مابعد او را از مشاهد و علم بنی خطمه در روز فتح مکه با او بود و وی سید بنی خطمه بود چون اسلام آورد بشکست اصنام ایشان را و او بود که در خواب دیده که من بر پیشانی رسول خدا سجده میکنم چون بخدمت شریف خواب را عرض کرد آنحضرت اضطجاع فرمود و گفت تصدیق خواب خود را بکن پس او سجده کرد بر پیشانی مبارک و او حاضر گشت همراه علی مرتضی جمل و صفین را و مقاتله نکرد تا آنکه عمار بن یاسر کشته شد پس گفت که شنیدم آنحضرت را که در حق عمار فرمود تقتلک الفئة الباغیة و شمشیر برهنه کرد و مقاتله کرد تا آنکه کشته گشت عن النبی صلی الله علیه وسلم انه سئل عن المسح علی الخفین خزیمه روایت میکند از آنحضرت که بدرستیکه آنحضرت پرسیده شد از حال مسح کردن بر موزه فقال للمسافر ثلثا وللمقیم یوم پس فرمود آنحضرت مر مسافر را سه روز اند و مقیم را یک روز و شب ست از ابتدای حدث وابو عبد الله الجدلی اسمه عبد بن عبد وابو عبد الله جدلی نام او عبد ست که پسر عبید بود قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وفی الباب عن علی وابی بکرة وابی هریرة وصفوان بن عسال وعوف بن مالک وابن عمر وجریر درین باب که برای مسافر سه شبانه روز ست وبرای مقیم یک شب و روز ست حدیثی مروی گشته است از ده کس از صحابه چنانکه ابن خزیمه از علی مرتضی و ترمذی و ابوداود از خزیمه بن ثابت روایت کرده اند حدثنا هناد نا ابو الاحوص عن عاصم بن ابی النجود بنون و جیم دال او عاصم بن بهدله ست اسدی مولاهم الکوفی ابو بکر المقری صدوق بود لیکن مر او را اوهام بود و ند حجت بود در قراءة و حدیث او در صحیحین ست مقرون از ساد سه بود در سنه ثمان و عشرین و مائة وفات کرد

شرح ابی الطیب

باب المسح علی الخفین للمسافر والمقیم **قوله** للمسافر ثلثا وللمقیم یوم ولیلة فقوله للمسافر خبر مبتدأ محذوف وثلثا منصوب علی الظرفیة والتقدیر المسح علی الخفین للمسافر ثلثة ایام مع لیالیهن واما قوله للمقیم فمتعلق بمبتدأ محذوف ویوم خبر ولیلة معطوف علیه والتقدیر المسح یوم ولیلة للمقیم

شرح سراج احمد

عن زر بن حبیش زر بکسر زا و تشدید را ابن حبیش بمہملہ و موحدہ و معجمہ مصغر ابن حباشہ بضم مہملہ و فتح موحدہ و شین منقوط اسدی کوفی ابو مریم ثقہ جلیل مخضرم بود در سنہ احدی و ثمانین وفات کرد از عمر صد و بیست و سہ سال عن صفوان بن عسال بمہملتین و صحابی مشہور ست نازل کوفہ بود قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یامرنا اذا کنا سفرا گفت صفوان بود آنحضرت کہ امر میفرمود ما را چون بودیم ما مسافر سفر بفتحتین یا بفتح سین مہملہ و سکون فا مصدر بمعنی اسم فاعل ست ان لا ننزع خفافنا ثلثة ایام ولیالیھن اینکہ بر نکشیم موزہای خود را سہ روز و سہ شب از وقت حدث چون بی وضو شویم الا من جنابة مگر کشیم از رسیدن جنابت کہ غسل واجب شود و مسح بر موزہ روا نباشد ولکن من غائط وبول ونوم ولیکن نکشیم موزہ را از بی وضو شدن کہ از براز و شاشا کردن و خواب کردن باشد اینہا نمی باید کشید و ہم بر آن مسح باید کرد قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث ست حسن صحیح وقد روی الحکم بن عتیبة بلفظ تصغیر ست وحماد عن ابراھیم النخعی عن ابی عبد اللہ الجدلی عن

شرح ابی الطیب

قولہ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یامرنا اذا کنا سفرا جمع سافر کصحب صاحب المسافرون جمع مسافر والسفر والمسافرون بمعنی وقال ابن العربی ھی کلمة تقال للواحد والجمع والذکر والانثی سواء وقیل جمع مسافر وقیل اسم جمع والمراد من الامر الاباحة والرخصة لا الایجاب **قولہ** الا من جنابة استثناء مفرغ والتقدیر ان لا ننزع خفافنا من حدث من الاحداث الا من جنابة فانہ لا یجوز للمغتسل ان یمسح علی الخف بل یجب علیہ النزع وغسل الرجلین **قولہ** ولکن من غائط وبول ونوم استدراک مما یفہم من قولہ الا من جنابة فانہ موذن باثبات النزع منہا فھو عطف علی مقدر مثبت تقدیرہ نحن ننزع خفافنا من جنابة فتوہم المتوہم ان جمیع الاحداث کذلک فعطف علیہ بحرف الاستدراک وقال لکن من غائط ای ولکن لا ننزع من غائط وبول ونوم والواو بمعنی او فیہما یعنی بل نمسح علیہما لاجل احدہا ویصح ان یکون بمعناہا بناء علی ان النزع منفی من المجموع ولو وجد فی اوقات مختلفة وحاصلہ ان لکن مفادہا مخالفة ما قبلہا لما بعدہا نفیا و اثباتا محققا او مؤولا والتقدیر امرنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کنا سفرا ان ننزع خفافنا من الجنابة فی المدة المذکورة ولکن لا ننزع فیہا من غائط وبول ونوم

قوت المغتذی

اذا کنا سفرا قال فی النہایة السفر جمع سافر کصاحب وصحب والمسافرین جمع مسافر والسفر والمسافرون بمعنی وقال ابن العربی ھو کلمة یقال للواحد والجمع والذکر والانثی سواء ان لا ننزع خفافنا ثلثة ایام ولیالیھن الا من جنابة ولکن من بول وغائط ونوم قال ابن العربی لکن حرف من حروف النسق وھی تختص بالاستدراک بعد النفی غالبا وربما یستدرک بہا بعد الاثبات فتختص بالجملة دون المفرد وفی لفظ الحدیث اشکال لان قولہ امرنا ان لا ننزع خفافنا الا من جنابة نفی متعقب باستثناء فیصیر ایجابا وقولہ بعد ذلک لکن استدراک من ایجاب بمفرد وذلک خلاف ما تقدم وفیہ نظر ومعناہ بعد تامل وفکر منقول فی رسالة ملحیة المتفقہین الی معرفة غوامض النحویین وتقریبہ امرنا الا نمسک خفافنا فی السفر ثلثة ایام ولیالیھن لم یرخص فیہن الامساک عند الجنابة لکن عند البول والغائط والنوم

عارضة الاحوذی

حدثنا معاویة ابن صالح عن ربیعة ابن یزید عن ابی ادریس الخولانی وابی عثمان عن جبیر بن نفیر ابن مالک الحضرمی عن عقبة بن عامر الجہنی عن عمر ایضا وھذہ طریق ظاہرة وعجبا لابی عیسی کیف خرج عنہا ومعاویة بن صالح ثقة فقیہ عظیم القدر قال علی بن المدینی وفیہ عبد الرحمن وقال ابن عدی کتب عنہ الثوری و اہل المدینة و اہل مصر واما ابو عثمان ہذا فقد روی بعض المغاربة ان الراوی عن مسلم بن ربیعة ابن یزید وھو القائل حدثنی ابو عثمان وھو وہم ظاہر و انما الراوی عنہ

شرح سراج احمد

خزیمۃ بن ثابت و لا یصح و صحیح نگشتہ است حدیث باین طریق قال علی بن المدینی قال یحیی قال شعبۃ لم یسمع ابراھیم النخعی عن ابی عبد اللہ الجدلی گفت علی المدینی گفت یحیی گفت شعبہ نشنیدہ حدیث را ابراہیم نخعی از ابی عبد اللہ جدلی حدیث المسح حدیث مسح خفین را و قال زائدۃ عن منصور کنا فی حجرۃ ابراھیم التیمی و معنا ابراھیم النخعی گفت زائدہ روایت از منصور کردہ بودیم ما در حجرۂ ابراہیم تیمی و حال آنکہ ہمراہ ما ابراہیم نخعی بود فحدثنا ابراھیم التیمی عن عمرو بن میمون عن ابی عبد اللہ الجدلی پس حدیث کرد ما را ابراہیم تیمی از عمرو بن میمون از ابی عبد اللہ جدلی عن خزیمۃ بن ثابت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم از خزیمہ از آنحضرت فی المسح علی الخفین در حق مسح بر موزہ قال محمد احسن شیء فی ھذا الباب حدیث صفوان بن عسال گفت امام بخاری احسن چیزے در باب مسح موزہ حدیث صفوان است از دیگر احادیث قوتی دارد از روی اسناد قال ابو عیسیٰ و ھو قول العلماء من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و التابعین و من بعدھم گفت مصنف و آنکہ مسح موزہ مسافر را سہ شبانروز و مقیم را یک شب و روز ست قول اکثر علما است از صحابہ و تابعین و کسیکہ پس از ایشان بودند از ائمہ من الفقہاء از فقہاء مجتہدین مثل سفیان الثوری و ابن المبارک و الشافعی و احمد و اسحٰق قالوا یمسح المقیم یوما و لیلۃ و المسافر ثلثۃ ایام و لیالیھن و ھو مذہب امام ابی حنیفۃ رحمۃ اللہ علیہ و قد روی بعض اھل العلم انھم لم یوقتوا فی المسح علی الخفین و تحقیق اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم کہ بدرستیکہ ایشان تعیین نکردہ اند در مسح کردن بر موزہ ہا و ھو قول مالک بن انس و آن قول امام مالک ست و التوقیت اصح مصنف گوید تعیین وقت کہ مسافر را سہ روز و مقیم را یک روز صحیح تر ست و قال مالک لا توقیت لمسح الخف بل یمسح لابسہ مسافرا کان او مقیما ما لم ینزعہ او تصبہ جنابۃ و ھو القدیم من قول الشافعی

باب فی المسح علی الخفین اعلاہ و اسفلہ باب ست در بیان مسح کردن بر موزہ ہا بالائی و زیر او حدثنا ابو الولید الدمشقی نا الولید بن مسلم اخبرنی ثور بن یزید ثور باسم حیوان مشہور ست ابن یزید الدیلی رملی ثقہ از سادسہ بود در سنہ خمس و ثلثین وفات کرد عن رجاء بن حیوۃ رجاء بفتح را و خفت جیم و بعد آن حیوۃ بفتح حاء مہملہ و سکون تحتیہ و فتح واو کنیت وی ابو المقدام و گویند ابو نصر الفلسطینی ثقہ فقیہ از ثالثہ بود در سنہ اثنی عشر و مائۃ وفات کرد عن کاتب المغیرۃ بن شعبۃ عن المغیرۃ بن شعبۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح اعلی الخف و اسفلہ گفت مغیرہ بن شعبہ بدرستیکہ آنحضرت مسح کرد اعلا و اسفل موزہ را قال ابو عیسیٰ ھذا قول غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و التابعین و این قول بسیار کسان ست از صحابہ و تابعین و بہ یقول مالک و الشافعی و اسحٰق و بآن قائل گشتہ است امام مالک و شافعی و اسحٰق و ھذا حدیث معلول لم یسندہ عن ثور بن یزید غیر الولید بن مسلم گفت مصنف این حدیث معلول ست در روی اسباب و علل ست کہ قادح ست در صحت آن سند نکردہ ست

شرح ابی الطیب

قولہ و لا یصح لان ابراھیم النخعی لم یسمع عن ابی عبد اللہ الجدلی فقولہ قال علی بن المدینی بیان لعدم الصحۃ **قولہ** و التوقیت قال النووی و قال مالک فی المشہور یمسح بلا توقیت و احتجوا بحدیث ابی بن عمارۃ بکسر العین المہملۃ فی ترک التوقیت رواہ ابو داود و غیرہ و ھو حدیث ضعیف باتفاق اھل الحدیث انتہی اخرجہ ابو داود فی سننہ فقال عن عبادۃ بن نسی عن ابی بن عمارۃ قال فیہ حتی بلغ سبعا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نعم ما بدا لک قال ابو داود و قد اختلف فی اسنادہ و لیس بالقوی **باب فی المسح علی الخفین اعلاہ و اسفلہ** منصوب علی الظرفیۃ و یجوز جرہ علی ان یکون بدلا من الخفین **قولہ** لم یسندہ عن ثور بن یزید غیر الولید بن مسلم یعنی ما اسندہ الا الولید و الباقون ارسلوہ فلم یذکروا فیہ المغیرۃ

عارضۃ الاحوذی

معاویۃ بن صالح یحمل ھذا الحدیث معاویۃ بن صالح عن ربیعۃ بن یزید عن ابی عثمان و ابو عثمان ھذا لا یعرف اسمہ یروی عن ابی ھریرۃ مثل فی الصلوۃ سمعہ منہ و یروی عن عمر غیر ھذا الحدیث فی اللباس و اخبرنا ابو الحسن بن الطیوری اخبرنا ابن المذھب اخبرنا ابن حمدان اخبرنا عبد اللہ ابن احمد بن حنبل حدثنی ابی حدثنا خالد بن الولید عن ابی عثمان عن عمر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رخص فی الحریر فی اصبعین و الحدیث مروی ثابت من غیر طریق ابی عثمان و ھو ربیعۃ عن ابی ادریس و قد روی

شرح سراج احمد

این حدیث را از ثور بن یزید سوای لید و سالت ابا زرعة و محمدا عن هذا الحديث و پرسیدم ابا زرعہ را کہ از کبار ائمہ حدیث ست پرسیدم بخاری را ازین حدیث کہ آیا صحت دارد فقالا لیس بصحیح پس گفتند این دو امام کہ این حدیث صحیح نیست لان ابن المبارک روی هذا عن ثور هن رجاء قال حدثت عن كاتب المغيرة مرسل زیرا چہ عبد اللہ بن المبارک روایت کردہ این حدیث را از ثور بن یزید از رجا کہ گفت رجا حدیث کردہ شدم من از کاتب مغیرہ و حال آنکہ آن مرسل ست و در بعض نسخ مرسلا منصوب واقع ست یعنی حدیث کردہ شدم از کاتب مغیرہ بطریق ارسال عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم از انحضرت و لم یذکر فیہ المغیرۃ و ذکر نکردہ است رجا درمیان اسناد مغیرہ بن شعبہ را **باب فی المسح علی الخفین ظاہرهما** بابیست دربیان مسح کردن بر موزہ بالا ظاہر ہر دو را حدثنا علی بن حجر نا عبد الرحمن بن ابی الزناد عن ابیہ ابی الزناد عن عروۃ بن الزبیر عن المغیرۃ بن شعبۃ قال رأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یمسح علی الخفین علی ظاہرهما گفت مغیرہ دیدم آن حضرت را کہ مسح میفرمود بر ہر دو موزہ خود بر ظاہر آنہا قال ابو عیسی حدیث المغیرۃ حدیث حسن و هو حدیث عبد الرحمن بن ابی الزناد عن ابیہ عن عروۃ عن المغیرۃ گفت مصنف حدیث مغیرہ بن شعبہ حدیثی ست حسن و آن حدیث حسن ست باین طریق کہ عبد الرحمن از پدر خود ابی الزناد و او از عروہ از مغیرہ بن شعبہ روایت کردہ و لا نعلم احدا یذکر عن عروۃ عن المغیرۃ علی ظاہرهما غیرہ و نمیدانیم ہیچکس را از ائمہ کہ ذکر کردہ باشد حدیث را از عروہ از مغیرہ کہ مسح بر ظاہر ہر دو موزہ کردہ آنحضرت سوای عبد الرحمن و هو قول غیر واحد من اهل العلم و آن قول بسیار کسان است از اہل علم و بہ یقول سفیان الثوری و احمد و باین قائل گشتہ است سفیان ثوری و امام احمد و ہمین است مذہب امام ما ابی حنیفۃ قال محمد و کان مالک یشیر بعبد الرحمن بن ابی الزناد و بود امام مالک کہ اشارت میکرد بسوی ضعف حدیث بسبب عبد الرحمن بن ابی الزناد ابو داود و ابن ابی شیبہ و عبد الرزاق از علی مرتضی روایت نمودہ اند کہ فرمود لو کان الدین بالرای لکان باطن القدمین احق بالمسح من ظاہرهما و لکن رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یمسح ظاہرهما **باب فی المسح علی الجوربین و النعلین** بابیست دربیان مسح کردن بر ہر دو جورب و ہر دو کفش حدثنا هناد و محمود ابن غیلان قالا نا وکیع عن سفیان عن ابی قیس عن هزیل بن شرحبیل هزیل بالضم ہا و فتح زا و سکون تحتیہ و شرحبیل بضم شین معجمہ و فتح را و سکون حای مہملہ و کسر موحدہ و سکون تحتیہ ازدی کوفی اعمی برادر ارقم بن شرحبیل تابعی ثقہ بود ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات عن المغیرۃ بن شعبۃ قال توضأ النبی صلی اللہ علیہ وسلم و مسح علی الجوربین و النعلین گفت مغیرہ وضو کرد آنحضرت و مسح کرد بر جوربین و نعلین در ترجمہ مشکوۃ گفتہ جورب موزہ کہ بر بالای موزہ پوشیدہ شود تا پاشنہ و آنرا جرموق

شرح ابی الطیب

باب فی المسح علی الخفین ظاہرهما بدل من علی الخفین یعنی فی المسح علی ظاہر الخفین **قولہ** یمسح علی الخفین علی ظاہرهما المراد من ظاہرهما اعلاهما کما یدل علیہ حدیث علی رضی اللہ عنہ قال لو کان الدین بالرای لکان اسفل الخف اولی بالمسح من اعلاه و قد رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یمسح علی ظاہر خفیہ رواہ ابو داود ای یمسح علی اعلی ظاہرهما **باب فی المسح علی الجوربین والنعلین** تثنیۃ جورب قال ابن العربی هو غشاء للقدم من صوف فیتخذ للدفاء و قیل لفافۃ الرجل **قولہ** مسح علی الجوربین و النعلین یحتمل ان یکون المراد بالنعلین الرجلین بطریق ذکر المحل و ارادۃ الحال اذ یراد بالمسح الغسل الخفیف لحدیث رواہ ابن عباس اخرجہ ابو داود فانہ قال فیہ

قوت المغتذی

علی الجوربین تثنیۃ جورب قال ابن العربی هو غشاء للقدم من صوف یتخذ للدفاء

عارضة الاحوذی

ایضا عن عقبۃ ابن عامر فی طریق اخری اخبرنا المبارک بن عبد الجبار فی الاذان اخبرنا ابو الحسن الواعظ اخبرنا ابو بکر القطیعی اخبرنا عبد اللہ ابن احمد بن حنبل حدثنی ابی حدثنی عبد اللہ بن زید حدثنا حیوۃ اخبرنا ابو عقیل عن ابن عمہ عن عقبۃ ابن عامر انہ خرج مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی غزاۃ تبوک فجلس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوما یحدث اصحابہ فقال من قام اذا استقلت الشمس فتوضأ فاحسن الوضوء ثم قام فصلی غفرت لہ خطایاہ فکان کما ولدتہ امہ قال عقبۃ

شرح سراج احمد

وموق نیز گویند و در شرح ابن الهمام از جوهری آورده که موق موزهٔ کوتاه که پوشیده میشود بالای موزه و در شرح کتاب خرقی گفته که جرموق موزهٔ کشاده پوشیده شود بالای موزه در بلاد بارده و مسح بر جورب حقیقی که پوشیده شود موزه بالا و پایان هردو بر او بارت جائز نیست نزد امام محمد و ابی یوسف مطلقا و نزد امام ابی حنیفه اگر ثخینین و مجلد و منعل باشد چنانکه راه رفتن بآن ممکن بود و نابسته بر پای باشد جائزست والا نه مگر آنکه نرم باشد چنانچه آب بمسح بموزه در وی برسد گویا که همبران مسح کرده و همچنین جائزست نزد امام احمد و نزد امام شافعی جائز نیست مسح بر جورب اگرچه منعل باشد و این حدیث حجت ست بروی و در کتب فقه و لغت چنان مذکورست که جورب غیر جرموق ست جورب جدا پوشیده شود و جرموق بالای موزه تفسیر شیخ مخالف ست مر کتب معتبره را قال ابو عیسی هذا

حدیث حسن صحیح وهو قول غیر واحد من اهل العلم وبه یقول سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد و اسحق قالوا یمسح علی الجوربین گفته اند همه ایشان که مسح کرده شود بر جوربین وان لم یکونا نعلین و اگرچه نباشند هر دو جورب محرم کرده شده بر جای کفشها و در بعضی نسخه وان لم یکونا منعلین آمده است اذا کانا ثخینین اگر باشند هر دو جورب سخت و فی اللباب عن ابی موسی و در باب مسح کردن بر جورب حدیثی مروی گشته است از ابی موسی اشعری چنانکه اخراج کرده آنرا ابن ماجه و در اسناد آن ضعف و انقطاع ست چنانکه گفته است آنرا ابو داود **باب** ماجاء فی المسح علی الجوربین والعمامة بابست در بیان آنچه آمده است در مسح کردن بر جوربین و دستار حدثنا محمد بن بشار نا یحیی بن سعید القطان عن سلیمان التیمی عن بکر بن عبد الله المزنی عن الحسن عن ابن المغیرة بن شعبة عن ابیه مغیره بن شعبه قال توضأ النبی صلی الله علیه وسلم ومسح علی الخفین والعمامة گفت مغیره بن شعبه وضو کرد آنحضرت و مسح نمود بر هردو موزه و دستار در وقت مسح سر قال بکر وقد سمعته من ابن المغیرة گفت بکر بن عبد الله مزنی و بتحقیق شنیدم آنرا از ابن المغیره وذکر محمد بن بشار فی هذا الحدیث فی موضع اخر و ذکر کرده محمد بن بشار درین حدیث در جای دیگر انه مسح علی ناصیته وعمامته بدرستیکه آنحضرت مسح کرد بر ربع مقدم سر و بر دستار و این راوی را سهو گشته است که بر سر آنحضرت در وقت مسح سر دستار بود

شرح ابی الطیب

فاخذ حفنة من ماء فضرب بها علی رجله وفیها النعل ففتلها بها ثم الاخری مثل ذلک قال قلت فی النعلین قال فی النعلین قال قلت فی النعلین قال وفی النعلین قال قلت فی النعلین قال وفی النعلین انتهی وظاهره انه مسح علی الرجلین وهو خلاف ما علیه اهل السنة ویجاب عنه بوجهین احدهما انه ضعیف فانه ضعفه بعض المحدثین وثانیهما انه اراد بالمسح الغسل والدلیل علیه انه اخذ الماء بالکفین وصبه علیهما حتی غسلهما فلا حجة فیه للروافض ومعنی قوله فتلها ای فتل رجله بالحفنة التی صبها علیها ای صرفها بها وحرکها عند صبها کانه قصد به استیعاب الغسل للرجل ویحتمل ان یکون المراد انه مسح علی النعلین وهما فوق الجوربین وقیل مسح علی الجوربین والنعلین جمیعا لا علی کل واحد منهما علی الانفراد **باب** فی المسح علی الجوربین والعمامة **قوله** انه مسح علی ناصیته وعمامته ای جمع فی المسح بین مسح الناصیة والعمامة والناصیة هی مقدم الراس وفیه دلیل لمن یقول یجزی مسح الناصیة ولا یلزم مسح الکل وقال فی رحمة الامة فی اختلاف الائمة ان المسح علی العمامة دون الراس بغیر عذر لا یجوز عند ابی حنیفة

عارضة الاحوذی

ابن عامر فقلت الحمد لله الذی رزقنی ان اسمع هذا من رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال عمر بن الخطاب وکان تجاهی مجلسا التعجب من هذا فقد قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اعجب من هذا قبل ان تاتی فقلت وماذاک بابی انت وامی فقال عمر قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من توضأ فاحسن الوضوء ثم رفع بصره الی السماء فقال اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له وان محمدا عبده ورسوله فتحت له ثمانیة ابواب الجنة یدخل من ایها شاء وقد روی معناه عن عقبة ایضا ذکره احمد بن حنبل

تشريح سراج احمد

چنانکہ مسح بر ناصیہ فرمود و دست مبارک بر دستار افتاد پس راوی خیال کرد کہ آنحضرت مسح بر دستار فرمودہ است حال آنکہ مسح بر دستار نبود وقد روی هذا الحدیث من غیر وجه عن المغیرة بن شعبة و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از بسیار طرق از مغیرہ و ذکر بعضهم المسح علی الناصیة و ذکر کردہ اند بعضی علما مسح را بر ناصیہ و العمامة و بر دستار و لم یذکر بعضهم الناصیة و ذکر نکردہ اند بعضی علما ناصیہ را سمعت احمد بن الحسن یقول سمعت احمد بن حنبل یقول گفت مصنف شنیدم احمد بن الحسن را کہ میگفت ما رأیت بعینی مثل یحیی بن سعید القطان ندیدم من بدو چشم خود مانند یحیی بن سعید القطان غرض مصنف ازین بیان تقویت حدیث است کہ یحیی بن سعید روایت کردہ از سلیمان تا آخر اسناد و فی الباب عن عمرو بن امیة الضمری کما اخرجہ ابو بکر النیسابوری و سلمان و ثوبان و ابی امامة الباہلی روایت کردہ ابن ابی شیبہ و عبد الرزاق از ابی عبد الرحمن و ابن عساکر از ثوبان باین لفظ قال رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم توضأ فمسح علی الخفین و علی الخمار یعنی العمامة و سعید بن منصور روایت از ابی عبیدہ بن محمد بن عمار ابن یاسر و ابن ابی شیبہ از عبد الرحمن بن عسیلة الصنابحی و از عمر بن الخطاب و ابن عساکر از جابر بلفظ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی الخفین و العمامة قال ابو عیسی حدیث المغیرة بن شعبة حدیث حسن صحیح و هو قول غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم منهم ابو بکر و عمر و انس یعنی این سہ کس از صحابہ قائل مسح شدہ اند بر عمامہ و به یقول الاوزاعی و احمد و اسحق و باین قائل گشتہ اند اوزاعی و احمد و اسحق قالوا یمسح علی العمامة گفتہ اند اینہا کہ مسح کردہ شود بر دستار کہ نزد اینہا جائز است قال و سمعت الجارود ابن معاذ یقول گفت مصنف و شنیدم جارود ابن معاذ را کہ میگفت سمعت وکیع بن الجراح یقول

شرح ابی الطیب

والشافعی و مالک و قال احمد بجوازہ بشرط ان یکون تحت الحنک منها شیء قوله ما رأیت بعینی مثل یحیی ابن سعید القطان یعنی فیجب العمل بروایته او الاولی ان یعمل بروایته و هو لم یذکر الناصیة فالاخذ بروایته یقتضی جواز الاقتصار علی مسح العمامة فقط بحیث لا یمسح علی شیء من راسه اقول هذا لو ثبت النسخ و قد قال محمد نسخ مسح العمامة فقال فی موطئه اخبرنا مالک قال بلغنی عن جابر انه سئل عن العمامة فقال لا حتی یمس الشعر الماء قال اخبرنا مالک عن نافع قال رأیت صفیة ابنة ابی عبید تتوضأ و تنزع خمارها ثم تمسح برأسها قال نافع و انا یومئذ صغیر قال محمد بلغنا ان المسح علی العمامة کان فترک قوله حدیث حسن صحیح فمقتضاہ جواز المسح علی العمامة و العمل به و قد اعتذر عنه من لا یقول بالمسح علی العمامة بانه من اخبار الآحاد فلا یعارض الکتاب لان الکتاب یوجب مسح الراس و مسح العمامة لا یسمی مسح الراس علی انه حکایة حال فیجوز ان تکون العمامة صغیرة رقیقة بحیث تنفذ البلة منها الی الراس و یؤیدہ حدیث کعب بن عجرة انه مسح علی الخفین و الخمار فان الخمار ما تستر به المرأة راسها و ذلک یکون عادة بحیث یمکن نفوذ البلة منها الی الراس اذا کانت البلة کثیرة فکانه عبر بالخمار عن العمامة لکونها کانت لصغرها کالخمار علی ان الحدیث یحتمل ان یکون قبل نزول المائدة قال النووی قوله فی حدیث بلال ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی الخفین و الخمار یعنی بالخمار العمامة لانها تخمر الراس ای تغطیه

تحفة الاحوذی

حدثنا نوفل حدثنا حماد بن زید قال اخبرنا ابن جراف عن شهر عن عقبة ابن عامر قال حدثنی عمر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال من مات یؤمن باللہ و الیوم الآخر قیل له ادخل من ای ابواب الجنة الثمانیة شئت فائدة فالذین یدعون من ابواب الجنة الثمانیة اربعة الاول من انفق زوجین فی سبیل اللہ و هو متفق علیه الثانی من قال هذا الذکر و هو فی صحیح مسلم الثالث من قال لا اله الا اللہ وحدہ لا شریک له و ان محمدا عبدہ و رسوله و ان عیسی رسول اللہ و کلمته القاها الی مریم و روح منه

شرح سراج احمد

شنیدم وکیع بن الجراح را که میگفت ان مسح علی العمامة یجزیه اگر مسح کرد آدمی بر دستار روا باشد او را این للاثر از جهت اثر و حدیثی که وارد شده است روی محمد ثنا قتیبة بن سعید نا بشر بن المفضل عن عبد الرحمن بن اسحق عن ابی عبیدة ابن محمد بن عمار بن یاسر قال گفت ابو عبیده سالت جابر بن عبد الله عن المسح علی الخفین پرسیدم جابر را از حال مسح کردن بر موزه فقال السنة یا ابن اخی پس گفت جابر آن سنت است ای پسر برادر من السنة مرفوع است بنا بر خبریت و سألته عن المسح علی العمامة و پرسیدم جابر را از مسح کردن بر دستار فقال مس الشعر پس گفت جابر مس کن موی سر را یعنی اگر مسح کردی دستار را باید مس کردن موی سر لا بد باشد

وقال غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین لا یمسح علی العمامة الا ان یمسح برأسه مع العمامة و گفته اند بسیار کسان از اهل علم که از صحابه و تابعین بودند که مسح کرده نشود بر دستار مگر آنکه مسح کند بسبب مسح کردن سر بر دستار یعنی چون از مسح کردن سر مسح بر عمامه شود روا است و هو قول سفیان الثوری ومالک بن انس و ابن المبارک والشافعی و همین است مذهب امام ابی حنیفة حدثنا هناد نا علی بن مسهر عن الاعمش عن الحکم عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن کعب بن عجرة بضم عین مهمله و سکون جیم و زا ابو محمد و گویند ابو عبد الله البلوی و وی از اصحاب شجره است و مؤخر الاسلام نازل کوفه گشت و در مدینه وفات یافت سنه احدی و خمسین از عمر هفتاد و پنج عن بلال بن رباح المؤذن ابو عبد الرحمن و گویند ابو عبد الله و گویند ابو عبد الکریم و گویند ابو عمرو و مادر او حمامه بود قدیم الاسلام است و او اول کسی بود که اظهار کرد اسلام را در مکه و او کسی بود که عذاب کرده شد در راه حق تعالی و او میگفت احد احد و مولای او امیه ابن خلف جمحی شقی متولی عذاب وی بود و بلال او را کشت در روز بدر و بجهنم رسانید و ابو بکر صدیق او را بهفت اوقیه از کافر خرید نمود و آزاد کرد و آنحضرت در حق او فرمود یا بلال دلنی علی عمل عملته فانی سمعت خشفة نعلیک فی الجنة قال ما تطهرت الا صلیت ما کتب لی وقال صلی الله علیه وسلم السباق اربعة انا سابق العرب و بلال سابق الحبشة و امر فرموده او را آنحضرت در روز فتح مکه پس اذان داد بر بالای کعبه روایت کرده اند از وی ابو بکر و عمر و ابن عمر و او اذان گفت بعد از وفات شریف پیش از دفن و پس از دفن اذان نگفت و گفت مر ابی بکر را ان کنت انما اعتقتنی لله فخلنی و جاء فی بعض الروایات انه لما مضی علی بلال ستة اشهر فی الشام رای رسول الله صلی الله علیه وسلم فی المنام قال له ما هذه الجفاء یا بلال الا تزورنا فجاء بلال المدینة و ذهب الی الشام لانه لم یستطع السکونة فی المدینة فکان اول ما سال عن فاطمة ما حالها قالوا توفیت فبکی بلال ثم عن الحسن والحسین قالوا هما باقیتان فاراد الناس ان یوذن لهم فما امکن لاحد ان یامره بذلک فجاؤا الی الحسین رضی الله عنه فامر له فاذن فلما شرع فی الاذان غلب علیهم البکاء فلما بلغ اشهد ان محمدا رسول الله غلب علیه و علیهم فارتج البلد فلم یستطع ان یتم الاذان فنزل و در دمشق وفات یافت سنه عشرین باختلاف روایات ان النبی صلی الله علیه وسلم مسح علی الخفین والخمار بدرستیکه آنحضرت مسح فرمود بر هر دو موزه و دستار

قوت المغتذی

مسح علی الخفین والخمار قال ابن العربی هو ما تستر به المرأة راسها وحولها کالعمامة للرجل ولم اجده مستعملا للرجل الا فی هذا الحدیث وان اقتضاه الاشتقاق لانه من التخمر وقال فی النهایة اراد بالخمار العمامة لان الرجل یغطی بها راسه کما ان المرأة تغطیه بخمارها وذلک اذا کان قد اعتم عمة العرب فادارها تحت الحنک فلا یستطیع نزعها فی کل وقت فیصیر کالخفین غیر انه یحتاج الی المسح القلیل من الراس ثم یمسح علی العمامة لیتبدل الاستیعاب

عارضة الاحوذی

خرجه البخاری الرابع من مات یومن بالله والیوم الآخر کما تقدم نکتة الوضوء عبادة تلو تشرع فی اولها ذکر ولا فی اثنائها وانما یلزم فیها القصد بها الوجه الله العظیم وهو النیة وقد رویت فیها اذکار یقال فی اثنائها ولم تصح ولا شیء فی الباب یعول علیه الا حدیث عمر المتقدم وقد روی ابو جعفر الابهری عن مالک استحب فی ذلک من تسمیة الله عند الوضوء وروی الواقدی انه مخیر والذی اراه ترکها

باب الوضوء بالمد

ابو ریحانة عن سفینة ان النبی علیه السلام کان یتوضأ بالمد

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی الغسل من الجنابة باب است در بیان آنچه آمده است در غسل کردن از جنابت حدثنا هناد ثنا وکیع عن الاعمش
عن سالم بن ابی الجعد بفتح جیم وسکون عین مهمله اشجعی از مشاهیر تابعین وثقات ایشان است ودر سنه مائة در عهد عمر بن عبد العزیز وفات
کرد عن کریب بضم کاف وفتح را وسکون تحتیه ابو رشدین بن ابی مسلم الحجازی مولی عبد الله بن عباس ثقه از ثانیه حسن الحدیث بود وتوفی
سنة ثمان وتسعین وفات یافت عن ابن عباس عن خالته میمونة ام المؤمنین قالت وضعت للنبی صلی الله علیه وسلم
غسلا گفت ام المؤمنین میمونه نهادم برای آنحضرت آب غسل یا بدانکه غسل بضم غین معجمه وسکون سین مهمله است وغسل بفتح غین
معجمه وسکون سین شستن مطلق اعضا است وبضم غین شستن تمام اندام وغسل بضمتین آب که بدان بشویند وبکسر غین چیزیکه
بدان سر بشویند چنانکه گل واشنان وخطمی وغسول بفتح وتخفیف وتشدید سین مهمله بمعنی آب سرشتن هر دو باید وغساله بضم غین آبی
که برآید از شستن چیزی وتغسیل مبالغه کردن در غسل اعضا فاغتسل من الجنابة پس شست تمام اندام ها را باین وضع که
مذکو میشود فاکفأ الاناء بشماله علی یمینه پس بریخت آن آوند را بدست چپ خود بر دست راست خود فغسل کفیه
پس شست هر دو دست خود را ثم ادخل یده فی الاناء پستر در آورد دست خود را در آوند فافاض علی فرجه پستر بریخت آب را بر اندام نهانی
خود واستنجا فرمود ثم دلك بیده الحائط او الارض پستر مالید دست خود را بر دیوار یا بر زمین شک راویست این لفظ دلالت دارد که بعد از استنجا کردن
دست بر زمین یا بر دیوار بمالد واین مستحب است ثم مضمض پستر از استنجا آب در دهن کرد واستنشق وآب در بینی کرد وغسل
وجهه وبشست روی مبارک خود را وذراعیه ودو دست خود را واین کیفیت وضو ست پستر غسل را بیان
میکند فافاض علی راسه ثلثا پس بریخت آب بر سر خود سه بار وسر را مالید ثم افاض علی سائر جسده پستر بریخت آب
بر تمام بدن واندام خود ثم تنحی فغسل رجلیه پستر یکسو شد از جای غسل پس بشست هر دو پای مبارک خود را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الغسل من الجنابة **قوله** وضعت للنبی صلی الله علیه وسلم غسلا بضم المعجمة وسکون
المهملة مصدر کالطهور بالضم بمعنی التطهیر والتقدیر ماء الغسل علی حذف المضاف وقال بعضهم الغسل بالضم
الماء الذی یغتسل به وصرح فی تهذیب الاسماء ان الکسر خطأ عند اهل الحدیث **قوله** فاکفأ الاناء بشماله ای امال
الاناء بشماله علی یمینه حتی صب ماءه علیها فغسل کفیه یعنی غسل بالماء الذی صب علی الیمین کفیه
الی الرسغین ثم ادخل یده الیمنی فی الاناء قال فی القاموس اکفأ امال وقلب وفی النهایة یقال کفأت الاناء
واکفأته اذا کببته واذا املته **قوله** ثم دلك بیده الحائط ازالة الرائحة الکریهة و
مبالغة فی التنظیف **قوله** فافاض علی راسه ثلثا الخ مقتضاه انه لم یمسح
الراس اکتفاء بالغسل المفروض عن المسح وفی الصحیحین انه یتوضأ کما کان
للصلوة ثم یصب علی راسه وبما شر جسده وسیاق فی الحدیث الثانی فیحتمل
ان الراوی ترکه اختصارا للاقتصار او انه فعل صلی الله علیه وسلم کذلك بیانا للجواز والله اعلم

قوت المغتذی

فاکفأ الاناء ای اماله قال فی النهایة یقال کفأت الاناء واکفأته اذا کببته واذا املته

عارضة الاحوذی

ویغتسل بالصاع
صحیح حسن غتی
ابن ضمرة السعدی
عن ابی بن کعب
ان النبی صلی الله
علیه وسلم ان للوضوء
شیطانا یقال له
الولهان فاتقوا
وسواس الماء عبد الله
ابن جبیر عن انس
ابن مالك ان النبی
علیه السلام قال
یجزئ فی الوضوء
رطلان من ماء
غریب الاسناد
روی عن النبی علیه
السلام فی قدر
الماء الذی یتطهر
به اثار منها من
طریق عائشة
الاول ان النبی
صلی الله علیه وسلم
کان یغتسل من
اناء واحد هو الفرق
من الجنابة الثانی
انها دعت باناء
قدر الصاع فاغتسلت
فافرغت علی راسها

شرح سراج احمد

ازینجا معلوم گردید کہ آنحضرت در زمین نشیب بود کہ آب غسل در آن جمع میشد و اگر بر زمین بلند بودی پیش از غسل پایہا شستن مضایقہ ندارد قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و فی الباب عن ام سلمة وجابر وابی سعید وجبیر بن مطعم و ابی هریرة وحدیث میمونہ را عبد الرزاق وابن ابی شیبہ و سعید بن منصور روایت کردہ اند وابن عساکر از ابی سلمہ از عائشہ و از نافع از ابن عمر از عمر بن الخطاب روایت کردہ و روایت کردہ دارقطنی از ابی هریرہ و شیخین نیز از ام المؤمنین میمونہ روایت کردہ اند حدیث کیفیت غسل را و از عائشہ نیز شیخین روایت آوردہ اند حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن هشام ابن عروة عن ابیه عروة بن الزبیر عن عائشة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا اراد ان یغتسل من الجنابة گفت عائشہ صدیقہ بود آنحضرت کہ چون میخواست اینکہ غسل کند از جنابت بدأ بغسل یدیه قبل ان یدخلهما الاناء شروع میکرد وابتدا می نمود بشستن دو دست پیش از آوردن هر دو دست در آوند ثم یغسل فرجه ثم یتوضأ وضوءه للصلوة پستر می شست اندام نہانی خویش را و وضو میکرد وضوی خود کہ برای نماز میکرد ثم یشرب شعره الماء پستر موہای سر خود را بآب نمناک میکرد ثم یحثی علی راسه ثلث حثیات پستر بہر دو دست آب گرفتہ بر سر مبارک می انداخت سہ بار این حدیث دلالت دارد بر شستن پای پیش از ریختن آب بر بدن و در حدیث میمونہ صراحت است در تاخیر آن از آن غالبا ہر دو میکرد گاہی چنان و گاہی چنین و در ہدایہ گفتہ است کہ تاخیر غسل پایہا بجہت آنست کہ پایہا در محل آلودگی اند بآب و گل و لای پس شستن آنہا فائدہ ندارد اگر فرضا بر سنگ و تختہ باشد مثلا پستر بشوید و تاخیر نکند قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهذا الذی اختارہ اهل العلم فی الغسل من الجنابة انه یتوضأ وضوءه للصلوة گفت مصنف این حدیث حسن صحیح است و آن حدیثی است کہ اختیار کردہ اند آنرا اہل علم در غسل از جنابت کہ بدرستیکہ آدمی وضو کند وضوی خود را کہ برای نماز میکرد ثم یفرغ علی راسه ثلث مرات پستر بریزد بر سر خود سہ بار ثم یفیض الماء علی سائر جسده پستر بریزد آب را بر تمام بدن خود ثم یغسل قدمیه پستر بشوید ہر دو قدم خود را والعمل علی هذا عند اهل العلم و عمل برین سنت نزد اہل علم وقالوا ان انغمس الجنب فی الماء ولم یتوضأ اجزأه و گفتند اہل علم اگر در آمد جنب و غوطہ خورد در آب و وضو نکرد روا باشد او را وهو قول الشافعی واحمد واسحق و آن قول شافعی و احمد و اسحق است و ہمین سنت قول امام ما ابی حنیفہ رحمہ الله

شرح ابی الطیب

قوله یشرب شعره من الاشراب او التشریب ای یسقی شعره والمراد یخلل شعر راسه بالید المبتلة قبل صب الماء لیسهل ایصال الماء الیه ویدخل فی خلاله اذا صبه علیه ویؤید هذا المراد ما روته عائشة رضی الله عنها فی الصحیحین انه صلی الله علیه وسلم یدخل اصابعه فی الماء فیخلل بها اصول شعره ثم یصب علی راسه ثلث غرفات **قوله** ثم یحثی علی راسه ثلث حثیات الحثی الاثارة ای یصب علی راسه ثلث حثیات ای اثارات ای ثلث مرات وفی القاموس الحثی کالرمی ما رفعت به یدک فعلی هذا معناه یصب علی راسه ثلث حفنات

قوت المغتذی

یشرب شعره الماء ای سقیه

عارضة الاحوذی

ثلثا وکان ازواج النبی صلی الله علیه وسلم یاخذن من شعورهن حتی تکون کالوفرة الثالث انها کانت تغتسل والنبی علیه السلام من اناء واحد یسع ثلثة امداد او قریبا من ذلک الرابع معناه ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یغتسل بثمانیة ارطال وروی من طریق انس وحدیثه من طریقین الاول ان النبی علیه السلام کان یغتسل بخمسة مکاکیک ویتوضأ بمکوک الثانی ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یتوضأ بالمد ویغتسل بالصاع الی خمسة امداد ومنهم ام عمارة وفیه بینهما ان النبی

شرح سراج احمد

باب هل تنقض المرأة شعرها عند الغسل باب ست در بیان آنکہ آیا بکشاید زن مویہای سر را تر دیک غسل حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن ایوب بن موسی عن المقبری بفتح میم و سکون قاف و ضم موحدہ و فتح و کسر آن ابو سعید المقبری کیسان و آن نسبت ست بسوی مقبرہ کہ در مدینہ مجاور مقبرہ بود مدتہا و گویند جای او نزد مقبرہ بود و گویند کہ عمر بن الخطاب کند گورہا مسلما گردانیدہ بود ثقہ کثیر الحدیث بود گفت نسائی لا باس بہ از ثانیہ است در سنہ مائۃ وفات کرد در عہد عمر بن عبد العزیز عن عبد الله بن رافع المخزومی ابو رافع المدینی مولی ام سلمۃ ثقۃ از ثالثہ بود عن ام سلمۃ ہند بنت ابی امیۃ المخزومیۃ مادر او عاتکہ بنت عامر بود و بود او پیش از تزویج آنحضرت در نکاح ابی سلمۃ عبید الله بن عبد الاسد ہجرت کرد بسوی حبشہ و زینب از وی متولد شدہ و تزویج کرد او را آنحضرت در ہمان سال کہ وفات کرد ابو سلمۃ در ماہ شوال و در سنہ تسع و خمسین وفات یافت در حکومت یزید ابن معاویہ و در بقیع مدفون گشتہ قالت قلت یا رسول الله انی امرأة اشد ضفر راسی گفت ام سلمۃ گفتم ای رسول خدا بدرستیکہ من زنی ام کہ سخت می بافم گیسوی سر خود را افانقضہ لغسل الجنابۃ آیا پس بکشایم آن را برای غسل جنابت قال لا انما یکفیک ان تحثین علی راسک ثلث حثیات من ماء فرمود کشادن گیسوی سر ضروری نیست جز این نیست کہ کفایت کند ترا اینکہ بہر دو دست آب اندازی بر سر خویش سہ بار ثم تفیضی علی سائر جسدک الماء پس تر بریزی تو بر تمام بدن خود آب را فتطہرین پس پاک شوی او قال یا فرمود آنحضرت این عبارت را فاذا انت قد تطہرت پس آن وقت تو تحقیق پاک شوی قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اہل العلم ان المرأة اذا اغتسلت من الجنابۃ فلم تنقض شعرہا ان ذلک یجزیہا بعد ان تفیض الماء علی راسہا بدرستیکہ زن چون غسل کرد از جنابت پس نکشاد مویہای خود را بدرستیکہ آن روا باشد او را بعد ازینکہ روان ساختہ و بیند اختہ آب را بر سر خود و این حدیث را ابو داود از ثوبان و احمد و شیخین از جبیر بن مطعم

شرح ابی الطیب

باب هل تنقض المرأة شعرها عند الغسل **قوله** انی امرأة اشد ضفر راسی بفتح الهمزة وضم الشين ای احکم قال فی النهایة ای تعمل شعرها ضفائر وهی الذوائب المضفورة وقال ابن العربی قوله ضفر یقرأه الناس باسکان الفاء وانما هو بفتحها لان السکن مصدر ضفر راسه ضفرا والمفتوح هو الشئ المضفور کالشعر وغیره والضفر هو نسج خصل الشعر وادخال بعضها فی بعض انتهی اقول المصدر یستعمل کثیرا بمعنی المفعول کالخلق بمعنی المخلوق واللفظ بمعنی الملفوظ فیجوز اسکانه علی انه مصدر بمعنی المضفور علی انه یجوز ارادة المعنی المصدری ههنا ای اشد نسج شعر راسی وهو یستلزم شد المنسوج ولم یذکر لها صلی الله علیه وسلم الوضوء والمضمضة والاستنشاق لانها سألت عن شعر الراس فاجابها عما سالت مع نوع زیادة فلا یقال یفید الحدیث عدم افتراض المضمضة والاستنشاق **قوله** ان تحثین علی راسک هکذا فی غالب النسخ باثبات النون وهو مبنی علی اهمال ان وفی نسخة صحیحة ان تحثی وهو المطابق للقاعدة المشهورة واما ثم تفیضین فبالنون علی الاستیناف

قوت المغتذی

اشد ضفر راسی قال فی النهایة ای تعمل شعرها ضفائر وهو الذوائب المضفورة وقال ابن العربی قوله ضفر بالفتح هو الشئ المضفور کالشعر وغیره والضفر هو نسج خصل الشعر وادخال بعضها فی بعض

عارضة الاحوذی

علیه السلام کان یتوضأ بثلثی المد ویغتسل بالصاع ... غربه الفرق قال سفیان ومالک ثلثة آصع وقال مالک قد رثلثة آصع اثنا عشر مدا بمد النبی صلی الله علیه وسلم وقال الشافعی الفرق ثلثة آصع یکون ستة عشر رطلا واما الفرق بسکون الراء فمائة وعشرون رطلا والصاع خمسة ارطال وثلث والمد رطل وثلث وقیل المد رطلان والمکوک طاس یشرب به وهو ایضا مکیال معروف احکامه فی ثلث مسائل الاول قد بینا انه لاحد لما یکفی فی الطهارة وانما هو علی قدر الحاجة والاسراف مکروه والناس متفاوتون

شرح سراج احمد

وسلم از ام سلمہ وخطابی وسعید بن منصور از جابر روایت کردہ اند باین لفظ کہ در حدیث مذکور شدہ **باب** ما جاء ان تحت کل شعرة
جنابة باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ در زیر ہر مو جنابت ست کہ اگر یک مو باقی ماند از رسیدن آب از جنابت بیرون
نشود حدثنا نصر بن علی بن نصر بن علی الجہضمی ثقہ ثبت بود قضا مسید او نداد راوی قبول قضا نکرد از عاشرہ بود در سنہ خمسین و
مائتین وفات کرد یا پس از خمسین ثنا الحارث بن وجیہ بوزن عظیم گویند بفتح واو وسکون جیم و بعد از جیم موحدہ است الراسبی ابو محمد
البصری ضعیف از ثامنہ بود ونا مالک بن دینار البصری الزاہد ابو یحیی صدوق عابد از خامسہ بود در سنہ ثلثین ومائۃ وفات کرد

عن محمد بن سیرین عن ابی ہریرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال تحت کل شعرة جنابة فاغسلوا الشعر و
انقوا البشرة فرمود آنحضرت زیر ہر موئی جنابت ست پس بشوئید موی را وپاک کنید بشرہ را یعنی پس ببالغہ بشوئید موہا را چنانکہ
زیر آنہا شستہ گردد وپاک بشوئید آنجاہا را از اندام کہ در زیر موی ست تا یقین از عہدۂ غسل بر آمدہ باشید
وشعرہ بسکون عین وفتح آن وبشرہ بفتحات وفی الباب عن علی وانس ابو داود واحمد ودارمی از علی مرتضیٰ
روایت کردہ اند قال ابو عیسی حدیث الحارث بن وجیہ حدیث غریب لا نعرفہ الا من حدیثہ
گفت مصنف حدیث حارث بن وجیہ حدیثی ست غریب کہ بطرق متعدد مروی نگشتہ است نمی شناسم آن حدیث را مگر از
حدیث حارث وہو شیخ لیس بذلک وحارث شیخی ست کہ قوی نیست وقد روی عنہ غیر واحد من الائمة و
تحقیق روایت کردہ از حارث بسیار کسان از امامان وقد تفرد بہذا الحدیث عن مالک بن دینار وتحقیق متفرد گشتہ است
حارث بروایت کردن این حدیث از مالک بن دینار کہ دیگر کس از مالک روایت نکردہ است ویقال الحارث بن وجیہ
بفتح واو وکسر جیم وسکون تحتیہ ویقال ابن وُجبة بضم واو وسکون جیم وموحدہ مصنف این حدیث را تضعیف کردہ وگفتہ
کہ حارث بن وجیہ روایت کنندۂ این حدیث پیری ست کہ بجہت کبر سن غفلتی ونسیانی بروی طاری شدہ است وچندان
قوی نیست در حفظ وضبط **باب** فی الوضوء بعد الغسل باب ست در بیان وضو پس از غسل کردن حدثنا اسمعیل
ابن موسی ثنا شریک عن ابی اسحق عن الاسود عن عائشة رضی اللہ عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان تحت کل شعرة جنابة **قوله** تحت کل شعرة جنابة بسکون العین وتفتح **قوله** فاغسلوا
الشعر بفتح العین وتسکن ای جمیعہ فلو بقیت شعرة واحدة لم یصل الیہا الماء بقیت جنابتہ **قوله** وانقوا البشر من
الانقاء والبشر ظاہر جلد الانسان وغیرہ جمع بشرة وابشار قالہ فی القاموس ای نظفوہا من الوسخ کالطین الیابس والعجیز
والشمع لانہ لو منع شیء من ذلک وصول الماء لم یرفع الجنابة **قوله** ہو شیخ لیس بذلک ای الذی یوثق بہ فروایتہ
لیست بقویة واعترض علی الترمذی بان لفظ شیخ لیس من الفاظ الجرح بل من الفاظ التعدیل ویمکن ان یجاب عنہ
بانہ اراد بہ المعنی اللغوی ای کبیر وغلب علیہ النسیان لا المعنی الاصطلاحی وہو کونہ
شیخا فی الحدیث وقال ابو داود الحارث حدیثہ منکر وہو ضعیف **قوله** ابن
وجیہ علی وزن فعیل وقیل بفتح الواو وسکون الجیم بعدہا
موحدة کذا فی التقریب **باب** فی الوضوء بعد الغسل

عارضة الاحوذی

فی القصد فیہ و
الاحوط والمقصود
کما بیناہ قبل ہذا
الاسباغ واقل
المقدار ما کان
یکتفی بہ سید
الناس فلا یمکن
فی الوجود اعلم منہ
ولا ارفق ولا احوط
ولا اسوس لامور
الشریعة ومکارم
الاخلاق الثانیة
ان یتوضأ باقل من
المد قال ابو اسحق
لا تحدید فیہ وقد
قال مالک رأیت
عیاش بن عبد اللہ
وکان فاضلا یتوضأ
بثلث مد ہشام
وہو دون الرطل
ویصلی بالناس
والتقدیر فی الوضوء
یبغی شرعا فقد
کان حال النبی صلی
اللہ علیہ وسلم
تختلف فیہ وکان
یتوضأ مع غیرہ
من اناء واحد من

شرح سراج احمد

كان لايتوضأ بعد الغسل گفت عائشہ صدیقہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ وضو نمیکرد پس از غسل کردن قال ابو عیسی هذا قول غير واحد من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين گفت مصنف این قول بسیار کسان ست از صحابہ و تابعین آن لايتوضأ بعد الغسل اینکہ وضو نکند پس از غسل کردن یعنی ہمان کہ در اول غسل کردہ باشد کافی ست احتیاج ندارد کہ پس غسل دیگر وضو کند

باب ما جاء اذا التقى الختانان وجب الغسل باب ست در بیان آنچہ آمدہ است چون ملاقات و مس کنند باہم ختان مرد و ختان زن واجب میشود غسل و ختان بالکسر موضعی از مرد و زن کہ در ختنہ کردن آن را می برند و آن از مرد پوست سر عضو و از زن گوشتی ست در درون بانند تاج خروس حدثنا ابو موسى محمد بن المثنى ثنا الوليد بن مسلم عن الاوزاعي عن عبد الرحمن بن القاسم عن ابيه عن عائشة رضي الله عنها قالت اذا جاوز الختان الختان گفت عائشہ چون درگذشت ختان مرد از ختان زن وجب الغسل واجب میگردد غسل بر مرد و زن فعلته انا ورسول الله صلى الله عليه وسلم فاغتسلنا کردم من و پیغمبر پس غسل کردیم ما ہر دو پس معلوم شد کہ در وجوب غسل خروج منی درکار نیست مجرد دخول حشفہ در فرج موجب غسل ست و این حدیث حجت ست کسی را کہ گفتہ کہ وجوب غسل خروج منی ست مجرد دخول حشفہ واجب نمیگردد و في الباب عن ابي هريرة كما اخرجه الشيخان و مسلم زیادہ کردہ است وان لم ينزل وعبد الله بن عمرو كما اخرجه الطبراني ورافع بن خديج كما اخرجه الطبراني في مسلم و ترمذی از عائشہ آوردہ اند و طبرانی از ابی امامہ و رافع بن خدیج و شیرازی در القاب از معاذ حدثنا هناد ثنا وكيع عن سفيان عن علي بن زيد عن سعيد بن المسيب عن عائشة قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا جاوز الختان الختان وجب الغسل قال ابو عيسى حديث عائشة حديث حسن صحيح قال گفت مصنف وقد روي هذا الحديث عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم من غير وجه وتحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از عائشہ از آنحضرت از بسیار وجوہ اذا جاوز الختان الختان فقد وجب الغسل وهو قول اكثر اهل العلم و آن قول اکثر اہل علم ست من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم و از صحابہ منہم ابو بکر وعمر وعثمان وعلي وعائشة بعضی از صحابہ کہ مجرد دخول حشفہ موجب غسل گفتہ اند خلفای راشدین و عائشہ صدیقہ ست رضی اللہ عنہم والفقهاء من التابعين ومن بعدهم و قول فقہاست از تابعین و کسیکہ پس از تابعین بودند از ایمہ مثل سفيان الثوري والشافعي واحمد واسحق قالوا گفتند ایشان اذا التقى الختانان وجب الغسل و ہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ رح

شرح ابی الطیب

قوله كان لايتوضأ بعد الغسل اي اكتفاء بوضوئه الاول قبل الغسل وهو سنة كما ورد عنه صلى الله عليه وسلم او باندراج ارتفاع الحدث الاصغر تحت ارتفاع الاكبر بايصال الماء الى جميع اعضائه وهو رخصة فبينه ذلك بفعله صلى الله عليه وسلم **باب** اذا التقى الختانان وجب الغسل **قوله** اذا جاوز الختان الختان اي ذا تعدى الختان وهو موضع القطع من فرج الذكر والانثى وهو اعم من ان يكون مختونا ام لا اذ مجاوزة ختانها كناية لطيفة عن الجماع وهو غيبوبة الحشفة والختان الاول مرفوع على الفاعلية والثاني منصوب على المفعولية **قوله** قالوا اذا التقى الختانان يعني اذا حاذى احدهما الآخر سواء تلاقيا ام لا يقال التقى الفارسان اذا تحاذيا وتقابلا قاله المظهر قالوا وهذا الحديث ناسخ لحديث ابي سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الماء من الماء وقال ابن عباس انما الماء من الماء في الاحتلام كما سيأتي

عارضة الاحوذی

غير حصر الثالثة اذا قلنا انه يتوضأ بالمد ويغتسل بالصاع فمعناه بالصاع كيلا والمد كيلا لا وزنا لان كيل المد والصاع بالمد اضعافه بالوزن فتفطن لهذه الدقيقة **باب** الوضوء لكل صلوة حميد عن انس ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يتوضأ لكل صلوة طاهرا وغير طاهر قلت لانس فكيف كنتم تصنعون انتم قال كنا نتوضأ وضوءا واحدا زاد عمرو بن عامر الانصاري عنه ما لم نحدث حسن صحيح سليمن بن بريدة عن ابيه قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يتوضأ لكل صلوة فلما كان عام الفتح

شرح سراج احمد

باب ماجاء ان الماء من الماء باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حدیث کہ بدرستیکہ لزوم غسل از خروج منی ست حدثنا احمد بن منیع نا عبد اللہ بن المبارک نا یونس بن یزید عن الزہری عن سہل بن سعد الساعدی ابو العباس گویند ابو یحیی سہل بن سعد بن مالک صحابی ست و پدر او نیز صحابی بود نام او حزن بود پس تسمیہ او فرمود آنحضرت بسہل انصاری بود چون آنحضرت وفات فرمود او پانزدہ سالہ بود در مدینہ سنہ احدی و تسعین وفات یافت و او آخرین صحابہ بود کہ در مدینہ وفات کرد عن ابی بن کعب قال انما کان الماء من الماء رخصۃ فی اول الاسلام گفت ابی بن کعب جز این نیست کہ حکم انما الماء من الماء رخصتی بود در اوائل اسلام ثم نہی عنہا پس تر نہی کردہ شد از ان و حکم منسوخ گشت و عمل بر ان شد کہ بمجرد دخول حشفہ غسل واجب شود حدثنا احمد بن منیع نا ابن المبارک نا معمر عن الزہری بہذا الاسناد مثلہ یعنی از سہل بن سعد و از ابی بن کعب قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وانما کان الماء من الماء فی اول الاسلام ثم نسخ بعد ذلک و جز این نیست کہ بود حکم حدیث الماء من الماء در اول اسلام پس تر منسوخ کردہ شد بحدیث عائشہ و ابی ہریرہ و عبد اللہ بن عمرو و رافع بن خدیج و غیرہا و ہکذا روی غیر واحد من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم منہم ابی بن کعب و رافع بن خدیج و ہمچنین روایت کردہ اند بسیار کس از صحابہ بعضی از ایشان ابی بن کعب و رافع بن خدیج اند والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم علی انہ اذا جامع الرجل امرأتہ فی الفرج وجب علیہما الغسل وان لم ینزلا و عمل ہم برین ست نزد اکثر علما بر آنکہ بدرستیکہ شان اینست کہ چون جماع کرد مرد با زن خود در فرج واجب شد بر ہر دو مرد و زن غسل اگرچہ انزال ہر دو نشد حدثنا علی بن حجر انا شریک عن ابی الجحاف بتقدیم جیم بر حای مہملہ در آخر فاست داود بن ابی عوف سوید التیمی البرجمی مولاہم ابو الجحاف مشہور بکنیت بود صدوق از سادسہ بود گاہی خطا ہم میکرد عن عکرمۃ عن ابن عباس قال انما الماء من الماء فی الاحتلام گفت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان الماء من الماء **قولہ** انما کان الماء من الماء رخصۃ فی اول الاسلام الظاہر انہ ہو الحکم کان فی اول الاسلام فاطلق علیہ الرخصۃ لما فیہ من التخفیف ثم نہی عنہا ای نسخ ہذا الحکم کذا حررہ بعض الفضلاء ثم قلت انما یحتاج الی ہذا التکلف اذا ارید بالرخصۃ مقابل العزیمۃ حتی یدل الکلام علی انہما اجتمعا ح واما اذا ارید بہا المعنی اللغوی وہو السعۃ ومعنی الکلام انما کان السعۃ فی اول الاسلام ثم فرض الاغتسال بالتقاء الختانین انزل اولم ینزل فضاق ما کان من السعۃ فی الابتداء فلا یفہم من الکلام ان ہناک حکمین ح ومعنی الماء من الماء استعمال الماء فی البدن من خروج ماء المنی **قولہ** عن ابن عباس قال انما الماء من الماء فی الاحتلام اراد بہذا التوفیق بین حدیث الماء من الماء وحدیث اذا جاوز الختان الختان لکن شان ورود حدیث الماء من الماء یابی ہذا التاویل فانہ اخرج مسلم فی صحیحہ عن ابی سعید الخدری قال خرجنا مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوم الاثنین الی قباء حتی اذا کنا فی بنی سالم وقف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی باب عتبان فصرخ بہ فخرج یجر ازارہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اعجلنا الرجل فقال عتبان ارأیت یا رسول اللہ الرجل یعجل عن امرأتہ ولم یمن ماذا علیہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انما الماء من الماء

عارضۃ الاحوذی

صلی الصلوات کلہا بوضوء واحد و مسح علی خفیہ فقال عمر انک فعلت شیئا لم تکن فعلتہ قال عمدا فعلتہ صحیح حسن الاحکام فی ثلث مسائل الاولی اختلف العلماء فی تجدید الوضوء لکل صلوۃ فمنہم من قال یجدد اذا صلی او فعل فعلا یفتقر الی الطہارۃ وہو الاکثرون ومنہم من قال یجدد وان لم یفعل فعلا یفتقر الی الطہارۃ وذلک مروی عن سعد بن ابی وقاص وعن ابن عمر وغیرہما روی ابو داود عن عبید اللہ بن عبد اللہ بن عمر قال قلت ارأیت توضی ابن عمر لکل صلوۃ طاہرا وغیر طاہر عمن ذلک قال حدثتہ اسماء بنت زید بن الخطاب

حل اللغۃ ... حزن ... سہل ۱۲

شرح سراج احمد

ابن عباس جز این نیست که حکم الماء من الماء در احتلام ست یعنی چون کسی در خواب محتلم شد و انزال نگشته است غسل واجب نمیشود بروی بی دیدن تری اگرچه در خوابی که دیده و لذتی که چشیده یاد دارد پس برین تقدیر احتیاج بقول نسخ نباشد و حق آنست که این حدیث مطلق ست چه احتلام و چه غیر احتلام ولیکن حکم در ابتدای اسلام بود پس از ان منسوخ گشت قال ابو عیسی سمعت الجارود یقول سمعت وکیعا یقول لم نجد هذا الحدیث الا عند شریك گفت مصنف شنیدم جارود را که میگفت شنیدم وکیع را که میگفت نمی یافتم این حدیث را مگر نزد شریک یعنی از روایت شریک ست دیگر کس روایت نکرده است وفی الباب عن عثمان بن عفان وعلی بن ابی طالب والزبیر وطلحة وابی ایوب وابی سعید عن النبی صلی الله علیه وسلم روایت کرده مسلم و ابو داود از ابی سعید الخدری و مسلم از عبد الرحمن بن ابی سعید از پدر خود و طبرانی از ابن عباس و احمد از رافع بن خدیج و اربعه سوای نسائی از ابی بن کعب و در بخاری ست که عثمان و علی و غیر ایشان اعتقاد غسل نمیکردند بی انزال قال الماء من الماء که فرمود آنحضرت جز این نیست که غسل از خروج منی ست وابو الجحاف اسمه داود بن ابی عوف و نام ابو الجحاف داود بن ابی عوف ست وروی عن سفیان الثوری قال ثنا ابو الجحاف وکان مرضیا و بود ابو الجحاف مرضی یعنی منکر نیست و ثقه بود **باب** فیمن یستیقظ ویری بللا ولا یذکر احتلاما باب ست در حق کسیکه بیدار شود پس دید تری و یاد نداشت احتلام را و در بعضی نسخه ولم یذکر آمده است بجای لا یذکر حدثنا احمد بن منیع ثنا حماد بن خالد الخیاط القرشی ابو عبد الله البصری نزیل بغداد ثقه از تاسعه بود عن عبد الله بن عمر عن عبید الله بن عمر عن القاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق ابو محمد و گویند ابو عبد الرحمن التیمی یکی از فقهای سبعه مشهورین مدینه بود و از اکابر تابعین و افضل زمانه خود بود ذکر کرده او را ابن سعد در طبقه ثانیه و او بود فقیه عالم فاضل عابد کثیر الحدیث و او پرورش یافت در کنار عائشه صدیقه و او ابن خاله امام زین العابدین و سالم بن عبد الله بن عمر ست در سنه احدی و مائة وفات یافت از عمر سبعین عن عائشة قالت سئل النبی صلی الله علیه وسلم عن الرجل یجد البلل ولا یذکر احتلاما گفت عائشه صدیقه پرسیده شد آنحضرت از حال مردی که یافت تری را بر بدن و یا بر جامه خود پس از بیدار شدن از خواب و یاد نمیداشت خواب خود را آیا چه کند آن مرد قال یغتسل فرمود آنحضرت غسل کند وعن الرجل یری انه قد احتلم ولم یجد بللا و پرسیده شد از حال مردی که دید خوابی را که بدرستیکه او تحقیق محتلم شد و نیافت تری را پس از بیداری از خواب قال لا غسل علیه فرمود آنحضرت غسل واجب نیست بروی قالت ام سلمة یا رسول الله هل علی المرأة تری ذلك غسل گفت ام المؤمنین ام سلمه مر آنحضرت را یا رسول الله آیا هست بر زن که به بیند در خواب احتلام را غسلی

شرح ابی الطیب

باب فیمن یستیقظ فیری بللا ولا یذکر احتلاما **قوله** یجد البلل منیا کان او مذیا **قوله** ولا یذکر احتلاما ای لا یذکر انه جامع فی النوم **قوله** یغتسل خبر معناه الامر وهو للوجوب **قوله** وعن الرجل یری بفتح الیاء ای یعتقد وضمها ای یظن **قوله** قالت ام سلمة عند ابی داود وقالت ام سلیم وام سلیم هی ام انس

عارضۃ الاحوذی

ان عبد الله بن حنظلة بن عامر حدثهم ان النبی علیه السلام امر بالوضوء عند کل صلوة طاهر وغیر طاهر فلما شق ذلك علیه امرنا بالسواك لكل صلوة فكان ابن عمر یری ان به قوة وكان لا یدع الوضوء لكل صلوة الثانیة ترك التوضی لكل صلوة صح الاحادیث المتقدمة والاجماع علیه ویحتمل ان ابن عمر لم یعلم النسخ الثالثة فی لفظة قولنا جد یقتضی فلم یدفع وذلك بالاستعمال وان لم استعمال یوجب ثلم لم یكن تجدیده

باب الوضوء بفضل المرأة ووضوء الرجال والنساء من اناء واحد میمونة

شرح سراج احمد

قال نعم ان النساء شقائق الرجال فرمود آنحضرت آری ہست بر زن نیز غسل بدرستیکہ زنان امثال مردان اند در شہوت قال ابو عیسی وانما روی ہذا الحدیث عبد اللہ بن عمر عن عبید اللہ بن عمر حدیث عائشۃ فی الرجل یجد البلل ولا یذکر احتلاما گفت مصنف وجز این نیست کہ روایت کردہ این حدیث را عبد اللہ بن عمر از عبید اللہ بن عمر حدیث عائشہ را در حق مردی کہ بیابد تری را پس از خواب و یاد نمیداشت احتلام را وعبد اللہ ضعفہ یحیی بن سعید من قبل حفظہ فی الحدیث وعبد اللہ مردیست کہ تضعیف کردہ او را یحیی از جہت حفظ او در حدیث یاد کم میداشت وہو قول غیر واحد من اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وآن قول بسیار کسان ست از اہل علم از صحابہ و تابعین ومیگویند کہ اذا استیقظ الرجل فرای بلۃ انہ یغتسل چون بیدار شد مردی پس دید تری را بدرستیکہ آن مرد غسل کند وہو قول سفیان واحمد وآن قول سفیان ثوری وامام احمد ست وقال بعض اہل العلم من التابعین وگفتہ اند بعضی از اہل علم از تابعین انما یجب علیہ الغسل اذا کانت البلۃ بلۃ نطفۃ جز این نیست کہ واجب میشود بروی غسل وقتیکہ باشد آن تری تری نطفہ واگر تری منی نبود و یقین آن نشود کہ این مذی ست غسل واجب نیست وہو قول الشافعی واسحق وآن قول امام شافعی و اسحق ست واذا رای احتلاما ولم یر بلۃ فلا غسل علیہ عند عامۃ اہل العلم وچون دید کسی خواب و ندید تری را پس از بیداری پس نیست بروی غسل نزد اکثر اہل علم **باب** ما جاء فی المنی والمذی بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در حق منی و مذی منی بتشدید تحتیہ آبی ست کہ بیرون شود از دفق و شہوت کہ پس از وی سکون شہوت گردد و مذی بتخفیف آبی ست کہ بیرون شود نزد ملاعبت مرد با زن و سکون شہوت نباشد حدثنا محمد بن عمرو السواق البلخی ثنا ہشیم عن یزید بن ابی زیاد الہاشمی مولاہم الکوفی ضعیف کبیر فتغیر وکان شیعیا من الخامسۃ مات سنۃ ست وثلثین و ماتہ و ثنا محمود بن غیلان ثنا حسین الجعفی حسین بن علی بن الولید الجعفی الکوفی المقری ثقۃ عابد از تاسعہ بود در سنہ ثلث واربعین و مائتین وفات کرد عن زائدۃ عن یزید بن ابی زیاد عن عبد الرحمن بن ابی لیلی انصاری مدنی کوفی ثقہ از ثانیہ بود در واقعہ جمل وفات کرد در سنہ ثلثین

شرح ابی الطیب

قولہ قال نعم ان النساء شقائق الرجال لما فہم صلی اللہ علیہ وسلم من ام سلیم استبعاد الاحتلام من النساء ذکر لہا علۃ ذلک فقال ان النساء بکسر الہمزۃ استیناف فیہ معنی التعلیل شقائق الرجال ای نظائرہم فی الخلق والطبائع والاحکام کانہن شققن منہم ولان حوا شقت من آدم وشقیق الرجل اخوہ من ابیہ لانہ شق نسبہ من نسبہ یعنی فیجب الغسل علی المرأۃ برویۃ البلل بعد النوم کالرجل قال الخطابی فی الحدیث من الفقہ اثبات القیاس والحاق حکم النظیر بالنظیر وان الخطاب اذا ورد بلفظ المذکور کان خطابا للنساء وظاہر الحدیث یوجب الاغتسال من رؤیۃ البلۃ وان لم یتیقن انہا الماء الدافق **قولہ** وہو قول غیر واحد ای وجوب الغسل برویۃ البلل بعد النوم قول غیر واحد وقولہ اذا استیقظ جملۃ مبینۃ ومفسرۃ للمرجع **قولہ** اذا کانت البلۃ بلۃ نطفۃ ای بلۃ منی یعنی اذا اعتقد انہ کان منیا ولو رق وصار ماء رقیقا **باب** ما جاء فی المنی والمذ[ی]

قوت المغتذی

ان النساء شقائق الرجال قال فی النہایۃ نظائرہم وامثالہم فی الاخلاق والطبائع کانہن شققن منہم ولان حوا خلقت من آدم علیہ الصلوۃ والسلام وشقیق الرجل اخوہ لابیہ وامہ

عارضۃ الاحوذی

کنت اغتسل انا والنبی صلی اللہ علیہ وسلم من اناء واحد من الجنابۃ حسن صحیح ابو حاجب سوادۃ بن عاصم عن الحکم بن عمرو الغفاری ان النبی علیہ السلام نہی ان یتوضأ الرجل بفضل طہور المرأۃ او بسورہا حسن ابن عباس اغتسل بعض ازواج النبی علیہ السلام فی جفنۃ فاراد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یتوضأ منہ فقالت یا رسول اللہ انی کنت جنبا قال الماء لا یجنب حسن صحیح الاسناد اما حدیث جواز التوضی بفضل وضوء المرأۃ فصحیح کلہا و اما حدیث الحکم فقد قال البخاری ابو حاجب سوادۃ

شرح سراج احمد

عن علی قال سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن المذی فقال من المذی الوضوء گفت علی مرتضی سوال کردم آنحضرت را از حال مذی کہ آیا از خروج مذی غسل است یا وضو پس فرمود آنحضرت کہ مذی لازم میشود وضو و من المنی الغسل و لازم است از خروج منی غسل وفی الباب عن المقداد بن الاسود وابی بن کعب ودرین باب خروج مذی کہ وضو لازم میشود حدیثے مروی گشتہ است از مقداد ابن الاسود وابی بن کعب رضی اللہ عنہما قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقد روی عن علی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم من غیر وجہ من المذی الوضوء ومن المنی الغسل وتحقیق روایت کردہ شدہ است از علی مرتضی از آنحضرت از بسیار طرق کہ از خروج مذی وضو لازم میشود واز خروج منی غسل واجب گردد وهو قول عامة اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وآن قول اکثر اہل علم است از صحابہ وتابعین وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق وبآن قائل گشتہ است امام شافعی احمد واسحق **باب** فی المذی یصیب الثوب باب است دربیان مذی کہ بیرون شود وبرسد جامہ را حدثنا هناد ثنا عبدة عن محمد بن اسحق عن سعید ابن عبید هو ابن السباق بفتح سین مهملہ وتشدید موحدہ ثقفی ابو السباق المدنی ثقہ از رابعہ بود وعن ابیہ عبید بن السباق ابو سعید ثقہ از ثالثہ بود وعن سهل بن حنیف بن واهب الانصاری الاوسی صحابی بدریست والی ساخت او را علی مرتضی بر بصرہ ودر خلافت علی مرتضی وفات کرد قال کنت القی من المذی شدة وعناء گفت سهل بن حنیف بودم من کہ ملاقی میشدم از رسیدن مذی بجامہ

شرح ابی الطیب

قوله سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن المذی ظاهره ان السائل هو علی رضی اللہ عنہ نفسہ وفی الصحیحین عنہ انہ قال کنت رجلا مذاء ای کثیر المذی فکنت استحیی ان اسال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لمکان ابنتہ ای فاطمة رضی اللہ عنہا فامرت المقداد ان یسالہ عن ذلک فسالہ فقال یغسل ذکرہ فیمکن ان یقال معناہ سالت بواسطة المقداد ویؤید ہ روایة مالک وابی داود عن المقداد ان علیا رضی اللہ عنہ امرہ ان یسال لہ الحدیث لکن فی روایة لابی داود عن علی رضی اللہ عنہ قال کنت رجلا مذاء فجعلت اغتسل حتی تشقق ظهری فذکرت ذلک للنبی صلی اللہ علیہ وسلم او ذکر لہ انتهی فهذا صریح فی انہ ذکرہ بنفسہ الا انہ تردد فیہ ویؤیدہ قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تفعل اذا رایت المذی فاغسل ذکرک وتوضأ فیحتمل ان یکون مرة سال بواسطة ومرة بلا واسطة بجعل السائل غیرہ حاکیا عنہ فلا یرد ان الحمل علی انہ هو السائل یابی عنہ الطبع السلیم ثم رایت جواب الشیخ ابن حجر مطابقا لما خطر فی ذهنی فقال ویجمع بین هذا وبین انہ امر المقداد ان یسالہ بان ذلک وقع لسوال عن خصوص نفسہ ولکثرة امذائہ والحیاء من هذا الخصوص واضح فاناب عنہ غیرہ وهذا عن مطلق حکم المذی وهذا لا استحیاء فی السوال عنہ فباشرہ بنفسہ واختلاف سیاق الحدیثین یدل علی تعدد الواقعة انتهی اقول یشهد الذوق السلیم بسبان، قولہ سالت عن المذی ای حکم المذی لیس فیہ اشعار بما یوجب الحیاء وهذا لفظ الحدیث بخلاف ما وقع فی الروایات الاخر واللہ اعلم **قوله** ومن المنی الغسل زیادة فی الافادة والا فالجواب قد تم بما قبلہ وهو من اسلوب الحکیم علی حد انتوضأ بماء البحر فقال هو الطهور ماؤه الحل میتتہ **باب** فی المذی یصیب الثوب **قوله** شدة وعناء ای تعبا ومشقة

عارضة الاحوذي

ابن عاصم الضوفي كذا احمد وغيره يعد في المصريين فقال الغفاري ولا اراه صحيحا عن الحكم بن عمرو الاحكام قال جمهور العلماء يتوضأ بفضل طهور المرأة وغسلها وقال احمد بن حنبل لا يجوز ذلك اذا خلت به وكرهه الحسن وابن المسيب واسحق ويروى كراهية عن ابن عمر اذا كانت حائضا او جنبا او خلت به وتعلق لهم بحديث الحكم المتقدم وحديثنا اولى لوجهين احدهما انه اصح الثاني انه متاخر عنه بدليل انه صلى الله عليه وسلم لما اراد ان يغتسل من الاناء قالت له ميمونة اني قد توضأت منه وهذا يدل على

عارضة الاحوذي

مقدم النهي فبين ان الماء لا يجنب وبرفع ما تقدم او يكون معناه ما استعملته المرأة او يكون معناه كراهية الوضوء بفضل الاجنبية لئن كرها اثناء الغسل او اشتغال البال بها والله اعلم

باب فيما جاء ان الماء لا ينجسه شيء عبيد الله بن عبد الله بن رافع ابن خديج عن ابي سعيد الخدري قال قيل يا رسول الله صلى الله عليك وسلم انتوضأ من بير بضاعة وهي بير يلقى فيها الحيض ولحوم الكلاب والنتن فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم الماء طهور لا ينجسه شيء حتى عبيد الله بن عبد الله ابن عمر عن ابن عمر

شرح سراج احمد

سختی و رنج و مشقت را عناء بفتح عین مهمله و نون بمعنی رنج و مشقت فكنت اكثر منه الغسل پس بودم من که بسیار میکردم از بیرون شدن وی غسل فذكرت ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم وسالته عنه پس ذکر کردم آنرا برای آنحضرت از وی فقال انما يجزئك من ذلك الوضوء پس فرمود آنحضرت جز این نیست که روا می باشد ترا از بیرون شدن مذی وضو قلت یا رسول الله صلى الله عليك وسلم كيف بما يصيب ثوبي منه گفتم ای رسول خدا چه طور کنم بچیزیکه برسد جامه مرا از مذی قال يكفيك ان تاخذ كفا من ماء فرمود آنحضرت بس باشد ترا اینکه بگیری تو یک دسته آب فتنضح به ثوبك حيث ترى انه اصاب منه پس پاشی تو بآن دستۂ آب جامۂ خود را جائیکه به بینی تو که بتحقیق مذی رسیده است از انجا اینجا مراد از نضح غسل است قال ابو عیسی هذا حديث حسن صحيح ولا نعرف مثل هذا الا من حديث محمد بن اسحق في المذي مثل هذا نمی شناسیم مانند این حدیث مگر از حدیث محمد بن اسحق در مذی مانند این حدیث وقد اختلف اهل العلم في المذي يصيب الثوب وتحقیق اختلاف کرده اند علماء در شان مذی که برسد بجامه فقال بعضهم لا يجزئ الا الغسل گفتند بعضی علماء روا نباشد مگر شستن و بجز پاشیدن آب در طهارت کافی نبود و هو قول الشافعي واسحق و همین است مذهب امام ابی حنیفه وقال بعضهم يجزئه النضح وگفته اند بعضی علما که روا باشد او را پاشیدن آب وقال احمد ارجو ان يجزئه النضح بالماء وگفت امام احمد امید میدارم اینکه کافی شود او را پاشیدن آب **باب** في المني يصيب الثوب بابیست در حکم منی که برسد بجامه حدثنا هناد ثنا ابو معاوية عن الاعمش عن ابراهيم عن همام بن الحارث بن قيس بن عمرو النخعي الكوفي ثقة عابد از ثانیه بود در سنه خمس وستين وفات یافت قال ضاف عائشة ضيف گفت همام مهمان شد نزد عائشه صدیقه یکی مهمان فامرت له بملحفة صفراء پس فرمود عائشه صدیقه برای مهمانی بفرستادن چادری زرد رنگ فنام فيها پس خواب کرد آن مهمان دران چادری فاحتلم پس محتلم گشت مهمان در شب فاستحيى ان يرسل اليها وبها اثر الاحتلام پس حیا کرد مهمان اینکه بفرستد آن ملحفه بسوی عائشه صدیقه در حالیکه بآن اثر احتلام باشد فغمسها في الماء پس غوطه داد آن ملحفه را در آب ثم ارسل بها پس ترفرستاد آن را فقالت عائشة لم افسد علينا ثوبنا پس گفت عائشه برای چه فاسد کرده بر ما جامۂ ما را بغوطه دادن در آب انما كان يكفيه ان يفركه باصابعه جز این نیست که کفایت میکرد او را اینکه مالیده

شرح ابی الطیب

قوله اكثر منه من الاكثار ومن التعليل اي اكثر الغسل لاجل خروج المذي **قوله** فتنضح به ثوبك من لا يقول بالنضح يقول ان المراد به الغسل الخفيف الا انه يشكل على من يشترط ازالة عينها في المرئية او من يشترط التلث الا انهم قالوا عندنا اذا كانت النجاسة بحيث لو غسلت لوثت الثوب مرة اخرى في الصلوة ولم يقدر لابسها على الصلوة مع طهارته يكون معذورا وعلى هذا لا يرد عليه شيء لان المذكور في الحديث واقعة حال فيحتمل ان يكون المامور معذورا بهذا العذر والله اعلم **باب** في المني يصيب الثوب **قوله** ضافت عائشة ضيفا اي نزل عليها ضيف يقال ضفته ضيفا نزلت عليه ضيفا قاله في القاموس **قوله** فامرت له بملحفة بكسر الميم وفتح الحاء اللحاف وهو ما يتغطى به **قوله** انما كان يكفيه ان يفركه بضم الراء وبكسر اي كان يكفيه ان يدلكه باصابعه قال الطيبي الفرك الدلك حتى يذهب الاثر من الثوب ولا دلالة في الحديث على طهارة المني بل فيه ان الفرك يجزئ وظاهر ما رواه الشيخان عن سليمان بن يسار قال سالت عائشة عن المني يصيب الثوب فقالت كنت اغسله من ثوب رسول الله صلى الله عليه وسلم فيخرج الى الصلوة واثر الغسل في ثوبه انه نجس لان قولها

حل اللغة قوله فتنضح اي تغسل ... في قول النخعي ... قال في ... من النووي ... كما في ... المني ... الغسل وقال ... الغسل ... والنضح ... الغسل يعني النضح ... معروف ... انتهى ۱۲

شرح سراج احمد

اورا بانگشتان خود ور بما فرکته من ثوب رسول الله صلی الله علیه وسلم یعنی وبسا اوقات میمالیدم منی را از جامه آنحضرت بانگشتان خود قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهو قول غیر واحد من الفقهاء مثل سفیان واحمد واسحق قالوا فی المنی یصیب الثوب یجزئه الفرک وان لم یغسل گفته سفیان واحمد واسحق در شان منی که برسد بر جامه کفایت میکند اورا مالیدن اگرچه نشوید آن را وهکذا روی عن منصور عن ابراهیم عن همام بن الحارث عن عائشة مثل روایة الاعمش یعنی منصور از ابراهیم روایت کرده است چنانکه اعمش از ابراهیم وروی ابو معشر هذا الحدیث عن ابراهیم عن الاسود عن عائشة واین طریق ثالثه است وحدیث الاعمش اصح وحدیث اعمش صحیح تر است از روی اسناد چنانکه مذکور گشته است حدثنا احمد بن منیع نا ابو معاویة عن عمرو بن میمون بن مهران عن سلیمان بن یسار صاحب الیمین عن عائشة انها غسلت منیا من ثوب رسول الله صلی الله علیه وسلم یعنی بدرستیکه عائشه صدیقه شسته منی را از جامه آنحضرت قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وحدیث عائشة انها غسلت منیا من ثوب رسول الله صلی الله علیه وسلم لیس بمخالف لحدیث الفرک مصنف گوید این حدیث حسن صحیح است وحدیث عائشه صدیقه که او شسته منی را از جامه آنحضرت مخالف نیست روایت حدیث مالیدن منی وان کان الفرک یجزئ فقد یستحب للرجل ان لا یری علی ثوبه اثره اگرچه مالیدن جامه کافی بود پس تحقیق مستحب است مرد را اینکه دیده نشود بر جامه او اثر منی قال ابن عباس المنی بمنزلة المخاط گفت ابن عباس آب منی بمنزله آب بینی است فامطه عنک ولو باذخرة پس دور کن او را از خود اگرچه باشد بگیاه اذخر و آن گیاہی است خوشبو قول ابن عباس دلالت بر طهارت منی دارد وحدیث عائشه صدیقه دلیل است بر نجاست منی چنانکه مذہب امام ما و مذہب امام مالک در روایتی از احمد است ونزد شافعی مشہور از مذہب

شرح ابی الطیب

کنت اغسله دال علی التکرار والدوام وضعا او عرفا علی اختلاف فیه وتقاهر انه نجس لانه لو لم یکن کذلک لما غسلت فی کل مرة لما فیه من الضیاع ویؤیده ما روی الدار قطنی عن عمار بن یاسر قال اتی علی رسول الله صلی الله علیه وسلم وانا علی بیر ادلو ماء فی رکوة فقال یا عمار ما تصنع فقلت یا رسول الله بابی انت وامی اغسل ثوبی من نخامة اصابته فقال یا عمار انما یغسل الثوب من خمس من الغائط والبول والقئ والدم والمنی یا عمار ما نخامتک ودموع عینیک والماء الذی فی رکوتک الا سواء انتہی واما عند الامام الشافعی فالمنی طاهر واجابوا عن الغسل والفرک بانهما لازالة القذر **قوله** وربما فرکته یحتمل التقلیل والتکثیر والمقام لا یقتضی ترجیح احدهما لانه ان نظر الی انه انما قالت له ربما افرک لانه افسد الثوب فافهمته ان الفرک جائز لانی فعلته فی بعض الاوقات بلا موجب فالموجب اولی فیدل علی التقلیل وان نظر الی انه انما ارادت زجره علی وجه المبالغة فیناسب التکثیر فتساوی الاحتمالان فلا شهادة فی المقام علی تعیین التکثیر کما قیل به **قوله** قال ابن عباس رضی الله عنهما المنی بمنزلة المخاط فامطه عنک صریح فی ان مذهبه رضی الله عنه انه طاهر ومعنی امطه ازله لکن لم یخرجه عنه باسناد فخفی اثباته علی طریق المحدثین کلام لانه منقطع عن غیر هم **قوله** باذخرة الاذخر حشیش طیب الریح قاله فی القاموس

عارضۃ الاحوذی

قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو یسئل عن الماء فی الفلات من الارض وما ینوبه من السباع والدواب قال اذا کان الماء قلتین لم یحمل الخبث اسناده حدیث بیر بضاعة لا باس به وحدیث القلتین مداره علی مطعون علیه او مضطرب فی الروایة او موقوف وحسبک ان الشافعی رواه عن الولید بن کثیر وهو اباضی واختلفت روایاته فقیل قلتین او ثلثا رواه یزید بن هارون عن حماد بن سلمة وروی اربعون قلة وروی اربعون غربا ووقف علی ابی هریرة وعلی عبد الله بن عمرو ولقد رام الدار قطنی ان یتخلص من درایة

عارضۃ الاحوذی

هذا الحديث بجريه الذقن فاغتص بها وعلى كثرة طرقه لم يخرجه من شرط الصحة غريبه القلة قال محمد بن اسحق هي الجرة و القلة التي يستقى فيها وقالوا تكون نحوا من خمس قرب وقيل قربتين و شيئا والغرب لا له العظيم الاحكام قال علماؤنا في هذه المسألة اقوالا عظيمة وقد قررناها في مسائل الخلاف وغيرها راس الخلاف ثلثة اقوال الاول الفرق من بين قليل الماء وكثيره في الجملة الثاني انه لا ينجسه الا ما غيره الثالث تفصيل الفرق بين القليل والكثير اما تحديد القلتين

شرح سراج احمد

احمد منی طاہرست و دلیل ایشان قول ابن عباس ست و دیگر دلیل ایشان آنست کہ میگویند کہ منی اصل و مادہ پیدایش دوستان خداست پس چگونہ گوییم کہ نجس ست و دار قطنی و طبرانی از ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت آوردہ اند کہ گفت پرسیدہ شد پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم از منی کہ میرسد جامہ را پس فرمود کہ آن بمثابۂ آب بینی و آب حلق ست کفایت میکند کہ بمالی آنرا بخرقہ یا بچیزی دیگر و دلیل ما احادیث ست کہ وارد شدہ در غسل از ان و فرک برای تسہیل امر ست بجہت شدت ابتلا نہ از جہت طہارت و اگر گویند کہ شاید کہ غسل و فرک از جہت کمال نظافت باشد نہ برای طہارت جوابش آنکہ این خلاف ظاہر ست و تمامہ دلیل آنست کہ منی را با اشیای نجسہ جمع کردہ اند چنانکہ در ہدایہ حدیث آوردہ است کہ یغسل من خمس البول والغائط والدم والمنی والقئ و آنکہ ایشان گویند کہ منی اصل پیدایش دوستان خداست علقہ کہ خون بستہ است نیز مادۂ آفرینش دوستان خداست و خون باتفاق نجس ست و گاہی پاک از ناپلید پیدا میگردد چنانکہ شیر از خون و منی ہمچنانکہ اصل دوستان خداست اصل اعدای خدا نیز ہست پس چگونہ گوییم کہ آن پاک ست و اما حدیث ابن عباس پس در صحت آن سخن ست و اگر بالفرض صحیح شود پس منسوخ باشد و این حاصل ترجمۂ مشکوۃ است **باب في الجنب ينام قبل ان يغتسل** باب ست در حق جنب کہ بخواب رود پیش از آنکہ غسل کند حدثنا هناد ثنا ابو بكر بن عياش عن الاعمش عن ابي اسحق عن الاسود عن عائشة قالت كان النبي صلى الله عليه وسلم ينام وهو جنب ولا يمس ماء گفت عائشہ صدیقہ بود آنحضرت کہ بخواب میرفت در حالیکہ او جنب می بود و حال آنکہ مس نکردہ بودی آب را حدثنا هناد نا وكيع عن سفيان عن ابي اسحق نحوه یعنی این حدیث مصنف از ابی اسحق بدو طریق رسیدہ است یکی از سفیان و دیگر از اعمش قال ابو عيسى هذا قول سعيد بن المسيب وغيره گفت مصنف و این قول سعید بن المسیب و غیرہ است وقد روى غير واحد عن الاسود عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم انه كان يتوضأ قبل ان ينام و تحقیق روایت کردہ اند بسیار کسان از اسود از عائشہ از آنحضرت کہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ وضو میکرد وضوی نماز را پیش از آنکہ بخسپید پامراد از وضو استنجا باشد چنانکہ در احادیث

شرح ابی الطیب

باب في الجنب ينام قبل ان يغتسل **قوله** ولا يمس ماء اي لا يغتسل به ولا يتوضأ به قال النووي اخرج هذا الحديث عن ابي اسحق السبيعي عن الاسود عن عائشة ابو داود والنسائي والترمذي وابن ماجة وغيرهم ان النبي صلى الله عليه وسلم كان ينام وهو جنب ولا يمس ماء فان صح لم يكن مخالفا يعني للروايات الاخر انه كان يتوضأ ثم ينام بل كان له جوابان احدهما جواب الامامين الجليلين ابي العباس بن شريح وابي بكر البيهقي ان المراد لا يمس ماء للغسل والثاني وهو عندي حسن ان المراد به انه كان في بعض الاوقات لا يمس ماء اصلا لبيان الجواز اذ لو واظب عليه لتوهم وجوبه انتهى آقول وبه يندفع التغليط لانه امكن الجمع بين الحديثين فلا حاجة لتغليط حافظ مع امكان التوفيق ولا يغلط الا اذا لم يمكن الجمع وقد رد السيوطي تغليط ابي اسحق في حاشيته على ابي داود وقال محمد في موطئه اخبرنا ابو حنيفة عن ابي اسحق السبيعي عن الاسود بن يزيد عن عائشة رضي الله عنها قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصيب من اهله ثم ينام ولا يمس ماء فان استيقظ من آخر الليل عاد و اغتسل قال محمد وهذا الحديث ارفق بالناس وهو قول ابي حنيفة انتهى اقول وآخر هذا الحديث يوافق ما اخرجه الخمسة الا مسلما ان رسول الله صلى الله عليه وسلم طاف على نسائه بغسل واحد

الترجمة [illegible] جابر بن [illegible] [illegible] وقت قضاى حاجت [illegible] [illegible] [illegible]

شرح سراج احمد

آمدہ است وھذا اصح من حدیث ابی اسحق عن الاسود و این روایت غیر واحد الخ صحیح تر است از حدیث ابی اسحق از اسود
وقد روی عن ابی اسحق ھذا الحدیث شعبة والثوری وغیر واحد وتحقیق روایت کردہ است از ابی اسحق این حدیث را
شعبہ و ثوری و دیگر بسیار کس از ایمہ ویرون ان ھذا غلط من ابی اسحق و اعتقاد نمودہ اند کہ بدرستیکہ این غلط است از ابی اسحق

باب فی الوضوء للجنب اذا اراد ان ینام باب ست در بیان وضو کردن مرجنبی را چون خواہد کہ بخسپد حدثنا محمد بن المثنی
ثنا یحیی بن سعید عن عبید اللہ بن عمر عن نافع عن ابن عمر عن عمر انہ سال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اینام
احدنا وھو جنب قال نعم اذا توضأ گفت عمر بن الخطاب بدرستیکہ عمر سوال کرد آنحضرت را آیا خواب کند یکی از ما در حالیکہ او جنب
باشد فرمود آری بخواب رود چون وضو کند وضوی شرعی یا استنجا وفی الباب عن عمار وعائشة وجابر وابی سعید وام سلمة
ابن ابی شیبہ از عمار بن یاسر و ابن جریر از عائشہ روایت کردہ اند قال ابو عیسی حدیث عمر احسن شیء فی ھذا الباب واصح
وھو قول غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وبہ یقول سفیان الثوری وابن المبارک
والشافعی واحمد واسحق قالوا اذا اراد الجنب ان ینام توضأ قبل ان ینام گفتند این علما چون خواہد جنب کہ خواب کند وضو کند
پیش از اینکہ بخواب آید وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہؒ **باب** ما جاء فی مصافحة الجنب باب ست در حکم مصافحہ کردن جنب
حدثنا اسحق بن منصور ثنا یحیی بن سعید القطان ثنا حمید الطویل عن بکر بن عبد اللہ المزنی عن ابی رافع
مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وگویند مولی عباس بن عبد المطلب نام او اسلم بود وگویند ابراہیم وقیل غیر ذلک ایضا وبود او قبطی در
اوائل مر عباس را پس ہبہ کرد آنحضرت را پس ہرگاہ بشارت داد آنحضرت را باسلام عباس آزاد کرد او را آنحضرت حاضر گشت احد و خندق و مابعد آن را و اسلام
او پیش از بدر بود و پیش از قتل عثمان باندک زمانہ وفات کرد عن ابی ھریرة ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لقیہ وھو جنب روایت ست
از ابی ھریرہ بدرستیکہ آنحضرت ملاقی شد با ابی ھریرہ در راہی در حالیکہ ابی ھریرہ جنب بود قال فانخنست گفت ابو ہریرہ پس یکسو شدم
ای تحییت الخنس تاخر وتخلف ۱۲ ق

شرح ابی الطیب

باب فی الوضوء للجنب اذا اراد ان ینام **قوله** نعم اذا توضأ ای ینام بلا اغتسال اذا توضأ فمفھومہ انہ اذا لم
یتوضأ لا یجوز لہ النوم بلا غسل وھو محمول علی الاولویة لما تقدم فی الباب السابق واللہ اعلم **باب**
ما جاء فی مصافحة الجنب **قوله** لقیہ الضمیر لابی ھریرة وقولہ وھو جنب جملة حالیة من مفعول لقیہ واتیان
الضمیر الغائب من باب التجرید کانہ جرد من نفسہ شخصا واخبر عنہ ففی قولہ فانبجست التفات **قوله** فانبجست
بالموحدة بعد النون وبالجیم ای اندفعت وذھبت لاغتسل ومنہ قولہ تعالی فانبجست منہ اثنتا
عشرة عینا ای انفجرت واندفعت ویروی بالنون ثم بالثاء المعجمة من فوق ای اعتقدت نفسی
نجسا ای رأیت نفسی نجسا بالاضافة الی طھارتہ وجلالتہ

قوت المغتذی

عن ابی ھریرة ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لقیہ وھو جنب قال فانبجست قال ابن العربی ھو بالنون ثم الباء المعجمة بواحدة یعنی اندفعت
منہ قولہ فانبجست منہ اثنتی عشرة عینا ای انفجرت واندفعت ویروی بالنون ثم الثاء المعجمة باثنتین ای اعتقدت نفسی نجسا ومعنی منہ
من اجلہ ای رأیت نفسی نجسا بالاضافة الی طھارتہ وجلالتہ ویروی انخنست ای تاخرت من قولہ فلا اقسم بالخنس

عارضة الاحوذی

واما بیرکة عظیمة لا یتحرک طرفھا اذا حرک الاخر و معول الشافعیؒ علی حدیث القلتین وقد ابطلناہ ومعول ابی حنیفة علی ان کل موضع تحقق وصول النجاسة الیہ لم یجز استعمالہ لانہ یودی الی استعمال المحظور و ھذا یعتضد بقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یبولن احدکم فی الماء الدائم ثم یغتسل فیہ و ھذا لہ وجہ اذا تغیر فاما اذا لم یتغیر فلا حکم للمستھلک کاللبن اذا وقعت منہ نقطة ای قلیل فی طعام فاکل لم تنتشر الحرمة وانما نھی عن البول فی الماء الراکد تقذرا او للجماعة تنجسا ولان الماء الذی

عارضة الاحوذی

يستعد للنظافة مناقضه ان تطرح فيه النقذ امرة و معولنا نحن على الاثر والنظر اما الاثر فحديث بضاعة واما النظر فان الماء طهور بنص القرآن فما دام على صفته فطهوريته على حكمها والعمدة فى ذلك ان الاعرابى لما بال فى المسجد فاراد النبى صلى الله عليه وسلم تطهير البقعة امران يصب عليها ذنوبا من ماء ليستهلك البول بسقط اثره وقد قال ابن الجوينى لاضبط لمذهب ابى حنيفة فى هذه المسألة و عول مالك على التغير وعارضه الشافعى بقوله صلى الله عليه وسلم

شرح سراج احمد

من از خدمت شریف وتجس بمعنی دفع آمده وقیل از خنس بفتح خای معجمه ونون وسین مہملہ بمعنی کنارہ شدن ودر روایت شیخین لفظ فانسللت آمده است فاغتسلت ثم جئت فقال این کنت پس غسل کردم پستر آمدم بخدمت شریف پس فرمود کجا بودی تو ای ابا ہریرہ (خرج) این ذهبت شک راویست درین لفظ یعنی کجا رفته بودی قلت انی کنت جنبا پس گفتم من بدرستیکه من بودم جنب ازین باعث پاک نشده بودم ونزد شما نیامدم وبرای غسل کردن رفته بودم قال ان المؤمن لاینجس پس فرمود آنحضرت بدرستیکه مسلمان جنب نمیشود وپلید نمیگردد یعنی جنابت نجاست حکمی ست که در شرع بدان حکم کرده اند وغسل بران واجب گردانیده واما بدن انسان بدان نجس نمیشود ولہذا عرق جنب وسور او طاہر ست ومخالطت باوی جائز ست وفی الباب عن حذیفة بن الیمان کما اخرج احمد ومسلم وابو داود والنسائی وعن ابن مسعود اخرج النسائی وطبرانی از ابی موسی اشعری روایت کرده اند قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح وقد رخص غیر واحد من اہل العلم فی مصافحة الجنب وتحقیق رخصت داده اند بسیارکسان از اہل علم در جواز مصافحہ کردن جنب ولم یروا بعرق الجنب والحائض باسا واعتقاد نکرده اند بخوی مرد جنب وحائضه باکی چنانکه مذہب امام ابی حنیفه است ومعنی قوله فانخنست یعنی تنحیت ومعنی قول ابی ہریرہ که فانخنست ست بمعنی تنحیت یعنی یک سو شدم **باب** ماجاء فی المرأة ترى فی المنام مثل ما یری الرجل بابیست در بیان آنچه آمده است در حق زنی که ببیند در خواب مانند چیزیکه می بیند مردی از احتلام حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان بن عیینة عن ہشام بن عروة عن ابیه عن زینب بنت ابی سلمة یعنی بنت ام سلمہ رضی الله عنہما زوج النبی صلی الله علیه وسلم نام او برہ بود پس آنحضرت او را زینب نام کرد واو بوده در نکاح عبدالله بن زمعه واو افقه زنان بود در زمانه خود وفات او

شرح ابی الطیب

قوله قال ان المسلم لاینجس بفتح الجیم وضمها ای بالحدث سواء کان اصغر او اکبر ویدل علیه المقام اذ المقام مقام الحدث فلا یرد انه یتنجس بالنجاسة وقد یقال ان المراد ان نفسه لایصیر نجسا لانه ان صحبه شیء من النجاسة فنجاسته بسبب صحبته بذلك لا ان ذاته صار نجسا فاذا زال ما کان معه من النجاسة فالمؤمن علی حاله من الطهارة فصدق ان المؤمن لاینجس اصلا والحاصل ان مقتضی ما فعله ابو هـریرة رضی الله عنه ان المؤمن یصیر نجسا بحیث یحترز عن صحبته حالة الجنابة فرده صلی الله علیه وسلم بان المؤمن لایصیر کذلك اصلا وذالك لاینافی ان المؤمن قد یحترز عنه بالنظر الی ما یصحبه من بعض الانجاس لانه امر معلوم من خارج فان قیل لو خص النبی صلی الله علیه وسلم المسلم بقوله لاینجس مع ان الکافر کذلك لاینجس بالمعنی المذکور قلت لوجوه الاول ان المقام مقام خطاب المسلم والثانی انه اشار به الی ان الکفار یجب ان یتجنب منهم کما یتجنب من النجاسات الظاهرة والثالث ان فیه اشارة الی انهم لایتطهرون ولا یتجنبون عن النجاسات غالبا فهم ملابسون بها غالبا فهم متنجسون بخلاف المسلم وعن ابن عباس رضی الله عنهما ان اعیانهم نجسة کالکلاب وبه قال ابن حزم وعلی هذا وجه التخصیص ظاهر **قوله** وفی الباب عن حذیفة اخرجه ابو داود وعنه ان النبی صلی الله علیه وسلم لقیه فاهوی الیه فقال انی جنب فقال ان المسلم لیس ینجس انتهی وبه تطابق الترجمة الحدیث لان اهواءه صلی الله علیه وسلم الیه یدل علی جواز المصافحة **باب** ماجاء فی المرأة تری فی

شرح سراج احمد

پس از وتمہ حجرہ گزشت حدثنا ام سلمۃ قالت گفت ام المؤمنین ام سلمہ جاءت ام سلیم ابنۃ ملحان آمد بخدمت شریفہ ام سلیم مادر انس ابن مالک سلیم بضم سین مہملہ وفتح لام وسکون تحتیہ در آخر میم ست ملحان بکسر میم وسکون لام انصاریہ نجاریہ نام او سہلہ بود باختلاف اقوال و او بود از فاضلات زنان و در خلافت عثمان وفات یافت الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقالت یا رسول اللہ ان اللہ لا یستحیی من الحق آمد ام سلیم بسوی آنحضرت پس گفت بدرستیکہ خدا شرم ندارد از گفتن حق و پرسیدن آن یعنی نہی کردہ از حیا داشتن از پرسیدن حق واین توطیہ و اعتذار است ازین سوال کردن فھل علی المرأۃ تعنی غسلا پس آیا ہست بر زنی مراد میداشت ام سلیم از غسل اذا ھی رأت فی المنام مثل ما یری الرجل چون آن زن ببیند در خواب مثل چیزیکہ می بیند مرد قال نعم اذا ھی رأت الماء فرمود آری ہست بر زن غسل چون ببیند آب را چنانکہ حکم مرد ہمچنین ست فتغتسل پس غسل کند زن قالت ام سلمۃ گفت ام المؤمنین ام سلمہ بفتح سین مہملہ وفتح لام قلت لھا فضحت النساء گفتم ام سلیم را رسوا کردی تو زنان را یا ام سلیم ای ام سلیم قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وھو قول عامۃ الفقھاء وآن قول اکثر فقہاست کہ ان المرأۃ اذا رأت فی المنام مثل ما یری الرجل فانزلت ان علیھا الغسل بدرستیکہ زن چون ببیند در خواب مثل چیزیکہ ببیند مرد پس انزال کردن بدرستیکہ بر زن لازم شود غسل وبہ یقول سفیان الثوری والشافعی وہمین ست مذھب امام ما ابی حنیفۃ وفی الباب عن ام سلیم وخولۃ بفتح خای معجمہ وسکون واو و لام وعائشۃ وانس بن مالک ابن ماجہ از انس روایت کردہ باین عبارت اذا رأت فانزلت فعلیھا الغسل واحمد وابو داود ومسلم از انس باین عبارت روایت کردہ اند من رأت منکن فانزلت فلتغتسل وطبرانی از ام سلمہ روایت کردہ

باب فی الرجل یستدفئ بالمرأۃ بعد الغسل

باب ست در حق مردی کہ پہلوی خود را بچسپاند بزن پس از غسل کردن حدثنا ھناد نا وکیع عن حریث وعن الشعبی یعنی وکیع از حریث وشعبی ہردو روایت کردہ وحریث بلفظ التصغیر ست عن مسروق عن عائشۃ قالت ربما اغتسل النبی صلی اللہ علیہ وسلم من الجنابۃ ثم جاء فاستدفأ بی گفت عائشۂ صدیقہ بسا اوقات بود آنحضرت کہ غسل میفرمود از جنابت

عارضۃ الاحوذی

ذا استیقظ احدکم من نومہ فلا یغمس یدہ فی الاناء حتی یغسلھا ثلثا فان احدکم لا یدری این باتت یدہ فاذا اقتضی الشک فی ورود النجاسۃ ندب الغسل فیتقرر ورودھا یوجب الغسل ویفصل المعنی ھذا فان الیسیر یمکن حفظہ والکثیر لا یتاتی فلک فیہ فی الجواب تقدم عنہ وانہ وارد علی معنی النظافۃ فکما تتجنب النجاسۃ کذلک تتجنب الاقذار ویمکن ان تجول یدہ فی نجس او فی قذر وھو مندوب الی الغسل والاسلم ان تحقق النجاسۃ فی الید یوجب غسلھا قبل ادخالھا الاناء ولیس المعنی فی الماء

شرح ابی الطیب

المنام مثل ما یری الرجل **قولہ** جاءت ام سلیم بنت ملحان ھی ام انس بنت ملحان بکسر المیم وسکون اللام وبالحاء المھملۃ واسمھا سھلۃ وقیل رملۃ وقیل شہلۃ وقیل انیفۃ **قولہ** ان اللہ لا یستحیی من الحق قال النووی قال اھل العربیۃ یقال استحیی بیاء قبل الالف یستحیی بیائین یقال ایضا یستحی بیاء واحدۃ فی المضارع لکن قال بعض شراح الصحیحین ان الروایۃ بیائین فی المضارع والحیاء تغیر لخوف ما یعاب وھو مستحیل فی حقہ تعالی فالمراد لازمہ ای لا یمتنع من بیان الحق ولا یترکہ ترک الحیی منا قالتہ اعتذارا عن التصریح بما ذکرتہ فی حضرۃ الرسالۃ مما لا تسمح جبلتھن بذکرہ عند غیرہ **قولہ** اذا ھی رأت الماء لم یخصص صلی اللہ علیہ وسلم بل عمم رؤیۃ الماء فی الیقظۃ فتشمل المنی والمذی سواء کان فی بدنھا او ثوبھا **قولہ** فضحت النساء بکسر التاء خطاب لام سلیم والفضاحۃ کشف المساوی یقال فضحہ کمنعہ کشف مساویہ فافتضح

باب فی الرجل یستدفئ بالمرأۃ

قولہ فاستدفأ بی بھمزۃ فی آخرہ ای طلب الدفاءۃ بفتحتین المذھی الحرارۃ بان وضع اعضاءہ علی

عارضة الاحوذي

شرح سراج احمد

پستر می آمد پس می چسپانید پہلوی خود را بمن فضممته الیّ پس می چسپانیدم آنحضرت را بخود ولو اغتسل درحالیکہ غسل نکردہ بودم من ازین حدیث مفہوم گشت کہ جنب پلید نمیشود و عرق او طاہرست قال ابو عیسی هذا حدیث لیس باسناده باس گفت مصنف این حدیثی ست کہ نیست باسناد آن باکی یعنی اسناد او

قوی ست وهو قول غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیه وسلم والتابعین ان الرجل اذا اغتسل فلا باس بان یستدفئ بامرأته وینام معها و آن قول بسیار کسان ست از صحابہ و تابعین کہ بدرستیکہ مرد چون غسل کند پس نیست باکی کہ پہلوی خود را بچسپاند بزن خود و خواب کند ہمراہ زن قبل ان تغتسل المرأة پیش ازینکہ غسل کند زن وبه یقول سفیان الثوری والشافعی واحمد واسحق وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہؒ **باب** التیمم للجنب اذا لم یجد الماء بابست در حکم تیمم برای جنب چون نیابد آب را حدثنا محمد بن بشار ومحمود بن غیلان قالا نا ابو احمد الزبیری ثنا سفیان عن خالد الحذاء بفتح حای مہملہ و تشدید ذال معجمہ و بالمد خالد بن مہران ثقہ بود ارسال میکرد از خامسہ بود در سنہ احدی و اربعین و مائۃ وفات کرد عن ابی قلابة عن عمرو بن بجدان بضم موحدہ و سکون جیم عامری در تقریب ست تفرد عنه ابو قلابة من الثانية لا یعرف حاله عن ابی ذر الغفاری صحابی مشہور جلیل القدر از زہاد صحابہ بود نام او جندبؓ بن جنادہ بود و قصۂ اسلام او در بخاری بتفصیل مذکورست ان رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم قال ان الصعید الطیب طهور المسلم وان لم یجد الماء عشر سنین بدرستیکہ خاک پاک پاک کنندۂ مسلمان ست اگرچہ نیابد آب را مدت دہ سال

شرح ابی الطیب

اعضائی من غیر حائل وفیه ان بشرة الجنب طاهرة لان الاستدفاء انما یحصل من مس البشرة البشرة کذا فی الطیبی قال الشیخ جمال الدین وفیه بحث انتهی لعله اراد ان الاستدفاء یمکن مع الثوب ایضا اقول هذا مسلم لکن سوق کلام عائشة رضی اللہ عنها ظاهر فی انها ارادت مس البشرة بالبشرة ینادی بذلک قولها ضممته الیّ ولو اغتسل **قوله** ولم اغتسل جملة حالیة من تاء ضممته ای والحال انی ما اغتسلت **باب** التیمم للجنب اذا لم یجد الماء **قوله** ان الصعید الطیب ای التراب او وجه الارض والطیب بمعنی الطاهر والمطهر **قوله** طهور المسلم بفتح الطاء آلة یتطهر بها ومطابقته للترجمة باعتبار اطلاق الطهور لانه شامل للصغری والکبری وعند ابی داود والنسائی وضوء المسلم کما فی الروایة الآتیة ههنا والمراد به الطهارة مطلقا حملا علی الروایة الاولی او باعتبار قوله ولو الی عشر سنین لانه عادة لا یخلو عن الجنابة فی هذه المدة **قوله** وان لم یجد الماء عشر سنین ان وصلیة والمراد منه الکثرة لا المدة المقدرة ولا دلالة فیه علی انه تجوز الصلوات بتیمم واحد لانه لم یرد بقوله ولو الی عشر سنین انه یبقی تیمم واحد الی عشر سنین لانه محال عادی بل اراد انه یجوز ان یصلی بطهارة التیمم فی هذه المدة ان لم یجد الماء فلیس فیه دلالة علی ان خروج الوقت غیر ناقض للتیمم بل ساکت عنه

اليسير ما ذكر من امكان حفظه عن النجاسة و عسير حفظ الكثير فان الماء بذاته طهور بصفاته فلا يغير حكمه الا ما غير صفته حتى انه روي عن مالك المبالغة في ذلك فقال ان يسير النجاسة لا تنجس ما لم تغير اذا لم تغيره الثانية مع هذه القاعدة التي اصلنا والمذهب الذي قررنا قد روي عن مالك روايات مختلفة متعددة فروى عنه قتيبة ابن سعيد ابو مصعب في الفارة تموت في البير تنزف كلها وروى ابن ابي اويس ينزف منها سبعون دلوا وبه قال ابو حنيفة فان نزع منها تسعة وستون

اسماء الرجال
له جندب بن جنادة ...

شرح سراج احمد

فاذا وجد الماء فليمسه بشرته فان ذلك خير پس چون بيابد جنب تيمم آب را پس مس كنيم آن آب را جلد خود را پس بدرستيكه آن بهترست يعنى غسل پس از يافتن آب و اين عبارت حديث روايت محمد بن بشار ست وقال محمود في حديثه وگفت محمود بن غيلان در حديث خود اين عبارت ان الصعيد الطيب وضوء المسلم يعنى بجاى طهور لفظ وضوء وفي الباب عن ابي هريرة وعبد الله بن عمرو وعمران بن حصين احمد وابن حبان و حاكم و رافعى از ابى ذر و بخارى و مسلم و نسائى و ابن ابى شيبه از عمران بن حصين روايت كرده اند و دارقطنى از على مرتضى و عبد الرزاق از عبد الرحمن بن جبير از عمرو بن العاص و احمد از ابن عباس و عبد الرزاق از ابن عمر و ابن سعيد و عبد بن حميد و ابن جرير و قاضى اسمعيل در احكام و طحاوى و دارقطنى و طبرانى و ابو نعيم از اسلع بن شريك و حسن بن سفيان و بغوى و ماوردى و طبرانى و ابن مردويه و بيهقى و سعيد بن منصور از ابى ذر روايت كرده اند و اصحاب سنن و ابن حبان از حديث ابى ذر باين عبارت روايت كرده اند الصعيد الطيب وضوء المسلم ولو الى عشر حجج و بزار و طبرانى در اوسط از ابى هريره نيز روايت كرده اند و تصحيح آن كرده ابن القطان قال ابو عيسى و هكذا روى غير واحد عن خالد الحذاء عن ابي قلابة عن عمرو بن بجدان عن ابي ذر وقد روى هذا الحديث ايوب عن ابي قلابة عن رجل من بني عامر عن ابي ذر ولم يسمه و مسمى نكرده ايوب رجل بنى عامر را كه عمرو بن بجدان ست وهذا حديث حسن مصنف گفت و اين حديثى ست حسن از جهت اسناد وهو قول عامة الفقهاء ان الجنب والحائض اذا لم يجدا الماء تيمما وصليا و آن قول اكثر فقهاست كه بدرستيكه جنب و زن حائضه چون نيابند هر دو آب را تيمم كنند و نماز گذارند با تيمم چنانكه مذهب امام ما ابى حنيفه است ويروى عن ابن مسعود انه كان لا يرى التيمم للجنب و روايت كرده شده است از عبد الله بن مسعود بدرستيكه او اعتقاد نميكرد جواز تيمم را براى جنب وان لم يجد الماء اگرچه نيابد جنب آب را و نماز او با تيمم روا نميداشت و اين مخالف ظاهر آيت ست ويروى عنه انه رجع عن قوله فقال تيمم اذا لم يجد الماء و روايت كرده شده است كه بدرستيكه عبد الله بن مسعود رجوع كرده و بازگشته از قول خود پس گفت تيمم كند جنب وقتيكه نيابد آب را وبه يقول سفيان الثوري ومالك والشافعي واحمد واسحق چنانكه مذهب ائمه اربعه است **باب في المستحاضة** بابيست در بيان زن مستحاضه كه دائم خون او روان باشد و آن مرضيست كه حادث شود به بعضى زنان كه خون از رگ روان گردد و گاه تا بماهها و گاهى بسالها مستمر گردد وحدثنا

شرح ابي الطيب

قوله فاذا وجد الماء فليمسه بشرته اى اذا وجد الماء كافيا لغسله او وضوئه وفاضلا عن حوائجه فليمسه بضم الياء وكسر الميم من الامساس اى فليوصل الماء الى جلده يعنى فليتوضأ او يغتسل **قوله** فان ذلك خير اما ان الاشارة راجعة الى الامساس والخير بمعنى اصل الفعل يعنى عدم الامساس شر لان فيه ترك الواجب فليس معناه ان كليهما جائزان وهذا افضل بل المراد ان الوضوء واجب عند وجدان الماء ولا شك ان المقصود منه عند ارادة الصلوة وما لا يجوز الا بطهارة واما قبل ارادته فلا يجب الوضوء في جميع الاحوال ونظيره قوله تعالى اصحاب الجنة يومئذ خير مستقرا واحسن مقيلا مع انه لا خير بمستقر اهل النار واما انها راجعة الى وجود الماء فالخير بمعنى التفضيل اى خير من فقده فانه نعمة عظيمة ومنحة جسيمة لانه يحصل طهارة حقيقية حسية وحكمية **باب في المستحاضة**

عارضة الاحوذي

دلو اثور وقع الموتى سبعين في البير بعد ارتفاعه منها نزفت منها سبعين مستانفة حتى قال بعض البطالين وهو الجاحظ مستخفا بابى حنيفة ما رأيت البهم من دلو ابى حنيفة ميز النجاسة حتى خولها عن الماء في البير كلها وقال المغيرة ينزع منه خمسون وروى عنه ينزع منها اربعون قال القاضي ابو بكر ابن العربي رضي الله عنه هذه الروايات انما هي استحباب وتقدير لا حكم للنجاسة وتقدير النزع بالدلاء معلومة تحكم من غير دليل وما روى في ذلك من آثار السلف **قوله** على هذه المعنى الثالثة قال في المدونة في الذي خاض الادر

شرح سراج احمد

حدثنا وكيع وعبدة وابو معاوية عن هشام بن عروة عن ابيه عن عائشة قالت جاءت فاطمة ابنة ابي حبيش

گفت عائشہ صدیقہ آمد فاطمہ دختر ابی حبیش بضم مہملہ وفتح موحدہ وسکون مثناۃ تحتیہ ودر آخر شین معجمہ است الى النبي صلى الله عليه وسلم

فقالت يارسول الله اني امرأة استحاض فلا اطهر افادع الصلوة آمد فاطمہ بسوی آنحضرت پس گفت ای پیغمبر خدا بدرستیکہ من زنی

کہ مستحاضہ میشوم پس پاک نمیشوم مدتی وخون روان از من روان میباشد آیا پس بگذارم نماز را قال لا فرمود آنحضرت نگذاری

نماز را وترک نکنی در استحاضہ نماز را انما ذلك عرق وليست بالحيضة جز این نیست کہ آن خون رگی ست ونیست

آن خون حیض کہ نماز گذاردن در وی ممنوع باشد فاذا اقبلت الحيضة پس چون بیایند ایام حیض تو کہ پیش از وی بودند

وعادت آن در ماہ میداشتی فدعي الصلوة پس ترک کنی نماز را واذا ادبرت فاغسلي عنك الدم وچون بروند وبگذرند

ایام حیض تو وعادت مستمرہ کہ در ہر ماہ بود بگذرد پس بشوئی از خود خون را وغسل کنی وصلي وگذاری نماز را قال ابو معاوية في حديثه

وگفت ابو معاویہ در حدیث خود این عبارت را وقال وفرمود آنحضرت توضئي لكل صلوة حتى يجيء ذلك الوقت وضو کنی تو برای

ہر نمازی تا آنکہ بیاید آن وقت کہ مدت وعادت حیض تو بودہ وفي الباب عن ام سلمة ودر باب استحاضہ حدیثی مروی

گشتہ است از ام المومنین ام سلمہ کما اخرج ابو داود وطبرانی در اوسط از ابن عمر ونسائی وحاکم از فاطمہ بنت ابی حبیش

ونسائی از عائشہ وترمذی وابو داود ونسائی وابن ماجہ از دینار روایت کردہ اند قال ابو عيسى

شرح ابی الطیب

قوله اني امرأة استحاض بهمزة مضمومة وفتح تاء مبني للمفعول يقال استحيضت المرأة فهي مستحاضة اذا

استمر بها الدم بعد ايام حيضها او نفاسها وهي من الافعال اللازمة للبناء للمفعول كذا قال السيوطي **قوله** فلا اطهر

اي مدة مديدة طهارة ظاهرة والا فهي طاهرة شرعا او فلا اطهر في اعتقادي وهو الظاهر **قوله** افادع الصلوة

بهمزة الاستفهام والفاء للعطف على مقدر تقديره اتحكم بترك الصلوة فادعها ما دمت مستحاضة **قوله** انما

ذلك عرق الاشارة لدم الاستحاضة والكاف مكسورة خطابا لها ويجوز فتحها على خطاب العام اي انما دم الاستحاضة

دم عرق يسمى العاذل بالذال المعجمة بحذف المضاف وانما سببها عرق فمه في ادنى الرحم من اطلاق اسم السبب

على المسبب **قوله** وليست بالحيضة تانيث ليست رعاية للخبر وفي بعض الروايات ليس بالتذكير وهو

ظاهر قال النووي يجوز في الحيضة الفتح والكسر فذهب الخطابي الى كسر الحاء اي الحالة والفتح نقل الخطابي عن

اكثر المحدثين او كلهم وهو في هذا الموضع متعين او قريب من المتيقن فان المعنى يقتضيه لانه صلى الله

عليه وسلم اراد اثبات الاستحاضة ونفي الحيض انتهى اقول يؤيده رواية وليس بحيض **قوله** فاذا اقبلت

الحيضة يجوز في الحاء هنا وجهان الفتح والكسر جوازا حسنا قاله النووي وعلى الكسر فيه وجهان فقيل المراد بها

الحالة التي تكون للحيض من قوة الدم في اللون والقوام فيكون ردها الى التمييز باعتبار اللون وقيل المراد بها

الحالة التي كانت تحيض فيها وهي تعرفها باعتبار الوقت فيكون ردها الى العادة

قوت المغتذی

استحاض هو من الافعال اللازمة البناء للمفعول انما ذلك عرق زاد الدارقطني والبيهقي انقطع

عارضة الاحوذی

تاكل القذر فيشرب من الاناء لا يتوضا به وان لم يجد غيره تيمم فان توضا به اعاد في الوقت وكذلك قال ابن حبيب وقال عبد الملك ومحمد بن مسلمة هو مشكوك فيه فيجمع بينه وبين التيمم وهذا عمل يتعارض الادلة عنده والتوقف لاجل ذلك وتغليب الكراهية والتقذر وقال ابن شهاب فيما ولغ فيه كلب هو ماء وفي القلب والنفس منه شيء يتوضا به ويتيمم فمن ههنا تطلع العلماء وقد روي في حديث الكلب اذا ولغ الكلب في اناء احدكم فاريقوه فلهذا قالوا ان واجب استهلاكه شرعا لا يستعمل في عبادة

شرح سراج احمد

حدیث عائشة حدیث حسن صحیح وهو قول غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین وبه

یقول سفیان الثوری ومالك وابن المبارك والشافعی ان المستحاضة اذا جاوزت ایام اقرائها اغتسلت وتوضأت لكل

صلوة بدرستیکه زن مستحاضه چون بگذرند ایام حیض او غسل کند و وضو کند برای هر نمازی چنانکه مذهب امام ما ابی حنیفه است **باب**

ما جاء ان المستحاضة تتوضأ لكل صلوة باب ست دربیان آنچه آمده است که زن مستحاضه وضو کند برای هر نمازی حدثنا قتیبة

ثنا شریك عن ابی الیقظان عثمان بن عمیر گویند ابن قیس وصواب آنست که قیس جد پدر وی بود وآن عثمان بن ابی حمید ست بجلی بود

ابو الیقظان کوفی اعمی ضعیف بود در آخر مختلط شد وتدلیس میکرد واز سادسه بود در حدود خمسین ومائة وفات کرد عن عدی بن ثابت

الانصاری الکوفی ثقة مائل بتشیع بود واز رابعه است در سنه عشر ومائة وفات کرد عن ابیه ثابت الانصاری ووالد عدی قیل هو ابن قیس

ابن الخطیم وهو جد عدی لا ابوه وگویند نام پدر او دینار وعمرو بن اخطب گویند عبید بن عازب مجهول الحال از ثالثه بود عن جده عمرو بن اخطب

ابو زید الانصاری صحابی جلیل نزیل بصره مشهور بکنیت بود عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال فی المستحاضة تدع الصلوة

ایام اقرائها التی كانت تحیض فیها بدرستیکه آنحضرت فرمود در حق زن مستحاضه ترک کند نماز را در روزهای حیضهای خود که

بوده که حیض میآمد در آن روزها ثم تغتسل وتتوضأ عند كل صلوة وتصوم وتصلی پس غسل کند و وضو کند

نزد هر نمازی وروزه دارد ونماز گذارد حدثنا علی بن حجر انا شریك نحوه بمعناه مانند حدیث گذشته در معنی قال

ابو عیسی هذا حدیث قد تفرد به شریك عن ابی الیقظان گفت مصنف این حدیثی ست که تحقیق متفرد گشته است

بآن حدیث شریك از ابی الیقظان وسالت محمدا عن هذا الحدیث وسوال کردم امام بخاری را از حال این حدیث

واین قول مصنف ست فقلت عدی بن ثابت عن ابیه عن جده جد عدی ما اسمه جد عدی چیست نام او فلم یعرف محمد

اسمه پس ندانست امام بخاری نام او را وذكرت لمحمد قول یحیی بن معین ان اسمه دینار مصنف گوید پس ذکر کردم با امام بخاری قول یحیی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان المستحاضة تتوضأ لكل صلوة **قوله** ایام اقرائها التی كانت تحیض فیها جمع قرء وهو مشترك

بین الحیض والطهر والمراد به ههنا الحیض للسباق واللحاق **قوله** ثم تغتسل ای بعد فراغ زمن حیضها

باعتبار العادة **قوله** وتتوضأ عند كل صلوة وفی روایة لوقت كل صلوة وعلی كل تقدیر یتعلق عند كل صلوة

بیتوضأ لا بیغتسل لان الروایات التی فیها تغتسل عند كل صلوة كلها ضعیفة قال النووی واعلم انه لا یجب

علی المستحاضة الغسل لشیء من الصلوات ولا فی وقت من الاوقات الا مرة واحدة فی وقت انقطاع حیضها

وبهذا قال جمهور العلماء من السلف والخلف واما الاحادیث الواردة فی سنن ابی داود والبیهقی وغیرهما ان

النبی صلی الله علیه وسلم امرها بالغسل عند كل صلوة فلیس فیها شیء ثابت وقد بین البیهقی

ومن قبله ضعفها واما ما صح انها كانت تغتسل عند كل صلوة فلم یامرها صلی الله علیه وسلم

بذلك وانما كانت تفعل ذلك من قبل نفسها تطوعا انتهی

قوت المغتذی

تدع الصلوة ایام اقرائها ای حیضها

عارضة الاحوذی

وقد حققنا ذلك فی مسائل الفروع **باب** ما جاء فی ماء البحر ذكر حدیث مالك هو الطهور ماؤه الحل میتته وهو حدیث مشهور ولكن فی طریقه مجهول هو الذی قطع بالصحیحین عن اخراجه واصل مالك ان شهرة الحدیث بالمدینة تغنی عن صحة سنده وان لم یتابع علیه وقد تكلمنا فی ذلك فی اصول الفقه بما فیه كفایة الاسناد رواه عن النبی صلی الله علیه وسلم جماعة من الصحابة فی مصنفات واسانید قد ذكرت منهم حدیث ابی هریرة وجابر والفراسی والعركی وقد قال البخاری هو صحیح ولكن لم یخرجه لانه

شرح سراج احمد

ابن معین راکہ بدرستیکہ تام او دینار بود فلو بعیا آیہ پس اعتماد نکرد امام بخاری بقول یحیی بن معین وقال احمد واسحق فی المستحاضة ان اغتسلت لکل صلوۃ ہو احوط لها وگفت امام احمد و اسحق در حق مستحاضہ اگر غسل کند برای ہر نمازی آن احوط باشد برای مستحاضہ از وضو کردن وان توضأت لکل صلوۃ اجزأها واگر وضو کند مستحاضہ برای ہر نمازی روا باشد آن وضو او را وان جمعت بین الصلاتین بغسل اجزأها واگر جمع کند مستحاضہ میان دو نماز بیک غسل روا باشد او را آن جمع باب فی المستحاضة انها تجمع بین الصلاتین بغسل واحد باب ست دربیان حکم زن مستحاضہ کہ او جمع کند میان دو نماز ہا بیک غسل حدثنا محمد ابن بشار ابو عامر العقدی نا زهیر بن محمد عن عبد الله بن محمد بن عقیل عن ابراهیم بن محمد بن طلحة عن عمه عمران بن طلحة بن عبید الله التیمی المدنی ذکر کردہ او را عجلی در ثقات تابعین عن امه حمنة ابنة جحش حمنہ بفتح حای مہملہ وسکون میم ونون وجحش بتقدیم جیم بر حای مہملہ اسدیہ اخت زینب بودہ در نکاح مصعب بن عمیر اول پستر آمد در نکاح طلحہ صحابیہ ہست واو مادر دو پسران طلحہ بودہ عمران ومحمد قالت کنت استحاض حیضة کثیرة گفت حمنہ بودم من کہ مستحاضہ می شدم باستحاضہ بسیار شدید سخت فاتیت النبی صلی الله علیه وسلم استفتیه واخبره پس آمدم من بخدمت آنحضرت کہ طلب فتوی می جستم ازو ومی خبر کردم او را فوجدته فی بیت اختی زینب بنت جحش پس یافتم آنحضرت را در خانہ خواہر خود کہ زینب دختر جحش بود فقلت یا رسول الله انی استحاض حیضة کبیرة شدیدة پس گفتم ای رسول خدا بدرستیکہ من مستحاضہ کردہ می شوم باستحاضہ بسیار سخت فما تامرنی فیها پس چہ میفرمائی مرا در حکم آن استحاضہ فقد منعتنی الصیام والصلوۃ پس تحقیق منع کرد استحاضہ مرا از روزہ ونماز قال انعت لك الکرسف فرمود بیان کنم ترا پارۂ پنبہ راکہ برکنی بدان فرج خود را کرسف بضم کاف وسین مہملہ پنبہ فانه یذهب الدم زیرا کہ آن دور میکند خون را ومنع میکند از بیرون آمدن بفرج ظاہر وتا خون بفرج ظاہر نیاید حکم حیض و استحاضہ تحقیق نگردد قالت هو اکثر من ذلك گفت حمنہ خون بیشتر ست ازینکہ باز دارد آن را پنبہ

شرح ابی الطیب

باب فی المستحاضة انها تجمع بین الصلاتین **قوله** کنت استحاض حیضة کثیرة بفتح الحاء بمعنی الحیض ہو مصدر استحاض علی حد انبته الله نباتا ولا یضره الفرق فی اصطلاح الفقهاء بین الحیض والاستحاضة اذ الکلام وارد علی اصل اللغة ویمکن ان یقال استعار احد الضدین للآخر مجازا والکثرة ناظرة الی الکمیة والشدة الی الکیفیة **قوله** استفتیه واخبره الواو لمطلق الجمع والا کان حقها ان تقول فاخبره واستفتیه **قوله** قد منعتنی الصیام والصلوۃ استیناف مبین لما الجأها الی السوال ویمکن ان یجعل حالا من الضمیر المجرور فی قوله فیها وانما قالته ذلك زعما منها ان جریان الدم مطلقا یمنع الصلوۃ والصوم ولا حد للحیض **قوله** الکرسف القطن وانما وصف لها ذلك لکونه مذهبا للدم قیل فی قوله انعت اشارة الی حسن اثر القطن وصلاحیته لذلك لان النعت اکثر ما یستعمل فی وصف الشیء بما هو فیه من حسن

قوت المغتذی

الکرسف وهو القطن

عارضة الاحوذی

رواه واحد عن واحد وقد رواه یحیی بن سعید عن رجل من اهل المغرب یقال له المغیرة بن ابی بردة قالوا یا رسول الله انا نرکب ارماثا فی البحر وساق الحدیث وروی عن ابی بکر وعلی وابن عمرو وعبد الله ابن عمرو عن النبی صلی الله علیه وسلم غریبه الارماث اعواد تشد بحبال ویرکب علیها فی البحر والعرکی هو الملاح الذی یقال له عندنا النوتی احکامه فیه ثمان مسائل الاولی قوله انا نرکب البحر فاقرهم النبی صلی الله علیه وسلم ولو نکره فذلك دلیل علی جواز رکوبه فی طلبه

شرح سراج احمد

قال فتلجمی بفتح تا ولام وجیم مشدده فرمود پس لجام ببند فرج خود را یعنی جامه به بند بر صورت لگام اسپ یعنی بار جود پنبه یا بی آن وظاهر اول ست قالت هو اکثر من ذلك گفت حمنه آن بیشتر ست ازان قال فاتخذی ثوبا فرمود پس بگیر جامه را یعنی زیر لگام قالت هو اکثر من ذلك گفت او بین هم بیشتر ست انما اثج ثجا جز این نیست که میریزم خون ریختنی سخت مانند باران فقال النبی صلی الله علیه وسلم سامرك بامرین پس فرمود آنحضرت سر انجام ست کرامر کنم ترا بدو چیز ایهما صنعت اجزأ عنك هر کدام را بکنی و قوت و قدرت بران داشته باشی نیز دیگری بسندگی میکند ترا از دیگری و ایهما برفع و نصب هر دو خوانده اند فان قویت علیهما پس اگر قوی و قادری بر هر دو هر کدام را میتوانی کرد فانت اعلم پس تو دانا تری بانچه اختیار میکنی ازان دو فقال لها انما هی رکضة من الشیطان پس فرمود آنحضرت مر حمنه را در بیان استحاضه و تسلیه بدو می نیست این علتی که رسیده است ترا یعنی استحاضه باین خبط و حیرت که افتاده بود دران مگر رکضه از رکضات شیطان یعنی افساد و اضرار شیطان و تلبیس و تخلیط کردن وی بر تو در امر دین تو و طهارت و نماز تو و اصل رکض دفع و جنبانیدن پا و زدن بدان و برانگیختن اسپ برای دوانیدن و اینجا مراد مشوش...

شرح ابی الطیب

قوله فتلجمی ای شدی اللجام یعنی خرقة علی هیأة اللجام قال فی المجمع ای اجعلی موضع خروج الدم عصابة یمنع الدم تشبیه بوضع اللجام فی فم الدابة وفی النهایة هو ان تشد علی وسطها خرقة او خیطا وتاخذ خرقة اخری فتدخلها بین فخذیها والیتیها وتشد الطرفین بالخرقة التی فی وسطها احدهما قدامها عند سرتها والاخری خلفها وتلصق هذه الخرقة المشدودة بین الفخذین بالقطنة التی علی الفرج الصاقا جیدا انتهی **قوله** فاتخذی ثوبا ای ان لم یکف التلجم فاستعملی الثوب مکانه لیقطع حجمه ذلك ویمنعه عن الخروج **قوله** انما اثج ثجا من ثج بالمثلثة الماء والدم لازم ومتعد ای انصب او اصبه فعلی الثانی تقدیره اثج الدم وعلی الاول اسناد الثج الی نفسها للمبالغة والحاصل انها قالت انه یسیل دمی سیلانا فاحشا ومنه قوله تعالی ماء ثجاجا ای کثیرا منهمرا **قوله** ایهما صنعت قال ابو البقاء فی اعرابه بالنصب لا غیر والناصب له صنعت **قوله** انما هی رکضة من رکضات الشیطان ای الثجة او العلة دفعة وضربة من ضربات الشیطان والرکضة ضرب الارض بالرجل فی حال العدو وغیرها ومنه قوله تعالی ارکض برجلك یرید به الاضرار والافساد واضافها الی الشیطان لانه وجد بذلك طریقا الی التلبیس علیها فی امر دینها ووقت طهرها وصلاتها وصیامها حتی انساها ذلك فکانها رکضة نالتها من رکضاته

قوت المغتذی

انما اثج ثجا بالمثلثة وتشدید الجیم ای اصب صبا ایهما صنعت قال ابو البقاء فی اعرابه انها بالنصب لا غیر والناصب له فعلت انما هی رکضة من الشیطان قال فی النهایة اصل الرکض الضرب بالرجل والاصابة کما ترکض الدابة وتصاب بالرجل اراد الاضرار بها والاذی المعنی ان الشیطان قد وجد بذلك طریقا الی التلبیس علیها فی امر دینها وطهرها وصلاتها حتی انساها ذلك عادتها فصار فی التقدیر کانه رکضة باله من رکضاته

عارضة الاحوذی

دون ارتجاجه وقد قال الله تعالی هو الذی یسیرکم فی البر والبحر حتی اذا کنتم فی الفلك وقد روی منعه عن عمرو قد بینا ذلك فی القسم الثالث من علوم القرآن الثانیة قوله افنتوضأ بماء البحر توقفوا فیه لاحد وجهین اما لانه لا یشرب واما لانه طبق جهنم کما روی عن عبد الله بن عمرو وما کان طبق السخط لا یکون طریق طهارة و رحمة الثالثة فقال لهم النبی صلی الله علیه وسلم هو الطهور ماؤه ای هو الماء الذی یتطهر به وهو احد البحرین اللذین امتن الله بهما فقال وهو الذی مرج البحرین هذا

عارضة الاحوذي

عذب فرات سائغ شرابه وهذا ملح اجاج الرابعة ان النبي صلى الله عليه وسلم لم يقل لهم نعم فانه لو قال ذلك لما جاز الوضوء به الا للضرورة وعليها وقع سؤالهم لانه كان يكون جواب قوله انا نركب البحر ونحمل معنا القليل من الماء فان توضأنا به عطشنا فشكوا اليه بصفة الضرورة وعليها وقع سؤالهم فما كان يرتبط جواب نعم لو قاله فاستانف بيان الحكم بجواز الطهارة به وقد كانت الصحابة تسافر في البحر فتتوضأ به وما تيممت ولا حملت ماء لطهورها غيره وانما كانت تحمل للشفة خاصة الخامسة روى

شرح سراج احمد

که شیطان را تصرفی در بدن آدمی نیز ہست که بعلتها گرفتار میگرداند که بدان از عبادت پروردگار تعالی باز میدارد و بعد از آن بیان دوام میکند و میفرماید فتحیضی ستة ایام او سبعة ایام بفتح تا و حا و یای مشدده پس حائض شو یعنی التزام احکام حیض کن از ترک وطی و صلوٰة و صوم شش روز یا ہفت روز از انچه موافق باشد ترا از عادات زنان که مماثل و مشارک اند در سن و قرابت و مسکن یا مخیر گردانید او را میان یکی ازین دو عدد از جهت بودن آنها متعارف و غالب در عادت زنان و تواند که او برای شک بود و آنحضرت یکی ازین دو عدد ذکر کرده باشد و آنکه فرمود فی علم الله معنیش آنست که رجوع تو بآن عادت مندرج ست در انچه داننده است ترا خدای تعالی بر زبان من یا داخل ست در انچه دانسته و تشریع نموده است مر مردم را و اگر او برای شک باشد این قول راوی باشد و بمعنی و الله اعلم که پیغمبر چه فرموده است ستة ایام یا فرمود سبعة ایام ثم اغتسلی پس تر غسل کن بعد از گذشتن این مدت چنانکه زنان بعد از انقطاع حیض میکنند فاذا رأیت انك قد طهرت پس چون به بینی تو و دانستی تو که پاک شدی یعنی حکم طهارت یافتی بگذشتن ایام مذکوره و استنقات و پاکیزه شدی بحسب مقدور فصلی اربعا و عشرین لیلة پس بگذار نماز بست و چهار شب اگر مدت حیض شش روز قرار دہی او ثلثا و عشرین لیلة یا نماز بست و سه شب بتقاضائی که ایام حیض ہفت روز اعتبار کنی

شرح ابي الطيب

قوله فتحيضي في المجمع تحيضت اذا قعدت من ايام حيضها تنتظر انقطاعها اراد عدي نفسك حائضا وافعلي ما تفعل الحائض وخص العددان لانهما الغالب على ايام النساء انتهى والحاصل انه قال لها اقعدي ايام حيضتك عن الصلوة والصوم ونحوهما واجعلي نفسك حائضة **قوله** ستة ايام او سبعة ايام قيل او للشك من الراوي وقد ذكر احد العددين اعتبارا بالغالب من حال نساء قومها وقيل للتخيير بين كل واحد من العددين لانه العرف الظاهر والغالب من احوال النساء وقال النووي او للتقسيم ستة ان اعتادتها او سبعة ان اعتادتها او لعلها شكت هل عادتها ستة او سبعة فقال لها ستة ان لم تذكري عادتك او سبعة ان ذكرت انها عادتك او لعل عادتها كانت مختلفة فقال ستة في شهر الستة وسبعة في شهر السبعة انتهى وقيل باعتبار نساء مثلها من قومها فان كانت عادة مثلها ستا فستا وان كانت سبعا فسبعا **قوله** واستنقأت قال ابو البقاء كذا وقع في هذه الرواية بالالف والصواب واستنقيت لانه من نقي الشيء وانقيته اذا نظفته ولا وجه فيه للهمزة ولا للالف انتهى قال في المغرب الهمزة فيه خطأ وقال بعض الشراح النسخ كلها بالهمزة مضبوطة ففي تخطية الهمزة تخطية للحفاظ الضابطين مع امكان حمله على الشذوذ وقد جاء شئمة مهموز ابدلا شيمة شاذا على ما في الشافية **قوله** فصلي اربعا وعشرين ظاهر الاطلاق يقتضي انه لا حاجة الى الوضوء لوقت كل صلوة وهو الذي يقتضيه التشبيه في قوله فافعلي كما تحيض النساء وكما تطهرن لميقات حيضهن وطهرهن لكن مقتضى الاحاديث السابقة وجوب الوضوء لوقت كل صلوة او لكل صلوة

قوت المغتذي

قد طهرت واستنقأت قال ابو البقاء كذا وقع في هذه الرواية بالالف والصواب استنقيت لانه من نقي الشيء وانقيته اذا نظفته ولا وجه فيه للالف ولا للهمزة فصلي اربعا وعشرين ليلة او ثلثا وعشرين ليلة وايامها قال ابو البقاء وايامها منصوب بصلي وهو عطف على اربعا وثلثا والضمير فيه راجع الى الليالي

شرح سراج احمد

وایامها و در روز های این شبها یعنی وضو کردن برای هر نماز چنانکه حکم معذوران است وصومی وصلی روزه دار و نماز گذار فان قلت
نیجر ثك پس بدستیکه آن کفایت میکند ترا و کذلك فافعلی کما تحیض النساء و همچنین بکن در هر ماه شش روز یا هفت روز
خود را حائض کن و احکام بر خود جاری کن و بست و سه روز یا بست و چهار روز نماز بکن چنانکه حیض می بینند زنان و کما یطهرن
لمیقات حیضهن و طهرهن و چنانکه پاک می شوند ایشان برای وقت حیض خود و طهر خود و بعد ازان بیان امر ثانی ازان دو امر کرد
که مخیر گردانید در آن بقول خود فان قویت علی ان تؤخری الظهر وتعجلی العصر و اگر قوت داری در ایام استحاضه بعد از گذشتن
ایام حیض بر تاخیر کردن ظهر از وقت مستحب و شتابی کردن عصر و گذاردن آن در اول وقت فتغتسلین پس تو غسل کنی
حین تطهرین هنگامیکه پاک شوی وتصلین الظهر والعصر جمیعاً و بگذاری ظهر و عصر هر دو را و تؤخرین المغرب و
تعجلین العشاء پس تو مؤخر کنی نماز مغرب را و شتاب در اول وقت بگذاری نماز عشا را ثم تغتسلین پس تو غسل کنی وتجمعین
بین الصلاتین و جمع کنی میان دو نماز فافعلی وتغتسلین پس بکن و غسل کنی مع الصبح با نماز صبح وتصلین و نماز بگذاری
و کذالك فافعلی و همچنین پس بکن وصومی ان قویت علی ذلك و روزه بدار اگر قدرت داری برانچه ذکر کرده شده و تاخیر
ظهر و مغرب از وقت که گفت دو احتمال دارد یکی آنکه بعد از گذشتن وقت گزارده وقت عصر و عشا چنانکه جمع میکند مسافر بمذهب
شافعی جمع تاخیر چنانکه از کلام طیبی معلوم میگردد و یا تاخیر کنند تا آخر وقت متصل بوقت عصر و عشا بر آن وجه که حنفیه
تاویل جمع میکنند جمع مسافر را و آن را جمع صوری نام میکنند چنانکه شیخ ابن حجر در شرح مشکوة بدان
تصریح کرده و احادیث آینده نیز ظاهر در آنست پس حاصل این امر ثانی آن باشد که هر روز

شرح ابی الطیب

قوله وان قویت علی ان تؤخری الظهر وتعجلی هذا هو الامر الثانی بدلیل قوله هذا اعجب الامرین الی و
تعلیقه صلی الله علیه وسلم هذا بقوتها لا ینافی قوله السابق وان قویت علیهما لان ذلك لبیان انها اذا قویت
علیهما تختار ایهما شاءت وهذا لبیان انها اذا قویت علی هذا فهذا احب من الاول عنده صلی الله علیه وسلم
مع جواز ای الامرین شاءت وظاهر الحدیث والله اعلم انها ان قدرت علی تعیین عادتها وارجاع حالها
الیها من ستة او سبعة فتعمل بالامر الاول وهو الغسل الواحد ثم تصلی الی ایام عادتها کما تفعل ذات العادة
هذا هو الامر الاول والامر الثانی انها ان لم تقدر علی عرفان العادة حتی ترد عادتها الی ایام معلومة وتحیر
فتغتسل لصلاتین الا الصبح فانها تصلیها بغسل علی حدة وذلك یکون دابها دائما
ویمکن ان یقال مراده صلی الله علیه وسلم بقوله وان قویت علی ان تؤخری الخ بیان حالها
فی اربعة وعشرین یوما او ثلث وعشرین واما جلوسها للحیض ستة او سبعة
فمتعین لانه لابد من ایام الحیض فکذا لما کانت متحیرة امرها بالاحتیاط
فی بقیة الایام والله اعلم لکن ظاهر المقابلة یقتضی التوجیه الاول

عارضة الاحوذی

الدارقطنی ان البحر
هو طهور الملائكة
اذا نزلوا واذا صعدوا
وهذا كله تقوية
لجواز الوضوء به
السادسة قوله
الحل ميتته فزيادة
على الجواب وذلك
من محاسن الفتوى
بان يجاوب السائل
باكثر مما سأل عنه
تتميما للفائدة و
افادة لعلم آخر
غير المسئول عنه
السابعة قوله الحل
ميتته بيان ان البحر
كله بركة ورحمة
ماؤه طهور وميتته
حلال وطهره مجاز
وقعره جواهر وقد
قال ابو حنيفة رح
وغيره في تفصيل
لا تحل ميتة البحر
وحديث النبي
صلى الله عليه وسلم
في قصة ابي عبيدة
في جيش الخبط و
اكلهم الحوت الميت في

عارضة الاحوذي

من البحر وحملهم منه الى النبي صلى الله عليه وسلم حتى اكله بالمدينة يعضده ويبينه وذلك تخصيص من عموم قوله حرمت عليكم الميتة الثامنة قال الترمذي عن عبد الله بن عمرو انه نار وادبانه طبق النار لانه ليس بنار في نفسه

باب التشديد في البول ذكر عن طاوس عن ابن عباس ان النبي صلى الله عليه وسلم مر على قبرين فقال انهما يعذبان وما يعذبان في كبير اما احدهما فكان لا يستتر من بوله واما الآخر فكان يمشي بالنميمة نحن صحيح الاصول الخبر النبي صلى الله عليه وسلم

شرح سراج احمد

سه غسل کند یکی برای ظهر وعصر دیگر برای مغرب وعشاء ودیگر برای فجر وصورت دیگر آن ست که برای هر نماز غسل کند چنانکه در ضمن قول وی که فرمود وان قویت علی ان تؤخرین الظهر الخ است اشاره است بآن زیرا که ازین عبارت عجز وی از غسل کردن برای هر نماز مفهوم میگردد واین مذهب امیر المؤمنین علی وعبد الله بن مسعود وابن الزبیر وجماعۂ تابعین ست رضی الله عنهم وطیبی گفته است این مذهب اشبه والیق ست بفقه ومذهب ابن عباس جمع بین الصلاتین ست بغسل واحد واین اشبه ست باین حدیث که دروی تسهیل وتیسیر ست نسبت بغسل برای هر نماز واشارت باین ست که گفت فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو اعجب الامرین الیّ وآن یعنی غسل کردن بروجه مذکور خوش آینده تر ست نزد من از امر دیگر که غسل ست برای هر نماز چنانکه عادت شریفۂ اوست صلی الله علیه وسلم در تسهیل وتیسیر برامت ودر حدیث آمده است که ما خیر بین الامرین الا اختار ایسرهما قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح ورواه عبید الله بن عمرو الرقی برا وقاف ست وابن جریج وشریك بلفظ اکبر ست عن عبد الله بن محمد بن عقیل عن ابراهیم بن محمد بن طلحة عن عمه عمران عن امه حمنة الا ان ابن جریج یقول مگر بدرستیکه ابن جریج میگفت عمر بن طلحة یعنی بی واو والصحیح عمران بن طلحة وصحیح عمران بالعین ونون ست وسالت محمدا عن هذا الحدیث فقال هو حدیث حسن وپرسیدم امام بخاری را از حال این حدیث پس گفت امام بخاری آن حدیثی ست حسن وهکذا قال احمد بن حنبل هو حدیث حسن صحیح وهمچنان گفته است امام احمد حال آن حدیث را که حسن صحیح وقال احمد واسحق فی المستحاضة اذا کانت تعرف حیضتها باقبال الدم وگفت امام احمد واسحق در حق زن مستحاضه چون باشد مستحاضه که می شناسد حیض خود را بآمدن خون وادباره وبرفتن خون وبیان هر دو میکند فاقباله ان یکون اسود پس آمدن خون حیض اینکه باشد سیاه رنگ وادباره ان یتغیر الی الصفرة ورفتن وپشت دادن خون حیض آنست که متغیر شود سوی زردی وسیاهی از وی برود فالحکم فیها علی حدیث فاطمة بنت ابی حبیش پس حکم در حق زن مستحاضه بر حدیث فاطمه بنت ابی حبیش ست که چون ایام اقراء او برود غسل کند ووضو کند برای هر نمازی وان کانت المستحاضة لها ایام معروفة قبل ان تستحاض فانها تدع الصلوة ایام اقرائها واگر باشد زن مستحاضه را روزهای معلوم پیش از مبتلا شدن باستحاضه پس بدرستیکه آن زن مستحاضه ترک کند نماز را در روزهای حیض خود ثم تغتسل وتتوضأ لکل صلوة وتصلی پس غسل کند ووضو کند برای هر نمازی ونماز گذارد واذا استمر بها الدم ولم یکن لها ایام معروفة ولم تعرف الحیض باقبال الدم وادباره فالحکم لها علی حدیث حمنة بنت جحش وچون مستمر شود وهمیشه روان باشد از وی خون استحاضه در حالیکه نبوده مر او را روزهای معلوم ونمی شناخت حیض را بآمدن خون ورفتن او یعنی از ابتدا که هنوز حیض نیامده بود که مستحاضه گشت پس حکم برای آن زن بر حدیث حمنه بنت جحش ست که الآن در حدیث ذکر یافته است وقال الشافعی المستحاضة اذا استمر بها الدم فی اول ما رأت وگفت امام شافعی زن مستحاضه چون همیشه روان شد خون او در نخستین چیزیکه دید وهمیشه شد اورا حیض نیامده بود وقد امست علی ذلك پس دوام کرد آن زن مستحاضه بر آن دم فانها تدع الصلوة ما بینها وبین خمسة عشر یوما پس بدرستیکه زن ترک کند نماز را ما بین آنچه دیده خون ومیان پانزده روز یعنی ترک کند نماز را مدت پانزده روز فاذا طهرت فی خمسة عشر یوما او قبل ذلك فانها ایام حیض پس چون پاک شد زن در پانزده روز یا پیش از آن پس بدرستیکه آن روزها حیض اند فاذا رأت الدم

شرح سراج احمد

اکثر من خمسۃ عشر یوما فانہا تقضی صلوۃ اربعۃ عشر یوما پس چون بدید زن خون را اکثر از پانزدہ روز پس بگذارد زن قضا کند نماز چہاردہ روز را ثم تدع الصلوۃ بعد ذلک اقل ما تحیض النساء وھو یوم ولیلۃ پس ترک کند زن نماز را بکمتر چیزیکہ حائضہ میشود و آن یک روز و شب ست و این مذہب امام شافعی ست قال ابو عیسی فاختلف اھل العلم فی اقل الحیض واکثرہ باز مصنف گوید پس اختلاف دارند اہل علم در کمتر مدت حیض و اکثر آن فقال بعض اھل العلم اقل الحیض ثلث واکثرہ عشرۃ پس گفتہ اند بعضی اہل علم اقل مدت حیض سہ روز اند و اکثر او دہ روز اند وھو قول سفیان الثوری واھل الکوفۃ و آن قول سفیان ثوری و امام ابی حنیفہ است و ہر جاکہ مصنف اہل کوفہ و یا بعض اہل الکوفہ ذکر کند مراد امام ما ابی حنیفہ باشد وبہ یاخذ ابن المبارک و باین قول تمسک کردہ ابن المبارک وروی عنہ خلاف ھذا و روایت کردہ شدہ است از عبد اللہ بن مبارک خلاف این قول نیز وقال بعض اھل العلم منھم عطاء بن ابی رباح بعضی از اہل علم عطاء بن ابی رباح است بفتح راء و موحدہ اقل الحیض یوم ولیلۃ واکثرہ خمسۃ عشر اقل مدت حیض یک روز و اکثر او پانزدہ روز اند وھو قول الاوزاعی ومالک والشافعی واحمد واسحق وابی عبیدۃ و در بعضی نسخہ ابی عبید بلا ہائے وقف ست وعبید بلفظ تصغیر ست **باب** ما جاء فی المستحاضۃ انہا تغتسل عند کل صلوۃ باب ست در بیان چیزیکہ آمدہ است در حق زن مستحاضہ کہ بدرستیکہ او غسل کند برای گذاردن ہر نماز ی حدثنا قتیبۃ ثنا اللیث عن ابن شہاب عن عروۃ عن عائشۃ انہا قالت بدرستیکہ عائشہ صدیقہ گفت استفتت ام حبیبۃ ابنۃ جحش رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طلب فتوی کرد ام حبیبہ دختر جحش آنحضرت را فقالت انی استحاض فلا اطہر افادع الصلوۃ گفت ام حبیبہ ای رسول خدا بدرستیکہ من استحاضہ کردہ میشوم پس پاک نمیشوم از وی و خون ہمیشہ روان می باشد آیا پس ترک کنم نماز را ہمیشہ فقال لا انما ذلک عرق پس فرمود آنحضرت ترک نکنی نماز را جز این نیست کہ استحاضہ خون رگی ست حیض نیست فاغتسلی ثم صلی پس غسل کنی پستر نماز بگذاری فکانت تغتسل لکل صلوۃ پس بود ام حبیبہ کہ غسل میکرد برای ہر نماز ی قال قتیبۃ قال اللیث گفت قتیبہ بن سعید گفت لیث کہ استاد قتیبہ است لم یذکر ابن شہاب ذکر نکردہ است ابن شہاب زہری این را ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم امر ام حبیبۃ ان تغتسل عند کل صلوۃ بدرستیکہ آنحضرت امر کردہ باشد ام حبیبہ را اینکہ غسل کند نزد گذاردن ہر نماز ولکنہ شیء فعلتہ ھی ولکن آن غسل نزد ہر نماز ی چیزی بود کہ کردہ بود ام حبیبہ از نزد خود قال ابو عیسی ویروی ھذا الحدیث عن الزھری عن عمرۃ عن عائشۃ قالت استفتت ام حبیبۃ بنت جحش یعنی ابن شہاب زہری حدیث ام حبیبہ را از دو طریق روایت کردہ است یکی از عروہ از عائشہ و دیگر از عمرہ از عائشہ وقد قال بعض اھل العلم المستحاضۃ تغتسل عند کل صلوۃ و تحقیق گفتہ اند بعضی از اہل علم کہ زن مستحاضہ غسل کند نزد گذاردن ہر نماز ی فروی الاوزاعی عن الزھری عن عروۃ وعمرۃ عن عائشۃ **باب** ما جاء فی الحائض انہا لا تقضی الصلوۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق زن حائضہ کہ بدرستیکہ حائضہ قضا نکند نماز را حدثنا قتیبۃ ثنا حماد بن زید عن ایوب عن ابی قلابۃ عن معاذۃ بنت عبد اللہ العدویۃ ام الصہباء البصریۃ ثقۃ از ثالثہ بود ان امرأۃ سالت عائشۃ بدرستیکہ زنی پرسید عائشہ صدیقہ را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی المستحاضۃ انہا تغتسل عند کل صلوۃ **قولہ** فکانت تغتسل لکل صلوۃ اشار بہ الراوی الی انہا فعلت من عند نفسہا واما ھو صلی اللہ علیہ وسلم فلم یقل لہا اغتسلی لکل صلوۃ وقد تقدم الکلام علی ذلک قریبا

عارضۃ الاحوذی

عن صاحبی ھذین القبرین انہما یعذبان فکان ذلک اعلاما بعذاب القبر وعذاب القبر حق صدق بہ اھل السنۃ وکذبتہ المبتدعۃ وقد بیناہ فی اصول الدین ذکرہ اللہ فی کتابہ وتکاثرت عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیہ الروایات بہ و القدرۃ لہ فی اشعۃ وھو اول درجات الآخرۃ وفی نعیم او عذاب وقد بیناہ فی القسم الرابع باتم بیان قالت القدریۃ اذا کان یقام ویقعد ولا یری ویصیح ولا یسمع فھذا انکار المحسوسات قلنا فقد کان جبریل علیہ السلام ینزل علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم بوحی مثل صلصلۃ

عارضة الاحوذی

الحرس فيعصم عنه ولا يسمع اهل شلالك منه وعلى انكار ذلك كله تجرهون مع احوالكم الفلاسفة فمن لا يشترطان يسمع واحد ما يسمعه الآخر معه فى موضعه ولا ان يراه كما يراه وانما السمع والروية امران يجعلها الله للحى تارة يجرى العادة ليستوى فيها المجتمعون و تارة بخرق العادة فيتفاوتون فى ذلك ويختلفون و من لو يومن الابما يرى و يسمع فهو ملحد الثانية قوله وما يعذبان فى كبير الذنوب على قسمين فى حكم الله احدهما كبير والآخر صغير و ذلك يرجع الى قلة العقاب و كسبه بحسب ما قابل الله

شرح سراج احمد

ونام آن زن را ذکر نکرده است و سؤال عنہا آنست کہ قالت اتقضی احدنا صلاتہا ایام محیضہا آیا قضا کند یکی از ما زنان نمازہای خود را کہ فوت شدہ در روزہای حیض او فقالت احرورية انت پس فرمود عائشہ صدیقہ آیا حروریہ ہستی تو و آن منسوب بحرورا است و آن نام موضعی ست نزدیک کوفہ کہ در انجا گروہی از خوارج سکونت دارند و عمل نمیکنند بر خصت و بر نفسہای خویش شدت بسیار دارند قد كانت احدنا تحيض فلا تؤمر بقضاء تحقیق یکی از ما بودہ در زمان شریف آنحضرت کہ حائضہ میشد پس امر کردہ نمی شد بقضا کردن نمازہای ایام حیض قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وقد روى عن عائشة من غير وجه و تحقیق روایت کردہ شدہ از عائشہ صدیقہ از طرق بسیار کہ ان الحائض لا تقضى الصلوة بدرستیکہ زن حائضہ قضا نکند نماز را وهو قول عامة الفقهاء و آن قول اکثر و بیشتر فقہا ست لا اختلاف بينهم فى ان الحائض تقضى الصوم ولا تقضى الصلوة اختلاف نیست میان فقہا در انچہ حائضہ قضا کند روزہ را و قضا نکند نماز را و این باجماع ائمہ اربعہ است

باب ما جاء فى الجنب والحائض انهما لا يقرأن القرآن باب ست در بیان انچہ آمدہ است در حق جنب و حائض کہ بدرستیکہ ہر دو نخوانند قرآن را حدثنا على بن حجر والحسن بن عرفة بن يزيد العبدى ابو على البغدادى صدوق من العاشرة در سنہ سبع وخمسين ومائتين وفات کرد و عمر او از صد تجاوز شدہ بود قالا نا اسمعيل بن عياش بن سليم العنسى ابو عتبة الحمصى صدوق بود در روایت خود از اہل بلدہ خود از ثامنہ است در سنہ احدى وثمانين ومائة وفات کرد از عمر نود و چند سال عن موسى بن عقبة بن ابى عياش اسدى از خامسہ بود و صحیح نگشتہ است کہ ابن معین آنرا لین خواندہ است در سنہ احدى واربعين ومائة وفات کردہ عن نافع عن ابن عمر عن النبى صلى الله عليه وسلم قال لا تقرأ الحائض ولا الجنب شيئا من القران فرمود آنحضرت نخواند زن حائضہ و نہ جنب چیزی را از قرآن از ین حدیث معلوم شد کہ خواندن یک کلمہ قرآن ہم ممنوع ست چرا کہ نکرہ چون در حیز نفی واقع شود فائدہ عموم می بخشد وفى الباب عن على رضى الله عنه چنانکہ روایت کردہ اند اربعہ و ابن حبان و حاکم بلفظ كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يحجبه عن القرآن شئ ليس الجنابة و امام طحاوی و احمد از علی مرتضی اخراج کردہ اند

شرح ابى الطيب

باب ما جاء فى الحائض انها لا تقضى الصلوة **قوله** احرورية انت بفتح الحاء المهملة وضم الراء الاولى اى اخارجية انت وهى نسبة الى حروراء قرية بقرب الكوفة قال السمعانى هو موضع على ميلين من الكوفة كان اول اجتماع الخوارج به قال الهروى تعاقدوا فى هذه القرية فنسبوا اليها فمعنى قولها رضى الله عنها ان طائفة من الخوارج يوجبون على الحائض قضاء الصلوة الفائتة فى زمن الحيض وهو خلاف اجماع المسلمين فهو استفهام انكارى اى بهذه طريقة الحرورية وبئست الطريقة هى قاله النووى فى الحاصل انها شبهتها بهم فى تشددهم في امرهم و كثرة مسائلهم وتعنتهم بها وقيل ارادت انها خرجت عن السنة كما خرجوا عنها وقال فى تيسير الوصول تريد انها خالفت السنة وخرجت عن الجماعة كخروج اولئك عن جماعة المسلمين اقول هذا بعيد لان السوال عن مثل هذا لا يخرج به الانسان عن السنة فارادتها ذلك فى هذا الخطاب بعيد فلا يحمل عليه **قوله** قد كانت احدنا تحيض الخ يعنى لا يأمرها النبى صلى الله عليه وسلم بالقضاء مع علمه بالحيض وتركها الصلوة فى زمنه ولو كان القضاء واجبا لامرها به

اسماء الرجال ۱ع اسمعيل بن عياش بن سليم العنسى ابو عتبة الحمصى صدوق فى روايته عن اهل بلده مخلط فى غيرهم من الثامنة مات سنة احدى او اثنتين وثمانين ... الترجمة ع موسى بن عقبة ... خواندن قرآن ...

شرح سراج احمد

کہ انہ توضأ ثم قرأ شیئا من القرآن و قال ہٰذا لمن لیس بجنب و اما الجنب فلا و لا آیۃ گفت بیہقی گفت امام شافعی اہل حدیث ثابت نمیدارند این حدیث را از جہت مخالفت مذہب ایشان و رواہ ابن ماجہ و ابن عدی و البیہقی من حدیث عمرو ہو من روایۃ اسمعیل ابن ابی عیاش عن موسی بن عقبۃ و ہی ضعیفۃ و قال ابو حاتم فی العلل الصواب من قول ابن عدی لکن اخرجہ الدارقطنی و ابن عدی عن جابر و فیہ محمد بن الفضل و ہو ضعیف قال ابو عیسی حدیث ابن عمر لا نعرفہ الا من حدیث اسمعیل بن عیاش عن موسی بن عقبۃ عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا یقرأ الجنب و لا الحائض مصنف گوید حدیث عبد اللہ بن عمر را نمی شناسیم مگر از حدیث اسمعیل از موسی از نافع از ابن عمر از آنحضرت یعنی باین طریق ثابت شدہ است وهو قول اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و التابعین و من بعدہم مثل سفیان الثوری و ابن المبارک و الشافعی و احمد و اسحق قالوا گفتند این ہمہ ایمہ لا تقرأ الحائض و لا الجنب من القرآن شیئا الا طرف الآیۃ و الحرف و نحو ذلک نخواند حائض و نہ جنب از قرآن مجید چیزی مگر کنارہ آیت و حرف را و مانند آن کہ یک دو کلمہ باشد و زیادہ از وی نخواند بدانکہ نزد امام ابی حنیفہ نخواند قرآن را بر قصد قرارت و بر قصد تبرک روا ست خواندن بسم اللہ الرحمن الرحیم یا بر قصد شکر الحمد للہ رب العالمین را و در خلاصہ است اذا قرأ القرآن علی قصد الثناء او افتتاح امر لا یمنعون فی اصح الروایات و فی التسمیۃ لا یمنعون بالاتفاق اذا کان علی قصد الثناء او افتتاح امر و در کافی آوردہ است کہ نزد کرخی روا نیست مطلقا برابر ست کہ یک آیت باشد یا کم از آن و صاحب مختصر گفتہ است کہ مختار قول کرخی ست و زن معلمہ چون حائضہ گردد بیاموزد یک کلمہ چنانکہ نزد کرخی و نصف آیت ست نزد طحاوی و رخصوا للجنب و الحائض فی التسبیح و التہلیل و رخصت دادہ اند علماء مذکورین برای جنب و زن حائضہ در خواندن تسبیح و لا الٰہ الا اللہ یعنی گفتن کلمہ لا الٰہ الا اللہ و سبحان اللہ روا ست قال و سمعت محمد بن اسمعیل یقول گفت مصنف و شنیدم امام بخاری را کہ میگفت ان اسمعیل بن عیاش یروی عن اہل الحجاز و اہل العراق احادیث مناکیر بدرستیکہ اسمعیل بن عیاش کہ شاگرد موسی بن عقبہ است روایت میکند از اہل حجاز و اہل عراق احادیث مناکیر کہ در وی منکر الحدیث اند کانہ ضعف روایتہ عنہم فیما ینفرد بہ گویا کہ امام بخاری تضعیف میکند روایت اسمعیل بن عیاش را از اہل حجاز و از اہل عراق در آنچہ متفرد باشد اسمعیل بن عیاش بآن روایت وقال انما حدیث اسمعیل ابن عیاش عن اہل الشام و گفت امام بخاری جز این نیست کہ معتبر حدیث اسمعیل بن عیاش از اہل شام ست و قال

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الحائض و الجنب انہما لا یقرآن القرآن **قولہ** لا تقرأ الحائض و لا الجنب شیئا من القرآن یحتمل ان یکون نفیا بمعنی النہی فہو مرفوع و یحتمل ان یکون نہیا مجزوما بسکون و کسر لالتقاء الساکنین و الاول ابلغ بحسب المعنی کما ہو مقرر فی محلہ قال ابن الضیاء فی شرح المجمع ہو بالجزم و روی بالرفع و قال الخلخالی لا للنہی و لکن فی کثیر من النسخ بالرفع للنفی **قولہ** الا طرف الآیۃ و الحرف الذی لا یعد بہ قاری القرآن عرفا لان المنع عن قراءۃ القرآن و ہذا لا یسمی قاریا و لہذا قالوا اصلنا یجوز التہجی بالقرآن **قولہ** انما حدیث اسمعیل ابن عیاش عن اہل الشام ای حدیثہ المقبول ہو حدیثہ عن اہل الشام و اما عن اہل الحجاز و اہل العراق فاحادیثہ منکرۃ کما صرح بہ بقولہ یروی عن اہل الحجاز و اہل العراق مناکیر

عارضة الاحوذي

بہ کل واحد منہما فی علمہ و التفرقۃ بین الکبائر و الصغائر غامض و اقرب ما یقال فیہ انہ ما یوعد اللہ علیہ بالنار و العذاب فہو کبیرۃ و ان کان المحققون قد قالوا لا ذنب الا و ہو کبیرۃ بالاضافۃ الی مخالفۃ العلی الکبیر الثالثۃ ان النمیمۃ و النجاسۃ من الکبائر باخبارہ صلی اللہ علیہ وسلم فکیف ینفی عنہما فی اول الخبر و اثبتہ لہما فی آخرہ بالوعید قلنا عنہ اجوبۃ اراد فی کبیرۃ بالاضافۃ الی غیرہا فانما یعد من الذنوب علی قسمین صغیرۃ و لا اصغر منہا و ہی النظر و کبیرۃ لا اکبر منہا و ہو الکفر و ما بینہما یختلف حکمہ فما کان یضاف الی ما فوقہ فیکون صغیرا

شرح سراج احمد

احمد بن حنبل اسمعیل بن عیاش اصلح من بقیة وگفت امام احمد اسمعیل بن عیاش اصلح ست از بقیہ بن الولید مسائد بن کعب لبقیة احادیث مناکیر من الثقات ومر بقیہ بن الولید را احادیث مناکیر اند از ثقات منکر حدیثی ست کہ روایت کند راوی ضعیف مخالف کسیکہ ضعف وی کمتر باشد ومقابل منکر معروف قال ابو عیسٰی حدثنی بذلک احمد بن الحسن گفت مصنف حدیث کردہ مرا بحدیث کہ جنب وحائض نخواند قرآن را احمد بن الحسن قال سمعت احمد بن حنبل یقول بذلک گفت احمد شنیدم امام احمد را کہ میگفت وتحدیث میکرد بآن حدیث وغرض مصنف ازین تحقیق تائید وتقویت حدیث ست بطرق مختلفہ **باب** ماجاء فی مباشرة الحائض باب ست در آنچہ آمدہ است در جواز مباشرت کردن بازن حائضہ حدثنا بندار محمد بن بشار ثنا عبد الرحمن بن مهدی بن حسان العنبری مولاہم ابو سعید البصری ثقہ ثبت حافظ عارف برجال وحدیث بود گفت ابن المدینی ما رایت اعلم منہ از تاسعہ است در سنہ ثمان وتسعین ومائة وفات کرد وعمرش ہفتاد وسہ عن سفیان عن منصور بن ابی الاسود اللیثی الکوفی گویند نام پدر وی حازم بود صدوق ست نسبت بتشیع کردہ میشد از ثامنہ بود عن ابراہیم النخعی عن الاسود بن یزید بن قیس النخعی ابو عمرو او ابو عبد الرحمن مخضرم ثقہ مکثر فقیہ از ثانیہ بود در سنہ اربع وخمسین یا سبعین وفات کرد عن عائشة قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا حضت یامرنی ان اتزر ثم یباشرنی گفت عائشہ صدیقہ بود آنحضرت کہ چون حائضہ میگشتم امر میفرمود مرا اینکہ ببندم سخت ازار را پس مباشرت میکرد بمن ومباشرت بازن حائضہ ما فوق الازار روا است وترک آن افضل ست از جہت خوف غلبہ شہوت کہ در حرام افتد وآنحضرت مامون بود وفی الباب عن ام سلمة ومیمونة بنت الحارث وطبرانی از عبادہ بن الصامت روایت کردہ کہ ما فوق الازار حلال وما تحت الازار منہا حرام وابو داود از معاذ آوردہ کہ ما فوق الازار حلال والتعفف عن ذلک افضل وعبد الرزاق وابن ابی شیبہ وسعید بن منصور از مسور از عمر

شرح ابی الطیب

قولہ اذا حضت بضم التاء علی انہا صیغة التکلم **قولہ** یامرنی ان اتزر ان مصدریة واتزر بہمزة مفتوحة ثم تاء فوقیة مفتوحة ثم زای مکسورة ذکرہ اکثر النحاة وقالوا الہمزة مفتوحة ثم الف ساکنة ثم مثناة فوقیة مفتوحة علی وزن افتعل قال ابن ہشام وعوام المحدثین یحرفونہ فیقرؤنہ بالف ای بہمزة وتاء مشددة ای اتّزر ولا وجہ لہ لانہ افتعل ففاؤہ ہمزة ساکنة بعد ہمزة المضارعة المفتوحة وقطع الزمخشری بخطاء الادغام وقد حاول ابن مالک جوازہ وقال انہ مقصور علی السماع کاتکل ومنہ قراءة ابن محیصن فلیؤد الذی اتمن بالف وصل وتاء مشددة وعلی تقدیر ان یکون خطأ فہو من الرواة عن عائشة فان صح عنہا کان حجة فی الجواز لانہا من فصحاء العرب فح فلا خطأ نعم نقل بعضہم انہ مذہب الکوفیین وحکاہ الصغانی فی مجمع البحرین نقلہ القسطلانی اقول فیجوز ان یقرأ ان اتزر علی وزن اتکل بقلب الہمزة تاء وادغامہا فی التاء وقد اشتہر اتخذ یتخذ من اخذ ولہذا قدم القسطلانی الضبط بفتح الہمزة وتشدید التاء الفوقیة وبعد تصحیح الوجہ لا اعتبار لتغلیط بعض النحاة قال ابو موسٰی فاتزر بالمد تحریف وتصحیف من بعض الرواة کذا نقلہ السید علی الازہار قال فی المفصل قول من قال فاتزر بالتشدید خطأ قال الکرمانی فاتزر فی قول عائشة وہی من فصحاء العرب حجة فالمخطی مخطی **قولہ** ثم یباشرنی ای یلامس بشرتہ بشرتی ولیس المراد بالمباشرة ہہنا الجماع اذ ہو غیر جائز بالاجماع

سماحة الاحوذی

ویضاف وذنبہ فیکون کبیرة ومنہا انہ یحتمل انہ اشارة الی حقارتہ فی الذنوب فان النمیمة من الدناآت المستحقرة بالاضافة الی المروة وکذلک التلبس بالنجاسات فلا یدخل فیہما الا حقیر الہمة ویحتمل ان یریدبہ ومایعذبان فی کبیر یشق ویکبر علیہما اجتنابہ فان من الذنوب ما یشق ترکہ وہذا ما لا یشق ترکہ لانہ لا اخر فیہ الاحکام قولہ لایستتر روی علی ثلثة اوجہ لایستتر من التستر وروی لا یستنزہ من النزاہة وہی البعد وروی لایستبرئ من البراءة فاما قولہ لایستتر بتائین اثنتین من الاستتار فیحتمل وجہین

حل اللغة

شرح سراج احمد

کرد انس غیر ابن عباس که ام المومنین میمونہ بنت الحارث الی آخر الحدیث قال ابو عیسی حدیث عائشہ حدیث حسن صحیح وھو قول غیر واحد من اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق گفت مصنف حدیث عائشہ صدیقہ درین باب حدیثی ست حسن صحیح و آن قول بسیار کسان ست از اہل علم از صحابہ و تابعین و بآن قائل گشتہ است شافعی و احمد و اسحق بدانکہ روا است استمتاع بزن حائضہ ما فوق الازار و قریب شود و استمتاع نگیرد ما فوق دو زانو و زیر ناف نزد امام ما ابو حنیفہ و مالک و شافعی و گفت احمد و محمد بن الحسن شیبانی و بعضی اکابر مالکیہ و بعضی اصحاب شافعی کہ روا است استمتاع و وطی در ما دون فرج و وطی حائضہ در فرج اگر عمداً بود حرام باشد باتفاق ائمہ و اگر وطی کند حائضہ را پس نزد امام ما ابی حنیفہ و مالک و شافعی در قول جدید راجح و احمد در یک روایت ست کہ استغفار کند و توبہ بجناب حق تعالی کند و چیزی بروی لازم نشود و لکن مستحب ست نزد شافعی کہ تصدق کند بدینار اگر وطی کردہ در اقبال دم و اگر در ادبار دم کردہ بنصف دینار تصدق کند **باب ما جاء في مؤاكلة الجنب والحائض وسؤرهما** بابیست در بیان انچہ آمدہ است در احکام باہم خوردن جنب و حائض و حکم پس خوردہ ہر دو حدثنا عباس العنبری و محمد بن عبد الاعلی الصنعانی البصری ثقہ از عاشرہ بود در سنہ خمس و اربعین و مائتین وفات کرد قالا نا عبد الرحمن بن مہدی ثنا معاویۃ بن صالح بن حدیر بمہملہ مصغر حضرمی ابو عمرو و ابو عبد الرحمن الحمصی قاضی اندلس صدوق ست و مراو را اوہام اند از سابعہ بود در سنہ ثمان و خمسین و مائۃ وفات کرد عن العلاء بن الحارث عن حرام بن معاویۃ حرام بمہملتین مفتوحتین ضد الحلال ابن حکیم بن خالد بن سعد الانصاری و گویند عنسی دمشقی و او حرام بن معاویہ است و او ثقہ از ثالثہ بود عن عمہ عبد اللہ بن سعد الانصاری و گویند قرشی صحابی ست ساکن قادسیہ گشت قال سألت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن مؤاکلۃ الحائض فقال واکلها گفت عبد اللہ بن سعد پرسیدم آنحضرت را از جواز باہم خورانیدن مرد پاک زن حائضہ را با خود پس فرمود آنحضرت بخوران او را با خود و این امر ست از مؤاکلہ دست حائضہ و پس خوردہ او پاک ست مؤاکلہ با او باک نیست وفی الباب عن عائشۃ وانس عبد الرزاق و سعید بن منصور از عائشہ روایت کردہ اند قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن سعد حدیث حسن غریب وھو قول عامۃ اھل العلم لم یروا بمؤاکلۃ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في مؤاكلة الجنب والحائض وسؤرهما مناسبة الترجمة في مؤاكلة الحائض للباب ظاهرة اما في السؤر فلحديث عائشة رضي الله عنها والجنب كالحائض في الحكم **قوله** فقال واكلها هو امر من المفاعلة اي كل معها وهي تاكل معك **قوله** وفي الباب عن عائشة اخرج النسائي عن شريح بن هانئ عن عائشة رضي الله عنها سألتها هل تاكل المرأة مع زوجها وهي طامث قالت نعم كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يدعوني فاكل معه وانا عارك وكان ياخذ العرق فيقسم علي فيه فاعترق منه ثم اضعه فياخذه فيعترق منه ويضع فمه حيث وضعت فمي من العرق ويدعو بالشراب فيقسم علي فيه قبل ان يشرب منه فاخذه فاشرب منه ثم اضعه فياخذه فيشرب منه ويضع فمه حيث وضعت فمي من القدح قال في التيسير الطامث المرأة الحائض وهي العارك والعرق بالعظم عليه بقية اللحم واعترقه اكل منه اللحم الباقي عليه انتهى والعرق بفتح العين

عارضة الاحوذي

احدهما انه لا يبالي بكشف عورته الثانية انه لا يبالي باضافة البول الى ثيابه لا يجعل بينه وبينها حاجزا من ماء او حجارة ولا يستتره وقد كان بنو اسرائيل اذا اصاب ثوب احدهم البول قرضه فخففه الله عن هذه الامة فجعل حجابها عن النجاسة الطهارة بالماء الثالثة انه كان لا يبالي استوفى اخراج ما كان منه قد صار في المثانة او بقي شيء منه فيها فاذا توضا اخرج بعد ذلك فيكون ناقضا للوضوء وقد بينا في باب الاستنجاء الاستبراء والنتر للذكر ثلث مرات لئلا يبقى فيه نقطة ينقض الوضوء اخراجها واليهما جميعا يرجع معنى

شرح سراج احمد

الحائض بأسا گفت مصنف حدیث عبد اللہ بن سعد کہ در متن مذکور شدہ است حدیثی ست حسن غریب و آن قول اکثر اہل
علم ست کہ اعتقاد نکردہ اند بمواکلہ حائضہ باکی را واختلفوا فی فضل وضوئہا و اختلاف کردہ اند علما در پس ماندۂ آب
وضوی زن حائضہ یعنی چون زن حائضہ وضو کند برای تنظیف از آلودگی و در ان آوند بقیۂ آب وضوی وی ماند فرخص
فی ذلک بعضہم پس رخصت دادہ اند در استعمال آن فضل بعضی از علما وکرہ بعضہم فضل طہورہا و مکروہ داشتہ اند
بعضی علما در استعمال پس ماندۂ طہور زن حائضہ **باب** ماجاء فی الحائض تتناول الشیٔ من المسجد باب ست در بیان
آنچہ آمدہ است در حق زن حائضہ کہ بگیرد چیزی را از مسجد باکی بآن باشد حدثنا قتیبة ثنا عبیدة بن حمید بہر دو لفظ
بتصغیر اند عن الاعمش عن ثابت بن عبید عن القاسم بن محمد قال قالت عائشة قال لی رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم گفت قاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق گفت عائشہ صدیقہ فرمود مرا آنحضرت ناولینی الخمرة من المسجد
بدہ بمن خمرہ را از مسجد خمرہ بضم خای معجمہ وسکون میم و را سجادۂ خرد از حصیر ہمان قدر کہ یک کس بران نماز تواند گذارد و
گرفتن آن از مسجد ہمان طور بود کہ از بیرون مسجد دست دراز کردہ بگیرد و از مسجد بیرون آرد قالت قلت انی حائض گفت
عائشہ گفتم کہ بدرستیکہ من زن حائضہ ام قال ان حیضتک لیست فی یدک فرمود آنحضرت دست دراز
باکی نیست بدرستیکہ حیض تو نیست در دست تو و مسلم نیز این حدیث را از عائشہ صدیقہ روایت کردہ

شرح ابی الطیب

وسکون الراء اخذ الحدو من العرق ومعنی یقیم یضیع ما فیہ قاسما حظہ لنفسہ او یقیم لنفسہ واضعا علی غیرہ
علی طریق التضمین واللہ اعلم **باب** ماجاء فی الحائض تتناول الشیٔ من المسجد **قولہ** ناولینی الخمرة بضم الخاء
المعجمة ما یصلی علیہ الرجل من حصیر ونحوہ قالہ السیوطی فی حاشیة النسائی وقال فی التیسیر الخمرة حصیر
صغیر من لیف وغیرہ بقدر الکف وقال النووی ہی بضم الخاء المعجمة واسکان المیم السجادة وہی ما یضع علیہ
الرجل وجہہ فی سجودہ من حصیر او نسیجة من خوص ہکذا قالہ الہروی والاکثرون وصرح جماعة بانہا لا تکون
الا ہذا القدر وقال الخطابی ہی السجادة یسجد علیہا المصلی وقد جاء فی سنن ابی داود عن ابن عباس رضی اللہ عنہما
قال جاءت فارة فاخذت تجر الفتیلة فجاءت بہا فالقتہا بین یدی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی الخمرة التی کان
قاعدا علیہا فاحرقت منہا مثل موضع درہم فہذا صریح فی اطلاق الخمرة علی ما زاد علی قدر الوجہ **قولہ** من المسجد الظاہر
انہ متعلق بناولینی والمناولة تکون من المسجد بادخال یدہا فیہ یدل علی ذلک قولہ صلی اللہ علیہ وسلم ان حیضتک لیست فی یدک
ولو کانت المناولة بدخولہا فی المسجد لم یکن لہذا اللفظ معنی فبہ یندفع ما قالہ بعض العلماء من ان فیہ اجازة لہا منہ صلی اللہ علیہ وسلم
بدخولہا فی المسجد وقیل حال من الخمرة ای ناولینی الخمرة حال کونہا کائنة من المسجد وقال النووی کان صلی اللہ علیہ وسلم معتکفا فی المسجد
وہی رضی اللہ عنہا کانت فی حجرتہا فامرہا ان تناولہ ایاہا من خارج المسجد لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امرہا ان تخرجہا لہ من المسجد انتہی **قولہ** ان
حیضتک لیست فی یدک بکسر الحاء وہی الحالة التی تکون علیہا الحائض من التحیض ہو المشہور فی الروایة وہو الصحیح وقال الامام

قوت المغتذی

ان حیضتک قال الخطابی فی الاصلاح الرواة یفتحون الحاء ولیس بالجید والصواب حیضتک مکسورة الحاء الحیضة الاسم والحال
یرید لیست نجاسة المحیض واذاہ فی یدک فاما الحیضة فالمرة الواحدة من الحیض

عارضة الاحوذی

قولہ یستنزہ من النزاہة وہی البعد ویقرب منہ یستبرئ لان کل من برئ من شیٔ فقد ابعدہ الثانیة اذا کان یکشف عورتہ عند الاستنجاء فلا یتعلق ذلک بابطال الوضوء ولا الصلوة فتی وان کان یتنزہ فیکون المعنی انہ یتلبس بالبول و یعود ذلک الی التاثیر فی الصلوة فان الصلوة بالنجاسة مختلف فیہا قال ابن القاسم یعید عامدا ولا یعید ناسیا وقال ابن وہب یعید عامدا وقال اشہب یعید فی الوقت وان کان یستبرئ فیرجع ذلک الی نقض

شرح سراج احمد

وفی الباب عن ابن عمر وابی هریرة ابوداود ونسائی وعبد الرزاق از عائشہ صدیقہ روایت کردہ ومسلم ونسائی از ابی ہریرہ وطبرانی از ام ایمن روایت نمودہ اند قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث عائشہ درین باب حدیثی ست حسن صحیح از حدیث عبد اللہ بن عمر وابی ہریرہ وهو قول عامة اهل العلم لا نعلم بینهم اختلافا فی ذلك وآن قول اکثر اہل علم است نمیدانیم میان علما کہ کسی دران اختلاف کردہ باشد بان لاباس ان تتناول الحائض شیئا من المسجد باك نیست بانکہ بگیرد زن حائضہ چیزیرا از مسجد واو بیرون مسجد بود دست دراز کردہ از مسجد بیرون آرد چیزیرا وھمچنین ست حکم جنب باتفاق ایمہ **باب** ماجاء فی کراهیة اتیان الحائض باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت آمدن مرد ووطی کردن بازن حائضہ وہرجا کہ لفظ کراہت ذکر شود نزد محدثین ودیگر ایمہ سوای امام ابی حنیفہ مراد حرمت باشد حدثنا بندار ثنا یحیی بن سعید وعبد الرحمن بن مهدی وبهز بن اسد العمی ابو الاسود بصری ثقہ ثبت از تاسعہ بود بعد المأتین وفات کردہ قالوا ثنا حماد بن سلمة بن دینار البصری ابو سلمہ ثقہ عابد اثبت الناس بود ودر آخر عمر در حافظہ تغیری شدہ بود از کبار ثامنہ است در سنہ سبع وستین ومائة وفات یافت عن حکیم الاثرم بصری از سابعہ در وی لین بود عن ابی تمیمة الهجیمی بهاء وجیم مصغر عن ابی هریرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من اتی حائضا او امرأة فی دبرها کسیکہ بیاید حائض یا زنی را در دبرش خواہ حرہ باشد یا امۃ تا جماع کند او را در جانب پس او او کاهنا یا بیاید کاهن را ومنجم در حکم اوست تا بپرسد او را وکاہن کسی را گویند کہ اخبار مغیبات کند

شرح ابی الطیب

ابو سلیمان الخطابی المحدثون یقولون بفتح الحاء وهو خطاء وصوابها بالکسر وانکر القاضی عیاض هذا علی الخطابی وقال الصواب هنا ما قاله المحدثون من الفتح لان المراد الدم وهو الحیضة بالفتح بلا شك لقوله صلی اللہ علیہ وسلم لیست فی یدك معناه ان النجاسة التی یصان المسجد عنها وهی دم الحیض لیست فی یدك **باب** ماجاء فی کراهیة اتیان الحائض **قوله** من اتی حائضا او امرأة الخ قال الطیبی اتی لفظ مشترك هنا بین المجامعة واتیان الکاهن اقول اذا قدر وصدق کاهنا فیصیر من قبیل علفته تبنا وماء باردا ویقال من اتی حائضا او امرأة بالجماع او کاهنا بالتصدیق لا یلزم استعمال المشترك فی معنییه

قوت المغتذی

من اتی حائضا او امرأة من دبرها او کاهنا فقد کفر بما انزل علی محمد صلی اللہ علیہ وسلم قال الطیبی فی شرح المشکوٰة اتی بلفظ مشترك هنا بین المجامعة واتیان الکاهن والمراد بالمنزل الکتاب والسنة ای من ارتکب هذه الهنات فقد بریٔ من دین محمد صلی اللہ علیہ وسلم وما انزل علیہ فصرح بالعلم تغلیظا انتهی اقول وقع فی هذا الحدیث استخدام وهو عزیز فی الحدیث وقد الفت شرحا لعقود الجمان فی المعانی والبیان التزمت فیہ ذکر امثلة کثیرة من الحدیث فتیسر لی فی کل نوع من انواع البدیع جملة من الامثلة الا الاستخدام فتوقفت علی جزئه فی الحدیث واعلم ان لعلماء البیان فی الاستخدام طریقین احدهما طریقة المفتاح وهو ان یوتی بلفظ له معنیان بالاشتراك او بالحقیقة والمجاز ویراد به احد معنییه ثم یوتی بضمیره مرادا به المعنی

عارضة الاحوذی

الطهارة بما یخرج من اثر البول من نقطة فان کان فی اثناء الطهارة بطلت الصلوة اجماعا الا ان یکون ذلك من سلس ففیه بما اختلاف بین العلماء قال مالك لا یضر السلس الطهارة ولا یؤثر فیها وقال ابو حنیفة والشافعی وغیرهما یبطل ذلك الطهارة الثالثة قوله کان یمشی بالنمیمة وهو رفع الخبر الی الغیر اذا کان یضر المخبر عنه فی عرضه او دینه او ماله ثبت فی الصحیح انه لا یدخل الجنة نمام وروی انه لا یجد عرف الجنة ویوجد من مسیرة خمس مائة عام ویجوز رفع الحدیث اذا کان القائل له ظالما للمقول فیه نصیحة

اسماء الرجال ابو هریرة الدوسی الصحابی الجلیل حافظ الصحابة اختلف فی اسمه واسم ابیه قیل عبد الرحمن ابن صخر وقیل ابن غنم وقیل عبد اللہ بن عائذ وقیل ابن عامر وقیل ابن عمرو وقیل سکین بن [illegible] وقیل [illegible] الی ثلاثین [illegible] ثم قال [illegible] [illegible] اختلف فی اسمها الی [illegible] من السابقین [illegible] ابن عامر [illegible] سبع وقیل سنة ثمان وقیل تسع وخمسین [illegible] ثمان وسبعین ۱۲

عارضة الاحوذي

وتخذ يراو ذلك
مستثنى من النهي
وسياتي بيان ذلك
كله في موضعه
ان شاء الله تعالى

باب في نضح بول
الغلام قبل ان يطعم

وذكر حديث ام قيس
دخلت بابن لي
على رسول الله صلى
الله عليه وسلم
لم يأكل الطعام
فبال عليه فدعا
بماء فرشه عليه
الاسناد هذا الحديث
صحيح متفق عليه
واختلفت الفاظه
فروي فيه فنضحه
ولم يغسله وفي
رواية الموطا
فاتبعه اياه الغريب
قوله فنضحه النضح
في كلام العرب
ينقسم الى قسمين
احدهما الرش والثاني
صب الماء الكثير الاحكام
في مسألتين الاولى
قوله فنضحه يريد

شرح سراج احمد

فقد كفر بما انزل على محمد صلى الله عليه وسلم پس تحقيق كافر شد بچيزيكه فرو فرستاده شده است بر محمد صلى الله عليه وسلم بدانكه اگر مراد باتيان بطريق استحلال وتصديق باشد پس كفر محمول بر ظاهر است واگر نه اينچنين باشد مراد كفران نعمت است ومقصود تغليظ وتشديد آنهاست شيخ ابن حجر گفته است كه كفر نيست باتيان امرأة در دبر اگر حليله باشد يا امة آيت محمول بر كفران نعمت است بجهت شهرت خلاف در ان پس اجماع بر تحريم وى نيست چه جاى آنكه از ضروريات دين باشد وباستحلال اينچنين چيزى كفر لازم نيايد باآنكه حديث ضعيف است چنانكه امام بخارى تضعيف آن كرده و در متن ذكر آن خواهد كرد وبرين تقدير اتيان اجنبيه در دبر شنيع تر ومنكر تر باشد اما اتيان ذكور در غايت شدت وشناعت است كه استحلال آن بى شبهه موجب كفر باشد كه فوق آن متصور نيست قال ابو عيسى لا نعرف هذا الحديث الا من حديث حكيم الاثرم عن ابى تميمة الهجيمى عن ابى هريرة مصنف گويد اين حديث را نمى شناسيم كه مروى شده باشد مگر از طريق حكيم از ابى تميمه

شرح ابي الطيب

قوله فقد كفر اى ان اعتقد حله وانما لم يفصله ليكون ابلغ فى الوعيد وادعى الى الزجر والتهديد وقال ابن مالك يؤول هذا الحديث بالمستحل والمصدق والا فيكون فاسقا فمعنى الكفر ح كفران نعمة الله او اطلاق الكفر عليه لكونه من افعال الكفرة الذين عادتهم عصيان الله تعالى ثم المراد بالكاهن من يخبر عما يكون فى المستقبل او باشياء مكتوبة فى الكتب من اكاذيب الجن المسترقة من الملئكة من احوال اهل الارض وفى معناه من يتعاطى الرمل والضرب بنحو الحصى والنظر فى النجوم وفى الحديث وعيد شديد حيث لم يكتف بكفر بل ضم اليه بما انزل على محمد وقال الشيخ ابن حجر المكى الكفر فى الاول محمول على الاستحلال وفى الثانى بالنسبة الى الحليلة الزوجة والامة على كفران النعمة لشهرة الخلاف فى ذلك فلم يوجد اجماع على تحريمه فضلا عن علمه بالضرورة وما كان كذلك لا يقال ان استحلاله كفر على ان الحديث ضعيف وفى الثالث على اعتقاد انه عالم الغيب

قوت المغتذي

الاخر كقوله اذا نزل السماء بارض قوم رعيناه وان كانوا غضابا اتى بلفظ السماء واراد به المطر ثم بضميره مرادا به النبات قالوا ولم يقع فى القرآن استخدام الا على هذه الطريقة وليس كما ظنوا فقد استخرجت بفكرى اربع آيات وقع فيها الاستخدام على هذه الطريقة واوردتها فى كتاب الاتقان الطريقة الثانية طريقة المصباح وهو ان يوتى بلفظ مشترك ثم بلفظين يفهم من احدهما احد المعنيين ومن الاخر الاخر كقوله تعالى لا تقربوا الصلوة الاية فالصلوة يحتمل ان يراد بها فعلها وموضعها وقوله حتى تعلموا ما تقولون يخدم الاول والا عابرى سبيل يخدم الثانى علمت ذلك فلم اجد فى الحديث ما فيه استخدام على الطريقة الاولى الا ان يكون حديث صلوا ركعتى الضحى بسورتيهما والشمس وضحاها والضحى والليل اذا سجى اعيد المضمر الى الضحائين لكون كل سورة فيها ذكر الضحى كان استخداما على طريقة المفتاح وان عاد الى ركعتى فلا استخدام فيه واما على طريقة المصباح فوجدت هذا الحديث فان اتى بمشترك بين المجامعة والاتيان الذى هو المجئ فقوله حائضا او امرأة فى دبرها يخدم المعنى الاول وقوله كاهنا يخدم المعنى الثانى

شرح سراج احمد

از ابی ہریرۃ وانما معنی هذا عند اهل العلم علی التغلیظ وجز این نیست کہ معنی این حدیث نزدیک اہل علم بر تغلیظ و تشدید ست وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال وتحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ فرمود باین عبارت من اتی حائضا فلیتصدق بدینار ہر کہ جماع با زن حائضہ کند پس باید کہ تصدق کند بیک دینار فلو کان اتیان الحائض کفرا لم یؤمر فیه بالکفارۃ پس اگر بیود جماع با زن حائضہ کفر امر کردہ نمی شد در آن بکفارہ وضعف محمد هذا الحدیث من قبل اسنادہ وتضعیف کردہ امام بخاری این حدیث را از جہت اسناد وی وابو تمیمۃ الہجیمی اسمہ طریف بن مجالد ونام ابی تمیمہ طریف بن مجالد ست ودر وی لین ست چنانکہ در تقریب نوشتہ است ونسائی گفتہ است کہ لیس بہ باس و توثیق کردہ او را دیگران وعجلی ویحیی بن معین گفتہ است کہ او ثقہ بود

باب ما جاء فی الکفارۃ فی ذلک باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در دادن کفارہ در آن کہ با زن حائضہ جماع کند حدثنا علی بن حجر ثنا شریک عن خصیف بضم خای معجمہ وفتح صاد مہملہ وسکون تحتیہ در آخر فاست عن مقسم بکسر میم وسکون قاف وفتح سین مہملہ در آخر میم ست عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الرجل یقع علی امرأته وهی حائض مروی گشتہ است از آنحضرت حدیثی در حق مردی کہ واقع شد بر زن خود وجماع با او نمود در حالیکہ او حائضہ باشد قال یتصدق بنصف دینار فرمود آنحضرت کہ تصدق کند بہ نیم دیناری و دینار معروف ست کہ از زر سرخ می باشد در اصل دنار بود بتشدید نون برای آنکہ جمع او دنانیر ست حدثنا الحسین بن حریث بلفظ تصغیر ست انا الفضل بن موسی عن ابی حمزۃ السکری بفتح سین وکاف محمد بن میمون المروزی ثقہ فاضل از سابعہ بود در سنہ تسع یا ثمان وستین ومائۃ وفات کردہ عن عبد الکریم عن مقسم عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا کان دما احمر فدینار چون باشد اتیان با او در حال خون سرخ پس تصدق بیک دینار ست وان کان دما اصفر فنصف دینار و اگر باشد خونے زرد رنگ پس نصف دینار تصدق کند یعنی در اقبال حیض تصدق بدینار ست و در ادبار آن نیم دینار باشد قال ابو عیسی حدیث الکفارۃ فی اتیان الحائض قد روی عن ابن عباس موقوفا ومرفوعا گفت مصنف حدیث کفارہ دادن بجماع کردن با زن حائضہ تحقیق روایت کردہ شدہ است از عبد اللہ بن عباس موقوف و مرفوع وموقوف حدیثی را گویند کہ بر صحابی موقوف باشد و بآنحضرت مرفوع نباشد ونسبت بآنحضرت نکند

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الکفارۃ من ذلک **قوله** قال ابو عیسی حدیث الکفارۃ الخ قال المنذری قد وقع الاضطراب فی هذا الحدیث متنا واسنادا رفعا ووقفا ارسالا واعضالا انتهی السید جمال الدین عن التخریج اما الاضطراب فی الاسناد فکونه موقوفا ومرفوعا واما الاضطراب فی متنه فروی بدینار او نصف دینار علی الشک وروی یتصدق بدینار فان لم یجد فبنصف دینار وروی التفرقۃ بین ان یصیبها فی اقبال الدم او فی انقطاعه وروی التصدق بخمس دینار وروی اذا کان دما احمر فدینار واذا کان اصفر فنصف دینار ثم عند الامام ابی حنیفۃ ومالک والشافعی فی الجدید وهو الاصح علی ما قال النووی واحمد فی احدی روایتیه یستغفر اللہ ویتوب الیه ولا شیء علیه ولکن یستحب عندنا وعند الامام الشافعی ان یتصدق بدینار او بنصفه

عارضۃ الاحوذی

فضیه علیه بدلیل قوله فاتبعه ایاه وقوله لم یغسله اشارۃ الی انه لم یعرکه بیده و الغسل فی کلام العرب هو عرک المغسول بالماء وقد یسمی زوال القذر غسلا و ان لم یتصل به عرک وذلک مجاز بدلیل قول الراوی ولم یغسله وستبین ذلک ان شاء اللہ قوله فی روایۃ الترمذی فرشه یعنی اتبعه بالماء وهی نهایۃ الرش والله التنقیض یعبر عنه باخرہ الثانیۃ اذا کان الصبی یاکل الطعام فبوله و رجیعه نجس و ان کان یرضع ولا یاکل فرجیعه مختلف فیه قال مالک و ابو حنیفۃ نجس فی الذکر والانثی یغسل

شرح سراج احمد

دم فوع آنکه نسبت بآنحضرت کند که قال رسول الله صلی الله علیه وسلم کذا وهو قول بعض اهل العلم و همانست قول بعضی علما
وبه یقول احمد واسحق وقال ابن المبارک وگفت عبدالله بن المبارک یستغفر ربه ولا کفارة علیه طلب بخشش نماید
از حق تعالی و لازم نمیشود کفاره بروی از جماع حائض وقد روی مثل قول ابن المبارک عن بعض التابعین وتحقیق روایت
کرده شده است مانند قول ابن المبارک در عدم کفاره از بعضی تابعین نیز منهم سعید بن جبیر وابراهیم بعضی از تابعین که قائل
بعدم کفاره اند سعید بن جبیر وابراهیم نخعی است **باب** ماجاء فی غسل دم الحیض من الثوب باب است در بیان آنچه آمده است
در شستن خون حیض از جامه حدثنا ابن ابی عمر ثنا سفیان عن هشام بن عروة عن فاطمة بنت المنذر بن الزبیر
ابن العوام زوج هشام بن عروه عن اسماء ابنة ابی بکر الصدیق رضی الله عنهما زوجة الزبیر واو از عائشه صدیقه ده سال کلان
بوده و او مسمی بذی النطاقین بوده قدیمة الاسلام بعد از هفده کس اسلام آورده و در اکثر مشاهد همراه آنحضرت حاضر شده بود
و حاضر گشته یرموک را همراه زوج خود و او تعبیر رؤیا میکرد در جمادی الاولی سنه ثلث وسبعین بمکه وفات کرده ان امرأة سالت
النبی صلی الله علیه وسلم عن الثوب یصیبه الدم من الحیضة بدرستیکه زنی ام قیس بنت محصن پرسید آنحضرت را
از حال جامه که برسد او را خونی از حیض حیضة بکسر و فتح حاء هردو آمده است فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم حتیه پس فرمود
آنحضرت بخراش او را از جامه ثم اقرصیه پستر بمالی او را بسر انگشت و ناخنان بالماء بآب ثم رشیه پس بچکان آن جامه را
از آب وصلی فیه وبگذاری نماز را در آن جامه وفی الباب عن ابی هریرة وام قیس بنت محصن این حدیث را شیخین و
ابوداود نیز از اسما اخراج کرده اند بلفظ ثم لتنضحیه بماء وعبدالرزاق واحمد ونسائی وابن ماجه وابن حبان از ام قیس بنت محصن
روایت کرده اند باین لفظ که انها سالت النبی صلی الله علیه وسلم عن دم الحیض یکون فی الثوب امام شافعی وسعید بن منصور
وعبدالرزاق وابن ابی شیبه ونسائی وابن حبان وبیهقی از عائشه صدیقه اخراج کرده اند باین الفاظ قالت کانت
احدنا تغسل دم الحیضة بریقها وتقرصه بظفرها قال ابو عیسی حدیث اسماء فی غسل الدم حدیث حسن صحیح گفت مصنف
حدیث اسما بنت ابی بکر درین باب حدیثی است حسن صحیح از عائشه وام قیس و ابی هریرة

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی غسل دم الحیض من الثوب **قوله** عن اسماء بنت ابی بکر الصدیق ان امرأة سالت هی اسماء بنت الصدیق
ابهمت نفسها لغرض صحیح قاله القسطلانی **قوله** حتیه بالمثناة ای حکیه وقال النووی الحت التقشیر
والحک **قوله** ثم اقرصیه بالصاد المهملة قال فی النهایة القرص الدلک باطراف الاصابع والاظفار
مع صب الماء علیه حتی یذهب اثره وفی البخاری
فلتقرصه ثم لتنضحه بماء ای تغسله بماء بان تصبه شیئا فشیئا
حتی یزول اثره والحکمة فی القرص تسهیل الغسل

قوت المغتذی

حتیه بالمثنات ای حکیه ثم اقرصیه بالصاد المهملة قال فی النهایة القرص الدلک باطراف
الاصابع والاظفار مع صب الماء علیه حتی یذهب اثره

عارضة الاحوذی

وقال الشافعی لا یغسلان وقال ابن وهب والطبری وابن شهاب یغسل بول الانثی وهو اختیار الحسن البصری ونص حدیث علی قد ذکره الترمذی وهو ضعیف والصحیح انه لا یفرق بین بول الغلام والجاریة وانه یغسل لانه نجس داخل تحت عموم ایجاب غسل البول وما ورد فی هذه الاحادیث لا یمنع غسله وانما هو موضوع لبیان الغسل وانما سقط العرک لانه لا یحتاج الیه فان الرجل الکبیر لو بال علی ثوب ثم اتبعه ماء لکان ذلک تطهیرا للمحل کاملا **باب** بول ما یوکل لحمه قتادة وثابت عن انس ان ناسا

شرح سراج احمد

وقد اختلف اهل العلم في الدم يكون على الثوب فيصلي فيه قبل ان يغسله وتحقیق اختلاف کرده اند اهل علم در حق خونی که باشد بر جامه پس نماز گذارد در آن جامه پیش از آنکه بشوید آن جامه را فقال بعض اهل العلم من التابعين اذا كان الدم مقدار الدرهم پس گفته اند بعضی اهل علم از تابعین چون باشد خون مقدار درهم در پهنا و نزد بعضی وزن درهم را اعتبار ست فلم يغسله وصلى فيه اعاد الصلوة پس نشست آن جامه را و گذارد نماز را در وی اعاده نماز کند چنانکه حکم سائر نجاسات مغلظه است وقال بعضهم اذا كان الدم اكثر من قدر الدرهم اعاد الصلوة و گفته اند بعضی علما چون باشد خون زیاده تر از مقدار درهم اعاده نماز کند و در مقدار درهم و کمتر از وی اعاده نیست وهو قول سفيان الثوري وابن المبارك و آن قول سفیان ثوری و عبد الله بن مبارک است ولم يوجب بعض اهل العلم من التابعين وغيرهم عليه الاعادة وان كان اكثر من قدر الدرهم و واجب نکرده اند بعضی اهل علم از تابعین و غیر تابعین بر وی اعاده را اگرچه باشد زیاده تر از مقدار درهم وبه يقول احمد واسحق و بآن قائل گشته است امام احمد و اسحق وقال الشافعي يجب عليه الغسل و گفت امام شافعی واجب میشود بر وی شستن وان كان اقل من قدر الدرهم اگرچه باشد آن خون حیض کمتر از مقدار درهم وشدد في ذلك و تشدید کرده امام شافعی در آن **باب** ما جاء في كم تمكث النفساء باب ست در بیان آنچه آمده است که در چند مدت و روز درنگ کند نفسا یعنی از ولادت چند روز درنگ کند حدثنا نصر بن علي الجهضمي ثنا شجاع بن الوليد بن قيس السكوني ابو بدر الكوفي صدوق ورع بود و مر او را اوهام بود و از تاسعه است در سنه اربع ومائتين وفات کرد عن علي بن عبد الاعلى عن ابي سهل عن مُسّة الازدية بضم میم و تشدید سین مهمله ام بُسّه بضم موحده و تشدید شین معجمه مقبوله از ثالثه بود عن ام سلمة قالت كانت النفساء تجلس على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم اربعين يوما گفت ام سلمه بودند زنان نفاس که می نشستند بر زمانه آنحضرت و نماز نمیگذاردند مدت چهل روز وكنا نطلي وجوهنا بالورس من الكلف و بودیم ما زنان که می مالیدیم بر رویهای خویش را بورس از کلف ورس بفتح و او اسپرک را گویند که بدان رنگ زرد میشود و کلف بفتحتین کنجده روی یعنی رنگ میان سیاهی و سرخی که بر رو ظاهر شود وقال ابو عيسى هذا حديث لا نعرفه الا من حديث ابي سهل عن مسة الازدية عن ام سلمة گفت مصنف این حدیثی ست که نمی شناسیم آنرا که ثابت و صحیح مروی شده باشد مگر از طریقه حدیث ابی سهل از مسه ازدیه از ام المومنین ام سلمه و از طریقه دیگر سوای این طریقه مروی نشده است واسم ابي سهل كثير بن زياد و نام ابی سهل کثیر بن زیاد بود

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في كم تمكث النفساء **قوله** كنا نطلي وجوهنا بالورس من الكلف الطلي الادهان والورس نبات يزرع باليمن ولا يكون بغيره والكلف بفتح الكاف واللام لمع سود يكون في الوجه

قوت المغتذي

بالورس قال ابن العربي هو نبات يزرع باليمن ولا يكون بغيره من الكلف قال ابن العربي هي لمع سود تكون في الوجه

عارضة الاحوذي

من عرينة قدموا المدينة فاجتووها فبعثهم النبي صلى الله عليه وسلم في ابل الصدقة قال اشربوا من البانها وابوالها فقتلوا راعي رسول الله صلى الله عليه وسلم واستاقوا الابل وارتدوا عن الاسلام فاتي بهم النبي صلى الله عليه وسلم فقطع ايديهم وارجلهم من خلاف وسمل اعينهم والقاهم في الحرة قال انس فكنت ارى احدهم يكدم الارض بفيه حتى ماتوا وربما قال حماد يكدم الارض بفيه حتى ماتوا قال سليمان التيمي عن انس عن سليمان النبي صلى الله عليه وسلم انما سمل اعينهم لانهم سملوا اعين الرعاة هذا حديث صحيح متفق عليه في الفا

شرح سراج احمد

قال محمد بن اسمعیل گفت امام بخاری علی بن عبد الاعلی ثقة وابو سہل ثقة علی بن عبد الاعلی ثقہ بود وابو سہل ثقہ بود ولم یعرف محمد ہذا الحدیث الا من حدیث ابی سہل نمی داند امام بخاری این حدیث را مگر از حدیث ابی سہل واز دیگر طریقہ مروی شدہ است کہ صحیح باشد از روی اسناد وقد اجمع اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدہم علی ان النفساء تدع الصلوٰۃ اربعین یوما الا ان تری الطہر بتحقیق اجماع کردہ اند اہل علم از صحابہ وتابعین وپس از ایشان برآنکہ زن نفاسہ ترک کند نماز را مدت چہل روز مگر وقتی کہ ببیند پاکی را یعنی چون در کم از چہل روز پاک شود غسل کردہ نماز گذارد قبل ذلک پیشتر از گذشتن چہل روز فانہا تغتسل وتصلی پس باید کہ زن نفاسہ غسل کند ونماز بگذارد فاذا رأت الدم بعد الاربعین فان اکثر اہل العلم قالوا لا تدع الصلوٰۃ بعد الاربعین پس چون دیدن زن نفاسہ پس از چہل روز خون را پس باید کہ اکثر اہل علم میگویند ترک نکند نماز را پس از چہل روز کہ آن داخل استحاضہ است وہو قول اکثر الفقہاء وبہ یقول سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحٰق وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ رحمہ اللہ ونزد امام ابی حنیفہ اکثر مدت نفاس چہل روز اند چنانکہ روایت کردہ اند آنرا ابن عمر وابو ہریرہ وعائشہ وام حبیبہ وام سلمہ رضی اللہ عنہم واقل نفاس را حدے نیست نزد امام ما ابی حنیفہ واصحاب وی باتفاق چنانکہ در ظاہر روایت ست ودر ظہیریہ از امام ابی یوسف ست کہ اقل مدت نفاس یازدہ روز اند واز امام ابی حنیفہ روایت شدہ است کہ حد اقل نفاس بیست وپنج روز اند ویروی عن الحسن البصری انہ قال انہا تدع الصلوٰۃ خمسین یوما اذا لم تطہر وروایت کردہ شدہ است از حسن بصری

شرح ابی الطیب

قولہ قال محمد بن اسمعیل علی بن عبد الاعلی ثقة وابو سہل ثقة فالبخاری حسن ہذا الحدیث وقال المحقق ابن الہمام اثنی البخاری علی ہذا الحدیث وقال النووی حدیث حسن واما قول جماعۃ من مصنفی الفقہاء انہ ضعیف فمردود علیہم کانہ یشیر الی اعلال ابن حبان ایاہ بکثیر بن زیاد ابی سہل الخراسانی قال کان یروی الاشیاء المقلوبات فیجتنب ما انفرد بہ وقد صححہ الحاکم وقیل ومعنی الحدیث کانت تؤمر ان تجلس الی الاربعین لتصح اذ لا یتفق عادۃ جمیع اہل عصر فی حیض ونفاس انتہی کانہ استشکل قولہا کانت النساء تجلس علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لان اتفاقہن علی عادۃ واحدۃ بعید فاول بانہا لما کانت مامورۃ باربعین حکت ذلک باعتبار علمہا بذلک عن حالہا ومن تکون حالہا کحالہا قال بعض الفضلاء ویمکن ان یکون محمولا علی العادۃ ای کانت النفساء تعتاد الجلوس الی ہذہ المدۃ وان کانت قد تخلص قبل ہذہ المدۃ ایضا علی خلاف العادۃ وہذا یقتضی ان یکون الکثیر انقطاع النفاس علی اربعین یوما وقد یستبعد اتفاق العادۃ علی حد واحد انتہی اقول لا شک فی استبعاد الاتفاق فیحمل علی ما اختارہ المحقق وقد بینت وجہہ واللہ اعلم

قولہ فان اکثر اہل العلم قالوا لا تدع الصلوٰۃ بعد الاربعین وہو قول الامام ابی حنیفۃ رحمہ اللہ واما ما نسبہ الی الامام الشافعی فالمشہور عنہ خلافہ لان اکثر النفاس عندہ ستون یوما فتدع الصلوٰۃ ستین یوما اذا لم تر الطہر وقال المحقق ابن الہمام وروی الدارقطنی وابن ماجۃ عن انس انہ علیہ الصلوٰۃ والسلام وقت للنساء اربعین یوما الا ان تری الطہر قبل ذلک وضعفہ سلام بن سلیم الطویل وروی ہذا من عدۃ طرق لم تخل عن الطعن لکنہ یرتفع بکثرتہا الی الحسن

عارضة الاحوذی

اختلاف وفی طرقہ الثقات وہو فی الجملۃ صحیح قد بینّاہ فی النیرین وذکرنا شرح القصۃ وسببہا واسماء الخارجین الیہم الآتین بہم وغیر ذلک من فوائد اسناد ہذا الحدیث الغریب الحوری ہو داء یاخذ من العین داء وفی روایۃ استوخموا المدینۃ وہو مثل سمل اعینہم ہو اخراج العین من محلہا بالشوکۃ و قولہ سمر یروی بتخفیف المیم و تشدیدہا فقیل انہا مخففۃ بمعنی سمل وقیل انہا بلفظ التشدید معناہ حمی المسامیر فادناہا من العین حتی ذابت یکد بعض و نحوہ یکدم الاصول اختلف الناس فی

شرح سراج احمد

که بدرستیکه او گفت بدرستیکه زن نفاس ترک کند نماز را مدت پنجاه روز و تحقیقیکه پاک شود در کمتر از پنجاه و پنجاه روز اکثر مدت است نزد حسن بصری و مروی عن عطاء بن ابی رباح والشعبی ستین یوما و روایت کرده شده است از عطا و شعبی شصت روز که نزد ایشان اکثر مدت نفاس شصت روز است گفت شافعی و مالک شصت روز اند و گفت لیث بن سعد هفتاد روز اند چنانچه در اختلاف الائمه مذکور است **باب** ما جاء فی الرجل یطوف علی نسائه بغسل واحد باب ست دربیان انچه آمده است در جواز مردی که طواف کند بر زنان خود و جماع با ایشان کند بیک غسل یعنی با چند زنان جماع کند در یک غسل و غسل برای هر جماع جدید نکند حدثنا بندار نا ابو احمد نا سفیان عن معمر عن قتادة عن انس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یطوف علی نسائه فی غسل واحد گفت انس بن مالک بدرستیکه آنحضرت بود که طواف میکرد بر همه زنان خود که نه بودند در یک زمانه و جماع با همه میکرد در یک غسل وفی الباب عن ابی رافع کما اخرجه ابن ابی شیبة قال ابو رافع ان رسول الله صلی الله علیه وسلم طاف علی نسائه فی لیلة فاغتسل عند کل امرأة منهن غسلا فقلت یا رسول الله لو اغتسلت غسلا واحدا فقال هذا اطهر و اطیب و انظف وابن ابی شیبه از انس نیز اخراج کرده که انس رسول الله صلی الله علیه وسلم طاف علی نسائه فی لیلة بغسل واحد قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث انس بن مالک حدیثی ست حسن صحیح از حدیث ابی رافع و احمد و ابو داود نیز از ابی رافع اخراج کرده باین عبارت که طاف ذات یوم علی نسائه یغتسل عند هذه و عند هذه وهو قول غیر واحد من اهل العلم و آن قول بسیار کسان ست از اهل علم منهم الحسن البصری

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل یطوف علی نسائه بغسل واحد **قوله** کان یطوف علی نسائه فی غسل واحد ای یدور علی نسائه وهو کنایة عن الجماع اقول فی روایة مسلم بغسل واحد والمعنی واحد ای یجامعهن ملتبسا و مصحوبا بنیة غسل واحد و تقلید والا فالغسل بعد الفراغ عن جماعهن قال السیوطی فی حاشیة النسائی قال القرطبی یحتمل ان یکون هذا عند قدوم من سفر او عند تمام الدور علیهن وابتداء دور آخر او یکون ذلک عن اذن صاحبة النوبة او یکون ذلک مخصوصا به والا فوطی المرأة فی نوبة ضرتها ممنوع عنه انتهی وفی المجمع ویشبه ان لا یکون القسم واجبا علیه وکان یقسم تبرعا انتهی قلت روی البخاری عن عائشة رضی الله عنها کنت اطیب رسول الله صلی الله علیه وسلم فیطوف علی نسائه فهذا تعین انه کان عند ارادة سفره للحج و به یرتفع الاحتمالات الاخر الا ان یقال بالتعدد و اختلفوا فی وجوب القسم علیه صلی الله علیه وسلم لکن ظاهر قوله تعالی ترجی من تشاء منهن و تؤوی الیک من تشاء یفید عدم وجوب القسم و جزم الاصطخری من اصحاب الشافعی بعدم وجوبه فلا حاجة الی ما قال ابن العربی اعطاه الله تعالی ساعة لیس لازواجه فیها حق حتی یدخل فیها علی جمیع ازواجه فیفعل ما یرید بهن

قوت المغتذی

عن انس ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یطوف علی نسائه فی غسل واحد قال ابن العربی کان له صلی الله علیه وسلم فی الوطی القوة الظاهرة علی الخلق وکان له فی الاکل القناعة لیجمع الله له الفضیلتین فی الامور الاعتباریة کما جمع له الفضیلتین فی الامور الشرعیة

عارضة الاحوذی

فصل النبی صلی الله علیه وسلم بالرجاء فی ذلک فقال ابن شهاب کان ذلک قبل ان تنزل الحدود وقال انس فی روایة سلیمان عنه کما تقدم ان ذلک کان قصاصا وهو الصحیح فان ذلک ظن وقع من ابن شهاب و انس اعرف منه بالقصة وبما جری فیها لانه شاهدها لا انه یرجع الی النسخ لا بشروطه الاربعة المذکورة فی کتاب الاصول الاحکام فی ثلث مسائل الاولی ان الاجنبات والانجاس والاقذار اذا وردت علی البدن والثوب کانت الامر تجتنب فی ابدانها واثوابها وتستحب فی جمیع احوالها وخاصة عند لقاء المعظم

شرح سراج احمد

ان لا بأس ان يعود قبل ان يتوضأ بعضی از اہل علم حسن بصری ست که میگوید باک نیست اینکه عود کند بجماع پیش از انکه بشوید ذکر را یا وضوی شرعی کند یا غسل کند وقد روى محمد بن يوسف هذا عن سفيان وتحقيق روایت کرده این عود جماع را پیش از شستن ذکر محمد بن یوسف از سفیان ثوری فقال عن ابی عروة پس گفت سفیان و روایت کرد از ابی عروه عن ابی الخطاب از ابی الخطاب عن انس از انس مصنف دوم اسناد را ذکر کرده که از انس بدو طریق این حدیث بن رسیده است وابو عروة هو معمر بن راشد ونام ابو عروه معمر بن راشد ست وابو الخطاب قتادة بن دعامة ونام ابو الخطاب قتاده ابن دعامه است بدال وعین مهملتین ومیم **باب** ماجاء اذا اراد ان يعود توضأ باب ست در بیان انچه آمده است که چون خواهد آدمی اینکه عود کند و باز جماع کند وضو کند و ذکر را بشوید حدثنا هناد ثنا حفص بن غياث بکسر غین معجمه وخفت تحتیه ومثلثه ابن طلق بن معاوية ابو عمر النخعي الكوفي قاضي بغداد اجماع ست بر توثیق وی از ثامنه است در سنه اربع یا خمس یا ست وتسعين ومائة وفات کرد عمر او متجاوز بود از ہشتاد عن عاصم الاحول بن سلیمان ابو عبد الرحمن بصری مولی بنی تمیم و گویند مولی عثمان بن عفان از صغار تابعین گفت امام احمد ثقه واحفظ بود در تقریب ست ثقه بود و سخن نکرده است کسی در وی مگر از جہت دخول وی در ولایت از رابعہ است در سنه احدی و اربعين ومائة وفات کرد عن ابی المتوکل عن ابی سعید الخدری عن النبي صلى الله عليه وسلم قال اذا اتى احدكم اهله فرمود آنحضرت چون جماع کند یکی از شما با اہل خود ثم اراد ان يعود فليتوضأ بينهما وضوءً پستر اراده کند و خواهد که باز جماع کند پس باید که وضو کند میان ہر دو جماع وضوی شرعی یا استنجا وفي الباب عن عمر بن الخطاب و در باب وضو کردن پس از جماع در وقت اراده عود جماع حدیثی مروی گشته است از عمر بن الخطاب رضی الله عنه قال ابو عيسى حديث ابی سعید حديث حسن صحيح از حدیث عمر بن الخطاب وغیره وهو قول عمر بن الخطاب او قول عمر بن الخطاب ست وقال به غير واحد من اهل العلم وقائل گشته اند بآن بسیار کس از اہل علم قالوا اذا جامع الرجل امرأته ثم اراد ان يعود فليتوضأ قبل ان يعود گفتند اہل علم چون جماع کرد مردی زن خود را پستر خواهد که باز جماع کند پس باید که وضو کند پیش از اینکه رجوع نماید و جماع کند باز وابو المتوكل اسمه علي بن داود ونام ابی المتوکل علی بن داود ست

شرح ابی الطیب

قوله ان لا بأس ان يعود قبل ان يتوضأ لا يناسب هذا بهذا الباب وانما يناسب بالباب الثاني الا ان يقال ذكر ما يدل على الترجمة بطريق الاولوية لانه اذا جاز العود بلا وضوء فبلا غسل بالاولى **باب** ما جاء اذا اراد ان يعود توضأ

قوله فليتوضأ بينهما وضوءً مقتضى التاكيد بالمصدر ان المراد بالوضوء الوضوء الشرعي لا اللغوي لان التاكيد بالمصدر يرفع احتمال التجوز وبه استدلوا على ان الكلام في قوله تعالى وكلم الله موسى تكليما على حقيقته ويؤيده ما رواه ابن خزيمة فليتوضأ وضوءه للصلوة قاله القسطلاني لكن في المجمع الجمهور حمله على غسل الفرج احترازا عن ادخال النجس في الفرج ولان ما يتعلق به من رطوبة الفرج مفسد للذة انتهى قلت قال الحليمي من الشافعية هو في العود للوطي غسل فرجه لرواية ثم اراد ان يعود فليغسل فرجه وروى الطحاوي عن عائشة رضي الله عنها انه عليه السلام كان يجامع ثم يعود ولا يتوضأ ويؤيده ان الظاهر من التنكير افادة وضوء ما فيشمل الوضوء العرفي لان الاصل في التنوين التنكير لا التعظيم ثم الحكمة في ذلك تخفيف الحدث و التنظيف

تمام تحفة الاحوذي

من الناس فمناجاة الرب بذلك الثاوي واكرم وقد كانت العرب تنسب من خبثت طريقته وحسنت خلقته الى نجاسة الثياب وعكسه الى طهارة الثياب فقال ابو كبشة ثياب بني عوف طهاري نقية و اوجههم عند المشاهد غران وقال الآخر لاهم ان عامر بن جهم اودم حجا في ثياب دسم والثانية ا تفقت الامة على نجاسة البول في الجملة و اختلفوا فيما يؤكل لحمه فذهب مالك الى انه طاهر مع رجيعه في جملة من السلف والعلماء وقال ابو حنيفة و الشافعي في آخرين اكثر منهم ان ذلك انجاس وتعلقوا بعموم قوله

شرح سراج احمد

وابوسعید الخدری اسمہ سعد بن مالک بن سنان ونام ابی سعید خدری سعد بن مالک بن سنان ست **باب** ماجاء اذا اقیمت الصلوٰۃ ووجد احدکم الخلاء فلیبدأ بالخلاء باب ست دربیان آنچہ آمدہ است کہ چون اقامت وتکبیر نماز کردہ شود ویابد یکی از شما تقاضای غائط را پس باید کہ ابتدا کند بغائط ونماز را با امام نگذارد چراکہ در حضور نماز فتوری راہ یابد حدثنا ھناد ثنا ابومعاویۃ عن ھشام بن عروۃ عن ابیہ عروۃ بن الزبیر عن عبداللہ بن الارقم بن عبد یغوث بن وہب بن عبد مناف بن زہرۃ ابن کلاب القرشی الزہری صحابی از طلقاء بود وکتابت میکرد برای آنحضرت پستر برای ابوبکر پس برای عمر ودر کاشف ست کہ کاتب وحی بود ووالی ساختہ بود اورا عمر بن الخطاب بر بیت المال ودر خلافت عثمان وفات یافت قال اقیمت الصلوٰۃ فاخذ بید رجل فقدمہ وکان امام القوم گفت عروۃ بن الزبیر اقامت نماز کردہ شد پس بگرفت عبداللہ بن ارقم دست مردی را پس امام کرد اورا وحال آنکہ عبداللہ بن ارقم امام قوم بود پس رفت وبیرون گشت از مسجد مردم را تعجب لاحق گشتہ سبب آن را ازوی پرسیدند وقال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا اقیمت الصلوٰۃ ووجد احدکم الخلاء فلیبدأ بالخلاء وگفت عبداللہ ابن ارقم شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود چون اقامت نماز کردہ شود ویابد یکی از شما تقاضای بول وغائط را پس باید کہ ابتدا کند بغائط ونماز را ترک کند تا در حضور نماز فتوری نیاید وفی الباب عن عائشۃ وابی ہریرۃ وثوبان وابی امامۃ الباہلی مسلم وابوداود از عائشہ اخراج کردہ اند کہ لاصلوٰۃ بحضرۃ طعام ولاہو یدافع الاخبثان ومالک وشافعی واحمد وترمذی ونسائی وابن ماجہ وابن حبان وحاکم وبیہقی از عبداللہ بن ارقم وابن ماجہ از ابی امامۃ الباہلی اخراج کردہ اند وطبرانی از عبداللہ بن ارقم باین عبارت اخراج کردہ اذا حضرت الصلوٰۃ وکان باحدکم الغائط فلیبدأ بہ ثم لیصل بعد ولا یاتی الصلوٰۃ وہو یدافع وسعید بن منصور ونسائی وابن حبان از عبداللہ بن ارقم باین عبارت اخرج کردہ اند کہ اذا وجد احدکم الغائط واقیمت الصلوٰۃ فلیبدأ بالغائط قبل الصلوٰۃ وطبرانی از مسور بن مخرمہ باین عبارت اخراج کردہ کہ لایصلین احدکم وہو یجد من الاذی شیئا یعنی الغائط او البول قال ابوعیسی حدیث عبداللہ بن الارقم حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث عبداللہ بن ارقم حدیثی ست حسن صحیح از حدیث عائشہ وابی ہریرہ وثوبان وابی امامہ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء اذا اقیمت الصلوٰۃ ووجد احدکم الخلاء **قولہ** عن عبداللہ بن ارقم قال اقیمت الصلوٰۃ فاخذ بید رجل ضمیر قال راجع الی عروۃ وفاعل اخذ عبداللہ بن ارقم **قولہ** وکان امام القوم اسم کان راجع الی عبداللہ بن الارقم لما اخرجہ النسائی انہ عبداللہ بن الارقم کان یؤم اصحابہ فحضرت الصلوٰۃ یوما فذہب لحاجتہ ثم رجع فقال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا وجد احدکم الغائط فلیبدأ بہ قبل الصلوٰۃ وزاد ابوداود انہ خرج حاجا او معتمرا ومعہ الناس وہو یؤمہم فلما کان ذات یوم اقام الصلوٰۃ صلوٰۃ الصبح ثم قال لیتقدم احدکم وذہب الخلاء فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحدیث **قولہ** ووجد احدکم الخلاء ای وجد فی نفسہ اقتضاء دخول الخلاء فلیبدأ بالخلاء ای فلیقدم دخولہ الخلاء علی الصلوٰۃ

عارضۃ الاحوذی

الوارد فی البول والتوجع علیہ اطلاق وتعلق علماؤنا بادلۃ من الآثار والنظر قد بیناہا فی مسائل الخلاف ومن جملتہا ہذا الاثر فی اباحۃ النبی علیہ السلام للعرنیین شرب الابوال فان قیل انما کان ذلک علی وجہ التداوی والتداوی ضرورۃ والضرورۃ تبیح المحظور قلنا لیس التداوی حال ضرورۃ وانما الضرورۃ ما یخاف معہ الموت من الجوع فاما التطبب فی اصلہ فلا یجب فکیف یباح فیہ الحرام الثالثۃ ہؤلاء القوم الذین قتلوا الرعاۃ وقطعوا ایدیہم وارجلہم وسمروا اعینہم وترکوہم عطاشا فی الحر

شرح سراج احمد

هكذا روى مالك بن انس ويحيى بن سعيد القطان وغير واحد من الحفاظ همچنین روایت کرده است امام مالک و يحيى و بسیار کسان از حفاظ حدیث عن هشام بن عروة عن ابيه عن عبد الله بن الارقم از ہشام بن عروہ از عروہ از عبد اللہ بن ارقم وروى وهيب بلفظ تصغیر ست وغيره عن هشام بن عروة عن ابيه عن رجل عن عبد الله بن الارقم یعنی عروہ از عبد اللہ بواسطہ ولی واسطہ حدیث کرده است وهو قول غير واحد من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين یعنی در وقت اضرار وشدت تقاضای خلا ابتدا بخلا قول بسیار کسان ست از صحابہ وتابعین وبه يقول احمد واسحق وبآن قائل گشته است امام احمد واسحق قالا لا يقوم الى الصلوة وهو يجد شيئا من الغائط والبول گفته اند ہر دو که برنخیزد بسوی نماز در حالیکہ او یابد چیزی را یعنی خلل و تقاضای غائط وبول را قالا گفته اند ہر دو امام احمد واسحق ان دخل في الصلوة فوجد شيئا من ذلك فلا ينصرف ما لم يشغله اگر در آمد مردی در نماز پس یافت چیزی را از غائط وبول پس برنگردد از نماز مادامیکہ مشغول نسازد او را از حضور نماز وقال بعض اهل العلم لا بأس ان يصلي وبه غائط او بول ما لم يشغله ذلك عن الصلوة و گفته اند بعضی اہل علم باک نیست اینکہ بگذارد وشروع کند در نماز در حالیکہ با مصلی باشد تقاضای غائط یا بول مادامیکہ مشغول نسازد مصلی را آن تقاضا از نماز وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفة رح **باب** ما جاء في الوضوء من الموطى باب ست در بیان وضو کردن از راه رفتن در نجاسات وقاذورات حدثنا قتيبة ثنا مالك بن انس عن محمد بن عمارة عن محمد بن ابراهيم عن ام ولد لعبد الرحمن بن عوف قالت قلت لام سلمة انى امرأة اطيل ذيلي وامشي في المكان القذر گفت ام ولد عبد الرحمن بن عوف ومسمی نگشته است ومجہول ہم نشده است کہ در حدیث طعن کرده آید چرا کہ روایت معلوم ست کہ ام ولد عبد الرحمن بن عوف ست گفت پرسیدم وگفتم مر ام المومنین ام سلمہ را بدرستیکہ من زنی ام کہ دراز میکنم دامن جامہ خود را وراه میروم در راه پلید یعنی اورا چہ چیز پاک کند شویم یا جدا کنم فقالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يطهره ما بعده پس گفت ام سلمہ در جواب آن پاک میگرداند او را چیزیکہ بعد از رفتن در مکان قذر ست یعنی بعد از ان کہ در جای پاک راه میروی خاک بدامن میرسد پاک میگرداند او را چنانکہ در حدیث ابی ہریره است و درین حدیث

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في الوضوء من الموطى اى لاجل موضع المشي قال ابن العربي مفعل بكسر العين من وطى وهو اسم الموضع اى المكان القذر ويكون بفتحها والمعنى واحد **قوله** انى امرأة اطيل ذيلي وامشي في المكان القذر فقالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يطهره ما بعده يعني يطهره ما بعده من المكان بزوال ما تشبث بالذيل من القذر اليابس كذا قاله بعض علمائنا وهذا على تقدير صحة الحديث متعين عند الكل لانعقاد الاجماع على ان الثوب اذا اصابته نجاسة لا يطهر الا بالغسل بخلاف الخف فان فيه خلافا وهكذا ذكره في المجمع وقول المصنف الا ان يكون رطبا يفيد تخصيص الحديث

قوت المغتذی

يطهره ما بعده قال مالك اراه في القشب اليابس

عارضة الاحوذی

حتى ماتوا فامثل النبي صلى الله عليه وسلم ذلك فيهم من فعله مثل ما فعلوا مماثلة القصاص وهي مسألة طويلة من الخلاف وقد بيناها في التلخيص وغيره ويأتي بيانها في موضعه ان شاء الله تعالى وقد قال مالك انما فعل به ذلك قصد التعذيب حينئذ يماثل بفعله وهو نص الحديث

باب في الوضوء من الريح ابو صالح عن ابي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا وضوء الا من صوت او ريح وعنه اذا كان احدكم في المسجد فوجد ريحا بين اليتيه فلا يخرج حتى يسمع صوتا او يجد ريحا وعن همام

شرح سراج احمد

ام سلمه البته حمل بر قذر یابس می باید کرد چه اجماع منعقد ست که جا بیچون پلید گردد پاک نشود مگر بشستن بخلاف نعلین وخفین که جماعه از تابعین بدان رفته اند که پاک میشوند بدلک اگرچه نجاست رطب باشد چنانکه قول امام شافعی و ابو یوسف است وروی عبد الله بن المبارك هذا الحديث عن مالك بن انس عن محمد بن عمارة عن محمد ابن ابراهيم عن ام ولد لهود بن عبد الرحمن بن عوف عن ام سلمة وهو وهم یعنی گوید در روایت کرده عبد الله بن مبارک این حدیث را از طریق مالک تا آخر لیکن فرق در اسناد اول واین اسناد ام ولد هود ابن عبد الرحمن ست بروایت لفظ هود وآن وهم ست وانما هو عن ام ولد لابراهيم بن عبد الرحمن بن عوف عن ام سلمة وهذا الصحيح وهمین راسته است صحیح که عن ام ولد لابراهيم لعبد الرحمن بن عوف ست وفي الباب عن عبد الله بن مسعود ودرین باب حدیثی مروی گشته است از عبد الله بن مسعود ابوداؤد وحاکم از ابی هریره باین عبارت روایت کرده که اذا وطی احدکم بنعله الاذی فان التراب له طهور ودر دیگر روایت ابی داؤد از ابی هریره وعائشه باین عبارت آمده اذا وطی الاذی بخفیه فطهورها التراب وبیهقی وابن عدی در کامل از ابی هریره باین عبارت اخراج کرده که الطرق تطهر بعضها بعضا قال كنا نصلي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا نتوضأ من الموطئ گفت عبد الله بن مسعود بودیم ما که میگذاردیم نمازی را همراه آنحضرت در حالیکه وضو نمیکردیم از پامال کردن زمین پلید وغیر پلید وانجا مراد از وضو غسل رجلین باشد که برهنه پا از خانها مسجد می آمدند ونماز میگذاردند بے غسل آنها قال ابو عيسى وهو قول غير واحد من اهل العلم گفت مصنف وآن قول بسیار کسان ست از اهل علم قالوا اذا وطئ الرجل على المكان القذر ان لا يجب عليه غسل القدم الا ان يكون رطبا فيغسل ما اصابه گفته اند اهل علم چون پامال کند آدمی وبرود بر آن زمین برهنه پا بر مکان پلیدی واجب نباشد بر آن کس شستن پا مگر وقتی واجب شود که باشد نجاست تر که پا ملوث بآن گردد پس بشوید چیزی را که رسیده او را نجاست

باب ماجاء في التيمم

در بیان آنچه آمده است در جواز تیمم حدثنا ابو حفص عمرو بن علي الفلاس نام ابو حفص عمرو بن علی ست فلاس بفتح فا و تشدید لام وسین مهمله در تقریب ست عمرو بن علی بن بحر بن کنیز بنون وزا ابو حفص الفلاس الصيرفي الباهلي

شرح ابی الطیب

قوله ولا نتوضأ من الموطئ اى لا نغسل ارجلنا او لا نتنظف من الموطئ اى من اجل موضع الوطئ والمشي الظاهر ان هذا ايضا محمول على ما اذا كان النجس يابسا واما اذا كان رطبا فيجب غسل الرجل الا اذا حمل الوطئ على وطئ النعل وقيل محمول على الذى غلبت فيه الطهارة على النجاسة عملا باصل الطهارة واشارة الى ترك الوسوسة

قوت المغتذی

ولا نتوضأ من الموطئ قال ابن العربي مفعل بكسر العين من وطئ وهو اسم الموضع اى المكان القذر ويكون بفتحها والمعنى واحد ويجوز من الموطوء بمعنى مفعول قال في النهاية اى ما يوطأ من الاذى في الطريق اراد لا نعيد الوضوء منه لانهم كانوا لا يغسلونه

نفحة الاحوذي

عن ابی هريرة عنه ايضا صلى الله عليه وسلم ان الله لا يقبل صلوة احدكم اذا احدث حتى يتوضأ احسان صحاح اخرجه في ثمان مسائل الاولى قال العلماء ان الطهارة والنظافة للقاء الله مشروعة والتوجه بين يديه استقباله موضوعة وهي على الاطلاق محبوبة ولكن لما قل منا ايفاء حق الاحوال بها مناجات الله سبحانه وكذلك كانت في موضع الشريعة مطلقة ثم ربطت بالاحداث عبادة لا يعقل معناها وقد اشار بعض من تكلم على حكمة الشريعة الى ان يتبين تعلقها بالاحداث معنى معقولا فلم يتفق له صحيحا الثانية

عارضة الاحوذی

قوله اختلفوا في صفة الاسباب التي تتعلق وجوبها بها على ثلاثة اقوال الاول انها تتعلق بكل خارج من المخرج المعتاد نجس من البدن قال ابو حنيفة وجماعة الثاني انها تتعلق بكل خارج من المخرج المعتاد قال الشافعي الثالث انها تتعلق بكل خارج معتاد من المخرج المعتاد قاله مالك وهي من طوليات مسائل الطهارة تبتني على اصل من اصول الفقه وهو خروج الخطاب على المعتاد في اللفظ دون النادر منه الداخل في عمومه على ما نشير اليه ان شاء الله اما ابو حنيفة فيتعلق بآثار كلها لا صحة لها تو ثو

شرح سراج احمد

البصری ثقه حافظ از عاشره بود در سنه تسع واربعین ومائتین وفات کرد ثنا یزید بن زریع ثنا سعید عن قتادة عن عزرة بفتح مهمله وسکون زا پستر راء و ها ابن ثابت بن ابی زید بن اخطب الانصاری بصری ثقه از سابعه بود عن سعید ابن عبد الرحمن بن ابزی خزاعی مولاهم الکوفی ثقه از ثالثه بود عن ابیه عبد الرحمن بن ابزی بفتح همزه وسکون موحده وزای معجمه مقصور خزاعی مولاهم صحابی صغیر ست واکثر علما را اتفاق ست که از تابعین ست در عهد امیر المومنین عمرؓ در کوفه وفات کرد عن عمار بن یاسر بن عامر بن مالک العنسی یاسر تحتیه بود او و پدر او یاسر و مادر او که اسلام آورده بودند قدیم و بود عمار از مستضعفین که در راه خدا عذاب کرده شده بکه تا رجوع کنند از اسلام و در آتش می سوختند او را مشرکان مکه پس بود آنحضرت که میگذشت بروی و دست مبارک بروی می مالید و میفرمود یا نار کونی بردا وسلاما علی عمار کما کنت علی ابراهیم و هجرت کرد بسوی حبشه و نماز گذارد بسوی قبلتین و او از مهاجرین اولین سابقین بود حاضر گشت بدر و جمیع مشاهد را و در صفین همراه علی مرتضی کشته شد سنه سبع وثلثین از عمر هفتاد و سه ان النبی صلی الله علیه وسلم امره بالتیمم للوجه والکفین بدرستیکه آنحضرت امر فرمود عمار را بتیمم کردن بدو ضرب یکی برای روی و دیگر برای دستها وفی الباب عن عائشة که عبد الرزاق روایت کرده که گفت عمار کنت مع النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر ومعه عائشة فهلک عقد لها فاحتبس الناس فی ابتغائه حتی اصبحوا ولیس معهم ماء فنزل التیمم فقاموا فضربوا بایدیهم فمسحوا بها وجوههم ثم عادوا فضربوا بایدیهم فمسحوا بایدیهم الی الابطین او قال الی المناکب و در صحیحین نیز مروی ست وابن عباس و روایت شده از ابن عباس چنانکه اخراج کرده از وی حاکم وبیهقی وعبد الرزاق وطبرانی و حاکم از عبد الله بن عمر وابی امامة الباهلی واحمد از عمار بن یاسر اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث عمار حدیث حسن صحیح وقد روی عن عمار من غیر وجه گفت مصنف حدیث عمار که باین اسناد مذکور ست حدیثی ست حسن صحیح و تحقیق روایت کرده شده است از عمار از بسیار طرق وهو قول غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وآن قول بسیار کسان ست از اهل علم از صحابه منهم علی وعمار وابن عباس وغیر واحد من التابعین وقول بسیار کسان ست از تابعین منهم الشعبی وعطاء ومکحول قالوا گفته اند ایشان التیمم ضربة للوجه وضربة للیدین الی تیمم دو ضرب اند یکی ضرب برای روی و دیگر ضرب برای دستهاست تا آرنج دست وبه یقول احمد واسحق و بآن قائل اند امام احمد واسحق وقال بعضهم و گفته اند بعضی علما

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی التیمم **قوله** امره بالتیمم للوجه والکفین ظاهر سوق الکلام دال علی ان المقصود منه ان التیمم للکفین فقط او للیدین الی المرفقین لا ان التیمم ضربة او ضربتان ویدل علیه قول المصنف فضعّف بعض اهل العلم حدیث عمار عن النبی صلی الله علیه وسلم فی التیمم للوجه والکفین الی آخره واصل حدیث عمار کما رواه البخاری فی حدیث طویل فقال النبی صلی الله علیه وسلم انما کان یکفیک هکذا فضرب النبی صلی الله علیه وسلم بکفیه الارض ونفخ فیهما ثم مسح بهما وجهه وکفیه قال المحقق ابن الهمام المراد بالکفین الذراعان اطلاقا لاسم الجزء علی الکل ومع هذا لا یتم وعلیه الجمهور لا ینتقد بمرتین بعد قوله فضرب لکن مقصود الترمذی من ذکر الحدیث ما ذکرناه

شرح سراج احمد

در بعضی نسخه قال بعض اہل العلم آمده منهم ابن عمر و جابر و ابراهيم بعضی از اہل علم از صحابہ عبد اللہ بن عمر و جابر بن عبد اللہ و از تابعین ابراہیم نخعی والحسن وحسن بصری اند میگویند که التيمم ضربة للوجه وضربة لليدين الى المرفقين تیمم دو ضرب اند یک ضرب برای روی ست و دیگر ضرب برای دستہاست تا مرافق وبه يقول سفيان الثوری ومالك وابن المبارك والشافعی و ہمین ست مذہب امام ما ابوحنیفه وقد روی هذا الوجه عن عمار في التيمم انه قال الوجه والكفين من غير وجه وتحقیق روایت کرده شده است این وجه و این طریق از عمار در تیمم بدرستیکه عمار گفت وجه و کفین را و این ثابت شده است از بسیار طرق وقد روی عن عمار انه قال تيممنا مع النبي صلى الله عليه وسلم الى المناكب وتحقیق روایت کرده شده است از عمار بن یاسر بدرستیکه عمار گفت تیمم کردیم ما ہمراه آنحضرت تا بدوش والاباط و تا بغلها یعنی استیعاب تمام دست میکردیم فضعف بعض اهل العلم پس تضعیف کرده اند بعضی اہل علم و در بعضی نسخه بجای لفظ اہل العلم اہل الحدیث ست حديث عمار عن النبي صلى الله عليه وسلم في التيمم للوجه والكفين تضعیف کرده اند حدیث عمار بن یاسر را از آنحضرت در بیان تیمم که ضربه است برای روی و یک ضربه است برای کفین لما روی عنه حديث المناكب والاباط از جہت آنکہ روایت کرده شده است از عمار حدیث مناکب و اباط قال اسحق بن ابراهيم حديث عمار في التيمم للوجه والكفين هو حديث صحيح گفت اسحق بن ابراہیم حدیث عمار بن یاسر در حق تیمم برای روی و دستہا آن حدیث ست صحیح وحديث عمار تيممنا مع النبي صلى الله عليه وسلم الى المناكب والاباط ليس هو بمخالف لحديث الوجه والكفين وحدیث عمار بن یاسر که تیممنا مع النبي صلى الله عليه وسلم الى المناكب والاباط نیست آن حدیث مخالف مر حدیث الوجه والکفین را لان عمار لم يذكر ان النبي صلى الله عليه وسلم امرهم بذلك زیرا چه عمار ذکر نکرده است که آنحضرت امر کرده صحابه را بآن وانما قال فعلنا ذلك كذا كذا فلما سال النبي صلى الله عليه وسلم امره بالوجه والكفين وجز این نیست که کردیم ما آن تیمم را چنان چنان پس ہرگاه پرسید عمار آنحضرت را امر کرد او را بضربه برای روی و ضربه برای دستہا والدليل على ذلك ما افتى به عمار بعد النبي صلى الله عليه وسلم في التيمم انه قال الوجه والكفين و دلیل بران آنست که آنچه فتوی داده بآن عمار پس از وفات آنحضرت در شان تیمم که بدرستیکه آنحضرت فرموده وجه و کفین را ففي هذا دلالة على انه انتهى الى ما علمه النبي صلى الله عليه وسلم پس درین حدیث دلالت ست

شرح ابی الطیب

قوله التيمم ضربة للوجه وضربة لليدين الى المرفقين وهو مذهبنا واجابوا عن حديث الباب بان المراد به صورة الضرب للتعليم لا بيان جميع ما يحصل به التيمم **قوله** ومالك المشهور عند المالكية وجوب ضربتين والمسح الى المرفقين واختلف عندهم اذا اقتصر على الرسغ وصلى فالمشهور انه يعيد في الوقت نقله القسطلاني اقول مقتضاه ان المسح عندهم الى المرفقين واجب الا انه اذا مسح على الرسغين وصلى وخرج الوقت لا تجب اعادة الصلوة كانهم قالوا بذلك لظاهر حديث عمار والله اعلم **قوله** قال الوجه والكفين بالجر على الحكاية **قوله** ففي هذا دلالة على انه انتهى الى ما علمه النبي صلى الله عليه وسلم اى ان عمار انتهى الى ان التيمم للوجه والكفين فكان هو آخر الامرين فالاول ما فهموا من اطلاق اليد في الكتاب في اية التيمم والثاني ما انتهوا اليه بتعليم النبي صلى الله عليه وسلم فكان الثاني

عارضة الاحوذي

عن عائشة وتميم الداري وغيرهما عن النبي صلى الله عليه وسلم فلا نعول عليهما وتعلق من المعنى بان قال ان الدم خارج نجس فاوجب الوضوء كالغائط وعلل هذا لكل نجس خارج وهذا فاسد من ثلثة اوجه الاول انه منقوض على اصله فانه لو نقض الوضوء كثيره لنقض قليله او نقضه سيلانه لنقضه ظهوره او نقضه خروجه بنفسه لنقضه اخراج غيره له كالغائط والبول الثاني انه لا يسلم وجوب الوضوء بالغائط النجاسة وانما ذلك عبادة لا يعقل معناها الثالث ان هذا

شرح سراج احمد

برآنکہ بدرستیکہ عمار بغبار رسانیدہ بسوی چیزیکہ آموختہ بود او را آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و در اختلاف الائمہ نوشتہ است والمسح فی الیدین للتیمم الی المرفقین عند ابی حنیفۃ وعلی الجدید من قول الشافعی وعن مالک و احمد الی المرفقین مستحب والی الکوعین جائز وحکی عن الزہری المسح الی الآباط حدثنا یحیی بن موسی ثنا سعید بن سلیمان ثنا ہشیم عن محمد بن خالد القرشی عن داود بن حصین عن عکرمۃ عن ابن عباس انہ سئل عن التیمم بدرستیکہ عبد اللہ بن عباس پرسیدہ شد از حال تیمم فقال ان اللہ تعالی قال فی کتابہ حین ذکر الوضوء پس گفت عبد اللہ بن عباس بدرستیکہ حق تعالی فرمودہ است در کتاب خود آنجا کہ ذکر کردہ است حال وضو را کہ فاغسلوا وجوہکم وایدیکم الی المرافق پس بشوئید شما در وضو رویہای خویش را و دستہای خویش را تا بمرافق وقال فی التیمم و فرمود در شان تیمم در ہمانجا فامسحوا بوجوہکم وایدیکم منہ پس مسح کنید شما رویہا خویش و دستہای خویش را تا بمرافق از ان خاک پاک یعنی غرض ابن عباس آنست کہ تیمم خلیفہ وضوست و در وضو شستن دستہا تا بمرافق اند و در تیمم نیز تا بمرافق باشد کہ متصل وضو در یک آیت تیمم را ذکر فرمودہ است قال والسارق والسارقۃ فاقطعوا ایدیہما فرمود حق تعالی در حق دزدان کہ مرد دزد و زن دزد کہ دزدی کند و مال را از حرز دزدی کند مقدار دہ درم شرعی پس ببرید دستہای ایشان را فکانت السنۃ فی القطع الکفین پس شد سنت در بریدن دست دزد دستہا انما ہو الوجہ والکفین یعنی التیمم جز این نیست کہ مذکور در وضو و تیمم روی مع سر و دو دست باشد یعنی در تیمم قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح غریب گفت مصنف این حدیث ابن عباس حدیثی ست حسن صحیح غریب **باب** بتنوین ست بی ترجمہ

حدثنا ابو سعید الاشج ثنا حفص بن غیاث و عقبۃ بن خالد قالا ثنا الاعمش و ابن ابی لیلی عبد الرحمن الانصاری تابعی مشہور امام در فقہ قاضی کوفہ صاحب مذہب گاہ اطلاق کردہ میشود بابن ابی لیلی بر پسر وی محمد بن عبد الرحمن و گویند محدثین چون اطلاق کنند ابن ابی لیلی مراد دارند از وی پدر او را و فقہا چون اطلاق میکنند ابن ابی لیلی مراد میدارند محمد را و ولادت او در سنہ اربع وسبعین بود و در سنہ ثمان و مائۃ وفات کرد عن عمرو بن مرۃ عن عبد اللہ بن سلمۃ بکسر لام مرادی الکوفی صدوق بود

شرح ابی الطیب

ہو المعتبر والمعمول بہ ویدل ہذا علی جواز الاجتہاد فی زمن النبی صلی اللہ علیہ وسلم لان عمارا رضی اللہ عنہ اجتہد اولا ثم لما علمہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ترک **قولہ** فکانت السنۃ فی القطع الکفین ای الطریقۃ فی الدین قطع الکفین للسرقۃ یعنی بسبب اطلاق الید فی آیۃ السرقۃ فکذا التیمم یکفی فیہ مسح الوجہ والکفین لاطلاق الید فی آیۃ التیمم ومطلق الید الکفان بدلیل آیۃ السرقۃ وللجمہور ان الاستدلال بآیۃ الوضوء اولی لان التیمم والوضوء شرطان لصحۃ الصلوۃ واریدبالید فی آیۃ الوضوء الید الی المرفق فکذا المراد فی آیۃ التیمم الا انہ ترک القید اعتمادا علی آیۃ الوضوء والمراد بالکفین فی الحدیث الیدان کما نقلنا ذلک عن المحقق وفی القاموس الکف الید والکوع **قولہ** انما ہو الوجہ والکفین تقریر للمطلوب والجواب بعد الفراغ من تقریر الدلیل والظاہر ان یقول الکفان لانہ خبر ہو بطریق العطف الا ان یقال انہ بحذف المضاف وابقاء جر المضاف الیہ علی حالہ ای انما ہو مسح الوجہ والکفین وہو قلیل لکنہ وارد کقراءۃ ابن جماز واللہ یرید الآخرۃ بجر الآخرۃ ای عرض الآخرۃ ای متاعہا

عارضۃ الاحوذی

ینتقض بالملامسۃ الفاحشۃ وبالتقاء الختانین فانہما یوجبان الطہارۃ ولیست ہنالک نجاسۃ واما الشافعی فیتعلق بعموم قولہ او جاء احد منکم من الغائط وعول مالک علی ان ہذا الخطاب خارج علی المعتاد فکل ما خرج عنہ لو یتناولہ وذلک محقق فی الاصول والخلاف الثالثۃ قولہ لا وضوء الا من صوت او ریح لا ینفی وجوب الوضوء من غائط وبول من خمسۃ اوجہ احدہا ان الشریعۃ لم تات جملۃ وانما جاءت آحادا وفصولا تتوالی واحدا بعد الآخر

شرح سراج احمد

وتغیر در حفظ او رفتہ بود از ثامنہ است عن علی قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یُقرئنا القرآن علی کل حال ما
لو یکن جنبا گفت علی مرتضی بود آنحضرت کہ می خوانانید ما را قرآن بر ہر حال بر حدث یا بر غیر حدث می بود ما دامیکہ نمی بود جنب
قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن صحیح وبہ قال غیر واحد من اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین
وبآن قائل گشتہ اند بسیار کسان از صحابہ وتابعین قالوا یقرأ الرجل القرآن علی غیر وضوء گفتہ اند صحابہ وتابعین کہ بخواند آدمی
قرآن را بی وضو کہ خواندن آن بی وضو بادر واست ولا یقرأ فی المصحف الا وھو طاھر ونخواند آدمی قرآن را در مصحف مگر
خواند او را کہ او با وضو باشد وبہ یقول سفیان الثوری والشافعی واحمد واسحق وہمین ست مذہب امام ابی حنیفہ
رحمۃ اللہ علیہ **باب** ما جاء فی البول یصیب الارض باب ست در بیان انچہ آمدہ است در حق شاشا کہ برسد زمین را
وحکم آن چیست حدثنا ابن ابی عمر وسعید بن عبد الرحمن المخزومی قالا ثنا سفیان بن عیینۃ عن الزہری
عن سعید بن المسیب عن ابی ہریرۃ قال دخل اعرابی المسجد گفت ابو ہریرہ در آمد مردی بادیہ نشین در مسجد
والنبی صلی اللہ علیہ وسلم جالس در حالیکہ آنحضرت نشستہ بود در مسجد شریف فصلی پس نماز گذارد آن مرد
فلما فرغ پس ہر گاہ فارغ گشت از نماز قال اللہم ارحمنی ومحمدا ولا ترحم معنا احدا گفت آن مرد واین دعا کرد کہ
بار خدا رحم کن مرا ومحمد را ورحم مکن با ما دیگر کس را فالتفت الیہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم پس التفات
فرمود بسوی وی آنحضرت فقال لقد تحجرت واسعا پس فرمود آنحضرت ہر آئینہ تحقیق منع کردی تو

شرح ابی الطیب

باب فی الرجل یقرأ القرآن علی کل حال **قولہ** یقرئنا القرآن علی کل حال من باب الافعال فیجوز للمحدث
ان یقرأ القرآن وروی مسلم عن عائشۃ رضی اللہ تعالی عنہا قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یذکر اللہ علی کل احیانہ وفی ابی داود فیقرئنا القرآن ویاکل معنا اللحم لیس الجنابۃ **قولہ**
ولا یقرأ فی المصحف ظاھرہ ولا یمس لکن یحمل علی ما اذا مسہ لانہ اذا لم یمسہ وینظر فیہ ویقرأ
جاز **باب** ما جاء فی البول یصیب الارض **قولہ** دخل اعرابی المسجد
زاد الدارقطنی فقال یا محمد متی الساعۃ فقال لہ ما اعددت لہا فقال لا والذی
بعثک بالحق ما اعددت لہا من کبیر صلوۃ ولا صیام الا انی احب اللہ ورسولہ فقال انت مع من
احببت **قولہ** لقد تحجرت واسعا ای اعتقدت ما لا منع فیہ من رحمۃ اللہ تعالی
قالہ ابن العربی والظاہر انک دعوت بمنع ما لا منع فیہ من رحمۃ اللہ تعالی

قوت المغتذی

دخل اعرابی المسجد زاد الدارقطنی فقال یا محمد متی الساعۃ فقال ما اعددت لہا فقال لا والذی بعثک
بالحق ما اعددت لہا من کبیر صلوۃ ولا صیام الا انی احب اللہ ورسولہ فقال انت مع من احببت قال وھو
شیخ کبیر لقد تحجرت واسعا قال ابن العربی معناہ اعتقدت المنع فی ما لا منع فیہ من رحمۃ اللہ تعالی زاد
الدارقطنی فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم دعوہ عسی ان یکون من اہل الجنۃ

عارضۃ الاحوذی

حتی اکمل اللہ الدین
باتمامہا وذلک
ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم قال
لا یحل دم امرء
مسلم الا باحدی
ثلث کفر او زنی
او ردۃ ثم قتل العلماء
بعشرۃ اسباب و
نحوہا بزیادات
اولہ کذلک ھھنا
ثالثہا ان قولہ لا
وضوء الا من صوت
او ریح فیحمل علی
البول والغائط
بانہ خارج معتاد
فینقض الوضوء
کالصوت والریح
رابعہا ان المراد
بذلک حال کونہ
فی المسجد ولا یاتی
فیہ الا الصوت والریح
خامسہا ان المراد
بذلک الصلوۃ
وعلیہ یدل
الحدیث الصحیح
ایضا ونصہ عباد
ابن تمیم عن عمہ

عارضة الاحوذي

شكا الى النبي صلى الله عليه وسلم الرجل يخيل اليه انه يجد الشئ في الصلوة قال لا ينصرف حتى يسمع صوتا او يجد ريحا وانه قد جاء وجوب الوضوء من البول والغائط في حديث صفوان بن عسال الآتي ان شاء الله تعالى الرابعة حديث عباد هذا نص صحيح في ان الشك في الطهارة لا يوجب الوضوء وتحقق القول في ذلك قد بيناه في غير موضع لبابه ان الخواطر في النفوس يخلقها الله ابتلاء وفتنة على اسباب ولا تخلو من ثلثة احوال اما ان يتعارض على اصل الاستواء و اما ان يترجح احد المتعارضين على الآخر

حل اللغة له ذنوب دلو بزرگ پر آب یا دلوی که در آن آب باشد ... ۱۲ منتهی الارب فی لغات العرب ... اعرابی ... جمع اعراب ... منتهی الارب فی لغات العرب

شرح سراج احمد

رحمتی را که واسع بود یعنی رحمت حق تعالی واسع ست چرا منع کردی بمنع کردن بر دیگر کس فلم یلبث ان بال فی المسجد پس درنگ نکرد آن مرد بادیه نشین اینکه شاشا کرد در مسجد فاسرع الیه الناس پس بزودی شدند بسوی آن مرد مردم تا زجر کنند و بزنند او را فقال النبی صلی الله علیه وسلم اهریقوا علیه سجلا من ماء پس فرمود آنحضرت صحابه را بریزید برجای بول او دلوی از آب سجلا بفتح سین مهمله وسکون جیم دلو عظیم که پر آب باشد او دلوا من ماء شک راویست در لفظ سجل و دلو و در روایت بخاری از ابی هریره بلفظ سجلا او ذنوبا آمده و در روایت دیگر از بخاری و مسلم از انس لفظ دلوا واقع شده است ثم قال انما بعثتم میسرین فرمود آنحضرت مر صحابه را چون اراده زجر اعرابی کردند که شما برانگیخته نشدید و پیدا کرده نشدید مگر آسانی کنندگان در دین و مهربانی نمایندگان ولم تبعثوا معسرین و برانگیخته نشدید دشواری کنندگان این صفت آنحضرت ست صلی الله علیه وسلم که بغایت رفق و مهربانی و سهولت و سماحت دین و شریعت موصوف ست صحابه را که متبعان اویند بآن موصوف ساخت مقصود ترغیب و تحریض بر رفق و لطف ست بآن اعرابی که بول کرد شیخ عبد الحق در ترجمه مشکوة نوشته است این حدیث دلالت دارد برآنکه زمین پاک میگردد بریختن آب بر نجاست بکثرت و غلبه و برآنکه غساله نجاست در شاشا پاک ست اگر برجای دیگر افتد از جامه و بدن و زمین یا از حصیر بر زمین چکید و علما را درینجا اختلاف ست مختار آنست که اگر بعد پاک شدن محل جدا گردد پاک ست و اگر پیش از پاک شدن محل جدا گردد پلید ست و اگر جدا گردد و رنگ و بوی آن متغیر باشد پلید میگردد باتفاق کذا فی مجمع البحار و طیبی گفته که این حدیث دلالت دارد برآنکه زمین چون پلید گردد بخشک شدن پاک نگردد و کندن زمین و برداشتن خاک از آن واجب ست و نزد ابی حنیفه زمین بخشک شدن پاک میگردد و اگر تا خشک شدن نگذارند زمین را باید کند و خاک از آن باید برداشت تا پاک گردد انتهی و معلوم نیست که اصحاب ما در جواب این سخن چه گفته اند و من گفتم بحمد الله توفیقت

(حاشیه: بفتح ذال دلو کلان ۱۲ — جواهر ربی ۱۲)

شرح ابی الطیب

قوله فاسرع الیه الناس ای توجه الیه الناس قائلین مه مه ای اکفف اکفف کما فی روایة **قوله** اهریقوا علیه امر من اهراق یهریق اهراقا نحو اسطاع اسطاعا واصله اراق فابدلت الهمزة هاء ثم جعل عوضا عن ذهاب حرکة العین فصارت کانها من نفس الکلمة ثم ادخل علیها الهمزة وسکون الهاء فی الامر لقیامه مقام فاء الکلمة ای صبوا **قوله** سجلا من ماء او دلوا من ماء السجل بفتح السین وسکون الجیم الدلو فیه الماء قل او کثر وهو مذکر قاله الطیبی وقال ابن العربی هو الدلو ملئ فان لم یکن فیها ماء فلیست بسجل قال و الدلو مؤنثة والسجل مذکر وقال تبین بروایة الدارقطنی ان البائل فی المسجد هو السائل عن الساعة والقائل ولا ترحم معنا احدا وذکر الحافظ ابن حجر انه ذو الخویصرة ورد ذلک من مرسل سلیمان بن یسار اخرجه ابو موسی المدینی فی الصحابة

قوت المغتذی

اهریقوا علیه ضبط بسکون الهاء وبفتحها سجلا قال ابن العربی هو الدلو ملئ ماء فان لم یکن فیها ماء فلیست بسجل قال و الدلو مؤنثة والسجل مذکر **فائدة** قال ابن العربی تبین بروایة الدارقطنی ان البائل فی المسجد هو السائل عن الساعة والقائل ولا ترحم معنا احدا وذکر الحافظ ابن حجر انه ذو الخویصرة ورد ذلک من مرسل سلیمان بن یسار اخرجه ابو موسی المدینی فی الصحابة

شرح سراج احمد

کہ حدیث دلالت نکرد بر آن کہ قوم در انجا نماز گذارند پیش از خشک کردن شاشا شاید کہ ریختن آب بالفعل برای آن بوده باشد تا نجاست سبک گردد و بوی و رنگ بول بجہت غلبۂ آب برطرف شود و پاک بخشک شدن شده باشد و حدیث ازین ساکت ست قال سعید گفت سعید بن عبد الرحمن قال سفیان وحدثنی یحیی بن سعید عن انس بن مالک نحو هذا گفت سفیان وحدیث کرده مرا یحیی بن سعید از انس بن مالک مانند این حدیث چنانکہ اخراج کرده اند شیخین ونسائی و حاکم و ابو داؤد و ابن حبان از ابی ہریرہ اخراج کرده اند و ابو داؤد از عبد اللہ بن مغفل بن مقرن مرسل وفی الباب عن عبد اللہ بن مسعود وابن عباس و واثلۃ بن الاسقع وہم درین باب حدیثی مروی گشتہ است از عبد اللہ بن مسعود وعبد اللہ بن عباس و واثلہ بن الاسقع قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند بعض اہل العلم وهو قول احمد واسحق و مصنف این حدیث را باسناد دیگر میگوید وقد روی یونس هذا الحدیث عن الزہری عن عبید اللہ بن عبد اللہ بن عتبہ بن مسعود عن ابی ہریرۃ تمام شد ابواب الطہارۃ و شروع میکند در ابواب نماز و گفت

ابواب الصلوۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بسم اللہ الرحمن الرحیم باب ما جاء فی مواقیت الصلوۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم

باب ست دربیان انچہ آمده است در ذکر اوقات نماز کہ از آنحضرت مروی گشتہ است

حدثنا هناد بن السری ثنا عبد الرحمن بن ابی الزناد عن عبد الرحمن بن الحارث بن عیاش بن ابی ربیعۃ عن حکیم بن حکیم ہر دو لفظ مکبر ست و هو ابن عباد و آن حکیم بن حکیم بن عباد ست ابن حنیف الانصاری الاوسی صدوق از خامسہ بود و قال اخبرنی نافع بن جبیر ابن مطعم نوفلی ابو محمد یا ابو عبد اللہ مدنی ثقۃ فاضل از ثالثہ بود در سنہ تسع وتسعین وفات کرد قال اخبرنی ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال امنی جبرئیل عند البیت مرتین امامت کرد مرا جبرئیل نزد خانۂ کعبہ دو بار یعنی گذارده ہر نماز را دو بار

شرح ابی الطیب

ابواب الصلوۃ قولہ امنی جبرئیل عند البیت ای الکعبۃ وفی روایۃ الامام الشافعی عند باب الکعبۃ وفی اخری فی مشکل الآثار للطحاوی عند باب البیت وزاد النسائی فی روایتہ عن جابر بن عبد اللہ فتقدم جبرئیل علیہ السلام ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خلفہ والناس خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

قوت المغتذی

ابواب الصلوۃ امنی جبرئیل عند البیت فی روایۃ الشافعی عند باب البیت قال ابن العربی سمعت من یقول فی المجالس والوارۃ فی کتاب ان جبرئیل لم یکن مصلیا وانما امہ بقولہ وایتاء بصورۃ الصلوۃ علی معنی تعلیم النبی صلی اللہ علیہ وسلم وهذا ضعیف یردہ ظاہر قولہ فصلی وهذا یقتضی انہ صلی مثلہ والذی عندی ان قول هذا القائل هذا القول انما هو من تعلق اصحاب الشافعی علی علمائنا فی صحۃ امامۃ المتنفل بهذا الحدیث قالوا فان جبرئیل کان متنفلا معلما والنبی صلی اللہ علیہ وسلم مفترض فحاذ عن ذلک بان جبرئیل لم یکن مصلیا واسقط قولہ امنی وقولہ ان جبرئیل ان کان مصلیا کان متنفلا وکان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مفترضا خلف متنفل دعوی فمن این علم عند احد ما کان جبرئیل علیہ فی الصلوۃ من تنفل وافتراض فان قیل لا تکلیف علی ملک فی هذہ الشریعۃ وانما هی علی الجن والانس قلنا ذلک لم یعلم عقلا وانما علم بالشرع وجبرئیل مامور بالامامۃ بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم ولم یوم غیرہ من الملائکۃ بذلک فکما

عارضۃ الاحوذی

واما ان ینتفی احدهما ویتعین الثانی حتی لا یبقی للآخر اثر فلما کانت هذہ ثلثۃ احوال وضع لها ثلثۃ اسماء لیقع العلم بها والتعلیم بها موافقا لمعناها فوضع للاول الشک ووضع للثانی الظن ووضع للثالث العلم والیقین فخص الاول باسمہ و استعمل الثانی فی موضع الاول استعمال الواحد فاذا فہمتم معنی الشک فلا یصلح القضاء باحدهما دون الآخر حتی ینظر فی غیرهما فیقضی بموجبہ علیهما اذ لا یصح ترجیح احدهما علی الآخر من غیر مزیۃ وهذا اصل مالک رحمہ اللہ فی مسائلہ حیث

شرح سراج احمد

دردو روز فصلی الظهر فی الاولی منهما پس گذارد جبرئیل نماز ظهر را در اول از ان دو روز حین کان الفیئ مثل الشراك در وقتیکه
گشت سایۂ آفتاب نیم روز مقدار بند نعل از زوال یعنی سایۂ اصلی که در وقت زوال آفتاب می باشد دران وقت مقدار بند نعل
زوال بود و ظاهر انست که مراد عرض شراک باشد و سایۂ اصلی آن را فی الزوال گویند مختلف میگردد باعتبار اختلاف امکنه واوقات
وبعضی بلاد باشد که در وی در بعضی فصول اصلا سایۂ اصلی نباشد چنانکه در مکہ معظمه در نوزدهم سرطان وهر بلدی که در تحت میل کلی
بود واز جهت بودن آفتاب بر سمت الراس وتفاوت آن بر حسب عرض البلد است چنانکه در علم هیأت تحقیق آن رست واز
برای معرفت آن طریقها ست ثم صلی العصر حین کان ظل کل شیئ مثل ظله پس گذارد نماز عصر را در وقتیکه گشت
سایۂ هر چیزی مقدار آن ودر بعضی نسخه مثل شلہ آمده است ثم صلی المغرب حین وجبت الشمس وافطر
الصائم پس گذارد نماز مغرب را در وقتیکه غروب گشت آفتاب وافطار کند روزه دار
روزه را ثم صلی العشاء حین غاب الشفق پس گذارد نماز عشا را هنگامیکه ناپید اشد شفق

شرح ابی الطیب

الحدیث وقال السیوطی فی حاشیته وقال ابن التین لما امر الله تعالی جبرئیل بتعلیم النبی صلی الله علیه وسلم هذه الصلوة
کانت فرضا علیه لانه امر بذلك فکانت صلوة النبی صلی الله علیه وسلم خلفه صلوة مفترض بمفترض انتهی اقول
فلیس فیه دلیل علی جواز صلوة المفترض خلف المتنفل **قوله** مرتین ای فی کل صلوة من الخمس مرتین والا ففی جمیع
الصلوات عشر مرات **قوله** فصلی الظهر فی الاولی ای فی المرة الاولی من الیوم الاول قیل ابتدأ بها مع ان فرض الصلوة
کان لیلا وقیاسه ان اول صلوة وجبت الصبح لان اول وقت الصبح فیه خفاء فلو ام فیه لربما خفی فیه بعض
الافعال ولا شك ان الحکم لا یثبت الا بعد البیان فلا تفرض الصلوات الا بعده ثم الحکمة فی البیان من الظهر الایماء
الی ان دینه سیظهر علی الادیان کلها **قوله** حین کان الفیئ مثل الشراك قال محیی السنة الشمس فی مکة
ونواحیها اذا استوت فوق الکعبة فی اطول یوم من السنة لم یر لشیئ من جوانبها ظل
فاذا زالت ظهر الفیئ قدر الشراك من جانب المشرق وهو اول وقت الظهر
والشراك احد سیور النعل الذی علی وجهها **قوله** وجبت الشمس ای سقطت

قوت المغتذی

خص بالامامة جاز ان یخص بالفریضة وقد روینا فی حدیث مالك من قول جبرئیل علیه السلام بهذا امرت برفع
التاء وبفتحها فاما رفع التاء فثابت صحیح فهو فی امر جبرئیل صریح ولم یعلم صفة امر الله تعالی له وهل قال له بلغ الی محمد هیأة
الصلوة قولا او فعلا او قولا وفعلا لما امر الله تعالی جبرئیل بتعلیم النبی صلی الله علیه وسلم فتکون صلوة النبی صلی الله علیه وسلم
خلفه صلوة مفترض خلف مفترض حین کان الفیئ مثل الشراك هو سیر النعل قال ابن العربی یعنی قصر الظل قال ابن قتیبة
یتوهم الناس ان الظل والفیئ بمعنی ولیس کذلك بل الظل یکون غدوة وعشیة من اول النهار الی آخره واما الفیئ فلا یکون الا
من بعد الزوال ولا یقال لما قبل الزوال فیئ وانما قیل لما بعد الزوال فیئ لانه ظل فاء من جانب الی جانب
ای رجع والفیئ الرجوع حین وجبت الشمس ای سقطت

عارضة الاحوذی

مابیناه فی اصول
الفقه ویعضده
حدیث الصحیحین
عن ابی هریرة قال
قال رسول الله صلی
الله علیه وسلم
اذا وجد احدکم
فی بطنه شیئا
فاشکل علیه اخرج
منه شیئ ام لا فلا
یخرج من المسجد
حتی یسمع صوتا
او یجد ریحا انتهی
اذا ثبت هذا فان
تیقن الحدث وشك
فی الطهارة او تیقن
الطهارة وشك
فی تمامها فلا خلاف
بین الامة انه یجب
علیه الوضوء اجماعا
فان تیقن الطهارة
وشك فی الحدث
بعد تیقن الطهارة
ففیه خمسة اقوال
الاول انه واجب
علیه یدل ظاهر
قول ابن القاسم فی
المدونة الثانی

شرح سراج احمد

وآن نزد امام ابی حنیفہ عبارت از بیاض ست کہ پس از غروب آفتاب در افق می باشد ونزد صاحبیہ عبارت از حمرات ست کہ در افق مستطیر بود ومقدار زمان آن باعتبار اختلاف امکنہ وفصول مختلف می باشد وبآن قائل گشتہ اند عمر بن الخطاب وعبد اللہ ابن عمر وابن عباس وعبادہ بن الصامت چنانکہ قائل گشتہ اند بآن صاحبیہ ودر ظاہر روایت از امام ابی حنیفہ شفق عبارت از بیاض ست چنانکہ مروی گشتہ است از ابی بکر الصدیق وعائشہ ومعاذ وابن الزبیر وابی ہریرہ رضی اللہ عنہم وعلمای متاخرین حنفیہ فتوی بقول صاحبیہ دادہ اند ثم صلی الفجر حین برق الفجر پس تر گذارد نماز فجر را ہنگامیکہ روشن شد فجر وبیاض ظاہر گشت در افق کہ عبارت از خیط ابیض ست وحرم الطعام علی الصائم وہنگامیکہ حرام شود خوردن ونوشیدن بر روزہ دار درین روز ہمہ نماز ہا را در اول وقت گذارد وصلی المرة الثانیة الظہر حین کان ظل کل شیٔ مثلہ وبگذارد جبرئیل دوم بار در روز دیگر ظہر را ہنگامیکہ گشت سایہ ہر چیزی مانند آن لوقت العصر بالامس نزد نماز عصر کہ دیروز بود ثم صلی العصر حین کان ظل کل شیٔ مثلیہ پس تر بگذارد نماز عصر را ہنگامیکہ گشت سایہ ہر چیزی دو چیند ان ثم صلی المغرب لوقتہ الاول پس بگذارد نماز مغرب را بر وقت اوکہ در اول روز گذاردہ بود از ین حدیث معلوم گشت کہ نماز مغرب را یک وقت است بخلاف نماز ہای دیگر چنانچہ قول جدید شافعی ست ثم صلی العشاء الاخرة

شرح ابی الطیب

قولہ برق الفجر بفتح الراء ای طلع **قولہ** وصلی المرة الثانیة الظہر حین کان ظل کل شیٔ مثلہ لوقت العصر بالامس ای فرغ من صلوة الظہر حین صار ظل کل شیٔ مثلہ مستقبلا ومتصلا لوقت العصر بالامس فعلی ہذا معنی قولہ ثم صلی العصر حین صار ظل کل شیٔ مثلہ ای ابتدأہا حین صار ظل کل شیٔ مثلہ وبہذا التاویل تبین ان الظہر فی الیوم الثانی والعصر فی الیوم الاول لم یکونا فی وقت واحد کما یدل علیہ ظاہر اللفظ وہذا الیتعین بہما وقت الظہر ویعرف ان الوقت من شروع الصلوة فی اولی المرتین الی الفراغ منہا فی المرة الثانیة وہذا معنی قولہ الوقت فیما بین ہذین الوقتین ای وقت الشروع فی المرة الاولی ووقت الفراغ فی المرة الثانیة وقال النووی واحتج الشافعی والاکثرون بظاہر الحدیث الذی نحن فیہ یعنی بہ ما رواہ مسلم عن عبد اللہ بن عمران نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا صلیتم الفجر فانہ وقت الی ان یطلع قرن الشیطان ثم اذا صلیتم الظہر فانہ وقت الی ان یحضر العصر فاذا صلیتم العصر فانہ وقت الی ان تصفر الشمس فاذا صلیتم المغرب فانہ وقت الی ان یسقط الشفق فاذا صلیتم العشاء فانہ وقت الی نصف اللیل وقالوا واجابوا من حدیث جبرئیل علیہ السلام بان معناہ فرغ من الظہر حین صار ظل کل شیٔ مثلہ وشرع فی العصر فی الیوم الاول حین صار ظل کل شیٔ مثلہ فلا اشتراک بینہما وہذا التاویل متعین لیجمع بین الاحادیث ولانہ اذا حمل علی الاشتراک یکون اخر وقت الظہر مجہولا لانہ اذا ابتدأ بہا

قوت المغتذی

حین برق الفجر بفتح الراء

عارضة الاحوذی

انہ ان کان فی الصلوة الغی الشک وان کان فی غیر صلوة اخذ بالشک الرابع انہ یقطع الصلوة الخامس قال ابن حبیب ان خیل الیہ ان ریحا خرجت منہ فلا یتوضأ الا ان یتیقن ذلک فمن اوجب الوضوء تعلق بان العبد مامور بالیقین ومن استصحب تعلق بان یقین الطہارة معہ والشک علیہ ضعیف فلا اقل من ان یؤثر فی الاستحباب ثم الثالث انہ اذا قرن بالشک وجود الصلوة لو یعتبر لانہ قد دخل فی الصلوة بیقین صحیح والقول الرابع یرجع الی الاول لانہ ما یشترط فی ابتداء الصلوة اشترط فی اثنائہا

عارضة الاحوذی

كستر العورة ونحوها ووجه قول ابن حبيب ان الحدث اخرج الريح من الاصل وبقي القول على ظاهره وتحقيقه ان الريح يتفق منه التخييل فاما البول فانه لا يتصور فيه تخييل وذلك من تصوره في الصلوة يكون كما يتصوره في غير الصلوة والامر فيهما واحد بدليل قوله اذا كان احدكم في المسجد فوجد بين اليتيه ريحا فلا يخرج فراعى الغاء التخييل دون اقتران الصلوة ولا يبقى الا من شك في نقض طهارته باليقين لا يرتفع بالشك ابدا عند احد وانما يمتزج الامر على الضعفاء بغيره فيشكل عليهم الفرق

شرح سراج احمد

حين ذهب ثلث الليل پستر بگذارد نماز عشاء دوم را که در اخیر روز بود هنگامیکه رفت ثلث شب تو صلی الصبح حين اسفرت الارض پستر بگذارد نماز صبح را هنگامیکه روشن شد زمین و زوال غلس گشت ثم التفت الى جبرئيل پستر التفات کرد بسوی من جبرئيل فقال يا محمد هذا وقت الانبياء من قبلك پس گفت ای محمد این وقت نماز پیغمبرانست

شرح ابی الطيب

حين صار ظل كل شئ مثله لم يعلم متى فرغ منها وحتى يكون آخر وقت الظهر مجهولا ولا يحصل بيان حدود الاوقات واذا حمل على ما تاولناه حصل معرفة آخر الوقت وانتظمت الاحاديث على اتفاق وبالله التوفيق انتهى اقول هذا تاويل حسن لو لم يعارضه صريح وقد عارضه ما في النسائي فانه رواه عن جابر بن عبد الله ان جبرئيل اتى النبي صلى الله عليه وسلم يعلمه مواقيت الصلوة فتقدم جبرئيل ورسول الله صلى الله عليه وسلم خلفه والناس خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى الظهر حين زالت الشمس واتاه حين كان الظل مثل شخصه فصنع كما صنع فتقدم جبرئيل ورسول الله صلى الله عليه وسلم خلفه والناس خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى العصر الى ان قال ثم اتاه في اليوم الثاني حين كان ظل الرجل مثل شخصه فصنع كما صنع بالامس فصلى الظهر ثم اتاه جبرئيل حين كان ظل الرجل مثلي شخصه فصنع كما صنع بالامس فصلى العصر فهذا صريح في انه تقدم للامامة للظهر في اليوم الثاني بعد صيرورة ظل الرجل مثل شخصه كما صنع في العصر في اليوم الاول فالظاهر ان حديث جبرئيل عليه السلام منسوخ بالاحاديث الواردة بعده مثل الحديث الذي رواه مسلم او يقال بنسخ وقت العصر بصلوة الظهر في اليوم الثاني في الوقت الذي صلى العصر فيه في اليوم الاول فيثبت وقت الظهر من الزوال الى ما بعد المثل قدر صلوة الظهر وبه يثبت ما ذهب اليه مالك وطائفة من العلماء اذا صار ظل كل شئ مثله دخل وقت العصر ولم يخرج وقت الظهر بل يبقى بعد ذلك قدر اربع ركعات كما عزى اليه النووي واما الجمع بانه صلى العصر اولا حين صار ظل كل شئ مثله بعد ظل الزوال وصلى الظهر ثانيا حين كان ظل كل شئ مع ظل الزوال فبعيد لحديث النسائي ولان فئ الزوال كان قليلا جدا لقوله في الحديث صلى حين كان الفئ مثل الشراك وهذا المقدار من الفئ يحصل ببعض الفاتحة فلا يتم الجمع بهذا التقرير والله اعلم بحقيقة الحال **قوله** هذا وقت الانبياء من قبلك قال ابن العربي ظاهره ان هذه الصلوات في هذه الاوقات مشروعة لمن قبلهم من الانبياء وليس كذلك وانما معناه هذا وقتك المشروع لك يعني الوقت الموسع المحدود بطرفين الاول والآخر مثل وقت الانبياء قبلك اي صلاتهم كانت موسعة الوقت

قوت المغتذی

هذا وقت الانبياء من قبلك قال ابن العربي ظاهره يوهم ان هذه الصلوة في هذه الاوقات كانت مشروعة لمن قبلهم من الانبياء وليس كذلك وانما معناه هذا وقت الشروع لك يعني الوقت الموسع المحدود بطرفين الاول والآخر وقت الانبياء قبلك يعني مثله وقت الانبياء قبلك اي صلاتهم كانت واسعة الوقت وذات طرفين

شرح سراج احمد

کہ پیش از تو بودند کہ ہر کدام را از ایشان بعضی ازان اوقات دادہ شدہ بودند اگرچہ مجموع اوقات خمس مخصوص این امت ست
والوقت فیمابین ھذین الوقتین و وقت نماز درمیان این دو وقت ست وفی الباب عن ابی ھریرۃ و در باب اوقات
صلوٰۃ حدیثی مروی گشتہ است از ابی ہریرہ چنانکہ اخراج کردہ آنرا امام احمد و بریدۃ و مروی گشتہ است از بریدۃ الاسلمی و
ابی بردہ چنانکہ اخراج کردہ مسلم وابی موسی الاشعری چنانکہ اخراج آن کردہ امام طحاوی وابی مسعود الانصاری و ابی سعید
الخدری کما اخرجہ احمد والطحاوی از عمرو بن حزم اخراج کردہ عبدالرزاق و اسحق و از ابی مسعود اسحق اخراج کردہ و جابر بن
عبداللہ و عمرو بن حزم والبراء بن عازب وانس بن مالک واحمد وابوداود و نسائی از ابن عمرو وابونعیم در حلیہ از معاذ و
دارقطنی از ابن عمر و بیہقی از مالک و ابن عساکر از ابن عمر موقوف از عبیداللہ و عبداللہ بن نافع از نافع از ابن عمر

حدثنا احمد بن محمد بن موسیٰ ثنا عبداللہ بن المبارک اخبرنی حسین بن علی بن الحسین
انی وھب بن کیسان عن جابر بن عبداللہ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال امنی جبرئیل فذکر
نحو حدیث ابن عباس بمعناہ پس ذکر کردہ جابر بن عبداللہ حدیث را مانند حدیث ابن عباس کہ مصنف
ذکر کردہ در الفاظ و معنے ولو یذکر فیہ و ذکر نکردہ است جابر در حدیث لفظ و عبارت لوقت العصر بالامس را وحدیث
جابر فی المواقیت قد رواہ عطاء بن ابی رباح و عمرو بن دینار وابوالزبیر عن جابر بن عبداللہ
عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحو حدیث وھب بن کیسان عن جابر عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم یعنے حدیث جابر بطرق متعددہ مروی گشتہ است قال ابو عیسیٰ حدیث
ابن عباس حدیث حسن گفت مصنف حدیث عبداللہ بن عباس حدیثی ست حسن

شرح ابی الطیب

وذات طرفین والا فلم یکن ھذہ الصلوات علی ھذہ المیقات الا لھذہ الامۃ خاصۃ وان کان غیرھم قد شارکھم
فی بعضھا وقد روی ابوداود فی حدیث العشاء اعتموا بھذہ الصلوٰۃ فانکم قد فضلتم بھا علی سائر الامم وکذا قال ابن
سید الناس وقال یرید فی التوسعۃ علیھم فی ان للوقت اولا و[illegible] الا ان الاوقات ھی اوقاتھم بعینھا **قولہ**
والوقت فیمابین ھذین الوقتین التعریف للعھد ای اول وقت صلیت وآخر وقت وما بینھما فی صلوٰۃ امکن
ذلک ھو الوقت واما المغرب فباعتبار ابتداء شروعہ وانتھاء صلاتہ لانہ صلاھا فی وقت واحد فی الیومین
وھذا یقتضی نسخ حدیث جبرئیل لانھم اجمعوا علی ان وقت المغرب الی الشفق لاحادیث وردت فی ذلک

قوت المغتذی

مثل ھذا والا فلم یکن ھذہ الصلوٰۃ علی ھذہ المیقات الا لھذہ الامۃ خاصۃ وان کان غیرھم قد شارکھم فی بعضھا وقد
روی ابوداود فی حدیث العشاء اعتموا بھذہ الصلوٰۃ فانکم قد فضلتم بھا علی سائر الامم وکذا قال ابن سید الناس یرید فی
التوسعۃ علیھم فی ان للوقت اولا و آخرا الا ان الاوقات ھی اوقاتھم بعینھا والوقت فیمابین ھذین الوقتین قال ابن سید الناس یرید ھذین
وما بینھما اما ارادتہ ان الوقتین اللذین اوقع فیھما الصلوٰۃ وقت لھما فتبین بفعلہ واما الاعلام
بان ما بینھما ایضا وقت فتبینہ قولہ علیہ الصلوٰۃ والسلام

عارضۃ الاحوذی

بین الظن والشک فالیقین یؤثر فیہ الظن والشک لا یؤثر فی الیقین بحال و الظن ھو الخاطر الذی یعتضد باسباب ومقد مات والشک ھو الخاطر المفرد الذی لا یعضدہ شئ وھذا امر عسیر ضبطہ الا علی الاحبار وعلی معارضۃ الظن بالیقین لا نعرفہ من روایۃ ابن وھب واحبار الا ھی و روی عن اصحابنا فی الاحتیاط بالوضوء اولی ما احمل علیہ الاحتیاط للعبادۃ السادسۃ قولہ اذا وجد احدکم ریحا بین الیتیہ فلا یخرج حتی یسمع صوتا او یجد ریحا فسوی بین الاول والثانی وھما مختلفان فی المعنی فالمراد

عارضۃ الاحوذی

بالاول وجود توہم وتخییل والمراد بالثانی وجود تحقیق و تیقن وبہذا یستقیم الکلام وینسلب القول ولو کان المعنی واحدا کان تناقضا بینا السابعۃ اذا تیقن انہ احدث وتیقن انہ تطہر فشک بالسابق منہما فہذہ مسئلۃ لوارہا العلماء انا وذکر ابو المعالی فی کتاب نہایۃ المطلب فی درایۃ المذہب قال یبنی علی الحالۃ التی کانت قبلہا فہو الآن علی ضدہا وہذا علی مذہبہ فی الغاء الشک وہو الصحیح من اقوالنا کما بیناہ ایضا ایضاحہ بالمثال ان امرأ مثلا علم انہ کان قبل الفجر محدثا ثم طلع الفجر فاجتمع لہ بعد الفجر

شرح سراج احمد

وقال محمد اصح شیء فی المواقیت حدیث جابر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وگفت امام بخاری صحیح ترین حدیثی در باب مواقیت صلوۃ حدیث جابر ست کہ از آنحضرت روایت کردہ است ونزد مصنف حدیث ابن عباس ست **باب** منہ باب ست از باب سابق یعنی دربیان اوقات صلوۃ حدثنا ہناد ثنا محمد بن فضیل عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان للصلوۃ اولا واٰخرا فرمود آنحضرت بدرستیکہ برای نماز گذاردن اول وقت ست وآخر وقت وان اول وقت صلوۃ الظہر حین تزول الشمس وبدرستیکہ اول وقت نماز ظہر ہنگامیست کہ زوال کند آفتاب ومیل کند از دائرۂ نصف النہار بجانب مغرب وآخر وقتہا حین یدخل وقت العصر وآخر وقت ظہر ہنگامی ست کہ درآید وقت عصر یعنی مابین ہردو وقت صلاتین وقت مہمل نیست وان اول وقت العصر حین یدخل وقتہا وبدرستیکہ اول وقت نماز عصر ہنگامی ست کہ درآید وقت عصر وان آخر وقتہا حین تصفر الشمس وبدرستیکہ آخر وقت نماز عصر ہنگامی ست کہ زرد شود آفتاب ونظر رائی بران قرار گیرد وان اول وقت المغرب حین تغرب الشمس وبدرستیکہ اول وقت مغرب ہنگامی ست کہ غروب کند آفتاب وان آخر وقتہا حین یغیب الشفق وبدرستیکہ آخر وقت مغرب ہنگامی ست کہ غائب شود شفق وان اول وقت العشاء الآخرۃ حین یغیب الافق وبدرستیکہ اول وقت عشای اخیرہ ہنگامی ست کہ غائب شود شفق کہ حمرت ست یا بیاض واطلاق عشا بر مغرب نیز آمدہ است و لہذا عشای اخیرہ ذکر کرد وان آخر وقتہا حین ینتصف اللیل وبدرستیکہ آخر وقت عشا ہنگامی ست کہ نیمہ شود شب یعنی پس از نیم شب نزد امام ما ابی حنیفہ نماز ہم رواست لیکن ترک استحباب گشت وان اول وقت الفجر حین یطلع الفجر وبدرستیکہ اول وقت نماز فجر ہنگامی ست کہ طلوع کند صبح صادق ومقدار زمان وی مختلف می باشد باختلاف امکنہ وازمنہ

شرح ابی الطیب

قولہ اصح شیء فی المواقیت حدیث جابر یقتضی ان یکون صحیحا لان الاصح من الحسن لا ینزل عن درجۃ الصحۃ لکن قال ابن القطان حدیث جابر یجب ان یکون مرسلا لان جابرا لم یذکر من حدثہ بذلک ولم یشاہد ذلک صبیحۃ الاسراء لما علم من انہ انصاری انما صحب بالمدینۃ قال وابن عباس وابو ہریرۃ اللذان رویا ایضا قصۃ امامۃ جبرئیل لکن لا یلزم فی حدیثہما من الارسال ما فی روایۃ جابر لانہما قالا ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ذلک وقصہ علیہما **قولہ** وان اول وقت العصر حین یدخل وقتہا کان وقتہ کان معلوما عندہم **قولہ** وان آخر وقتہا حین تصفر الشمس وان آخر وقتہا حین ینتصف اللیل المراد بہما آخر وقت المختار والمستحب والا فوقتہما الی الغروب والی الصبح الصادق واما الجواب بان ما بعد الاصفرار لشدۃ الکراہۃ ملحق بالعدم کانہ لیس من الوقت اصلا فصار کان الوقت الی الاصفرار فصحیح من جہۃ التوجیہ والا فلا فائدۃ فی العصر فی ہذا القید الا انہ لا یجری فی العشاء مثلہ

قوت المغتذی

قال محمد اصح شیء فی المواقیت حدیث جابر قال ابن القطان حدیث جابر یجب ان یکون مرسلا لان جابرا لم یذکر من حدثہ بذلک ولم یشاہد ذلک صبیحۃ الاسراء لما علم من انہ انصاری انما صحب بالمدینۃ قال وابن عباس وابو ہریرۃ اللذان رویا ایضا قصۃ امامۃ جبرئیل فلیس یلزم فی حدیثہما من الارسال ما فی روایۃ جابر لانہما قالا ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ذلک وقصہ علیہما

ترجمہ سوا د ہے؛ التعجب

وفی الباب عن عبد اللہ بن عمرو — وابتداء وقتہا حین تطلع الشمس و بد ستیکہ آخر وقت نماز فجر ہنگامی ست کہ طلوع کند آفتاب

کما اخرجہ ابو داود و احمد قال ابو عیسیٰ سمعت محمدا یقول گفت مصنف شنیدم امام بخاری راکہ میگفت حدیث الاعمش عن

مجاہد فی المواقیت اصح من حدیث محمد بن فضیل عن الاعمش حدیث اعمش کہ روایت کردہ از مجاہد صحیح تر و نیکو تر است

از حدیث محمد بن فضیل کہ او از اعمش روایت کردہ وحدیث محمد بن فضیل خطاء وحدیث محمد بن فضیل خطا است اخطأ فیہ

محمد بن الفضیل یعنی خطا کردہ در ان حدیث محمد بن فضیل حدثنا ہناد ثنا ابو اسامۃ عن ابی اسحٰق الفزاری عن الاعمش

عن مجاہد قال کان یقال گفت مجاہد بود کہ گفتہ میشد در زمان صحابہ اینکہ ان للصلوٰۃ اولا واخرا بدرستیکہ برائے نماز اول وقت است

و آخر وقت فذکر نحو حدیث محمد بن فضیل عن الاعمش نحوہ بمعناہ پس ذکر کرد ابو اسحٰق فزاری مانند حدیث محمد بن فضیل

کہ روایت از اعمش کردہ مانند آن در الفاظ و بمعنی آن حدثنا احمد بن منیع والحسن بن الصبّاح بفتح صاد مہملہ و فتح موحدہ مشددہ

در آخر حاء مہملہ است البزار واحمد بن محمد بن موسیٰ المعنی واحد یعنی معنی ہر یکی واحد است و موافق اند در معنی و در الفاظ تفاوت است

قالوا ثنا اسحٰق بن یوسف الازرق بتقدیم زا بر را عن سفیان عن علقمۃ بن مرثد عن سلیمان بن بریدۃ عن ابیہ بریدہ

قال اتی النبی صلی اللہ علیہ وسلم رجل گفت بریدہ آمد نزد آنحضرت مردی فسألہ عن مواقیت الصلوٰۃ پس پرسید آنحضرت را

از اوقاتہای نماز فقال اقم معنا ان شاء اللہ پس فرمود آنحضرت اقامت کن و باش نزد ما اگر خواہد حق تعالیٰ بیان کنم ترا اوقات نماز را

فامر بلالا فاقام حین طلع الفجر پس امر فرمود بلال را پس تکبیر نماز کرد ہنگامیکہ برآمد و طلوع نمود آثار شمس کہ صبح صادق بود ثم

امرہ فاقام حین زالت الشمس فصلی الظہر پستر امر فرمود بلال را پس اقامت نماز کرد ہنگامیکہ زوال کرد آفتاب پس بگذارد نماز

ظہر را ثم امرہ فاقام فصلی العصر والشمس بیضاء مرتفعۃ پستر امر فرمود بلال را پس اقامت نماز کرد پس بگذارد نماز عصر را در حالیکہ

آفتاب سفید و بلند از افق بود ثم امرہ بالمغرب حین وقع حاجب الشمس پستر امر فرمود بلال را باقامت

مغرب ہنگامیکہ بیفتاد کنارہ آفتاب و فرو رفت در زمین ثم امرہ بالعشاء فاقام حین غاب الشفق پستر

امر فرمود بلال را پس اقامت نماز کرد ہنگامیکہ غائب شد حمرت ثم امرہ من الغد

پستر امر فرمود از دیگر روز برائے نماز فجر فنور بالفجر پس روشن کرد

نماز فجر در اسفار بگذارد ثم امرہ بالظہر فابرد پستر امر فرمود

بلال را باقامت نماز ظہر پس سردی کرد بظہر یعنی در آخر وقت بگذارد وانعم ان یبرد

شرح ابی الطیب

قولہ اقم معنا ان شاء اللہ کانہ للتبرک والا فلم یعرف تقیید الامر بمثل ھذا الشرط **قولہ** حین وقع حاجب الشمس

ای غرب وسقط ومنہ مواقع النجوم یعنی مغاربہا ومساقطہا وحاجب الشمس طرفہا والمراد الطرف الاعلی الذی

یغرب بغروبہ یتم غروب الشمس **قولہ** فابرد وانعم ان یبرد ای اطال الابراد واخر الصلوٰۃ ومنہ انعم النظر فیہ اذا اطال

التفکر فیہ قالہ فی المجمع وقال غیرہ فانعم ای بالغ یقال احسن الی فلان وانعم ای زاد فی الاحسان وبالغ

والمعنی زاد فی الابراد لصلوٰۃ الظہر وبالغ فی الابراد علی اول اوقات

الابراد حتی تم انکسار وھج الحر ای شدۃ حر الظہر

عارضۃ الاحوذی

ان توضأ ولحدث ولو تحقق ایہما اسبق واراد صلوٰۃ الصبح قیل لہ علی الغاء الشک انت الآن متطہر وذلک لان الحدث الیقین قبل الفجر قد رفع الطہر الیقین بعد الفجر والحدث الذی کان معہ بعد الفجر لا یعلم ھل ھو قبل الطہارۃ المتیقنۃ او بعدہا فیلغی الشک ویبنی علی الیقین من الطہارۃ ولو علم انہ کان قبل الفجر متطہرا قیل لہ انت الآن علی حدث لان ذلک الطہر المتیقن قبل الفجر قد ارتفع بالحدث المتیقن بعدہ والطہارۃ المتیقنۃ التی کانت بعدہ ایضا یمکن ان تکون بعد الحدث فازفعہ او قبلہ فلا تؤثر فیہ فیبقی یقین الحدث علی حالہ

حل اللغۃ

شرح سراج احمد

پس زیادتی کرد و مبالغہ نمود در سرد گردانیدن وقت چنانکہ شناخت یافت کرمی تمام شوق حدیث در آنست کہ این ابراد و مبالغہ در آن بجہت تاخیر از اول وقت بود چنانکہ در دیگر نماز ہا کردند ابراد ظہر سبب بجہت آنکہ شدت حرارت فیح جہنم ست و این سال کہ آنحضرت گذارندہ فصل تابستان بودہ باشد ثم امرہ بالعصر فاقام والشمس آخر وقتہا پس امر فرمود آنحضرت بلال را باقامت عصر پس اقامت کرد در حالیکہ آفتاب در آخر وقت بود فوق ما کانت زیادہ از آنچہ آفتاب بود در روز اول ثم امرہ فاخر المغرب الی قبیل ان یغیب الشفق پس امر فرمود بلال را پس تاخیر کرد در مغرب تا پیش از غائب شدن شفق درین عبارت اشارتست بتاخیر مغرب درین روز نسبت بروز اول یعنی متصل غروب بگذارد و ہمین قدر کرد کہ پیش از شفق گذارد ثم امرہ بالعشاء فاقام حین ذہب ثلث اللیل پس امر فرمود بلال را باقامت نماز عشا پس اقامت کرد ہنگامیکہ بگذشت سوم حصہ از شب بدانکہ وقت جواز عشا تا طلوع صبح ست و نزد امام ابی حنیفہ تاخیر عشا تا ثلث لیل مستحب ست و تا نیم شب وقت جواز ست بلا کراہت و بعد از نیم شب با کراہت و نزد بعضی تا نیم شب با کراہت بلا اثم و بعد از نیم شب با اثم بود ثم قال این السائل عن مواقیت الصلوٰۃ پس فرمود آنحضرت کجاست آن سوال کنندہ از اوقات صلوٰۃ و کیست آن فقال الرجل انا پس گفت آن مرد منم یا رسول اللہ فقال مواقیت الصلوٰۃ کما بین ہذین پس فرمود آنحضرت وقتہای نماز درمیان این دو وقت اند کہ دیدی یعنی اول و آخر آن را شناختی و ما بین آن ہمہ وقت ست قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن غریب صحیح گفت مصنف این حدیث ست کہ حسن و غریب و صحیح ست و قد رواہ شعبۃ عن علقمۃ بن مرثد ایضا و تحقیق روایت کردہ این حدیث را شعبہ از علقمہ نیز چنانکہ سفیان از علقمہ روایت کردہ

باب ما جاء فی التغلیس بالفجر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در تاریکی گذاردن نماز فجر حدثنا قتیبۃ عن مالک بن انس ح قال و ثنا الانصاری نا معن نا مالک عن یحیی بن سعید عن عمرۃ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت ان کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لیصلی الصبح

شرح ابی الطیب

قولہ والشمس مبتدأ خبرہ حیۃ محذوف والمراد بہا ہہنا صفاء لونہا **قولہ** اخر وقتہا بالتشدید فعل ماض من باب التفعیل فوق ما کانت ای فوق الصلوٰۃ فی العادۃ ای اخرہا تاخیرا زائدا علی العادۃ بان اوقعہا قبل الاصفرار **قولہ** فقال الرجل انا ای السائل انا وانا السائل وانا ہہنا **قولہ** مواقیت الصلوٰۃ کما بین ہاتین الکاف زائدۃ ای مواقیت الصلوٰۃ علی وجہ الجواز فی البعض والاستحباب فی البعض بین ہاتین الوقتین لما فی الروایات بدون الکاف یعنی تجوز الصلوٰۃ فی جمیعہ فی اولہ واوسطہ واخرہ والمراد بالآخر وقت الاختیار اذ یجوز صلوٰۃ الظہر بعد الابراد التام ما لم یدخل وقت العصر و یجوز العصر بعد ذلک التاخیر و یجوز العشاء بعد ثلث اللیل **باب** ما جاء فی التغلیس بالفجر **قولہ** ان کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لیصلی ان مخففۃ من المثقلۃ واللام فی جوابہا دال علیہا للفرق بینہا وبین التی بمعنی ما وقال ابن مالک اللام فیہ للابتداء وقد دخل الخبر وہو جائز عند الکوفیۃ وعلی تقدیر

قوت المغتذی

ان کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لیصلی الصبح قال ابن سید الناس علی معنی انا کید وان مخففۃ

عارضۃ الاحوذی

فہذہ الدقیقۃ قیل لہا ابنی حلی الخ المخالفۃ للسابقۃ اولا التاسئۃ اذا خرجت ریح من القبل قال ابو حنیفۃ لا وضوء فیہا وقال الشافعی فیہا وضوء لقول النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا وضوء الا من حدث او ریح وہذا عام ودلیلنا ان ذلک من القول خارج علی المعتاد بدلیل انہ لو وجد الصوت من غیر المخرج لم یوجب وضوء کالجشاء کذلک الریح مثلہ وقد بیناہا فی مسائل الخلاف وذکرنا قول بعض الاطباء فیہ واوضحناہا قولہ حتی یسمع صوتا او یجد ریحا معناہ حتی یتحقق ذلک و یتیقنہ اذا کان

شرح سراج احمد

تحقیق بود آنحضرت که ہرآئینہ میگذارد نماز صبح را فتنصرف النساء پس برمیگشتند زنان از نماز قال الانصاری گفت انصاری
این عبارت را فتمر النساء متلففات بمروطهن پس میرفتند زنان بعد از گذاردن نماز در حالیکه پیچیده و پوشیده می بودند
رویہا وبدنہا را بچادرہا و گلیمہای خود را ما یعرفن من الغلس شناخته نمیشدند این زنان از جہت تاریکی و قید پیچیدن و پوشیدن
روی وبدن بجہت آنست که اگر کشاده باشد البته شناخته میشدند درین قسم از تاریکی که دران وقت می باشد و گاہی با وجود
پوشیدن نیز بعضے شخصات میتوان شناخت و تاریکی دران وقت آن قدر بود که شناخته نمیشدند بآن و آین حدیث
بدانچه در حدیث ابی ہریره است که می شناخت مرد ہمنشین خود را منافات ندارد وقال قتیبة متلفعات و گفت
قتیبه بن سعید لفظ و عبارت متلفعات بعین مہمله بجای فا و بفا در عبارت انصاری ست وفی الباب عن ابن عمر و
انس و قیلة ابنة مخرمة چنانکه اخراج کرده از وی طبرانی و عبدالرزاق از ابن الزبیر و ام سلمه اخراج کرده اند قال
ابو عیسیٰ حدیث عائشة حدیث حسن صحیح وهو الذی اختاره غیر واحد من اهل العلم من
اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و آن چیزیست که اختیار کرده آن را بسیار کسان از اہل علم از صحابه منہم
ابوبکر و عمر بعضے از صحابه که اختیار کرده اند نماز صبح را در غلس ابوبکر و عمر اند رضی الله عنہما و عبدالرزاق از خرشه بن الحر
اخراج کرده که گفت کان عمر بن الخطاب یغلس بصلوة الصبح ویسفر ویصلیها بین ذلک و نیز عبدالرزاق از ابی عثمان نہدی اخراج کرده

شرح ابی الطیب

مبتدأ محذوف عند البصریة ای لهو لیصلی **قوله** قال الانصاری هو اسحٰق بن موسی الانصاری
قوله متلففات بمروطهن بفائین منصوب علی الحالیة ای مستترات وجوههن و ابدانهن
المرط بالکسر کساء من صوف او خز یوتزر به واکثر ما یستعمل للنساء وقیل الجلباب وقیل الملحفة **قوله**
ما یعرفن من الغلس ما نافیة ای ما یعرفهن احد و فی روایة للبخاری ولا یعرف بعضهن بعضا **قوله** من
الغلس من تعلیلیة ای لاجل الغلس وهو ظلمة آخر اللیل ثم انه یستعمل علی الاتساع فیما بقی منه بعد
الصباح وقیل من غلس المسجد ای من اجل ظلمته وعدم اسفاره لانه ما کان یظهر النور الا قریبا
من طلوع الشمس لقرب السقف من الارض وضیق المسجد وعدم السرج والشماع **قوله**
وقال قتیبة متلفعات بعین مهملة بعد الفاء والتلفع هو التلفف الا ان فیه زیادة تغطیة الراس
فکل متلفع متلفف ولیس کل متلفف متلفعا **قوله** وهو الذی اختاره غیر واحد من
اهل العلم وقال الامام ابو حنیفة بالاسفار لما سیاتی من الحدیث فی الباب الآتی

قوت المغتذی

من الثقیلة المؤکدة واللام لازمة بعدها للفرق بینها وبین التی بمعنی ما فتمر النساء
متلففات بفائین بمروطهن قال ابن العربی المرط کساء واکثر ما یستعمله النساء وقال ابن
فارس هو ملحفة یوتزر بها وقال قتیبة متلفعات بعین مهملة
بعد الفاء قال ابن العربی التلفع هو التلفف الا ان فیه زیادة تغطیة الراس فکل متلفع متلفف ولا عکس

عارضة الاحوذی

من اهل السمع فان کان اصم تعلق الحکم فی الوجود بکل صوت یخرج من الدبر ریح ولیس کل ریح صوتا

باب الوضوء من النوم

ابو العالیة عن ابن عباس انه رای النبی صلی الله علیه وسلم نام وهو ساجد حتی غط او نفخ ثم قام فصلی فقلت یا رسول الله انك نمت فقال ان الوضوء لا یجب الا علی من نام مضطجعا فانه اذا اضطجع استرخت مفاصله قتادة عن انس بن مالك قال کان اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم ینامون فیقومون فیصلون ولا یتوضئون الاسناد زاد ابو داود فی حدیث انس کان اصحاب رسول الله

شرح سراج احمد

گفت صلی بنا عمر الغداة فما انصرف حتی عرف کل ذی بال ان الشمس قد طلعت فقیل له ما فرغت حتی کادت الشمس تطلع فقال لو طلعت الشمس لم تلفنا غیر غافلین ومن بعدهم من التابعین وقول کسانی ست که پس از صحابه بودند از تابعین وبه یقول الشافعی واحمد واسحق یستحبون التغلیس بصلوٰة الفجر وبآن قائل گشته اند شافعی واحمد واسحق ومستحب می گویند گذاردن نماز فجر را در تاریکی **باب** ماجاء فی الاسفار بالفجر باب ست در بیان آنچه آمده است در گذاردن نماز فجر در روشنی حدثنا هناد ثنا عبدة عن محمد بن اسحق عن عاصم بن عمر بن قتادة عن محمود بن لبید بفتح لام وکسر بای موحده ابو نعیم المدنی الانصاری الاشهلی ولادت او در عهد آنحضرت بوده واز آنحضرت احادیث بسیار روایت کرده گفت بخاری مر او را صحبت بوده وذکر کرده او را مسلم در طبقهٔ دوم از تابعین گفت ابن عبد البر صواب قول بخاری ست وثابت کرده برای وی صحبت در سنه ست وسبعین وفات کرد عن رافع بن خدیج بفتح خای معجمه وکسر دال مهمله وسکون تحتیه وجیم ابو عبد الله وگویند ابو خدیج رافع بن خدیج بن رافع بن عدی الانصاری الحارثی الاوسی المدنی حاضر شد بدر صغری را وحاضر شد احد وخندق وجمیع مشاهد را ودر جامع الاصول لفظ اکثر المشاهد ست ونیز در جامع الاصول نوشته است اصابه سهم یوم احد فقال له رسول الله صلی الله علیه وسلم انا اشهد لک یوم القیمة وانتقضت جراحته زمن عبد الملک بن مروان فمات سنة ثلث وسبعین وقیل سنة اربع وستین بالمدینة تولد است وثمانون سنة قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول گفت رافع بن خدیج شنیدم آنحضرت را که میفرمود اسفروا بالفجر اسفار کنید بفجر ودر روشنی بگذارید آنرا فانه اعظم للاجر ودر بعضی نسخ الاجر واقع ست پس بدرستیکه اسفار بفجر بزرگ تر ست از جهت مزد وثواب ظاهر متبادر از عبارت حدیث آنست که شروع وقت اسفار کند بصبح انکشاف وتنویر وانتشار اوست وهر چه جز این گفته اند تاویل وتکلف ست وحد اسفار چنانکه از مشایخ مذهب ما منقول ست آنست که قرارت مسنون که از چهل تا شصت یا زیاده تا صد ست بطریق ترتیل تواند خواند وبعد از فراغ نماز که فرضا سهوی در طهارت ظاهر شود ممکن باشد او را اعادهٔ وضو ونماز پیش از طلوع آفتاب وگفته اند که ابو بکر وعمر نیز اینچنین کرده اند ومذهب

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الاسفار بالفجر **قوله** اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر ای صلوها فی وقت الاسفار او طولوها الی الاسفار وهو اختیار الطحاوی من اصحابنا قال بعض العلماء وهذا التاویل اقوی جمعا بین الاحادیث التی وردت فی التغلیس والاسفار وقال صاحب الازهار هكذا اشارة الشارحون ولیس بمختار فی المذهب

قوت المغتذی

اسفروا بالفجر قال ابن العربی الاسفار الضوء ماخوذ من اسفر ای تبین وانکشف واتضح لئلا یظن المصلی فی شك من دخول الوقت قال فی النهایة قالوا یحتمل انهم حین امروا بتغلیس صلوٰة الفجر فی اول وقتها کانوا یصلونها عند الفجر الاول حرصا ورغبة فقال اسفروا بها ای اخروها الی ان یطلع الفجر الثانی وتحققوه ویقوی ذلك انه قال لبلال نور بالفجر قدر ما یبصر القوم مواقع نبلهم وقیل ان الامر بالاسفار خاص باللیالی المقمرة لان اول الصبح لا یتبین فیها فامروا بالاسفار احتیاطا انتهی

عارضة الاحوذی

صلی الله علیه وسلم ینامون حتی تخفق رؤسهم ثم یقومون ولا یتوضؤن واما حدیث ابن عباس فضعیف مرکب علی نوم ابن عباس عند النبی صلی الله علیه وسلم وابو خالد یزید الدالانی ضعیف والصحیح مارواه سعید بن ابی عروبة عن ابن عباس قوله وروی ابو داود عن علی قال قال النبی صلی الله علیه وسلم وکاء السه العینان وفی روایة فاذا نامت العینان استطلق الوکاء ولو یثبت فی سنده بقیة وعنده مناکیر وفیه غیره وقد روی ابو عیسی حدیث صفوان ابن عسال المتقدم امرنا ان لا ننزع خفافنا ثلثة ایام الا من جنابة لکن من غائط

شرح سراج احمد

شافعی تغلیس ست یعنی در اول وقت بتاریکی گذاردن و میگویند مراد باسفار تاخیرست تا یقین گردد که صبح طلوع کرده و عدم مبادرت نزد ظن بطلوع و آبی شک اجر در ادای نماز نزد یقین بدخول وقت اعظم و افضل خواهد بود و این تاویل بعیدست چه متبادر از حدیث آنست که افضلیت از جهت خصوصیتی ست که در اسفارست نه از جهت تحقیق وقت که وی عام ست اوقات تمام نمازها را و بعضی گفته اند امر باسفار در شبهای مهتابی ست احتیاطا از جهت عدم تبیین فجر دران شبها و امام طحاوی گفته که از ائمه مذہب ماست که ابتدا بغلس کند و ختم باسفار جمع کند میان هردو بتطویل قرارت و گفته اند که این تاویل اولی و احسن ست که بدان توفیق میان احادیث حاصل میگردد و لیکن ظاهر مذہب حنفی آنست که ابتدا و ختم هردو باسفار کند و چندان تاخیر نکند که شک در طلوع آفتاب گردد و در روایتی از امام احمد تقدیم افضل ست و در روایتی دیگر اسفار و در روایتی دیگر اعتبار بحال مقتدیانست که افضل جماعت احب و اولی ست و در حدیث معاذ بن جبل ست که گفت فرستاد مرا پیغمبر خدا صلی اللہ علیه وسلم بیمن و فرمود در شتا تغلیس کن بفجر و تطویل کن قرارت را آن قدر که طاقت آرند مردم و چنان مکن که ملول شوند ایشان و در صیف اسفار کن که شب کوتاه است و مردم خوابناک توقف کن تا همه حاضر آیند و گفته اند که این دو روایت بر تقدیرست که همه حاضر آیند یا بعضی و اگر همه یا اکثر تاخیر کنند پس اولی تاخیرست بخلاف امام شافعی و ائمه دیگر که تعجیل در صلوات مستحب دارند گویند که در تقدیم مسارعت ست در ادای عبادت پس افضل باشد بحکم قول حق سبحانه تعالی و سارعوا الی مغفرة من ربکم و ما میگوئیم که در اسفار تکثیر جماعت ست و بیشک تکثیر جماعت افضل ست و مسارعت بمغفرت و بسبب میست که افضل ست نزد خدا و معنی فقهی درین باب آنست که تاخیر فجر تا آخر وقت مباح ست باجماع بکراهت و تقلیل جماعت امری مکروه ست و اندا اختن مردم در مشقت نیز مکروه ست چنانکه معاذ را منع کرد از تطویل قرارت و فرمود افتان انت و حال آنکه تطویل قرارت در نماز سنت ست فوق تعجیل آن در اول وقت و نیز نشستن در جای نماز تا بر آمدن آفتاب مستحب ست و رعایت تاکد آن در اسفار میسرست و در تغلیس متعسر و اصحاب ما میگویند که ثابت در روایات از فعل آنحضرت اسفارست و آنچه مرویست از تغلیس اگر ثابت شود شاید که در سفر یا باشد بجهت عذر سفر بود و لہذا چون آنحضرت در مزدلفه تغلیس کرد گفتند که در غیر وقت معهود نماز کرد چنانچه در روایات آمده است و حدیث عائشه که در باب اول گذشته معارض باین حدیث ست و قول ارجح ست از فعل نزد ما چنانکه در کتب اصول ست و شاید که آن در وقتی بود که زنان مامور بودند بر بیرون آمدن بنماز بعد ازان منسوخ گشت به مامور گشتن ایشان بگذاردن نماز در خانها و پرده گرفتن ایشان و این همه از ترجمهٔ شیخ عبدالحق نوشته است و فی الباب عن ابی برزة الاسلمی وجابر بن عبداللہ و بلال بن رباح و از ابن مسعود نیز آمده است چنانکه اخراج کرده طبرانی و اسناد او واهی ست و اخراج کرده آنرا باسناد صحیح از ابن مسعود از فعل وی و ابن حبان در ضعفا از ابی هریره اخراج کرده و روایت کرده امام طحاوی از علی مرتضی انه کان یصلی الفجر وهم یتراؤن الشمس مخافة ان تطلع و روایت گشته است از ابراهیم نخعی که گفت ما اجتمع اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم علی شئ ما اجتمعوا علی التنویر و از انس بن مالک ست که گفت کان رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم یصلی الصبح حین یفسح البصر اخرجه قاسم بن ثابت والنسائی و ابن حبان از رافع اخراج کرده که اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر و طیالسی نیز از رافع اخراج کرده که گفت اسفروا بالصلوة الصبح حتی یری القوم مواقع نبلهم و دیلمی در فردوس از انس اخراج کرده که اسفروا بالفجر یغفر لکم و نیز از انس اخراج کرده که من نور بالفجر نور اللہ فی قلبه و قبره و قبل صلاته و خطیب و ابن عساکر از رافع اخراج کرده که گفت آنحضرت اسفروا بالفجر فانها سفرة و بزار و طبرانی در اوسط از ابی هریره اخراج کرده که آنحضرت فرمود لا تزال امتی علی الفطرة ما اسفروا بالصلوة الفجر

عارضة الاحوذی

وبول ونوم صحیح الغریب قوله غط هو تردید النفس فی الحلق حتی یکون له صوت و قوله حتی تخفق رؤسهم یعنی تضطرب تستقل قلیلا ثم تعلوا قامة تقول الحکایة هو الربائط الذی یتسلسبه الشئ السم لغة فی الاسم و هو اصله الاحکام فی خمس مسائل اختلف الناس فی النوم علی ثلثة اقوال الاول ان قلیل النوم وکثیره ینقض الوضوء قاله اسحق وابو عبیدة ویروی عن المزنی الثانی ان النوم لا ینقض الوضوء بحال ویؤثر ذلک عن ابی موسی الاشعری وابی مجلز بن حمید من التابعین و تعلق اسحق وصحبه بقوله

شرح سراج احمد

وقد روی شعبة والثوری هذا الحديث عن محمد بن اسحق وتحقیق روایت کرده شعبه وثوری این حدیث را از محمد بن اسحق ورواه محمد بن عجلان ایضا عن عاصم بن عمر بن قتادة وروایت کرده آن حدیث را محمد بن عجلان نیز از عاصم قال ابو عیسی حدیث رافع بن خدیج حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث رافع بن خدیج حدیثی ست حسن صحیح وقد رای غير واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین الاسفار بصلوة الفجر وتحقیق اعتقاد کرده اند بسیار کس از اهل علم از صحابه وغیر ایشان از تابعین اسفار را در نماز فجر وبه یقول سفیان الثوری وآن قائل گشته است سفیان ثوری وقال الشافعی واحمد واسحق معنی الاسفار ان یضح الفجر وگفت امام شافعی واحمد واسحق معنی اسفار آنست که واضح شود فجر ویقین بفجر شود فلا یشك فیه پس شک کرده نشود در طلوع فجر ولم یروا ان معنی الاسفار تاخیر الصلوة واعتقاد نکرده اند که بدرستیکه معنی اسفار تاخیر نماز است ودر تاویل شافعی وغیره نظر ست زیر اکه قد اخرج الطبرانی وابن عدی من روایة مدبر بن عبد الرحمن سمعت جدی رافع بن خدیج یقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لبلال یا بلال ثوب بصلوة الصبح حتی یبصر القوم مواقع نبلهم من الاسفار وروی الطحاوی عن علی انه کان یصلی الفجر وهم یتراؤن الشمس مخافة ان تطلع **باب** ما جاء فی التعجیل بالظهر بابیست در بیان انچه آمده است در شتابی کردن بنماز ظهر حدثنا هناد نا وکیع عن سفیان عن حکیم بن جبیر عن ابراهیم عن الاسود عن عائشة قالت ما رایت احدا کان اشد تعجیلا للظهر من رسول الله صلی الله علیه وسلم ولا من ابی بکر ولا من عمر گفت عائشه صدیقه ندیدم هیچکس را که بود زیاده تر از روی تعجیل برای نماز ظهر از آنحضرت ونه از ابوبکر ونه از عمر یعنی در غیر شدت حرا زجهت استحباب ابراد دران وفی الباب عن جابر بن عبد الله

شرح ابی الطیب

قوله معنی الاسفار ان یضیء الفجر فلا یشك فیه ویؤیده ما ورد فی بعض طرق الحدیث اصبحوا بدل اسفروا روی ابوداود وابن ماجة اصبحوا بالصبح فانه اعظم للاجر او لاجرکم وقال ابن الهمام تاویل الاسفار بتیقن الفجر حتی لا یکون شك فی طلوعه لیس بشیء اذ ما لم یتبین لم یحکم بصحة الصلوة فضلا عن اثابة الاجر واما الجواب بان المراد بالشك التوهم الضعیف الذی لا ینافی الجواز وذلك لانه اذا قوی الظن بطلوع الفجر تجوز الصلوة ویثاب علیها لکن التاخیر حتی یستبین وینکشف بحیث لا یبقی وهم ضعیف فیه اولی فبعید فانه روی النسائی بسنده ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ما اسفرتم بالصبح فانه اعظم للاجر وفی روایة للطحاوی اسفروا بالفجر فکلما اسفرتم فهو اعظم للاجر فانه صریح فی ان اکثریة الاجر لا یکون الا اذا وجد الاسفار الکلی وهذا ینفی تاویل التوهم والله اعلم ومعنی قوله اصبحوا اسفروا ایدل علیه ذکر العلة **باب** فی التعجیل بالظهر **قوله** وفی الباب عن جابر بن عبد الله وخباب اخرج حدیثهما مسلم فی صحیحه فحدیث جابر قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یصلی الظهر اذا دحضت الشمس بفتح الدال والحاء ای زالت وحدیث خباب قال شکونا الی رسول الله صلی الله علیه وسلم الصلوة فی الرمضاء فلم یشکنا ای لم یقبل ولم یزل شکوانا قال جماعة من المحدثین حدیث خباب منسوخ باحادیث الابراد اقول فاذا کان حدیث منسوخا فیکون ما فی معناه ایضا منسوخا لان احادیث الابراد متاخرة لقولهم منسوخ باحادیث الابراد وقال بعضهم الابراد رخصة والتقدیم افضل واعتمدوا لحدیث خباب وحملوا احادیث الابراد علی الترخیص والتخفیف فی التاخیر ومذهبنا استحباب التاخیر فی الصیف لاحادیث تاتی بعد هذا

نافعة الاحوذی

من نام فلیتوضأ لکن من غائط وبول ونوم هذا عام فی قلیله وکثیره یتعلق لابی موسی بان النوم انما یکون حدثا لما یکون عنه من الاسترسال فی الریح والصوت فاذا انضبط ذلك من نفسه او ضبط علیه لم ینقض وضوء ولانه شك والشك لا یوجب حکما القول الثالث الفرق بین قلیل النوم وکثیره وهو قول فقهاء الامصار والصحابة الکبار والتابعین فاما قولهم ان النوم لا ینقض الوضوء فساقط الاحادیث الواردة فی وجوب الوضوء من النوم وما نزلت آیة الوضوء الا فی النائمین ولما قول من قال ان

شرح سراج احمد

کما اخرجه ابن ابی شیبة وخباب بن الارت وابی برزة الاسلمی وابن مسعود وزید بن ثابت وانس بن مالک وجابر بن سمرة اخرج عبد الرزاق عن انس قال کنا نصلی الظهر فی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم فی الشتاء فلا ندری ما مضی من النهار اکثر ام ما بقی واخرج ابن ابی شیبة عن جابر قال کنت اصلی مع النبی صلی الله علیه وسلم الظهر فاخذ قبضة من الحصا فاجعلها فی کفی ثم احولها الی الکف الآخر حتی تبرد ثم اضعها لجبینی حتی اسجد علیها من شدة الحر واخرج سعید بن منصور عن ابن مسعود قال ان اول وقت الظهر ما بین ثلثة اقدام من الظل الی خمسة وان الوقت آخرها بین خمسة الی سبعة واخرج ابن ابی شیبة عن ام سلمة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اشد تعجیلا للظهر وانتم اشد تاخیرا للعصر منه قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن وهو الذی اختاره اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم وآن تعجیل الظهر چیزیست که اختیار کرده اند آنرا اهل علم از صحابه وکسیکه پس از ایشان بودند از تابعین وغیره قال علی قال یحیی بن سعید وقد تکلم شعبة فی حکیم بن جبیر وتحقیق سخن کرده است شعبه درحق حکیم بن جبیر من اجل حدیثه الذی روی عن ابن مسعود عن النبی صلی الله علیه وسلم از جهت حدیث کردن وی آنکه روایت کرده از ابن مسعود از آنحضرت و آن حدیث حکیم اینست که در وی جرح کرده شعبه من سال الناس وله ما یغنیه کسیکه سوال کند از مردم درحالیکه باشد مر او را چیزیکه بی نیاز کند او را از سوال و تتمه حدیث اینست جاء یوم القیمة ومسألته فی وجهه خموش او خدوش او کدوح و قیل وما الغنی قال خمسون درهما او قیمتها من الذهب اخرجه احمد والاربعة والحاکم و آن وعیدیست درحق سوال کننده قال یحیی وروی له سفیان وزائدة گفت یحیی و روایت کرده برای حکیم سفیان و زائده یعنی این هردو از وی روایت کرده اند ولم یر یحیی بحدیثه باسا ونمی دید یحیی بحدیث حکیم چیزی از باک و خلل که جرح در حدیث وی نماید قال محمد گفت امام بخاری وقد روی عن حکیم بن جبیر عن سعید بن جبیر عن عائشة عن النبی صلی الله علیه وسلم فی تعجیل الظهر وتحقیق روایت کرده شده است از حکیم بن جبیر از سعید بن جبیر از عائشه از آنحضرت در تعجیل نماز ظهر حدثنا الحسن بن علی الحلوانی انا عبد الرزاق انا معمر عن الزهری قال انی انس بن مالک ان رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی الظهر حین زالت الشمس بدرستیکه آنحضرت نماز گذارد پیشین را هنگامیکه زوال کرد آفتاب یعنی متصل زوال نماز گذارد هذا حدیث صحیح مصنف گوید این حدیثیست صحیح در تعجیل نماز ظهر **باب** ماجاء فی تاخیر الظهر فی شدة الحر بابیست در بیان آنچه آمده است در تاخیر کردن نماز ظهر در سختی گرما حدثنا قتیبة ثنا اللیث عن ابن شهاب عن سعید بن المسیب وابی سلمة عن ابی هریرة ابن شهاب زهری روایت میکند از سعید بن المسیب وابی سلمه وابی هریره قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا اشتد الحر فابردوا عن الصلوة گفت ابو هریره فرمود آنحضرت چون سخت شود گرما پس سردی کنید از نماز ظهر یعنی تاخیر کنید در ادای نماز ظهر

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی تاخیر الظهر فی شدة الحر **قوله** فابردوا عن الصلوة وفی بعض الروایات ابردوا بالصلوة کما فی البخاری ومسلم وهو امر من الابراد بقطع الهمزة وکسر الراء والابراد الدخول فی البرد والباء للتعدیة ای ادخلوها فی البرد والمراد

قوت المغتذی

اذا اشتد الحر فابردوا عن الصلوة قال ابن العربی معنی ابردوا اخروا الی زمن البرد ولا ینتظم ذلک مع قوله عن فان صورته اخروا عن الصلوة الا باضمار تقدیره اخروا انفسکم عن الصلوة وقد رواه مسلم فابردوا بالصلوة وهو انتظامه فی

عارضة الاحوذی

قلیل النوم وکثیره یوجب الوضوء فضعیف ایضا فان حدیث انس صحیح فی نوم القاعد حتی یخفق وینزل ولا یتوضأ وکذلک الحدیث الصحیح اخر رسول الله صلی الله علیه وسلم العشاء لیلة حتی ناداه عمر یا رسول الله نام الناس النساء والصبیان فخرج رسول الله صلی الله علیه وسلم فصلی ولم یتوضأ احد الثانیة قال بعضهم النوم قاعدا لیس نوم وانما هو نعاس والنوم فی العربیة انما هو ما لا یتماسک معه وهو یسمی نعاسا وهذا فاسد من وجهین احدهما ان الله تعالی یقول اذ یغشیکم النعاس امنة منه فسمی النوم کله نعاسا وانما

شرح سراج احمد

فان شدة الحر من فيح جهنم پس بدرستیکہ سختی گرما از جوشیدن دوزخ ست و پراگندہ شدن گرمی او وفی الباب عن ابی سعید الخدری کما اخرجہ احمد والحاکم وابی ذر کما اخرج ابن ابی شیبة وابن عمر کما اخرج الشیخان وعبد الرزاق والمغیرة ابن شعبة کما اخرج ابن ماجه والقاسم بن صفوان عن ابیه صفوان بن مخرمة کما اخرج النسائی وابی موسی الاشعری کما اخرج الطبرانی وابن عباس وانس بن مالک وروی عن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم فی هذا ولا یصح و روایت کردہ شدہ است از عمر بن الخطاب در باب تاخیر ظہر در شدت حرارت از آنحضرت وصحیح نشدہ است واخراج کردہ است ابن ابی شیبہ واحمد ومسلم ونسائی وابن المنذر وطبرانی در اوسط از عمر واخراج کردہ عقیلی در ضعفا از ابن عمر وعبد بن حمید در تفسیر خود از مکحول مرسل وابن عدی در کامل از جابر وشیخین مع احمد از ابی ہریرہ قال ابو عیسی حدیث ابی هريرة حديث حسن صحيح چنانکہ اصحاب سنن اخراج کردہ اند وقد اختار قوم من اهل العلم تاخير صلوة الظهر فی شدة الحر وتحقیق اختیار کردہ اند گروہی از اہل علم تاخیر نماز ظہر را در سختی گرما وهو قول ابن المبارک واحمد واسحق وآن قول عبد اللہ بن مبارک وامام احمد واسحق ست وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ

شرح ابی الطیب

بالصلوة صلوة الظهر بقرينة ذكر شدة الحر واما عن فلا ينتظم معناه فانه يقتضي ان يكون مؤداه اخروا عن الصلوة فاما ان يقال ان عن بمعنى الباء نحو رميت عن القوس اى به فان قلنا بتعديته بعن بمعنى الباء فلا خفاء لان معناه معنى الاول وان قلنا بعدم تعديته فلا بد من التضمين وحذف المضاف اى اذا اشتد الحر فادخلوها فی البرد مؤخرين اياها عن وقتها المعتاد او ادخلوا انتم فی البرد مؤخرين اياها عن وقتها المعهود وقيل عن هنا زائدة اى ابردوا الصلوة يقال ابرد الرجل كذا اذا فعله فی برد النهار اقول هذا مبنی على انه فعل متعد بنفسه **قوله** فان شدة الحر من فيح جهنم بفاء ثم ياء ثم حاء اى نفسها او حرارتها او غليانها وقال الطيبي معناه انتشار حرها قيل ليس هو على ظاهره بل هو على وجه التشبيه والاستعارة والتقريب وتقديره ان شدة الحر يشبه نار جهنم فاحذروه واجتنبوا ضرره وقال بعضهم هو على ظاهره وهو الاظهر لانه لا مانع من حمله على حقيقته فوجب الحكم بانه على ظاهره ولعل وجه اقتضاء هذا التعليل للابراد ان الوقت المذكور صار مظهر الآثار الغضب فالاولى الاحتراز عن ايقاع الصلوة فيه لئلا يخل بالقبول بقلة مراعاة الآداب بخلاف وقت الرضا فان القبول فيه اقرب

قوت المغتذی

الظهر وقال ابن سيد الناس ابردوا اى اخروها عن ذلك الوقت وادخلوها فی وقت البرد وهو الزمان الذی يتبين فيه انكسار شدة الحر ويوجد فيه برودة ما يقال ابرد الرجل اى صار فی برد النهار وعن فی قوله عن الصلوة بمعنى الباء كما روى فی بعض طرقه ابردوا بالصلوة وعن تاتی بمعنى الباء كما يقال رميت عن القوس اى به وقيل عن هنا زائدة اى ابردوا الصلوة يقال ابرد الرجل كذا اذا فعله فی برد النهار من فيح جهنم هو انتشار حرها وشدة غليانها قال ابن العربی واصله الواو وقال ابن سيد الناس وقد روى به فی حديث ابی سعيد من فوح جهنم قال لشدته لا على لصدا ار ود اه بالواو الا الاعمش

عارضة الاحوذی

ذلك الذی يشيرون اليه يسمى سنة الثانی ان عمر قال نام النساء والصبيان وقال انس كان اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ينامون ولا يتوضؤن فسموا ذلك نوما وهذه نصوص فی الغرض الثالثة قال ابن المبارك والشافعی فی القديم وابو حنيفة من نام على هيأة من هيآت الصلوة لم ينتقض وضوءه بحديث ابن المبارك والشافعی المتقدم وقد بينا ضعفه وقال احمد بن حنبل لم يلق قتادة ابا العالية فالحديث مقطوع وقال شعبة لم يسمع قتادة من ابی العالية الا ثلثة احاديث حديث يونس بن متى

شرح سراج احمد

وقال الشافعی انما الابراد بصلوٰۃ الظہر اذا کان مسجد ینتاب اہلہ من البعد وگفت امام شافعی جز این نیست کہ ابراد بہ نماز ظہر وقتی باشد کہ باشد مسجد کہ نوبت بنوبت می آیند مردمان اہل مسجد برای گذاردن نماز از جای دور فاما المصلی وحدہ والذی یصلی فی مسجد قومہ پس اما گذارندہ نماز تنہا وکسیکہ نماز گذارد در مسجد قوم خود کہ نزد خانہ او باشد واز جای دور مسجد نمیرود فالذی احب لہ ان لا یؤخر الصلوٰۃ فی شدۃ الحر پس چیزیکہ دوست میدارم برای آنکس اینکہ تاخیر نکند نماز را در سختی گرما یعنی در حق چنین کس تاخیر ظہر مستحب نیست قال ابو عیسیٰ گفت مصنف ودرویسیکہ بمذہب شافعی رود معنی من ذہب الی تاخیر الظہر فی شدۃ الحر ہو اولیٰ واشبہ بالاتباع ومعنی کسیکہ رفتہ است بسوی تاخیر کردن نماز ظہر در سختی گرما اولیٰ واشبہ است باتباع سنت واما ما ذہب الیہ الشافعی ان الرخصۃ لمن ینتاب من البعد وللمشقۃ علی الناس واما چیزیکہ رفتہ است بسوی آن امام شافعی کہ بدرستیکہ رخصت تاخیر ظہر برای کسی است کہ نوبت بنوبت می آید از جای دور واز جہت مشقت وسختی بر مردم فان فی حدیث ابی ذر پس بدرستیکہ در حدیث ابی ذر غفاری چنانکہ اخراج آن کردہ اند شیخان وابوداؤد واحمد وابن ابی شیبہ ما یدل علی خلاف ما قال الشافعی چیزیست کہ دلالت میکند بر خلاف آنچہ گفتہ است امام شافعی قال ابوذر کنا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی سفر گفت ابوذر غفاری بودیم باہمراہ آنحضرت در سفری فاذن بلال بصلوٰۃ الظہر پس کرد بلال اذان را برای نماز ظہر فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم یا بلال ابرد پس فرمود آنحضرت ای بلال انتظار سردی کن وشتابی مکن برای نماز ثم ابرد پس تر ابراد کن یعنی بعد از ساعتی بلال خواست کہ اقامت کند آنحضرت باز او را فرمود ابرد مصنف گوید فلو کان الامر علی ما ذہب الیہ الشافعی لم یکن للابراد فی ذلک الوقت معنی پس اگر می بود حکم بر آنچہ رفتہ است بسوی آن امام شافعی نمی بود برای سردی کردن دران وقت معنی لاجتماعہم فی السفر از جہت جمع بودن مردم در سفر وکانوا لا یحتاجون ان ینتابوا من البعد وبودند صحابہ کہ احتیاج نمی داشتند کہ بیایند نوبت بنوبت از جای دور حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابوداؤد العتکی قال انبأنا شعبۃ واین الفاظ کہ حدثنا یا اخبرنا وانبأنا ہمہ بیک معنی اند عن مہاجر ابی الحسن وابی الحسن بدل است از مہاجر بن مخلد ابو مخلد مولی البکرات مقبول از سادسہ بود وعن زید بن وہب الجہنی ابو سلیمان کوفی مخضرم ثقہ جلیل بود وغلط کردہ کسیکہ گفتہ کہ در حدیث وی

شرح ابی الطیب

قولہ اذا کان مسجد ینتاب اہلہ من البعد افتعال من ناب ای یاتونہ نوبا فنوبا یعنی یحضر البعض تارۃ ویحضر الآخر تارۃ لاجل البعد والمقصود اذا کان المسجد بعیدا عن اہلہ **قولہ** معنی من ذہب الی تاخیر الظہر اہ ای دلیلہ اولی للاتباع **قولہ** فان فی حدیث ابی ذر ما یدل علی خلاف ما قال الشافعی فان مضمون حدیثہ انہم کانوا مجتمعین فی سفر فالعلۃ للتاخیر علی ما قالہ الشافعی رحمہ اللہ لم توجد ومع ذلک اخر النبی صلی اللہ علیہ وسلم وقال لبلال ابرد ثم قال لہ ابرد قال ابوذر حتی رأینا فیئ التلول فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان شدۃ الحر من فیح جہنم فاذا اشتد الحر فابردوا بالصلوٰۃ رواہ البخاری فدل علی التاخیر مطلقا حدیث ابی ذر وکذلک یدل علیہ التعلیل فی حدیث ابی ہریرۃ اعنی فان شدۃ الحر من فیح جہنم فیکون فی حدیث ابی ذر دلیلان علی التاخیر مطلقا وفی حدیث ابی ہریرۃ التعلیل فقط وہذا التعلیل لا یساعد ما ذکرہ الشافعی رحمہ اللہ تعالیٰ

عارضۃ الاحوذی

وحدیث الدعاء وحدیث القضاۃ وقال ابراہیم الحربی ہذا حدیث منکر الرابعۃ قال الشافعی ینتقض الوضوء فی کل حال بالنوم الا ان یکون جالسا متہیئا فی الارض وہذا قولہ فی الجدید لان ہذہ حالۃ یری معہا خروج باستغراق النوم لا یؤمن مع غیرہا وہذا ینتقض بالقائم والراکع فانہما احوال یؤمن معہا خروج الحدث عادۃ وقال ینتقض الوضوء بالنوم فیہا الخامسۃ سمع علماؤنا مسائل النوم المتعلقۃ بالاحادیث الجامعۃ لتعارضہا فوجدوہا احدی عشر حالا الاول ان ینام ماشیا الثانی ان ینام قائما الثالث ان ینام

شرح سراج احمد

خلل ست بعد از ہشتاد سال وفات کرد گویند در سنہ ست وتسعین عن ابی ذران رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان فی سفر ومعہ بلال بدرستیکہ آنحضرت بود در سفری وہمراہ آنحضرت بلال موذن بود فاراد ان یقیم پس ارادہ کرد بلال کہ اقامت نماز کند فقال ابرد پس فرمود آنحضرت ابراد کن تو اراد ان یقیم پستر باز بخواست بلال کہ اقامت نماز کند فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابرد فی الظہر پس فرمود آنحضرت سردی کن در ادای نماز ظہر قال حتی رأینا فی التلول گفت ابو ذر ابراد کرد آنحضرت وتاخیر نمود تا آنکہ دیدیم ما سایہ تلہا را یعنی زمین بلند را سایہ گشت بر زمین نشیب ثم اقام فصلی پستر اقامت کرد بلال پس نماز گذارد آنحضرت فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان شدۃ الحر من فیح جہنم فابردوا عن الصلوۃ پس فرمود آنحضرت بعد از گذاردن نماز ظہر بدرستیکہ سختی گرما از جوشش وپراگندہ شدن گرمی دوزخ ست پس سرد کنید از نماز ظہر قال ابو عیسٰی ہذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث ابی ذر حدیثی ست حسن صحیح **باب** ما جاء فی تعجیل العصر بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در تعجیل گذاردن نماز دیگر حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن ابن شہاب عن عروۃ عن عائشۃ انہا قالت صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم العصر والشمس فی حجرتہا بدرستیکہ عائشہ صدیقہ فرمود نماز گذارد آنحضرت نماز عصر را در حالیکہ سایہ آفتاب وروشنی او در حجرہ شریفہ عائشہ آمدہ بود از نجا بر آمد کہ در حجرہ شریفہ جانب غربی بود کہ بعد از

شرح ابی الطیب

قولہ حتی رأینا فیء التلول ہی الروابی المرتفعۃ والکدی النابتۃ فی الارض واحدہا تل ومعناہ انہ اخرتاخیرا کثیرا حتی صار للتلول فیء لانہ لا یظہر ظلہا الا بعد تمکن الفیء واستطالتہ جدا بخلاف الاشیاء المنتصبۃ التی یظہر ظلہا سریعا لاعتدال اعلاہا واسفلہا **باب** ما جاء فی تعجیل العصر **قولہ** والشمس فی حجرتہا لم یظہر الفیء من حجرتہا المراد من الشمس الفیء بدلیل قولہا لم یظہر الفیء فہو تاکید لما قبلہ ومعنی لم یظہر لم یعل علی البیت والمراد من الحجرۃ دارہا قالہ السیوطی وقال ابن سید الناس لم یظہر من حجرتہا ای لم یصعد السطح وقال النووی کانت الحجرۃ ضیقۃ العرصۃ قصیرۃ الجدار بحیث یکون طول جدارہا اقل من مساحۃ العرصۃ فاذا صار ظل الجدار مثلہ تکون الشمس بعد فی اواخر العرصۃ لم یرتفع الفیء علی الجدار الشرقی انتہی اقول وعلی ما فسرہ ابن سید الناس انہ لم یصعد السطح یقتضی ان تکون العصر واقعۃ بعد المثل بشیء کثیر بل ربما تکون بعد المثلین لانہ قال لم یصعد السطح فعلم منہ انہ طلع علی الجدار الشرقی وقد تقرر ان الجدار الغربی کان اقصر من العرصۃ فثبت ان الظل زاد علی المثل بشیء کثیر ویؤیدہ ما رواہ النسائی فی امامۃ جبرئیل ثم اتاہ حین کان ظل الرجل مثلی شخصہ فصلی العصر وقال فی الظہر فاتاہ الیوم الثانی حین کان ظل الرجل مثل شخصہ فصنع مثل ما صنع بالامس فصلی الظہر انتہی واللہ اعلم

قوت المغتذی

حتی رأینا فیء التلول قال ابن العربی ہی الروابی المرتفعۃ والکدی النابتۃ فی الارض واحدہا تل وقال ابن سید الناس وظلہا لا یظہر الا بعد تمکن الفیء واستطالتہ جدا بخلاف الاشیاء المنتصبۃ التی یظہر ظلہا سریعا فی اسفلہا لاعتدال اعلاہا واسفلہا فی حجرتہا ای دارہا +

عارضۃ الاحوذی

المستند الرابع ان ینام راکعا الخامس ان ینام قاعدا متربعا السادس ان ینام محتبیا السابع ان یکون متکیا الثامن ان یکون راکبا التاسع ان یکون ساجدا العاشر ان یکون مضطجعا الحادی عشر ان یکون مستقرا فاما الماشی والقائم فقال ابو عبد اللہ الایلی البصری المالکی وغیرہ لا وضوء علیہما لان الوکاء لم یحل لبقاء الاستشعار والیہ اشار ابن حبیب وقد یمکن ان ینکر بعض الناس نوم الماشی والقائم ولکن من طال سفرہ وتوالی سراہ وسیرہ یری نوم الماشی عیانا او یجدہ فی نفسہ یقینا واما المستند

شرح سراج احمد

زوال روشنی آفتاب درمیان حجرهٔ شریفهٔ عائشه صدیقه می بود ولو یظهر الفیٔ من حجرتها یعنی نیامده بود سایه و روشنی آفتاب بر دیوار حجرهٔ شریفه یعنی هنوز سایهٔ آفتاب در زمین حجرهٔ شریفه بود و بر دیوار حجره بلند نگشته بود و این اول وقت عصر باشد چرا که هر مقدار که آفتاب نزدیک بافق میگردد سایهٔ او بر دیوار اندرون حجره می برآید وفی الباب عن انس چنانکه اخراج آن کرده عبد الرزاق وابن ابی شیبه وابی اروی وجابر بن عبد الله ورافع بن خدیج چنانکه اخراج آن کرده بخاری ومسلم ومالک ونسائی وعبد الرزاق وابو عوانه ویروی عن رافع ایضا عن النبی صلی الله علیه وسلم فی تاخیر العصر ولا یصح و روایت کرده شده است از رافع بن خدیج نیز که از آنحضرت روایت کرده در تاخیر کردن نماز عصر و صحیح نگشته است کما اخرجه ابن ابی شیبه قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح وهو الذی اختاره بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و آن چیزیست که اختیار کرده آنرا بعضی اہل علم از صحابه منهم عمر بعضی از ایشان عمر بن الخطاب اند چنانکه اخراج آن کرده اند مالک ابن ابی شیبه و بیهقی وعبد الله ابن مسعود وعائشة عبد الرزاق از عائشه اخراج کرده که گفت کان النبی صلی الله علیه وسلم یصلی العصر حین تخرج الشمس من حجرتی وکان قد حجبتا البسط و ابن ابی شیبه وسعید بن منصور وعبد الرزاق از عائشه اخراج کرده اند که گفت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی العصر والشمس طالعة فی حجرتی لم یظهر الفیٔ بعد وانس و در باب تعجیل عصر روایت گشته است از انس بن مالک چنانکه اخراج کرده آنرا عبد الرزاق و ابن ابی شیبه که گفت کان یصلی العصر والشمس مرتفعة حیة فیذهب الذاهب فیاتی العوالی والشمس مرتفعة و مالک عبد الرزاق و بخاری و مسلم و نسائی و ابو عوانه از انس اخراج کرده اند که گفت کنا نصلی العصر ثم یخرج الانسان الی بنی عمرو بن عوف فیجدهم یصلون العصر وغیر واحد من التابعین تعجیل صلوة العصر و کرهوا تاخیرها و بسیار کسان از تابعین تعجیل و در اول وقت گذاردن نماز عصر را چنانکه اخراج کرده مالک از علاء بن عبد الرحمن و عبد الرزاق و امام احمد از سعید بن دراج وبه یقول عبد الله بن المبارك والشافعی واحمد واسحق حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن انه دخل علی انس بن مالك بدرستیکه علاء در آمد بر انس بن مالک فی داره در خانهٔ انس بالبصرة که در بصره بود حین انصرف من الظهر و داره بجنب المسجد هنگامیکه برگشت انس از نماز ظهر و حال آنکه خانهٔ او در پهلوی مسجد بود فقال قوموا پس گفت انس مردم را برخیزید برای گذاردن نماز عصر فصلوا العصر پس بگذارید نماز عصر را قال فقمنا فصلینا گفت علاء پس برخاستیم ما پس نماز گذاردیم ما نماز عصر را فلما انصرفنا قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول پس هرگاه برگشتیم ما از نماز عصر گفت انس شنیدم آنحضرت را که میفرمود تلك صلوة المنافق یجلس یرقب الشمس حتی

شرح ابی الطیب

قوله تلك صلوة المنافق الاشارة الی المذکور حکما ای صلوة العصر التی اخرت الی الاصفرار **قوله** یجلس یرقب الشمس الا جملة مفسرة لتلك صلوة المنافق وجملة یرقب حال من ضمیر یجلس ای ینتظر نورها **قوله** حتی اذا کانت بین قرنی الشیطان اختلفوا فیه فقیل هو علی حقیقته وظاهر لفظه والمراد انه یحاذیها بقرنیه عند غروبها وکذا عند طلوعها لان الکفار یسجدون لها حینئذ فیقارنها لیکون الساجدون لها فی صورة الساجدین له ویخیل لنفسه ولاعوانه انهم انما یسجدون له وقیل هو علی المجاز والمراد سلطانه وتسلطه وغلبة اعوانه وسجود مطیعیه من الکفار للشمس

قوت المغتذی

لو یظهر الفیٔ قال ابن سید الناس ای لم یعل السطح وقیل لم یزل عنها والظهور یستعمل فیهما

عارضة الاحوذی

فانه مثله لا نه نیام بزیادة اعتماد لا یکون معه الثبوت عند غلبة النوم واما الراکع فروی عن مالك انه یجب علیه الوضوء لان مخرج الحدث منفرج فلیسرع خروج الریح او الصوت من غیر حس فکان کالساجد وقال ابن حبیب لا وضوء علیه لان معه ضربا من التماسك بخلاف الساجد واما الجالس فلا وضوء علیه الا ان یطول قاله مالك فی المختصر و ابن حبیب وقال عنه ابن القاسم وعلی وابن نافع ان استثقل نوما احب الی ان یتوضأ والقولان متقاربان ولعل الحدیث محمول فی نوم الصحابة قعودا علی عدم الطول

شرح سراج احمد

اذا كانت بين قرني الشيطان آن نماز منافق ست می نشیند که انتظار کند آفتاب را تا آنکه شود آفتاب میان دو قرن شیطان که نزدیک بغروب رسد قام فنقر اربعا لا یذکر الله فیها الا قلیلا برخیزد پس سجده کند مثل نول زدن جانور پرنده چهار بار که ذکر نکند در آن چهار رکعت مگر اندک از جهت خوف غروب آفتاب بشتابی نماز بگذارد قال ابو عیسى هذا حديث حسن صحيح گفت مصنف حدیث انس حدیثی ست حسن صحیح **باب** ما جاء فی تاخیر صلوٰة العصر باب ست در بیان آنچه آمده است در تاخیر نماز دیگر حدثنا علی بن حجر انا اسمٰعیل بن علیة بلفظ تصغیر ست عن ایوب عن ابن ابی ملیکة عن ام سلمة قالت كان رسول الله صلی الله علیه وسلم اشد تعجیلا للظهر منكم وانتم اشد تعجیلا للعصر منه گفت ام المومنین ام سلمه بود آنحضرت سخت تر از روی تعجیل برای نماز پیشین از شما و شما مردم سخت ترید از روی تعجیل برای نماز عصر از آنحضرت یعنی آنحضرت در ادای عصر تاخیر میکردند چنانکه مذهب ائمه حنفیه است که تاخیر در عصر در غیر ابر مستحب ست تا اصفرار شمس و بعد از اصفرار مکروه ست تا بغروب کما اخرج الدارقطنی من روایة عبد الله بن رافع عن ابیه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم كان یامر بتاخیر هذه الصلوٰة یعنی العصر قال ابو عیسى وقد روی هذا الحدیث عن ابن جریج عن ابن ابی ملیکة عن ام سلمة نحوه گفت مصنف وتحقیق روایت کرده شده است این حدیث از ابن جریج از ابن ابی ملیکه از ام سلمه مانند حدیث مذکور غرض مصنف تقویت حدیث ست بتعدد طرق **باب** ما جاء فی وقت المغرب باب ست در بیان آنچه آمده است در وقت نماز مغرب حدثنا قتیبة ثنا حاتم بن اسمٰعیل المدنی ابو اسمٰعیل الحارثی عن یزید بن ابی عبید عن سلمة بن الاكوع بفتح سین مهمله و لام والاکوع بفتح همزه وسکون کاف و فتح واو ابو مسلم وگویند ابو عامر وگویند ابو ایاس السلمی مدنی و او از آن کسان ست که بیعت کرد در زیر شجره سه بار و بود وی سخت ترین مردم و اشجع ایشان در مدینه سنة اربع وستین وفات یافت از عمر هشتاد سال قال كان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی المغرب اذا غربت الشمس گفت سلمه بن الاکوع بود آنحضرت که میگذارد نماز مغرب را وقتیکه

شرح ابی الطیب

وقال الخطابی هو تمثیل ومعناه ان تاخیرها بتزیین الشیطان ومدافعته لهم عن تعجیلها کمدافعة ذات القرون لما تدفعه **قوله** فنقر اربعا الخ تصریح بذم من صلی مسرعا بحیث لا یکمل الخشوع والطمانینة والاذکار والمراد بالنقر سرعة الحرکات کنقر الطائر **باب** ما جاء فی تاخیر صلوٰة العصر **قوله** وانتم اشد تعجیلا للعصر منه ای النبی صلی الله علیه وسلم قال الطیبی لعل هذا الانکار علیهم للمخالفة اقول یحتمل ان یکون الخطاب لغیر اصحابه صلی الله علیه وسلم وبالجملة یدل الحدیث علی تاخیر العصر استحبابا لانه صلی الله علیه وسلم کان یؤخرها **باب** ما جاء فی وقت المغرب **قوله** اذا غربت الشمس وتوارت بالحجاب ای استترت عن اعین الناس وهو تفسیر لما قبله من الغروب

قوت المغتذی

اذا کانت بین قرنی الشیطان قیل هو علی حقیقته وظاهره والمراد یحاذیها بقرنیه عند غروبها وکذا عند طلوعها لان الکفار یسجدون لها حینئذ فیقارنها لیکون الساجدون لها فی صورة الساجدین له وقیل هو علی المجاز والمراد بقرنیه علوه وارتفاعه وسلطانه وغلبة اعوانه وسجود مطیعیه من الکفار للشمس فنقر اربعا کنی به عن سرعة الحرکات کنقر الطائر

عارضة الاحوذی

والاستثقال وقیل ان یطول نوم القاعد فیستغرق فیثبت قاعدا وقد قال عنه ابن القاسم فی العتبیة من نام ساجدا وطال ذلك فاحب لی ان یتوضأ قیل له فقاعدا قال لا یتوضأ ومن الناس من ینام فی المسجد قاعدا واما یوم الجمعة فلا شیٔ فیه قیل له وبما رأی الرؤیا قال تلك احلام یعنی انما حدیث نفس ولیست برؤیا وحدیث النفس یکون مع السنة کما یکون مع الیقظة ویحتمل ان یکون عذره فی یوم الجمعة خاصة لاجل ما شرع فیها من التبکیر فیطول الانتظار واما المحتبی فهو اخف حالا من الحالتین قال مالك

شرح سراج احمد

غروب میکرد آفتاب وتوارت بالحجاب و پوشیده می شد آفتاب بحجاب زمین وفی الباب عن جابر کما اخرجه الشیخان وزید بن خالد الجهنی وانس بن مالک کما اخرجه ابو داود ورافع بن خدیج کما اخرجه الشیخان وابی ایوب الانصاری کما اخرجه ابو داود وام حبیبة وعباس بن عبد المطلب کما اخرجه ابن ماجه واخراج کرده ابو داود از حدیث ابن مسعود کان یصلی المغرب حین تسقط الشمس واخرج عبد الرزاق وابن ابی شیبة والطحاوی عن عمر قال صلوا المغرب والفجاج مسفرة وحدیث العباس قد روی عنه موقوفا وهو اصح مصنف گوید وحدیث عباس بن عبد المطلب تحقیق روایت کرده شده است از عباس موقوف وآن صحیح است قال ابو عیسی حدیث سلمة بن الاکوع حدیث حسن صحیح وهو قول اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم من التابعین اختاروا تعجیل صلوة المغرب اختیار کرده اند تعجیل نماز مغرب را وکرهوا تاخیرها ومکروه داشته اند تاخیر کردن نماز شام را حتی قال بعض اهل العلم لیس لصلوة المغرب الا وقت واحد تا آنکه گفته اند بعضی اهل علم که نیست برای نماز گذاردن شام مگر یک وقت ست وذهبوا الی حدیث النبی صلی الله علیه وسلم حیث صلی به جبرئیل ورفته اند بسوی حدیث آنحضرت از حیثیتی که بگذارد با آنحضرت جبرئیل نماز مغرب را دو روز در یک وقت آنحضرت برای تعلیم اعرابی نیز در دو روز در یک وقت گذارد و برای هر نماز دو وقت ذکر فرمود الا مغرب را وهو قول ابن المبارک والشافعی وآن قول عبد الله بن المبارک وشافعی ست ودر اختلاف الائمه نوشته است وقت نماز مغرب نزد امام مالک وقت غروب آفتاب است ودر حال اختیار تاخیر از ان نباید کرد وامر شافعی را دو قول اند قول قدیم راجح نزد متاخرین اصحاب وی آن است که آخر وقت مغرب چون غائب شود شفق احمر وگفت امام ابو حنیفه واحمد برای مغرب دو وقت اند باب ما جاء فی وقت صلوة العشاء الآخرة باب است در بیان آنچه آمده است در بیان وقت عشای اخیره که عتمه است یعنی مغرب را نیز عشای اول گویند ونماز خفتن را عشای اخیره گویند حدثنا محمد بن عبد الملک بن ابی الشوارب الاموی البصری ونام ابی الشوارب محمد بن عبد الرحمن بن ابی عثمان صدوق از کبار عاشره بود در سنه اربع واربعین ومائتین وفات کرد ثنا ابو عوانة عن ابی بشر عن بشیر بن ثابت الانصاری مولاهم بصری ثقه از سادسه بود وگفت ابن حبان وهم کرده کسی که گفته است بشیر لی شناه تحتیه است عن حبیب بن سالم عن النعمان بن بشیر بفتح موحده وکسر شین ابو عبد الله انصاری وولادت او بعد از هجرت چهارده ماه بوده واو اول مولود بود که در انصار پس از هجرت متولد شد ونزد وفات بشیر هشت ساله وهفت ماهه بود ومادر وی عمره بنت رواحه خواهر عبد الله بن رواحه او را وپدر او را صحبت بوده قال انا اعلم الناس بوقت هذه الصلوة گفت نعمان بن بشیر من داناترین مردمم بوقت این نماز یعنی نماز خفتن کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلیها لسقوط القمر لثالثة بود آنحضرت که میگذارد این نماز را در وقت افتادن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی وقت صلوة العشاء الآخرة قوله انا اعلم الناس هذا من باب التحدث بنعمة الله علیه بزیادة العلم مع ما فیه من حمل السامعین علی اعتماد مرویه ولعل وقوع هذا القول منه بعد موت غالب اکابر الصحابة وحفاظهم الذین هم اعلم بذلک منه قوله هذه الصلوة یعنی صلوة العشاء الآخرة کما فی روایة ابی داود قوله یصلیها لسقوط القمر ای وقت غروبه لثالثة ای فی لیلة ثالثة من الشهر قال الطیبی

قوت المغتذی

وتوارت بالحجاب ای استترت

بارضیة الاحوذی

فی المختصر قال علی عنه فی المجموعة قد کان شیوخنا یذاکرون جلوسا ولا یتوضؤن وا کثر ذلک یوم الجمعة قال عنه ابن نافع الا ان یطول ذلک قال عنه ابن القاسم الا المحتبی منهم فانه لا یطول نومه ولو طال لانحلت الحبوة فی مجری العادة واما المتکئ فابن نافع الستخری الجالس واجراه اشهب وابن حبیب مجری المضطجع لاسترخاء مفاصله فان کان اتکاؤه بحیث ینضم موضع الحدث کان کالمضطجع قاله ابو عبد الله الایلی اشار فی بدل المنبه کلمه شیخنا ابو بکر محمد بن الولید الفهری انا اشار فیه الا انه حمل ما رآه

شرح سراج احمد

ماہتاب شب سوم آرین حدیث گذاردن عشا در اول شروع نمیشود زیرا کہ در بعضی اوقات بعد از دو ساعت و در بعضی پیش از سہ ساعت ماہتاب غروب میشود لیکن قبل از ثلث شب ادای نماز خفتن مفہوم گشت حدثنا ابوبکر محمد بن ابان بن وزیر البلخی ابن ابی ابراہیم مستملی ملقب بحمدویہ ثقہ حافظ از عاشرہ بود در سنہ اربع واربعین و مائتین وفات کرد نا عبدالرحمن بن مہدی عن ابی عوانة بھذا الاسناد نحوہ یعنی ابو عوانہ از ابی البشر از بشیر از حبیب از نعمان مانند حدیث گذشتہ روایت کردہ است در الفاظ و معنی قال ابو عیسی روی ھذا الحدیث ھشیم عن ابی بشر عن حبیب بن سالم عن النعمان بن بشیر یعنی باین طریق نیز مروی گشتہ است ولم یذکر فیہ ھشیم وذکر نکردہ است دران اسناد ہشیم عن بشیر بن ثابت وحدیث ابی عوانة اصح عندنا مصنف گوید وحدیث ابی عوانہ صحیح ترست نزد ما لان یزید بن ھٰرون از جہت آنکہ یزید بن ہارون روی عن شعبة عن ابی بشر نحو روایة ابی عوانة روایت کردہ است از شعبہ از ابی البشر مانند روایت ابی عوانہ کہ ذکر بشیر بن ثابت ہم نمودہ است

باب ما جاء فی تاخیر العشاء الاخرة باب ست دربیان انچہ آمدہ است در تاخیر کردن نماز عشای خفتن اخبرنا ھناد نا عبدة عن عبیداللہ بن عمر عن سعید المقبری بفتح میم وسکون قاف وضم موحدہ وفتح آن وگاہ کسرہ نیز میدہند تابعی از اہل مدینہ بود عن ابی ھریرة قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لولا ان اشق علی امتی اگر نمی بود سخت پنداشتن من بر امت من تاخیر عشا را لامرتھم ان یؤخروا العشاء الی ثلث اللیل ہر آئینہ امر میکردم ایشان را کہ تاخیر کنند گزاردن عشا را تا ثلث شب او نصفہ یا نیم شب بعضے گفتہ اند کہ این شک راوی است وہر کدام یکی ازین آوردہ در صحاح نہ بطریق شک واقع شدہ وظاہر این حدیث بر استحباب تاخیر عشاست از اول وقت وفی الباب عن جابر بن سمرة چنانکہ اخراج کردہ است ابن ابی شیبہ وجابر بن عبداللہ وابی برزة الاسلمی وابن عباس کما اخرج البخاری والنسائی واحمد وابی سعید الخدری کما اخرج الطحاوی وابوداؤد واحمد وزید بن خالد اخرجہ النسائی وابن عمر اخرجہ مسلم والنسائی واخرج مسلم ایضا عن عائشة والبزار عن علی وابن ماجہ عن ابی ھریرة والبخاری عن ابی موسی الاشعری وابن جریر واحمد ومحمد بن نصر عن ابی ھریرة واخرج الخرائطی فی مکارم الاخلاق عن عثمان الثقفی قال ابو عیسی حدیث ابی ھریرة حدیث حسن صحیح وھو الذی اختارہ اکثر اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وآن چیزیست کہ اختیار کردہ اند آنرا اہل علم از صحابہ والتابعین رأوا تاخیر صلوة العشاء الاخرة اعتقاد کردہ اند تاخیر نماز خفتن را وبہ یقول احمد واسحق وبآن قائل گشتہ است امام احمد واسحق چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ است

باب ما جاء فی کراھیة النوم قبل العشاء والسمر بعدھا باب ست دربیان انچہ آمدہ است در کراہت خواب پیش از نماز خفتن ودربیان کراہت افسانہ وسخن کردن بعد از نماز

شرح ابی الطیب

ھو یعنی قوله لثالثة بدل من قوله لسقوط القمر انتہی والاظہر انہ متعلق بسقوط القمر وفی نسخة بسقوط القمر ای یصلی مصحوبا بسقوط القمر **باب** ما جاء فی تاخیر العشاء الاخرة **قوله** لولا اشق علی امتی لامرتھم ای لولا کراھة المشقة علیھم وجبت علیھم تاخیر العشاء الی ثلث اللیل **قوله** او نصفه ای بل نصفه قال میرک یحتمل ا و التنویع وھو الاظھر ویحتمل الشك من الراوی **باب** ما جاء فی کراھیة النوم قبل العشاء والسمر بعدھا السمر بفتح المیم الحدیث باللیل وبسکونہا مصدر واصله السمر لون ضوء القمر وسمی الحدیث به لانهم کانوا یتحدثون فیه

عارضة الاحوذی

الراکب فحکمہ حکم الجالس المستند اللاصق بالارض بموضع الحدث قال ابن حبیب ولیس فی نوم القائم والراکع والراکب والجالس غیر مستند وضوء واما الساجد فروی ابن ابی اویس وابن عبد الحکم انه کالمضطجع مطلقا من غیر شرط یقارنه وکذلک قال ابن حبیب انهما سواء قال و ذلك اذا خالط النوم قلبه وقد سمعت فی الدرس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وطلبته منسمة مستند بطریقه فلو اجده اذا نام العبد فی سجوده یباھی اللہ به ملائکته یقول یا ملائکتی انظروا الی عبدی

شرح سراج احمد

حدثنا احمد بن منیع ثنا هشیم انا عوف بن ابی جمیلة ثقه نسبت بقدر تشیع کرده بیشد از سادسه بود در سنه ست یا سبع واربعین ومائة وفات یافت از عمرش شاد و شش قال احمد وثنا عباد بن عباد گفت احمد بن منیع حدیث کرده مارا عباد بن عباد یعنی احمد را این حدیث از دو طریق رسیده است یکی از هشیم دیگر از عباد بن عباد وهو المهلبی وآن عباد مهلبی ست در تقریب هست عباد بن عباد بن حبیب بن المهلب بن ابی عفرة الازدی ابومعاویة البصری ثقه بود از سابعه است در سنه تسع وسبعین وفات کرد واسمعیل بن علیة جمیعا عن عوف عن سیار بن سلامة عن ابی برزة قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یکره النوم قبل العشاء گفت ابوبرزة الاسلمی بود آنحضرت که مکروه میداشت خواب را پیش از گذاردن نماز خفتن والحدیث بعدها ومکروه میداشت افسانه وسخن را پس از گذاردن نماز خفتن واین کراهت تنزیهی ست نه تحریمی ونزد ایمه دیگر تحریمی ست وفی الباب عن عائشة چنانکه اخراج آن کرده است بزار که ما نام قبل العشاء فلا انام الله عینه وعبد الرزاق از ابی هریرة اخراج کرده است که من خشی ان ینام قبل صلوة العشاء فلا باس ان یصلی قبل ان یغیب الشفق وعبد الله بن مسعود وانس بن مالک قال ابوعیسی حدیث ابی برزة حدیث حسن صحیح وقد کره اکثر اهل العلم النوم قبل صلوة العشاء وتحقیق مکروه دارند اکثر اهل علم خواب را پیش از نماز خفتن ورخص فی ذلک بعضهم ورخصت داده اند بعضی علما در خواب کردن وقال عبد الله بن المبارک اکثر الاحادیث علی الکراهة وگفت عبد الله بن مبارک اکثر حدیثها بر کراهت خواب است پیش از نماز خفتن ورخص بعضهم فی النوم قبل صلوة العشاء فی رمضان ورخصت داده اند بعضی علما در خواب کردن پیش از نماز خفتن در ماه رمضان خاص نه در دیگر ایام

باب ما جاء فی الرخصة فی السمر بعد العشاء باب ست در بیان آنچه آمده است در رخصت در افسانها کردن پس از نماز خفتن حدثنا احمد بن منیع ثنا ابومعاویة عن الاعمش عن ابراهیم عن علقمة عن عمر بن الخطاب قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یسمر مع ابی بکر فی الامر من امر المسلمین گفت عمر بن الخطاب بود آنحضرت که سخن میکرد همراه ابی بکر صدیق در امری از امر مسلمانان ومشورت با ابی بکر میکرد وانا معهما وحال آنکه من همراه هر دو می بودم این حدیث دلالت بر عدم کراهت سمر میکند ومعارض ست بحدیث سابق وقول مقدم ست بر فعل پس این بر کراهت تنزیهی حمل کنیم یا آنکه سمر تحریمی تحدیث بلهو ولعب باشد

شرح ابی الطیب

قوله یکره النوم قبلها ای یکره کراهة تنزیه لان فیه تعریضا لفوات وقتها باستغراق النوم قال بعض العلماء من وکل به من یوقظه یباح له **قوله** والحدیث بعدها ای المحادثة بعد العشاء خوف السهر وغلبة النوم بعده فیفوته قیام اللیل او الذکر او الصبح نعم لا کراهة فیما فیه مصلحة للدین کعلم وحکایة الصالحین المؤثرة فی ازالة الغفلة وموانسة الضیف والعروس **باب** ما جاء فی الرخصة فی السمر بعد العشاء **قوله** یسمر مع ابی بکر رضی الله عنه فی الامر من امر المسلمین وانا معهما مناسبة للترجمة باعتبار غالب الاستعمال لان من یتحدث قبل العشاء ما یسمی سامرا فی العرف فلا یرد ان السمر هو الحدیث باللیل مطلقا قبل العشاء او بعده فیمکن حمل هذا علی ما قبل العشاء فلا یناسب الترجمة

عارضة الاحوذی

وروحه عندی وبدنه فی طاعته ولولا بقاء طهارته مع نومه فی سجوده ما کان البدن فی طاعته وسمعت بعض علماء الشافعیة والحنفیة یقولون علی هذا الحدیث فی ان نوم الساجد لا ینقض الوضوء وهذا لا حجة فیه من وجهین احدهما انه لم یصح سنده والثانی انه یباهی به لان النوم ادرکه متعبدا کما یقال قتل فلان صائما ومات ساجدا وقال الشاعر قتل ابن عفان الخلیفة محرما ومضی فلم ار مثله مخذولا وهو لم یکن محرما بما کان علیه قبل القتل فاما المضطجع فیتوضأ الا ان ابن ابی زید قال فی النوادر من نام

شرح سراج احمد

وعمر آنحضرت با ابی بکر در امور مسلمانان بوده وفی الباب عن عبد الله بن عمرو اخراج کرده آنرا بخاری و اوس بن حذیفہ
وعمران بن حصین قال ابو عیسی حدیث عمر حدیث حسن گفت مصنف حدیث عمر بن الخطاب حدیثی ست
حسن از حدیث عبد الله بن عمرو اوس بن حذیفه وعمران بن حصین وقد روی هذا الحدیث الحسن بن عبید الله عن
ابراهیم عن علقمة عن رجل من جعفی یقال له قیس او ابن قیس وتحقیق روایت کرده است این حدیث را حسن
ابن عبید الله از ابراهیم از علقمه از مردی که از قبیله جعفی بود گفته میشد نام او قیس یا ابن قیس عن عمر عن النبی صلی الله
علیه وسلم هذا الحدیث فی قصة طویلة قیس از عمر بن الخطاب از آنحضرت این حدیث را در قصه دراز ست وقد اختلف
اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم فی السمر بعد العشاء الآخرة وتحقیق اختلاف
کرده اند اهل علم از صحابه وتابعین وکسیکه پس از تابعین بودند از ائمه مجتهدین در حق سخن کردن پس از نماز خفتن فکره قوم منهم
السمر بعد صلوة العشاء پس مکروه دارند بعضی از ایشان سخن را پس از نماز خفتن ورخص بعضهم اذا کان فی معنی
العلم وما لا بد منه من الحوائج ورخصت داده اند بعضی علما وقتیکه باشد سمر در معنی علم وگفت وگوی علم باشد وسخنی باشد که
مخلصی نباشد از ان از حاجتهای ضروریه ومن الحوائج بیان ماست ولا برای نفی جنس و بد اسم اوست ومنه جار ومجرور
متعلق خبر اوست واکثر الحدیث علی الرخصة مصنف گوید واکثر احادیث دال بر رخصت سمر اند وقد روی
عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لا سمر الا لمصل او مسافر وتحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت
که فرمود نیست سمر وسخن کردن در شب پس از نماز خفتن مگر برای نماز گذارنده که گفتگوی احکام شرعیه کند یا برای
مسافر که بحوائج ضروریه سفر سخنها نماید غرض مصنف ازین جواز سمر ست **باب ما جاء فی الوقت الاول من الفضل**
باب ست در بیان آنچه آمده است در وقت اول از فضیلت حدثنا ابو عمار الحسین بن حریث نا الفضل بن موسی عن
عبد الله بن عمر العمری عن القاسم بن غنام عن عمته ام فروة قاسم روایت میکند از عمه خود که ام فروه نام داشت واو خواهر
غنام بوده وکانت ممن بایع النبی صلی الله علیه وسلم وبوده فروه از ان کسان که بیعت کرده با آنحضرت قالت سئل
النبی صلی الله علیه وسلم ای الاعمال افضل گفت فروه پرسیده شد آنحضرت که کدام عمل بهتر ست

شرح ابی الطیب

قوله فکره قوم منهم السمر لانه احوط واما ما روی عنه من السمر فلیس بعام لانه حکایة حال
یحتمل الخصوص **قوله** ورخص بعضهم اذا کان فی معنی العلم وبه یحصل الجمع بین حدیثی الباب ومثل
هذا السمر غالبا لا یفضی الی ما یتوقع من الخلل فی السمر بعد العشاء **قوله** قال لا سمر الا لمصل او مسافر
ای لا یجوز السمر الا الذی یستعین به علی احیاء اللیل للصلوة والمسافر الذی یستعین به علی قطع السفر
فالحاصل ان یکون لحاجة مطلوبة لا لمجرد التفکه بالحدیث قال ابن الهمام رحمه الله تعالی وروی
الامام احمد عن عبد الله قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا سمر بعد الصلوة یعنی العشاء الآخرة
الا لاحد رجلین مصل او مسافر وفی روایة او عرس **باب ما جاء فی الوقت الاول من الفضل**
قوله سئل النبی صلی الله علیه وسلم ای الاعمال افضل قال الصلوة لاول وقتها اللام بمعنی فی کما

عارضة الاحوذی

مستجمع لم یستثقل
ولا ذهب عقله
فلا وضوء علیه
وفعله مکحول
حتی غط ولم یتوضأ
وقال انا اعلم بنفسی
ولعله کان قد اخل
الغالب حتی ظن
انه لا ریح فیه
فان شرحه امر
موقوف فی العادة
علی الشدة وعلی
برد یسد والبطن
فیرخیه وقد قیل
انه اذا نام فغطیها
لو بدر حدث لادرکه
منه لانه لا دلیل
منه علی ذلک
ویحتمل ان یکون
معه دلیل من
قصر المدة وطول الحال
فاما المستقر فذکره
ابو المعالی بن الجوینی
وقال لا وضوء علیه
وشیخی خارج
علی المذهب
لان النوم لیس
بحدث لعینه

اسماء الرجال
٥ بضم الفاء وسکون الراء
الحجر وتشدید النون
کشداد الانصاری
البیاضی الزرقی
مفطر بنت الزبرقان
من الرابعة ١٢

شرح سراج احمد

قال الصلوۃ لاول وقتہا فرمود آنحضرت گذاردن نماز در اول وقت آن حدثنا احمد بن منیع نا یعقوب بن الولید المدنی عن عبد اللہ بن عمر عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الوقت الاول من الصلوۃ رضوان اللہ گفت عبد اللہ بن عمر فرمود آنحضرت وقت اول برائے گذاردن نماز سبب رضوان است رضوان و خوشنودی حق تعالیٰ وسقرون باجابت ست والوقت الآخر عفو اللہ و وقت آخر برائے گذاردن نماز عفو کردن حق تعالیٰ ست و عفو نباشد مگر با ناخوشی و ناخوشی نباشد مگر در نافرمانی از این حدیث فضیلت گذاردن نماز در اول وقت بر آمد و فی الباب عن علی بن ابی طالب وابن عمر بن الخطاب چنانکہ اخراج کردہ آن را حاکم باین عبارت خیر الاعمال الصلوۃ فی اول وقتہا و ابو البطیح از عبد اللہ بن عمر باین عبارت اخراج کردہ است فضل الوقت الاول علی الآخر کفضل الآخرۃ علی الدنیا و عائشۃ وابن مسعود چنانچہ اخراج آن کردہ است ابن النجار و عبد الرزاق و آن از بسیاری صحابہ و تابعین منقول گشتہ است چنانکہ دارقطنی از ابی محذورہ و ابو نعیم در حلیہ از ابی الدرداء

شرح ابی الطیب

فی قولہ تعالیٰ ونضع الموازین القسط لیوم القیمۃ اطلاقہ یعارض حدیث ابردوا بالظہر الا اذا قید بغیر الظہر فی الصیف او یراد باللام العہد ای تلک الصلوۃ التی ہی غیر الظہر فی الصیف ویراد من اول الوقت الوقت المستحب فی اطلاق المطلق علی الکامل شائع فلا یرد ان العشاء تاخیرہا الی ثلث اللیل ونصفہ مستحب ثم اختلفت الاحادیث الواردۃ فی افضل الاعمال واحبہا ففی ہذا الحدیث ہکذا وفی حدیث ابی ذر ایمان باللہ وجہاد فی سبیلہ وفی حدیث ابی سعید ای الناس خیر قال رجل یجاہد فی سبیل اللہ وفی حدیث اطعام الطعام وفی حدیث بر الوالدین ووجہ التوفیق انہ صلی اللہ علیہ وسلم اجاب کلا بما یوافق غرضہ وما یرغب فیہ باختلاف احوال السائلین او الاختلاف باختلاف الاوقات فقد کان الجہاد فی ابتداء الاسلام افضل الاعمال لانہ وسیلۃ الی القیام بہا ولا ریب ان الصلوۃ افضل من الصدقۃ وقد یکون مواساۃ المضطر افضل او ہو علی حذف من ای من افضل الاعمال **قولہ** الوقت الاول من الصلوۃ رضوان اللہ ای التعجیل فیہ وخص منہ بعض الاوقات کالظہر فی الصیف والعشاء مطلقا فانہا فی الثلث او النصف افضل او المراد منہ الوقت المستحب وہو احسن ومعنی رضوان سبب رضوان اللہ لانہ عجل الی عبادۃ اللہ وہو مؤد الی رضاہ او علی المبالغۃ ای الوقت الاول عین رضی اللہ تعالیٰ **قولہ** والوقت الآخر عفو اللہ یعنی بحیث یحتمل ان تکون خارجۃ عن الوقت او المراد بہ وقت الکراہۃ نحو الاصفرار فی العصر والتجاوز عن نصف اللیل فی العشاء ومعنی عفو اللہ سبب عفو اللہ بالنظر الی الصلوۃ وفیہ اشارۃ الی التقصیر بسبب التاخیر

قوت المغتذی

الوقت الاول من الصلوۃ رضوان اللہ والوقت الآخر عفو اللہ قال ابن العربی روی عن ابی بکر الصدیق انہ قال لغیر رضوان اللہ احب الینا من عفوہ قال علماؤنا لان رضوانہ للمحسنین وعفوہ عن المقصرین وللدارقطنی من حدیث ابی محذورۃ زیادۃ ووسط الوقت رحمۃ اللہ

عارضۃ الاحوذی

وانما ہو معنی یظہر معہ خروج الحدث فاذا سد فی وجہہ ذلک المعنی وتوثق من الوکاء للمخرج بعد ان یکون منہ قال القاضی ابو بکر ابن العربی رضی اللہ عنہ الا ان یکون دائما کثیرا فربما زہقت ریح خفیفۃ لا یشعر بہا لیانب

الوضوء مما غیرت النار ابو سلمۃ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

الوضوء مما مست النار ولو من ثور اقط قال قال لہ ابن عباس انتوضأ من الدہن انتوضأ من الحمیم قال فقال ابو ہریرۃ یا ابن اخی اذا سمعت حدیثا عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فلا تضرب لہ مثلا

عارضة الاحوذی

محمد بن المنکدر عن جابر خرج رسول الله صلی الله علیه وسلم وانا معه فدخل علی امرأة من الانصار فذبحت له شاة فاكل واتته بقناع فيه رطب فاكل منه ثم توضأ للظهر وصلی ثم انصرف فاتته بعلالة من علالة الشاة فاكل ثم صلی العصر ولم يتوضأ اسناده هذا الحديث فيه اضطراب كثير روی عن النبی صلی الله علیه وسلم فيه اخبار مختلفة صحيحة وذكر ابو عیسی حدیث البراء وحديث جابر بن سمرة توضؤا من لحوم الابل ولا توضؤا من لحوم الغنم واعلنی مالك

شرح سراج احمد

ونسائی وابن حبان از ابی الدرداء وروایت کرد ابن عساکر از محمد بن کعب القرظی وعبد الرزاق از ابی العالیه حدثنا قتیبة ثنا عبد الله ابن وهب عن سعید بن عبد الله الجهنی عن محمد بن عمر بن علی بن ابی طالب صدوق از سادسه بود عن ابیه عمر روایت میکند از پدر خود که عمر بن علی بود ثقه از ثالثه بود در زمن ولید وفات کرد عن علی بن ابی طالب ان النبی صلی الله علیه وسلم قال له یا علی ثلث لا تؤخرها بدرستیکه آنحضرت فرمود مر علی بن ابی طالب را ای علی سه چیز اند که مکن تاخیر آن الصلوة اذا آنت یکی از ان نماز ست که چون وقت او بیاید وآنت ضبط کرده شده است بمد از آن بنون واحتمال دارد که از اتی یاتی باشد والجنازة اذا حضرت وتاخیر مکن بگزاردن نماز جنازه چون حاضر آید جنازه والایم اذا وجدت لها كفوا وزن بی شوهر وقتیکه یافته شود برای او کفوی بی توقف بشوهری بدهید قال ابو عیسی حدیث ام فروة لا یروی الا من حدیث عبد الله بن عمر العمری گفت مصنف حدیث ابی فروه روایت کرده نشده است مگر از طریق عبد الله بن عمر العمری ولیس هو بالقوی عند اهل الحدیث ونیست عبد الله بن عمر العمری قوی وثقه نزد اهل حدیث واضطربوا فی هذا الحدیث

شرح ابی الطیب

قوله الصلوة اذا اتت ای اتی وقتها المستحب فلا یرد ما ذکرناه آنفا قال ابن العربی وابن سید الناس کذا روینا بتائین کل واحدة منهما معجمة باثنتین من فوقها وروی آنت بنون ومد بمعنی حانت وحضرت انتهی قلت قال التوربشتی اتت بالتائین عن اکثر المحدثین وهو تصحیف والمحفوظ من ذوی الاتقان آنت علی وزن حانت قال میرك نقلا عن الازهار المشهور من الاتیان قیل هو تصحیف والمحفوظ آنت علی وزن حانت وبمعناه وفی شرح السنة انه من انی یانی وهو بمعنی حان وهی ای الصلوة بالرفع ای منها او احدها وهی ویجوز نصبها علی البدلیة من الضمیر او بتقدیر اعنی **قوله** والجنازة اذا حضرت بالوجهین المذکورین ای لا تؤخر صلاتها ففیه دلیل علی انها لا تکره فی الاوقات المکروهة اذا صلی علیها وقد حضرت فیها **قوله** الایم بفتح الهمزة وتشدید الیاء المکسورة من لا زوج له رجلا کان او امرأة ثیبا کان او بکرا والمراد ههنا المرأة الغربة ولو بکرا بقرینة اذا وجدت لها کفوا والکفو المثل **قوله** اذا وجدت لها کفوا بالخطاب لسیدنا علی رضی الله عنه او بسکون التاء علی انها صیغة مؤنثة غائبة یؤیده اتت وحضرت کما یؤید الاول النداء وخطاب لا تؤخرها **قوله** لا یروی الا من حدیث عبد الله بن عمر العمری ای ابن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب **قوله** ولیس هو بالقوی قال میرك قد اخرج له الاربعة ومسلم موقوفا اقول فهذا یدل علی توثیقه وتکلم فیه یحیی بن معین من قبل حفظه اقول قالوا ان تضعیف یحیی بن معین لا یضر وقال ابو داود ما ذکرت فی کتابی فهو لیس بضعیف یعنی اذا لم یتکلم علیه وههنا لم یتکلم علیه

قوت المغتذی

الصلوة اذا اتت قال ابن العربی وابن سید الناس کذا رویناه بتائین کل واحدة منهما معجمة باثنتین من فوقها وروی آنت بنون ومد بمعنی حانت وحضرت

شرح سراج احمد

واضطراب دارند اہل حدیث درین حدیث حدثنا قتیبۃ نا مروان بن معاویۃ الفزاری عن ابی یعفور و در بعض
نسخ ابی یعفور ست برابدل بای موحدہ عن الولید بن العیزار عن ابی عمرو الشیبانی ان رجلا قال لابن مسعود
گفت ابو عمرو بدرستیکہ مردی گفت عبداللہ بن مسعود را ای العمل افضل کدامی عمل بہتر ست قال سالت عنہ عن
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت عبداللہ بن مسعود سوال کردم ازان افضل از آنحضرت فقال الصلوٰۃ علی مواقیتہا
فرمود آنحضرت گذاردن نماز بر وقتہای آن قلت وماذا یا رسول اللہ گفت عبداللہ بن مسعود گفتم وچہ چیز ست پس از نماز
قال وبر الوالدین فرمود آنحضرت ونیکی کردن با پدر و مادر خود قلت وماذا قال الجہاد فی سبیل اللہ گفتم پس از بر والدین
کدام چیز افضل ست فرمود آنحضرت جہاد کردن با کفار در راہ حق تعالی قال ابو عیسی وہذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف
حدیث ابی عمرو از ابن مسعود حدیثی ست حسن صحیح وتائید وتقویت آن میکند بطرق دیگر وقد روی المسعودی وشعبۃ و
الشیبانی وغیر واحد وبسیار کس سوائے ایشان عن الولید بن العیزار ہذا الحدیث از ولید بن العیزار این حدیث
حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن خالد بن یزید عن سعید بن ابی ہلال اللیثی مولاہم ابو العلاء المصری گویند مدنی
الاصل ست گفت ابن یونس در مدینہ نشو ونما گرفتہ صدوق بعضی تضعیف آن کردہ اند از سادسہ است پس از ثلثین و مائۃ وفات کرد
عن اسحق بن عمر از ثالثہ است ترک کردہ وذکر نکردہ است اورا دار قطنی عن عائشۃ قالت ما صلی رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم صلوٰۃ لوقتہا الآخر مرتین حتی قبضہ اللہ گفت عائشہ صدیقہ نگذارد آنحضرت نمازی را در آخر وقت
آن دو بار تا آنکہ وفات گردانید اورا حق تعالی وعائشہ صدیقہ جزم بآن نمودہ است کہ دو روز در آخر وقت آنحضرت نماز نگذاردہ
قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب گفت مصنف این حدیث عائشہ غریب ست کہ بطرق متعددہ مروی نگشتہ است ولیس
اسنادہ بمتصل ونیست اسناد این حدیث متصل بلکہ انقطاع ست در ان وحذف راوی گشتہ در وی زیراکہ ملاقات او با عائشہ
صدیقہ بثبوت نپیوستہ قال الشافعی والوقت الاول من الصلوٰۃ افضل گفت شافعی وقت اول از نماز بہتر ست
ومما یدل علی فضل اول الوقت علی آخرہ وبعضی ازان چیزیکہ دلالت دارد بر فضل اول وقت بر آخر وقت
اختیار النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر اختیار کردن آنحضرت وابی بکر صدیق وعمر بن الخطاب
فلم یکونوا یختارون الا ما ہو افضل پس نبودند کہ اختیار میکردند مگر آنچہ او بہتری بود ولم یکونوا

شرح ابی الطیب

قولہ الصلوٰۃ علی مواقیتہا فی البخاری بسندہ الی الولید بن العیزار قال سمعت اباعمرو الشیبانی
قال سمعت عبداللہ بن مسعود قال سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم ای العمل احب الی اللہ تعالی قال الصلوٰۃ
علی وقتہا انتہی اتفق اصحاب شعبۃ علی ہذا اللفظ وخالفہم علی بن حفص وہو ممن احتج بہ مسلم فقال
الصلوٰۃ فی اول وقتہا رواہ الحاکم والدارقطنی اقول وہو یدل علی ان علی بمعنی فی وہو شائع ومع ذلک
لابد من حذف مضاف ای اداء الصلوٰۃ فی اول وقتہا **قولہ** وماذا یا رسول اللہ فی صحیح البخاری
ای قال بر الوالدین قال ثم ای قال الجہاد وبہ علم ان المراد وماذا بعد ذلک والا لا یصح ان
تکون الجملۃ موصوفۃ بالاحبیۃ والافضلیۃ **قولہ** لم یکونوا یدعون بفتح الدال ای یترکون

عارضۃ الاحوذی

فی موطئہ بوبنا ہذہ
المسالۃ واستقلہ
فیہا لباب من الاصول
وہو فعل الخلفاء
رضی اللہ عنہم
بترکہم الوضوء
مما مست النار
واذا اختلف الحدیثان
عن رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم وعمل
الخلفاء باحد
الحدیثین قضینا
بعمل الخلفاء فی کل
ذلک یدل علی ان
الحدیث منسوخ
بہ وقد روی عن
محمد بن المنکدر
عن جابر بن عبداللہ
انہ قال کان آخر
الامرین من رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ترک الوضوء مما
غیرتہ النار وذلک
اسنادہ الی الحدیث
المتقدم من النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
الی بعد الالتفات
التی توضأ منہا

شرح سراج احمد

يد عون الفضل ونبودند الشان کہ بگذاشتند وترک میکردند فضیلت را وکانوا یصلون فی اول الوقت وبودند صحابہ آنحضرت کہ میگذاردند در اول وقت حدثنا بذالك ابو الولید المکی عن الشافعی حدیث کرده مارا آن ابو الولید مکی از امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ **باب ماجاء فی السهو عن وقت صلوٰة العصر** باب ست در بیان انچہ آمده است در سهو کردن از وقت نماز عصر حدثنا قتیبة نا اللیث عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال بدرستیکہ آنحضرت فرمود الذی تفوته صلوٰة العصر آن کسیکہ در میگذارد او را نماز عصر فکانما وتر اهله وماله برفع ونصب هر دو روایت در روایت رفع معنی آنست کہ گویا نقصان کرده شد اهل خانۂ آنکس ومال وی وبر تقدیر نصب نقصان کرد اهل ومال خود را واین معنے وتر مناسب تر ست وروایت جمهور هم بنصب ست وفی الباب عن بریدة چنانکہ اخراج آن کرده است ابن ماجہ وامام احمد وابن حبان ونوفل بن معاویة بفتح نون وسکون واو وفا در آخر لام ست قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد رواه الزهری ایضا عن سالم عن ابیه عبد اللہ بن عمر الخطاب عن النبی صلی اللہ علیه وسلم یعنی این حدیث بمصنف از عبد اللہ بن عمر بدو طریق رسیده است یکی از لیث از نافع از ابن عمر ودیگر از زهری از سالم از ابن عمر **باب ماجاء فی تعجیل الصلوٰة اذا اخرها الامام** باب ست در بیان انچہ آمده است در تعجیل گذاردن نماز وقتیکہ تاخیر آن کند پادشاه

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی السهو عن وقت صلوٰة العصر **قوله** الذی تفوته صلوٰة العصر فكانما وتر اهله وماله روی بنصب اللامین ورفعهما والنصب هو الصحیح المشهور الذی علیه الجمهور علی انه مفعول ثان ومن رفع فعلی انه مفعول مالم یسم فاعله ومعناه انتزع منه اهله وماله واما علی روایة النصب فقال الخطابی وغیره ومعناه نقص هو اهله وماله وسلب عنهم فبقی بلا اهل ولا مال فلیحذر من تفویتها كحذره من ذهاب ماله واهله وقال ابن العربی سلب عنهم فبقی وترا ای فردا ثم اختلفوا فی المراد بفوات العصر فقال بعضهم هو فیمن لم یصلها فی وقتها المختار وقال بعضهم هو ان تفوته بغروب الشمس وقیل هو تفویتها الی ان تصفر الشمس وقد جاء مفسرا فی روایة الاوزاعی فی هذا الحدیث وفواتها ان تدخل الشمس صفرة وروی عن سالم انه قال هذا فیمن فاتته ناسیا وعلی قول الداودی هو فی العامد وهو الاظهر ویؤید كلاحدیث البخاری فی صحیحه من ترك صلوٰة العصر حبط عمله كذا قاله النووی **قوله** حدیث حسن صحیح اقول كفی فی الصحة روایة الشیخین ایاه عن ابن عمر **باب** ماجاء فی تعجیل الصلوٰة اذا اخرها الامام

قوت المغتذی

الذی تفوته صلوٰة العصر فكانما وتر اهله وماله قال ابن العربی معناه سلب عنه فبقی وترا ای فردا قال وروی اهله بنصب اللام ورفعها وان رفعت فعلی البدل من الضمیر فی وتر وان نصبت فعلی المفعول به زاد ابن سید الناس ویحتمل فی الرفع ان یكون ضمن وتر معنی نزع فیكون اهله هو المفعول الذی لم یسم فاعله وماله معطوف علیه قال وهذا فیمن فاته بغیر عذر حتی تغیب الشمس وقال الداودی معناه انه یجب علیه من الاسف والاسترجاع مثل الذی یجب علی من وتر اهله وماله قلت ودخلت الفاء للخبر وهو فكانما لتضمن المبتدأ وهو الموصول معنی الشرط

عارضة الاحوذی

للظهر فاكلها بعد الصلوٰة ولم یتوضأ للعصر هذه حكایة حال وقضیة عین ولا یجوز لاحد ان یحكم بان النبی صلی اللہ علیه وسلم توضأ للظهر لاجل امست النار لعله انما توضأ لاجل حاجة الی الوضوء ولم یتوضأ من العلالة لانه لم یحتج الی الوضوء وتاتی بحقیقته ان شاء اللہ الغریب الثور جملة مجموعة من الطعام وقد اضیف الی الاقط والقناع الطبق والعلالة البقیة ویقال فی كل شیء الاحكام العارضة فیه ان الاحادیث فی هذا الباب كما قدمنا كثیرة والعمل مستقر بترك الوضوء منه الا ان الوضوء من لحوم

شرح سراج احمد

وانتظار گذاردن امام نکند حدثنا محمد بن موسی البصری او در تقریب است محمد بن موسی بن العباح الدادی بفتح ہا و مہملہ مخففہ ابوالقاسم البصری صدوق از حادی عشرہ است در حدود سنہ خمسین و مائتین وفات کرد نا جعفر بن سلیمان الضبعی ابوسلیمان البصری صدوق زاہد بود و تشیع میداشت از ثامنہ بود سنہ ثمان و تسعین ومائۃ وفات کرد و ضبعی بضم ضاد معجمہ و فتح موحدہ عن ابی عمران الجونی عبدالملک بن حبیب الازدی او الکندی مشہور بکنیت ثقہ از کبار رابعہ بود در سنہ ثمان و عشرین ومائۃ وفات کرد عن عبداللہ بن الصامت الغفاری البصری ثقہ از ثالثہ بود پس از سبعین وفات کرد عن ابی ذر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا اباذر امراء یکونون بعدی فرمود آنحضرت ای اباذر امرا و سرداران باشند پس از من یمیتون الصلوۃ میرانند نماز را و رعایت نمیکنند شرائط و آداب آنرا فصل الصلوۃ لوقتہا پس بگذار نماز را بر وقت آن فان صلیت لوقتہا کانت لک نافلۃ پس اگر گذاردہ شود نماز بر وقت آن باز با امرا باشد ترا آن گذاردن نفل از جہت آنکہ فرض گذاردی اول و این نماز کہ با ایشان بار دیگر بگذاری نفل شود

شرح ابی الطیب

قولہ امراء یکونون بعدی یمیتون الصلوۃ الظاہر انہ مبتدأ ویکونون صفتہ ویمیتون خبرہ قالوا وقع ذلک فی زمن بنی امیۃ والمراد من الامراء بعضہم او غالبہم والخطاب لابی ذر رضی اللہ عنہ والحکم عام لانہ صلی اللہ علیہ وسلم ہاد للکل قال ابن سید الناس اماتتہا اخراجہا عن وقتہا حتی یکون کالمیت الذی لا روح لہ انتہی اقول لا یناسب ذلک آخر الحدیث فالاولی ما قالہ النووی قولہ فان صلیت لوقتہا کانت لک نافلۃ اما ان یکون مبنیا للفاعل والتاء للخطاب او للمفعول والتاء للتانیث وعلی کل تقدیر لابد من حذف فعلی الاول فان صلیت فی وقتہا معہم کانت صلاتک معہم نافلۃ وعلی الثانی فان صلیت صلوۃ الامراء لوقتہا وانت صلیت معہم ثانیۃ کانت صلاتک معہم نافلۃ ویدل علی ہذا التقدیر ما فی مسلم فانہ اخرج عن جعفر بن سلیمان عن ابی عمران الجونی عن عبداللہ بن الصامت عن ابی ذر قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا اباذر انہ سیکون بعدی امراء یمیتون الصلوۃ فصل الصلوۃ لوقتہا فان صلیت لوقتہا کانت لک نافلۃ والا کنت قد احرزت صلاتک وفی روایۃ فان ادرکتہا معہم فصل فانہا لک نافلۃ ومعنی الحدیث اذا علمت من حالہم تاخیرہا عن وقتہا المختار فصلہا لاول وقتہا ثم ان صلوہا لوقتہا فصل ایضا معہم وتکون صلاتک معہم نافلۃ والا کنت قد احرزت صلاتک بفعلک فی اول الوقت وقولہ والا کنت الخ ای ان لم تصل معہم ثانیا فقد احرزت صلاتک فی وقتہا الاول ویحتمل ان یقال معنی قولہ والا ای وان لم تصل الصلوۃ لوقتہا بل اکتفیت بالصلوۃ معہم فانت ماجور لکنہ بعید من السیاق

قوت المغتذی

یا اباذر امراء یکونون بعدی یمیتون الصلوۃ قال ابن سید الناس اماتتہا اخراجہا عن وقتہا حتی تکون کالمیت الذی لا روح لہ قال ع قولہ فصل الصلوۃ لوقتہا یعنی المختار بدلیل قولہ فان صلیت لوقتہا کانت لک نافلۃ ای زیادۃ فی العمل والثواب

عارضۃ الاحوذی

الا بل صحیح وبہ قال احمد واسحق ومحمد ابن اسحق ویحیی ابن یحیی النیسابوری وقد قال علماؤنا معنی ہہنا النظافۃ ورووا ان قوما سمعوا ولم یعوا ان الوضوء غسل الید وذلک ان لحم الجزور لہ زفر عظیم ولحم الغنم بالحجاز لا زفر علیہ وہی غریبۃ قد جمعت الحسنین لذۃ اللحم وعدم الزفر ولو اراد وضوء العبادۃ لقال کما قال فی الماء من جامع ولم ینزل فلیتوضأ کما یتوضأ للصلوۃ ویغسل ذکرہ وتحقیق القول فی ذلک انہ قد صح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم الامران وصح نسخ الوضوء

عارضة الاحوذی

ولمالك فی ذلك نكتة بديعة و ذلك انه ادخل حديث سويد بن النعمان ان النبی صلی الله عليه وسلم فی غزاة خيبر لم يتوضأ مما مسته النار و هذا حديث مورخ وحديث الوضوء منه غير مورخ ومتی تعارض حديثان احدهما مورخ و الآخر غير مورخ قضی بالمورخ علی المجهول التاريخ فهذا يدلك علی غوص مالك فی العلم وبعد غوره فی اصوله وعظيم ترتيبه فی كتابه وادخل حديث انس انه لما سافر الی العراق ورجع وتوضأ مما مست النار فانكر عليه ابی و ابوطلحة فرجع

شرح سراج احمد

والا كنت قد احرزت صلاتك واگر تنہا نماز را گذاری و انتظار گذاردن نماز ایشان نمائی تحقیق استوار کرده باشی نماز خود را و در روایت مسلم از ابی ذر بدین عبارت ست صل الصلوٰة لوقتها فان ادركتها معهم فصل معهم فانها لك نافلة از ینجا معلوم میشود که اگر امام تاخیر کند از وقت نماز خصوصاً که بوقت مکروه انداز د ماموم را باید که بگذارد نماز خود را در اول وقت پستر بگذارد با امام تا فضیلت وقت و جماعت هر دو دریابد و این در غیر نماز فجر و عصر و مغرب خواهد بود از جهت کراهت تنفل دران وقت و عدم مشروعیت نفل بسه رکعت با آنکه ارتکاب این مکروه اهون ست از اثارت فتنه و اختلاف حکم لازم می آید از مخالفت امرا بدانکه مراد از امرا درینجا امرای بنی امیه اند و تحقیق واقع شد از ایشان انچه خبر داد بآن مخبر صادق و بودند این جماعت که رعایت نمیکردند احکام و ارکان نماز را یا محافظت نمیکردند بر اوقات

وفی الباب عن عبد الله بن مسعود كما اخرجه عبد الرزاق وعبادة بن الصامت و از محمد ابن كعب القرظی نیز همچنین ماثور شده است چنانکه اخراج کرده ابن عساکر و عبد الرزاق از ابی العالیه و سعید بن منصور از عبد الله بن عمر قال ابو عيسی حديث ابی ذر حديث حسن وهو قول غير واحد من اهل العلم يستحبون ان يصلی الرجل الصلوٰة لميقاتها و آن قول بسیار کسان ست از اهل علم که مستحب میگویند رانکه بگذارد مرد نماز را در وقت آن اذا اخرها الامام چون تاخیر کند آن نماز را رئیس سردار ثم يصلی مع الامام پستر بگذارد با امام والصلوٰة الاولی هی المكتوبة عند اكثر اهل العلم و نماز اولی که تنها گذارد آن نماز فرض او باشد نزدیک اکثر اهل علم و بعضے گویند که اول نماز که تنها گذارده نفل باشد و ادای فرض با امام شود و ابو عمران الجونی اسمه عبد الملك بن حبيب و ابو عمران جونی که راوی ست از عبد الله بن الصامت نام او عبد الملک بن حبیب ست

باب ما جاء فی النوم عن الصلوٰة باب ست در بیان انچه آمده است در خواب کردن از نماز و بخواب رفتن بی گذاردن نماز

حدثنا قتيبة ثنا حماد بن زيد عن ثابت البنانی عن عبد الله بن رباح الانصاری ابو خالد المدنی ساکن بصره ثقه از ثالثه بود عن ابی قتادة الانصاری قال ذكروا للنبی صلی الله عليه وسلم نومهم عن الصلوٰة گفت ابو قتاده ذکر کردند صحابه برای آنحضرت خوابهای خویش را از نماز یعنی نماز ناگذارده بخواب میرویم فقال انه ليس فی النوم تفريط فرمود آنحضرت بدرستیکه شان اینست که نیست در خواب کردن تقصیر و کمی در عبادت

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی النوم عن الصلوٰة **قوله** ليس فی النوم تفريط ای ليس فی حالة النوم تفريط اذ لا يتحقق من النائم التقصير اذ ليس له اختيار نعم قد يكون فی مباشرة النوم تفريط كالنوم قبل العشاء بلا تسليط من يوقظ فان من نام قبلها كذلك قد تفوته الصلوٰة بسبب مباشرته النوم لذا كره صلی الله عليه وسلم النوم قبل العشاء

قوت المغتذی

والا كنت قد احرزت صلاتك ای فعلتها فی وقتها وعلی ما يجب اداؤها حديث ابی ذر حديث حسن بل هو صحيح اخرجه مسلم فی صحيحه

الترجمة: لم يتوضأ كه وضو نكرد از آنچه رسيده بود او را آتش پس اگر وضو کرد از آن پیش ... تحقیق آن نماز ... نفل باشد

شرح سراج احمد

انما التفریط فی الیقظة جز این نیست کہ کمی وتقصیرے در بیداری ست کہ مرد بیدار باشد و در نماز تاخیر کند بلی عذر و در حدیث دیگر آمدہ است کہ رفع القلم عن النائم فاذا نسی احدکم صلوٰة او نام عنها فلیصلها اذا ذکرها پس چون فراموش کند یکی از شما نماز را یا بخواب رود از نماز می پس باید کہ بگذارد آنرا وقتیکہ یاد کند آنرا و فی الباب و در باب خواب کہ پیش از نماز باشد و نماز ناگذاردہ بخواب رود عن ابن مسعود چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و بیہقی وابی مریم و عمران بن حصین بلفظ تصغیر ست وجبیر بن مطعم وابی جحیفة چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و نسائی وطحاوی وطبرانی وعمرو بن امیة الضمری بفتح ضاد معجمہ و میم وکسر را وذی مخبر بکسر میم وسکون معجمہ وفتح موحدہ وگویند بدل موحدہ میم ست حبشی صحابی نازل شام شد وھو ابن اخ النجاشی وذو مخبر برادرزادہ نجاشی ملک حبشہ بود و آز دیگر صحابہ نیز حدیثی درین باب مروی شدہ است چنانکہ شیخان واحمد و ترمذی ونسائی از انس وابن عدی در کامل و بیہقی از ابن عباس و مسلم وابوداود ونسائی وابن ماجہ وطبرانی در اوسط واحمد از ابی ہریرہ وسنن اربعہ واحمد وطبرانی وابوداود از ابی قتادہ وطبرانی از میمونہ بنت سعد وطبرانی در اوسط وخطیب بغدادی از ابن عمر وتصحیح آن کردہ ابوزرعہ موقوف بر ابن عمر ومالک از زید بن اسلم مرسل وطبرانی در اوسط از ابی سعید وعبد الرزاق از ابی قتادہ وطبرانی از جندب بن عبد اللہ وعبد الرزاق از ابی جمعہ وابونعیم از ابی قتادہ وعبد الرزاق از عثمان بن موہب اخراج آن کردہ اند قال ابو عیسیٰ وحدیث ابی قتادة حدیث حسن صحیح وقد اختلف اهل العلم فی الرجل ینام عن الصلوٰة او ینساها وتحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در حق مردی کہ بخواب رفت از نماز ولی گذاردن نماز خواب کرد یا فراموش کرد نماز را فیستیقظ او یذکر پس بیدار میشود یا یاد میکند ناخواندن نماز را وھو فی غیر وقت صلوٰة عند طلوع الشمس او عند غروبها حال آنکہ آن در غیر وقت نماز کہ نزد بر آمدن آفتاب یا نزد غروب کردن او باشد فقال بعضهم یصلیها اذا استیقظ وذکر وان کان عند طلوع الشمس او عند غروبها پس گفتہ اند بعضی علما بگذارد نماز را وقتیکہ بیدار شود و یاد کند آن را اگرچہ باشد نزدیک طلوع کردن آفتاب یا نزدیک غروب آن وھو قول احمد واسحٰق والشافعی ومالک یعنی قضای فوائت در اوقات مکروہہ روا اند نزد ایشان وقال بعضهم لا یصلی حتی تطلع الشمس او تغرب وگفتہ اند بعضی علما نگذارد نماز فائتہ را تا آنکہ طلوع کند آفتاب یا غروب کند چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ است

باب ما جاء فی الرجل ینسی الصلوٰة باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ فراموش کند نماز را حدثنا قتیبة وبشر بن معاذ قالا ثنا ابو عوانة عن قتادة عن انس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من نسی صلوٰة فلیصلها اذا ذکرها فرمود آنحضرت کسیکہ فراموش کند نماز را پس باید کہ بگذارد آنرا وقتیکہ یاد کند آنرا ادرین حدیث مطلق عام ست کہ وقت مکروہ باشد یا غیر مکروہ

شرح ابی الطیب

قوله انما التفریط فی الیقظة ای فی حالة الیقظة بان یتعاطی ما یوجب تفویتها اما باشتغاله باللعب او بترکها تکاسلا او بالتسبب فی النوم قبل ان یغلبه بدون تسلیط من یوقظه **قوله** فلیصلها اذا ذکرها بعد النسیان او بعد النوم او اذا استیقظ محذوف ای فلیصلها اذا ذکر بعد النسیان واذا استیقظ بعد النوم والی هذا یشیر قوله فیستیقظ او یذکر

عارضة الاحوذی

وقد جرت مناظرة بین ابن عباس وابی هریرة فی المسألة فکان من حجة ابن عباس علیه فی ترک الوضوء مما مست النار انا نتوضأ بالحمیم فلو کانت ما مست النار توجب الوضوء لما جاز بالماء الحار قال القاضی ابوبکر ابن العربی رضی اللہ عنه وحدیث لحم الابل صحیح ظاهر مشهور ولیس یقوی عندی ترک الوضوء منه واللہ اعلم باب الوضوء من مس الذکر وترکه عروة عن بسرة عن النبی صلی اللہ علیه وسلم قال من مس ذکره فلیتوضأ قیس ابن طلق عن ابیه قال وهل هو الا بضعة منک

شرح سراج احمد

واین موافق مذہب امام مالک و شافعی و احمد و اسحق ست و نزد امام ما فی وقت صلوٰۃ مقدر ست و فی الباب عن سمرۃ بن جندب و ابی قتادۃ کما رواہ الاربعۃ قال ابو عیسیٰ حدیث انس حدیث حسن صحیح ویروی عن علی بن ابی طالب انہ قال فی الرجل ینسی الصلوٰۃ یصلیہا متی ذکرہا و روایت کردہ شدہ است از علی مرتضیٰ رضی اللہ عنہ بدرستیکہ او گفت در حق مردی کہ فراموش کرد نماز را بگذارد نماز را ہر وقت کہ یاد کند آن نماز را فی وقتہا او فی غیر وقت در وقت نماز یا در غیر وقت نماز وہو قول احمد و اسحق ویروی عن ابی بکرۃ انہ نام عن صلوٰۃ العصر فاستیقظ عند غروب الشمس فلم یصل حتی غربت الشمس و روایت کردہ شدہ است از ابی بکرہ رضی اللہ عنہ بدرستیکہ او بخواب رفت از نماز عصر پس بیدار گشت نزدیک غروب آفتاب پس نماز نگذارد تا آنکہ غروب کرد آفتاب وقد ذہب قوم من اہل الکوفۃ الی ہذا و تحقیق رفتہ است گروہی از اہل کوفہ کہ کنایت از امام ما ابی حنیفہ است بسوی این واما اصحابنا فذہبوا الی قول علی بن ابی طالب مصنف گوید واما اصحاب ما کہ حنابلہ اند پس رفتہ اند بسوی قول علی مرتضیٰ رضی اللہ عنہ

باب ما جاء فی الرجل تفوتہ الصلوات بایتہن یبدأ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ فوت کند او را نمازہا بکدامی نماز آغاز کند حدثنا ہناد حدثنا ہشیم عن ابی الزبیر عن نافع بن جبیر بن مطعم عن ابی عبیدۃ ابن عبد اللہ بن مسعود قال قال عبد اللہ گفت ابو عبیدہ گفت عبد اللہ بن مسعود ان المشرکین شغلوا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن اربع صلوات یوم الخندق بدرستیکہ مشرکان باز داشتند آنحضرت را از گذاردن چہار نماز ما در روز خندق حتی ذہب من اللیل ما شاء اللہ تا آنکہ رفت از شب آن مقدار کہ خواستہ بود حق تعالیٰ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل تفوتہ الصلوات بایتہن یبدأ **قولہ** عن اربع صلوات یوم الخندق وہو یوم الاحزاب وکان فی القعدۃ سنۃ اربع وقیل سنۃ خمس ولا یعارضہ ما فی الصحیحین ان الفائتۃ صلوٰۃ العصر فقط ولا ما فی الموطأ انہا الظہر والعصر لان الوقعۃ استمرت ایاما فکان ہذا فی بعض الایام وہذا فی بعضہا وہو الجواب عن حدیث الباب حدیث عمر رضی اللہ عنہ وقال ابن سید الناس اختلفت الروایات فی الصلوٰۃ المنسیۃ یوم الخندق ففی حدیث جابر الآتی انہا العصر وہو فی الصحیحین وفی الموطأ انہا الظہر والعصر وفی الحدیث انہا اربع صلوات فمن الناس من اعتمد علی ما فی الصحیحین کابن العربی ومنہم من جمع بین الاحادیث فی ذلک کما تقدم وہو اولی لحدیث ابی سعید فی ذلک واسنادہ صحیح جلیل

قوت المغتذی

قال عبد اللہ ان المشرکین شغلوا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن اربع صلوات یوم الخندق حتی ذہب من اللیل ما شاء اللہ قال ابن العربی الصحیح ما یاتی بعد ہذا ان الصلوٰۃ التی شغل عنہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واصحابہ یوم الخندق صلوٰۃ واحدۃ وہی العصر وقال ابن سید الناس اختلفت الروایات فی الصلوٰۃ المنسیۃ یوم الخندق ففی حدیث جابر الآتی انہا العصر وہی فی الصحیحین وفی الموطأ انہا الظہر والعصر وفی ہذا الحدیث انہا اربع صلوات فمن الناس من اعتمد علی ما فی الصحیحین کابن العربی ومنہم من جمع بین الاحادیث فی ذلک بان الخندق کانت وقعتہ ایاما فکان ذلک کلہ فی اوقات مختلفۃ فی تلک الایام وہذا اولی من الاول لحدیث ابی سعید فی ذلک واسنادہ صحیح جلیل ثم انہ منسوخ بصلوٰۃ الخوف انتہی

عارضۃ الاحوذی

اسنادہ ہذا الباب عظیم القدر فی الدین اختلف فیہ الصحابۃ والتابعون والفقہاء الی الآن ورأی مالک فائتۃ وصححہ ثم ضعفہ فی الفتوی واسقطہ مذہب اہل الکوفۃ فیہ ان لا وضوء منہ وقد جرت فیہ مناظرۃ بین العلماء اخبرنا ابن الطیوری اخبرنا القاضی الطبری اخبرنا الدارقطنی حدثنا محمد بن الحسن النقاش حدثنا عبد اللہ بن یحیی القاضی السرخسی حدثنا رجاء بن مرجا الحافظ قال اجتمعنا فی مسجد الخیف انا واحمد ابن حنبل وعلی ابن المدینی ویحیی ابن معین فتناظرنا

شرح سراج احمد

فامر بلالاً فاذن پس امر فرمود آنحضرت بلال را پس اذان داد بلال ثم اقام پس اقامت گفت فصلی الظہر پس بگزارد آنحضرت نماز ظہر را ثم اقام فصلی العصر پس اقامت نماز کرد پس بگزارد نماز عصر را ثم اقام فصلی المغرب ثم اقام فصلی العشاء ازین حدیث برآمد کہ فوائت کہ کم از شش باشند ترتیب واجب ست وفی الباب عن ابی سعید اخرجہ النسائی وابن حبان کذا الشافعی واحمد والبیہقی وقال فی خلافیاتہ رواتہ کلہم ثقات وجابر بن عبد اللہ ودر قول مصنف عن اربع صلوات نظر ست زیرا کہ عشا را گذاردہ آنحضرت در وقت آن وفوائت سہ نماز بودند جواب گوئیم کہ اینجا مراد فوت حقیقی نیست بلکہ فوت آن از وقت معتاد بودہ ودر حدیث ابی سعید خدری لفظ حبسنا یوم الخندق واقع شدہ است قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ لیس باسنادہ باس گفت مصنف حدیث عبد اللہ بن مسعود حدیثی ست کہ ہیچ باک نیست باسنادش الا ان ابا عبیدۃ لم یسمع من عبد اللہ مگر آنکہ بدرستیکہ ابو عبیدہ سماع ندارد از عبد اللہ بن مسعود وھو الذی اختارہ بعض اہل العلم فی الفوائت وآن چیزیست کہ اختیار کردہ آن را اہل علم در قضائی فوائت ان یقیم الرجل لکل صلوۃ اذا قضاھا اینکہ اقامت کند مردی برائے ہر نمازی چون قضا کند آن را واحتیاج اذان نیست وان لم یقم اجزاہ واگر اقامت نماز نکرد روا باشد آنرا وھو قول الشافعی وآن قول امام شافعی ست حدثنا محمد بن بشار ثنا معاذ بن ھشام قال ثنی ابی عن یحیی بن ابی کثیر نا ابو سلمۃ بن عبد الرحمن عن جابر بن عبد اللہ ان عمر بن الخطاب قال یوم الخندق بدرستیکہ عمر بن الخطاب گفت در روز خندق وجعل یسبّ کفار قریش وعمر بن خطاب شنام دادن شروع کرد کفار قریش را قال یا رسول اللہ ما کدت اصلی العصر حتی تغرب الشمس گفت عمر بن الخطاب یا رسول اللہ قریب بودم کہ بگذاردم نماز عصر را تا آنکہ غروب کرد آفتاب فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واللہ ان صلیتہا فرمود آنحضرت سوگند بخدا نگذاردہ ام من آن نماز عصر را قال فنزلنا بطحان گفت جابر بن عبد اللہ پس فرود آمدیم بالبطحان بالفتح موحدہ وسکون طای مہملہ نام وادی ست در مدینہ فتوضأ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وتوضأنا پس وضو کرد آنحضرت ووضو کردیم ما فصلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم العصر بعد ما غربت الشمس پس بگذارد آنحضرت نماز عصر را پس از آنکہ غروب کرد آفتاب ثم صلی بعدھا المغرب پس بگذارد آنحضرت پس از نماز عصر مغرب را ھذا حدیث حسن صحیح این حدیثی ست حسن صحیح **باب** ما جاء فی الصلوۃ الوسطی انہا العصر بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در حق صلوۃ وسطی کہ بدرستیکہ آن نماز عصر ست حدثنا ھناد ثنا عبدۃ عن سعید عن قتادۃ عن الحسن عن سمرۃ بن جندب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال فی صلوۃ الوسطی صلوۃ

شرح ابی الطیب

قولہ ان صلیتہا ان للنفی کما فی قولہ تعالی ان ھو الا وحی یوحی **قولہ** قال فنزلنا بطحان تکرار لقولہ قال یوم الخندق لبعد العہد ولہ نظائر کثیرۃ فی القرآن کقولہ تعالی انی رایت احد عشر کوکبا والشمس والقمر رایتہم لی ساجدین وبطحان بضم اولہ وسکون ثانیہ واد بالمدینۃ وذکر ابو عبید البکری وغیرہ انہ بفتح اولہ وکسر ثانیہ **باب** ما جاء فی الصلوۃ الوسطی انہا العصر

قوت المغتذی

بطحان بضم اولہ وسکون ثانیہ وادی المدینۃ وذکر ابو عبید البکری وغیرہ انہ بفتح اولہ وکسر ثانیہ وانشد عفا بطحان من مئی فالمحصب

عارضۃ الاحوذی

فی حسن لذکر فقال یتوضأ وقال علی بن المدینی یقول الکوفیین نقول نقلد قولہم احتج یحیی بن معین بحدیث بسرۃ بنت صفوان احتج علی ابن المدینی بحدیث قیس بن طلق وقال لیحیی کیف تتقلد اسناد بسرۃ ومروان ارسل شرطیا حتی ردجوابہا الیہ فقال وقد اکثر الناس فی قیس ابن طلق ولا یحتج بحدیثہ فقال احمد ابن حنبل کلا الامرین علی ما قلتما فقال یحیی مالک عن نافع عن ابن عمر انہ توضأ من مس الذکر فقال علی کان ابن مسعود یقول لا یتوضأ منہ وانما ھو بضعۃ من جسدک

شرح سراج احمد

العصر بدرستیکہ آنحضرت فرمود در حق صلوۃ وسطی کہ آن صلوۃ عصر ست حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابوداود الطیالسی و ابوالنضر عن
محمد بن طلحۃ بن مصرف عن زبید عن مرۃ الھمدانی عن عبداللہ بن مسعود قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم صلوۃ الوسطی صلوۃ العصر فرمود آنحضرت صلوۃ وسطی صلوۃ عصر ست قال ابوعیسی ھذا حدیث صحیح وفی الباب عن علی
چنانکہ اخراج آن کردہ طیالسی و عائشۃ وحفصۃ وابی ھریرۃ کما اخرج البیہقی وابی ھاشم بن عتبۃ واحمد از سمرہ وابن
ابی شیبہ وابن حبان از ابن مسعود وابن ابی شیبہ از حسن مرسل و احمد و بخاری و مسلم از علی و مسلم و ابوداود از ابن مسعود قال ابوعیسی
قال محمد گفت مصنف گفت امام بخاری قال علی بن عبداللہ گفت علی بن عبداللہ حدیث الحسن عن سمرۃ حدیث حسن
حدیث حسن بصری کہ از سمرہ روایت کردہ حدیثی ست حسن وقد سمع عنہ وتحقیق سماع کردہ حسن از سمرہ قال ابوعیسی حدیث
سمرۃ فی صلوۃ الوسطی حدیث حسن وھو قول اکثر العلماء و آن قول اکثر علما ست من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم
وغیرھم از صحابہ و تابعین وقال زید بن ثابت و عائشۃ صلوۃ الوسطی صلوۃ الظھر وگفت زید بن ثابت و عائشہ صلوۃ
وسطی صلوۃ ظہر ست کہ مابین فجر و عصر ست وقال ابن عباس و ابن عمر صلوۃ الوسطی صلوۃ الصبح وگفت ابن عباس و ابن عمر
صلوۃ وسطی صلوۃ فجر ست کہ میان نماز شب و روز ست و ہر صلوۃ صلوۃ وسطی ست حدثنا ابوموسی محمد بن المثنی ثنا قریش
ابن انس الانصاری وگویند اسوی ابوانس البصری صدوق بود و در آخر عمر تغیر شدہ بود از تا سنہ ست در سنہ ثمان و مائتین
وفات کرد عن حبیب بن الشھید قال قال لی محمد بن سیرین گفت حبیب گفت مرا محمد بن سیرین سل الحسن سوال کن از حسن بصری ممن سمع
حدیث العقیقۃ از کدام کس شنید حدیث عقیقہ را فسالتہ محمد بن سیرین گوید پس سوال کردم حسن بصری را قال سمعتہ من سمرۃ بن جندب
گفت حسن بصری شنیدم این حدیث عقیقہ را از سمرہ بن جندب غرض مصنف از آوردن این حدیث اثبات سماع حسن است از سمرہ قال ابوعیسی
واخبرنی محمد بن اسمعیل عن علی بن عبداللہ عن قریش بن انس ھذا الحدیث گفت مصنف و حدیث کردہ مرا امام بخاری از علی بن
عبداللہ از قریش بن انس این حدیث را قال محمد قال علی گفت امام بخاری گفت علی بن عبداللہ مدینی وسماع الحسن من سمرۃ
صحیح وشنیدن حسن بصری از سمرہ حدیث را صحیح ست واحتج بھذا الحدیث وحجت میگیرم باین حدیث کہ حسن از سمرہ بن جندب روایت میکند

باب ما جاء فی کراھیۃ الصلوۃ بعد العصر و بعد الفجر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کراہیت گذاردن نماز نفل پس از نماز عصر و فجر حدثنا
احمد بن منیع نا ھشیم انا منصور وھو ابن زاذان عن قتادۃ انا ابوالعالیۃ عن ابن عباس قال سمعت غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

قولہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوۃ الوسطی صلوۃ العصر ھذا تفسیر لقولہ تعالی والصلوۃ الوسطی
وھو الذی اختارہ ابوحنیفۃ رحمہ اللہ و مسندہ فی ذلک ھذا الحدیث وھو منقول عن علی بن ابی طالب و ابی ایوب و
ابن عمر و ابن عباس و ابی سعید الخدری و ابی ھریرۃ وعبیدۃ السلمانی والحسن البصری وابراھیم النخعی و
الضحاک والکلبی و مقاتل و احمد و داود وابن المنذر وقال الماوردی ھذا مذھب الشافعی لصحۃ الاحادیث فیہ واما
ما روی عن ابن عباس و ابن عمر انھا صلوۃ الصبح فھو موقوف علیھما فلا یعارض المرفوع
وکذا ما روی عن زید بن ثابت و عائشۃ انھا صلوۃ الظھر **قولہ** وقد
سمع عنہ ای سمع الحسن عن سمرۃ **قولہ** سل الحسن الخ بیان واثبات لسماع الحسن من سمرۃ

عارضۃ الاحوذی

وقال یحیی بن معین
من قال سفیان عن
ابی قیس عن ھزیل
عن عبداللہ و
انا اجتمع ابن مسعود
وابن عمر واختلفا
فابن مسعود اولی
ان یتبع فقال لہ
احمد نعم ولکن ابو قیس
لا یحتج بحدیثہ
فقال حدثنی ابونعیم
حدثنا مسعر عن
عمیر بن سعد
عن عمار بن یاسر
قال ما ابالی مستہ
او انفی قال احمد
عمار وابن عمر استویا
فمن شاء اخذ
بھذا ومن شاء
اخذ بھذا قال
القاضی ابوبکر بن
العربی رضی اللہ
عنہ ھذا منتھی
الکلام وسیاتی
تمامہ فی الاحکام
ان شاء اللہ وقد
روی عن الصحابۃ
من طرق الرجال

اسماء الرجال
ابو ہاشم بن عتبہ بن ربیعہ بن عبد شمس القرشی [illegible]

شرح سراج احمد

منہم عمر بن الخطاب وکان من احبہم الی گفت ابن عباس شنیدم بسیار کسان را از یاران آنحضرت بعضی از آن صحابہ عمر بن الخطاب ست وبود او از دوست ترین صحابہ بسوی من ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہی عن الصلوٰۃ بعد الفجر حتی تطلع الشمس بدرستیکہ آنحضرت منع فرمود از گذاردن نماز یعنی پس از نماز فجر تا آنکہ طلوع کند آفتاب وعن الصلوٰۃ بعد العصر حتی تغرب الشمس ونہی فرمود از گذاردن نماز یعنی پس از گذاردن نماز عصر تا آنکہ غروب کند آفتاب وفی الباب عن علی چنانکہ اخراج آن کردہ است ابو داود وبیہقی واحمد وطبرانی واسحق وابن مسعود وابی سعید الخدری چنانکہ اخراج آن کردہ شیخان ونسائی وابن ماجہ وعقبۃ بن عامر وابی ہریرۃ چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی در اوسط وعبد الرزاق وبیہقی بعبارت لا صلوٰۃ بعد الفجر حتی تطلع الشمس ولا بعد العصر حتی تغرب الشمس من طاف فلیصل وابن عمر چنانکہ اخراج آن کردہ ابن مندہ در تاسع از حدیث وی ومسلم در صحیح وسمرۃ بن جندب وسلمۃ بن الاکوع وزید بن ثابت وعبد اللہ بن عمرو ومعاذ بن عفراء والصنابحی چنانکہ اخراج آن کردہ مالک واحمد وابن ماجہ وشیخان ولم یسمع من النبی صلی اللہ علیہ وسلم ونشنید صنابحی حدیث را از آنحضرت وعائشۃ چنانکہ اخراج آن کردہ نسائی وشیخان وکعب بن مرۃ وابی امامۃ الباہلی وعمرو بن عبسۃ چنانکہ اخراج آن کردہ مسلم ویعلی بن امیۃ ومعاویۃ چنانکہ اخراج آن کردہ اند شیخان قال ابو عیسی حدیث ابن عباس عن عمر حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیثیکہ عبد اللہ بن عباس کرد از عمر روایت کردہ حدیثیست حسن صحیح وہو قول اکثر الفقہاء من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم وآن قول اکثر فقہاست از صحابہ ودیگر امامان انہم کرہوا الصلوٰۃ بعد صلوٰۃ الصبح حتی تطلع الشمس وبعد العصر حتی تغرب الشمس واما الصلوات الفوائت فلا بأس ان تقضی بعد العصر وبعد الصبح واما نمازہای فوت شدہ پس باک نیست اینکہ قضا کردہ شود پس از نماز عصر وپس از نماز فجر قال علی بن المدینی قال یحیی بن سعید قال شعبۃ لم یسمع قتادۃ من ابی العالیۃ الا ثلثۃ اشیاء گفت علی بن مدینی گفت یحیی بن سعید گفت شعبہ نشنید قتادہ از ابی العالیہ مگر سہ حدیث را یکی از آن حدیث عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم نہی عن الصلوٰۃ بعد العصر حتی تغرب الشمس وبعد الصبح حتی تطلع الشمس وحدیث ابن عباس دوم از آن حدیث ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم کہ از آنحضرت روایت کردہ قال لا ینبغی لاحد ان یقول انا خیر من یونس بن متی فرمود آنحضرت سزاوار نیست

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراہیۃ الصلوٰۃ **قولہ** نہی عن الصلوٰۃ بعد الفجر حتی تطلع الشمس جعل الطلوع غایۃ النہی والمراد ہنا الارتفاع للاحادیث الاخر الدالۃ علی اعتبارہ فی الغایۃ ففی الصحیحین لا صلوٰۃ بعد الصبح حتی ترتفع الشمس ای کرمح فی رأی العین وہو قدر سبعۃ اذرع تقریبا والا فالمسافۃ طویلۃ لما فی روایۃ ابی نعیم حتی ترتفع کرمح او رمحین **قولہ** حتی تغرب الشمس ای بالکلیۃ **قولہ** فاما الصلوات الفوائت الخ اما لان النہی لیس بشامل ایاہا لتخصیصہ بما عداہا بناء علی ان المتبادر منہ النہی عن النوافل فحسب لانہا ہی المعتادۃ فی اوقات الفرائض بعد الفرائض فیحمل النہی علیہا ای النوافل او لتخصیصہا من العموم بحدیث من نام ونسی لان الناسی لصلوٰۃ قد یتذکرہا فی بعض ہذہ الاوقات فیصلیہا فیہا بموجب ہذا الحدیث

عارضۃ الاحوذی

شیٔ ذکرہم ابو عیسی واقواہم حدیث ام حبیبۃ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم من مس ذکرہ فلیتوضأ وقال یحیی ابن معین والبخاری حدیث بسرۃ صحیح ولم یصحح البخاری حدیث ام حبیبۃ قال ابو عیسی قال محمد لم یسمع مکحول ابن عنبسۃ ابن ابی سفیان فجاء الحدیث مقطوعا الغریب البضعۃ والمضغۃ القطعۃ من الشیٔ الا ان المضغۃ ہو بقدر اللقمۃ الممضوغۃ والبضعۃ القطعۃ علی ای قدر کانت الاصول قال اصحاب ابی حنیفۃ لا یقبل خبر بسرۃ ونظراؤہا فی ہذا الباب لوجہین احدہما ان ہذا

شرح سراج احمد

برای سجکس اینکه بگوید درحق من کہ من بہتر ام از یونس بن متی پیغمبر بود مسمی ناعم پدر یونس علیہ السلام است واین از روی تواضع بود یا پیش از علم بافضیلت خود فرموده باشد وحدیث علی القضاة ثلثة وسوم حدیث علی مرتضی است کہ فرمود قاضیان سہ قسم اند حیاتکہ تصریح آن درکتب حدیث مذکور است **باب** ماجاء فی الصلوة بعد العصر بابیست دربیان آنچہ آمده است در گذاردن نماز پس از نماز عصر حدثنا قتیبة نا جریر عن عطاء بن السائب ابو محمد وگویند ابو السائب ثقفی کوفی صدوق حافظ از خامسہ بود در سنہ ست وثلثین ومائة وفات کرد عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال گفت ابن عباس انما صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم الرکعتین بعد العصر جز این نیست کہ گذارد آنحضرت دو رکعت را پس از نماز عصر ووجہ گذاردن این پس از عصر اینست لانه اتاه مال فشغله عن الرکعتین بعد الظهر فصلاهما بعد العصر از جہت آنکہ آمده بود آنحضرت را مالی شاید کہ از بحرین آمده باشد یا از جای دیگر پس مشغول ساخت آنحضرت را تقسیم وی از گذاردن نماز دو رکعت کہ بعد از ظہر میگذارد پس بگذارد آنحضرت پس از نماز عصر قضای آن هر دو ثم لم یعد لهما پستر باز نگذارده آن هر دو را در دیگر ایام گاهی وقد روی عن زید بن ثابت نحو حدیث ابن عباس وتحقیق روایت کرده شده است از زید بن ثابت مانند حدیث ابن عباس کہ گذاردن رکعتین بعد العصر قضای دو رکعت سنت ظہر بود وفی الباب عن عائشة اخرجه الشیخان وام سلمة اخرجه الشیخان و میمونة بنت الحارث وابی موسی الاشعری قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن وقد روی غیر واحد عن النبی صلی الله علیه وسلم انه صلی بعد العصر رکعتین وتحقیق روایت کرده اند بسیار کسان از صحابہ از آنحضرت کہ گذارده آنحضرت پس از نماز عصر دو رکعت وهذا خلاف ما روی عنه انه نهی عن الصلوة بعد العصر واین حدیث ابن عباس چیزیست کہ روایت کرده شده است از آنحضرت کہ بدرستیکہ او منع فرموده از گذاردن نمازی بعد از عصر حتی تغرب الشمس وحدیث ابن عباس اصح حیث قال لم یعد لهما مصنف گوید حدیث عبدالله بن عباس اصح حدیث است از حیثیتی کہ گفت ابن عباس کہ باز اعاده نکرده آن دو رکعت را یعنی یک روز ادا نموده بعد از آن باز نگذارد وقد روی عن زید بن ثابت نحو حدیث ابن عباس وقد روی عن عائشة فی هذا الباب روایات وتحقیق روایت کرده شده است از زید بن ثابت مثل حدیث ابن عباس وتحقیق روایات کرده شده است از عائشہ صدیقہ درین باب بسیار وتنها

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الصلوة بعد العصر **قوله** ثم لم یعد لهما ای الیهما فاللام بمعنی الی اقول یعارضه ما فی مسلم ثم صلیهما بعد العصر ثم اثبتهما وکان اذا صلی صلوة اثبتها قال یحیی بن ایوب الراوی یعنی داوم علیها وفی روایة عن عائشة عند مسلم ایضا ما ترک رسول الله صلی الله علیه وسلم رکعتین بعد العصر عندی قط واجاب القائلون بکراهیة الصلوة بعد العصر انه من خصوصیاته صلی الله علیه وسلم لعموم النهی للغیر وقد ذکر الطحاوی بسنده حدیث ام سلمة وزاد فقلت یا رسول الله افنقضیهما اذا فاتتنا قال لا اقول ثم الی التخصیص یشیر قول عائشة رضی الله تعالی عنها وکان اذا صلی صلوة اثبتها **قوله** روایات ای متعارضة فلذلک ترکت فلا تعارض حدیث ابن عباس اقول فعلی هذا لا حاجة الی التخصیص بل صارت منسوخة بناء علی ان الترک نسخ والا فلا بد من التخصیص

عارضة الاحوذی

حدیث یروی عن امرأة والحکم معلق بالرجال فکیف یختص بروایة النساء وهذه تهمة توجب التوقف وریبة بها اثرت فی التحصیل وثانیهما ان هذه مسألة یعم بها البلوی وما تعم به البلوی یکثر السوال عنه ویکثر الجواب فیه ویکثر نقله فضعف نقل هذا مع عموم البلوی فیه دلیل علی ضعفه الجواب ان هذا الحکم متعلق بالرجال فلا یقبل فیه النساء فنقول ساقط فان کان حکم یقبل فیه النساء کان مختصا بهن او عاما قال الله تعالی واذکرن ما یتلی فی بیوتکن من آیات الله وقد کان الله قادرا علی ان ینزل سورة

شرح سراج احمد

روی عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم ما دخل علیہا بعد العصر الا صلی رکعتین روایت کردہ شدہ است از عائشہ صدیقہ بدرستیکہ آنحضرت نہ درآمد بروی پس از عصر مگر کہ بگذارد دو رکعت را و این روایت عائشہ نسبت گذاردن دو رکعت پس از عصر ست و روی عنہا عن ام سلمۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ نہی عن الصلوۃ بعد العصر حتی تغرب الشمس و بعد الصبح حتی تطلع الشمس و این روایت نافی ست و نافی مقدم ست بر مثبت والذی اجتمع علیہ اکثر اہل العلم علی کراہیۃ الصلوۃ بعد العصر حتی تغرب الشمس و بعد الصبح حتی تطلع الشمس چنانکہ مذہب ائمہ حنفیہ است الا ما استثنی من ذلک مگر مکروہ نیست آن نماز گذاردن کہ استثنا کردہ شدہ اند از ان مثل الصلوۃ بمکۃ بعد العصر حتی تغرب الشمس و بعد الصبح حتی تطلع الشمس مانند گذاردن نماز در مکہ پس از نماز عصر تا آنکہ غروب کند آفتاب و پس از نماز فجر تا آنکہ طلوع کند آفتاب بعد الطواف بعد نماز دو رکعت طواف فقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم رخصۃ فی ذلک پس تحقیق روایت کردہ شدہ از آنحضرت رخصت در ان نماز ہا وقد قال بہ بعضہم و تحقیق قائل گشتہ اند بآن بعضی علما و در بعضی نسخ در جای بعضہم قوم واقع ست من اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم و آن گروہ کہ قائل بآن گشتہ اند از اہل علم اند از صحابہ و کسیکہ پس از ایشان بودہ و بہ یقول الشافعی و احمد و اسحق وقد کرہ قوم من اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم الصلوۃ بمکۃ ایضا بعد العصر و بعد الصبح و تحقیق مکروہ دارند گروہی از اہل علم از صحابہ و کسیکہ پس از ایشان بودند نماز ہی را در مکہ نیز پس از نماز عصر و پس از نماز فجر و بہ یقول سفیان الثوری و مالک بن انس و بعض اہل الکوفۃ یعنی امام ما ابی حنیفہ **باب** ما جاء فی الصلوۃ قبل المغرب باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن نماز ہی پیش از نماز مغرب حدثنا ہناد نا وکیع عن کہمس بن الحسین التمیمی ابو الحسن البصری ثقہ از خامسہ بود در سنہ تسع واربعین ومائۃ وفات کرد عن عبد اللہ بن بریدۃ بن الحصیب السلمی ابو سہل المروزی قاضی ثقہ از ثالثہ بود در سنہ خمس ومائۃ وفات کرد از عمر صد سال و گویند در سنہ خمس و عشرہ عن عبد اللہ بن المغفل بضم میم و فتح عین معجمہ و شد فا ی مشددہ این عبد غنم کنیت عبد اللہ ابو سعید و گویند ابو زیاد و گویند ابو عبد الرحمن بود صحابی مزنی از اصحاب شجرہ بود در مدینہ سکونت کرد پس تر ببصرہ رفت و ہم در انجا وفات یافت سنہ ستین و گویند سنہ تسع وخمسین عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال عبد اللہ بن مغفل روایت از آنحضرت کردہ کہ فرمود بین کل اذانین صلوۃ لمن شاء میان ہر دو اذان کہ اذان و اقامت اند نماز ہست مر کسی را کہ خواہد نفل و این در ہمہ اذان و اقامت ہر وقت ست عام ست کہ مغرب باشد یا غیر مغرب وفی الباب عن عبد اللہ بن الزبیر

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوۃ قبل المغرب **قولہ** بین کل اذانین صلوۃ ای اذان واقامۃ ففیہ تغلیب کالقمرین والعمرین او ارید بالاذان المعنی اللغوی ای بین الاعلامین واطلاقہ شاہد لمن یقول بالصلوۃ بعد اذان المغرب لکن فی صحیح البخاری عن انس بن مالک رض قال کان المؤذن اذا اذن قام ناس من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم یبتدرون السواری

قوت المغتذی

بین کل اذانین صلوۃ قال ابن سید الناس المراد الاذان والاقامۃ فہو من باب التغلیب کالعمرین والقمرین طلبا للخفۃ اذا لم یذکر اخف من المؤنث

عارضۃ الاحوذی

الشریعۃ فی الرجال الخارجین عن بیتہ و لکنہ امر اہل بیتہ من ازواجہ اذا وقعت عندہن مسألۃ من الشریعۃ ان یأثرنہا عنہ و یبلغنہا من لم یحضرہا وقد قبلت الصحابۃ حدیث عائشۃ فی التقاء الختانین و نسخ بہ الماء من الماء وہو حدیث امرأۃ وہذا اعظم فانہ نسخ بحکم مستقر وحدیث مس الذکر لم ینسخ شیأ جواب ثالث وہو ان الوضوء انما ہو من مس الفرج وہو عام فی الرجال والنساء واما قولہم ان ما تعم بہ البلوی یکثر السؤال عنہ فممکن واما قولہم انہ یکثر الجواب فیہ فممکن اقل من الاول واما قولہم یکثر نقلہ

عارضة الاحوذی

فلا یلزم ذلك فان الصحابة قد كانت تقلل الرواية ولا يكثر النقل مع ما كانت تعرف من وجوب تبليغ الشرع وقد بينا ذلك في اصول الفقه احكام في اربعين مسألة الاولى اختلف الناس في هذه المسألة على اربعة اقوال الاول لا وضوء على من مس ذكره الثاني عليه الوضوء واجب الثالث مستحب الرابع عليه ان مسه لشهوة الثانية في توجيه الاقوال اما من قال انه لا وضوء عليه فبحديث قيس بن طلق ولانه عضو من البدن فلا يجب الوضوء بمسه كسائر الاعضاء واما من قال ان فيه الوضوء واجب...

شرح سراج احمد

و درباب گذاردن رکعتین قبل المغرب حدیثی ست مروی گشته از عبداللہ بن زبیر واز انس بن مالک نیز مروی گشته باین الفاظ چنانکہ اخراج آن کردہ ابو الشیخ قال انس کنا بالمدینۃ اذا اذن المؤذن ابتدأ القوم الی السواری فرکعوا الرکعتین حتی یاتی الرجل الغریب لیدخل المسجد فیحسب ان الصلوۃ قد صلیت عن کثرۃ من یصلیہا وعن منصور عن ابیہ قال ما صلی ابو بکر ولا عمر ولا عثمان الرکعتین قبل المغرب کما اخرجہ عبد الرزاق ومسدد قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن مغفل حدیث حسن صحیح وقد اختلف اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الصلوۃ قبل المغرب وتحقیق اختلاف کردہ اند صحابہ در گذاردن دو رکعت پیش از مغرب فلم یر بعضہم الصلوۃ قبل المغرب پس اعتقاد نکردہ اند بعضی صحابہ نماز را پیش از نماز مغرب وقد روی عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہم کانوا یصلون قبل صلوۃ المغرب رکعتین بین الاذان والاقامۃ وتحقیق روایت کردہ شدہ است از بسیاری صحابہ کہ بدرستیکہ ایشان میگذاردند پیش از نماز مغرب دو رکعت را میان اذان واقامت وقال احمد واسحق ان صلاهما فحسن وگفت امام احمد واسحق اگر گذارد دو رکعت را پس خوب ست وهذا عندهما علی الاستحباب واین گذاردن دو رکعت نزد احمد واسحق مستحب ست ونزد امام ما ابی حنیفہ استحباب آن نیست ودر بعضی احادیث صحیحہ تصریح ست در گذاردن رکعتین قبل المغرب چنانکہ مسلم از مختار بن فلفل اخراج کردہ کہ گفت سألت انس ابن مالک عن التطوع بعد العصر فقال کان عمر یضرب الایدی علی صلوۃ بعد العصر وکنا نصلی علی عهد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رکعتین بعد غروب الشمس قبل صلوۃ المغرب فقلت لہ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلیہا قال کان یرانا فلم یامرنا ولم ینہانا وبخاری از مرثد بن عبد اللہ اخراج کردہ قال اتیت عقبۃ الجہنی فقلت الا اعجبک من ابی تمیم یرکع رکعتین قبل صلوۃ المغرب فقال عقبۃ انا کنا نفعلہ علی عهد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قلت فما یمنعک الآن قال الشغل **باب** ما جاء فی من ادرک رکعۃ من العصر قبل ان تغرب الشمس بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در حق کسیکہ یافت یک رکعت را از نماز عصر پیش از آنکہ غروب کند آفتاب حدثنا الانصاری اسحق بن موسی نا معن نا مالک بن انس عن زید بن اسلم عن عطاء ابن یسار وعن بسر بن سعید المدنی العابد المولی ابن الحضرمی وعن الاعرج یعنی زید بن اسلم از سہ کس روایت کردہ از عطاء بن یسار واز بسر بن سعید واز اعرج یحدثونہ عن ابی هریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من ادرک من الصبح رکعۃ قبل ان تطلع الشمس فقد ادرک الصبح فرمود آنحضرت ہر کہ یافت از نماز صبح یک رکعت را پیش از آنکہ

شرح ابی الطیب

حتی یخرج النبی صلی اللہ علیہ وسلم وهم کذلک یصلون الرکعتین قبل المغرب قال ای انس ولم یکن بین الاذان والاقامۃ شئ اقول فهذا الاثر مخصص لعموم الحدیث ویدل علی ان معنی قولہ قبل المغرب قبل الاذان صلاتہ ومع ذلک لا یتم حتی یؤول قولہ اذا اذن بالارادۃ وان ثبت ما رواہ علماؤنا عن بریدۃ الاسلمی ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان عند کل اذانین رکعتین ما خلا صلوۃ المغرب کان مخصصا **قولہ** فلم یر بعضہم الصلوۃ قبل المغرب ای لم یروها حسنۃ او جائزۃ بل مکروهۃ لما فیہ من تاخیر المغرب المطلوب تعجیلہا **باب** ما جاء فی من ادرک رکعۃ من العصر قبل ان تغرب الشمس **قولہ** فقد ادرک الصبح ای قدر علی ادراکہ اداءہ ثم لا یتم صلاتہ الا بضم رکعۃ ثانیۃ الی الاولی لان الرکعۃ الواحدۃ تکفیہ قال ابن مالک قیل معناہ فقد ادرک وقتہا یعنی اذا لم یکن اهلا للصلوۃ ثم صار اهلا لها فی هذا الوقت بان کان صغیرا فبلغ او حائضا فطهرت او کافرا فاسلم لزمتہ تلک الصلوۃ وقیل فقد ادرک فضیلۃ الجماعۃ وان کانت

شرح سراج احمد

طلوع کند آفتاب پس تحقیق یافت نماز صبح را و من ادرك من العصر ركعة قبل ان تغرب الشمس فقد ادرك العصر و کسیکه یافت از نماز عصر یک رکعت را پیش از آنکه غروب کند آفتاب پس تحقیق یافت او عصر را بدانکه بر قول اکثر اہل علم بطلوع آفتاب و غروب آن نماز فجر و عصر باطل نمیگردد و امام ما و اصحاب وی برآنند که نماز فجر بطلوع آفتاب باطل میگردد اما نماز عصر بغروب آفتاب باطل نمیگردد و این حدیث حجت میگردد برایشان و جواب آنست که تعارض واقع شد میان این حدیث و احادیث وارده درباب نهی از صلوة خواه فرض باشد یا نفل در وقت طلوع و غروب و استوا پس عمل کردیم بقیاس چنانکه در اصول فقه مقرر شده است که چون تعارض کنند دو آیت رجوع بحدیث کنند و نزد تعارض دو حدیث رجوع بقیاس نمایند و قیاس ترجیح کرد حکم این حدیث را در نماز عصر مگر در روایتی از ابی یوسف که میگوید نماز فجر نیز باطل نمیگردد بطلوع ولیکن صبر کند تا برآید آفتاب و تمام کند نماز را و احادیث نهی را در نماز فجر حمل باید کرد زیراکه وقت نماز فجر همه کامل ست و نقصان دران نیست پس واجب میگردد بصفت کمال و چون نقصان بطلوع آفتاب طاری شود ادا کما وجب نباشد و آخر وقت نماز عصر که آفتاب زرد میگیرد ناقص ست پس وجوب آن نیز بصفت نقصان باشد پس بطریان نقصان بسبب غروب فاسد نگردد و ادا کما وجب باشد و شافعیه احادیث نهی را مخصوص بنوافل دارند و فرائض را در اوقات ثلثه جائز گویند و ظاهر احادیث در عموم است و بعضے گویند که این حدیث در حق حائضه و نومسلم ست که اگر حائضه پاک گشت و کافر اسلام آورد نزدیک طلوع و غروب آفتاب که یک رکعت در وقت آن ادا خواهد نمود پیش از آنکه غروب یا طلوع کند پس مدرک شد وقت نماز را پس بعد از طهارت و وضو قضای این نماز بروی لازم میشود و این از احسن توجیهات ست کما فی ترجمة البخاری للشیخ نور الحق قدس سره وفي الباب عن عائشة اخرجه النسائي قال ابو عيسى حديث ابي هريرة حديث حسن

صحيح وبه يقول اصحابنا الشافعي واحمد واسحق ومعنى هذا الحديث عندهم لصاحب العذر

مثل الرجل ينام عن الصلوة او ينساها فيستيقظ ويذكر عند طلوع الشمس وعند غروبها و معنی این حدیث نزد اصحاب ما شافعی و احمد و اسحق برای صاحب عذر ست مانند مردی که بخواب رود از نماز یا فراموش کند نماز را پس بیدار شود خواب کننده یا یاد کند نماز را فراموش کننده نزد برآمدن آفتاب و نزد فرو رفتن او پس این حکم در حق کسے ست که در وی عذر مذکور باشد که نماز او صحیح شود **باب ما جاء في الجمع بين الصلاتين** باب ست در بیان چیزیکه آمده است در بیان جمع کردن میان دو نماز حدثنا هناد بن السری نا ابو معاوية الضرير محمد بن حازم عن الاعمش عن حبيب بن ابي ثابت

شرح ابی الطیب

صلاته لا تصح لكن سياق الحديث يأبى هذه التاويلات والله اعلم لكن قال النووي اجمع المسلمون على انه ليس على ظاهره وفيه اضمار تقديره فقد ادرك حكم الصلوة او وجوبها او فضلها ثم ذكر التاويل الاول اقول فاذا كان المسلمون اجمعوا على التاويل فلا يضر اباء السياق **قوله** ومعنى هذا الحديث عندهم لصاحب العذر اي وجه هذا الحديث عند الشافعي واحمد واسحق ثابت لصاحب العذر يعني انه لا يجوز ان يؤخر كذلك احد قصدا الا صاحب العذر واما بلا عذر فلا يجوز لمن يفعل ذلك نعم من فعل ذلك فمقتضى ظاهر الحديث جواز صلاته **قوله** عند طلوع الشمس وعند غروبها اي قبيلهما ليطابق الحديث **باب ما جاء في الجمع بين الصلاتين**

عارضة الاحوذی

بحديث بسرة المتقدم والامر فيه محمول مطلقا على الوجوب قال ابن العربي سئل مالك فهو حجة وانا من جعله مستحبا فنظر ان الامر محمول على القرب اما بوضعه او بسائر الادلة على ما تقدم في اصول الفقه الثالثة قال علماؤنا اخبارنا اصح اسنادا من ستة اوجه الاول قال البخاري والنسائي ويحيى ابن معين اصح شيء في الباب حديث بسرة وصحح احمد حديث ام حبيبة وصحح ابن السكن حديث ابي هريرة قال احمد وعلي ويحيى ابن المديني قيس بن طلق لا يحتج بحديثه الثاني ان خبرنا اكثر رواة لانه نقله جماعة من الصحابة وخبرهم نقله واحد الثالث

شرح سراج احمد

عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال جمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بین الظہر والعصر گفت ابن
عباس جمع کرد آنحضرت میان نماز ظہر و عصر باین وضع کہ ظہر را در آخر وقت گذارد و عصر را در اول وقت وبین المغرب
والعشاء بالمدینۃ وجمع کرد میان نماز مغرب و عشا کہ مغرب را در آخر وقت گذارد و عشا را در اول وقت در مدینہ من
غیر خوف ولا مطر یعنی عارضۂ ترسی و عارضۂ بارانی قال فقیل لابن عباس گفت سعید بن جبیر پس گفتہ شد مر ابن عباس را
ما اراد بذلک چہ خواستہ بود آنحضرت بآن جمع کردن میان دو نماز قال اراد ان لا تحرج امتہ گفت ابن عباس خواستہ
آنحضرت اینکہ در حرج نیفتد امت او وفی الباب عن ابی ہریرۃ ودر باب جمع کردن میان نماز ہا حدیثی مروی گشتہ است از
ابی ہریرہ واز دیگر صحابہ نیز مروی شدہ است چنانکہ اخراج آن کردہ عبد الرزاق از عمرو بن شعیب کہ گفت قال عبد اللہ جمع
لنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مقیما غیر مسافر بین الظہر والعصر والمغرب والعشاء فقال رجل لابن عمر لم تری النبی صلی اللہ علیہ وسلم فعل
ذلک قال لان لا تحرج امتہ ان جمع رجل واخرج عبد الرزاق ایضا عن صفوان بن سلیم قال جمع عمر بن الخطاب بین الظہر والعصر فی یوم
مطر واخرج ابن جریر عن جابر قال خرج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فغربت لہ الشمس بمکۃ فجمع بینہما بسرف واخرج مسلم والنسائی وابوداود و
ابن ماجۃ وابن ابی شیبۃ عن معاذ قال خرجنا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی غزوۃ تبوک فکان یصلی الظہر والعصر جمیعا والمغرب والعشاء جمیعا واخرج
الشیخان وابوداود والنسائی وابن ابی شیبۃ وعبد الرزاق عن ابن عباس قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثمانیا جمیعا وسبعا جمیعا بالمدینۃ و
اخرج عبد الرزاق عن صالح مولی التوأمۃ انہ سمع ابن عباس یقول جمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بین الظہر والعصر والمغرب والعشاء بالمدینۃ فی غیر
سفر ولا مطر قال قلت لابن عباس لم تراہ فعل ذلک قال اراد التوسعۃ قال ابو عیسی حدیث ابن عباس قد روی عنہ من غیر وجہ گفت مصنف
حدیث ابن عباس در باب جمع میان نماز ہا تحقیق روایت کردہ شدہ است از ابن عباس از بسیار طرق چنانکہ مصنف بعضے از انہا ذکر میکند رواہ جابر بن زید
وسعید بن جبیر وعبد اللہ بن شقیق العقیلی وقد روی عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم غیر ہذا وتحقیق روایت کردہ شدہ است

شرح ابی الطیب

قولہ بالمدینۃ من غیر خوف ولا مطر وفی روایۃ لمسلم من غیر خوف ولا سفر یحتمل ان یکون المراد من غیر الخوف
والمطر والسفر المرض او الریح وقد قال بہ احمد بن حنبل والقاضی حسین الشافعی لکن قال الترمذی فی آخر کتابہ لیس فی
کتابی حدیث اجتمعت الامۃ علی ترک العمل بہ الا حدیث ابن عباس فی الجمع بالمدینۃ من غیر خوف ولا مطر وحدیث شارب
الخمر فی المرۃ الرابعۃ قال النووی ہذا الذی قالہ الترمذی فی حدیث شارب الخمر ہو کما قالہ فہو حدیث منسوخ دل الاجماع
علی نسخہ واما حدیث ابن عباس فلم یجمعوا علی ترک العمل بہ بل لہم فیہ اقوال فمنہم من تاولہ علی انہ کان فی غیم فصلی الظہر ثم انکشف
الغیم وبان ان وقت العصر دخل فصلاہا ومنہم من تاولہ علی تاخیر الاولی الی آخر وقتہا فصلاہا فیہ فلما فرغ منہا دخلت الثانیۃ
فصلاہا فصارت صورتہ صورۃ جمع انتہی ثم ضعفہما اقول لکن یؤید ہذا التاویل ما رواہ مسلم عن جابر بن زید عن ابن
عباس قال صلیت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثمانیا جمیعا وسبعا جمیعا قلت یا ابا الشعثاء اظنہ اخر الظہر وعجل
العصر واخر المغرب وعجل العشاء قال وانا اظن ذلک واما التوجیہ بان المراد بالمدینۃ قرب المدینۃ فیکون
مسافرا ویحمل روایۃ من غیر سفر علی ان المراد بہ السیر او بعد الدیار ای بل فعل حالۃ الاستراحۃ
والنزول او بقرب الدیار وہو مسافر فبعید کما لا یخفی ویدل علیہ قولہ اراد ان لا تحرج امتہ

عارضة الاحوذي

ان خبرنا رواہ ابو ہریرۃ
وہو اسلم عام خیبر
وروتہ بسرۃ وہی
اسلمت عام الفتح و
طلق وفد علی النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
وسمع منہ ذلک
حین کان یبنی المسجد
فی صدر الاسلام
الرابع اخبارنا احوط
للعبادۃ الخامس
یحتمل خبرہم ان یکون
اراد بہ مسہ خلف
حائل وہو الظاہر
من حال المصلی
حالۃ الصلوۃ السادس
ان خبرنا مفید لانہ
ینقل عن العبادۃ
الی العبادۃ وخبرہم
لا یفید شیئا لانہ ینفی
الاصل الرابعۃ اذا
مس ذکرہ بکفہ انتقض
وضوؤہ لانہ مسہ
بآلۃ اللمس الخامسۃ
اذا مسہ ببطن
اصابعہ فشک
فیہ مالک وقطع
بنقض الوضوء

شرح سراج احمد

از ابن عباس از آنحضرت سوای این دیگر حدثنا ابو سلمة یحیی بن خلف البصری ثنا المعتمر بن سلیمان التیمی ابو محمد البصری ملقب بطفیل ثقہ از کبار تاسعہ بود در سنہ سبع وثمانین ومائتہ وفات کرد وعمر او متجاوز از ثمانین شدہ بود عن ابیہ سلیمان بن بلال التیمی عن حنش بفتح حای مہملہ ونون وشین منقوطہ ابن قیس عن عکرمة بکسر عین ورای مہملتین مولی ابن عباس ابو عبد اللہ اصل او از بربرست یکی از فقہای مکہ تابعی اعلم زمانہ واثقہ ثبت بود وقیل انہ کان یری رای الخوارج وینسبہ الی ابن عباس ایضا وقال ابن عمر منافع اتق اللہ ولا تکذب علی کما کذب عکرمة علی ابن عباس گفت قاسم عکرمة کذاب یحدث بکرة ویسبی عشیة وگفت طاوس لو ان مولی ابن عباس یتقی اللہ ولو یس من حدیثہ شدت الیہ المطایا وقال البخاری لیس احد من اصحابنا الا وہو یحتج بعکرمة امام مالک ویحیی بن سعید انکار بروی دارند در سنہ سبع ومائتہ وفات کرد از عمر ہشتاد عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من جمع بین الصلاتین من غیر عذر فرمود آنحضرت ہر کہ جمع کند میان دو نماز ہا بغیر عذر کہ یکی را در وقت دیگر قضا گذارد چنانکہ ظہر را در وقت عصر ومغرب را در وقت عشا فقد اتی بابا من ابواب الکبائر پس تحقیق آمد بدروازہ از دروازہ ہای گناہ کبیرہ یعنی نماز را قضا گذاردن در وقت دیگر نماز بی عذر گناہ کبیرہ است واین حدیث عبد اللہ بن عباس ناسخ حدیث اول ست بر تقدیری کہ حمل کردہ شود حدیث اول را بر جمع در وقت احد وہر دو را ابن عباس نقل نمودہ است رخصت در جمع در اول حال بودہ باشد پس از ان منسوخ شدہ باشد دیگر جواب آنکہ در حدیث اول فعل بودہ ودرین حدیث قول ست واگر مراد از جمع تاخیر یکی باشد وتعجیل دیگر چنانچہ گذشت پس منافات در حدیثین نخواہد شد قال ابو عیسی گفت مصنف وحال حنش را بیان میکند وتضعیف میکند این حدیث را غالبت کہ مذہب وی نیز در جمع باشد وحنش ہذا واین حنش کہ روایت از عکرمہ دارد وہو ابو علی الرحبی وہو حنش ابن قیس وہو ضعیف عند اہل الحدیث حنش بن قیس ضعیف ست نزد اہل حدیث وکنیت او ابو علی ست ضعفہ احمد وغیرہ تضعیف وی کردہ امام احمد وغیر وی والعمل علی ہذا عند اہل العلم ان لا یجمع بین الصلاتین وعمل نیز برین ست نزدیک اہل علم آنکہ جمع نکند میان دو نماز ہا الا فی السفر او بعرفة مگر در سفر جمع کند چنانکہ مذہب شافعی ست یا در عرفات جمع کند چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ است ورخص بعض اہل العلم من التابعین فی الجمع بین الصلاتین رخصت دادہ اند بعضے از اہل علم از تابعین در جمع کردن میان دو نماز ہا للمریض برای بیمار وبہ یقول احمد واسحق وباین قائل گشتہ احمد واسحق وقال بعض اہل العلم یجمع بین الصلاتین فی المطر وگفتہ اند بعضے اہل علم کہ جمع کند میان دو نماز ہا در بارش وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق ولم یر الشافعی للمریض ان یجمع بین

شرح ابی الطیب

قولہ غیر عذر ہذا الظاہر انہ اشار الی ما روی عنہ کما فی مسلم ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جمع بین الظہر والعصر والمغرب والعشاء فی غزوة تبوک وقال اراد ان لا یحرج امتہ

قوت المغتذی

حدثنا ابو سلمة یحیی بن خلف البصری ثنا المعتمر بن سلیمان عن ابیہ عن حنش عن عکرمة عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من جمع بین الصلاتین من غیر عذر فقد اتی بابا من ابواب الکبائر ہذا الحدیث اوردہ ابن الجوزی فی الموضوعات واعلہ بحنش قال کذبہ احمد وقد اخرجہ الحاکم فی المستدرک وقال حنش ثقة سکن کوفة واخرجہ ایضا البیہقی فی سننہ ولہ شاہد موقوف علی عمر بن الخطاب واخرجہ عن ابی موسی الاشعری اخرجہ ابن ابی شیبة فی مصنفہ

عارضة الاحوذی

ابن القاسم وہو صحیح لانہ آلة اللمس فی الغالب السادسة اذا مسہ ببطن ذراعہ ففیہ خلاف ذکرہ الرقام انہ یتوضأ وقال غیرہ لا وضوء فیہ لانہ لیس بآلة اللمس فی الغالب الا انا اعتبرنا اللذة فیہ فینتقض الوضوء بہ السابعة اذا مسہ بظہر کفہ لم یکن علیہ وضوء الا ان اللذة ان وجدت کان کالذی قبلہ فی الخلاف فیہ وبہ قال الشافعی وقال عطاء والاوزاعی واحمد ینتقض وضوءہ لانہ مس غریبہ قلنا لیس بمس عرفا وانما یحمل اللفظ علی عرف العربیة السابعة اذا مسہ بحرف یدہ الثامنة اذا مسہ بین الاصابع والخلاف فیہ کالرابعة ونکتة المسألة ان

عارضۃ الاحوذی

الحرف منزلۃ بین الظھر والبطن فھو حمی بمنزلۃ مابین المحظور والمباح فمن الحقہ بالمباح خفف ومن الحقہ بالمحظور احتاط التاسعۃ اذا مسہ باصبع زائدۃ فاختلف فیہا اصحابنا واصحاب الشافعی والاظھر وجوب الوضوء العاشرۃ اذا مس ذکرہ غیرہ قال الایلی ینتقض وضوءہ وقالہ بعض اصحاب الشافعی وھذا لا یستقیم لھم لانھم ان اعتبروا اللذۃ فیلزمھم ان ینقض الوضوء بمسہ بکل موضع من البدن وان لم یعتبروا اللذۃ لم یتناولہ الحدیث وکذلک لا یصح للایلی فذلک لانہ راعی اللذۃ مثلہ سواء الحادیۃ عشر

شرح سراج احمد

الصلاتین فرق آنست کہ نزد احمد واسحق بعذر مرض ومطر وسفر بہمہ جمع رواست ونزد شافعی از جہت مرض جمع نیست مرض عذر نیست نزد او **باب ماجاء فی بدء الاذان** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در بیان ابتدای مشروعیۃ اذان وآن لغت بمعنی دانانیدن وخبر کردن ست ودر شرع اعلام بدر آمدن وقت نماز بالفاظ مخصوص در وقت مخصوص ومشہور آنست کہ ثبوت آن بخواب شدہ چنانکہ در حدیث می آید وبعضی گویند کہ باجتہاد آنحضرت ثابت شدہ ودر روایتی از امیر المومنین علی مرتضی رضی اللہ عنہ آمدہ کہ چون آنحضرت بمعراج رفت تا بسراپردہ عزت رسید کہ محل خاص کبریای حق بود فرشتۂ از انجا بر آمد آنحضرت از جبرئیل پرسید کہ این فرشتہ کیست جبرئیل گفت سوگند بخدا کہ ترا بحق فرستادہ نزدیک ترین خلق بدرگاہ عزت منم ندیدہ ام این فرشتہ را از ان باز کہ پیدا کردہ شدہ ام من جز ازین ساعت پس گفت آن فرشتہ اللہ اکبر اللہ اکبر از پس پردہ آواز بر آمد راست گفت بندۂ من انا اکبر انا اکبر پس ذکر کرد کلمات باقی را وتحقیق آنست کہ آنحضرت در شب معراج کلمات آن را شنید اما حکم نشدہ کہ این کلمات را در اذان برای نماز بگوید وآنحضرت در مکہ بی اذان نماز میگذارد تا بمدینہ آمد ودرین باب با اصحاب مشاورت کرد وبعضی از اصحاب اذان را بخواب شنید چنانکہ عبد اللہ بن زید بن عبد ربہ وامیر المومنین ابی بکر الصدیق وعمر بن الخطاب ودیگر صحابہ قریب دہ تن وگویند چہاردہ کس دیدند ووحی بآنحضرت آمد کہ آن کلمات کہ بر آسمان شنیدہ بود برای اعلام اذان گفتہ شود وصحیح قصہ آنست کہ عبد اللہ بن زید بن عبد ربہ اذان را در خواب دید ووقت صباح بخدمت شریف آمدہ خواب خود را عرض ساخت آنحضرت بلال را طلبیدہ تعلیم فرمود وچون بلال اذان داد عمر بن الخطاب آواز اذان را شنیدہ بخدمت شریف تافت وگفت یا رسول اللہ ہمچنین من خواب دیدہ ام چنانکہ در حدیث می آید واین روایت در سال اول بود از ہجرت الی بنای مسجد حدثنا سعید بن یحیی بن سعید الاموی در تقریب ست سعید بن یحیی بن سعید بن ابان بن سعید بن العاص الاموی ابو عثمان البغدادی ثقہ بود وگاہی خطا نیز میکرد از عاشرہ است در سنہ تسع واربعین ومائتین وفات کرد ثنا ابی یحیی بن سعید بن ابان بن سعید بن العاص الاموی ابو ایوب الکوفی نزیل بغداد صدوق بود از کبار تاسعہ است در سنہ اربع وتسعین ومائۃ وفات کرد از عمر ہشتاد ثنا محمد بن اسحق عن محمد بن ابراھیم التیمی عن محمد بن عبد اللہ بن زید بن عبد ربہ انصاری مدنی ثقہ از ثالثہ بود عن ابیہ عبد اللہ بن زید بن ثعلبۃ بن عبد ربہ بن زید بن الحارث بن الخزرج الانصاری الخزرجی حاضر شد عقبہ وبدر وہمہ مشاہد را ودر روز فتح مکہ علم بنی الحارث بن الخزرج نزد او بود قال لما اصبحنا اتینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاخبرتہ بالرؤیا گفت عبد اللہ بن زید ہر گاہ صبح کردیم با آمدیم آنحضرت را پس خبر کردم

قوت المغتذی

لما اصبحنا اتینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاخبرتہ بالرؤیا فقال ان ھذہ لرؤیا حق قال ابن العربی رؤیا الانبیاء وحی ومراءھا حق من جملۃ شرائع الدین ورؤیا غیرھم فی الدین لیست بشیء الا ان ھذہ الرؤیا من غیر الانبیاء استقرت فی الدین لوجوہ احدھا انہ یحتمل انہ قیل للنبی صلی اللہ علیہ وسلم انفذھا وحیا فانفذا وکانت مما یتشوق الیہا ویمیل الی العمل بہا فامر بہا حتی تقر علیہا او ینہی عنہا علی القول بجواز الاجتہاد لہ وعلی ان یبین ان ھذہ المسألۃ من مسائل القیاس ولانہ رأی نظما لا یستطیعہ الشیطان ولا یدخل فی جملۃ الوساوس والخواطر المرسلۃ وروی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم رأی الاذان لیلۃ اسری بہ وسمعہ ولم یؤذن لہ فیہ عند فرض الصلوۃ حتی بلغ المیقات وفی قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم لعمر فذلک اثبت دلیل علی ترجیح احد الاحتمالین الثانی والثالث علی الاول لانہ کان الاقرار علیہ

شرح سراج احمد

آنحضرت را بخواب خود فقال ان هذه الرؤیا حق پس فرمود آنحضرت بدرستیکه این خواب راست ست فقم مع بلال پس خیز ای عبداللہ بن زید همراه بلال و بیاموز او را فانه اندیٰ و امد صوتا پس بدرستیکه بلال نرم تر و بلند تر و شیرین تر و بهتر تر ست از روی آواز منك از تو فالق علیه ما قیل لك پس بینداز بر بلال چیزیکه گفته شده یعنی آنچه تو در خواب دیده او را بیاموزان ولینادی بذلك و بگو که ندا کند بلال بآن قال فلما سمع عمر بن الخطاب نداء بلال بالصلوة گفت عبداللہ بن زید پس آنگاه که شنید عمر ابن الخطاب ندای بلال بن رباح را برای نماز خرج الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وهو یجر ازاره بیرون شد از جای خود بسوی آنحضرت

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی بدء الاذان **قوله** ان هذه الرؤیا الحق ای صادقة مطابقة للوحی او للاجتهاد یعلم منه انه صلی اللہ علیہ وسلم ما حکم علی هذه الرؤیا بالحقیة الا بوحی من اللہ تعالی او بالالهام منه او باجتهاد علی القول بجواز الاجتهاد بناء علی انه رای نظما لا یستطیعه الشیطان و لا یدخل فی جملة الوساوس و الخواطر المرسلة من حیث انه ذکر و نداء بحضور الصلوة وهو جائز لا یتوقع علیه ترتب خلل و قد روی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم رای الاذان لیلة اسری به وسمعه ولم یؤذن له فیه عند فرض الصلوة حتی بلغ المیقات و هذا یؤید انه کان بوحی قال ابن سید الناس و ذکر ابو داود فی مراسیله ان عمر لما رای الاذان فی المنام اتی لیخبر به النبی صلی اللہ علیہ وسلم وقد جاء الوحی بذلك فما راعه الا بلال یؤذن فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم سبقك بذلك الوحی فهذا یؤید انه قیل للنبی صلی اللہ علیہ وسلم عند قصة رؤیا عبد اللہ بن زید علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم انفذها فانفذها بوحی فلا یرد انه کیف ثبت الاذان برؤیا صحابی مع ان رؤیا غیر الانبیاء لا تثبت بها الشرائع والحاصل ان بناء الاحکام علی رؤیا غیر الانبیاء بعد معرفة انها حق مما لا یشك فیه والثابت فیما نحن فیه هو هذا لا بناء الاحکام علی مجرد الرؤیا فلا یرد شیء **قوله** فانه اندی و امد صوتا افعل من النداء والمد وهو الزیادة ومعناهما ارفع صوتا و اقوی فی النداء و ازید منك و اصل النداء من الندی ای الرطوبة یقال صوت ندی ای رفیع واستعارة النداء للصوت من حیث ان من یکثر رطوبة فمه حسن کلامه **قوله** فالق علیه ما قیل لك امر من الالقاء **قوله** و لینادی بذلك باثبات الیاء علی لغة من یجری المعتل مجری الصحیح و الا فالقیاس حذف الیاء لان اللام هی لام الامر و یمکن ان یقال ان اللام هی بمعنی کی و التقدیر و انما امرتك بالالقاء علیه لینادی بذلك **قوله** وهو یجر ازاره و عند ابی داود یجر رداءه وهو الاظهر لان الازار لا بد ان یکون مربوطا و الا ینکشف صاحبه فیحمل علی ان المراد بالازار الرداء لکون هیأتهما واحدة و المراد من جر الازار ای الرداء السرعة فی المشی

قوت المغتذی

او لا بوحی انتهی قال ابن سید الناس و ذکر ابو داود فی مراسیله ان عمر لما رای الاذان فی المنام اتی لیخبر به النبی صلی اللہ علیہ وسلم وقد جاء الوحی بذلك فما راعه الا بلال یؤذن فقال له النبی صلی اللہ علیہ وسلم سبقك بذلك الوحی قال و هذا یعضد التاویل الاول فانه اندی ای احسن صوتا و قال ابن حجر ای اقعد بالمد و الاطالة

عارضة الاحوذی

قال القاضی ابو الحسن العمل من روایات مالك علی انه ان مسه للشهوة علی حائل او بغیر حائل باطن الکف او بظاهره انتقض وضوءه وروی ابن وهب عنه اذا مسه علی غلالة خفیفة انتقض وضوءه قال ابو عمران من اعتبر اللذة فانما نقض الوضوء بالقران من باب الملامسة قال القاضی ابو بکر بن العربی رضی اللہ عنه هذا وهم عظیم فان الملامسة فی القران انما هی فی النساء لا فی نفس الرجل وذاته فکیف یصح حمله علیه فان قیل طریق وجوبه بذلك التعلیل بان یقال عضو یلتذ بمسه فوجب

عارضة الاحوذی

الوضوء به اصله
احد اعضاء المرأة
فيكون هذا قياس
شبه ولا يصح ان
يكون قياس تعليل فان
العلل لا مدخل لها
فى العبادات فان كان
قياس شبه فله
شروط بيناها فى
اصول الفقه وليس
هذا من بابكم معشر
المغاربة فادبروا
عنه ولا من اعشاشكم
فادرجوا منه الثالثة
عشر اذا مس ذكر
صغير لم يجب به
وضوء وقال حنبل
مالك والزهرى و
الاوزاعى وقال
الشافعى يجب منه
الوضوء لعموم الحديث
من مس الذكر
الوضوء والحديث
باطل فلا يصح التعلق
به الثالثة عشر اذا
مس ذكر ميت قال
الشافعى ينتقض
وضوؤه وقال سحنون

شرح سراج احمد

در حالیکہ او میکشید چادر خود را و این عادت ست در مردم کہ چون کسی را شتابی و سرعت بود بزودی بی پوشیدن جامہ بدست
گرفتہ میکشد و از خانہ بیرون آید وهو يقول يا رسول الله در حالیکہ او میگفت ای پیغمبر خدا والذى بعثك بالحق لقد رأيت
مثل الذى قال سوگند بذاتی کہ فرستادہ ترا براستی ہر آئینہ تحقیق دیدم من در خواب مانند آنچہ گفت بلال قال فقال رسول الله
صلى الله عليه وسلم فلله الحمد گفت عبد اللہ بن زید پس فرمود آنحضرت وحمد کرد بجناب ایزدی جل شانہ برین نعمت عظمی
و موہبت کبری کہ تصدیق رویا بود و موافق شدن آنہا فذلك اثبت مصنف گوید پس این حدیث ہمین مقدار بی کمی و زیادتی در
الفاظ اثبت ست وفى الباب عن ابن عمر چنانکہ اخراج آن کردہ اند شیخان و مصنف کہ الآن مذکور خواہد کرد و ابو الشیخ و عبد الله
ابن نافع از نافع از ابن عمر و مسند ابى الشيخ بر شرط مسلم ست اخراج کردہ از زہری از سالم از ابن عمر با ختلاف الفاظ و عبارات مروی
شدہ است و طبرانی در اوسط از عبد اللہ بن عمر اخراج کردہ کہ گفت لما اسرى برسول الله صلى الله عليه وسلم الى السماء اوحى اليه
بالاذان فنزل به وعلمه جبرئيل قال ابو عيسى حديث عبد الله بن زيد حديث حسن صحيح گفت مصنف حدیث عبد اللہ
ابن زید حدیثی ست حسن صحیح از جہت اسناد از حدیث عبد اللہ بن عمر وقد روى هذا الحديث ابراهيم بن سعد عن محمد بن اسحق
اتم من هذا الحديث وتحقیق روایت کردہ این حدیث را ابراہیم بن سعد از محمد بن اسحق تمام تر ازین حدیث عبد اللہ بن زید کہ مذکور
شدہ است واطول و دراز تر ست از ان حدیث وذكر فيه قصة وذکر کردہ ابراہیم بن سعد در ان حدیث قصہ را کہ این ہست الاذان
مثنى مثنى کلمات اذان مشروع اند دو دو بار والاقامة مرة مرة وکلمات تکبیر مشروع اند یکبار و عبد الله بن زيد هو ابن عبد ربه
ويقال ابن عبد رب ولا نعرف له عن النبى صلى الله عليه وسلم شيئا يصح الا هذا الحديث الواحد مصنف گوید نمی شناسم
برای عبد اللہ بن زید چیزی کہ صحیح شدہ باشد از آنحضرت مگر این یک حدیث ست فى الاذان در باب اذان وعبد الله بن زيد بن عاصم المازنى له احاديث عن النبى
صلى الله عليه وسلم وهو عم عباد بن تميم و این عبد اللہ دیگر ست کہ ابن عاصم ست او را مرویات اند از آنحضرت و برادر پدر عباد بن تمیم ست حدثنا ابو بكر بن ابى النضر
در تقریب ست ابو بکر بن النضر بن ابى النضر البغدادى قيل اسمه كنيته واحد وقيل ابو محمد وقيل احمد ابو النضر ہو ہاشم بن القاسم مشہور من الحادى عشر مات سنة
خمس و اربعين و مائتين ثنا الحجاج بن محمد قال قال ابن جريج گفت حجاج گفت ابن جریج انا نافع عن ابن عمر قال كان المسلمون حين قدموا المدينة
يجتمعون گفت عبد اللہ بن عمر بودند مسلمانان ہنگامیکہ قدوم آوردند بمدینہ مطہرہ گرد می آمدند مردم صحابہ فيتحينون الصلوات یعنی اندازہ میکردند وقت نماز را

شرح ابى الطيب

قوله عبد الله بن زيد بن عاصم المازنى له احاديث يعنى له احاديث كثيرة فى الصحيحين وهو غير عبد الله بن زيد صاحب الاذان وكلاهما انصاريان من بنى مازن
قوله فيتحينون الصلوات اى يقدرون حينها ليأتوا اليها فيها والحين الوقت من الزمان

قوت المغتذى

حديث عبد الله بن زيد حديث حسن صحيح قال ابن سيد الناس عبد الله بن زيد اثنان من الانصار من بنى مازن
احدهما ابن عبد ربه صاحب حديث الاذان والآخر ابن عاصم له احاديث فى الوضوء وصلوة الاستسقاء وغير ذلك وقد
نسب بعض المتقدمين الى الوهم حيث جعل حديث الاذان لابن عاصم فيتحينون الصلوات قال
عياض معناه يقدرون حينها ليأتوا اليها فيه والحين الوقت من الزمان

شرح سراج احمد

وقتی کہ بیایند در وی برای نماز نا ولیس ینادی بہا احد نبود کہ آواز می داد و میخواند بنماز ہیچ یکی فتکلموا یوما فی ذلک پس سخن کردند و مشاورت نمودند روزی دران باب فقال بعضہم اتخذ وا ناقوسا مثل ناقوس النصاری پس گفتند بعضی مسلمانان بگیرید ناقوس مانند ناقوس ترسایان کہ برای وقت نماز میزدند و ناقوس را تفسیر کردہ اند بچوب بزرگ دراز کہ زدہ شود بچوب خرد کوتاہ وقال بعضہم اتخذوا قرنا مثل قرن الیہود وگفتند بعضی مسلمانان بگیرید شاخی را مانند شاخ یہود کہ میدمیدند آنرا و در بعضی روایات لفظ بوق واقع شدہ قال فقال عمر اولا تبعثون رجلا ینادی بالصلوٰۃ پس گفت امیر المومنین عمر آیا میگیرید قرن و ناقوس را و برنمی انگیزید مردی را کہ آواز بکند و بخواند بنماز قال فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا بلال قم فناد بالصلوٰۃ گفت راوی عبد اللہ بن عمر پس فرمود آنحضرت ای بلال برخیز پس ندا کن بنماز و بخوان مردم را برای نماز ظاہر آنست کہ مراد اینجا مجرد فریاد کردن و ندا کردن و خبر کردن است بدر آمدن وقت و اذان شرعی بطریق خاص پس از ان شد یعنی در ابتدا انجبر دند اند و پس از ان دیدن خواب پس تشریع اذان بوحی یا باجتہاد و در بعض احادیث آمدہ است کہ بلال ندا میکرد بنماز بلفظ الصلوٰۃ جامعۃ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح غریب من حدیث عبد اللہ بن عمر گفت مصنف این حدیث حسن صحیح غریب است از حدیث عبد اللہ بن عمر **باب** ما جاء فی الترجیع فی الاذان باب است در بیان آنچہ آمدہ است در ترجیع در اذان و ترجیع در اذان عبارت است از عود کردن بشہادتین بآواز بلند یعنی شہادتین را دو بار بآواز پست گفتہ دو بار بآواز بلند بگوید حدثنا بشر بن معاذ نا ابراہیم بن عبد العزیز بن عبد الملک بن ابی محذورۃ الجمحی المکی ابو اسمعیل صدوق از سابعہ بود و خطا ہم میکرد قال اخبرنی ابی گفت ابراہیم حدیث کرد مرا پدر من عبد العزیز بن عبد الملک بن ابی محذورہ موذن مقبول از سادسہ بود و جدی و حدیث کرد مرا جد من عبد الملک بن ابی محذورۃ الجمحی مقبول از ثالثہ بود جمیعا یعنی حدیث کرد مرا پدر و جد من ہر دو عن ابی محذورۃ بفتح میم و سکون حای مہملہ و ضم ذال معجمہ سمرۃ بن معیر و گویند اوس بن معیر و گویند سلمان بن معیر و گویند سلمہ بن معیر صحابی موذن آنحضرت در مکہ چنانکہ مورخان در اسماء الرجال می نویسند و در قول ایشان نظر است از جہت آنکہ

شرح ابی الطیب

قولہ فقال بعضہم اتخذوا ناقوسا یعنی ذکر جمع منہم اتخاذ الناقوس وہی خشبۃ طویلۃ یضرب بخشبۃ اصغر منہا تعلم النصاری اوقات الصلوٰۃ بہا واتخذوا بکسر الخاء امر بصیغۃ الجمع **قولہ** فقال عمر اولا تبعثون الواو عطف علی مقدر ای اتقولون بموافقۃ الیہود والنصاری ولا تبعثون رجلا والہمزۃ لانکار الجملۃ الاولی وتقریر الثانیۃ ظاہر ہذا معارض للحدیث الاول ویمکن الجمع بان ہذا اشار بہ عمر رضی اللہ عنہ اولا الی انہم ینادون بلفظ الصلوٰۃ جامعۃ ثم رای عبد اللہ الاذان ووافقہ عمر فاستقر الاذان الشرعی بعد ذلک **باب** ما جاء فی الترجیع وہو فی اللغۃ الترديد وفی الاذان ان یاتی بالشہادتین یخفض بہما صوتہ مرۃ ویرفع بہما مرۃ اخری

قوت المغتذی

فقال عمر اولا تبعثون رجلا ینادی بالصلوٰۃ قال ابن سید الناس ظاہرہ معارضۃ الحدیث الاول ویمکن الجمع بان نداء بلال لم یکن اذا اشار بہ عمر علی صورۃ الاذان الشرعی بل لعلہ علی سبیل الاعلام بدخول الوقت وانما استقر الاذان الشرعی بعد ذلک ولا یعارض ہذا رویا عمر لجواز وقوعہا بعد ذلک ولیس فی حدیث عمر اکثر من مطلق النداء

عارضۃ الاحوذی

لا ینتقض وفی المسألۃ مبنیۃ علی الحدیث الضعیف الذی قلنا وکذلک الثالثۃ عشر وہو اذا مس ذکرہ مقطوعا الرابعۃ عشر اذا مس موضع القطع قال الشافعی یجب علیہ الوضوء لانہ جزء منہ ولیس یصح ہذا بحال غریبۃ ولا حقیقۃ الخامسۃ عشر اذا مس دبرہ انتقض طہارتہ فی جدید الشافعی وقال مالک لا ینتقض وعول الشافعی علی الحدیث المروی عن ام حبیبۃ من مس فرجہ فلیتوضأ ہذا عام فی القبل والدبر وقال علماؤنا اذا قلنا ان الوضوء ینتقض بمس فرج المرأۃ نقضناہ بمس الرجل دبرہ ولیت شعری

شرح سراج احمد

شروعیت اذان در سال اول از ہجرت پس از دیدن خوابہا شدہ واین را نوشتہ اند کہ مؤذن در مکہ بود اگر مراد باذان صرف اعلام باشد ہم درست نمیشود چرا کہ در مکہ بطور اعلام نماز نگذاردہ اند از جہت خوف و ابو محذورہ ہجرت نکردہ بمکہ مقیم ماندہ تا آنکہ در مکہ وفات یافت سنہ تسع وخمسین وگویند تسع وسبعین ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اقعدہ بدرستیکہ آنحضرت بنشاند ابا محذورہ را نزد خود والقی علیہ الاذان حرفا حرفا والقاکرد بروی وتلقین نمود او را کلمات اذان را یک یک حرف قال ابراہیم مثل اذاننا گفت ابراہیم القاکرد برای محذورہ مانند اذان مایان کہ میگوئیم قال بشر فقلت لہ اَعِدْ عَلَیّ گفت بشر بن معاذ پس گفتم مر ابراہیم را اعادہ کن الفاظ اذان را برمن فوصف الاذان بالترجیع پس وصف کرد ابراہیم اذان را بترجیع وترجیع نزد شافعی اینست کہ بگوید شہادتین را اول پست باین طریق اشہد ان لا الہ الا اللہ اشہد ان لا الہ الا اللہ اشہد ان محمدا رسول اللہ اشہد ان محمدا رسول اللہ باز این کلمات اربعہ را عود کند واین سنت ست در اذان نزد شافعی ومالک وازامام احمد دو روایت اند وظاہر مذہب اوعدم ترجیع ست چنانکہ مذہب ماست ومتمسک ایشان حدیث ابی محذورہ است علمای حنفیہ می گویند کہ این تکرار از برای تعلیم ابی محذورہ بودہ است نہ برای تشریع ووی بار اول پست گفت آنحضرت فرمود بار دیگر بگو وبلند بگو وحدیث دیگر ابی محذورہ است کہ دران ترجیع نیست ودر حدیث عبد اللہ بن زید کہ اصل در باب اذان ست نیز ترجیع نیست ودر اذان بلال کہ رئیس وقدوۂ مؤذنان ست نیز ترجیع نیست ودر اذان ابن ام مکتوم کہ وی در مسجد شریف اذان میگفت وسعد قرظ کہ مؤذن مسجد قبا بود نیز مذکور نشدہ قال ابو عیسی حدیث ابی محذورۃ فی الاذان حدیث صحیح وقد روی عنہ من غیر وجہ وتحقیق روایت کردہ شدہ است از ابی محذورہ بطرق متعددہ وعلیہ العمل بمکۃ وھو قول الشافعی وہم برینست عمل اہل مکہ وآن قول امام شافعی ست

حدثنا ابو موسی محمد بن المثنی ثنا عفان ثنا ھمام عن عامر الاحول عامر بن عبد الواحد الاحول البصری صدوق از سادسہ بود وخطا نیز میکرد در تقریب می نویسد وہو عامر الاحول الذی یروی عن عائذ بن عمرو المزنی الصحابی ولم یدرکہ عن مکحول الشامی ابو عبد اللہ ثقۃ فقیہ کثیر الارسال مشہور از خامسہ بود عن عبد اللہ بن محیریز بضم میم وفتح حای مہملہ وسکون تحتیہ وکسر را در آخر زای ست بلفظ تصغیر ست ابن جنادۃ بن وہب الجمحی المکی واو یتیم بود در کنار ابی محذورہ در مکہ پس تر نازل بیت المقدس گشت ثقہ عابد از ثالثہ بود در سنہ تسع وتسعین وفات کرد عن ابی محذورۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم علمہ الاذان تسع عشرۃ کلمۃ بدرستیکہ آنحضرت تعلیم فرمود ابا محذورہ را نوزدہ کلمہ واین بر قاعدۂ ترجیع ست والاقامۃ سبع عشرۃ کلمۃ وتعلیم فرمود او را

شرح ابی الطیب

قولہ اقعدہ والقی علیہ ای امرہ بالقعود واملی علیہ الاذان حرفا حرفا قولہ علمہ الاذان تسع عشرۃ کلمۃ ھذا العدد لا یستقیم الا علی ترجیع الاذان کما ھو مذھب الشافعی وتثنیۃ الاقامۃ کما یقولہ ابو حنیفۃ وقد ثبت ان اذان بلال لم یکن فیہ ترجیع فیہ انہ اوتر الاقامۃ ففی البخاری عن انس قال امر بلال ان یشفع الاذان ویوتر الاقامۃ فالذی ثبت انہ یجوز الامر ان الترجیع فی الاذان وعدمہ وایتار الاقامۃ وشفعہا

عارضۃ الاحوذی

یتقووہ بھذہ الضعفۃ وبطلانہ بانہ لا جامع بینہما من علۃ لانہ لیس بموضعہا ولا من شبہ وقد جہل المنزع وخفی علیہ الحدیث السادسۃ عشر اذا مس بغیرہ فی من مسالۃ لمس النساء فان اعتبرت اللذۃ فی لمس النساء والحق بمس الرجل بہ کانت مسالۃ مس ذکرہ السابعۃ عشر اذا مس انثییہ قال غیرہ ینتقض وضوءہ لما جاء فی الحدیث من مس ذکرہ او انثییہ فعلیہ الوضوء ولم یصح ولا یدخل فی حدیث الفرج لان الانثیین لیستا بفرج وحقیقۃ الفرج الشق ولو انتقض الوضوء بمس الانثیین لانتقض بمس العانۃ

شرح سراج احمد

اقامت مفردہ کلمہ این صریح ست درانکہ اقامت دو بارست کہ از نوزدہ چہار کلمہ ترجیع فرت و دو قد قامت الصلوٰۃ زیادہ شدہ و حجت امام ابی حنیفہ ہمین
حدیث است حدیث اول اگر صحیح ست منسوخ ست باین قال ابو عیسیٰ ھذا حدیث حسن صحیح و ابو محذورۃ اسمہ سمرۃ بن معیر نام ابی محذورہ سمرہ
بن معیر ست بکسر میم و سکون مہملہ و فتح تحتیہ آخر راست وقد ذھب بعض اھل العلم الی ھذا فی الاذان و تحقیق رفتہ اند بعضی اہل علم بسوی این اذان
وقد روی عن ابی محذورۃ انہ کان یفرد الاقامۃ و تحقیق مروی گشتہ است از ابی محذورہ بدرستیکہ او بود کہ یکبار می گفت کلمات اقامت را

باب ما جاء فی افراد الاقامۃ باب است در بیان انچہ آمدہ است در افراد الفاظ اقامت حدثنا قتیبۃ ثنا عبد الوھاب الثقفی و یزید بن
زریع عن خالد الحذاء عن ابی قلابۃ عن انس بن مالک قال امر بلال ان یشفع الاذان و یوتر الاقامۃ گفت انس امر کردہ شد بلال
اینکہ دو بار گوید در اذان کلمات او یک بار گوید در اقامت و فی الباب عن ابن عمر چنانکہ اخراج آن کردہ ابو داود و نسائی و دارمی باین
عبارت کہ گفت ابن عمر کان الاذان علی عھد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مرتین مرتین والاقامۃ مرۃ مرۃ غیر انہ کان یقول قد
قامت الصلوٰۃ قد قامت الصلوٰۃ قال ابو عیسیٰ حدیث انس حدیث حسن صحیح وھو قول بعض اھل
العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وبہ یقول مالک والشافعی و احمد
واسحٰق و بآن قائل گشتہ اند این ائمہ اربعہ سوای امام ابی حنیفہؒ **باب** ما جاء فی ان الاقامۃ
مثنی مثنی باب ست در بیان انچہ آمدہ است در آن کہ بدرستیکہ الفاظ اقامت را دو دو بار باید گفت حدثنا
ابو سعید الاشج عبد اللہ ثنا عقبۃ بن خالد عن ابن ابی لیلی عن عمرو بن مرۃ عن
عبد الرحمٰن بن ابی لیلی عن عبد اللہ بن زید قال کان اذان رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم شفعا شفعا گفت عبد اللہ بن زید بود اذان آنحضرتؐ گفتن کلمات او دو دو بار فی الاذان در اذان
والاقامۃ و در اقامت نیز دو دو بار بود چنانکہ مذہب امام ابی حنیفہ است و بہمین حدیث تمسک نمودہ است
قال ابو عیسیٰ حدیث عبد اللہ بن زید رواہ وکیع عن الاعمش عن عمرو بن مرۃ عن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی افراد الاقامۃ **قولہ** ان یشفع الاذان و یوتر الاقامۃ ای یاتی بالفاظہ شفعا یعنی یقول
کل کلمۃ مرتین سوی آخرھا وھی کلمۃ التوحید و سوی الاول فانہ اربع تکبیرات لما ورد التصریح فی الروایات
بذلک و یوتر الاقامۃ یعنی یاتی بالفاظھا مفردۃ الا قد قامت الصلوٰۃ والا التکبیر فصار الافراد باعتبار غالب
الکلمات و اما من یقول بشفع الاقامۃ فدلیلہ ما رواہ ابو محذورۃ فانہ صریح فی شفعھا واللہ اعلم
وبما تحرر علم وجہ کل من القولین من شفع الاذان بلا ترجیع و بشفع الاقامۃ و شفع الاذان مع ترجیع
وایتار الاقامۃ **باب** ما جاء فی ان الاقامۃ مثنی مثنی **قولہ** کان اذان رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم شفعا شفعا فی الاذان والاقامۃ یعنی کان نداء رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی المسجد وقت الصلوٰۃ
شفعا ای متکرر الکلمات فی الاذان والاقامۃ فالمراد بالاذان اولا مطلق النداء والاعلام و ثانیا ما ھو المشھور المقابل للاقامۃ

قوت المغتذی

وابو محذورۃ اسمہ سمرۃ بن عمیر قال ابن سید الناس ھذا الذی اختارہ الترمذی ثم قال غیرہ اوس بن معیر ویقال سمرۃ بن عمیر

عارضۃ الاحوذی

وطرف الالیۃ من جھۃ الدبر الثامنۃ عشر اذا مس فوق حائل فیہ ثلثۃ روایات لا ینقض الوضوء بحال الثانیۃ ینقض بکل حال الثالثۃ ینقض ان کان خفیفا و ھذا الاصح اذا اعتبرنا اللذۃ فینتقض الوضوء مع رقۃ الحائل لا مس فی العادۃ فاما اذا کان کثیفا فلا تظھر فیہ بحال و لو اعتبرنا اللذۃ فھی لذۃ من غیر لمس وکیف تعتبر اللذۃ ولیس لھا فی الحدیث اثر ولا فی الدلیل التاسعۃ عشر اذا مست المرأۃ فرجھا قال مالک لا وضوء فیہ و ھا ھنا الا فی الذکر و قال عنہ غیرہ فیہ الوضوء و قال ابن

شرح سراج احمد

عبدالرحمن بن ابی لیلی ان عبداللہ بن زید رای الاذان فی المنام بدرستیکہ عبداللہ بن زید دید اذان را در خواب و قال شعبۃ
عن عمرو بن مرۃ عن عبدالرحمن بن ابی لیلی قال ثنا اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان عبداللہ بن زید
رای الاذان فی المنام وھذا اصح من حدیث ابن ابی لیلی مصنف گوید وایں اسناد کہ شعبہ ذکر کردہ است صحیح تر ست از حدیث ابن
ابی لیلی چراکہ در حدیث ابن ابی لیلی روایت عبدالرحمن از عبداللہ بن زید ست و در اسناد شعبہ واسطہ است کہ حدثنا اصحاب رسول اللہ
صلے اللہ علیہ وسلم الخ و مصنف وجہ آن ذکر میکند وعبدالرحمن بن ابی لیلی لم یسمع من عبداللہ بن زید و عبدالرحمن از عبداللہ
ابن زید سماع ندارد وقال بعض اھل العلم الاذان مثنی مثنی والاقامۃ مثنی مثنی و گفتہ اند بعضی از اہل علم کہ الفاظ اذان و اقامت
ہردو دو دو بار اند وبہ یقول سفیان الثوری وابن المبارک واھل الکوفۃ وباین قائل گشتہ اند سفیان و عبداللہ بن المبارک و امام
اعظم سراج الامۃ ابو حنیفہ کوفی رحمہم اللہ تعالی **باب** ماجاء فی الترسل فی الاذان باب ست در بیان انچہ آمدہ است در آہستہ
و نرم و فرو ہشتہ کردن و فصل کردن میان کلمات در اذان حدثنا احمد بن الحسن نا المعلی بن اسد بضم میم و فتح عین مہملہ و
تشدید لام ابن اسد العمی ابو الہیثم البصری برادر بہز ثقہ ثبت از کبار عاشرہ بود گفت ابو حاتم خطا نکردہ مگر در یک حدیث در سنہ ثمانی
عشرۃ و مائتین وفات کرد ثنا عبدالمنعم بن نعیم الاسواری ابو سعید البصری صاحب السقاء متروک از ثامنہ بود وھو
صاحب السقاء و عبدالمنعم صاحب سقا بود یعنی خدمت نوشانیدن آب میکرد ثنا یحیی بن مسلم عن الحسن و عطاء
عن جابر بن عبداللہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لبلال بدرستیکہ آنحضرت فرمود مر بلال را یا بلال
اذا اذنت فترسل ای بلال چون اذان دہی پس فرو ہشتہ کن و شتابی مکن فی اذانک در اذان
واذا اقمت فاحدر و چون اقامت گوئی شتابی کن و تیز گو واجعل بین اذانک
واقامتک قدر ما یفرغ الاکل من اکلہ و بگردان میان اذان و اقامت بمقدار انچہ
فارغ گردد طعام خورندہ از خوردن والشارب من شربہ و فارغ گردد آب نوشندہ از نوشیدن خود

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الترسل فی الاذان **قولہ** اذا اذنت فترسل ای تمہل و تأن فصل الکلمات بعضہا من بعض بسکتۃ خفیفۃ
فی النہایۃ ای تاذن و لا تعجل یقال ترسل فلان فی کلامہ و مشیہ اذا لم یعجل **قولہ** و اذا اقمت فاحدر باہمال الحاء والدال وتضم
وتکسر ویروی فاحذم بالذال المعجمۃ والمیم کلاہما بمعنی الاسراع ای اسرع فی التلفظ بہا وصل بین الکلمات من غیر درج و مجمج ولا
تسکت بینہا **قولہ** اجعل بین اذانک و اقامتک قدر ما یفرغ الاکل من اکلہ والشارب من شربہ ای اجعل بینہما زمنا یسع الاکل
ان کان غیر المغرب و فی المغرب زمنا یسیر ایسع الشرب ان کان وقت مغرب و فی زمن الشرب عبارۃ عن القلۃ فیوافق مذہبنا انہ یکون بینہما
مقدار تسبیح و یمکن ان یقال ان الاکل و الشرب فی الاعتصار کنایۃ عن الفصل بین الاذان والاقامۃ و المراد بہ غیر المغرب و بالجملۃ
امر المؤذن ان یفصل بین الاذان والاقامۃ لیدرک المصلون الجماعۃ واما المغرب فمستثناۃ

قوت المغتذی

اذا اذنت فترسل ھو ترک العجلۃ مع الابانۃ واذا اقمت فاحدر باہمال الحاء والدال وتضم وتکسر
ویروی فاحذم بالذال المعجمۃ والمیم وکلاھما بمعنی الاسراع

عارضۃ الاحوذی

ابی و بیانہ اذا انطفت
توضات و وجہ
حدیث ام حبیبۃ
من مس ذکرہ فلیتوضأ
فرجہ وھذا عام
فی الرجال والنساء
وجہ الثالثۃ اجتنابا
اللذۃ وعلیہ حملت
روایۃ اعتبار اللذۃ
فی مس الذکر ولیس
اللذۃ کما قلناہ
فی الخبر اثر الموفیۃ
عشرین قولہ اذا
انطفت یرید التذت
وقیل وصلت الی
موضع لطیف و
ھذا الباطن الحادیۃ
والعشرون اذا مست
المرأۃ ذکر الرجل
مثل ما اذا مس
الرجل فرج المرأۃ
الثانیۃ والعشرون
اذا مس فرج بہیمۃ
فللشافعی فی ذلک
قولان و وجہ الوضوء
ان ذلک عضو یتعلق
الحد بوطیہ فینتقض
الطہارۃ بمسہ کالموضع

شرح سراج احمد

والمعتصر اذا دخل لقضاء حاجته و فارغ گردد آنکه محتاج ست ببول و غائط چون در آید در آنخانه برای قضای حاجت خود
ولا تقوموا حتی ترونی و برنخیزید برای نماز بجهت تکبیر آوردن تا آنکه ببینید مرا یعنی بیرون آمده از درون خانه و در کتب فقه مذکورست
که چون حی علی الصلوٰة گوید باید برخاست شاید که آنحضرت نیز درین وقت بیرون می آمد حدثنا عبد بن حمید نا یونس بن محمد
عن عبد المنعم نحوه یعنی از عبد المنعم بدو طریق مروی شده است یکی از یونس دیگر از معلی بن اسد قال ابو عیسی حدیث
جابر هذا حدیث لا نعرفه الا من هذا الوجه گفت مصنف حدیث جابر بن عبد الله که اینست حدیثی ست که نمی شناسیم
آنرا مگر از همین طریق من حدیث عبد المنعم و این بیان من هذا الوجه ست یعنی حدیث جابر از دیگر طریق مروی نشده است
مگر از طریق عبد المنعم وهو اسناد مجهول و اسناد این مجهول ست و گفته اند که این حدیث را شواهد ست و طرق آن همه ضعیف اند
و بعضی گفته اند که آمر احدی معین نیست جز تمکین دخول وقت و اجماع مصلین و مجلس از علما اختلاف کرده اند در طلوع میان اذان و اقامت **باب** ما جاء فی ادخال
الاصبع الاذن عند الاذان بابست در بیان آنچه آمده است در بیان آوردن انگشت در گوش نزدیک گفتن اذان حدثنا محمود بن غیلان نا عبد الرزاق
نا سفیان الثوری عن عون بن ابی جحیفة عون بفتح عین مهمله و سکون واو و نون ابن ابی جحیفه بضم جیم و فتح حاء مهمله و سکون تحتیه و فا گفت نسائی و ابن معین و ابو حاتم
ثقه بود ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات از رابعه بود در سنه عشر و مائة وفات کرد عن ابیه ابی جحیفه وهب بن عبد الله السوائی از صغار صحابه زیر منبر آنحضرت می استاد
و استعمله علی علی خمس المتاع الذی کان فی حربه و جعله علی بیت المال بالکوفه و مات بها سنة اثنتین و سبعین قال رایت بلالا یوذن و یدور گفت
ابو جحیفه دیدم بلال را که اذان میگفت و بر می گشت و یتبع فاه ههنا و ههنا و در پی می آورد دهن خود را این طرف و این طرف گرد

شرح ابی الطیب

قوله والمعتصر ای الذی یعصر بطنه للغائط او فرجه للبول فهو کنایة عن قضاء الحاجة حذرا عن التفوه
بالتصریح بما یستوحش بذکره صریحا وقال السیوطی اصل الاعتصار ارتجاع العطیة **قوله** لا تقوموا حتی ترونی ای
لا تقوموا للصلوٰة اذا اقام المؤذن حتی ترونی ای فی المسجد لان القیام قبل مجیٔ الامام تعب بلا فائدة
ولعله صلی الله علیه وسلم کان یخرج من الحجرة بعد شروع المؤذن فی الاقامة فامرهم صلی الله
علیه وسلم انه اذا خرج وراوه یقومون وقبله لا یقومون ویحتمل ان یکون النهی
للمؤذنین ای لا تقوموا للاقامة حتی ترونی اخرج من الحجرة الشریفة ویؤیده ما سیاتی
عن جابر رضی الله عنه کان مؤذن رسول الله صلی الله علیه وسلم یمهل فلا یقیم
حتی اذا رای رسول الله صلی الله علیه وسلم قد خرج اقام الصلوٰة حین یراه **قوله** وهو ای
اسناده اسناد مجهول وفی بعض النسخ واسناده مجهول لکن صحح الحاکم وغیره الامر بترسل الاذان
وادراج الاقامة وروی الشیخان خبر لا تقوموا حتی ترونی **باب** ما جاء فی ادخال الاصبع الاذن عند
الاذان **قوله** ویتبع فاه ههنا وههنا روی من الاتباع والفاعل ضمیر لبلال وفاه مفعوله وههنا ظرف له
ای یجعل فاه تابعا للجهتین مصروفا الیهما وکل من الدور والاتباع ووضع الاصابع لیکون الصوت ابلغ

قوت المغتذی

والمعتصر هو کنایة عن الداخل لقضاء حاجته واصل الاعتصار ارتجاع العطیة

عارضة الاحوذی

من المرأة وهذا
شبه ضعیف
لیقوا باعتبار اللذة
فتفطنوا له الثالثة
والعشرون اذا امر
ذکره دون طهارة
ففی ذلک خمس روایات
الاولی استحب مالک
فی المجموعة الاعادة
فی الوقت الثانیة
قال الوضوء فیه
حسن ولیس بسنة
فعلی هذا الاعادة
وکذلک روی عنه
ابن القاسم وقال
غیره عنه ایجاز
الوضوء ضعیف
الثالثة قال ابن نافع
یعید ابدا الرابعة
قال ابن حبیب
ان کان عامدا
اعاد ابدا وان کان
ناسیا اعاد فی الوقت
الخامسة قال
سحنون لا یعید
صلوٰة یومین و
یعید ما دونها
قال القاضی ابو بکر

عارضة الاحوذي

ابن العربي رضي الله عنه وهذا يبتني على تعارض الادلة فاذا اصلح بحديث وحمل على ظاهره اوجب الوضوء ابدا ومن قوي عنده اصل الخبر وضعف نصه بطريق الاحتمالات المتقدمة اليه قال بحسن دفع الاحتمال بالوضوء ومن نفى الاعادة ضعف اصل الخبر ولفظه بالاحتمال الذي فيه وبما يعارضه ومن قال يعيد ما قل دون ما كثر بناه على الاحتياط ووجود المشقة وعدمها وهذه حال اهل الاجتهاد والمقلد يقف على شيء واحد وبالله التوفيق الخامسة والعشرون اذا مسه خنثى ذكره قلنا بانتقاض الوضوء

شرح سراج احمد

گفتن حیعلتین واصبعاه فی اذنیه در حالیکه بر دو انگشت او در دو گوش او بودند و رسول الله صلی الله علیه وسلم فی قبة له حمراء و آنحضرت در خیمه که برای او بود سرخ رنگ اراه قال من ادم عون گوید گمان میکنم ابا جحیفه را که گفت آن خیمه از چرم سرخ ساخته بود فخرج بلال بین یدیه بالعنزة پس بیرون شد بلال و برآمد از قبه از پیش آنحضرت به نیزه خرد که بدست داشت فرکزها بالبطحاء پس نخلانید آن عنزه را در موضع بطحا و آن نام وادی ست فصلی الیها رسول الله صلی الله علیه وسلم یمر بین یدیه الکلب والحمار پس بگذارد آنحضرت نماز بسوی آن عنزه در حالیکه می گذشتند پیش آنحضرت سگان و خران و چیزی از افساد در میان نماز نمی کردند وعلیه حلة حمراء و بر آنحضرت دو جامه بودند سرخ رنگ ازار و ردا که حمرت در ان خالص نبود بلکه مخطط بودند کانی انظر الی بریق ساقیه ابو جحیفه گوید که من اکنون می بینم و نظر میکنم بسوی درخشیدن دو کناره وی قال سفیان نراه حبرة گفت سفیان ثوری گمان میکنم او را که آن چادری باشد حبره بکسر حای مهمله و فتح موحده و را بمعنی چادری مخطط قال ابو عیسی حدیث ابی جحیفة حدیث حسن صحیح وعلیه العمل عند اهل العلم و بر آنست عمل نزد اهل علم یستحبون ان یدخل المؤذن اصبعیه فی اذنیه فی الاذان مستحب میدانند اینکه در آرد مؤذن دو انگشت خود را در هر دو گوش خود در اذان وقال بعض اهل العلم وفی الاقامة ایضا یدخل اصبعیه فی اذنیه و گفته اند بعضی از اهل علم و در حال تکبیر گفتن نیز در آرد دو انگشت خود را در دو گوش وهو قول الاوزاعی و آن قول اوزاعی ست وابو جحیفة اسمه وهب السوائی و نام ابی جحیفه وهب سوائی ست بضم سین مهمله و تخفیف واو

باب ما جاء فی التثویب فی الفجر باب ست در بیان آنچه آمده است در حق تثویب در اذان نماز فجر و تثویب در لغت رجوع کردن و باز گشتن و مراد اینجا اعلام بعد از اعلام ست که بعد از اذان گفتن بار دیگر باز اعلام کنند و تثویب چند قسم ست یکی الصلوة خیر من النوم گفتن در میان اذان فجر و آنچه در زمان آنحضرت سنت بوده و علمای کوفه حی علی الفلاح حی علی الفلاح احداث کرده بود در میان اذان و اقامت و بعد از ایشان هر قومی چیزی متعارف ساخته و این مخصوص در نماز فجر ست زیرا که وقت خواب و کسل ست بعد از ان متاخرین در همه نمازها مستحب و مستحسن دانسته و این احداث بعد از احداث ست و بدعت ست از امیر المؤمنین علی انکار آن منقول ست و آورده اند که ابن عمر بمسجدی در آمد و مؤذن را شنید که در غیر نماز فجر تثویب کرد پس از مسجد بر آمد و گفت بیرون آئید از پیش این مرد که مبتدع ست حدثنا احمد بن منیع نا ابو احمد الزبیری محمد بن عبد الله بن الزبیر بن عمر بن درهم الاسدی الکوفی ثقه ثبت بود گاهی خطا هم میکرد در حدیث ثوری از تاسعه است در سنه ثلث و مائتین وفات کرد

شرح ابي الطيب

قوله من ادم بفتحتين وهو جمع اديم اي الجلد **قوله** بالعنزة بفتحتين اطول من العصا واقصر من الرمح وفيها سنان كسنان الرمح الا ان سنانها في اسفلها بخلاف الرمح فانه في اعلاه وقيل رمح قصير وقيل هي مثل نصف الرمح **قوله** فركزها اي غرزها **قوله** وعليه حلة حمراء وهي ثوبان لا يكون واحدا ازار ورداء ونحوهما وبريق الساق لمعانه **قوله** قال سفيان نراه حبرة كعنبة هي من البرود ما كان مخططا يقال برد حبير وبرد حبرة على الوصف والاضافة وهو برد يماني وهذا يدل على ان الحلة ما كانت كلها حمراء لان راوي الحديث فسرها بالمخطط وهو اعلم بالتفسير من غيره **باب** ما جاء في التثويب في الفجر

شرح سراج احمد

نا ابواسرائیل عن الحکم عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن بلال قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تثوبن
فی شیء من الصلوات الا فی صلوۃ الفجر فرمود آنحضرت نیست تثویب در ہیچ نمازی مگر در نماز فجر وفی الباب عن ابی محذورۃ گفتا
اخرجہ ابوداود وقال ابوعیسی حدیث بلال لا نعرفہ الا من حدیث ابی اسرائیل الملائی گفت مصنف حدیث بلال را نمی شناسیم مگر از
طریق ابی اسرائیل ملائی وابواسرائیل لم یسمع ھذا الحدیث من الحکم بن عتیبۃ وابواسرائیل نشنیدہ این حدیث را از حکم بن عتیبہ قال
انما رواہ عن الحسن بن عمارۃ عن الحکم بن عتیبۃ گفت مصنف جز این نیست کہ روایت کردہ ابواسرائیل آن حدیث را از
حسن بن عمارہ از حکم بن عتیبہ یعنی از حکم بواسطہ روایت کردہ وابواسرائیل اسمہ اسماعیل بن ابی اسحق ونام ابواسرائیل اسمعیل
ولیس بذاک القوی ونیست او قوی عند اہل الحدیث نزد محدثین وقد اختلف اہل العلم فی تفسیر التثویب وتحقیق
اختلاف کردہ اند اہل علم در تفسیر تثویب فقال بعضہم التثویب ان یقول فی اذان الفجر الصلوۃ خیر من النوم پس گفتہ اند
بعضی علما تثویب اینکہ بگوید مؤذن در اذان فجر الصلوۃ خیر من النوم را وھو قول ابن المبارک واحمد و آن قول عبد اللہ
ابن المبارک و امام احمد است وقال اسحق وگفت اسحق بن راہویہ فی التثویب غیر ھذا در تفسیر تثویب سوای این دیگر گفتہ اند
قال ھو شیء احدثہ الناس بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت اسحق تثویب چیزی ست کہ احداث آن کردہ اند مردم
پس از آنحضرت اذا اذن المؤذن فاستبطأ القوم قال بین الاذان والاقامۃ قد قامت الصلوۃ حی علی الصلوۃ حی
علی الفلاح چون اذان گفت مؤذن پس دیر کردند مردم و نیامدند گوید مؤذن میان اذان واقامت قد قامت الصلوۃ و
حیعلتین را وھذا الذی قال اسحق ھو التثویب الذی کرہہ اہل العلم والذی احدثوہ بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم
واین تفسیر تثویب کہ اسحق گفتہ است تثویب است کہ مکروہ گفتہ اند آنرا اہل علم و چیزی ست کہ احداث آن کردہ اند آنرا پس آنحضرت یعنی
این تثویب بحضور نبوت نبودہ والذی فسر ابن المبارک واحمد ان التثویب ان یقول المؤذن فی صلوۃ الفجر

شرح ابی الطیب

قولہ لا تثوبن فی شیء من الصلوات بنون مؤکدۃ ثقیلۃ ولا ناھیۃ والفعل مبنی علی الفتح لاتصالہ بالنون
والتثویب فی اللغۃ اعلام بعد اعلام وفی الفائق الاصل فی التثویب ان الرجل اذا جاء مستصرخا لوح
بثوبہ فیکون دعاء وانذارا ثم کثر حتی سمی الدعاء تثویبا وقیل ھو تردید الدعاء تفعیل من ثاب اذا رجع و
منہ قیل لصوت المؤذن الصلوۃ خیر من النوم التثویب وزاد فی النہایۃ المؤذن اذا قال حی علی الصلوۃ
فقد دعاھم فاذا قال بعدہ الصلوۃ خیر من النوم فقد رجع الی کلام معناہ المبادرۃ الیہا نقلہ الطیبی
وقیل ویرجع الناس عن النوم الی الصلوۃ باللفظ المذکور قال ابن الہمام وخصوا
بہ الفجر فکرھوہ فی غیرہ وھو عن ابن عمر انہ سمع مؤذنا یثوب
فی غیر الفجر وھو فی المسجد فقال لصاحبہ قم حتی نخرج من عند ھذا المبتدع وعن علی رضی
اللہ عنہ انکارہ بقولہ اخرجوا ھذا المبتدع من المسجد واما التثویب بین الاذان والاقامۃ فلم یکن
علی عہدہ صلی اللہ علیہ وسلم انتہی **قولہ** ولیس ذلک ای ابواسرائیل بالقوی عند اہل
الحدیث وقیل کان رافضیا یشتم الصحابۃ وعثمان رضی اللہ عنہ ترکہ ابن مہدی کذا فی الازھار

عارضۃ الاحوذی

بالشک انتقض
وضوؤہ لاحتمال
ان یکون رجلا و
کذلک ان مس
فرجہ وھی السادسۃ
والعشرون مثلہ
فی الفتوی والتوجیہ
السابعۃ والعشرون
اذا مس احدھما
وصلی ثم توضأ
ومس الآخر وصلی
قلنا بوجوب
الوضوء فاحدی
صلاتیہ باطلۃ
قطعا فکیف یفعل
قال فنیہ
احتمالان احدھما
انہ یعید کمن فاتتہ
صلوۃ من صلاتین
لا یعیدھما فانہ
یصلیہما معا
الثانی انہ لا یعیدھما
لان کل صلوۃ تمت
بصفتہا علی اجتہاد
فلا تعاد کما لو صلی
اربع صلوات باربع
اجتہادات الی اربع
جہات فانا نقول

شرح سراج احمد

وچیزیکہ تفسیر آن کردہ ابن المبارک امام احمد تثویب ست کہ بگوید مؤذن در نماز فجر الصلوۃ خیر من النوم را قفو قول صحیح پس این قول صحیح ست ویقال له التثویب ایضا او را تثویب نیز گفتہ میشود و در بعضے نسخہ تثویب واقع شدہ وھو الذی اختارہ اھل العلم و آن تفسیر تثویب کہ عبداللہ بن المبارک کردہ چیزیست کہ اختیار کردہ اند آن را اہل علم و مذہب حنفیہ است بہر کلمہ کہ متعارف قوم باشد باید تثویب و مختص بصلوۃ فجر نیست و رأوہ و اعتقاد آن کردہ اند وروی عن عبداللہ بن عمر انہ کان یقول فی صلوۃ الفجر و روایت کردہ شدہ است از عبداللہ بن عمر بدرستیکہ او بود کہ میگفت در نماز فجر الصلوۃ خیر من النوم وروی عن مجاھد قال دخلت مع عبداللہ بن عمر و روایت کردہ شدہ است از مجاہد کہ گفت در آمدم من ہمراہ عبداللہ بن عمر مسجدا در یک مسجدی وقد اذن فیہ و تحقیق اذان کردہ شدہ بود در آن مسجد ونحن نرید ان نصلی فیہ و ما میخواستیم اینکہ نماز بگذاریم در ان مسجد فثوب المؤذن پس اعلام کرد مؤذن بذکر حیعلتین فخرج عبداللہ بن عمر من المسجد پس بیرون شد عبداللہ بن عمر از مسجد و قال اخرج بنا من عند ھذا المبتدع و گفت عبداللہ بن عمر بیرون آئی ای مجاہد با ما از نزد این مؤذن کہ مبتدع ست ولم یصل فیہ و نگذارد عبداللہ بن عمر در ان مسجد نماز را وانما کرہ عبداللہ بن عمر التثویب الذی احدثہ الناس بعد و جز این نیست کہ مکروہ داشتہ آن را عبداللہ بن عمر آن تثویب را کہ احداث آن کردہ اند مردم پس از آنحضرت اخرج الطبرانی عن بلال کان بلال یؤذن بالصبح فیقول حی علی خیر العمل و اخرج ابو الشیخ کان بلال ینادی بالصبح فیقول حی علی خیر العمل فامرہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان یجعل مکانہا الصلوۃ خیر من النوم وترک حی علی خیر العمل **باب** ما جاء ان من اذن فھو یقیم باب ست دربیان انچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ کسیکہ اذان گوید پس ہمون اقامت گوید وحق اقامت او راست حدثنا ھناد نا عبدۃ ویعلی عن عبدالرحمن بن زیاد بن انعم عن زیاد بن نعیم الحضرمی در تقریب ست زیاد بن ربیعۃ بن نعیم بن ربیعۃ الحضرمی وقد ینسب الی جدہ الحضرمی ثقۃ از ثالثہ بود در سنہ خمس و تسعین وفات کرد عن زیاد بن الحارث الصدائی بضم صاد مہملہ و تخفیف دال مہملہ صحابی ست قال امرنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اؤذن فی صلوۃ الفجر گفت زیاد امر کرد مرا آنحضرت اینکہ اذان گویم در نماز فجر فاذنت فاراد بلال ان یقیم پس اذان دادم من پس خواست بلال اینکہ اقامت کند فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اخا صداء قد اذن پس فرمود آنحضرت بدرستیکہ برادر صدائی تحقیق اذان دادہ است حق اقامت نیز مر او راست ومن اذن فھو یقیم و ہر کہ اذان گوید پس او اقامت کند وفی الباب عن ابن عمر چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی باین عبارت انما یقیم من اذن قال ابو عیسی حدیث زیاد انما نعرفہ من حدیث الافریقی گفت مصنف حدیث زیاد را نمی شناسم مگر از راہ اسناد افریقی والافریقی ھو ضعیف عند اھل الحدیث و افریقی ضعیف ست نزد ایمہ اہل حدیث

شرح ابی الطیب

باب ما جاء من اذن فھو یقیم **قولہ** عن زیاد بن حارث الصدائی بضم الصاد منسوب الی صداء ممدود وھو حی من الیمن **قولہ** امرنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اؤذن ان مفسرۃ لما فی امر من معنی القول ولعل بلالا کان غائبا والا فھو المؤذن **قولہ** فھو یقیم یفھم منہ انہ لو اقام غیر المؤذن کان تارکا للاولی وشیء مذھبنا وھو محمول علی ما اذا الحقتہ الوحشۃ باقامۃ غیرہ

عارضة الاحوذي

ان ثلث صلوات باطلة قطعا ولا يعيد واحدة الثامنة والعشرون اذا مس احدهما وصلى ثم مس الآخر وصلى فالآخرة باطلة بكل حال التاسعة والعشرون اذا مس رجل فرج خنثى انتقض وضوءه بكل اعتبار على بناء ما تقدم الموفية ثلثين ان مس احدهما ذكر الآخر فينتقض وضوءه لانه ان كان امرأة فقد حصلت الملامسة وان كان رجلا فقد مس ذكر غيره هذا على اعتبار المسألتين المتقدمتين احدهما ان الشك يوجب الوضوء الثانية ان مس ذكر الغير ينقض الوضوء الحادية والثلثون ان يمس الفرج.

الترجمة له اخرج کردہ طبرانی از بلال کہ بود بلال کہ اذان میداد در صبح پس میگفت حی علی خیر العمل و اخراج کردہ ابو الشیخ کہ بود بلال کہ اذان میداد در صبح پس میگفت حی علی خیر العمل پس فرمود او را آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اینکہ گرداند بجای او الصلوۃ خیر من النوم و گذاشت حی علی خیر العمل

حل اللغة ع منسوب الی صداء بضم الصاد المهملة وتخفیف الدال والمد حی بالیمن قاله الحافظ فی التقریب

شرح سراج احمد

ضعفہ یحیی بن سعید القطان وغیرہ تضعیف او کردہ است یحیی و دیگران قال احمد لا اکتب حدیث الافریقی

گفت امام احمد نمی نویسم حدیث افریقی را از جہت ضعف وی کہ قابلیت نوشتن ندارد قال ورایت محمد بن اسمعیل یقوی

امرہ گفت مصنف و دیدم امام بخاری را کہ قوت میداد امر افریقی را و یقول ھو مقارب الحدیث و میگفت بخاری افریقی مقارب

الحدیث ست والعمل علی ھذا عند اکثر اھل العلم ان لا یؤذن الا متوضئ و بعمل ہم برین ست نزد اکثر اہل علم ہر کہ اذان گوید پس

ہمون اقامت کند **باب** ماجاء فی کراھیۃ الاذان بغیر وضوء باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت

اذان دادن بی طہارت حدثنا علی بن حجر نا الولید بن مسلم عن معاویۃ بن یحیی الصدفی ابو روح الدمشقی ساکن

گشت در ری ضعیف بود از سابعہ است عن الزھری عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا یؤذن

الا متوضئ ابو ہریرہ از آنحضرت روایت میکند کہ فرمود اذان نگوید مگر آنکہ با وضو باشد حدثنا یحیی بن موسی ثنا عبد اللہ

ابن وھب عن یونس عن ابن شھاب قال قال ابو ھریرۃ لا ینادی بالصلوۃ الا متوضئ گفت ابو ہریرہ اذان ندہد

مگر باوضو در ین حدیث مقولہ ابی ہریرہ است و حدیث اول مرفوع بود و لہذا مصنف جرح بر حدیث اول میکند قال ابو عیسی

وھذا اصح من الحدیث الاول گفت مصنف و این حدیث دوم صحیح ترست از حدیث اول وحدیث ابی ھریرۃ لم یرفعہ ابن وھب

و حدیث ابی ہریرہ مرفوع نکردہ او را ابن وہب کہ راوی از زہری ست وھو اصح من حدیث الولید بن مسلم و آن صحیح ترست از حدیث

ولید بن مسلم والزھری لم یسمع من ابی ھریرۃ و ابن شہاب زہری را سماع از ابی ہریرہ ثابت نشدہ است واختلف اھل العلم فی الاذان علی غیر

وضوء و اختلاف کردہ اند اہل علم در اذان گفتن بر غیر طہارت فکرھہ بعض اھل العلم پس مکروہ گفتہ اند آنرا بعضی اہل علم وبہ

یقول الشافعی و اسحق و بآن قائل گشتہ امام شافعی و اسحق بن راہویہ ورخص فی ذلک بعض اھل العلم و رخصت دادہ اند در اذان

بی وضو بعضی اہل علم وبہ یقول سفیان و ابن المبارک واحمد و بآن قائل گشتہ سفیان ثوری و عبد اللہ بن المبارک و امام احمد

و ہمین ست مذہب امام ما ابو حنیفہ کہ قائل بعدم کراہت اذان محدث ست و قائل بعدم اعادہ است و روایت بکراہت نیز ہست

و بنا بر روایت کراہت اعادہ اذان نیز ہست کما فی الہدایۃ و ہمچنین اختلاف ست در اقامت نیز در ظاہر روایت اعادہ ہر دو

نیست چنانکہ در خلاصہ است **باب** ماجاء ان الامام احق بالاقامۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ تحقیق

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراھیۃ الاذان بغیر وضوء **قولہ** لا یؤذن الا متوضئ النفی بمعنی

النہی فیفید الکراھۃ لاجماع العلماء علی الجواز محدثا وھو مرفوع علی انہ فاعل لکونہ

مستثنی مفرغا وفی نسخۃ منصوب والفاعل ضمیر المؤذن والتقدیر لا یؤذن المؤذن فی

حال من الاحوال الا حال کونہ متوضئا **قولہ** وھذا اصح من الحدیث الاول مع انہ موقوف

فکان الموقوف اصح من المرفوع والموقوف ایضا ضعیف لقولہ لم یسمع الزھری من ابی ھریرۃ الا

ان الموقوف فیہ ما یمنع التدلیس فانہ قال فیہ قال ابن شھاب قال ابو ھریرۃ فھو صریح فی السماع

فلیس فیہ تدلیس بخلاف عن فانہ یحتملہ **باب** ماجاء ان الامام احق بالاقامۃ یعنی لا یقام الا بحضورہ

فالاحقیۃ بمعنی الاستحقاق ای الاقامۃ من جملۃ حقوق الامام فراعی حضورہ فما دام لم یحضر لا تقام

عارضۃ الاحوذی

وان کان امرأۃ انتقض وضوءہ وان کان رجلا لم ینتقض وضوءہ الا ان یعتبر الشک علی الثلاثۃ الاقوال المتقدمۃ الثانیۃ والثلثون امرأۃ مست فرج خنثی فحکمہا حکم ما تقدم یبنی علیہ الثالثۃ والثلثون مست فرجہ فان کان امرأۃ انتقض وضوءہا وان کان رجلا فقد حصلت الملامسۃ الرابعۃ والثلثون مست ذکرہ لم ینتقض وضوءہا لاحتمال ان تکون امرأۃ فقد مست خلقۃ زائدۃ وابن علی الاعتبار الشک وردہ الخامسۃ والثلثون خنثی مس ذکر رجل انتقض وضوء الماس لانہ

شرح سراج احمد

بادشاہ لائق ترست باقامت کردن حدثنا یحیی بن موسی نا عبد الرزاق نا اسرائیل انی سماک بن حرب سمع جابر بن
سمرۃ یقول کان مؤذن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یمھل فلا یقیم گفت جابر بن سمرہ بود مؤذن آنحضرت کہ مہلت و
درنگ میکرد پس اقامت نمیکرد حتی اذا رای رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قد خرج اقام الصلوۃ حین یراہ تا آنکہ چون
می دید مؤذن آنحضرت را کہ تحقیق بیرون شد از حجرۂ شریفہ اقامت نماز می فرمود ہنگامیکہ می دید آنحضرت را وقال ابو عیسی حدیث
جابر بن سمرۃ حدیث حسن گفت مصنف حدیث جابر حدیثی ست حسن وحدیث سماک لا نعرفہ الا من ھذا الوجہ
وحدیث سماک بن حرب را نمی شناسیم مگر ازین طریق کہ از جابر بن سمرہ روایت کردہ است وھکذا قال بعض اھل العلم ان المؤذن املک
بالاذان وہمچنین گفتہ اند بعضی اہل علم کہ بدرستیکہ مؤذن مالک ترست بدادن اذان والامام املک بالاقامۃ وامام مالک ترست
بکردن اقامت یعنی بدیدن وآمدن امام اقامت نباید کرد **باب** ماجاء فی الاذان باللیل باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در
اذان دادن در شب پیش از طلوع صبح حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن ابن شھاب عن سالم عن ابیہ عبد اللہ بن عمر ان النبی صلی
اللہ علیہ وسلم قال ان بلالا یؤذن بلیل بدرستیکہ آنحضرت فرمود تحقیق بلال اذان میدہد در شب پیش از طلوع صبح فکلوا
واشربوا پس بخورید طعام وبنوشید آب حتی تسمعوا تاذین ابن ام مکتوم تا آن زمان بخورید وبنوشید کہ بشنوید اذان دادن
ابن ام مکتوم را زیرا کہ او نابینا بود اذان نمی داد تا آنکہ میگفتند او را مردم کہ صباح کردی صباح کردی برخیز اذان بگو قال ابو عیسی
وفی الباب عن ابن مسعود وعائشۃ اخرجہ الشیخان وانیسۃ ابنۃ خبیب اخرجہ ابن خزیمۃ وانس اخرجہ الطحاوی
واحمد وابی ذر وسمرۃ بن جندب اخرجہ احمد والثلثۃ وآخراج کردہ است حاکم از حدیث ابی محذورہ نیز مانند آن ومعارض این حدیث
آمدہ است چنانکہ اخراج آن کردہ ابن خزیمہ از عائشہ بلفظ ان ابن ام مکتوم یؤذن بلیل فکلوا واشربوا حتی یؤذن بلال وکان
بلال لا یؤذن حتی یری الفجر واخرج ابن ابی خزیمۃ وابن حبان واحمد من حدیث انیسۃ بنت خبیب قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
اذا اذن ابن ام مکتوم فکلوا واشربوا واذا اذن بلال فلا تاکلوا ولا تشربوا واخرج البیہقی من حدیث زید بن ثابت نحوہ وہمچنین
ذکر کردہ شدہ است در کنز العمال ودر تخریج نیز بچند طرق دیگر ہمچنین مذکور شدہ است واخرج الشیخان عن ابن مسعود مرفوعا
بخلافہ لا یمنعن احدکم اذان بلال واخرج الطحاوی عن عدی بن ثابت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لبلال
انک تؤذن اذا کان الفجر ساطعا ولیس ذلک الصبح وانما الصبح ھکذا معترضا واخرج مسلم عن سمرۃ بن جندب
قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یمنعنکم من سحورکم اذان بلال ولا الفجر المستطیل ولکن
الفجر المستطیر فی الافق قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد اختلف

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الاذان باللیل **قولہ** ان بلالا یؤذن بلیل الباء بمعنی فی یعنی یؤذن فی لیل للسحور و
للتہجد فلا یمنع اذانہ من السحور والتہجد **قولہ** فکلوا واشربوا حتی تسمعوا تاذین ابن ام مکتوم اسمہ عبد اللہ
ابن قیس وفی الصحیحین قال ابن عمر وکان ابن ام مکتوم رجلا اعمی لا ینادی حتی یقال لہ اصبحت
اصبحت ولا ینافی ھذا خبر ان ابن ام مکتوم ینادی بلیل فکلوا واشربوا حتی ینادی بلال رواہ ابن خزیمۃ
فی صحیحہ لانہ بتقدیر صحتہ محمول علی انہ کان بینھما مناوبۃ

عارضۃ الاحوذی

ان کان امرأۃ فقد
انتقض بالملامسۃ
وان کان رجلا
فقد مس ذکر غیرہ
فیکون الحکم انتقض
السادسۃ والثلثون
خنثی مس فرج
امرأۃ فان کانت
امرأۃ قلنا بانتقاض
المرأۃ بمس فرج
الاخری انتقض
الوضوء وان کان
رجلا فقد مس
فرج امرأۃ فینتقض
الوضوء من باب
الملامسۃ واعتبر
اللذۃ ایضا فیما
یرد علیک من ھذا
التفریع اثباتا و
نفیا فرکبہ علی
ذلک السابعۃ
والثلثون خنثی
مس فرج خنثی
انتقض وضوء
الماس واعتبر
فی الممسوس اللذۃ
فان التذ انتقض
وضوءہ والا فلا

شرح سراج احمد

اهل العلم فی الاذان باللیل وتحقیق اختلاف کردہ اند علما در جواز اذان گفتن در شب فقال بعض اهل العلم اذا اذن
المؤذن باللیل اجزاہ پس گفتہ اند بعضے علما چون اذان دہد مؤذن در شب روا باشد آن اذان ولا یعید واعادہ
نکند اذان را پس از طلوع صبح وهو قول مالک وابن المبارک والشافعی واحمد واسحٰق وقال بعض اهل العلم اذا
اذن باللیل اعاد وبعضی علما گفتہ اند چون اذان گفت در شب باز گوید اذان را پس از صبح وبه یقول سفیان الثوری
وہمین ست مذہب امام با ابی حنیفہ چراکہ نزد وی اذان پیش از وقت مکروہ است وسنیت او برای نماز در وقت نماز ست نہ
پیش از وقت وامام ابویوسف گفتہ کہ اذان فجر روا ست پس از نصف شب واعادہ او پس از صبح نیست بخلاف دیگر نمازہا وروی حماد
ابن سلمة عن ایوب عن نافع عن ابن عمر ان بلالا اذن بلیل وروایت کردہ حماد از ایوب از نافع از ابن عمر کہ بدرستیکہ
بلال اذان داد در شب یکروزی فامرہ النبی صلی اللہ علیه وسلم ان ینادی پس امر فرمود او را آنحضرت اینکہ ندا کند ان العبد
نام بدرستیکہ بندہ بخواب رفت کما اخرجہ سعید بن منصور عن ابی معاویة عن ابی سفیان السعدی عنه واین مرسل ضعیف ست
یعنی این ست کہ من از خواب برخاستہ بودم وقت را نشناختم پس باین اذان من اعتبار نکنند واین امر حضرت باین ندا
عتاب بود بر بلال باذان دادن قبل از وقت واین مخالف باحادیث دیگر ست قال ابو عیسی هذا حدیث غیر محفوظ
این حدیث حماد حدیثی ست کہ محفوظ نیست والصحیح ما روی عبید اللہ بن عمر وغیرہ وصحیح آن حدیثی ست کہ روایت
کردہ عبید اللہ بن عمر وغیر وی عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیه وسلم قال از نافع از ابن عمر بدرستیکہ آنحضرت
فرمود ان بلالا یؤذن بلیل فکلوا واشربوا حتی یؤذن ابن ام مکتوم وروی عبد العزیز بن ابی رواد عن نافع
ان مؤذنا لعمر وروایت کردہ عبد العزیز از نافع بدرستیکہ مؤذنی بود برای امیر المؤمنین عمر کہ مسروح نام داشت اذن بلیل فامرہ عمر ان یعید
الاذان اذان داد در شب پس امر کرد او را عمر بن الخطاب اینکہ باز گوید اذان را چنانکہ اخراج آن کردہ دارقطنی وهذا لا یصح
مصنف گوید واین صحیح نیست لانه عن نافع عن عمر منقطع زیراکہ شان این ست کہ روایت ست از نافع از عمر وآن منقطع ست
کہ عبد اللہ بن عمر درمیان وی مذکور نیست ولعل حماد بن سلمة اراد هذا الحدیث وشاید کہ حماد بن سلمہ ارادہ کردہ باشد
ہمین حدیث را از حدیثی کہ بالا مذکور شدہ حماد از ایوب از نافع از ابن عمر والصحیح روایة عبید اللہ بن عمر وغیر واحد

شرح ابی الطیب

قوله هذا حدیث غیر محفوظ یعنی رفعه غیر محفوظ والصحیح وقفه اقول روی ابو داود بسنده عن نافع عن
ابن عمر ان بلالا اذن قبل طلوع الفجر فامرہ النبی صلی اللہ علیه وسلم ان یرجع فینادی الا ان العبد نام زاد موسی
فرجع فنادی الا ان العبد نام قال ابو داود وهذا الحدیث لم یروہ عن ایوب الا حماد بن سلمة انتهی فهذا یدل علی
ان الاذان قبل الفجر لا یجزئ الا انه ذکر فی الفتح ان ایمة الحدیث کعلی بن المدینی واضرابه اتفقوا علی ان حمادا
اخطأ فی رفعه وان الصواب وقفه علی عمر بن الخطاب وانه هو الذی وقع له ذلک مع مؤذنه وان حمادا انفرد برفعه
قال لکن وجد له متابع وذکرہ انتهی فاذا کان له متابع یرتقی الی الحسن ویحتج به لانه فی حکم المرفوع ویمکن ان یقال ان
عمر رضی اللہ عنه امر بالاعادة کما ان النبی صلی اللہ علیه وسلم امر بها وقال ابن دقیق العید لا یتحقق التعارض الا
بتقدیر ان بلالا یؤذن بلیل فی سائر العام ولیس کذلک وانما کان فی رمضان انتهی

عارضة الاحوذی

علی الغاء الشك
الثامنة والثلثون
ضنثیان تماسا
فی الفرجین نتقض
وضوؤهما لما تقدم
التاسعة والثلثون
ضنثیان تماسا
فی الذکوفان کانا
امرأتین فلا وضوء
وان کانا رجلین
فعلی کل واحد
منهما الوضوء و
ان کان احدهما
رجلا والآخر امرأة
فعلی احدهما الوضوء
فاعتبر الاصلین
الشك ومس ذکو
الغیر او الغیرها و
ابن الحکو علی ذلك
کله الموفیة اربعین
ضنثیان تماسا
مس هذا قبل
هذا ومس الآخر
ذکره هذا فان الغینا
الشك لو یجب وضوء
لاحتمال ان یکون
القبل شقبة زائدة
والذکر عضوا زائدا

شرح سراج احمد

عن نافع عن ابن عمر والزهري عن سالم عن ابن عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم قال ان بلالا يؤذن بليل وصحیح نزد مصنف روایت عبید اللہ بن عمر و دیگران از نافع از ابن عمر و روایت زہری از سالم از ابن عمر ست کہ مذکور ست قال ابو عیسیٰ گفت مصنف ولو كان حديث حماد صحيحا لم يكن لهذا الحديث معنى و اگر باشد حدیث حماد صحیح نمی باشد برای این حدیث معنی اذ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان بلالا يؤذن بليل چراکہ فرمود آنحضرت ان بلالا يؤذن بليل فانما امرهم فيما يستقبل پس جز این نیست کہ امر کرد ایشانرا در چیزیکہ آیندہ می آید فقال ان بلالا يؤذن بليل ولو انه امره باعادة الاذان حين اذن قبل طلوع الفجر لم يقل ان بلالا يؤذن بليل و اگر بہ تحقیق آنحضرت امر میفرمود بلال را باعادۂ اذان ہنگامیکہ اذان داد بلال پیشتر از طلوع فجر نمی فرمود کہ ان بلالا يؤذن بليل قال علي بن المديني حديث حماد بن سلمة عن ايوب عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم هو غير محفوظ گفت علی بن مدینی حدیث حماد از ایوب از نافع از ابن عمر از آنحضرت آن روایت محفوظ نیست واخطأ فيه حماد بن سلمة و خطا کردہ در وی حماد بن سلمہ باین طریقہ کہ روایتی کہ ایوب از نافع روایت میکند ہمین روایت منقطع ست کہ عبد العزیز از نافع روایت میکند و نافع از عمر پس خطا کردہ حماد و گفت کہ روایت میکند نافع از ابن عمر و امر عمر را حمل کردہ بر امر آنحضرت باعادۂ اذان

باب ما جاء في كراهية الخروج من المسجد بعد الاذان باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت بیرون شدن از مسجد پس از دادن اذان حدثنا هناد نا وكيع عن سفيان عن ابراهيم بن مهاجر عن ابي الشعثاء بشین معجمہ و عین مہملہ ساکن و بمثلثہ سلیم بن اسود ابن حنظلة ابو الشعثاء المحاربي الكوفي ثقة باتفاق از کبار ثالثہ بود در زمن حجاج وفات کرد و تاریخ او کردہ ابن قانع سنہ ثلث و ثمانین قال خرج رجل من المسجد بعد ما اذن فيه بالعصر گفت ابو الشعثاء بیرون گشت مردی از مسجد پس آنکہ اذان کردہ شد در وی برای نماز عصر فقال ابو هريرة اما هذا فقد عصى ابا القاسم صلى الله عليه وسلم پس گفت ابو ہریرہ اما این مرد پس نافرمانی کردہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم را و خلاف سنت کرد کہ پس از اذان از مسجد بیرون گشت قال ابو عيسى وفي الباب عن عثمان چنانکہ

شرح ابی الطیب

قوله فانما امرهم فيما يستقبل حيث قال يؤذن بليل ولم يقل اذن ويمكن ان يقال امرهم فيما يستقبل بقوله كلوا واشربوا لكن لا يناسب استدلال المصنف لانه لم يستدل الا بقوله يؤذن بليل اقول لا يعارض امرهم فيما يستقبل امره بلالا بالاعادة لانه آخر الامرين وذلك كان اولا ثم لما امره بالاعادة ترك ذلك بلال رضي الله عنه فيما يستقبل وكان امرهم قبل ذلك والله اعلم **باب** ما جاء في كراهية الخروج من المسجد بعد الاذان **قوله** اما هذا فقد عصى ابا القاسم صلى الله عليه وسلم قال ابن سيد الناس ذكر بعضهم ان هذا موقوف وقال ابو عمر هو مسند عندهم وقال لا يختلفون في هذا وذلك انهما مسندان مرفوعان يعني هذا وقول ابي هريرة ومن لم يجب يعني الدعوة فقد عصى الله ورسوله

قوت المغتذی

خرج رجل من المسجد بعد ما اذن فيه بالعصر فقال ابو هريرة اما هذا فقد عصى ابا القاسم صلى الله عليه وسلم قال ابن سيد الناس ذكر بعضهم ان هذا موقوف وقال ابو عمر هو مسند عندهم وقال لا يختلفون في هذا وذلك انهما مسندان مرفوعان في هذا وقول ابي هريرة ومن لم يجب يعني الدعوة فقد عصى الله ورسوله

عارضۃ الاحوذی

فان قلنا باعمال الشك وجب الوضوء قال القاضي ابو بكر بن العربي رضي الله عنه انما مرد ذا التفسير في هذين البابين ليحصل ذلك في التخريج على حديث الشك وحديث مس الذكر من سائر الابواب في الاحاديث فاستقر فيها ذلك ثم تعلموه ان شاء الله **باب** ترك الوضوء من القبلة حبيب ابن ابي ثابت عن عروة عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قبل بعض نسائه ثم خرج الى الصلوة ولم يتوضأ فقلت من هي الا انت فضحكت الاسناد في هذا الباب ليس فيه عن النبي صلى الله

شرح سراج احمد

اخراج آن کرده ابن ماجه من ادرکه الاذان فی المسجد ثم یخرج لم یخرج لحاجته وهو لا یرید الرجعة فهو منافق وعبد الرزاق از ابی هریره اخراج
کرده که از اذن المؤذن فلا یخرج احد حتی یصلی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح وعلی هذا العمل عند
اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم ان لا یخرج احد من المسجد بعد الاذان الا من عذر
وهم برین ست عمل نزد اہل علم از صحابہ و کسیکہ از پس صحابہ بودند کہ بیرون نشود مردی از مسجد پس از اذان مگر از جهت عذری ان یکون علی غیر وضوء
اینکه باشد بی وضو او امر لابد منه یا دیگر امری که مخلصی نباشد از ان مثل آنکه تقاضای حاجت بول و غیره و یروی عن ابراهیم النخعی انه قال یخرج
ما لم یاخذ المؤذن فی الاقامة و روایت کرده شده است از ابراهیم نخعی بدرستیکه او گفت بیرون شود از مسجد تا وقتیکه شروع کرده است
مؤذن در اقامت بعد از اقامت بیرون شدن نشاید و پیش از اقامت روا ست قال ابو عیسی وهذا عندنا لمن له عذر فی الخروج
منه گفت ترمذی این حکم که نخعی کرده است نزد ما برای کسی ست که مر او را عذر باشد در بیرون آمدن از مسجد و نزد ما بیرون شدن از
مسجد بی عذر نی روا ست والا کره نیست مگر کسی که جماعت دیگر مسجد در پی موقوف باشد یا برای دیگر اعذار ضروریه او را نیز روا ست و ابو الشعثاء
اسمه سلیم بن الاسود وهو والد اشعث بن ابی الشعثاء وقد روی اشعث بن ابی الشعثاء هذا الحدیث عن ابیه و تحقیق روایت
کرده اشعث این حدیث را از پدر خود که ابی الشعثا بود **باب ما جاء فی الاذان فی السفر** باب ست در بیان آنچه آمده است در حق اذان گفتن
در سفر حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع عن سفیان عن خالد الحذاء عن ابی قلابة عن مالک بن الحویرث بلفظ تصغیر حارث
ابو سلیمان اللیثی و گویند یا مالک بن الحارث گویند که او ابن جویریه است صحابی ست آمده بود بر آنحضرت آمد و بود و بست شب نزد آنحضرت اقامت کرد در سنه
اربع و سبعین وفات کرد در بصره در عهد عبد الملک قال قدمت علی رسول الله صلی الله علیه وسلم انا وابن عم لی گفت مالک قدوم آوردم بر آنحضرت
من و پسر عم من فقال لنا اذا سافرتما فاذنا واقیما پس فرمود آنحضرت برای ما چون بسفر روید شما پس اذان دهید شما و اقامت نماز کنید یکی از شما هر دو
ولیؤمکما اکبرکما و باید که امامت شما کند کلان تر شما در علم و در نیکی و پس در یا در ورع قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند
اکثر اهل العلم عمل برین ست نزد اکثر اہل علم اختاروا الاذان فی السفر اختیار کرده اند اذان گفتن را در سفر وقال بعضهم
تجزی الاقامة و گفته اند بعضی علما که روا باشد اقامت تنها نیز بی اذان انما الاذان علی من یرید ان یجمع الناس جز این
نیست که سنیت اذان بر کسی ست که خواهد اینکه گرد آیند مردم برای نماز و در سفر کسی نیست همین و کس اند لیس احتیاج باذان نیست
تنها اقامت کافی ست والقول الاول اصح و قول اول صحیح تر ست وبه یقول احمد و اسحق و نزد ما اذان مستحب ست در سفر اگر چه یک کس باشد

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاذان فی السفر **قوله** انا وابن عم لی بالرفع علی العطف و بالنصب علی انه مفعول معه **قوله**
اذا سافرتما فاذنا واقیما بکسر الدال بعد الهمزة المفتوحة ای من احب منکما ان یؤذن فلیؤذن واحدهما یؤذن والآخر یجیب
وقد یخاطب الواحد بلفظ التثنیة ولیس المراد ما یفهم من الظاهر انهما یؤذنان معا وانما صرفنا عن ظاهره لما رواه البخاری عنه
واذا حضرت الصلوة فلیؤذن لکم احدکم ولقوله واقیما وهذه قرینة معنیة انه ارید بالتثنیة الواحد کقوله قفا نبك
من ذکری ویجوز ان یقال ان اسناده مجازی کما فی بنو فلان قتلوا ای وجد فیما بینهم القتل ای لیتحقق
فیما بینکما الاذان والاقامة **قوله** ولیؤمکما اکبرکما خصص الاکبر منهما لمساواتهما فی سائر الصفات من الاقرئیة
والاعلمیة بالسنة لمساواتهما فی المکث عنده صلی الله علیه وسلم وذلک یستلزم المساواة فی هذه الصفات

عارضة الاحوذی

علیه وسلم کلمة تصح وانما مستنده ادلة القرآن فبالآثار الواردة من الصحابة رضی الله عنهم الاحکام اختلف العلماء فی هذه المسألة علی ثلثة اقوال الاول الوضوء من القبلة والملامسة قاله ابو حنیفة وصح عن عمر فی القبلة وعن ابن عباس مطلقا فی الملامسة الثانی علی الملامس الوضوء مطلقا قاله الشافعی الثالث ان التذ بالملامسة وجب علیه الوضوء قاله مالک والصحیح فی الجملة وقد مهدنا هذه المسألة فی کتاب احکام القرآن وفی مسائل الخلاف بما فیه بلاغ فلینظر هنالك

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی فضل الاذان باب ست دربیان آنچہ آمدہ است در فضیلت اذان دادن حدثنا محمد بن حمید الرازی نا ابو تمیلہ بضم تای مثناۃ فوقیہ و فتح میم و سکون تحتیہ و لام نا ابو حمزۃ عن جابر عن مجاهد عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من اذن سبع سنین محتسبا بدرستیکہ آنحضرت فرمود ہر کہ اذان گوید مدت ہفت سال درحالیکہ طلب کنندہ اجر باشد از حق تعالی کتبت لہ براءۃ من النار نوشتہ شود برای وی خلاصی و بیزاری از دوزخ قال ابو عیسی وفی الباب عن ابن مسعود وثوبان اخرجہ البیہقی بلفظ من حافظ علی الاذان سنۃ وجبت لہ الجنۃ ومعاویۃ چنانکہ اخراج آن کردہ احمد ومسلم در فضل اذان وانس چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی در اوسط وحاکم ودیلمی در مسند الفردوس وابی ہریرۃ چنانکہ اخراج کردہ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی فضل الاذان قولہ من اذن سبع سنین محتسبا کتبت لہ براءۃ من النار وروی ابن حبان من حدیث ثوبان من حافظ علی النداء سنۃ اوجب الجنۃ وفی ابن ماجۃ عن ابن عمر من اذن اثنتی عشرۃ سنۃ وجبت لہ الجنۃ وکتبت لہ بتاذینہ فی کل یوم ستون حسنۃ ولکل اقامتہ ثلثون حسنۃ وعن ابی ہریرۃ من اذن خمس صلوات ایمانا واحتسابا غفر لہ ما تقدم من ذنبہ قال ابن سید الناس لا تعارض بینہما لاختلاف الثواب المرتب علیہما ففی حدیث ابی ہریرۃ غفر لہ ما تقدم من ذنبہ وهو لا یقتضی دخول الجنۃ ولا البراءۃ من النار لانہ ربما یحدث منہ بعدہ مما قد یطلب بہ وحدیث ثوبان مقید بسنۃ وهو اطول مدۃ واکمل ثوابا اذ الوعد فیہ محقق فهو یقتضی السلامۃ مما یحول بینہ وبین الجنۃ مما تقدم لہ قبل الاذان وما تاخر عنہ وحدیث ابن عباس کذلک یقتضی السلامۃ من النار وهو امر زائد علی دخول الجنۃ اذ لیس کل من دخلہا سلم من النار وحدیث ابن عمر الاطول مدۃ تضمن مع وجوب الجنۃ زیادۃ تسعین حسنۃ کل یوم علی الاذان والاقامۃ فهو یقتضی زیادۃ رفع درجات فی الجنۃ

قوت المغتذی

عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من اذن سبع سنین محتسبا کتبت لہ براءۃ من النار روی ابن حبان من حدیث ثوبان من حافظ علی النداء بالاذان سنۃ اوجب الجنۃ وروی ابن ماجۃ من حدیث ابن عمر من اذن اثنتی عشرۃ سنۃ وجبت لہ الجنۃ وکتبت لہ بتاذینہ فی کل یوم ستون حسنۃ وباقامتہ ثلثون حسنۃ وروی ابو الفتح من حدیث ابی ہریرۃ من اذن خمس صلوات ایمانا واحتسابا غفر لہ ما تقدم من ذنبہ قال ابن سید الناس ولا تعارض بین هذہ المدۃ المختلفۃ فی الاقامۃ لوظیفۃ الاذان بالطول والقصر لاختلاف الثواب المرتب علیہا ففی حدیث ابی ہریرۃ غفر لہ ما تقدم من ذنبہ وهو وان کان ثوابا حسنا فلیس فیہ ما یقتضی دخول الجنۃ ولا البراءۃ من النار لما قد یحدث منہ بعد ذلک مما قد یطلب بعہدتہ وحدیث ثوبان المقید بسنۃ اطول مدۃ واکمل ثوابا اذ الوعد فیہ محقق فهو یقتضی السلامۃ مما یحول بینہ وبین الجنۃ فیما تقدم لہ قبل الاذان تلک المدۃ وما تاخر عنہا وحدیث ابن عباس المقید بسبع سنین کذلک ایضا اذ البراءۃ من النار امر زائد علی دخول الجنۃ فلیس کل من دخلہا سلم من النار وحدیث ابن عمر الاطول منہا کلہا مدۃ تضمن مع وجوب الجنۃ لہ زیادۃ بسبعین حسنۃ کل یوم علی الاذان والاقامۃ یقتضی زیادۃ فی رفع الدرجات فی الجنۃ

عارضۃ الاحوذی

والکافی ههنا من العارضۃ ان الاکفاء اذا لم یکن فیما یعول علیہ ففی اصل الدین هو القرآن بالاخ لمن کان لہ قلب او القی السمع وهو شهید قال اللہ تعالی یا ایہا الذین آمنوا اذا قمتم الی الصلوۃ فاغسلوا وجوہکم الآیۃ الی قولہ او لامستم النساء وقری او لمستم وقری او لامستم فنظر الناس الی القراءتین والی معنی اللفظین فقال ابن عباس ان اللہ حیی کریم یعفو ویکنی کنی باللمس عن الجماع وحمل الآیۃ علی ذلک واسقط اللمس المطلق منہا وقال ابن عمر وابن مسعود وهو کون فی قبلۃ الرجل امراتہ من

شرح سراج احمد

خطیب و احمد و ابی سعید الخدری چنانکه اخراج آن کرده احمد و از دیگر صحابه نیز در فضل اذان حدیثی مروی گشته است چنانکه ابن ماجه و حاکم از ابن عمر و خطیب از معقل بن یسار و طبرانی از جابر و بیهقی از حسن مرسل و ابن عساکر از انس و از دیگران بسیار کس از صحابه روایت نموده اند وحدیث ابن عباس حدیث غریب و ابو تمیلة اسمه یحیی بن واضح و نام ابی تمیله یحیی بن واضح است و ابو حمزة السکری اسمه محمد بن میمون وجابر بن یزید الجعفی ضعفوه و جابر بن یزید که شاگرد مجاهد است تضعیف آن کرده محدثین ترکه یحیی بن سعید ترک کرده روایت جابر را یحیی بن سعید از جهت ضعف وی و عبد الرحمن بن مهدی و ترک کرده او را عبد الرحمن نیز قال ابو عیسی سمعت الجارود یقول سمعت وکیعا یقول لولا جابر الجعفی لکان اهل الکوفة بغیر حدیث میگفت وکیع اگر نمی بود جابر جعفی هر آئینه می بودند اهل کوفه بی حدیث ولولا حماد لکان اهل الکوفة بغیر فقه و اگر نمی بود حماد هر آئینه می بودند اهل کوفه بی فقه

باب ما جاء ان الامام ضامن والمؤذن مؤتمن باب است در بیان آنچه آمده است که بدرستیکه امام پذیرنده و بر دارنده و برخود گیرنده کار و بار نماز مقتدیان است لیس بر دارد قرأت از ایشان و قیام را نیز اگر در رکوع دریابند او را نگاه میدارد بر ایشان افعال صلوة و اعداد رکعات را و اذان گوینده امانت دار است در محافظت اوقات نماز و روزه حدثنا هناد ثنا ابو الاحوص و ابو معاویة عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الامام ضامن فرمود آنحضرت امام بر دارنده کار و بار نماز مقتدیان است والمؤذن مؤتمن و اذان گوینده امانت دار است

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان الامام ضامن والمؤذن مؤتمن قوله الامام ضامن ای متکفل الصلوة الجماعة بالاتمام ویتحمل القراءة عنهم عند من لا یوجب القراءة علی المأموم کابی حنیفة ومالک و احمد واذا کانوا مسبوقین برکوع وبه یقول الاربعة ویحفظ الارکان علیهم والسنن واعداد الرکعات ویتولی السفارة بینهم وبین ربهم فی الدعاء وتصلح صلاتهم بصلاح صلاته وبالعکس فالضمان هنا لیس بمعنی الغرامة بل بمعنی الحفظ والرعایة قوله والمؤذن مؤتمن ای امین فی الاوقات یعتمد الناس علی صوته فی الصلوة والصیام وسائر الوظائف الموقتة او لانهم یرتقون علی امکنة عالیة فینبغی ان لا یشرفوا ولا ینظروا الی بیوت الناس لکونهم امناء

قوت المغتذی

الامام ضامن والمؤذن مؤتمن قال ابن العربی اختلف فی معناه فقیل ضامن ای راع وقیل ضامن لعدد الرکعات قال وهما ضعیفان لان الضمان فی اللغة بمعنی الرعایة او الحفظ لا یوجد وحقیقة الضمان فی اللغة والشریعة هو الالتزام ویاتی بمعنی الوعاء لان کل شیء جعلته فی شیء فقد ضمنته ایاه فاذا عرف معنی الضمان فان ضمان الامام لصلوة المأموم هو التزام شروطها وحفظ صلاته فی نفسه لان صلوة المأموم تبنی علیها فان افسد صلاته فسدت صلوة من یتوبه فکان غارما لها وان قلنا بمعنی الوعاء فقد دخلت صلوة المأموم فی صلوة الامام لتحمل القراءة عنه والقیام الی حین الرکوع والسجود ولذالک لم تجز صلوة المفترض خلف المتنفل لان ضمان الواجب بما لیس بواجب محال وهی فائدة قوله

حاشیة ابی حمزة

الملامسة ومن اشکل المسائل المتعلقة بالقرآن والحدیث ما اختلف الصحابة فی تاویلها مع انهم العرب الفصحاء والبلغاء اللسن وغایة النظر فی ذلک الترجیح فنشیر الیه من ثلثة اوجه الاول ان الحقیقة الاطلاق فی اللمس تناول اللمس بالید والقبلة والجماع فلا یرجع عن هذه الحقیقة الی الکنایة الا بدلیل ظاهر بین ذلک الثانی ان الله تعالی قال اولمستم النساء فی جملة الاحداث ثم قال وان کنتم جنبا فاقتضی اللفظ الاول المس یوجب الوضوء واقتضی قوله جنبا سببا یوجب الغسل والا فکان یکون

شرح سراج احمد

اللھم ارشد الائمۃ خداوندا ارشاد است بنما امامان را و توفیق دہ ایشان را العلم و عمل و صلاح حال واغفر للمؤذنین وبیامرز مؤذنان را تفریطی و تقصیر کہ بوجود آید از ایشان دریں حدیث تفضیل یکے از امامت و اذان بر دیگری مقصود نیست بلکہ مقصود بیان حال ہر یک و دعا بخیر ست ہر کدام را قال ابو عیسٰی و فی الباب عن عائشۃ و سہل بن سعد و عقبۃ بن عامر و از دیگر صحابہ نیز این حدیث مروی گشتہ است چنانکہ ہمین عبارت اخراج کردہ ابو داود و ابن حبان و بیہقی از ابی ہریرہ و احمد از ابی امامۃ الباہلی و بیہقی از جابر اخراج کردہ است حدیثی در باب منع از جمع کردن میان اذان و امامت چنانکہ گفت جابر نہی ان یکون الامام مؤذنا حدیث ابی ہریرۃ رواہ سفیان الثوری و حفص بن غیاث و غیر واحد عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و روی اسباط بن محمد عن الاعمش و روایت کردہ اسباط نیز از اعمش قال حدثت عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم غرض مصنف آنست کہ این حدیث از ابی ہریرہ بطرق متعددہ مروی گشتہ است چنانکہ طرق آنرا بیان میکند

شرح ابی الطیب

قولہ اللھم ارشد الائمۃ واغفر للمؤذنین ای ارشد الائمۃ للعلم بما تکفلوہ والقیام بہ والخروج عن عہدتہ واغفر للمؤذنین ما عسی ان یکون منہم فیہ تفریط فی الامانۃ التی حملوہا من جہۃ تقدیم علی الوقت او تاخیر عنہ سہوا وفیہ اشارۃ الی فضیلۃ الامامۃ علی الاذان لان الامام متکفل ارکان الصلوۃ و متعہد للسفارۃ بینہم وبین ربہم فی الدعاء والمؤذن متکفل للوقت فحسب والامام خلیفۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم والمؤذن خلیفۃ بلال رضی اللہ عنہ فاین احدہما عن الآخر وایضا الدعاء بالمغفرۃ یؤذن بالتقصیر بخلاف الدعاء بالارشاد ففیہ ایضا اشارۃ الی فضیلۃ الامام

قوت المغتذی

اللھم ارشد الائمۃ لانہم اذا ارشدوا اجراء الامور علی وجہہا صحت عبادتہم فی نفسہا واغفر للمؤذنین ما قصروا فیہ من مراعاۃ الوقت بتقدیم علیہ او تاخیر عنہ انتہی و فی روایۃ لابن حبان فارشد اللہ الائمۃ وعفا عن المؤذنین قال ابن حبان الفرق بین العفو والغفران ان العفو قد یکون من الرب جل وعلا لمن استوجب النار من عبادہ قبل تعذیبہ ایاہم وقد یکون بعد تعذیبہ ایاہم الشیء الیسیر ثم یتفضل علیہم بالعفو اما من حیث یرید ان یتفضل و اما بشفاعۃ شافع والغفران ہو الرضی نفسہ و لا یکون الغفران من اللہ جل وعلا لمن استوجب النیران الا وہو یتفضل علیہم بان لا یدخلہم ایاہا بفضلہ انتہی و قال فی النہایۃ فی قولہ الامام ضامن اراد بالضمان ہہنا الحفظ والرعایۃ لا ضمان الغرامۃ لانہ یحفظ علی القوم صلاتہم و قیل ان صلوۃ المقتدین بہ فی عہدتہ و صحتہا مقرونۃ بصحۃ صلاتہ فہو کالمتکفل لہم صحۃ صلاتہم و قولہ والمؤذن مؤتمن مؤتمن القوم الذی یثقون الیہ و یتخذونہ امینا حافظا یقال اؤتمن الرجل فہو مؤتمن یعنی ان المؤذن امین الناس علی صلاتہم و صیامہم و قال ابن سید الناس فی معنی ضمان الائمۃ اوجہ احدہا انہم ضمنوا ما علنوا علیہ من الاسرار بالقراءۃ والذکر الثانی ان المراد ضمان الدعاء ان یعم بہ القوم و لا یخص نفسہ الثالث انہ یتحمل ضمان القیام و القراءۃ عن المسبوق و اما امانۃ المؤذنین فقیل لانہم امناء علی مواقیت الصلوۃ و قیل امناء علی حرم الناس لانہم یشرفون علی المواضع العالیۃ و قیل امناء فی تبرعہم بالاذان و روی ابن ماجۃ من حدیث ابن عمر خصلتان معلقتان فی اعناق المؤذنین للمسلمین صلاتہم و صیامہم و روی البیہقی من حدیث ابی محذورۃ امناء المسلمین علی صلاتہم و سحورہم المؤذنون

عارضۃ الاحوذی

تکرار اذ انہا انما نجعل القراءتین کالآیتین او الخبرین فیکون قولہ او لمستم النساء یقتضی بعض الوضوء بالقبلۃ و مس الید والجس والمجسوس و یکون قولہ او لامستم خبرا عن الوطی فان قیل ففی الصحیح ان عائشۃ افتقدت النبی صلی اللہ علیہ وسلم لیلۃ فوقعت یدہا علی اخمصی قدمیہ وہو ساجد الحدیث واستمر النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی سجودہ ولم یقطع صلاتہ فدل علی ان ذلک لم یؤثر فی وضوئہ قلنا یحتمل امرین احدہما ان لمسہا لہ کان علی حائل و یکون النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یشعر بہ لاشتغالہ بعبادتہ و عندنا

شرح سراج احمد

وروی نافع بن سلیمان عن محمد بن ابی صالح عن ابیہ عن عائشۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ہذا الحدیث
قال ابو عیسی وسمعت ابا زرعۃ یقول حدیث ابی صالح عن ابی ہریرۃ اصح من حدیث ابی صالح عن عائشۃ گفت
مصنف و شنیدم ابا زرعہ را کہ میگفت حدیث ابی صالح کہ از ابی ہریرہ روایت کردہ است صحیح ترست از حدیث ابی صالح کہ از
عائشہ روایت کردہ قال ابو عیسی وسمعت محمدا یقول حدیث ابی صالح عن عائشۃ اصح گفت مصنف و شنیدم امام بخاری را
کہ میگفت حدیث ابی صالح کہ از عائشہ روایت کردہ صحیح ترست از روایت ابی ہریرہ وذکر عن علی بن المدینی انہ لم یثبت حدیث
ابی صالح عن ابی ہریرۃ وذکر کردہ شدہ است از علی بن المدینی کہ بدرستیکہ شان اینست ثابت نشدہ است حدیث ابی صالح از ابی ہریرہ
ولا حدیث ابی صالح عن عائشۃ فی ہذا و ثابت نشدہ است حدیث ابی صالح کہ از عائشہ روایت کردہ است درین باب **باب**
ما یقول اذا اذن المؤذن باب ست در بیان آنچہ می گوید آدمی چون اذان بگوید اذان دہندہ اجابت مؤذن کن حدثنا اسحق
ابن موسی الانصاری نا معن نا مالک ح وثنا قتیبۃ عن مالک عن الزہری عن عطاء بن یزید اللیثی عن ابی سعید
الخدری رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا سمعتم النداء فقولوا مثل ما یقول المؤذن فرمود چون بشنوید
شما اذان را پس بگوئید مانند آنچہ بگوید مؤذن یعنی ہمان کلمہ بگوید کہ مؤذن می گوید مگر پس از حیعلتین کہ لا حول ولا قوۃ الا باللہ بگوید
از جہت حدیثی کہ در مسلم مذکورست وفی الباب عن ابی رافع وابی ہریرۃ چنانکہ اخراج آن کردہ است بیہقی در دعوات کبیر
وحاکم در تاریخ وابو نعیم وام حبیبۃ وعبد اللہ بن عمرو وعبد اللہ بن ربیعۃ وعائشۃ ومعاذ بن انس چنانکہ اخراج
آن کردہ است احمد ومعاویۃ چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی واز میمونہ نیز اخراج کردہ است چنانکہ فرمود یا معشر النساء
اذا سمعتن اذان ہذا الحبشی واقامتہ فقلن کما یقول لکن بکل حرف الف الف درجۃ قال عمر ہذا للنساء فما
للرجال قال ضعفان یا عمر و اخراج کردہ ابو الشیخ از عائشہ کہ آنحضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا سمع المؤذن
قال وانا وانا و ابو بکر بن ابی شیبہ وابو الشیخ از ام حبیبہ اخراج کردہ کہ گفت آنحضرت النبی صلی اللہ
علیہ وسلم اذا سمع المؤذن یقول کما یقول حتی اذا یسکت واخراج کردہ مسلم وابو داود از عمر بن الخطاب
واحمد وابو داود ونسائی وابن حبان از ابن عمرو واحمد واربعہ از ابی سعید وابو نعیم
در حلیہ از عثمان رضی اللہ عنہ قال ابو عیسی حدیث ابی سعید حدیث
حسن صحیح وہکذا روی معمر وغیر واحد عن الزہری

شرح ابی الطیب

باب ما یقول اذا اذن المؤذن **قولہ** فقولوا مثل ما یقول المؤذن ای الا فی الحیعلتین لما فی مسلم ثم قال
حی علی الصلوۃ قال لا حول ولا قوۃ الا باللہ ثم قال حی علی الفلاح قال لا حول ولا قوۃ الا باللہ والا فی قولہ
الصلوۃ خیر من النوم فانہ یقول صدقت وبررت والا فی قولہ قد قامت الصلوۃ فیقول فیہ اقامہا
اللہ وادامہا فقولہ مثل ما یقول المؤذن عام مخصوص بالاحادیث الاخر وہو الذی یؤیدہ النظر
فی المعنی لان اجابۃ نحو حی علی الصلوۃ بمثلہ یعد استہزاء لکن ورد فی بعض الاحادیث الاتیان
بمثلہ قالوا فیجمع السامع بینہما فیقول اولا مثل ما یقول ثم یاتی بالحوقلۃ واللہ اعلم

عارضة الاحوذی

لا یجب الوضوء بذلک علی انکم قلتم ان الداسر لا یوجب الوضوء ولا یلزم الملموس فیکون الخبر من ہذا النوع خارجا عن دلیلکم ومقصدکم وتمام القول علی الاستیفاء فی ذلک حیث اشرنا الیہ واللہ اعلم

باب الوضوء من القیء والرعاف

قال القاضی ابوبکر ابن العربی رضی اللہ عنہ قد تقدمت الاشارۃ الیہ فی انباء نواقض الوضوء وبینا انہ لا ینقض الوضوء الا خارج معتاد من مخرج معتاد خلافا للشافعی وخلافا لابی حنیفۃ ایضا یقول ان کل خارج نجس من البدن من ای موضع خرج ینقض الوضوء

عارضۃ الاحوذی

متعلقا بانه خارج نجس التحليل الدم ونحوه ينقض الوضوء اصله البول والغائط ومعولا على حديث ابی الدرداء وتميم الداری وغيرهما ان النبی صلی الله عليه وسلم قاء فافطر قال ثوبان انی صببت له وضوءه والوضوء المضبوط له هو وضوء النظافة لا وضوء العبادة وقد بينا فيما سلف قطع الجواز لنجسة عن البول والغائط بمناقضات ابی حنيفة ومعارضاته فيبطل مرامه والمسألة خلافية بيناها فی موضعها

باب الوضوء بالنبيذ ابو فزارة راشد بن كيسان عن ابی زيد مولی عمرو بن حريث عن

شرح سراج احمد

وہمچنین روایت کردہ معمر و دیگر از بسیار کسان از زہری مثل حدیث مالک مانند حدیث مالک کہ مذکور گشتہ است در الفاظ و

روی عبدالرحمن بن اسحق عن الزهری هذا الحديث عن سعيد بن المسيب عن ابی هريرة عن النبی صلی الله عليه وسلم و روایت کردہ عبدالرحمن این حدیث را از سعید بن المسیب از ابی ہریرہ از آنحضرت و این طریق دیگر ست ماورای طریق زہری و مالک و رواية مالك اصح مصنف گوید و طریقی کہ در وی روایت از مالک ست صحیح تر ست از دیگر طریقہا **باب** ما جاء فی كراهية ان يأخذ المؤذن على الاذان اجرا باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت اینکہ بگیرد مؤذن بر گفتن اذان مزدی و اجارۂ آن فاسد ست نزد علمای متقدمین و ہمچنین بر ہمہ عبادات چنانکہ تعلیم قرآن و فقہ و علمای متاخرین فتوی بجواز آن کردہ اند از جہت محتاج گشتن مردم و اجارہ بر تعلیم طب و نجوم و منطق و شعر و ادب رواست باتفاق علما حدثنا هناد نا ابو زبيد عن اشعث بن ابی الشعثاء عن الحسن البصری عن عثمان بن ابی العاص ابو عبدالله الثقفی عامل گردانیدہ بود او را آنحضرت بر طائف و در حیات آنحضرت و ابی بکر صدیق و دو سال از خلافت عمر بن الخطاب عامل بر آن بود پس عزل کرد او را عمر و عامل گردانید بر عمان و بحرین و او در وفد ثقیف بود ساکن شد در بصرہ و آنجا وفات کرد در سنہ احدی و خمسین قال ان من آخر ما عهد الی رسول الله صلی الله عليه وسلم ان اتخذ مؤذنا لا يأخذ على اذانه اجرا گفت عثمان بدرستیکہ آخرین چیزی کہ عہد کرد بسوی من آنحضرت اینکہ بگیرم مؤذنی را کہ نگیرد بر گفتن اذان خویش مزدی قال ابو عيسى حديث عثمان حديث حسن والعمل على هذا عند اهل العلم کرهوا ان يأخذ على الاذان اجرا و عمل ہمبرین ست نزد اہل علم کہ مکروہ دارند اینکہ بگیرد بر دادن اذان مزدی واستحبوا للمؤذن ان يحتسب فی اذانه و مستحب داشتہ اند برای مؤذن اینکہ حسبۃ لله بگوید و مزد و ثواب اذان را طلب کند از حق تعالی **باب** ما يقول اذا اذن المؤذن من الدعاء باب ست در بیان آنچہ بگوید مؤذن چون اذان گوید از خواندن ادعیہ حدثنا قتيبة نا الليث عن الحكيم بن عبدالله بن قيس ابو النعمان در تقریب ست ثقۃ له اوہام من التاسعۃ و او بصری یا انصاری یا عجلی بود عن عامر بن سعد بن ابی وقاص عن سعد بن ابی وقاص عن رسول الله صلی الله عليه وسلم قال من قال حين يسمع المؤذن فرمود آنحضرت ہر کہ بگوید و بخواند در ہنگامیکہ بشنود مؤذن را کہ شروع در اذان کند و در بعضی نسخہ حین یؤذن آمدہ است

وانا اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له وان محمدا عبده ورسوله رضيت بالله ربا وبالاسلام دينا وبمحمد صلی الله عليه وسلم رسولا غفر الله له ذنوبه بیامرزد حق تعالی مر او را گناہان او را کہ صغائر باشند و ہمچنین اخراج کردہ است مسلم این حدیث را از سعد بن ابی وقاص و ابن ابی شیبہ این عبارت زیادہ آوردہ فقال له رجل يا سعد ما تقدم من ذنبه وما تاخر قال هكذا سمعت رسول الله صلی الله عليه وسلم يقوله قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح غريب یعنی این حدیث ہم حسن ست

شرح ابی الطیب

باب ما يقول اذا اذن المؤذن من الدعاء **قوله** من قال حين يسمع الاذان ای قوله والظاهر ان المراد به قوله الآخر وهو لا اله الا الله والا فالجمع بينه وبين مثل ما يقول المؤذن مشكل **قوله** غفر الله له ذنوبه ای من الصغائر وهو يحتمل ان يكون اخبارا وان يكون دعاء والاول هو الاظهر

شرح سراج احمد

وہم صحیح وہم غریب کہ بطرق متعددہ مروی گشتہ است لانعرفہ الا من حدیث اللیث بن سعد عن حکیم بن عبداللہ ابن قیس **باب** منہ ایضا باب ست از جملہ باب سابق نیز حدثنا محمد بن سہل بن عسکر البغدادی نزیل بغداد ثقہ از حادیہ عشرہ بود وابراھیم بن یعقوب بن اسحق الجوزجانی بضم جیم اولی وزا وجیم نزیل دمشق ثقہ حافظ از حادیہ عشرہ بود درسنہ تسع وخمسین ومائتین وفات کرد قالا ثنا علی بن عیاش تحتیہ ومعجمہ الہانی الحمصی ثقہ ثبت از تاسعہ بود درسنہ تسع عشر ومائتین وفات کرد ناشعیب بن ابی حمزۃ الاموی ونام پدروی دینار ابوبشر الحمصی ثقہ عابد از سابعہ بود درسنہ اثنین وسبعین ومائۃ وفات کرد نا محمد بن المنکدر بن عبداللہ بن الہدیر عن جابر بن عبداللہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من قال حین یسمع النداء فرمود کسیکہ بگوید ہنگام شنیدن اذان اللھم رب ھذہ الدعوۃ التامۃ ودر روایت بیہقی اللھم انی اسالک بحق ہذہ الدعوۃ التامۃ آمدہ است مراد بدعوت تامہ دعوت توحید ست کہ از منقصت شرک منزہ است واز تغیر وتبدل محفوظ وتا روز نشور باقی ست وبحقیقت اتم اقوال لا الٰہ الا اللہ محمد رسول اللہ است کہ جامع تمامی سعادات دنیا وآخرت ست والصلوٰۃ القائمۃ اشارت ست بمضمون حی علی الصلوٰۃ واگر از صلوٰۃ دعا مراد دارند واز قائمہ دائمہ پس این بیان تاکید دعوت تامہ باشد آت محمدن الوسیلۃ والفضیلۃ بدہ محمد را وسیلہ وفضیلت یعنی رتبہ ودرجہ زیادہ بر ہمہ خلق وابعثہ مقاما محمودا برانگیز وایستادہ کن محمد را در مقام محمود کہ ستودہ شود صاحب وی بزبان ہمہ ورشک برند بروی تمامی خلائق وآن مقام قرب وشفاعت ست کہ تمام عالمیان حیران وسرگردان باشند وہیچکس از انبیاء ورسل از ہیبت ودہشت دم نتواند زد پس آنحضرت در سراپردۂ عزت درآید ودر حدیث آمدہ است کہ پروردگار تعالی حمدی بآنحضرت تعلیم فرماید کہ چون بآن حمد حق تعالی بستاید در رحمت مفتوح گردد ومقام محمود عبارت ازین مقام ست کہ در حشر باشد

شرح ابی الطیب

باب منہ **قولہ** الدعوۃ التامۃ ای الکاملۃ الفاضلۃ وصفہا بالتامۃ لانہا ذکر اللہ تعالی عز وجل یدعی بہا الی عبادتہ وھذہ الاشیاء وما والاہا ھی التی تستحق صفۃ الکمال والتمام وما سوی ذلک من امور الدنیا یعرض النقص والفساد ویحتمل انہ وصف بالتمام لکونہا محمیۃ عن النسخ وقیل التامۃ فی الزام الحجۃ وایجاب الاجابۃ والمسارعۃ الی المدعو الیہ **قولہ** والصلوٰۃ القائمۃ ای الدائمۃ لاتغیرہا ملۃ ولاینسخہا شریعۃ **قولہ** الوسیلۃ ای المنزلۃ الرفیعۃ والمرتبۃ المنیعۃ والفضیلۃ الزیادۃ المطلقۃ والمزیۃ الغیر المنتہیۃ والمقام المحمود مقام الشفاعۃ

قوت المغتذی

الدعوۃ التامۃ بفتح الدال الاذان سمیت بذلک لکمالہا وعظم موقعہا والصلوٰۃ القائمۃ ای التی ستقوم ای تقام وتحضر وابعثہ مقاما محمودا قال ابن سید الناس کذا ورد منکرا حکایۃ للفظ القرآن عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا وقال الحافظ ابن حجر نصبہ علی الظرفیۃ ای ابعثہ یوم القیامۃ فاقمہ مقاما او ضمن ابعثہ معنی اقمہ او علی انہ مفعول بہ ومعنی ابعثہ اعطہ او علی الحالیۃ ای ابعثہ ذا مقام

عارضۃ الاحوذی

ابن مسعود قال سالنی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ما فی اداوتک قلت نبیذ قال تمرۃ طیبۃ وماء طہور فتوضأ منہ ضعیف الاسناد اختلف الرواۃ فی ھذا الحدیث فمنہم من ردہ وھو البخاری ومسلم ومنہم من رواہ وھو ابوداود والترمذی وقال یحیی بن معین ابوفزارۃ ھو ثقۃ راشد بن کیسان العبسی الکوفی وقال الترمذی ابوزید مجہول وقال غیرہ ابوزید مولی عمرو بن حریث روی عنہ راشد بن کیسان وابوروق وروی عن ابی فزارۃ الثوری وعلی بن عباس وجعفر بن

شرح سراج احمد

الذی وعدته آن مقام محمود که وعده کرده مر آنحضرت را بقول خود عسیٰ ان یبعثک ربک مقاما محمودا الا حلت له الشفاعة یوم القیمة نگوید کسی این را پس از اذان مگر که حلال شود برای وی شفاعت من در روز قیامت و مستحق میگردد آنرا اگرچه همه امت گنهگاران برای مغفرت و توبه و نیکوکاران برای رفع درجات امیدوار شفاعت اند لیکن صاحب این عمل را شفاعت لازم باشد و بشفاعتی خاص رحمتی بزرگ مخصوص و ممتاز بود و بعضی از علما این بشارت را کنایه از حسن خاتمت و موت بر ایمان داشته اند چه شفاعت مخصوص به مومنانست پس بشارت شفاعت مستلزم بشارت بایمان شد چنانکه در حدیث ست من زار قبری حلت له شفاعتی قال ابو عیسی حدیث جابر حدیث حسن غریب من حدیث محمد بن المنکدر لا نعلم احدا رواه غیر شعیب بن ابی حمزة نمی دانم کسی را که روایت کرده این حدیث سوای شعیب بن ابی حمزه

باب ما جاء فی ان الدعاء لا یرد بین الاذان والاقامة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق آنکه بدرستیکه دعا رد کرده نمیشود در میان اذان و اقامت و مقرون باجابت میگردد حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع وعبد الرزاق وابو احمد وابو نعیم قالوا نا سفیان عن زید العمی بفتح عین مهمله و تشدید میم و عمی او را از آنجهت میگفتند که چون کسی از وی سوال میکرد هر شئی را میگفت در جواب او خواهم پرسید عم خود را و در تقریب ست زید بن الحواری ابو الحواری العمی البصری قاضی هراة و نام پدر او گویند که مرة بود ضعیف از خامسه است عن ابی ایاس معاویة بن قرة بن ایاس بن هلال المزنی البصری ثقة از ثالثه بود در سنه ثلث عشرة ومائة وفات کرد از عمر هفتاد و شش عن انس بن مالک قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الدعاء لا یرد بین الاذان والاقامة فرمود آنحضرت دعا رد کرده نشود میان اذان و اقامت و این تخصیص بمحل ندارد هر جاکه باشد یا خاص اذان و اقامت حرمین شریفین باشد قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن گفت مصنف حدیث انس

شرح ابی الطیب

قوله الا حلت له الشفاعة یوم القیمة وفی روایة البخاری حلت بدون الا وهو الظاهر واما مع الا فینبغی ان یجعل من فی قوله من قال استفهامیة والاستفهام للانکار وقال بمعنی یقول فیرجع الی النفی ای ما من احد یقول ذلک الا حلت له ومثله قوله تعالی من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه وقوله هل جزاء الاحسان الا الاحسان وامثاله کثیرة ومعنی حلت وجبت کما فی روایة الطحاوی ونزلت علیه واللام بمعنی علی ویؤیده روایة مسلم حلت علیه لا بمعنی الحل المقابل للحرمة اذ هی حلال لکل مسلم وقد یقال بل لا تحل الا لمن اذن له فیمکن ان یجعل الحل کنایة عن حصول الاذن فی الشفاعة له والله تعالی اعلم

قوت المغتذی

الذی وعدته بدل من مقاما او بیان حلت له الشفاعة ای وجبت کما فی روایة الطحاوی ونزلت علیه واللام بمعنی علی ویؤیده روایة مسلم حلت علیه حدیث جابر حدیث حسن بل هو صحیح اخرجه البخاری فی صحیحه غریب من حدیث محمد بن المنکدر لا نعلم احدا رواه غیر شعیب بن ابی حمزة قال الحافظ ابن حجر فهو غریب مع صحته وقد توبع ابن المنکدر علیه عن جابر اخرجه الطبرانی فی الاوسط من طریق ابی الزبیر عن جابر عن ابی ایاس معاویة بن قرة عن انس بن مالک قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الدعاء لا یرد بین الاذان والاقامة قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن وقد رواه ابو اسحق الهمدانی عن برید بن ابی مریم عن انس عن النبی صلی الله علیه وسلم مثل هذا قال المنذری حدیث برید اجود فکان الاولی اخراجه من حدیث برید وقال ابن سید الناس انما کان اجود لانه لم یختلف فی رفعه وحدیث معاویة

عارضة الاحوذی

غرقان وجریر بن حازم واسرائیل وشریک ورواه ابن لهیعة عن قیس بن الحجاج عن حنش عن ابن عباس عن ابن مسعود انه اتی النبی صلی الله علیه وسلم لیلة الجن بنبیذ فتوضأ به وقال شراب طهور ورواه ایضا حماد بن سلمة عن علی بن زید عن ابی رافع عن ابن مسعود واما دیث ابن مسعود الصحاح خالیة من هذا فالامر مشهور فی رد الحدیث وضعفه وقد روی الحسین بن عبد الله العجلی هذا الحدیث عن ابی معاویة عن الاعمش عن ابی وائل عن ابن مسعود ورواه

الترجمة ... صلی الله علیه وسلم

شرح سراج احمد

حدیثی ست حسن از حدیث دیگر صحابہ وقد رواہ ابو اسحٰق الہمدانی عن برید بن ابی مریم عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مثل ہذا یعنی این حدیث از انس بدو طریق مروی گشتہ است یکی از راہ ابی اسحٰق و دیگر از راہ زید العمی تمام شد احوال بیان اذان و بعضی احادیث کہ در باب اذان آمدہ اند ذکر کردہ میشود اخرج الخطیب عن معقل بن یسار ان اللہ تبارک وتعالی لایاذن لشیٔ من اہل الارض الا اذان المؤذنین والصوت الحسن بالقرآن واخرج الطبرانی فی الاوسط عن جابر ان المؤذنین والملبیین یخرجون من قبورہم یؤذن المؤذن ویلبی الملبی اخرج ابن ابی شیبۃ عن یحیی ابتدروا الاذان ولا تبتدروا الامامۃ اخرج الحاکم فی التاریخ والدیلمی فی الفردوس عن انس اذا اخذ المؤذن فی اذانہ وضع الرب تعالی یدہ فوق راسہ فلا یزال کذلک حتی یفرغ من اذانہ وانہ لیغفر لہ مدی صوتہ فاذا فرغ قال الرب صدق عبدی وشہدت بشہادۃ الحق فابشر وطبرانی از انس اخراج کردہ کہ اذا اذن فی قریۃ امنہا اللہ تعالی من عذابہ ذلک الیوم واخرج مسلم وابن ماجۃ واحمد عن معاویۃ قال المؤذنون اطول الناس اعناقا یوم القیمۃ واخرج ابو امیۃ الطرسوسی فی مسندہ وابن عدی عن ابن عمر ان اہل السماء لایسمعون شیئا من اہل الارض الا الاذان واخرج البیہقی عن ثوبان من حافظ علی الاذان سنۃ وجبت لہ الجنۃ اخرج ابن ابی شیبۃ عن الحسن البصری قال اہل الصلوٰۃ والحسبۃ من المؤذنین اول من یکسی یوم القیمۃ واخرج عبد الرزاق عن ابن مسعود قال ما احب ان یکون مؤذنوکم عمیانکم واخرج سعید بن منصور عن عمر بن محمد بن زید بن عبد اللہ بن عمر عن حارثۃ قال کان علی یؤذن بالکوفۃ ویقیم ویصلی بالناس **باب ماجاء فی کم فرض اللہ علی عبادہ من الصلوات** باب ہست در بیان انچہ آمدہ است کہ چہ مقدار فرض کردہ بود اللہ تعالی بر بندگان خود از نمازہا در شب معراج حدثنا محمد بن یحیی نا عبد الرزاق انا معمر عن الزہری عن انس بن مالک قال فرضت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم لیلۃ اسری بہ الصلوٰۃ خمسین گفت انس بن مالک فرض کردہ شد بر آنحضرت در شب معراج پنجاہ نماز ثم نقصت پس کم کردہ شد نماز از سوال آنحضرت بحکم کردن تعلیم موسی علیہ السلام حتی جعلت خمسا تا آنکہ گردانیدہ شد نماز آن نمازہا وقرار یافتند بر پنج ثم نودی پس ندا کردہ شد آنحضرت یا محمد انہ لایبدل القول لدی ای محمد بدرستیکہ شان اینست کہ تبدیل کردہ نمی شود قولی کہ نزد من ست نوشتہ شدہ وتغیر دران نخواہد شد

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کم فرض اللہ علی عبادہ من الصلوات **قولہ** فرضت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وفرض الصلوٰۃ علیہ صلی اللہ علیہ وسلم یستلزم الفرض علی امتہ وبالعکس الا مایستثنی من خصائصہ وبہ یجاب عما ورد ففرض اللہ علی امتی خمسین صلوٰۃ **قولہ** لایبدل القول لدی ای لایبدل مساواۃ ثواب الخمس ثواب الخمسین او لایزاد علی خمس صلوات ولاینقص عنہا لکن ضعف بعض الفضلاء ہذا التوجیہ لان موسی صلوات اللہ وسلامہ علیہ قال لہ صلی اللہ علیہ وسلم بعد ہذا القول

قوت المغتذی

مختلف فی رفعہ ووقفہ وموقوفہ عندہم اصح ممن وقفہ عن سفیان بن مہدی فما صنعہ الترمذی اولی لانہ اخرج المختلف فیہ واستشہد بما لم یختلف فیہ لان الاستشہاد لایتبین بمختلف فیہ انتہی وبریدہ بموحدۃ وراء مصغر

عارضۃ الاحوذی

فلان بن غیلان عن ابن مسعود ویقال ان ابا فزارۃ کان نباذا بالکوفۃ وکان اصل ہذا الحدیث ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لابن مسعود ما فی اداوتک قال نبیذ قال تمرۃ طیبۃ وماء طہور فزاد ہو فیہ فاخذہ فتوضأ بہ لینفق سلعتہ وقال الدارقطنی علی بن زید وابن یزید ضعیف وفلان بن غیلان قیل اسمہ عمرو قیل عبید اللہ بن عمرو بن غیلان وہو مجہول وقد روی اصح من ہذا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یکن معہ ابن مسعود لیلۃ الجن وروی انہ کان معہ والقولان صحیحان لانہ صحبہ فی البعض

عارضة الاحوذی

واستوقفه ونفذ النبی صلی اللہ علیہ وسلم الیہم حتی عاد الیہ وقد رواہ ابوداود فقال فیہ عن زید او ابن زید الاحکام فی مسائل الاولی لایخلو اما ان یکون النبیذ بما نبذت فیہ تمرات لیحلو بغیر لونہ وبقی ماء اویکون مطبوخا فاما الاولی فہی مسألۃ الماء المتغیر بالشیٔ الطاہر اذا خالطہ والمخالطۃ لہا علی ثلثۃ اضرب ضرب یوافقہ فی صفتیہ معا وہی الطہارۃ والتطہیر فاذا خالطہ فغیرہ لم یسلبہ شیئا لانہ موافق لہ وضرب یخالفہ فی صفتیہ جمیعا وہی الطہارۃ والتطہیر والنجاسۃ فاذا خالطتہ

شرح سراج احمد

وان لک بہذا الخمس خمسین و بدرستیکہ مر تراست ثواب مزد مقابل این پنج نماز پنجاہ را وفی الباب عن عبادۃ بن الصامت کما اخرجہ مالک واحمد وابوداود والنسائی وابن ماجہ وابن حبان والحاکم وطلحۃ بن عبید اللہ کہ از عشرۂ مبشرہ اند وابی قتادۃ الانصاری وابی ذر الغفاری ومالک بن صعصعۃ وابی سعید الخدری قال ابوعیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح غریب گفت مصنف حدیث انس بن مالک حدیثی ست حسن صحیح غریب از حدیث دیگر صحابہ **باب** ماجاء فی فضل الصلوات الخمس باب ست در بیان فضیلت نمازہای پنجگانہ حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابیہ عبد الرحمن عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال الصلوات الخمس بدرستیکہ آنحضرت فرمود نمازہای پنجگانہ والجمعۃ الی الجمعۃ وگزاردن نماز جمعہ تا گزاردن نماز جمعہ آیندہ کفارات لما بینہن دور کنندہ و پوشیدہ کنندۂ گناہان صغائر ست مر آن گناہان راکہ میان این نمازہا

شرح ابی الطیب

کما ہو مقتضی روایات الحدیث فی البخاری راجع ربہ بالتخفیف فاعتذر صلی اللہ علیہ وسلم عند ذلک بالاستحیاء فلو کان المراد بہذا القول ان العدد لاینتسخ لما کان للاعتذار بالاستحیاء کثیر معنی وعلی ہذا الاینافی الحدیث القول بوجوب الوتر انتہی اقول ویمکن ان یجاب عنہ بانہ لیس فی البخاری التصریح بانہ صلی اللہ علیہ وسلم اخبر موسی علی نبینا وعلیہ السلام بانہ قال تعالی لایبدل القول لدی حتی یقال انہ لو کان معناہ ذلک لم یکن للاعتذار بالمراجعۃ معنی ولو یکن للاعتذار کثیر فائدۃ فنقول علی تقدیر انہ صلی اللہ علیہ وسلم ذکرلہ اولا عدم التبدیل ثم اعتذر لہ بالاستحیاء ولم یجب بعدم التبدیل بل بالاستحیاء لان کثرۃ المراجعۃ تقتضی الاستحیاء ولو قطع النظر عن عدم التبدیل لدیہ فذکر صلی اللہ علیہ وسلم فی الجواب اقل ما یکتفی بہ فی الجواب ولم یذکر المرتبۃ العالیۃ وفیہ ملاطفۃ فی الجواب مع سیدنا موسی علیہ السلام ولو قال ان اللہ تعالی قد قال لایبدل القول لکان فی الجواب نوع شدۃ فلا یرد ما ذکرہ بقولہ لما کان للاعتذار الخ واللہ اعلم بالحقائق **قولہ** وان لک بہذا الخمس خمسین ای بہذا الخمس بحسب الفعل خمسین صلوۃ بحسب الثواب قال اللہ تعالی من جاء بالحسنۃ فلہ عشر امثالہا واستدل بہ علی عدم فرضیۃ مازاد علی الخمس کالوتر ویفہم من ہذا الحدیث جواز النسخ قبل التبلیغ فاشکل لان کل العلماء متفقون علی ان النسخ قبلہ لایتصور نعم ہو نسخ بالنسبۃ الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم لانہ کلف بذلک قطعا ثم نسخ بعد ان بلغہ وقبل ان یفعل فالنسخ فی حقہ صحیح التصویر فقیہ اظہار شرفہ العلی صلی اللہ علیہ وسلم ومکانتہ عندہ من القرب حیث نسخ بالتجائہ اکثر مما بقی **باب** ماجاء فی فضل الصلوات الخمس **قولہ** الصلوات الخمس والجمعۃ الی الجمعۃ ای بعض صلوات الخمس الی بعض لاخمس صلوات الی خمس صلوات لما ورد ان کل صلوۃ الی صلوۃ مکفرۃ والی فی قولہ الی الجمعۃ متعلقۃ بالمصدر ای منتہیۃ الی الجمعۃ او منضمۃ وہو الاظہر

قوت المغتذی

الصلوات الخمس والجمعۃ الی الجمعۃ کفارات لما بینہن مالم یغش الکبائر قال النووی معناہ ان الذنوب کلہا تغفر الا الکبائر فانہا لاتغفر ولیس المراد ان الذنوب تغفر مالم تکن کبیرۃ فان کانت لایغفر شیٔ من الصغائر فان ہذا وان کان محتملا لکن سیاق الاحادیث یاباہ قال وقد یقال اذا کفر الوضوء فماذا یکفر الصلوۃ واذا کفرت

شرح سراج احمد

کردہ باشد از جہت قول حق تعالیٰ کہ ان الحسنات یذہبن السیئات مالو یغش الکبائر یا دا سیکہ مرتکب کبیرہ نشدہ باشد و چون ارتکاب کبیرہ کرد گناہان رانپوشد و در روایت مسلم و رمضان الی رمضان زیادہ آمدہ است یعنی گناہ کبیرہ پوشیدہ و بخشیدہ نمیشود مگر توبہ و اما صغائر بخشیدہ میشوند اگر حق عباد با آن متعلق نباشد و گفتہ اند کہ بعد از عفو صغائر چون این اعمال مکرر کرد موجب تخفیف در کبائر شود و اگر از گناہان کبیرہ و صغیرہ ہیچ ندارد موجب رفع درجات گردد اگر گویند کہ چون صغائر ہمہ بنماز ہای یومیہ مکفر شوند برای جمعہ چہ ماندہ و چون بجمعہا مکفر گشتند در رمضان کفارت چہ چیز گردد جوابش آنکہ مراد آنست کہ این اعمال ہمہ مکفر اند و صلاحیت آن دارند اگر از یکی نشد از دیگری میشود مثلاً اگر یکے در نماز تقصیر کرد جمعہ مکفر گردد و اگر در جمعہ یا در ہر دو تقصیر کرد رمضان مکفر میگردد و اگر ہمہ جمع شوند مجموع مکفر گردد و باعث زیادت تکفیر و تنویر شود بر مثال چراغہا آستعدد افروختہ شدہ کہ ہر یکے در روشن کردن خانہ کفایت دارد وفی الباب عن جابر چنانکہ اخراج آن کردہ مسلم و احمد و انس چنانکہ اخراج آن کردہ بیہقی در شعب الایمان و حنظلۃ الاسیدی بضم ہمزہ و فتح سین مہملہ بن الربیع الکاتب چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و طبرانی و ابو نعیم و بیہقی و از دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است چنانکہ بخاری و مسلم و نسائی و ابن حبان از عثمان اخراج کردہ اند قال ابو عیسیٰ حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح **باب** ماجاء فی فضل الجماعۃ

شرح ابی الطیب

قولہ مالم یغش الکبائر بالبناء للفاعل ونصب الکبائر ای مالم یقصد صاحب الصلوات الکبائر ولم یباشرھا ولم یرتکبھا او برفع ما ای مالم تحطہ الکبائر او علی بناء المفعول ورفع الکبائر والحاصل ان الصلوات مکفرات لجمیع الذنوب مالم یرتکب صاحبھا الکبائر واذا ارتکبھا لم تکن مکفرۃ لھا بل تکون مکفرۃ لما سواھا وتبقی علیہ الکبائر وما قالہ التوربشتی والحمیدی من ان معناہ ان ھذا اذا اجتنب المصلی الکبائر حتی لو اتاھا لم یغفر لہ شئ مما بینھن قال تعالیٰ ان تجتنبوا کبائر ما تنھون عنہ نکفر عنکم سیاتکم فضعیف بل منسوب الی المعتزلۃ کما فی شرح العقائد فالصحیح ما قالہ النووی ان معناہ ان ما بینھن من الذنوب کلھا مغفور الا الکبائر فانما یکفرھا التوبۃ او فضل اللہ ھذا ھو مذھب اھل السنۃ والجماعۃ انتھی وقد قال القاضی عیاض ما فی الاحادیث من تکفیر الصغائر فقط ھو مذھب اھل السنۃ فان الکبائر لا یکفرھا الا التوبۃ او رحمۃ اللہ تعالیٰ **باب** ماجاء فی فضل الجماعۃ

قوت المغتذی

الصلوۃ فماذا یکفر الجمعات ورمضان وکذالک صوم عرفۃ وعاشوراء وموافقۃ تامین الملائکۃ قال والجواب ما اجاب بہ العلماء ان کل واحد من ھذہ المذکورات صالح للتکفیر فان وجد ما یکفرہ من الصغائر کفرہ وان لم یصادف صغیرۃ ولا کبیرۃ کتبت بہ حسنات ورفعت بہ درجات وان صادف کبیرۃ او کبائر ولم یصادف صغیرۃ رجونا ان یخفف من الکبائر انتھی قال ابن سید الناس وفی قول النووی رجونا ان یخفف من الکبائر نظر من وجھین الاول ان تکفیر الذنوب والثواب المترتب علی الطاعات امر توقیفی لیس للنظر فیہ مجال الثانی ان النص الوارد باجتناب الکبائر یردہ والذی نقلہ المحققون ان الکبائر لا یکفرھا الا التوبۃ وقال القرطبی وغیرہ من المتاخرین لا بعد فی ان یکون بعض الاشخاص یکفر لہ بذلک الکبائر والصغائر بحسب ما یحضرہ من الاخلاص ویرد عنہ من الاحسان والآداب وذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء

عارضۃ الاحوذی

فغیرہ سلب الصفتین جمیعا اللتین تخلقہ فیھما وغیر بخالفہ فی احدی الصفتین وھی التطھیر ویوافقہ فی الصفۃ الاخری وھی الطھارۃ فاذا خالطہ فغیرہ لم یسلبہ الا ما خالفہ فیہ وبہ قال الشافعی وقال ابو حنیفۃ یتوضأ بہ الا ان یکون مطبوخا کالباقلا فیخرج الی حد الادام والمعول فی المسألۃ علی ظاھر القرآن فان اللہ تعالیٰ قال وانزلنا من السماء ماء طھورا والماء یکون فی تصفیتہ ولونہ وطعمہ فاذا خرج عن احدھا لم یکن ماء فان قیل فاذا تغیر بقرارہ وبما لا ینفک عنہ قلتم یجوز الوضوء بہ

شرح سراج احمد

باب ست در بیان چیزی کہ آمدہ است در فضیلت جماعت و ادا کردن نماز ہمراہ مردم حدثنا ھناد ثنا عبدۃ عن عبید اللہ بن

عمر عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوٰۃ الجماعۃ تفضل علی صلوٰۃ الرجل وحدہ کا

فرمود آنحضرت نمازی کہ بجماعت بگذارد زیادتی میکند در ثواب بر نمازی کہ تنہا بگذارد آدمی بسبع وعشرین درجۃ یہ بست و ہفت

پایہ و در حدیث آیندہ بخمس وعشرین ست شاید کہ نخست بست و پنج وحی شد پس ازان زیادہ کردہ شد تفضلا و انعاما و نیز اختلاف ست

بتفاوت حال صلوٰۃ مصلی کہ بست و ہفت در جہریہ است و بست و پنج در سریہ و بعضی گفتہ اند کہ در ذکر کثیر و قلیل منافاتی نیست از

جہت وجود قلیل در ضمن کثیر و اختلاف ست در انکہ این فضیلت مخصوص بجماعت در مسجد ست یا عام ست و بعضی گفتہ اند کہ مخصوص

بجماعت در مسجد ست و بر ہر تقدیر علم بتخصیص عدد موکول بعلم شارع ست کہ جز او را بحقیقت بران اطلاع نیست وفی الباب عن

عبد اللہ بن مسعود چنانکہ اخراج آن کردہ مسلم و ابی بن کعب چنانکہ اخراج آن کردہ ابو داود و نسائی و معاذ بن جبل و ابی سعید

الخدری چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی و ابی ھریرۃ چنانکہ اخراج آن کردہ مسلم و احمد و انس بن مالک چنانکہ اخراج آن کردہ بیہقی قال

ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وھکذا روی نافع عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال

وہمچنین روایت کردہ نافع از عبد اللہ بن عمر از آنحضرت کہ بدرستیکہ آنحضرت فرمود تفضل صلوٰۃ الجمیع علی صلوٰۃ الرجل وحدہ

بسبع وعشرین درجۃ یعنی در روایت ابن عمر فضیلت نماز جماعت سبع وعشرین درجہ آمدہ است وعامۃ من روی عن النبی صلی اللہ

علیہ وسلم و اکثر کسی کہ روایت کردہ از آنحضرت انما قالوا جز این نیست کہ گفتہ اند خمس وعشرین الا ابن عمر مگر عبد اللہ بن عمر کہ سبع وعشرین

گفتہ فانہ قال پس بدرستیکہ ابن عمر بسبع وعشرین گفتہ است حدثنا اسحق بن موسی الانصاری ثنا معن ثنا مالک عن ابن

شرح ابی الطیب

قولہ بسبع وعشرین درجۃ المراد بھا الصلوٰۃ فتکون صلوٰۃ الجماعۃ بمثابۃ سبع وعشرین صلوٰۃ کذا دل علیہ

الفاظ الحدیث ورجحہ ابن سید الناس **قولہ** وعامۃ من روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انما قالوا خمس و

عشرین الا ابن عمر اہ اقول ففی البخاری ومسلم عن ابی سعید الخدری وابی ھریرۃ خمس وعشرین وانفرد مسلم عن معمر الا انہ قال

بخمس وعشرین جزءا وفی النسائی عن عائشۃ مرفوعا صلوٰۃ الجماعۃ تزید علی صلوٰۃ الفذ خمسا وعشرین قال القسطلانی

اتفق الجمیع علی خمس وعشرین سوی روایۃ ابی فقال اربع او خمس علی الشک ولا اثر للشک فرجعت کلھا الی الخمس

او السبع انتہی والجمع بینہما من ثلثۃ اوجہ احدھا انہ لا منافاۃ بینہما فذکر القلیل لا ینفی الکثیر

ومفہوم العدد باطل عند جمہور الاصولیین والثانی ان یکون اخبر اولا بالقلیل ثم اعلمہ اللہ تعالی

بزیادۃ الفضل فاخبر بھا الثالث انہ یختلف باختلاف المصلین والصلوٰۃ فیکون لبعضہم خمس و

عشرون ولبعضہم سبع وعشرون بحسب کمال الصلوٰۃ ومحافظتہ علی ھیأتھا وخشوعھا وکثرۃ جماعتھا

وفضلھم وشرف البقعۃ ونحو ذلک فھذہ ھی الاجوبۃ المعتمدۃ وقیل ان الدرجۃ غیر الجزء وھذا غفلۃ

قوت المغتذی

صلوٰۃ الجماعۃ تفضل علی صلوٰۃ الرجل وحدہ بسبع وعشرین درجۃ المراد بالدرجۃ الصلوٰۃ فتکون صلوٰۃ الجماعۃ

بمثابۃ سبع وعشرین صلوٰۃ کذا دل علیہ الفاظ الاحادیث ورجحہ ابن سید الناس

عارضۃ الاحوذی

وقد تغیر عن صفۃ المائیۃ فقد نافت الشریعۃ ان ما لا ینفک عنہ لا یساوی ما یمکن الانفکاک عنہ وذلک کثیر فی الاصول ومنہ الکبائر لما کان المرء یمکنہ الانفکاک عنھا اثرت فی عدالتہ فاذا وجدت منہ والصغائر لما کان المرء لا یمکنہ الانفکاک منھا لم تؤثر فی عدالتہ اذا وجدت منہ الثانیۃ فان کان النبیذ مطبوخا مشتدا فلا خلاف بین الامۃ انہ لا یجوز الوضوء بہ حتی جاز من ابی حنیفۃ رح فروی عنہ فیہ ثلثۃ اقوال الاول انہ لا یتوضأ بہ الثانی انہ یتوضأ بہ ویتیمم وقالہ جماعۃ من اصحابہ

شرح سراج احمد

شہاب عن سعید بن المسیب عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان صلوۃ الرجل فی الجماعۃ تزید علی صلاتہ وحدہ بخمس وعشرین جزءا بدرستیکہ نماز مرد در جماعت ادا کردن زیادہ وافزون ثواب میشود بر گزاردن نماز وی تنہا بست وپنج جز قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیثی ست حسن صحیح **باب** ماجاء فی من یسمع النداء فلا یجیب باب ست دربیان آنچہ آمدہ است در حق کسیکہ بشنود اذان را پس اجابت اذان نکند وبجماعت نیاید حدثنا ھناد ثنا وکیع عن جعفر بن برقان بضم موحدہ وسکون را وقاف در آخر نون ست کلابی ابو عبداللہ الرقی صدوق بود در حدیث زہری اتہام کردہ شدہ است از سابعہ بود در سنہ خمسین ومائۃ وفات کرد عن یزید بن الاصم بن اخت میمونۃ زوج النبی صلی اللہ علیہ وسلم ابو عوف کوفی نزیل الرقہ گویند او را رویت از آنحضرت ست وصحیح آنست کہ تابعی بود گفت ابن سعد کثیر الحدیث بود گفت عجلی وابو زرعہ ونسائی ثقہ بود ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات روایت از خالہ خود میکند واز ابی ہریرۃ در سنہ ثلث وعشرین ومائۃ وفات یافت از تقریب فتادو سہ عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لقد ھممت ان امر فتیتی تحقیق آہنگ کردم کہ امر کنم یاران خود را ان یجمعوا حزم الحطب اینکہ جمع کنند پشتہای ہیزم را حزم بضم حای مہملہ وزای معجمہ بمعنی پشتہ ثم امر بالصلوۃ فتقام پس امر کنم بہ برپا کردن نماز پس اقامت کردہ شود ثم احرق علی اقوام لا یشھدون الصلوۃ پس بسوزانم خانہا را بر گروہی کہ حاضر نیایند نماز را ودر روایت

شرح ابی الطیب

من قائلہ فان فی الصحیحین سبعا وعشرین درجۃ وخمسا وعشرین درجۃ فاختلف القدر مع اتحاد لفظ الدرجۃ کذا قالہ النووی ومعنی قولہ القلیل لا ینفی الکثیر ان القلیل محمول علی التکثیر دون التحدید والکثیر محمول علی التحدید اوان العدد لا مفہوم لہ وھو الظاھر من عبارتہ فباعتبار ما ذکرنا یبلغ عدد التوجیہات الی اربع **باب** ماجاء فیمن یسمع النداء فلا یجیب **قولہ** لقد ھممت ھو جواب لقسم محذوف والتقدیر واللہ لقد ھممت ای قصدت **قولہ** ان امر فتیتی جمع فتی والمراد آمر جماعتی واصحابی **قولہ** حزم الحطب جمع حزمۃ وھی ما یجمع ویربط بحبل ونحوہ وفی القاموس الحزمۃ بالضم ما حزم **قولہ** ثم آمر بالصلوۃ لیعلم من یطیع ومن لا یطیع ومن یحضر ومن لا یحضر لتقوم علیہ الحجۃ وفی البخاری ثم آمر رجلا فیؤم الناس ثم اخالف الی رجال لا یشھدون الصلوۃ **قولہ** ثم احرق بالتشدید ای بیوتھم کما فی البخاری فاحرق علیھم بیوتھم **قولہ** علی اقوام الظاھر ان المراد بھم المنافقون لانہ ما کان یتخلف فی زمانہ احد بغیر عذر الا اذا کان منافقا والمراد بھم من سمع الاذان لا من لم یسمع لانہ معذور وھو مراد المص بقولہ فی الترجمۃ من یسمع النداء قال الامام النووی فیہ دلیل علی ان العقوبۃ کانت فی بدء الاسلام باحراق المال وقیل اجمع العلماء علی منع العقوبۃ بالتحریق فی غیر المتخلف عن الصلوۃ والغال من الغنیمۃ واختلف السلف فیھما والجمھور علی منع تحریق متاعھما انتہی **قولہ** لا یشھدون الصلوۃ ورد فی روایۃ انھا العشاء

قوت المغتذی

ثم امر بالصلوۃ فتقام ثم احرق علی اقوام لا یشھدون الصلوۃ قال ابن سید الناس اختلف العلماء فی الصلوۃ التی اراد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احراق بیوت المتخلفین عنھا ما ھی فقیل ھی صلوۃ العشاء وقیل العشاء والفجر وقیل الجمعۃ قال یحیی بن معین ھو فی الجمعۃ لا فی غیرھا وقیل ھی کل صلوۃ

عارضۃ الاحوذی

وفی روایۃ انہ یتوضأ بالمسکر عند عدم الماء فی السفر وھذہ اقوال ضعیفۃ لان اللہ عز وجل یقول فان لم تجدوا ماء فتیمموا صعیدا طیبا فلم یجعل الماء والتیمم واسطۃ وھذہ زیادۃ علی ما فی کتاب اللہ عز وجل والزیادۃ عندھم علی النص نسخ ونسخ القرآن عندھم لا یجوز الا بقرآن مثلہ او بخبر متواتر ولا ینسخ الخبر الواحد اذا صح فکیف اذا کان ضعیفا مطعونا فیہ فان تکلمنا علی نجاستہ بما فیہ من الشدۃ المطربۃ ظھر علیھم الکلام جدا وتحقق بالخمر الثالثۃ قال علماؤنا القیاس

شرح سراج احمد

بخاری آمده است باین عبارت والذی نفسی بیده لقد هممت ان آمر بحطب فیحطب ثم آمر بالصلوة فیؤذن لها ثم آمر رجلا فیؤم الناس ثم اخالف الی رجال فی روایت دیگر از بخاری ست که لایشهدون الصلوة فاحرق علیهم بیوتهم والذی نفسی بیده لو یعلم احدهم انه یجد عرقا سمینا او مرماتین حسنتین لشهد العشاء وفی الباب عن ابن مسعود و در باب حاضر آمدن بمسجد برای جماعت حدیثی منقول گشته است از عبد الله بن مسعود چنانکه اخراج آن کرده ابوداود و ابی الدرداء اخراج آن کرده احمد و ابوداود و نسائی و ابن عباس اخراج آن کرده ابوداود و دارقطنی و معاذ بن انس و جابر اخراج آن کرده در شرح السنة قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح

و قد روی عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم انهم قالوا و تحقیق روایت کرده شده است از بسیار کس از صحابه بدرستیکه ایشان گفته اند من سمع النداء فلم یجب فلا صلوة له هر که شنید اذان را پس در نیامد بمسجد برای ادای نماز بجماعت و ادا کرد در خانه پس نیست مزد و ثواب آن نماز برای وی وقال بعض اهل العلم هذا علی التغلیظ والتشدید گفته اند بعضی اهل علم که این حکم که لا صلوة له محمول بر تغلیظ و تشدید ست نه آنکه بطلان اصل صلوة باشد ولا رخصة لاحد فی ترك الجماعة الا من عذر و نیست رخصت برای هیچکس در ترک نمودن نماز جماعت مگر از جهت عذری ترک جماعت رخصت ست قال مجاهد وسئل ابن عباس عن رجل یصوم النهار ویقوم اللیل گفت مجاهد و سوال کرده شد عبد الله بن عباس از حال مردی که در روز روزه دارد و بر پا کند شب را لا یشهد جمعة ولا جماعة در حالیکه حاضر نیاید نماز جمعه را در مسجد و نه جماعت را در مسجد برای ادای نماز بجماعت فقال هو فی النار پس گفت ابن عباس آن کس معذب گردد در آتش از جهت این جرم و عبد الرزاق باین عبارت اخراج کرده شهدت رجلا اقام عند ابن عباس شهرا یسأله عن هذه المسألة کل یوم ما تقول فی رجل یصوم النهار ویقوم اللیل الا یشهد جمعة والجماعة این بود قال هو فی النار حدثنا بذلك هناد مصنف گوید حدیث کرد مرا بهمین حدیث هناد بن السری نا المحاربی عن لیث عن مجاهد و معنی الحدیث و معنی حدیث اینست ان لا یشهد الجماعة اینکه حاضر نیاید جماعت عدم را برای ادای نماز والجمعة و برای نماز جمعه رغبة عنهما از روی روی گردانی از جماعت و استخفافا بحقهما و از روی سبک پنداشتن مر حق جماعت را و تهاونا بهما و از روی خوار و حقیر داشتن جماعت را پس چنین کس در دوزخ رود باب ما جاء فی الرجل یصلی وحده ثم یدرك الجماعة بابیست در بیان آنچه آمده است در حق مردی که نماز بگذارد تنها پس دریابد جماعت را حدثنا احمد بن منیع نا هشیم نا یعلی بن عطاء نا جابر بن یزید ابن الاسود السوائی و گویند خزاعی صدوق از ثالثه عن ابیه یزید بن الاسود بن ابی الاسود الخزاعی و گویند عامری صحابی ست

شرح ابی الطیب

وفی روایة انها الجمعة وقیل هی العشاء والفجر وقال یحیی بن معین هی الجمعة لا غیرها وفی هذه الروایة الصلوة مطلقا قال النووی ولا منافاة بین ذلك وقال ابن حجر لا دلیل فیه لوجوب الجماعة عینا الذی قال به احمد وابوداود لانه وارد فی قوم منافقین انتهی **قوله** هذا علی التغلیظ والتشدید القول وحملوا علی نفی الکمال کما فی لا صلوة لجار المسجد الا فی المسجد **قوله** استخفافا بحقها وتهاونا بها ولا شك ان ترك المشروع تهاونا واستخفافا به الشرع کفر والا فمن ترك السنة لا یستطیع بعد خوله النار او لا یحسن القطع الا فی مثله **باب** ما جاء فی الرجل یصلی وحده ثم یدرك الجماعة **قوله** عن ابیه ای ابی جابر وهو یزید بن الاسود لا ابی یزید وهو الاسود وان کان اقرب مذکور

حاشیة الاحوذی

علیهم لتجبر المیس لصم لعدم الصحبة فلم یبق فی المسألة وجه یلتفت الیه **باب** المضمضة من اللبن ذکر حدیث ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم شرب لبنا فدعا بماء فتمضمض فقال ان له دسما الاسناد الحدیث صحیح مروی من طرق فی الصحاح والدسم فی اللغة هو ما یسیل من اجزاء الطعام والودك بید الانسان فیحدث تغیر الرائحة والتدنس بالنتن وذلك مکروه شرعا والنظافة محبوبة شرعا محثوث علیها دینا فلذلك استحب العلماء لا بوجوبها الا ان تکون غالبة من صناعة او ملازمة شیئ

شرح سراج احمد

نازل شدہ و طائفہ وہم کردہ کسیکہ گفتہ کہ او از کوفیین است قال شہدت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم حجتہ گفت یزید بن الاسود حاضر شدم من ہمراہ آنحضرت حج آنحضرت فصلیت معہ صلوٰۃ الصبح فی مسجد الخیف پس گذاردم من ہمراہ آنحضرت نماز فجر را در مسجد خیف مسجد خیف مسجدی است در منا کہ در موضع خیف واقع شدہ فلما قضی صلاتہ پس ہرگاہ بگذارد آنحضرت نماز خود را انحرف فاذا ہو برجلین فی اخری القوم برگشت آنحضرت از نماز پس ناگاہ نظر افتاد بدو مرد کہ در پس قوم و در آخر ایشان بودند لم یصلیا معہ کہ نماز نگذارد بودند ہمراہ آنحضرت فقال علی بہما پس فرمود آنحضرت برمن بیارید ہر دو را فجیئ بہما پس آوردہ شدند ہر دو ترعد فرائصہما در حالیکہ می لرزید گوشت شانہای ہر دو فقال ما منعکما ان تصلیا معنا پس فرمود آنحضرت چہ چیز منع کرد شمارا اینکہ نماز گذارید ہمراہ ما پس فقالا لا یا رسول اللہ انا کنا قد صلینا فی رحالنا پس گفتند ہر دو ای پیغمبر خدا بدرستیکہ ما بودیم کہ تحقیق گذاردہ بودیم ما نماز را در مکان فرود آمدن خویش قال فلا تفعلا پس فرمود پس مکنید مانند چنین اذا صلیتما فی رحالکما ثم اتیتما مسجد جماعۃ فصلیا معہم چون گذارید شما نماز را در دیرہای

شرح الطیب

قولہ حجتہ ای حجۃ الوداع قولہ فی مسجد الخیف ہو مسجد مشہور بمنی قال الطیبی الخیف ما انحدر من غلیظ الجبل وارتفع عن المسیل اقول کانہ سمی بہ لذلک قولہ فلما قضی صلاتہ ای اداہا وسلم منہا لا بمعنی القضاء مقابل الاداء قولہ فاذا ہو برجلین ای حاضر بہما قولہ فی اخری القوم ای فی الجہۃ الاخری منہم ای ورائہم وفی روایۃ برجلین فی اخر القوم قولہ علی بہما اسم فعل ای ایتونی بہما او احضروہما وقال الطیبی علی متعلق بمحذوف وبہما حال ای اقبل ایہا المخاطب علی آتیا بہما او اسم فعل وبہما متعلق بہ ای احضرہما عندی قولہ ترعد فرائصہما بالبناء للمجہول ای تحرک من ارعد الرجل اذا اخذتہ الرعدۃ وہی الفزع والاضطراب الفرائص جمع فریصۃ وہی اللحمۃ التی بین جنب الدابۃ وکتفہا وہی ترجف عند الخوف ای تتحرک وتضطرب المعنی یخافان من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وقال ابن سید الناس الفریصۃ لحمۃ عند نغض الکتف فی وسط الجنب عند منبض القلب وہما فریصتان ترتعدان عند الفزع قولہ فی رحالنا ای منازلنا قولہ فصلیا معہم ای مع اہل المسجد ولیس الامر للوجوب لقولہ فانہا ای الثانیۃ لکما نافلۃ وظاہرہ معارض بما ورد من النہی عن النفل بعد العصر والفجر کما فی الصحیحین لکن ما فی الصحیحین مقدم علی ما فی غیرہما لقوتہ فلا معارض ولان المانع مقدم او یحمل علی ما قبل النہی فی الاوقات المعلومۃ جمعا بین الادلۃ وکیف وقد جاء فیہ حدیث صریح اخرجہ الدارقطنی عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا صلیت فی اہلک ثم ادرکت فصلہا الا الفجر والمغرب کذا فی فتح القدیر قال الشیخ عبد الحق تفرد برفعہ سہل بن صالح الانطاکی وکان ثقۃ واذا کان کذلک فلا یضر وقفہ من وقفہ لان زیادۃ الثقۃ مقبولۃ اقول ویلحق بالفجر العصر وروی محمد فی موطئہ اخبرنا مالک عن نافع ان ابن عمر کان یقول من صلی صلوٰۃ المغرب او الصبح ثم ادرکہما فلا یعید

نور الشذی

ترعد فرائصہما قال ابن سید الناس الفریصۃ لحمۃ عند نغض الکتف فی وسط الجنب عند منبض القلب وہما فریصتان ترتعدان عند الفزع

عارضۃ الاحوذی

فتکون ازالتہا واجبۃ والخروج عن الجماعۃ لاجلہا فرض کالثوم والبصل یاکلہما المرء وکصناعۃ القصاب والخناق یلازمہا فیحدث منہا علیہ ما یضر بہ جلیسہ فیمتنع من الجماعات المشروعۃ والمناجل المطیبۃ لان لا تتاذی الملئکۃ وعمرۃ بیوت اللہ وجلساء المسلمین فی منافعہم الدینیۃ ولاجل عظم کراہیۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الرائحۃ الخبیثۃ قال لہ ازواجہ فی حال الغیرۃ من شرب العسل عند زینب اکلت مغافیر وہو نبت کریہ الرائحۃ فقال بل شربت عسلا فقلن لہ جرست نحلہ العرفط وہو ایضا نبت کریہ الرائحۃ تستبین نیۃ ...

(حاشیہ:) لخ فا

(حاشیہ:) اي النغض بالضم ويفتح غرضوف القلب قال في القاموس وفي باب الفاء الغضروف نغض الكتف ا ہ ای عند موضع حرکۃ القلب ۱۲

(حاشیہ:) ای اکلت ۱۲

عارضة الاحوذي

فی الشریعة حسن المحافظة علی الطاقة من کل طریقة

باب رد السلام علی الوضوء نافع عن ابن عمر ان رجلا سلم علی النبی صلی الله علیه وسلم وهو یبول فلم یرد علیه الاسناد هذا حدیث صحیح اتفق علیه العلماء وتمامه ان رجلا مر بالنبی صلی الله علیه وسلم وهو یبول فسلم علیه فلم یرد علیه حتی فرغ من حاجته ثم وضع یده علی الجدار ثم تیمم ورد علیه الاحکام فی خمس مسائل الاولی ان رجلا مر بالنبی صلی الله علیه وسلم فسلم علیه وهو یبول جریا علی سنة السلام وانه یبدأ بالسلام الثانیة انه سلم علیه وهو

شرح سراج احمد

خویش پس تر بیایید شما سجده جماعت را پس بگذارید شما همراه ایشان فانها لکما نافلة پس بدرستیکه این نماز که همراه جماعت بگذارید باشد برای شما نفل و زیاده و فرض از ذمه بگذاردن اول ساقط شود وفی الباب عن محجن بکسر میم وسکون حای مهمله وجیم مفتوحه چنانکه اخراج آن کرده سعید بن منصور در سنن خود وعبد الرزاق وابن دو کس اند صحابی یکی محجن بن الادرع اسلمی که در خلافت معاویه فوت شده است ابوداود ونسائی از وی اخراج نموده اند ودیگر محجن بن ابی المحجن دیلی ست وآن نیز صحابی ست قلیل الحدیث ونسائی از وی نیز اخراج کرده است ومراد از محجن درینجا ابن الادرع ست چنانکه در کنز الاعمال مصرح ست ویزید بن عامر وبیهقی از ابن عمر ونسائی وابن حبان از ابی ذر وابوعوانه ودارقطنی وطبرانی در اوسط وسعید بن منصور از انس اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث یزید بن الاسود حدیث حسن صحیح وهو قول غیر واحد من اهل العلم وبه یقول سفیان الثوری والشافعی واحمد واسحق قالوا اذا صلی الرجل وحده گفته اند ایشان چون بگذارد نماز را مردی تنها ثم ادرك الجماعة پس دریافت جماعت را فانه یعید الصلوات کلها فی الجماعة پس بدرستیکه او اعاده کند همه نماز ها را در جماعت وتخصیص به نمازی ندارد برابر ست که مغرب باشد یا صبح یا دیگر نماز واذا صلی الرجل المغرب وحده ثم ادرك الجماعة وچون بگذارد مردی نماز مغرب را تنها پس دریافت جماعت را قالوا فانه یصلیها معهم گفته اند علمای مذکوره پس بدرستیکه آن مرد بگذارد مغرب را همراه جماعت ویشفع برکعة وشفع کند یک رکعت را الضم کردن رکعت با او چراکه این نماز در حق وی نفل ست ونفل سه رکعت روا نیست ولهذا گفته اند که یک رکعت دیگر با او ضم کند تا دو شفع گردند واین خلاف مذهب امام ما ابی حنیفه است والتی صلی وحده هی المکتوبة عندهم وآن نمازی که گذارده او تنها آن نماز فرض او باشد نزد ائمه مذکورین **باب** ما جاء فی الجماعة فی مسجد قد صلی فیه مرة باب ست در بیان انچه آمده است درحق ادا کردن نماز بجماعت در مسجدی که تحقیق گذارده شده باشد دران مسجد یکبار نماز بجماعت حدثنا هناد نا عبدة عن سعید بن ابی عروبة عن سلیمان الناجی بنون وجیم واو سلیمان بن الاسود ناجی بصری ابو محمد صدوق از سادسه بود عن ابی المتوکل عن ابی سعید قال گفت ابو سعید خدری جاء رجل وقد صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

لهما غیر ما قد صلاها **قوله** وفی الباب عن محجن روی عنه انه کان فی مجلس رسول الله صلی الله علیه وسلم فاذن بالصلوة فقام رسول الله صلی الله علیه وسلم فصلی ورجع ومحجن فی مجلسه فقال ما منعك ان تصلی بالناس الست برجل مسلم قال بلی ولکنی کنت قد صلیت مع اهلی فقال له اذا جئت الی المسجد واقیمت الصلوة فصل مع الناس وان کنت قد صلیت اخرجه مالك والنسائی واما حدیث یزید بن عامر فاخرجه ابوداود قال جئت رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو فی الصلوة فلما انصرف رآنی جالسا فقال الم تسلم یا یزید قلت بلی یا رسول الله قد اسلمت قال وما منعك ان تدخل مع الناس فی صلاتهم قال انی کنت قد صلیت فی منزلی احسب ان قد صلیتم فقال اذا جئت الصلوة فوجدت الناس فصل معهم وان کنت قد صلیت تکن لك نافلة وهذه مکتوبة ای المشار الیه بقوله وان کنت قد صلیت لقرب المرجع وهی الصلوة الاولی وزاد فی الآثار لمحمد واجعلوا الاولی فریضة وهذه نافلة قال محمد وبه ناخذ وهو قول ابی حنیفة **باب** ما جاء فی الجماعة فی مسجد قد صلی فیه مرة

شرح سراج احمد

آمد مردی در مسجد شریف درحالیکه تحقیق گذارده بود آنحضرت نماز را فقال ایکو یتجر علی هذا و در بعضی نسخه یا تجر نیز آمده است پس فرمود کدام کس است از شما که تصدق کند برین مرد و طلب کند ثواب آن را از حق تعالی در اقتدا کردن به پس این مرد چون این مرد بسبب وی جماعت یابد گویا که او برو تصدق کرد و سعید بن منصور از ابی عثمان هندی باین عبارت اخراج کرده است که ان رجلا دخل المسجد یصلی وقد صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم الا رجل تصدق علی هذا فیصلی معه انتهی فقام رجل وصلی معه پس برخاست مردی و بگذارد نماز را همراه او و آن مرد ابوبکر صدیق بود و فی الباب عن ابی امامة الباهلی وابی موسی الاشعری والحکم بن عمیر بتصغیر عمر قال ابو عیسی و حدیث ابی سعید حدیث حسن و هو قول غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم من التابعین قالوا لا باس ان یصلی القوم جماعة فی مسجد گفته اند گروهی از صحابه و تابعین که باک ندارد اینکه بگذارند گروهی نماز را بجماعت در مسجدی قد صلی فیه جماعة درحالیکه تحقیق گذارده بودند دران مسجد نماز را بجماعت

شرح ابی الطیب

قوله ایکو یتجر علی هذا فی النهایة وغیرها الروایة یا تجر من الاجر والهمزة لا تدغم فی التاء فان صح فیها یتجر فیکون من التجارة لا الاجر کانه بصلاته معه حصل لنفسه تجارة ای مکسب انتهی قلت هو منقوض بما حققت فی باب ماجاء فی الحائض والجنب فی قول عائشة ان تخطیة اتزر خطأ قال فی المفصل قول من قال فاتزر بالتشدید خطأ وقال الکرمانی فاتزر فی قول عائشة وهی من فصحاء العرب حجة فالمخطی مخطی انتهی و قوله تعالی واتخذ الله ابراهیم خلیلا من اتخذ فقولهم لا تدغم الهمزة فی التاء لا وجه له فعلی هذا معنی قوله ایکو یتجر علی هذا یطلب الاجرة علی هذا و فی القاموس اتجر طلب الاجر وعلی کل تقدیر علی متعلق بیتجر علی تضمین معنی التصدق ای ایکم یطلب الاجر من الله تعالی متصدقا علی هذا او یکتسب لفائدة متصدقا علی هذا و فی بعض الروایات الا رجل یتصدق علی هذا او علی بمعنی من لان بعض الحروف یاتی بمعنی بعض ای ایکم یطلب الاجر من صلاته مع هذا او ایکم یکتسب الاجر من هذا ثم قولهم الروایة یا تجر یرده ضبط المتقنین کالشیخ النسخ بلا همزة بین الیاء المنقوطة باثنتین من تحت والتاء المنقوطة من فوق **قوله** فقام رجل هو ابوبکر الصدیق رواه ابن ابی شیبة عن الحسن مرسلا **قوله** قالوا لا باس ان یصلی القوم الخ ویؤیده ما روی البخاری عن انس تعلیقا وابو یعلی موصولا انه جاء انس الی مسجد قد صلی فیه فاذن واقام وصلی جماعة فی روایة البیهقی انه مسجد بنی رفاعة وانه جاء فی عشرین من فتیانه وفی روایة ابی یعلی انه مسجد بنی ثعلبة

قوت المغتذی

ایکو یتجر علی هذا قال فی النهایة الروایة انما هی یأتجر من الاجر والهمزة لا تدغم فی التاء وان صح فیها یتجر فیکون من التجارة لا الاجر کانه بصلاته معه حصل لنفسه تجارة ای مکسب فقام رجل وصلی معه قال ابن سید الناس هذا الرجل الذی قام هو ابوبکر الصدیق رواه ابن ابی شیبة عن الحسن مرسلا

عارضة الاحوذی

یبول فلم ینکر ذلک علیه رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی فرغ ولو کان مکروها منتقلا لغیره وما اقره علیه الثالثة فترک الکلام بذکر الله عزوجل علی قضاء الحاجة وقد تقدم ذلک فی آدابها الرابعة ان النبی صلی الله علیه وسلم تیمم لذکر الله وذکر الله علی الطهارة افضل ولا سیما اذا کان دعاء کما تقدم فی قوله لا یقبل الله صلوة بغیر طهور وقد کان مالک لا یقرأ علیه شئ رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی یتوضأ الخامسة یتمسح علی الجدار وهو من تجارة او لبن مصنوع وفی ذلک رد علی الشافعی

شرح سراج احمد

گروہی یعنی جماعت ثانی و ثالث نیز رواست وبه یقول احمد و اسحق و باین قائل گشته است امام احمد و اسحق عام ست ازینکه برای آن مسجد مؤذن و امام مقرر باشد یا نه وقال آخرون من اهل العلم یصلون فرادی وگفته اند گروہی دیگر از اہل علم که بگذارند نماز را تنہا بی جماعت وبه یقول سفیان و ابن المبارك و مالك و الشافعی یختارون الصلوة فرادی اختیار کرده اند گذاردن نماز را تنہا و در شرح منیة المصلی نوشته است واذا لم یکن للمسجد امام و مؤذن راتب فلا یکره تکرار الجماعة فیه باذان و اقامة عندنا بل هو الافضل اما لو کان له امام و مؤذن فیکره تکرار الجماعة فیه باذان و اقامة عندنا و عن ابی حنیفة لو کانت الجماعة الثانیة اکثر من ثلثة یکره التکرار و الا فلا و عن ابی یوسف اذا لم یکن علی هیأة الاولی لایکره و الا یکره وهو الصحیح **باب** ماجاء فی فضل العشاء والفجر فی جماعة باب ست در بیان آنچه آمده است در فضیلت گذاردن نماز عشاء و فجر در جماعت حدثنا محمود بن غیلان نا بشر بن السری نا سفیان عن عثمان بن حکیم بن عباد بن ضیف الانصاری اوسی ابوسهل المدنی ثم الکوفی ثقه از خامسه بود عن عبدالرحمن بن ابی عمرة عن عثمان بن عفان رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من شهد العشاء فی جماعة فرمود آنحضرت ہر که حاضر شود نماز عشاء را در جماعت کان له قیام نصف لیلة باشد مر او را مزد و ثواب قیام نیم شب و در بعضی نسخه کقیام نصف لیلة آمده است ومن صلی العشاء والفجر فی جماعة کان له کقیام لیلة و ہر که بگذارد نماز عشاء و فجر ہر دو را بالجماعت در مسجد باشد مر او را ہمچو ثواب بر پا داشتن تمام شب وفی الباب عن ابن عمر اخراج آن کرده طبرانی در اوسط و ابی هریرة اخراج آن کرده احمد و انس اخراج آن کرده بیهقی و عمارة بن ابی رویبة بضم را و فتح واو و سکون مثناة تحتیه و موحده و جندب و ابی بن کعب و ابی موسی الاشعری و بریدة بلفظ تصغیر ست حدثنا محمد بن بشار نا یزید بن هارون نا داود بن ابی هند القشیری مولاهم ابوبکر و ابومحمد البصری ثقه متقن بود در آخر عمر وہم شده بود و از خامسه است در سنه اربعین و مائة وفات کرد و گویند پیش ازان عن الحسن البصری عن جندب بن سفیان بجلی العلقمی ابوعبدالله و سفیان جد اوست و پدر او عبدالله بود و گاه او را نسبت به پدر کرده میشد و گاه بجد صحابی ست در کوفه بود و انتقال کرد به بصره پستر بیرون شد ازوی و در فتنه عبدالله بن الزبیر پس از چار سال ازان

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی فضل العشاء والفجر فی جماعة **قوله** من شهد العشاء فی جماعة کان له قیام نصف لیلة منصوب علی انه خبر کان و اسمه ضمیر عائد الی الشهود المفهوم من شهد ای کان ذلك المشهود له کقیام نصف لیلة بالصلوة والذکر بقرینة مقابله وهو کقیام لیلة لما فی حضورة العشاء سیما مع الجماعة المستدعیة للسعی الی المسجد من المشقة الناشئ تحملها عن کمال الاخلاص و ظهور الخوف وهو یوجب کثرة الثواب ویحتمل الرفع بتقدیر کان له اجر قیام نصف لیلة و اما قوله کقیام لیلة فعلی قیاس التقدیر الاول ظاهر و علی قیاس التقدیر الثانی فالکاف زائدة و المضاف محذوف فیؤل الی الاول ویحتمل ان یکون اسما بمعنی المثل والمضاف محذوف و التقدیر کان له مثل اجر قیام لیلة **قوله** کقیام لیلة ای کاملة لما فی مسلم فکانما صلی اللیل کله ظاهره انه بانضمام ثلث النصف بقرینة اعادة ذکر العشاء مع الفجر بخلاف روایة مسلم ومن صلی الصبح فی جماعة فکانما صلی اللیل کله فانها تحتمل لاحتمال الاول ویحتمل ان الصبح وحدها بقیام اللیل کله اشارة الی انها افضل من العشاء فانها اشق و اصعب علی النفس و اشد علی الشیطان فان ترك النوم بعد الدخول فیه اشق من ارادة الدخول فیه ابتداء

عارضة الاحوذی

لایدبیغ الا بالتراب الطاهر المثبت و سیأتی ذلك فی کتاب التیمم موضحا ان شاء الله **باب** سؤر الکلب ذکر عن ابن سیرین عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال یغسل الاناء اذا ولغ فیه الکلب سبع مرات اولاهن او اخرهن بالتراب فاذا ولغت فیه الهرة غسل مرة حسن صحیح وذکر حدیث الموطأ عن ابی قتادة الاسناد هذا حدیث رواه جماعة منهم ابوهریرة و عبدالله ابن مغفل فاما حدیث ابن مغفل فرواه ابن ابی شیبة و رواه ابوداود و اللفظ له حدثنا احمد بن حنبل نا یحیی بن سعید

شرح سراج احمد

قوت کردہ شد عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من صلی الصبح فهو فی ذمة الله فرمود آنحضرت ہر کہ بگذارد نماز صبح پس آنکس در عہد و امان خدا باشد فلا تخفروا الله فی ذمته پس باید کہ سبک نہ پندارید خدای تعالی را در ذمہ وی یعنی مشکنید عہد او را و در روایت

مسلم فلا يطلبنكم الله من ذمته بشئ آمدہ است قال ابو عیسی حدیث عثمان حدیث حسن صحیح وقد روی هذا الحدیث

عن عبد الرحمن بن ابی عمرة عن عثمان موقوفا و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از عبد الرحمن بن عمرہ از امیر المؤمنین عثمان موقوف وروی من غیر وجه عن عثمان مرفوعا و روایت کردہ شدہ است از بسیار طرق از عثمان مرفوعاً

حدثنا عباس العنبری نا یحیی بن کثیر ابو غسان العنبری عن اسمعیل الکحال در تقریب است اسمعیل بن سلیمان الکحال الضبی یا الیشکری ابو سلیمان بصری صدوق بود خطا میکرد از سابعہ بود عن عبد الله بن اوس الخزاعی لین الحدیث از رابعہ بود

عن بریدة الاسلمی بریدہ بتصغیر است ابن الحصیب ابو سہل صحابی است اسلام آورد پیش از بدر در سنہ ثلث وستین وفات یافت

عن النبی صلی الله علیه وسلم قال فرمود آنحضرت بشر المشائین فی الظلم الی المساجد بشارت دہ روندگان را در تاریکی بسوی مسجدہا برای ادای نماز عشا بجماعت بالنور التام یوم القیمة بنور کامل در روز قیامت هذا حدیث غریب مصنف گوید این حدیثی است غریب کہ بطرق متعددہ مروی نگشتہ است **باب ما جاء فی فضل الصف الاول** باب است

شرح ابی الطیب

قوله فهو فی ذمة الله ای عهده وامانه فی الدنیا فلا یتعرض لماله ودمه وعرضه ای یجب علیکم عدم التعرض لوما وقید بعض العلماء الصلوة بالاخلاص **قوله** فلا تخفروا الله فی ذمته ای لا تزیلوا من الله فی محل امنه و امانه قال فی النهایة خفرت الرجل اجرته یعنی امنته واخفرته اذا نقضت عهده وذمامه والهمزة فیه للازالة ای ازلت خفارته کا شکیته اذا ازلت شکواه وهو المراد فی الحدیث **قوله** بشر المشائین جمع مشاء وهو کثیر المشی لانه صیغة المبالغة فالظاهر ان المراد به من کثر مشیه ویعتاده ذلک لا من اتفق منه المشی مرة او مرتین **قوله** فی الظلم بضم الظاء جمع الظلمة قیل لو مشی فی الظلام بضوء لدفع آفات الظلام فالجزاء بحاله والا فلا قال ابن مالک **قوله** بالنور التام یوم القیامة متعلق ببشر وفی وصف النور بالتام وتقییده بیوم القیمة تلمیح الی وجه المؤمنین یوم القیمة فی قوله تعالی نورهم یسعی بین ایدیهم وبایمانهم یقولون ربنا اتمم لنا نورنا والی وجه المنافقین انظرونا نقتبس من نورکم ویشمل الحدیث العشاء والصبح بناء علی انهما یؤدیان فی الظلمة او المصلی یاتی الیهما فی الظلمة ولو کانت صلوة الفجر تؤدی فی الاسفار عند من یقول به **باب ما جاء فی فضل الصف الاول**

قوت المغتذی

فلا تخفروا الله فی ذمته قال فی النهایة خفرت الرجل اجرته واخفرته اذا نقضت عهده وذمامه والهمزة فیه للازالة ای ازلت خفارته کا شکیته اذا ازلت شکواه وهو المراد فی الحدیث بشر المشائین فی الظلم الی المساجد بالنور التام یوم القیمة هذا من الخطاب العام ولم یرد به امرء واحد بعینه

عارضة الاحوذی

قال الاحوذی ثنا شعبة عن ابی التیاح سمعت مطرفا یحدث عن ابن مغفل ان رسول الله صلی الله علیه وسلم امر بقتل الکلاب ثم قال ما لهم ولها فرخص فی کلب الصید وفی کلب الماشیة وقال اذا ولغ الکلب فی الاناء فاغسلوه سبع مرات والثامنة عفروه بالتراب هذا سند صحیح لا غبار علیه واما حدیث ابی هریرة فرواه جماعة فی الصحیح منهم محمد بن سیرین وابو صالح وابو رزین والاعرج وثابت بن منبه وقصته فی حدیث ابی صالح وابی رزین اذا ولغ الکلب فی اناء احدکم فلیرقه ثم لیغسله سبع مرات وفی بعض طرقه عباسا فلیرقه ثم اناه الاخری

شرح سراج احمد

دربیان انچه آمده است درفضیلت صف اول حدثنا قتیبة نا عبد العزیز بن محمد عن سهیل بن ابی صالح ذکوان السمان ابو یزید المدنی صدوق بود در آخر عمر تغییری در حفظ او راه یافته بود درروایت از وی کرده بخاری مقرونا وتعلیقا از سادسه بود درخلافت منصور وفات کرد عن ابیه ذکوان ابو صالح السمان الزیات مدنی ثقة ثبت بود وزیت بکوفه برای فروخت می برد از ثالثه است در سنه احدی ومائة وفات کرد عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم خیر صفوف الرجال اولها فرمود آنحضرت بهترین صفهای مردم اول ونخستین صفها است وشرها آخرها وبدترین صفهای مردان پسین آنها اند وخیر صفوف النساء آخرها وشرها اولها وبهترین صفهای زنان پسین آنها است وبدترین صفهای زنان پیشین آنها است یعنی مردان را باید که در پیش صف بند ند ومتقدم بایستند وصف زنان وزنان پس ومتاخر از مردان شوند الباب

شرح ابی الطیب

قوله خیر صفوف الرجال اولها لقربهم من الامام وبعدهم من النساء **قوله** وشرها آخرها لقربهم من النساء وبعدهم من الامام والمراد بالخیر کثرة الثواب فان الصف الاول اعلم بحال الامام فیکون متابعته اکثر وثوابه اوفر **قوله** وخیر صفوف النساء آخرها وشرها اولها اما الاول فلبعدهن من الرجال واما الثانی فلقربهن من الرجال وقال ابن مالک لان مرتبة النساء متاخرة عن مرتبة الذکور فیکون آخر الصفوف الیق بمرتبتهن وقال الطیبی الرجال مامورون بالتقدم فمن کان اکثر تقدما فهو اشد تعظیما لامر الشرع فیحصل له من الفضیلة مالا یحصل لغیره واما النساء فمامورات بالاحتجاب بل بالتاخر للخبر المشهور اخروهن کما اخرهن الله تعالی فهی لذلک شر من اللاتی تکون فی الصف الاخیر قاله بعض الشراح وقال السیوطی وانما کان ذلک لان الصف الاول من صفوف الرجال مختص بکمال الاوصاف ومختص بکمال الضبط عن الامام والاقتداء به والتبلیغ عنه وکل ذلک معدوم فی النساء فاقتضی ذلک تاخیرهن یعنی فکان آخر الصفوف اولی لهن واما الصف الاول من صفوف النساء فانما کان شرا من آخرها لما فیه من مقاربة انفاس الرجال للنساء فقد یخاف ان تشوش المرأة علی الرجل والرجل علی المرأة

قوت المغتذی

خیر صفوف الرجال اولها قال ابن سید الناس یعنی اکثرها اجرا وشرها آخرها یعنی اقلها اجرا وکذا المعنی فی صفوف النساء وانما کان ذلک لان الصف الاول من صفوف الرجال مختص بکمال الاوصاف ومختص بکمال الضبط عن الامام والاقتداء به والتبلیغ عنه وکل ذلک معدوم فی النساء فاقتضی ذلک تاخیرهن واما الصف الاول من صفوف النساء فانما کان شرا من آخرها لما فیه من مقاربة انفاس الرجال للنساء فقد یخاف ان تشوش المرأة علی الرجل والرجل علی المرأة وهذا القول فی تفضیل التقدیم فی حق الرجال علی اطلاقه واما القول فی صفوف النساء فلیس علی اطلاقه وانما هو حیث یکن مع الرجال فاما صفوف النساء اذا لم یکن مع رجال فاولها خیرها والقول فیها کالقول فی صفوف الرجال سواء انتهی وقال القاضی عیاض فی معنی قوله وشر صفوف الرجال آخرها قد یکون سماه شرا لمخالفة امره فیها وتحذیرا من فعل المنافقین بتاخرهم عنه وعن سماع ما یاتی به

عارضة الاحوذی

قصه عتبة اذا شرب الکلب فی اناء احدکم فلیغسله سبع مرات واما حدیث همام فنصه طهور اناء احدکم اذا ولغ الکلب فیه ان یغسله سبع مرات وقال ابو داود عن ابی هریرة اذا ولغ الکلب فی اناء احدکم فاغسلوه سبع مرات السابعة فی التراب وفی روایة اولاهن وعفروا الثامنة بالتراب غریبه الولوغ للسباع والکلاب کالشرب لبنی ادم وقد یستعمل الشرب فی السباع ولا یستعمل الولوغ فی الآدمی وقال ابو عبید الولوغ بضم الواو الشرب فان اکثر ذلک فهو بفتح الواو الاحکام هذا الباب من الامهات یجمع نقه

شرح سراج احمد

عن جابر بن سمرۃ چنانکہ اخراج آن کردہ امام احمد و مسلم و ابوداود و نسائی و ابن ماجہ بعبارت الا تصفون کما تصف الملائکۃ عند ربہا یتمون الصفوف الاول و یتراصون فی الصف و ابن عباس اخراج آن کردہ طبرانی بلفظ خیر صفوف الرجال اولہا و خیر صفوف النساء آخرہا و شرہا اولہا و ابی سعید الخدری و ابی بن کعب اخراج آن کردہ حاکم و عائشۃ اخراج آن کردہ ابوداود بلفظ لا یزال قوم یتاخرون عن الصف الاول حتی یؤخرہم اللہ فی النار و العرباض بن ساریۃ اخراج آن کردہ نسائی و ابن ابی شیبہ بلفظ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی علی الصف الاول المتقدم ثلاثا و علی الثانی واحدۃ و انس اخراج آن کردہ ابوداود و نسائی و احمد و ابن حبان و ابن خزیمہ و ضیا و از دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است چنانکہ اخراج کردہ امام احمد و نسائی و ضیا و ابوداود و طبرانی و بزار و سنا از براء بالفاظ مختلفہ و طبرانی و حاکم از ابن مسعود و ابو الشیخ از ابی ہریرہ و عبد الرزاق از زید بن اسلم مرفوع و از عثمان بن عفان موقوف و ابن ماجہ از عبد الرحمن بن عوف و طبرانی از نعمان بن بشیر و بزار از جابر و احمد و طبرانی از سمرہ و طبرانی از واثلہ بن الاسقع و ابو الشیخ از ابن عمر و بزار از ابی جحیفہ و ابن ابی شیبہ از عروہ بن الزبیر مرسل و ابن نصر از راشد بن سعید مرسل قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح و قد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یستغفر للصف الاول ثلاثا و للثانی مرۃ و تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت باین عبارت مذکورہ یعنی عبارت آن است کہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ طلب مغفرت و آمرزش میخواست برای صف اول سہ بار و برای صف ثانی یک بار چنانکہ اخراج آن کردہ نسائی و ابن ابی شیبہ از عرباض بن ساریہ و قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم و فرمود آنحضرت و این حدیث دیگر است در فضیلت صف اول لو ان الناس یعلمون ما فی النداء و الصف الاول اگر بدرستیکہ مردم بدانند آنچہ ثواب است در اذان گفتن

شرح ابی الطیب

قولہ و قد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بصیغۃ المجہول اشارۃ الی التضعیف فیفید ضعف الحدیث لکن روی النسائی عن العرباض بن ساریۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی علی الصف الاول ثلثۃ و علی الثانی واحدۃ **قولہ** و قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم صیغۃ جزم فتفید صحۃ الحدیث **قولہ** ما فی النداء و الصف الاول یعنی من الثواب فی الفضل و باعتبارہ افرد ضمیر علیہ فلا یرد انہ ینبغی ان یقول علیہما

قوت المغتذی

لو ان الناس یعلمون ما فی النداء و الصف الاول ثم لم یجدوا الا ان یستہموا علیہ افرد الضمیر مع عودہ الی اثنین لانہ علی معنی ذلک الثواب کما قال رؤبۃ فیہا خطوط من سواد و بلق کانہ فی الجلد تولیع البہق و الاستہام الاقتراع و قیل الترامی بالسہام قال ابن سید الناس و اختلفوا ہل المراد بالنداء ہنا النداء للجمعۃ فقط او لہا و لغیرہا و الی الاول ذہب الداودی و الی الثانی ذہب الجمہور لتسون صفوفکم او لیخالفن اللہ بین وجوہکم قال فی النہایۃ یرید ان کلا منہم یصرف وجہہ عن الآخر و یوقع بینہم التباغض فان اقبال الوجہ علی الوجہ من اثر المودۃ و الالفۃ و قیل اراد بہا تحویلہا الی الادبار و قیل تغییر صورہا الی صور اخری

عارضۃ الاحوذی

و تکثر مسائلہ من الحدیث المختلف فیہ و ما تضمن من الفاظہ و فیہ عشر مسائل الاولی النظر فی الکلب ہل ہو طاہر و نجس فقال الشافعی و ابو حنیفۃ ہو نجس و ذکر لنا فخر الاسلام فی الدرس عن جمال الاسلام ان ابا الہیثم الخراسانی من ائمۃ الحنفیۃ ذکر عن ابی حنیفۃ ان الکلب طاہر و نجاستہ قال احمد و ابو ثور و ابو عبید و سحنون ذکرہ القاضی عبد الوہاب عنہ و شک ابن الماجشون و غیرہ و قال مالک ہو طاہر و کذلک سائر الحیوان و دلیل الطہارۃ الحیوۃ و ذلک ان الشاۃ تکون حیۃ فتکون طاہرۃ و اذا ماتت کانت نجسۃ فاذا ذکیت کانت طاہرۃ

شرح سراج احمد

ودر صف اول ثم لم یجدوا الا ان یستهموا علیه لاستهموا علیه پس نیابند مردم ندا وصف اول را مگر بقرعه انداختن بروی هر آئینه قرعه اندازند بروی چنانکه اخراج آن کرده ابوداود وابن ماجه از ابی هریره ومصنف نیز از ابی هریره اخراج آن کرده چنانکه میگوید حدثنا بذلك اسحق بن موسی الانصاری نا معن نا مالك ح وثنا قتیبة عن مالك عن سمی بلفظ تصغیر ست عن ابی صالح عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم مثله **باب** ما جاء فی اقامة الصفوف باب ست دربیان آنچه آمده است در قائم کردن صفها وبرابر ایستاده کردن مردم بی پس وپیش که پایهای مردم همه برابر باشند حدثنا قتیبة نا ابو عوانة عن سماك بن حرب عن النعمان بن بشیر بضم نون وبشیر بفتح موحده وکسر شین معجمه ابن سعد بن ثعلبه ابن خلاس انصاری خزرجی کوفی صحابی ابن صحابی ابن الصحابیه بود واو اول مولود بود در انصار پس از هجرت بچهار ماه قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یسوی صفوفنا گفت نعمان بود آنحضرت که برابر میکرد صفهای ما را فخرج یوما فرای رجلا خارجا صدره عن القوم پس بیرون شد آنحضرت روزی از جای ایستادن خود پس دید مردی را که بیرون کننده بود سینه خود را از قوم فقال لتسون صفوفکم پس فرمود آنحضرت هر آئینه برابر کنید صفها را او لیخالفن الله بین وجوهکم یا آنکه تحقیق مخالفت می اندازد خدای تعالی درمیان ذاتهای شما چنانکه در حدیث ابی مسعود ست که اختلاف نکنید که مختلف گردد دلهای شما وآن بسبب این ست که در اختلاف تقدم وتاخر وتفوق بعضی بر بعضی تنافر قلوب وحدوث کینه ووحشت

شرح ابی الطیب

قوله ثم لم یجدوا الا ان یستهموا مفعول لم یجدوا محذوف وکذا المستثنی منه والتقدیر ثم لم یجدوا سبیلا وتمکنا لازدحامهم ولاجتماعهم علی تحصیله بشیء من الاشیاء الا بالقرعة لاستهموا ای لاقرعوا وقد یقال انهم یعلمون ذلك باخبار الصادق وهم بسبیل من تحصیله بلا قرعة ومع ذلك لا یحصلون فما معنی الحدیث یقال کان المراد بالحدیث تعظیم ما فیهما من الاجر وتکثیره بطریق الکنایة من غیر قصد الی الاخبار عن الناس بانهم یحصلونه علی تقدیر العلم ویحتمل ان یکون المراد لو یعلمون ذلك معاینة اذ لیس الخبر کالعیان او لو یعلمون تفصیلا وبالخبر علموا اجمالا او لو علموا وترکوا الغفلة لتنازعوا فی النداء والصف الاول **باب** ما جاء فی اقامة الصفوف **قوله** لتسون صفوفکم او لیخالفن الله بین وجوهکم الفعل الاول بصیغة الجمع ولهذا ضم الواو والثانی بالافراد ولهذا فتحت الفاء واللام فی قوله لتسون هی التی یتلقی بها القسم ولکونه جوابا لقسم اکده بالنون المشددة واو للعطف لاحد الشیئین یعنی احد الامرین واقع لا محالة اما التسویة واما المخالفة بین الوجوه وهی کنایة عن المهاجرة والمعاداة لان عادة المعادین اعراض کل عن الآخر ومهاجرة کل عن الثانی وهو علی حذف المضاف والتقدیر او لیخالفن الله بین وجوه قلوبکم بان یرفع التالف والتحابب والحکمة فی النهی ان المتقدم عن الصف یفوق المتاخر وذلك یؤدی الی وقوع الضغینة و قال المظهر یعنی ادب الظاهر علامة ادب الباطن فان لم تطیعوا امر الله ورسوله فی الظاهر یؤدی ذلك الی اختلاف القلوب فیورث کدورة فیسری ذلك الی ظاهرکم فیقع بینکم عداوة بحیث یعرض بعضکم عن بعض وقیل معنی مخالفة الوجوه تحولها الی الادبار او تغییر صورها الی صور اخری فیکون محمولا علی التهدید

عارضة الاحوذی

لان الذکاة تخلف الحیوة فان قیل لو کان طاهرا لاکل لحمه کالشاة قلنا سنبین ذلك فی کتاب الاطعمة ان شاء الله ثم هذا یبطل بالآدمی فانه طاهر ولا یوکل لحمه فان قیل روی عن النبی صلی الله علیه وسلم کما تقدم طهور اناء احدکم اذا ولغ الکلب فیه ان یغسله سبعا والطهارة تقابل النجاسة قلنا لا یصح ما ذکرتم بل یرد علی المحل النجس وعلی الطاهر قال الله تعالی وان کنتم جنبا فاطهروا وقال النبی صلی الله علیه وسلم لا یقبل الله صلوة بغیر طهور وقال فاغسلوا وجوهکم ولیس هنالك نجاسة وقال کما تقدم فی السواك للفم وقال

شرح سراج احمد

واثارت عداوت ست وشاید که آن منجر گردد باختلاف کلمۂ دین واختلال شوکت اسلام یا در ترک طاعت و امتثال امر خدا ورسول وطریان ظلمت وکدورت ست بر قلوب که سرایت میکند بظاہر باوجود آنکه شاید که در وی سرّی وخاصیتی باشد در حدوث اختلاف چنانکه از سیاق احادیث ظاہر میگردد وبعضی میگویند مراد بمخالفت وجوه آنست که بگرداند آنرا الله تعالی بجانب پشتها یا مسخ کند بصورت بعضی حیوانات چنانکه در مخالفت امام واقع شده است که نمی ترسد آنکه برمی دارد سر پیش از امام که بگرداند سر او را مانند سر حمار بدانکه مراد بتسویۂ صف آنست که متصل باشند ودرمیان فرجه نگذارند ولیس وپیش نایستند واگر صفوف متعدده باشند بر سمت واحد قیام نمایند در رنگ خطوط متوازیه که بعد درمیان ایشان برابر باشد ورعایت ترتیب نمایند واین از آداب ظاہر ست که ترک آن موجب اختلال احوال باطنه است کذا قالوا الظاہر عنوان الباطن وفی الباب عن جابر بن سمرة اخرجه احمد وابوداود ومسلم والنسائی وابن ماجه والبراء اخرجه ابوداود وجابر بن عبد الله وانس اخرجه البیهقی بلفظ استووا واعدلوا صفوفکم واخرج مسلم عنه بلفظ اتموا الصفوف فانی اراکم خلف ظہری وابی ہریرة اخرجه مسلم بلفظ اقیموا الصف فی الصلوة فان اقامة الصف فی حسن الصلوة وعائشة اخرجه ابوداود قال ابو عیسی حدیث النعمان بن بشیر حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال وروایت کرده شده است از آنحضرت که او فرمود من تمام الصلوة اقامة الصف از جمله تمامیت نماز اقامت صف ست یعنی برابر ساز ید صفهای خود را از برای آنکه تسویۂ صفوف از جملہ اقامت نماز ست که امر کرده شده است بدان و مدح کرده شده است در آیات کثیره اخراج کرده این را شیخین از انس وروی عن عمر انه کان یوکل رجلا باقامة الصفوف وروایت کرده شده است از امیر المؤمنین عمر بدرستیکه او بود که موکل میکرد مردی را باقامت صفها ولا یکبر وتکبیر نماز نمیکرد عمر بن الخطاب حتی یخبر ان الصفوف قد استوت تا آنکه خبر کرده میشد عمر بن الخطاب که بدرستیکه صفها تحقیق برابر شدند ازین حدیث برآمد که تحریمه نباید کرد امام را تا آنکه صفها برابر گردند اگرچه اقامت تمام شود وروی عن علی وعثمان وروایت کرده شده است از امیر المؤمنین عثمان وعلی مرتضی رضی الله عنهما انهما کانا یتعاهدان ذلك بدرستیکه هر دو بودند که تعاهد میکردند به تسویۂ صفوف ویقولان ومی گفتند هر دو استووا برابر شوید وکان علی یقول وبود علی مرتضی که میگفت تقدم یا فلان پیش شوای فلان اگر پس می بود وتاخر یا فلان پس شوای فلان اگر پیش می بود **باب** ما جاء لیلینی منکم اولوا الاحلام والنهی باب ست دربیان آنچه آمده است که باید که متصل من

شرح ابی الطیب

باب ما جاء لیلنی منکم اولوا الاحلام والنهی **قوله** لیلنی منکم بکسر اللامین وتخفیف النون من غیر یاء قبل النون ویجوز اثبات الیاء مع تشدید النون علی التوکید والولی القرب والدنو ای لیقرب منی اولوا الاحلام

قوت المغتذی

نی منکم اولوا الاحلام والنهی قال ابن سید الناس الاحلام والنهی بمعنی واحد وهی العقول وقال بعضهم المراد باولی الاحلام البالغون وباولی النهی العقلاء فعلی الاول یکون العطف فیه من باب قوله + والفی قولها کذبا ومینا + وهو ان اللفظ قائم مقام تغایر المعنی وهو کثیر فی الکلام وعلی الثانی یکون لکل لفظ معنی مستقل

عارضة الاحوذی

خل من اموالهم صدقة تطهرهم وحقیقة المسألة ان لفظ النجاسة یقتضی الطهارة واما لفظ الطهارة فلا یقتضی النجاسة خاصة فانقلب علیهم الامر والدلیل علی انه محل عری عن النجاسة ههنا ذکر العدد فیه وخلط التراب معه وهذا یدل علی انه طاهر عبادة فان غسل النجاسة لا یکون فیه عدد ولا مدخل للتراب علیه فان قیل لا عبادة علی الاناء وانما النجاسة قلنا العبادة علی مستعمل الاناء کما علیه ان یتوضأ اذا لمس النساء او ذکره فان قیل انما جعلت بالعدد ونزید فیه التراب تغلیظا قلنا البول والغائط احق

شرح سراج احمد

بایستند دنماز خداوند بلوغ وعقل حدثنا نصر بن علی الجهضمی نا یزید بن زریع نا خالد الحذاء عن ابی معشر عن ابراهیم عن علقمة عن عبداللہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال روایت میکند عبداللہ بن مسعود از آنحضرت کہ فرمود لیلنی بحذف یا وتخفیف نون ودر بعضی نسخہ لیلینی بثبوت یا ونون تاکید وبعضی روات بثبوت یا وسکون وی نیز روایت کردہ اند وگفتہ اند کہ غلط است وصواب آنست کہ صحیح ست ولیکن نادرست زیرا کہ رفع مضارع درمقام جزم وعکس لغتی صحیح ست منکم اولو الاحلام والنهی بیان ترتیب صفوف میکنند ومیفرمایند باید کہ متصل شوند مردان درصف اول بایستند خداوندان بلوغ وعقل احلام گاہی جمع حلم گیرند بکسر حا بمعنی تثبت ووقار وحقیقت حلم حفظ نفس ست نزد ہیجان غضب وبعقل نیز تعبیر کنند باعتبار لزوم وگاہی جمع حلم گویند بضم بمعنی خواب بالغ ونہی بضم نون وفتح ہا جمع نہیہ بمعنی عقل زیرا کہ وی ناہی ست مرد را از کار ناشایستہ پس معنی اول از قبیل تاکید وتفسیر بود وحکمت در ایلای اہل عقل وفضل آنست کہ تا یاد گیرند کیفیت صلوۃ واحکام آنرا وبرسانند بامت ثم الذین یلونهم پس تر آن کسانیکہ متصل اند بایشان نزدیک در رتبہ چنانکہ صبیان وآنہا کہ قریب بلوغ اند کہ ایشان را مراہق گویند ثم الذین یلونهم پس تر آن کسانیکہ نزدیک اند بایشان چنانکہ خنثی کہ علامت مردی وزنی ہر دو دارند ومتعین ست کہ بعد از وی صف نسا خواہد بود ولا تختلفوا فتختلف قلوبکم واختلاف نکنید پس مختلف گردد دلہای شما بدانکہ ذکر کردہ است

شرح ابی الطیب

والمراد ترتیب القیام فی الصفوف وروی انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یعجبہ ان یلیہ المهاجرون والانصار لیحفظوا عنہ کما سیاتی **قولہ** اولو الاحلام والنهی فاولو الاحلام هم العقلاء وقیل البالغون والنهی بضم النون العقول فعلی تقدیر ان اولی الاحلام العقلاء یکون اللفظان بمعنی فهو من قبیل عطف احد المترادفین علی الآخر فهو من باب قولہ والفی قولها کذبا ومینا وهو کثیر فی الکلام وعلی تقدیر ان یکون الحلم بمعنی البلوغ فهو من عطف احد المتغایرین علی الآخر وهو ظاهر وواحدة النهی نهیة بضم النون وهی العقل **قولہ** ثم الذین یلونهم ای الذین یقربون منهم فی النهی والحلم وقیل هم المراهقون ثم الصبیان المتمیزون او الذین انزل مرتبة من المتقدمین حلما وعقلا ثم النساء فان نوع الذکر اشرف منهن علی الاطلاق ففیہ اشارة الی ترتیب الصفوف والحاصل امرہ صلی اللہ علیہ وسلم بتقدیم العقلاء ذوی العرفان لیحفظوا صلاتہ ویضبطوا الاحکام والسنن فیبلغوا من بعدهم **قولہ** ولا تختلفوا فتختلف قلوبکم ای لا تختلفوا بالابدان فی القیام بهذا الوجہ او فی الصفوف بالتقدم والتاخر فتختلف اهویة قلوبکم وارادتها بالعداوة والبغضاء وتختلف ذوات قلوبکم بان یغیرها اللہ من حال الی حال ومن صورة الی صورة وتختلف منصوب علی جواب النهی ففی الحدیث ان القلب تابع للاعضاء فاذا اختلفت اختلف واذا اختلف فسد ففسدت الاعضاء لانہ رئیسها قالہ الطیبی ویرد علیہ ان الاعضاء تابعة للقلب فاذا اصلح المتبوع صلح التبع کما فی الحدیث الا ان فی الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد کلہ واذا فسدت فسد الجسد کلہ الا وهی القلب اقول وجہ التوفیق ان بین القلب والاعضاء تعلقا عجیبا وتاثیرا غریبا بحیث انہ یسری مخالفة کل الی الآخر وان کان القلب مدار الامر علیہ الا تری ان افعال الظاهر تؤثر فی الباطن وکذا بالعکس وهو اقوی

قوت المغتذی

ولا تختلفوا فتختلف قلوبکم ای تتغیر عن التوادد والالفة الی التباغض والعناد او کا

عارضة الاحوذی

بالتغلیظ لانہ لا یختلف فی نجاستہ ونجاسة الکلب مختلف فیها الثانیة هذا هو القول فی ذاتہ فاما ریقہ فطاهر ایضا لان کل حیوان طاهر الذات هو طاهر الریق والدمع والعرق لکن الکلب یاکل النجاسات فقد یقول انہ نجس الریق لاجل اکلہ النجاسة وقد قال مالک یوکل صیدہ فکیف یکرہ لعابہ وهذا الاستدلال بکتاب اللہ فان اللہ تعالی قال فکلوا مما امسکن علیکم ولو یامر بغسل ما اصاب لعابہ من الصید وهذا بین جدا فان کان من النهی عن اتخاذہ وهی الثالثة فیغلظ علیہ بطرحہ وغسل الاناء واراقة الماء

شرح سراج احمد

در ہدایہ گفتہ صف اول برای مردان ست و بعد ازوی صبیان و بعد ازوی نساو ذکر نکردہ است صاحب ہدایہ خناثی را و شیخ ابن الہمام گفتہ است صف خناثی میان صبیان و نساست و ہمچنین ست در وقایہ و در مذہب شافعیہ نیز ہمین ست وایاکم وھیشات الاسواق و دور دارید خود را از بلند کردن آوازہا در مساجد چنانکہ در بازارہا می کنید یا مراد اختلاط بالغان و ذکور با اناث ست چنانکہ مختلط میشوند در بازارہا یا مراد آنست کہ دور باشید از بازارہا و اشتغال بکارہای آن تا مانع آید از سبقت کردن بجماعت و اتصال باسن در صف اول و بعضی گفتہ اند معنی حدیث آنست کہ حذر کنید از نماز گذاردن در بازارہا و در مواضع کہ مانع آید از حضور و قلت و کثرت اصوات و ھیشات جمع ہیشہ و ہوشہ بمعنی فتنہ و تہیج و اضطراب و بمعنی جماعت مختلط نیز آمدہ است وفی الباب عن ابی بن کعب اخرجہ حاکم وابی مسعود اخرجہ مسلم واربعۃ وابی سعید الخدری والبراء بن عازب اخرجہ احمد وابن ابی شیبۃ والحاکم وسعید بن منصور وانس بن مالک اخرجہ احمد وابوداود وابن حبان والنسائی وابن خزیمۃ والضیا قال ابوعیسی حدیث ابن مسعود حدیث حسن غریب وروی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یعجبہ ان یلیہ المہاجرون والانصار روایت کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ او بود کہ خوش می آمد او را اینکہ نزدیک آنحضرت بایستند مردم مہاجر و انصار لیحفظوا عنہ برای آنکہ یاد کنند از آنحضرت آداب صلوٰۃ را اخرج حاکم عن ابن مسعود بلفظ لیلینی منکم الذین یاخذون عنی و خالد الحذاء بفتح حای مہملہ و تشدید ذال معجمہ و بمد ہو خالد بن مہران بکسر میم و سکون ہا یکنی ابا المنازل و خالد حذاء کہ راوی از ابی معشر ست نام پدر وی مہران ست و کنیت کردہ میشد خالد بابی المنازل سمعت محمد بن اسمٰعیل یقول گفت مصنف شنیدم امام بخاری را کہ میگفت و در وجہ لقب شدن خالد بحذاء ان خالد الحذاء ما حذا نعلا قط بدرستیکہ خالد الحذاء قطع نکردہ و نساختہ کفش را گاہی انما کان یجلس الی حذاء فنسب الیہ جزاین نیست کہ بود خالد می نشست بسوی قطع کنندہ کفشہا و با ایشان مجالست می نمود پس نسبت کردہ شد خالد بحذاء و در نہایہ نوشتہ است لترکبن سنن من کان قبلکم حذو النعل بالنعل ای تعملون مثل اعمالہم کما تقطع احدی النعلین علی قدر النعل الاخری والحذو التقدیر والقطع وابو معشر اسمہ زیاد بن کلیب و نام ابو معشر زیاد بن کلیب ست **باب** ماجاء فی کراھیۃ الصف بین السواری باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت صف بستن میان ستونہا حدثنا ہناد حدثنا وکیع عن سفیان عن یحیی

شرح ابی الطیب

قولہ وایاکم وھیشات الاسواق بفتح الہاء وسکون الیاء التحتیۃ وشین معجمۃ جمع ہیشۃ ای اختلاطہا والمعنی لاتکونوا مختلطین اختلاط اہل الاسواق فلا یتمیز اصحاب الاحلام والعقول عن غیرہم ولا یتمیز الصبیان والاناث عن غیرہم فی التقدم والتاخر وقال بعضہم الہیشۃ رفع الصوت نہاہم عنہ لان الصلوٰۃ حضور بین یدی الحضرۃ الالٰہیۃ فینبغی ان یکونوا فیہا علی السکون وآداب العبودیۃ ویمکن ان یقال المعنی قوا انفسکم من الاشتغال بامور الاسواق فانہ یمنعکم عن ان تلونی **باب** ماجاء فی کراھیۃ الصف بین السواری

قوت المغتذی

وایاکم وھیشات الاسواق بفتح الہاء وسکون الیاء التحتیۃ وشین معجمۃ ای اختلاطہا والمنازعۃ والخصومات وارتفاع الاصوات واللغط والفتن التی فیہا

عارضۃ الاحوذی

وان کان بالاذن فی اتخاذہ صار لہ حکم الہرۃ التی ہی من الطوافات علینا کما یاتی بیانہ ان شاء اللہ وقد قال علماؤنا من لم یجد الا ما ولغ فیہ کلب توضأ بہ ولم یتیمم وقال ابن شہاب ہذا ماء وفی النفس منہ شیء یتوضأ بہ ویتیمم وقالت طائفۃ منہم ولا یتوضأ بہ الرابعۃ فان صلی بہ فقیل لا اعادۃ علیہ عند ابن القاسم وقیل یعید فی الوقت عن ابن وہب وقیل یعید ابدا علی القول بالنجاسۃ وقد صح قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم فلیرقہ فی الماء الذی ولغ فیہ الکلب ولکن ھہنا نکتۃ وھی ان ذلک فیما نہی عن اتخاذہ فلا تعدو

عارضة الاحوذی

الضرورة اليه فلا يعفى عنه ويكون ذلك من النهى عن سورة من باب مباشرة النجاسة لا من باب نجاسة ذاته وريقه فى الا صل الخامسة سور الخنزير مثله قال مالك فى المختصر يتوضأ به والمسألة كالمسألة لكن فى هذه العارضة يجتزى بالاشارة دون الاستيفاء السادسة قد ضعف مالك غسل الاناء من ولوغه فقيل لان القران عارضه كما تقدم وقيل ضعفه لان وجوب الغسل لا يظهر فيه لعدم سبب الوجوب لما اذن فى تخاذه فعارضه حديث الهرة ايضا ويحتمل ضعفه لاجل اختلاف الروايات

شرح سراج احمد

بن هانى بن عروة المرادى ابوداود والكوفى ثقة از خامسه بود و روایت وی از ابن مسعود مرسل ست عن عبد الحميد بن محمود المعولى البصرى یا کوفی ثقه از رابعه بود قال صلينا خلف امير من الامراء گفت عبد الحمید نماز گذاردیم ما در پس امیری از امرا که ایشان از بنی امیه باشند فاضطرنا الناس پس مضطر کردند مردم ما را و تنگ ساختند فصلينا بين السارتين پس نماز گذاردیم ما میان ستونهای مسجد فلما صلينا قال انس بن مالك كنا نتقى هذا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم پس هرگاه گذاردیم ما نماز را گفت انس ابن مالک بودیم ما که پرہیز می کردیم این را در زمانہ آنحضرت وفى الباب عن قرة بن اياس المزنى قره بضم قاف و فتح رای مشدده ایاس بکسر ہمزہ و مثناۃ تحتیہ در آخر سین مہملہ است قال ابو عيسى حديث انس حديث حسن صحيح وقد كره قوم من اهل العلم ان يصف بين السوارى و تحقیق مکروہ گفته اند گروہی از اہل علم آنکه صف بستہ شود میان ستونہا از جہت افتادن خلل در صفہا وبه يقول احمد و اسحق وقد رخص قوم من اهل العلم فى ذلك و تحقیق رخصت داده اند گروہی از اہل علم در بستن صف میان ستونہا **باب** ما جاء فى الصلوة خلف الصف وحده باب ست در بیان آنچه آمده است در گذاردن نماز پس صف تنہا

حدثنا هناد نا ابو الاحوص عن حصين عن هلال بن يساف قال اخذ زياد بن ابى الجعد بيدى گفت ہلال گرفت زیاد بن ابی الجعد دست مرا ونحن بالرقة درحالیکہ ما در موضع رقه بودیم و آن نام شہریست بر کنارہ فرات فقام بى على شيخ يقال له وابصة بن معبد من بنى اسد پس استادہ کرد مرا زیاد بر شیخی که گفته میشد نام او وابصہ بواو و موحدہ و صاد مہملہ و معبد بفتح میم و سکون عین مہملہ و موحدہ و دال مہملہ و وابصہ از قبیلۂ اسد بود فقال زياد حدثنى هذا الشيخ پس گفت زیاد حدیث کرده مرا این شیخ ان رجلا صلى خلف الصف وحده والشيخ يسمع و حال آنکه شیخ می شنید قول زیاد را فامره رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يعيد الصلوة پس امر کرد آنحضرت آن مرد را اینکه باز بخواند نماز را قال وفى الباب عن على بن شيبان گفت مصنف و در باب گذاردن نماز در پس صف تنہا

شرح ابی الطیب

قوله فاضطرنا الناس اى اوقعنا الناس فى الاضطرار لكثرة زحامهم **قوله** كنا نتقى هذا اى نتجنب و نحترز عنه لورود النهى فيه **باب** ما جاء فى الصلوة خلف الصف وحده **قوله** حدثنى هذا الشيخ يعنى وابصة بن معبد **قوله** والشيخ يسمع هذا مقول هلال بن يساف يعنى حدثنى زياد بن ابى الجعد هذا الحديث ووابصة بن معبد الذى هو شيخه يسمع حديثه ان رجلا صلى خلف الصف فامره رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يعيد الصلوة لما فى الاولى من الكراهة والصلوة مع الكراهة تعاد بلا كراهة وعلى هذا الامر للاستحباب والكراهة كراهة تنزيه او لما فى الاولى من الفساد على ان يكون الامر للوجوب قال ابن الهمام وعن احمد انها لا تصح لما فى ابى داود والترمذى وصححه ابن حبان عنه عليه الصلوة والسلام انه راى رجلا صلى خلف الصف فامره ان يعيد الصلوة واستدل للجواز بما فى البخارى عن ابى بكرة انه دخل المسجد والنبى صلى الله عليه وسلم راكع فركع دون الصف ثم مشى حتى انتهى الى الصف فلما سلم عليه الصلوة والسلام قال انى سمعت نفسا عاليا فايكم الذى ركع دون الصف فقال ابو بكرة انا يا رسول الله فقال عليه الصلوة والسلام زادك الله حرصا ولا تعد فعلم ان ذلك الامر بالاعادة كان استحبابا انتهى

شرح سراج احمد

حدیثیم مروی گشته است از علی بن شیبان و ابن عباس اخرجه الطبرانی فی الاوسط و ابن النجار قال ابوعیسی حدیث وابصة حدیث
حسن و قد کره قوم من اهل العلم ان یصلی الرجل خلف الصف وحده و تحقیق مکروه داشته اند گروهی از اهل علم اینکه بگذارد مرد نماز
در پس صف تنها و قالوا یعید اذا صلی خلف الصف وحده و گفته گروهی از اهل علم که اعاده کند نماز را چون بگذارد در پس صف تنها و به
یقول احمد و اسحق و باین قائل گشته اند امام احمد و اسحق و قد قال قوم من اهل العلم یجزئه اذا صلی خلف الصف وحده و تحقیق
گفته اند گروهی از اهل علم کفایت میکند و کافی باشد او را نماز چون بگذارد در پس صف تنها و هو قول سفیان الثوری و ابن المبارک و
الشافعی و نزد امام ابوحنیفه تنها ایستادن در پس صف مکروه ست کراهت تحریمی و اعادهٔ نماز از کراهت تحریمی واجب ست و قد ذهب
قوم من اهل الکوفة الی حدیث وابصة بن معبد ایضا و تحقیق رفته اند گروهی از اهل علم از اهل کوفه بسوی حدیث وابصه بن معبد
نیز که اعادهٔ نماز کنند قالوا من صلی خلف الصف وحده یعید گفته اند هر که بگذارد نماز را در پس صف تنها اعادهٔ نماز کند منهم حماد بن
ابی سلیمان و ابن ابی لیلی و وکیع و روی حدیث حصین عن هلال بن یساف غیر واحد و روایت کرده اند حدیث حصین را
از هلال بسیار کسان مثل روایة ابی الاحوص عن زیاد بن ابی الجعد عن وابصة مانند روایت ابی الاحوص از زیاد از وابصه و فی
حدیث حصین ما یدل علی ان هلالا قد ادرک وابصة اصح واختلف اهل الحدیث فی هذا و در حدیث حصین چیزی ست
که دلالت دارد بر آنکه تحقیق هلال یافته وابصه را صحیح تر ست آنکه هلال وابصه را یافته اختلاف کرده اند اهل حدیث درین فقال بعضهم حدیث
عمرو بن مرة عن هلال بن یساف عن عمرو بن راشد عن وابصة اصح پس گفتند بعضی از اهل حدیث حدیث عمرو بن مره از هلال
ابن یساف از عمرو بن راشد از وابصه صحیح تر ست و قال بعضهم حدیث حصین عن هلال بن یساف عن زیاد بن ابی الجعد
عن وابصة بن معبد اصح و گفته اند بعضی از علمای حدیث حصین از هلال از زیاد از وابصه صحیح تر ست قال ابوعیسی و هذا اصح
عندی گفت مصنف و این صحیح تر ست نزد من که حدیث حصین از هلال از زیاد از وابصه بیشتر اصح من حدیث عمرو بن مرة از حدیث
عمرو بن مره که مذکور شد لانه قد روی من غیر حدیث هلال بن یساف عن زیاد بن ابی الجعد عن وابصة بن معبد
بدرستیکه آن حدیث تحقیق روایت کرده شده است سوای حدیث هلال از زیاد از وابصه حدثنا محمد بن بشار ثنا محمد بن جعفر
ثنا شعبة عن عمرو بن مرة عن زیاد بن ابی الجعد عن وابصة بن معبد قال گفت مصنف و تحویل کرد باسناد دیگر که
عمرو بن مره رسیده حدیثی از وابصه بطریق دیگر رسیده است و ثنا محمد بن بشار نا محمد بن جعفر نا شعبة عن عمرو بن مرة عن
هلال بن یساف عن عمرو بن راشد عن وابصة بن معبد ان رجلا صلی خلف الصف وحده فامره النبی صلی الله
علیه وسلم ان یعید الصلوة بدرستیکه مردی بگذارد نماز را در پس صف تنها پس امر فرمود او را آنحضرت اینکه اعاده کند نماز را او باز
بگذارد و قال ابوعیسی سمعت الجارود یقول سمعت وکیعا یقول اذا صلی الرجل وحده خلف الصف فانه یعید الصلوة بدرستیکه
گفت مصنف شنیدم جارود را که میگفت شنیدم وکیع را که میگفت چون بگذارد مردی نماز را تنها در پس صف پس بدرستیکه آن مرد باز بگذارد
نماز را که اعاده بروی واجب ست

باب ما جاء فی الرجل یصلی و معه رجل باب ست در بیان مردی که میگذارد نماز را در حالیکه همراه او مردی
دیگر ست در کدام جا و طرف بایستد و گذارد نماز را حدثنا قتیبة ثنا داود بن عبد الرحمن العطار ابوسلیمان المکی عن عمرو بن دینار ابومحمد
المکی الجمحی مولاهم الاثرم یکی از ائمه مجتهدین از اصحاب مذاهب ثقه ثبت از رابعه بود در سنه خمس یا ست و عشرین و مائة وفات کرد عن کریب مولی
ابن عباس بضم کاف و فتح را و سکون تحتیه و موحده ابن ابی مسلم القرشی الهاشمی بورشدین تابعی ثقه حسن الحدیث بود در مدینه

عارضة الاحوذی

فیه ویحتمل ضعفه
لانه لا یتحقق ان
غسله للنجاسة
او العبادة والصحیح
ترک ذلک لما قدمناه
من الخبر نکتة
المسألة ان الحدیث
المتقدم جاء بالامر
بقتل الکلاب ثم
قال ما لهم ولها
ورخص فی کلب
الصید والغنم وقال
اذا ولغ الکلب فیحتمل
ان یرجع الامر بالغسل
عند الولوغ الی المنهی
عنه اولا ویحتمل
ان یرجع الی المأمور
باتخاذه بعارضة
قوله فکلوا مما
امسکن علیکم
ولم یأمر بغسل و
عارضة تعلیله
فی الهرة للحاجة
الیه فی قوله انها
من الطوافین علیکم
او الطوافات فیسقط
الاحتمال ویتبین
انه فی المنهی عنه علی

شرح سراج احمد

سنہ ثمان وسبعین وفات کرد عن ابن عباس قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم ذات لیلۃ گفت ابن عباس نماز گذاردم همراہ آنحضرت یک شب در خانہ خالہ خود میمونہ زوجہ آنحضرت فقمت عن یسارہ پس استادم من از جانب چپ آنحضرت فاخذ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم براسی من ورائی پس بگرفت آنحضرت سر مرا از طرف پشت من فجعلنی عن یمینہ پس بگردانید مرا از جانب راست خود. از این حدیث مستفاد گشت کہ اگر شخصی واحد باشد بر جانب راست بایستد وفی الباب عن انس واخرج الشیخان من حدیث انس مطولا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم تقدم علی انس والیتیم حتی صلی بهما واز جابر نیز مروی شدہ است کہ گفت قام النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقمت عن یسارہ فاخذ بیدی فادارنی حتی اقامنی عن یمینہ ثم جاء جبار بن صخر فقام عن یسارہ فاخذنا بایدینا فدفعنا حتی اقامنا خلفہ اخرجہ مسلم قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدهم قالوا اذا کان الرجل مع الامام یقوم عن یمین الامام گفتہ صحابہ وکسانیکہ پس از ایشان بودند از ائمہ چون باشد یک کس همراہ امام باستد از جانب راست امام وهمین ست مذهب امام ما ابو حنیفہ **باب** ما جاء فی الرجل یصلی مع الرجلین بابست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ بگذارد نماز را همراہ دو مرد وکدام جا بایستد حدثنا بندار بفتح موحدہ وسکون نون ودال مهملہ در آخر اسم محمد بن بشار نا محمد بن ابی عدی قال انبانا اسمعیل بن مسلم عن الحسن عن سمرۃ ابن جندب قال امرنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کنا ثلثۃ ان یتقدم منا احدنا گفت سمرہ بن جندب امر فرمود ما را آنحضرت کہ چون باشیم ما سہ کس وخواهیم کہ نماز بگذاریم اینکہ پیش شود یکی از ما سہ کس ودو کس در پس باشند وفی الباب عن ابن مسعود انہ ام اثنین فتوسطهما اخرج مسلم من روایۃ ابراهیم عن علقمۃ والاسود انهما دخلا علی عبد اللہ فقام بینهما فجعل احدهما عن یمینہ والآخر عن شمالہ الحدیث وفی آخرہ هکذا رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فعل اغرب ابن عبد البر والمنذری والنووی فقالوا ان الصحیح وقف هذا الحدیث زاد المنذری والنووی ان مسلما اخرجہ موقوفا واخرجہ ابو داود مرفوعا واسنادہ ضعیف کذا قال وهو فی مسلم من ثلث طرق ثالثها مرفوعۃ واخرجہ احمد من وجہ آخر عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابیہ قال دخلت انا وعلقمۃ علی ابن مسعود بالهاجرۃ فلما زالت الشمس اقام الصلوٰۃ فقمت انا وصاحبی خلفہ فاخذ بیدی وبید صاحبی فجعلنا عن یمینہ وعن یسارہ وقام بیننا وقال هکذا کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصنع وقد مر والحاوی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل یصلی ومعہ رجل **قولہ** ذات لیلۃ ای فی لیلۃ وذات مقحمۃ قال جار اللہ وهو من اضافۃ المسمی الی اسمہ **قولہ** براسی من ورائی کلا الجارین متعلقان باخذ وفی بعض الروایات فاخذ بیدی من وراء ظهرہ وفی الحدیث فوائد منها جواز الصلوٰۃ نافلۃ بالجماعۃ ومنها ان المأموم الواحد یقف عن یمین الامام ومنها جواز العمل الیسیر فی الصلوٰۃ ومنها عدم جواز تقدم المأموم علی الامام لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم ادارہ من خلفہ وکان ادارتہ من بین یدیہ ایسر ومنها جواز الصلوٰۃ خلف من لم ینو الامامۃ لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم شرع فی صلاتہ منفردا واتی بہ ابن عباس **باب** ما جاء فی الرجل یصلی مع الرجلین **قولہ** امرنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کنا ثلثۃ ان یتقدم منا احدنا معمول امرنا علی حذف الباء ای بان یتقدم منا احدنا واذا کنا ظرف یتقدم وجاز تقدیمہ علی ان المصدریۃ للاتساع فی الظروف المفهوم منہ انہ اذا کانوا اثنین لا یتقدم احدهما یعنی لا یتقدم التقدم الحسی لان المأموم الواحد یقف بحذاء الامام

عارضۃ الاحوذی

الوجہ المقدم بیان السابعۃ روی فی حدیث ابی هریرۃ یغسل الاناء من ولوغ الکلب ثلثا او خمسا او سبعا قلنا تفرد بہ عبد الوهاب بن الضحاک وهو ضعیف عن اسمعیل بن عیاش وهو مثلہ قال شیخ الاسلام عن ابی نصر ابن الصباغ ان النجاسۃ وان کانت معقولۃ المعنی فلا تخلو من ضرب من التعبد کما جاء یرش بول الغلام ویغسل بول الجاریۃ ویفرک المنی دون غیرہ من النجاسات قال القاضی ابو بکر بن العربی رضی اللہ عنہ لا عبادۃ مع عقل المعنی الا انہا یتعلق بامتثال الامر خاصۃ ورش بول الغلام وفرک المنی لیس بقول النبی

شرح سراج احمد

من حديث ابن سيرين قال بلغني ان ابن مسعود فعل ذلك لضيق المسجد او لعذر آخر وجابر اخرجه ابو نعيم قال ابو عيسى وحديث سمرة حديث غريب والعمل على هذا عند اهل العلم قالوا اذا كانوا ثلثة قام رجلان خلف الامام گفته اند اہل علم چون باشند سہ کس بايستند دو کس و پس امام وروى عن ابن مسعود انه صلى بعلقمة والاسود وروايت كرده شده است از ابن مسعود بدرستيكه او بگذارد نماز را بعلقمه واسود فاقام احدهما عن يمينه والآخر عن يساره پس استاده كرد ابن مسعود يكي اين هر دو را از جانب راست خود و ديگرے را بجانب چپ خود ورواه عن النبي صلى الله عليه وسلم وروايت كرد ابن مسعود اين فعل خود را از آنحضرت كه آنحضرت همچنين كرده بود وقد تكلم بعض الناس في اسمعيل بن مسلم من قبل حفظه وتحقيق سخن كرده اند بعضى مردم در اسمعيل ابن مسلم از جهت حفظ وى كه حفظ كم داشت

باب ما جاء في الرجل يصلي ومعه رجال ونساء

باب است در بيان كسے كه آمده در حق مردى كه نماز ميگذارد وهمراه او هر مردان وزنان بايستند حدثنا اسحق الانصاري نا معن نا مالك عن اسحق بن عبد الله بن ابي طلحة عن انس بن مالك ان جدته مليكة بدرستيكه جده انس كه مليكه نام داشت بضم ميم وفتح لام وسكون تحتيه دعت رسول الله صلى الله عليه وسلم لطعام صنعته خواند مليكه آنحضرت را براے خوردن طعامى كه پخته كرده بود وضيافت آنحضرت كرد پس آمد آنحضرت بخانه وى فاكل منه پس بخورد آنحضرت ازان طعام ثم قال قوموا فلنصل بكم پستر فرمود برخيزيد پس بايد كه بگذارم نماز را باشما قال انس فقمت الى حصير لنا قد اسود من طول ما لبس گفت انس بن مالك پس برخاستم من بسوى آوردن بوريائى كه تحقيق سياه شده بود از درازى زمان استعمال فنضحته بالماء پس شستم من آن بوريا را بآب فقام عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم پس استاد بران بوريائى آنحضرت وصففت عليه انا واليتيم وراءه وصف كردم من ويتيم در پس آنحضرت ونام يتيم ضميره بود مولاے آنحضرت والعجوز من ورائنا وپير زن از پس ما بود شايد كه ام سليم باشد چنانكه در حديث مسلم مصرح است كه وام سليم خلفنا فصلى بنا ركعتين ثم انصرف پس بگذارد با ما آنحضرت دو ركعت نفل را پس برگشت از نماز از اين حديث معلوم شد استادن صبى با رجل چه يتيم جز صبى را نگويند وبعضى گويند كه يتيم برادر انس بود كه نه صبى بود پس دلالت نيست مر اين حديث را بر استادن صغير با مرد وهمى تواند گفت كه چون نماز نفل بود مساهله رفته باشد

شرح ابي الطيب

قوله قد تكلم بعض الناس في اسمعيل بن مسلم من قبل حفظه لكن صح الحديث معنى لما في صحيح البخاري عن انس بن مالك قال صليت انا ويتيم في بيتنا خلف النبي صلى الله عليه وسلم وامي ام سليم خلفنا وسياتي في الباب الذي يليه **باب** ما جاء في الرجل يصلي معه رجال ونساء **قوله** قال قوموا فلنصل بكم روي بالياء وبدونها وعلى الثاني واضح واللام للامر والفاء كالفاء في قوله تعالى فليضحكوا قليلا وعلى الاول الفاء زائدة اى قوموا لنصلي واللام بمعنى كي وبعدها ان مضمرة **قوله** من طول ما لبس اى مكث **قوله** فنضحته اى صببت عليه ماء ليتلين **قوله** واليتيم اسم علم لاخي انس وقال ميرك اسم اليتيم ضميرة وهو جد الحسين بن عبد الله بن ضميرة وفي القسطلاني هو ضميرة بن ابي ضميرة بضم الضاد المعجمة الصحابي بن الصحابي انتهى **قوله** والعجوز من ورائنا فيه اقتداء المرأة الواحدة مع الرجل ويستنبط منه اقتداء ما زاد عليها بالمقايسة وبه تحصل المطابقة بينه وبين الترجمة

عارضة الاحوذي

ولا الهم ايضا فلا [illegible] الاستشهاد علينا بما لا نقول به من الرش ولا بما لا يقوله الخصوم من الفرك وبقيت فروع كثيرة استيفاؤها في كتب المسائل فتخرج على هذه الاصول في الفاظ الحديث الثامنة واما المرأة فاتفق جمهور العلماء على طهارة سورها وقال ابو حنيفة رح هو مكروه ويوثر ذلك عن سعيد ابن المسيب ومحمد بن سيرين وعطاء بن ابى رباح والحسن البصري بناء فيهم على اصابتها النجاسة وحديث النبي صلى الله عليه وسلم يقضي على ذلك كله وقال قال عليه السلام انها ليست بنجس فاسقط اعتبار النجاسة التي تظن

شرح سراج احمد

وان احکام سابق در نماز فرض باشد قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اهل العلم قالوا اذا
کان مع الامام رجل وامرأة قام الرجل عن یمین الامام والمرأة خلفهما گفته اند اہل علم چون باشد ہمراہ امام یکس مرد ویک
زن بایستد مرد از جانب راست امام وبایستد زن در پس ہر دو وقد احتج بعض الناس بهذا الحدیث وتحقیق حجت گرفته اند بعضی مردم
باین حدیث در اجازة الصلوة اذا کان الرجل خلف الصف وحده در روا شدن نماز چون باشد مردی در پس صف تنها وقالوا ان الصبی
لم تکن له صلوة وگفته اند بدرستیکه کودک نباشد ہم او را نمازی وکان انس خلف النبی صلی الله علیه وسلم وحده ولبود انس بن
مالک در پس آنحضرت تنها ولیس الامر علی ما ذهبوا الیه ونیست حکم بر آنچه رفته اند علما بسوی وی لان النبی صلی الله علیه وسلم
اقامه مع الیتیم خلفه بدرستیکه آنحضرت استاده کرد انس را ہمراہ یتیم در پس خود فلولا ان النبی صلی الله علیه وسلم جعل للیتیم
صلوة لما اقام الیتیم معه ولا اقامه عن یمینه پس اگر نمی بود که بدرستیکه آنحضرت می گردانید برای یتیم نمازی را برای چه استاده
میکرد یتیم را ہمراہ انس وہر آئینہ استاده میکرد انس را از جانب یمین خود وقد روی عن موسی بن انس عن انس انه صلی مع
النبی صلی الله علیه وسلم فاقامه عن یمینه وتحقیق روایت کرده شده است از موسی بن انس از انس بدرستیکه او بگذارد ہمراہ آنحضرت
نماز پس استاده کرد او را از جانب راست خود وفی هذا الحدیث دلالة انه انما صلی تطوعا مصنف گوید ودرین حدیث دلالت است
بدرستیکه جز این نیست که گذارد نماز را آنحضرت نفل را اراد ادخال البرکة علیهم خواست آنحضرت در آوردن برکت را
بر اہل کسان انس از جہت گذاردن آنحضرت نماز را در خانہ وی **باب** من احق بالامامة باب است در بیان کسیکه اوکدام کس لائق
تر است بامامت کردن حدثنا هناد ثنا ابو معاویة عن الاعمش ح وثنا محمود بن غیلان ثنا ابو معاویة وابن نمیر عن الاعمش
عن اسمعیل بن رجاء الزبیدی عن اوس بن ضمعج بفتح معجمه وسکون میم وبعد از وی مهمله مفتوحه پس جیم ست کوفی حضرمی یا نخعی ثقه مخضرم از
ثانیه بود در سنه اربع وتسعین وفات کرد قال سمعت ابا مسعود الانصاری یقول گفت اوس شنیدم ابا مسعود را که میگفت قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم یؤم القوم اقرأهم لکتاب الله فرمود آنحضرت امامت کند قوم را قاری ترین ایشان مر کتاب خدا را فان کانوا
فی القراءة سواء فاعلمهم بالسنة پس اگر باشند مردم در قراءت قرآن برابر پس احق بامامت عالم ترین ایشان باشد
بسنت واحادیث وفقه وبسیار فهم دارنده در دین خدا چنانکه در کافی ست وذکر کرده است در خزانه که اعلم بسنت جز این نیست

شرح ابی الطیب

قوله وفی هذا الحدیث دلالة الخ لانه صلی الله علیه وسلم کان یصلی الفرض عادة فی المسجد لا فی البیوت فحیث صلی
فی البیت دل علی انه صلی النفل لادخال البرکة **باب** من احق بالامامة **قوله** یؤم القوم اقرأهم خبر بمعنی الامر
ای لیؤمهم اقرأهم یعنی احسنهم قراءة وقال بعض العلماء اکثرهم قراءة یعنی احفظهم للقرآن لما ورد اکثرکم قرآنا
وقیل انما قدم النبی صلی الله علیه وسلم الاقرأ لان الاقرأ فی زمانه کان افقه وقال النووی لکن قوله فان کانوا
فی القراءة سواء فاعلمهم بالسنة دلیل علی تقدیم الاقرأ مطلقا اقول وبه قال ابو یوسف عملا بظاهر الحدیث **قوله**
فان کانوا فی القراءة سواء ای فی مقدارها وحسنها مستوین **قوله** فاعلمهم بالسنة قال الطیبی اراد بها الاحادیث
انتهی وحملوها علی احکام الصلوة فالاعلم بها کان هو الافقه فی عهد الصحابة رضی الله عنهم وهو یقتضی تقدیم الاقرأ علی
الاعلم بالفقه واجاب من قال بتقدیم الافقه علی الاقرأ بان المراد بالاقرأ فی الخبر الافقه فی القرآن فاذا استووا فی القرآن فقد استووا فی فقهه

عارضة الاحوذی

یعلمه الله وافقنا تشنیعة
فان اصابت الهرة
نجاسة فولغت فی
ما اصابته نجاسة
فان غابت عن العین
بعد اصابتها النجاسة
ثم جاءت فولغت
ففیها لجمیع العلماء
مناو من غیرنا
قولان الصحیح العفو
عنها بعلة التطوف
ولا یعتبر قول من قال
هی علی النجاسة حتی
تصیب ماء والحاجة
تسقط المحظور الا
تری الی الممالیک و
الصغار کیف تسقط
الحجاب فی حقهم
لضرورة مداخلتهم
الناس وصحبتهم
المباشرة روی الدارقطنی
ان النبی صلی الله علیه
وسلم کان یأتی بعض
دور الانصار ویترک
الآخر بعض فقالوا له فی
ذلک فقال فی دار
فلان کلب فقیل له
وفی دار فلان هرة

شرح سراج احمد

کہ باشد اولی و تقیکہ نیک داند قرارت راکہ مایجوز بہ الصلوٰۃ باشد و مجتنب فواحش باشد و این حدیث موافق مذہب امام ابی یوسف ست کہ نزد او اقرأ اولی از اعلم ست بامامت و نزد امام ابو حنیفہ اعلم اولی ست از اقرأ و جواب ازین حدیث داده اند کہ اقرأ در میان صحابہ اعلم نیز بودند بخلاف زمان ما فان کانوا فی السنۃ سواء فاقدمهم هجرۃ پس اگر باشند مردم در سنت برابر پس اقدم ایشان باشد از روی ہجرت فان کانوا فی الہجرۃ سواء فاکبرهم سنا پس اگر باشند در ہجرت برابر کہ بمعنی شرع باشند پس بزرگترین ایشان بسنا باشد ولا یؤم الرجل فی سلطانہ و امامت نکند مردی در سلطان غیر خود و در محل ولایت مقام وی بود در روایت دیگر آمده است فی اہلہ پس تقدیم نکند بر والی علی الخصوص در اعیاد و جمعات و نہ بر امام حی و صاحب خانہ مگر باذن ایشان زیرا کہ این معنی مفضی میگردد بسبب گردانیدن امر سلطنت و عزت سود کہ باشد بتباغض و تقاطع و ظہور خلاف کہ مشروعیت جماعت برای رفع و دفع آنست مروی ست کہ ابن عمر با آن فضل و شرف کہ وی داشت در پس حجاج نماز میگذارد کہ ظالم و فاسق بود و لایجلس علی تکرمتہ فی بیتہ بجز بسین ہله و رفع آن و نہ نشیند مردی در خانہ مرد دیگر بر تکرمہ وی کہ مراد بدان فراشی و سجاده و وساده وی ست کہ برای خود انداختہ و نہاده و اصلش از تکریم و اکرام ست و بعضی از تکرمہ مائده مراد داشتہ اند و اول صواب تر ست الا باذنہ مگر باذن وی متعلق بہر دو حکم ست یعنی ولا یؤم ولا یقعد ست قال محمود

شرح ابی الطیب

اذا ازداد احدهم بفقہ السنۃ فهو احق فلا دلالۃ فی الخبر علی تقدیم الاقرأ مطلقا بل علی تقدیم الاقرأ الافقہ فی القراءۃ علی من دونہ ولا نزاع فیہ واجاب بعضهم بنسخ هذا الحدیث بحدیث امامۃ ابی بکر رضی اللہ عنہ لان ابیا رضی اللہ عنہ کان اقرأ وابا بکر کان اعلم لکن الجواب الاول اظهر **قولہ** فاقدمهم هجرۃ ای انتقالا من مکۃ الی المدینۃ قبل الفتح فمن هاجر اولا فشرفہ اکثر ممن هاجر بعدہ قال تعالی لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح وقاتل الایۃ **قولہ** فاکبرهم سنا ای فی الاسلام والاسبق فی الایمان ویؤیدہ ما فی روایۃ مسلم فاقدمهم سلما کذا قال بعضهم والاولی کما قال النووی اذا استویا فی الفقہ والقراءۃ والهجرۃ ورجح احدهما بتقدم اسلامہ او بکبر سنہ قدم لانها فضیلۃ یرجح بها **قولہ** لا یؤم الرجل فی سلطانہ علی بناء المفعول وکذا ولا یجلس والصیغۃ للنهی ویحتمل انہ نفی بمعنی النهی ویمکن بناء الفعلین علی اضمار الفاعل لظهورہ ای لا یؤم احد الرجل فی سلطانہ ولا یجلس احد علی تکرمتہ واما جعل الرجل المذکور فاعلا والمقدر مفعولا فبعید من حیث لزوم رجوع ضمیر سلطانہ وتکرمتہ وباذنہ الی المقدر والمراد بالسلطان محل سلطنتہ ومحل ولایتہ ای فیما یملکہ او محل یکون فی حکمہ وتصرفہ کصاحب المجلس وامام المسجد فانہ احق من غیرہ وان کان افقہ ولذا کان ابن عمر یصلی خلف الحجاج وصح عن ابن عمر ان امام المسجد مقدم علی غیر السلطان والحکمۃ فی ذلک ان الجماعۃ شرعت لاجتماع المؤمنین علی الطاعۃ وتآلفهم وتوادهم فاذا ام الرجل الرجل فی سلطانہ افضی ذلک الی توهین امر السلطنۃ وخلع ربقۃ الطاعۃ وکذا اذا امہ فی قومہ واهلہ ادی ذلک الی التباغض والتقاطع وظهور الخلاف الذی شرع لدفعہ الاجتماع **قولہ** علی تکرمتہ وهی ما یبسط لصاحب المنزل ویختص بہ من سجادۃ او سریر وهی فی الاصل مصدر کرم تکریما وتکرمۃ بفتح التاء وکسر الراء اطلق مجازا علی ما یعد للرجل اکراما لہ فی منزلہ

عارضۃ الاحوذی

فقال الهرۃ سبع و اشکل معنی هذا الحدیث ان صح وقال بعضهم سقط منہ وتمامہ الهرۃ لیست بسبع ولیس کذلک بل هی سبع والحدیث تمام والمعنی فیہ ان الهرۃ سبع ذات ناب ینتفع بحمایتها للاثاث وتفترس ما یؤذی فیہ وفی الطعام والکلب لا منفعۃ فیہ فی الحضر فاذا احتیج الیہ فی البادیۃ التحق بالهرۃ فی الحاجۃ الیہ وسقط اعتبار غسلہ وغیر ذلک من امرہ **باب** المسح علی الخفین همام ابن الحارث قال بال جریر بن عبد اللہ ثم توضأ ومسح علی خفیہ فقیل لہ اتفعل هذا قال وما یمنعنی وقد رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یفعلہ کان یعجبهم حدیث

شرح سراج احمد

قال ابن نمير فی حديثه اقدمهم سنا گفت محمود بن غيلان گفت ابن نمير در حديث خود عبارت اقدمهم سنا نيز و
درين حديث همين مقدار از مراتب مذکوره شده وگفته اند که اگر در سن هم برابر باشند هر که خوش خو تر و جميل تر شکل بعد امامت کند واگر
در صورت و شکل نيز برابر باشند هر که شريف النسب تر بود مقدم بود واگر در تمامه اين امور برابر باشند قرعه بيندازند يا اختيار بدست
قوم ست کذا ذکر الشيخ ابن الهمام وگفته که نزد بعضی مسافر و مقيم برابرند و نزد بعضی مقيم اولی ست يعنی برای مقيمان و در حاوی که در مذهب
شافعی ست بعد از سن نسب را تقديم کرده بعد از وی نظيف الثوب بعد از وی حسن الصوت بعد از وی حسن الصورت وفی الباب
عن ابی سعيد الخدری اخرجه الديلمی وانس بن مالك و مالك بن الحويرث وعمرو بن سلمة الجرمی اخرجه البخاری و از ديگر صحابه
نيز مروی گشته است چنانکه اخراج کرده بيهقی از ابی يزيد الانصاری و ابن عدی از عائشه بلفظ ليؤمكم احسنكم وجها فانه احرى ان يكون
احسنكم خلقا و مسلم واحمد و اربعه از ابن مسعود قال ابو عيسى وحديث ابی مسعود حديث حسن صحيح والعمل علی هذا عند اهل
العلم قالوا احق الناس بالامامة اقرأهم لكتاب الله واعلمهم بالسنة وقالوا صاحب المنزل احق بالامامة وگفته اند
علما صاحب مکان لائق تر ست بامامت کردن از مردی که بيايد وقال بعضهم اذا اذن صاحب المنزل لغيره فلا باس ان يصلی
بهم وگفته اند بعضی علما چون اذن کند صاحب مکان مر غير خود را که در مکان او آمده باشد پس باکی نيست اين مرد ديگر را که نماز بگذارد با قوم
وكرهه بعضهم و مکروه داشته اند امامت غير را بعضی علما وقالوا السنة ان يصلی صاحب البيت وگفته اند سنت آنست
که بگذارد صاحب خانه با مردم نماز را که او احق ست از غير خود وقال احمد بن حنبل وقول النبی صلی الله عليه وسلم لا يؤم الرجل
فی سلطانه گفت امام احمد وقول آنحضرت که لا يؤم الی آخره ست و قول آنحضرت که ولا يجلس علی تکرمته فی بيته الا باذنه
و نه نشيند مردی بر بستر و سجاده وی در خانه وی مگر باذن وی فاذا اذن فارجوا ان الاذن فی الكل پس وقتيکه اذن دهد او پس اميد
ميدارم اينکه اذن او در همه مذکورات جائز ست ولم ير به باسا اذا اذن له ان يصلی به ونمی بيند امام احمد بآن باکی چون اذن
کند مرد ديگر را اينکه بگذارد نماز و امام شود باذن وی **باب** ما جاء اذا ام احدكم الناس فليخفف بابست در بيان آنچه
آمده است که چون امامت کند يکی از شما مردم را پس بايد سبک کند قرائت را در رکوع و سجود را در نماز حدثنا قتيبة نا المغيرة بن
عبد الرحمن عن ابی الزناد عن الاعرج عن ابی هريرة ان النبی صلی الله عليه وسلم قال بدرستيکه آنحضرت فرمود اذا
ام احدكم الناس فليخفف چون امامت کند يکی از شما برای مردم پس بايد که سبک کند نماز را فان فيهم الصغير والكبير
والضعيف والمريض پس بدرستيکه در ميان قوم خردان و کلان سالان و ضعيفان و بيماران باشند و چون نماز را دراز
کند ثقيل گردد بر ايشان و فتور در نماز ايشان راه يابد فاذا صلی وحده فليصل كيف
شاء پس چون بگذارد آدمی نماز را تنها پس بايد که بگذارد به هر کيفيت که خواهد وفی الباب عن عدی بن حاتم وانس

شرح ابی الطيب

باب ما جاء اذا ام احدكم الناس فليخفف **قوله** والكبير والضعيف والمريض ای الكبير فی السن لانه بسبب
كبر سنه لا يستطيع الاطالة والمراد بالضعيف من فيه ضعف فی اصل الخلقة او فی العبادة لاجل الكسل او قريب
العهد بالمرض فلا يقال فی ذكر المريض بعده تكرار **قوله** فاذا صلی وحده فليصل كيف شاء فيه اشارة
الی انه ينبغی للمصلی ان يطول اذا صلی وحده بخلاف ما اذا كان اماما فانه يخفف وغالب الناس فی زماننا علی عكس هذا

عارضة الاحوذی

جرير لان اسلامه
كان بعد نزول
المائدة صحيح حسن
شهر بن حوشب قال
رأيت جرير بن عبد الله
توضأ ومسح علی خفيه
فقلت له فی ذلك
فقال رأيت رسول
الله صلی الله عليه وسلم
توضأ ومسح علی خفيه
فقلت له اقبل المائدة
ام بعد المائدة فقال
ما اسلمت الا بعد المائدة
اسناده اتفق الناس
علی صحة حديث
جرير فی الباب وحديث
عمر وسعد وعلی وجماعة
منهم بلال الحبشی
المؤذن مولی ابی بكر
الصديق الغريب
الخف جلد مبطن
مخروز يستر القدم
كلها والموق جلد
مخروز لا بطانة
له وقال الخطابی
هو خف قصير
الساق والجرموق
خف قصير الساق

شرح سراج احمد

اخرجہ الشیخان و ابن ماجۃ احمد و جابر بن سمرۃ اخرجہ الشیخان و ابو داود و مالک بن عبد اللہ و ابی واقد اللیثی و عثمان بن ابی العاص اخرجہ الطبرانی و مسلم و ابی مسعود الانصاری اخرجہ الشیخان و ابن ماجۃ احمد و جابر بن عبد اللہ و ابن عباس و از حزم بن ابی کعب نیز مروی گشتہ است چنانکہ اخراج آن کردہ ابو داود و قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح و ہو قول اکثر اہل العلم اختاروا ان لا یطیل الامام الصلوٰۃ مخافۃ المشقۃ علی الضعیف و الکبیر و المریض اختیار کردہ اند علما این کہ دراز نکند امام نماز را از جہت تر شاق گشتن نماز بر ضعیف و کلان سال و بیمار و ابو الزناد اسمہ عبد اللہ بن ذکوان و نام ابی الزناد عبد اللہ بن ذکوان ست و الاعرج ہو عبد الرحمن بن ہرمز و نام اعرج عبد الرحمن المدینی یکنی اباداود کنیت ابو داود ست حدثنا قتیبۃ نا ابو عوانۃ عن قتادۃ عن انس قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اخف الناس صلوٰۃ فی تمام گفت انس بود آنحضرت از سبک کنندہ ترین مردم از روی نماز در تمام نماز چہ در قرات و چہ در رکوع و چہ در سجود بدانکہ این فقیر بعضے احادیث کہ در باب امامت اند و فوائد بسیار دارند می نویسد اخرج ابو الشیخ فی الثواب عن ابی ہریرۃ قال الرحمۃ تنزل علی الامام ثم علی من علی یمینہ الاول فالاول و اخرج احمد و ابو داود و ابن ماجۃ و الحاکم عن عقبۃ بن عامر من ام الناس فاصاب الوقت و اتم الصلوٰۃ فلہ و لہم و من انتقص من ذلک شیئا فعلیہ و لا علیہم و اخرج ابو داود و الحاکم عن حذیفۃ قال نہی ان یقوم الامام فوق شیء و الناس خلفہ و اخرج البیہقی عن جابر قال نہی ان یکون الامام مؤذنا و اخرج ابن عساکر عن ابن عمر قال ان اللہ یحب الفصل فی کل شیء حتی فی الصلوٰۃ اخرج ابو داود و ابن ماجۃ عن ابی ہریرۃ قال ایعجز احدکم ان یتقدم او یتاخر او عن یمینہ او عن شمالہ فی الصلوٰۃ یعنی السبحۃ و عن مغیرۃ بن شعبۃ بلفظ لا یصلی فی الموضع الذی صلی فیہ المکتوبۃ حتی یتحول و اخرج ابو داود و البیہقی عن حذیفۃ اذا ام الرجل القوم فلا یقم فی مکان ارفع من مقامہم اخرج ابن النجار عن انس قال لا تکبروا فی الصلوٰۃ حتی یفرغ المؤذن من اذانہ و اخرج الدیلمی فی الفردوس عن ابی ہریرۃ قال جلوس الامام بین الاذان و الاقامۃ فی المغرب من السنۃ اخرج الخطیب فی المتفق و المفترق عن ابی الدرداء قال لا تحل الصلوٰۃ خلف الاقلف و فیہ مہدی بن ہلال منہم بالوضع و ہذا حدیث حسن صحیح مصنف گوید و این حدیث انس حدیثی ست حسن صحیح **باب ماجاء فی تحریم الصلوٰۃ و تحلیلہا** بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در تحریم صلوٰۃ و تحلیل آن حدثنا سفیان بن وکیع نا محمد بن فضیل بتصغیر فضل عن ابی سفیان طریف السعدی در تقریب ست طریف ابن شہاب او ابن سعد السعدی الاشل بالمعجمۃ و یقال الاعسم ضعیف از سادسہ بود عن ابی نضرۃ عن ابی سعید الخدری

شرح ابی الطیب

قولہ من اخف الناس صلوٰۃ فی تمام قالہ دفعا لما یتوہم من ان خف من الاخلال بتمام الارکان و الطمانیۃ قال القاضی خفۃ الصلوٰۃ عبارۃ عن عدم تطویل قراءتہا و عن الاقتصار علی قصار المفصل و عن ترک الدعوات الطویلۃ فی الانتقالات و تمامہا عبارۃ عن الاتیان بجمیع الارکان و السنن و اللبث راکعا و ساجدا انتہی و فیہ ایہام انہ ما کان یقرأ اوساط المفصل و طوالہا و قد ثبت قراءتہ ایاہا فالمعنی بالخفۃ انہ ما کان یمططہا و یمددہا فی غیر مواضعہا کما یفعلہ بعض الناس فانہم یمدون فی المدات الطبیعیۃ قدر ثلث الفات و یطولون السکتات و یزیدون فی عدد التسبیحات بل کانت قراءتہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم مجودۃ محسنۃ مرتلۃ مبینۃ و من خواص قراءتہ اللطیفۃ انہا کانت خفیفۃ علی النفوس الشریفۃ و لو کانت طویلۃ **باب ماجاء فی تحریم الصلوٰۃ و تحلیلہا**

عارضۃ الاحوذی

ای قول بعضہم و فی قول آخر خفف علی ظہر و عندی ان الجرموق خف رکب علیہ لشبور اصول قول السائل لجریر اکان ہذا قبل نزول المائدۃ ام بعدہا دلیل علی ان القوم کانوا یرون نسخ القرآن بالسنۃ من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او قولہ و قد منع من ذلک قوم من اصحابنا و غیرہم و جوزہ آخرون و ہو الصحیح عندی و قد بیناہ فی اصول الفقہ و العقل یجوزہ و الشرع قد ورد بہ اما تجویز العقل لہ فانہ لا یستحیل ان یقول اللہ عز و جل علی لسان رسولہ متی ما حکم رسولی من عندہ بما یخالف ما حکم بہ بالقول المنظوم فامتثلوہ فان کل ذلک من عندی و مبلغہ

عارضة الاحوذی

صادق مشهود له بالصدق والعصمة فاما ورود الشرع به فقد جاء ذلك في نوازل منها ان اهل قباء رجعوا الى القبلة عن الاخرى في الصلوة بقول الواحد وقد ظن بعضهم ان ذلك جائز في عصر الرسول فهذا ضعيف فان الدليل يتناول الازمنة كلها كما تقدم بيانها الاحكام في مسألتين الاولى هي سنة قائمة و شريعة صحيحة لا ينكرها الا مبتدع وقد روی عن مالك انكارها ولم يصح فلا يلتفت اليه ما ردها الا المبتدعة الا ان مالكا توقف فيها في الحضر وقد قدمنا ذلك في كتب المسائل الثانية انكر المسح على الخفين الخوارج والامامية من اصناف الشيعة

شرح سراج احمد

قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مفتاح الصلوة الطهور فرمود آنحضرت مفتاح وکلید نماز پاکی ست از احداث یعنی آن نماز نباشد وتحريمها التكبير وحرام کننده ہر چیز را در نماز تکبیر اولی ست وتحليلها التسليم وحلال کننده ہمہ چیز از نماز سلام دادن ست ولا صلوة لمن لم يقرأ بالحمد ونیست جواز نماز برای کسیکه نخواند سورۂ فاتحه را وسورة ونخواند سوره را سوای فاتحه في فريضة او غيرها در نمازیکه فرض باشد یا غیر فرض باشد وفي الباب عن علي وعائشة اخرجه الاربعة الا النسائی واحمد واسحق وابن ابی شیبة والبزار من طریق ابن عقیل عن محمد بن الحنفية عن علي عن النبي صلى الله عليه وسلم قال الترمذي هذا اصح شيء في الباب وعن ابی سعيد مثله اخرجه الترمذي وابن ماجة والحاكم والعقيلي قال الترمذي والعقيلي حديث على اجود اسنادا وقال الحاكم هو اشهر اسنادا الا ان الشيخين لم يحتجا بابن عقيل انتهى وفي اسناد ابی سعيد ابو سفيان وهو طريف بن شهاب السعدي والحاكم ظنه طلحة بن نافع فلذلك حكم على شرط مسلم و ابو سفيان السعدي ضعيف ولم يخرج له مسلم وفي الباب عن عبد الله بن زيد بن عاصم اخرجه الدارقطني والطبراني في الاوسط وقال لا يروى عن ابن زيد الا بهذا الاسناد تفرد به الواقدي وتعقب بان محمد بن سكين قاضي المدينة رواه عن فليح عن عبد الله بن ابی بكر عن عباد بن تميم به لكن محمد بن سكين ضعفه ابن حبان وقال انه يسرق الحديث وعن ابن عباس رضي الله عنه نحوه اخرجه الطبراني باسناد واه كما في التخريج وحديث علي بن ابی طالب اجود اسنادا مصنف گوید وحدیث علی مرتضی درین باب اجود ست از روی اسناد واصح وصحیح تر ست من حديث ابی سعید از حدیث ابی سعید خدری که در متن مذکور شده است وقد كتبناه اول في كتاب الوضوء مصنف گوید وتحقیق نوشتیم ما آن حدیث علی را نخستین در کتاب الوضو والعمل عليه عند اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ومن بعدهم وعمل برین ست نزد اہل علم از صحابه وکسیکه پس از ایشان بودند وبه يقول سفيان الثوري وابن المبارك والشافعي واحمد واسحق ان تحريم الصلوة التكبير وباین قائل گشته اند این ایمۂ مجتهدین که بدرستیکه تحریم نماز

شرح ابی الطیب

قوله مفتاح الصلوة الطهور بالضم ويفتح والمراد به المصدر وسماه صلى الله عليه وسلم مفتاحا مجازا لان الحدث مانع من الصلوة فهو كالقفل على المحدث حتى اذا توضأ انحل الغلق وهذه استعارة بديعية لا يقدر عليها الا النبوة و كذلك قوله مفتاح الجنة الصلوة وقد تقدم الكلام في اضافة تحريمها وتحليلها في اول الكتاب في كتاب الطهارة **قوله** ولا صلوة لمن لم يقرأ بالحمد لله وسورة في فريضة ظاهره دليل لمن يقول بتسوية الفاتحة والسورة في الفريضة بكون كل منهما واجبين وليستا بفريضتين ومعناه لا صلوة كاملة لمن لم يقرأ بالحمد لله او بسورة على ان يكون الواو بمعنى او ويجوز ان يكون معناه لا صلوة لمن لم يقرأ بالقرآن لانه اذا انتفت قراءة الفاتحة والسورة فقد انتفت القراءة لان المراد بالسورة السورة وما في معناها ففيه ايضا دليل لمن يقول بفرضية القرآن مطلقا بلا تخصيص بالفاتحة ويؤيده ما رواه ابو داود بسنده عن ابی هريرة رضي الله عنه قال قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم اخرج فناد في المدينة انه لا صلوة الا بقرآن ولو بفاتحة الكتاب فما زاد انتهى وسكت عليه ابو داود وقد تقرر في محله ان ضد مدخول او اولى بالحكم فيكون غير الفاتحة اولى بالحكم بجواز الصلوة به واجاب هذا القائل عن قوله صلى الله عليه وسلم لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب رواه الشيخان بان معناه لا صلوة كاملة ومن قال بالفرضية حمل على ظاهره

شرح سراج احمد

تکبیر افتتاح ست و لا یکون الرجل داخلا فی الصلوۃ الا بالتکبیر و نمی شود آدمی داخل شونده در نماز مگر بتکبیر افتتاح قال ابو عیسی سمعت ابا بکر محمد بن ابان یقول سمعت عبد الرحمن بن مهدی یقول گفت مصنف شنیدم ابا بکر محمد بن ابان را که میگفت شنیدم عبد الرحمن را که میگفت لو افتتح الرجل الصلوۃ بتسعین اسما من اسماء اللہ اگر شروع کرد مرد نماز را بنود نامی از نامهای حق تعالی و لم یکبر و اللہ اکبر نگفت لم یجزہ کفایت نمی کند او را گفتن این اسماء نزد امام ما ابی حنیفہ اگر شروع کرد بتسبیح یا تہلیل یا بفارسی روا باشد و در بحر الرائق نوشتہ است که مراد آن هر لفظی ست که آن ثنای خالص باشد و دال بود بر تعظیم و گفت امام ابو یوسف نمی شود مرد شارع مگر بگفتن الفاظی که مشتق بود از تکبیر و آن پنج الفاظ اند اللہ اکبر اللہ الاکبر اللہ الکبیر اللہ کبیر اللہ الکبار چنانکه در خلاصہ ست و ان احدث قبل ان یسلم امرتہ ان یتوضا ثم یرجع الی مکانہ و یسلم و این نیز مقولہ عبد الرحمن بن مهدی ست و اگر حدث کرد مصلی پیش از آنکه سلام دهد امر میکنم او را اینکه وضو کند پستر باز آید بسوی جای خود و سلام دهد اگر چه از و فعل منافی صلوۃ صادر شده است لیکن هرگاه که پیش از سلام بود حکم خلل صلوۃ دارد پس گویا که بنا کند و سلام دهد انما الامر علی وجهه جز این نیست که امر السلام بر وجه خود ست یعنی بر وجوب ست و ابو نضرۃ اسمه المنذر بن مالک بن قطعة بضم القاف و فتح المهملة العبدی العوفی البصری و ابو نضرہ بنون و معجمہ که کنیت مشهور ست ثقه از ثالثه بود در ثمان یا تسع و مائة وفات کرد **باب** فی نشر الاصابع عند التکبیر باب ست در پراگنده کردن انگشتان نزد تکبیر حدثنا قتیبة و ابو سعید الاشج قالا ثنا یحیی بن یمان عن ابن ابی ذئب عن سعید بن سمعان الانصاری الزرقی و ابو سعید عبد الرحمن عن سعید بن سمعان الانصاری الزرقی سو اسم المدنی ضعیف از ثالثه بود عن ابی هریرۃ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کبر للصلوۃ نشر اصابعه گفت ابو هریرہ بود آنحضرت که چون تکبیر میگفت برای نماز پراگنده میکرد انگشتان خود را قال ابو عیسی حدیث ابی هریرۃ قد رواه غیر واحد عن ابن ابی ذئب عن سعید بن سمعان عن ابی هریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا دخل فی الصلوۃ رفع یدیه مدا گفت مصنف حدیث ابی هریرہ را تحقیق روایت کرده اند بسیار کسان از ابن ابی ذئب از سعید از ابی هریرہ که تحقیق بود آنحضرت که داخل می شد در نماز و می خواست که تکبیر نماز گوید بر می داشت

شرح ابی الطیب

قوله انما الامر علی وجهه یعنی قوله تحلیلها التسلیم لا یؤول بل یحمل علی ظاهره من ان السلام فرض لانه لا یحل له ما حرم علیه فی الصلوۃ الا به فما لم یخرج من الصلوۃ الا به یکون فرضا ثم ان ما یدخل به فیها یکون فرضا و به قال الامام الشافعی و غیره و قال علماؤنا انه واجب دون فرض **باب** فی نشر الاصابع عند التکبیر **قوله** نشر اصابعه ای بسطها لا المراد انه فرق بعضها عن بعض او المراد بالنشر خلاف الضم ای ترکها علی حالها و لم یضم بعضها الی بعض و علی الاول المراد بالنشر ضد القبض و هو البسط **قوله** رفع یدیه مدا ای رفعا زائدا علی رفعه حین الرکوع و حین الرفع منه و هو یدل علی رفعه الی الاذنین

قوت المغتذی

نشر اصابعه ای بسطها رفع یدیه مدا قال ابن سید الناس یجوز ان یکون مدا مصدرا مختصا کقعد القرفصاء او مصدرا من المعنی کقعدت جلوسا او حالا من رفع

عارضة الاحوذی

و قال الحسن بن ابی الحسن البصری اخبرنی سبعون من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انه مسح علی الخفین و من انکره لیس له متعلق و لا اصل له و رواه عن علی ان ابا مسعود قال له ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی الخفین فقال اقبل نزول المائدۃ ام بعدها فسکت ابو مسعود و هذا ان صح محمول علی انه کان سوال امتحان لا سوال استعلام بل الصحیح عن علی المسح علی الخفین کما روی مسلم فی صحیحه عنه و ابو داود فی سننه و غیرهما و من روی عن مالک انکاره وهم انما قال مالک ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و ابا بکر و عمر اقاموا بالمدینة اعمارهم لم یرو عن احد منهم

شرح سراج احمد

دست مبارک خود را از روی کشیدن وهو اصح من روایة یحیی بن الیمان وآن صحیح تر ست از روایت یحیی بن الیمان واخطأ
ابن یمان فی هذا الحدیث وخطا کرده ابن الیمان درین حدیث که گذشته که نشر اصابع ست نزد گفتن تکبیر افتتاح بلکه مد وکشیدن دستها ست
حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن انا عبید الله بن عبد المجید الحنفی ابو علی البصری صدوق بود در تقریب ست که ثابت نگشته
که یحیی بن معین او را تضعیف کرده است از تاسعه بود در سنه سبع ومائتین وفات کرد نا ابن ابی ذئب عن سعید بن سمعان قال
سمعت ابا هریرة یقول کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قام الی الصلوة رفع یدیه مدا چون می استاد آنحضرت
بسوی گذاردن نمازی بر می داشت دو دست مبارک خود را از روی کشیدن قال ابو عیسی قال عبد الله گفت مصنف گفت عبد الله
ابن عبد الرحمن که شیخ مصنف ست وهذا اصح من حدیث یحیی بن یمان واین حدیث عبید الله بن عبد المجید صحیح تر ست از
حدیث یحیی بن یمان وحدیث یحیی بن یمان خطأ وحدیث یحیی بن یمان خطا ست که بجای رفع یدیه مدا نشر اصابعه گفته است

باب فی فضل التکبیرة الاولی باب ست در بیان یافتن فضیلت تکبیر اولی همراه امام ودر حد تکبیرۂ اولی اختلاف ست نزد
بعضی تکبیر اولی گفتن ماموم متصل تکبیر امام ست ونزد بعضی تا رکوع امام ست ونزد بعضی تا خواندن امام قرأت بالحمد الصلوة ست
حدثنا عقبة بن مکرم ونصر بن علی الجهضمی قالا ثنا سلم بن قتیبة الشعیری ابو قتیبة الخراسانی نزیل بصره صدوق از تاسعه بود
در سنه مائتین یا بعد از ان وفات کرده عن طعمة بن عمرو الجعفری الکوفی صدوق عابد از سابعه بود عن حبیب بن ابی ثابت
عن انس بن مالک قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صلی لله اربعین یوما فی جماعة یدرک التکبیرة الاولی
فرمود آنحضرت هر که بگذارد برای حق تعالی بی ریا وسمعه نماز را چهل روز با جماعت که بیابد تکبیر اولی را همراه امام یعنی بمسجد در اول وقت
بیاید کتب له براءتان نوشته شود برای این کس دو خلاصی براءة من النار یکی خلاصی از آتش دوزخ وبراءة من النفاق ودیگر
خلاصی نوشته شود برای وی از خصلت نفاق قال ابو عیسی قد روی هذا الحدیث عن انس موقوفا گفت مصنف تحقیق
روایت کرده شده است این حدیث از انس بن مالک موقوف ولا اعلم احدا رفعه الا ما روی سلم بن قتیبة عن
طعمة بن عمرو ونمی دانم کسی را که مرفوع کرده این حدیث را بسوی آنحضرت مگر آن حدیث که روایت کرده سلم بن قتیبه
از طعمه بن عمرو وانما یروی هذا عن حبیب بن ابی حبیب البجلی عن انس بن مالک قوله وجز این نیست که روایت

شرح ابی الطیب

باب فی فضل التکبیرة الاولی **قوله** اربعین یوما فی جماعة ای مع لیالیها لانه اذا ذکرت الایام بصیغة الجمع
تدخل فیها اللیالی والمتبادر منها التتابع ویحتمل الاطلاق ایضا وفضل الله اوسع **قوله** براءة من النار ای خلاص
ونجاة منها یقال برئ من الدین والعیب خلص **قوله** وبراءة من النفاق ای خلاص منه ای یامن فی الدنیا ان یعمل
عمل المنافق ویوفق لعمل اهل الاخلاص وفی الآخرة یامن مما یعذب به المنافق ویشهد له بانه غیر منافق وفی حد
الاربعین سر مکین للسالکین نطق به کتاب من رب العلمین وسنة سید المرسلین
فقد جاء فی الحدیث من اخلص لله اربعین یوما ظهرت ینابیع الحکمة من قلبه علی لسانه
فکانه جعل هذا المقدار من الزمان معیار الکماله فی کل شان کما کملت له الاطوار فی هذا
المقدار **قوله** عن انس موقوفا لکن مثل هذا لا یقال من قبل الرای فموقوفه فی حکم المرفوع

عارضة الاحوذی

انه مسح علی الخفین وهذا لا یلزم لان هذه الجملة العزیزة الکریمة فعلت الافضل اقتداء بالنبی صلی الله علیه وسلم واخذ النبی صلی الله علیه وسلم بالافضل من نوع المسح وسن الجواز رفقا بالامة کما فعل فی سائر امور الشریعة امثالها

باب المسح علی الخفین للمسافر والمقیم
ابو عبد الله الجدلی عن خزیمة بن ثابت عن النبی صلی الله علیه وسلم انه سئل عن المسح علی الخفین فقال للمسافر ثلث وللمقیم یوم ولیلة حسن صحیح
زر بن حبیش عن صفوان بن عسال قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یامرنا اذا کنا سفرا

اسماء الرجال
سلم بفتح اوله وسکون اللام الشعیری بفتح المعجمة ۱۲ [illegible]
حبیب بن ابی حبیب البجلی بموحدة وجیم ابو عمرو البصری نزیل الکوفة مقبول من الرابعة وقیل یکنی ابا کشوثا بفتح الکاف بعد المعجمة مضمومة ثم واو ساکنة ثم [illegible]

شرح سراج احمد

کہ ہر شب بستاں نمودن حدیث از حبیب بن ابی حبیب از انس قول انس حدثنا بذلک هناد مصنف گوید حدیث کرد مرا ابن
حدیث ہناد بن السری نا وکیع عن خالد بن الطہمان الکوفی واو خالد بن خالد ابو العلاء الخفاف مشہور بکنیت است صدوق قائل تشیع
بود از خامسہ بود عن حبیب بن ابی حبیب البجلی عن انس بن مالک قوله ولم یرفعه ابن ابی حبیب البجلی روایت از انس کردہ
قول انس را و مرفوع نکرد وانس این حدیث را و روی اسمعیل بن عیاش هذا الحدیث عن عمارة بن غزیة و روایت کرد اسمعیل این
حدیث را از عمارہ بن غزیہ بفتح غین معجمہ و کسر زای و شدت تحتیہ عن انس بن مالک عن عمر بن الخطاب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
نحو هذا الیٰ اسناد این حدیث گذشتہ و هذا الحدیث غیر محفوظ مصنف گوید و این حدیثی ست غیر محفوظ وهو حدیث مرسل و آن
حدیثی ست مرسل عمارة بن غزیة لم یدرک انس بن مالک زیرا چه عمارہ بن غزیہ نیافتہ است انس بن مالک را **باب ما یقول**
عند افتتاح الصلوٰة باب ست در بیان چیزی کہ بگوید مصلی نزدیک افتتاح صلوٰة پس از تکبیر تحریمہ حدثنا محمد بن موسی البصری
نا جعفر بن سلیمان الضبعی بضاد معجمہ مضمومہ و فتح موحدہ و عین مہملہ عن علی بن علی الرفاعی در تقریب ست علی بن علی بن نجاد الرفاعی
الیشکری ابو اسمعیل البصری لا باس بہ رمی بالقدر و کان عابدا و یقال کان یشبہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم من السابعة عن ابی المتوکل
الناجی علی بن داود عن ابی سعید الخدری قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا قام الی الصلوٰة گفت ابو سعید
بود آنحضرت کہ چون برخاست بسوی گذاردن نماز باللیل بوقت شب کبر تکبیر افتتاح میکرد ثم یقول پس ثنا میگفت سبحانک
اللھم تنزیہ میکنم ترا و پاکی یاد میکنم تنزیہی کہ لائق باشد بجناب قدسی تو ای خدا و بحمدک و تسبیح میکنم متلبس و مختلط بحمد و ستایش
ذات پاک تو پس این جملہ در معنی سبحان اللہ والحمد للہ باشد و تبارک اسمک و بزرگ ست نام تو و تعالی
جدک و بلند ترست عظمت و سلطنت و غنای تو و جد بمعنی بخت و بزرگ شدن در چشم مردم آید و لا الہ
غیرک و نیست الہ جز تو ثم یقول اللہ اکبر کبیرا پس میفرمود آنحضرت لفظ اللہ اکبر کبیرا را ثم یقول اعوذ باللہ السمیع
العلیم من الشیطان الرجیم پس میفرمود آنحضرت پناہ میخواہم بحق تعالی کہ شنوا است و دانا است از شیطانی کہ رانده کرده شده است

شرح ابی الطیب

باب ما یقول عند افتتاح الصلوٰة **قوله** سبحانک اللھم و بحمدک ای اسبحک سبحانا و وفقنی بحمدک
والجملة الاولی انشائیة لا اخباریة فلا یلزم عطف الانشاء علی الاخبار وقال ابن مالک وسبحان اسم اقیم مقام
المصدر وهو التسبیح منصوب بفعل مضمر تقدیرہ اسبحک سبحانا ای انزھک تنزیها من کل السوء والنقائص
والعاهات ولا یلیق بحضرتک من اوصاف المخلوقات من الاهل والولد وقیل تقدیرہ اسبحک تسبیحا
متلبسا و مقترنا بحمدک وقال الخطابی خبرنی ابن الخلاد قال سألت الزجاج عن الواو فی وبحمدک فقال معناہ سبحانک اللھم وبحمدک
سبحتک قیل قول الزجاج یحتمل وجهین احدهما ان یکون الواو للحال وثانیهما ان یکون عطف جملة فعلیة علی مثلها
اذ التقدیر انزھک تنزیها واسبحک تسبیحا مقیدا بشکرک وعلی التقدیرین اللھم معترضة والباء فی بحمدک
اما سببیة او الیٰ بار متصل بفعل مقدر او الصاقیة والجار والمجرور حال من فاعله ذکرہ الطیبی

قوت المغتذی

وتعالی جدک ای جلالک وعظمتک

عارضة الاحوذی

ان لا ننزع خفافنا
ثلثة ایام ولیالیهن
الا من جنابة لکن
من بول و غائط
ونوم صحیح حسن
الاسناد احادیث
التوقیت فی المسح
علی الخفین صحیحة
من طریق خزیمة
وصفوان بن عسال
وعلی واحادیث نفی
التوقیت ضعیفة
امثلها ما خرجه
ابو داود عن ابی عمارة
وقد کان صلی مع
النبی صلی اللہ علیه
وسلم الی القبلتین
قال قلت یا رسول
اللہ المسح علی الخفین
قال نعم قلت یوما
قال یومین قلت و
ثلثة قال نعم وما
شئت وفی طریقه
ضعفاء ومجاهیل
منهم عبد الرحمن
ابن رزین ومحمد
ابن یزید وایوب
ابن قطن وقال عیسی

تحفة الاحوذی

ابن شاذان البصری وکان من ائمة الحدیث سمعت یحیی بن سعید القطان یقول یعرف رباح قوموس هذا رباح قوموس وقال ابوداود لیس اسناده بالقوی ورواه یحیی بن معین وقال اسناده مضطرب وقال البخاری فی حدیث صهیب لا یصح وقد روی فیه عن ابن عمر حدیث صحیح آخبرنا ابو الحسن الازدی آخبرنا ابو الطیب الطبری آخبرنا ابو الحسن الدارقطنی آخبرنا ابوبکر النیسابوری حدثنا سلیمان بن شعیب بمصر حدثنا بشر بن بکیر حدثنا موسی بن علی عن ابیه عن عقبة بن عامر قال خرجت من الشام الی المدینة یوم الجمعة فدخلت المدینة یوم الجمعة فلما خلعت علی عمر الخفین

شرح سراج احمد

من همزه ونفخه ونفثه از نفخ شیطان ونفث وی مراد نفخ شیطان تکبر وخود پسندی ست که آدمی را در وی می اندازد واین معنی را در دی می آید وا ورا در نظر وی می در آرد وگویا که در وی می دمد وبر باد میکند ومراد بنفث که بمعنی دم کردن ست سحر داشته اند که شیطان آدمی را سیکند تا باعث بر کردن آن میشود واین مناسب تر ست بقول حق سبحانه وتعالی ومن شر النفاثات فی العقد واگرچه مراد آن زنان ساحره اند وبعضی گویند که مراد بنفث شعر ست که می دمد ومی اندازد در نفس آدمی دمی برآرد از دهن وی ومانند افسون ومراد شعر مذموم خواهد بود که متضمن معنی کفر وفسق وهجو مسلمانان ست ومراد بهمز غیبت خواهد بود وافتادن در مردم بعیب گوئی وطعن وبعضی گویند که بهمز شیطان وسوسه مراد داشته شود که در دلهای مردم می اندازد چنانکه در قول حق تعالی که واعوذ بک من همزات الشیاطین وسواس وخطرات مراد داشته شود بدانکه استفتاح سبحانک اللهم سنت ست ثابت شد از آنحضرت واز خلفای راشدین وقائل اند بدان اجلۂ علما وحدیث مثل سفیان ثوری وامام احمد واسحق بن راهویه وروایت کرده اند آن را علمای ائمه محدثین ورفته بآن بسیاری از علمای تابعین واختیار کرده اند آن را امام اعظم ابوحنیفه وجزوی از مجتهدین ومصنف نیز درین کتاب گفته که درین باب حدیث آمده از علی وعبدالله بن مسعود وعائشه وجابر وجبیر بن مطعم وابن عمر وعمل برین ست نزد اهل علم از تابعین غایت آنکه مصنف در حدیثی که از ابی سعید آمده از طریق حارثه تکلم کرده واین ضرر ندارد بصحت حدیث بطرق دیگر وتحقیق آن ست که استفتاح بسبحانک اللهم صحیح ثابت ومستمر ست وبادعیۂ دیگر زیاده نیز بود وفی الباب عن علی رضی الله تعالی عنه اخرجه اسحق فی اول الجامع عن اللیث عن سعید ابن یزید عن الاعرج عن عبدالله بن ابی رافع عن علی رضی الله عنه عن النبی صلی الله علیه وسلم فقال ابوحاتم هذا حدیث باطل موضوع لا اصل له اری انه من روایة خالد بن القاسم واحادیثه عن اللیث مفتعلة وعبدالله بن مسعود اخرجه الطبرانی وعائشة اخرجه ابوداود من روایة ابی الجوزاء عنها وعند الترمذی وابن ماجة من روایة عمرة عنها واخرجه الحاکم من الوجهین والاسناد الاول تکلم فیه ابوداود والثانی الترمذی وجابر اخرجه البیهقی وفیه محمد بن المنکدر قال البیهقی

شرح ابی الطیب

قوله من همزه ونفخه ونفثه والهمز فی اللغة الغمز والدفع وفسر فی الحدیث بالموتة بالضم وفتح التاء نوع من الجنون والصرع یعتری الانسان فاذا افاق عاد علیه کمال عقله کالنائم والسکران وقال ابو عبیدة الجنون سماه همزا لانه یحصل من الهمز والنخس وکل شیء دفعته فقد همزته وفسره بعضهم بالسحر وفسر النفخ فی الحدیث بالکبر یعنی المودی الی الکفر او ما لا یجوز وفسر النفث فی الحدیث بالشعر والمراد به الشعر المذموم لخبر ابی داود واما من الشعر حکما ای مواعظ وامثالا فلا یجوز ارادة مطلق الشعر

قوت المغتذی

من همزه فسر فی الحدیث بالموتة وهی شبه الجنون ونفخه فسر بالکبر ونفثه فسر بالشعر قال الطیبی سبیله الناس وتفسیر الثلثة بذلک من باب المجاز

شرح سراج احمد

اختلف عليه فيه وليس له اسناد قوي وجبير بن مطعم اخرجه ابوداؤد وابن ماجه وابن ابي شيبة عن ابن جبير بن مطعم عن ابيه وابن عمر اخرجه عبدالرزاق وروى انس ان النبي صلى الله عليه وسلم كان اذا افتتح الصلوة كبر وقرأ سبحانك اللهم وبحمدك الخ ولا يزيد على هذا المعنى من الادعية كما هو مروي عن علي هو عند الدارقطني من رواية ابي خالد الاحمر عن حميد عنه دون قوله ولا يزيد على هذا قال الدارقطني اسناده كلهم ثقات كذا قال وفيه الحسن بن علي بن الاسود ضعفه ابن عدي والازدي وقال ابن حبان ربما اخطأ وقال ابن ابي حاتم عن ابيه هذا حديث كذب لا اصل له انتهى وله طريق اخرى في الطبراني في الدعاء له من رواية عائذ ابن شريح عن انس واخرى فيه من رواية محمود بن محمد الواسطي عن زكريا بن يحيى وحمويه عن الفضل بن موسى عن حميد عن انس وهذه متابعة جيدة لرواية ابي خالد الاحمر واخراج كرده است مسلم از عمر بن الخطاب باسنادى كه منقطع است وذكر كرده دارقطني در علل كه آن روايت كرده شده است مرفوع وآن صحيح نيست واخراج آن كرده حاكم از عمر بطريق ديگر موقوف واشارت كرده بسوى مرفوع وگفته كه صحيح نيست ومعارض احاديث استفتاح حديث انس است كه گفته ان النبي صلى الله عليه وسلم وابابكر وعمر كانوا يفتتحون الصلوة بالحمد لله رب العالمين اخراج آن كرده اند شيخان واز عائشه صديقه نيز مروي شده است كه گفته است كان النبي صلى الله عليه وسلم يفتتح الصلوة بالتكبير والقراءة بالحمد لله رب العالمين اخرجه مسلم ودفع معارض اين احاديث بطريق جمع كرده شود والله اعلم قال ابوعيسى وحديث ابي سعيد اشهر حديث في هذا الباب گفت مصنف وحديث ابي سعيد خدري مشهورترين حديثي است درين باب وقد اخذ قوم من اهل العلم بهذا الحديث وتحقيق تمسك نموده اند گروهي از اهل علم باين حديث واما اكثر اهل العلم فقالوا واما اكثر اهل علم پس گفته اند انما يروى عن النبي صلى الله عليه وسلم انه كان يقول جز اين نيست كه روايت كرده شده است از آنحضرت كه بود آنحضرت كه ميفرمود بعد از تكبير افتتاح سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك وذكر نكرده است الله اكبر كبيرا او هكذا روي عن عمر بن الخطاب كما اخرجه مسلم وعبدالله بن مسعود كما اخرجه الطبراني والعمل على هذا عند اكثر اهل العلم من التابعين وغيرهم وقد تكلم في اسناد حديث ابي سعيد وتحقيق سخن كرده شده است در اسناد حديث ابي سعيد خدري كه گذشته است در متن كان يحيى بن سعيد يتكلم في علي بن علي بود يحيى بن سعيد كه تكلم ميكرد در حق علي بن علي وقال احمد لا يصح هذا الحديث وگفت امام احمد صحيح نشده است اين حديث

حدثنا الحسن بن عرفة ويحيى بن موسى قالا نا ابومعاوية عن حارثة بن ابي الرجال بكسر را وجيم انصاري بخاري مدني ضعيف از سادسه بود در سنه ثمان واربعين و مائة وفات كرد عن عمرة عن عائشة قالت كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا افتتح الصلوة قال سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك قال ابوعيسى هذا حديث لا نعرفه الا من هذا الوجه گفت مصنف اين حديثي ست كه نمي شناسيم آنرا مگر باين طريق

شرح ابي الطيب

قوله فقالوا انما روي عن النبي صلى الله عليه وسلم انه كان يقول ظاهره ان مرادهم انه لم يرو انه كان يفتتح الصلوة به وانما كان يقول ذلك مطلقا والحق ان المراد به عدم صحة الرواية والا فقد صح الافتتاح به **قوله** وقال احمد لا يصح هذا الحديث اقول قال المحقق ابن الهمام علي بن علي وثقه وكيع وابن معين وابوزرعة وكفى بهم

عارضة الاحوذي

فقال متى وجبت عليك في خفيك قلت يوم الجمعة قال فهل نزعتهما قلت لا قال اصبت السنة قال ابوبكر هذا الحديث غريب قال ابوالحسن وهو صحيح الاسناد الغريب قوله اذا كنا سفرا يعني مسافرين وهي كلمة تقال للواحد والجميع والذكر والانثى سواء كالعدل والرضى والزور ونحوه وقوله لكن حرف من حروف النسق وهي تختص بالاستدراك بعد النفي غالبا وربما يستدرك بها بعد الاثبات فتختص بالجملة دون المفرد هكذا حدثنا شيخنا ابوالحسن الخولاني وبعد هذا ففي لفظ الحديث اشكال لان امرنا ان لا ننزع خفافنا الا من جنابة نفي معقب باستثناء فيصير ايجابا وقوله بعد ذلك لكن

شرح سراج احمد

وحارثة قد تكلم فيه من قبل حفظه وحارثہ تحقیق سخن کردہ شدہ است در وی از جانب حفظ او وابو الرجال اسمہ محمد بن عبد الرحمن
ونام ابی الرجال محمد بن عبد الرحمن است **باب** ما جاء فی ترک الجهر بسم الله الرحمن الرحیم باب است در بیان آنچہ آمدہ است در ترک جہر
بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم یعنی گفتن بسم اللہ نہان حدثنا احمد بن منیع نا اسمعیل بن ابراهیم ثنا سعید الجریری عن قیس
ابن عبایة بفتح عین مہملہ وتخفیف موحدہ بستر تحتانیہ ثقہ از ثالثہ بود در سنہ عشرہ ومائۃ وفات کرد عن ابن عبد الله بن مغفل یزید
ابن عبد الله بن المغفل قال سمعنی ابی وانا فی الصلوٰة اقول بسم الله الرحمن الرحیم گفت یزید شنید مرا پدر من در حالیکہ من
در نماز بودم میگفتم بسم اللہ الرحمن الرحیم را در نماز بجہر فقال لی ای بنی محدث پس گفت مرا ای پسر من احداث کنندہ تو ایاک والحدث
دور دار خود را از چیزہای نو پیدا شدہ قال ولم ار احدا من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم کان ابغض الیه الحدث
فی الاسلام یعنی منہ گفت ابن عبد اللہ ونہ دیدم ہیچکس را از صحابہ کہ بود مبغوض تر بسوی وی نو پیدا در اسلام یعنی از پدر من وقال قد صلیت
مع النبی صلی الله علیه وسلم ومع ابی بکر وعمر وعثمان وگفت پدر من تحقیق گذاردم نماز ہمراہ آنحضرت وہمراہ خلفای راشدین فلم
اسمع احدا منهم یقولها پس نشنیدم ہیچکس را از صحابہ کہ گفتہ باشد بسم اللہ را بجہر فلا تقلها پس مگو تو بسم اللہ را بجہر اذا انت صلیت فقل الحمد لله
رب العلمین چون تو بگذاری نماز را پس بگو الحمد للہ رب العلمین را قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن مغفل حدیث حسن والعمل علیه عند

شرح ابی الطیب

قوله قد تكلم فيه من قبل حفظه لكن كثرة طرقه تدل على صحة الحديث فروى البيهقي عن انس وعائشة و
ابي سعيد الخدري وجابر وعمر وابن مسعود الاستفتاح بسبحانك اللهم وبحمدك الخ مرفوعا ورواه ابوداود عن عائشة
وضعفه ورواه الدارقطني عن عثمان من قوله ورواه سعيد بن منصور عن ابي بكر الصديق من قوله وقال التوربشتي
هذا حديث اعني حديث الاستفتاح بسبحانك اللهم حديث حسن مشهور واخذ به الخلفاء عمر رضي الله عنه والحديث مخرج في
كتاب مسلم عن عمر وقد اخذ به عبد الله بن مسعود وغيره من فقهاء الصحابة وكثير من علماء التابعين واختاره ابو حنيفة
وذهب اليه الاجلة من علماء الحديث كسفيان الثوري واحمد بن حنبل واسحق بن راهويه اما ما ذكره الترمذي فهو كلام في اسناد الحديث
الذي ذكره ولم يقل ان اسناده مدخول من سائر الوجوه وهذا الحديث رواه الاعلام من ائمة الحديث واخذوا به ورواه
ابو داود في جامعه باسناده وهو اسناد حسن رجاله مرضيون نقله الطيبي **باب** ما جاء في ترك الجهر بسم الله الرحمن الرحيم
قوله كان ابغض اليه الحدث في الاسلام ابغض خبر مقدم لكان والحدث اسمه مؤخر لانه معرفة وهو اولى بالابتداء
واسم كان مبتدأ في الاصل **قوله** فلا تقلها اذا انت صليت ظاهره انه نهاه عن البسملة مطلقا يعني لا يقول الاسرا ولا جهرا
لكن يحمل على الجهر لان السماع عادة يتعلق بالجهر واليه اشار المص في الترجمة قال المحقق ابن الهمام عن انس رضي الله عنه
صليت خلف النبي صلى الله عليه وسلم وابي بكر وعمر وعثمان فلم اسمع احدا منهم يقرأ بسم الله
الرحمن الرحيم لم يرد نفي القراءة بل السماع للاخفاء بدليل ما صرح به عنه فكانوا
لا يجهرون بسم الله الرحمن الرحيم رواه احمد والنسائي باسناد على شرط الصحيح وعنه صليت مع
النبي صلى الله عليه وسلم وابي بكر وعمر فكلهم يخفون بسم الله الرحمن الرحيم رواه ابن ماجة و
في رواية ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يسر بسم الله الرحمن الرحيم وابا بكر وعمر فيدل على هذا الحمل قوله يقولها في

عارضة الاحوذي

استدراك من ابحاث
بمفرده وذلك خلاف
ما تقدم وفيه نظر
ومعناه بعد تامل
وفكر مقرر في رسالة
طلحية المتفقهين
الى معرفة غوامض
النحويين وتقريبه
امرنا رسول الله صلى
الله عليه وسلم
ان لا ننزع خفافنا
في السفر مدة ثلثة
ايام ولياليهن لم يرخص
فيهن لا من سالك وعن
الجنابة لكن عن البول
والغائط والنوم والله
اعلم الاحكام في ثلث
مسائل الاولى اختلف
العلماء في توقيت
المسح على الخفين
على ستة اقوال
الاول ان مطرفا سمع
مالكا يقول التوقيت
في المسح على الخفين
بدعة الثاني روى
اشهب وغيره عن مالك
يمسح المسافر ثلثة
ايام والمقيم يوما

شرح سراج احمد

اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم گفت مصنف حدیث عبدالله حدیثی ست حسن عمل نزد اکثر اهل علم از صحابه برین ست منهم ابوبکر و عمر و عثمان و علی و غیرهم بعضی از ایشان خلفای راشدین و دیگران هستند ومن بعدهم من التابعین وکسیکه پس از ایشان بودند از تابعین وبه یقول سفیان الثوری وابن المبارک واحمد واسحٰق لایرون ان یجهر ببسم الله الرحمن الرحیم اعتقاد نمیکنند این که جهر کرده شود به بسم الله قالوا ویقولها فی نفسه گفته اند این ائمه و بگوید بسم الله را در نفس خود پنهان و همین ست مذهب امام ما ابی حنیفه

باب من رای الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم

باب ست در بیان کسیکه اعتقاد کرده جهر کردن را به بسم الله

حدثنا احمد بن عبدة ثنا المعتمر بن سلیمان قال ثنی اسمعیل بن حماد عن ابی خالد عن ابن عباس قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یفتتح صلاته ببسم الله الرحمن الرحیم گفت عبدالله بن عباس بود آنحضرت که افتتاح میکرد به بسم الله قال ابوعیسٰی ولیس اسناده بذاک گفت مصنف و نیست اسناد این حدیث قوی وقد قال بهذا عدة من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و تحقیق قائل گشته اند باین چند کسان از اهل علم از صحابه منهم ابوهریرة وابن عمر وابن عباس وابن الزبیر بعضی از آن صحابه که قائل بجهر بسم الله اند این صحابه اند ومن بعدهم من التابعین راوا الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم کسانیکه پس از صحابه بودند از تابعین اعتقاد کرده اند جهر را به بسم الله وبه یقول الشافعی واسمعیل بن حماد وهو ابن ابی سلیمان و آن اسمعیل بن ابی سلیمان ست وابوخالد هو ابوخالد الوالبی واسمه هرمز وهو کوفی والبی بکسر لام و موحده مقبول از ثانیه بود بدانکه شیخ ابن الهمام از بعضی حفاظ نقل کرده که هیچ حدیثی ثابت نشده که صریح باشد در جهر تسمیه مگر آنکه در اسناد وی سخن ست و هیچ یکی از ارباب سانید اربعه مشهوره اخراج نکرده حدیثی در آن باوجود آنکه کتب ایشان مشتمله است بر احادیث ضعیفه نیز و از چندین صحابه و تابعین و تبع تابعین و غیرهم از ائمه لایعد ولایحصی ذکر کرده اند که جهر نمیکردند و احیانا اگر از بعضی مردم جهر روایت کرده است برای تعلیم بود و یا بجهت کمال قرب بعضی از مقتدیان آنرا شنیده و مصنف نیز احادیث ترک جهر را ترجیح داده است چنانکه سابق مذکور ست در متن و روایت کرده ابوبکر رازی در احکام القرآن از روایت ابراهیم نخعی از ابن مسعود که گفت ما جهر رسول الله صلی الله علیه وسلم فی صلوٰة مکتوبة ببسم الله الرحمن الرحیم ولا ابوبکر ولا عمر و احادیث جهر بسمله ذکر کرده میشوند با جوع اخراج کرده است خطیب از طریق ابی اویس که از ابی العلاء عن ابیه عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا ام الناس جهر ببسم الله الرحمن الرحیم و این حدیثی ست که اخراج کرده آن را دارقطنی و ابن عدی باین طریق و گفته اند لفظ قرأ بدل جهر و همین ست محفوظ از ابی اویس و باوجود آنکه ابواویس حجت نیست نزد ائمه حدیث چون منفرد باشد پس چگونه حجت باشد وقتیکه مخالف شود با ائمه و روایت ست از سعید المقبری از ابی هریره که گفت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم علمنی جبرئیل الصلوٰة فقام فکبر لنا ثم قرأ بسم الله الرحمن الرحیم فیما یجهر به فی کل رکعة اخرجه الدارقطنی و در اسناد وی خالد بن ایاس متروک الحدیث ست اخراج کرده حاکم از ابن عباس

شرح ابی الطیب

باب من رای الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم **قوله** کان النبی صلی الله علیه وسلم یفتتح صلاته ببسم الله الرحمن الرحیم ای سرا لما رویناه آنفا واصدق الکلام علی الافتتاح سرا وهو متیقن فلا یعدل عنه الا بدلیل متیقن غیر معارض ولم یوجد قال المحقق ابن الهمام روی الطبرانی عن انس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یسر ببسم الله الرحمن الرحیم وابابکر وعمر وعثمان وعلیا وهو قول ابن مسعود وابن الزبیر وعمار بن یاسر وعبدالله بن المغفل والحکم والحسن والشعبی والنخعی والاوزاعی وعبدالله بن المبارک وقتادة وغیرهم انتهی

عارضة الاحوذی

ولیلة وبه قال فقهاء الامصار اکثرهم اوکلهم الرابع لاتوقیت فی المسح وبه قال الشافعی بمصر والمیث وربیعة فی احد قولیه الخامس یمسح والجنب الحاضر ویسبحه الروایات الجمعة استحبابا السادس قال بعض اصحاب الشافعی لاتعتبر المدة انما تعتبر الصلوات وذلک خمس عشرة صلوٰة الثانیة فی التوجیه اما قول مطرف انه بدعة فقد ابعد فیه النجعة لما صح عن صاحب الشریعة وانما غایته ان یستقیم له ان یقول خطاء فان المسائل المجتهد فیها من احکام افعال المکلفین منزل خطاء وصواب فی قول وانما تکون البدعة والسنة والضلال

عارضة الاحوذی

والعدل والكفر والايمان في مسائل الفضائل المتعلقة بالله العظيم و صفاته العلية و احكامه المرضية في تصاريف الاقدار ولا توقيته للمسافر خاصة فبني على كراهية المسح في الحضر او على انه لا يلبس فيه في الغالب والحديث اصح واحوط بتبع وقد ياذن رسول الله صلى الله عليه وسلم بالشيء ولا يفعله كما تقدم بيانه واما التوقيت في الحضر والسفر فهو الصحيح المستقر لصحة الاحاديث فيه و وقوف الرخصة عنده ورحم الله المطهرة عائشة لما سئلت عن هذه المسألة قالت متورعة منصفة

شرح سراج احمد

که کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یجهر ببسم الله الرحمن الرحیم و در اسناد وی عبد الله بن عمرو بن حسان ست و محدثین در حق او گفته اند و هو واه رواه عن شریک عن سالم الافطس عن سعید بن جبیر عنه واخرجه الدارقطنی من غیر طریقه لکن فیه ابو الصلت و هو ضعیف یسرق الحدیث واخرج الدارقطنی من طریق عمر عن حفص المکی عن ابن جریج عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم لم یزل یجهر ببسم الله الرحمن الرحیم فی السورتین حتی قبض وعمر ضعیف ویعارضه ما رواه احمد عن وکیع عن سفیان عن عبد الملک بن ابی بشر عن عکرمة عن ابن عباس قال الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم قراءة الاعراب وروی الدارقطنی عن ابن عمر قال صلیت خلف النبی صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر فکانوا یجهرون ببسم الله الرحمن الرحیم وفیه ابو طاهر احمد بن عیسی وهو کذاب وروی الخطیب من طریق مسلم بن حبان قال صلیت خلف ابن عمر فجهر ببسم الله الرحمن الرحیم فی السورتین وقال صلیت خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر فکانوا یجهرون بها فی السورتین وفی اسناده عبادة بن زیادة و هو ضعیف وعن النعمان بن بشیر رفعه امنی جبرئیل عند الکعبة فجهر ببسم الله الرحمن الرحیم اخرجه الدارقطنی وفیه احمد بن حماد و هو ضعیف وعن الحکم بن عمیر قال صلیت خلف النبی صلی الله علیه وسلم فجهر بالبسملة اخرجه الدارقطنی واسناده ضعیف فیه ابراهیم بن اسحق الضبی و هو متروک و دیگر احادیث جهر نیز بسیار اند لیکن در اسناد همه خلل ست

باب فی افتتاح القراءة بالحمد لله رب العالمین باب ست در بیان آغاز کردن قرارت را بالحمد لله رب العالمین

حدثنا قتیبة ثنا ابو عوانة عن قتادة عن انس قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم وابو بکر وعمر وعثمان یفتتحون القراءة بالحمد لله رب العالمین گفت انس بود آنحضرت وخلفای راشدین که افتتاح میکردند قرارت را و آغاز می نمودند بالحمد لله رب العالمین و فاتحة الکتاب

قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم کانوا یستفتحون القراءة بالحمد لله رب العالمین و عمل برین ست نزد اهل علم از صحابه و تابعین و دیگر ائمه که بودند ایشان آغاز میکردند و در اول قرارت الحمد لله رب العالمین میخواندند

قال الشافعی انما معنی هذا الحدیث ان النبی صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعثمان گفت امام شافعی جز این نیست که معنی این حدیث از آنحضرت و خلفا آن ست که کانوا یفتتحون القراءة بالحمد لله رب العالمین بودند که آغاز میکردند قرارت را بالحمد لله معناه انهم کانوا یبدؤن بقراءة فاتحة الکتاب قبل السورة معنی وی آنست که بدرستیکه صحابه بودند که آغاز میکردند بخواندن الحمد لله پیش از سوره ولیس معناه انهم کانوا لا یقرؤنه بسم الله الرحمن الرحیم و نیست معنی قول آنحضرت و صحابه که ایشان بودند که نمی خواندند آن را به بسمله

وکان الشافعی یری ان یبدأ ببسم الله الرحمن الرحیم و بود امام شافعی که اعتقاد میکرد اینکه ابتدا کرده شود به بسمله و ان یجهر بها اذا جهر بالقراءة

شرح ابی الطیب

باب فی افتتاح القراءة بالحمد لله رب العلمین **قوله** قال الشافعی انما معنی هذا الحدیث الخ یعنی ان المراد بالحمد لله رب العلمین السورة والبسملة جزء منها فلا یدل الحدیث علی ترک الجهر بالبسملة اقول یمنع التاویل المذکور ما رواه مسلم عن انس بن مالک قال صلیت خلف النبی صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعثمان وکانوا یستفتحون بالحمد لله رب العلمین لا یذکرون بسم الله الرحمن الرحیم فی اول قراءة ولا فی آخرها انتهی ای بالجهر وفی روایة اخری عنه عند مسلم صلیت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعثمان فلم اسمع احدا منهم یقرأ بسم الله الرحمن الرحیم ای یجهر بها فهذه الروایات لا تساعد هذا التاویل والله اعلم

شرح سراج احمد

وانکہ بآواز بلند بگوید بسملہ را وقتیکہ جہر کند بقرارت یعنی در صلوۃ جہریہ جہر بہ بسملہ کنند و در سریہ جہر نکنند بدانکہ ظاہر حدیث آنست کہ بسم اللہ الرحمن الرحیم نمی خواندند ولیکن قرارت آن مجمع علیہ است ہیچکس را دران خلاف نیست و از فعل آنحضرت باحادیث ثابت شدہ است خواہ بسملہ جزو فاتحہ دارند چنانکہ شافعیہ میگویند یا ندارند چنانکہ مذہب حنفیہ ہست و لیکن در اول صلوۃ ہست فقط نزد امام ابی حنیفہ کہ او را استفتاح الصلوۃ میداند مثل تعوذ و در روایتی از وی و بمذہب صاحبیہ در اول ہر رکعت زیراکہ تسمیہ مفتاح قرارت ہست **باب ماجاء انہ لاصلوۃ الا بفاتحۃ الکتاب** بابست در بیان آنچہ آمدہ است کہ نیست جواز صلوۃ مگر بخواندن سورۂ فاتحہ حدثنا ابن ابی عمر و علی بن حجر قالا

ثنا سفیان عن الزہری عن محمود بن الربیع عن عبادۃ بن الصامت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا صلوۃ لمن لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب فرمود آنحضرت نیست جواز نماز مرکسی را کہ نمی خواند سورۂ فاتحہ را تمسک کردہ باین حدیث شافعی و احمد در روایتے بر فرضیت قرارت در نماز زیراکہ نفی کرد نماز را از کسی کہ فاتحہ نخواند و نزد امام ما مراد نفی کمال ہست بدلیل قول حق سبحانہ وتعالی فاقرؤا ما تیسر من القرآن و نیز فرمود آنحضرت باعرابی اقرأ ما تیسر معک من القرآن پس فرض کہ نماز بی وی روا نبود خواندن چیز از قرآن ست ہر چہ باشد و خواندن فاتحہ واجب باشد کہ نماز بی وی ناقص بود و فی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ ابن خزیمۃ وابن حبان بلفظ ولا تجزی صلوۃ لا یقرأ فیہا بفاتحۃ الکتاب و یعارضہ ما اخرجہ ابوداود عن ابی ہریرۃ و آنچہ ابوداود بلفظ لا صلوۃ الا بقرآن ولو بفاتحۃ الکتاب فما زاد و این حدیث ابی ہریرہ معارض حدیث عبادۃ بن الصامت ست و طبرانی در اوسط از ابی ہریرہ باین الفاظ اخراج کردہ است کہ امرنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان انادی فی اہل المدینۃ ان لا صلوۃ الا بقراءۃ ولو بفاتحۃ الکتاب و عائشۃ وانس و ابی قتادۃ و عبد اللہ بن عمر و اخراج کردہ عبد الرزاق از ابن عمر بعبارت لا تجزئ المکتوبۃ الا بفاتحۃ الکتاب و ثلث آیات فصاعدا و ابن ابی شیبہ از عبد اللہ بن شقیق العقیلی اخراج کردہ و بیہقی در کتاب القرارت از ابن عباس کہ گفت لا تصل صلوۃ الا قرأت فیہا من القرآن فان لم تقرأ فبفاتحۃ القرآن قال حدیث عبادۃ بن الصامت حدیث

حسن صحیح والعمل علیہ عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم منہم عمر بن الخطاب

وجابر بن عبد اللہ و عمران بن حصین و غیرہم قالوا گفتہ اند این صحابہ لا تجزئ

صلوۃ الا بقراءۃ فاتحۃ الکتاب روا نمیگردد نمازی مگر بخواندن فاتحۃ الکتاب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انہ لا صلوۃ الا بفاتحۃ الکتاب قولہ لا صلوۃ لمن لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب ظاہرہ یوجب فساد صلوۃ من لم یقرأ بہا لکنہ لا بد لہ من تخصیص لان اکثر الائمۃ علی عدم فرضیۃ القراءۃ علی المقتدی لقولہ صلی اللہ علیہ وسلم من کان لہ امام فقراءۃ الامام لہ قراءۃ واما تاویلہ بلا صلوۃ کاملۃ لمن لم یقرأہ فاستبعدہ المحقق ابن الہمام بان متعلق الجار الواقع خبرا استقرار عام فیکون التقدیر لا صلوۃ کائنۃ و موجودۃ و عدم الوجود شرعا ہو عدم الصحۃ ہذا ہو الاصل بخلاف لا صلوۃ لجار المسجد الا فی المسجد فان قیام الدلیل علی الصحۃ اوجب کون المراد کونا خاصا ای کاملۃ انتہی و حاصلہ انہ لا یقدر المتعلق خاصا وہو کاملۃ بل عاما فیفید عدم الصحۃ اقول یمکن ان یقال قام الدلیل ہہنا علی کون المتعلق خاصا وہو قولہ صلی اللہ علیہ وسلم من صلی صلوۃ لم یقرأ فیہا بام القرآن فہی خداج ای ناقصۃ غیر تام و حمل النقصان علی عدم الصحۃ بعید و ایضا تخصیص بغیر المقتدی یخرجہ عن القطعیۃ ولا یثبت الفرضیۃ الا بالقطعی واللہ اعلم۔

عارضۃ الاحوذی

ایت علی بن ابی طالب فانہ اعلم بذلک منی فقال علی قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یمسح المسافر ثلثۃ ایام والمقیم یوما و لیلۃ واما نفی التوقیت فاقوی ما یعتمد فیہ حدیث عقبۃ بن عامر و عمر المتقدم الثالثۃ فی الترجیح الصحیح التوقیت لان الاصل غسل الرجلین والتوقیت ثابت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم من طرق فی الحضر والسفر و حدیث عمر لیس بنص عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم والنص عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اولی من قول عمر المطلق والمسح علی الخفین رخصۃ والثابت منہا التوقیت والزیادۃ

شرح سراج احمد

ربه يقول ابن المبارك والشافعي واحمد واسحق كه نماز بی فاتحه روا نباشد **باب** ما جاء في التامين باب ست در بیان انچه آمده است در گفتن آمین حدثنا بندار محمد بن بشار ثنا يحيى بن سعيد و عبد الرحمن بن مهدى قالا ثنا سفيان عن سلمة بن كهيل مصغر كوفي الحضرمي ابو يحيى روايت كرده ابن المبارك از سفيان كه گفت سلمه ركني از اركان بود وگفت ابو حاتم ثقه متقن بود وگفت نسائی ثبت بود وگفت ابن سعد ثقه كثير الحديث بود در روز عاشورا از سنه احدى وعشرين ومائة وفات يافت عن حجر بن عنبس بفتح حاء وسکون جيم عنبس بفتح عين وسکون نون وفتح موحده حضرمي الكوفي صدوق از ثالثه بود عن وائل بن حجر بضم حاء مهمله وسکون جيم ابو هنيده وائل بن حجر بن ربيعة بن يعمر كذا في جامع الاصول ودر تقريب نوشته است وائل بن حجر بن سعد بن مسروق الحضرمي كان قيلا من اقيال حضرموت وكان ابوه من ملوكهم وفد على النبي صلى الله عليه وسلم فاسلم ويقال انه بشر به النبي صلى الله عليه وسلم اصحابه قبل قدومه وقال اتيكم وائل بن حجر من ارض بعيدة من حضرموت طائعا راغبا في الله عز وجل وفي رسوله فلما دخل عليه ادناه من نفسه وبسط له رداءه واجلسه عليه وقيل اطلعه معه على المنبر انتهى بمافيه قال هذا وائل بن حجر ودعا له وقال اللهم بارك في وائل وولده وولد ولده واستعمله على الاقيال من حضرموت قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم ترجمه گفت وائل شنیدم آنحضرت را که خواند در نماز غير المغضوب عليهم ولا الضالين راسته آنست نه آنان که خشم گرفته شده است بر ایشان ونه گمراهان فقال آمين پس فرمود آنحضرت لفظ آمین را ومد بها صوته وکشید بآن آواز خود را احتمال دارد که مراد جهر بآن باشد واحتمال دارد که مراد مد الف باشد که افصح ست وظاهر معنی اول است بقرینه روایات دیگر که در بعضی روایات آمده است یرفع بها صوته واین صریح ست در جهر ودر بعضی بر میداشت آواز را تا آنکه می شنوانید صف اول را ودر بعضی لرزید ی مسجد ودر روایتی چنانکه می شنید کسیکه قریب می بود در صف اول ودر بعضی روایات خفض صوته بالتامین آمده است ووجه تطبیق میان این دو روایت بآن کرده اند که مراد بخفض عدم قرع عنیف ست یعنی عدم مبالغه در جهر وجهر آن مقدار بود که اسماع میشد کسی را که قریب می بود در صف چنانکه در روایت آمده است وبدانکه خواندن آمین وگفتن او بعد از فاتحه سنت ست باتفاق خواه منفرد باشد یا امام ویا ماموم اگرچه امام آمین نگوید بجهر ومقتدی نگوید در صلوٰة سریه وبر تقدیر سماع خلاف ست نزد بعضی بگوید از جهت ظاهر حدیث ونزد بعضی نگوید از جهت عدم اعتبار این جهر سماع كذا في شرح الهداية لابن الهمام ووارد شده است در جهر تا این احادیث ومذهب شافعی واحمد همین ست ودر مذهب مالک خلاف ست ودر حنفیه جهر نکند مطلقا واحادیث در جانب جهر بیشتر وصحیح تر آمده است وبعضی علما در عدم جهر نیز تصحیح حدیث نموده اند واز امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه روایت کرده اند که گفت چهار چیز ست که امام در وی اخفا کند در تعوذ وبسمله وتسبیح وآمین واز ابن مسعود نیز مثل این آمده است وتواند که جهر واخفا هر دو بوده باشد تارة فتارة وفي الباب عن علي قال كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا قال ولا الضالين قال آمين يرفع بها صوته اخرجه ابن ماجة وابن جرير وصححه ابن شاهين وابي هريرة اخرجه مالك والشيخان وابو داود واحمد والنسائي وابن جرير قال ابو عيسى حديث وائل بن حجر حديث حسن وبه يقول غير واحد من اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين ومن بعدهم يرون ان يرفع الرجل صوته بالتامين ولا يخفيها

عارضة الاحوذی

عليه لم تثبت ثم جيب ان يرجع الى الاصل وهو غسل الرجلين

باب المسح على الخف اعلاه واسفله وظاهره كاتب المغيرة بن شعبة عن المغيرة بن شعبة ان النبي صلى الله عليه وسلم مسح اعلى خفه واسفله حديث معلول صحيح انه مقطوع قال ثور عن رجاء حدثت عن كاتب المغيرة ابن شعبة مرسلا عن النبي صلى الله عليه وسلم عروة ابن الزبير عن المغيرة ابن شعبة قال رايت النبي صلى الله عليه وسلم يمسح على الخفين على ظاهرهما حديث حسن الاسناد اما حديث كاتب المغيرة فاسمه وراد

شرح سراج احمد

اعتقاد کرده اند اینها اینکه بردارد و بلند کند مرد آواز خود را بآمین گفتن و پست نکند آواز خود را بآمین وبه يقول الشافعي واحمد و اسحق وروى شعبة هذا الحديث عن سلمة بن كهيل عن حجر ابى عنبس عن علقمة بن وائل عن ابيه وائل بن حجر ان النبى صلى الله عليه وسلم قرأ غير المغضوب عليهم ولا الضالين فقال امين وخفض بها صوته وپست کرد آنحضرت بآمین آواز خود را قال ابو عيسى سمعت محمدا يقول گفت مصنف شنیدم امام بخاری را که میگفت حديث سفيان اصح من حديث شعبة حدیث سفیان که مدار اول اسناد است در جهر بآمین صحیح تر است از حدیث شعبه فى هذا درین باب واخطأ شعبة فى مواضع من هذا الحديث وخطا کرده است شعبه در بسیار جا ازین حدیث فقال پس گفت شعبه عن حجر ابى العنبس وانما هو حجر بن العنبس یعنی شعبه کنیت کرده حجر را بابی العنبس و جز این نیست که او حجر بن ابی العنبس است ویکنی ابا السکن وکنیت کرده شده حجر بابی السکن وزاد فيه عن علقمة بن وائل وزیاده کرده شعبه در حدیث عن علقمة بن وائل را وليس فيه عن علقمة وحال آنکه نیست در حدیث لفظ عن علقمة وانما هو حجر بن عنبس عن وائل بن حجر بی ذکر علقمه وقال خفض بها صوته وگفته است شعبه لفظ خفض بها صوته را وانما هو مد بها صوته وجز این نیست که آن عبارت مد بها صوته است قال ابو عيسى وسألت ابا زرعة عن هذا الحديث گفت مصنف وپرسیدم ابا زرعه را ازین حدیث فقال حديث سفيان فى هذا اصح پس گفت ابو زرعه حدیث سفیان درین باب صحیح تر است قال وروى العلاء بن صالح الاسدى عن سلمة بن كهيل نحو رواية سفيان مانند روایت سفیان قال ابو عيسى ثنا ابو بكر محمد بن ابان ثنا عبد الله بن نمير عن العلاء بن صالح الاسدى عن سلمة ابن كهيل عن حجر عن النبى صلى الله عليه وسلم نحو حديث سفيان عن سلمة بن كهيل مانند حدیث سفیان که از سلمہ بن کهیل روایت کرده است در تجهیر بآمین و در مذهب بخاری و ترمذی در بآمین جهر است و لهذا تقویت حدیث جهر و تضعیف حدیث خفض میکنند **باب** ما جاء فى فضل التأمين بابیست در بیان آنچه آمده است در فضل آمین گفتن حدثنا ابو كريب محمد بن العلاء

شرح ابى الطيب

باب ما جاء فى التأمين قوله قال خفض بها صوته وانما هو ومد بها صوته يعنى غلط شعبة فى قوله خفض بها صوته لانه روى غيره فقال مد بها صوته اقول قال المحقق ابن الهمام وقد روى احمد وابو يعلى والطبرانى والدارقطنى والحاكم فى المستدرك من حديث شعبة عن سلمة بن كهيل عن حجر ابى العنبس عن علقمة بن وائل عن ابيه انه صلى مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما بلغ غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال آمين واخفى بها صوته ولما اختلف هذا الحديث عدل صاحب الهداية الى ما روى عن ابن مسعود اربع يخفيهن الامام التحميد والبسملة والاستعاذة والتأمين لكن التامين انما روى عن النخعى واما عن ابن مسعود فالثلثة الباقية ولو كان الى شئ فى هذا لوفقت بان رواية الخفض يراد بها عدم القرع العنيف ورواية الجهر بمعنى ما يقال فى دبر الصلوات فعلى هذا ينبغى ان يقال لا يقرع كما يفعله بعضهم انتهى اقول ودل كلامه على ان رواية شعبة صحيحة معادلة لرواية سفيان والاصح التوفيق بل العمل بالاقوى وايضا يؤيد الاخفاء ما روى الطحاوى فى معانى الآثار قال ثنا سليمان بن شعيب الكسائى ثنا على بن معبد ثنا ابو بكر بن عياش عن ابى سعد عن ابى وائل قال كان عمر وعلى لا يجهران ببسم الله الرحمن الرحيم ولا بالتعوذ ولا بآمين **باب** ما جاء فى فضل التأمين

عارضة الاحوذى

قال ابو داود ولى السهم هذا الحديث نور من رجاء وقد جمع البخاري بين الحديثين معا فى كتاب التاريخ فقال وزاد كاتب المغيرة سمع المغيرة قال ابراهيم بن موسى عن الوليد عن ثور عن رجاء بن حيوة عن كاتب المغيرة عن المغيرة ان النبى صلى الله عليه وسلم مسح ظاهر خفيه وباطنهما وقال ابن حنبل حدثنا ابن مهدى حدثنا ابن المبارك عن ثور بن يزيد قال حدثت عن رجاء كاتب المغيرة ليس فيه المغيرة وقال محمد بن الصباح حدثنا عبد الرحمن ابن ابى الزناد عن ابيه عن عروة بن الزبير عن المغيرة ابن شعبة رايت

عارضة الاحوذی

النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی خفیہ علی ظاهرهما وكذلك رواه ابو عیسی عن علی بن حجر عن عبد الرحمن بن ابی الزناد وقال سألت ابا زرعة ومحمدًا یعنی البخاری عن هذا الحدیث فقالا لیس بصحیح والصحیح من حدیث المغیرة ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی خفیہ **باب** المسح علی الجوربین والنعلین هزیل ابن شرحبیل عن المغیرة بن شعبة قال توضأ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومسح علی الجوربین والنعلین صحیح اسناده صحح ابو عیسی هذا الحدیث ورواه ابوداود وقال ابوداود کان عبد الرحمن ابن مهدی لا یحدث

شرح سراج احمد

ثنا زید بن حباب بضم مهملہ وتخفیف موحدہ قال ثنی مالك بن انس نا الزهری عن سعید بن المسیب وابی سلمة عن ابی هریرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا امن الامام فامنوا چون آمین گوید امام پس آمین گوئید شما ظاہر معنی حدیث آنست کہ امام بعد از قراءت فاتحہ آمین میگوید شما نیز آمین بگوئید وبعضی گفتہ اند معنی آنست کہ چون امام در محل تامین برسد وآن موضع دعاست از اهدنا الصراط تا آخر پس شما بعد تمام محل تامین او آمین بگوئید وہمین معنی موافق سنت مذہب امام ما ابی حنیفہ رضی اللہ عنہ فانہ من وافق تامینہ تامین الملئکة یعنی فرشتگان نیز آمین میگویند پس شما نیز بگوئید زیرا کہ موافق افتد آمین گفتن وی با آمین فرشتگان غفر لہ ما تقدم من ذنبہ آمرزیدہ شود مراورا ہرچہ پیش رفتہ باشد از گناہان وی پوشیدہ نماند کہ ظاہر او چنان می نماید کہ میفرمایند ہر کہ موافق آید تامین وی با تامین فرشتہ را استجابت کردہ شود مراو را وقبول کردہ شود دعای وی ومغفرت ذنوب وی از کجا آمد مگر آنکہ گویند حق جل وعلا غفر ذنوب از خصائص این موافقت ولازم وی گردانیدہ است با حصول اجابت نیز وشاید کہ ملائکہ درین وقت استغفار نیز می کردہ باشند آمین گویندگان را قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی السکتتین باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در بیان دو سکتہ در نماز حدثنا محمد بن المثنی نا عبد الاعلی عن سعید بن ابی عروبة بفتح مهملہ وضم را وسکون واو عن قتادة عن الحسن البصری درین حدیث دو تابعی اند کہ یکی از دیگری روایت کردہ عن سمرة بن جندب قال گفت سمرہ سکتتان حفظتهما عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دو سکتہ اند در میان نماز کہ یاد داشتہ ام ہر دو را از آنحضرت فانکر ذلك عمران بن حصین پس انکار دو سکتہ کرد عمران بن حصین قال حفظنا سکتة گفت عمران یاد می داریم ما یک سکتہ را فکتبنا الی ابی بن کعب بالمدینة پس نوشتیم ما بسوی ابی بن کعب کہ در مدینہ بود نزاع خویش را فکتب ابی ان حفظ سمرة پس نوشت ابی بن کعب در جواب ما کہ تحقیق یاد داشتہ است سمرہ

شرح ابی الطیب

قولہ اذا امّن الامام فامنوا ربما یستدل بہ علی الجهر بآمین بانہ یعرف وقتہ اذا جهر بہ واما اذا اخفی بها فلا یعرف لکن یمکن ان یقال وقت التامین معلوم من الشارع انہ بعد قول الامام ولا الضالین لما روی النسائی عن ابی هریرة رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا قال الامام غیر المغضوب علیهم ولا الضآلین فقولوا آمین فان الملئکة تقول آمین وان الامام یقول آمین فمن وافق تامینہ تامین الملئکة غفر لہ ما تقدم من ذنبہ انتهی فلا دلالة علی الجهر انما یستانس بہ **باب** ما جاء فی السکتتین **قولہ** سکتتان حفظتهما الی آخرہ وفی ابی داود سکتة اذا کبر وسکتة اذا فرغ من قراءة غیر المغضوب علیهم ولا الضآلین واما السکتة اذا کبر فورد فیها اذکار منها ما فی صحیح البخاری وابی داود والنسائی واللفظ للبخاری عن ابی هریرة رضی اللہ عنہ فقلت بابی وامی یا رسول اللہ اسکاتك بین التکبیر والقراءة ما تقول قال اقول اللهم باعد بینی وبین خطایای کما باعدت بین المشرق والمغرب اللهم نقنی من الخطایا کما ینقی الثوب الابیض من الدنس اللهم اغسل خطایای بالماء والثلج والبرد ومنها الاستفتاح المشهور ومنها دعاء التوجیہ واما السکتة التی بین الفاتحة والسورة فلم یثبت فیها شئ الا ما ورد من آمین والبسملة علی قول من یقول بالاخفاء ولیرجع نفسہ للاستراحة کما قال الترمذی فی السکتة التی بعد القراءة

شرح سراج احمد

قال سعيد فقلنا لقتادة ماهاتان السكتتان گفت سعید بن ابی عروبہ پس گفتیم مر قتادہ را کدام اند آن دو سکتہ در نماز قال اذا دخل في صلاته گفت قتادہ یکی ازان دو سکتہ وقتی ست کہ چون داخل شود در نماز خود پس از تکبیر پیش از ثنا و دعاء استفتاح و سکتہ یا آنکہ سکتہ اینجا بمعنی عدم جہر ست نہ سکوت مطلق چہ در بعضی روایات آمدہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دعای استفتاح بجہر میخواندند و گفتہ اند کہ آن از برای خاطر مقتدیان بود تا بدانند کہ میخوانند و باید خواند واذا فرغ من القراءة و دیگر سکتہ وقتی ست کہ فارغ شود از قراءت خواندن غير المغضوب عليهم ولا الضالين ثم قال بعد ذلك واذا قرأ ولا الضالين بعد ازان گفت قتادہ پس از گفتن کہ سکتہ پس از قراءت ست اول بار مطلق قراءت را ذکر کرد و بعد ازان گفت و چون بخواند ولا الضالين یعنی پس از قراءت و تمام کردن سورۂ فاتحہ قال وكان يعجبه اذا فرغ من القراءة گفت سمرة بن جندب و بود آنحضرت کہ خوش میکرد او را وقتیکہ فارغ میگشت از قراءت ان يسكت اینکہ سکتہ کند حتى يتراد اليه نفسه تا آنکہ باز آرد سوی آنحضرت دم شریف او کہ از خواندن قراءت بسرعت شدہ بود باز بحال خود آید بدانکہ سکتۂ اولی بعد از تکبیر متفق علیہ ست میان ایمۂ اربعہ وغیر ایشان برای خواندن دعای استفتاح و سکتۂ دوم سنت ست نزد شافعی و از احمد نیز آمدہ است چنانکہ طیبی گفتہ است تا مقتدیان قراءت فاتحہ کنند و منازع امام در قراءت نہ شوند کہ منہی و واقع شدہ است ازان و سکتۂ دیگر گفتہ اند میان ولا الضالين و آمين برای دفع توہم آنکہ آمین از فاتحہ است و چہارم بعد از فراغ از سورت فصل سازید دران میان قراءت و تکبیر رکوع و در نزد حنفیہ و مالکیہ نیست مگر سکتۂ استفتاح و آن در حقیقت سکتہ نیست قال وفي الباب عن ابي هريرة گفت مصنف و در باب سکتہ روایت از ابی ہریرہ چنانکہ اخراج آن کردہ اند بخاری و مسلم قال ابو عيسى حديث سمرة حديث حسن وهو قول غير واحد من اهل العلم يستحبون للامام ان يسكت مستحب داشتہ اند برای امام اینکہ ساکت شود بعد ما يفتتح الصلوة پس از آنکہ افتتاح کند نماز را و بعد الفراغ من القراءة و دیگر سکتہ کند پس از فارغ شدن بسورۂ فاتحہ وبه يقول احمد واسحق واصحابنا و باین قائل گشتہ اند امام احمد و اسحق و اصحاب ما اہل حدیث

باب ما جاء في وضع اليمين على الشمال في الصلوة باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در بیان نہادن دست راست بر دست چپ در قیام نماز حدثنا قتيبة ثنا ابو الاحوص عن سماك بن حرب عن قبيصة بن هلب بفتح قاف و کسر موحدہ و سکون تحتیہ و ہلب بضم ہا و سکون لام و گویند کہ صواب بفتح ہا و کسر لام و بای موحدہ تابعی ثقہ بود و پدر او صحابی بود گفت ابن مدینی و نسائی مجہول بود و گفت عجلی ثقہ بود و ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات عن ابيه ہلب نام او یزید بن عدی ست و ہلب لقب او ست و گویند نام او سلام و این صحیح نشدہ است صحابی ست ساکن کوفہ شد و گویند کہ او در ایلچیان بر آنحضرت آمد و بر سر موی نداشت از جہت اقرعیت پس مسح کرد دست مالید آنحضرت بر سر وی و بہ برکت مسح آنحضرت موہا دمید ند پس مسمی گشت بہلب قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يؤمنا گفت ہلب بود آنحضرت کہ امامت میکرد ما را فياخذ شماله بيمينه پس میگرفت دست چپ خود را بدست راست خود بدانکہ در مذہب وضع ست و در کیفیت وضع اختلاف ست علما را بعضی گویند کہ نہد باطن کف یمنی را بر ظاہر کف یسری و گویند کہ نہد باطن کف یسری بر ذراع یمنی و گویند کہ نہد باطن کف یمنی بر مفصل یسری گفت امام ابو یوسف قبض کند یمنی را و بسط کند یسری را و این مختار فقیہ ابی جعفر ست و گفت شمس الایمۃ السرخسی مستحسن ست نزد بسیاری از مشایخ جمع میان وضع و قبض باین وضع کہ نہد باطن کف یمنی را بر ظاہر کف یسری و حلقہ کند بخنصر و ابہام بر رسغ چنانکہ در

شرح ابی الطیب

قوله حتى يتراد اليه نفسه اي يرجع اليه نفسه بفتحتين **باب** ما جاء في وضع اليمين على الشمال في الصلوة

قوت المغتذی

هلب قال ابن سيد الناس بضم الهاء وسكون اللام وقيل بفتح الهاء وكسر اللام ومشدد الباء لقب وهب واسمه يزيد بن عدي بن قنافة وقيل هلب بن يزيد بن قنافة

عارضة الاحوذي

قال القاضي ابوبكر ابن العربي رضي الله عنه وكذلك كان يحيى لا يحدث به وذلك لان المعروف عن المغيرة ان النبي صلى الله عليه وسلم مسح على الخفين وابو قيس هذا هو الاودي واسمه عبد الرحمن بن ثروان هو المنفرد بهذا الحديث لا يعرف الا منه وخالفه الايمة فيه كما قلنا رووه على المعروف وقد روى ابو داود عن اوس بن اوس الثقفي انه راى النبي صلى الله عليه وسلم يمسح نعليه وقدميه قال ابو داود ومسح على الجوربين علي بن ابي طالب وابو مسعود والبراء ابن عازب وانس ابن مالك وابو امامة وسهل بن سعد

شرح سراج احمد

السرة قال ابو عیسیٰ حدیث هلب حدیث حسن والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم یرون ان یضع الرجل یمینه علی شماله فی الصلوٰة ورای بعضهم ان یضعهما فوق السرة اعتقاد کرده اند بعضی علما اینکه بنهد هر دو دست را بالای ناف چنانکه مذهب شافعی ست ورای بعضهم ان یضعهما تحت السرة واعتقاد کرده بعضی علما اینکه بنهد هر دو دست را در زیر ناف چنانکه مذهب حنفیه ست در حق مردان اما در حق زنان نهادن دستها ست بر وسط صدر کذا فی الخزانة ویقال بالنافی هذا الامر معض ای متمسک کذا فی الصراح وکل ذلک واسع عندهم وهمه آن که بر سره وزیر سره وضع ست فراخی ست نزد علما واسم هلب یزید بن قنافة الطائی بضم قاف ونون وفا ست

باب ما جاء فی التکبیر عند الرکوع والسجود

باب ست در بیان انچه آمده است در گفتن الله اکبر نزد رفتن برکوع وسجود حدثنا قتیبة نا ابو الاحوص سلام بن سلیم السبیعی عن ابی اسحٰق عن عبد الرحمٰن بن الاسود عن علقمة والاسود عن عبد الله بن مسعود قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یکبر فی کل خفض ورفع وقیام وقعود وابوبکر وعمر

شرح ابی الطیب

قوله ورای بعضهم ان یضعهما تحت السرة المراد بالبعض بعض الصحابة بقرینة قوله یرون ورای بعضهم ان یضعهما فوق السرة لان المراد به بعض الصحابة فکذا ما بعده لاتحاد المرجع فیکون حدیثا منقطعا سنده وهو من قبیل المرسل عند ابی یوسف بل قال المحقق ابن الهمام فی فصل کیفیة الجرح من کتاب الحاوی دون الانقطاع عندنا داخل فی الارسال بعد عدالة الرواة انتهی والمرسل حجة عندنا وعند الکل ویؤیده ما روی ابو داود عن عبد الرحمٰن بن اسحٰق عن زیاد ابن زید عن ابی جحیفة ان علیا رضی الله عنه قال السنة وضع الکف علی الکف فی الصلوٰة تحت السرة وقال عن جریر الضبی قال رایت علیا رضی الله عنه یمسك شماله بیمینه علی الرسغ فوق السرة وروی عن سعید بن جبیر فوق وقال ابو مجلز تحت السرة وروی عن ابی هریرة ولیس بالقوی وعن ابی وائل قال ابو هریرة اخذ الاکف علی الاکف فی الصلوٰة تحت السرة قال ابو داود سمعت احمد بن حنبل یضعف عبد الرحمٰن بن اسحٰق الکوفی انتهی لفظ ابی داود وفیه ایضا عن طاؤس قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یضع یده الیمنیٰ علی یده الیسریٰ ثم یشدهما علی صدره انفرد به ابن الاعرابی انتهی وآخر حدیث وائل بن حجر قال صلیت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فوضع یده الیمنیٰ علی یده الیسریٰ علی صدره رواه ابن خزیمة فی صحیحه واخرج احمد عن قبیصة بن هلب عن ابیه قال رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم یضع یده علی صدره اقول قد اخرج الامام احمد عن علی رضی الله عنه السنة وضع الاکف علی الاکف فی الصلوٰة تحت السرة الا انه ضعفه بعبد الرحمٰن بن اسحٰق الواسطی فالحاصل ان حدیث الصدر صحیح عند المحدثین وحدیث تحت السرة ضعیف الا ان الائمة الاربعة لم یاخذوا به قال النووی ویجعلهما تحت صدره فوق سرته هذا مذهبنا المشهور وبه قال الجمهور وقال ابو حنیفة وسفیان الثوری واسحٰق بن راهویه وابو اسحٰق المروزی من اصحابنا یجعلهما تحت سرته وعن علی بن ابی طالب رضی الله عنه روایتان کالمذهبین یعنی تحت صدره وتحت سرته وعن احمد روایتان کالمذهبین وروایة ثالثة انه مخیر بینهما ولا ترجیح وعن مالك روایتان احدهما یضعهما تحت صدره والثانیة یرسلهما وعنه استحباب الوضع فی النفل والارسال فی الفرض وهو الذی رجحه المصریون من اصحابه انتهی وقال ابن الجوزی فی التحقیق وعن الامام احمد روایتان الوضع تحت السرة والوضع فوقها انتهی فلم یاخذ احد من الاربعة بحدیث الوضع علی الصدر فلو کان عندهم صحیحا کیف ترکوا العمل به خصوصا الامام احمد الذی رواه فی مسنده

عارضة الاحوذی

وعمرو بن حریث وروی ذلك عن عمر ابن الخطاب وابن عباس قال القاضی ابو بکر ابن العربی رضی الله عنه وروی ابو عبید ان النبی صلی الله علیه وسلم مسح علی المشاوذ والتساخین الغریب الجورب غشاء القدم من صوف یتخذ للدفء وهو التسخان واحد معانیه والنعل معاء والمشاوذ العمائم الاحکام فی خمس مسائل الاولی اختلف العلماء فی المسح علی الجوربین علی ثلثة اقوال الاول انه یمسح علیهما اذا کانا مجلدین الی الکعبین قال به الشافعی وبعض اصحابنا الثانی ان کان صفیقا جاز ان یمسح علیه وان لم یکن مجلدا اذا کانت له نعل وبه فسر بعض اصحاب الشافعی مذهبه وبه قال ابو حنیفة

شرح ابی الطیب

بروایة ملبب رضی الله عنه واذا روی الراوی حدیثا وعمل بخلافه لو یوخذ بروایته تلك فی الذی یغلب علی الظن والله اعلم ان کلا الامرین من الوضع تحت السرة والصدر و الوضع فوقه صحیح وضعف عبد الرحمن لا یلزم منه ضعف الحدیث عند الامام ابی حنیفة ومالك لتقدمهما علیه ثم اطلعنا علی حدیث صحیح بحمد الله تعالی وهو سند المذهب مؤید الحدیث علی رضی الله تعالی عنه وهو ما اخرجه ابن ابی شیبة فی مصنفه قال حدثنا وکیع عن موسی بن عمیر عن علقمة بن وائل بن حجر عن ابیه رضی الله تعالی عنه قال رایت النبی صلی الله علیه وسلم وضع یمینه علی شماله فی الصلوة تحت السرة انتهی وهذا حدیث قوی من حیث السند لان فیه رجالا ثلثة سوی الصحابی وکلهم ثقات الاول وکیع قال الحافظ ابن حجر فی تهذیب التهذیب ان وکیع بن الجراح بن ملیح الرواسی الکوفی کنیته ابو سفیان روی عن ابیه واسمعیل بن خالد وایمن بن نابل وابن عون وخلق کثیر وروی عنه ابناؤه سفیان وملیح وعبید وشیخه سفیان الثوری وابنا ابی شیبة وابو خیثمة والحمیدی قال عبد الله بن احمد بن حنبل عن ابیه ما رایت اوعی للعلم من وکیع ولا احفظ منه قال وسمعت ابی یقول کان وکیع مطبوع الحفظ کان وکیع حافظا حافظا وقال احمد بن سهل بن بحر عن احمد کان وکیع امام المسلمین فی وقته وعن ابن معین ما رایت افضل من وکیع قیل له یا ابن المبارك قال قد کان له فضل ولکن ما رایت افضل من وکیع کان یستقبل القبلة ویحفظ الحدیث ویقوم اللیل ویسرد الصوم ویفتی بقول ابی حنیفة والثانی موسی بن عمیر قال الحافظ الذهبی فی میزانه موسی بن عمیر العنبری التمیمی الکوفی قال ابن معین وابو حاتم ثقة وقال الحافظ ابن حجر فی تهذیبه موسی بن عمیر التمیمی العنبری الکوفی قال ابن معین وابو حاتم ومحمد بن عبد الله ابن نمیر والخطیب والعجلی والدولابی انه ثقة وقال ابو زرعة لا باس به له فی النسائی حدیث واحد فی الصلوة انتهی والثالث علقمة قال الذهبی فی میزانه علقمة بن وائل بن حجر صدوق انتهی وقال الحافظ ابن حجر فی تهذیبه ذکره ابن حبان فی الثقات وذکره ابن سعد فی الطبقة الثالثة من اهل الکوفة وقال کان ثقة قلیل الحدیث انتهی وقال الشیخ قاسم قطلوبغا الحنفی فی تخریج احادیث الاختیار بعد ما اخرج فیه هذا الحدیث ناقلا من مصنف ابی بکر بن ابی شیبة ان هذا سند جید و وکیع احد الاعلام وموسی بن عمیر وثقه ابو حاتم واخرج له النسائی وعلقمة اخرج له البخاری فی رفع الیدین ومسلم فی صحیحه والاربعة ووثقه ابن حبان فهو الشاهد لحدیث علی رضی الله عنه المتقدم ذکره انتهی فهذا حدیث صحیح سندا ومتنا تقوم به الحجة فلا وجه لمن قال لیس للحنفیین دلیل فی هذه المسألة واما قوله فی عدم الحجیة بناء علی اختلاف نسخ مصنف ابن ابی شیبة فاما ناش عن الغفلة وعدم تتبع النسخ او عن عدم الاعتقاد فی السلف وقد کفینا المؤنة بعض المحققین حیث صنف فیها رسالة کافیة فیما یحتاج ذکره فی الرد والله اعلم **باب** ما جاء فی التکبیر عند الرکوع والسجود **قوله** یکبر فی کل خفض ورفع یعنی فی الغالب لانه مخصوص بحدیث التسمیع والتحمید عند الاعتدال وفیه مشروعیة التکبیر فی کل خفض ورفع لکل مصل والجمهور علی استنانه ما عدا تکبیرة الاحرام وذهب احمد الی وجوب جمیع التکبیرات

عارضة الاحوذی

وحکاه اصحاب الشافعی عن مالك الثالث انه یجوز المسح علیه وان لم یکن له نعل ولا تجلید قاله احمد بن حنبل الثانیة فی التوجیه وجه الاول ان الحدیث ضعیف کله فان کانا مجلدین رجعا للخف ودخلا تحت لفظ الخف وجه الثانی انه ملبوس فی الرجل یسترها الی الکعب یمکن متابعة المشی علیه فجاز المسح علیه اصله اذا کان مجلدا کله وجه الثالث ظاهر الحدیث ولو کان صحیحا لکان اصلا الثالثة المسح علی المشاوذ وهی العمائم صحیح ثابت عن النبی صلی الله علیه وسلم رواه البخاری وغیره وذکره ابو عیسی عن المغیرة بن شعبة ویأتی بیانه ان شاء الله

شرح سراج احمد

گفت عبد اللہ بن مسعود بود آنحضرت کہ اللہ اکبر میگفت در ہر پست گشتن و سر برداشتن و استادن و نشستن و ابو بکر و عمر نیز میکردند و فی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ المصنف و الشیخان و احمد و اسحق و الدارمی و ابن ابی شیبۃ و انس اخرجہ عبد الرزاق و ابن ابی شیبۃ و ابن عمر اخرجہ الدیلمی و ابی مالک الاشعری و ابی موسی و عمران بن حصین و وائل بن حجر اخرجہ الطبرانی و ابن عباس اخرجہ البخاری و از علی بن ابی طالب نیز مروی گشتہ است چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و بیہقی و ابن حبان و از مطرف بن الشخیر چنانکہ اخراج کردہ عبد الرزاق و ابن ابی شیبہ قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن مسعود حدیث حسن صحیح و العمل علیہ عند اصحاب النبی صلی اللہ علیہ و سلم منہم ابو بکر و عمر و عثمان و علی و غیرہم و من بعدہم من التابعین و علیہ عامۃ الفقہاء و بریں اند اکثر فقہا باتفاق ایمہ اربعہ و العلماء و علما حدثنا عبد اللہ بن منیر قال سمعت علی بن الحسن قال انا عبد اللہ بن المبارک عن ابن جریج عن الزہری عن ابی بکر بن عبد الرحمن عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم کان یکبر و ہو یہوی گفت ابو ہریرہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ تکبیر میگفت در حالیکہ انتقال میکرد بر رکوع و سجود قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح و ہو قول اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ و سلم و من بعدہم قالوا یکبر الرجل و ہو یہوی للرکوع و السجود گویند علما کہ تکبیر کند در حالیکہ قصد کند و انتقال کند برای رکوع و سجود اختلاف ست علمای حنفیہ را در وقت تکبیر برای رکوع بعضی گفتہ اند تکبیر کند الستادہ پیشتر بر رکوع رود چراکہ از امام محمد منقول شدہ است کہ تکبیر کند پیشتر بر رکوع و سجود رود و گفت امام طحاوی فرود شود برای رکوع و سجود در حالیکہ تکبیر کنندہ باشد چنانکہ مذکور ست در ظہیریہ و فی الخلاصۃ السنۃ ان یکون ابتداء التکبیر عند اول الخرور و فراغہ عند الاستواء

باب رفع الیدین عند الرکوع

باب ست در بیان برداشتن دستہا نزد رکوع کردن حدثنا قتیبۃ و ابن ابی عمر قالا انا سفیان بن عیینۃ عن الزہری عن سالم عن ابیہ عبد اللہ بن عمر قال رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم اذا افتتح الصلوۃ یرفع یدیہ حتی یحاذی منکبیہ گفت عبد اللہ بن عمر دیدم آنحضرت را کہ چون شروع میکرد نماز را بر می داشت دو دست خود را تا آنکہ مقابل کرد برابر ہر دو دوش خود و اذا رکع و اذا رفع راسہ من الرکوع و برمی داشت دو دست خود را چون رکوع میکرد و چون برمی داشت سر خود را از رکوع و این حدیث موافق مذہب شافعیہ است کہ رفع یدین در تکبیرات انتقال ست رفتن بر رکوع و رفتن بسجود تا برابر ہر دو دوش و نزد امام ما ابی حنیفہ رفع یدین نیست مگر در تکبیر افتتاح تا بگوشہا چنانکہ در حدیث شیخین ست کہ از مالک بن الحویرث اخراج کردہ و زاد ابن ابی عمر فی حدیثہ زیادہ کردہ است ابن ابی عمر در حدیث خود این عبارت را وکان لا یرفع بین السجدتین و بود آنحضرت کہ نمی برداشت دو دست خود را میان دو سجدۂ خود قال ابو عیسی حدثنا الفضل بن الصباح البغدادی ثنا سفیان بن عیینۃ ثنا الزہری بہذا الاسناد نحو حدیث ابن ابی عمر یعنی فضل بن الصباح از سفیان حدیث کردہ است مانند حدیث ابن ابی عمر کہ از سفیان روایت کردہ است قال و فی الباب عن عمر اخرجہ عبد الرزاق و علی بن ابی طالب اخرجہ البیہقی و ابن حبان و وائل بن حجر اخرجہ الطبرانی بلفظ وائل بن حجر اذا صلیت فاجعل یدیک حذاء اذنیک و المرأۃ تجعل یدیہا حذاء ثدییہا و مسلم از وی باین عبارت اخراج کردہ انہ رای النبی صلی اللہ علیہ و سلم رفع یدیہ حین دخل فی الصلوۃ و کبر ثم التحف بثوبہ ثم وضع یدہ الیمنی علی الیسری فلما اراد ان یرکع اخرج یدیہ من الثوب ثم رفعہما و کبر فرکع فلما قال سمع اللہ لمن حمدہ رفع یدیہ فلما سجد سجد بین کفیہ و مالک بن الحویرث اخرجہ الشیخان و انس بن مالک اخرجہ الحاکم و الدارقطنی و ابی ہریرۃ اخرجہ الشیخان و ابی حمید الساعدی اخرجہ ابو داود و الدارمی و ابی اسید و سہل بن سعد الساعدی اخرجہ البخاری و محمد بن مسلمۃ و ابی قتادۃ و ابی موسی

شرح ابی الطیب

قولہ وہو یہوی بکسر الواو و فتح الیاء من اولہ ای یہبط و ینزل الی السجود

عارضۃ الاحوذی

بالباب بعدہ الرابعۃ فی تحقیق القول فی الباب لما وردت الاحادیث فی المسح علی الخفین اختلف فی الخف ما ہو کما تقدم بیانہ فکل من حمل لفظ الخف علی معنی قال یمسح علیہ کما فسرہ و شرحہ و رواہ والذی عندی ان الخف و الجرموق و الجلد المخروز و الجورب المخروز علیہ بجلد یجوز المسح علی ذلک کلہ لانہ خف او فی معنی الخف من کونہ جلد المخروز ا یوضع علی القدم یستر ہا الی الکعبین و اما المسح علی النعلین وہی الخامسۃ فاما المعنی فیہ ان الجوربین اذا کانا مخروزین الی الکعبین کانا شبیہین بالنعلین فہو جورب باصلہ کالنعل بما انضاف

بقیۃ حواشی صفحہ ۲۷۷

شرح سراج احمد

الاشعری و جابر و عمیر اللیثی قال ابو عیسیٰ حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح و بھذا یقول بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و حدیث عبداللہ بن عمر قائل شدہ اند بعضی اہل علم از صحابہ منہم ابن عمر و جابر بن عبداللہ و ابو ہریرۃ و انس و ابن عباس و عبداللہ ابن الزبیر و غیرہم و غیر ایشان از دیگر صحابہ و من التابعین و بعضی از تابعین نیز قائل باین گشتہ اند الحسن البصری و عطاء و طاؤس و مجاہد و نافع و سالم بن عبداللہ و سعید بن جبیر و غیرہم و بہ یقول عبداللہ بن المبارک والشافعی و احمد و اسحٰق و قال عبداللہ ابن المبارک و گفت عبداللہ بن المبارک قد ثبت حدیث من یرفع تحقیق ثابت شدہ است حدیث کسی کہ رفع یدین را اعتقاد کردہ اند و ذکر حدیث الزہری عن سالم عن ابیہ و ذکر کردہ ابن المبارک حدیث زہری را از سالم از عبداللہ بن عمر و لم یثبت حدیث ابن مسعود و ثابت نشدہ است حدیث عبداللہ ابن مسعود کہ این است ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یرفع الا فی اول مرۃ کہ بدرستیکہ آنحضرت برنداشتہ دو دست خود را مگر در اول بار برداشتہ حدثنا

شرح ابی الطیب

قوله و لم یثبت حدیث ابن مسعود ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یعنی انکر ابن المبارک حدیث ابن مسعود لکن لا یضر انکارہ لانہ روی ابوداود والنسائی والمصنف عن ابن مسعود رضی اللہ عنہ قال علقمۃ قال لنا ابن مسعود الا اصلی بکم صلوۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فصلی فلم یرفع یدیہ الا فی اول مرۃ و فی روایۃ فکان یرفع یدیہ فی اول مرۃ ثم لا یعود قال المصنف حدیث حسن و قال المحقق ابن الہمام وما نقل عن ابن المبارک انہ قال لم یثبت عندی حدیث ابن مسعود فغیر ضائر بعد ما ثبت بالطریق المذکورۃ والقدح فی عاصم بن کلیب غیر مقبول فقد وثقہ ابن معین و اخرج لہ مسلم حدیثہ فی الھدی وغیرہ عن علی و فی عبدالرحمن بانہ لم یسمع من علقمۃ باطل و قد ذکرہ ابن حبان فی الثقات و قال مات سنۃ تسع و تسعین و سن ابراہیم النخعی فما المانع من سماعہ من علقمۃ واتفقوا علی سماع النخعی منہ و اخرج الخطیب فی کتاب المتفق والمفترق فی ترجمۃ عبدالرحمن انہ سمع اباہ و علقمۃ و ما قیل ان الحدیث صحیح و انما المنکر فیہ علی وکیع زیادۃ ثم لا یعود فانما ھو ظن من المنکر و بالجملۃ زیادۃ العدل الضابط مقبولۃ خصوصا و قد توبع علیہا فرواہ ابن المبارک فیما قدمناہ من روایۃ النسائی واخرج الدارقطنی وابن عدی عن محمد بن جابر عن حماد بن ابی سلیمان عن ابراہیم عن علقمۃ عن عبداللہ قال صلیت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و ابی بکر و عمر فلم یرفعوا ایدیہم الا عند استفتاح الصلوۃ و مما یؤید صحۃ ھذہ الزیادۃ روایۃ ابی حنیفۃ من غیر الطریق المذکورۃ و ذلک انہ اجتمع مع الاوزاعی بمکۃ فی دار الحناطین کما حکی ابن عیینۃ فقال الاوزاعی ما بالکم لا ترفعون ایدیکم عند الرکوع والرفع منہ فقال لانہ لم یصح عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیہ شیء فقال الاوزاعی کیف لم یصح وقد حدثنی الزہری عن سالم عن ابیہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یرفع یدیہ اذا افتتح الصلوۃ و عند الرکوع و عند الرفع منہ فقال ثنا حماد عن ابراہیم عن علقمۃ والاسود عن عبداللہ بن مسعود ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان لا یرفع یدیہ الا عند افتتاح الصلوۃ ثم لا یعود لشیء من ذلک فقال الاوزاعی احدثک عن الزہری عن سالم عن ابیہ و تقول حدثنی حماد عن ابراہیم فقال ابو حنیفۃ کان حماد افقہ من الزہری و کان ابراہیم افقہ من سالم و علقمۃ لیس بدون ابن عمر فی الفقہ وان کان لابن عمر صحبۃ فلہ فضل صحبۃ فالاسود لہ فضل کثیر و عبداللہ عبداللہ

عارضۃ الاحوذی

البیع من الجلد المخرز
باب المسح علی العمامۃ ابن المغیرۃ ابن شعبۃ عنہ توضأ النبی صلی اللہ علیہ وسلم و مسح علی الخفین و العمامۃ صحیح حسن عبدالرحمن بن ابی لیلی عن کعب بن عجرۃ عن بلال ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی الخفین و الخمار الاسناد صحیح المسح علی العمامۃ صحیح لا غبار علیہ بیان الروایات اختلف فیہ کثیرا الفریب الخمار لفظۃ غریبۃ عن الذی تستر بہ المرأۃ رأسہا و ھو لہا کالعمامۃ للرجل لم اجدہ مستعملا للرجال الا فی ھذا الحدیث وان اقتضاہ الاشتقاق لانہ من التخمر و ھو الستر و منہ خمروا آنیتکم و ذلک کثیرۃ المتعلقات العصائب و ھی العمائم

عارضة الاحوذي

واحدها عصابة وهي التي تشد الراس وتشد عليه الاحكام في مسائل الاولى اختلف الناس في المسح على العمامة على خمسة اقوال الاول لا يمسح على العمامة بحال قاله مالك الثاني يمسح المفروض من الراس وهو بعضه باختلاف ويمسح على العمامة عن باقي الراس المسنون الثالث قال الثوري والاوزاعي يجوز المسح على العمامة مطلقا الرابع يجوز المسح عليها اذا لبسها على طهارة الخامس يجوز المسح عليها اذا كانت بحنك قاله بعض اصحاب احمد الثانية في التوجيه وجه الاول ان الله امر بمسح الراس وما روي في الحديث من المسح على العمامة فمحمول على احد وجهين احدهما ان المسح على العمامة

شرح سراج احمد

بذالك احمد بن عبدة الاملي ثنا وهب بن زمعة عن سفيان بن عبد الملك عن عبد الله بن المبارك و ديگر اسناد ذکر میکند حدثنا

هناد ثنا وكيع عن سفيان عن عاصم بن كليب عن عبد الرحمن بن الاسود عن علقمة قال قال عبد الله بن مسعود الا اصلي

بكم صلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم گفت عبد الله بن مسعود بمردم آیا نگذارم با شما نماز آنحضرت علیہ تا ظاہر شود بشما کیفیت آن فصلی فلم يرفع

يديه الا في اول مرة پس گذارد عبد الله بن مسعود نماز را پس نه داشت دو دست خود را مگر در اول مرتبه که تکبیر افتتاح بود و قال وفي الباب عن البراء

ابن عازب اخرجه احمد واسحق والدارقطني والطحاوي من طريق يزيد بن ابي زياد عن عبد الرحمن بن ابي ليلى عن البراء رضي الله عنهم قال ابو عيسى

حديث ابن مسعود حديث حسن وبه يقول غير واحد من اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين وهو قول

سفيان الثوري واهل الكوفة یعنی امام اعظم سراج الامة ابو حنیفه رضی الله عنه بدانکه برداشتن دستها در غیر تکبیر احرام مختلف فیه است میان ما

وشافعیه و احادیث و آثار در هر دو جانب آمده و قدر متفق آنست که یا هر دو بوده است گاهی این و گاهی آن و از صحابه هر کس که دیده است روایت

کرده است یا آنکه رفع یدین در ابتدا بوده است و در آخر منسوخ گشته از آنکه از عظمای صحابه مثل ابن مسعود که عالم بود بشرائع اسلام و احکام آن و متفقد

بود باحوال رسول خدا و ملازم آنحضرت بود در حضر و سفر و حال آنکه رفع یدین نمیکرد و ظاهر احتمال ثانی است و از امیر المؤمنین علی رضی الله عنه نیز

عدم رفع روایت میکنند و اگر فرضا هر دو بود عدم رفع راجح است از جهت آنکه از جنس سکون است که مناسب تر است بحال صلوة که خضوع و

خشوع است **باب** ما جاء في وضع اليدين على الركبتين في الركوع باب است در بیان آنچه آمده است در بیان نهادن دو دست بر

دو زانو در رکوع حدثنا احمد بن منيع ثنا ابو بكر بن عياش ثنا ابو حصين مکبر است عن ابي عبد الرحمن السلمي قال قال لنا عمر بن

الخطاب گفت ابو عبد الرحمن گفت مارا امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه ان الركب سنت لكم فخذوا بالركب بدرستیکه زانو گرفتن مسنون است

برای شما پس بگیرید شما زانوها را قال وفي الباب عن سعد اخرجه مسلم وانس بن مالك اخرجه ابو يعلى والطبراني في الصغير وابي حميد اخرجه البخاري وابي اسيد

وسهل بن سعد ومحمد بن مسلمة وابي مسعود اخرجه ابو داود والنسائي قال ابو عيسى حديث عمر حديث حسن صحيح والعمل على

هذا عند اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين ومن بعدهم لا اختلاف بينهم في ذلك وعمل برین است نزد اهل علم

از صحابه و تابعین و کسیکه پس از ایشان بودند که اختلاف نیست میان علما در نهادن دو دست بر دو زانو در رکوع الا ما روي عن

ابن مسعود وبعض اصحابه مگر آنچه روایت کرده شده است از عبد الله بن مسعود و بعضی یاران وی انهم كانوا يطبقون

بدرستیکه ایشان بودند که تطبیق میکردند و آن دست بر دو ران نهادن است در رکوع باین طریق که برابر و جمع کنند کف را با کف و انگشتان را

با انگشتان دست دیگر یعنی در مذهب عبد الله بن مسعود تطبیق است والتطبيق منسوخ عند اهل العلم و حکم تطبیق منسوخ است

شرح ابي الطيب

فرجح بفقه الرواة كما رجح الاوزاعي بعلو الاسناد والترجيح بفقه الرواة هو المذهب المنصور عندنا

اقول ويمكن ان يقال لا تعارض بين الفعلين لانه يجوز ان يحمل احد الفعلين على زمان والآخر على آخر

فيكون كل واحد منهما سنة **قوله** ولو ثبت بصيغة المعلوم من المجرد معطوف على

قوله قد ثبت **باب** ما جاء في وضع اليدين على الركبتين **قوله** ان الركب سنت لكم اي سن

اخذها فسنت فعل مجهول وفاعله ضمير الركب وفيه مجاز الحذف **قوله** كانوا يطبقون

التطبيق هو ان يجمع بين اصابع يديه ويجعلهما بين ركبتيه في الركوع والتشهد قاله في الجمع

شرح سراج احمد

نزد اہل علم قال سعد بن ابی وقاص کنا نفعل ذلک فنهینا عنه گفت سعد بن ابی وقاص که از عشرہ مبشرہ است بودیم ما که میکردیم تطبیق را پس نہی کردہ شدیم ما از ان و قول سعد بن ابی وقاص مصرح ست بنسخ تطبیق وامرنا ان نضع الاکف علی الرکب امر کردہ شدیم ما اینکہ نہیم کفہا را بر زانو ہا حدثنا قتیبة ثنا ابو عوانة عن ابی یعفور عن مصعب بن سعد عن ابیه سعد بهذا بحدیث گذشتہ **باب** ما جاء انه یجافی یدیه عن جنبیه فی الرکوع باب ست در بیان انچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ مصلی دور دارد دو دست خود را از ہر دو پہلوی خود در حال رکوع و یدین بجنبہا بچسپاند حدثنا بندار ثنا ابو عامر العقدی ثنا فلیح بن سلیمان ثنا عباس بن سهل قال اجتمع ابو حمید وابو اسید وسهل بن سعد ومحمد بن مسلمة فذکروا صلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت عباس بن سہل جمع گشتند و باہم یکجا شدند این چہار کس از صحابہ پس ذکر کردند نماز آنحضرت را فقال ابو حمید انا اعلمکم بصلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم پس گفت ابو حمید من دانا ترشما ام بنماز آنحضرت ان رسول الله صلی الله علیه وسلم رکع فوضع یدیه علی رکبتیه کانه قابض علیهما بیان نمود ابو حمید بدرستیکہ آنحضرت رکوع کرد پس نہاد دو دست خود را بر دو زانوی خود گویا کہ آنحضرت گیرندہ بود بر ہر دو زانو و تر یدیه و می ساخت ہر دو دست را مانند و تر زہ کمان یعنے دور دور گردانید مرفقین را از پہلو ہا کہ مرفقین مشابہ زہ گشتند و پہلو ہا مشابہ کمان کہ بران زہ کنند چنانکہ گفت و تر بفتح واو و تشدید مثناۃ فوقیہ فنحاهما عن جنبیه و این تفسیر و تر یدیه است پس دور داشت ہر دو دست را از دو پہلوی خود قال وفی الباب عن انس گفت مصنف درین باب حدیثی مروی گشتہ است از انس بن مالک اخرجه الازرقی فی کتاب مکة من طریق اسمعیل بن رافع عن انس قال ابو عیسی حدیث ابی حمید حدیث حسن صحیح وهو الذی اختاره اهل العلم و آن حدیث صحیح ست کہ اختیار کردہ است آنرا اہل علم انه یجافی الرجل یدیه عن جنبیه فی الرکوع والسجود بدرستیکہ آدمی دور دارد دو دست خود را از دو پہلوی خود در حال رکوع و سجود چنانکہ مذہب ماست در حق مردان **باب** ما جاء فی التسبیح فی الرکوع والسجود باب ست در بیان انچہ آمدہ است در گفتن تسبیح در حال رکوع و سجود حدثنا علی بن حجر انا عیسی بن یونس عن ابن ابی ذئب عن اسحق بن یزید الهذلی عن عون بن عبد الله بن عتبة بن مسعود الهذلی ابو عبد الله المکی ہاید ثقہ از رابعہ بود عن ابن مسعود ان النبی صلی الله علیه وسلم قال اذا رکع احدکم بدرستیکہ آنحضرت فرمود چون رکوع کند یکے از شما فقال فی رکوعه سبحان ربی العظیم پس گفت در رکوع خود سبحان ربی العظیم را

شرح ابی الطیب

قوله کنا نفعل ذلک فنهینا عنه وقد اخرجه عن سعد بن ابی وقاص البخاری ومسلم فی صحیحهما واللفظ للبخاری قال ابو یعفور سمعت مصعب بن سعد یقول صلیت الی جنب ابی فطبقت بین کفی ثم وضعتهما بین فخذی فنهانی ابی وقال کنا نفعل ذلک فنهینا عنه وامرنا ان نضع ایدینا علی الرکب قال القسطلانی وفی حدیث ابن عمر عند ابن المنذر باسناد قوی قال انما فعله النبی صلی الله علیه وسلم مرة یعنی التطبیق فقد ثبت نسخ التطبیق وانه کان متقدما **باب** ما جاء انه یجافی یدیه عن جنبیه فی الرکوع **قوله** و وتر یدیه ای عوجهما من التوتیر وهو جعل الوتر علی القوس وفی النهایة جعلهما کالوتر من قولک وترت القوس واوترته شبه ید الراکع اذا مدها قابضا علی رکبتیه بالقوس اذا اوترت **قوله** فنحاهما عن جنبیه من نحی ینحی تنحیة اذا ابعد یعنی ابعد مرفقیه عن جنبیه حتی کان یدیه کالوتر وجنبیه کالقوس

عارضة الاحوذي

لو یکن عن نص انما اختصر علی مسح بعض الراس و ما یدل علیها تبعا لمسح البعض کما نستدل ذلک فیه اذا مسح علی البعض وکان علی الراس عمامة الثانی انه یحتمل ان یکون به زکام او الم فمسح علی العمامة و ربما قلنا ذلک فیکون القول السادس و وجه الشافعی وابی حنیفة حدیث المغیرة بن شعبة علی ناصیته و علی عمامته و وجه قول احمد انه یدل فی الطهارة فاقتصر الی وضعه علی طهر کالخفین و وجه زیادة الحدث ان به تحقق المشقة فتکون الرخصة فی موضعها **باب** الغسل من الجنابة کریب عن ابن عباس عن خالته میمونة

عارضة الاحوذي

قالت وضعت للنبي صلى الله عليه وسلم غسلا فاغتسل من الجنابة فاكفأ الاناء بشماله على يمينه فغسل كفيه ثم ادخل يده في الاناء فافاض على فرجه ثم دلك بيده الحائط او الارض ثم تمضمض واستنشق وغسل وجهه وذراعيه ثم افاض على رأسه ثلثا ثم تنحى فغسل رجليه صحيح حسن

عروة عن عائشة كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا اراد ان يغتسل من الجنابة بدأ فغسل يديه قبل ان يدخلهما الاناء ثم غسل فرجه وتوضأ وضوءه للصلوة ثم يشرب شعره الماء ثم يحثي على رأسه ثلث حثيات صحيح حسن الاسناد مروي عن

شرح سراج احمد

ثلث مرات سه بار فقد تم ركوعه پس تحقیق تمام گشت رکوع او وذلك ادناه واین سه بار گفتن تسبیح ادنای تسبیحات است واذا سجد فقال في سجوده سبحان ربي الاعلى ثلث مرات فقد تم سجوده وذلك ادناه قال وفي الباب عن حذيفة بن اليمان وعقبة بن عامر اخرجه ابو داود وابن ماجه وابن حبان والحاكم قال ابو عيسى حديث ابن مسعود ليس اسناده بمتصل گفت معنیش حدیث عبد الله بن مسعود را اسنادی متصل نیست عون بن عبد الله بن عتبة لم يلق ابن مسعود عون بن عبد الله ملاقات نکرده است عبد الله بن مسعود را والعمل على هذا عند اهل العلم يستحبون ان لا ينقص الرجل في الركوع والسجود من ثلث تسبيحات وعمل همبرین ست نزد اهل علم که مستحب میدارند اینکه ناقص نکند آدمی در رکوع و سجود از سه تسبیح وهكذا قال اسحق بن ابراهيم وهمچنین گفت اسحق بن ابراهیم وروی عن ابن المبارك انه قال استحب للامام ان يسبح خمس تسبيحات وروایت کرده شده است از ابن المبارک بدرستیکه او گفت مستحب کرده شده است مر امام را اینکه تسبیح کند پنج تسبیحات لكي يدرك من خلفه ثلث تسبيحات بجهت آنکه دریابد مقتدی سه تسبیحات را پس امام بداند که در کافی نوشته است که مراد بادنی ادنی جواز نیست بلکه مراد ادنی کمال ست و در خلاصه نوشته است اگر کسی ترک کرد تسبیح را یا یک بار گفت روا باشد و مکروه است چنانکه روایت کرده شده است از امام محمد واگر زیاده گوید بر سه بار پس آن افضل ست بشرطی آنکه ختم کند بر وتر لیکن اگر امام باشد بسیار نگوید و در ظهیریه است که بعضی گفته اند امام سه بار گوید و گویند چهار بار گوید حدثنا محمود بن غيلان ثنا ابو داود قال انبانا شعبة وانبانا نیز بمعنی حدثنا واخبرنا ست عن الاعمش قال سمعت سعد بن عبيدة يحدث عن المستورد بضم میم و سکون سین مهمله و فتح مثناة فوقیه و سکون واو و را مکسوره و دال مهمله عن صلة بن زفر بکسر صاد مهمله و فتح لام مخففه و زفر بضم زا و فتح فا عبسی ابو العلاء و یا ابو بکر کوفی تابعی کبیر از ثانیه ثقه جلیل بود در حدود سبعین وفات کرد عن حذيفة بضم حای مهمله و فتح ذال معجمه و سکون یای مثناة تحتیه و فا ابن اليمان عبسی حلیف انصار صحابی جلیل از سابقین و پدر وی یمان نیز صحابی بود که در روز احد شهید شد از دست مسلمانان از روی شبهه و حذیفه در اول خلافت علی مرتضی سنه ست وثلثین وفات یافت انه صلى مع النبي صلى الله عليه وسلم بدرستیکه حذیفه نماز گذارد همراه آنحضرت فكان يقول في ركوعه سبحان ربي العظيم پس بود آنحضرت که می فرمود در رکوع خود سبحان ربی العظیم را وفي سجوده سبحان ربي الاعلى و در سجده خود میفرمود سبحان ربی الاعلی را وما اتى على اية رحمة الا وقف وسأل و نمی آمد آنحضرت بر آیتی که در وی ذکر رحمت حق تعالی می بود مگر که وقف میکرد بران و سوال میکرد

شرح ابي الطيب

قوله فقد تم ركوعه اي كمل ركوعه على وجه الاستنان والا فكمال الفرض بواحدة **قوله** وذلك ادناه اي ادنى تمام ركوعه وقال ابن مالك اي ادنى الكمال في العدد واكمله سبع مرات فالاوسط خمس مرات والاقرب ان يقال ذلك ادنى الذكر المسنون الذي به تمام اصل السنة **قوله** لكي يدرك من خلفه ثلث تسبيحات بناء على ان المسنون تاخر القوم عن الامام في ابتداء الركوع والسجود او بناء على ان الناس مختلفون فلعل بعض من خلفه ابطأ من الامام في تكلم التسبيح **قوله** وما اتى على اية رحمة الا وقف وسأل وما اتى على اية عذاب الا وقف وتعوذ اي تعوذ بالله من عذابه حمله اصحابنا والمالكية على ان صلاته كانت نافلة لعدم تجويزهم التعوذ والسوال في اثناء القراءة في صلوة الفرض ويمكن حمله على بيان الجواز لانه يصح معه الصلوة اجماعا ويدل عليه ندرة وقوعه

شرح سراج احمد

از حق تعالى رحمت را سوال نمايد وبر آيت عذاب وقوف نموده تعوذ نمايد گذشت بر آيتى كه در وى ذكر عذاب بود مگر كه باستاد وپناه جست از حق تعالى ... ... خاص برائے آنحضرت بود وبرائے ديگران شايد در نوافل روا باشد قال ابو عيسى وهذا حديث حسن صحيح وثنا محمد بن بشار نا عبد الرحمن بن مهدى عن شعبة نحوه يعنى از شعبه چنانكه روايت كرده است ابوداود طيالسى عبد الرحمن ابن مهدى نيز روايت كرده است **باب** ماجاء فى النهى عن القراءة فى الركوع والسجود بابست در بيان آنچه آمده است در نهى از خواندن قرآن در ركوع وسجود حدثنا اسحق بن موسى الانصارى ثنا معن ثنا مالك ح وثنا قتيبة عن مالك عن نافع عن ابراهيم بن عبد الله بن حنين عن ابيه عبد الله بن حنين عن على بن ابى طالب رضى الله عنه ان النبى صلى الله عليه وسلم نهى عن لبس القسى والمعصفر بدرستيكه آنحضرت منع فرمود از پوشيدن لباس قسى ولباس رنگ كرده بعصفر وقسى نام جامه است از كتان كه مخلوط بود با بريشم آورده ميشود از مصر ومنسوب است بقريه كه قس نام دارد به ساحل بحر وعن تختم الذهب ومنع فرمود از پوشيدن انگشترى زر سرخ وحكم اين شان در كتاب اللباس ذكر كرده خواهد شد انشاء الله تعالى وعن قراءة القران فى الركوع والسجود ونهى فرمود از خواندن قرآن در ركوع وسجود يعنى حق تعالى عز اسمه تعيين كرده هر هيأتى از هيأت نماز را نوعيت از انواع ذكر ومخصوص گردانيد قيام را كه اول هيأت واعظم آنست وادخل در خدمت بقرآن كه اعلى واقدم واعظم وافضل اذكار است وبعد از تعيين وتخصيص وى تعالى وتقدس گنجائش ندارد كه خلاف آن كنند واگر كنند حرام بود يا مكروه واين امر تعبدى است كه عقل را با دراك آن راه نيست وبعضى مردم حكمتى وعلتى دران نيز انگيزند وگويند كه ركوع وسجود هيأت خضوع وتذلل وخوارى است پس نهى كرده شد كه كتاب كريم كه عالى وعظيم الشان است درين هيأت خوانده شود وطيبى از خطابى نقل كرده است كه گفت گويا كه مكروه داشت كه جمع كرده شود ميان كلام خلق وكلام خالق در يك جا وبرابرى داده شود ميان اين هر دو واين هر دو نكته خالى از چيزى نيست حقيقت همان است كه بندگى در امتثال امر وتعبد بحكم شارع است بدانكه اگر قرآن در ركوع خواند نماز فاسد گردد يا نه صحيح آن است كه نگردد وفى الباب عن ابن عباس اخرجه مسلم قال ابو عيسى حديث على حديث حسن صحيح وهو قول اهل العلم من اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم ومن بعدهم كرهوا القراءة فى الركوع والسجود وآن قول اهل علم است از صحابه وتابعين كه مكروه دارند خواندن قرآن را در ركوع وسجود

شرح ابى الطيب

قوله نهى عن لبس القسى فى المجمع هى ثياب من كتان مخلوط بحرير نسبت الى قرية قس بفتح قاف وتشديد سين انتهى وقال القاضى عياض القسى ثياب مضلعة بالحرير تصنع بالقس هو موضع من بلاد مصر وعن على رضى الله عنه القسية ثياب تتنا من الشام او مصر مضلعة وقال البخارى فيها حرير امثال الاترج انتهى وقيل هى ثياب من كتان وقيل هى قز منسوبة الى القز بالزاى وهو ارد ى الحرير انتهى فابدلت الزاى سينا فصار قسيا **قوله** والمعصفر اى عن الثوب المصبوغ بالعصفر

قوت المغتذى

نهى عن لبس القسى بفتح القاف وكسر السين المهملة المشددة نسبة الى موضع ينسب اليه الثياب القسية وهى ثياب مضلعة بالحرير تعمل بالقس من بلاد مصر مما يلى الفرما

عارضة الاحوذى

النبى صلى الله عليه وسلم غسل الجنابة وفى غسل الجنابة جماعة اخصهم عائشة و ميمونة ولهما فى هذا الباب حديثان مختصر اما حديث ميمونة فاختصره وكيع وسفيان عن الاعمش واكمله حفص ابن غياث وغيره عنه قال فيه حفص ثم تنحى فغسل يديه ثم اتيته بمنديل فلم ينفض بها وقال غيره عنه فغسل رجليه فناولته المنديل فلم ياخذه فجعل ينفض الماء عن جسده واما حديث عائشة فانه له مالك وغيره عن عروة وسواه اكثر الائمة قالوا فيه ثم يصب على راسه ثلث غرفات او غرف ثم يفيض الماء على جلده كله الغريب قوله اكفأ الاناء يعنى

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی من لا یقیم صلبه فی الرکوع والسجود باب ست در بیان کسی که برابر نکند او پشت خود را در رکوع و سجود حدثنا احمد ابن منیع نا ابو معاویة عن الاعمش عن عمارة بن عمیر بلفظ تصغیر ست عن ابی معمر عن ابی مسعود الانصاری رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تجزئ صلوة لا یقیم الرجل فیها یعنی صلبه فی الرکوع و فی السجود فرمود آنحضرت روا نمی گردد نمازی که برابر و راست نکند آدمی دران نماز یعنی پشت خود را در رکوع و در سجود آزین حدیث استدلال کرده شافعی و احمد و ابو یوسف بر فرضیت طمانینت در رکوع و سجود و قومه و جلسه زیرا که آنحضرت نفی کرد از نماز مردی که در حدیث ابی هریره آمده است و این نشان فرضیت است و اطمینان در رکوع و سجود نزد ابی حنیفه و محمد واجب ست نه فرض و قومه و جلسه سنت ست و مراد از نفی صلوة که در حدیث ابی هریره است نفی کمال اوست بدلیل آنکه در آخر این حدیث ابی هریره بروایت ابی داود و ترمذی و نسائی آمده است که آنحضرت فرمود چون تمام کردی این را تمام شد نماز تو و آنچه نقصان کردی ازان نقصان کردی از نماز خود و این نشان وجوب سنت ست قال وفی الباب عن علی بن شیبان اخرجه احمد و ابن سعد و ابن عساکر و انس اخرجه الشیخان والنسائی و احمد و ابی هریرة اخرجه البزار والطبرانی فی الاوسط و رفاعة الزرقی اخرجه البخاری و النسائی و ابن حبان و احمد قال ابو عیسی حدیث ابی مسعود حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم یرون ان یقیم الرجل صلبه فی الرکوع والسجود اعتقاد کرده اند صحابه و تابعین که برابر کند آدمی نمازگذارنده پشت خود را در رکوع و سجود و قال الشافعی و احمد و اسحق من لا یقیم صلبه فی الرکوع والسجود فصلاته فاسدة گفت امام شافعی و احمد و اسحق هر که برابر نکند پشت خود را یعنی طمانینت نکند در رکوع و سجود پس نماز وی فاسد ست یعنی طمانینت نزد ایشان فرض ست لحدیث النبی صلی الله علیه وسلم لا تجزئ صلوة لا یقیم الرجل فیها صلبه فی الرکوع والسجود از جهت دلیل حدیث آنحضرت که روا نمی باشد نمازی که برابر نکند مردی دران نماز پشت خود را در رکوع و سجود ظاهر حدیث فرضیت طمانینت ست و ابو معمر اسمه و نام ابی معمر عبد الله ابن سخبرة است بفتح سین مهمله و سکون خای معجمه و فتح موحده و در آخر او راست و ابو مسعود الانصاری البدری اسمه عقبة ابن عمرو

باب ما یقول الرجل اذا رفع راسه من الرکوع باب ست در بیان آنچه بگوید آدمی چون بردارد سر خود را از رکوع یعنی در قومه خواند حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابو داود الطیالسی ثنا عبد العزیز بن عبد الله بن ابی سلمة الماجشون ثنا عمی یعقوب بن ابی سلمة الماجشون از رابعه بود بعد العشرین و مائة وفات کرد عن عبد الرحمن الاعرج عن عبید الله ابن ابی رافع المدنی مولی النبی صلی الله علیه وسلم کاتب علی مرتضی عن علی بن ابی طالب رضی الله عنه قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا رفع راسه من الرکوع قال گفت علی مرتضی بود آنحضرت که چون بر می داشت سر خود را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی من لا یقیم صلبه فی الرکوع والسجود قوله لا یقیم الرجل فیها ای لا یسوی ظهره فیهما والمراد الطمانینة فیه وکذا فی السجود ولا ینصبه منها علی ان یکون فی معنی من و علی هذا المراد منه تحصیل القومة والجلسة والاول اقرب والطمانینة هی واجبة عند الشافعی واحمد فیهما وعند ابی حنیفة و محمد لیست بفرضیة بل واجبة وعند ابی یوسف فرضیة وکذا القومة من الرکوع والجلسة بین السجدتین والطمانینة کلها فرض عند ابی یوسف و عندهما سنن قاله فی الهدایة وقال ابن الهمام فی شرحها ینبغی ان یکون القومة والجلسة واجبتین لمواظبته صلی الله علیه وسلم علیها انتهی باب ما یقول الرجل اذا رفع راسه من الرکوع

عارضة الاحوذی

قلبه و اما الثانی فهو ان القلب فیها الاکتفاء فی الشعر و هو قلب القلبیة الثانیة الی غیر صفة الاولی مثل ان تکون الاولی لاما و الثانیة نونا او الاولی یاء و الثانیة جیما علی حل القولین قوله یشرب شعره الماء یعنی یسقیه کقوله تعالی واشربوا فی قلوبهم العجل ای سقی فی قلوبهم حبه مجاز بدیع کانه حل محل الشراب لانه غراض یسری الی المداخل الباطنة والمنافذ الخفیة وههنا نکتة بلاغیة من الاصول فی باب المجاز وهی ان قوله یشرب شعره الماء مجاز من جهة لان معناه یصب علیه الماء فیسری الی مداخله کسریانه فی بواطن البدن

شرح سراج احمد

از رکوع میفرمود سمع الله لمن حمده بشنود حق تعالی برای کسی که حمد گوید خدای تعالی را ربنا ولك الحمد ای پروردگار ما و مر تراست ستایش و ثنا ملء السموات والارض پری آسمانها و زمین و ملء ما بینهما و پری آنچه میان آسمانها و زمین است و ملء ما شئت من شیء بعد و پری چیزی که خواهی پس از این چیزی را بعد از این از ممکنات معدومه و آین حدیث دلالت دارد بر جمع امام میان تسمیع و تحمید چنانکه مذهب شافعی است قال و فی الباب عن ابن عمر اخرجه البخاری و ابن عباس و ابن ابی اوفی اخرجه مسلم و ابی جحیفة اخرجه ابن ابی شیبة و ابی سعید الخدری اخرجه ابن ابی شیبة ایضا قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن صحیح و العمل علی هذا عند بعض اهل العلم و به یقول الشافعی قال گفت امام شافعی یقول هذا فی المکتوبة والتطوع بگوید مصلی این دعا را در قومه در نماز فرض و نفل هم و قال بعض اهل الکوفة یقول هذا فی صلوٰة التطوع ولا یقوله فی صلوٰة المکتوبة و گفت امام اعظم سراج الامة امام ابی حنیفه کوفی بخواند این دعا را در نماز نفل و نگوید این را در نماز فرض

باب منه آخر باب سنت از باب سابق و دیگر باب حدثنا الانصاری ثنا معن ثنا مالك عن سُمَی بلفظ تصغیر است عن ابی صالح عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال اذا قال الامام سمع الله لمن حمده گفت آنحضرت فرمود چون بگوید امام سمع الله لمن حمده را فقولوا پس بگوئید شما مقتدیان ربنا ولك الحمد را درین چهار روایت اند بخاری و مسلم و ترمذی و ابو داود و نسائی از ابی هریره نوا و ذکر اللهم یعنی اللهم ربنا ولك الحمد اخراج کرده اند بتکریر بنده ایر سبیل تعداد برای زیادتی تضرع

شرح ابی الطیب

قوله سمع الله لمن حمده ای تقبل حمد من حمده واللام فی لمن للمنفعة والهاء فی حمده للکنایة وقیل للسکتة والاستراحة وعلی کل تقدیر یجب اسکانه کما حققنا فی ما علقناه علی الزیلعی ثم قال النووی قال العلماء معنی سمع ههنا اجاب و معناه ان من حمد الله تعالی متعرضا لثوابه استجاب الله فاعطاه ما تعرض له فانا اقول ربنا لك الحمد لتحصیل ذلك انتهی ثم الظاهر انه دعاء لان غرض السائل الاجابة فهو دعاء لقبول الحمد ویحتمل الاخبار یعنی بانه تعالی موصوف بالکرم والجود فیسمع من سال منه فعسی ان یجعلنی منهم **قوله** ملء السموات والارض بکسر المیم اسم ما یاخذه الاناء اذا امتلأ وهو منصوب علی الظرفیة علی المشهور وهو الذی اختاره ابن خالویه ورجحه واطنب فی الاستدلال اقول لانه اسم المقدار و اسماء المقادیر تنتصب غالبا علی الظرفیة ویجوز الرفع وحکی عن الزجاج انه یتعین الرفع اقول علی انه صفة الحمد ثم هو مجاز عن الکثرة قال المظهر هذا تمثیل وتقریب اذ الکلام لا یقدر بالمکائیل ولا یسعه الاوعیة وانما المراد منه تکثیر العدد حتی لو قدر ان تلك الکلمات تکون اجساما تملأ الاماکن لبلغت من کثرتها ما تملأ السموات والارضین انتهی او یقال هو تخییل لشان الحمد او اجرها وثوابها **قوله** وملء ما شئت من شیء بعد ای بعد ذلك کالعرش والکرسی وما تحت الثری ویمکن ان یقال المراد بملء ما شئت من شیء بعد ما تعلقت به مشیته والمراد بالسماء والارض جهتا العلو والسفل **قوله** فقولوا ربنا ولك الحمد ظاهره ان الامام لا یاتی به قال النووی قیل فیه دلالة لمذهب من یقول لا یزید المأموم علی قوله ربنا ولك الحمد ولا یقول سمع الله لمن حمده انتهی قال الامام ابو حنیفة ومالك واحمد یکتفی الامام بقوله سمع الله لمن حمده لان التسمیة بین الذکرین یقطع الشرکة

عارضة الاحوذی

شبهه به و یسماه شرابا لا عله و قوله واشربوا فی قلوبهم العجل مجاز من تمیز الاولی انه اراد حب العجل فحذف الثانیة انه استعمل لفظ الشرب فی سریان المحبة ولیست ما تشرب قوله ثلث غرفات و غرف قد خلت فی القرآن غرفة و غرفة بفتح الغین و ضمها و اذا فتحتها جمعتها غرفات و اذا ضممتها جمعتها غرف و معنی الغرفة بفتح الغین المرة الواحدة و بضم الغین ملء الید من الماء و قولها ثم یفیض یعنی یصب و یحتمل ان یکون یفیض و فی حدیث عروة ان رجلا جاء بنطفة فی اداوة فافتضها ای صبها یقال فض الماء و فضضه ای صبه و تفضیض الماء

شرح سراج احمد

وبخاری ومسلم نیز از ابی ہریرہ بلفظ ربنا ولک الحمد بی ذکر اللھم اخراج کردہ اند ونیز بخاری از ابی ہریرہ ربنا لک الحمد اخراج کردہ بی ذکر اللھم وواو فانہ من وافق تامینہ تامین الملٰئکۃ غفر لہ ما تقدم من ذنبہ زیرا کہ ہر کہ موافق افتد تامین او تامین ملائک را آمرزیدہ شود مر اورا چیزی کہ پیش رفتہ است از گناہان وی وقبول کردہ شود دعای او ودر بعضی نسخہ قولہ قول الملائکہ واقع شدہ است چنانکہ در نسخ بخاری ومسلم است

قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند بعض اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدھم ان یقول الامام سمع اللہ لمن حمدہ یعنی امام تنہا تسمیع بگوید ویقول من خلف الامام ربنا ولک الحمد وبگوید مقتدی ربنا ولک الحمد تنہا وبہ یقول احمد وباین قائل ست امام احمد وقال ابن سیرین وغیرہ یقول من خلف الامام سمع اللہ لمن حمدہ ربنا ولک الحمد مثل ما یقول الامام گفت محمد بن سیرین وغیرہ جمع کند مقتدی تسمیع وتحمید ہر دو را چنانکہ میگوید امام وبہ یقول الشافعی واسحق وہمین ست مذہب امام شافعی واسحق ونزد امام ابی حنیفہ علیہ الرحمہ اکتفا کند امام بتسمیع تنہا ومقتدی بتحمید تنہا ونزد صاحبیہ امام جمع کند میان تسمیع وتحمید لکن تحمید را بجہر نگوید وطحاوی نیز بقول صاحبیہ رفتہ وہمین را اختیار کردہ اند جماعت از متاخرین حنفیہ وصحیح آنست کہ مقتدی تحمید تنہا گوید وبآن فتوی دادہ اند شمس الائمۃ الحلوانی وسرخسی ومنفرد جمع کند میان ہر دو باتفاق وگویند کہ روایت نیست درین از امام ابی حنیفہ وگویند کہ نزد امام منفرد اکتفا کند بتحمید تنہا وجمع کند میان ہر دو نزد صاحبیہ وروایت کردہ امام ابو یوسف از امام ابی حنیفہ کہ منفرد اکتفا کند بتسمیع تنہا

باب ماجاء فی وضع الیدین قبل الرکبتین فی السجود باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در بیان نہادن دو دست پیش از زانوہا در وقت رفتن بسجدہ از قومہ ودر بعضی نسخہ وضع الرکبتین قبل الیدین ست وموافقت حدیث بانسخہ ثانی ظاہر ست ومناسبت حدیث بانسخہ اول ظاہر نیست مگر حدیث ابی ہریرہ کہ در باب ثانی آمدہ آن باب بی ترجمہ است وحدیث آن باب موافق نسخہ اول است حدثنا سلمۃ بن شبیب بفتح شین معجمہ وکسر موحدہ وسکون مثناۃ تحتیہ در آخر موحدہ است وعبد اللہ بن منیر واحمد بن ابراھیم الدورقی بفتح دال مہملہ وسکون واو والحسن بن علی الحلوانی وغیر واحد قالوا ثنا یزید بن ھارون ثنا شریک بفتح شین معجمہ وکسر راء وسکون مثناۃ تحتیہ وآخر کاف است عن عاصم بن کلیب بتصغیر کلب عن ابیہ کلیب عن وائل بن حجر قال رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا سجد یضع رکبتیہ قبل یدیہ گفت وائل دیدم آنحضرت را کہ چون سجدہ میکرد می نہاد ہر دو زانوی خود را پیش از نہادن دو دست بر زمین واذا نھض رفع یدیہ قبل رکبتیہ وچون بر می خاست از سجدہ بسوی قیام بر میداشت دو دست خود را پیش از برداشتن دو زانو ذکر کردہ امام غزالی در وسیط کہ نزد امام ابی حنیفہ وضع یدین پیش از رکبتین ست واین غیر مشہور ست در کتب حنفیہ وزاد الحسن بن علی فی حدیثہ وزیادہ کردہ است حسن بن علی رضی اللہ عنہما در حدیث خود بعضی عبارت را قال یزید بن ھارون ولو یروِ شریک عن عاصم بن کلیب الا ھذا الحدیث گفت یزید بن ہارون وروایت نکردہ شریک از عاصم مگر ہمین حدیث قال گفت مصنف ھذا حدیث غریب حسن لا نعرف احدا رواہ غیر شریک نمی شناسیم ہیچکس را کہ روایت کردہ باشد این حدیث را سوای شریک دیگر کس والعمل علیہ عند اکثر اھل العلم یرون ان یضع الرجل رکبتیہ قبل یدیہ وعمل ہمبرین ست نزد اکثر اہل علم

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی وضع الرکبتین قبل الیدین فی السجود **قولہ** واذا نھض رفع یدیہ قبل رکبتیہ ای اذا اراد النھوض وھو القیام رفع یدیہ قبل رکبتیہ وبہ قال علماؤنا ورواہ ابو داود والنسائی وابن ماجۃ واحمد والدار قطنی والحاکم وصححہ ابن حبان فتضعیف النووی لا یضر

عارضة الاحوذی

المسائل الاحکام الاولی قولھا وضعت للنبی صلی اللہ علیہ وسلم غسلا دلیل علی استخدام الزوج بزوجہ وقد بینا ذلک فی کتاب المسائل وسیاتی فی کتاب النکاح ان شاء اللہ الثانیۃ بدا بغسل الید اما التحقیق بنجاستھا حلت فیھا فاراد تطھیرھا فیکون واجبا الثانی ظن بنجاستھا القیام من نوم او بجمید العھد بالغسل فتعلق بھا الاوضار المستخبثۃ فیکون مستحبا وقد تقدم ذکرھا حین قال علماؤنا انھا من السنن لاجل ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یتوضا الا بدا بغسل یدیہ کما یفعل فی صفۃ وضوئہ الثالثۃ قولہ بدا بغسل ترجمہ دلیل علی جواز تکرار الفرج عند علمائنا

شرح سراج احمد

کہ اعتقاد کردہ اند اینکہ نہد آدمی دو زانوی خود را پیش از نہادن دو دست واذا انحط برفع یدیہ قبل رکبتیہ و چون برمی خیزد از سجود

قیام بردارد دو دست خود را پیش از دو زانو و بروی ہمام عن عاصم عن ابیہ مرسلا ولم یذکر فیہ وائل بن حجر و روایت کردہ ہمام

از عاصم بطریق ارسال و ذکر نکردہ است در اسناد وائل بن حجر صحابی را **باب** آخر منہ بابی ست دیگر از باب سابق و متعلق بآن

حدثنا قتیبة حدثنا عبد اللہ بن نافع عن محمد بن عبد اللہ بن الحسن عن ابی الزناد عن الاعرج عن ابی ہریرة ان

النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال بدرستیکہ آنحضرت فرمود یعمد احدکم قصد کند یکی از شما فیبرک فی صلاتہ برک الجمل پس

نشیند در نماز خود مانند نشستن شتر کہ می نہد زانو ہا را پیشتر ہر دو دست را خلاصہ کلام این ست کہ زانوی آدمی در ہر دو پاست و زانوی

دواب در ہر دو پیشین ست و معنی این ست کہ زانوی خود پیش از دست بنہد چنانکہ شتر پیشتر زانو بنہد و ابوداود و نسائی و دارمی از ابی ہریرہ

باین عبارت اخراج کردہ اند کہ اذا سجد احدکم فلا یبرک کما یبرک البعیر ولیضع یدیہ قبل رکبتیہ این حدیث بظاہر مخالف حدیث اول ست

کہ دلالت دارد بر نہادن دستہا پیش از زانو ہا و حدیث اول دلالت بر نہادن زانو ہا پیش از دستہا بود و در میان ایمہ اختلاف ست

جمہور ایمہ و ابو حنیفہ و شافعی و احمد در آنچہ مشہور ست از مذہب وی عمل بحدیث وائل بن حجر کردہ اند و زانو ہا را پیش از دستہا می نہند و مالک

و اوزاعی و احمد در روایتی از وی و طائفہ از ایمہ حدیث عمل بحدیث ابی ہریرہ می کنند و گفتہ اند کہ حدیث وائل بن حجر اصح و اثبت ست

از حدیث ابی ہریرہ و جماعتی از حفاظ آن را تصحیح کردہ اند و چون دو حدیث مختلف شوند سبیل آنست کہ عمل باقوی و اصح کنند و بعضے

گفتہ اند کہ حدیث وائل بن حجر ناسخ حدیث ابی ہریرہ است و در صحیح ابن خزیمہ آمدہ است کہ آنحضرت بسجدہ می رفت ابتدا میکرد بر کبتین

و در حدیث سعد بن ابی وقاص و حدیث ابی سعید خدری آمدہ کہ می نہادیم دستہا را پیش از زانو ہا پس امر کردہ شدیم بنہادن

زانو ہا پیش از دستہا و صاحب مشکوٰة گفتہ است در کتاب خود قال ابو سلیمان الخطابی حدیث وائل بن حجر اثبت من حدیث ابی ہریرة

وقیل حدیث ابی ہریرة منسوخ قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرة حدیث غریب لا نعرفہ من حدیث ابی الزناد الا من ہذا الوجہ

کہ طریق عبد اللہ بن نافع از محمد بن عبد اللہ بن الحسن ست وقد روی ہذا الحدیث عن عبد اللہ بن سعید المقبری عن ابیہ

عن ابی ہریرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و این طریقہ دیگر ذکر نمودہ ماسوای طریقہ ابی الزناد و عبد اللہ بن سعید المقبری

ضعفہ یحیی بن سعید القطان و غیرہ و عبد اللہ بن سعید مقبری را تضعیف کردہ است یحیی بن سعید القطان و غیر وی **باب**

ما جاء فی السجود علی الجبہة والانف بابی ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق سجدہ کردن بر پیشانی و بینی حدثنا بندار ثنا ابو عامر نا فلیح

ابن سلیمان قال ثنی عباس بن سہل عن ابی حمید الساعدی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا سجد بدرستیکہ آنحضرت

بود کہ چون سجدہ میکرد امکن انفہ وجبہتہ الارض قرار می دادہ می نہاد بینی و پیشانی مبارک خود را بر زمین

شرح ابی الطیب

قولہ یعمد بکسر المیم وہمزة الاستفہام الانکاری محذوفة فیرجع الی النہی ای لا ینبغی لہ ان یقصد فیقدم الیدین علی الرجلین فی الوضع کالجمل والمقصود النہی عن البروک کبروک الجمل و ذکر القصد بناء علی انہ فعل قصدی یترتب علی القصد فنہی عن القصد مبالغة فی النہی **قولہ** امکن انفہ وجبہتہ الارض ای اقدرہما من الارض فالارض منصوب بنزع الخافض وفی روایة من الارض ای وضعہما علی الارض وفی القاموس مکنتہ من الشیء وامکنتہ منہ فتمکن واستمکن

عارضة الاحوذی

الحاجة الی ذلك كما يجوز النظر اليه عند الحاجة الی ذلك و يكون ذلك مستثنى من الرفث الرابعة بدأ بغسل الفرج لبيان ان تطهير البدن من النجاسة يتقدم الی الغسل علی محل طاهر فلا ينجس الماء بملامسة النجاسة فلا يطهر حينئذ من الجنابة الرابعة هذا رد علی الشافعي في قوله ان المني طاهر وان رطوبة فرج المرأة طاهرة لانهما لو كانا طاهرين لما بدأ بغسلهما ولا احتاج الی ذلك ولا دخلهما في جملة تطهير سائر البدن الخامسة في نية غسل الفرج ويأتي في باب الوضوء بعد الغسل ان شاء الله قوله ثم دلك بيده الحائط قد تقدمت في باب الاستنجاء

عارضۃ الاحوذی

السادسۃ جاء فی حدیث عائشۃ یتوضأ وضوءہ للصلوٰۃ ثم یشرب شعرہ الماء فذکرت مسح الراس قبل غسلہ وفی حدیث میمونۃ انہ تمضمض واستنشق وغسل وجہہ ثم افاض الماء علی راسہ ثلثا فجعلہ غسل الراس دون مسحہ مذکورا کما رأیتہ مفعولا فیجاء من ھذا فی حدیث عائشۃ ومیمونۃ ان تقدیم الوضوء علی الغسل مشروع وتطہیر اعضاء الوضوء فی اثناء الغسل انما ھو علی انھا من جملۃ الغسل ولیس یمتنع الجمع بین الحدیثین فیکون قول عائشۃ توضأ وضوءہ للصلوٰۃ اشارۃ الی المضمضۃ والاستنشاق وغسل الوجہ ومسح الراس ثم غسل الرجلین آخر الامر

شرح سراج احمد

ونحی یدیہ عن جنبیہ و دور می ساخت ہر دو دست خود را از دو پہلوی خود و وضع کفیہ حذو منکبیہ و می نہاد دو دست خود را مقابل دو دوش خود یعنی دو دست در سجدہ موخر می بودند از روی آنحضرت و نزد ایمہ حنفیہ روی را میان دو کف دست چنانکہ اگر چیزے از گوشہا بیفتد بر سر ابہام بیفتد و در ہدایہ ہست اذا کان فی الصف لا یجافی کیلا یوذی جارہ قال وفی الباب عن ابن عباس اخرجہ البیہقی ووائل بن حجر اخرجہ ابن ابی شیبۃ بلفظ رأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم حین سجد وضع یدیہ قریبا من اذنیہ وابی سعید اخرجہ ابن عساکر قال ابو عیسی حدیث ابی حمید حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اھل العلم ان یسجد الرجل علی جبھتہ وانفہ وعمل برین ست نزدیک اہل علم اینکہ سجدہ کند آدمی بر پیشانی و بینی خود ہر دو فان سجد علی جبھتہ دون انفہ فقال قوم من اھل العلم یجزئہ یعنی اگر سجدہ کرد آدمی بر پیشانی خود تنہا نہ بر بینی خود پس گفتہ اند گروہی از اہل علم کہ کفایت کند او را این سجدہ و روا باشد وقال غیرھم لا یجزئہ حتی یسجد علی جبھتہ وانفہ و گفتہ اند دیگران از اہل علم کہ کافی نباشد او را تا آنکہ سجدہ کند بر پیشانی خود و بینی خود ہر دو و در بعضے نسخہ علی الجبھۃ والانف آمدہ است و در خزانۃ المفتیین ہست وکان السنۃ فی السجود وضع الجبھۃ والانف جمیعا ولو وضع احدھما ان کان من عذر لا یکرہ وان کان من غیر عذر ان وضع جبھتہ دون انفہ جاز بالاجماع ویکرہ وان وضع انفہ دون جبھتہ کذلک عند ابی حنیفۃ وقالا لا یجوز وروی اسد عن ابی حنیفۃ انہ لا یجوز الا من عذر وھو قولھما وعلیہ الفتوی

باب ما جاء این یضع الرجل وجھہ اذا سجد باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کجا نہد آدمی روی خود را چون سجدہ کند حدثنا قتیبۃ ثنا حفص بن غیاث عن الحجاج عن ابی اسحق قال قلت للبراء بن عازب این کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یضع وجھہ اذا سجد فقال بین کفیہ گفت ابو اسحق گفتم مر براء بن عازب را کدام جا بود آنحضرت کہ می نہاد روی مبارک خود را چون سجدہ کردی پس گفت براء بن عازب می نہاد روی مبارک خود را میان دو کف خود وفی الباب عن وائل بن حجر اخرجہ ابن ابی شیبۃ ومسلم وابی حمید اخرجہ البخاری وفیہ لما سجد وضع کفیہ حذو منکبیہ وھو یعارض حدیث البراء بن عازب حدیث البراء حدیث حسن غریب وھو الذی اختارہ بعض اھل العلم ان یکون یداہ قریبا من اذنیہ وآن چیز یست کہ اختیار کردہ آن را بعضے اہل علم اینکہ باشد ہر دو دست وی نزدیک از دو گوش وی

باب ما جاء فی السجود علی سبعۃ اعضاء باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در سجدہ بر ہفت استخوان حدثنا قتیبۃ ثنا بکر بن مضر عن ابن الھادی عن محمد بن ابراھیم عن عامر بن سعد بن ابی وقاص عن العباس بن عبد المطلب

شرح ابی الطیب

قولہ ونحی یدیہ عن جنبیہ ای ابعدھما عنھما **قولہ** ووضع کفیہ حذو منکبیہ وفی مسلم من روایۃ وائل ابن حجر انہ صلی اللہ علیہ وسلم سجد ووضع وجھہ بین کفیہ ومن یضع یدیہ کذلک یکون یداہ حذاء اذنیہ فیعارض ما فی البخاری من حدیث ابی سعید انہ علیہ السلام لما سجد وضع کفیہ حذو منکبیہ قال ابن الھمام رحمہ اللہ یقدم ما فی مسلم علی ما فی البخاری فان فلیح بن سلیمان الواقع فی سند البخاری وان کان البخاری ثبتہ لکنہ قد تکلموا فیہ فضعفہ النسائی وابن معین وابو حاتم وابو داود ویحیی بن القطان والساجی وقد جاء فی احادیث متعددۃ انہ کان یضع یدیہ حذاء اذنیہ ولو قال قائل ان السنۃ ان یفعل بھما تیسر جمعا بین المرویات بناء علی انہ کان صلی اللہ علیہ وسلم یفعل ھذا احیانا وھذا احیانا الا ان بین الکفین افضل لانہ یحصل بہ المجافاۃ المسنونۃ ما لا تحصل بالآخر کان حسنا **قولہ** فقد قال قوم من اھل العلم یجزئہ فی الھدایۃ ان اقتصر علی احدھما جاز عند ابی حنیفۃ ای مع الکراھۃ وقالا لا یجوز الاقتصار علی الانف الا من عذر **باب** ما جاء فی السجود علی سبعۃ اعضاء

شرح سراج احمد

ابن ہاشم بن عبد مناف ابی الفضل عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و بود او کلان از آنحضرت بدو سال یا سہ سال بود او بزرگ میان قریش
پیش از اسلام و اسلام او پیش از ہجرت بود و پوشیدہ می داشت اسلام را و می نوشت سوی آنحضرت اخبار مشرکین را و ہمراہ مشرکین بیرون شد
بسوی بدر بکرہ پس اسیر کردہ شد و فدا داد و بمکہ باز رفت و ہجرت نمود بسوی مدینہ و در روز جمعہ در مدینہ دوازدہم شہر رجب سنہ اثنین واربع
وثلثین وفات یافت ان عمر ہشتاد و ہشت و نماز گذارد بروی عثمان رضی اللہ عنہ و در بقیع مدفون شد انہ سمع رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم یقول بدرستیکہ عباس شنید آنحضرت را کہ می فرمود اذا سجد العبد سجد معہ سبعۃ آراب چون سجدہ کند بندہ سجدہ
کند باوی ہفت اعضای وی آراب جمع ارب بمعنی عضو وجہہ وکفاہ ورکبتاہ وقدماہ ارادہ کردہ بآن ہفت اعضا روی
او را و ہر دو دست او و دو زانوی وی و ہر دو پای او و قال و فی الباب عن ابن عباس اخرجہ الشیخان وابی ہریرۃ اخرجہ الطبرانی
فی الاوسط وابو داود والنسائی وجابر بن عبد اللہ اخرجہ عبد الرزاق وابی سعید اخرجہ ابن عساکر و دارقطنی در افراد از ابن عمر اخراج
کردہ کہ گفت السجود علی الجبہۃ والکفین والرکبتین وصدور القدمین ومن لم یمکن شیأ منہ من الارض احرقہ اللہ بالنار وطبرانی از ابن مسعود اخراج
کردہ باین عبارت امرنا ان نسجد علی سبعۃ اعظم ولا نکف شعرا ولا ثوبا قال ابو عیسی حدیث العباس حدیث حسن صحیح وعلیہ العمل
عند اہل العلم حدثنا قتیبۃ ثنا حماد بن زید عن عمرو بن دینار عن طاؤس عن ابن عباس قال امر النبی صلی اللہ علیہ وسلم
ان یسجد علی سبعۃ اعضاء ولا یکف شعرہ ولا ثیابہ گفت ابن عباس امر کردہ شد آنحضرت اینکہ سجدہ کند بر ہفت اعضا
وامر کردہ شد کہ گرد نیارد و فراہم نیارد جامہا را و نہ موہا در نماز اما گرد آوردن جامہ چنانکہ در ہنگام سجود در فتن جامہا را گرد آرند تا بخاک آلودہ
نشوند یا باین غرض ہمین طور گرد آرند یا دامن بر زنند و بعضی کمر بستن و عذبہ دستار خلانیدن داخل آن دلند و کمر بستن را در نماز بعضے
مستحب دانند و بعضی مکروہ گویند فراہم آوردن موی جمع کردن آنہا در زیر دستار و بعضی گویند کہ مکروہ آنست کہ بافند یا بچیزی بر بندند
و گرہ زنند اما اگر ملی آن جمع کردہ باشند مکروہ نیست قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح **باب ما جاء فی التجافی فی السجود** باب است در
بیان آنچہ آمدہ است دور داشتن بازو و شکم در سجدہ حدثنا ابو کریب ثنا ابو خالد الاحمر عن داود بن قیس عن عبید اللہ بن عبد اللہ
ابن اقرم الخزاعی حجازی ثقہ از ثالثہ بود عن ابیہ عبد اللہ بن اقرم بتقدیم قاف ابن زید الخزاعی ابو معبد صحابی قلیل الحدیث است

شرح ابی الطیب

قولہ سجد معہ سبعۃ آراب جمع ارب بالکسر والسکون کفعل وافعال ای سجد معہ سبعۃ اعضاء وجہہ
وما بعدہ بدل من سبعۃ ولا دلالۃ فیہ علی افتراض وضع سبعۃ اعضاء کما لا یخفی **قولہ** امر النبی صلی اللہ علیہ وسلم
ان یسجد الا بضم الہمزۃ مبنیا للمفعول ای امر اللہ تعالی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وہو یقتضی الوجوب وہذا عرفہ ابن عباس
باخبارہ علیہ السلام لہ او لغیرہ وعندنا ہو محمول علی الندب وعند الشافعی قولان القول الاخر ان الواجب وضع الجبہۃ وحدہ
لانہ صلی اللہ علیہ وسلم اقتصر علیہ فی قصۃ رفاعۃ قال فلیمکن جبہتہ من الارض **قولہ** ولا یکف شعرہ ولا ثیابہ ای لا
یجمع شعرہ وثیابہ وقلیۃ من التراب ولا مزیدۃ للتاکید ولیقعا علی الارض حتی یسجد جمیع الاعضاء والثیاب فلہذا
الحدیث قالوا یکرہ عقص الشعر وعقدہ خلف القفا ورفع الثیاب عند السجود **باب** ما جاء فی التجافی فی السجود

قوت المغتذی

سبعۃ آراب ای اعضاء واحدہا ارب

عارضۃ الاحوذی

وجعل الغسل بدلا من المسح انما تجتمع قبل ان ظاہر حدیث عائشۃ یقتضی غسل الرجلین قبل تمام الغسل لقولہا یتوضأ وضوءہ للصلوۃ وحدیث میمونۃ یقتضی تاخیرہا الی تمام الغسل وتحقیقہ ان غسل اعضاء الوضوء ان کان من جملۃ الغسل فانما توخر بتاخیرہ ویبدأ بالوجہ لانہ الاصل والاکرم وان کان من سنن الوضوء مستحبا فی غسل الجنابۃ قدمت الرجلان مع قرینتہا فی الطہارۃ ثم عطف علی غسل الجنابۃ الثامنۃ اذا قلنا بمعنی حدیث عائشۃ فقد روی ابن زیاد عن مالک لیس العمل علی تاخیر غسل الرجلین یعنی وروی

عارضة الاحوذی

فی حدیث میمونة وروی ابن وهب عنه فی المبسوط ذلك واسع وروی عنه انه ان اخرهما الی اخر الغسل استأنف الوضوء والصحیح فی النظر تاخیرهما ان غسل الاعضاء بنیة غسل الجنابة ونقل بهما ان توضأ سنة فهی حالتان لا روایتان التاسعة قال ابو ثور یلزم الجمع بین الوضوء والغسل کما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم وعنه ثلثة اجوبة الاول ان ذلك لیس بجمع کما بیناه وانما هو غسل کله الثانی انه ان کان جمع بینهما فانما ذلك استحباب بدلیل قوله تعالی حتی تغتسلوا وقوله وان کنتم جنبا فاطهروا فهذا هو الغرض الملتزم والبیان المکمل وما جاء من هیأته

شرح سراج احمد

قال کنت مع ابی گفت عبید اللہ بن عبد اللہ بن اقرم بودم ہمراہ پدر خود عبد اللہ بن اقرم بالقاع برزمینی ہموار من نمرة وآن قاع از زمین نوع نمرہ بود وآن نام جای ست نزدیک عرفات فمرت رکبة پس بگذشت سواران فاذا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قائم یصلی پس ناگاہ آنجا آنحضرت بود استادہ کہ نماز میگذارد قال فکنت انظر الی عفرتی ابطیہ گفت عبید اللہ پس بودم من کہ نظر میکردم بسوی سفیدی خالص نہ دو بغلہای مبارک آنحضرت را والعفرة بیاض لیس بالناصع ای الخالص من کل شیء اذا سجد وقتیکہ سجدہ میکرد آنحضرت واری بیاضہ ومی دیدم سفیدی بغل آنحضرت را واین تفسیر مراوی است والمقصود مصنف آنست کہ تجافی ثابت ست باحادیث وطریقہ مسنون ست نزد ہمہ ائمہ وعبد الرزاق وابن ابی شیبة واحمد وطبرانی وابو نعیم از عبید اللہ بن اقرم باین عبارت الفاظ اخراج کردہ است کنت مع ابی بالقاع من نمرة فمر بنا رکب فاناخوا بناحیة الطریق فقال ای بنی کن فی بهمك حتی آتی هؤلاء القوم فخرج وخرجت معه حتی دنا ودنوت فاقیمت الصلوة فاذا رسول الله صلی الله علیه وسلم فیهم فصلی وصلیت معه فکنت انظر الی عفرتی ابطی رسول الله صلی الله علیه وسلم کلما سجد قال وفی الباب عن ابن عباس وابن بحینة اخرجه الشیخان وجابر اخرجه عبد الرزاق بلفظ کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا سجد جافی حتی یری بیاض ابطیه واحمر بن جزء اخرجه ابو داود ومیمونة اخرجه مسلم بلفظ ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا سجد جافی حتی ان بهمة لو ارادت ان تمر بین یدیه مرت واخرجه ابو یعلی بلفظ ان تمر تحت یدیه مرت وابی حمید وابی اسید وابی مسعود وسهل بن سعد ومحمد بن مسلمة والبراء بن عازب بلفظ اذا سجدت فضع کفیك وارفع مرفقیك اخرجه مسلم واحمد وعدی بن عمیرة وعائشة وازابن عمر وانس بن مالک ودیگر صحابہ نیز ہمچنین مروی گشتہ است قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن اقرم حدیث حسن لا نعرفه الا من حدیث داود بن قیس ولا یعرف لعبد الله بن اقرم عن النبی صلی الله علیه وسلم غیر هذا الحدیث یعنی عبد اللہ بن اقرم ہمین یک حدیث از آنحضرت روایت نمودہ است والعمل علیه عند اهل العلم واحمر بن جزء بفتح جیم وسکون زا وہمزہ هذا رجل من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم له حدیث واحد یعنی احمر بن جزء را از آنحضرت نیز ہمین یک حدیث روایت است وعبد الله بن ارقم الزهری کاتب ابی بکر الصدیق وعبد اللہ بن ارقم کہ بتقدیم را بر قاف کاتب امیر المؤمنین ابی بکر الصدیق دیگرست وعبد الله بن اقرم الخزاعی بتقدیم قاف بر را انما یعرف له هذا الحدیث عن النبی صلی الله علیه وسلم عبد اللہ بن ارقم زہری را اگرچہ در اسناد ذکر آن نیست لیکن مصنف برای دفع توہم واشتباہ ذکر آن کردہ است

شرح ابی الطیب

قوله کنت مع ابی بالقاع من نمرة فمرت رکبة القاع من الارض المکان المستوی الواسع لیس فیه نبات والنمرة اسم لبعض جبال عرفات والرکبة بالحرکة اصحاب الابل فی السفر دون الدواب وهم العشرة فما فوقها قوله فکنت انظر الی عفرتی ابطیه العفرة بضم مهملة وفتحها وسکون فاء بیاض لیس بالناصع بل تکون وجه الارض بمخالطة بیاض الجلد سواد الشعر وتثنیة العفرة المضاف الیه ولا یلزم منه ان لا یکون له شعر فانه اذا نتف بقی المکان ابیض وان بقی فیه آثار الشعر وهو یدل علی ان آثار الشعر هو الذی جعل المحل اعفر اذ لو خلی عنه جملة لم یکن اعفر وبه علم ان ابطیه صلی الله علیه وسلم کان علیهما شعر الا ان البیاض وجد بسبب النتف فلم یثبت ما قال بعض العلماء ان من خصائصه بیاض ابطیه حقیقة نعم من خصائصه صلی الله علیه وسلم ان ابطیه کانا نظیفین طیبی الرائحة ووجود الشعر مع عدم الرائحة الکریهة ابلغ فی الکرامة

قوت المغتذی

الی عفرتی ابطیه ای بیاضهما والعفرة بیاض لیس بالناصع

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی الاعتدال فی السجود باب ست در بیان انچہ آمدہ است در اعتدال کردن و درنگ کردن در سجدہ حدثنا هناد نا ابو معاویۃ عن الاعمش عن ابی سفیان عن جابر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا سجد احدکم فلیعتدل بدرستیکہ آنحضرت فرمود چون سجدہ کند یکے از شما پس باید کہ درنگ کند در سجدہ و برداشتہ بلند سر را از سجدہ ولا یفترش ذراعیہ افتراش الکلب و نگستراند ہر دو بازوی خود را مانند گستراندن سگ قال وفی الباب عن عبد الرحمن بن شبل بلفظ نهی عن نقرۃ الغراب وافتراش السبع اخرجہ احمد وابو داود والنسائی والحاکم والبراء اخرجہ مسلم واحمد وانس بن مالک اخرجہ الشیخان وابی حمید وعائشۃ قال ابو عیسی حدیث جابر حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اهل العلم یختارون الاعتدال فی السجود اختیار کردہ اند درنگ کردن را در سجدہ و مکروہ می دانند الافتراش کافتراش السبع و مکروہ میدارند گستراندن را مانند گستراندن درندہ حدثنا محمود بن غیلان نا ابو داود نا شعبۃ عن قتادۃ قال سمعت انسا یقول ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اعتدلوا فی السجود بدرستیکہ آنحضرت فرمود اعتدال کنید در سجدہ ولا یبسطن احدکم ذراعیہ فی الصلوٰۃ بسط الکلب قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی وضع الیدین ونصب القدمین فی السجود باب ست در بیان انچہ آمدہ است در نہادن دو دست و استادہ داشتن ہر دو پای در سجدہ حدثنا عبد اللہ بن عبد الرحمن الدارمی صاحب کتاب مسند نا المعلی بن اسد نا وهیب عن محمد بن عجلان عن محمد بن ابراهیم عن عامر بن سعد بن ابی وقاص عن ابیہ سعد بن ابی وقاص ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امر بوضع الیدین ونصب القدمین بدرستیکہ آنحضرت امر کرد بنہادن دو دست و استادہ داشتن ہر دو پای قال عبد اللہ وقال المعلی نا حماد بن مسعدۃ عن محمد بن عجلان عن محمد بن ابراهیم عن عامر بن سعد ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امر بوضع الیدین فذکر نحوہ ولم یذکر فیہ عن ابیہ و باین طریق مرسل است کہ صحابی را از میان اسناد حذف کردہ قال ابو عیسی وروی یحیی بن سعید القطان وغیر واحد عن محمد بن عجلان عن محمد بن ابراهیم عن عامر بن سعد ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امر بوضع الیدین ونصب القدمین مرسل این صحیح تر است از طریق دیگر کہ ذکر کردند و باین ہم مرسل است ... باین اسناد مرسل است چراکہ عامر بن سعد صحابی [illegible]

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاعتدال فی السجود **قولہ** فلیعتدل ای لیتوسط بین الافتراش والقبض بوضع الکفین علی الارض ورفع المرفقین عنها اذ هو اشبہ بالتواضع وابلغ فی تمکین الجبهۃ وابعد من الکسالۃ قال المظهر الاعتدال فی السجود ان یستوی فیہ ویضع کفہ علی الارض ویرفع المرفقین عن الارض وبطنہ عن الفخذین **قولہ** ولا یفترش ذراعیہ افتراش الکلب هو نهی وقیل نفی اقول الکل بمعنی النهی ای لا یضع یدیہ علی الارض کوضع الکلب ایاهما علی الارض والحکمۃ فیہ انہ ابعد من هیئات الکسالی فان الباسط یشبہ الکسالی ویشعر حالہ بالتهاون لکن لو ترکہ صحت صلاتہ نعم یکون مسیئا مرتکبا للمنهی وقال ابن دقیق العید ذکر الحکم مقرونا بعلتہ لان التشبیہ بالاشیاء الخسیسۃ یناسب ترکہ فی الصلوٰۃ قال ابن حجر فیکرہ ذلک لقبح الهیأۃ المنافیۃ للخشوع والادب الا لمن طال السجود حتی شق علیہ اعتماد کفیہ فلہ وضع ساعدیہ علی رکبتیہ لخبر شکا اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مشقۃ السجود علیهم فقال استعینوا بالرکب رواہ الجماعۃ موصولا **قولہ** ولا یبسطن احدکم بنون تاکید ثقیلۃ وفی الصحیحین ولا یبسط بلا نون توکید

باب ما جاء فی وضع الیدین ونصب القدمین **قولہ** امر بوضع الیدین ونصب القدمین المراد بوضع الیدین الوضع علی الارض من غیر افتراش الساعدین ومن غیر حمل البطن علی شیء من الفخذ **قولہ** ونصب القدمین بحیث یستقبل باطراف اصابع رجلیہ القبلۃ کما فی البخاری ولا یحصل توجیها الی القبلۃ الا ان یکون معتمدا علی بطونهما

عارضۃ الاحوذی

لو یکن بیانا للمجمل او جب فیکون ایجبہ وانما کان ایضا حا لسنۃ التالث ان سائر الاحادیث لیس فیها ذکر الوضوء ومنها ما قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لام سلمۃ اذ قالت لہ انی امرأۃ اشد ضفر راسی فانقضہ للغسل من الجنابۃ فقال لها لا انما یکفیک ان تحثی علی راسک ثلث حثیات من ماء ثم تضغثہ ثم تفیضی
ای تعالج شعر راسک ۱۲
علی جسدک الماء فاذا انت قد تطهرت العاشرۃ قولہ ثم یشرب شعرہ الماء وذلک معنی صحیح ومقصد بین وهو سن سبیل الماء فان من شانہ ان یتبرأ عن الشعر والبدن لما علیها من دهنیۃ البدن التی تعلو علی ذلک فاذا سبق الرش

عارضة الاحوذی

بالماء والبلل كان ذلك تسهيلا لمر الماء وسبيلا لجريانه فيعم البشرة بيسير ولو يحتج الى ماء كثير فيخالف السنة فى تقليل الماء الجادية عشر قوله يشرب شعره الماء عام فى كل شعر فظاهر لفظه كان راسا اولحية لانه لواراد شعر الراس لقال ثم يشرب شعره بالماء ثم يحثى عليه ثلث حثيات فلما ذكر فى الاشراب اللفظ العام ثم عدل فى ذكر الحثى الى الخاص وهو الراس دل على انه اراد كل شعر فعلى هذا يشرب شعره كله بالماء ثم خلل الراس خاصة وقد اختلفت الرواية فى ذلك عن امامنا فتارة اخذ بظاهر الحديث وراى تخليل اللحية

شرح سراج احمد

روایت از پدر خود کرده وآن را از میان حذف کرده است وهذا اصح من حديث وهيب مصنف گوید واین حدیث صحیح تر است که یحیی بن سعید وغیر از محمد بن عجلان روایت کرده از حدیث وهیب که از محمد بن عجلان روایت دارد وهو الذى اجمع عليه اهل العلم واختاروه وآن حدیث وضع یدین ونصب قدمین حدیثی ست که اجماع کرده اند بروی اهل علم واختیار کرده اند آنرا **باب** ماجاء فى اقامة الصلب اذا رفع راسه من السجود والركوع باب است در بیان آنچه آمده است در بیان اقامت و برابر کردن پشت وقتیکه بردارد سر خود را از سجده ورکوع یعنی تعدیل و اطمینان کردن در قومه وجلسه حدثنا احمد بن محمد بن موسى انا ابن المبارك نا شعبة عن الحكم عن عبد الرحمن بن ابى ليلى الانصارى الكوفى ابو عيسى گوید ابو عثمان تابعی ست بسیار کسان را از صحابه دیده مثل عمر وعثمان وعلی وغیر ایشان آورده امیری گفت عبد الملك بن عمیر دیدم ابن ابی لیلی را در حلقه مردم که در ان گروهی از صحابه نیز بودند که سماع میکردند حدیث وی و خاموش می بودند در صحبت وی و وی ثقه از ثانیه بود و شش سال از خلافت امیر المؤمنین عمر باقی مانده بود که متولد شد و در وقعه جاحم سنه ثلث وثمانين وفات کرد عن البراء بن عازب قال كانت صلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا ركع واذا رفع راسه من الركوع واذا سجد واذا رفع راسه من السجود قريبا من السواء گفت براء بن عازب بود نماز آنحضرت چون رکوع میکرد وچون بر می داشت سر مبارک خود را از رکوع یعنی قومه وچون سجده میکرد وچون بر می داشت سر مبارک خود را از سجده همه نزدیک می بودند به برابری از یکدیگری وشیخان از براء باین عبارت اخراج کرده اند که كان ركوع النبى صلى الله عليه وسلم وسجوده وبين السجدتين واذا رفع راسه من الركوع ماخلا القيام والقعود قريبا من السواء قال وفى الباب عن انس اخرجه البخارى ومسلم بلفظ اقيموا الركوع والسجود حدثنا محمد بن بشار نا محمد بن جعفر نا شعبة عن الحكم نحوه قال ابو عيسى حديث البراء حديث حسن صحيح **باب** ماجاء فى كراهية ان يبادر الامام فى الركوع والسجود باب است در بیان آنچه آمده است در بیان کراهت اینکه مبادرت کرده شود امام و مقتدیان شتابی کنند از امام در رکوع وسجود حدثنا بندار نا عبد الرحمن بن مهدى قال نا سفيان عن ابى اسحق عن عبد الله بن يزيد قال حدثنا البراء وهو غير كذوب گفت عبد الله حدیث کرده ما را براء بن عازب در حالیکه او دروغگو نبود قال كنا اذا صلينا خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم گفت براء بن عازب بودیم که چون نماز می گذاردیم در پس آنحضرت فرفع راسه من الركوع پس بر می داشت آنحضرت سر مبارک خود را از رکوع لم يحن رجل منا ظهره حتى يسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم فنسجد خم نمیکرد و فرو نمی برد مردی از ما پشت خود را تا آنکه

شرح ابى الطيب

باب ماجاء فى اقامة الصلب **قوله** قريبا من السواء خبر كانت اى كان مقدار مكثه صلى الله عليه وسلم فى الركوع وفى السجود وفى وقت رفعه منهما قريبا من الاستواء والتماثل لا طويلا ولا قصيرا وذلك يستلزم اقامة الصلب ممن كان يسبح فى الركوع والسجود ثلثا التى هى ادنى مراتب الذكر المسنون فكيف ممن يزيد على ذلك قال الخطابى هذه اكمل صفة صلوة الجماعة واما الرجل وحده فله ان يطيل فى الركوع والسجود اضعاف ما يطول بين السجدتين وبين الركوع والسجدة **باب** ماجاء فى كراهية ان يبادر الامام اى يسبقه **قوله** لم يحن رجل منا ظهره الخ بفتح الياء وكسر النون وضمها اى لم يثن احد منا ظهره من القومة قاصد السجود حتى يضع النبى صلى الله عليه وسلم جبهته على الارض والحاصل ان ابتداء فعلهم يتاخر عن ابتداء فعله ويتقدم ابتداء فعلهم من السجدة على فراغه منها اذ ليس لهم التقدم عليه ولا التخلف عنه قال المظهر فيه دلالة على ان السنة ان لا يتخلف عن الامام فى افعال الصلوة مقدار هذا التخلف وان لو تخلف جاز الا فى تكبيرة الاحرام اذ لا بد للماموم ان يصبر حتى يفرغ الامام من التكبير انتهى ومذهبنا ان المتابعة

الترجمة ۱۶ بود رکوع نبی صلی اللہ علیہ وسلم و سجود او و در میان دو سجده و وقتیکه بر می داشت سر مبارک خود را از رکوع سوای قیام و قعود نزدیک از برابری ۱۲

شرح سراج احمد

سجدہ میکرد آنحضرت پس سجدہ میکردیم ما قال و فی الباب عن انس و معاویۃ اخرجہ ابوداود و ابن ماجۃ و الشیخان و احمد و ابن مسعدۃ
اخرجہ احمد صاحب الجیوش ابن مسعدۃ کہ صاحب جیوش بود و ابی ھریرۃ اخرجہ الطبرانی فی الاوسط و الخطیب قال ابو عیسیٰ حدیث البراء حدیث
حسن صحیح وبہ یقول اہل العلم ان من خلف الامام انما یتبعون الامام فی ما یصنع و باین قائل گشتہ اند اہل علم کہ بدرستیکہ کسانیکہ
پس امام باشند متابعت کنند امام را در آنچہ میکند امام ولا یرکعون الا بعد رکوعہ و رکوع نکنند مقتدیان مگر پس از رکوع امام ولا یرفعون
الا بعد رفعہ و برندارند سرہای خویش را مگر پس از برداشتن امام سر را ولا نعلم بینہم فی ذلک اختلافا و نمی دانیم میان علما درین مسئلہ اختلافی
یعنی این باتفاق است کہ مقتدیان سر خود را بردارند و خم کنند پس از فعل امام **باب** ماجاء فی کراھۃ الاقعاء بین السجدتین
باب در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت اقعا میان دو سجدہ و انجام مراد از اقعا نشستن است بر سر دو پای کہ استادہ باشند و سرین بر پاشنہا او حدثنا عبد اللہ
ابن عبد الرحمن نا عبید اللہ بن موسیٰ نا اسرائیل عن ابی اسحق عن الحارث عن علی رضی اللہ عنہ قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یا علی احب لک ما احب لنفسی گفت علی رضی اللہ عنہ فرمود مرا آنحضرت ای علی من دوست میدارم برای تو آنچہ دوست میدارم مر ذات خود را واکرہ لک ما اکرہ لنفسی
و ناپسند میدارم برای تو آنچہ ناپسند میدارم مر ذات خود را لا تقع بین السجدتین اقعا مکن میان دو سجدہ و اقعا نہادن سرین بر زمین و استادہ داشتن زانوہا را چنانکہ

شرح ابی الطیب

بطریق المواصلۃ واجبۃ حتی لو رفع الامام راسہ من الرکوع او السجود قبل تسبیح المقتدی ثلثا فالصحیح انہ توافق الامام
ولو رفع راسہ من الرکوع او السجود قبل الامام ینبغی ان یعود ولا یصیر ذلک رکوعین **قولہ** ولا نعلم بینہم فی ذلک اختلافا
اما انہ لا یتقدمہ فلا خلاف فیہ واما انہ یتاخر عن الامام ویکون بعدہ فمنہم من رای ان یکون مع الامام لکن الاوفق
بالاحادیث ان یکون بعدہ کما علیہ الجمہور **باب** ماجاء فی کراھیۃ الاقعاء بین السجدتین **قولہ** لا تقع بین
السجدتین بحذف الیاء نہی عن الاقعاء وفی بعض النسخ باثباتہا فہی نفی بمعنی النہی و اختلفوا فی تفسیر الاقعاء فالمنہی
عنہ بالاتفاق ہو ان یلصق الرجل الیتیہ بالارض وینصب ساقیہ ویضع یدیہ علی الارض واما المفسر بوضع الیتیہ
علی عقبیہ فاختلفوا فیہ ہل ہو مکروہ ام لا فعندنا مکروہ لاطلاق ہذا الحدیث وقال ابن حجر رحمہ اللہ فی تفسیرہ ای لا تقعا
لا تجلس علی الیتیک ناصبا فخذیک لان ہذا مکروہ عند عامۃ العلماء او لا تجلس علی عقبیک لان ہذا
مکروہ عند جماعۃ لکن ورد فی خبر مسلم الاقعاء بین السجدتین سنۃ وزعم الخطابی حرمتہ وان الحدیث
منسوخ ضعیف انتہی نقلہ بعض شراح المشکوۃ والحاصل انہ ورد فی الاقعاء حدیثان حدیث ابن عباس
اخرجہ مسلم عن طاؤس قلنا لابن عباس فی الاقعاء علی القدمین فقال ہی السنۃ فقلنا لہ
انا لنراہ جفاء بالرجل فقال ابن عباس بل ہی سنۃ نبیک صلی اللہ علیہ وسلم وفی ہذا الحدیث ورد النہی
عنہ قال النووی ورواہ غیر الترمذی ایضا عن علی و ابن ماجۃ من روایۃ انس و احمد بن حنبل من روایۃ سمرۃ
وابی ہریرۃ والبیہقی من روایۃ سمرۃ وانس واختلف العلماء فی تفسیرہ اختلافا کثیرا
لہذہ الاحادیث ورجح ان المنہی عنہ ہو الذی ذکرناہ انہ منہی عنہ بالاتفاق واما الذی
ذکرناہ انہ مختلف فیہ فقال ہو السنۃ وبہ وفق بین الاحادیث اقول علی تقدیر
صحۃ قول الخطابی یکون کلاہما مکروہین واللہ اعلم بمراد النبی صلی اللہ علیہ وسلم

حاشیۃ الاحوذی

فی غسل الجنابۃ
و وجہہ عند
بعضہم ان الغرض
قد انتقل الی الشعر
فیسقط حکم ایصال
الماء الی البشرۃ
قال القاضی ابوبکر
ابن العربی رضی اللہ
عنہ یحسن ہذا
التوجیہ فی الوضوء
واما فی غسل الجنابۃ
فلا یسلم احد فی
غسل الجنابۃ ان
الفرض انتقل الی
الشعر فیجب اداؤ
بعقلیۃ نقلہ فی
غسل الجنابۃ الیہ
وہذہ الروایۃ ضعیفۃ
والقول قول الشہب
الثانیۃ عشر قولہ
ثم یحثی علی راسہ
ثلث حثیات خص
ثلثا لاحد معنیین
قال بعضہم لانہا
سنۃ الطہارۃ و
ہذا ضعیف لان
العدد مسنون
فی الوضوء دون

شرح سراج احمد

در ہدایہ گفتہ است کہ وہو الصحیح و شیخ ابن الہمام در شرح او گفتہ کہ این احتراز ست از قول کرخی کہ گفت اقعا ایستادہ داشتن پایہا چنانکہ در حالت سجدہ می باشد و نہادن سر نیہا بر پاشنہا و صحیح قول اول ست زیرا کہ اقعا اصفت کلب داشتہ اند و این مناسب معنے اول ست و ثانی نیز مکروہ است و لیکن معنے اقعا نیست و بعضے علما اورا کراہت این معنی خلاف ست و از ابن عباس آمدہ است کہ گفت اقعا سنت پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وسلم و آنرا برین معنی اخیر حمل کردہ اند و این ترجمہ عبارت فتح ست قال ابو عیسی ہذا حدیث لا نعرفہ من حدیث علی الا من حدیث ابی اسحق عن الحارث عن علی گفت مصنف این حدیثی ست کہ نمی شناسیم آنرا از حدیث علی مرتضی مگر از حدیث ابی اسحق کہ از حارث از علی مرتضی روایت کردہ است یعنی بطریق دیگر از علی مرتضی روایت نگشتہ است وقد ضعف بعض اہل العلم الحارث الاعور و تحقیق تضعیف کردہ اند بعضی اہل علم حارث الاعور را در تقریب ست الحارث بن عبد اللہ الاعور الہمدانی الحوتی الکوفی ابو زہیر کذبہ الشعبی فی روایتہ عن علی و رمی بالرفض وفی حدیثہ ضعف و لیس لہ عند النسائی سوی حدیثین مات فی خلافۃ ابن الزبیر والعمل علی ہذا الحدیث عند اکثر اہل العلم یکرہون الاقعاء و عمل برین حدیث ست نزدیک اکثر اہل علم کہ مکروہ میگویند اقعا را و فی الباب عن عائشۃ وانس اخرجہ ابن ماجۃ وابی ہریرۃ اخرجہ ابن ابی شیبۃ بلفظ نہانی خلیلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اقعی کاقعاء القرد واخرج الحاکم والبیہقی عن سمرۃ قال نہی عن الاقعاء والتورک فی الصلوۃ

باب فی الرخصۃ فی الاقعاء باب ست در بیان رخصت در اقعا حدثنا یحیی بن موسی نا عبد الرزاق انا ابن جریج قال انی ابو الزبیر انہ سمع طاؤسا یقول بدرستیکہ ابو الزبیر شنید طاوس را کہ می گفت قلنا لابن عباس فی الاقعاء علی القدمین گفتیم ما مر ابن عباس را در حق اقعا بر قدمین کہ چہ طور ست قال ہی السنۃ گفت ابن عباس اقعا سنت ست فقلنا انا لنراہ جفاء بالرجل پس گفتیم ما مر ابن عباس را بدرستیکہ ما ہر آئینہ می بینیم اقعا را ستمی بپا قال بل ہی سنۃ نبیکم گفت ابن عباس بلکہ آن سنت پیغمبر شما ست و ہکذا اخرجہ عبد الرزاق فی سننہ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن وقد ذہب بعض اہل العلم الی ہذا الحدیث من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا یرون بالاقعاء باسا اعتقاد نمی کنند باقعا در نماز باکی را وہو قول بعض اہل مکۃ من اہل العلم والفقہ و آن قول بعضی اہل مکہ است از اہل علم و فقہ واکثر اہل العلم یکرہون الاقعاء بین السجدتین و اکثر اہل علم مکروہ میگویند اقعا را میان دو سجدہ چنانکہ مذہب حنفیہ و غیرہ است

باب ما یقول بین السجدتین باب ست در بیان انچہ بگوید مصلی در میان دو سجدہ حدثنا سلمۃ بن شبیب نا زید بن حباب

شرح ابی الطیب

باب فی الرخصۃ فی الاقعاء **قولہ** انا لنراہ جفاء بالرجل قال النووی ضبطناہ بفتح الرای وضم الجیم ای بالانسان وکذا نقلہ القاضی عیاض عن جمیع رواۃ مسلم قال وضبطہ ابن عبد البر بکسر الراء واسکان الجیم قال ابن عبد البر ومن ضم الجیم فقد غلط ورد الجمہور علی ابن عبد البر وقالوا الصواب الضم وہو الذی یلیق بہ اضافۃ الجفاء الیہ انتہی والحاصل ان ہذہ الہیأۃ جفاء بالانسان تبعا وبالرجل اصالۃ لکن الجمہور نظروا الی ان نسبۃ الجفاء لا تکون الا الی العقلاء فانکروا الکسر ویؤیدہم ثبوت الروایۃ بالضم واللہ اعلم **باب** ما یقول بین السجدتین

قوت المغتذی

انا لنراہ جفاء بالرجل قال ابن سید الناس کان ابن عبد البر یقولہ بکسر الراء وسکون الجیم ویقول من فتح الراء وضم الجیم فقد غلط قال والذی اختارہ الاکثرون ما رد بہ ابن عبد البر قالوا وہذا الذی یصلح ان ینسب لہ الجفاء

عارضۃ الاحوذی

الجنابۃ علی الوجہ الذی بیناہ من قبل والصحیح ان ذلک القصد الی تعمیم تعمیم الغسل فان الاولی تصیب ما اتفق من الموضع والثانیۃ تعمیمہ الا الیسیر والثالثۃ تستوفیہ بیقین الثالثۃ عشر المرأۃ تصب ثلثا وربما تصب اکثر قالت عائشۃ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یفیض علی راسہ ثلثا ونحن نفیض علی راسنا خمسا من اجل الضفر وہذا یختلف بحسب اختلاف احوال النساء والرجال من شعر کثیر وقلیل ومضفور وغیر مضفور فکل ما یستوعب ما یقدر علیہ ویتیسر لہ فقد یکتفی بالواحدۃ ویکتفی بالخمس والتوسط ثلث علی الوجہ الذی اشرنا الی بیانہ من قبل

شرح سراج احمد

عن کامل ابی العلاء عن حبیب بن ابی ثابت عن سعید بن جبیر عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یقول
بین السجدتین بدرستیکہ آنحضرت بود کہ می فرمود میان دو سجدہ این دعا اللّٰھم اغفرلی ای بار خدایا بیامرز مرا وارحمنی و مہربانی کن مرا واجبرنی قال
مولانا علی القاری فی شرحہ ای اغننی من جبر اللہ مصیبتہ ای ردّ علیہ ما فات منہ او عوضہ واصلہ من جبر الکسر ای اصلحہ کذا فی النہایۃ واھدنی و راہ
راست نما مرا وارزقنی و روزی دہ مرا ہمچنین روایت کردہ این حدیث را ابوداود و ابن ماجہ و حاکم و بیہقی در سنن کبیر از ابن عباس حدثنا الحسن
ابن علی الخلال ثنا یزید بن ھارون عن زید بن حباب عن کامل ابی العلاء نحوہ قال ابو عیسی ھذا حدیث غریب و ھکذا روی
عن علی کما اخرجہ البیہقی و عبد الرزاق وبہ یقول الشافعی و احمد و اسحق یرون ھذا جائزا و بآن قائل اند امام شافعی و احمد و اسحق کہ اعتقاد کردہ اند
بجواز خواندن دعا میان دو سجدہ فی المکتوبۃ والتطوع در نماز فرض و نفل ہمہ و روی بعضھم ھذا الحدیث عن کامل ابی العلاء مرسلا
یعنی بعض علما این حدیث را از کامل بطریق ارسال روایت کردہ اند قال مولانا علی القاری فی شرحہ قال المصنف ای فی التصحیح وانما خص بین السجدتین بالدعاء
لانہ حال بین الحالتین مامور بالدعاء فیہما فاعطی حکمہما فکانہ لم یعد فاصلا بین السجدتین قلت لعلہ تقع ہذا نادرا منہ صلی اللہ علیہ وسلم ولہذا ما عدہ علماؤنا من السنن
ولا من المستحبات لکن ینبغی ان یؤتی بہا فی بعض النوافل من الصلوۃ **باب** ما جاء فی الاعتماد فی السجود باب است در بیان آنچہ آمدہ است اعتماد کردن در حالت
رفتن بسجدہ حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن ابن عجلان عن سمی عن ابی صالح عن ابی ھریرۃ قال اشتکی اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم
الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم مشقۃ السجود علیہم گفت ابوہریرہ شکایت کردند صحابہ بخدمت آنحضرت دشواری سجدہ کردن را بر
خویش اذا تفرجوا چون کشادہ باشند فقال استعینوا بالرکب پس فرمود آنحضرت مدد جوئید بزانوہا یعنی اگر بسجدہ بسجود رفتن نتوانید

شرح ابی الطیب

قولہ یقول بین السجدتین وھو محمول علی التطوع عندنا **قولہ** اللھم اغفرلی ای ذنوبی وتقصیری فی طاعتی **قولہ**
وارحمنی ای من عندک لا بعملی او ارحمنی بقبول عبادتی واجبرنی ای اجبر کسری وازل فقری واھدنی لصالح الاعمال
او ثبتنی علی دین الحق وعافنی من البلاء فی الدارین او من الامراض الظاھرۃ والباطنیۃ وارزقنی رزقا حسنا او توفیقا
فی الطاعۃ او درجۃ عالیۃ فی الآخرۃ وزاد ابن ماجۃ وارفعنی ای فی الدارین وقالہ صلی اللہ علیہ وسلم تعلیما للامۃ
باب ما جاء فی الاعتماد فی السجود **قولہ** اذا تفرجوا ای اذا اعتدلوا وسمی الاعتدال بہ لما فیہ من التفرج عن الارض
ای البعد عنہا وانما اشتکوا لحوق المشقۃ بسبب الاعتماد علی الکفین **قولہ** فقال استعینوا بالرکب ای بوضع المرافق
علی الرکبتین کما فسرہ ابن عجلان احد رواتہ عند ابی داود وظاھرہ الرخصۃ فی ترک التفریج للمشقۃ علیہم لکن فی
مصنف ابن ابی شیبۃ عن ابن عون قال قلت لمحمد الرجل یسجد اذا اعتمد مرفقیہ علی رکبتیہ قال ما اعلم باسا وکان ابن عمر
یضم یدیہ الی جنبیہ اذا سجد وسألہ رجل اضع مرفقی علی فخذی اذا سجدت فقال اسجد کیف تیسر علیک قال القسطلانی فی شرحہ علی البخاری
وقال ابن العربی لما شکوا الیہ المشقۃ قال یکفیکم الاعتماد علی الرکب راحۃ وقال صاحب التتمۃ اذا کان یصلی وحدہ
وطول السجود ولحقہ مشقۃ بالاعتماد علی کفیہ وضع ساعدیہ علی رکبتیہ لحدیث ابی ھریرۃ قال السیوطی

قوت المغتذی

استعینوا بالرکب قال ابن العربی لما شکوا الیہ المشقۃ قال یکفیکم الاعتماد علی الرکب راحۃ وقال صاحب التتمۃ اذا کان یصلی وحدہ و
طول السجود ولحقہ مشقۃ بالاعتماد علی کفیہ وضع ساعدیہ علی رکبتیہ لحدیث ابی ھریرۃ ھذا

عارضۃ الاحوذی

باب ھل تنقض
المرأۃ شعرھا عند
الغسل عبد اللہ
ابن رافع عن ام سلمۃ
قالت قلت یا رسول
اللہ انی امرأۃ اشد
ضفر راسی افانقضہ
لغسل الجنابۃ قال
لا انما یکفیک ان
تحثی علی راسک
ثلث حثیات من
ماء ثم تفیضی علی
سائر جسدک الماء
فتطھرین او فاذا
انت قد تطھرت
صحیح حسن الاسناد
ھذا حدیث رواہ جماعۃ
عن ام سلمۃ منہم
عبد اللہ بن رافع
رواہ عنہ سعید
ابن المقبری رواہ
عنہ ایوب بن موسی
رواہ عنہ سفیان
رواہ عنہ محمد بن
عمر کما سمعناہ ورواہ
زھیر بن حرب وغیرہ
عن سفیان فاما
زھیر فکما تقدم لکنہ

شرح سراج احمد

زانوہا اگرفتہ بسجدہ رویدیا آنکہ درحالت سجود مرافق را بزانوہا چسپانید تا بآسانی سجدہ توانید کرد قال ابو عیسی هذا الحدیث لا نعرفه من حدیث ابی صالح عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم الا من هذا الوجه من حدیث اللیث عن ابن عجلان وقد روی هذا الجواب وتحقیق روایت کرد این جواب آنحضرت که استعینوا بالرکب است سفیان بن عیینة وغیر واحد عن سمی عن النعمان بن ابی عیاش عن النبی صلی الله علیه وسلم نحو هذا چنانکه ابی صالح از ابی ہریرہ از آنحضرت روایت کردہ وکان روایة هؤلاء اصح من روایة اللیث وہست روایت سفیان وغیرہ صحیح تر از روایت لیث بدانکه این اعتماد بلا عذر مکروہ است و اگر عذر باشد چنانکه در حدیث مذکور مکروہ نباشد **باب** کیف النهوض من السجود این باب است در بیان کیفیت برخاستن از سجدہ بسوی قیام که بجلسہ کند یا بی جلسہ حدثنا علی ابن حجر نا هشیم عن خالد الحذاء عن ابی قلابة عن مالك بن الحویرث اللیثی حویرث بتصغیر است ابو سلیمان اللیثی صحابی است نازل بصرہ شدہ ودر سنہ اربع وسبعین وفات یافت انه رای رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی بدرستیکه مالک دید آنحضرت را که نماز میگذارد فکان اذا کان فی وتر من صلاته پس بود آنحضرت که چون می بود در وتری از نماز خود یعنی در رکعت اول یا سوم لم ینهض حتی یستوی جالسا نمی استاد آنحضرت تا آنکه برابر بنشیند نشستہ یعنی می نشست پستر می استاد قال ابو عیسی حدیث مالك بن الحویرث حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اهل العلم وبه یقول اصحابنا یعنی حنابلہ و شافعیہ که نزد ایشان جلسہ استراحت سنت و آن مکروہ است نزد امام ما در برجندی شرح مختصر وقایہ است ولا قعود فانه مکروہ عندنا وعند الشافعی یجلس جلسة خفیفة ویتم التکبیر اذا استوی جالسا قال الامام شمس الائمة الحلوائی الخلاف فی الافضل حتی لو فعل المصلی کما هو مذهبنا لا باس به عند الشافعی وان فعل کما هو مذهبه لا باس به عندنا کذا فی الظهیریة **باب** منه ایضا این باب است متعلق باب سابق نیز حدثنا یحیی بن موسی نا ابو معاویة نا خالد بن ایاس عن صالح مولی التوءمة عن ابی هریرة قال کان النبی صلی الله علیه وسلم ینهض فی الصلوة علی صدور قدمیه گفت ابو ہریرہ بود آنحضرت که برمے خاست در نماز بر سینہ پایہای خود یعنی بی جلسہ برمے خاست بسوی قیام قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة

شرح ابی الطیب

قوله من حدیث اللیث عن ابن عجلان و کذا اخرجه ابو داود وترجم له بباب الرخصة فی ذلك فقال حدثنا قتیبة ابن سعید نا اللیث عن ابن عجلان عن سمی عن ابی صالح عن ابی هریرة قال اشتکی اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم مشقة السجود علیهم اذا انفرجوا فقال استعینوا بالرکب انتهی ومعنی انفرجوا تباعدوا عن الارض وبعد بعض الاعضاء عن بعض **باب** کیف النهوض من السجود **قوله** اذا کان فی وتر من صلاته ای فی الرکعة الاولی والثالثة و ظاهره جواز جلسة الاستراحة وحمل علماؤنا ذلك علی ضعف المزاج بکبر او کسل لحدیث الباب الآتی کان رسول الله صلی الله علیه وسلم ینهض فی صلاته علی صدور قدمیه ولا شك انه لا نهوض الا فی الاولی والثالثة فیعارض حدیث الباب الا ان یقال یمکن الجمع بان یجلس ثم یقوم علی صدور قدمیه الا ان المتبادر من قوله کان ینهض علی صدور قدمیه عدم الجلوس بعد السجدة وهو الذی فهمه المصنف والا لاکتفی بالباب الواحد ویمکن ان یقال قوله النهوض علی صدور قدمیه احتراز عن الاعتماد علی الیدین عند القیام لا عن جلسة الاستراحة والله اعلم **باب** منه ایضا

عارضة الاحوذی

قال ثم تحثی ثلث حثیات و اما غیرہ فقد قال عن ام سلمة ان امرأة من المسلمین قالت فجعلت السائل امرأة سواها وکذلك من طریق اخری و رویه صفیة بنت شیبة ایضا فقالت کانت احدانا اذا اصابتها جنابة اخذت ثلث حثیات هکذا تعنی بکفیها جمیعا فتصب علی راسها واخذت بید واحدة فصبتها علی هذا الشق و الاخری علی الشق الاخر وروت عائشة بنت طلحة عن عائشة قالت کنا نغتسل و علینا الضماد ونحن مع رسول الله صلی الله علیه وسلم محلات و محرمات خرج ذلك کله ابو داود فی سننه الغریب قوله اشد ضفر راسی لنا ناس یسکنات

شرح سراج احمد

علیہ العمل عند اهل العلم یختارون ان ینهض الرجل فی الصلوة علی صدور قدمیه بی جلسهٔ استراحت وخالد بن ایاس ضعیف عند اهل الحدیث وخالد بن ایاس ضعیف ست نزد اهل حدیث ویقال خالد بن الیاس وگفته میشد اورا خالد بن الیاس وصالح مولی التوأمة هو صالح بن ابی صالح وابو صالح اسمه نبهان مدنی ونام ابی صالح نبهان بود نبهان بفتح نون وسکون موحده وهای مفتوحه **باب** ماجاء فی التشهد باب ست در بیان انچه آمده است در تشهد حدثنا یعقوب بن ابراهیم الدورقی نا عبید الله الاشجعی عن سفیان الثوری عن ابی اسحق عن الاسود بن یزید عن عبد الله بن مسعود قال علمنا رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قعدنا فی الرکعتین گفت عبد الله بن مسعود بیاموخت ما را آنحضرت که چون می نشستیم در دو رکعت ان نقول اینکه بخوانیم در جلسه التحیات لله والصلوات والطیبات مراد تحیات عبادات قولیه میدانند وبصلوات عبادات بدنیه وبطیبات عبادات مالیه وگویند مراد تحیات اقسام تعظیم دارند وبصلوات نمازهای فرض ونفل وبطیبات کلمات طیبه وتمامهٔ اعمال طیبه السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته دعا بخیر وسلامت بر تو بادای پیغمبر خدا ومهربانی خدا وفزونیهای خیر وکرم وی ووجه خطاب با آنحضرت بجهت القای این کلام ست بر انچه در اصل بود که در شب معراج از جانب پروردگار تعالی وتقدس بر آنحضرت خطاب سلام آمد پس آنحضرت در حین تعلیم امت نیز برهمان لفظ گذاشت تا ایشان را مذکر آنحال گردد ونیز آنحضرت همیشه نصب العین مومنان وقرة العین عابدان است در جمیع احوال واوقات خصوصا در حالت عبادت وآخر آن که وجود نورانی وانکشاف دربن محل بیشتر وقوی تر ست وبعضی از عرفا گفته اند که این خطاب بجهت سریان حقیقت محمدیست در ذرایر این موجودات وافراد ممکنات پس آنحضرت در ذات مصلیان موجود وحاضرست پس مصلی را باید که ازین معنی آگاه باشد وازین شهود غافل نبود تا بانوار قرب واسرار معرفت منور وفائز گردد السلام علینا سلام بر ما که گروه حاضرانند مصلی وهر که با اوست از ملائکه ومومنان انس وجن همه درینجا داخل اند وعلی عباد الله الصالحین وبر بندگان خدا که نیکو کاراند حاضر وغائب ودور ونزدیک بر زمین ودر آسمان بنده صالح آن بود که ادای حق عبودیت بر وجهی که فرموده اند چنانکه باید بجا آورد واستقامت بران ورزد وهیچ وجهی خلل وفساد در کارخانهٔ حال ظاهر وباطن وی راه نیابد وصلاح اعلای مناصب وارفع مقامات ست ولهذا وصف کرده است بدان حق تعالی انبیاء ورسل را حضرت شیخ محیی الدین عبد القادر جیلانی غوث زمانی در کتاب فتوح الغیب تحریر فرموده اند که صلاح حالت زوال ارادت وفنای مطلق ست وبودن بنده قائم بر مراد حق وفعل او وصالح بحقیقت کسی ست که باین مقام رسیده باشد ولطف حق متولی امر وی شده قوله تعالی ان ولیی الله الذی نزل الکتاب وهو یتولی الصالحین اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله بعد از ان ختم کرد بر شهادتین که خلاصهٔ تمامهٔ اعمال ست قال وفی الباب عن ابن عمر اخرجه ابوداود والطبرانی والبیهقی وجابر اخرجه النسائی وابی موسی اخرجه الطبرانی وعائشة اخرجه البیهقی ودیگر از بسیاری صحابه منقول گشته است چنانکه ابن عمر وابن عباس وابن مسعود وابن الزبیر وغیرهم قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود قد روی عنه من غیر وجه حدیث ابن مسعود تحقیق روایت کرده شده است از بسیار طرق

شرح ابی الطیب

قوله علیه العمل عند اهل العلم یدل علی حسنه لانه لو لم یکن حسنا بل ضعیفا لما عملوا به سیما عند المعارضة **باب** ماجاء فی التشهد **قوله** اذا قعدنا فی الرکعتین ان نقول لا یصح ان یکون ظرفا لعلمنا لفساد المعنی ولا لقوله ان نقول لان ان الناصبة للفعل موصول حرفی ولا یجوز تقدم ما فی حیز الموصول علیه اسمیا کان او حرفیا فالوجه ان یکون ظرفا لان نقول المقدر ویکون المذکور بیانا له

عارضة الاحوذی

الفاء وانما هو بفتحها لانه مسکن مصدر ضفر راسه یضفره ضفرا وبالفتح هو الشیء المضفور کالشعر وغیره کما تقول فی الخبط والنقض والضفر هو نسج بخصل الشعر وادخال بعضها فی بعض معرضة ومنه قیل للخال المفتولة العراض ضفائر والحفنة قد فسرت وقوله واغمزی قرونك الغمز هو التحریك بشدة والقرون واحدها قرن وهو شیء مجموع من الشعر من قولك قرنت الشیء بغیره ای جمعته معه علی معنی التنظیر والتمثیل والقرن الامة بمثله ویحتمل ان یکون ذلك فی الحمل من الشعر اذ جمعت وفتلت جاءت علی هیأة القرون

تحفۃ الاحوذی

نصبت بها رأسها الفضل قولها الشعر بالطيب والبليلة ويمكن تصحيح المرسو بالدهن اي جعلته عليه ضد رأسه بالزعفران اي لطخته به على الوصف المتقدم الاحكام في مسائل اختلف العلماء في نقض المرأة رأسها في غسل الجنابة والحيض فقال جمهورهم لا تنقضه الا ان تكون ملبدا ملتفا لا يصل الماء الى اصوله الا بنقضه فيجب نقضه حينئذ وقال النخعي تنقضه بكل حال وقال احمد تنقضه في الحيض دون الجنابة [illegible] في التوجيه وجه قول احمد ان الاصل نقضه [illegible] الغسل يجب في جميع الاجزاء منه

شرح سراج احمد

اور یہ حدیث [illegible] عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی التشہد اور تشہد عبد اللہ بن مسعود [illegible]
اکثر اہل علم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم من التابعین اور یہی قول ہے سفیان ثوری کا اور ابن مبارک اور احمد اور اسحاق
[illegible] باب منہ ایضا حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن ابی الزبیر عن سعید بن جبیر
وطاؤس عن ابن عباس قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یعلمنا التشہد کما یعلمنا القرآن [illegible]
[illegible] القرآن مجید [illegible] التحیات المبارکات [illegible]

شرح ابی الطیب

قوله وهو اصح حديث عن النبي صلى الله عليه وسلم في التشهد افاد المصنف رحمه الله انه اقوى بالاخبار من سواه فانه روي عن ابن عباس كما يأتي في الباب الآتي وعن ابي موسى الاشعري كما عند مسلم وفي صحيح ابي داود ولفظهما واذا كانت القعدة فليكن من اول قول احدكم التحيات الطيبات الصلوات لله السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله وعن جابر كما عند النسائي قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعلمنا التشهد كما يعلمنا السورة من القرآن بسم الله وبالله التحيات لله الصلوات الطيبات السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله اسأل الله الجنة واعوذ بالله من النار وعن ابن عمر مرفوعا كما في ابي داود وموطأ مالك التحيات لله والصلوات الطيبات السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته قال قال ابن عمر زدت فيها السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له واشهد ان محمدا عبده ورسوله وتشهد عبد الله بن مسعود هو الاولى لانه اخرجه الشيخان بخلاف تشهد عبد الله بن عباس فانه لم يخرجه البخاري وفي مسلم قال عبد الله بن مسعود علمني رسول الله صلى الله عليه وسلم التشهد كفي بين كفيه كما يعلمني السورة من القرآن وبه يندفع ما قال بعضهم ان تشهد ابن عباس اولى لان في لفظه ما يدل على زيادة ضبطه لفظ رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو قوله كان يعلمنا التشهد كما يعلمنا السورة من القرآن وايضا يندفع بما ذكرنا من الروايات ما قال بعضهم من انه يمكن ان يقال ان تشهد ابن مسعود مخصوص بالقعدة الاولى فيعمل بتشهد ابن عباس مثلا في القعدة الثانية منها وبه يوفق بين التشهدين انتهى ووجه الدفع ان هذا التوفيق انما يتم لو انحصر التشهد في الروايتين لكن فيه ست روايات فخمس منها ذكرناها آنفا والسادس ما ذكره النووي وغيره عن عمر رضي الله عنه فقال النووي واتفق العلماء على جوازها كلها واختلفوا في الافضل فقال الشافعي وبعض اصحاب مالك تشهد ابن عباس افضل وقال ابو حنيفة واحمد وجمهور الفقهاء واهل الحديث تشهد ابن مسعود افضل لانه عند المحدثين اشد صحة وان كان الجميع صحيحا وقال مالك تشهد عمر بن الخطاب رضي الله عنه الموقوف عليه افضل لانه علمه الناس على المنبر ولم ينازعه احد فدل على تفضيله وهو التحيات لله الزاكيات لله الطيبات الصلوات لله سلام عليك ايها النبي الى آخر ما عند ابن عباس انتهى ومعنى التحيات العبادات القولية والصلوات الطاعات البدنية والطيبات الخيرات المالية

شرح سراج احمد

الصلوات الطیبات لله سلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته سلام علینا وعلی عباد الله الصالحین اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا رسول الله لفظ ہر دو سلام بی ذکر الف ولام ست ولفظ رسول الله ست و در حدیث ابن مسعود بضمیر ست وتشہد امام مالک تشہد ابن عمر ست رضی الله عنہ التحیات لله الزاکیات لله الطیبات لله الصلوات وحدیث ابن مسعود متفق علیہ است وحدیث ابن عباس از افراد مسلم ست وروایت کردہ است آنرا اصحاب کتب ستہ الا البخاری وتشہد مالک را روایت کردہ حاکم در مستدرک ومالک در موطا از قول ابن عمر ست وقوله امام مالک گوید کہ ہمین تشہد افضل ست زیرا کہ عمر بن الخطاب بر منبر استادہ این تشہد را بمردم گفت وہیچ کس از ایشان انکار آن نکرد پس گویا اجماع صحابہ شد بران خلاصہ کلام وزبدۂ تمام آنست کہ خلاف نیست در جواز الفاظ تشہدہا ہمہ مگر خلاف در افضلیت ست ولا شک ان کل ما ورد عنہ صلی الله علیہ وسلم من طریق اصح فهو اولی بالعمل قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح غریب وقد روی عبد الرحمن بن حمید الرواسی هذا الحدیث عن ابی الزبیر نحو حدیث اللیث بن سعد وروی ایمن بن نابل المکی هذا الحدیث عن ابی الزبیر عن جابر وهو غیر محفوظ وحال آنکہ ایمن بن نابل غیر محفوظ است مصنف درین طریق جرح کردہ ذهب الشافعی الی حدیث ابن عباس فی التشهد ورفتہ است امام شافعی بسوی حدیث ابن عباس در تشہد **باب** ما جاء انه یخفی التشهد باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ مصلی پوشیدہ کند تشہد را وآہستہ کند وجہر نکند حدثنا ابو سعید الاشج نا یونس بن بکیر عن محمد ابن اسحق عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابیه عن ابن مسعود قال من السنة ان یخفی التشهد گفت عبد الله بن مسعود یعنی از سنت آن ست کہ پنہان گردد وپوشیدہ وآہستہ بخواند تشہد را قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود حدیث حسن غریب والعمل علیه عند اهل العلم **باب** کیف الجلوس فی التشهد باب ست کہ چہ طور بود نشستن در تشہد متورک یا غیر متورک حدثنا ابو کریب نا عبد الله بن ادریس عن عاصم بن کلیب عن ابیه عن وائل بن حجر قال قدمت المدینة قلت لانظرن الی صلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت وائل بن حجر آمدم بمدینہ گفتم در دل خود ہر آئینہ نظر بکنم بسوی نماز آنحضرت کہ چہ طور میگذارد فلما جلس یعنی للتشهد پس ہرگاہ نشست آنحضرت یعنی برای تشہد افترش رجله الیسری یعنی بگسترد پای چپ خود را ووضع یده الیسری علی فخذه ونہاد دست چپ خود را یعنی بر ران چپ مبارک خود ونصب رجله الیمنی وایستادہ کرد پای راست خود را واین کیفیت جلسہ مختار ائمہ حنفیہ ست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اکثر اهل العلم وهو قول سفیان الثوری وابن المبارك واهل الکوفة **باب** منه ایضا باب ست از باب سابق نیز متعلق بباب سابق حدثنا بندار نا ابو عامر العقدی نا فلیح بن سلیمان

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انه یخفی التشهد **قوله** من السنة ان یخفی التشهد قال الطیبی اذا قال الصحابی من السنة کذا والسنة کذا فهو فی الحکم کقوله قال رسول الله صلی الله علیه وسلم هذا مذهب الجمهور من المحدثین والفقهاء وجعله بعضهم موقوفا ولیس بشیء **باب** کیف الجلوس فی التشهد **قوله** قلت لانظرن بفتح الراء والنون الثقیلة **قوله** قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علیه الخ اقول یؤیده ما اخرجه مسلم فی صفة صلاته صلی الله علیه وسلم عن عائشة رض کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یستفتح صلاته بالتکبیر والقراءة بالحمد لله رب العلمین الی ان قالت وکان یقول فی کل رکعتین التحیة وکان یفرش رجله الیسری وینصب رجله الیمنی وما اخرجه النسائی عن عبد الله بن عمر عن ابیه قال ان من سنة الصلوة ان تنصب القدم الیمنی فی استقباله باصابعها القبلة والجلوس علی الیسری ولا یعارضه ما سیاتی فی الباب اللاحق لانه قال فیه فافترش رجله الیسری واقبل بصدر الیمنی علی قبلته لانه مشترك بین ما ذهب الیه الشافعی وما ذهب الیه غیره

عارضة الاحوذی

شعر وظفر کان فی ای موضع کان او علی ای صفة کان یوجب غسلها اسقط اعتبار ذلك فی الشعر المضفور فی غسل الجنابة لتردده وکثرة الحاجة الیه وبقی فی غسل الحیض علی اصل الوجوب قصد العموم ووجه قول النخعی ما اشرنا الیه من وجوب عموم الغسل ولم یر ما ورد من النبی صلی الله علیه وسلم فی الرخصة ولو رآه ما تعداه ان شاء الله ووجه قول العلماء وهو الصحیح ان النبی صلی الله علیه وسلم لما اسقطه فی الجنابة دل علی عدم اعتباره فی التعمیم فترك التعمیم فی کل طهارة لا سیما ولم یکن ازواج النبی صلی الله علیه وسلم ولا نساء الصحابة

اسماء الرجال
ع م ابو محمد بن بشار ابن عثمان العبدی البصری ابو بکر بندار ثقة قال الحافظ من العاشرة مات سنة اثنتین وخمسین

عارضة الاحوذي

يفرقون بين الغسلين مع انهن كن يفعلن ذلك كله ولا يفرقن بين الغسلين لكن الذي يعبر عنه في الشريعة اصابة البشرة بالماء كما يأتي بيانه ان شاء الله **باب** ما جاء ان تحت كل شعرة جنابة محمد بن سيرين عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال تحت كل شعرة جنابة فاغسلوا الشعر وانقوا البشرة حديث غريب يرويه الحارث ابن وجيه بالجيم والياء المعجمة باثنتين من تحتها ويقال محمد بواحدة وهو شيخ ليس بذاك قال القاضي ابو بكر بن العربي رضي الله عنه يقال انه منكر الحديث وقد روى زاذان عن علي ان النبي صلى الله عليه وسلم قال من ترك

شرح سراج احمد

المدني نا عباس بن سهل الساعدي قال گفت عباس اجتمع ابو حميد وابو اسيد وسهل بن سعد ومحمد بن مسلمة با ہم جمع آمدند این ہر چہار کس از صحابہ فذكروا صلوٰة رسول الله صلى الله عليه وسلم پس ذکر کردند ایشان نماز آنحضرت را فقال ابو حميد انا اعلمكم بصلوٰة رسول الله صلى الله عليه وسلم پس گفت ابو حمید من داناترین شما ام بنماز آنحضرت ان رسول الله صلى الله عليه وسلم جلس يعني للتشهد بدرستیکہ آنحضرت نشست مراد میداشت بجلوس برای تشہد فافترش رجله اليسرى واقبل بصدر اليمنى على قبلته پس بگسترانید پای چپ خود را و پیش داشت پشت پای راست خود و این مستلزم ایستادہ داشتن اوست ووضع كفه اليمنى على ركبته اليمنى ونہاد کف دست راست را بر زانوی راست خود وكفه اليسرى على ركبته اليسرى ونہاد کف دست چپ خود را بر زانوی چپ خود واشار باصبعه يعني السبابة واشارت کرد بانگشت خود مراد میداشت از انگشت سبابہ و مسبحہ را یعنی اشارت کرد در وقت اشہد ان لا الہ الا اللہ بانگشت خود کہ سبابہ است بہ برداشتن آن در نفی و نہادن در اثبات و سبابہ انگشتی کہ مقارن است بانگشت نر و سبابہ آنرا از ان گویند کہ سب در لغت بمعنی دشنام آید و عرب در وقت دشنام اشارت بدان کنند و این اسم جاہلیت است و در اسلام آن را مسبحہ و سباحہ گویند کہ در وقت تسبیح و توحید بدان اشارت کنند و درین اشارت ہمچنانکہ اشارت است بتوحید باری تعالی متضمن سب و شتم شیطان نیز ہست قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وبه يقول بعض اهل العلم وباین قائل گشتہ اند بعضی اہل علم وهو قول الشافعي واحمد واسحق قالوا يقعد في التشهد الآخر على وركه گفتہ اند بعض اہل علم کہ بنشیند در تشہد آخر حالت کہ در ثنائی باشد یا در رباعی بر سرین خود واحتجوا بحديث ابي حميد وحجت گرفتہ اند ایشان بحدیث ابی حمید وقالوا يقعد في التشهد الاول على رجله اليسرى وينصب اليمنى گفتہ اند اہل علم بنشیند در تشہد اول از رباعیات بر پای چپ خود و ایستادہ کند پای راست خود یعنی نزد شافعی در جلوس تشہد اول افتراش است و در ثانی تورک است و نزد امام ابی حنیفہ سنت افتراش است برای ہر دو تشہد و نزد امام مالک برای ہر دو تورک است و تشہد نزد ائمہ ثلثہ مستحب است و نزد امام احمد واجب **باب** ما جاء في الاشارة باب است در بیان آنچہ آمدہ است در حق اشارت کردن حدثنا محمود بن غيلان ويحيى بن موسى قالا نا عبد الرزاق عن معمر عن عبيد الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم كان اذا جلس في الصلوٰة بدرستیکہ آنحضرت بود کہ چون می نشست در نماز وضع يده اليمنى على ركبته می نہاد دست راست خود را بر زانوی خود ورفع اصبعه التي تلي الابهام و بر می داشت آن انگشت خود را کہ متصل نر انگشت است يدعو بها در حالتی کہ دعا میکرد بآن انگشت و مراد بدعا اشارت است بوحدانیت حق تعالی نزد تہلیل و ذکر را دعا نیز گویند زیرا کہ مستجلب انعام واکرام الٰہی است

شرح ابي الطيب

الا ان رواية ابي حميد على ما ذكره ابو داود فيها طول وفيها حتى اذا كانت السجدة التي فيها التسليم اخر رجله اليسرى وقعد متوركا على شقه الايسر وسيأتي عند المصنف عن ابي حميد حتى اذا كانت الركعة التي تنقضي فيها صلاته اخر رجله اليسرى وقعد على شقه متوركا ثم سلم فيحتمل انه روي بلفظين احدهما محتمل والثاني نص فيما ذهب اليه الشافعي رحمه الله فالذي يظهر ان كلا الامرين ثابتان لان رواية ابي داود ولو لم تكن مثل رواية مسلم الا ان النووي قال على شرط مسلم ويحتمل انه روى المصنف مختصرا ههنا وفيما سيأتي مطولا **قوله** وهو قول الشافعي لا يتم الا بما ذكرناه من رواية ابي داود واما ما ذكره المصنف فلا دلالة فيه لقول الشافعي رحمه الله تعالى بل ظاهر في خلافه **باب** ما جاء في الاشارة **قوله** يدعو بها اي يشير بها الى التوحيد ويمكن ان يقال بها متعلق بمحذوف وهو حال من ضمير يدعو والتقدير يدعو اي يقرأ التشهد مشيرا بها

حل اللغة ١ يعني كشنده وجاذب انعام واكرام الٰهي ١٢
٢ اما حديث الحارث فاجمع الائمة انه ليس بمرفوع الا انه من قول ابي هريرة الا انه قول الحسن وبه قال النخعي ١٢

شرح سراج احمد

وبيده اليسرى على ركبته ودست چپ آنحضرت برزانو می بود باسطہا علیه درحالتی کہ گسترانندہ وی بود بر زانو یعنی عقد
واشارۃ کہ بیکر دبانگشت دست راست می بود و دست چپ ہمچنان برزانوی چپ حال خود میداشت قال وفی الباب عن عبد اللہ
ابن الزبير اخرجه مسلم ونمير الخزاعی بضم نون وفتح میم وسکون تحتیہ در آخر راست اخرجہ ابن عساکر وابی ہریرۃ عند النسائی اذا فرغ
احدكم من التشهد الاخير فليتعوذ وفيه ثم ليدعو لنفسه مابدا له واصله فی المتفق علیه دون ہذہ الزیادۃ وابی حمید اخرجه ابوداود ووائل
ابن حجر اخرجه ابوداود والدارمی قال ابو عیسٰی حدیث ابن عمر حدیث حسن غریب لا نعرفه من حدیث عبید اللہ بن
عمر الا من ہذا الوجه والعمل علیه عند بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیه وسلم والتابعین یختارون الاشارۃ
فی التشهد یعنی بعضی از اہل علم از صحابہ و تابعین اختیار کردہ اند اشارت کردن را بسبابہ در تشہد وهو قول اصحابنا و آن قول اصحاب
ماست بدانکہ اختلاف ست علمای حنفیہ را در حق اشارت ظاہر اصول اصحاب ما عدم اشارت ست و فتوی نیز برین ست چنانکہ در
مضمرات ست وہمچنین ست در خلاصہ و بعضی قائل سنیت آن اند و در قہستانی شرح المختصر ست لا یشیر بالسبابۃ عند التشهد
هو المختار وعلیه الفتوی و در خزانۃ المفتین ست اختلف المشایخ فیه منهم من قال لا یشیر فی الکبری وعلیه الفتوی وفی الغیاثیۃ
هو المختار وعلیه الفتوی وفی منیۃ المفتی رفع سبابۃ الیمنی فی التشهد عند التهلیل مکروه وفی المحیط انها سنۃ یرفع عند النفی ویضع
عند الاثبات وهو قول ابی حنیفۃ ومحمد وعن ابی یوسف لا یرفعها امام ربانی مجدد الف ثانی محبوب صمدانی قطب زمانی حضرت
شیخ احمد سرہندی در مکتوبات قدسی آیات روایات سنیت و کراہیت را بسیار تحریر فرمودہ اند و عمل آنحضرت بر تحریم اشارت ست
و دلائل ہمہ را بیان فرمودہ اند و فرزند ارجمند بزرگ آنحضرت خازن الرحمت خواجہ محمد سعید قدس اللہ تعالی سرہ الاقدس رسالہ
در تحریم اشارت بتحقیق لائقہ و تدقیق رائقہ در بیاض آوردہ اند و فرزند الیشان مولوی محمد فرخ شاہ قدس سرہ دو رسالہ بزرگ
درین باب تحریر نمودہ اند درین ترجمہ از جہت اختصار وجوہ ترک روایات فقہیہ و دلائل آنہا ذکر کردہ نشدند **باب ما جاء
فی التسلیم فی الصلوٰۃ** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در سلام دادن در وقت بیرون شدن از نماز حدثنا
بندار ثنا عبد الرحمن بن مهدی ثنا سفیان عن ابی اسحق عن ابی الاحوص عن عبد اللہ
ابن مسعود عن النبی صلی اللہ علیه وسلم انه کان یسلم عن یمینه وعن یساره
بدرستیکہ آنحضرت بود کہ سلام میداد از جانب چپ و راست خود بر ہر دو جانب لفظ

شرح ابی الطیب

ای المسبحۃ الی التوحید قوله یدعو جملۃ حالیۃ من ضمیر وضع ورفع او کلیهما ثم ظاهره لا یدل علی التحلیق بل علی
الاشارۃ مطلقا وفی مسلم وعقد ثلثۃ وخمسین واشار بالسبابۃ وفی روایۃ اخری له وضع یدیه علی رکبتیه ورفع
اصبعه التی تلی الیمنی یدعو وهذه ایضا لا دلالۃ فیها علی التحلیق وصورۃ ثلثۃ وخمسین ان یعقد الخنصر والبنصر والوسطی
ویرسل المسبحۃ ویضم الابهام الی اصل المسبحۃ وللفقهاء فی کیفیۃ عقدها وجوه آخر هذا والثانی ان یضم الابهام
الی الوسطی المقبوضۃ کالقابض ثلثا وعشرین فان ابن الزبیر رواه کذلک والثالث ان یقبض الخنصر والبنصر
ویرسل المسبحۃ ویحلق الابهام والوسطی کما رواه وائل بن حجر کذا قاله الطیبی والاخیر هو المختار عندنا و
الظاهر ان جمیع الوجوه صنعها صلی اللہ علیه وسلم ففعل مرۃ هکذا ومرۃ هکذا **باب ما جاء فی التسلیم فی الصلوٰۃ**

عارضۃ الاحوذی

موضع شعرۃ من
جنابۃ لم یغسلها
فعل به کذا وکذا من
النار قال علی فمن ثم
عادیت راسی فمن ثم
عادیت راسی فمن ثم
عادیت راسی ثلثا
وکان یجز شعره
رواه ابوداود عن
موسی بن اسمعیل
عن حماد عن عطاء
ابن السائب خلط
بآخره الا فیما روی
عنه شعبۃ وسفیان
وزاذان محطوط
عندهم عن المرتبۃ
وصح عن عائشۃ
رضی اللہ عنها انها
قالت کان رسول اللہ
صلی اللہ علیه وسلم
اذا اغتسل من الجنابۃ
غسل یدیه یصب
الاناء علی یده
الیمنی فیغسل
فرجه ثم یتوضأ
وضوءه للصلوٰۃ
ثم یدخل یده فی
الاناء فیخلل شعره

شرح سراج احمد

السلام علیکم ورحمۃ اللہ السلام علیکم ورحمۃ اللہ یعنی آنست کہ سلام برشما باد و رحمت خدای تعالیٰ برشما باد و نیت کند فرشتہا و مصلیان را کہ در دو جانب اند و اگر مقتدی باشد نیت امام نیز بکند و لفظ السلام علیکم ورحمۃ اللہ گفتن فرض ست نزد امام شافعی و واجب ست نزد امام ابی حنیفہ و حد گردانیدن روی در وقت سلام بہر دو جانب ست کہ سلام دہد از راست خود تا آنکہ دیدہ شود سفیدی رخسارہ راست و برگردد بجانب چپ بسلام تا آنکہ دیدہ شود سفیدی رخسارہ چپ وی وفی الباب عن سعد بن ابی وقاص اخرجہ مسلم وابن عمر اخرجہ الشافعی والبیہقی وجابر بن سمرۃ اخرجہ مسلم والبراء اخرجہ الدارقطنی وعمار بن یاسر اخرجہ الدارقطنی ووائل بن حجر اخرجہ ابوداود وعدی بن عمیرۃ اخرجہ الخلال وجابر بن عبد اللہ واز دیگر صحابہ نیز مروی شدہ است چنانکہ از حذیفہ اخراج کردہ ابن ماجہ و احمد از طلق ابن غنام و واثلہ شافعی و ابن ماجہ از ابی موسی قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اکثر اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدھم وھو قول سفیان الثوری وابن المبارک واحمد واسحق

باب منہ ایضا

حدثنا محمد بن یحیی النیسابوری ثنا عمرو بن سلمۃ عن زھیر بن محمد عن ھشام بن عروۃ عن ابیہ عن عائشۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یسلم فی الصلوۃ تسلیمۃ واحدۃ تلقاء وجھہ گفت عائشہ صدیقہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ سلام میداد در نماز یک سلام را و ابتدا میکرد و شروع می نمود از جانب روی خود ثم یمیل الی الشق الایمن پس متمایل میشد بسوی شق راست شیئا قدری اندک قال وفی الباب عن سھل بن سعد اخرجہ ابن ماجہ باسناد ضعیف وھو مذھب مالک واخرج ابن عدی عن سمرۃ نحوہ وعن سلمۃ بن الاکوع نحوہ باسناد ضعیف وروی البیہقی فی المعرفۃ عن طریق حمید عن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یسلم تسلیمۃ واحدۃ ورجالہ ثقات قال ابو عیسی حدیث عائشۃ لانعرفہ مرفوعا الا من ھذا الوجہ گفت مصنف حدیث عائشہ صدیقہ را نمی شناسم مرفوع مگر ازین طریق زیلعی در تخریج گفتہ است اخرجہ الترمذی وابن ماجہ وممن ضعفہ البیہقی والترمذی وابن عبد البر والدارقطنی والبغوی واستنکرہ ابن ابی حاتم والطحاوی وغیرھما وصوبوا وقفہ وغفل الحاکم فصححہ علی شرط الشیخین وصححہ ابن حبان ایضا وقال ابن ماجہ ھو الظاھر من حیث النظر قال محمد بن اسمعیل زھیر بن محمد اھل الشام گفت امام بخاری زہیر بن محمد از اہل شام ست یروون عنہ مناکیر روایت کردہ اند ازوی احادیث مناکیر را وروایۃ اھل العراق عنہ اشبہ واصح و روایت اہل عراق اشبہ و اصح ست قال محمد گفت امام بخاری وقال احمد بن حنبل کان زھیر بن محمد الذی کان وقع عندھم لیس ھو ھذا الذی یروی عنہ بالعراق وگفت امام احمد بود زہیر بن محمد کسیکہ واقع ست نزد اہل شام روایت وی نیست آن زہیر ابن محمد کہ روایت کردہ شدہ ازوی در عراق کانہ رجل آخر قلبوا اسمہ گویا کہ او مردی دیگر ست کہ تبدیل کردند نام او را وقد قال بہ بعض اھل العلم فی التسلیم فی الصلوۃ وتحقیق قائل گشتہ اند بآن در تسلیم بعضی اہل علم در نماز

شرح ابی الطیب

قولہ السلام علیکم ورحمۃ اللہ السلام علیکم ورحمۃ اللہ کررہ لتکرارہ فی جھتین وھو بیان لقولہ یسلم بتقدیر یقول الجمھور من السلف والخلف قالوا یسن تسلیمتان وقال مالک وطائفۃ انما یسن تسلیمۃ واحدۃ وتعلقوا باحادیث ضعیفۃ لاتقاوم ھذہ الاحادیث الصحیحۃ ولو ثبت شیء منھا حمل علی انہ فعل ذلک لبیان الجواز واما الواجب فلا یکون الا تسلیمۃ واحدۃ عند الجمھور قالہ النووی **قولہ** تسلیمۃ واحدۃ تلقاء وجھہ ان حمل ھذا الحدیث علی النوافل لان عائشۃ رضی اللہ تعالی عنھا کانت فی البیت وحدیث ابن مسعود علی الفرائض لان الرجال اعلم بذلک من النساء فلہ وجہ لکن النووی کما تقدم حملہ علی بیان جواز الاقتصار وھو الاظھر واللہ اعلم

عارضۃ الاحوذی

حتی اذا رای انہ قد اصاب البشرۃ وانقی البشرۃ افرغ علی راسہ ثلثا فاذا بقیۃ فضلۃ صبھا علیہ الغریب اختلف الناس فی الغسل فقیل ھو صب الماء علی المغسول وقیل ھو امرار الید مع الماء علی المحل او عرک المحل بعضہ ببعض مع الماء وقیل ھو صب الماء خاصۃ والصحیح ان الغسل ھو صب الماء لازالۃ شیء فاذا زال کان غسلا وکان المحل مغسولا الا تری ان غسل الاناء من ولوغ الکلب صب الماء علیہ لانہ لیس ثم شیء یزال وقد جاء فی الحدیث کما تقدم فی بول فاتبعہ ماء ولم یغسلہ یعنی لم یعرکہ فتبین

شرح سراج احمد

واصح الروایات عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم التسلیمتان صحیح ترین روایات از آنحضرت دو سلام اند وعلیہ اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدہم و برین اند اکثر اہل علم از صحابہ و تابعین و دیگر ائمہ کہ پس از ایشان بودند چنانکہ امام ابوحنیفہ و شافعی و احمد و اسحٰق وغیرہم ورای قوم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وغیرہم تسلیمۃ واحدۃ فی المکتوبۃ و اعتقاد کردہ اند گروہی بعضی صحابہ و تابعین وغیرہم یک سلام را در نماز فرض قال الشافعی ان شاء سلم تسلیمۃ واحدۃ وان شاء سلم تسلیمتین گفت امام شافعی مصلی مخیرست اگر خواہد یک مرتبہ سلام کند و اگر خواہد گوید دو سلام در اختلاف الائمہ نوشتہ است سلام مشروع ست باتفاق و آن رکن ست نزد شافعی و مالک و احمد و نزد امام ابی حنیفہ واجب ست و گفت امام ابوحنیفہ و احمد دو سلام اند و گفت امام مالک آن یک سلام ست و شافعی را دو قول اند اصح آنست کہ ہر دو اند و نزد ائمہ ثلاثہ سلام از جملہ صلوٰۃ ست و نزد امام مالک نیست و گفت امام مالک سلام اولی فرض ست بر ماموم و منفرد و نزد ابی حنیفہ فرض نیست و از احمد دو روایت اند مشہور از وی آنست کہ ہر دو واجب اند و سلام دوم سنت ست نزد ابی حنیفہ و گفت مالک سنت ست امام و منفرد را و امام ماموم را پس مستحب ست نزد وی کہ سلام گوید سہ بار دو بار چپ و راست و سوم مقابل وی کہ ارادہ کند بآن برای امام

باب ما جاء ان حذف السلام سنۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ حذف کردن مد در سلام سنت ست حدثنا علی بن حجر ثنا عبداللہ بن المبارک والھقل بن زیاد بکسر اول و سکون قاف و لام بن زیاد السکسکی دمشقی نزیل بیروت گویند ہقل لقب ست و نام او محمد یا عبداللہ و او کاتب اوزاعی بود ثقہ از تاسعہ است در سنہ تسع و سبعین یا پس از وی وفات کرد عن الاوزاعی عن قرۃ بن عبدالرحمن بن حیویل المعافری البصری گویند نام او یحیی بود صدوق ست او را مناکیر اند از سابعہ بود در سنہ اربع و سبعین ومائۃ وفات کرد عن الزہری عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ قال حذف السلام سنۃ گفت ابوہریرہ حذف کردن مد سلام سنت ست قال قال علی بن حجر گفت مصنف گفت علی بن حجر وقال ابن المبارک و گفت ابن المبارک یعنی ان لا تمدہ مدا مراد داشت ابوہریرہ از حذف سلام اینکہ دراز نکند و نکشد ہمزہ را کہ در اول السلام علیکم ست کشیدنی قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وھو الذی یستحبہ اہل العلم و آن حذف چیزیست کہ مستحب گفتہ اند او را اہل علم وروی عن ابراہیم النخعی انہ قال التکبیر جزم والسلام جزم و روایت کردہ شدہ است از ابراہیم نخعی کہ بدرستیکہ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان حذف السلام سنۃ **قولہ** حذف السلام سنۃ تقدم آنفا ان مثل ہذا حکمہ حکم الرفع بل حدیث مرفوع وقال ابن سید الناس ہذا مما یدخل فی المسند عند اہل الحدیث او اکثرہم وفیہ خلاف بین ارباب الاصول انتہی اقول قد تقدم انہ لیس بشیئ ومعنی الحذف بینہ المص **قولہ** التکبیر جزم بالجیم والزای المعجمتین وقیدہ بعضہم بالحاء والذال المعجمۃ ومعناہ سریع من الحذم وھو السرعۃ واغرب المحب الطبری فقال معناہ لا یمد ولا یعرب بل یسکن آخرہ وہذا الاخیر مردود کما بسطتہ فی الفتاوی قالہ السیوطی

قوت المغتذی

عن ابی ہریرۃ قال حذف السلام سنۃ قال ابن سید الناس ہذا مما یدخل فی المسند عند اہل الحدیث او اکثرہم وفیہ خلاف بین ارباب الاصول معروف التکبیر جزم قال ابن سید الناس بالجیم والزای المعجمتین قال وقیدہ بعضہم بالحاء والذال المعجمۃ ومعناہ سریع من الحذم وھو السرعۃ انتہی وقد اخرج عبدالرزاق ہذا الاثر فی مصنفہ وزاد فی آخرہ یقول لا یمد وبہذا فسرہ ابن الاثیر فی النہایۃ والرافعی فی الشرح الکبیر وآخرون واغرب المحب الطبری فقال معناہ لا یمد

عارضۃ الاحوذی

ان الغسل نوعان احدہما صب الماء لازالۃ والثانی صب الماء مع العرک وقد قال ابو الفرج المالکی انہ اذا انغمس الجنب فی الماء حتی تحقق بلوغ الماء الی جمیع اجزاء بدنہ ان ذلک یجزیہ وبہ قال الشافعی وابوحنیفۃ واللفظ یحتمل الوجہین فرای مالک فی اصح اقوالہ الاحتیاط للعبادۃ بان یدلک البدن بالماء لیستوفی وجہی الغسل فتحصل العبادۃ بیقین واللہ اعلم

باب الوضوء بعد الغسل

روی الاسود عن عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان لا یتوضأ بعد الغسل حسن صحیح

العارضۃ فی مسألتین احدہما

شرح سراج احمد

او گفت تکبیر بے مدست و تسلیم بی مدست یعنی کشیدن و دراز لفظ کردن در لفظ اسبارک اللہ اکبر و السلام نیست و نشاید بلکہ در کافی آوردہ است اگر بکشد یکی از ہمزتین اللہ اکبر را تباہ گردد نماز و اگر بقصد دراز کند ہمزۂ اللہ کافر گردد و در خلاصہ است اگر دراز کند ہمزۂ اکبر را روا باشد نماز او و در کفر او اختلاف ست و در محیط است مد ہمزہ در لفظ اللہ بخطا تباہ نکند نماز را و اگر آکبار کند تباہ گردد و نیز در محیط است کہ مد یا تباہ کند نماز را و اگر بقصد کند آن را کافر گردد و ہقل یقال کان کاتب الاوزاعی و ہقل گفتہ میشود کہ بود کاتب امام اوزاعی **باب** ما یقول اذا سلم باب است در بیان آنچہ بگوید چون سلام دہد حدثنا احمد بن منیع نا ابو معاویۃ عن عاصم الاحول عن عبد اللہ بن الحارث عن عائشۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا سلم لایقعد گفت عائشہ صدیقہ بود آنحضرت کہ چون سلام میداد نمی نشست در جای نماز خود الامقدار ما یقول مگر نشستہ می ماند بمقدار آنچہ میگفت و میخواند این دعا را اللّٰھم انت السلام ومنک السلام خداوندا توئی سالم و منزہ از جمیع نقائص و متصف بہمہ کمالات و از تست سلامت بندگان از ہمہ آفات و مخافات تبارکت یا ذا الجلال والاکرام بزرگ توئی ای خداوند صفات سلبیہ و ثبوتیہ این قدر ہمین مقدار در احادیث واقع شدہ و بصحت رسیدہ است و در بعضی والیک یرجع السلام زیادہ کردہ و گفتہ اند کہ آن در روایات نیامدہ و در اوراد بعضی مشایخ زیادہ نیز برین خوانند معلوم نمیشود کہ زیادہ از ایشان ست یا روایتی ہم دارند حدثنا ہناد ثنا مروان بن معاویۃ وابو معاویۃ عن عاصم الاحول بہذا الاسناد نحوہ بہمین اسناد مانند حدیث گذشتہ وقال تبارکت یا ذا الجلال والاکرام و گفت تبارکت یا ذا الجلال والاکرام قال وفی الباب عن ثوبان بلفظ کان اذا انصرف من صلاتہ استغفر ثلثا وقال اللّٰھم انت السلام الخ اخرجہ مسلم وابن عمر اخرجہ الطبرانی وابن عباس اخرجہ الشیخان وابی سعید الخدری وابی ہریرۃ اخرجہ الشیخان والمغیرۃ ابن شعبۃ اخرجہ الشیخان قال ابو عیسی حدیث عائشۃ حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یقول بعد التسلیم و تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میفرمود و میخواند پس از سلام دادن اخراج آن کردہ بخاری و مسلم از مغیرہ ابن شعبہ لا الہ الا اللہ وحدہ لاشریک لہ لہ الملک ولہ الحمد یحیی و یمیت وہو علی کل شیء قدیر اللّٰھم لامانع لما اعطیت خداوندا نیست ہیچکس باز دارندہ چیزی را کہ تو دہی ولا معطی لما منعت و نیست ہیچکس دہندہ چیزی را کہ تو باز داری و در بعضی روایات والراد لما قضیت نیز آمدہ و نیست باز دارندہ مر چیزی را کہ تو قضا کردہ ولا ینفع ذا الجد منک الجد و سود نمی کند خداوند بخت و مال و دولت را از قہر و عذاب تو

شرح ابی الطیب

باب ما یقول اذا سلم **قولہ** لایقعد الامقدار ما یقول الخ ای لایقعد فی مکانہ الذی صلی فیہ الفرض الامقدار ما یقول الخ ہذا اذا کان بعدہا سنۃ اولایقعد علی ہیأۃ مستقبل القبلۃ الامقدار ما یقول الی آخرہ اذا لم یکن بعدہا سنۃ لانہ صح انہ کان یقعد بعد اداء الصبح علی مصلاہ حتی تطلع الشمس کما سیاتی وقال فیہ حسن صحیح وفی البخاری عن سمرۃ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا صلی اقبل علینا بوجہہ وفی مسلم عن البراء کنا اذا صلینا خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احببنا ان نکون عن یمینہ فیقبل علینا بوجہہ ومن تتبع الاحادیث یعرف ان ہذا الحدیث لابد لہ من التاویل وبہذا یظہر التوفیق بین ہذا الحدیث وبین ما روی عنہ صلی اللہ علیہ وسلم من الاذکار **قولہ** لاینفع ذا الجد بالفتح ویکسر ای صاحب الحظ فی العبادۃ او صاحب الجد والاجتہاد فی العلم والعمل فضلا عن الجاہ والمال **قولہ** منک الجد ای من

قوت المغتذی

ولا یعرب بل یسکن آخرہ وہذا الاخیر مردود کما بسطتہ فی الفتاوی

عارضۃ الاحوذی

لم یختلف احد من العلماء فی ان الوضوء داخل فی الغسل وان نیۃ طہارۃ الجنابۃ یاتی علی طہارۃ الحدث وتقضی علیہا ویطہر البدن بالغسل من الجنابۃ طہارۃ عامۃ وذلک لان موانع الجنابۃ اکثر من موانع الحدث فدخل الاقل فی نیۃ الاکثر واجزأت نیۃ الاکثر عنہ کذلک قال شیوخنا ان نیۃ الجنابۃ لاتغنی عن نیۃ الحیض فی طہارۃ الحائض الجنب لان موانع الحیض اکثر ولو نوت الحیض لطہرت من الجنابۃ لانہا الاقل والصحیح ان ذلک یجزیہا کما قال عامۃ العلماء لان المعنی فی الحدث والجنابۃ ان محل الحدث محل الجنابۃ ومحل الجنابۃ اکثر فلذلک تضمنہ

اللّٰھم صلی علی محمد ... [illegible] یا ذا الجلال والاکرام ... [illegible]

شرح سراج احمد

وجلہ بفتح جیم بہرہ وبخت وتوانگری وبی نیازی وبعضی جد بمعنی پدر پدر نیز مراد دارند یعنی نسب فائدہ ندارد و در روایتی بکسر جیم نیز آمدہ بمعنی کوشش در حرص دنیا وجمع اموال یادر گریختن از عذاب قال ابن دقیق العید قولہ منک یحتمل ان تتعلق منک بینفع وینبغی ان یکون ینفع تضمن معنی یمنع وما قاربہ الیہ ای لیدفع ویحتمل ان تتعلق منک بالجد کما یقال حظی منک کثیر الخ ذکرہ العسقلانی وفرق یانہ کان یقول مروۃ یا کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ او بود کہ بیفرمود و میخواند این دعا را سبحان ربک خطاب بآنحضرت است یا عام است پاکی است مر پروردگار ترا رب العزۃ بدل است یا صفت است و اضافت بسوی عزت برای اختصاص وست یعنی آن گویا گفت ذی العزت و حق تعالی مالک و خالق اوست و معنے آنکہ حق تعالی بعزت غالبہ خود منزہ است عما یصفون از آنچہ وصف کنند ایشان او را بولد و صاحب و شریک و آنچہ لائق و سزاوار نباشد بذات و صفات او تعالی از ملاحدہ و زنادقہ و کلمہ یا مصدریہ است یا موصولہ یا موصوفہ و رابط در صلہ یا در صفت محذوف است وسلام علی المرسلین و سلام باد بر پیغمبران بالاصالۃ و بر دیگران بتبعیت ایشان والحمد للہ رب العلمین و حمد باد مر خدای را کہ پروردگار عالمیان است بر جمیع نعمای وی اخرجہ ابو یعلی وابن السنی عن ابی سعید الخدری مرفوعا ولفظ ابی یعلی من قال دبر کل صلاۃ سبحان ربک الخ فقد اکتال بالجریب الاوفی من الاجر واسنادہ ضعیف ولفظ ابن السنی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا فرغ من صلاتہ لا ادری قبل ان یسلم او بعد ان یسلم یقول سبحان ربک الخ حدثنا احمد بن محمد بن موسی قال نا ابن المبارک ثنا الاوزاعی ثنا شداد ابو عمار شداد بن عبد اللہ القرشی ابو عمار الدمشقی ثقہ از رابعہ بود ارسال میکرد قال ثنی ابو اسماء الرحبی عمرو بن مرثد قال ثنی ثوبان مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اراد ان ینصرف من صلاتہ استغفر ثلث مرات گفت ثوبان بود آنحضرت کہ چون میخواست اینکہ برگردد از نماز خود استغفار میکرد سہ بار استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم واتوب الیہ ثم قال انت السلام ومنک السلام تبارکت یا ذا الجلال والاکرام قال ہذا حدیث صحیح وابو عمار اسمہ شداد بن عبد اللہ

باب ما جاء فی الانصراف عن یمینہ وعن یسارہ

باب است در بیان آنچہ آمدہ است در برگشتن از جانب راست خود و از جانب چپ خود حدثنا قتیبۃ نا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن قبیصۃ بن ہلب بفتح قاف و کسر موحدہ و سکون تحتیہ و صاد مہملہ و ہلب بضم ہا و سکون لام در آخر موحدہ است عن ابیہ ہلب الطائی صحابی است نازل کوفہ شد و گویند نام او یزید و ہلب لقب اوست قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یؤمنا گفت ہلب بود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ امامت ما میکرد فینصرف علی جانبیہ جمیعا علی یمینہ وعلی شمالہ پس برمی گشت آنحضرت بر ہر دو جانب خود ہمہ بر راست خود و بر چپ خود وفی الباب عن عبد اللہ بن مسعود وانس اخرجہ مسلم وعبد اللہ بن عمرو وابی ہریرۃ اخرجہ مسلم عن البراء وانس وابن مسعود قال ابو عیسی حدیث ہلب حدیث حسن والعمل علیہ عند اہل العلم

شرح ابی الطیب

عذابک او عندک او بدل لطفک فعلی الاولین المضاف محذوف وعلی الاخیر من بمعنی البدل **قولہ** استغفر ثلث مرات ای قال استغفر اللہ ثلث مرات ولعل استغفارہ لرویۃ تقصیرہ فی طاعۃ ربہ فان حسنات الابرار سیئات المقربین ولذا قالت رابعۃ استغفارنا یحتاج الی استغفار کثیر **باب** ما جاء فی الانصراف عن یمینہ وعن شمالہ **قولہ** قبیصۃ بن ہلب المشہور بضم الہاء وسکون اللام وقیل بفتح الہاء وکسر اللام وقیل ہو مشدد الباء وہو لقب واسمہ یزید بن عدی بن قنافۃ **قولہ** فینصرف عن جانبیہ جمیعا یعنی احیانا عن الیمین واحیانا عن الشمال لا علی الاجتماع لعدم امکانہ

عارضۃ الاحوذی

لیس لان ضوء الکثر بخلاف محل الجنابۃ والحیض فانہ واحد فیہ طہارۃ احدہما یجزی عن الاخری حتی بالغ بعض علمائنا فقالوا ان نیۃ غسل الجمعۃ تجزی عن الوضوء وقالوا ایضا عن الجنابۃ علی ما یاتی بیانہ فی موضعہ ان شاء اللہ الثانیۃ فی نازلۃ عرضت وہو انہ اذا مس ذکرہ فی اثناء الوضوء فلا یخلو من ثلثۃ اوجہ اما ان یمسہ قبل ان یغسل اعضاء الوضوء او یمسہ بعد غسل بعض اعضاء الوضوء او جملتہا او یمس بعد تمام الغسل فاما ان مسہ بعد تمام الغسل فعلیہ الوضوء ولا بد من نیۃ ولا یحسن ان یختلف فی ہذا واما ان مس ذکرہ بعد غسل بعض الوضوء

شرح سراج احمد

انه ینصرف علی ای جانبیه شاء بدرستیکه مصلی برگردد بر ہر جانب خود کہ خواہد ان شاء عن یمینه وان شاء عن یسارة اگر خواہد برگردد از راست خود واگر خواہد برگردد از چپ خود وقد صح الامران عن رسول الله صلی الله علیه وسلم وتحقیق صحیح وثابت گشته اند ہر دو امر از آنحضرت ویروی عن علی بن ابی طالب انه قال ان کانت حاجته عن یمینه اخذ عن یمینه وروایت کرده شده است از علی مرتضی رضی الله عنه که بدرستیکه علی مرتضی گفت اگر می بود حاجت رسول الله از جانب راست آنحضرت میگرفت جائی از جانب راست خود وان کانت حاجته عن یساره اخذ عن یساره واگر مے بود حاجت رسول الله از جانب چپ وی میگرفت از جانب چپ خود جائی را

باب ما جاء فی وصف الصلوة باب است در بیان آنچه آمده است در وصف نماز آنحضرت که چگونه بود دراز یا کوتاه بتعدیل یا بی تعدیل حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن جعفر عن یحیی بن علی بن یحیی بن خلاد بن رافع الزرقی عن جده یحیی بن خلاد بن رافع الزرقی عن رفاعة بن رافع الانصاری ابو معاذ رفاعه بن رافع بن مالک الخزرجی الزرقی بدری حاضر گشت عقبه اولی را واو اول کسی است که اسلام آورد از خزرج ودر حرب جمل وصفین همراه علی مرتضی بود ان رسول الله صلی الله علیه وسلم بینما هو جالس فی المسجد بدرستیکه آنحضرت در اثنای آنکه نشسته بود در کناره مسجد شریف یوما روزی قال رفاعة ونحن معه گفت رفاعه وحال آنکه ما یان همراه آنحضرت بودیم اذ جاء رجل کالبدوی ناگاه آمد مردی مانند مرد بادیه نشین فصلی فاخف صلاته پس بگذارد آن مرد نماز پس سبک کرد نماز را و تعدیل ارکان وقومه وجلسه خوب نکرد ثم انصرف پس برگشت از نماز فسلم علی النبی صلی الله علیه وسلم پس سلام کرد بر آنحضرت فقال النبی صلی الله علیه وسلم وعلیک پس فرمود آنحضرت علیک السلام را و جواب سلام وی فرمود فارجع فصل فانک لم تصل فرجع فصلی پس باز رو و بگزار در مصلی خود پس بگذار نماز را زیرا که بدرستیکه تو نگذاردی نماز را پس رفت نماز را باز اعاده کرد ثم جاء فسلم علیه پستر آمد پس سلام کرد بر آنحضرت فقال وعلیک فارجع فصل فانک لم تصل پس فرمود آنحضرت وجواب سلام وی داد و فرمود پس باز گرد پس بگذار نماز را پس بدرستیکه تو نماز نگذارده ففعل ذلک مرتین او ثلثا کل ذلک یاتی النبی صلی الله علیه وسلم فیسلم علی النبی صلی الله علیه وسلم فیقول وعلیک فارجع فصل فانک لم تصل پس بر گرد آن مرد دو بار یا سه بار ہر بار که میکرد نماز می آمد آنحضرت را پس سلام میکرد بر آنحضرت پس مے فرمود وجواب سلام وی میداد ومیفرمود لفظ فارجع فصل فانک لم تصل را

شرح ابی الطیب

قوله ان کانت حاجته عن یمینه اخذ عن یمینه الخ فالحاصل انه ینصرف الی جانب حاجته فان استوی الجانبان فینصرف الی ای جانب شاء والیمین اولی لان النبی صلی الله علیه وسلم کان یحب التیامن فی کل شیء وکان یقبل علی الناس من جانب یمینه اذا لم یرد الخروج من المسجد **باب** ما جاء فی وصف الصلوة **قوله** بینما هو جالس فی المسجد کلمة بین مضاف الی الجملة التی بعدها وما زائدة ویلزم تقدیر الاوقات لان بین لا تضاف الا الی متعدد ای بین اوقات کونه صلی الله علیه وسلم جالسا والعامل فی بین المفاجأة المفهومة من اذ فی قوله اذ جاء رجل **قوله** فقال النبی صلی الله علیه وسلم وعلیک ای وعلیک السلام لما فی البخاری ولما سیاتی ثم جاء فسلم علی النبی صلی الله علیه وسلم فرد النبی صلی الله علیه وسلم السلام فقال ارجع فصل **قوله** فانک لم تصل نفی للصحة فانه اقرب لنفی الحقیقة من نفی الکمال فهو اولی من المجاز ویمکن ان یقال فانک لم تصل کاملة لکنه فیه بعد بالنظر الی حقیقته الا ان قوله فاخف صلاته یؤیده وایضا تاخیره صلی الله علیه وسلم تعلیمه یؤیده

عارضة الاحوذی

او کلها قبل تمام الغسل فقال ابو محمد لا یبدل عند امرار یده علی اعضاء الوضوء من نیة وخالفه غیره ووجه قول ابی محمد ان مس الذکر لا یؤثر فی الغسل انما یؤثر فی الوضوء فلما وجب علیه غسل تلک الاعضاء للوضوء وجبت نیته الا تری انه لو ترک اعادة الماء الی تلک الاعضاء وامرار الید علیها حتی تطاول لم یکن ابتداء غسله وانما علیه اعادة الوضوء وقال غیره ما اختلف فیه ابو محمد وغیره من تجدید النیة مبنی علی اصل وهو ان المتطهر اذا غسل عضوا من اعضاء طهارته هل یطهر بغسله ام لا یطهر الا بعد تمام غسل جمیع الاعضاء فان قلنا

حل اللغة ... جای نماز گزاردن ۱۴

شرح سراج احمد

فتعاف الناس پس ناخوش داشتند مردم وکبر علیهم وشاق گشت بر مردم ان یکون من اخف صلاته لو یصل ایکه باشد کسیکه سبک کند نماز خود را انگذارده او نماز را فقال الرجل فی اخر ذلك پس گفت آن مرد پس از دیدن حال خود و باز گردانیدن وی برای نماز فارنیها وعلمنی پس بنما مرا نماز و بیاموزان مرا نماز را فانما انا بشر اصیب واخطی پس جز این نیست که من بشرم بصواب میرسم وخطا میکنم فقال اجل پس فرمود آنحضرت آری بینمایم ترا احال نماز را اذا قمت الی الصلوة فتوضأ کما امرك الله به چون خواهی که بایستی برای نماز پس وضو کن چنانکه امر فرمود ترا حق تعالی بآن ترتیب غسل اعضا ثم تشهد پس کلمات شهادت بگو واذان بکن فاقم ایضا پس اقامت نیز بکن فان کان معك قرآن فاقرأ پس اگر باشد با تو و در یاد تو بود چیزی از قرآن پس بخوان آنرا در نماز والا فاحمد الله وکبره وهلله واگر قرآن یاد نباشد پس حمد وثنا کن خدای را واالله اکبر گوئی ولا اله الا الله گوئی ثم ارکع پستر رکوع کن فاطمئن راکعا پس قرار وآرام گیری در رکوع ثم اعتدل قائما پستر از رکوع آرام وقرار گیری در قومه ثم اسجد فاعتدل ساجدا پستر سجده کن پس قرارگیری در سجده ثم اجلس فاطمئن جالسا پستر بنشین پس قرار گیری در نشستن درین حدیث ذکر دوم سجده نیست ثم قم پستر برخیز برای دوم رکعت فاذا فعلت ذلك فقد تمت صلاتك پس چون بکنی تو چیزی که آموختم ترا پس تحقیق تمام گشت نماز تو وان انتقصت منه شیئا انتقصت من صلاتك شیئا واگر نقصان کنی تو ازین که آموختم ترا چیزی ناقص خواهی کرد از نماز خود چیزی را قال وکان هذا اهون علیهم من الاولی گفت مصنف یا راوی و بود این آسان تر بر صحابه از نخستین سخن که فارجع فانك لم تصل انه من انتقص من ذلك شیئا انتقص من صلاته ولم تذهب کلها واین بیان هذا اهون علیهم ست بدرستیکه شان این ست کسیکه نقصان کرد ازین تعلیم من چیزی ناقص کرد از نماز خود و باطل نمیشود نماز وی تمام ازین حدیث عدم فرضیت اعتدال واطمینان در ارکان معلوم گردید چرا که اگر فرض می بود بطلان صلوة را می فرمود و در دست تر شافعی و احمد و ابی یوسف که بفرضیت طمانینت در رکوع وسجود وقومه وجلسه قائل اند و مراد از نفی صلوة او نفی کمال او مفهوم گردید واز ین حدیث بر آمد که اعادهٔ صلوة بترك واجب وسنت باید کرد تا بروجه کمال خالی از کراهت وحرمت ادا یابد قال وفی الباب عن ابی هریرة اخرجه الشیخان بتغیر الالفاظ وبالزیادة والنقصان

شرح ابی الطیب

قوله فتعاف الناس ای کرهوه کراهة طبیع یعنی ثقل علیهم فقوله کبر علیهم تفسیر لها **قوله** فقال الرجل اذا قمت الی الصلوة فان قیل لو سکت النبی صلی الله علیه وسلم عن تعلیمه اولا حتی افتقر الی المراجعة کرة بعد اخری یقال لان الرجل لما لم یستکشف الحال مغترا بما عنده سکت عن تعلیمه زجرا له وارشادا الی انه ینبغی له ان یستکشف ما استبهم علیه فلما طلب کشف الحال بینه واستشکل تقریره صلی الله علیه وسلم علی صلاته وهی فاسدة ثلث مرات علی القول بان النفی للصحة واجیب بانه اراد استدراجه بفعل ما جهله لاحتمال ان یکون فعله ناسیا او غافلا فیتذکر فیفعله من غیر تعلیم فلیس من باب التقریر علی الخطاء بل من باب تحقق الخطاء او بانه لو یعلمه اولا لیکون ابلغ فی تعریفه وتعریف غیره ولتفخیم الامر وتعظیمه علیه لیکون اوقع فی النفس واتم فی الحفظ وقال القسطلانی ولیس فیه تاخیر البیان لانه کان فی الوقت سعة ان کان صلوة فرض **قوله** ثم تشهد فاقم ایضا لعل المراد بالتشهد الاذان لاشتماله علی الشهادة وبالاقامة اقامة الصلوة او تکبیرة الاحرام لان بها اقامة الصلوة والله تعالی اعلم بمراده صلی الله علیه وسلم

عارضة الاحوذی

ان الحدث لو یزل عنه بغسله کان ذلك بمنزلة ان یمر ذکره قبل غسلها فحکونیة الغسل باق علیها فلا یحتاج الی تجدید نیة وان قلنا ان الحدث قد ارتفع عن اعضاء الوضوء وان لم یتم الغسل فعلیه ان یستانف الوضوء بنیة مستانفة وکلاهما وهم الا ان الاولی اقرب من الثانیة تنبیه اما قول هذا الثانی ان هذا مبنی علی اصل وهو ان کل عضو هل یطهر بنفسه ام لا فما کان هذا قط فرعا ولا اصلا ولا هذا شیء علم فی المذهب ولا خطر علی بال شیخ منا وانما هذا کلام یقوله اصحاب الشافعی ویفرعون علیه وهو باطل

شرح سراج احمد

فی العبارة والمصنف ایضا وعمار بن یاسر اخرجه الطبرانی بلفظ ان من الناس من یصلی الصلوة کاملة ومنهم من یصلی نصفا ومنهم من یصلی ربعا ومنهم من یصلی خمسا ومنهم من یصلی سدسا ومنهم من یصلی سبعا ومنهم من یصلی ثمنا ومنهم من یصلی تسعا ومنهم من یصلی عشرا قال ابو عیسی حدیث رفاعة بن رافع حدیث حسن وقد روی عن رفاعة هذا الحدیث من غیر وجه وتحقیق روایت کرده شده است از رفاعه این حدیث از بسیار طرق حدثنا محمد بن بشار نا یحیی بن سعید القطان نا عبید الله بن عمر قال انی سعید بن ابی سعید عن ابیه عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم دخل المسجد بدرستیکه آنحضرت در آمد در مسجد شریف فدخل رجل فصلی پس در آمد مردی در مسجد پس نماز گذارد ثم جاء فسلم پس تر آمد پس سلام کرد علی النبی صلی الله علیه وسلم بر آنحضرت فرد علیه السلام پس رد کرد آنحضرت بروی جواب سلام را فقال ارجع فصل فانك لم تصل فرجع الرجل پس باز گشت آن مرد برای گذاردن نماز فصلی کما کان صلی ثم جاء الی النبی صلی الله علیه وسلم فسلم علیه فرد علیه فقال له ارجع فصل فانك لم تصل حتی فعل ذلك ثلث مرات تا آنکه باز گردانید او را برای نماز و او نماز کرده می آمد بر آنحضرت و سلام میکرد و آنحضرت باعاده نماز امر میفرمودند فقال له الرجل پس گفت آنحضرت را آن مرد والذی بعثك بالحق ما احسن غیر هذا و سوگند با آن ذاتی است که فرستاده ترا براستی خوب نمیدانم و بهتر نمی شناسم سوای این فعلمنی پس بیاموز مرا فقال اذا قمت الی الصلوة فکبر ثم اقرأ بما تیسر معك من القرآن ثم ارکع حتی تطمئن راکعا ثم ارفع حتی تعتدل قائما ثم اسجد حتی تطمئن ساجدا ثم ارفع حتی تطمئن جالسا و افعل ذلك فی صلاتك کلها قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وروی ابن نمیر هذا الحدیث عن عبید الله بن عمر عن سعید المقبری عن ابی هریرة ولم یذکر فیه عن ابیه و ذکر نکرده در حدیث لفظ عن ابیه را عن ابی هریرة وروایة یحیی بن سعید عن عبید الله بن عمر اصح و روایت یحیی از عبید الله صحیح تر است وسعید المقبری قد سمع من ابی هریرة وسعید مقبری تحقیق شنیده است حدیث را از ابی هریره وروی عن ابیه عن ابی هریرة یعنی سعید مقبری روایت از ابی هریره دارد بواسطه و بی واسطه وابو سعید المقبری اسمه کیسان ونام ابو سعید کیسان است وسعید المقبری یکنی ابا سعد وکنیت سعید ابا سعد است یعنی آنها دو کس اند حدثنا محمد بن بشار ومحمد بن المثنی قالا ثنا یحیی بن سعید القطان نا عبد الحمید بن جعفر نا محمد بن عمرو ابن عطاء عن ابی حمید الساعدی قال سمعته وهو فی عشرة من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم گفت عمرو بن عطاء شنیدم ابا حمید را در حالیکه او بود در میان ده کسان از صحابه احدهم ابو قتادة بن ربعی یکی از آن ده کس ابو قتاده بود و ربعی بکسر راء و سکون موحده وکسر عین مهمله است یقول میگفت ابو سعید ساعدی انا اعلمکم بصلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم من داناترین شما ام بنماز آنحضرت قالوا ما کنت اقدمنا له صحبة ولا اکثرنا له اتیانا گفتند صحابه آن ده کسان مر ابی حمید را نیستی تو پیشترین ما برای آنحضرت از روی صحبت و نیستی تو بسیارترین ما برای آنحضرت از روی آمدن بخدمت شریف قال بلی گفت ابو حمید آری قالوا فاعرض گفتند صحابه پس بیان کن کیفیت نماز آنحضرت را فقال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قام الی الصلوة گفت ابو حمید بود آنحضرت که چون برمی خاست برای گذاردن نماز اعتدل قائما قرار میگرفت و آرام میکرد در استادگی ورفع یدیه حتی یحاذی بهما منکبیه و برمی داشت آنحضرت دو دست مبارک خود را تا آنکه برابر می شدند هر دو دست بدو شهای آنحضرت فاذا اراد ان یرکع پس چون میخواست که رکوع کند رفع یدیه حتی یحاذی بهما منکبیه ثم قال الله اکبر ورکع ثم اعتدل پستر قرار و آرام میگرفت در رکوع

عارضة الاحوذی

قطعا فان الحدث لا یرتفع عن الوجه بحال حتی یغسل الرجلین بدلیل اجماع الامة علی ان الرجل لو غسل وجهه و یدیه فی الوضوء لم یجز له ان یمس به المصحف لا عندنا ولا عندهم وانما غسل الوجه موقوف مراعا فان کمل الوضوء ثبت له الحکم وان لم یکمل بطل کرکعة من الصلوة لا یقال انها اخرت ولا یسقط بها فرض حتی یکمل الصلوة و کذلك زعموا ان من غسل احدی رجلیه ولبس الخف ثم غسل الاخری ولبس الخف الآخر فاحد القولین ان المسح یجوز لان الرجل الاولی لبست علی طهارة ولیس کما زعموا ما قال ذلك قط منا شیخ وانما یبنی ذلك علی اصل

شرح سراج احمد

فلم یصوب راسه ودر روایت ابی داود و دارمی فلا یصبی راسه آمده است پس پایان نمیکرد سر مبارک خود را ولم یقنع بضم شناة تحتیه وسکون قاف وکسر نون ونه برمی داشت بلکه برابر وہموار میداشت پشت وسر را واولی آنست که اعتدال یعنی اطمینان دارند چنانکه در جلسه میان هر دو سجده وجلسۂ استراحت است ووضع یدیه علی رکبتیه ومی نهاد دو دست خود را بر دو زانوی خود ثم قال سمع الله لمن حمده ورفع یدیه واعتدل یعنی در قومه پس از رکوع حتی یرجع کل عظم فی موضعه تا آنکه باز میرفت ورجوع می نمود هر استخوان بر جای خود معتدلا وبود باز گشتن معتدل ثم هوی الی الارض ساجدا ثم قال الله اکبر ثم جافی عضدیه عن ابطیه پس دور میکرد هر دو بازوی خود را از دو بغل شریف خود وفتح اصابع رجلیه استاده میکرد انگشتان هر دو پای خود فتح با خاء معجمه استاده کردن انگشتان وکج کردن از مفاصل ثم ثنی رجله الیسری پس دوتا میکرد پای چپ خود را وقعد علیها ومی نشست بران پای ثم اعتدل حتی یرجع کل عظم فی موضعه معتدلا ثم هوی الی الارض ساجدا ثم قال الله اکبر ثم ثنی رجله الیسری پس دوتا میکرد ومیگسترانید پای چپ خود را فقعد علیها واعتدل حتی یرجع کل عظم فی موضعه ثم نهض پس بر می خاست برکعت دوم ثم صنع فی الرکعة الثانیة مثل ذلک پستر کرد در رکعت دوم مانند آن که در رکعت اول کرده بود حتی اذا قام من السجدتین کبر ورفع یدیه حتی یحاذی بهما منکبیه تا آنکه چون بر میخاست آنحضرت بقیام رکعت ثالث از رکعت دوم تکبیر میکرد وبر میداشت دو دست خود را تا مقابل دو دوش خود کما صنع حین افتتح الصلوٰة چنانکه میکرد آنحضرت در هنگام افتتاح نماز وتکبیر اولی ثم صنع کذلک پستر کرد آنحضرت همچنان حتی کانت الرکعة التی تنقضی فیها صلاته تا آنکه میشد آن رکعتی که تمام میشد دران رکعت نماز آنحضرت اخر رجله الیسری موخر میکرد پای چپ خود را وقعد علی شقه متورکا ومی نشست بر جانب چپ خود در حالیکه نشسته می بود هر یک جانب پای چپ را بجانب راست برآورد ثم سلم پستر سلام میداد از این حدیث فوائد بسیار برآمد یکی رفع یدین در تکبیرات انتقالات دیگر رفع آن تا بدوش ودیگر تورک در رکعت وقعدهٔ اخیره ودیگر فوائد نیز اند واین حدیث موافق مذہب شافعی است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح قال ومعنی قوله اذا قام من السجدتین رفع یدیه یعنی اذا قام من الرکعتین مراد از سجدتین رکعتین است یعنی رفع یدین میکرد چون می استاد از گذاردن دو رکعت حدثنا محمد بن بشار والحسن بن علی الحلوانی وغیر واحد قالوا انا ابو عاصم ثنا عبد الحمید بن جعفر ثنا محمد بن عمرو بن عطاء قال سمعت ابا حمید الساعدی فی عشرة من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم فیهم ابو قتادة بن ربعی فذکر نحو حدیث یحیی بن سعید پس ذکر کرد ابو عاصم مانند حدیث یحیی بن سعید در الفاظ بمعناه موافق معنی وی وزاد فیه ابو عاصم عن عبد الحمید بن جعفر هذا الحرف وزیاده کرد در حدیث ابو عاصم از عبد الحمید این عبارت را قالوا صدقت هکذا صلی النبی صلی الله علیه وسلم گفتند آن ده کس از صحابه مر ابا حمید را

شرح ابی الطیب

قوله فلم یصوب راسه ولم یقنع من التصویب والاقناع ای لم یخفضه جدا من صبا اذا مال الی النساء واقنع راسه اذا رفع ای لم یرفعه حتی یکون اعلی من ظهره **قوله** وفتخ اصابع رجلیه بفاء ومثناة فوقیة وخاء معجمة ای نصبها وغمز موضع المفاصل منها وثناها الی باطن الرجل واصل الفتخ اللین

قوت المغتذی

فلم یصوب راسه ای لم یخفضه ولم یقنع ای لم یرفع راسه وفتخ اصابع رجلیه بفاء ومثناة فوقیة وخاء معجمة ای نصبها وغمز موضع المفاصل منها وثناها الی باطن الرجل واصل الفتخ اللین

عارضة الاحوذی

وهو ان استدامة اللبس هل هو بمنزلة ابتدائه ام لا وهذا اصل ینبنی علیه فی الشریعة احکام فی الطهارة والایمان والاباحة واختلف فیه قول مالک واصحابه فمن عدی ممن یترک اشیاء فروع المذهب علی اصوله ربط لہا اصول الشافعیة لیخرج بها

باب

اذا التقی الختانان انزل ولم ینزل القاسم عن عائشة اذا التقی الختانان فقد وجب الغسل فعلته انا ورسول الله صلی الله علیه وسلم فاغتسلنا سعید بن المسیب عن عائشة قالت قال النبی صلی الله علیه وسلم اذا جاوز الختان الختان وجب الغسل حدیث عائشة وحدیث ابی بن کعب انما الماء من الماء کان

عارضة الاحوذی

رخصة فی اول الاسلام ثم نهی عنها ابو الجحاف عن عكرمة عن ابن عباس انما الماء من الماء فی الاحتلام وابو الجحاف داود بن ابی عوف وقال سفیان كان مرضیا اسناده هذا باب ثبتت فیه احادیث من جهتین فاما جهة سقوط الغسل مع عدم انزال الماء فنص صحیح روی ابو سعید الخدری ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انما الماء من الماء وانه صلی الله علیه وسلم قال ایضا اذا قحطت فلا غسل علیك وعلیك الوضوء وقال ابی بن كعب انه صلی الله علیه وسلم قال فی الرجل یصیب من المرأة ثم یكسل قال یغسل ما اصابه من المرأة ثم یتوضأ ثم یصلی اخرجه مسلم

شرح سراج احمد

راست گفتی تو همچنین گذارده آنحضرت نماز را **باب** ما جاء فی القراءة فی الصبح باب است در بیان آنچه آمده است در خواندن آنحضرت در نماز فجر حدثنا هناد نا وكیع عن مسعر بكسر میم وسكون سین مهمله وعین مهمله و را و سفیان عن زیاد بن علاقة عن عمه قطبة بن مالك زیاد روایت كرده از عم خود كه قطبة بن مالك است ثعلبی صحابی بود ساكن كوفه شد قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرأ فی الفجر گفت شنیدم آنحضرت را كه میخواند در نماز فجر والنخل باسقات فی الركعة الاولی یعنی سورهٔ قاف را در ركعت اول یعنی طوال المفصل میخواند در نماز فجر وفی الباب و در باب قراءت فجر روایت است عن عمرو بن حریث اخرجه مسلم بلفظ یقرأ فی الفجر واللیل اذا عسعس وجابر بن سمرة اخرجه مسلم ایضا بلفظ كان النبی صلی الله علیه وسلم یقرأ فی الفجر ق والقرآن المجید ونحوه وكانت صلاته بعد تخفیفه وعبد الله بن السائب اخرجه مسلم ایضا بلفظ صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم الصبح بمكة واستفتح سورة المؤمنین حتی جاء ذكر موسی وهارون اخذت النبی سعلة فركع وابی برزة الاسلمی وام سلمة ام المؤمنین زوجه آنحضرت قال ابو عیسی حدیث قطبة بن مالك حدیث حسن صحیح وروی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قرأ فی الصبح بالواقعة و روایت كرده شده است از آنحضرت كه آنحضرت خواند در نماز فجر سورهٔ واقعه را اخرجه عبد الرزاق عن جابر بن سمرة وروی عنه و روایت كرده شده است از آنحضرت انه كان یقرأ فی الفجر من ستین آیة الی مائة بدرستیكه آنحضرت بود كه میخواند در نماز فجر از شصت آیت تا صد یعنی میان شصت و مائة میخواند چنانكه بخاری و مسلم از ابی هریره اخراج كرده بلفظ ویقرأ بالستین الی المائة و در روایت دیگر است ما بین الستین الی المائة وروی عنه انه قرأ اذا الشمس كورت و روایت كرده شده است از آنحضرت بدرستیكه آنحضرت خواند در نماز فجر سورهٔ اذا الشمس كورت را اخرجه الدار قطنی فی الافراد وقال تفرد به الواقدی عن ابن اخی الزهری وروی عن عمر انه كتب الی ابی موسی و روایت كرده شده است از امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه بدرستیكه او نوشت بسوی ابی موسی اشعری كه عامل بر كوفه و بصره بود ان اقرأ فی الصبح بطوال المفصل اینكه بخوان در نماز فجر طوال مفصل را اخرجه عبد الرزاق باسناد ضعیف منقطع وروی البیهقی باسناد متصل الی مالك بن ابی عامر ان عمر كتب الی ابی موسی ان اقرأ فی ركعتی الفجر بسورتین طویلتین من المفصل قال ابو عیسی وعلی هذا العمل عند اهل العلم وبه یقول سفیان الثوری وابن المبارك والشافعی و در مذهب حنفیه قراءت فجر وظهر طوال مفصل است **باب** ما جاء فی القراءة فی الظهر والعصر باب است در بیان آنچه آمده است در خواندن قراءت در نماز ظهر و عصر حدثنا احمد بن منیع نا یزید بن هارون نا حماد بن سلمة عن سماك بن حرب عن جابر بن سمرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم كان یقرأ فی الظهر والعصر بالسماء ذات البروج والسماء والطارق وشبههما و مشابه این هر دو سوره میخواند كه موافق می بود با آنها در عدد آیات و كلمات و حروف چنانكه هل اتاك والفجر وانفطرت وغیرها قال وفی الباب عن خباب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی القراءة فی الصبح **قوله** قطبة بن مالك بضم قاف وباء موحدة عم زیاد **قوله** یقرأ فی الفجر والنخل باسقات ای طویلات ولها طلع نضید ای منضود متراكب بعضه فوق بعض وهذا قبل ان ینشق فاذا انشق كمامه فلیس بنضید والمراد بقوله والنخل باسقات السورة كلها لما فی مسلم عن قطبة بن مالك قال صلیت وصلی بنا رسول الله صلی الله علیه وسلم فقرأ ق والقرآن المجید حتی قرأ والنخل باسقات وفیه عن جابر بن سمرة كان یقرأ فی الفجر ق والقرآن المجید ونحوها **باب** ما جاء فی القراءة فی الظهر والعصر **قوله** وشبههما ای مثلهما لان الشبه كالمثل وزنا ومعنی

شرح سراج احمد

ابن الارت اخرجہ عبدالرزاق وابن ابی شیبۃ وابونعیم عن ابی معمر وابی سعید الخدری اخرجہ مسلم وابی قتادۃ اخرجہ البخاری ومسلم وزید بن ثابت اخرجہ عبدالرزاق والبخاری وابوداود والنسائی والبراء بن عازب اخرجہ عبدالرزاق وابن ابی شیبۃ قال ابوعیسٰی حدیث جابر بن سمرۃ حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قرأ فی الظہر قدر تنزیل السجدۃ اخرجہ مسلم عن ابی سعید الخدری یعنی دریک رکعت مقدار الم تنزیل السجدہ میخواند وروی عنہ انہ کان یقرأ فی الرکعۃ الاولی من الظہر قدر ثلثین ایۃ وروایت کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میخواند در رکعت نخستین از ظہر مقدار سی آیت اخرجہ مسلم ایضا عن ابی سعید الخدری وفی الرکعۃ الثانیۃ قدر خمسۃ عشر ایۃ ودر رکعت دوم مقدار پانزدہ آیت میخواند ازین حدیث برمی آید تطول رکعت اولی بر ثانیہ اخرجہ مسلم ایضا عن ابی سعید الخدری وروی عن عمر انہ کتب الی ابی موسی ان اقرأ فی الظہر باوساط المفصل وروایت کردہ شدہ است از عمر بن الخطاب کہ او نوشت بسوی ابی موسی اشعری اینکہ بخوان در نماز ظہر اوساط مفصل را کہ از سورہ بروج تا سورہ لم یکن الذین کفروا است واین از تعلیقات مصنف ست ورای بعض اہل العلم ان قراءۃ صلوۃ العصر کنحو القراءۃ فی المغرب یقرأ بقصار المفصل واعتقاد کردہ اند بعضی از اہل علم کہ تحقیق قرارت نماز عصر مانند قرارت کہ در مغرب است یعنی قصار مفصل وروی عن ابراہیم النخعی انہ قال بدرستیکہ ابراہیم نخعی گفت تعدل صلوۃ العصر بصلوۃ المغرب فی القراءۃ برابر کردہ میشود نماز عصر بنماز مغرب در قرارت قصار مفصل ست وقال ابراہیم وگفت ابراہیم نخعی نیز تضعف صلوۃ الظہر علی صلوۃ العصر فی القراءۃ اربع مرات زیادہ کردہ شود نماز ظہر بر نماز عصر در قرارت چہار بار **باب** فی القراءۃ فی المغرب باب ست در بیان قرارت در نماز مغرب حدثنا ھناد نا عبدۃ عن محمد بن اسحق عن الزہری عن عبید اللہ بن عبداللہ عن ابن عباس عن امہ ام الفضل قالت گفت ام الفضل خرج الینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وھو عاصب راسہ فی مرضہ بیرون شد بسوی ما آنحضرت درحالیکہ آنحضرت پیچندہ وبندندہ بود سر مبارک خود را در مرض وفات خود فصلی المغرب پس گزارد آنحضرت نماز مغرب را فقرأ بالمرسلات پس خواند در نماز مغرب والمرسلات را فما صلاھا

شرح ابی الطیب

قولہ وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قرأ فی الظہر قدر تنزیل السجدۃ وفی مسلم عن جابر بن سمرۃ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ فی الظہر باللیل اذا یغشی وفی روایۃ بسبح اسم ربک الاعلی قال العلماء اختلاف قدر القراءۃ فیہما بحسب الاحوال فکان صلی اللہ علیہ وسلم اذا علم من حال المصلین ایثار التطویل طول والا خفف ومما ورد انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یقرأ فی الصبح المومنون والروم ویٰس والواقعۃ وق واذا زلزلت والمعوذتین وفی الظہر لقمان وتنزیل السجدۃ والذاریات والسماء ذات البروج والسماء والطارق والاعلی وھل اتاک والشمس وضحٰہا واللیل اذا یغشی لکن مع الجہر ببعضہا للتعلیم وفی العصر السمآن والاعلی والغاشیۃ **قولہ** تعدل صلوۃ العصر بصلوۃ المغرب ای تساویہا فی القراءۃ **باب** فی القراءۃ فی المغرب **قولہ** خرج الینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ای خرج من المکان الذی کان راقدا فیہ الی الحاضرین فی البیت فصلی بہم فیہ لما فی النسائی عن ام الفضل بنت الحارث واسمہا لبابۃ زوج العباس اخت میمونۃ قالت صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی بیتہ المغرب فقرأ المرسلات فما صلی بعدہا صلوۃ حتی قبض النبی صلی اللہ علیہ وسلم واما ما فی حدیث عائشۃ انہا الظہر فکانت فی المسجد وقولہ فما صلی بعدہا حتی قبض ای اماما واللہ اعلم بالمراد **قولہ** وھو عاصب راسہ ای رابط راسہ بالخرقۃ اونحوہا

عارضۃ الاحوذی

وروی عثمان بن عفان عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وافتی بہ اذا جامع الرجل امرأتہ ولو یمن قال عثمان یتوضأ کما یتوضأ للصلوۃ ویغسل ذکرہ وروی ابوایوب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مثلہ خرج ذلک الجعفی والقشیری وابن ماجۃ ایجاب الغسل بالتقاء الختانین وان لم یکن انزال فرواہ ابوہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا جلس بین شعبہا الاربع ثم جہدہا فقد وجب الغسل خرجہ الجعفی والقشیری زاد مسلم من طریق مطر عن الحسن عن ابی رافع عن ابی ہریرۃ وان لم ینزل وخرج القشیری ایضا من طریق ابی بردۃ عن ابی موسی قال اختلف فی ذلک رھط من المہاجرین

عارضۃ الاحوذی

والانصار هكذا الغسل من الماء وقال المهاجرون اذا خالط وجب الغسل قال ابو موسى انا اشفيكم من ذلك فقمت فاستاذنت على عائشة فاذنت لى فقلت يا اماه او يا ام المؤمنين انى اريد ان اسألك عن شىء وانى استحييك فقالت لا تستحيى ان تسألنى عما كنت عنه سائلا امك التى ولدتك فانما انا امك قلت فما يوجب الغسل قالت على الخبير سقطت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا جلس بين شعبها الاربع ومس الختان الختان فقد وجب الغسل وروى القشيرى ايضا من طريق جابر بن عبد الله عن ام كلثوم عن عائشة ان رجلا سال رسول الله

شرح سراج احمد

بعد حتی لقی الله عز وجل پس نگذارد آن نماز را بسبب آن تا آنکہ وفات یافت پس این خواندن آنحضرت محض برای بیان جواز بود والا قراء مستحب در مغرب قصار مفصل ست وفی الباب عن جبیر بن مطعم اخرجہ الشیخان قال سمعت رسول الله صلی الله علیہ وسلم یقرأ فی المغرب بالطور وابن عمر وابی ایوب الانصاری وزید بن ثابت اخرج ابن ابی شیبہ عن عروۃ عن زید بن ثابت او ابی ایوب ان النبی صلی الله علیہ وسلم قرأ فی المغرب بالاعراف فی الرکعتین جمیعا واخرج البخاری وابو داود والنسائی وعبد الرزاق عن زید بن ثابت کان النبی صلی الله علیہ وسلم یقرأ فی صلوۃ المغرب باطول الطولیین واخرج عبد الرزاق وابن الانباری فی المصاحف عن عمرو بن میمون قال صلی بنا عمر بن الخطاب صلوۃ المغرب فقرأ فی الرکعۃ الاولی بالتین والزیتون وفی الرکعۃ الاخری الم تر کیف ولایلاف قریش جمیعا قال گفت مصنف حدیث ام الفضل حدیث حسن صحیح وروی عن النبی صلی الله علیہ وسلم انہ قرأ فی المغرب بالاعراف فی الرکعتین کلیتہما وروایت کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ آنحضرت خواند در نماز مغرب سورۂ اعراف را در ہر دو رکعت اخرجہ النسائی عن عائشۃ رضی الله عنہا شک نیست کہ وقت مغرب گنجایش آن دارد خصوصا اگر شفق نام بیاض باشد یا آنچہ بود در قرارت آنحضرت صلی الله علیہ وسلم از سرعت وطی و مزید شوق وبعضی از شافعیہ گفتہ اند کہ اگر نیز وقت برآمدہ باشد باکی نیست وشروع در وقت بس است و صحت نماز وبعضی از ایشان گفتہ اند کہ مراد بسورت بعضی سورت ست ودر روایت بخاری وابی داود ونسائی از زید بن ثابت قرارت بسورت اعراف آمدہ بی ذکر تفریق ودر روایتی قرارت سورت مائدہ واعراف نیز آمدہ وروی عن النبی صلی الله علیہ وسلم انہ قرأ فی المغرب بالطور اخرجہ البخاری ومسلم عن جبیر بن مطعم واخرجہ المصنف تعلیقا وروی عن عمر انہ کتب الی ابی موسی ان اقرأ فی المغرب بقصار المفصل اخرجہ عبد الرزاق وروی عن ابی بکر انہ قرأ فی المغرب بقصار المفصل وروایت کردہ شدہ است از امیر المؤمنین ابی بکر صدیق کہ بدرستیکہ او خواند در نماز مغرب قصار مفصل قال گفت مصنف وعلی هذا العمل عند اهل العلم وبہ یقول ابن المبارک واحمد واسحق وقال الشافعی وذکر عن مالک انہ یکرہ ان یقرأ فی صلوۃ المغرب بالسور الطوال وگفت شافعی وذکر کردہ شدہ است از امام مالک نیز کہ بدرستیکہ مالک مکروہ میداشت اینکہ خواندہ شود در نماز مغرب سور تمامی دراز نحو الطور والمرسلات مانند سورۂ والطور وسورۂ مرسلات وقال الشافعی لا اکرہ ذلک وگفت امام شافعی مکروہ نمیدانم آنرا کہ طوال مفصل در مغرب خواندہ شود بل استحب بلکہ مستحب میدانم ان یقرأ بهذہ السور فی صلوۃ المغرب اینکہ خواندہ شود بسور تمامی دراز در نماز مغرب

باب ما جاء فی القراءۃ فی صلوۃ العشاء باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در قراءت نماز عشا حدثنا عبدۃ بن عبد الله الخزاعی ثنا زید بن الحباب ثنا ابن واقد عن عبد الله

شرح ابی الطیب

قولہ وروی عن النبی صلی الله علیہ وسلم قرأ فی المغرب بالطور اخرجہ البخاری عن جبیر بن مطعم قال سمعت رسول الله صلی الله علیہ وسلم قرأ فی صلوۃ المغرب بالطور ای بالسورۃ کلها وقول ابن الجوزی یحتمل ان یکون الباء بمعنی من کقولہ تعالی عینا یشرب بها عباد الله یعنی فیکون المراد انہ علیہ الصلوۃ والسلام قرأ بعض سورۃ الطور واستدلال الطحاوی لذلک بما رواہ من طریق هشیم عن الزهری فی حدیث جبیر بقولہ فسمعتہ یقول ان عذاب ربک لواقع فاخبر ان الذی سمعہ من هذہ السورۃ هو هذہ الآیۃ خاصۃ معارض بما عند البخاری فی التفسیر حیث قال سمعتہ یقرأ فی المغرب بالطور فلما بلغ هذہ الآیۃ ام خلقوا من غیر شیء ام هم الخالقون الآیات الی قولہ المسیطرون کاد قلبی یطیر

باب ما جاء فی القراءۃ فی صلوۃ العشاء

شرح سراج احمد

ابن بريدة عن ابيه قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ في العشاء الآخرة بالشمس وضحها ونحوها من السور بود
آنحضرت کہ میخواند در عشا کہ عتمہ است سورہ والشمس و مانند آن از سور یعنی اوساط مفصل وفي الباب عن البراء بن عازب اخرجه البخاري
ومسلم قال البراء سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقرأ في العشاء والتين والزيتون وما سمعت احدا احسن صوتا منه قال ابو عيسى حديث بريدة
حديث حسن وقد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قرأ في العشاء الآخرة بسورة والتين والزيتون كما اخرجه البخاري ومسلم
عن البراء وروي عن عثمان بن عفان انه كان يقرأ في العشاء بسور من اوساط المفصل نحو سورة المنافقين واشباههما
و روایت کردہ شدہ است از امیر المومنین عثمان کہ بدرستیکہ او بود کہ میخواند در عشا بسورتے از اوساط مفصل مانند سورۂ منافقین و مانند آن و روایت
عن اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين انهم قرؤا باكثر من هذا و روایت کردہ شدہ است از صحابہ و تابعین کہ بدرستیکہ ایشان
خواندہ اند زیادہ از ان و اقل و کمتر از ان خواندہ كان الامر عندهم واسع في هذا زیراکہ حکم نزد ایشان فراخ ست درین امر واحسن
شيء في ذلك ما روي عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قرأ بالشمس وضحها والتين والزيتون و نیکترین چیزی در قرارت عشا
چیزیست کہ روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ بدرستیکہ او خواند در عشا والشمس و والتين حدثنا هناد ثنا ابو معاوية عن يحيى بن
سعيد الانصاري عن عدي بن ثابت عن البراء بن عازب ان النبي صلى الله عليه وسلم قرأ في العشاء الآخرة بالتين والزيتون
وهذا حديث حسن صحيح و این حدیث براء حسن صحیح ست **باب** ما جاء في القراءة خلف الامام باب ست در بیان آنچہ آمدہ است
در قرارت در پس امام حدثنا هناد ثنا عبدة بن سليمان عن محمد بن اسحق عن مكحول عن محمود بن الربيع عن عبادة بن
الصامت قال صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم الصبح گفت عبادہ گذارد آنحضرت نماز صبح را فثقلت عليه القراءة پس
گران شد قرارت بروی و دشوار شد فلما انصرف پس ہرگاہ برگشت آنحضرت از نماز قال اني اراكم تقرؤن وراء امامكم فرمود بدرستیکہ
من می بینم شما را کہ می خوانید در پس امام خویش و در بعضی نسخ بجای اني اراكم ولعلكم آمدہ است و نفرمود خوانید پس من اشارت بانکہ امامت
مقتضی خاموش بودن و گوش داشتن مقتدیان ست مر قرارت امام را ہر کہ باشد من باشم یا غیر من و سبب ثقل و عسر قرارت ظاہر آن مینماید کہ سماع اصوات
قارین باشد کہ موجب تشویش و التفات خاطر شریف باشد والله اعلم ولیکن قول آنحضرت اني اراكم یا ولعلكم تقرؤن منافی این معنی ست زیراکہ این
نزد جہر ست و آن متیقن ست پس لعلكم و اني اراكم چرا فرماید و گفتہ اند کہ تواند کہ سبب ثقل قرارت بر آنحضرت
ناخوش داشتن آنحضرت این فعل را از ایشان باشد و گفتہ اند کہ سبب ثقل تاثر آنحضرت باشد
از نقص کہ ناشی می شد مر ایشان را از عدم التفات و استماع قرارت آنحضرت و کامل گاہی متاثر میشود بہ نقص ناقص

شرح ابي الطيب

قوله انه قرأ في العشاء الآخرة بسورة التين والزيتون اخرجه الشيخان عن البراء بن عازب قال سمعت رسول الله
صلى الله عليه وسلم يقرأ في العشاء والتين والزيتون فما سمعت احدا احسن صوتا منه واخرجه الاربعة
ايضا منه الا انه بلا زيادة فما سمعت الخ **باب** ما جاء في القراءة خلف الامام **قوله** اني اراكم تقرؤن
وراء امامكم بضم الهمزة وفتح الراء بصيغة المجهول اي اظن انكم تقرؤن لما في مسلم عن عمران بن حصين قال
قد ظننت ان بعضكم خالجنيها وفي ابي داود عن عبادة بن الصامت لعلكم تقرؤن خلف امامكم قلنا نعم ويحتمل
ان يكون معلوما اي علمت انكم تقرؤن لما في رواية اخرى عنه قد علمت ان بعضكم خالجنيها

عارضة الاحوذي

صلى الله عليه وسلم
عن الرجل يجامع
اهله ثم يكسل هل
عليهما الغسل و
عائشة جالسة
فقال رسول الله صلى
الله عليه وسلم اني لا
فعل ذلك انا وهذه ثم
تغتسل وروى الدار قطني
ان النبي صلى الله عليه
وسلم قال اذا التقت
المواسي فقد وجب
الغسل خرجه في
باب الغسل من المجتبى
غريبه في هذه
الاحاديث من الغريب
عشرة الفاظ الاول
الختان الثاني الالتقاء
الثالث قوله قحطت
الرابع قوله يكسل
الخامس مني السادس
قوله شعبها السابع
قوله جهدها الثامن
قوله على الخبير سقطت
التاسع قوله مس
الختان الختان
العاشر قوله اماه
اما الاول وهو الختان

شرح سراج احمد

قال قلنا یا رسول اللہ ای واللہ گفت راوی گفتیم یا رسول اللہ سوگند بخدا آری میخوانیم قال لا تفعلوا فرمود نکنید این کار و نخوانید
خلف امام الا بام القرآن مگر فاتحہ کتاب را آنرا خواندہ باشید فانہ لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بہا زیرا کہ نیست نماز مر کسی را کہ نخواند الحمد للہ را
ظاہر این حدیث در فرضیت قرأت فاتحہ است قال وفی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ مالک فی الموطا واحمد وابو داود والمصنف والنسائی
اخرجہ ابن ماجۃ عنہ نحوہ وعائشۃ اخرجہ البخاری وانس اخرجہ ابن حبان فی الضعفاء وابی قتادۃ وعبد اللہ بن عمرو قال ابو عیسیٰ
حدیث عبادۃ حدیث حسن صحیح وقد روی ہذا الحدیث الزہری عن محمود بن الربیع عن عبادۃ بن الصامت
عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب یعنی چنانکہ مکحول روایت کردہ است زہری نیز روایت
کردہ است بہمان اسناد و ترجمہ حدیث وہذا اصح واین حدیث صحیح تر است والعمل علی ہذا الحدیث فی القراءۃ خلف الامام
عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وہو قول مالک بن انس وابن المبارک والشافعی واحمد
واسحق یرون القراءۃ خلف الامام اعتقاد میکنند قرأت فاتحہ ماموم را در پس امام **باب** ما جاء فی ترک القراءۃ خلف الامام اذا
جہر الامام بالقراءۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در نخواندن قرأت در پس امام وقتیکہ جہر کند امام بقرأت حدثنا الانصاری نا معن
نا مالک عن ابن شہاب عن ابن اکیمۃ اللیثی بضم ہمزہ وفتح کاف وسکون مثناۃ تحتیہ ومیم عمارۃ وگویند عمر و وحفیدہ عمرو بن مسلم
وگویند عمر در تقریب است عمرو بن مسلم بن عمارۃ بن اکیمۃ بالتصغیر اللیثی المدنی وقیل اسمہ عمر صدوق من السادسۃ عن ابی ہریرۃ ان
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انصرف من صلوٰۃ جہر فیہا بالقراءۃ بدرستیکہ آنحضرت برگشت از نمازی کہ جہر کردہ بود در ان نماز بقرأت
فقال ہل قرأ معی احد منکم انفا پس فرمود آنحضرت آیا خواندہ با من کسی از شما اکنون درین نماز فقال رجل نعم یا رسول اللہ پس گفت مردی آری یا
یا رسول اللہ خواندم قال انی اقول ما لی انازع القرآن فرمود من میگفتم در دل خود چہ شدہ است مرا کہ کشاکش میکنم قرآن را و انازع بفتح زاء و کسر
آن ہر دو روایت اند قال فانتہی الناس عن القراءۃ مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت ابو ہریرہ پس باز آمدند مردم از
خواندن با پیغمبر خدا فیما یجہر فیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من الصلوٰۃ بالقراءۃ در چیزی کہ جہر میکرد آنحضرت در ان نماز ہا

شرح ابی الطیب

قولہ ای واللہ بکسر الہمزۃ وسکون الیاء التحتانیۃ بنقطتین بمعنی نعم **قولہ** لا تفعلوا الا بام القرآن ای لا تقرؤا
الا بام القرآن ظاہرہ یقتضی وجوب قراءۃ الفاتحۃ علی کل مصل ویحتمل ان یقال معناہ اذا کنتم منفردین لا عموما
فالتعلیل بقولہ فانہ لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بہا لبیان مزید اہتمام فاتحۃ الکتاب بانہا بحیث لا تجوز صلوٰۃ المنفرد
بدونہا او لا تجوز صلوٰۃ احد بدونہا حقیقۃ او حکما فالمنفرد حقیقۃ والمقتدی حکما وانما اولوہ لما روی
عن جابر بن عبد اللہ رض یقول من صلی رکعۃ لم یقرأ فیہا بام القرآن فلم یصل الا ان یکون وراء الامام قال المصنف ہذا
حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی ترک القراءۃ خلف الامام **قولہ** ما لی انازع القرآن بفتح الزای ونصب القرآن
علی انہ مفعول ثان لان الصیغۃ مبنیۃ للمفعول ونائب الفاعل الضمیر المستتر ای ما لی اداخل فی القراءۃ واشارک
فیہا واغالب علیہا وذلک لانہم جہروا بالقراءۃ خلفہ او اشتغلوا عن سماع قراءتہ الا فضل بقراءتہم سرا
فشغلوہ فکانہم نازعوہ والاظہر حملہ علی قراءتہم سرا وقال الطیبی ینازعنی القرآن ای لا یتاتی لی کانی اجاذبہ
فیعصی ویثقل علی الکثرۃ اصوات المامومین کذا فی المجمع وظاہر کلام الطیبی انہ مبنی للفاعل

عارضۃ الاحوذی

فیقال ختن الغلام
ختنا اذا قطعت
جلدۃ کمرتہ والختان
موضع الختن وہو
من المرأۃ الخفاض
فالخفاض للمرأۃ
کالختان للرجل
وہو قطع جلدۃ
فی اعلی الفرج علی
ثقب البول کعرف
الدیک فکان نظام
الکلام فی المعتاد
ان یقول اذا التقی
الختان والخفاض
فقد وجب الغسل و
لکنہ لما بناہما رد
احدہما الی الآخر کما
یقال العمران والقمران
وذلک کثیر ولہ
وجہ بدیع وذلک
ان حکمہ ان یرد
الثقیل فی اللفظ
الی الخفیف کالقمرین
او یرد الادنی الی
الاعلی کقولہ الختانان
فانہما مستویان
فی الخفۃ ولکنہ
رد ما للمرأۃ لانہ

شرح سراج احمد

بقرات حين سمعوا ذلك من رسول الله صلى الله عليه وسلم ہنگامیکہ شنیدند آن سخن را از آنحضرت کہ دلالت بر نہی از ایشان میکرد وفي الباب عن ابن مسعود قال ابن حجر واما حديث ابن مسعود فلا يصح والا يشبه كلام اهل العلم لانه لا يحل لاحد ان يتمنى ان يملأ افواه اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم الحصر وحذيفة وابي وعائشة رضفا ولا تبا وعمران بن حصين اخرجه الدارقطني وجابر بن عبد الله اخرجه ابن ماجة رفعه وفيه جابر الجعفي وهو ضعيف وقد قال ابو حنيفة ما رايت اكذب منه لكن تابعه ليث بن ابي سليم قال البيهقي ولم يتابعهما الا من هو اضعف منهما وروايت ليث عن ابن عدي وقال محمد بن الحسن في الآثار انا ابو حنيفة ثنا موسى بن ابي عائشة عن عبد الله بن شداد عن جابر قال الدارقطني وابن عدي لم يسنده غير ابي حنيفة وتابعه الحسين بن عمارة ورواه الثوري وشعبة عن موسى عن عبد الله بن شداد مرسلا وكذا قال ابن المبارك عن ابي حنيفة مرسلا وقد اخرج الدارقطني والطبراني من حديث ايوب عن ابي الزبير عن جابر مثله لكن في الاسناد سهل بن العباس وهو متروك وروى الدارقطني في غرائب مالك بذا مرفوعا قال ابو عيسى هذا حديث حسن وابن اكيمة الليثي اسمه عمارة ويقال عمرو بن اكيمة ونام ابن اكيمه عامر است وگویند عمرو بن اکیمه بود وروى بعض اصحاب الزهري هذا الحديث وذكروا هذا الحرف وروایت کردہ اند بعضی اصحاب زہری این حدیث را وذکر کردہ اند این عبارت را قال قال الزهري فانتهى الناس عن القراءة گفت زہری کہ گفت بعضی اصحاب زہری پس ممتنع گشتند مردم از قرارت حين سمعوا ذلك من رسول الله صلى الله عليه وسلم ہنگامیکہ شنیدند آنرا از آنحضرت وليس في هذا الحديث ما يدخل على من راى القراءة خلف الامام

شرح ابی الطیب

قوله فليس في هذا الحديث ما يدخل على من راى القراءة خلف الامام يعني يحمل الحديث على ترك قراءة ما سوى الفاتحة بقرينة الحديث الثاني ولمن يرى القراءة خلف الامام في السر دون الجهر ان يقول حديث ابي هريرة الثاني يعني الذي فيه انه قال اقرأ بها في نفسك محمول على السرية وقال الطحاوي ليس في حديث ابي هريرة وعائشة اللذين رويا عن النبي صلى الله عليه وسلم كل صلوة لم يقرأ فيها بام القرآن فهي خداج دليل على انه اراد بذلك الصلوة التي تكون وراء الامام وقد يجوز ان يكون عنى بذلك الصلوة التي لا امام فيها للمصلي واخرج من ذلك الماموم بقوله صلى الله عليه وسلم من كان له امام فقراءة الامام له قراءة فجعل الماموم في حكم من قرأ بقراءة امامه فكان الماموم بذلك خارجا من قوله كل من صلى صلوة فلم يقرأ فيها بفاتحة الكتاب فهي خداج وقد راينا ابا الدرداء قد سمع من النبي صلى الله عليه وسلم في ذلك مثل هذا فلم يكن ذلك عنده على الماموم بل على من يصلي وحده وعلى الامام واما حديث عبادة فقد بين الامر واخبر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انه امر المامومين بالقراءة خلفه بفاتحة الكتاب فاردنا ان ننظر هل ضاد ذلك غيره ام لا فاذا يونس حدثنا قال ثنا ابن وهب ان مالكا حدثه عن ابن شهاب عن ابن اكيمة الليثي عن ابي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم انصرف من صلوة جهر فيها بالقراءة فقال هل قرأ منكم معي احد فقال رجل نعم يا رسول الله فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اني اقول ما لي انازع القرآن قال فانتهى الناس عن القراءة مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما جهر فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم بالقراءة من الصلوات حين سمعوا ذلك منه وعن جابر بن عبد الله ان النبي صلى الله عليه وسلم قال من كان له امام فقراءة الامام له قراءة وعنه من صلى ركعة فلم يقرأ فيها بام القرآن فلم يصل الا وراء الامام فلما اختلفت هذه الآثار المروية في ذلك التمسنا حكمه من طريق النظر فرايناهم جميعا لا يختلفون في الرجل ياتي الامام وهو راكع

عارضة الاحوذي

ادنى الى ماء الرجل لانها على واما الثاني وهو الالتقاء فقال في الحديث اذا التقى الختان الختان اي حاذاه وهذا معنى قوله مس الختان الختان اي قاربه ودناه والا فلا يتصور ان يمسه اذا غابت الحشفة ولو مسه من غير ايلاج ما وجب الغسل اجماعا فدل على ان معنى مسه قاربه وذلك كثير في اللغة واما الثالث وهو قوله قحطت فيروى على لفظين قحطت بفتح القاف وكسر الحاء وبضم القاف وكسر الحاء على ما لم يسم فاعله ويحتمل قحطت بفتح القاف والحاء احتباس المطر يقال قحط القوم بفتح القاف وكسر الحاء اذا لم يمطروا وقحطوا

باقی در صفحۂ آئندہ

شرح سراج احمد

ونیست دریں حدیث آنچہ در آید بر کسی اعتقاد کردہ قرارت را در پس امام لان ابا هريرة هو الذي روى عن النبي صلى الله عليه وسلم هذا الحديث
زیرا کہ ابوہریرہ آن کس ست کہ روایت کردہ از آنحضرت این حدیث را و روى ابو هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال من صلى صلوة
لم يقرأ فيها بام القرآن فهي خداج و روایت کردہ ابوہریرہ از آنحضرت کہ فرمود ہر کہ بگذارد نمازی کہ نخواند دران نماز سورۂ فاتحہ را پس آن
نماز وی ناقص و ناتمام ست غير تمام ناتمام ست فقال له حامل الحديث پس گفت مر ابی ہریرہ را شاگرد وی کہ حدیث از وی روایت میکند
انی اکون احیانا وراء الامام بدرستیکہ من می باشم گاہ گاہ در پس امام قال اقرأ بها فی نفسك گفت ابوہریرہ بخوان سورۂ فاتحہ را در دل خود
پنہان و روى ابو عثمان النهدي عن ابي هريرة قال امرني النبي صلى الله عليه وسلم ان انادي و روایت کرد ابو عثمان از ابی ہریرہ کہ
گفت امر فرمود مرا آنحضرت اینکہ ندا کنم کہ ان لا صلوة الا بقراءة فاتحة الكتاب نیست تمامیت نماز مگر بخواندن سورۂ فاتحہ ازین حدیث
نیز وجوب فاتحہ می بر آید و اختار اكثر اصحاب الحديث ان لا يقرأ الرجل اذا جهر الامام بالقراءة و اختیار کردہ اند اکثر اصحاب حدیث اینکہ
نخواند آدمی چون جہر کند امام بقرارت و قالوا يتبع سكتات الامام و گفتہ اند اصحاب حدیث کہ باید بخواندن فاتحہ در سکتات امام چنانکہ
اخراج کردہ حاکم از ابی ہریرہ کہ من صلی مكتوبة مع الامام فليقرأ بفاتحة الكتاب فی سكتاته ومن انتهى الى ام القرآن فقد اجزأ و قد اختلف اهل العلم فی القراءة خلف الامام
و تحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در خواندن در پس امام فرأى اكثر اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين ومن بعدهم القراءة خلف الامام
پس اعتقاد کردہ اند اکثر اہل علم از صحابہ و تابعین و ہر کہ پس از ایشان بود خواندن را در پس امام و به يقول مالك و ابن المبارك والشافعي و احمد و اسحٰق
و روى عن عبد الله بن المبارك انه قال انا اقرأ خلف الامام والناس يقرؤن و روایت کردہ شدہ است از عبد الله بن المبارک
کہ بدرستیکہ او گفت من می خوانم در پس امام و مردم ہم میخوانند الا قوم من الكوفيين مگر گروہی از اہل کوفہ کہ امام اعظم ابو حنیفہ است و غیرہ

شرح ابی الطیب

انه يكبر و يركع معه و يعتد بتلك الركعة و لم يقرأ فيها شيئا فلما اجزأه ذلك فی حال خوفه فوت الركعة احتمل ان يكون
انما اجزأه ذلك لمكان الضرورة و احتمل ان يكون ذلك لان القراءة خلف الامام ليست فرضا عليه و رأيناهم انهم
لا يختلفون ان من جاء الى الامام وهو راكع فركع قبل دخوله فی الصلوة بتكبير ان ذلك لا يجزيه وان كان انما
تركه لحال الضرورة و بخوف فوت الركعة فهذه صفة الفرائض فلما كانت القراءة مخالفة لذلك و ساقطة فی حال
الضرورة كانت من غير جنس ذلك فاقتضى النظر ان تكون ساقطة فی غير حالة الضرورة ايضا فلا تكون فريضة
انتهى و قال محمد فی موطئه اخبرنا مالك ثنا نافع عن ابن عمر انه كان اذا سئل هل يقرأ احد مع الامام قال اذا صلى
احدكم مع الامام فحسبه قراءة الامام و كان ابن عمر لا يقرأ مع الامام و قال اخبرنا مالك ثنا وهب بن كيسان انه
سمع جابر بن عبد الله يقول من صلى ركعة لم يقرأ فيها بام القرآن فلم يصل الا وراء الامام قال محمد اخبرنا اسرائيل
حدثني موسى بن ابي عائشة عن عبد الله بن شداد بن الهاد قال ام رسول الله صلى الله عليه وسلم الناس فی العصر قال
فقرأ رجل خلفه فغمزه الذي يليه فلما صلى قال لم غمزتني قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم قدامك فكرهت ان تقرأ
خلفه فسمعه النبي صلى الله عليه وسلم فقال من كان له امام فان قراءته له قراءة و قال المحقق ابن الهمام بعد سوق الاحاديث
الكثيرة فی هذا الباب و يقدم دليلنا لتقدم المنع على الاطلاق عند التعارض و لقوة السند فان حديث
المنع من كان له امام اصح و اطال فی الكلام و احسن فمن اراد الاحاطة فليرجع اليه

عارضۃ الاحوذی

وقحطت الارض اذا لم تسق بضم القاف وكسر الحاء وقحط المطر احتبس بفتحهما و روى فی بعض الحديث من جامع فاقحط اى لم ينزل ماخوذ من الاول وقد روايته قحط بفتح القاف وكسر الحاء وقحطت الارض بفتحهما واقحط الناس فعلى هذا يجوز اقحطت من قولهم اقحط الناس او يجوز قحطت بفتح القاف وكسر الحاء من قوله قحط القوم ويجوز قحط بفتحهما من قوله قحطت الارض بفتحهما ويجوز قحطت بضم القاف وكسر الحاء من قولهم قحطت الارض على مثاله ويجوز اقحط من قوله اقحط الناس واما الرابع وهو قوله يكسل يقال اكسل الرجل اذا جامع ثم ادركه

شرح سراج احمد

بدانکہ احادیث در عدم قراءت خلف امام بسیار آمدہ اند کہ موافق مذہب ائمہ حنفیہ اند اگرچہ ائمہ اہل حدیث در بعضی از انہا جرح دارند و تاویل در ان میتواند بعضی از انہا ایراد می نماید اخرج ابن ابی شیبۃ عن رجل قال عہد الینا عمر بن الخطاب ان لا نقرأ مع الامام واخرج ابن ابی شیبۃ عن عمر قال وددت ان الذی یقرأ مع الامام فی فیہ حجر واخرج عبد الرزاق عن علی رضی اللہ عنہ قال لیس من الفطرۃ القراءۃ مع الامام واخرج عبد الرزاق عنہ ایضا قال من قرأ خلف الامام فلا صلوۃ لہ واخرج البیہقی فی القراءۃ وضعفہ عن جابر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تجزئ صلوۃ لا یقرأ بفاتحۃ الکتاب الا ان یکون وراء الامام واخرج عبد الرزاق عن زید بن اسلم قال نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن القراءۃ خلف الامام واخرج البیہقی فی کتاب القراءۃ عن الحارث بن علی سال رجل النبی صلی اللہ علیہ وسلم اقرأ خلف الامام او انصت قال بل انصت فانہ یکفیک واخرج محمد بن الحسن عن داؤد بن قیس اخبرنی بعض ولد سعد ان سعدا قال وددت ان الذی یقرأ خلف الامام فی فیہ جمرۃ وعن ابراہیم قال عبد اللہ وددت ان الذی یقرأ خلف الامام ملئ فوہ تبنا ذکرہ البخاری فی جزء القراءۃ قال و فی روایۃ رضفا واخرج ابن حبان فی الضعفاء عن انس رفعہ من قرأ خلف الامام ملئ فوہ نارا واخرج النسائی عن ابی الدرداء سئل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم افی کل صلوۃ قراءۃ قال نعم قال رجل من الانصار وجبت ہذہ فقال ما اری الامام اذا ام القوم الا قد کفاہم بدانکہ مذہب شافعی وجوب قراءت فاتحہ است بر ماموم در صلوۃ سریہ و جہریہ و جائز ست قراءت ماورای قراءت فاتحہ و مذہب امام احمد و مالک و شافعی نیز در قول وجوب قراءت در سریہ است فقط و در جہریہ استماع قراءت امام کافی ست و نزد بعضی از اصحاب احمد بخواند سورۂ فاتحہ را در سکتات امام و نزد بعضی از اصحاب احمد اگر نشنود بجہت کری یا دوری بخواند در جہریہ و اگر نخواند ہم تمام ست نماز وی زیرا کہ ہر گاہ امام سنت قراءت امام قراءت ماموم ست و واجب نیست بر وی قراءت و منصوص و معروف نزد امام احمد ہمین ست و مذہب امام ابی حنیفہ آنست کہ نخواند در جہریہ و نہ در سریہ لیکن در روایتی از محمد استحباب قراءت ست و نزد شیخین مکروہ است و در در المختار روایت حرمت ست و شیخ ابن الہمام گفتہ کہ کراہت تحریمی است از جہت ورود وعید در حق آنست کہ قول محمد مثل قول شیخین ست و عبارات محمد در کتب او مصرح ست بدان و در آثار نوشتہ است و بہ ناخذ و باین آمدہ است عامۂ اخبار و آثار و گفتہ است کہ فاسد می گردد نماز در قول جمعی از صحابہ و مخفی نماند کہ احتیاط در عمل کردن ست باقوی الدلیلین انتہی و اری ان لم یقرأ صلاتہ جائزۃ و این مقولہ عبد اللہ بن المبارک ست و اعتقاد میکنم اگر نخواند فاتحہ نماز او روا باشد وشدد قوم من اہل العلم فی ترک قراءۃ فاتحۃ الکتاب وان کان خلف الامام و تشدید و سختی کردہ اند گروہی از اہل علم در ترک قراءت فاتحہ اگرچہ باشد در پس امام فقالوا لا تجزئ صلوۃ الا بقراءۃ فاتحۃ الکتاب وحدہ کان او خلف الامام پس گفتند کافی نمیشود نماز مگر از خواندن سورۂ فاتحہ تنہا باشد یا پس امام وذہبوا الی ما روی عبادۃ بن الصامت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و رفتہ اند خوانندگان فاتحہ در پس امام بسوی آنچہ روایت کردہ عبادہ بن الصامت از آنحضرت وقرأ عبادۃ ابن الصامت بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم خلف الامام و خواند عبادہ پس از وفات آنحضرت در پس امام وتاول قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا صلوۃ الا بقراءۃ فاتحۃ الکتاب و تاویل کردہ قول آنحضرت را کہ لا صلوۃ الا بقراءۃ فاتحۃ الکتاب ست وبہ یقول الشافعی واسحق وغیرہما واما احمد بن حنبل فقال و اما امام احمد پس گفت معنی قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم

عارضۃ الاحوذی

فتور فلم یترک ویجوز کسل واما الخامس وہو قولہ یمنی اینما فیقال امنی الرجل یمنی اذا انزل المنی ومنہ قولہ تعالی افرأیتم ما تمنون واما السادس وہو قولہ شعبہا الاربع فقیل ہی الیدان والرجلان وقیل بین رجلیہا وشفریہا واما السابع وہو قولہ جہدہا من الجہد بفتح الجیم وہی المبالغۃ وہو بناء فیہ نظر والمروی اجتہد وہو مثلہ واما الثامن وہو قولہ علی الخبیر سقطت فہو مثل یذکر فی وجود المتعطش المشتاق الی سماع الخبر لمن یکملہ علی حقیقتہ ویشفیہ من جہلہ قال ابو عبید یقال ان ہذا المثل لمالک بن جبیر العامری

عارضة الاحوذی

وكان من حكماء العرب وبه تمثل الفرزدق للحسين بن علي بن ابي طالب اي لما قال له ما وراءك فقال على الخبير سقطت قلوب الناس معك وسيوفهم مع بني امية والامر ينزل من السماء فقال له الحسين صدقتني وخفي على ابي عبيد تمثل عائشة به فلم يذكره ولا فهم كان اول من ذكر هذا المثل الذي لا يعلم هل كان ام لا والله الموفق وقد تقدم تفسير التاسع واما العاشر وهو قوله يا امّاه ففيه ثلث لغات يا امّاه بضم الهاء و الثانية بكسرها و الثالثة يا اميّاه و هذه الهاء هي هاء الوقف الحقوها في الندبة لانه موضع تصوفا اصوات يمدوا فالزموا الهاء في الوقف لذلك

شرح سراج احمد

لاصلوٰۃ لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب الا ان كان وحده چون باشد تنها و احتج بحديث جابر بن عبد الله حيث قال و حجت گرفته بحدیث جابر آنجا که گفته است من صلى ركعة لم يقرأ فيها بفاتحة الكتاب فلم يصل هر که بگذارد نمازی که نخواند دران سورۂ فاتحہ را پس نگذارد نماز را الا ان يكون وراء الامام مگر وقتیکه باشد پس امام آن وقت احتیاج بخواندن آن نیست قال احمد فهذا رجل من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم تاول قول النبي صلى الله عليه وسلم لاصلوٰۃ لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب گفت امام احمد پس این مردیست از یاران آنحضرت تاویل کرده قول آنحضرت لاصلوٰۃ آخر ست ان هذا اذا كان وحده بدرستیکه این حکم وقتی ست که باشد تنها و اختار احمد مع هذا القراءة خلف الامام و اختیار کرده امام احمد با این تاویل خواندن را در پس امام وان لا يترك الرجل فاتحة الكتاب وان كان خلف الامام و اینکه نگذارد آدمی خواندن سورۂ فاتحہ را اگرچہ باشد در پس امام حدثنا اسحق بن موسى الانصاري نا معن نا مالك عن ابي نعيم وهب بن كيسان نعیم بلفظ تصغیر ست و وہب بن کیسان بدل است از وی انه سمع جابر بن عبد الله يقول من صلى ركعة لم يقرأ فيها بام القرآن فلم يصل الا ان يكون وراء الامام گفت جابر ہر که بگذارد نمازی را که نخواند دران نماز سورۂ فاتحہ را پس نگذارد او نماز را مگر وقتیکه در پس امام باشد این حدیث موافق مذہب حنفیہ است و در مذہب امام اعظم ہیچ وجہی نیست که خلف امام فاتحہ خوانده شود حضرت امام ہمام حجۃ اللہ علی الانام قدوۃ الاقطاب و الاوتاد قبلۃ الابدال و الافراد کاشف الاسرار السبع المثانی المجدد الالف الثانی الاوسی الرحمانی شیخ الاسلام و المسلمین شیخ احمد الفاروقی الحنفی النقشبندی الذي لا زال شموس ہدایته علی افق الاعلی ساطعة والناس في رياض افاضته رائعة در رسالۂ مبدأ و معاد تحریر فرموده اند مدتی آرزوی آن داشت که وجہی پیدا شود و جہت در مذہب حنفی تا در خلف امام قرات فاتحہ نموده آید ہر گاه قرات در نماز فرض باشد از قرات حقیقی عدول نموده بقرات حکمی قرار دادن معقول نمی شد با آنکه در حدیث نبوی آمده علیه الصلوٰۃ و السلام لاصلوٰۃ الا بفاتحۃ الکتاب اما بواسطۂ رعایت مذہب اختیار ترک قرات میکرد و این ترک را از قبیل ریاضت و مجاہده میشمرد آخر الامر حضرت حق سبحانه و تعالی ببرکت رعایت مذہب که نقل از مذہب الحاد ست حقیقۃ مذہب حنفی در ترک قرات ماموم ظاہر ساخت و قرات حکمی از قرات حقیقی در نظر بصیرت زیاده نمود و دیگر بیان و توجیہ آن موافق مکاشفۂ خویش بیان فرموده اند ہرگاه این اکابر را که ستون دین متین اند وجہی در قرات فاتحہ خلف امام موافق مذہب بکشف و فراست ظاہر نگشت بعضی ملاحده و زنادقۂ این زمان با وجود ادعای مذہب حنفی

شرح ابی الطیب

قوله اذا كان وحده فيه ان سوق حديث عبادة كما رواه المصنف يأبى هذا المعنى وهو فلا تفعلوا الا بام القرآن فانه لاصلوٰۃ لمن لم يقرأ بها فان الخطاب لمن خلف الامام فكيف يخص بالمنفرد الا ان يقال محل هذا التعليل بيان مزيد اهتمام فاتحة الكتاب بانها بحيث لا تجوز صلوٰۃ المنفرد بدونها فاذا لم تكن صلاته جائزة فينبغي لمن خلف الامام ان لا يكتفي بقراءة الامام ويجوز ان يكتفي بقراءته فالحاصل ان قراءة الامام قراءة للمقتدي فيجوز للمقتدي الاكتفاء بها في الفاتحة ويجوز له ان لا يكتفي بها في الفاتحة لمزيد اعتناء بها حيث لا يصح صلوٰۃ المنفرد بدونها فيأتي بها ولا يكتفي فيها بالقراءة الحكمية اعني قراءة الامام بخلاف السورة فانه يجب عليه اذ يكتفي بالقراءة الحكمية والحاصل ان الاستثناء من النهي اعني لا تفعلوا الا بفاتحة الكتاب لا يقتضي الوجوب اذ يكفي فيه الجواز وانما المقتضي للوجوب التعليل اعني فانه لاصلوٰۃ الا بفاتحة الكتاب في ذلك يمكن ان يحمل على ان المراد به المنفرد اعني لاصلوٰۃ لمن لم يقرأ بها اذا كان منفردا او اماما

شرح سراج احمد

از کدام یا مستحسن دانستہ میراث اقیلی و ران کردند وا بطال مذہب حنفیہ می نمایند حق سبحانہ و تعالی شانہ بعزت امام ہمام سراج الامۃ امام اعظم ابو حنیفہ رضی اللہ عنہ مخیمین فرقہ را خوار و ذلیل دارد و ہذا حدیث حسن صحیح سنت است مگو یہ مدیث جابر بن عبد اللہ حدیثی ست حسن صحیح

باب ما جاء ما یقول عند دخول المسجد باب است در بیان آنچہ بگوید نزدیک در آمدن در مسجد از دعیہ حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل ابن ابراهیم عن لیث عن عبد الله بن الحسن بن الحسن بن علی بن ابی طالب الہاشمی المدنی ابو محمد ثقہ جلیل القدر از خامسہ بود و در اوائل سنہ خمس اربعین و فات یافت از عمر ہفتاد و پنج عن امہ فاطمۃ بنت الحسین بن علی بن ابی طالب الہاشمیۃ المدنیۃ زوج الحسن بن الحسن بن علی ثقہ از رابعہ بود و بعد المائۃ وفات یافت عن جدتہا فاطمۃ الکبری فاطمہ صغری روایت کردہ از جدہ خود کہ آں فاطمہ کبری بود و بنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ام الحسن و الحسین سیدۃ نساء ہذہ الامۃ البتول الزہراء قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا دخل المسجد صلی علی محمد وسلم فرمود فاطمہ زہرا بود آنحضرت کہ چون می در آمد مسجد در ودی گفت بر محمد وسلام میگفت وقال رب اغفر لی ذنوبی وافتح لی ابواب رحمتک وسیفرمود این را ای پروردگار ما بیا مرز مر گناہان مرا و بکشا و اکن برای ما درہای رحمت خویش را واذا خرج و چون آنحضرت ارادہ بیرون شدن میکرد یا بعد از تحقق خروج صلی علی محمد وسلم درود و سلام بر محمد میفرستاد و قال و میفرمود این دعا را رب اغفر لی ذنوبی وافتح لی ابواب فضلک فرق میان گفتن در دخول مسجد و خروج لفظ فضلک و رحمتک ست وقال علی بن حجر قال اسمعیل بن ابراهیم فلقیت عبد الله بن الحسن بمکۃ وگفت علی بن حجر گفت اسمعیل بن ابراہیم پس ملاقات کردم عبد اللہ بن الحسن بن الحسن بن علی بن ابی طالب را در مکہ شریفہ فسالتہ عن ہذا الحدیث پس استفسار کردم از وی ازین حدیث فحدثنی بہ پس حدیث کرد عبد اللہ مرا قال کان اذا دخل گفت عبد اللہ بود آنحضرت کہ چون می در آمد مسجد قال میفرمود آنحضرت این دعا را رب افتح لی ابواب رحمتک واذا خرج قال و چون بیرون می شد از مسجد میفرمود این دعا را رب افتح لی ابواب فضلک وفی الباب عن ابی حمید اخرجہ مسلم وابو داود والنسائی وابی اسید اخرجہ مسلم وابو داود والنسائی وابن ماجۃ عن ابی حمید فقط وابی ہریرۃ اخرجہ ابن حبان والحاکم وابن السنی قال ابو عیسی حدیث فاطمۃ حدیث حسن ولیس اسنادہ بمتصل و نیست اسناد این حدیث متصل بلکہ در میان اسناد انقطاع ست و بیان انقطاع میکند و فاطمۃ ابنۃ الحسین لم تدرک فاطمۃ الکبری انما عاشت فاطمۃ بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم ستۃ اشہر و فاطمہ دختر امام حسین نیافتہ و ملاقات نمودہ است فاطمہ کبری را زیرا کہ زندہ ماندہ فاطمہ کبری پس از آنحضرت شش ماہ و امام حسین در آن وقت خرد سال بودند و بدرجہ بلوغت نرسیدہ بودند

باب ما جاء اذا دخل احدکم المسجد فلیرکع رکعتین باب است در بیان آنچہ آمدہ است کہ چون در آید یکی از شما در مسجد پس باید کہ بگذارد دو رکعت را حدثنا قتیبۃ بن سعید نا مالک بن انس عن عامر بن عبد اللہ بن الزبیر عن عمرو بن سلیم الزرقی بضم زاء و فتح را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ما یقول عند دخول المسجد **قولہ** اذا دخل المسجد صلی وسلم ہو یحتمل قبل الدخول و بعدہ **قولہ** وقال رب اغفر لی ذنوبی ہو صلی اللہ علیہ وسلم مغفور لہ فاستغفارہ تعظیما لربہ و ہضما لنفسہ او تعلیما لامتہ وفی قال الطیبی لعل السر فی تخصیص الرحمۃ بالدخول والفضل ای الرزق بالخروج ان من دخل اشتغل بما یزلفہ الی ثوابہ من الصلوۃ والاذکار فیناسب ذکر الرحمۃ والقبول واذا خرج اشتغل بابتغاء الفضل ای الرزق الحلال فیناسب ذکر الفضل قال تعالی فانتشروا فی الارض وابتغوا من فضل اللہ وعند ابن السنی ان احدکم اذا اراد ان یخرج من المسجد تداعت جنود ابلیس واجتمعت کما تجتمع النحل علی یعسوبہا فاذا قام احدکم علی باب المسجد فلیقل اللہم انی اعوذ بک من ابلیس وجنودہ فانہ اذا قالہا لا یضرہ **باب** ما جاء اذا دخل احدکم المسجد فلیرکع رکعتین

عارضۃ الاحوذی

وترکوہا فی الوصل لانہ یجئ ما یقوم مقامہا وذلک قولک یا غلاماہ ویا زیداہ ویا غلام ظہرہ ویا غلامیہ الاحکام ہذہ المسالۃ عظیمۃ الموقع فی الدین مہمۃ فی مسائل المسلمین وقد روی عن جماعۃ من الصحابۃ ومن الانصار انہم لم یروا الغسل الا من انزال الماء ثم روی انہم رجعوا عن ذلک ثم روی عن عمر انہ قال من خالف فی ذلک جعلتہ نکالا وانعقد الاجماع علی وجوب الغسل بالتقاء الختانین وان لم ینزل وما خالف فی ذلک الا داود ولا یعبا بہ فانہ لولا الخلاف ما عرف وانما الامر الصعب خلاف البخاری فی ذلک وحکمہ ان الغسل

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

عن ابی قتادة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا جاء احدکم المسجد فلیرکع رکعتین فرمود آنحضرت چون بیاید یکی از شما
در مسجد پس باید که بگذارد نماز دو رکعت را قبل ان یجلس پیش از آنکه بنشیند فرض ادا و قضا یا سنت یا نفل هرکه باشد و برای دخول مسجد نمازی
علحده نیست که مسمی کرده شود تحیة المسجد چنانکه عامه توهم کرده اند بلکه مقصود آنست که مشغول او عبث نشود در مسجد و لهذا اگر وضو کرد او در
درخانهٔ خود و در آمد در مسجد و بگذارد دو رکعت سنت فجر را پس ادا شد شکر وضو و تحیة المسجد و ادا شد سنت فجر نیز و اگر وقت مکروه باشد
پس بگذارد قضا را اگر بروی قضا باشد و اگر نه بگوید سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر را قال وفی الباب عن جابر اخرجه المصنف
کما سیذکر و ابی امامة الباهلی و ابی هریرة اخرجه البخاری والمسلم و ابی ذر الغفاری و کعب بن مالک قال ابو عیسیٰ وحدیث
ابی قتادة حدیث حسن صحیح وقد روی هذا الحدیث محمد بن عجلان وغیر واحد عن عامر بن عبد الله بن الزبیر
نحو روایة مالک بن انس وروی سهیل بن ابی صالح هذا الحدیث عن عامر بن عبد الله بن الزبیر عن عمرو بن سلیم عن
جابر بن عبد الله عن النبی صلی الله علیه وسلم وهذا حدیث غیر محفوظ مصنف گوید و این حدیث غیر محفوظ است که روایت
جابر است والصحیح حدیث ابی قتادة والعمل علی هذا الحدیث عند اصحابنا استحبوا اذا دخل الرجل المسجد ان لا یجلس حتی
یصلی الرکعتین و عمل برین حدیث است نزد اهل حدیث مستحب گویند که چون در آید در مسجد اینکه ننشیند تا آنکه بگذارد دو رکعت را الا
ان یکون له عذر مگر وقتیکه باشد مر داخل شونده را عذری نقل کرده ابن بطال از اهل ظواهر وجوب این دو رکعت را چنانکه در حدیث
تصریح است بلفظ امر است اخرج البخاری و مسلم عن ابی قتادة ولفظ مسلم اذا دخل احدکم المسجد فلیرکع رکعتین قبل ان یجلس و اخرج احمد والشیخان والاربعة
عن ابی قتادة اذا دخل احدکم المسجد فلا یجلس حتی یصلی رکعتین قال علی بن المدینی وحدیث سهیل بن ابی صالح خطأ گفت علی بن المدینی و حدیث
سهیل بن ابی صالح خطأ است اخبرنی بذلک اسحق بن ابراهیم عن علی بن المدینی مصنف گوید حدیث کرده مرا اسحق از علی بن مدینی **باب** ما جاء
ان الارض کلها مسجد الا المقبرة والحمام باب است در بیان آنچه آمده است که بدرستیکه تمام زمین جای نماز است مگر مقبره و حمام حدثنا ابن ابی عمر و
ابو عمار الحسین بن حریث قالا ثنا عبد العزیز بن محمد عن عمرو بن یحیی عن ابیه یحیی عن ابی سعید الخدری قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم الارض کلها مسجد زمین همه حکم مسجد دارد که نماز در وی جائز است بی کراهت الا المقبرة والحمام مگر مقبره و حمام اما مقبره از جهت
آنکه غالب در وی قذرات و اختلاط تربت و ستخوانها است و با نچه جدا میگردد از مردها از نجاست و اگر مکان طاهر و نظیف باشد هیچ باک نیست و گفته اند بعضی برآنکه نماز در مقبره

شرح ابی الطیب

قوله فلیرکع رکعتین قبل ان یجلس امر استحباب لا وجوب فیصلی تحیة المسجد او ما یقوم مقامها من صلوة فرض او سنة وما
یفعله بعض العوام من الجلوس اولا ثم القیام للصلوة ثانیا باطل لا اصل له ومن دخل وقت کراهة الصلوة او هو محدث قال اربع
مرات سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر زاد بعضهم ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم فقد روی عن بعض السلف
ان ذلک تعدل رکعتین فی الفضل وقال النووی وفیه التصریح بکراهة الجلوس بلا صلوة وهی کراهة تنزیه **باب** ما جاء
ان الارض کلها مسجد الا المقبرة والحمام **قوله** الا المقبرة هی بضم الباء وتفتح موضع دفن الموتی وفی القاموس المقبرة
مثلثة الباء وکمکنسة موضع القبور قال ابن مالک تکره الصلوة فیهما اقول وهذا بناء علی ان تراب المقبرة طاهر وکذا
الحمام ان صلی فیه فی الموضع الطاهر منه واما علی قول من یقول بنجاسة تربة المقابر لاختلاط ترابها
بصدید الموتی ونجاستهم فالصلوة فیها فاسدة وکذا ان صلی فی موضع نجس من الحمام

عارضة الاحوذی

مستحب وهو احد ائمة
الدین واجل علماء
المسلمین معرفة
وعلا وما بهذه
المسالة خفاء فان
الصحابة اختلفوا
فیها ثم رجعوا عنها
واتفقوا علی وجوب
الغسل بالتقاء
الختانین وان لم یکن
انزال هذا مالک
قد روی عن عثمان
رجوعه وعن ابی بن کعب
وقد روی ابو موسی
ان الصحابة اختلفوا
واسندوا امرهم
الی عائشة وقد
ثبت ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم
سال عن ذلک فاحال
علی فعله مع عائشة
وهذا یدل علی ان
فعله فی الدین متبع
وهی متبع وهی
مسالة بدیعة
من اصول الفقه
والعجب من البخاری
ان یساوی بین

شرح سراج احمد

مکروہ است مطلقاً از جہت آنکہ این حدیث آن ما نعست بجانب قبر حرام ست باتفاق اگر قصد تعظیم باشد و اگر نہ حکم مقبرہ دارد و اما حمام از جہت آنکہ
محل کشف عورات و ماوای شیاطین ست چنانکہ در ترجمہ مشکوۃ ست وفی الباب عن علی رضی اللہ عنہ و عبد اللہ بن عمرو و ابی ہریرۃ و جابر
و ابن عباس و حذیفۃ و انس و ابی امامۃ و ابی ذر قالوا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال جعلت لی الارض کلہا مسجدا و طہورا
گفتند این ہمہ صحابہ بدرستیکہ آنحضرت فرمود گردانیدہ شدہ برای من تمام زمین جای نماز و پاک کنندہ برای تیمم وغیرہ قال ابو عیسی حدیث
ابی سعید قد روی عن عبد العزیز بن محمد روایتین گفت مصنف حدیث ابی سعید خدری را تحقیق روایت کردہ شدہ است از
عبد العزیز بن محمد دو روایت منہم من ذکرہ عن ابی سعید و منہم من لم یذکرہ بعضی از روات محدثین کسی ست کہ ذکر کردہ حدیث را از ابی سعید
خدری و بعضی از ایشان کسی ست کہ ذکر نکردہ آن را و ہذا حدیث فیہ اضطراب مصنف گوید و این حدیثی ست کہ در وی اضطراب ست از جہت آنکہ
گاہی ابی سعید را ذکر کردہ و گاہی ذکر نکردہ روی سفیان الثوری عن عمرو بن یحیی عن ابیہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مرسلا کہ صحابی
از میان اسناد محذوف ست و رواہ حماد بن سلمۃ عن عمرو بن یحیی عن ابیہ عن ابی سعید الخدری عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
و رواہ محمد بن اسحق عن عمرو بن یحیی عن ابیہ قال و کان عامۃ روایتہ عن ابی سعید عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و روایت کردہ محمد بن اسحق از عمرو بن
یحیی پدر خود گفت محمد بن اسحق ست اکثر روایت عمرو بن یحیی ابی سعید از آنحضرت و لم یذکر فیہ عن ابی سعید و ذکر کردہ در وی عن ابی سعید و کان روایۃ
الثوری عن عمرو بن یحیی عن ابیہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اثبت واصح و گویا کہ روایت ثوری از عمرو بن یحیی از پدر خود از آنحضرت ثابت تر و صحیح تر ست
از آن روایت کہ در آن واسطہ ابی سعید باشد باب ما جاء فی فضل بنیان المسجد باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در فضیلت بنا کردن مسجد حدثنا
بندار نا ابو بکر الحنفی نا عبد الحمید بن جعفر عن ابیہ عن محمود بن لبید عن عثمان بن عفان قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یقول من بنی للہ مسجدا کسیکہ بنا کند برای خدا و طلب رضا و قصد عبادت حق تعالی مسجدی را بنی اللہ لہ مثلہ فی الجنۃ بنا کند خدای تعالی برای وی
خانہ مانند آن در بہشت در مماثلت در رفعت و وسعت و صفا و نفاست ولیکن بر اندازہ خانہای بہشت و الا مماثلت در خانہای دنیا

شرح ابی الطیب

قولہ جعلت لی الارض کلہا مسجدا و طہورا ای موضع سجود قال ابن بطال فدخل فی العموم المقابر و المرابض و الکنائس
و نحوہا انتہی ثم تکرہ الصلوۃ فیہا تنزیہا و قولہ طہورا بفتح الطاء اسم لما یتطہر بہ کالوضوء وغیرہ و المراد بہ انہ یتیمم
بہ فالظاہر انہ ما ارید بہ المبالغۃ فی الطہارۃ **قولہ** وہذا حدیث فیہ اضطراب بین الاضطراب بقولہ و روی
سفیان الخ وحاصلہ ان رواۃ عمرو بن یحیی اختلفوا علیہ فارسل سفیان فی روایۃ عنہ و اوصلہ حماد فی روایۃ عنہ و کذلک
اوصلہ محمد بن اسحق عن عمرو بن یحیی الا انہ قال بلفظ وعامۃ روایۃ عمرو بن یحیی عن ابی سعید عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم ولم یقل فیہ عن ابی سعید یعنی لم یجزم انہ رواہ مرفوعا بل اشار الی انہ روی عنہ مرسلا ایضا ثم قال
المصنف المرسل اثبت و اصح یعنی سندا و الا فالمتن صحیح **باب** ما جاء فی فضل بنیان المسجد **قولہ** من بنی للہ
مسجدا بنی اللہ لہ مثلہ فی الجنۃ **قولہ** للہ لاخراج ما بنی للریاء والسمعۃ ولذا قیل من کتب اسمہ علی بنائہ دل

قوت المغتذی

من بنی للہ مسجدا بنی اللہ لہ مثلہ فی الجنۃ قال ابن العربی یعنی مثلہ فی القدر و المساحۃ و قیل فی الجودۃ و الحصانۃ و طول
البقاء قال الحافظ ابو الفضل العراقی و ما صدر بہ کلامہ فی غایۃ البعد و یردہ ما فی روایۃ احمد بیتا اوسع منہ و کذلک ما حکاہ

عارضۃ الاحوذی

حدیث عائشۃ
فی ایجاب الغسل بالتقاء
الختانین و بین حدیث
عثمان و ابی فی نفی الغسل
الا بالانزال و حدیث
عثمان ضعیف لان
مرجعہ الی الحسین
بن ذکوان المعلم
یرویہ عن یحیی بن
ابی کثیر عن ابی سلمۃ
عن عطاء بن یسار
عن زید بن الجہنی
ولم یسمعہ من یحیی
و انما نقلہ لہ قال
یحیی بن ابی کثیر
و کذلک ادخلہ
البخاری عنہ بصیغۃ
المقطوع و ہذہ
علۃ و قد خولف
حسین فیہ عن
یحیی فرواہ غیرہ
موقوفا علی عثمان
ولم یذکر فیہ النبی
علیہ السلام و ہذہ
علۃ ثانیۃ و قد
خولف ایضا فیہ
ابو سلمۃ فرواہ
زید بن اسلم

باقی در صفحہ آیندہ

عارضۃ الاحوذی

عن عطاء بن يسار عن زيد بن خالد انه سال خمسة او اربعة من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فامروه بذلك ولو رفعه وهذه علة ثالثة وكم من حديث ترك البخاري اخراجه بواحدة من هذه العلل الثلاث فكيف بحديث اجتمعت فيه وحديث ابي ايوب يضعف التعلق به لانه قد صح رجوعه عما روى لما سمع علم مما كان اقوى منه ويحتمل قول البخاري الغسل احوط يعني في الدين من باب حديثين تعارضا فقدم الذي يقتضي الاحتياط في الدين وهو باب مشهور في اصول الفقه وشهير الاشبه في امامة الرجل او جماعة اثبت

شرح سراج احمد

وبہشت صورت ندارد و در حاشیہ دیگر آمده است اگرچہ مسجدی بود مانند آشیانہ گنجشک و این مبالغہ است در تنگی و خردی بعضی علما گفتہ اند کہ این حدیث متواتر است وفی الباب عن ابی بکر و عمر و علی و عبد الله بن عمرو و انس اخرجه المصنف و ابن عباس اخرجه ابن ابی شیبہ بلفظ ابنوا مساجدکم و اتخذوا ابنوا اما ابنیکم مشرفة و اخرجه الطبرانی فی الاوسط بلفظ من بنی مسجدا یراه الله بنی الله له بیتا فی الجنة وان مات من یومه غفر له ومن حفر قبرا یراه الله بنی الله له بیتا فی الجنة وان مات من یومه غفر له و عائشة اخرجه ابن ابی شیبة بلفظ من بنی مسجدا بنی الله له بیتا قیل و هذه المساجد التی فی طریق مکة قال و هذه المساجد التی فی طریق مکة و ام حبیبة و ابی ذر و عمرو بن عبسة و واثلة بن الاسقع و ابی هریرة اخرجه البیهقی و ابن عساکر و الطبرانی و ابن النجار بلفظ من بنی لله مسجدا یعبد الله فیه من مال حلال بنی الله له بیتا فی الجنة من در و یاقوت و جابر بن عبد الله اخرجه ابن ماجة بلفظ من بنی لله مسجدا کمفحص قطاة او اصغر بنی الله تعالی له بیتا فی الجنة قال ابو عیسی حدیث عثمان حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم قال من بنی لله مسجدا صغیرا کان او کبیرا خرد باشد آن مسجد یا بزرگ باشد بنی الله له بیتا فی الجنة درین حدیث لفظ مثله نیست و لفظ صغیرا کان او کبیرا زیاده است و این حدیث از انس بن مالک مروی است مصنف در تعلیقات آورده است حدثنا بذلک قتیبة بن سعید نا نوح بن قیس عن عبد الرحمن مولی قیس عن زیاد النمیری عن انس عن النبی صلی الله علیه وسلم بهذا و محمود ابن لبید قد ادرک النبی صلی الله علیه وسلم و محمود بن لبید تحقیق یافته صحبت آنحضرت را و محمود بن الربیع قد رای النبی صلی الله علیه وسلم و محمود بن ربیع که دیگر کس است تحقیق دیده آنحضرت را وهما غلامان صغیران مدنیان و این هر دو محمود کودکان خرد بودند مدنی

شرح ابی الطیب

ذلک منه علی علم اخلاصه انتهی هذا الاذان یقصد بکتابة اسمه نحو الدعاء والترحم واما المثلیة فبحسب الکمیة والزیادة بحسب الکیفیة فکم من بیت خیر من مائة بیت وقال ابن الجوزی مثله فی الاسم لا فی المقدار ای بنی الله له بیتا کما بنی بیتا فجزاؤه هذه الحسنة من جنس البناء لا من غیره مع ان التفاوت حاصل قطعا بالنسبة الی ضیق الدنیا وسعة العقبی ومن ثم روی احمد بنی الله له فی الجنة افضل منه ورواه الطبرانی بلفظ اوسع ویدل علی الافضلیة حدیث لموضع سوط احدکم فی الجنة خیر من الدنیا وما فیها وروی عن عائشة مرفوعا من بنی لله مسجدا ولو کمفحص قطاة بنی الله له بیتا فی الجنة ومفحص القطاة بفتح المیم محل تجثمه برجلیها وتصلحه لتبیض به بالارض وقال السیوطی معناه ان فضله علی بیوت الجنة کفضل المسجد علی بیوت الدنیا وقال بعض العلماء مثله فی الفضل والشرف والتوقیر لانه جزاء المسجد

قوت المغتذی

ثانیا لان بناء الجنة لا یخرب ولا یشعث وفی روایة لاحمد والطبرانی بنی الله له فی الجنة افضل منه وقال القرطبی لیست هذه المثلیة علی ظاهرها وانما یعنی انه یبنی له بثوابه بیتا اشرف واعظم وارفع وقال النووی یحتمل امرین احدهما ان یکون معناه مثله فی مسمی البیت واما صفته فی السعة وغیرها فمعلوم فضلها فانها ما لا عین رأت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر والثانی ان معناه ان فضله علی بیوت الجنة کفضل المسجد علی بیوت الدنیا عن عبد الرحمن مولی قیس لیس له عند المص غیر هذا الحدیث ولم یذکر له نسب ولا حال عن زیاد هو ابن عبد الله النمیری لیس له عند المصنف غیر هذا الحدیث ولا یعرف له روایة الا عن انس

بقیہ حواشی صفحہ ۳۲۱

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی کراھۃ ان یتخذ علی القبر مسجدا باب ست دربیان آنچہ آمدہ است کراہت اینکہ ساختہ شود برگور مسجدی حدثنا قتیبۃ ثنا عبد الوارث بن سعید عن محمد بن جحادۃ بضم جیم وتخفیف مہملہ ثقہ از خامسہ بود در سنہ احدی وثلثین ومائۃ وفات کرد عن ابی صالح عن ابن عباس قال لعن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زائرات القبور لعنت فرمود آنحضرت زیارت کنندگان قبور را از زنان کہ در زیارت قبور جزع وفزع ونوحہ وبکا وندبہ بسیار کنند وتحقیق این در زیارت القبور ذکر کردہ خواہد شد انشاء اللہ تعالی والمتخذین علیہا المساجد والسرج ولعنت فرمود آنحضرت گیرندگان قبور را مساجد ونماز بران گذارند ومی افروزند بران چراغہا وگرفتن چراغ بر قبور مکروہ است نزد امام ابی حنیفہ چنانکہ تحقیق این نیز کردہ خواہد شد انشاء اللہ تعالی قال وفی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ احمد وابن ماجۃ وعائشۃ رضی اللہ عنہا اخرجہ احمد قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن **باب** ما جاء فی النوم فی المسجد باب ست دربیان آنچہ آمدہ است در خواب کردن در مسجد حدثنا محمود بن غیلان نا عبد الرزاق نا معمر عن الزہری عن سالم عن ابن عمر قال کنا ننام علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی المسجد ونحن شباب گفت عبد اللہ بن عمر بودیم ماکہ خواب میکردیم در زمانہ آنحضرت در مسجد وحال آنکہ ما جوانان بودیم شباب بضم شین معجمہ وتشدید موحدہ جوانان قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد رخص قوم من اہل العلم فی النوم فی المسجد وتحقیق رخصت دادہ اند گروہی از اہل علم در خواب کردن در مسجد با کراہت چنانکہ مذہب حنفیہ است

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراھۃ ان یتخذ علی القبر مسجدا **قولہ** عن ابی صالح الذین رووا عن ابن عباس ممن یکنی ابا صالح سبعۃ **قولہ** لعن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الخ قیل ہذا کان قبل الترخص فلما رخص دخل فی الرخصۃ الرجال والنساء وقیل بل نہی النساء عن زیارۃ القبور باق لقلۃ صبرہن وکثرۃ جزعہن اذا رأین القبور کذا فی شرح السنۃ وقال السیوطی نسخ من ہذا الحدیث الزیارۃ وحدہا **قولہ** والمتخذین علیہا المساجد والسرج المراد من الاتخاذ ان یجعلہا قبلۃ یسجد الیہا فی الصلوۃ کالوثن واما من اتخذ مسجدا فی جوار صالح او صلی فی مقبرۃ من غیر قصد التوجہ نحوہ فلا حرج فیہ الا یری الی مرقد اسمعیل علیہ السلام فی الحجر فی المسجد الحرام والصلوۃ فیہ افضل والسرج جمع سراج النہی عنہ لانہ تضییع مال بلا نفع ویشبہ تعظیم القبور کاتخاذہا مساجد کذا فی المجمع **باب** ما جاء فی النوم فی المسجد

قوت المغتذی

عن محمد بن جحادۃ عن ابی صالح عن ابن عباس قال العراقی لم یرد فی شیء من السنن بیان اسم ابی صالح وقد ذکرہ ابن عبد البر ان الذین رووا عن ابن عباس من یکنی ابا صالح سبعۃ وہم ابو صالح السمان اسمہ ذکوان وابو صالح مولی ام ہانی اسمہ باذام وقیل باذان وقیل ذکوان ایضا وابو صالح البصری واسمہ میزان وابو صالح عبد الرحمن بن قیس وابو صالح مولی السفاح اسمہ عبید وابو صالح مولی ابن عباس اسمہ سمیع وابو صالح فیلویہ وقد اختلف فی تعیین الراوی لہذا الحدیث من المذکورین فقیل ہو مولی ام ہانی کذا ورد معینا فی مسند ابی داود الطیالسی وجزم بہ ابن عساکر فی الاطراف وتبعہ المزی وقیل ہو السمان وقیل ہو میزان جزم بہ ابن حبان فی موضعین من صحیحہ قال العراقی وقال فیہ یحیی بن معین ثقۃ مامون ولم یذکرہ المزی فی التہذیب لکونہ جعل ابا صالح راوی الحدیث ہو مولی ام ہانی لعن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زائرات القبور والمتخذین علیہا المساجد والسرج قال ابن العربی نسخ من ہذا الحدیث الزیارۃ وحدہا

عارضۃ الاحوذی

ہذا فمسائل ہذا الباب کثیرۃ لکنہ حضرنا منہا فی ہذہ العجالۃ اربع عشرۃ مسألۃ منثورۃ الاولی اذا غاب الذکر فی فرج امرأۃ غیر مثلاذ الثانیۃ اذا ادخلہ بیدہ فیہا مرغوما الثالثۃ اذا استدخلتہ وہو نائم وہذہ المسائل مسألۃ واحدۃ ترجع الی ادخالہ مع علم لذۃ ویجب علیہ الغسل لظاہر قولہ اذا التقی الختانان وجب الغسل الرابع اذا ادخل فی دبر وجب علیہ الغسل لانہ فرج مشتہی طبعا فوجب الغسل بمغیب الحشفۃ فیہ اصلہ القبل الخامسۃ اذا اولجہ فی فرج بہیمۃ فہو مثلہ السادسۃ اذا غیبہ فی میت وجب علیہ

شرح سراج احمد

قال ابن عباس لا یتخذہ مبیتا ومقیلا گفت ابن عباس گرفته نشود مسجد جای خواب شب و جای خواب روز وذهب قوم من اهل العلم الی قول ابن عباس ورفته اند گروهی از اهل علم بسوی قول ابن عباس که عدم جواز بیت ومقیل ست باب ما جاء فی کراهة البیع والشراء وانشاد الضالة والشعر فی المسجد باب ست در بیان آنچه آمده است در کراهت بیع وشراء وجستن اشیای گم شده وخواندن شعر در مسجد حدثنا قتیبة نا اللیث عن ابن عجلان عن عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده عن رسول الله صلی الله علیه وسلم عمرو روایت میکند از پدر خود که شعیب ست وشعیب روایت میکند از جد عمرو که محمد بن عبد الله بن عمرو بن العاص ست یا از جد خود که عبد الله بن عمرو بن العاص ست بر تقدیر اول حدیث مرسل باشد و بر تقدیر ثانی حدیث منقطع باشد و شعیب تیافته است جد خود را انه نهی عن تناشد الاشعار فی المسجد بدرستیکه آنحضرت منع فرمود از خواندن شعرها در مسجد مراد از شعر زور و باطل ست که خواندن آن نار وا ست در مسجد که مکان طاعت و عبادت ست اما شعر که در توحید حق سبحانه وتعالی ونعت آنحضرت یا بیان وی ومواعظ ونصائح باشد بهمه حال و در همه جا محمود و مستحسن باشد و آنحضرت صلی الله علیه وسلم برای حسان که مدح وی و هجو دشمنان وی میگفت در مسجد منبری برپا میکرد و میفرمود که روح قدس تائید میکند حسان را مادام که مخاصمت میکند از پیغمبر خدا وعن البیع والشراء فیه ونهی میکرد از فروختن وخریدن در مسجد و دیگر معاملات هم برین قیاس ست و در تصحیح نسخه والاشتراء فیه آمده است

شرح ابی الطیب

قوله لا یتخذہ مبیتا ومقیلا ای لا یداوم النوم فیه فلا یعارض الاول علی ان الاول کالمرفوع بل ثبت رفع مثله فی قضیة نوم علی رض فی المسجد وقول النبی صلی الله علیه وسلم له قم ابا تراب قم ابا تراب **باب** ما جاء فی کراهة البیع والشراء وانشاد الضالة والشعر فی المسجد الانشاد رفع الصوت والمراد رفع الصوت بطلب الضالة او بالشعر ومناسبة الترجمة للباب بالنظر الی انشاد الضالة لما فی روایة بریدة من التصریح بذلك فلا یرد انه لا ذکر لانشاد الضالة فی الحدیث ولا فی الباب کما توهم اخرجه مسلم فی صحیحه عن بریدة رضی الله عنه قال انشد رجل فی المسجد فقال من دعا الی الجمل الاحمر فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا وجدت انما بنیت المساجد لما بنیت له ومعناه من وجده فدعا الیه صاحبه لیاخذه کذا فی تیسیر الاصول **قوله** عن تناشد الاشعار ای المذمومة والتناشد ان ینشد کل واحد صاحبه ینشد لنفسه او لغیره افتخارا او مباهاة او علی وجه التفکه بما یستطاب منه بما ترکن الیه النفس فهو مذموم واما ما کان منه فی مدح الحق واهله وذم الباطل وذویه او کان تمهید القواعد الدین او ارغام المخالفیه فهو خارج عن الذم نقله الطیبی منه وقال ابن مالك النهی عن ذلك خاص بغیر الشعر الحسن لان حسانا انشد بحضرة النبی صلی الله علیه وسلم فی المسجد **قوله** وعن البیع والشراء فیه جوزه علماؤنا للمعتکف بغیر احضار المبیع عند الضرورة

قوت المغتذی

قال ابن عباس لا یتخذہ مبیتا ومقیلا رواه ابن ابی شیبة فی المصنف ان رجلا قال لابن عباس انی نمت فی المسجد الحرام فاحتلمت قال اما ان تتخذه مبیتا او مقیلا فلا

عارضة الاحوذی

الغسل لعموم الحدیث وقال ابو حنیفة لا یجب فی المسألتین جمیعا لانه معنی غیر مقصود فکان بمنزلة ایلاج الاصبع وما قلناه اصح لما قدمناه السابعة لا یعاد غسل المیتة ان کانت غسلت قبل ذلك وبه قال بعض اصحاب الشافعی وقال بعضهم یعاد والاول اصح لان التکلیف ساقط عنها فلا یعتبر حکم فیها لها والتعبد به للحی من غسلها قد انقضی علی وجهه الثامنة اذا استدخلت المرأة ذکر بهیمة فهو مثل وطئ الرجل البهیمة التاسعة اذا کان مقطوع الکمرة فانظر فان غیب مثل الکمرة وجب الغسل وان غیب اقل من مقدارها لم یجب الغسل لانه لو غیب بعض الحشفة لم یجب علیه

شرح سراج احمد

وان يتحلق الناس فيه يوم الجمعة قبل الصلوة دنہی کرد از حلقہ کردہ نشستن مردم روز جمعہ پیش از نماز مسجد اگرچہ برای مذاکرہ علم وشغول بذکر باشد ودربیان سبب نہی چند وجہ گفتہ اند یکی آنکہ تحلق مخالف ہیأت اجتماع مصلیان ست ودیگر آنکہ اجتماع برای نماز جمعہ کاری بزرگ ست کہ تا ازان فارغ نشوند مشغول شدن بکاری دیگر گنجایش ندارد وتحلق پیش ازان موہم غفلت ست وباین دو وجہ مخصوص تحلق در وقت خطبہ نباشد سوم آنکہ وقت انصات واشتغال باستماع خطبہ وتوجہ بآن ست وباین وجہ مراد نہی از تحلق نزد خطبہ باشد ونیز نہی در دو وجہ اول تنزیہی باشد ودر سوم تحریمی وفي الباب عن ابي بريدة اخرجه مسلم وابوداود وابن ماجة وہكذا روی ابن عمر اخرجه الاربعة والحاكم وجابرا اخرجه عبد الرزاق وانس اخرجه عبد الرزاق وابن حبان والنسائی بعضی احادیث کہ در فضل وآداب مسجد وارد اند ایراد مینماید تا تذکیر باشد بمسلمانان اخرج عبد الرزاق عن جابر قوموا الاتر قيدوا في المسجد واخرج مسلم وابن ماجة واحمد عن ابي ذر قال عرضت على اعمال امتي حسنها وسيئها فرأيت في محاسن اعمالها اماطة الاذى عن الطريق ورأيت في سيئ اعمالها النخاعة في المسجد لم تدفن واخرج ابن ماجة عن ابن عمر خصال لا ينبغي في المسجد لا يتخذ طريقا ولا يشهر فيه سلاح ولا يقبض فيه بقوس ولا ينثر فيه نبل ولا يمر فيه بلحم ني ولا يضرب فيه حد ولا يقتص فيه من احد ولا يتخذ سوقا واخرج سعيد بن منصور عن رجل من بني حنظلة اذا وجدت القملة في المسجد فلقها في ثوبك حتى تخرج واخرج ابن ماجة عن واثلة جنبوا مساجدنا المطاهر وجمروها في الجمع واخرج الديلمي في الفردوس عن انس الضحك في المسجد ظلمة في القبر واخرج النسائي عن انس من اشراط الساعة ان يتباهي الناس في المساجد اخرج الشيرازي في الالقاب عن ابي امامة الا يستطيع احدكم اذا خرج الى المسجد ان يخرج برقة انفه قيل وما برقة انفه قال المخاط واخرج الديلمي عن انس اذا هم العيدان يبزق في المسجد اضطربت اركانه وانزوى كما تنزوي الجلدة في النار فان بزق ابتلعها اخرج احمد سنة اثنين وسبعين دارا وكتب له بها الفي الف حسنة اخرج احمد عن رجل من الانصار اذا وجد احدكم القملة في ثوبه فليصرها ولا يلقها في المسجد واخرج الديلمي عن ابي هريرة كل كلام في المسجد لغو الا القرآن وذكر الله او مسألة عن خير او اعطاء اخرج الطبراني عن نافع بن جبير بن مطعم لا تسل السيوف في المساجد ولا ينثر النبل

شرح ابي الطيب

قوله وان يتحلق الناس فيه يوم الجمعة قبل الصلوة اي نهى ان يجلس الناس على هيأة الحلقة يقال تحلق القوم اذا جلسوا حلقة حلقة وعلة النهي ان القوم اذا تحلقوا فالغالب عليهم التكلم ورفع الصوت واذا كانوا كذلك لا يستمعون الخطبة وهم مامورون باستماعها وقال بعضهم ان النهي يحتمل المعنيين احدهما ان تلك الهيأة تخالف اجتماع المصلين والثاني ان الاجتماع للجمعة خطب جليل لا يسع من حضرها ان يهتم بما سواها حتى يفرغ والتحلق موهو للغفلة عن الامر الذي ندبوا اليه وقال السيوطي حمله الجمهور على الكراهة وذلك لانه ربما قطع الصفوف مع كونهم مامورين بالتبكير يوم الجمعة والتراص في الصفوف الاول فالاول وقال الطحاوي اذا عم المسجد وغلبه فهو مكروه وغير ذلك لا بأس به انتهى

قوت المغتذي

وان يتحلق الناس فيه يوم الجمعة قبل الصلوة حمله الجمهور على الكراهة وذلك لانه ربما قطع الصفوف مع كونهم مامورين بالتبكير يوم الجمعة والتراص في الصفوف الاول فالاول وقال الطحاوي اذا عم المسجد وغلبه فهو مكروه وغير ذلك فلا بأس به

عارضة الاحوذي

الغسل وهي المسألة العاشرة لان الحكم انما تعلق بمغيب الحشفة فلا يقوم في ذلك البعض مقام الكل الحادية عشر اذا اولج في دبر خنثى مشكل وجب الغسل لانك ان قدرته رجلا او امرأة بالوطي في الدبر يوجب الغسل الثانية عشر اولج في قبل خنثى مشكل فيحتمل ان يكون رجلا فيكون ذلك عضوا زائدا فلا يجب عليه الغسل ويحتمل ان يكون امرأة فيجب الغسل فان الغيت الشك اسقطت الغسل وان اعتبرته اوجبت الغسل الثالثة اذا لف ذكره في خرقة فاولجه في فرج المرأة قال لي شيخنا ابو بكر محمد بن الوليد الفهري الزاهد فيه ثلاثة اوجه مختلفة احدها

شرح سراج احمد

فی المساجد ولا یحلف بالله فی المساجد ولا تمنع القائلة فی المساجد مقیما ولا ضیفا ولا یلیق بالتماثیر ولا تزین بالقواریر فانما بنیت بالامانة وشرفت بالکرامة اخرج عبد الرزاق عن جابر اتانا رسول الله صلی الله علیه وسلم ونحن مضطجعون فی مسجده فضربنا بعسیب کان فی یده وقال قوموا لا ترقدوا فی المسجد وفیه عثمان الانصاری متروک باتفاق قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن عمرو بن العاص حدیث حسن وعمرو بن شعیب هو ابن محمد بن عبد الله بن عمرو بن العاص قال محمد بن اسمعیل یعنی امام بخاری دیدیم احمد واسحق وذکر غیرهما دیدم امام احمد واسحق را وذکر کرده غیر هر دو دیگران را احتجاج میکنند بحدیث عمرو بن شعیب که حجت میگرفتند بحدیث عمرو بن شعیب قال محمد گفت امام بخاری وقد سمع شعیب بن محمد عن عبد الله بن عمرو وتحقیق شنیده و سماع دارد شعیب از جد خود که عبد الله بن عمرو بن العاص است قال ابو عیسی ومن تکلم فی حدیث عمرو بن شعیب انما ضعفه لانه یحدث عن صحیفة جده گفت مصنف وکسیکه سخن کرده در حدیث عمرو بن شعیب از جهت آنکه تضعیف عمرو کرده بلکه از برای آنکه او حدیث کرده از صحیفه ونوشته شده جد خود وکانهم رأوا انه لم یسمع هذه الاحادیث من جده گویا که محدثین اعتقاد کرده اند که پدر ستیکه عمرو نشنیده این حدیثها را از جد خود اگر از جد خود شنیده بودی چرا در صحف دیده تحدیث میکرد قال علی بن عبد الله وذکر عن یحیی بن سعید انه قال گفت علی بن عبد الله ذکر کرد از یحیی بن سعید که بدرستیکه او گفت حدیث عمرو بن شعیب عندنا واه حدیث عمرو بن شعیب نزد ما اهل حدیث واهی است وقد کره قوم من اهل العلم البیع والشراء فی المسجد وبه یقول احمد واسحق وقد روی عن بعض اهل العلم من التابعین رخصة فی البیع والشراء فی المسجد یعنی بیع وشرا در مسجد مکروه است نزد امام احمد واسحق وتحقیق ثابت کرده شده است از بعضی اهل علم رخصت در بیع وشرا در مسجد وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم فی غیر حدیث رخصة فی انشاد الشعر فی المسجد وتحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت در بسیار حدیثها رخصتی در آواز برداشتن بخواندن اشعار در مسجد **باب ما جاء** فی المسجد الذی اسس علی التقوی باب است در بیان آنچه آمده است در فضیلت وتوابی در حق مسجدیکه بنا کرده شده بر تقوی حدثنا قتیبة

شرح ابی الطیب

قوله فی غیر حدیث رخصة قال العراقی یجمع بینها وبین احادیث النهی ان یحمل النهی علی التنزیه وتحمل الرخصة علی بیان الجواز او تحمل الرخصة علی الشعر الحسن ویحمل النهی علی التفاخر انتهی وقد قدمنا ما فیه الغنیة **باب** ما جاء فی المسجد الذی اسس علی التقوی

قوت المغتذی

وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم فی غیر حدیث رخصة فی انشاد الشعر قال ابن العراقی یجمع بینها وبین احادیث النهی بوجهین احدهما ان یحمل النهی علی التنزیه وتحمل الرخصة علی بیان الجواز والثانی ان تحمل احادیث الرخصة علی الشعر الحسن المأذون فیه کهجاء حسان للمشرکین ومدحه صلی الله علیه وسلم وغیر ذلک ویحمل النهی علی التفاخر والهجاء ونحو ذلک انتهی وقال الماوردی والرویانی فی آخر باب حد الشرب لعل الحدیث فی المنع من انشاد الشعر فی المسجد محمول علی ما فیه هجو او مدح بغیر حق فانه علیه الصلوة والسلام مدح وانشد مدحه فی المسجد فلم یمنع منه وقال ابن بطال لعله فیما یتشاغل الناس به حتی یکون کل من فی المسجد یغلب علیه کما تأول ابو عبید قوله لان یمتلی جوف احدکم قیحا خیر له من ان یمتلی شعرا انه الذی یغلب علی صاحبه

عارضة الاحوذی

لا یوجب الغسل والثانی یوجبه والثالث ان کان فی خرقة رقیقة اوجبه وان کانت کثیفة لم یوجبه وهذا الاشبه بمذهبنا والله اعلم الرابعة عشر اذا انتقل المنی ولم یظهر لم یوجب غسلا وقال احمد بن حنبل یوجب الغسل لان الشهوة قد حصلت بانتقاله فوجب الغسل کما لو ظهر وهذا ضعیف لان الشهوة وان کانت حصلت لم تکمل ولانه حدث فلا تلزم الطهارة الا بظهوره کسائر الاحداث الخامسة عشر اذا جومعت بکر فحملت وجب الغسل علیها لان المرأة لا تحمل حتی تنزل افادنا شیخنا الامام الفهری اشارة وجوب الغسل بالتقاء الختانین بالاضافة

شرح سراج احمد

ثنا حاتم بن اسمعیل عن انیس بن ابی یحیی الاسلمی و اسم ابی یحیی سمعان اخو محمد ثقة من السابعة عن ابیه ابی یحیی سمعان ابو یحیی الاسلمی مولاہم المدنی لا باس به من الثالثة عن ابی سعید الخدری قال امتری رجل من بنی خدرة و رجل من بنی عمرو بن عوف گفت ابو سعید خدری در شک افتاد مردی از قبیله خدره و دیگر مردی از قبیله عمرو بن عوف فی المسجد الذی اسس علی التقوی در حق مسجدے که بنا کرده شد بر تقوی یعنی کدام مسجد است که در شان او المسجد اسس علی التقوی نازل شد فقال الخدری هو مسجد رسول الله صلی الله علیه وسلم پس گفت مرد خدری آن مسجد نبوی است علیه الصلوة والسلام وقال الآخر و گفت مرد دوم که از قبیله عمرو بن عوف بود هو مسجد قباء آن مسجد قبا است بضم قاف و فتح موحده ممدود و نام موضعی است

شرح ابی الطیب

قوله امتری رجل من بنی خدرة الخ ای تباحثا و تنازعا بسبب شك وقع لهما فی القاموس ماراه مماراة و مراء و امتری فیه و تماری شك والمریة بالكسر والضم الشك والجدال

قوت المغتذی

عن انیس بن ابی یحیی عن ابیه لیس لهما عند المصنف الا هذا الحدیث وهما ثقتان و اسم ابی یحیی سمعان الاسلمی مولاهم عن ابی سعید الخدری قال امتری رجل من بنی خدرة و رجل من بنی عمرو بن عوف فی المسجد الذی اسس علی التقوی الحدیث قال العراقی هذا صریح فی ان المراد بالمسجد الذی اسس علی التقوی مسجد النبی صلی الله علیه وسلم بالمدینة و ظاهر غیره من الاحادیث انه مسجد قباء و قال ابن عطیة فی تفسیره انه الذی یلیق بالقصة قال الا ان ذلك القول روی عن رسول الله صلی الله علیه وسلم ولا نظر مع الحدیث انتهی قال و قد اختلف الصحابة والتابعون فی ذلك فذهب زید بن ثابت و ابن عمر و ابو سعید الخدری الی انه مسجد المدینة و هو قول سعید بن المسیب و مالك بن انس و ذهب ابن عباس و عروة بن الزبیر و سعید بن جبیر و قتادة و عطیة العوفی الی انه مسجد قباء والاول اولی لموافقته للاحادیث الصحیحة و خالف فی ذلك ابن العربی فذکر الآیة ثم قال الاختلاف انهم اهل قباء والامر مشهور عند الصحیح عن جماعة لا یحصون عددا فهو اولی من العمل بحدیث یرویه انیس بن ابی یحیی عن ابیه و روایة ما قلنا اولی ثم استدل بحدیث عائشة فی قصة الهجرة قال العراقی و انیس و ابو یحیی ثقتان لم ینفردا به فقد رواه مسلم من حدیث عبد الرحمن بن ابی سعید و ابی سلمة بن عبد الرحمن عن ابی سعید کما تقدم و قصة الهجرة من قول عائشة ولم تشهد القصة و حدیث ابی سعید من قوله صلی الله علیه وسلم فهو ارجح قال فان قیل هل یمکن اعمال الاحادیث الدالة علی ان المراد مسجد المدینة والاحادیث الاخر مع نظم اول الآیة و آخرها ام یصار الی الترجیح لتعذر الجمع فالجواب انه یمکن ان یقال ان الضمیر فی قوله فیه الثانیة یحتمل عوده الی مسجد المدینة لان کثیرا من الانصار کان یصلی مع النبی صلی الله علیه وسلم من بنی عمرو بن عوف و غیرهم حتی کان معاذ یصلی معه العشاء ثم یرجع فیؤم قومه و هذا الجواب فیه بعد و یحتمل ان یقال ان المسجد الموصوف بکونه اسس علی التقوی من اول یوم یصدق علی کل من المسجدین لان کلا منهما اسسه النبی صلی الله علیه وسلم علی التقوی فاسس مسجد قباء فی اول قدومه حین نزل فی بنی عمرو بن عوف ثم حین دخل المدینة اسس مسجده صلی الله علیه وسلم و یمکن ارادة کل من المسجدین بالآیة و عین النبی صلی الله علیه وسلم مسجد المدینة لفضله علی مسجد قباء و عدم قوله اسس علیه ثم اعاد الضمیر الی مسجد قباء من غیر ذکره لکونه اخل بوصفه فی مسجد اسس علی التقوی کقوله تعالی و تعزروه و توقروه و تسبحوه بکرة و اصیلا فالضمیر فی قوله تعزروه و توقروه یعود الی الرسول صلی الله علیه وسلم والضمیر فی قوله و تسبحوه یعود الی الله تعالی وان لم یمیز فی اللفظ بین الضمیرین و فی هذا الجواب ایضا نظر و اذا تعذر الجمع فیصار الی الترجیح والاحادیث فی کون المراد مسجد المدینة اصح و اصرح انتهی

عارضة الاحوذی

الی خروج المائع کوجوب الوضوء لان الذکر بالاضافة الی خروج البول و علیه یرکب حکمه و دلیلا و اتفاقا و اختلافا و تعلیلا و تفریعا فتمه

باب من یستیقظ فیری بللا ولا یذکر احتلاما القاسم بن محمد عن عائشة سئل رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الرجل یجد البلل ولا یذکر احتلاما قال یغتسل و عن الرجل یری انه قد احتلم ولم یجد بللا قال لا غسل علیه قالت ام سلمة یا رسول الله هل علی المرأة تری ذلك غسل قال ان النساء شقائق الرجال اسناده قد بین ابو عیسی ضعفه لانه مخرج من طریق عبد الله

عارضة الاحوذی

ابن عمر العمری وهو
ضعیف ولکن قد بینا
ذلك من فعل عمر فی
الموطأ غریبة الاحتلام
رؤیة الحلم فی النوم
وهو الماء الذی یخرج
من الرجل فیدل
علی کمال حلمه وعقله
احکامه من رای
فی ثوبه بللا فلا یخلو
ان ینام فیه ولا ینام
فان لم ینم فیه فلا شیء
علیه وان نام فیه
فلا یخلو ان یتیقن
انه احتلام او یشك
فیه هل هو احتلام
ام لا وجب علیه الغسل
او استحب علی القول
بالغاء الشك واستعماله
وان تیقن انه احتلام
فلا یخلو ان یذکر انه
احتلم او لا یذکر فان
ذکر فلا خلاف انه
یغتسل وان لم یذکر
احتلاما فقد اختلف
فی ذلك العلماء
فذهب جمیع العلماء
الی انه یجب علیه الغسل

شرح سراج احمد

در محله بنی عمرو بن عوف حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم اول که بحوالی مدینه رسید بمحله قبا فرود آمد چهارده روز آنجا اقامت فرمود ودوران ایام اساس مسجد قبا افگند وآن اول مسجدیست در مدینه که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آنجا نماز گذارده فاتیا رسول الله صلی الله علیه وسلم فی ذلك پس آمدند هر دو مرد آنحضرت را در پرسیدن آن و پرسیدند از آنحضرت فقال هو هذا این فرمود آن مسجد این است یعنی مسجد که مراد است آنحضرت مسجد شریف خود را وفی ذلك خیر کثیر و در این مسجد خیر بسیار است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا ابو بکر عن علی ابن عبد الله قال سألت یحیی بن سعید عن محمد بن ابی یحیی الاسلمی فقال لم یکن به باس گفت ابو بکر بن خلاد سوال کردم یحیی بن سعید را

شرح ابی الطیب

قوله فقال هو هذا یعنی مسجده ای قال رسول الله صلی الله علیه وسلم المسجد الذی اسس علی التقوی هو مسجدی هذا قال العراقی هذا تصریح فی ان المراد بالمسجد الذی اسس علی التقوی مسجد النبی صلی الله علیه وسلم بالمدینة وظاهر غیره من الاحادیث انه مسجد قبا انتهی وقد اختلف الصحابة والتابعون فی ذلك فذهب زید بن ثابت وابن عمر وابو سعید الخدری الی انه مسجد المدینة وهو قول سعید بن المسیب ومالك بن انس وذهب ابن عباس وعروة بن الزبیر وسعید بن جبیر وقتادة وعطیة العوفی الی انه مسجد قبا والاول اصح لموافقته للاحادیث الصحیحة وخالف فی ذلك ابن العربی فذكر الآیة ثم قال لا خلاف انهم اهل قبا والامر مشهور هذا صحیح عن جماعة لا یحصرون عددا فهو اولی من العمل بحدیث یرویه ابن ابی یحیی عن ابیه ورواة ما قلنا اولی منه ثم استدل بحدیث عائشة فی قصة الهجرة قال العراقی وانیس وابوه ثقتان ولم ینفرد به بل رواه مسلم من حدیث عبد الرحمن بن ابی سعید وابی سلمة بن عبد الرحمن عن ابی سعید کما تقدم وقصة الهجرة من قول عائشة ولم تشهد القصة وحدیث ابی سعید من قوله صلی الله علیه وسلم فهو ارجح قال فان قیل هل یمکن اعمال الاحادیث الدالة علی ان المراد مسجد المدینة والاحادیث الاخر مع نظم اول الآیة وآخرها او یصار الی الترجیح لتعذر الجمع فالجواب انه یمکن ان یقال ان الضمیر فی قوله فیه الثانیة یحتمل عوده الی مسجد المدینة لان کثیرا من الانصار کان یصلی مع النبی صلی الله علیه وسلم من بنی عمرو بن عوف وغیرهم حتی کان معاذ یصلی معه العشاء ثم یرجع الی قومه وهذا الجواب فیه بعد ویحتمل ان یقال ان المسجد الموصوف بکونه اسس علی التقوی من اول یوم یصدق علی کل من المسجدین لان کلا منهما اسسه النبی صلی الله علیه وسلم علی التقوی فاسس مسجد قبا اول قدومه حین نزل فی بنی عمرو بن عوف ثم حین دخل المدینة اسس بها مسجده ویمکن ارادة کل من المسجدین بالآیة وعین النبی صلی الله علیه وسلم مسجد المدینة لفضله علی مسجد قباء وصدق الآیة علیه ثم اعاد الضمیر علی مسجد قباء من غیر ذکره لکونه داخلا فیه بوصفه فی مسجد اسس علی التقوی کقوله تعالی وتعزروه وتوقروه یعود الی الرسول صلی الله علیه وسلم والضمیر فی قوله وتسبحوه یعود الی الله تعالی وان لم یمیز فی اللفظ بین الضمیرین وفی هذا الجواب ایضا نظر واذا تعذر الجمع فیصار الی الترجیح والاحادیث فی کون المراد مسجد المدینة اصح واصرح انتهی کذا نقله فی قوت المغتذی علی جامع الترمذی وقال بعض المدققین یمکن الجمع بان یراد بالمسجد الذی اسس علی التقوی کل من المسجدین کما ذکره فی الاحتمال الثانی ویراد

قوت المغتذی

حدثنا ابو بکر هو عبد القدوس بن محمد بن عبد الکبیر بن شعیب بن الحبحاب الحبحابی العطار البصری

شرح سراج احمد

از حال محمد بن ابی یحیی پس گفت یحیی بن سعید نیست بمحمد بن ابی یحیی بیج باکی یعنی ثقہ است واخوہ انیس بن ابی یحیی اثبت منہ و برادر محمد بن ابی یحیی کہ انیس بن یحیی است استاد حاتم بن اسمعیل ثابت ترست از محمد بن ابی یحیی **باب** ما جاء فی الصلوۃ فی مسجد قباء باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در فضیلت گذاردن نماز در مسجد قباء حدثنا محمد بن العلاء ابو کریب وسفیان بن وکیع قالا نا ابو اسامۃ عن عبد الحمید بن جعفر نا ابو الابرد مولی بنی خطمۃ ابرد بفتح ہمزہ وسکون موحدہ و راو دال مہملہ وخطمہ بفتح خای معجمہ وسکون طای مہملہ ومیم مدنی مقبول از ثالثہ بود وانہ سمع اسید بن ظہیر الانصاری باید دانست کہ ابو الابرد شنید اسید بن ظہیر بن رافع انصاری اوسی را وپدر او برادر او ہر دو صحابی بود ند در خلافت مروان وفات یافت و پدر ولفظ تبصغیر است وکان من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم یحدث عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و بود اسید از صحابہ کہ روایت از آنحضرت کردہ قال الصلوۃ فی مسجد قباء کعمرۃ و مو

شرح ابی الطیب

بالتطہیر الذی یحبہ اہل المسجد المؤسس علی التقوی الصادق علی الاثنین ما ہو اعم من الحسی الصادق علی الاستنجاء بالماء بعد الحجر وعلی غسل الجنابۃ وعلی المعنوی الذی ہو التطہیر من المعاصی والخصال المذمومۃ فان الذی علیہ المحققون من اہل الکشف وبعض اہل النظر ہو انہ ما من کلمۃ من کلمات القرآن مما یکون لہ فی اللسان عدۃ معان الا وکلہا مقصودۃ للحق تعالی اذا کان مما لا یحیلہ العقول السلیمۃ ولا تہدم رکنا من ارکان الشریعۃ وان کان بعض تلک المعانی انسب بذلک الموضع من بعض لقرائن الاحوال کاسباب النزول وسیاق الآیۃ والقصۃ وغیر ذلک ولا شک ان ارادۃ المسجدین بمسجد اسس علی التقوی وکذلک ارادۃ التطہیر الحسی والمعنوی بالتطہیر موافق للغۃ غیر مناف لشیء من قواعد الشریعۃ فلیحمل علیہ فانہ بہ یحصل اعمال الصنفین من الاحادیث اعنی الصنف الدال علی انہ مسجد المدینۃ والدال علی انہ مسجد قباء وبہ ینتظم اول الآیۃ وآخرہا لان اہل کل من المسجدین متصفون بانہم یحبون ان یتطہروا تطہیرا معنویا وحسیا غایۃ الامر ان اہل قباء زادوا الحسی ایضا وکل من المسجدین احق ان تقوم فیہ من مسجد الضرار وان تفاوتت مراتبہما فان ذلک غیر قادح فالتنصیص علی مسجد المدینۃ عند التنازع لکونہ الفرد الاکمل فہو احق منہما ودلالۃ سیاق الاحادیث والقصۃ علی انہ مسجد قباء لکونہ احق من مسجد الضرار فکل منہما علی التقوی وکل منہما احق ان یقوم فیہ من مسجد الضرار وان کان احدہما احق من الآخر وکل منہما فیہ رجال یحبون ان یتطہروا اما معنویا فقط او معنویا وحسیا وعلی ہذا فلا تعذر فی الجمع ولا حاجۃ الی المصیر الی الترجیح وباللہ التوفیق ولی الہدایۃ والتوضیح والحمد للہ رب العالمین انتہی **قولہ** وفی ذلک خیر کثیر ای فی مسجد قباء خیر کثیر

قوت المغتذی

ابو الابرد قال العراقی بفتح الہمزۃ وسکون الموحدۃ وفتح الراء وآخرہ دال مہملۃ ولیس لہ عند المص الا ہذا الحدیث ولا یعرف اسمہ ولا یعرف روی عنہ الا عبد الحمید بن جعفر وقد ذکرہ فی الکنی فیمن لا یعرف اسمہ ابو احمد الحاکم فی الکنی وابن ابی حاتم فی الجرح والتعدیل وابن حبان فی الثقات ولم یذکرہ النسائی فی الکنی وانہ لا یذکر فی کتابہ من اصحاب الکنی الا من عرف اسمہ غالبا قال واما قول المص اسمہ زیاد وتبعہ المزی علی ذلک فالظاہر انہ وہم التبس علیہ بابی الابرد الحارثی فانہ اسمہ زیاد اسید بن ظہیر بضم اولہما لہما صحبۃ واسم جدہ رافع الصلوۃ فی مسجد قباء بالمد یذکر ویؤنث

عارضۃ الاحوذی

وقال الشافعی متی رای الماء الدافق ولم یذکر احتلاما فلا یجب علیہ الغسل ولکنہ یستحب واختلف اصحابنا فی تاویلہ فمنہم من قال معناہ انہ ثوب یلبسہ ہو وغیرہ ومنہم من قال بہ مطلقا وکذلک یروی عن مجاہد والصحیح وجوب الغسل اذا لم یلبسہ غیرہ لانہ یقطع علی انہ منہ والنسیان ممکن وعدم الشعور ایضا ممکن فلا یترک الیقین وجوب الغسل للشک فی النسیان واما اذا لبسہ ہو وغیرہ ممن یحتلم فلا یجب علیہ الغسل ولکنہ یستحب بجواز ان یکون ہو المحتلم **تحقیق** لا یری الشافعی بخروج المنی من غیر شہوۃ غسلا فلذلک اسقطہ ہہنا ولاصحابنا فیہ خلاف

عارضة الاحوذي

باب في المني والمذي

عبد الرحمن بن ابي ليلى عن علي سالت رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم عن المذي فقال من المذي الوضوء ومن المني الغسل صحيح حسن غريبه قال الاموي سعيد ابن يحيى اللغوي المذي والمني والودي مشددات الياء وقال ابو عبيد الصواب ان المني وحده مشدد الياء والباقيان مخففان والمذي بذال معجمة والودي بدال مهملة والفعل منه يقال ودى بدال مهملة ومذى وامذى بذال معجمة وامنى من المني فالمذي ارق ما يكون من النطفة يخرج عند الممازحة والتقبيل والمني الماء الدافق وهو غاية اللذة ابيض ثخين وهو من المرأة اصفر رقيق

شرح سراج احمد

آنحضرت نماز گذاردن در مسجد قبا ہمچو ثواب عمرہ است قبا بضم قاف و در آخر ہمزہ نام موضعی ست کہ این مسجد در او ست در حوالی مدینہ و آن مسجدی ست کہ در اول ہجرت پیش از در آمدن مدینہ بنا کردہ شد و بقول مشہور مسجد کریمہ کہ لمسجد اسس علی التقوی من اول یوم در شان او ست یعنی چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم پیش از در آمدن بداخل مدینہ نزول برکت شمول فرمود در محلہ بنی عمرو بن عوف کہ ساکن قبا بودند واقع شد بمدت سہ روز یا زیادہ علی اختلاف الروایات ہمدرین مواضع اقامت نمود تاسیس مسجد قبا فرمود و بروایتی ہم اہل قبا التماس نمودند کہ مسجدی برای ایشان بنا فرماید اشارت بصحابہ کرام فرمود کہ یکی از شما برین ناقہ من سوار شود و بگرداند ابوبکر صدیق برخاست و بر پشت ناقہ نشست ناقہ برنخاست بعد از وی عمر فاروق سوار شدہ نیز برنخاست بعد از ان علی مرتضی برخاست ہمین کہ پای در رکاب آورد ناقہ برجست فرمود زمامش او را رہا کن کہ وی ماموریست ہر جا کہ گردد آخر ہم بر مدار سیر ناقہ مسجد قبا بنا فرمود و باہل قبا امر فرمود تا سنگہا جمع کردند پس بعنزہ کہ در دست داشت خطی برای تعیین قبلہ برکشید و سنگی بدست مبارک برگرفت و بر موضع بنا نہاد و باصحاب کرام نیز امر کرد تا ہر کدام سنگی بترتیب نہادند و آنکہ در بعضی روایات آمدہ کہ جبرئیل آمد و تعیین جہت کعبہ نمود این مگر در بنای دیگر باشد کہ بعد از تحویل قبلہ وقوع یافتہ والا قبلہ در ان زمان بجانب بیت المقدس بود بروایت ثقات ثابت شدہ کہ آنحضرت بذات شریف خود سنگ برای بنای این مسجد می کشید و صفہ کہ در صحن این مسجد ست گویند جای نشست ناقہ آنحضرت ست صلی اللہ علیہ وسلم و سید سمہودی در تاریخ مدینہ نوشتہ است و طول و عرض مسجد قبا شصت و شش ذراع ست و گفتہ اند کہ بعضی از ان در جانب منارہ از زیادت عثمان بن عفان ست رضی اللہ عنہ و عمر بن عبد العزیز بر طرح بنای مسجد اعظم نبوی در بنای آن نیز تزئین و تکلیف نمودہ بود چون بطول زمان منہدم شد بعد از ان ملوک و امرای آفاق قرنا بعد قرن تجدید آن می نمودند و

في الباب عن سهل بن حنيف و در مساوات نماز در وی بعمرہ احادیث بسیار ورود یافتہ و در بعضی طرق باربعہ رکعت تصریح آمدہ

قال حديث اسيد حديث حسن غريب گفت مصنف حدیث اسید بن ظہیر حدیثی ست حسن غریب ولا نعرف لاسيد

ابن ظهير شيئا يصح غير هذا الحديث مصنف گوید و نمی شناسم برای اسید چیزی از حدیث کہ صحیح شدہ باشد سوای این یک حدیث حافظ ابن عبد البر در استیعاب نوشتہ اسید بن ظہیر بن رافع بن عدی بن یزید بن عمر بن جشم بن حارثة بن الحارث بن الخزرج بن عمرو ابن مالك بن الاوس الانصاري الحارثي له ولابيه ظهير بن رافع صحبة ورواية وابوه من كبار الصحابة ممن شهد العقبة وهو اخو انس بن ظهير لابيه وامه واخو عباد بن بشر لامه امهم فاطمة بنت بشر بن عدي بن غنم بن عوف قال الواقدي يكنى اسيد ابا ثابت عداده في اهل المدينة كان من المستصغرين يوم احد وشهد الخندق وهو ابن عم رافع بن خديج روى عنه ابو الابرد مولى بني خطمة عن النبي صلى الله عليه وسلم من اتى مسجد قباء فصلى فيه كانت كعمرة توفي في خلافة عبد الملك بن مروان ولا نعرفه الا من

حديث ابي اسامة عن عبد الحميد بن جعفر و نمی شناسم این حدیث اسید بن ظہیر را مگر از طریق ابی اسامہ از عبد الحمید و از دیگر طریق مروی نگشتہ است ازین جہت مصنف این حدیث را نسبت بغرابت کردہ

وابو الابرد اسمه زياد مديني و ابو الابرد کہ استاد عبد الحمید ست نام وی زیاد ست و مدینی نسبت ست بمدینہ

قوت المغتذي

ولا نعرف لاسيد بن ظهير شيئا يصح غير هذا الحديث زاد ابن العربي انه ليس له غيره عن النبي صلى الله عليه وسلم وقال العراقي وهذا النفي ليس بجيد بل له ثلثة احاديث اخر حديث النهي عن كراء المزارع اخرجه النسائي وحديث المبتاع من السارق اخرجه النسائي ايضا وسنده جيد وحديث اجازة رافع بن خديج يوم احد اخرجه الطبراني وسنده جيد ايضا

حل اللغة

۱۔ زمام باکسر مہار و رشتہ کہ در بینی شتر بندند ... مہار ... و زمام النعل ... دوال بردی ... منتہی الارب

۲۔ عنزہ محرکہ نوعی از نیزہ ... نیزہ و عصا کہ در بن آن ... منتہی الارب ... لغات العرب

۳۔ آفاق جمع افق ست کہ بمعنی کرانہ آسمان ست و مراد اینجا از آفاق اطراف و نواحی ست

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی ای المساجد افضل باب ست انچہ آمدہ است در بیان آنکہ کدامی مسجد ہا بہتر اند حدثنا الانصاری نا معن نا مالک ح وثنا قتیبة عن مالک عن زید بن رباح وعبید اللہ بن ابی عبد اللہ الاغر عن ابی عبد اللہ الاغر عن ابی ہریرة ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال صلوة فی مسجدی ھذا یک نماز درین مسجد من خیر من الف صلوة فیما سواہ بہتر از ہزار نماز در مسجد کہ سوای اوست الا المسجد الحرام مگر مسجد حرام کہ نماز دروی از نماز در مسجد من بیشتر ست تا آنکہ آمدہ است کہ یک نماز در مسجد حرام

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی ای المسجد افضل **قوله** صلوة فی مسجدی ھذا ای مسجد المدینة لا مسجد قباء قال النووی ینبغی ان یتحری الصلوة فیما کان مسجدا فی حیاته صلی اللہ علیہ وسلم لا فیما زید بعده ووافقه السبکی واعترضه ابن تیمیة واطال فیه والمحب الطبری واورد آثارا استدلا به وبانه سلم فی مسجد مکة بان المضاعفة لا تختص بما کان موجودا فی زمنه صلی اللہ علیہ وسلم یعنی فکذلک مسجد المدینه وبان الاشارة فی الحدیث انما ھی لاخراج غیره من المساجد المنسوبة الیه صلی اللہ علیہ وسلم وبان الامام مالکا سئل عن ذلک فاجاب بعدم الخصوصیة وقال لانه صلی اللہ علیہ وسلم اخبر بما یکون بعده وزویت له الارض فعلم بما یحدث بعده ولولا ھذا ما استجاز الخلفاء الراشدون ان یستزیدوا فیه بحضرة الصحابة وبما فی تاریخ المدینة عن عمر رضی اللہ عنه انه لما فرغ من الزیادة قال لو انتهی الی الجبانة وفی روایة الی ذی الحلیفة لکان الکل مسجد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ھذا خلاصة ما فی الجوهر المنظوم **قوله** الا المسجد الحرام فان الصلوة فیه افضل من الف صلوة فی مسجدی کذا قاله ابن مالک ویؤیده ما رواه ابن ماجة عن انس بن مالک مرفوعا قال صلاته ای الرجل فی مسجدی بخمسین الف صلوة وصلاته فی المسجد الحرام بمائة الف صلوة ای بالنسبة الی مسجد المدینة وبه یندفع ما قیل الاستثناء یحتمل ان الصلوة فی مسجدی لا تفضل الصلوة فی المسجد الحرام بالف بل بدونها ویحتمل المساواة ایضا

قوت المغتذی

صلوة فی مسجدی ھذا خیر من الف صلوة فیما سواه الا المسجد الحرام اختلف فی تاویل ھذا الاستثناء فقیل معناه ان الصلوة فی مسجده صلی اللہ علیہ وسلم افضل من الصلوة فی المسجد الحرام بدون الف صلوة ونقل ابن عبد البر عن جماعة اهل الاثر ان معناه ان الصلوة فی المسجد الحرام افضل من الصلوة فی مسجد المدینة ثم ایده بما اخرجه من حدیث ابن عمر مرفوعا صلوة فی مسجدی ھذا افضل من الف صلوة فی غیره الا المسجد الحرام فانه افضل منه بمائة صلوة واخذ من قوله ھذا اختصاص التضعیف بمسجده الذی کان فی زمانه مسجدا دون ما احدث فیه بعده من الزیادة فی زمن الخلفاء الراشدین وبعدهم تغلیبا لاسم الاشارة بخلاف المسجد الحرام فانه لا یختص بما کان اولا ھو المسجد بل یعم جمیع الحرام الذی یحرم صیده علی الصحیح ذکره النووی وغیره وسواء فی التضعیف الفرض والنفل عند الجمهور وخصه الطحاوی بالفرض قال الزرکشی فی احکام المساجد یتحصل فی المراد بالمسجد الحرام الذی تضاعف فیه الصلوة سبعة اقوال الاول انه المکان الذی یحرم علی الجنب الاقامة فیه الثانی انه مکة الثالث انه الحرم کله الرابع انه الکعبة الخامس انه الکعبة وما فی الحجر من البیت السادس انه الکعبة والمسجد حولها السابع انه جمیع الحرم وعرفة قاله ابن حزم

عارضة الاحوذی

والودی ماء ابیض یخرج بإثر البول والمنی معناه هراق من منی ای اراق فوزنه مفعول ویجوز علی لغة امنی احکامه افتی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی المنی والمذی ولو یذکره رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بحکم ولما کان یخرج مع البول اجراه العلماء مجری البول واما المذی فافتی فیه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لعلی ابن ابی طالب فتارة روی انه قال یتوضأ وضوءه للصلوة وقال به الشافعی وبعض اصحابنا فی ظاهر المدونة وتارة روی انه قال له اغسل ذکرک وانثییک قال به احمد وغیره وتارة روی انه قال

شرح سراج احمد

برابر سہ ہزار نماز ست در غیروی آنچہ مطابق احادیث و موافق مذہب اکثر ائمہ است این ست بخلاف مالکیہ کہ این عبارت را بران حمل میکنند کہ نماز در مسجد من فاضل تر ست از نماز در مسجد حرام بہ کمتر از ہزار و این بنا بر مذہب مالک کہ قائل ست بافضلیت مدینہ از مکہ و جوابش بعد از تسلیم قول بافضلیت مدینہ چنانکہ مذہب اوست آنکہ افضلیت منحصر در تضاعف ثواب نیست گو تضاعف ثواب نماز در مسجد حرام بیشتر از مسجد نبوی باشد ولیکن انواع کرامات و برکات و فتوحات و فیوض و منافع کہ مخصوص مدینہ مطہرہ است در افضلیت آن کافی ست و نیز مضاعفت بکثرت عدد ست و شرف و نقابت ورای آنست تواند کہ یک حبت نفیس تر از صد ہزار بود چنانکہ یک جوہر نفیس بصد ہزار فلس ارزد پس تواند کہ یک نماز در مسجد شریف بجہت قرب حجرہ روی صلی اللہ علیہ وسلم نفیس و عظیم تر بود از صد ہزار کہ در مسجد حرام بود قال ابو عیسیٰ لم یذکر قتیبة فی حدیثه عن عبید اللہ گفت مصنف ذکر نکردہ است قتیبہ در حدیث خود لفظ عن عبید اللہ را بلکہ در روایت انصاری ست و انما ذکر عن زید بن رباح عن ابی عبد اللہ الاغر و جز این نیست کہ ذکر کردہ است قتیبہ از زید بن رباح از ابی عبد اللہ بلا واسطہ عبید اللہ بن ابی عبد اللہ قال هذا حدیث حسن صحیح و ابو عبد اللہ الاغر اسمه سلمان و قد روی عن ابی هریرة من غیر وجه عن النبی صلی اللہ علیه وسلم چنانکہ شیخان و غیرہما اخراج کردہ اند و فی الباب عن علی و میمونة و ابی سعید و جبیر بن مطعم و عبد اللہ بن الزبیر و ابن عمر و ابی ذر و طبرانی در معجم کبیر بنقل ثقات از ارقم نیز آوردہ و بیہقی از جابر اخراج کردہ است بعبارت الصلوٰة فی مسجدی هذا افضل من الف صلوٰة فی ما سواه الا المسجد الحرام و احمد و طبرانی از انس بن مالک اخراج کردہ اند در فضیلت گذاردن نماز درین مسجد حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان بن عیینة عن عبد الملک بن عمیر عن قزعة بفتح قاف و سکون زا ابن سوید بن حجیر الباہلی ابو محمد البصری ضعیف از ثالثہ بود عن ابی سعید الخدری قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم لا تشد الرحال الا الی ثلثة مساجد بستہ نشود بارہا یعنی اختیار کردہ نشود سفر مگر بسوی سہ مسجد مسجد الحرام یعنی کعبہ کہ او را مسجد حرام گویند زیرا کہ صید و قتال و مانند آن دران حرام است و مسجدی هذا دوم مسجد من کہ این است و مسجد الاقصیٰ و سوم بیت المقدس کہ او را مسجد اقصیٰ گویند زیرا کہ دران زمان مسجد پیش از وی بنا کردہ نشدہ بود پس

شرح ابی الطیب

قوله لا تشد الرحال الخ الرحال جمع رحل وهو رکوب البعیر والمراد نفی فضیلة شدها وربطها قیل هو نفی و معناه النهی ای لا تشد الی غیرها لان ما سوی الثلثة متساو فی الرتبة غیر متفاوت فی الفضیلة فکان الترحل الیه ضائعا وعبثا

قوت المغتذی

لا تشد الرحال الا الی ثلثة مساجد قیل هو نفی بمعنی النهی و قیل لمجرد الاخبار لا نهی قال النووی معناه لا فضیلة فی شد الرحال الی مسجد غیر هذه الثلثة و نقله عن جمهور العلماء و قال العراقی من احسن محامل الحدیث ان المراد منه حکم المساجد فقط و انه لا تشد الرحال الی مسجد من المساجد غیر هذه الثلثة و اما قصد غیر المساجد من الرحلة فی طلب العلم و زیارة الصالحین و الاخوان و التجارة و التنزه و نحو ذلک فلیس داخلا فیه و قد ورد ذلک مصرحا فی روایة احمد و لفظه لا ینبغی للمطی ان یشد رحاله الی مسجد یبتغی فیه الصلوٰة غیر المسجد الحرام و المسجد الاقصیٰ و مسجدی هذا و قال الشیخ تقی الدین السبکی لیس فی الارض بقعة لها فضل لذاتها حتی تشد الرحال الیها لذلک الفضل غیر البلاد الثلثة قال و مرادی بالفضل ما شهد الشرع باعتباره و رتب علیه حکما شرعیا و اما غیرها من البلاد فلا تشد الیها لذاتها بل لزیارة او جهاد او علم او نحو ذلک من المندوبات او المباحات قال و قد التبس ذلک علی بعضهم فزعم ان شد الرحال الی الزیارة لمن فی غیر الثلثة داخل فی

عارضة الاحوذی

اغسل ذکرک و توضأ قال به مالک و غیره ولا یشک فی صحة الامر بغسل الانثیین و الذکر و لکن من العلماء من قال الوضوء شرعة و الغسل فی الذکر و الانثیین سعة لانه یبرد العضو فیضعف المذی و الصحیح اذا صح حمله علی الشرع و القول به و تارة روی ینضح فرجه قال محمد بن مسلمة معناه قطع الشک بعد الوضوء و یستثبت ما یخشی من تلذذ الی النضح لا الی مذی بعد ل خروجه فرجح قال بعض اشیاخنا اذا قلنا بغسل الذکر فلابد من نیة لانه لیس من رأسه نجاسة اذ لا نجاسة فیه انما هو عبادة فافتقر الی النیة

شرح سراج احمد

انتہا نی مسجد نبوی باشد یا بجہت بعد مسافت وی از مسجد حرام قال ھذا حدیث حسن صحیح طاہر این حدیث نہی ست از اختیار سفر بسوی مواضع جز این سہ مواضع کہ پروردگار تعالی بجز بدین فضل و عظمت و کرامت اینہارا ممتاز و مخصوص گردانیدہ است بخلاف مواضع دیگر کہ در فضل و برکت کہ قریب ہم اند و بر زبان شارع ہیچ یکی از انہا مخصوص بفضل مخصوص شدہ مقصود آنست کہ حیثیت تقرب و تعبد بذوات آن مواضع قصد نماید و سفر کنند والا اگر حاجتی افتد مثل تحصیل علم و تجارت و ادای بعضی حقوق مثلا آن دیگرست کہ سفر باین قصد جائز ست آما در مسافر برای زیارت قبور صالحین و رسیدن بمواضع متبرکہ اختلاف ست بعضی مباح دارند و بعضی حرام گویند کذا فی مجمع البحار واللہ اعلم و بعضی از علما گفتہ اند کہ قصد بطریق نذر بجز این سہ جا درست نباشد اگر نذر کنند در غیر این سہ مسجد واجب نمیگردد وفای آن و بعضی از علما گفتہ اند کہ سخن در مساجد یعنی در مسجدی دیگر جز این مساجد سفر جائز نبود و اما مواضع دیگر جز مساجد خارج از مفہوم این کلام ست **باب** ما جاء فی المشی الی المسجد بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر ثواب آہستہ رفتن بسوی مسجد برای ادای نماز حدثنا محمد بن عبد الملک بن ابی الشوارب الاموی البصری و نام ابی الشوارب محمد بن عبد الرحمن بن ابی عثمان ست صدوق از کبار عاشرہ بود در سنہ اربع واربعین و مائتین وفات کرد نا یزید ابن زریع نا معمر عن الزہری عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اقیمت الصلوۃ فلا تاتوھا وانتم تسعون چون اقامت نماز کردہ شود پس نروید شما برای نماز در حالیکہ دوندہ باشید ولکن ایتوھا وانتم تمشون ولیکن بیائید شما نماز را در حالیکہ شما میروید برہیأت خویش وعلیکم السکینۃ و لازم ست بر شما آرام و آہستگی در رفتار بسوی نماز فما ادرکتم فصلوا پس چیزیکہ بیابید شما با امام پس بگزارید آنرا

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی المشی الی المسجد **قولہ** اذا اقیمت الصلوۃ فلا تاتوھا وانتم تسعون ھذا لیس بقید بل انما ذکر لانہ محل توھم جواز الاسراع لادراک اول الصلوۃ مع الامام فاذا لم یجز الاسراع مع وجود ھذہ المصلحۃ فعند انتفائھا بالاولی ففی ھذا التقیید افادۃ ان الاسراع لا یجوز حتی ان اقیمت الصلوۃ ایضا والمراد بالسعی ھنا الاسراع وقد یطلق علی مطلق المشی ایضا کما فی قولہ تعالی فاسعوا الی ذکر اللہ **قولہ** وعلیکم السکینۃ منصوب علی انہ مفعول بہ ای الزموا السکینۃ ویجوز الرفع علی انہ مبتدأ وھی عبارۃ عن التأنی فی الحرکات مع الخضوع والخشوع وانما امرھم بالسکینۃ لانہ فی صلوۃ ما دام قاصدا لھا فانہ اخرج مسلم فی صحیحہ اذا کان یعمد الی الصلوۃ فھو فی صلوۃ یعنی اذا لم یقصر فی التاخیر **قولہ** فما ادرکتم فصلوا یدل علی انہ یکون مدرکا للامام والجماعۃ بای جزء ادرکہ قبل سلام الامام ویحصل لہ الثواب کاملا وھی السبع والعشرون درجۃ لکن من ادرکھا من اولھا تکون درجاتہ اکمل

قوت المغتذی

المنع وھو خطأ لان الاستثناء انما یکون من جنس المستثنی منہ فمعنی الحدیث لا تشد الرحال الی مسجد من المساجد او الی مکان من الامکنۃ لاجل ذلک المکان الا الی الثلثۃ المذکورۃ وشد الرحال الی زیارۃ او طلب علم لیس الی المکان بل الی من فی ذلک المکان مسجد الحرام ھو من اضافۃ الموصوف الی الصفۃ وھو جائز عند الکوفیین والبصریون یتأولونہ الی مسجد البلد الحرام ای المحرم وکذا قولہ ومسجد الاقصی وسمی بہ لبعدہ من المسجد الحرام وعلیکم السکینۃ بالرفع علی الابتداء والخبر والجملۃ حال ھذا ھو المشہور فی الروایۃ وذکر القرطبی انہ نصب علی الاغراء ای

عارضۃ الاحوذی

باب فی المذی
یصیب الثوب سھل
ابن حنیف قال
کنت القی من المذی
شدۃ وعناء فکنت
اکثر منہ الغسل فذکرت
ذلک لرسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
وسألتہ عنہ فقال
انما یجزیک من
ذلک الوضوء قلت
یا رسول اللہ کیف
بما یصیب ثوبی منہ
قال یکفیک ان
تاخذ کفا من ماء
فتنضح بہ ثوبک
حیث تری انہ
اصاب منہ اسنادہ
ھذا حدیث تفرد بہ
محمد بن اسحق فکیف
یقول فیہ ابو عیسی
انہ صحیح الاعلی رای
الاول غریبۃ النضح
بالحاء المھملۃ البلل
ومن اعتقد فیہ
انہ الوضوء فقد
وھم احکامہ اجمع
العلماء علی ان المذی

عارضة الاحوذی

نجس واختلفوا فی غسله ونضحه فقال مالك والشافعی واسحق لایجزیه الا الغسل وقال الحمادی ابن محمد النضح ودلیلنا انه نجاسة فوجب غسلها کسائر النجاسات وفی هذا الحدیث حجة لنا لانه قال یکفیك ان تاخذ کفا من ماء فتنضح به ثوبك والنجاسات علی قسمین نجاسة کلون الماء وهو البول والوذی ونحوهما ونجاسة تخالف لون الماء فاذا خالفت لون الماء وجب صب الماء حتی یذهب عینها فاذا وافقت لون الماء فالواجب ان یکاثر بالماء خاصة اذ لیس لها عین یزال وکف من ماء علی ما ورد فی الحدیث اکثر من نقطة من مذی وسیاتی بیانه

شرح سراج احمد

با امام وما فاتکم فاتموا وچیزیکه فوت کرد شمارا وپیا فتید همراه امام پس تمام کنید آنرا پس از امام تنها وفی الباب عن ابی قتادة اخرجه الشیخان واحمد وابی بن کعب وابی سعید الخدری وزید بن ثابت وجابر بن عبد الله وانس اخرجه عبد الرزاق وصحح بلفظ اذا سمعت الاقامة فامش علی هیانك فما ادرکت فصل وما فاتك فاقض واخرج البخاری عن ابی هریرة بلفظ اذا سمعتم الاقامة فامشوا الی الصلوة وعلیکم بالسکینة والوقار ولا تسرعوا فما ادرکتم فصلوا وما فاتکم فاتموا قال ابو عیسی اختلف اهل العلم فی المشی الی المسجد فمنهم من رای الاسراع اذا خاف فوت تکبیرة الاولی اختلاف کرده اند اهل علم در رفتن بسوی مسجد پس بعضے از علما کسی ست که اعتقاد کرده شتاب رفتن را وقتیکه بترسد فوت شدن تکبیر اولی را حتی ذکر عن بعضهم انه کان یهرول الی الصلوة تا آنکه ذکر کرده شده از بعضی علما که او بود میرفت پویه وشتابان بسوی نماز ومنهم من کره الاسراع وبعضی از علما کسی بود که مکروه میداشت شتابی کردن را واختار ان یمشی علی تؤدة واختیار کرده اینکه برود بر آرام ووقار ووقاری در صراح ست ویقال مشی مشیا وتؤدا ای علی تؤدة بآهستگی وآنادی فی مشیه تأنّ وفیهما التعل وتفعل من اللؤدة واصل التاء فی اتاد واو یقول احمد واسحق وقالا العمل علی حدیث ابی هریرة وهمین ست مذهب امام ما ابی حنیفه وقال اسحق ان خاف فوت تکبیرة الاولی فلا باس ان یسرع فی المشی وگفت اسحق اگر بترسد آدمی فوت شدن تکبیر اولی را پس باک ندارد اینکه شتابی کند در رفتار حدثنا الحسن بن علی الخلال نا عبد الرزاق انا معمر عن الزهری عن سعید بن المسیب عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم بحدیث ابی سلمة عن ابی هریرة بمعناه یعنی موافق حدیث گذشته در لفظ ومعنی هکذا قال عبد الرزاق عن سعید بن المسیب عن ابی هریرة وهذا اصح من حدیث یزید بن زریع مصنف گوید واین طریقه عبد الرزاق صحیح ترست از طریقه یزید بن زریع حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن الزهری عن سعید بن المسیب عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم نحوه واین طریقه ثالث را ذکر کرده برائے تقویت حدیث **باب ما جاء فی القعود فی المسجد وانتظار الصلوة من الفضل** باب ست در بیان آنچه آمده است در ذکر نشستن در مسجد وانتظار بردن نماز از جمله فضیلت ست من الفضل متعلق ست بجاء حدثنا محمود بن غیلان نا عبد الرزاق نا معمر عن همام بن منبه عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یزال احدکم فی صلوة ما دام ینتظرها همیشه باشد یکی از شما در نماز یعنی مادامیکه انتظار برد نماز را وثواب نماز برای وی نوشته شود ولا تزال الملئکة تصلی علی احدکم ما دام فی المسجد وهمیشه فرشتگان دعای رحمت میکنند برکیے

شرح ابی الطیب

قوله فما فاتکم فاتموا قال بعضهم فیه دلیل علی انه ما ادرکه المؤتم من صلوة امامه هو اول صلاته لان لفظ الاتمام یقع علی ما بقی من الشیء وقد تقدم اوله قلت لا دلالة فیه علی ذلك لان الشیء ما دام یکون ناقصا فهو غیر تمام سواء کان ناقصا من اوله او من آخره والله اعلم **باب ما جاء فی القعود فی المسجد وانتظار الصلوة من الفضل** **قوله** لا یزال احدکم فی صلوة ای ثوابا واجرا ما دام ینتظرها ای ما دام فی المسجد لا یمنعه ان ینقلب الی اهله الا الصلوة کما فی البخاری ومقتضاه انه اذا صرف نیته عن ذلك صارف آخر انقطع عنه الثواب المذکور **قوله** تصلی علی احدکم ای تستغفر له قوله

قوت المغتذی

الزموا السکینة وذکر فی حکمة ذلك امران احدهما تکثیر الخطا فان بکل خطوة حسنة والثانی ان الآتی الی الصلوة فی صلوة فینبغی ان یکون متادبا بآداب الصلوة من الخشوع وترك العجلة لا یزال احدکم فی صلوة ما دام ینتظرها قال العراقی المراد بکونه فی صلوة انه یحصل له اجر المصلی لا انه فی صلوة حقیقة ولا تزال الملئکة تصلی علی احدکم ما دام فی المسجد زاد فی روایة مسلم ینتظر الصلوة

شرح سراج احمد

از شما مادامیکه در مسجد باشد و انتظار نماز می برد اللهم اغفرله اللهم ارحمه ای بار خدایا مغفرت کن او را و ای بار خدا مهربانی کن او را و این بیان تصلی علی احدکم ست مالم یحدث و این دعای فرشتگان برای وی تا آن وقت ست که حدث نکرده و بی وضو نشده باشد فقال رجل من حضرموت پس گفت مردی که از حضرموت بود حضر بفتحتین و موت بضم میم و فتح آن نام شهری ست و قبیله است و تسمیۂ شهر بحضرموت از جهت آن شده که حاضر شد صالح علیه السلام را در وی موت وما الحدث یا ابا هریرة چه چیز ست حدث ای ابا هریره فقال فساء او ضراط پس گفت ابو هریره حدث آواز دبر ست شک کرده راوی در لفظ فساء و ضراط که کدام لفظ را ازین دو ابو هریره گفته است و فساء بضم فا باد که از کس جدا گردد و آواز بر نیاید و بفارسی اس گویند و ضراط بضم ضاد معجمه و تخفیف را بمعنی تیز و فی الباب عن علی بن ابی طالب و ابی سعید الخدری و انس بن مالک و عبد الله بن مسعود و سهل بن سعد الساعدی قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح و این حدیث را از ابی هریره ابو داود و نسائی و احمد و نسائی از عبد الله بن سلام و شیخین و ابن ابی شیبه از مردی از صحابه و ابن جریر و ابن ابی شیبه از ابی هریره و طبرانی از ابی امامه و طبرانی در اوسط از ابی هریره و عبد الرزاق و ابن عساکر از جابر اخراج کرده اند **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ علی الخمرة باب ست در بیان انچه آمده است در ذکر گذاردن نماز بر سجاده خمره بضم خای معجمه و سکون میم سجادۂ کوچک از برگ خرما بافته حدثنا قتیبة نا ابو الاحوص سلام بن سلیم عن سماک بن حرب عن عکرمة عن ابن عباس قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی علی الخمرة بود آنحضرت که میگذارد نماز را بر سجادۂ کوچک از برگ خرما بافته شده و فی الباب عن ام حبیبة بنت ابی سفیان

شرح ابی الطیب

اللهم اغفرله بیان لقوله تصلی بتقدیر القول و افاد قوله فی المسجد انه لو انتقل الی موضع آخر من صلاته من المسجد یکون محرز الذلک الثواب و به ترجح احد الاحتمالین من قوله صلی الله علیه وسلم ان الملئکة تصلی علی احدکم ما دام فی مصلاه کما رواه البخاری **قوله** فساء او ضراط هو اولی مما فسره بعض بقوله او فاحش من لسانه او یده فقال مالم یحدث بحدث او بفاحش من لسانه او یده لانه من تفسیر الراوی **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ علی الخمرة بضم الخاء و قد سبق تفسیرها فی کتاب الحیض و قال فی قوت المغتذی و جاء فی سنن ابی داود عن ابن عباس قال جاءت فارة فاخذت تجر الفتیلة فالقتها بین یدی رسول الله صلی الله علیه وسلم علی الخمرة التی کان قاعدا علیها فاحرقت منها مثل موضع درهم قال فهذا صریح فی اطلاق الخمرة علی اکبر من نوعها ای اکبر من مقدار السجدة کما فسرها فی النهایة بانها مقدار ما یضع الرجل علیه وجهه و بذلک ایضا فسرها ابو عبید

قوت المغتذی

یصلی علی الخمرة قال العراقی اختلف فی حقیقة الخمرة و اشتقاقها فقال ابو عبید بضم الخاء سجادة من سعف النخل علی قدر ما یسجد علیه المصلی سمیت بذلک لان خیوطها مستورة بسعفها فان عظم بحیث یکفی لجسده کله فی صلوٰۃ او اضطجاع فهو حصیر و لیس بخمرة و قال الجوهری الخمرة بالضم سجادة صغیرة تعمل من سعف النخل و ترمل بالخیوط و قال صاحب المشارق الخمرة کالحصیر الصغیر من سعف النخل تضفر بالسیور و هی علی قدر ما یوضع علی الوجه و الانف فان کبرت عن ذلک فهی حصیر و سمیت خمرة لسترها الوجه و الکفین من برد الارض و حرها و قال

عارضة الاحوذی

ذلک ان شاء الله نهی عما یکاثر به النقطة من المذی **باب** فی المنی یصیب الثوب همام قال ضاف عائشة ضیف فامرت له بملحفة صفراء فنام فیها فاحتلم فیها فاستحیی ان یرسل بها و بها اثر الاحتلام فغمسها فی الماء ثم ارسل بها فقالت عائشة لم افسد علینا ثوبنا انما کان یکفیه ان یفرکه باصابعه فربما فرکته من ثوب رسول الله صلی الله علیه وسلم باصابعی اسناده روی القشیری عن عبد الله بن شهاب الخولانی قالت کنت نازلا علی عائشة فاحتلمت علی ثوبی فغمستهما فی الماء فرأتنی جاریة لعائشة فاخبرتها فبعثت الی عائشة

عارضة الاحوذی

فقالت ما حملت
على ما صنعت
بثوبيك قال قلت
رأيت مثل ما يرى
النائم في منامه
قالت هل رأيت
فيهما شيئا قالت فلو رأيت
شيئا غسلته لقد
رأيتني وانى احكه من
ثوب رسول الله صلى
الله عليه وسلم يابسا
بظفري قال علماؤنا
رحمهم الله روى
اهل المدينة عن
عائشة الغسل و
روى غيرهم من
اهل الامصار عنها
الفرك غريبه الفرك
بفتح الفاء الغرك و
الحك و يكسرها البعض
وقد روى بدل الفرك
الحت وهو الحك كما
ورد في حديث عبد الله
ابن شهاب المذكور
احكامه اختلف
العلماء في المنى على
اربعة اقوال الاول
قال مالك انه نجس

شرح سراج احمد

وابن عمر بن الخطاب و ام سلمة بنت ابى امية المخزومية وعائشة الصديقة وميمونة بنت الحارث الهلالية وام كلثوم بنت ابى سلمة ابن عبد الاسد ولم تسمع من النبى صلى الله عليه وسلم وام كلثوم دختر ابى سلمه سماع از انحضرت ندارد وابن ابى شيبه از ابى سعيد خدرى اخراج كرده كه ان النبى صلى الله عليه وسلم صلى على حصير واخرج ابن ابى شيبة عن ابن عباس ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى على بساط واخرج عبد الرزاق و ابو عبيد فى الغريب والبيهقى عن عبد الله بن عامر قال رايت عمر بن الخطاب رضى الله عنه يصلى على عبقرى قال ابو عيسى حديث ابن عباس حديث حسن صحيح وبه يقول بعض اهل العلم وقال احمد و اسحق قد ثبت عن النبى صلى الله عليه وسلم الصلوٰة على الخمرة تحقيق ثابت گشته است از انحضرت نماز گذاردن بر بوریای خرد قال ابو عیسى والخمرة هو حصير صغير گفت مصنف در تفسیر خمره كه آن بوریای خردست **باب** ما جاء فى الصلوٰة على الحصير بابست در بیان انچه آمده است در ذکر گذاردن نماز بر بوریا وحصیر شامل ست بوریای خرد و کلان هر دو را و خمره بضم خا خاص بساط خرد را گویند حدثنا نصر بن على الجهضمى نا عيسى بن يونس عن الاعمش عن ابى سفيان نام او طلحه بن نافع ست و او تابعى كوفى ست عن جابر عن ابى سعيد ان النبى صلى الله عليه وسلم صلى على حصير و فى الباب عن انس و المغيرة بن شعبة واخرج البخارى عن ابى سعيد ايضا قال ابو عيسى حديث ابى سعيد حسن والعمل على هذا عند اكثر اهل العلم الا ان قوما من اهل العلم اختاروا الصلوٰة على الارض استحبابا مگر بدرستیکه گروهی از اهل علم اختیار کرده اند نماز گذاردن را بر زمین از جهت مستحب پنداشتن وعلم من هذا الحديث ان الصلوٰة لا يشترط فيها مباشرة الارض كما هو مذهب الائمة **باب** ما جاء فى الصلوٰة على البُسُط بابست در بیان انچه آمده است در گذاردن نماز بر بساطها البسط بضم موحده و سین مهمله جمع بساط حدثنا هناد نا وكيع عن شعبة عن ابى التياح الضُبَعى بضم ضاد معجمه وفتح موحده قال سمعت انس بن مالك يقول كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يخالطنا گفت انس بن مالک بود آنحضرت که مخالطت میکرد ما را ضمیر جمع متکلم برای انس و اهل بیت او ست حتى كان يقول لاخ لى صغير حتى برای غایت مخالطت ست یعنی رسول خدا صلی الله علیه وسلم با ما مخالطت بحدی داشت که بفرمود برادر خرد مرا که کودک بود یا ابا عمير ما فعل النغير ای ابا عمیر چه کرد نغیر تصغیر نغر جانوری ست پرنده برابر گنجشک این حدیث دلیل ست بر اجازت اطفال

شرح ابى الطيب

باب ما جاء فى الصلوٰة على الحصير **قوله** صلى على حصير وهو ما يتخذ من سعف النخل وشبهه قدر طول الرجل واكبر فيه دليل على جواز الصلوٰة على شئ يحول بينه وبين الارض قال علماؤنا الصلوٰة على الارض وما انبتته الارض كالحصير افضل لانه اقرب الى التواضع **باب** ما جاء فى الصلوٰة على البسط **قوله** يا ابا عمير ما فعل النغير هو تصغير نغرة طائر معروف فيه دليل لمن يقول ان المدينة ليس لها حرم كحرم مكة لان دار انس

قوت المغتذى

صاحب النهاية فى مقدار ما يضع الرجل عليه وجهه فى سجوده من حصير او نسيجة خوص ونحوه من النبات ولا يكون خمرة الا فى هذا المقدار قال وجاء فى سنن ابى داود عن ابن عباس قال جاءت فارة فاخذت تجر الفتيلة فجاءت بها فالقتها بين يدى رسول الله صلى الله عليه وسلم على الخمرة التى كان قاعدا عليها فاحرقت منها مثل موضع درهم قال وهذا صريح فى اطلاق الخمرة على اكبر من نوعها وقال الخطابى الخمرة السجادة يسجد عليها المصلى سميت خمرة لانها تخمر وجه المصلى عن الارض

الترجمة ١ تحقیق که نبی صلی الله علیه وسلم نماز گزارد بر بوریا و اخراج کرده ابن ابی شیبه از ابن عباس بر بساط رسول خدا صلی الله علیه وسلم نماز گزارد بر فرش و اخراج کرده عبد الرزاق و ابو عبید در غریب و بیهقی از عبد الله ابن عامر گفت دیدم عمر ابن خطاب را که نماز میگزارد بر عبقری بفتح عین مهمله و سکون موحده و فتح قاف ... نوعی است از فرش ... دیبای منقش

شرح سراج احمد

بر بلندی طیور و استمالت اطفال بفقدان طیور یا شیئ دیگر وادخال سرور در قلوب اطفال و جواز سوال از شیئ معلوم چراکہ بر رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم معلوم بود کہ پچہ گنجشک ابو عمیر مردہ است قال ونضح بساطاً لنا فصلی علیہ و پاشیدہ شد آب بر بساط ما کہ بوریا بود پس بگزارد آنحضرت نماز بروی و این وقتی بود کہ آنحضرت بخانۂ ام سلیم رفتہ بود چنانکہ در بخاری و غیرہ مصرح ست و این نضح آب برای نرمی بوریا بودہ باشد یا برای تنظیف و می تبرید آن قاضی عیاض گفتہ است این نضح برای شک نجاست می بودہ چنانکہ مذہب مالکیہ غیرہ است کہ نجاست مشکوک پاک میشود بنضح یعنی بشستن می بخلاف مذہب امام ما کہ طہارت شیئ حاصل نمیشود مگر بغسل آن و فی الباب عن ابن عباس اخرجہ ابن ابی شیبۃ قال ابو عیسیٰ حدیث انس حدیث حسن صحیح والعمل علی ھذا عند اکثر اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدھم از تابعین و پس ایشان لم یروا بالصلوٰۃ علی البساط والطنفسۃ بأسا اعتقاد نکردہ اند بگزاردن نمازی بر فراش و طنفسہ پاک طنفسہ بہر سہ حرکت طاو فا و کسر طا و فتح و بعکس آن بساط و جامہ طنافس جمع او مصلای مانند حصیر کہ از برگ خرما و غیرہ باشد وبہ یقول احمد و اسحٰق و ہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفۃ واسم ابی التیاح یزید بن حمید ونام ابی التیاح یزید بن حمید ست چنانکہ احوال او مذکور یافتہ ست **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ فی الحیطان باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گزاردن نماز در باغہا حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابو داؤد ثنا الحسن بن ابی جعفر عن ابی الزبیر عن ابی الطفیل عن معاذ ابن جبل ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یستحب الصلوٰۃ فی الحیطان بدرستیکہ آنحضرت بود کہ دوست میداشت نماز گزاردن را در باغہا از جہت تسبیح گفتن درختان سبز و پاکی مکان قال ابو داؤد یعنی البساتین گفت ابو داؤد در تفسیر حیطان کہ مراد از حیطان باغہا اند قال ابو عیسیٰ حدیث معاذ حدیث غریب لا نعرفہ

شرح ابی الطیب

کانت فی المدینۃ الشریفۃ بل قال بعض العلماء ان حرم المدینۃ الی ثلثۃ فراسخ واما احتمال انہ کان خارج الحرم فلا یتم بہ الدلیل **قولہ** ونضح بساطاً لنا المراد بہ الحصیر لما فی البخاری عن انس فقمت الی حصیر لنا قد اسود من طول ما لبس ای استعمل فنضحتہ بماء فصلی لنا ثم انصرف وفی حاشیۃ السیوطی فسر فی سنن ابی داود بالحصیر **قولہ** والطنفسۃ بکسر الطاء والفاء وبضمہا وبکسر الطاء وفتح الفاء ھی بساط صغیر وقیل حصیر من سعف او دوم عرضہ ذراع **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ فی الحیطان **قولہ** یستحب الصلوٰۃ فی الحیطان ای فی جنب الجدران لئلا یمر علیہ مار او لا یشغلہ شیئ واما تفسیرہ بالبساتین فلا شک انہ صحیح اما کونہا مرادۃ ھہنا فمحل بحث قالہ بعض الشراح وفی قوت المغتذی قال صاحب النہایۃ الحائط البستان من النخل اذا کان علیہ حائط وھو الجدار

قوت المغتذی

ونضح بساطاً لنا فصلی علیہ قال العراقی فی شرح سنن ابی داود تفسیر ھذا البساط بالحصیر ثنا الحسن بن ابی جعفر لیس لہ عند المصنف الا ھذا الحدیث واشتہر بالنسبۃ الی کنیۃ ابیہ واسم ابیہ عجلان وقیل عمرو والجفری بضم الجیم وسکون الفاء وراء النسبۃ الی جفرۃ خالد مکان بالبصرۃ کان یستحب الصلوٰۃ فی الحیطان جمع حائط قال ابو داود ھو الطیالسی یعنی البساتین

عارضۃ الاحوذی

یجب غسلہ واحتمل فی احدی روایتیہ الثانی قال ابو حنیفۃ انہ نجس یجزی فرکہ الثالث قال الشافعی ھو طاھر لا غسل فیہ ولا فرک الا علی معنی الاستحباب لقباحۃ منظرہ واستحیاء مما یدل علیہ من حالتہ الرابع قال الحسن بن صالح ابن حیی لا یعید الصلوٰۃ من المنی فی ثوبہ ویعیدھا من المنی فی البدن وان قل قال القاضی ابوبکر بن العربی رضی اللہ عنہ ھذہ مسألۃ غریبۃ ونازلۃ عامۃ وللعلماء فیہ طرق من الاثر والنظر فاما طریق الشافعی من الاثر فما تقدم من انکار عائشۃ علی من غسل ثوبہ

عارضۃ الاحوذی

ولضبارها انها کانت تفرکه من ثوب رسول الله صلی الله علیه وسلم وهذا شان الطاهرات واما طریقه من جهة النظر فهی ثلثة ابواب احدها انه قال نظرت فاذا المنی یخلق منه البشر و اذ الطین یخلق منه البشر فالحقته به وتحریره ان یقال فی المنی مبتدأ خلق بشر فکان طاهرا کالطین الثانی انه قال نظرت المنی فاذا به فی الآدمیین کالبیض فی البهائم فالحقته به وتحریره ان یقال المنی خارج من حیوان طاهر یخلق منه مثل اصله فکان طاهرا کالبیض الثالث انه قال حرمة الرضاع انما هی مشبهة بحرمة النسب والنسب الذی یحصل به الرضاع طاهر فاللبن

شرح سراج احمد

الا من حدیث الحسن بن ابی جعفر والحسن بن ابی جعفر و حسن استاد ابی داود ست قد ضعفه یحیی بن سعید و غیره تحقیق تضعیف حسن کرده یحیی و غیر وی و ابو الزبیر اسمه محمد بن مسلم بن تدرس بفتح مثناة فوقیه وسکون دال مهمله و ضم را در آخر سین مهمله ست و ابو الطفیل اسمه عامر بن واثلة بکسر مثلثه صحابی ست صغیر ولادت او در سال حد گشته واو کتابی ست نازل کوفه شد واو حاضر گشت همه مشاهد را همراه علی مرتضی و پس از وفات علی مرتضی بمکه رفت و اقامت نمود در انجا تا آنکه وفات کرد و گفته اند که او آخرین همه صحابه است از روی وفات بر روی زمین **باب** ما جاء فی سترة المصلی باب ست در بیان آنچه آمده است در ذکر ستره مصلی و ستره بضم سین و سکون تا آنچه پوشیده شود بوی چیزی و مراد اینجا آنچه استاده شود پیش مصلی تا متمیز شود سجده گاه او و بر آن کار نگردد گذرنده بگذشتن از پیش آن مانند دیواری یا ستونی یا چوبی و جز آن و باید که درازی او کم از ذراعی نبود و سطبری از انگشت حالاتنا

قتیبة وهناد قالا نا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن موسی بن طلحة عن ابیه طلحة بن عبید الله احد العشر المبشرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا وضع احدکم بین یدیه و قتیکه نهد یکی از شما پیش خود مثل مؤخرة الرحل مانند چوب پسین بالای شتر و مؤخره بضم میم

شرح ابی الطیب

وقال العراقی استحبابه صلی الله علیه وسلم الصلوة فی الحیطان یحتمل معان احدها قصد الخلوة عن الناس فیها و به جزم ابن العربی الثانی قصد حلول البرکة فی ثمارها ببرکة الصلوة فانها جالبة للرزق والثالث ان هذا من کرامة المزور ان یصلی فی مکانه الرابع انها تحیة کل منزل **باب** ما جاء فی سترة المصلی هی بالضم ما یستر کائنا ما کان وقد غلب علی ما ینصبه المصلی قدامه من عصا او سجادة او سوط او غیر ذلک من آدمی او شجرة او دابة مما یظهر به موضع سجود المصلی کیلا یمر بینه و بین موضع سجوده مار **قوله** مثل مؤخرة الرحل بضم المیم وسکون الهمزة وکسر الخاء و نفتح و ضبط بفتح الهمزة و تشدید الخاء المفتوحة و یکسر وفی المغرب هی الخشبة العریضة التی تحاذی راس الراکب وفی الحاشیة هو العود الذی یستند الیه راکب الرحل

قوت المغتذی

قال صاحب النهایة الحائط البستان من النخل اذا کان علیه حائط وهو الجدار قال العراقی استحبابه صلی الله علیه وسلم الصلوة فی الحیطان یحتمل معانی احدها قصد الخلوة عن الناس فیها و به جزم القاضی ابو بکر بن العربی الثانی قصد حلول البرکة فی ثمارها ببرکة الصلوة فانها جالبة للرزق الثالث ان هذا من کرامة المزور ان یصلی فی مکانه الرابع انها تحیة کل منزل نزله او تودیعه والحسن بن ابی جعفر قد ضعفه یحیی بن سعید وغیره قال العراقی انما ضعفه من جهة حفظه دون ان یتهم بالکذب مثل مؤخرة الرحل هو العود الذی یستند الیه راکب الرحل وفی المؤخرة لغات ضم المیم وسکون الهمزة وکسر الخاء حکاها ابو عبید وانکرها یعقوب وفتح الهمزة والخاء معا مع تشدید الخاء حکاها صاحب المشارق وقال ابن العربی المحدثون یروونه مشددا وانکرها صاحب النهایة فقال ولا تشدد وسکون الهمزة وفتح الخاء المخففة حکاها صاحب السرقسطی فی غریبه وانکرها ابن قتیبة وفتح المیم وسکون الواو من غیر همزة وکسر الخاء حکاها صاحب المشارق واللغة المشهورة فیها آخرة الرحل بالمد وکسر الخاء وکذا ورد فی حدیث ابی ذر الآتی وقال ابن العربی انه الصواب

ابن مسعود فی امتنا ... من دل علی خیر فله مثل اجر فاعله والحدیث الثالث ... صحیح ورد من روایة جمع من الصحابة و محمد ضیاء المقدسی فی المختارة من حدیث ... کلام الحافظ السیوطی ۱۲

شرح سراج احمد

وسکون ہمزہ وکسر خاو فتح آن وبضم میم وفتح ہمزہ وتشدید خای مشددہ بمعنی آخرہ چنانکہ درحدیث آمدہ است وآخرہ فصیح ترست از موخرہ فلیصل ببین باید کہ نماز بگذارد ولا یبالی من مر من وراء ذلک وباک ندارد کسی را کہ بگذرد پیش آن سترہ قطع نمیکند خشوع او را یا باک ندارد کسیکہ بگذرد وآثم نمیگردد وفی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ مسلم وسہل بن ابی حثمۃ اخرجہ ابوداود وابن عمر اخرجہ البخاری وسبرۃ بن معبد اخرجہ البخاری وابی جحیفۃ اخرجہ الشیخان وعائشۃ اخرجہ الشیخان ایضا وہمچنین از دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است بعبارات والفاظ مختلفہ چنانکہ از مقداد بن الاسود کہ اخراج کردہ ابوداود واز فضل بن عباس کہ اخراج کردہ ابوداود ونسائی واز ابی سعید خدری کہ اخراج کردہ ابوداود واز ابن عباس کہ اخراج کردہ ابوداود نیز قال ابوعیسی حدیث طلحۃ حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اہل العلم وقالوا سترۃ الامام سترۃ لمن خلفہ وگفتہ اند اہل علم کہ سترۂ امام سترہ است برای کسیکہ در پس امام باشد از مقتدیان وکافی ست مر ایشان را سترۂ امام چنانکہ در حدیث ابن عباس وغیرہ است کہ روایت کردہ بخاری وغیرہ ہمین ست مذہب امام ابی حنیفہ **باب** ما جاء فی کراہیۃ المرور بین یدی المصلی بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر کراہت گذشتن ومرور نمودن پیش نماز گذارندہ حدثنا الانصاری نا معن نا مالک بن انس عن ابی النضر بضاد معجمہ عن بُسر بن سعید بضم موحدہ وسکون سین مہملہ ان زید بن خالد الجہنی ابو طلحۃ وگویند ابو عبد الرحمن از مشاہیر صحابہ بود در سنہ ثمان وسبعین در کوفہ در زمان عبد الملک وفات یافت ارسلہ الی ابی جہیم فرستاد زید کسی را بسوی ابی جہیم بلفظ تصغیر واو عبد اللہ بن جہیم بود وگویند عبد اللہ بن الحارث بن الصمت صحابی مشہورست ابن اخت ابی بن کعب

شرح ابی الطیب

قولہ من مر بین وراء ذلک ای من المرأۃ ونحوہا ولا یدفعہ بالاشارۃ وغیرہا **قولہ** وقالوا سترۃ الامام سترۃ لمن خلفہ ای من المامومین فلا حاجۃ لہم الی اتخاذ سترۃ لہم علی حدۃ بل یکفیہم سترۃ الامام ویعتبر تلک سترۃ لہم ایضا ولہذا لا یکون المرور المضر بین یدی المصلی فی حق الماموم ہو المرور بین یدی المصلی فی حق الامام ویدل علیہ ما ذکرہ ابن عبد البر فی حدیث ابن عباس ہذا یخص حدیث ابی سعید اذا کان احدکم یصلی فلا یدع احدا یمر بین یدیہ فان ذلک مخصوص بالامام والمنفرد فاما الماموم فلا یضرہ من مر بین یدیہ بحدیث ابن عباس قال وہذا کلہ لا خلاف فیہ بین العلماء انتہی نقلہ فی فتح الباری وذکر العینی فی شرحہ علی صحیح البخاری قال الابہری سترۃ الامام سترۃ الماموم فلا یضر المرور بین یدیہ لان الماموم تعلقت صلاتہ بصلوۃ امامہ وہذہ مسألۃ لا تعلق لہا بالحدیث المذکور **باب** ما جاء فی کراہیۃ المرور بین یدی المصلی

قوت المغتذی

عن بسر بن سعید ان زید بن خالد الجہنی ارسل الی ابی جہیم المرسل ہو بسر المذکور کما افصح بہ فی روایۃ الصحیح فقال ارسلہ ووقع فی مسند البزار ان ابا جہیم ارسل بسر بن سعید الی زید بن خالد وہو مقلوب خطأ فیہ سفیان ابن عیینۃ سئل ابن معین عن روایۃ ابن عیینۃ فقال خطأ انما ہو زید الی ابی جہیم کما روی مالک ولیس لابی جہیم عند المصنف الا ہذا الحدیث ولہ عند البخاری ومسلم وابی داود والنسائی حدیث اقبل النبی صلی اللہ علیہ وسلم من نحو بیر جمل الحدیث وہو ابو جہیم بن الحارث بن الصمۃ واسمہ عبد اللہ وہو ابن اخت ابی بن کعب کما صرح بہ فی مسند البزار فی نفس الاسناد

عارضۃ الاحوذی

الذی یحصل بہ النسب اولی واما طریق ابی حنیفۃ من الاثر فاحادیث ضعاف ورد متعلق بالفرک وہو ضعیف اذ قال یجزی دون الغسل فاما طریقہ من النظر فمن بابین احدہما انہ قال ان خروج المنی یوجب الطہارۃ ولا تجب الطہارۃ الا عن خارج نجس فی ہذا اصل ینفرد بہ دوننا الثانی انہ قال ان المنی لا نتکلم فی حسنہ انما علینا النظر فی غسلہ وہو یفصل من مخرج البول وہو نجس فاذا مر علی مجری نجس وجب ان یتنجس بنجاسۃ مجراہ واما طریقۃ الحسن بن صالح فلانہ رای الفرک یجزی فی یابسہ فی الثوب حسب ما ورد فی عائشۃ

قولہ اما قولہ فی ان ابی حنیفۃ ان الفرک یجزی علی الاستیقان بانہ لم یتبع الا علی الیابس من المنی فوق ان من مخرج البول فوقہا والمذی ایضا کذلک نخرج اللبن من بین فرث ودم سائغا للشاربین ۱۲

شرح سراج احمد

يسأله ماذا سمع من رسول الله صلى الله عليه وسلم في المار بين يدي المصلي زيد که می پرسید ابا جہیم را کہ چہ شنیدۂ تو از آنحضرت در حق گذرندہ پیش نماز گذارندہ از گناہ فقال ابو جہیم پس گفت ابو جہیم در جواب وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو يعلم المار بين يدي المصلي ماذا عليه فرمود آنحضرت اگر بدانند گذرندہ پیش مصلی کہ چہ گناہ است بروی لکان ان يقف اربعين ہر آئینہ باشد ایستادن او وگذشتن پیش مصلی تا چہل خيرا له من ان يمر بين يديه بہتر بود مراو را از گذشتن وی از پیش مصلے قال ابو النضر لا ادري قال گفت ابو النضر نمیدانم کہ گفت ابو جہیم اربعين يوما او اربعين شهرا او اربعين سنة چہل یوم یا چہل ماہ یا چہل سال را و از احادیث دیگر معلوم میشود کہ چہل سال گفتہ و مبالغہ ہم درین است بود اربعین راوی لفظ ماذا عليه من الاثم واقع شدہ و اخراج کردہ بزار از روایت ابن عیینہ از ابی النضر ارسلني ابو جهيم الى زيد بن خالد فذكره وقال اربعين خريفا گفت ابن عبد البر روایت کردہ ابن عیینہ این حدیث را مقلوب کہ گردانیدہ در جای زید ابا جہیم را و در جای ابی جہیم زید را و روایت کردہ ابن حبان از ابی ہریرہ مرفوع کہ لو يعلم احدكم ما له في ان يمر بين يدي اخيه معترضا في الصلوة كان لأن يقيم مائة عام خير له من الخطوة التي خطاها وفي الباب عن ابي سعيد الخدري اخرجه الشيخان وابي هريرة اخرجه ابن ماجة وابن عمر اخرجه البخاري وعبد الله بن عمرو بن العاص قال ابو عيسى حديث ابي جهيم حديث حسن صحيح وقد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال لان يقف احد كم مائة عام خير له من ان يمر بين يدي اخيه وهو يصلي ہر آئینہ اینکہ استادہ باشد یکی از شما مدت

شرح ابي الطيب

قوله ماذا عليه اي من الاثم الموجب للعقاب بسبب مروره بين يديه وعلق علمه بالاستفهام ولعل حكمة ابهامه الدلالة على عظمة ذلك الاثم وانه بالغ الى ما لا يقدر قدره **قوله** لكان ان يقف اربعين خيرا له من ان يمر بين يديه اي لكان وقوفه اربعين اي ضرر وقوفه اللاحق به بسببه خيرا له اي خفيفا عليه من ضرر مروره بين يديه والاظهر ان يقال لكان عنده وفي اعتقاده خيرا والا فهو خير له علم او لم يعلم ويمكن ان يكون كان بمعنى صار اي لصار الوقوف خفيفا عليه من المرور والمراد بقوله لو يعلم علم تفصيل ومعاينة والا فقد علم باخبار الصادق كثير من المارين وقوله خيرا قال في قوت المغتذي وقع هنا بالرفع على انه اسم كان وفي البخاري بالنصب على الخبرية انتهى وقال القسطلاني وفي رواية خير بالرفع اسما انتهى وفيه ان قوله ان يقف اسم معرفة تقديرا اي وقوفه وخير نكرة فلا يصلح ان يكون اسما لكان وان يقف خبرا له على ان المعنى يأبى ذلك واما قوله تعالى ما كان قولهم الا ان قالوا وما كان قول المؤمنين الآية فكلاهما معرفتان فلهذا جاز في قولهم وقول المؤمنين وجهان كما في الفعل المؤول بالمصدر **قوله** لان يقف احد كم مائة عام خير له من ان يمر بين يدي اخيه اخرجه ابن حبان في صحيحه من حديث ابي هريرة والمراد بالمرور ان يمر بين يديه معترضا اما اذا مشى بين يديه ذاهبا لجهة القبلة فليس داخلا في الوعيد

قوت المغتذي

لو يعلم المار بين يدي المصلي زاد ابو العباس السراج في مسنده والمصلي فجعل الذم لهما معا وحمله الغزالي في الاحياء على ما اذا صلى على الطريق او قصر في الدفع ماذا عليه زاد ابن ابي شيبة في مصنفه يعني من الاثم لكان ان يقف اربعين خير له وقع هنا بالرفع على انه اسم كان وفي البخاري بالنصب على الخبرية وقد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال لان يقف احد كم مائة عام خير له من ان يمر بين يدي اخيه وهو يصلي اخرجه ابن حبان في صحيحه من حديث ابي هريرة والمراد بالمرور

عارضة الاحوذي

فدل ذلك على طهارته ورأى ان الحديث صحيح ان النبي صلى الله عليه وسلم كان اذا اغتسل من الجنابة غسل ما بفرجه من الاذى فدل ذلك على نجاسته واما طريقة مالك في الاثر والنظر فسيم يشارك ابا حنيفة والحسن في بعض الطرق ويخالفهما في المناقضة اما تعويله من طريق النظر فعلى انه خارج من مخرج البول فينجس بنجاسة المجرى فان زعموا ان له مخرجا آخر و يحكم بنسبة ذلك الى الاصل التشريحي لو يلتشعب معهم فيه وان كان الدعوى عريضة انا نقول انهما عند اصل الثقب يجتمعان وهو نجس بما يخرج عليه ولا جواب لهم عن هذا ولا يصح لاصحاب

شرح سراج احمد

صد سال بہتر باشد مراو را از اینکہ بگذرد گذرندہ پیش برادر خود در حالیکہ او نماز گذارد واخرج ابن ماجۃ بمعناہ والعمل علیہ عند اہل العلم کرھوا المرور بین یدی المصلی وعمل ہمبرین ست نزد اہل علم کہ مکروہ میدارند گذشتن را پیش نماز گذارندہ ولم یروا ان ذلک یقطع صلوٰۃ الرجل و اعتقاد نمیکنند کہ این گذشتن مرد پیش نماز می شکند نماز مرد را چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ وایمۂ دیگر ست **باب** ماجاء لایقطع الصلوٰۃ شیٔ باب ست در بیان انچہ آمدہ است کہ نشکند نماز را گذشتن چیزی از پیش مصلی حدثنا محمد بن عبد الملک ابن ابی الشوارب نا یزید بن زریع نا معمر عن الزہری عن عبید اللہ بن عبد اللہ بن عتبۃ عن ابن عباس قال کنت ردیف الفضل علی اتان گفت عبد اللہ بن عباس بودم من سوار در پس برادر کلان خود کہ فضل بود بر مادہ خری و اتان بفتح ہمزہ وکسرہ آن نیز آمدہ وحمار مذکر ومونث ہر دو را گویند و اتان مخصوص ست بانثی و اتانہ بتا نیز آمدہ و در ذکر اتان اشارت ست بآنکہ چون مرور مادہ خری قاطع نباشد مرور المرأۃ نیز نخواہد بود فجئنا والنبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی باصحابہ بمنی پس آمدیم ما در حالیکہ آنحضرت نماز میگذارد ہمراہ یاران خود در موضع منی و شاید کہ این در موسم حج باشد قال فنزلنا عنہا گفت ابن عباس پس فرود آمدیم از مادہ خری فوصلنا الصف پس وصل شدیم با صف نماز و بگذاشتیم اتان را فمرت بین ایدیھم فلم تقطع صلاتھم پس میگذشت اتان پیش مصلیان پس قطع نکرد نماز ایشان را وفی الباب عن عائشۃ اخرجہ الشیخان بلفظ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی باللیل وانا معترضۃ بینہ وبین القبلۃ کاعتراض الجنازۃ والفضل بن عباس اخرجہ ابوداود والنسائی وابن عمر اخرجہ البخاری قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم بعضی از ایشان ابوبکر وعمر اند چنانکہ اخراج کردہ دار قطنی بروایت مرفوع از سالم از ابن عمر باین عبارت انہ صلی اللہ علیہ وسلم وابابکر وعمر قالوا لایقطع الصلوٰۃ شیٔ وادرؤا ما استطعتم ومن بعدھم من

شرح ابی الطیب

باب ماجاء لایقطع الصلوٰۃ شیٔ ای مرور شیٔ اذ الکلام فیہ والا فکم من شیٔ یقطعہا **قولہ** علی اتان بفتح الہمزۃ والمثناۃ من فوق ھی الانثی من الحمیر ولا یقال اتانۃ **قولہ** فلم تقطع صلاتھم ھذا مبنی علی انہ صلی اللہ علیہ وسلم لم تکن لہ سترۃ لما فی البخاری یصلی بالناس بمنی الی غیر جدار قال القسطلانی قال الشافعی ای الی غیر سترۃ وقد بوب علیہ البیہقی باب من صلی الی غیر سترۃ فدل علی جواز المرور وصحۃ الصلوٰۃ معا بقی الکلام فی العموم المفہوم من الترجمۃ فاما ان یقال ان ھذا الحدیث یصیر دلیلا علی تاویل حدیث القطع بمعنی الخشوع والخضوع او غیر ذلک او علی نسخہ لانہ لایقطع مرور شیٔ سوی ما ذکر فی حدیث القطع فاذا علم انہ مؤول او منسوخ فلا دلیل علی قطع شیٔ والاصل عدمہ فلا یقطع مرور شیٔ وھو المطلوب

قوت المغتذی

ان یمر بین یدیہ معترضا اما اذا مشی بین یدیہ غیر معترض ذاھب الجہۃ القبلۃ فلیس داخلا فی الوعید علی اتان بفتح الہمزۃ والمثناۃ من فوق ھی الانثی من الحمیر ولا یقال اتانۃ والحمار یطلق علی الذکر والانثی کالفرس یصلی باصحابہ بمنی زاد مسلم فی حجۃ الوداع

عارضۃ الاحوذی

ابی حنیفۃ التعلق بہ فان لبن المیتۃ عندھم طاھر مع نجاسۃ وعائۃ فھو تناقض ظاھر منہم واما تعویلہ علی الاثر فغسل النبی صلی اللہ علیہ وسلم البدن منہ والثوب وھذا دلیل علی نجاستہ فان الغسل حکم النجاسۃ المخصوص بہا واقرب دلیل علی الشیٔ خصیصتہ التی لایشارک فیہا کالحل دال علی النکاح وجودا وعدما والملک علی البیع نفیا واثباتا والنکتۃ العظماء فی ذلک ان الاحادیث الصحاح لیس فیہا اکثر من ان عائشۃ قالت کنت افرکہ من ثوب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم والمراد ازالۃ عینہ فاما الصلوٰۃ بہ

شرح سراج احمد

التابعین قالوا لا یقطع الصلوٰۃ شیٔ وبہ یقول سفیان الثوری والشافعی **باب** ما جاء انہ لا یقطع الصلوٰۃ الا الکلب والحمار و
المرأۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است کہ قطع نمی کند نماز را مگر گذشتن سگ و خر و زن حدثنا احمد بن منیع نا ھشیم نا یونس و منصور بن زاذان عن حمید
ابن ھلال العدوی ابو نصر البصری ثقہ عالم بود از ثالثہ و توقف فیہ ابن سیرین لدخولہ فی عمل السلطان عن عبد اللّٰہ بن الصامت قال سمعت ابا ذر یقول قال رسول
اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم اذا صلی الرجل ولیس بین یدیہ کآخرۃ الرحل او کواسطۃ الرحل چون گزارد مرد نماز را در حالیکہ نبود پیش وی مانند چوب پسین
پالان شتر یا مانند واسطۃ الرحل گفتہ شک راوی ست قطع صلاتہ الکلب الاسود می شکند نماز او را گذشتن سگ سیاہ والمرأۃ والحمار و زن و خر فقلت

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انہ لا یقطع الصلوٰۃ الا الکلب والمرأۃ والحمار **قولہ** کآخرۃ الرحل بالمد وکسر الخاء **قولہ** او کواسطۃ
الرحل قال العراقی یحتمل ان یراد بہا وسطہ ویحتمل ان یراد بہا مقدمہ ویحتمل ان یکون شکا من بعض رواۃ اسناد المصنف
فان ذکر واسطۃ الرحل انفرد بہ المصنف **قولہ** قطع صلاتہ الکلب الاسود الخ قال السیوطی زاد احمد والکافر وزاد ابو داود
والخنزیر وھذا منسوخ عند الجمہور وذکرہ الطحاوی وابن عبد البر انتہی وقال النووی قال مالک وابو حنیفۃ والشافعی
وجمہور العلماء من السلف والخلف لا تبطل الصلوٰۃ بمرور شیٔ من ھؤلاء ولا من غیرھم واول ھؤلاء ھذا الحدیث علی
ان المراد بالقطع نقص الصلوٰۃ لشغل القلب بھذہ الاشیاء ولیس المراد ابطالھا ومنھم من یدعی نسخہ بالحدیث
الآخر لا یقطع صلوٰۃ المرء شیٔ وادرؤا ما استطعتم وھذا غیر مرضی لان النسخ لا یصار الیہ الا اذا تعذر الجمع بین الاحادیث
وتاویلھا وعلمنا التاریخ ولیس ھنا تاریخ ولا تعذر الجمع والتاویل بل یتأول علی ما ذکرناہ مع ان حدیث لا یقطع
صلوٰۃ المرء شیٔ ضعیف انتہی وقال القسطلانی قال الطحاوی وغیرہ ان صلاتہ علیہ الصلوٰۃ والسلام الی ازواجہ
ناسخۃ لحدیث ابی ذر وما وافقہ وعورض بان النسخ لا یصار الیہ الا اذا علم التاریخ وتعذر الجمع والتاریخ
ھنا لم یتحقق والجمع لم یتعذر واجیب بان ابن عمر رضی اللّٰہ عنہما بعد ما روی ان المرور یقطع قال لا یقطع صلوٰۃ
المسلم شیٔ فلو لم یثبت عندہ نسخ لم یقل ذلک وکذلک ابن عباس احد الرواۃ للقطع روی عنہ حملہ علی
الکراھۃ ویؤید التاویل ان الصحابی راوی الحدیث سأل عن الحکمۃ فی التقیید بالاسود فاجیب بانہ
شیطان ومعلوم ان الشیطان لو مر بین یدی المصلی لم تفسد صلاتہ انتہی فکذلک اذا مر الکلب واما المرأۃ
فلا تبطل لما روی البخاری فی صحیحہ عن عائشۃ رض انہا قالت واللّٰہ لقد رایت النبی
صلی اللّٰہ علیہ وسلم یصلی وانی بینہ وبین القبلۃ مضطجعۃ فتبدو لی الحاجۃ فانسل من عند
رجلیہ فاذا کانت المرأۃ لا تقطع الصلوٰۃ مع ان النفوس جبلت علی الاشتغال بہا فغیرھا من الکلب والحمار وغیرھما لذلک بل اولی

قوت المغتذی

اذا صلی الرجل ولیس بین یدیہ کآخرۃ الرحل بالمد وکسر الخاء او کواسطۃ الرحل قال العراقی یحتمل ان یراد بہا
وسطہ ویحتمل ان یراد بہا مقدمہ ویحتمل ان النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم قال ذلک جمیعا ویحتمل انہ شک فی بعض رواۃ
اسناد المص فان ذکر واسطۃ الرحل انفرد بہ المص قطع صلاتہ الکلب الاسود والمرأۃ والحمار زاد احمد والکافر و
زاد ابو داود والخنزیر وھذا منسوخ عند الجمہور ذکرہ الطحاوی وابن عبد البر

عارضۃ الاحوذی

لذلک فلیس ثم روی
فیہا بل المروی فیہا
غسلہ منہا القشیری
عن علقمۃ والاسود
جمیعا ان رجلا نزل
بعائشۃ فاصبح
یغسل ثوبہ فقالت
عائشۃ انما کان
یجزیک ان رایتہ
ان تغسل مکانہ
فان لم ترہ نضحت
حولہ لقد رایتنی
افرکہ من ثوب
رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ
علیہ وسلم فرکا فیصلی
فیہ وھذا الرجل الذی
اصبح یغسل ثوبہ
لم یکن رای فیہ شیئا
انما شک ھل احتلم
ام لا کما قد بیناہ من
روایۃ عبد اللّٰہ بن
شہاب الخولانی و
لذلک انکرت علیہ
الغسل ثم اخبرتہ
انہ انما یجزیہ الغسل
اذا راہ فان لم یرہ
نضحہ وھذا نص
فی الغسل ثم قالت

شرح سراج احمد

کالابی ذر گفت عبداللہ بن الصامت پس گفتم مر ابی ذر را ما بال الاسود من الاحمر چہ حال ست سگ سیاہ رنگ را از سرخ رنگ والابیض و از سفید رنگ فقال یا ابن اخی سالتنی کما سالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس گفت ابوذر پرسیدی تو مرا چنانکہ پرسیدہ بودم من آنحضرت را فقال الکلب الاسود شیطان پس فرمود آنحضرت سگ سیاہ رنگ شیطان ست وفی الباب عن ابی سعید اخرجہ الدارقطنی وابوداود والحکم الغفاری وابی ہریرۃ اخرجہ مسلم وانس اخرجہ الدارقطنی من روایۃ عمر بن عبد العزیز عن انس واسنادہ حسن بلفظ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی بالناس فمر بین ایدیہم حمار فقال عباس بن ابی ربیعۃ سبحان اللہ فلما سلم قال من المسبح قال انا یا رسول اللہ انی سمعت ان الحمار یقطع الصلوۃ فقال صلی اللہ علیہ وسلم لا یقطع الصلوۃ شئ واخرج الدارقطنی باسناد ضعیف عن ابی امامۃ رفعہ لا یقطع الصلوۃ شئ ویعارض ذلک ما اخرجہ مسلم من حدیث ابی ذر رضی اللہ عنہ رفعہ یقطع صلوۃ الرجل اذا لم یکن بین یدیہ کآخرۃ الرحل المرأۃ والحمار والکلب الاسود قال گفت مصنف حدیث ابی ذر حدیث حسن صحیح وقد ذہب بعض اہل العلم الیہ وتحقیق رفتہ اند بعضی اہل علم بسوی آن قالوا یقطع الصلوۃ الحمار والمرأۃ والکلب الاسود گفتہ اند اہل علم قطع میکند نماز را خر وزن وسگ سیاہ قال احمد الذی لا اشک فیہ ان الکلب الاسود یقطع الصلوۃ گفت امام احمد آن چیزی کہ شک نمی کنم در وی آنست بدرستیکہ سگ سیاہ قطع میکند نماز را وفی نفسی من الحمار والمرأۃ شئ ودر دل من میگذرد از حال خر وزن چیزی قال اسحق لا یقطعہا شئ الا الکلب الاسود گفت اسحق فاسد وتباہ نمی کند نماز را چیزی مگر سگ سیاہ تباہ کند و امام ما ابو حنیفہ ومالک وشافعی وجمہور بران اند کہ قطع نمیکند نماز را چیزی نہ سگ ونہ خر ونہ زن وتاویل کردہ امام شافعی قطع را کہ مراد بآن نقض خشوع ست نہ خروج از نماز ورفتہ است امام طحاوی بسوی آنکہ حدیث قطع منسوخ ست بصلوۃ آنحضرت بسوی ازواج خود ورد بعدم علم التاریخ واجیب بان ابن عمر بعد ما روی ان المرور یقطع قال لا یقطعہا شئ فلو لم یثبت عندہ النسخ لم یقل ذلک بدانکہ مستحب ست کہ باشد مقدار سترہ یک ذراع یا زیادہ چنانکہ در حدیث مسلم ست از عائشہ کہ سوال کردہ شد آنحضرت از سترۂ مصلی پس فرمود مانند موخرۂ رحل وتفسیر کردہ عطاء آنرا کہ یک ذراع وزیادہ از وی باشد ودر ہدایہ نوشتہ است وینبغی ان یکون بغلظ الاصبع لان ما دونہ لا یبدو للناظر وکان مستندہ ما رواہ الحاکم مرفوعا استتروا فی صلاتکم ولو بسہم ویشکل علیہ ما رواہ الحاکم ایضا عن ابی ہریرۃ مرفوعا تجزی من السترۃ قدر مؤخرۃ الرحل ولو بدقۃ شعرۃ ثم انہ اخرج ابوداود وصححہ احمد وابن حبان انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا صلی احدکم فلیجعل تلقاء وجہہ شیئا فان لم یجد

شرح ابی الطیب

قولہ لا اشک فیہ ان الکلب الاسود الخ وجہہ ان الکلب لم یجئ فی الترخیص فیہ شئ یعارض ہذا الحدیث واما المرأۃ ففیہا حدیث عائشۃ المذکور وفی الحمار حدیث ابن عباس السابق

قوت المغتذی

والکلب الاسود شیطان حملہ بعضہم علی ظاہرہ وقال ان الشیطان یتصور بصورۃ الکلاب السود وقال بعضہم لما کان الکلب الاسود اشد ضررا من غیرہ واشد ترویعا من غیرہ کان المصلی اذا رآہ اشتغل عن صلاتہ وربما اداہ ذلک الی قطع صلاتہ فسمی ذلک قاطعا باعتبار ما یتخوف منہ ویؤل الیہ وکذلک تأولوا قطع المرأۃ والحمار للصلوۃ فانہ یخاف من ذلک فالمرأۃ تفتن والحمار ینہق والکلب یروع

عارضة الاحوذی

بعل لقد رایتنی افرکہ من ثوب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرکا فیصلی فیہ معناہ افرکہ فاغسلہ بدلیل روایۃ سلیمان ابن یسار عنہا ولولا ذلک لنقض آخر کلامہا اولہ لا سیما وحدیث عائشۃ ہذا بزیادۃ قولہ ثم فیصلی فیہ من روایۃ علقمۃ و الاسود متکلم علیہ فان القشیری خرجہ عن یحیی بن یحیی عن خالد بن عبد اللہ عن خالد یعنی الحذاء عن ابی معشر عن ابراہیم عن علقمۃ والاسود فذکرہ وغیرہ الدارقطنی وغیرہ فاذا کان حدیث ہذہ الزیادۃ مغموزا فلم یبق الا حدیث الفرک وحدہ دون صلوۃ فیہ

عارضة الاحوذي

ذالك حجة فيه كما بيناه وهذه هي الغاية في المسألة

باب الجنب ينام او ياكل قبل ان يغتسل وبعد الوضوء يحيى بن معمر عن عمار ان النبي صلى الله عليه وسلم رخص للجنب اذا اراد ان ياكل او يشرب او ينام ان يتوضأ وضوءه للصلوة ضعيف مضطرب الاسود عن عائشة كان النبي صلى الله عليه وسلم ينام وهو جنب لا يمس ماء نافع عن ابن عمر عن عمر انه سال النبي صلى الله عليه وسلم اينام احدنا وهو جنب قال نعم اذا توضأ صحيح حسن اسناده خرج ابو عيسى هذا الحديث من رواية الاعمش عن ابي اسحق عن الاسود ثم ذكر الصحيح عن عائشة

شرح سراج احمد

فلينصب عصاه فان لم يكن معه عصا فليخطط خطا ثم لايضره ما امر امامه قال ابوداود سمعت احمد بن حنبل سئل عن الخط غير مرة فقال هكذا عرضا مثل الهلال وقال سمعت مسددا قال قال ابن داود الخط بالطول انتهى واختاره النووي لتصير مشابها لظل السترة والمعتبر الخط عند مالك والشافعي في قول الجديد وعليه اكثر الحنفية قال محمد بن الحسن الخط ليس بشيء وقال الشافعي ان الحديث الوارد فيه ضعيف مضطرب وقال احمد بالخط وهو القول القديم للشافعي وهو المذكور في عامة كتب الشافعية في المنهج يسن ان يصلي لنحو جدار ثم عصى مغروزة ثم يبسط مصلى ثم يخط وطولها ثلثة اذرع فاقل انتهى واخذ به بعض متاخري الحنفية وقال ابن الهمام السنة اولى بالاتباع وبعضى احاديث كه متعلق اين باب اند مى نويسد اخرج ابن ماجه والحاكم عن ابي هريرة الهرة لاتقطع الصلوة لانها من متاع البيت واخرج ابوداود واحمد وابن ماجه عن ابن عمر اذا كان احدكم يصلي فلايدع احدا يمر بين يديه فان ابى فليقاتله فان معه القرين واخرجه عبد الرزاق عن ابي سعيد ايضا واخرج الطبراني في الاوسط عن ابن عمر ان الذي يمر بين يدي الرجل وهو يصلي عمدا يتمنى يوم القيمة انه شجرة يابسة اخرج ابن ابي شيبة عن عبد الحميد بن عبد الرحمن مرسلا لو يعلم المار بين يدي المصلي لاحب ان يكسر فخذه ولايمر بين يديه اخرج عبد الرزاق عن الاسود ان ابن مسعود قال اذا اراد احد ان يمر بين يديك وانت تصلي فلا تدعه فانه يطرح شطر صلاتك **باب** ماجاء في الصلوة في الثوب الواحد باب ست در بيان آنچه آمده است در جواز نماز گذاردن در يک جامه قتيبة نا الليث عن هشام هو ابن عروة عن ابيه عروة بن الزبير عن عمر بن ابي سلمة ودر ترجمه مشكوة نوشته است عمر بن ابي سلمه مخزومي قرشي ربيب آنحضرت پسر ام سلمه صحابي صغير ست ولادت وے بارض حبشه بود در سنه ثمان از هجرت ودر وقت وفات آنحضرت دو ساله بود ووفات يافت در زمانه عبد الملك سنه ثمان وثمانين انه راى رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي في بيت ام سلمة بدرستيكه عمر بن ابي سلمه ديد آنحضرت را كه نماز ميگذارد در خانه ام المؤمنين ام سلمه مشتملا في ثوب واحد در حاليكه اشتمال كننده بود در يک جامه وصورت اشتمال آن ست كه طرف راست از جامه كه بر دوش راست ست از زير دست چپ گرفته بر دوش چپ بيندازد وطرف چپ كه بر دوش چپ ست از زير دست راست گرفته بر دوش چپ پس تر به بندد هر دو طرف را بر سينه وغالبا احتياج به بستن هر دو طرف بر سينه بر تقدير يست كه گوشهاى جامه دراز نباشد ونيز كشاده شدن بود واگر بسيار دراز بود حاجت به بستن نباشد چنانكه از لباس فقرا همين ظاهر ميگردد ولهذا در عبارت بعضى شارحان اين قيد واقع شده واشتمال را توشيح نيز گويند ماخوذ از وشاح بمعنى حمائل كه در گردن اندازند وفي الباب عن ابي هريرة اخرجه البخاري

شرح ابي الطيب

باب ماجاء في الصلوة في الثوب الواحد **قوله** مشتملا في ثوب واحد زاد الشيخان واضعا طرفيه على عاتقيه والعاتق ما بين المنكب الى اصل العنق قال الطيبي الاشتمال التوشح والمخالفة بين طرفي الثوب بان ياخذ الذي القاه على منكبه الايمن من تحت يده اليسرى وياخذ طرفه الذي القاه على منكبه الايسر من تحت يده اليمنى ثم يعقدهما على صدره يعني لئلا يكون سدلا وكذا قال ابن السكيت

قوت المغتذي

يصلي في بيت ام سلمة مشتملا في ثوب واحد قال العراقي كيف الجمع بينه وبين نهيه عن اشتمال الصماء والجواب ان النهي محمول على اشتمال مخصوص فيحمل اشتماله المطلق على غير صورة النهي قد فسر اشتماله هذا بانه كان مخالفا بين طرفيه وهو مخالف لكل اشتمال الصماء

ك قال الترمذي في الاصول ليس كذلك بل صورته عند جميع الناس والدارقطني مع صحيح السند مثل الصحيح ١٢

شرح سراج احمد

وجابر اخرجہ الشیخان وابو داود بلفظ یا جابر اذا کان واسعا فخالف بین طرفیہ واذا کان ضیقا فاشددہ علی حقویک وسلمۃ ابن الاکوع اخرجہ ابو داود والنسائی وانس اخرجہ البخاری وعمرو بن ابی اسید وابی سعید الخدری اخرجہ احمد وکیسان بفتح کاف وسکون شناۃ تحتیہ وسین مہملہ والف ودرآخر نون ست اخرج ابن ابی شیبۃ عن کیسان قال رایت النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی الظہر والعصر فی ثوب واحد متلببا بہ وابن عباس اخرجہ ابن ابی شیبۃ بلفظ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی فی ثوب واحد یتقی بفضولہ حر الارض وبردہا وعائشۃ اخرجہ الخطیب فی المتفق وامہانی وعمار بن یاسر اخرجہ ابن عساکر بلفظ قال امنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی ثوب واحد متوشحا بہ وطلق بن علی اخرجہ عبد الرزاق وابن ابی شیبۃ بلفظ قال جاء رجل فقال یا نبی اللہ ما تری فی الصلوٰۃ فی ثوب واحد فاطلق النبی صلی اللہ علیہ وسلم ازارہ فطارق بہ ردائہ ثم اشتمل بہما ثم صلی بنا فلما قضی الصلوٰۃ قال اکلکم یجد ثوبین وعبادۃ بن الصامت الانصاری اخرجہ ابن عساکر بلفظ قال خرج علینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وعلیہ قطیفۃ رومیۃ قد عقدہا علی عنقہ ثم صلی بنا ما علیہ غیرہا قال ابو عیسی حدیث عمر بن ابی سلمۃ حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم کابی ہریرۃ وجابر وسلمۃ وغیرہم ومن بعدہم من التابعین وغیرہم قالوا لا باس بالصلوٰۃ فی الثوب الواحد گفتہ اند اہل علم کہ باک ندارد بنماز گذاردن دریک جامہ وقد قال بعض اہل العلم یصلی الرجل فی ثوبین وتحقیق گفتہ اند بعضے اہل علم کہ نماز بگذارد آدمی در دو جامہ و در کم از دو روا نباشد و نزد ما در دو جامہ فاضلتر ست در ثواب و زیادہ تر ست از جہت حسن ادب و اظہار نعمت و تحسین ہیئت و اگر دریک جامہ بگذارد کہ کشف عورت نباشد روا ست باب ما جاء فی ابتداء القبلۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در ابتدای قبلہ حدثنا ہناد نا وکیع عن اسرائیل عن ابی اسحٰق عن البراء بن عازب قال لما قدم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم المدینۃ گفت براء بن عازب ہرگاہ آمد آنحضرت مدینہ را و ہجرت از مکہ نمود صلی نحو بیت المقدس ستۃ او سبعۃ عشر شہرا گذارد نماز را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی ابتداء القبلۃ شہرا او ستۃ او سبعۃ عشر شہرا بحذف التنوین من ستۃ قال السیوطی وروایۃ انہ مرکب نقد یراوصلاتہ صلی اللہ علیہ وسلم نحو بیت المقدس کانت بامر اللہ تعالی قال الطبرانی ویجمع بینہ وبین حدیث ابن عباس عند احمد من وجہ اخر انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی بمکۃ نحو بیت المقدس والکعبۃ بین یدیہ بحمل الامر فی المدینۃ علی الاستمرار باستقبال بیت المقدس وفی حدیث الطبرانی من طریق ابن جریج قال اول ما صلی الی الکعبۃ ثم صرف الی بیت المقدس وہو بمکۃ فصلی ثلث حجج ثم ہاجر فصلی الیہ بعد قدومہ المدینۃ ستۃ عشر شہرا ثم وجہ الی الکعبۃ ونقل الاسنطلانی انہ یلزم علی ہذا یلزم النسخ مرتین وفی النہی السیوطی فقال قال ابن العربی نسخ اللہ القبلۃ مرتین ونکاح المتعۃ

قوت المغتذی

لما قدم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم المدینۃ صلی نحو بیت المقدس ستۃ او سبعۃ عشر شہرا ہو بحذف التنوین من ستۃ قال ابن العربی نسخ اللہ القبلۃ مرتین ونکاح المتعۃ مرتین ولحوم الحمر الاہلیۃ مرتین قال ولا احفظ رابعا وقال ابو العباس العزفی رابعہا الوضوء مما مست النار قلت وقد نظمت ذلک وثلث اربع تکرر النسخ لہا [illegible] القبلۃ ومتعۃ [illegible] کذا الوضوء مما تمس النار

عارضۃ الاحوذی

ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یتوضأ قبل ان ینام وقد غلط فیہ ابو اسحٰق فیما رواہ العلماء وقال القاضی ابو بکر بن العربی رضی اللہ عنہ تفسیر غلط ابی اسحٰق ہو ان ہذا الحدیث الذی رواہ ابو اسحٰق ہہنا مختصر اقتطعہ من حدیث طویل فاخطأ فی اختصارہ ایاہ ونص الحدیث الطویل ما رواہ ابو غسان حدثنا زہیر بن حرب حدثنا ابو اسحٰق قال اتیت الاسود بن یزید وکان لی اخا وصدیقا فقلت یا ابا عمرو حدثنی ما حدثتک عائشۃ ام المؤمنین عن صلوٰۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ینام اول اللیل ویحیی آخرہ

عارضة الاحوذی

ثم ان كانت له حاجة قضى حاجته ثم ينام قبل ان يمس ماءً فاذا كان عند النداء الاول وثب وربما قالت قام فافاض عليه الماء وما قالت اغتسل واذا اعلم ما تريد وان نام جنبا توضأ وضوء الرجل للصلوٰة فهذا الحديث الطويل فيه وان نام وهو جنب توضأ وضوء الصلوة فهذا يدلك على ان قولها فان كانت له حاجة قضى حاجته ثم ينام قبل ان يمس ماء انه يحتمل احد وجهين اما ان يريد بالحاجة حاجة الانسان من البول والغائط فيقضيها ثم يستنجي ولا يمس ماء وينام فان وطئ توضأ كما في آخر الحديث

الترجمة [illegible]

شرح سراج احمد

بجانب بیت المقدس شانزدہ یا ہفتدہ ماہ وکان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یحب ان یوجہ الی الکعبۃ و بود آنحضرت کہ دوست میداشت اینکہ امر کردہ شود بروی گردانیدن بسوی کعبہ فانزل اللہ تعالی قد نری تقلب وجہک فی السماء پس فرو فرستاد حق تعالی این آیت را تحقیق می بینیم گردانیدن روی تو در آسمان و منتظر شدن تو وحی را برای تحویل قبلہ فلنولینک قبلۃ ترضاھا پس ہر آئینہ روی بگردانیم ترا بسوی قبلہ کہ راضی شوی تو از آن قبلہ و درین آیت وعدہ تحویل قبلہ ست پس ازان فرو فرستاد فول وجہک شطر المسجد الحرام پس بگردان روی خود را بجانب مسجد حرام فوجہ الی الکعبۃ پس بگردانید آنحضرت روی خود را بجانب کعبہ وکان یحب ذلک و بود آنحضرت کہ دوست میداشت روی گردانیدن را بسوی کعبہ کہ مخالف شود قبلہ وی از قبلہ یہود و نصاری فصلی رجل معہ العصر پس بگذارد مردی ہمراہ آنحضرت نماز عصر را ثم مر علی قوم من الانصار و ہم رکوع فی صلوۃ العصر پس بگذشت آن مرد بر گروہی از انصار در حالیکہ ایشان در رکوع بودند در نماز عصر نحو بیت المقدس کہ میگذاردند نماز را بجانب بیت المقدس فقال ہو یشہد انہ صلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وانہ قد وجہ الی الکعبۃ پس گفت آن مرد او گواہی میدہد و سوگند میخورد کہ او گذارد نماز را ہمراہ آنحضرت و بدرستیکہ آنحضرت تحقیق گردانیدہ شدہ بسوی کعبہ و تحویل قبلہ شدہ و آن مرد التفات کرد از تکلم بغیبت قال فانحرفوا وہم رکوع گفت براء بن عازب پس بگشتند آن گروہ انصار در حالت رکوع خویش گفت ابن عمر قدوم فرمود آنحضرت بمدینہ در ماہ ربیع الاول و گذارد نماز را بسوی بیت المقدس تمام سال و شش ماہ از سال دیگر پس تحویل قبلہ شد و گویند کہ بود تحویل آن در جمادی و گویند در روز سہ شنبہ نصف شعبان و گویند روز دوشنبہ نصف رجب و ظاہر حدیث براء کہ در بخاری و ترمذی ست آنست کہ نماز عصر بود و در نسائی آمدہ است از روایت ابی سعید بن المعلی کہ آن ظہر بود و اما اہل قبا پس رسید ایشان را خبری تا نماز فجر از روز دیگر چنانکہ در صحیحین ست از ابن عمر قال بینما الناس بقباء فی صلوۃ الصبح اذ جاءہم آت

شرح ابی الطیب

مرتین ولحوم الحمر الاهلية مرتين قال ولا احفظ رابعا وقال ابو العباس رابعها الوضوء مما مست النار قلت وقد نظمت ذلك فقلت واربع كرر النسخ لها جاءت بها النصوص والآثار لقبلة ومتعة وحمر كذا الوضوء مما تمس النار قوله وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يحب ان يوجه بضم اوله وفتح الجيم مبنيا للمفعول اى يحب ان يؤمر بالتوجه الى الكعبة لانها قبلة ابراهيم ولما في التوجه اليها من التألف بقومه والتألف باليهود قد علم انه لا ينفعهم ولانهم اشد الناس شكيمة وفي حديث ابن عباس عند الطبراني فكان يدعو وينظر الى السماء **قوله** قد نرى تقلب وجهك في السماء اى تردد وجهك في جهة السماء متطلعا للوحي وكان عليه السلام يقع في روعه ويتوقع من ربه ان يحوله الى الكعبة وذلك يدل على ادبه مع ربه حيث انتظر ولم يسأل **قوله** فصلى رجل معه العصر اسمه عباد بن بشر كما قاله ابن بشكوال او عباد بن نهيك بفتح النون وكسر الهاء **قوله** فانحرفوا وهم ركوع بان تحول الامام من مقدم المسجد الى مؤخره ثم تحولت الرجال حتى صاروا خلفه وتحولت النساء حتى صرن خلف الرجال واجيب عن العمل الكثير بانه قبل التحريم او لاصلاح الصلوة كالبانى على صلاته اذا سبقه حدث

قوت المغتذی

فصلى رجل معه العصر ثم مر على قوم من الانصار هو عباد بن بشر وقيل عباد بن نهيك

شرح سراج احمد

فقال ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قد امر ان یستقبل الکعبة فاستقبلوہا وکانت وجوہہم الی الشام فاستداروا الی الکعبة وفی ہذا دلیل علی ان الناسخ لا یلزم حکمہ الا بعد العلم بہ وان تقدم نزولہ لانہم لم یومروا باعادة العصر والمغرب والعشاء شیخ ابن حجر در فتح الباری شرح بخاری نوشتہ است ظاہر حدیث ابن عباس ہذا ان استقبال بیت المقدس انما وقع بعد الہجرة الی المدینة لکن اخرج احمد من وجہ آخر عن ابن عباس کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی بمکة نحو بیت المقدس والکعبة بین یدیہ قال والجمع بینہما ممکن بان یکون امر لما ہاجر ان یستمر علی الصلوٰة لبیت المقدس واخرج الطبرانی ایضا من طریق ابن جریج قال ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اول ما صلی الی الکعبة ثم صرف الی بیت المقدس وہو بمکة فصلی ثلث حجج ثم ہاجر وصلی الیہ بعد قدومہ المدینة ستة عشر شہرا ثم وجہ اللہ تعالی الی الکعبة اختلاف ست علماء را کہ تحویل کعبہ در کدام مسجد شدہ ابو سعد در طبقات نوشتہ است کہ آنحضرت در مسجد شریف خود ہمراہ صحابہ نماز ظہر میگذارد کہ امر تحویل گشت پس بگشت آنحضرت وبگشتند صحابہ بسوی کعبہ گویند کہ آنحضرت برای دیدن ام بشر بن البراء بن معرور در بنی سلمہ رفتہ بود پس ساخت ام بشر برای آنحضرت طعامی وشد وقت ظہر پس گذارد آنحضرت نماز ظہر را وپس از گذاردن دو رکعت امر تحویل شد وروی نمود بمیزاب ومسمی کردہ شد آن مسجد بہ مسجد ذی القبلتین وفی الباب عن ابن عمر اخرجہ الشیخان وابن عباس اخرجہ البخاری واحمد وعمارة بن اوس اخرجہ ابن ابی شیبة وعمرو ابن عوف المزنی وانس بن مالک اخرجہ ابن ابی شیبة ایضا قال ابو عیسی حدیث البراء حدیث حسن صحیح وقد روی سفین الثوری عن ابی اسحق چنانکہ اسرائیل روایت نمودہ حدثنا ہناد بن السری نا وکیع عن سفین عن عبد اللہ بن دینار عن ابن عمر قال کانوا رکوعا فی صلوٰة الصبح گفت ابن عمر بودند اہل قباء رکوع کنندہ در نماز فجر کہ خبر تحویل بایشان رسیدہ قال ابو عیسی ہذا حدیث صحیح **باب** ما جاء ان ما بین المشرق والمغرب قبلة باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ میان مشرق ومغرب قبلہ است واین محمول است بر قبلہ مدینہ مطہرہ کہ واقع ست بجانب جنوب زیرا کہ وی شمالی مکہ معظمہ است ویا مراد آنست کہ ہیچ جہتی از جہات نیست میان مشرق ومغرب مگر آنکہ قبلہ است مر قومی را بحسب اختلاف جہات بلاد بموجب وحیث ما کنتم فولوا وجوہکم شطر المسجد الحرام حدثنا محمد بن ابی معشر نا ابی عن محمد بن عمرو عن ابی سلمة عن ابی ہریرة رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما بین المشرق والمغرب قبلة حدثنا یحیی بن موسی نا محمد بن ابی معشر مثلہ مانند حدیث مذکور قال ابو عیسی

شرح ابی الطیب

قولہ کانوا رکوعا فی صلوٰة الصبح ولا تنافی بینہ وبین صلوٰة العصر لان العصر یوم التوجہ کانت للنبی حارثة داخل المدینة والتوجہ فی الصبح لاہل قبا کان فی الیوم الثانی **باب** ما جاء ما بین المشرق والمغرب قبلة **قولہ** ما بین المشرق والمغرب قبلة لیس ہذا عاما فی سائر البلاد وانما ہو بالنسبة الی المدینة الشریفة ونحوہا قال البیہقی فی الخلافیات المراد واللہ اعلم اہل المدینة ومن کانت قبلتہ علی سمت اہل المدینة

قوت المغتذی

ما بین المشرق والمغرب قبلة لیس ہذا عاما فی سائر البلاد وانما ہو بالنسبة الی المدینة الشریفة ونحوہا قال البیہقی فی الخلافیات المراد واللہ اعلم اہل المدینة ومن کانت قبلتہ علی سمت اہل المدینة

عارضة الاحوذی

ویحتمل ان یرید بالحاجة حاجة الوطی ویقولہ ثم ینام ولا یمس ماء یعنی للاغتسال متی لو حمل الحدیث علی حد ہذین الوجہین تناقض اولہ واخرہ فتوہم ابو اسحق ان الحاجة ہی حاجة الوطی فنقل الحدیث علی معنی ما فہمہ واللہ اعلم احکامہ قال ابو یوسف یجوز للجنب ان ینام قبل ان یتوضأ لحدیث عائشة ہذا الغلط وقال مالک والشافعی لا یجوز للجنب ان ینام حتی یتوضأ قال مالک فان فعل فلیستغفر اللہ رواہ عنہ فی المجموعة وقال بعض اشیاخنا لا تسقط العدالة

عارضة الاحوذی

بل ترکه لاختلاف العلماء فیه قال ابن حبیب ذلك واجب وجوب الفرائض لحدیث عمر بن الخطاب رضی الله عنه و الظاهر ذلك والله اعلم ویتبع ذلك مسائل سبع الاولی ان ذلك لیس علی الحائض لان حدثها لازم و الجنب حدثه غایة لازم الثانیة اذا احدث بعد هذا الوضوء فلم ینتقض ولا ینتقض الا بمعاودة الجماع لانه لم یشرع لرفع حدث فینقضه الحدث انما شرع فی عبادة فلا ینتقض الا ما اوجبه الثالثة قال علماؤنا رحمهم الله المعنی فی الزام [illegible] فی الذی [illegible]

شرح سراج احمد

حدیث ابی هریرة قد روی عنه من غیر وجه گفت مصنف حدیث ابی هریره تحقیق روایت کرده شده به بسیار طرق اخرج ابن ماجة والحاکم عنه ایضا وقد تکلم بعض اهل العلم فی ابی معشر من قبل حفظه وتحقیق سخن کرده اند بعضی اهل علم در شان ابی معشر از جهت حفظ وی که حافظه خوب نداشت واسمه نجیح مولی بنی هاشم ونام ابی معشر نجیح عتیق اولاد هاشم بود قال محمد لا اروی عنه شیئا گفت محمد بن اسمعیل بخاری روایت نمیکنم از وی چیزی بجهت خلل حفظ وی وقد روی عنه الناس حال آنکه تحقیق روایت کرده اند از وی مردم قال محمد وحدیث عبد الله بن جعفر المخرمی عن عثمن بن محمد الاخنسی عن سعید المقبری عن ابی هریرة اقوی واصح گفت امام بخاری وحدیث عبد الله بن جعفر که از ابی هریره باین طریق رسیده وروایت شده قوی تر وصحیح تر است من حدیث ابی معشر از حدیث ابی معشر امام بخاری در حدیث ابی معشر جرح کرده حدثنا الحسن بن بکر المروزی نا المعلی بن منصور نا عبد الله بن جعفر المخرمی عن عثمن بن محمد الاخنسی عن سعید المقبری عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال ما بین المشرق والمغرب قبلة وانما قیل عبد الله بن جعفر المخرمی لانه من ولد المسور بن مخرمة وجز این نیست که گفته شده عبد الله بن جعفر را مخرمی از جهت آنکه او بود از اولاد مسور بن مخرمه ولهذا او را نسبت کردند بمخرمی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقد روی عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ما بین المشرق والمغرب قبلة منهم عمر بن الخطاب وعلی بن ابی طالب وابن عباس وقال ابن عمر وگفت عبد الله بن عمر خطاب کرد اهل مدینه را اذا جعلت المغرب عن یمینك والمشرق عن یسارك چون بگردانی تو مغرب را از دست راست خود وبگردانی سمت مشرق را از جانب چپ خود فما بینهما قبلة پس ما بین هر دو قبله است چراکه مکه جانب جنوب است از مدینه اذا استقبلت القبلة این وقتی باشد که روی آری بجانب قبله وقال ابن المبارك ما بین المشرق والمغرب قبلة هذا لاهل المشرق وگفت عبد الله بن المبارك که ما بین مشرق ومغرب قبله است خاص مر اهل مشرق راست قول ابن مبارک را بغوی تفسیر کرده که مراد بمشرق وبمغرب مشرق شتا ومغرب صیف ست واختار عبد الله بن المبارك التیاسر لاهل مرو واختیار کرده ابن المبارك سمت چپ را برای اهل مرو

شرح ابی الطیب

قوله وقال ابن المبارك ما بین المشرق والمغرب قبلة هذا لاهل المشرق ظاهره مشکل لان قبلة اهل المشرق المغرب قال المحقق ابن الهمام جعلوا قبلة بخاری وسمرقند ونسف وترمذ وبلخ ومرو وسرخس موضع الغروب اذا کان الشمس فی آخر المیزان واول العقرب کما اقتضته الدلائل الموضوعة لمعرفة القبلة انتهی فهذه البلاد اهل مشرق وجعلت قبلتهم المغرب فکیف یصح ان یقول بین المشرق والمغرب قبلة لهم ویمکن ان یجاب ان معناه ان اهل المشرق لو جعلوا المغرب الی یمینهم والمشرق الی یسارهم حتی صار توجههم الی جهة بین المشرق والمغرب جاز لقوله واختار ابن المبارك التیاسر لاهل مرو یعنی جوز المیل الی الجهتین لغیر اهل مرو واختار لهم التیاسر یعنی المیل الی الجانب الایسر عند استقبالهم موضع الغروب قال المظهر من جعل من اهل المشرق اول المغارب وهو مغرب الصیف عن یمینه وآخر المشارق وهو مشرق الشتاء عن یساره کان مستقبلا للقبلة فالمراد باهل المشرق اهل الکوفة وبغداد وخوزستان وفارس والعراق وخراسان وما یتعلق بهذه البلاد وقال الغزالی هذا الحدیث یؤید القول بالجهة قال ابن حجر وبه اخذ جماعة من اصحابنا واختاره ابن الاذرعی حتی بالغ ابن العربی المالکی فزعم ان خلافه باطل قطعا انتهی

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی الرجل یصلی لغیر القبلة فی الغیم باب ست در بیان انچہ آمده است در حق مردی کہ نماز گذارد بجانب غیر قبلہ در تاریکی ابر کہ قبلہ مشتبہ گردد حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع نا اشعث بن سعید السمان بصری ابو الربیع متروک از سادسہ بود عن عاصم بن عبید الله عن عبد الله بن عامر بن ربیعة عن ابیه عامر بن ربیعہ بن کعب بن مالک و در اسماء الرجال نوشتہ است عامر بن ربیعۃ بن عامر بن مالک العنزی چنانکہ در جامع الاصول بعین مہملہ و او حلیف بنی عدی بن کعب است لہذا او را عدوی می گفتند صحابی بدری ست مہاجر ہجرتین قدیم الاسلام حاضر گشت تمام مشاہد را و در سنہ اثنین و ثلثین و گویند سنہ خمس وفات یافت سال مقتل عثمن قال کنا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر فی لیلة مظلمة گفت عامر بودیم ما ہمراہ آنحضرت در سفری در شب تاریک فلم ندر این القبلة پس نمی شناختیم ما کہ کدام طرفست قبلہ فصلی کل رجل منا علی حیاله پس بگذارد ہر مردی از ما بفکر و رای خود بر محاذی روی خود فلما اصبحنا ذکرنا ذلک للنبی صلی الله علیه وسلم پس ہرگاہ صباح کردیم ما ذکر کردیم ما آنرا برای آنحضرت فنزل پس فرود آمد این آیہ فاینما تولوا فثم وجه الله پس ہر کدام طرف کہ روی کنید در وقت اشتباہ پس در انجا ذات حق تعالی ست یعنی نماز وی روا خواہد شد چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ است قال ابو عیسی هذا حدیث لیس اسناده بذالک گفت مصنف این حدیثی ست کہ نیست اسناد وی قوی لا نعرفه الا من حدیث اشعث السمان نمی شناسیم این حدیث را کہ مروی شده باشد مگر از حدیث اشعث السمان واشعث بن سعید هو ابو الربیع السمان و نام اشعث ابو الربیع ست یضعف فی الحدیث تضعیف کرده شده است در روایت حدیث وقد ذهب اکثر اهل العلم الی هذا قالوا اذا صلی فی الغیم لغیر القبلة ثم استبان له بعد ما صلی انه صلی لغیر القبلة فان صلاته جائزة و تحقیق رفتہ اند اکثر اہل علم بسوی این گفتہ اند کہ چون کسی نماز گذارد در ابر و تاریکی مر غیر قبلہ را پس ظاہر شد او را پس از انکہ نماز گذارده بود کہ تو نماز گذارده مر غیر قبلہ را پس تحقیق نماز او روا باشد و اعادۂ نماز بروی لازم نمیشود و به یقول سفین الثوری وابن المبارک واحمد واسحق بشرطیکہ تحری کرده باشد و اگر بلا تحری گذارده بود

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل یصلی لغیر القبلة فی الغیم **قوله** فصلی کل رجل منا علی حیاله ای فی جهته وتلقاء وجهه و الحیال بکسر الحاء وفتح الیاء الخفیفة قبالة الشیء وقعد حیاله وبحیاله بازائه **قوله** الا من حدیث اشعث السمان لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث قال العراقی تابعه علیه عمر بن قیس الملقب بسندل عن عاصم اخرجه ابو داود الطیالسی فی مسنده والبیهقی فی سننه قال الا ان عمر بن قیس مشارک لاشعث فی الضعف بل ربما یکون اسوأ حالا منه فلا عبرة حینئذ بمتابعته وانما ذکرته لیستفاد قاله فی قوت المغتذی **قوله** فان صلاته جائزة وبه قال علماؤنا فقالوا ومن اشتبهت علیه القبلة تحری وان اخطأ لم یعد لانه اتی بالواجب فی حقه وهو الصلوة الی جهة تحریه وقالوا قوله تعالی فاینما تولوا فثم وجه الله نزلت فی الصلوة حالة الاشتباه

قوت المغتذی

نا اشعث بن سعید السمان لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث لا نعرفه الا من حدیث اشعث قال العراقی تابعه علیه عمر بن قیس الملقب بسندل عن عاصم اخرجه ابو داود الطیالسی فی مسنده والبیهقی فی سننه قال الا ان عمر بن قیس مشارک لاشعث فی الضعف بل ربما یکون اسوأ حالا منه فلا عبرة حینئذ بمتابعته وانما ذکرته لیستفاد

عارضة الاحوذی

الغسل ولیس هذا غرض الحدیث ولا المفهوم من جواب سوال عمر وانما قصد بهذا من قاله حط رتبة الوضوء عن الوجوب الی الندب الرابعة اذا توضأ قدم ازالة النجاسة عنه فیغسل ذکره وما اصابه من اذی کما ورد فی الحدیث عن عمر نصا الخامسة قال عطاء بن حبیب اذا ترک غسل رجلیه فی هذا الوضوء اجزأه لان ابن عمر کان کذالک یفعل وهذا ضعیف لان النبی صلی الله علیه وسلم قد جمع وضوءه بین ازالة النجاسة ووضوء العبادة فی قوله توضأ واغسل ذکرک ثم نم وقد روی مالک

عارضة الاحوذی

عن عائشة انها كانت تقول اذا اصاب احدكم المرأة ثم اراد ان ينام قبل ان يغتسل فلا ينم حتى يتوضأ وضوءه للصلوة السادسة اذا اراد ان يطعم توضأ عند الشافعي وضوء الصلوة لما روي عن عمار بن ياسر ان النبي صلى الله عليه وسلم كان اذا اراد ان ينام او يطعم توضأ وضوءه للصلوة والحديث ضعيف مقطوع قال ابوداود لم يلق يحيى بن معمر عمار ابن ياسر والصحيح فعل ابن عمر وقد روى النسائي عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم كان اذا اراد ان ياكل وهو جنب غسل كفيه والغرض النظافة خاصة

شرح سراج احمد

اخاره بروی لازم شود **باب** ماجاء فی کراهة مایصلی الیه وفیه باب ست در بیان آنچه آمده است در ذکر کراهیت چیزی که گذارده شود نماز بسوی آن و درانجا حدثنا محمود بن غیلان نا المقرئ قال نا یحیی بن ایوب عن زید بن جبیرة بفتح الجیم وکسر الموحدة ابن محمود بن ابی جبیرة بن الضحاک الانصاری ابوجبیرة المدنی متروک از سابعه لود عن داود بن الحصین الاموی مولاهم ابوسلیمان المدنی در تقریب ثقة الا فی عکرمة ورمی برای الخوارج من السادسة مات سنة خمس وثلثین ومائة عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم نهی ان یصلی فی سبعة مواطن منع فرمود آنحضرت ازینکه گذارده شود نماز در هفت جا فی المزبلة بفتح وضم آن جای سرگین انداختن و زبل بکسر زا سرگین و دیگر نجاست ند حکم آنست بلکه بعضی سخت تر ازان والمجزرة بجیم و زا جای ذبح کردن حیوانات از جهت محاذات نجاسات والمقبرة و درمیان مقابر از جهت آنکه غالب در وی قذارت و اختلاط تربت اوست بانچه جدا میگردد از مردها از نجاست و اگر مکان طاهر و نظیف باشد پس هیچ باک نیست و کراهتی نه و بعضی برانند که نماز در مقبره مکروه است مطلق از جهت ظاهر این حدیث اما نماز بجانب قبر حرام ست باتفاق اگر قصد تعظیم باشد و اگر نه حکم مقبره دارد وقارعة الطریق و درمیان راه که جای پای کوب مردم ست که میگذرند از جهت شغل خاطر بگذرندگان و تنگ کردن جای بر ایشان و نیز اگر مردم سترے ضرورت از پیش نماز بگذرند آثم شوند و اگر ایشان را ضرورتی باشد مصلی بزه کار شود

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراهیة مایصلی الیه وفیه **قوله** نهی ان یصلی علی بناء المفعول قال الطیبی اختلفوا فی ان النهی الوارد عن الصلوة فی المواطن السبعة للتحریم او للتنزیه والقائلون بالتحریم اختلفوا فی الصحة بناء علی ان النهی یدل علی الفساد وفیه مذهب ثالث یدل مطلقا لا یدل مطلقا یدل فی العبادات دون المعاملات یدل اذا کان متعلق النهی نفس الفعل او ما یکون لازما کصوم یوم العید والصلوة فی الاوقات المکروهة وبیع الربو ولا یدل اذا لم یکن کذلک کالصلوة فی الدار المغصوبة واعطان الابل والبیع وقت النداء **قوله** فی المزبلة بفتح المیم وتثلیث الموحدة المکان الذی یلقی فیه الزبل و فی القاموس الزبل بکسر الزای وکامیر السرقین والمزبلة وتضم الباء ملقاه وموضعه السرجین و الزبل بالفتح مصدر زبلت الارض اذا اصلحتها بالزبل **قوله** والمجزرة بکسر الراء ویفتح قال فی الصحاح المجزرة بکسر الزای وقال العسقلانی ویجوز فتحها وهی الموضع الذی ینحر فیه الابل و یذبح البقر والشاة نهی عنها لاجل النجاسة فیها من الدماء والارواث **قوله** وقارعة الطریق الاضافة للبیان او وسطه والمراد بها الطریق الذی یقرعه الناس والدواب بارجلهم لاشتغال القلب بالخلق عن الحق ولذا شرط بعضهم ان یکون فی العمران لا البریة کذا قاله بعضهم والظاهر انه من قبیل اضافة الصفة الی الموصوف ای الطریق التی یقرعها الناس بارجلهم ای یدقونها ویمرون علیها

قوت المغتذی

عن زید بن جبیرة بفتح الجیم وکسر الباء الموحدة بعد تاء مثناة من تحت ثم راء لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث الواحد فی المزبلة بفتح الباء وضمها المکان الذی یلقی فیه الزبل والمجزرة بفتح الزای المکان الذی یذبح فیه الحیوان

شرح سراج احمد

وفی الحمام ودر حمام از جہت آنکہ محل کشف عورات وماوای شیاطین ست ومعاطن الابل ودر جای نشاندن شتران تا از رمیدن ایشان تشویش راہ نیابد وفوق ظہر بیت اللہ وبر پشت خانہ کعبہ از جہت تادب حدثنا علی بن حجر نا سوید

ابن عبد العزیز عن زید بن جبیرۃ عن داود بن حصین عن نافع عن ابن عمر عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بمعناہ ونحوہ در الفاظ ودر معنی تفاوت ندارد وفی الباب عن ابی مرثد الغنوی وجابر وانس واز دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است چنانکہ ابن ماجہ از عمر بن الخطاب اخراج کردہ است قال ابو عیسی حدیث ابن عمر اسنادہ لیس بذالک القوی وقد تکلم فی زید بن جبیرۃ وتحقیق سخن کردہ شدہ است در حال زید بن جبیرہ من قبل حفظہ از جہت حفظ وی وقد روی اللیث بن سعد ہذا الحدیث عن عبد اللہ بن عمر العمری عن نافع عن ابن عمر عن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مثلہ مانند حدیث مذکور وحدیث ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اشبہ واصح وحدیث عبد اللہ بن عمر کہ از آنحضرت روایت نمودہ است اشبہ وصحیح تر ست من حدیث اللیث بن سعد از حدیث لیث بن سعد وعبد اللہ بن عمر العمری ضعفہ بعض اہل الحدیث وعبد اللہ بن عمر العمری را تضعیف کردہ اند بعضی اہل حدیث من قبل حفظہ از جہت حفظ وی منہم یحیی بن سعید القطان بعضی از اہل حدیث تضعیف کنندگان یحیی بن سعید القطان ست

باب ماجاء فی الصلوۃ فی مرابض الغنم واعطان الابل باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق گذاردن نماز در جای نشستن گوسفندان ودر نشستگاہ شتران

حدثنا ابو کریب نا یحیی بن آدم عن ابی بکر بن عیاش عن ہشام الدستوائی عن ابن سیرین عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوا فی مرابض الغنم بگذارید نماز در جای نشستن گوسفندان ولا تصلوا فی اعطان الابل ونگذارید در نشستگاہ

شرح ابی الطیب

قولہ وفی الحمام لانہ محل النجاسۃ وماوی الشیطان وہو ماخوذ من الحمیم وہو الماء الحار **قولہ** ومعاطن الابل جمع عطن وہو مبرک الابل حول الماء وقال ابن ملک جمع معطن بکسر الطاء وہو الموضع الذی یبرک فیہ الابل عند الرجوع من الماء ویستعمل فی الموضع الذی یکون فیہ الابل باللیل ایضا ویؤیدہ خبر مسلم نہی عن الصلوۃ فی مبارک الابل **قولہ** وفوق ظہر بیت اللہ اذ نفس الارتقاء الی سطح الکعبۃ مکروہ لاستعلائہ علیہ المنافی للادب قال ابن ملک وانما ذکر الظہر مع الفوق اذ لا یکرہ الصلوۃ علی موضع ہو فوق البیت کجبل ابی قبیس

باب ماجاء فی الصلوۃ فی مرابض الغنم واعطان الابل **قولہ** صلوا فی مرابض الغنم ولا تصلوا فی اعطان الابل لیس الامر والنہی راجعان الی طہارۃ مرابض الغنم ونجاسۃ اعطان الابل لان النجاسۃ موجودۃ فی کلیہما بل لان الابل تزدحم فی المنہل فاذا شربت رفعت رؤسہا ولا یؤمن من نفارہا لانہا کثیر التراد شدید النفار فلا یامن من قطع

قوت المغتذی

صلوا فی مرابض الغنم جمع مربض بفتح المیم وکسر الموحدۃ وآخرہ ضاد معجمۃ قال الجوہری المرابض للغنم کالمعاطن للابل و ہذا امر اباحۃ فی اعطان جمع عطن بفتح العین والطاء المہملتین وفسرہ الشافعی بالمواضع التی تجر الیہا الابل الشاربۃ لیشرب غیرہا وقال صاحب النہایۃ العطن مبرک الابل حول الماء وقال ابن حزم کل عطن مبرک ولیس کل مبرک عطنا لان العطن ہو الموضع الذی تناخ فیہ عند ورودہا الماء فقط والمبرک اعم لانہ الموضع المتخذ لہ فی کل حال

عارضۃ الاحوذی

السابعۃ اذا اراد ان یطأ یتوضأ قالہ بعض اصحاب الشافعی وسیاتی ان شاء اللہ فی لباب بعدہ **باب** فی مصافحۃ الجنب ابو رافع عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لقیہ وہو جنب فانبجست فاغتسلت ثم جئت فقال این کنت واین ذہبت قلت انی کنت جنبا قال ان المسلم لا ینجس صحیح حسن اسنادہ لیس بجاب صحۃ ہذا الحدیث واتفاق الائمۃ علیہ فلا معنی للاکثار فیہ لکن ابو عیسی رواہ من طریق مختصر وتمامہ انی کنت جنبا فکرہت ان اجالسک غریبہ قولہ ان المسلم لا ینجس فیہ روایتان روی ینجس ینجس بفتح العین

شرح سراج احمد

شتران بجہت آنکہ مذکور شد کہ تنفر شتران موجب تشویش ست بخلاف گوسفندان کہ تنفری ندارند و تشویش نمی رسانند اختلاف کردہ اند کہ نہی برای تحریم ست یا برای تنزیہ و بر ہر تقدیر علت نہی نہ آنست کہ مکان نجس ست و الا جائز نیا شد و اماکن نجس منحصر نیست در ان و نیز برین تقدیر ظاہر آن بود کہ میگفتند نہی کرد از گذاردن نماز در مکان نجس بلکہ علت ہمسایگی نجاست و قرب اوست حتی کہ اگر بساط گسترده باشد بالای سجادہ نماز کنند نیز مکروہ است حدثنا ابو کریب ثنا یحیی بن ادم عن ابی بکر بن عیاش عن ابی حصین عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بمثلہ او بنحوہ شک راوی ست در لفظ مثلہ و نحوہ و شک از ابی بکر بن عیاش است و فی الباب عن جابر بن سمرۃ والبراء و سبرۃ بن معبد الجہنی و عبداللہ بن مغفل اخرجہ الشافعی والبیہقی وابن عمر و انس بن مالک قال ابو عیسی وحدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح و علیہ العمل عند اصحابنا یعنی اہل الحدیث و بہ یقول احمد و اسحٰق وحدیث ابی حصین عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم حدیث غریب از جہت اسناد و رواہ اسرائیل عن ابی حصین عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ موقوفا ولم یرفعہ و این طریق دیگر کہ اسرائیل روایت کردہ از ابی ہریرہ موقوف ست حدیث بر ابی ہریرہ و مرفوع نکردہ است ابو ہریرہ حدیث را بسوی آنحضرت واسم ابی حصین عثمٰن بن عاصم الاسدی ابو حصین کنیت عثمان ست حدثنا محمد ابن بشار ثنا یحیی بن سعید عن شعبۃ عن ابی التیاح الضُّبَعی عن انس بن مالک ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی فی مرابض الغنم قال ابو عیسی ہذا حدیث صحیح وابو التیاح اسمہ یزید بن حمید بعضی احادیث کہ متعلق این باب اند ذکر میکنند اخرج الطبرانی عن عبداللہ المزنی اذا کنتم فی القصیب والثلج او الردغ فحضرت الصلوٰۃ فاومئوا ایماء واخرج الطبرانی عن ابن عباس لا تصلوا الی قبر ولا تصلوا علی قبر واخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابن عمر الحائط العذرۃ والنتن اذا سقی ثلث مرات فصل فیہ واخرج عبدالرزاق عن ابن عباس انہ کان یکرہ ان یصلی فی الکنیسۃ اذا کان فیہا تماثیل واخرج عبدالرزاق عن ابن ابی حازم عن مولاۃ لہ یقال لہا عنزۃ قالت خطبنا ابو بکر فنہانا ان نصلی علی البرادع **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ علی الدابۃ حیث ما توجہت بہ این باب ست در بیان انچہ آمدہ است در نماز گذاردن

شرح ابی الطیب

الصلوٰۃ و تشویش القلب بخلاف الغنم والیہ اشار قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تصلوا فی مبارک الابل فانہا خلقت من الشیاطین ای خلقت معہا کذا قالہ ابن حبان فالامر بالصلوٰۃ فی مرابض الغنم راجع الی جوازہا بحائل لان طہارۃ المکان من شرائطہا **قولہ** کان یصلی فی مرابض الغنم ای بحائل عند الضرورۃ وہو جمع مربض بکسر الباء وہو ماوی الغنم وزاد فی روایۃ الشیخین قبل ان یبنی المسجد یعنی فی روایۃ انس ہذہ

قوت المغتذی

عن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی فی مرابض الغنم زاد فی روایۃ الشیخین قبل ان یبنی المسجد قال العراقی و فی جواز اختصاص مثل ہذا نظر

عارضۃ الاحوذی

فی الماضی وضمہا فی المستقبل و یقال بکسرہا فی الماضی و فتحہا فی المستقبل و الاول افصح و قولہ فانبجست بالنون ثم الباء المعجمۃ بواحدۃ بمعنی اندفعت منہ من قولہ تعالی فانبجست منہ اثنتا عشرۃ عینا ای تفجرت و اندفعت ویروی فیہ انخنست ای تاخرت من قولہ تعالی الجوار الکنس ویروی انتجست بالنون ثم التاء المعجمۃ باثنتین المعنی اعتقدت نفسی نجسا و معنی منہ من اجلہ ای رایت نفسی نجسا بالاضافۃ الی طہارتہ و جلالتہ احکامہ المؤمن لا ینجس حیا ولا میتا حائضا

ف: الترجمۃ ... از عبداللہ المزنی ... برف یا در آب و گل ... نماز ... ابن عباس رضی اللہ عنہ ... از ابن عباس ... عبدالرزاق ... کلیسا ... از ابن ابی حازم ... سعد ... بپشت

شرح سراج احمد

بردابہ بہرطرفی کہ روی آرد بآن طرف دابۂ وی حدثنا محمود بن غیلان ثنا وکیع ویحیی بن ادم قالا ثنا سفین عن ابی الزبیر

عن جابر قال بعثنی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی حاجۃ فرستاد مرا آنحضرت درکاری از کارہا فجئت وھو یصلی

علی راحلتہ پس آمدم من پس از ادای حاجت بخدمت آنحضرت درحالیکہ آنحضرت نماز میگذارد برمرکب خویش نحو المشرق

بجانب مشرق وقبلہ درجانب دیگر بود والسجود اخفض من الرکوع ومیگردانید سجدہ راپستر از رکوع واین حکم درنوافل ست

کہ باعذر وبی عذر رواست وفی الباب عن انس اخرجہ ابو داود باین عبارت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا سافر فاراد

ان یتطوع استقبل القبلۃ بناقتہ فکبر ثم صلی حیث وجہ رکابہ وابن عمر اخرجہ الشیخان باین الفاظ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

یصلی فی السفر علی راحلتہ حیث توجہت بہ یومی ایماء وصلوٰۃ اللیل الا الفرائض ویوتر علی راحلتہ وابی سعید الخدری وعامر بن

ربیعۃ درین حدیث دو حکم مذکور شدیکی آنکہ جواز نماز بردابہ مخصوص بنوافل ست دیگر آنکہ جواز صلوٰۃ بردابہ بشرط سفر ست وجمہور ائمہ

برین اند ودر روایتی از ابی حنیفہ وابی یوسف نیز ہمچنین ست وصحیح از مذہب ابی حنیفہ شرط بودن مصلی ست خارج مصر مسافر باشد یانہ

ومسافر اگر داخل مصر باشد جائز نیست مراورا النفل بردابہ نزد ابی حنیفہ ونزد محمد جائز ست اما مکروہ بود وامام ابو یوسف گفتہ

لاباس بہ بعد ازان اختلاف کردہ اند در بعد مسافت خارج مصر تا جائز باشد بعضی گفتہ اند دو فرسخ وبعضی سہ فرسخ ونزد بعضی

یک میل بس ست وصحیح آنست کہ جائز ست بعد از مفارقت بیوت مصر چنانکہ در جواز قصر قال ابو عیسی حدیث جابر

حدیث حسن صحیح وروی من غیر وجہ عن جابر والعمل علیہ عند عامۃ اھل العلم لا نعلم بینھم

اختلافا لا یرون باسا ان یصلی الرجل علی راحلتہ تطوعا نمی دانم میان علماء اختلافی اعتقاد نمی کنند باکی را

ازینکہ بگذارد مردی بردابۂ خویش نماز نفل را حیث ما کان وجہہ الی القبلۃ او غیرھا ہرطرفی کہ باشد روی دابہ

بسوی قبلہ یا غیر قبلہ **باب** فی الصلوٰۃ الی الراحلۃ باب ست دربیان گذاردن نماز بسوی راحلۂ خود حدثنا

سفین بن وکیع نا ابو خالد الاحمر عن عبید اللہ بن عمر عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم

صلی الی بعیرہ او راحلتہ بدرستیکہ آنحضرت بگذارد نماز را بسوی جانب شتر خود یا راحلۂ خود شک راوی ست

وکان یصلی علی راحلتہ حیث ما توجہت بہ وبود آنحضرت کہ میگذارد نماز بر شتر خود بہرطرفی وجانبی

کہ روی میکرد شتر بآن طرف قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وھو قول بعض اھل العلم لا یرون

بالصلوٰۃ الی البعیر باسا ان یستتر بہ اعتقاد نمی کنند بعضی اہل علم بگذاردن نمازی بسوی شتر باکی را اینکہ سترہ سازد

آن شتر را یعنی میان خود وقبلہ کند **باب** ما جاء اذا حضر العشاء فاقیمت الصلوٰۃ فابدؤا بالعشاء

باب ست دربیان آنچہ آمدہ است کہ چون حاضر شود طعام شب پس اقامت نماز کردہ شود پس شروع وابتدا کنید

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوٰۃ الی الراحلۃ **قولہ** کان یصلی علی راحلتہ حیث ما توجہت بہ قال النووی وفی روایۃ

یصلی وھو مقبل من مکۃ الی المدینۃ علی راحلتہ حیث کان وجہہ وفیہ نزلت حیث ما تولوا فثم

وجہ اللہ وفی روایۃ رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی علی حمار وھو متوجہ الی خیبر وقال ابو سعید

الاصطخری من اصحابنا یجوز التنفل علی الدابۃ فی البلد وھو محکی عن انس بن مالک وابی یوسف صاحب ابی حنیفۃ انتہی

عارضۃ الاحوذی

ولا جنبا محدثا ولا طاھرا لقولہ صلی اللہ علیہ وسلم ان المؤمن لا ینجس فذکر الایمان وصفۃ فی الحکم وذکر الصفۃ فی الحکم تعلیل فکانہ قال لایمانہ کقولہ والسارق والسارقۃ فاقطعوا ایدیھما ای لسرقتھما وانما ینجس الکافر لقولہ سبحانہ انما المشرکون نجس وبعد ما قال الشافعی فی قولہ الجدید وقال فی القدیم ینجس بالموت وھو قول ابی حنیفۃ وعجبا للشافعی فی قولہ القدیم ینفی حکم الاحرام بعد الموت فیقول المحرم اذا مات لا یمس طیبا ولا یخمر راسہ لبقاء حکم الاحرام ویقول لا یبقی حکم الاسلام من الطھارۃ بعد

عارضة الاحوذی

الموت ودليلنا ما تقدم ولانه مؤمن فلا ينجس بالموت كالشهيد وقد وافقونا عليه فان قيل لو لم ينجس بالموت لما نجس طرفه الذى يقطع منه فى الحيوة دليله السمك عكسه البهيمة قلنا لو نجس كالبهيمة والطرف لما طهر بالغسل وهذا بين بديع فتامله فاذا ثبت هذا فاعلم ان الله سبحانه سمى المجامع جنبا والجنابة البعد اعتقدت الصحابة رضى الله عنهم باول الامر انه ممنوع من كل شئ وانتظرت بعد ذلك الاباحة والتخصيص او الاستمرار على حكم العموم فجاء التخصيص فى بعض الاحكام وبقى البعض فلذلك

شرح سراج احمد

بخوردن طعام شب عشاء بفتح عين مهمله طعام وقت خفتن حدثنا قتيبة نا سفين بن عيينة عن الزهرى عن انس يبلغ به النبى صلى الله عليه وسلم ميرسانيد انس آنحديث را بآنحضرت قال اذا حضر العشاء واقيمت الصلوة فابدؤا بالعشاء فرمود آنحضرت چون حاضر شود طعام وقت خفتن واقامت نماز كرده شود پس ابتدا كنيد بخوردن طعام شب پس ازان نماز بگذاريد زيراكه دران وقت مردم مضطر بودند بخوردن طعام از جهت گرسنگى واگر ابتدا بنماز ميكردند دل شان متعلق مى بود بطعام وحضور نماز فوت ميگشت ولهذا آنحضرت فرمود كه ابتدا بطعام كنيد وپس از فراغت طعام بكلى متوجه شده نماز بگذاريد بخلاف كسيكه مضطر بخوردن طعام نبود اورا ابتدا بطعام نبايد كرد تا فوت نشود ثواب تكبير اولى وفى الباب عن عائشة اخرجه مسلم بلفظ لا صلوة بحضرة طعام ولا هو يدافعه الاخبثان • ابن عمر اخرجه الشيخان وابو داود واحمد وابن ماجة وسلمة بن الاكوع اخرجه احمد والطبرانى وام سلمة واخرجه الطبرانى عن ابن عباس وابو داود عن جابر وابن ابى شيبة عن يسار بن نمير ان عمر بن الخطاب كان يقول ابدؤا بطعامكم ثم افرغوا الصلوتكم قال ابو عيسى حديث انس حديث حسن صحيح وعليه العمل عند بعض اهل العلم من اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم منهم ابو بكر وعمر وابن عمر وبه يقول احمد واسحق يقولان ميگويند احمد واسحق يبدأ بالعشاء وان فاتته الصلوة فى الجماعة ابتدا كرده شود بخوردن طعام شب اگرچه فوت كند اورا نماز در جماعت سمعت الجارود يقول سمعت وكيعا يقول فى هذا الحديث گفت مصنف شنيدم جارود راكه مے گفت شنيدم وكيع راكه ميگفت در ذكر اين حديث يبدأ بالعشاء اذا كان الطعام يخاف فساده ابتدا كند بخوردن طعام شب چون باشد طعام بحاليكه ترسيده شود فساد اورا والذى ذهب اليه بعض اهل العلم من اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم وغيرهم اشبه بالاتباع وچيزے كه رفته اند بسوے آن بعضى از اہل علم از صحابه وغير ايشان اشبه ولائق تراند باتباع كه عمل بران كنند

شرح ابى الطيب

باب ما جاء اذا حضر العشاء واقيمت الصلوة فابدؤا بالعشاء **قوله** اذا حضر العشاء بفتح العين ههنا وفى الثانى وهو ما يوكل فى ذلك الوقت وقيل ما يؤكل بعد الزوال وهو مثال والمراد طعام تتوق النفس اليه (اى تميل ۱۲) وان لم يكن عشاء وقال العراقى المراد بحضوره وضعه بين يدى الاكل لا استواءه ولا غرفه فى الاوعية لحديث ابن عمر المتفق عليه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا وضع عشاء احدكم واقيمت الصلوة فابدؤا بالعشاء ولا يعجل حتى يفرغ منه وكان ابن عمر يوضع له الطعام وتقام الصلوة فلا ياتيها حتى يفرغ منه وانه يسمع قراءة الامام انتهى اقول وقد اشار الى هذه الرواية المصنف ايضا حيث قال وروى عن ابن عمر الخ وفيه رد على من يقول ياكل لقيمات يكسر سورته وصوبه النووى فى شرح مسلم انه يكمل حاجته من الاكل

قوت المغتذى

اذا حضر العشاء قال العراقى المراد بحضوره وضعه بين يدى الآكل لا استواء الطعام او غرفه فى الاوعية كما فى حديث ابن عمر المتفق عليه اذا وضع وكما فى حديث عائشة اذا قرب

شرح سراج احمد

واِنّما ارادوا ان لا یقوم الرجل الی الصلوة وقلبه مشغول بسبب شیٔ وجز این نیست که اراده کرده اند علما اینکه برنخیزد مرد بسوی گذاردن نمازی درحالیکه دل او مشغول باشد بسبب چیزی از تعلقات وامورات چنانکه حدیث حضور طعام مذکور شده و دیگر امورات سوای طعام که منافی حضور صلوة اند نیز در احادیث وارد اند چنانکه مسلم وابوداؤد از عائشہ اخراج کرده اند که لا صلوٰة بحضرة طعام ولا هو یدافع الاخبثان ومالک وشافعی واحمد وترمذی ونسائی وابن ماجه وابن حبان وحاکم وبیهقی از عبد الله بن ارقم اخراج کرده اند که اذا اقیمت الصلوة واراد الرجل الخلاء فیبدأ بالخلاء وابن ماجه از ابی امامة الباهلی اخراج کرده که نهی ان یصلی الرجل وهو حاقن وقد روی عن ابن عباس انه قال لا نقوم الی الصلوة وفی انفسنا شیٔ وتحقیق روایت کرده شده است از عبد الله بن عباس که تحقیق او گفت برنخیزیم بسوی گذاردن نمازی درحالیکه در دل ما باشد خطرۂ چیزی و مانع حضور نماز گردد چنانکه طبرانی از ابن عباس اخراج کرده که اذا اقیمت الصلوة وحضر العشاء فابدؤا بالعشاء وروی عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال اذا وضع العشاء واقیمت الصلوة فابدؤا بالعشاء اخرجه الشیخان قال وتعشی ابن عمر وهو یسمع قراءة الامام گفت مصنف وخورد طعام شب را عبد الله بن عمر درحالیکه عبد الله بن عمر می شنید قرارة امام را اخرجه الشیخان حدثنا بذلک هناد مصنف گوید حدیث کرده مارا آن حدیث که طعام می خورد ابن عمر و می شنید قرارة امام را هناد بن السری نا عبدة عن عبید الله عن نافع عن ابن عمر رضی الله عنه

باب ما جاء فی الصلوة عند النعاس باب ست در بیان آنچه آمده است در نماز گذاردن نزد بینکی و غلبۂ خواب حدثنا هارون بن اسحٰق الهمدانی نا عبدة ابن سلیمٰن الکلابی عن هشام بن عروة عن ابیه عن عائشة قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا نعس احدکم وهو یصلی فلیرقد فرمود آنحضرت چون بغنود و بینکی کند یکی از شما درحالیکه او نماز گذارد پس گو که بخواب رود و نماز را بگذارد حتی یذهب عنه النوم تا آنکه برود از وی خوابی فان احدکم اذا صلی وهو ینعس فلعله یذهب لیستغفر فیسب نفسه علت ترک نماز در حالت غنودگی آنست پس بدرستیکه

شرح ابی الطیب

قوله وقلبه مشغول وما احسن ما روی عن الامام ابی حنیفة لان یکون اکلی کله صلوة احب الیّ من ان تکون صلاتی کلها اکلا **باب** ما جاء فی الصلوة عند النعاس **قوله** اذا نعس احدکم النعاس اول النوم ومقدمته وقوله وهو یصلی جملة حالیة **قوله** فلیرقد امر استحباب فیترتب علیه الثواب ویکره له الصلوة ح وحمله طائفة علی صلوة اللیل وآخرون اطلقوا **قوله** فلعله یذهب لیستغفر فیسب ای یرید ویقصد ان یستغفر فیسب نفسه من حیث لا یدری مثلا یرید ان یقول اللّٰهم اغفر لی فیقول اللّٰهم اعفر لی

قوت المغتذی

اذا نعس بفتح العین احدکم وهو یصلی فلیرقد حمله طائفة علی صلوة اللیل وقال النووی مذهبنا ومذهب الجمهور انه عام فی صلوة النفل والفرض فی اللیل والنهار

عارضة الاحوذی

روی عن عمار ابن یاسر انه قال رخص رسول الله صلی الله علیه وسلم للجنب اذا اراد ان ینام او یشرب او یاکل ان یتوضأ فذکره بلفظ الرخصة اعتقادا للعزیمة المتقدمة واذا ثبت هذا تفرعت علیه فی الجنب ست مسائل الاولی ان مصافحة الجنب جائزة وعلیه مبنی الحدیث الثانیة اذا عرق لم ینجس عرقه الثالثة انه اذا ادخل یده فی الماء لم ینجس لانه عضو طاهر فی الاصل لم تعرض له نجاسة الرابعة اذا ادخل غیر یده کرجله وغیره فی الماء قال ابو یوسف من اصحاب ابی حنیفة

الترجمة ... اسماء الرجال ...

شرح سراج احمد

یکی از شما چون نماز گذارد و حال آنکه او پینکی کند پس نزدیک ست که او برود و قصد کند که استغفار کند از حق تعالی و از جهت مغلوبیت عقل پس سب کند نفس خود را و چیزی دیگر بجای استغفار که موجب خلل ایمان وی بود از دهن برآید و

فی الباب عن انس وابی هریرة وعبد الرزاق وبیهقی نیز از عائشه اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث

عائشة حدیث حسن صحیح و عمل نیز برین ست که در حالت مغلوبیت عقل نماز بگذارد **باب** ما جاء

من زار قوما فلا یصل بهم باب ست در بیان انچه آمده است در حق کسیکه زیارت کند قومی را

پس نگذارد نماز با ایشان و امامت ایشان نکند حدثنا هناد ومحمود بن غیلان قالا ثنا وکیع عن ابان بن یزید

العطار عن بُدیل بن میسرة العقیلی بدیل بضم موحده و فتح دال مهمله و سکون مثناة تحتیه عن ابی عطیة رجل منهم

مالک بن عامر الهمدانی ابو عطیة بفتح مهمله و کسر ثانیه الوادعی الکوفی تابعی ست یافت جاهلیت را ثقه از ثانیه بود و او مردی از

بنی عقیل بود در مصلای بنی عقیل نماز میگذارد قال کان مالک بن الحویرث گفت ابو عطیه عقیلی بود مالک بن حویرث

و او صحابی بود در ملازمت آنحضرت آمده مدت بست روز در خدمت و صحبت گذرانیده یاتینا فی مصلانا می آمد ما را

مالک بن حویرث در جای گذاردن نماز ما که مسجد بود یا جای دیگر که متعین ساخته بودند برای نماز یتحدث در حالتیکه سخن

میکرد مالک ما یان را و صحبت میداشت فحضرت الصلوة یوما پس رسید وقت نماز روزی فقلنا له تقدم

پس گفتیم ما مالک را پیش رو و امام شو فقال لیتقدم بعضکم پس گفت مالک گو که پیش شود بعضی و کسی دیگر از شما

حتی احدثکم لم لا اتقدم تا آنکه حدیث کنم شما را که چرا پیش نمی شوم برای نماز سمعت رسول الله صلی الله

علیه وسلم یقول شنیدم آنحضرت را که میفرمود من زار قوما فلا یؤمهم کسیکه زیارت کند قومی را و بیاید بدیدن

ایشان پس باید که امامت نکند ایشان را ولیؤمهم رجل منهم و باید که امامت کند ایشان را مردی از ایشان اگرچه

ایشان اذن کرده بودند و نهی مقید بعدم اذن ست اما مالک بر مطلق حمل کرده و مصلحت در ترک امامت خود دید قال

ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله

علیه وسلم وغیرهم قالوا گفته اند صحابه و غیر ایشان صاحب المنزل احق بالامامة من الزائر صاحب مکان

شرح ابی الطیب

والعفر هو التراب فیکون دعاء علیه بالذل والهوان وهو تمثیل والا فلا یشترط التصحیح قوله فیسب

منصوب عطفا علی یستغفر وهو منصوب بلام کی ویجوز رفعه علی الاستیناف **باب** ما جاء من

زار قوما فلا یصل بهم **قوله** کان مالک بن الحویرث ای اللیثی وفد علی النبی صلی الله علیه وسلم

واقام عنده عشرین لیلة وسکن البصرة **قوله** یاتینا فی مصلانا ای مسجدنا بالبصرة **قوله**

لیتقدم بعضکم حتی احدثکم ای حتی نفرغ من الصلوة او نصلی فاحدثکم بسبب عدم تقدمی ثم قال

بعد الفراغ سمعت الخ ففی الکلام حذف وفی ابی داود فقلنا له تقدم فصله فقال لنا قدموا رجلا منکم

یصلی بکم وساحدثکم لم لا اصلی بکم سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول الحدیث **قوله**

فلیؤمهم رجل منهم فانه احق من الضیف وکانه امتنع من الامامة مع الاذن منهم عملا بظاهر الحدیث

عارضة الاحوذی

ینجس الماء بناء علی ان الجنب نجس عنده لانه لا یدخل المسجد ولا یمس المصحف فکان نجسا کما لو تلوث بالنجاسة ودلیلنا حدیث ابی هریرة المتقدم وما ذکره ینتقض به اذا تلوث بنجاسة فان یده ورجله سواء لا یجوز ان یدخله فی الاناء الخامسة ان فضلة طاهرة وقد تقدم الکلام فی الفضلة الباقیة عن الوضوء والطهارة السادسة انه یجوز للرجل والمرأة اذا تطهر احدهما ان یستدفئ بالآخر وان کان لم یغتسل اذا کان یده مبلولا لانه طاهر وسیاتی بیانه ان شاء الله تعالی

شرح سراج احمد

لائق‌تر ست بامامت کردن از دیگر کس از زیارت کننده وقال بعض اهل العلم اذا اذن له فلا بأس ان یصلی به وگفته‌اند
بعضی از اہل علم چون اذن کند صاحب منزل مر زائر را پس باک نیست اینکه بگذارده شود نماز بوی وقال اسحق بحدیث
مالک بن الحویرث وقائل گشته است اسحق بحدیث مالک بن الحویرث وشدد فی ان لا یصلی احد بصاحب
المنزل وتشدید وسختی کرده است اسحق درین که نگذارد هیچکس بصاحب مکان وان اذن له صاحب المنزل واگرچه
اذن کند زائر را صاحب مکان قال وکذلک فی المسجد لا یصلی بهم فی المسجد اذا زارهم یقول یصلی بهم رجل منهم
گفت اسحق وهمچنان در مسجد نگذارد باہل محله در مسجد چون زیارت کند ایشان را میگوید اسحق بگذارد نماز باہل محله مردی
از ایشان واگر زائر بگذارد نماز را هم روا باشد لیکن ترک مستحب ست **باب** ماجاء فی کراهة ان یخص الامام نفسه
بالدعاء باب ست در بیان آنچه آمده است در کراهیت آنکه خاص کند امام نفس خود را بدعا وبرای قوم دعا نکند حدثنا علی
ابن حجر نا اسمعیل بن عیاش قال ثنی حبیب بن صالح عن یزید بن شریح عن ابی حی المؤذن الحمصی شداد بن حی صدوق
از ثالثه بود عن ثوبان مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لا یحل لامرئ حلال نیست مر مردی
را ان ینظر فی جوف بیت امرئ حتی یستأذن اینکه نظر کند در جوف خانهٔ مردی تا آنکه اذن کند صاحب خانه فان نظر فقد
دخل پس اگر نظر کند در جوف خانه پس تحقیق گویا که او داخل شد در خانه ولا یؤم قوما فیخص نفسه بدعوة دونهم وامامت نکند
کسی قومی را پس خاص کند نفس خود را بدعائی نه قوم را فان فعل فقد خانهم پس اگر کرد کسی همچنین که خاص کرد نفس خود را بدعا
پس خیانت کرد قوم را یعنی این حکم دران وقت ست که خاص کند امام نفس خود را بدعا در قنوت وغیر آن چون دعا کند وقوم
آمین گویند که درین وقت خاص کند نفس خود را امام وقوم ندانند که این خیانت ست وچون امام خاص کند بدعا در سجده یا در
تشهد پس آن خیانت نباشد زیرا که هر کس را از مؤمنین باید که دعا کند برای خود وتحقیق وارد شده اند احادیث صحیحه از انحضرت که
دعا سیفرمود در تمام نماز بالافراد در حالت امامت در رکوع وسجود وتشهد وقومه وجلسه چنانکه در کتب احادیث مسطور اند واگر کسی گوید که اگر این حکم
خاص نکند امام نفس خود را بدعا در قنوت باشد هر آئینه میگفت که ان لا یقنت الامام بصفة الافراد فی قنوته وباوجود آن صحیح گشته است که قنوت
انحضرت بلفظ افراد بود چنانکه قول اللهم اهدنی مشعر بآنست وقد صرح الامام ابن الهمام بان قول الشافعیة اللهم اهدنا وعافنا بالجمع خلاف المنقول
لکنهم یفقوه بمن حدیث فی حق الامام عام انه لا یخص القنوت ولا یخفی انه علیه السلام وکان یقول ذلک وهو امام لانه لم یکن یصلی الصبح منفردا

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراهیة ان یخص الامام نفسه بالدعاء **قوله** فان نظر فقد دخل ای فان نظر بغیر اذنه فقد
دخل بغیر اذنه والدخول بلا اذن ممنوع فکذا النظر وفی ابی داود فان فعل ای فان نظر فقد خانهم **قوله** ولا یؤم قوما
منصوب علی انه معطوف علی ینظر وکذلک یخص منصوب بالعطف علی منصوب وکذلک قوله ولا یقوم
قوله فقد خانهم وانما نسب الخیانة الی الامام لان الجماعة شرعت لوصول البرکة الی الکل ببرکة قرب کل واحد من المأموم والامام
من الله تعالی فمن خص نفسه فقد خانه وهو یدل علی ان للمأموم ایضا لا یخص نفسه وانما خص الامام لانه صاحب الدعاء

قوت المغتذی

حدثنی حبیب بن صالح عن یزید بن شریح عن ابی حی لیس للثلاثة عند المصنف الا هذا الحدیث واسم ابی حی شداد بن حی

عارضة الاحوذی

باب فی المرأة
تری فی المنام مثل
مایری الرجل عروة
عن زینب بنت
ابی سلمة عن ام
سلمة قالت جاءت
ام سلیم بنت ملحان
الی النبی صلی الله
علیه وسلم فقالت
یا رسول الله ان الله
لا یستحیی من الحق
هل علی المرأة غسل
اذا هی رأت فی المنام
مثل مایری الرجل
قال نعم اذا هی رأت
الماء فلتغتسل
قالت ام سلمة
فضحت النساء
یا ام سلیم واسناده
هذا حدیث صحیح
واصل ثابت متفق
علیه رواه ام سلمة و
انس وعائشة اما
حدیث ام سلمة
فهو مقدم وفی
الصحیح بلفظه و
فیه زیادة فقالت
ام سلمة وتحت لو

شرح سراج احمد

ليخفف المراد منه ان تمكنه انه مع ان الاخفظ المذكور في الحديث فيفيد المواظبة على ذلك انتهى كلام المحقق فينبغي ان يحمل قوله لا

يخص الامام نفسه بالدعاء على ان المراد بالتخصيص قصد حصول اثر الدعاء لنفسه دون غيره ولا يقوم الى الصلوة وهو حقن

ونه استدكسی بسوی گذاردن نماز درحالیکه او نگاه دارنده بول وغائط باشد تا آنکه سبک گردد از آن وفي الباب عن ابی هريرة

وابی امامة الباهلی اخرجه ابن ماجة قال ابو عيسى حديث ثوبان حديث حسن وقد روى هذا الحديث عن معاوية

ابن صالح عن السفر بن نسير بسكون الفاء نسير بضم نون دمهمله ومصغر از وى حمصى ارسال میکرد از ابی الدرداء ضعيف از

سادسه بود وعن يزيد بن شريح عن ابی امامة عن النبی صلی الله عليه وسلم اخرجه ابن ماجة بلفظ نهى ان يصلي الرجل وهو حاقن

وروى هذا الحديث عن يزيد بن شريح عن ابی هريرة عن النبی صلی الله عليه وسلم وكان حديث يزيد بن شريح عن

ابی حی المؤذن عن ثوبان فی هذا اجود اسنادا واشهر وگویا که حدیث یزید از ابی حی از ثوبان اجود ست از روی اسناد و مشهور

تر ست ازین دو اسناد اخیر **باب** ماجاء من ام قوما وهو له كارهون باب ست در بیان آنچه آمده است کسیکه امامت

کند قوم را درحالیکه قوم امامت او را کاره باشند حدثنا عبد الاعلى بن واصل الكوفی نا محمد بن القسم الاسدی کوفی صدوق از

سابعه بود عن الفضل بن دلهم الواسطی البصری القصاب لین معتزلی بود از سابعه است عن الحسن البصری قال سمعت انس بن مالك

قال لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلثة گفت انس بن مالک سه کسان اند که لعنت فرمود ایشان را آنحضرت رجل ام

قوما وهو له كارهون مرد یست که امامت کرد قومی را درحالیکه ایشان ناخوش دارند او را وامرأة باتت وزوجها عليها ساخط

وزنی که شب کند و شوہری از وی ناراضی باشد ورجل سمع حی على الفلاح ثم لم يجب وسوم مردی ست که شنید اذان را واجابت اذان نکرد

وبمسجد نرفت برائے نماز جماعت وفي الباب عن ابن عباس اخرجه ابن ماجة وطلحة بن عبيد الله وعبد الله بن عمرو بن العاص وابی امامة

شرح ابی الطيب

قوله وهو حقن بفتح الحاء وكسر القاف الجملة حال وهو من يؤذيه البول والغائط وقال الطيبی الحاقن الذی حبس بوله

والحاقب هو الحابس للغائط وفي ابی داود ولا يصل وهو حقن حتى يتخفف ای يزيل ما يؤذيه من ذلك **قوله** عن

السفر بفتح السين المهملة وسكون الفاء بن نسير بضم النون وفتح السين المهملة مصغرا واخره راء **باب** ماجاء فی من

ام قوما وهو له كارهون **قوله** ام قوما وهو له كارهون لمعنى مذموم فی الشرع وان كره لخلاف ذلك فلا كراهة قال

ابن ملك كارهون لبدعته او فسقه او جهله اما اذا كان بينه وبينهم كراهة وعداوة بسبب امر دنيوی فلا

يكون له هذا الحكم **قوله** وامرأة باتت وزوجها عليها ساخط هذا اذا كان السخط لسوء خلقها او سوء ادبها

او قلة طاعتها اما ان كان سخط زوجها من غير جرم فلا اثم عليها وان كان لسوء خلقه فالاثم عليه

قوت المغتذی

حقن بفتح الحاء وكسر القاف هو الذی به بول شديد يحبسه عن السفر بفتح السين المهملة وسكون الفاء ابن

نسير بضم النون وفتح السين المهملة مصغرا واخره راء حدثنا محمد بن القسم الاسدی قال العراقی لم ار له عند المصنف الا

هذا الحديث وليس له فی بقية الكتب شئ وهو ضعيف جدا كذبه

احمد والدار قطنی وقال احمد احاديثه موضوعة

عارضة الاحوذی

المرأة فقال تربت يداك فبم يشبهها ولدها ان لم ترى ذی فيه قالت قلت فضحت النساء واما حديث انس فقال ابو اسحق ابن ابی طلحة حدثنی انس قال جاءت ام سليم وهی جدة اسحق الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت وعائشة عنده يا رسول الله المرأة ترى ما يرى الرجل فی المنام فترى من نفسها ما يرى الرجل من نفسه فقالت عائشة يا ام سليم فضحت النساء قوله تربت يمينك حين قال لعائشة بل انت تربت يمينك نعم فمن تسل يا ام سليم اذا رأت ذلك و روى قتادة عن

شرح سراج احمد

الباہلی اخرجہ المصنف قال ابو عیسی حدیث انس لا یصح گفت مصنف حدیث انس صحیح نشدہ است لانہ قد روی ہذا
عن الحسن عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مرسل زیراکہ شان اینست کہ این حدیث روایت کردہ شدہ است از حسن بصری از آنحضرت
مرسل چراکہ حسن تابعی ست و او از آنحضرت روایت کردہ و صحابی را از میان اسناد حذف کردہ و دیگر خلل را ذکر میکند قال ابو عیسی و
محمد بن القسم تکلم فیہ احمد بن حنبل و ضعفہ و گفت مصنف و محمد بن القاسم مردیست کہ سخن کردہ است درومی امام احمد
و تضعیف وی کردہ و لیس بالحافظ و نیست محمد بن القاسم حافظ و قد کرہ قوم من اہل العلم ان یؤم الرجل قوما وہم لہ کارہون
و تحقیق مکروہ میدارند گروہی از اہل علم اینکہ امامت کند مردی گروہی را در حالیکہ قوم امامت او را مکروہ میدارند و خوش نمیگردند از امامت وی
فاذا کان الامام غیر ظالم فانما الاثم علی من کرہہ پس اگر باشد امام غیر ظالم و ستم کنندہ و از حد تجاوز کنندہ در نماز نباشد پس جز
این نیست کہ باشد وبال و گناہ برکسیکہ مکروہ دارد امامت آن مرد را و قال احمد و اسحق فی ہذا و گفت امام احمد و اسحق در ناخوش داشتن
امامت مردی غیر ظالم و در وبال بودن بر ناخوش دارندہ اذا کرہ واحد او اثنان او ثلاثۃ و قتیکہ ناخوش دارد یک یا دو کس یا سہ کس
فلا باس ان یصلی بہم پس باک نیست امام را کہ نماز بگذارد با ایشان و امامت قوم بکند چراکہ خللی در ایشان پیدا شدہ است و در امام
خللی نیست حتی یکرہہ اکثر القوم تا آنکہ ناخوش دارد امامت او را اکثر قوم حدثنا ہناد نا جریر عن منصور عن ہلال بن یساف
عن زیاد بن ابی الجعد رافع الکوفی مقبول از رابعہ بود عن عمرو بن الحارث بن المصطلق در تقریب ست عمرو بن الحارث بن ابی ضرار
الخزاعی المصطلق اخو جویریۃ ام المؤمنین ابو امیۃ صحابی قلیل الحدیث ست و بقی الی بعد الخمسین قال کان یقال اشد الناس عذابا
اثنان گفت عمرو بن الحارث بود کہ گفتہ می شد در زمان آنحضرت سخت ترین مردم از روی عذاب دو کس باشد در آخرت امرأۃ
عصت زوجہا یکی از ایشان زنی باشد کہ نافرمانی کردہ شوہر خود را کہ شوہر او را طلبیدہ و او نزد او نیامد و شوہر بروی تمام شب غضبناک
ماند و امام قوم و ہم لہ کارہون و دیگر امام گروہی ست کہ امامت میکند و حال آنکہ مردم مر او را ناخوش دارند قال جریر قال
منصور فسالنا عن امر الامام گفت جریر گفت منصور پس پرسیدیم ما از ہلال بن یساف حال امام را کہ کدام امام ست کہ ناخوش
دارند قوم امامت او را فقیل لنا پس گفتہ شد ما را انما عنی بہذا الائمۃ الظلمۃ جز این نیست کہ مراد داشتہ شدہ است باین امامان
کہ ناخوش دارند مردم امامت ایشان را ظالمان و ستم کنندگان فاما من اقام السنۃ فانما الاثم علی من کرہہ پس لیکن آن امام کہ اقامت
سنت کند پس جز این نیست کہ گناہ برکسی ست کہ ناخوش دارد امامت او را حدثنا محمد بن اسمعیل البخاری ثنا علی بن الحسن نا الحسین
ابن واقد قال ثنا ابو غالب صاحب ابی امامہ بصری نازل شد در اصبہان و گویند نام او حزور و گویند سعید بن الحزور و گویند نافع صدوق

شرح ابی الطیب

قولہ و محمد بن القسم تکلم فیہ احمد بن حنبل و الحاصل ان الثابت ہو المرسل و فی اسناد المسند من لا یخلو عن ضعف **قولہ**
فاذا کان الامام غیر ظالم الخ یرید ان محمل الحدیث ما اذا کان سبب الکراہۃ من الامام و الا فلا اثم علیہ بل الاثم علی القوم

قوت المغتذی

عن عمرو بن الحارث قال کان یقال اشد الناس عذابا الحدیث قال العراقی ہذا کقول الصحابی کنا نقول
وکنا نفعل فان عمرو بن الحارث لہ صحبۃ وہو اخو جویریۃ بنت الحارث احدی امہات المؤمنین
واذا حمل علی الرفع فکانہ قال قیل لنا والقائل ہو النبی صلی اللہ علیہ وسلم

عارضۃ الاحوذی

انس ان ام سلیم
سالت النبی صلی
اللہ علیہ وسلم عن
المرأۃ تری فی منامہا
ما یری الرجل فقال
رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم اذا رات
ذلک المرأۃ فلتغتسل
فقالت ام سلیم و
استحییت من
ذلک وہل یکون
ہذا فقال نبی اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
ومن این یکون
الشبہ ان ماء
الرجل غلیظ
ابیض و ماء المرأۃ
رقیق اصفر فمن
ایہما علا او سبق
یکون منہ الشبہ
اما حدیث عائشۃ
فرواہ عنہا عروۃ
قالت ان ام سلیم
ام بنی طلحۃ دخلت
فذکرتہ وقالت
فیہ اف لک اتری
ذلک المرأۃ ہکذا
رواہ ہشام عن

عارضۃ الاحوذی

ابیہ عن عائشۃ
وعن زینب بنت
ابی سلمۃ عن ام سلمۃ
ورواہ متابع بن
عبداللہ عن عروۃ
عن عائشۃ ان
امرأۃ قالت لرسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
ھل تغتسل المرأۃ
اذا احتلمت وابصرت
الماء فقال نعم فقالت
لھا عائشۃ تربت
یداک واُلّت فقال
رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم دعیھا
وھل یکون الشبہ
الامن قبل ذلک
اذا علا ماؤھا ماء
الرجل اشبہ الرجل
اخوالہ واذا علا
ماء الرجل ماءھا
اشبہ الولد اعمامہ
غریبہ قولہ تربت
یمینک ویداک
للعلماء فیہ عشرۃ
اقوال الاول معناہ
استغنیت قالہ
عیسی بن دینار

شرح سراج احمد

بود از خمسہ است خطا میکرد حین سمعت ابا امامۃ یقول قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثلاثۃ لا تجاوز صلاتھم اذانھم
سہ کس اند کہ در نمی گذرد نماز ایشان گوشہای را ونمی رسد بمصعد قبول ونمی گردد متعلق سماع رضای حق العبد الآبق حتی یرجع یکی بندۂ
گریختہ تا آنکہ باز گردد بسوی مالک وامرأۃ باتت وزوجھا علیھا ساخط دوم زنی کہ شب کردد در حالتیکہ شوہر وی بروی غضب کنندہ و
ناراضی ست بحق واگر غضب بناحق باشد امر برعکس خواہد بود وامام قوم وھم لہ کارھون قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن غریب
من ھذا الوجہ ازین طریق واسناد کہ مذکور شدہ است وابو غالب اسمہ حزور بفتح حای مہملہ وزاء وتشدید واو ودر آخر راء است **باب** ما جاء
اذا صلی الامام قاعدا فصلوا قعودا این باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ چون نماز بگذارد امام نشستہ پس بگذارید شما نیز نشستہ حدثنا
قتیبۃ نا اللیث عن ابن شھاب عن انس بن مالک قال خر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من فرس فجحش گفت انس بن مالک بیفتاد آنحضرت

شرح ابی الطیب

قولہ ثلثۃ لا تجاوز صلاتھم اذانھم ای لا ترتفع الی السماء کما فی حدیث ابن عباس عند ابن ماجۃ لا ترتفع صلاتھم فوق
رؤسھم شبرا وھو کنایۃ عن عدم القبول قالوا وھو اخص من الاجزاء فلا یلزم من عدمہ عدم الاجزاء لان الاجزاء کونہ
سببا لسقوط التکلیف والقبول کونہ سببا للثواب قال بعض العلماء لا یلزم من نفی القبول نقصان اصل الصلوٰۃ اذ المراد
بنفی القبول نفی الثواب ولو کانت الصلوٰۃ علی وجہ الکمال اقول اذا کان علی وجہ الکمال فما
المانع من الثواب الا ان کان مرادہ من الکمال اتمام الارکان والافعال **باب** ما جاء اذا صلی
الامام قاعدا فصلوا قعودا **قولہ** خر من الخرور ای سقط **قولہ** فجحش بضم الجیم وکسر الحاء
ای خدش شقہ الایمن یعنی قشر جلدہ فتاثر تاثرا منعہ استطاعۃ القیام فصلی قاعدا

قوت المغتذی

ثلثۃ لا تجاوز صلاتھم اذانھم ای لا ترفع الی السماء کما فی حدیث ابن عباس عند ابن ماجۃ لا ترفع صلاتھم فوق رؤسھم
شبرا وھو کنایۃ عن عدم القبول کما فی حدیث ابن عباس عند الطبرانی لا یقبل اللہ لھم صلوٰۃ **باب** ما جاء اذا صلی
الامام قاعدا فصلوا قعودا الی اخرہ قال ابن حبان فی صحیحہ ھذا امر فریضۃ لا فضیلۃ وھو عندی ضرب من
الاجماع الذی اجمعوا علیہ لان من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اربعۃ افتوا بہ جابر بن عبد اللہ وابو ھریرۃ
واسید بن حضیر وقیس بن فھد والاجماع عندنا اجماع الصحابۃ الذین شھدوا ھبوط الوحی وتنزیل الای واعیذوا
من التحریف عند اجماع الصحابۃ والتبدیل حتی حفظ اللہ بھم الدین علی المسلمین ولم یرو عن احد من الصحابۃ خلاف
لھؤلاء الاربعۃ لا باسناد متصل ولا منقطع فکان الصحابۃ اجمعوا علی ان الامام اذا صلی قاعدا کان علی المأمومین
ان یصلوا قعودا وقد افتی بہ من التابعین جابر بن یزید ابو الشعثاء ولم یرو عن احد من التابعین اصلا
خلافہ لا باسناد صحیح ولا واہ فکان التابعین اجمعوا علی اجازتہ واول من ابطل فی ھذہ الامۃ صلوٰۃ المأموم
قاعد اذا صلی امامہ جالسا المغیرۃ بن مقسم صاحب النخعی واخذ عنہ
حماد بن ابی سلیمان ثم اخذ عن حماد ابو حنیفۃ وتبعہ علیہ من بعدہ من اصحابہ
انتھی فجحش بضم الجیم وکسر الحاء والخرہ شین معجمۃ ای قشر وخدش

شرح سراج احمد

از اسپ پس خراشیدہ شد جانب راست وی چنانکہ قوت قیام در نماز نماند و جحش بتقدیم جیم بر خای مہملہ است و این افتادن آنحضرت
از اسپ بحکم بشریت بود نہ بطریق اعجاز فصلی بنا قاعدا پس گذارد با ما نمازی نشستہ فصلینا معہ قعودا پس گذاردیم ما
ہمراہ آنحضرت نشستہ ثم انصرف پس بر گردید آنحضرت از نماز فقال پس فرمود انما الامام او قال انما جعل الامام لیؤتم بہ
جز این نیست کہ امام یا گفت کہ نہ گردانیدہ شدہ است امام مگر برای آنکہ اقتدا و اتباع کردہ شود بوی فاذا کبر فکبروا پس چون تکبیر گوید
امام پس تکبیر گوئید شما واذا رکع فارکعوا و چون برکوع رود امام پس برکوع روید شما واذا رفع فارفعوا و چون سر بردارد وی پس سر
بردارید شما واذا قال سمع اللہ لمن حمدہ فقولوا ربنا ولک الحمد و چون بگوید امام تسمیع را پس بگوئید شما تحمید را فاذا سجد
فاسجدوا و چون رود بسجدہ پس بسجدہ روید شما واذا صلی قاعدا فصلوا قعودا اجمعون و چون بگذارد امام نشستہ پس
بگذارید شما نشستہ ہمہ مقتدیان و این حدیث منسوخ ست حکم آن پیشتر بود ہم درین عارضہ و پس ازین در دیگر عوارض آنحضرت
نشستہ میگذارد و مردم استادہ می ماندند و آنحضرت ایشان را امر بہ نشستن نفرمود چنانکہ در حدیث بخاری و مسلم ست کہ آنحضرت
در مرض وفات شریف از حجرہ بیرون آمدہ بر یسار ابی بکرؓ بنشست و ابوبکر صدیق استادہ اقتدا بآنحضرت می نمود و مردم اقتدا
بابی بکر صدیق میکردند وفی الباب عن عائشۃ اخرجہ الشیخان وابوداود وابن ماجۃ واحمد وابی ہریرۃ اخرجہ الشیخان وجابر
اخرجہ مسلم وابن عمر ومعاویۃ اخرجہ ابن ابی شیبۃ قال ابو عیسی حدیث انس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خر
عن فرس فجحش حدیث حسن صحیح وقد ذہب بعض اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم الی ہذا الحدیث
کہ چون امام نشستہ نماز گذارد مقتدیان نیز نشستہ بگذارند منہم جابر بن عبد اللہ واسید بن حضیر وابو ہریرۃ وغیرہم وبہذا
الحدیث یقول احمد واسحق تمسک احمد واسحق ہمین حدیث ست قال بعض اہل العلم اذا صلی الامام جالسا لم یصل من خلفہ
الا قیاما گفتہ اند بعضی اہل علم چون بگذارد امام نشستہ نگذارد کسیکہ در پس اوست از مقتدیان مگر ایستادہ فان صلوا قعودا لم یجزہم

شرح ابی الطیب

قولہ فصلی بنا قاعدا ای المکتوبۃ کما ہو الظاہر واختارہ القرطبی والنووی فی شرح مسلم **قولہ** فاذا کبر
فکبروا تفسیر وبیان لکیفیۃ الاقتداء والفاء فی قولہ فکبروا ایدل علی المقارنۃ لان الفاء للتعقیب بلا مہلۃ
لکن مقتضی الاحادیث المصرحۃ ان یحمل علی المقاربۃ بان یتاخر المأموم فی کل ذلک نوع تاخر **قولہ** اذا صلی الامام جالسا
لم یصل من خلفہ الا قائما وقالوا ہذا الحدیث منسوخ بحدیث عائشۃ المتفق علیہ انہ لما ثقل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
جاء بلال یؤذنہ بالصلوۃ فقال مروا ابا بکر ان یصلی بالناس فصلی ابو بکرؓ تلک الایام ثم ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
وجد فی نفسہ خفۃ فقام یہادی حتی دخل المسجد فلما سمع ابو بکر حسہ ذہب یتاخر فاومأ الیہ ان لا یتاخر فجاء حتی جلس
عن یسارہ فکان ابو بکر یصلی قائما وکان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی قاعدا یقتدی ابو بکر بصلوۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم الحدیث وفی البخاری قال ابو عبد اللہ یرید نفسہ قولہ اذا صلی جالسا فصلوا جلوسا ہو فی مرضہ القدیم ثم صلی
بعد ذلک النبی صلی اللہ علیہ وسلم جالسا والناس خلفہ قیاما ولم یأمرہم بالقعود وانما یؤخذ بالآخر فالآخر من فعل
النبی صلی اللہ علیہ وسلم فان قیل بان حدیث عائشۃ رضی اللہ عنہا لا یدل علی حرمۃ الجلوس بل علی نسخ وجوبہ فاذا انتسخ الوجوب
بقی الجواز یقال ان ما کان ممتنعا اذا وجب انتفی وجوب ضدہ فاذا انتفی وجوبہ وجوب الواجب بعد الامتناع انتفی جوازہ رجوعا الی اصلہ من الامتناع لان القیام فی الفرض

عارضۃ الاحوذی

الثانی معناہ ضعف
عقلک قالہ ابن
نافع الثالث تربت
من العلم قالہ ابن
کیسان الرابع معناہ
تربت یمینک ان
لم تفعل ہذا قالہ
ابن عرفۃ الخامس
انہ حث علی العلم
کقولہ ثکلتک
امک ولا یرید
ان تثکل السادس
المعنی انہ ان کان
التسفلت فحظی
قالہ ابن الانباری
السابع اصابہا
التراب قالہ
ابو عمرو بن العلاء
الثامن خابت
وہو محتمل التاسع
تربت بالثاء المعجمۃ
بثلث فی اولہ
قالہ الداودی
العاشر انہ دعاء
خفیف قال بعض
اہل العلم ترجیح
اما قولہ استغنیت
فضعیف عندہ ہو

شرح سراج احمد

پس اگر بگذارند مقتدیان نشستہ کفایت نکند نماز ایشان را و روا نگردد وھو قول سفیان الثوری ومالک بن انس وابن المبارک والشافعی و در بحر الرائق نوشتہ است لا یفسد اقتداء قائم بقاعد وبا حدب اما الاول فھو قولھما وحکم محمد بالفساد نظرا الی انہ بناء القوی علی الضعیف ولھما اقتداء الناس بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم فی مرض موتہ وھو قاعد وھم قیام وھو آخر احوالہ فتعین العمل بہ بناء علی انہ علیہ السلام کان اماما وابو بکر مبلغ الناس تکبیرہ ومحل الاختلاف الاقتداء فی الفرض والواجب حیث کان للامام عذر اما فی النفل فیجوز اتفاقا واختلف فی اقتداء القائم بالقاعد فی التراویح والاصح انہ جائز عند الکل کما فی فتاوی قاضی خان وفی الفتاوی الظھیریۃ لا تصح الا الاحدب للقائم ہکذا ذکر فی مجموع النوازل وقیل یجوز والاول اصح

باب منہ این باب ہست از جملہ باب سابق حدثنا محمود بن غیلان ثنا شبابۃ عن شعبۃ عن نعیم بن ابی ھند عن ابی وائل عن مسروق عن عائشۃ قالت صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خلف ابی بکر فی مرضہ الذی مات فیہ قاعدا گفت عائشہ صدیقہ نماز گذارد آنحضرت در پس ابی بکر صدیق در مرض و بیماری خویش کہ وفات نمود دران بیماری نشستہ از این حدیث مفہوم گشت کہ آنحضرت اقتدا بابی بکر صدیق میکرد و از حدیث بخاری مفہوم میشود کہ بود آنحضرت کہ اقتدا میکرد ابو بکر بنماز آنحضرت و مردم اقتدا بابی بکر میکردند قال ابو عیسی حدیث عائشۃ حدیث حسن صحیح غریب وقد روی عن عائشۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال اذا صلی الامام جالسا فصلوا جلوسا فرمود آنحضرت چون بگذارد امام نشستہ پس بگذارید شما ہم نشستہ وروی عنھا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم خرج فی مرضہ وابو بکر یصلی بالناس فصلی الی جنب ابی بکر پس رستیکہ آنحضرت بیرون آمد از حجرۂ شریفہ در بیماری خویش و ابو بکر صدیق نماز میگذارد بمردم پس بگذارد آنحضرت نماز را بسوی پہلوی ابی بکر والناس یاتمون بابی بکر و مردم اقتدا میکردند بابی بکر صدیق وابو بکر یاتم بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

فرض جماعا عند عدم العذر والجلوس ممتنع وکان الترمذی لم یقل بالنسخ لانہ نقل فی الباب الآتی عن عائشۃ اختلافا فی الروایۃ ویہ لا یتم النسخ لکن البخاری ھو المعول علیہ فی الفن واللہ اعلم

باب قولہ الناس یاتمون بابی بکر وابو بکر یاتم بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم ای الناس یصنعون مثل ما یصنع ابو بکر لانہ صلی اللہ علیہ وسلم کان قاعدا وابو بکر کان بجنبہ قائما واما ائتمام ابی بکر رضی اللہ عنہ فظاھر فلا یحتاج الی التاویل قال النووی رحمہ اللہ قال ابو حنیفۃ والشافعی وجمھور السلف لا یجوز للقادر علی القیام ان یصلی خلف القاعد الا قائما واحتجوا بان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی فی مرض وفاتہ بعد ھذا قاعدا وابو بکر والناس خلفہ قیاما وان کان بعض العلماء زعم ان ابا بکر رضی اللہ عنہ کان ھو الامام والنبی صلی اللہ علیہ وسلم مقتد بہ لکن الصواب ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان ھو الامام وقد ذکرہ مسلم بعد ھذا الباب صریحا او کالصریح انتھی اقول نحو ذلک کما ذکرتہ فی الباب السابق عن الشیخین بروایۃ عائشۃ فلا حاجۃ الی ما قال بعض العلماء ویمکن التوفیق بینہ وبین الحدیث السابق بان المراد بھذا انہ کان یراعی بحالہ صلی اللہ علیہ وسلم فی التخفیف فی القیام والرکوع وغیر ذلک وھذا مثل ما ورد فی الاحادیث فی شان الامام یقتدی باضعفھم رواہ ابو داود والمراد ھذا الاقتداء انتھی بل لا یصح لانہ صرح الشیخان ان ابا بکر ھو المقتدی بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم اقتداء حقیقیا کما ان الناس اقتدوا بابی بکر فی بعض الافعال منہ لکونہ قائما وافعالہ ظاھرۃ لھم بل قولہ یاتم بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم صریح فی کونہ صلی اللہ علیہ وسلم صار اماما لانہ لا یقال ائتم بہ ای راعی حالہ صار اماما بل صار تابعا لہ فی الصلوۃ ولیس ذلک مثل المقتدی باضعفھم فتامل

عارضۃ الاحوذی

فان المعروف عندھم ترب الرجل اذا افتقر واترب اذا استغنی ولکن قال بعضھم لہ وجہ صحیح وھو ان المعنی تراب لانہ وجمیع الدنیا الی التراب قلت والذی عندی انہ لا یحسن ان یرید بہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم افتقرت لان الفقر مصرۃ ومذموم والغنی ایضا الذی ھو عرض الدنیا کذلک مذموم ولذلک لم یختزہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم لنفسہ ولا لاھل بیتہ وانما قال اللھم احینی مسکینا وامتنی مسکینا اللھم اجعل رزق آل محمد قوتا فکیف یدعو النبی صلی اللہ علیہ وسلم علیھا وھی من احب الخلق الیہ واما قول بعضھم

بقیۂ صفحۂ گذشتہ

تخریج اخرجہ مسلم وابن ماجہ من طریق ابراہیم عن الاسود عنھا و مسلم والبخاری من عبید اللہ بن عبد اللہ بن عتبۃ بن مسعود واھل یرون قول ابو بکر الامام الی آخرہ وقال ولکن فی کشف الستارۃ فی الصحیح من حدیث انس ومن حدیث عائشۃ وفی البخاری وریحانۃ الی البخاری ... النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی بالناس جالسا وابو بکر قائما یقتدی ابو بکر بصلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ویقتدی الناس بصلوۃ ابی بکر ... ابا بکر کان اماما للناس ... لان الصلوۃ لا تصح باامامین ولکن معناہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان الامام وابو بکر کان یبلغ الناس ... الاخری فی الصحیح ... یسمع الناس التکبیر ... الصلوۃ التی صلاھا النبی صلی اللہ علیہ وسلم قاعدا والقوم خلفہ قیام ... خرج فیہا ابن عباس ... التی صلاھا ... ورجح فیھا ابن الفضل ... کذا فی ...

شرح سراج احمد

وابوبکر اقتدا میکرد با نحضرت اخرجہ الشیخان وروی عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی خلف ابی بکر قاعدا وروی عن
انس بن مالک ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی خلف ابی بکر وھو قاعد یعنی باتفاق روایات ست کہ آنحضرت دران مرض
نشستہ نماز گزارد حدثنا بذلک عبد اللہ بن ابی زیاد نا شبابۃ بن سوار نا محمد بن طلحۃ عن حمید عن ثابت عن
انس قال صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی مرضہ خلف ابی بکر قاعدا فی ثوب متوشحا بہ در جامہ کہ پیچیدہ بود خود را در ان
جامہ قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وھکذا رواہ یحیی بن ایوب عن حمید عن ثابت عن انس وقد رواہ غیر
واحد عن حمید عن انس و لم یذکروا فیہ عن ثابت ومن ذکر فیہ عن ثابت فھو اصح وہر کس کہ ذکر کردہ است در اسناد
حدیث لفظ عن ثابت را پس آن اسناد حدیث صحیح ترست حافظ زیلعی در تخریج ہدایہ نوشتہ است وقد توقف بعضہم فی الاستدلال
بحدیث عائشۃ بانہ اختلف فی صلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی مرضہ ہل کان اماما او ماموما خلف ابی بکر رضی اللہ عنہ واجیب بان الصواب
الحمل علی التعدد وقد وقع فی بعض طرقہ الصریحۃ اما الناس کانوا یاتمون بابی بکر وابو بکر یاتم بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم لکن تعقبہ بعضہم بانہ
یجوز صلوۃ القائم خلف من شرع قائما ثم قعد لعذر وہذا مندفع لان فی بعض طرقہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اخذ فی القراءۃ من حیث
انتہی ابو بکر اخرجہ احمد وابن ماجۃ من حدیث ابن عباس والبزار من حدیث العباس واعترض ایضا باحتمال ان یکون ذلک لبیان
الجواز لا لنسخ الامر بالقعود اصلا فان الوجوب اذا نسخ بقی الجواز واصرح ما ورد فی ذلک ما اخرجہ الدارقطنی من طریق الشعبی رفعہ لا یؤمن احد بعدی
جالسا وہذا مع ارسالہ من روایۃ جابر الجعفی احد الضعفاء وقد قال الدارقطنی انہ تفرد بہ **باب** ما جاء فی الامام ینھض فی الرکعتین
ناسیا باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق امام کہ برخیزد در دو رکعت در حالیکہ فراموش کنندہ باشد قاعدہ اولی را حدثنا احمد بن
منیع نا ھشیم نا ابن ابی لیلی عن الشعبی قال صلی بنا المغیرۃ بن شعبۃ گفت شعبی نماز گزارد با ما مغیرہ بن شعبہ نماز را
فنھض فی الرکعتین پس برخاست در دو رکعت وتشہد اول نکرد فسبح بہ القوم پس سبحان اللہ گفتند با مغیرہ قوم وسبح بھم
و تسبیح گفت مغیرہ نیز ہمراہ مردم وایشان اشارہ کردند بآنکہ این وقت عود نیست فلما قضی صلاتہ سلم پس ہرگاہ تمام کرد مغیرہ
نماز خود را اسلام داد ثم سجد سجدتی السھو وھو جالس پس سجدہ کرد مغیرہ دو سجدہ سہو را در حالیکہ نشستہ بود ثم حدثھم ان
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فعل بھم مثل الذی فعل پس حدیث کرد مغیرہ مردم را کہ بدرستیکہ آنحضرت کرد ہمچنین با صحابہ مانند آنچہ
کرد وفی الباب عن عقبۃ بن عامر وسعد وعبد اللہ بن بحینۃ اخرجہ الشیخان بیان سہو آنحضرت ذکر خواہد آمد قال ابو عیسی
حدیث المغیرۃ بن شعبۃ قد روی من غیر وجہ عن المغیرۃ بن شعبۃ وقد تکلم بعض اہل العلم فی ابن ابی لیلی و
تحقیق گفتگوی کردہ اند علما در شان ابن ابی لیلی کہ راوی از شعبی ست من قبل حفظہ از جہت حفظ او ویاد داشت وی قال احمد
لا یحتج بحدیث ابن ابی لیلی گفت امام احمد حجت گرفتہ نمیشود بحدیث ابن ابی لیلی وقال محمد بن اسمعیل البخاری ابن
ابی لیلی وھو صدوق ولا اروی عنہ ابن ابی لیلی واو صدوق ست و روایت نمی کنم از وی لانہ لا یدری صحیح حدیثہ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الامام ینھض فی الرکعتین ناسیا **قولہ** فسبح بہ القوم ای قالوا سبحان اللہ لیرجع عن القیام
ویجلس علی الرکعتین **قولہ** وسبح بھم ای قال سبحان اللہ مشیرا الیھم ان یقوموا فالباء بمعنی اللام کقولہ تعالی [illegible]
اخذنا بذنبہ **قولہ** عبد اللہ بن بحینۃ ھذا اسم امہ ووالدہ مالک فھو عبد اللہ بن مالک سیاتی الحدیث بتمامہ فی سجدتی السھو

عارضۃ الاحوذی

ضعف عقلک
قول ابن نافع مع
قول ابن کیسان فیجوز
علی معنی الاختیار
التقدیر قد تبین
من قلۃ علمک و
ضعف عقلک
ما اخل ھذا القول
علیہ ولا یجوز علی
معنی الدعاء فان
فقد العقل و العقل
مضر فی الدین فکیف
یدعو بہ ایضا
علیہما ھذا بعید
اللہم الا ان غضبہم
النبی صلی اللہ علیہ وسلم
فقد یجوز ان یدعو
بضر کما قال انی
عہدت ربی عہدا
قلت اللہم انی
بشر اغضب کما
یغضب البشر
فای رجل سببتہ
او لعنتہ فاجعل
لعنتی صلاۃ علیہ
وبرکۃ الی القیامۃ
واما قولہ تربت
یمینک ان لو تفعل

شرح سراج احمد

من سقيمه زيراكه ابن ابى ليلى نمى داند صحيح حديث را از سقيم آن و تميز نمى كند ميان صحيح و سقيم وكل من كان مثل هذا فلا اروى
عنه شيئاً وهركه باشد مانند اين يعنى ابن ابى ليلى پس روايت نمى كنم از وى چيزى را وقد روى هذا الحديث من غير وجه عن
المغيرة بن شعبة وتحقيق روايت كرده شده است اين حديث از بسيار طرق از مغيرة بن شعبه وروى سفين عن جابر عن
المغيرة بن شبيل بضم شين معجمه وفتح موحده عن قيس بن ابى حازم عن المغيرة بن شعبة وجابر الجعفى قد ضعفه
بعض اهل العلم وجابر جعفى كه روايت از مغيرة بن شبيل كرده است تحقيق تضعيف كرده است او را بعضى از اهل علم تركه يحيى
ابن سعيد وعبد الرحمن بن مهدى وغيرهما يعنى نزد اكثر ائمه حديث متروك ست ومرويات وى مقبول نيستند والعمل على
هذا عند اهل العلم على ان الرجل اذا قام فى الركعتين مضى فى صلاته وسجد سجدتين منهم من راى قبل التسليم ومنهم
من راى بعد التسليم بعضى از علما كسى ست كه اعتقاد كرده است كه سجدهٔ سهو پيش از سلام دادن ست گفت امام مالك اگر باشد
سجدهٔ سهو از نقصان پس پيش از سلام ست واگر باشد از زيادتى پس بعد از سلام ست واگر دو سهو جمع گردند از زيادتى ونقصان
پس نزد امام مالك پيش از سلام ست وشافعى گفته است در همه پيش از سلام ست وبعضى از علما گويند كه پس از سلام ست چنانكه مذهب
امام ابى حنيفه است ومن راى قبل التسليم فحديثه اصح وهركه اعتقاد كرده است سهو را پيش از تسليم پس حديث او صحيح تر ست
لما روى الزهرى ويحيى بن سعيد الانصارى عن عبد الرحمن الاعرج عن عبد الله بن بحينة چنانكه اخراج كرده اند شيخان حدثنا عبد الله بن
عبد الرحمن الدارمى صاحب مسند ثنا يزيد بن هارون عن المسعودى عن زياد بن علاقة بكسر عين مهمله قال صلى بنا المغيرة بن شعبة فلما
صلى ركعتين قام ولم يجلس نماز گزارد مغيره با ما وامامت كرد ما را پس هر گاه بگزارد مغيره دو ركعت را باستاد ونه نشست وفراموش كرد قاعدهٔ اول را فسبح
به من خلفه پس تسبيح كرد بعدم جلوس وى كسيكه در پس او بود فاشار اليهم ان قوموا پس اشارت كرد مغيره بسوى مردم اينكه استاده مانند وعود
نكنند بقعده از جهت آنكه اقرب بقيام بودند فلما فرغ من صلاته سلم وسجد سجدتى السهو وسلم پس هر گاه فارغ گشت مغيره از نماز خود سلام داد وسجده
كرد دو سجده وسلام داد بعد از تشهد وقال هكذا صنع رسول الله صلى الله عليه وسلم وگفت مغيره همچنين كرد آنحضرت چنانكه من كردم قال ابو عيسى هذا
حديث حسن صحيح وقد روى هذا الحديث من غير وجه عن المغيرة بن شعبة عن النبى صلى الله عليه وسلم **باب** ما جاء فى مقدار القعود
فى الركعتين الاوليين باب ست در بيان آنچه آمده است در مقدار نشستن در دو ركعت نخستين حدثنا محمود بن غيلان نا ابو داود وهو الطيالسى ثنا شعبة
نا سعد بن ابراهيم قال سمعت ابا عبيدة بن عبد الله بن مسعود يحدث عن ابيه قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا جلس فى الركعتين
الاوليين بود آنحضرت كه چون مى نشست در دو ركعت نخستين در قعدهٔ اولى خواه در نماز ثلاثى باشد يا در رباعى كانه على الرضف گويا كه آنحضرت
بر سنگ گرم كرده شده بآتش نشسته است كنايت ست از زود برخاستن از قعدهٔ اولى وشتابى كردن در ان ورضف بفتح را وسكون ضاد
معجمه وفتح نيز آمده است سنگ گرم كرده شده بآتش ودر بعضى نسخه اينجا زياده لفظ حتى يقوم آمده است، قال شعبة ثم حرك سعد

شرح ابى الطيب

باب ما جاء فى مقدار القعود فى الركعتين الاوليين **قوله** كانه على الرضف بسكون المعجمة ويفتح وبعدها فاء جمع
رضفة وهى حجارة محماة على النار وهو كناية عن التخفيف فى الجلوس كما اشار اليه المصنف فيكون مكتفيا بالتشهد دون الصلوة والدعاء

قوت المغتذى

على الرضف على الحجارة المحماة على النار واحدها رضفة

نفحة الاحوذى

نعمته صحيح و
التقدير سلط
عليك هذا
ان لم تفعل وخير
والتقدير قد خابت
ان لم تفعل هذا
واما قوله هذا حث
على العلم كقوله الآخر
ثكلتك امك فهذا
ان صح قريب من
قوله تربت يمينك
ان لم تفعل قال ابو بكر
ابن الانبارى وهذا
كثير فى لغة العرب
يقولون لا ام لك
ولا اب لك قاتله الله
يريدون لله دره
ومنه قول الشاعر
رمى الله فى عينى
منية بالقذى
وفى الغر من انيابها
بالقوادح وقال
غيره هوت امه
ما يبعث الصبح غاديا
وماذا يؤدى الليل
حين يؤب وتحقيقه
على السلب التقدير
ان العرب تذكر

شرح سراج احمد

شفقتیہ یعنی گفت شعبہ پس جنبانید سعد ہر دو لب خود را بچیزی فاقول حتی یقوم پس میگفتم من کہ گفتہ است سعد لفظ حتی یقوم را پس از علی الرضف فیقول حتی یقوم پس گفت سعد گفتم لفظ حتی یقوم را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن الا ان ابا عبیدۃ لم یسمع من ابیہ مگر بدرستیکہ ابو عبیدہ نشنیدہ است از پدر خود والعمل علی هذا عند اهل العلم یختارون ان لا یطیل الرجل القعود فی الرکعتین الاولیین و عمل بر این ست نزد اہل علم کہ اختیار کردہ اند اینکہ دراز نکند مردی قعدہ اولی را ولا یزید علی التشهد و زیادہ نخواند بر تشہد شیئا فی الرکعتین الاولیین چیزی در دو رکعت اول وقالوا ان زاد علی التشهد فعلیہ سجدتا السهو وگفتہ اند اہل علم اگر زیادہ خواند بر تشہد پس لازم شود بروی دو سجدہ سہو هکذا روی عن الشعبی وغیرہ ہمچنین روایت کردہ شدہ است از شعبی و غیر او بدانکہ اختلاف ست میان ائمہ در مقدار زیادتی نزد بعضی بگفتن اللهم صل علی محمد واجب میشود وگفت قاضی امام ماتریدی واجب نمیشود تا آنکہ نگوید وعلی آل محمد وگفت امام ظہیر الدین مرغینانی واجب نمیشود بقول اللهم صل علی محمد بلکہ معتبر ست مقدار انچہ ادا کردہ شود در وی رکنی چنانکہ در ظہیریہ است و در خزانہ ذکر کردہ است بعضی متاخرین اختیار کردہ اند کہ اگر زیادہ کرد بر تشہد یک حرف اگرچہ تمام نکردہ درود را بر آنحضرت لازم شود سجدہ سہو لیکن این در فرائض ست نہ در نوافل وفی الروضۃ اذا صلی علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم بعد التشهد فی القعدۃ الاولی من الفرض والنفل اما ساہیا او ظانا انہ قعد فی الرابعۃ قال الامام ابو بکر محمد بن الفضل علیہ السهو وقال بعضهم لا سهو علیہ و بہ یفتی اہل زماننا **باب ما جاء فی الاشارۃ فی الصلوٰۃ** باب ست در بیان انچہ آمدہ است در جواز اشارت کردن بدست در نماز حدثنا قتیبۃ نا اللیث بن سعد عن بکیر بن عبد اللہ بن الاشج عن نائل صاحب العباء نائل بنون و ثناۃ تحتیۃ ولام صاحب بردارندہ بار گران در تقریب ست نائل صاحب العباء والاکسیۃ والشمال بکسر المعجمۃ مقبول از ثالثہ بود عن ابن عمر عن صهیب بضم صاد مہملہ و فتح ہا بن سنان ابو یحیی مولی عبد اللہ بن جدعان التیمی و وی از سبی روم بود خرید کرد او را کلب پس تر آمد بمکہ پس خرید کرد او را عبد اللہ بن جدعان پس آزاد کرد او را قدیم الاسلام ست او و عمار در یک روز اسلام آورد کہ آنحضرت در دار الارقم بود بعد از سی و چند کس و بود او از مستضعفین کہ معذب کردہ شدند در راہ حق تعالی ہجرت کرد بسوی

شرح ابی الطیب

قولہ فاقول حتی یقوم فیقول حتی یقوم یعنی قال شعبۃ حین اختفی سعد بکلمۃ سائلا عن سعد کانہ علی الرضف حتی یقوم فقال حتی یقوم ای کانہ علی الرضف حتی یقوم فقولہ فاقول ویقول مضارعان بمعنی الماضی اشعار الاحضار تلک الحالۃ لضبط الحدیث ویدل علیہ ما رواہ النسائی عن ابن مسعود رضی اللہ عنہ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الرکعتین کانہ علی الرضف قلت حتی یقوم قال ذلک یرید **قولہ** لا یزید علی التشهد شیئا یعنی لا صلوٰۃ ولا دعاء وهو الذی اختارہ الامام ابو حنیفۃ وقال ان زاد شیئا ولو قلیلا فعلیہ سجدتا السهو **باب ما جاء فی الاشارۃ فی الصلوٰۃ**

قولہ عن نائل صاحب العباء اولہ نون و بعد الالف یاء موحدۃ ولیس لہ فی الکتب سوی هذا الحدیث عند المصنف وابی داود والنسائی

قوت المغتذی

عن نائل صاحب العباء اولہ نون و بعد الالف یاء موحدۃ ولیس لہ فی الکتب سوی هذا الحدیث عند المصنف وابی داود والنسائی

عارضۃ الاحوذی

بقیہ صفحہ ۳۶۱

الاثبات موضع النفی والنفی موضع الاثبات وقد حققناہ فی کتاب المشکلین واما قولہ اصابہا التراب فهو دعاء حقیقۃ کما قال بعض اهل العلم وحکیناہ عنهم فی العاشر وهذا قریب التقدیر نالت یداک التراب وقولہ خابت قریب من اصابہا التراب وقول الداودی تصحیف وکما قدمناہ ضعیف واجودها قول ابن عرفۃ وهو اختیار ابن السکیت وعلیہ ینبغی ان یعول فهو اسلم واجمل وقولہ اُف لک فیہ ثلث لغات تقول اف لک بالنصب بلا تنوین الثانیۃ بعض العرب یقول اف بالرفع بلا تنوین الثالثۃ

حل اللغۃ

عارضۃ الاحوذی

لسدنہ یقولون بانہ لک بالنون قیل غیرہا وقولہ تربت یداک والت یروی بفتح الہمزۃ وبضمہا فلئن کان بفتحہا کان التقدیر بکاء حزن من الالیل وہو رفع الصوت بالبکاء قال ابن میادۃ بشعر صف وقولا لہاما تامرین بوامق لہ بعد نومات الصیون الیل وان کان بضمہا کان معناہ اصابتہا الآلۃ وہی الحربۃ ومنہ قولہم الیٰ وعلی توحیدہ قولہ ان اللہ لایستحیی من الحق قال الفقیہ الامام ابوبکر بن العربی رضی اللہ عنہ الحیاء بالمد صفۃ تقوم بالقلب یکون عندہا ترک الاقدام علی المعنی الذی یرید ان یفعلہ وہو تغیر من سمات الحدوث لایجوز

شرح سراج احمد

مدینہ پس از ہجرت آنحضرت، وآو بود از سابقین اولین و در شان او نازل گشتہ ومن الناس من یشتری نفسہ ابتغاء مرضات اللہ حاضر شد بدر وما بعد اورا و در مدینہ سنۃ ثمان وثلثین وفات یافت از عمر ہفتاد سال قال مررت برسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وہو یصلی گفت صہیب گذشتم من بآنحضرت در حالیکہ آنحضرت نماز میگذارد فسلمت علیہ پس سلام خواندم بر آنحضرت فرد الی اشارۃ پس رد کرد آنحضرت جواب سلام مرا باشارت بدست وقال لا اعلم الا انہ قال اشارۃ باصبعہ وگفت ابن عمر یا راوی دیگر مگر بدرستیکہ گفت صہیب اشارت کرد بانگشت خود صاحب سفر السعادت گفتہ است کہ گاہی آنحضرت ایما میکرد بسر مبارک خود وبعضی گفتہ اند کہ جائز ست رد سلام باشارت بچشم وسر ورد سلام باین طریق پیش از نسخ بود یا بعد از نسخ وآنچہ منسوخ شدہ رد سلام بکلام بود کما فی التخریج وفی الباب عن بلال کما اخرجہ المصنف وابی ہریرۃ اخرجہ الدارقطنی وانس اخرجہ ابوداود وابن خزیمۃ وابن حبان بلفظ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یشیر فی الصلوۃ وعائشۃ رضی اللہ عنہم حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع نا ہشام بن سعد عن نافع عن ابن عمر قال قلت لبلال کیف کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یرد علیہم حین کانوا یسلمون علیہ وہو فی الصلوۃ گفت عبداللہ بن عمر پرسیدم بلال بن رباح را چہ طور بود آنحضرت کہ رد میکرد بر صحابہ ہنگامیکہ بودند کہ سلام میکردند بر آنحضرت وحالی آنکہ آنحضرت در نماز می بود در این حدیث سوال از بلال ست و در حدیث سابق روایت صہیب بود و در روایت نسائی نیز از صہیب ست شاید کہ سوال از ہر دو باشد قال کان یشیر بیدہ گفت بلال بود آنحضرت کہ اشارت میکرد ورد سلام می نمود بدست خود باین طریق کہ بسط میکرد کف خود را پس میگردانید بطن کف را اسفل وظہر او را فوق چنانکہ در حدیث ابی داود ونسائی وترمذی از ابن عمر آمدہ است قال ابوعیسی ہذا حدیث حسن صحیح وحدیث صہیب حسن لانعرفہ الا من حدیث اللیث عن بکیر گفت مصنف

شرح ابی الطیب

قولہ کان یشیر بیدہ دلت الروایتان علی انہ تجوز الاشارۃ فی الصلوۃ بالاصبع وبالید والاشارۃ بالاصبع ظاہرۃ واما بالید فقال بعض العلماء انہ یبسط یدہ الیمنی ثم یقلب بطن کفہ فیجعلہ اسفل ویجعل ظہرہ فوق وقال محمد فی المؤطا اخبرنا مالک اخبرنا نافع ان ابن عمر مر علی رجل یصلی فسلم علیہ فرد علیہ السلام فرجع الیہ ابن عمر فقال اذا سلم علی احدکم وہو یصلی فلا یتکلم ولیشر بیدہ قال محمد وبہذا نأخذ لاینبغی للمصلی ان یرد السلام اذا سلم علیہ وہو فی الصلوۃ فان فعل افسد صلاتہ انتہی یعنی ان رد علیہ بالکلام فسدت صلاتہ لا ان رد علیہ بالید وفی الظہیریۃ لو اشار الی رد السلام براسہ او یدہ او اصبعہ لاتفسد وفی الخلاصۃ ان فی الرد بالراس والید تفسد صلاتہ کذا نقلہ البرجندی وفی شرح المنیۃ یکرہ ان یرد السلام بالاشارۃ بیدہ او راسہ اقول لکن ظاہر حدیث الباب یدل علی ان رد السلام ولو بالید منسوخ لانہ قال حین کانوا یسلمون علیہ وفی مسلم قال عبداللہ کنا نسلم علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیرد علینا فلما رجعنا من عند النجاشی سلمنا علیہ فلم یرد علینا فقلنا یا رسول اللہ کنا نسلم علیک فی الصلوۃ فترد علینا فقال ان فی الصلوۃ شغلا انتہی وبین المصنف بہذا الحدیث ان رد السلام کان بالید فحیث نسخ الرد کان نسخا للرد مطلقا ویحتمل ان یکون الرد مشروعا بطریقین والمنسوخ ہو الواحد وہو النطق لکن فیہ بعد بالنظر الی ما اخرجہ المصنف واللہ اعلم واما روایۃ ابی داود فصریحۃ فی ان المنسوخ الکلام فقط فانہ قال وان مما احدث ان لاتتکلموا فی الصلوۃ رواہ عبداللہ بن مسعود فیمکن ان یکون المنسوخ اولا الکلام فقط ثم الرد بغیرہ ایضا لکن ہل یلزم من اتیان المنسوخ بطلان الصلوۃ ام لا فلینظر

شرح سراج احمد

این حدیث ابن عمر از بلال حدیثی ست حسن و صحیح و حدیث صہیب حسن ست نمی شناسم او را مگر از حدیث لیث کہ از بکیر روایت کردہ است و قد روی عن زید بن اسلم عن ابن عمر قال قلت لبلال کیف کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یرد علیہم حیث کانوا یسلمون علیہ فی مسجد بنی عمرو بن عوف در ین حدیث لفظ و عبارت مسجد بنی عمرو بن عوف واقع شدہ است قال کان یرد اشارۃ گفت بلال بود آنحضرت کہ رد میکرد باشارت وکلا الحدیثین عندی صحیح مصنف گوید و ہر دو حدیث نزد من صحیح اند لان قصۃ حدیث صہیب غیر قصۃ حدیث بلال زیراکہ اینچہ قصۂ حدیث صہیب غیر قصۂ حدیث بلال ست وان کان ابن عمر رضی عنہما واگرچہ بود عبداللہ بن عمر کہ روایت کردہ است از صہیب و بلال فاحتمل ان یکون سمع منہما جمیعا پس احتمال دارد اینکہ باشد عبداللہ بن عمر کہ شنیدہ باشد این حدیث را از بلال و صہیب ہر دو **باب** ماجاء ان التسبیح للرجال والتصفیق للنساء بابیست در بیان آنکہ بدرستیکہ گفتن سبحان اللہ در نماز از عادث شدن چیزی برای مردان ست و دست بر دست کوفتن مر زنان راست حدثنا ھناد نا ابو معاویۃ عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم التسبیح للرجال والتصفیق للنساء دست برہم زدن ست برای زنان و گفتن سبحان اللہ برای مردان ست تا بدانند آن کسیکہ وی در نماز ست و طریقہ تصفیق آنست کہ بطن کف ایمن را بر ظہر کف الیسر زنند و بطن کف بر بطن کف نزنند بطریق لعب واگر بزند نماز فاسد گردد چنانکہ در شرح مسلم نوشتہ است وفی الباب عن علی و سہل بن سعد الساعدی اخرجہ الشیخان و جابر بن عبداللہ وابی سعید الخدری وابن عمر بن الخطاب قال علی کنت اذا استاذنت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وھو یصلی سبح گفت علی مرتضی بودم من کہ چون دستوری می خواستم بر آنحضرت در حالیکہ آنحضرت نماز میگزارد سبحان اللہ را میگفت قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اھل العلم وبہ یقول احمد واسحٰق ترجمہ اش ظاہر ست **باب** ماجاء فی کراھۃ التثاؤب فی الصلوۃ بابیست در بیان اینچہ آمدہ است در کراہت فازہ کردن

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان التسبیح للرجال والتصفیق للنساء قولہ التسبیح للرجال والتصفیق للنساء یعنی من نابتہ حادثۃ فاحتاج بہا الی تنبیہ غیرہ انہ فی الصلوۃ فیقول الرجل سبحان اللہ وتصفق المرأۃ لانہا مامورۃ بخفض الصوت قال فی تاج المصادر التصفیق فی الحدیث ماخوذ من صفق احدی الیدین علی الاخری لا ببطونہما ولکن بظہور اصابع الیمنی علی الراحۃ من الید الیسری وقال الطیبی المرأۃ تضرب فی الصلوۃ ان اصابہا شیٔ بطن کفہا الیمنی علی ظہر کفہا الیسری **باب** ماجاء فی کراھۃ التثاءب بالھمز وقیل بالواو ونسب الی الغلط قال الطیبی التثاءب تفاعل من الثوباء بالمد وھو فتح الحیوان فمہ لما عراہ من تمدد لکسل وامتلاء وھی جالبۃ للنوم الذی ھو من حبائل الشیطان فانہ یدخل بہ علی المصلی ویخرجہ عن صلاتہ انتہی قال العراقی فی ھذہ الروایۃ تقییدہ بالصلوۃ وفی الصحیحین اطلاق ذلک فیحتمل ان یحمل المطلق علی المقید والمعنی انہ یرید ان یشوش علیہ فی صلاتہ ویلہیہ عنہا وقد صرح النووی فی التحقیق بکراھۃ التثاءب فی غیر الصلوۃ ایضا لکونہ من الشیطان قال ابن العربی فلذلک یکظمہ فی کل حال قال وخص الصلوۃ لانہا اولی الاحوال بہ قال واما نسبتہ الی الشیطان فان کل فعل مکروہ ینسبہ الشرع الی الشیطان فانہ واسطتہ وکل فعل حسن ینسبہ الشرع الی الملک فانہ واسطتہ قال والتثاءب من الامتلاء والتکاسل وذلک بواسطۃ الشیطان والتقلیل من الغذاء والنشاط بواسطۃ الملک قال العراقی وقد جاء فی الاثر

عارضۃ الاحوذی

علی اللہ تعالی فان عبر بہ سبحانہ عن نفسہ عاد المعنی الی المجازہ وھو الاخبار عن ثمرتہ وھی التبرک بہ علی مابیناہ فی اصول الفقہ من قسمی المجاز الذی ھذا احدھما ولیس لہما ثالث بالتفاسیر ان اللہ لایترک ولا یمنع او ما اشبہ ذلک من التقدیرات التی تجوز علیہ سبحانہ احکامہ اما سبب وجوب الغسل علی المرأۃ فخمسۃ اشیاء التقاء الختانین وانزال الماء وانقطاع دم الحیض ودم النفاس وخروج الولد واما التقاء الختانین فقد تقدم واما انزال الماء فھذہ الاحادیث

شرح سراج احمد

(رزمان) حدثنا علی بن حجر انا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابیه عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال التثاءب فی الصلوة من الشیطان فازه کردن در نماز از جانب شیطان ست چرا که فازه علامت کسل و سستی و نوم و ثقل بدن و بی شوقی ست و شیطان بدان راضی ست فاذا تثاءب احدکم فلیکظم ما استطاع تثاءب بهمزه است و بواو خطاست و اسم از وی ثوباء می آید بضم مثلثه و فتح همزه و بمد فازه و آن تنفسی ست که می کشاید از وی دهن و سبب وی امتلای معده و کدورت حواس و ثقل بدن و سستی او و میل بکسل و نوم ولهذا نسبت کرده اند آنرا بشیطان فرمود التثاءب من الشیطان

شرح ابی الطیب

صفة نسب الشیطان فی تثاءب المصلین روی ابن ابی شیبة بسند صحیح عن عبد الرحمن احد التابعین قال نبئت ان للشیطان قارورة یشمها القوم فی الصلوة کی یتثاءبوا وروی ایضا عن یزید بن الاصم قال ما تثاءب رسول الله صلی الله علیه وسلم فی صلوة قط **قوله** فلیکظم ما استطاع بفتح یاء المضارعة وکسر الظاء المعجمة ای لیحبسه ما امکنه بوضع الید علی الفم او تطبیق السن او ضم الشفتین لئلا یبلغ الشیطان مراده من ضحکه وتشویه صورته ودخوله فی فمه للوسوسة والمقصود من الحدیث التحذیر من اسباب الامتلاء والکسل من التوسع بالشبع فی المطعم والمشرب

قوت المغتذی

التثاءب فی الصلوة من الشیطان قال العراقی فی هذه الروایة تقییده بالصلوة وفی الصحیحین اطلاق ذلک فیحتمل ان یحمل المطلق علی المقید والمعنی انه یرید ان یشوش علیه فی صلاته ویلهیه عنها قال الشیخ تقی الدین السبکی ویحتمل ان یقال انما یحمل المطلق علی المقید فی الامر لا فی النهی انتهی ویحمل علی النهی ذکر الشیء فی معرض الذم له والتنفیر عنه وقد صرح النووی فی التحقیق بکراهة التثاءب فی غیر الصلوة ایضا لکونه من الشیطان قال ابن العربی کذلک فلیکظمه فی کل حال قال وخص الصلوة لانها اولی الاحوال به قال واما نسبته الی الشیطان فان کل فعل مکروه لنسبه الشرع الی الشیطان لانه واسطته وکل فعل حسن لنسبه الشرع الی الملک لانه واسطته قال والتثاءب من الامتلاء والتکاسل وذلک بواسطة الشیطان والتقلیل من الغذاء والنشاط بواسطة الملک قال العراقی وقد جاء فی الاثر صفة نسب الشیطان فی تثاءب المصلین روی ابن ابی شیبة فی المصنف بسند صحیح عن عبد الرحمن بن یزید احد التابعین قال نبئت ان للشیطان قارورة یشمها القوم فی الصلوة کی یتثاءبوا وفی روایة قال ان للشیطان قارورة فیها نفوخ فاذا قاموا الی الصلوة انشقوها قاموا عند ذلک بالاستنثار وروی ایضا عن یزید بن الاصم قال ما تثاءب رسول الله صلی الله علیه وسلم فی صلوة قط فاذا تثاءب قال العراقی وقع فی اصل سماعنا بالواو وفی بعض الروایات تثاءب بالهمزة والمد وهی روایة المبارک بن عبد الجبار الصیرفی وقد انکر الجوهری والجمهور کونه بالواو فقال تقول فیه تثاءبت علی تفاعلت ولا تقل تثاوبت وقال ابن درید وثابت السرقسطی فی غریب الحدیث لا یقال تثاءب بالمد مخففا بل تثاءب بتشدید الهمزة فلیکظم ما استطاع بفتح یاء المضارعة وکسر الظاء المعجمة ای لیحبسه ما امکنه

عارضة الاحوذی

التی قدمنا انفا وآما دم الحیض والنفاس فیاتی بیانهما فی بابهما مع خروج الولد ان شاء الله باب الرجل یستدفی بالمراة بعد الغسل مسروق عن عائشة قالت ربما اغتسل النبی صلی الله علیه وسلم ثم جاء فاستدفأ بی فضممته الی ولم اغتسل حدیث لیس باسناده باس اسناده هذا حدیث لم یصح ولم یستقر فلا یثبت به شیء ولا یعلم ویحتمل ان یکون من وراء حائل قاله الشافعی ویحتمل ان یکون دون حائل والملامسة عندنا بغیر شهوة لا تنقض الوضوء ویقال دفی الزمان نهو دفی ودفاء

شرح سراج احمد

میفرماید چون فازہ کند یکی از شما در نماز باید کہ رد کند و باز دارد آنرا تا آنکہ تواند و طریق بستن دہان آنست کہ فراہم آرد لبہا را و بگیرد لب زیرین خود را بدندان یا بنہد پشت دست چپ بر دہان وفی الباب عن ابی سعید الخدری اخرجہ مسلم وجد عدی ابن ثابت لامہ عبداللہ بن یزید قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح وقد کرہ قوم من اہل العلم التثاءب فی الصلوٰۃ وتحقیق مکروہ گفتہ اند گروہی از اہل علم فازہ کردن را در نماز قال ابراہیم انی لارد التثاءب بالتنحنح گفت ابراہیم نخعی بدرستیکہ ہر آئینہ رد می کنم فازہ را بتنحنح کردن شاید کہ از تنحنح دفع میگردد

باب ما جاء ان صلوٰۃ القاعد علی النصف من صلوٰۃ القائم باب ست در بیان انچہ آمدہ است بدرستیکہ نماز نشستہ گذارندہ بر نیمہ ثواب ست از نماز گذارندہ استادہ

حدثنا علی بن حجر ثنا عیسی بن یونس ثنا الحسین المعلم عن عبداللہ بن بریدۃ عن عمران بن حصین قال سالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن صلوٰۃ الرجل وھو قاعد گفت عمران بن حصین پرسیدم آنحضرت را از گذاردن مردی نماز را در حالیکہ نشستہ باشد فقال من صلی قائما فھو افضل پس فرمود آنحضرت ہر کہ بگذارد نماز را ایستادہ پس آن گذاردن استادہ افضل است ومن صلاھا قاعدا فلہ نصف اجر القائم وہر کہ بگذارد آنرا نشستہ پس آن مر او را نیمہ ثواب گذارندہ استادہ ومن صلاھا نائما فلہ نصف اجر القاعد

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان صلوٰۃ القاعد علی النصف من صلوٰۃ القائم **قولہ** من صلی قائما فھو افضل الی آخرہ ای من صلی قائما بلا عذر فھو افضل ومن صلی قاعدا فلہ نصف اجر القائم لانہ لو صلی قاعدا مع العذر لا یتنصف وھو محمول علی النفل اما صلوٰۃ الفرض قاعدا مع القدرۃ فباطلۃ اجماعا بل من انکر وجوب القیام کفر لانہ معلوم من الدین بالضرورۃ قال النووی والشیخ ابن حجر وغیرھما وانما قلنا انہ محمول علی النفل لان الافضل یقتضی جواز القعود بل فضلہ ولا جواز للقعود فی الفرائض مع القدرۃ علی القیام فلا یتحقق فی الفرائض ان یکون القیام افضل ویکون القعود جائزا بل ان قدر علی القیام یتعین وان لم یقدر علیہ یتعین القعود والذی یقدح علیہ بقی انہ یلزم علی ھذا المحمل جواز النفل مضطجعا مع القدرۃ علی القیام والقعود وقد التزمہ بعض المتاخرین لکن اکثر العلماء انکروا ذلک وعدوہ بدعۃ فقال ابن الھمام وفی ھذا الحدیث صلوٰۃ النائم علی النصف من صلوٰۃ القاعد ولا نعلم الصلوٰۃ نائما تسوغ الا فی الفرض حالۃ العجز عن القعود وھذا یحکر علی حملھم الحدیث علی النفل انتھی ولو حمل علی الفرض یحکر علیہ ان صلاتہ قاعدا مع العذر لا یسقط من اجرہ شیئا ومذھب الامام ابی حنیفۃ انہ لا یجوز النفل مضطجعا مع القدرۃ علی القیام والقعود فالوجہ ان الحدیث لیس مسوق لبیان صحۃ الصلوٰۃ وفسادھا وانما ھو لبیان تفضیل احدی الصلاتین الصحیحتین علی الاخری وصحتھما تعرف من قواعد الصحۃ من خارج فحاصل الحدیث اذا صحت الصلوٰۃ قاعدا فھی علی نصف صلوٰۃ القائم وکذا اذا صحت الصلوٰۃ نائما فھی علی نصف الصلوٰۃ قاعدا فی الاجر وقولھم ان المعذور لا ینقص من اجرہ ممنوع بل من کان من نیتہ التحمل بل کان یعتاد ذلک وانما فاتہ لعذر فذلک لا ینقص من اجرہ شیء سواء کان فرضا او نفلا حتی لو کان المریض تارکا للصلوٰۃ حالۃ الصحۃ صلی قاعدا حالۃ المرض فصلاتہ علی نصف صلوٰۃ القائم فی الاجر واللہ اعلم **قولہ** ومن صلاھا نائما فلہ نصف اجر القاعد ای من صلی مستلقیا او علی جنبہ لان النوم حقیقۃ یمنع الصلوٰۃ فلا یصح حملہ علی حقیقتہ وقال الطیبی ای مضطجعا لغیر عذر وھذا فی غیر النبی صلی اللہ علیہ وسلم واما ھو

عارضة الاحوذی

الرجل فھو دقان اذا سخن وذھب بردہ

باب التیمم للجنب اذا لم یجد الماء عمرو ابن بجدان عن ابی ذر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان الصعید الطیب وضوء المسلم وان لم یجد الماء عشر سنین فاذا وجد الماء فلیمسہ بشرتہ فان ذلک خیر اسنادہ قد ثبت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الصحیح ان رجلا قال لہ اصابتنی جنابۃ ولا اجد ماء فقال لہ علیک بالصعید فانہ یکفیک من طریق عمران بن حصین وحدیث عمار فی الصحیح ایضا قال لعمر اما تذکر یا امیر المومنین

شرح سراج احمد

وہر کہ بگذارد نماز را در حالت اضطجاع پس باشد مراو را نیمہ ثواب نشستہ گذارندہ و در بعض نسخ بایما واقع شدہ است در موضع نائما و فی

الباب عن عبد اللہ بن عمرو اخرجہ مسلم وابو داود والنسائی بلفظ صلوٰۃ الرجل قاعدا نصف الصلوٰۃ ولکنی لست کاحد منکم وانس بن

مالک و السائب بن یزید قال ابو عیسی حدیث عمران بن حصین حدیث حسن صحیح وقد روی ہذا الحدیث عن ابراہیم

ابن طہمان بہذا الاسناد الا انہ یقول عن عمران بن حصین قال سالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن صلوٰۃ المریض

ابراہیم بن طہمان باین طریق مذکور روایت کردہ حدیث مگر او این عبارت را گفتہ است عن عمران بن حصین قال سالت رسول اللہ صلی

اللہ علیہ وسلم عن صلوٰۃ المریض فقال صل قائما پس فرمود آنحضرت نماز بگذار استادہ فان لم تستطع فقاعدا پس اگر نتوانی استادہ

گذاردن پس بگذار نشستہ فان لم تستطع فعلی جنب پس اگر نتوانی نشستہ گذاردن را ہم پس بگذار بر پہلوی در آمدہ حدثنا

بذلک مصنف گوید حدیث کرد مارا آن حدیث مذکور ہناد ثنا وکیع عن ابراہیم بن طہمان عن حسین المعلم بہذا الاسناد

یعنی از عبد اللہ بن بریدہ از عمران بن حصین قال ابو عیسی لا نعلم احدا روی عن حسین المعلم نحو روایۃ ابراہیم بن طہمان

گفت مصنف نمی دانیم ہیچ کس را کہ روایت کردہ از حسین معلم مانند روایت ابراہیم بن طہمان وقد روی ابو اسامۃ وغیر واحد عن

حسین المعلم نحو روایۃ عیسی بن یونس و تحقیق روایت کردہ ابو اسامہ و دیگر بسیار کسان از حسین مانند روایت عیسی و معنی ہذا الحدیث عند

بعض اہل العلم فی صلوٰۃ التطوع و معنی این حدیث نزد بعضی اہل علم در نماز نفل ست حدثنا محمد بن بشار نا ابن ابی عدی عن اشعث

ابن عبد الملک عن الحسن البصری قال ان شاء الرجل صلی صلوٰۃ التطوع قائما گفت حسن بصری اگر خواہد مردی بگذارد نماز نفل را

استادہ وجالسا و مضطجعا و نشستہ و بہ پہلوی در آمدہ واختلف اہل العلم فی صلوٰۃ المریض اذا لم یستطع ان یصلی جالسا و اختلاف

کردہ اند اہل علم در حق نماز بیمار وقتیکہ نتواند اینکہ بگذارد نماز نشستہ فقال بعض اہل العلم انہ یصلی علی جنبہ الایمن پس گفتہ اند بعضی اہل علم

اینکہ بگذارد بیمار بر پہلوی راست خود در آمدہ و روی بسوی قبلہ آوردہ کما یوضح فی اللحد کذا فی الہدایۃ وکثیر من کتب اصحابنا باطلاق لفظ الجنب وقال بعضہم یصلی

مستلقیا علی قفاہ و رجلاہ الی القبلۃ و گفتہ اند بعضی علما کہ نماز بگذارد بیمار در آمدہ بر قفای خود در حالیکہ ہر دو پاہای وی بسوی قبلہ باشند و تکیہ در زیر سر

او نہند تا گردد مشابہ قاعدہ و قادر گردد باشارت برکوع و سجود و در مختصر ست کہ استلقاء احب از اضطجاع از جہت آنکہ اشارت مستلقی واقع میشود بہوائے

کعبہ و واقع میشود اشارت مضطجع بسوی جانب دو قدم وی و در فصول عمادیہ نوشتہ است گفت قاضی ظہیر الدین در جامع صغیر کہ چون تواند کسی استلقاء را او بگذارد نماز

مستلقی بر جنب ایمن فقیہ ابو جعفر گوید نزد من نماز او روا نباشد و شیخ ابو عبد اللہ جرجانی گوید روا گردد و قال سفیان الثوری فی ہذا الحدیث من صلی

جالسا فلہ نصف اجر القائم قال ہذا للصحیح ولمن لیس لہ عذر گفت سفیان ثوری در معنی این حدیث ہر کہ بگذارد نماز را نشستہ

پس مر او را باشد نیمہ مزد استادہ گذارندہ گفت سفیان این حکم حدیث برای تندرست ست و برای کسیکہ نباشد مراو را عذری فاما من کان لہ عذر

من مرض او غیرہا پس اما ہر کہ باشد مراو را عذری از بیماری یا غیر بیماری فصلی جالسا فلہ مثل اجر القائم پس گذارد نماز

نشستہ پس مراو را باشد مثل اجر نماز گذارندہ استادہ چراکہ قعود در حق او مثل قیام ست بجہت عذر وی وقد روی فی بعض الحدیث

شرح ابی الطیب

صلی اللہ علیہ وسلم فصلاتہ قاعدا کصلاتہ قائما فی کمال الاجر فہو خصوصیۃ لہ صلی اللہ علیہ وسلم لقولہ

صلی اللہ علیہ وسلم لکنی لست کاحد منکم حین قال لہ عبد اللہ بن عمرو حدثت انک قلت صلوٰۃ

الرجل قاعدا علی النصف من صلاتہ قائما وانت تصلی قاعدا رواہ مسلم قال تعالی وکان فضل اللہ علیک عظیما

عارضۃ الاحوذی

اذ کنت انا وانت فی سریۃ فاجنبنا فاما انا فتمعکت التراب فسالنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال انما یکفیک ہکذا وضرب الارض بیدیہ فمسح بہما وجہہ وکفیہ فقال لہ عمر لا فقال لہ ان شئت ان لا اذکر ذلک فعلت فقال بل نولیک من ذلک ما تولیتہ وہذا نص قال بعضہم وقد حکی عن عبد اللہ ابن مسعود انہ لا یجوز وانعقد الاجماع بعد ذلک علی جوازہ بہذہ النصوص والذی صح عن ابن مسعود ما روی فی الصحیح عن سفین قال کنت جالسا مع عبد اللہ وابی موسی فقال ابو موسی یا ابا عبد الرحمن ارایت لو ان رجلا

الترجمۃ

باب

فوزیر نماز رجل نشستہ بہ نیم ثواب نماز استادہ است ولکن من عذر مثل بی از ثواب ۱۲

شرح سراج احمد

مثل قول سفین الثوری و تحقیق روایت کردہ شدہ ست در بعضی حدیث مانند قول سفین ثوری **باب** فی من یتطوع جالسا

باب ست در حق کسیکہ نماز نفل بگذارد نشستہ حدثنا الانصاری ثنا معن ثنا مالك بن انس عن ابن شهاب عن السائب بن یزید

عن المطلب بن ابی وداعة السهمی در تقریب ست مطلب بن ابی وداعة بن الحرث بن صبیرة بن سعید بالتصغیر السهمی ابو عبد الله وامه اروی بنت

الحارث بن عبد المطلب بنت عم النبی صلی الله علیه وسلم اسلم یوم الفتح ونزل المدینة ومات بها عن حفصة زوج النبی صلی الله علیه وسلم بنت

عمر بن الخطاب مادر او زینب بنت مظعون خواہر عثمان بن مظعون بود ولادت او پیش از بعثت به پنج سال بعدہ و پیش از آنحضرت در نکاح خنیس

ابن حذافہ سہمی بدری بود و ہجرت کرد با او و خنیس پس از بدر وفات کرد و آنحضرت او را در سنہ ثلث در نکاح خود آورد و مروایت شدہ است

کہ آنحضرت او را طلاق رجعی دادہ بود پس جبرئیل علیہ السلام وحی آورد و گفت راجع حفصة فانها صوامة قوامة وانها زوجتك فی الجنة پس

مراجعت فرمود آنحضرت بوی و در ماہ شعبان سنہ خمس و اربعین باختلاف روایات وفات فرمود از عمر شصت سال در امارۃ معاویہ بن

ابی سفیان و گویند در خلافت عثمان و اول اصح ست انها قالت ما رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی فی سبحته قاعدا

بدرستیکہ حفصہ گفت ندیدم آنحضرت را کہ گذاردہ باشد در نماز نفل خود نشستہ حتی کان قبل وفاته صلی الله علیه وسلم بعام

تا آنکہ گشت پیش از وفات شریف وی بیک سال فانه کان یصلی فی سبحته قاعدا پس تحقیق بود آنحضرت کہ میگذارد در نماز

نفل خود نشستہ از جہت ضعف در مزاج شریف ویقرأ بالسورة ویرتلها و میخواند سورہ را و ترتیل آن میکرد یعنی تانی و شمردہ میخواند

قرآن را یا روشن میکرد حروف آنرا بوقت تلاوت چنانکہ سامع شمارۂ آن تواند کرد و از علی مرتضی رضی الله عنه نقل کردہ اند کہ ترتیل حفظ

وقوف ست و ادای حروف حتی تکون اطول من اطول منها تا آنکہ می شد قرات وی دراز تر از قرات کہ دراز تر بود در واقع و فی الباب

عن ام سلمة اخرجه عبد الرزاق وانس بن مالك قال ابو عیسی حدیث حفصة حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی

صلی الله علیه وسلم انه کان یصلی من اللیل جالسا و تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ آنحضرت بود کہ

میگذارد نماز را از شب نشستہ و قرات در وی دراز میکرد فاذا بقی من قراءته قدر ثلثین او اربعین آیة پس چون باقی می ماند

از خواندن آنحضرت مقدار سی یا چہل آیت قام فقرأ می استاد پس میخواند ثم رکع پس تر رکوع میکرد در حالت قیام ثم صنع فی الرکعة الثانیة

مثل ذلك پس تر میکرد در رکعت دوم مانند آنچہ کردہ بود در رکعت اولی کہ نشستہ قرات دراز میکرد و چون مقدار سی یا چہل آیت باقی می ماند می استاد

و رکوع استادہ میکرد اخرجه المصنف و عبد الرزاق و ابن ابی شیبة عن عائشة و روی عنه انه کان یصلی قاعدا فاذا قرأ وهو قائم رکع

وسجد وهو قائم و روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ تحقیق بود آنحضرت کہ نماز میگذارد نشستہ پس چون می خواند در حالیکہ او

استادہ می بود در رکوع و سجود میکرد در حالیکہ او استادہ می بود فاذا قرأ وهو قاعد رکع وسجد وهو قاعد پس وقتیکہ میخواند

آنحضرت در حالیکہ او نشستہ می بود در رکوع و سجود میکرد در حالیکہ نشستہ بود وی اخرجه المصنف و عبد الرزاق عن عبد الله

ابن شقیق قال احمد واسحق والعمل علی کلا الحدیثین صحیح گفت امام احمد و اسحق و عمل بر ہر دو حدیث

شرح ابی الطیب

قوله یصلی فی سبحته ای صلاته النافلة قاعدا **قوله** رکع وسجد وهو قائم لا شك ان الرکوع والسجود ینافیان

القیام فالمراد ارادان یرکع ویسجد وهو قائم فیخر من قیامه الی رکوعه ومن قومته التی هی القیام ایضا الی

سجوده **باب** ما جاء ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انی لاسمع بکاء الصبی فی الصلوة فاخفف

عارضة الاحوذی

اجنب ولم یجد الماء شهرا کیف یصنع بالصلوة فقال عبد الله لا یتیمم قال ابو موسی فکیف بهذه الآیة فی سورة المائدة فلم تجدوا ماء فتیمموا صعیدا طیبا فقال عبد الله لو رخص لهم فی هذه الآیة لاوشك اذا برد علیهم الماء ان یتیمموا بالصعید قال ابو موسی لعبد الله الم تسمع قول عمار بعثنی رسول الله صلی الله علیه وسلم فی حاجة فاجنبت فلم اجد الماء فتمرغت کما تمرغ الدابة ثم اتیت رسول الله صلی الله علیه وسلم فذکرت ذلك له فقال انما یکفیك ان تقول بیدیك

اسماء الرجال

عارضۃ الاحوذی

هكذا ثم ضرب بيده الارض ضربة واحدة ثم مسح الشمال على اليمين و ظاهر كفيه و وجهه فقال له عبد الله الم تر الى عمر لم يقنع بقول عمار الحديث فتعين بهذا ان عبد الله انما كان مقصده تمريض الامر للعامة للتشديد عليهم مخافة ان يبنوا فى الغسل و يميلوا الى التيمم و الافلا يخفى على عبد الله وغيره ان الشرع اذا ثبت فيقال على وجهه فمن بدله فانما اثمه عليه و لكن للاحوال قرائن لا يخفى وجه العمل بها و حديث عمرو بن بجدان هذا عن ابى ذر مختلف فيه

شرح سراج احمد

صحیح ست کانهما رأیا کلا الحدیثین صحیحا از جہت آنکہ گویا کہ احمد و اسحق ہر دو اعتقاد کردہ اند ہر دو حدیث را صحیح معمولا بهما معمول بہر دو خواہد کہ نشستہ نماز بگذارد در رکوع و سجود نشستہ بکند و اگر خواہد برخاستہ رکوع و سجود کند حدثنا الانصاری نا معن نا مالك عن ابی النضر عن ابی سلمة عن عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم كان يصلی جالسا فيقرأ وهو جالس فاذا بقی من قراءته قدر ما يكون ثلثين او اربعين اية قام فقرأ وهو قائم ثم ركع وسجد ثم صنع فی الركعة الثانية مثل ذلك ترجمہ اش گذشتہ است قال ابو عيسی هذا حديث حسن صحيح حدثنا احمد بن منيع نا هشيم انا خالد وهو الحذاء عن عبد الله بن شقيق عن عائشة قال سالتها عن صلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم عن تطوعه گفت عبد الله بن شقیق پرسیدم عائشہ صدیقہ را از نماز آنحضرت از نفل وی قالت گفت عائشہ در جواب عبد الله بن شقیق كان يصلی ليلا طويلا قائما وليلا طويلا قاعدا فاذا قرأ وهو قائم ركع وسجد وهو قائم واذا قرأ وهو جالس ركع وسجد وهو جالس ترجمہ اش ذکر یافتہ است قال ابو عيسی هذا حديث حسن صحيح

باب ما جاء ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انی لاسمع بكاء الصبی فی الصلوة فاخفف باب ست در بیان انچہ آمدہ است بدرستیکہ آنحضرت فرمود ہر آئینہ می شنوم آواز گریۂ کودک را در نماز پس سبک میگذارم نماز را و خفت در قرات میکنم حدثنا قتيبة نا مروان بن معوية الفزاری در تقریب ست مروان بن معاويه بن الحارث بن اسماء الفزاری ابو عبد الله الكوفی نزيل مكة و دمشق ثقة حافظ وكان يدلس اسماء الشيوخ من الثامنة مات سنة ثلث وتسعين ومائة عن حميد عن انس بن مالك ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال والله انی لاسمع بكاء الصبی وانا فی الصلوة سوگند بخدا بدرستیکہ من ہر آئینہ می شنوم آواز گریۂ کودک را در حالیکہ من در نماز باشم فاخفف مخافة ان تفتتن امه پس سبکی میکنم در نماز از جہت ترس آنکہ در فتنہ نیفتد مادر او و از حضور و خشوع نماز باز ماند از این حدیث مستفاد گشت

شرح ابی الطیب

قوله وانا فی الصلوة فاخفف قال الخطابی فيه دليل على ان الامام اذا احس برجل يريد معه الصلوة وهو راكع جاز له ان ينتظره راكعا ليدرك الركعة لانه لما جاز له ان يقتصر لحاجة انسان فی امر دنيوی كان له ان يزيد فی امر اخروی وكرهه بعضهم وقال اخاف ان يكون شركا وهو مذهب مالك انتهی قال بعض الشراح فی استدلاله نظر اذ فرق بين تخفيف الطاعة وتركه الاطالة لغرض وبين اطالة العبادة بسبب شخص فانه من الرياء المتعارف وقال الفضيل العبادة لغير الله شرك وتركها لغيره تعالى رياء والاخلاص ان يخلصك الله تعالى عنهما وايضا الامام مامور بالتخفيف ومنهی عن الاطالة ومذهبنا ان الامام لو اطال الركوع لادراك الجائی لا تقربا بالركوع الى الله تعالى فهو مكروه كراهة تحريم وخشی عليه منه امر عظيم ولا شك انه اذا كانت الاطالة لغير الله تعالى ولا يريد به التقرب الى الله تعالى فهو مكروه كراهة تحريم واما اذا كان يريد الاطالة للغير ويقصد به وصول المسلم الى الثواب فلا كراهة فيه بل يثاب على ذلك الا انه غاية الندرة **قوله** مخافة ان تفتتن امه بفتح الميم ای خوفا وتفتتن من الفتنة او الافتتان على النسختين ای مخافة من ان تتشوش امه وتحزن يعنی يتشوش قلبها ويزول ذوقها وحضورها فی الصلوة ولا يبعد ان يكون رحمة على الام والطفل ايضا والمراد من الخفة اتيان القراءة على وجه السنة كما بين فی الكتب الفقهية وترك الدعوات الطويلة فی الانتقالات وهو لا ينافی التمام بمعنی الاتيان بجميع الاركان والسنن

ابواب الرجال: اسحق بن موسى ابن عبد الله بن موسى بن عبد الله بن يزيد الخطمی ابو موسى المدنی قاضی نيسابور ثقة متقن من العاشرة ومات سنة اربع واربعين — احمد بن منيع بن عبد الرحمن ابو جعفر البغوی نزيل بغداد الاصم ثقة حافظ من العاشرة

شرح سراج احمد

که لازم ست بر امام رعایت مقتدیان فی طوالت در نماز چنان نماید که تثقیل گردد بر قوم وفی الباب عن ابی قتادة اخرجه البخاری وعن ابی سعید اخرجه ابن النجار قال صلی بنا رسول الله صلی الله علیه وسلم فی هذا المسجد صلوة الفجر فقرأ باقصر سورتین فی القرآن من المفصل فاقبل علینا بوجهه فانکرنا ذلک فقلنا یا رسول الله والله لقد صلیت بنا صلوة ما کنت تصلیها بنا قال الم تسمعوا الی الصبی یبکی فی صف النساء فاحببت ان تفرغ امه فتجاوزت فی صلوتی وابی هریرة اخرجه الشیخان قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح **باب ما جاء لا تقبل صلوة الحائض الا بخمار** باب ست در بیان انچه آمده است که قبول کرده نمیشود نماز زن بالغه که حائضه میشود مگر بخمار واگر سر برهنه بگذارد روا نباشد حدثنا هناد نا قبیصة عن حماد بن سلمة عن قتادة عن ابن سیرین عن صفیة ابنة الحارث عن عائشة قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تقبل صلوة الحائض الا بخمار قبول کرده نمیشود نماز بالغه مگر بخمار یعنی بپوشد خود را و برهنه نکند واگر برهنه کند و بی پوشش بگذارد نماز روا نگردد وخمار بکسر خای معجمه در اصل چیزی که پوشیده شود بدان سر و اکنون استعمال او در سرپوش زنان آید در صراح گفته است که خمار بکسر معجمه سرپوش زنان یعنی سر و موی زن عورت ست واجب ست ستر آن در نماز در حق حره وامه حکم مرد دارد در عورت وفی الباب عن عبد الله بن عمرو بن العاص قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن والعمل علیه عند اهل العلم ان المرأة اذا ادرکت فصلت وشیء من شعرها مکشوف لا تجوز صلوتها وعمل بر آنست نزد اهل علم که بدرستیکه زن چون بالغه گردد پس گذارد نماز را در حالیکه چیزی از موهای وی برهنه بود نه روا نگردد نماز وی وهو قول الشافعی قال گفت شافعی لا تجوز صلوة المرأة وشیء من جسدها مکشوف روا نیست نماز زن در حالیکه چیزی از بدن وی برهنه بود قال الشافعی وقد قیل ان کان ظهر قدمیها مکشوفا فصلوتها جائزة گفت شافعی وتحقیق گفته شده است که اگر باشد پشت هر دو پای زن برهنه پس نماز او روا باشد در هدایه نوشته است که صحیح آن ست که قدم عورت نیست و در خزانه نوشته است که صحیح آنست که قدم عورت نیست در حق نماز و عورت ست در خارج نماز و در فتاوای قاضیخان

شرح ابی الطیب

باب ما جاء لا تقبل صلوة الا بخمار **قوله** لا تقبل صلوة الحائض الا بخمار ای لا تصح صلوة البالغة الا بستر العورة فذکر العام واراد الخاص لان نفی القبول الذی هو التام لا یدل علی نفی الصحة الذی هو الخاص فلا بد من الارادة المذکورة وانما قلنا ذلک للاجماع علی وجوب ستر العورة وتفصیله فی الفروع واما ذکر الخمار واراد ما یستر العورة فمن قبیل ذکر الخاص وارادة العام ویجوز ان یراد بالخمار ما یستر به الراس فقط کما هو مفهوم اللفظ ووجه التخصیص انه مخصوص بالنساء والکلام فیهن وقد استدل الرویانی بمفهوم الحدیث علی انه یجوز صلوة الصغیرة بغیر خمار وذکر الماوردی ما یوافقه وذکر النووی فی شرح المهذب ما یخالفه نقل السیوطی

قوت المغتذی

عن صفیة ابنة الحارث لیس لها عند المصنف وابی داود وابن ماجة الا هذا الحدیث لا تقبل صلوة الحائض المراد من بلغت سن الحیض لا من هی ملابسة الحیض فانها ممنوعة من الصلوة ولفظ ابن خزیمة صلوة امرأة قد حاضت الا بخمار بکسر الخاء هو ما یغطی به راس المرأة وقد استدل الرویانی بمفهوم الحدیث علی انه یجوز صلوة الصغیرة بغیر خمار وذکر الماوردی والصیمری ما یوافقه وذکر النووی فی شرح المهذب ما یخالفه

عارضة الاحوذی

قتادة یرویه ابو قلابة عن عمرو بن بجدان وقارة عن رجل من بنی عامر قال دخلت فی الاسلام فهمنی دینی فاتیت اباذر فقال ابوذر انی اجتویت المدینة فامر لی رسول الله صلی الله علیه وسلم بذود وغنم فقال لی اشرب من البانها قال حماد عن ایوب عن ابی قلابة اشك فی ابوالها فقال ابوذر فکنت اعزب عن الماء ومعی اهلی فتصیبنی الجنابة فاصلی بغیر طهور فاتیت رسول الله صلی الله علیه وسلم بماء فجاءت به جاریة سوداء بعس یتخضخض ما هو ملآن فتسترت الی بعیر فاغتسلت ثم جئت فقال

الترجمة

باقی در صفحہ آئندہ

عارضة الاحوذی

رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الصعيد الطيب طهور المسلم و ان لم يجد الماء الى عشر سنين فاذا وجدت الماء فامسه جلدك قال ابوداود رواه حماد بن زيد عن ايوب لم يذكر ابا الها قال ابوداود بهذا ليس بصحيح ليس فى ابواب الها الاحاديث انس يقول به اهل البصرة غريبة فيه خمسة الفاظ الاول اجتويت الثانى بذود الثالث بجسس الرابع يتخضخض الخامس الصعيد اما اجتويت فقد تقدم واما قوله ذود فانه ما بين الثلث الى التسع من الاناث

شرح سراج احمد

نوشتہ است کہ صحیح آنست کہ انکشاف ربع قدم مانع صلوٰۃ باشد و فی الخلاصۃ کعب المرأۃ ینبغی ان یکون حکمہ حکم الرکبۃ وبطن قدمہا بل ہی عورۃ فیہ روایتان والتقدیر فیہ بربع بطن القدم فی روایۃ الاصل و فی روایۃ الحسن عن ابی حنیفۃ انہ یباح النظر الی قدمہا و فی الملتقط عن ابی حنیفۃ ان ذراع الحرۃ لیست بعورۃ کذراع الامۃ و فی الظہیریۃ الاصح ان الذراع عورۃ **باب ما جاء فی کراھۃ السدل فی الصلوٰۃ** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت سدل در نماز و صورت سدل اینکہ جامہ بر سر و دوش بیندازد و اطراف جامہ را در جوانب رہا کند و گذاشتن ردا بر دوش و رہا کردن اطراف آن و بعضی گفتہ اند کہ پوشیدن قبا بی آنکہ دستہا در آستین در آرد نیز داخل سدل ست و اصح آنست کہ این سدل نیست چنانچہ در در المختار ست حدثنا ھناد ثنا قبیصۃ عن حماد بن سلمۃ عن عسل بن سفین عسل بکسر عین و سکون سین مہملتین و گویند بفتح ہر دو التمیمی ابو قرۃ البصری ضعیف از سادسہ بود عن عطاء عن ابی ھریرۃ قال نھی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن السدل فی الصلوٰۃ و این مکروہ است نزد ائمہ حنفیہ چنانکہ در خزانہ است کہ من صلی فی قباء ینبغی ان یدخل یدیہ فی کمیہ و شدہ بالمنطقۃ مخافۃ السدل و فی الخلاصۃ المصلی اذا کان لابس فرجی ولم یدخل یدیہ فی کمیہ اختلف المتاخرون فی الکراہۃ والمختار انہ لا یکرہ و حدیث سدل را ابو داود و ترمذی و ابن حبان و حاکم و طبرانی در اوسط از حدیث ابی ہریرہ اخراج کردہ و فی الباب عن ابی جحیفۃ اخرجہ الطبرانی بلفظ مر النبی صلی اللہ علیہ وسلم برجل سدل ثوبہ فی الصلوٰۃ فقمہ و فی روایۃ فقطعہ و فی روایۃ فعطفہ قال ابو عیسی حدیث ابی ھریرۃ لا نعرفہ من حدیث عطاء عن ابی ھریرۃ مرفوعا الا من حدیث عسل بن سفین گفت مصنف حدیث ابی ہریرہ را نمی شناسیم از حدیث عطا از ابی ہریرہ مرفوع مگر از حدیث عسل بن سفیان وقد اختلف اھل العلم فی السدل فی الصلوٰۃ و تحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در سدل کردن در نماز فکرہ بعضھم السدل فی الصلوٰۃ و قالوا ھکذا تصنع الیھود پس مکروہ گفتہ اند بعضی علما سدل را در نماز و گفتہ اند این سدل را یہود میکنند و قال بعضھم انما کرہ السدل فی الصلوٰۃ اذا لم یکن علیہ الا ثوب واحد و گفتہ اند بعضی علما جز این نیست کہ مکروہ است سدل در نماز چون نباشد بر مصلی مگر یک جامہ فاما اذا سدل علی القمیص فلا باس پس اگر وقتی سدل کند بر قمیص یعنی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراھیۃ السدل فی الصلوٰۃ قولہ عن عسل بن سفین بکسر العین وسکون السین المھملۃ ولیس لہ عند المصنف الا ھذا الحدیث **قولہ** عن السدل فی الصلوٰۃ قال ابو عبید ھو اسبال الرجل ثوبہ من غیر ان یضم جانبیہ بین یدیہ فان ضم فلیس بسدل و ھو عندنا ان یجعل ثوبہ علی راسہ او کتفیہ ثم یرسل اطرافہ من جوانبہ و قال المحقق ابن الھمام و ھو یصدق علی ان یکون المندیل مرسلا من کتفیہ کما یعتادہ کثیر فینبغی لمن علی عنقہ مندیل ان یضعہ عند الصلوٰۃ و یصدق ایضا علی لبس القباء من غیر ادخال الیدین فی کمیہ وقد صرح بالکراھۃ فیہ انتھی

قوت المغتذی

عن عسل بن سفین بکسر العین وسکون السین المھملتین ولیس لہ عند المصنف الا ھذا الحدیث عن السدل فی الصلوٰۃ قال ابو عبید ھو اسبال الرجل ثوبہ من غیر ان یضم جانبیہ بین یدیہ فان ضم فلیس بسدل و عبارۃ غیرہ ان یضع وسط الرداء علی راسہ و یرسل طرفیہ عن یمینہ و شمالہ من غیر ان یجعلھما علی کتفیہ

شرح سراج احمد

قمیص پوشیدہ چادری بر دو شانہ انداز دو ہر دو طرف او را ہا کند پس لا باس ست وهو قول احمد و آن قول امام احمد ست و کرہ ابن المبارك السدل فی الصلوٰۃ و مکروہ گفتہ است ابن المبارک سدل را در نماز **باب ما جاء فی کراهة مسح الحصی فی الصلوٰۃ** باب است در بیان انچہ آمدہ است در کراہت مسح سنگریزہا و دور کردن آنہا در نماز از جای سجدہ حدثنا سعيد بن عبد الرحمن المخزومی نا سفين بن عيينة عن الزهری عن ابی الاحوص عن ابی ذر عن النبی صلی الله عليه وسلم قال اذا قام احدكم الی الصلوٰۃ فلا يمسح الحصی چون باستد یکی از شما بسوی نماز و شروع در نماز نماید پس باید کہ مسح نکند و دور ننماید سنگریزہا را فان الرحمة تواجهه پس بدرستیکہ رحمت حق تعالی روبروی مصلی میباشد پس اگر مصلی سنگریزہا را از جای سجدہ دور نماید گویا رحمت را از جای سجدہ دور کردہ باشد حدثنا الحسین بن حریث نا الولید بن مسلم عن الاوزاعی عن یحیی بن ابی کثیر قال ثنی ابو سلمة بن عبد الرحمن بسین و لام مفتوحتین ابن عبد الرحمن بن عوف احد العشرة المبشرة نام او عبد اللہ بود و گویند اسمعیل تابعی امام جلیل یکی از فقہای سبعہ بود و او ابن اخت رضاعی عائشہ صدیقہ بود کہ رضاع دادہ بود او را ام کلثوم بنت ابی بکر صدیق و او ثقہ فقیہ کثیر الحدیث از سادات قریش بود در مدینہ سنة اربع و تسعین وفات یافت عن معیقیب بضم میم و فتح عین مہملہ و بقاف مکسورہ میان ہر دو مثناۃ تحتیہ و بموحدہ ابن ابی فاطمہ الدوسی المدنی حلیف آل سعید بن العاص از سابقین اولین بود ہجرت کرد ہجرتین و حاضر گشت تمام مشاہد را و والی گردانید او را شیخین بر بیت المال و او بود کہ انگشت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در دست وی می بود آخر از دست وی در خلافت عثمان در بیر اریس بیفتاد ہر چند جست و جو کردند نیافتند پس از آن ظاہر گشت اختلاف تا آخر زمان و رسید او را جذام پس امیر المؤمنین عمر رضی اللہ عنہ حاضر گردانید اطبا را و معالجہ او کردند متوقف گشت مرض او و مرویات وی از آنحضرت ہفت حدیث اند در صحیحین دو حدیث اند از مرویات وی متفق علیہ یک حدیث ست و منفرد گشتہ است مسلم بیک حدیث قال سالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن مسح الحصی فی الصلوٰۃ گفت معیقیب پرسیدم آنحضرت را از مسح و دور کردن سنگریزہ از جای سجدہ در نماز فقال ان کنت لابد فاعلا فمرة واحدة پس فرمود اگر ہستی تو بالضرور دور کنندہ آنرا از جہت ایذای پیشانی پس یک بار ست دور کردن ہر مقدار کہ دور گردد و زیادہ از آن نباید کرد کہ عمل کثیر شود و موجب تباہی نماز گردد بدانکہ قلب حصی برای سجدہ مکروہ است مگر یک بار کہ ممکن نباشد سجدہ کردن پس باک نیست کہ برابر کند و در خلاصہ است کہ ترک آن احب ست و ذکر

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراهة مسح الحصی فی الصلوٰۃ **قوله** فلا يمسح الحصی وهی الحجارة الصغيرة فان الرحمة تواجهه ای تنزل عليه وتقبل اليه بسبب اشتغاله بالصلوٰۃ فلا يليق لعاقل ان يتلقی تلك النعمة الخطيرة بهذه الغفلة اولا ينبغی تقويت تلك النعمة والرحمة بمزاولة الغفلة والزلة **قوله** فمرة واحدة بالنصب ای افعله مرة واحدة وقال العسقلانی ويجوز الرفع فيكون التقدير فالجائز مرةٌ واحدة او فمرة واحدة تكفی او تجوز

قوت المغتذی

عن ابی الاحوص قال النسائی لم نقف علی اسمه ولا نعرفه وقد انفرد الزهری بالرواية عنه وليس له عند المصنف وعند ابن ماجة الا هذا الحديث اذا قام احدكم الی الصلوٰۃ ای اذا دخل فيها فلا يمسح الحصی لانه يشغل المصلی اما قبل التحرم فليس داخلا فی النهی

عارضة الاحوذی

دون الذكور وانشد سطه ذود اصفايا النهار بين ما بين تسع والی اثنتين واما قوله بعس فهو القدح الضخم قد حلب ناقة صفی واما قوله يتخضخض فمعناه يضطرب الماء فيه ويتحرك بقوله لو يكن ملآن و الخضخضة تحريك الماء وغيره ومنه قول ابن عباس الخضخضة خير من الزنا يعنی الاستمناء باليد وهو تحريك المنی والخضخضة من وصف الماء فجعله من وصف العس وذلك كثير فی اللغة تقديره بعس يتخضخض الماء فيه ثم حذف قوله الماء فيه وبقی الفعل

شرح سراج احمد

کردن قاضی خان گفتا باکی نیست که برابر کند موضع سجدہ را یک بار یا دو بار و تقیید بسجدہ ثابت آنست کہ قلب حصی برای غیر سجدہ مطلقا مکروہ است

قال ابو عیسیٰ حدیث حذیفة حدیث صحیح وفی الباب عن علی بن ابی طالب اخرجه الطبرانی والدورقی والبیہقی وضعفه وحذیفة اخرجه الدارقطنی فی الافراد وجابر بن عبد اللہ اخرجه الضیاء المقدسی فی المختار ومعیقیب اخرجه الشیخان والمصنف والنسائی وابن ماجة قال ابو عیسیٰ حدیث ابی ذر حدیث حسن وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انه کرہ المسح فی الصلوٰة وتحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ بدرستیکہ او مکروہ میداشت وبدمی پنداشت مسح کردن حصی را در نماز وقال ان کنت لا بد فاعلا فمرة واحدة کانه روی عنه رخصة فی المرة الواحدة گویا کہ از آنحضرت رخصت روایت کردہ شدہ است در یکبار مسح کردن حصی از موضع سجدہ والعمل علی ھذا عند اھل العلم

باب ماجاء فی کراھة النفخ فی الصلوٰة باب است در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت نفخ کردن ودمیدن در نماز حدثنا احمد بن منیع نا عباد بن العوام نا میمون ابو حمزة عن ابی صالح مولی طلحة عن ام سلمة قالت رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم غلاما لنا یقال له افلح اذا سجد نفخ گفت ام سلمہ دید آنحضرت غلامی را کہ مارا بود گفتہ می شد اورا افلح یعنی نام او افلح بود ودر روایتی رباح آمدہ چون سجدہ میکرد می دمید زمین را تا گرد آلودہ نگردد روی وی فقال یا افلح ترب وجھك پس فرمود آنحضرت خاک آلودہ کن روی خود را قال احمد بن منیع کرہ عباد النفخ فی الصلوٰة گفت احمد بن منیع مکروہ داشتہ عباد نفخ را در نماز وقال ان نفخ لم یقطع صلاته وگفت عباد اگر بدمید خاک را قطع کردہ نشود نماز وی قال احمد بن منیع وبه ناخذ گفت احمد بن منیع وباین حدیث اخذ میکنم وہمین است مذہب ما قال ابو عیسیٰ وروی بعضھم عن ابی حمزة ھذا الحدیث وقال مولی لنا یقال له رباح بجای غلاما لنا حدثنا احمد بن عبدة الضبی نا حماد ابن زید عن میمون ابی حمزة بھذا الاسناد نحوہ وقال غلاما لنا یقال له رباح قال ابو عیسیٰ وحدیث ام سلمة اسنادہ لیس بذاك واسناد حدیث ام سلمہ قوی نیست ومیمون ابو حمزة قد ضعفه بعض اھل العلم ومیمون ابو حمزہ کنیت دارد تحقیق تضعیف کردہ است اورا بعضی اہل علم واختلف اھل العلم فی النفخ فی الصلوٰة واختلاف کردہ اند علما در حق دمیدن در نماز فقال بعضھم ان نفخ فی الصلوٰة استقبل الصلوٰة پس گفتہ اند بعضی علما اگر بدمید کسی در نماز باز گرداند واعادہ نماید نماز را وھو قول سفیان الثوری واھل الکوفة یعنی امام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ وقال بعضھم یکرہ النفخ فی الصلوٰة ونزد بعضی علما مکروہ است دمیدن در نماز وان نفخ فی صلاته لم تفسد صلاته واگر بدمید در نماز خود تباہ نکند نماز او را وھو قول احمد واسحٰق

باب ماجاء فی النھی عن الاختصار فی الصلوٰة باب است در بیان آنچہ آمدہ است در نہی ومنع از اختصار

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراھة النفخ فی الصلوٰة قوله اذا سجد نفخ ای فی الارض لیزول عنھا التراب فیسجد **قوله** ترب وجھك ای اوصله الی التراب وضعه علیه ولا تحترز عنه ولا تبعدہ عن موضع وجھك بالنفخ فانه اقرب الی التضرع والتواضع واعظم للثواب فان الصاق التراب بالوجه الذی ھو افضل الاعضاء غایة التواضع **قوله** واھل الکوفة یعنی اذا ظھر الحروف بالنفخ

باب ماجاء فی النھی عن الاختصار فی الصلوٰة

قوت المغتذی

عن ابی صالح مولی طلحة عن ام سلمة قال الذھبی فی المیزان ھو مولاھا واسمه ذکوان لا یعرف وقال المزی فی التھذیب اسمه زاذان ولیس له فی الکتب الا ھذا الحدیث عند المصنف

عارضة الاحوذی

حسن وصف الحس فانما قوله الصعید الطیب فان الصعید فعیل من صعد یصعد اذا علا وھو وجه الارض الطیب الطاھر وقال الشافعی ھو التراب الطاھر المنبت وھذا تفسیر فقھی علی مذھبه والاول الذی قدمنا اصوب واجری علی اللغة قال اللہ سبحانه فتصبح صعیدا زلقا احکامه اذا ثبت ان التیمم جائز للجنب عند عدم الماء فاختلف العلماء رحمة اللہ علیھم اذا تیمم ھل یرفع الحدث ام لا وتحزبوا فی ذلك الجنب فیه المتأخرون وقالوا انه یرفع الحدث حینا وانما ھی احکام والتیمم یرفعھا

شرح سراج احمد

درنماز حدثنا ابوکریب نا ابواسامة عن هشام بن حسان عن محمد بن سیرین عن ابی هریرة رضی الله عنهم ان النبی صلی الله
علیه وسلم نهی ان یصلی الرجل مختصرا منع فرمود آنحضرت اینکه بگذارد نماز را آدمی درحالیکه مختصر باشد خصر بفتح خای معجمه وسکون
صاد مهمله وخاصر تهیگاه است یعنی نهادن دست بر تهیگاه و در حدیث آمده است که اختصار راحت اہل نار ست که چون از طول قیام در موقف
تعب کشند استراحت کنند باختصار و بعضی گویند که این فعل یهود ست مراد باہل نار ایشان اند و در روایت آمده است که ابلیس نهاد دست
خود را بر خاصره در وقتیکه افتاد بر زمین و رسید او را مصیبت لعن و بعضی تفسیر کرده اند اختصار را بگرفتن مخصره یعنی عصا در دست که در
نماز بران تکیه کرده باشد و بعضی تفسیر کرده اند اختصار را باختصار سورت که تمام نخوانند و آن مکروه ست یا اختصار بر آیات سجده تا سجده
کنند یا ترک آیت سجده که بآن قرارت رسیده است تا سجده نکنند یا اختصار نماز و کوتاهی قیام و رکوع و سجود و این معانی از محتملات لفظ اند
و در روایتی که لفظ اختصار واقع شده است و تفسیری که مشهور ست از صحابه و سلف دست ها بر تهیگاه نهادن ست چنانکه در ترجمہ مشکوۃ است

وفی الباب عن ابن عمر اخرجه البغوی فی شرح السنة بلفظ قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الاختصار راحة اہل النار قال ابوعیسی
حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح وقد کره قوم من اهل العلم الاختصار فی الصلوة مصنف خود تفسیر اختصار می کند و الاختصار
ان یضع الرجل یده علی خاصرته فی الصلوة واختصار آنست که بنهد مردی دست خود را بر تهیگاه خود در نماز وکره بعضهم ان یمشی
الرجل مختصرا و مکروه داشته اند بعضی علما اینکه براه رود آدمی درحالیکه دستها بر تهیگاه نهاده باشد و یروی ان ابلیس اذا مشی
یمشی مختصرا و روایت کرده شده است که بدرستیکه ابلیس علیه اللعنة چون راه می رفت میرفت دست بر تهیگاه نهاده اخرجه عبد الرزاق
عن ابی هریرة قال اذا قام احدکم الی الصلوة فلا یجعل یده فی خاصرته فان الشیطان یحضر ذلک فـ نزد امام ما ابی حنیفة تخصر در صلوة
مکروه است زیراکه این ہیأتی ست که در وی ترک خشوع ست **باب** ما جاء فی کراهة کف الشعر فی الصلوة باب ست در بیان
انچه آمده است در کراہت کف موہا در نماز و پیچیدن آنها حدثنا یحیی بن موسی نا عبد الرزاق انا ابن جریج عن
عمران بن موسی عن سعید بن ابی سعید المقبری عن ابیه عن ابی رافع انه مر بالحسن بن علی وهو یصلی
بدرستیکه ابو رافع بگذشت بامام حسن رضی الله عنه وحال آنکه امام حسن نماز میگذارد وقد عقص ضفرته
و تحقیق پیچیده بود امام حسن موی گیسو های خود را فی قفاه در بالای گردن بر منتهای سر فحلها پس بکشاد ابو رافع موہای

شرح ابی الطیب

قوله ان یضع الرجل الی آخره وهو تفسیر محمد بن سیرین الراوی عن ابی هریرة قاله المحقق بن الهمام
وهو اشهر الاقوال فی تفسیر الاختصار وقیل هو ان یصلی متکئا علی عصا وقیل
ان لا یتم الرکوع والسجود وقیل ان یختصر الآیات التی فیها السجدة **قوله**
ان یمشی الرجل مختصرا یعنی یکره الاختصار فی خارج الصلوة ایضا **باب** ما جاء فی کراهة
کف الشعر فی الصلوة الکف الضم والجمع **قوله** وقد عقص ضفرته العقص هو ان یجمع شعره علی هامته

قوت المغتذی

عن عمران بن موسی هو ابن عمرو الاشدق بن سعید بن العاصی الاموی لم یرو عنه الا
ابن جریج ولیس له فی الکتب الا هذا الحدیث عند المصنف وابی داود

عارضة الاحوذی

وکلا القولین عندی
محرز والصحیح ان یقال
ان الحدث تنبت عنه
احکام فاستعمال
الماء یرفع السبب
ویرفع الاحکام
بارتفاع مسببها
والتیمم یرفع الاحکام
رخصة مع بقاء
مسببها فلا یبقی
حکم لکن السبب
باق والدلیل علی
ان الامرین جمیعا
وصحة هذا التوسط
ظاهر اما الدلیل علی
ارتفاع الاحکام
بالتیمم فبین فان
کل ما کان ممنوعا
صار له جائزا و
هذا نص واما
الدلیل علی بقاء
السبب فلزوم
استعمال الماء عند
وجوده من غیر
محدد حدث
سوی الاول الذی
کان التیمم منه و
علی هذا فلا ید

أسماء الرجال ۴۲ الترجمة ۴۳

شرح سراج احمد

بیچیدہ حسن را فالتفت الیہ الحسن مغضبا پس التفات کرد بسوی ابی رافع امام حسن در حالیکہ غضب کنندہ بود فقال اقبل علی صلاتك ولا تغضب پس گفت ابو رافع امام حسن را اقبال کن بر نماز خود وخشم مکن فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول ذلك كفل الشیطان پس بدرستیکہ من شنیدہ ام آنحضرت را کہ میفرمود این بیچیدن مویہا وبستن در قفا مقعد شیطان ست در نہایت كفل بکسر کاف وسکون فا بمعنی مقعد ای مغرز ضفیرتہ وآن فعل مکروہ است در غیر صلوۃ ودر صلوۃ بطریق اولی مکروہ باشد وفی الباب عن ام سلمۃ اخرجہ الطبرانی وعبداللہ بن عباس اخرجہ مسلم وابوداود والنسائی وفی المنتقی عن ابن عباس رفعہ امرت ان اسجد علی سبعۃ اعضاء وان لا اکف شعرا ولا ثوبا واخرج الطبرانی والدورقی والبیہقی وضعفہ عن علی رضی اللہ عنہ قال ابو عیسی حدیث ابی رافع حدیث حسن والعمل علی ہذا عند اہل العلم کرہوا ان یصلی الرجل وہو معقوص شعرہ مکروہ داشتہ اند اہل علم اینکہ نماز گذارد مردی در حالیکہ بیچیدہ باشند موی سروی بر سر یا بر قفای وی وعمران بن موسی کہ شاگرد سعید بن ابی سعید مقبری ست ہو القرشی المکی وہو اخو ایوب بن موسی وقرشی مکی ست وبرادر ایوب بن موسی ست

باب ما جاء فی التخشع فی الصلوۃ باب ست در بیان انچہ آمدہ است در خشوع کردن وتضرع نمودن در نماز حدثنا سوید بن نصر نا عبداللہ بن المبارك نا لیث بن سعد نا عبد ربہ بن سعید عن عمران بن انس عن عبداللہ بن نافع بن العمیا مجہول از ثالثہ بود عن ربیعۃ بن الحارث عن الفضل ابن عباس بسکون ضاد معجمہ ابن عباس بن عبد المطلب القرشی الہاشمی ابو عباس ابن عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واکبر ولد عباس واو شقیق عبداللہ بود مادر وی ام الفضل لبابۃ الکبری بنت الحارث الہلالیۃ حاضر گشت فتح وما بعد او را وثابت ماند در روز حنین ورد یف ساخت او را در حج از مزدلفہ تا منی وحاضر شد بر غسل ودفن آنحضرت ودر شام در طاعون عمواس سنۃ ثمان عشرۃ وفات کرد

شرح ابی الطیب

ویشدہ بخیط او بصمغ لیتلبد قالہ علماؤنا وفی القاموس عقص شعرہ یعقصہ ضفرہ وفتلہ انتہی والضفر بالضم وسکون الفاء کل خصلۃ علی حدتہا یعنی لف ذوائبہ حول راسہ کفعل النساء **قولہ** ذلك كفل الشیطان بکسر الکاف النصیب والحظ والمعنی ان من استرسل شعرہ سقط علی الارض عند السجود فیثاب علیہ والمعقوص لم یسجد شعرہ فینقص الثواب فیسرقہ الشیطان فیکون نصیبا لہ وفیہ الامر بالمعروف والنہی عن المنکر وان ذلك لا یؤخر اذ لم یؤخرہ ابو رافع وابن عباس حتی یفرغ من الصلوۃ وان المکروہ ینکر کما ینکر المحرم وان من قدر علی تغییر المنکر بیدہ لا یغیرہ کلاما وقال السیوطی کفلہ مقعدہ وہو خاص بالرجال دون النساء لان شعورہن عورۃ یجب سترہ فی الصلوۃ فاذا نقضتہ ربما استرسل وتعذر سترہ **قولہ** وعمران بن موسی ہو ابن عمرو الاشدق من سعید بن العاصی الاموی لم یرو عنہ الا ابن جریج ولیس لہ فی الکتب الا ہذا الحدیث عند المصنف وابی داود

باب ما جاء فی التخشع فی الصلوۃ

قوت المغتذی

ذلك كفل الشیطان ای مقعدہ وہو معقوص شعرہ ہو خاص بالرجال دون النساء لان شعرہن عورۃ یجب سترہ فی الصلوۃ فاذا نقضتہ ربما استرسل وتعذر سترہ عن عبداللہ بن نافع بن العمیا لیس لہ فی الکتب الا ہذا الحدیث عند الاربعۃ

عارضۃ الاحوذی

من ذکر مسائل یسیرۃ تتعلق بہذا الباب من جہتہ وان کانت مسائل التیمم طویلۃ نجعل عدہا علی التقریب للطالب والتنبیہ للراغب فی سبع مسائل الاولی اذا تیمم الجنب فعل ما یفعل الطاہر فان احدث الحدث الاصغر لم یجز لہ ان یفعل شیئا مما کان یفعلہ الا قراءۃ القرآن فانہ لا یمنعہا طریان جنایۃ اخری لان الحدث الاصغر انما ابطل التیمم فی احکامہ کما انہ لا یبطل الطہارۃ الکبری وانما یبطل الصغری وہذا دقیق فتاملہ الثانیۃ لو نسی الماء فی رحلہ وتیمم فعن مالك

شرح سراج احمد

وگویند در اجنادین وگویند در برج الصفر شهید شد واین هردو در سنه سیزدهم بودند وگویند در یرموک سنه اربع عشر یا خمس عشر وفات کرد قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الصلوٰة مثنی مثنی تشهد فی کل رکعتین نماز دو دو رکعت ست وتشهد خواندن ست در پس هر دو رکعت وتخشع وتضرع وخشوع کن وتضرع کن وخشوع بضم خا بمعنی عجز ومعنی فروتنی نمودن وتضرع بمعنی زاری کردن وتمسکن وبسکونت وآرام کن نماز را وتقنع یدیك وبردار هر دو دست خود را یقول میگفت در تفسیر تقنع یدیک ترفعهما الی ربك مستقبلا ببطونهما وجهك بردار هر دو دست خود را بسوی پروردگار خود در حالیکه روی کننده باشی شکم هر دو دست را بسوی روی خویش وتقول وبگوی یا رب یا رب ای پروردگار من ای پروردگار

شرح ابی الطیب

قوله تشهد فی کل رکعتین خبر بعد خبر کالبیان لمثنی مثنی ای ذات تشهد وکذا المعطوفات وسیجئ ان الروایة فیه بالمضارع علی حذف احدی التائین یعنی الصلوٰة تصلی رکعتین رکعتین وهذا فی النوافل عند الشافعی لان عنده الافضل ان سلم من کل رکعتین لیلا کان او نهارا ویمکن ان یقال ان معناه ان اقل الصلوٰة رکعتان فیفید نفی البتیرا وایضا لا منع للزیادة فلا دلالة علی سلام بعدهما فلا حاجة الی تقییده بالنوافل قوله وتخشع هو السکون والتذلل وقیل والخشوع قریب المعنی من الخضوع الا ان الخضوع فی البدن والخشوع فی البصر والبدن والصوت وقیل الخضوع فی الظاهر والخشوع فی الباطن قوله وتضرع فی مختصر النهایة التضرع التذلل والمبالغة فی السؤال قوله وتمسکن هو اظهار الرجل المسکنة من نفسه او طلب السکون الی الله وامره وحکمه وقضائه وقدره او اطمینانه قوله وتقنع یدیك من اقناع الیدین وهو رفعهما فی الدعاء ومنه قوله تعالی مقنعی رؤسهم ای ترفع بعد الصلوٰة یدیك للدعاء وهو معطوف علی محذوف ای اذا فرغت فسلم وارفع یدیك بعدها سائلا حاجتك فوضع الخبر موضع الطلب قال العراقی المشهور فی هذه انها افعال مضارعة حذف منها احدی التائین ویدل علیه قوله فی روایة ابی داود ان تشهد ووقع فی بعض الروایات بالتنوین فیها علی الاسمیة وهو تصحیف من بعض الرواة قاله فی قوت المغتذی قوله یقول ترفعهما الی ربك ای یقول الراوی معنی تقنع یدیك ترفعهما وقوله الی ربك متعلق بقوله تقنع ویجوز ان یکون فاعل یقول ضمیر النبی صلی الله علیه وسلم ویبین رفعهما تفسیر لقوله تقنع وهذا بعد الصلوٰة

قوت المغتذی

تشهد فی کل رکعتین وتخشع وتضرع وتمسکن قال العراقی المشهور فی هذه الروایة انها افعال مضارعة حذف منها احدی التائین ویدل علیه قوله فی روایة ابی داود وان تشهد ووقع فی بعض الروایات بالتنوین فیها علی الاسمیة وهو تصحیف من بعض الروات وقال فی النهایة تمسکن ای تذلل وتخضع وهو تفعل من السکون والقیاس ان یقال تسکن وهو الاکثر الافصح وقد جاء علی الاول احرف قلیلة قالوا تمندع وتمنطق وتمندل وتقنع یدیك یقول ترفعهما الی ربك مستقبلا ببطونهما وجهك قال الخطابی اقناع الیدین رفعهما فی الدعاء والمسألة قال ابن العربی وهو بعد الصلوٰة لا فیها قال العراقی وقد یکون فیها فی القنوت حیث شرع

عارضة الاحوذی

فی ذلك روایتان احدهما تجزیه و یستحب له الاعادة فی الوقت والاخری لا تجزیه وللشافعی قولان والصحیح وجوب الاعادة لان النسیان لا یؤثر فی اسقاط امتثال المامورات وانما تاثیره فی العفو عن المنهیات وهذه قاعدة لا تنهدم بها العبارات ولا الاشارات ولا الظواهر من الدلالات ولا تعارض ولا تظاهر الثالثة اذا صلی به فریضة اخری وبه قال الشافعی وقال ابو حنیفة یجوز ان یصلی به فریضة اخری وفی المذهب تفصیل انت فی غنی عنه لان المسألة بینة فی انه لا یجوز ان یصلی بتیمم واحد الا فرضا واحدا

بقیہ صفحہ ۳۷۸

شرح سراج احمد

من و دعا کنی بجناب وی تعالی ومن لم یفعل ذلک فھو کذا وکذا و ہر کہ نکرد آنرا در نماز پس آن کس چنین و چنین ست یعنی متکبر ست قال

ابو عیسی و قال غیر ابن المبارک فی ھذا الحدیث من لم یفعل ذلک فھو خداج گفت مصنف و گفت سوای عبد اللہ بن المبارک

درین حدیث ہر کہ نکرد اینچنین و جاو بر داشتن دستہا و تضرع و خشوع پس آن نماز و عبادت وی ناقص ست و ناتمام خداج بفتح خای معجمہ و دال

مہملہ بمعنی ناقص و ناتمام قال ابو عیسی سمعت محمد بن اسمعیل یقول روی شعبۃ ھذا الحدیث عن عبد ربہ بن سعید

فاخطأ فی مواضع گفت مصنف شنیدم امام بخاری را کہ میگفت روایت کردہ شعبہ این حدیث را از عبد ربہ بن سعید پس او خطا کردہ ست

در بسیار جا فقال عن انس بن ابی انیس وھو عمران بن ابی انس و این بیان خطای عبد ربہ بن سعید ست پس گفت در روایت خود

عن انس بن ابی انیس و حال آنکہ او عمران بن ابی انس ست و قال و گفت عبد ربہ در دیگر جا و این خطای دوم ست عن عبد اللہ بن

الحارث وانما ھو عبد اللہ بن نافع بن العمیاء عن ربیعۃ بن الحارث و قال شعبۃ و شعبہ باین عبارت گفتہ است عن

عبد اللہ بن الحارث عن المطلب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وانما ھو عن ربیعۃ بن الحارث بن عبد المطلب عن الفضل

ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم یعنی اسناد حدیث باین عبارت ست کہ واسطہ فضل ست قال محمد گفت امام بخاری و

حدیث اللیث بن سعد اصح من حدیث شعبۃ و حدیث لیث بن سعد صحیح تر ست کہ در اسناد حدیث مذکور گشتہ است از حدیث

شعبہ **باب** ما جاء فی کراھۃ التشبیک بین الاصابع فی الصلوۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر کراہیت در

آوردن انگشتان یکدست در انگشتان دست دیگر در نماز حدثنا قتیبۃ نا اللیث بن سعد عن ابن عجلان عن سعید المقبری

عن رجل عن کعب بن عجرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا توضأ احدکم فاحسن وضوءہ چون وضو کند یکی

از شما پس نیک کرد وضوی خود را با آداب و شرائط وی ثم خرج عامدا الی المسجد پستر بیرون رفت قصد کنندہ بسوی مسجد

فلا یشبکن بین اصابعہ پس باید کہ در ہم دیگر نکند انگشتان خود را فانہ فی صلاتہ پس بدرستیکہ آنکس در نماز خود ست و ثواب

نماز یابد و تشبیک در نماز مفسد وی ست و ہمچنین ست حکم اکل و شرب و کلام و غیرہا قال ابو عیسی حدیث کعب بن عجرۃ رواہ

غیر واحد گفت مصنف حدیث کعب بن عجرہ را روایت کردہ اند بسیار کسان عن ابن عجلان مثل حدیث اللیث و

شرح ابی الطیب

قولہ فان لم تفعل ذلک فھو کذا وکذا ای ان لم تفعل ما ذکر من التشھد و الخشوع و الخضوع فھو خداج یدل علیہ

ما بعدہ **باب** ما جاء فی کراھۃ التشبیک بین الاصابع فی الصلوۃ **قولہ** اذا توضأ احدکم فاحسن وضوءہ بمراعاۃ

السنن و حضور القلب و تصحیح النیۃ وھو قید خرج مخرج العادۃ لان شان المسلم ذلک لا انہ قید للنھی عن التشبیک

بل النھی اذا لم یحسن الوضوء اولی لئلا یجمع بین المکروھین کراھۃ ترک الاحسان فی الوضوء و کراھۃ التشبیک

قولہ عامدا الی المسجد ای قاصدا الی نفسہ لا یکون لہ قصد فاسد فی اتیانہ **قولہ** فلا یشبکن

بین اصابعہ فانہ فی صلوۃ تشبیک الاصابع ادخال بعضھا فی بعض فانہ مکروہ فی الصلوۃ لانہ

ینافی الخشوع و قولہ فانہ تعلیل لعدم التشبیک یعنی فانہ فی حکم الصلوۃ ثوابا فلا یفعل

ما لا یفعل فی الصلوۃ و منہ اخذ المصنف الترجمۃ لانہ لما نھی عن التشبیک عند

الذھاب الی الصلوۃ لکونہ کانہ فی الصلوۃ فلان ینھی عنہ فی الصلوۃ اولی

عارضۃ الاحوذی

فان من یقول انہ
یصلی بہ فرضین
عول ان یجعل کالوضوء
ولا سبیل الیہ لان
الضرورۃ وحکمھا
لا یلحق بالاختیار
وحکمھا ابدا الرابعۃ
اذا وجد من الماء
ما لم یکفیہ لا یلزمہ
استعمالہ وبہ قال
ابو حنیفۃ وقال
الشافعی یستعملہ
فیما قدر ویتیمم لما
نقص لقولہ تعالی
فلم تجدوا ماء فتیمموا
صعیدا طیبا وھذا
نفی فی نکرۃ والنفی
فی النکرۃ یعم فھذا
عام فی القلیل و
الکثیر وھذہ
عمدتھم وکل قول تردہ
الی ھذا یستبد
وھذا دلیلنا بعینہ
لکنھم لم یفھموہ فان
اللہ تعالی امر بالوضوء
فی الاعضاء المعروفۃ
وبالغسل من الجنابۃ
فی جمیع البدن ثم

شرح سراج احمد

رواه شريك عن محمد بن عجلان عن ابيه عن ابى هريرة عن النبى صلى الله عليه وسلم نحو هذا الحديث از ابن عجلان مانند حدیث لیث روایت کرده این حدیث را شریک از محمد بن عجلان از پدر خود از ابی ہریره از آنحضرت مانند این حدیث و حدیث شریک غير محفوظ مصنف گوید و این حدیث شریک غیر محفوظ ست **باب** ماجاء فى طول القيام فى الصلوة بابست در بیان انچه آمده است در دراز کردن قیام در نماز حدثنا ابن ابى عمر نا سفين بن عيينة عن ابى الزبير عن جابر قال گفت جابر قيل للنبى صلى الله عليه وسلم اى الصلوة افضل گفته شد یعنی کسی پرسید از آنحضرت که کدام طور نماز افضل ست قال طول القنوت فرمود دراز کردن قیام و تطویل کردن در قرارت وفى الباب عن عبد الله بن حبشى بضم مهمله و سکون موحده و کسر شین منقوطه و شدت تحتیه وانس بن مالك این حدیث را احمد و مسلم و ابن ماجه از جابر و طبرانی از ابی موسی و عمرو و عبسه و عمیر بن قتادة لیثی اخراج کرده اند باین عبارت افضل الصلوة طول القنوت و دیلمی در فردوس از ابی ہریره باین عبارت اخراج کرده طول القنوت فى الصلوة يخفف سكرات الموت بدانکه نزد بعضی علما طول قنوت افضل ست از کثرت سجود و نزد بعضی علما کثرت سجود افضل ست از طول قنوت قال ابو عيسى حديث جابر حديث حسن صحيح وقد روى من غير وجه عن جابر بن عبد الله **باب** ماجاء فى كثرة الركوع والسجود بابست در بیان انچه آمده است در بسیار فضیلت بسیار خواندن نماز و کثرت رکوع و سجود کنایت از کثرت نماز حدثنا ابو عمار نا الوليد بن مسلم عن الاوزاعى قال ثنى الوليد بن هشام المعيطى در تقریب ست ولید بن هشام بن معاويه بن هشام بن عقبه بن ابى معيط بالتصغير الاموى ابو يعيس المعيطى ثقه از سادسه بود قال ثنى معدان بن طلحة اليعمرى معدان بن ابى طلحه و گویند ابن طلحة اليعمرى بفتح تحتیه و میم میان هر دو مهمله است شامی ثقه از ثانیه بود قال لقيت ثوبان مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت دلنى على عمل ينفعنى الله به گفت معدان ملاقی شدم ثوبان غلام آنحضرت را پس گفتم دلالت کن مرا بر عملی که نفع دهد مرا الله تعالى بآن عمل و بيد خلنى الله الجنة و دارآرد مرا الله تعالى

شرح ابى الطيب

باب ماجاء فى طول القيام **قوله** طول القنوت قال النووى المراد به هنا القيام باتفاق العلماء فيما علمته انتهى ويطلق ايضا على الطاعة والصلوة والسكون والخشوع والدعاء والاقرار بالعبودية انتهى ونبه المصنف ايضا بترجمته على ان المراد به القيام فالمعنى قال افضل الصلوة ذات القيام وهو افضل للحديث ولان ذكر القيام القراءة وذكر السجود التسبيح والقراءة افضل ولان المنقول عن النبى صلى الله عليه وسلم انه كان يطول القيام اكثر من تطويله السجود **باب** ماجاء فى كثرة الركوع والسجود **قوله** دلنى على عمل ينفعنى الله بالرفع صفة عمل ويحتمل الجزم على انه جواب الامر وقد استبعد بان الدلالة ليست سببا للنفع بل السبب له الفعل فاجاب عنه بعض العلماء بان معدان لما كان معتقدا لكون سببا لعمله صح ذلك وقال غيره بانه يكفى فى الجواب ان يكون سببا فى الجملة ولو بعيدا بواسطة كما قالوا فى قوله تعالى وقيل لعبادى الذين امنوا يقيموا الصلوة

قوت المغتذى

طول القنوت قال النووى المراد به هنا القيام باتفاق العلماء فيما علمت انتهى ويطلق ايضا على الطاعة والصلوة والسكوت والخشوع والدعاء والاقرار بالعبودية

عارضة الاحوذى

قال فلم تجدوا ماء فكان تقديره فرق ما يستعمل فى ذلك لانه لو يذكر ماء مطلقا حتى تقدم على ذلك ما يحتاج الى استعماله فيه فلما قال بعد ذلك فلم تجدوا ماء كان تقديره تستعمله كيف امرت ومن لم يفهم هذا فلا يتكلم فان شئت وكنت مستندا يستند اليه ومثلا يعول عليه فى الاستزواج قلت ان القصد من الوضوء محل الصلوة ولا تحل الا بغسل الاعضاء كلها او البدن فاذا لم يوجد ذلك لم يعد الحكم فلا يلزم الاستعمال منه كالرقبة فى الكفارة لا يقوم بعضها مقام كلها ويرجع الكلام الى التكملة

شرح سراج احمد

در بہشت فسکت عنی ملیا پس خاموش ماند ثوبان از من زمانہ اندک ثم التفت الی پس التفات کرد ثوبان بسوی من فقال علیک بالسجود پس گفت ثوبان لازم کن بر خود گذاردن نماز را فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول پس بدرستیکہ من شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود ما من عبد یسجد للہ سجدۃ الا رفعہ اللہ بہا درجۃ نیست بندہ کہ سجدہ کند برای خدا سجدہ کردنی مگر کہ بلند گرداند او را اللہ تعالی بسبب آن سجدہ رتبہ او را در بہشت وحط عنہ بہا خطیئۃ و بیندازد از وی بسبب آن نماز و سجدہ گناہی را قال معدان فلقیت ابا الدرداء گفت معدان پس ملاقات کردم با ابی الدرداء پس از ان فسالتہ عما سالت عنہ ثوبان پس پرسیدم ابا الدرداء را از آنچہ پرسیدہ بودم از ان ثوبان را فقال علیک بالسجود پس گفت ابو الدرداء لازم کن بر خود کثرت نماز را فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول ما من عبد یسجد للہ سجدۃ الا رفعہ اللہ بہا درجۃ وحط بہا عنہ خطیئۃ وفی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ ابن ماجۃ ومسلم واحمد وابوداود بالفاظ مختلفۃ وابی فاطمۃ سعی الدیہ حاملِ خاتم النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ابو عیسی حدیث ثوبان وابی الدرداء فی کثرۃ الرکوع والسجود حدیث حسن صحیح وقد اختلف اہل العلم فی ہذا یعنی در کثرت رکوع وسجود فقال بعضہم طول القیام فی الصلوۃ افضل من کثرۃ الرکوع والسجود وقال بعضہم کثرۃ الرکوع والسجود افضل من طول القیام وقال احمد بن حنبل قد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ہذا حدیثان گفت امام احمد تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت در باب طول قیام وکثرت رکوع وسجود دو حدیث ولم یقض فیہ بشیء وحکم نکردہ است درو بچیزی کہ کدامی ازین دو افضل ست وقال اسحق اما بالنہار فکثرۃ الرکوع والسجود وگفت اسحق اما در روز پس کثرت رکوع وسجود افضل ست واما باللیل فطول القیام واما در شب پس درازی قیام افضل ست الا ان یکون رجل لہ جزء باللیل یاتی علیہ فکثرۃ الرکوع والسجود فی ہذا احب الی مگر اینکہ باشد مردی کہ مر او را باشد پارۂ قلیل از شب معین برای عبادت کہ می آید آن مرد بران جزو قلیل برای عبادت پس کثرت رکوع وسجود در حق این مرد دوست ترست بسوی من کہ ندیاتی

شرح ابی الطیب

قولہ فسکت عنی ثلثا ہکذا فی اکثر النسخ وفی بعض النسخ المصححۃ فسکت عنی ملیا بتشدید الیاء ای وقتا طویلا والملی طائفۃ من الزمان ولا ذکر فی الحدیث للرکوع لکن السجود فی الصلوۃ یستلزم الرکوع و یتوقف علیہ ولا یصح بدونہ والظاہر ان المراد بہ السجود فیہا فکان الحدیث متضمنا للرکوع ایضا وان حمل علی العموم حتی یشمل سجود التلاوۃ والشکر یعرف حکم الرکوع بالالحاق لکونہما مشروعین للخشوع والتواضع ولہذا یجوز عندنا ان یؤدی سجود التلاوۃ بالرکوع **قولہ** وقد اختلف اہل العلم فی ہذا فقال بعضہم طول القیام الخ ذکر ہذا الاختلاف بالمناسبۃ لانہ مستنبط من حدیثی البابین ولم یدع المصنف ذلک فلا یرد ما قیل لا یخفی انہ لیس فی ہذا الحدیث ما یقتضی ان کثرۃ السجود افضل من طول القیام فبناء الخلاف علی ہذا الحدیث کما ہو ظاہر کلام المصنف لا یخلو عن خفاء **قولہ** الا ان یکون رجل لہ جزء باللیل ای وظیفۃ مقررۃ من صلوۃ اللیل فیاتی بہا ولا یطول القیام لئلا تفوت وظیفۃ صلاتہ وہو احب لانہ اتی بوظیفتہ وقد ربح بکثرۃ السجود فحصلت لہ فائدتان فائدۃ الوظیفۃ وفائدۃ کثرۃ السجود وہما یختلفان من جہۃ الحیثیۃ ولو کان احدہما مندرجا فی الآخر ویدل علی ہذا المعنی استثناؤہ من طول القیام فلا یصح ان یقال ان المراد بالجزء طول القیام واللہ اعلم بمرادہ

عارضۃ الاحوذی

الاولی وایضا اذا وجد الماء بدا بغسل النجاسۃ التی علیہ فان فضلت فضلۃ استعملہا ان کفت کما قدمناہ لان النجاسۃ لا بدل لہا والحدث بدل الماء فیہ التیمم الخامسۃ اذا تیمم للحدث ناسیا للجنابۃ فیہا روایتان وللشافعی قولان وہذہ المسألۃ تبتنی علی اصل عظیم وہو تحقیق حال النیۃ وصحتہا وعندی فیہا عجائب لا تحتملہا العارضۃ والصحیح جوازہ السادسۃ قال اصحاب الشافعی اذا بذل لہ الماء لزمہ قبولہ لانہ لا منۃ فیہ ولیس کذلک بل فیہ المنۃ ولا یلزمہ

شرح سراج احمد

علی جزئه بدرستیکه این مروی آید بر جزء دیگر که از شب ست وقد رایح کثرة الرکوع والسجود تحقیق بهره گرفته است بکثرت رکوع وسجود قال ابو عیسیٰ وانما قال اسحٰق هذا الخ یعنی مصنف و جز این نیست که گفته است اسحق این الاّنه کذا وصف صلوٰة النبی صلی الله علیه وسلم باللیل بدرستیکه شان اینست که همچنین وصف کرده شده است نماز آنحضرت ست در وقت شب و وصف طول القیام و وصف کرده شده است طول قیام واما بالنهار فلم توصف من صلاته وامادر روز پس وصف نکرده شده است از نماز وی من طول القیام ما وصف باللیل از طول قیام آن مقدار که وصف کرده شده است در شب **باب ما جاء فی قتل الاسودین فی الصلوٰة** باب ست در بیان انچه آمده است در حق کشتن مار و کژدم در نماز حدثنا علی بن حجر انا اسمٰعیل بن علیة بتصغیر ست عن علی ابن المبارک الهنائی بضم الهاء وتخفیف النون ممدود ثقه بود در تقریب ست کان له عن یحیی بن ابی کثیر کتابان احدهما سماع والآخر ارسال فحدیث الکوفیین عنه فیه شئ من کبار السابعة عن یحیی بن ابی کثیر عن ضمضم بن جوس ضمضم بضادین معجمتین مفتوحتین و دو میم و جوس بفتح جیم و سکون واو و سین مهمله و گویند ابن الحارث بن جوس الیمامی ثقة از ثالثه بود عن ابی هریرة قال امر رسول الله صلی الله علیه وسلم بقتل الاسودین فی الصلوٰة امر فرمود آنحضرت بکشتن اسودین در نماز الحیة والعقرب این بدل ست از اسودین که عبارت اند از مار و کژدم وفی الباب عن ابن عباس اخرجه ابو داود والحاکم و اسناده ضعیف بلفظ اقتلوا الحیة والعقرب وان کنتم فی صلوٰة واخرجه الاربعة وابن حبان والحاکم واحمد اقتلوا الاسودین الحیة والعقرب وابی رافع واخرج مسلم عن ابن عمر قال ابو عیسیٰ حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح والعمل علی

شرح ابی الطیب

قوله وانما قال اسحٰق هذا اشارة الی التفصیل المروی عنه لا الی المستثنی **قوله** عن ضمضم بن جوس بضاد معجمة مفتوحة ومیم ساکنة مکررین وبفتح الجیم وسکون الواو وآخره سین مهملة ولیس له عند المصنف الا هذا الحدیث **قوله** امر رسول الله صلی الله علیه وسلم ای اذن فیه واباحه للمصلی بقوله اقتلوا الاسودین کما فی روایة عند احمد وابی داود وامر به اذا خیف منه الاذی والاسود من الحیات خبثها واعظمها والمراد مطلق الحیة ومطلق العقرب وفی التعبیر وقع باخبث القسمین للحث علی ازالة الاذی ثم قال بعض مشایخنا هذا اذا لم یحتج الی المشی الکثیر کثلاث خطوات متوالیات ولا الی المعالجة الکثیرة کثلاث ضربات متوالیة واما اذا احتاج فمشی وعالج تفسد صلاته کما لو قاتل فی صلاته لانه عمل کثیر ذکره السروجی فی المبسوط ثم قال والاظهر انه لا تفصیل فیه لانه رخصة کالمشی فی سبق الحدث ویؤیده اطلاق الحدیث والاصح هو الفساد الا انه یباح له افسادها لقتلهما کما یباح لاعانة ملهوف او تخلیص احد من هلاک

قوت المغتذی

عن ضمضم بضاد معجمة مفتوحة ومیم ساکنة مکررین ابن جوس بفتح الجیم وسکون الواو وآخره سین مهملة ولیس له عند المصنف الا هذا الحدیث امر بقتل الاسودین فی الصلوٰة الحیة والعقرب روی البیهقی فی سننه من حدیث ابی هریرة مرفوعا کفاک الحیة ضربة بالسوط اصبتها ام اخطاتها قال وهذا ان صح فانما اراد والله اعلم وقوع الکفایة بها فی الاتیان بالمامور فقد امر صلی الله علیه وسلم بقتلها واراد والله اعلم اذا امتنعت بنفسها عند الخطأ ولم یرد به المنع من الزیادة علی ضربة واحدة

عارضة الاحوذی

حینئذ السابعة اذا کان جنب وحائض ومیت وقصر الماء الا عن واحد قدم المیت لوجهین احدهما لانه یغسل به نجاسة والنجاسة تقدم علی الحدث والثانی انه آخر طهارته فقدم لذلک فصورتها انما هذا اذا کان الماء لم یسع فاذا وسعه قیل له المیت اولی فرع فاذا کان لاحدهم قدم نفسه وقال بعض اصحاب الشافعی یبیعه من المیت ویتیمم وهذا لغو فاعلم فان قیل لم قیل لان من عدم یلزمه ابتیاعه فکیف یبیعه هذا قلب الاحکام الثامنة اذا اجتمع

شرح سراج احمد

هذا عند بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم مثل ابی ہریرہ وابن عباس وابن عمر وابی رافع اخرج اصحاب السنن وغیرہم وغیر صحابہ از ائمہ مجتہدین چنانکہ امام مالک ابی حنیفہ وغیرہ وبه یقول احمد واسحق وکره بعض اهل العلم قتل الحیة والعقرب فی الصلوة ومکروہ گفته اند بعضی از اہل علم کشتن مار وکژدم را در نماز قال ابراهیم گفت ابراہیم نخعی ان فی الصلوة لشغلا بدرستیکہ در نماز ہر آئینہ شغلی ست بحق تعالی وکشتن اینہا وعمل کردن در نماز منافی شغل باشد والقول الاول اصح وقول اول کہ امر ست بکشتن اینہا در نماز صحیح تر ست

باب ماجاء فی سجدتی السهو قبل السلام باب ست در بیان آنچہ آمده است در حق دو سجده سہو کہ پیش از سلام دادن نماز ست حدثنا قتیبة نا اللیث عن ابن شهاب عن عبد الرحمن الاعرج عن عبد الله بن بحینة الاسدی حلیف بنی عبد المطلب عبد الله بن مالک بن القشب بکسر قاف وسکون المعجمة وموحده ازدی ابو محمد وبحینہ بموحده ومہملہ مصغر صحابی ست معروف وبحینہ نام مادر عبد الله ست وپدر عبد الله مالک ست وی از ازد شنوءه بود واو در اسلام از سابقین بود وفاضل وصائم الدہر بود در آخر خلافت معاویہ وفات یافت ان النبی صلی الله علیه وسلم قام فی صلوة الظهر وعلیه جلوس بدرستیکہ آنحضرت برخاست پس از دو رکعت گزاردن ظہر درحالیکہ بر آنحضرت قعدۂ اولی بود واو را فراموش کرده برکعت سوم برخاست فلما اتم صلاته سجد سجدتین پس ہرگاه تمام کرد آنحضرت نماز خود را چہار رکعت سجده کرد دو سجده یکبر فی کل سجدة کہ تکبیر میگفت در ہر سجده وهو جالس درحالیکہ آنحضرت نشستہ بودند یعنی درحال استاده تکبیر نمیگفت بلکہ نشستہ در قعده میگفت قبل ان یسلم پیش از آنکہ سلام گوید وسجدهما الناس معه وسجده کردند آن دو سجده را مردم ہمراه آنحضرت مکان ما نسی من الجلوس بجای آنکہ فراموش کرده بود از قعده پس از دو رکعت وفی الباب عن عبد الرحمن بن عوف خبر عبد الرحمن بن عوف در سہو آنحضرت ذکر کرده خواہد شد حدثنا محمد بن بشار ثنا عبد الاعلی وابوداود قالا نا هشام عن یحیی بن ابی کثیر عن محمد بن ابراهیم ان ابا هریرة والسائب القاری بدرستیکہ ابوہریره وسائب القاری کہ ہر دو صحابی بودند کانا یسجدان سجدتی السهو قبل التسلیم میکردند دو سجده سہو را پیش از سلام دادن قال ابوعیسی حدیث ابن بحینة حدیث حسن والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم وهو قول الشافعی یری سجود السهو کله قبل التسلیم اعتقاد میکند امام شافعی سجده سہو را پیش از سلام دادن ویقول هذا الناسخ لغیره ومیگوید شافعی کہ حدیث سجده سہو پیش از سلام ہر آئینہ ناسخ ست غیر او را کہ پس از سلام ست من الاحادیث از احادیث ویذکر ان آخر فعل النبی صلی الله علیه وسلم کان علی هذا وذکر میکند امام شافعی بدرستیکہ آخر فعل آنحضرت بر این بود

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی سجدتی السهو قبل السلام **قوله** عبد الله بن بحینة الاسدی بسکون السین وفی الاسد والازد واحد وبحینة بضم الباء الموحدة وفتح الحاء المهملة وبعدها یاء التصغیر ونون هی امه وابوه مالک ولیس له عند المصنف وابی داود الا هذا الحدیث وبحینة بنت الحارث بن عبد المطلب بن عبد مناف **قوله** وعلیه جلوس ای والحال ان علیه ان یجلس اوبقی علیه جلوس ای قام وترک الجلوس

قوت المغتذی

عن عبد الله بن بحینة الاسدی بسکون السین وفی الاسد والازد واحد وبحینة بضم الباء الموحدة وفتح الحاء المهملة وبعدها یاء التصغیر ونون هی امه وابوه مالک بن القشب ولیس له عند المصنف وابی داود الا هذا الحدیث

عارضة الاحوذی

حائض وجنب اختلف فیه اصحاب الشافعی فمنهم من قال الجنب اولی لان غسله منصوص علیه ومنهم من قال الحائض اولی لان احکامها اکثر الا تری انها تزید اباحة الوطی وبه اقول والله اعلم

باب فی المستحاضة

عروة عن عائشة جاءت فاطمة بنت ابی حبیش الی النبی صلی الله علیه وسلم فقالت یا رسول الله انی امرأة استحاض فلا اطهر افادع الصلوة قال انما ذلک عرق ولیست بالحیضة فاذا اقبلت الحیضة فدعی الصلوة واذا ادبرت فاغسلی عنک الدم وصلی صحیح حسن عدی ابن ثابت عن ابیه

شرح سراج احمد

که پیش از سلام کرده وقال احمد و اسحق اذا قام الرجل فی الرکعتین فانه یسجد سجدتی السهو قبل السلام علی حدیث ابن بحینة عمل بر حدیث ابن بحینه کرده که در وی سجده پیش از سلام ست و مصنف نسب عبد الله را ذکر میکند و عبد الله بن بحینة هو عبد الله بن مالک ابن بحینة فمالک ابوه و بحینة امه هکذا اخبرنی اسحق بن منصور عن علی بن المدینی ترجمه اش ظاهرست قال ابو عیسی و اختلف اهل العلم فی سجدتی السهو گفت مصنف و اختلاف کرده اند اهل علم در اداکردن دو سجده سهو متی یسجدهما الرجل قبل التسلیم او بعده چه وقت اداکند هر دو سجده را آدمی یا گذارد پیش از سلام نماز یا پس از سلام فرای بعضهم ان یسجدهما بعد السلام وهو قول سفین الثوری واهل الکوفة بدانکه امام اعظم ابو حنیفه کوفی رحمة الله علیه گفته که احادیث بسیار در روی ما رداند که آنحضرت پس از سلام سجدهٔ سهو کرده و در کتب ستة از عبد الله بن مسعود آمده که رسول خدا صلی الله علیه وسلم سجده کرد بعد از سلام اگرچه عبد الله بن بحینه قبل از سلام نیز آورده کذا ذکر الشیخ ابن الهمام وابو داود وابن ماجه و احمد و عبد الرزاق از ثوبان آورده اند که رسول خدا صلی الله علیه وسلم گفت لکل سهو سجدتان بعد ما یسلم و چون فعل متعارض شد تمسک بقول کریم و قول اقوی ست از فعل نزد امام ما ابی حنیفه چنانکه در اصول فقه ثابت شده و شمنی شارح مختصر گفته است که این قول جمعی از صحابه است مثل سعد بن ابی وقاص و عبد الله بن مسعود و عمار بن یاسر و ابن عباس و ابن الزبیر رضوان الله تعالی علیهم اجمعین

وقال بعضهم یسجدهما قبل السلام وهو قول اکثر الفقهاء من اهل المدینة مثل یحیی بن سعید و ربیعة و غیرهما وبه یقول الشافعی

شرح ابی الطیب

قوله اذا قام الرجل فی الرکعتین فانه الخ یرید به ان هذا فی هذا القسم من السهو المخصوص لا فی مطلق السهو **قوله** هو عبد الله ابن مالک بن بحینة هو اسم امه فینبغی ان یکتب الف ابن و ینون مالک لیندفع الوهم ویعرف ان ابن بحینة نعت لعبد الله لا لمالک **قوله** فرای بعضهم ان یسجدهما بعد السلام قال المحقق ابن الهمام انه روی انه علیه السلام سجد للسهو قبل السلام فی الکتب الستة عن عبد الله بن بحینة وروی انه سجد بعد السلام فی الستة ایضا من حدیث ذی الیدین انه صلی اثنتین اخریین ثم سلم ثم کبر ثم سجد و فی روایة لمسلم وابی داود والنسائی انه صلی الله علیه وسلم صلی العصر فسلم من ثلاث الی ان قال فصلی رکعة ثم سلم ثم سجد سجدتین ثم سلم واما قوله علیه السلام لکل سهو سجدتان بعد السلام فرواه ابو داود وابن ماجة عن اسمعیل ابن عیاش قال البیهقی انفرد به اسمعیل بن عیاش ولیس بالقوی و نحن نمنع ذلک بل الحق فی ابن عیاش توثیقه مطلقا کما عند اشد الناس مقالة فی الرجال یحیی بن معین فانه قال انه ثقة وتوهینه عن ابی اسحق الفزاری لا یقبل و ناهیک بابی زرعة وقال لم یکن بالشام بعد الاوزاعی و سعید بن عبد العزیز احفظ من اسمعیل بن عیاش و غایة ما عن ابن معین فیه قوله عن الشامیین حدیثه صحیح و خلط عن المدنیین وروایته لهذا الحدیث عن الشامیین رواه عن عبید الله بن عبید الکلاعی وهو الشامی الدمشقی قال ابن معین لیس به باس عن زهیر بن سالم العنسی بالنون وهو ابو المخارق الشامی ذکره ابن حبان فی الثقات عن عبد الرحمن ابن جبیر قال ابو زرعة والنسائی ثقة وقال ابو حاتم صالح الحدیث وذکره ابن حبان فی الثقات فهذا تشریع عام قولی بعد السلام من سهو الشک و التحری لا قائل بالفصل بینه وبین تحقق الزیادة والنقص فقد تم هذا الحدیث فی حق الحجیة انتهی و النسخ محتاج الی التاریخ ولم یثبت و القول مقدم علی الفعل و اما ما قاله المصنف رحمه الله تعالی من النسخ فالظاهر انه بالنسبة الی حدیث ذی الیدین فقط لان الکلام منسوخ فکذا ما ذکر فیه من السلام قبل السجدتین ولکن لا یلزم من نسخ بعض الحدیث ان یکون کل ما ذکر فیه منسوخا وسیاتی ان الامام احمد قال بنسخ حدیث ذی الیدین

عارضة الاحوذی

عن جدہ عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال فی المستحاضة تدع الصلوة ایام اقرائها التی کانت تحیض فیها ثم تغتسل و تتوضأ عند کل صلوة وتصوم وتصلی عمران بن طلحة عن امه حمنة بنت جحش قالت کنت استحاض حیضة کبیرة شدیدة فاتیت النبی صلی الله علیه وسلم استفتیه واخبره فوجدته فی بیت اختی زینب فقلت ما تامرنی فیها قد منعتنی الصیام والصلوة قال انعت لک الکرسف فانه یذهب الدم قالت هو اکثر من ذلک قال فتلجمی قالت هو اکثر

اسماء الرجال

عبد الله بن بحینة ... عبد الله بن مالک ... ابو محمد عبد الله بن مالک ابن القشب ... ابن القشب ... جندب بن نضلة ... عبد الله الازدی ... عبد الله بن مالک ... وکان ... صلی الله علیه وسلم ... توفی فی آخر خلافة معاویة قال ابن عبد البر وقیل ابن بحینة ام ابیه ... روی عن النبی صلی الله علیه وسلم احادیث روی عنه ... عطاء بن یسار والاعرج وغیرهم کذا فی تهذیب الاسماء للنووی و تقریب التهذیب للعسقلانی

شرح سراج احمد

قال بعضهم وگفتہ اند بعضی علما اذا كانت زيادة في الصلوة چون باشد سہو بزیادتی در نماز چنانکہ پنج رکعت کرد فبعد السلام پس سجدہ
کند پس از سلام واذا كان نقصانا فقبل السلام وچون باشد نقصان در نماز چنانکہ ترک قعدہ پس پیش از سلام سہوست وھو قول
مالك بن انس وآن قول امام مالک ست فقال احمد وگفت امام احمد ما روى عن النبي صلى الله عليه وسلم في سجدتي السهو روایت کردہ شدہ است
از آنحضرت در حق دو سجدہ سہو چیزی فيستعمل كل على جهة يرى پس عمل کند ہر کس بر ہر جہتی کہ بہ بیند مصلحتی را وتفصیل آن مینماید كه اذا قام في
الركعتين على حديث ابن بحينة وچون برخاست مصلی در دو رکعت در تشہد نکرد عمل بر حدیث عبد اللہ بن بحینہ نماید فانه يسجدهما قبل السلام
پس باید رستیکہ مصلی سجدہ سہو کند پیش از سلام واذا صلى الظهر خمسا فانه يسجدهما بعد السلام وچون گذارد نماز ظہر پنج رکعت پس باید رستیکہ او
سجدہ کند پس از سلام واذا سلم في الركعتين من الظهر والعصر فانه يسجدهما بعد السلام وچون مصلی سلام داد بفراموشی در دو رکعت از ظہر وعصر مثلا
واین زیادتی ست در نماز پس باید رستیکہ مصلی ہر دو سجدہ سہو کند پس از سلام وكل يستعمل على جهة وہر کس عمل کند بر جہتی وحادثہ کہ عارض
وی شدہ چنانکہ ذکر یافتہ وكل سهو ليس فيه عن النبي صلى الله عليه وسلم ذكر فان سجدتي السهو فيه قبل السلام وہر سہوی
کہ نباشد در وی از آنحضرت ذکری پس باید رستیکہ سجدہ سہو در وی پیش از سلام باشد واین تمام قول امام احمد بود وقال اسحق نحو قول
احمد في هذا كله وگفت اسحق بن راہویہ مانند قول امام احمد در ہمہ این صورتہا الا انه قال مگر اسحق این قول را نگفتہ است كه كل سهو
ليس فيه عن النبي صلى الله عليه وسلم ذكر فان كانت زيادة في الصلوة يسجدهما بعد السلام وان كان نقصانا يسجدهما
قبل السلام ترجمہ اش ذکر یافتہ است **باب** ما جاء في سجدتي السهو بعد السلام والكلام باب ست در بیان آنچہ آمدہ است
در حق ہر دو سجدہ سہو کردن پس از سلام وکلام حدثنا اسحق بن منصور نا عبد الرحمن بن مهدي نا شعبة عن الحكم
عن ابراهيم النخعي عن علقمة عن عبد الله بن مسعود ان النبي صلى الله عليه وسلم صلى الظهر خمسا بدرستیکہ آنحضرت گذارد نماز
ظہر را پنج رکعت فقيل له ازيد في الصلوة پس گفتہ شد مر آنحضرت را آیا زیادہ کردہ شد در نماز کہ چہار رکعت بود پنج شد ام نسیت
یا فراموش کردہ و شاید کہ این گویندہ ذو الیدین باشد فسجد سجدتين بعد ما سلم پس سجدہ کرد آنحضرت دو سجدہ پس از سلام

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في سجدتي السهو بعد السلام والكلام **قوله** فسجد سجدتين بعد ما سلم قال بعض العلماء لا ينافي
هذا ان السجود قبل السلام مطلقا لانه لو يعلم بزيادة الركعة الا بعد السلام وقد اتفق العلماء في هذه الصورة على
ان سجود السهو بعد السلام لتعذره قبله اقول ظاهر ما في البخاري انه تكلم قبل السلام ثم لما اخبروه صلى الله عليه وسلم
سلم قصد السهو ثم سجد سجدتين ولفظه عن عبد الله بن مسعود رض ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى الظهر خمسا
فقيل له ازيد في الصلوة فقال وما ذاك قال صليت خمسا فسجد سجدتين بعد ما سلم فقوله صلى الظهر خمسا ليس فيه
انه سلم قبل اخبارهم وقوله فسجد سجدتين بعد ما سلم بالفاء التعقيبية يدل على ان الجميع وقع بعد السؤال لان
الكلام كان جائزا ح في الصلوة واما القول بان المراد بالسلام المفهوم من قوله بعد ما سلم هو السلام الذي
وقع قبل كلامهم فبعيد من العبارة فدل الحديث على ان سجدتي السهو بعد السلام والله اعلم بمراد النبي صلى الله
عليه وسلم وقال بعضهم ان معناه انه سلم على خمس فلما اخبر سلم ثانيا وسجد سجدتين
وقال هذا ظاهر وان لم ار من ذكره اقول غير ظاهر والله اعلم

عارضة الاحوذی

من خلك قال فاتخذي
ثوبا قالت هو اكثر
من ذلك انما اثج ثجا
فقال النبي صلى الله
عليه وسلم سآمرك
بامرين ايهما صنعت
اجزأ عنك فان
قويت عليهما فانت
اعلم انما هي ركضة
من الشيطان
فتحيضي ستة ايام
او سبعة ايام في
علم الله ثم اغتسلي
فاذا رأيت انك
قد طهرت واستنقأت
فصلي اربعا وعشرين
ليلة او ثلثا وعشرين
ليلة وايامها وصلي
وصومي فان ذلك
يجزيك وكذلك
فافعلي كما يحيض
النساء وكما يطهرن
لميقات حيضهن
وطهرهن فان قويت
على ان تؤخري الظهر
وتعجلي العصر ثم
تغتسلين حتى
تطهرين وتصلين

شرح سراج احمد

وکلام چنانکہ قصہ ذوی الیدین طویل در حدیث شیخین ست شاید کہ این کلام در حق آنحضرت صفت نماز نمود قال ابو عیسٰی ھذا حدیث حسن صحیح

حدثنا ھناد ومحمود بن غیلان قالا ثنا ابو معٰویۃ عن الاعمش عن ابراھیم عن علقمۃ عن عبد اللّٰہ ان النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم سجد سجدتی السھو بعد الکلام وفی الباب عن معٰویۃ بن خدیج اخرجہ ابن ابی شیبۃ وعبد اللّٰہ بن جعفر اخرجہ ابو داود والنسائی بلفظ من شک فی صلاتہ فلیسجد سجدتین بعد ما یسلم وصححہ ابن خزیمۃ وابی ھریرۃ اخرجہ الشیخان بدانکہ احادیث سجدۂ سہو پس از سلام وارد اند از بسیاری صحابہ چنانکہ احمد وابو داود وحدیث ثوبان وشیخان از عبد اللہ بن مسعود وابو داود والنسائی از عبد اللہ بن جعفر وحدیث ابی ہریرہ را در قصۂ ذی الیدین شیخان ومسلم حدیث عمران بن حصین وابو داود وترمذی حدیث مغیرہ وحاکم حدیث سعد بن ابی وقاص وعقبہ بن عامر وطبرانی در صغیر از انس بن مالک وابن سعد از عبد اللہ بن الزبیر وعبد اللہ بن عباس اخراج کردہ اند حدثنا احمد بن منیع نا ھشیم عن ھشام بن حسان عن محمد بن سیرین عن ابی ھریرۃ ان النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم سجدھما بعد السلام قال ابو عیسٰی ھذا حدیث حسن صحیح وقد رواہ ایوب وغیر واحد عن ابن سیرین چنانکہ ہشام از ابن سیرین روایت کردہ است وحدیث ابن مسعود حدیث حسن صحیح والعمل علی ھذا عند بعض اھل العلم قالوا اذا صلی الرجل الظھر خمسا فصلاتہ جائزۃ ویسجد سجدتی السھو وان لم یجلس فی الرابعۃ گفتہ اند اہل علم چون گذارد مردی نماز ظہر را پنج رکعت پس نماز او رواست وسجدۂ سہو کند واگرچہ نشستہ باشد در رکعت چہارم وقعدۂ اخیرہ نکردہ باشد وھو قول الشافعی واحمد واسحٰق وآن مذہب شافعی واحمد واسحٰق ست وقال بعضھم اذا صلی الرجل الظھر خمسا ولم یقعد فی الرابعۃ مقدار التشھد فسدت صلاتہ وگفتہ اند بعضی علما چون بگذارد مردی ظہر را پنج رکعت ونہ نشست در رکعت چہارم وقعدہ نہ نمود مقدار خواندن تشہد فاسد گردد وتباہ می شود نماز وی وبہ یقول سفیٰن الثوری وبعض اھل الکوفۃ بدانکہ نزد حنفیہ در صورت گذاردن خمس تفصیل ست اگر سہو کرد از قعدۂ اخیرہ وبرخاست برای رکعت خامسہ رجوع کند بقعدہ مادام کہ سجدہ نکردہ باشد برای رکعت خامسہ واگر سجدہ کرد باطل گردد فرض او وضم کند با خامسہ سادسہ را اگر خواہد واگر کردہ قعدۂ اخیرہ وبرخاست پیش از سلام رجوع کند بقعدہ مادام کہ سجدہ نکردہ است برای خامسہ واگر سجدہ کرد تمام گشت فرض او وضم کند بوی سادسہ ومستحسن کہ سجدہ کند برای سہو بعد از سلام چنانکہ در کتب فقہ مسطور ست **باب** ما جاء فی التشھد فی سجدتی السھو بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در تشہد کردن در ادای سجدۂ سہو حدثنا محمد بن یحیٰی نا محمد بن عبد اللّٰہ الانصاری قال اخبرنی اشعث عن ابن سیرین عن خالد الحذاء عن ابی قلابۃ عن ابی المھلب عن عمران بن حصین ان النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم صلی بھم فسھا بدرستیکہ آنحضرت نماز گذارد با صحابہ پس سہو کرد فسجد سجدتین پس سجدہ کرد برای سہو دو سجدہ ثم تشھد ثم سلم پس تر تشہد خواند پس تر سلام داد درین حدیث تعین موضع سہو نکردہ وذکر تشہد کردہ ودر احادیث دیگر ذکر تشہد نیست واین حدیث موافق مذہب ماست ومذہب امام احمد نیز ہمین ست وبعضی مالکیہ وشافعیہ ہم برین اند واختلاف ست کہ صلوة ودعا کہ در تشہد آمدہ است

شرح ابی الطیب

قولہ فسدت صلاتہ وحملوا حدیث ابن مسعود علی انہ قعد فی الرابعۃ ثم قام الی الخامسۃ بعد القعود ولا یتحول الفرض نفلا وتفسد الصلوة اصلا علی الروایتین **باب** ما جاء فی التشھد فی سجدتی السھو

عارضة الاحوذی

الظھر والعصر جمیعا ثم تؤخرین المغرب وتعجلین العشاء ثم تغتسلین و تجمعین بین الصلاتین فافعلی وتغتسلین مع الصبح وتصلین و کذلک فافعلی و صومی ان قویت علی ذلک فقال رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم وھو اعجب الامرین الی صحیح حسن عن عروۃ عن عائشۃ قالت استفتت ام حبیبۃ بنت جحش رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم فقالت انی استحاض فلا اطھر افادع الصلوة فقال انما ذلک عرق فاغتسلی ثم صلی فکانت تغتسل لکل صلوة قال قتیبۃ قال اللیث لم یذکر ابن شھاب ان رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ

عارضۃ الاحوذی

علیہ وسلم امرہا
حبیبۃ ان تغتسل
لکل صلوۃ ولکنہ
شیٔ فعلتہ ھی
اسناد احادیث
الحدیث ومسائلہ
من معضلات
الدین و مشکلات
الفقہ وما ابصر
بصری وبصیرتی
فی اقامتی و رحلتی
من یقوم علی
مسائل الحیض
الا واحد امن
علمائنا وھو ابو محمد
ابراھیم بن امدیۃ
المقدسی فانہ کان
قد جعلھا سمیر
عینہ ولدیم فکرہ
حتی استقل باعبائہا
وفتح مقفلاتہا
وحصّل فروعہا
غیر ان احادیثہا
والقول علیہا ربما
قصر فیہا و قد تقیدت
من شواردھا
بدائع وسالقی
الیکم منہا جملا

شرح سراج احمد

در تشہدی کہ پیش از سجدہ است بخواند یا در آنکہ بعد از وست انچہ کہ اختیار کرخی ست کہ از حنفیہ است بر ثانی ست و در ہدایہ گفتہ صحیح ہمین ست و در بعضی از شروح ہدایہ گفتہ کہ صواب آنست کہ در اول بخواند و طحاوی گفتہ کہ ہر دو بخواند و شیخ ابن الہمام گفتہ کہ قول طحاوی احوط ست و ہکذا فی فتاوی قاضیخان قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن غریب و روی ابن سیرین عن ابی المھلب وھو عم ابی قلابۃ غیر ھذا الحدیث و روی محمد ھذا الحدیث عن خالد الحذاء عن ابی قلابۃ عن ابی المھلب و ابو المھلب اسمہ عبد الرحمن بن عمرو ویقال ایضا معویۃ بن عمرو و گفتہ می شد نام ابو المھلب معاویہ بن عمرو چنانکہ عبد الرحمن بن عمرو ست وقد روی عبد الوھاب الثقفی وھشیم وغیر واحد ھذا الحدیث عن خالد الحذاء عن ابی قلابۃ بطولہ چنانکہ در اسناد حدیث مذکور ست وھو حدیث عمران بن حصین ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سلم فی ثلث رکعات و آن حدیث عمران بن حصین ست کہ بدرستیکہ آنحضرت سلام داد در سہ رکعت من العصر کہ از نماز عصر بود فقام رجل یقال لہ الخرباق پس برخاست مردی کہ گفتہ میشد او را خرباق بکسر خای معجمہ و سکون را و این حدیث عمران بن حصین را مسلم بطول ذکر نمودہ است کہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی العصر وسلم فی ثلث رکعات ثم دخل منزلہ فقام الیہ الرجل یقال لہ الخرباق و کان فی یدیہ طول فقال یا رسول اللہ فذکر لہ صنیعہ حتی انتہی الی الناس فقال اصدق قالوا نعم فصلی رکعۃ ثم سلم ثم سجد سجدتین ثم سلم واختلف اھل العلم فی التشھد فی سجدتی السھو و اختلاف کردہ اند اہل علم در تشہد در دو سجدۂ سہو فقال بعضھم یتشھد فیھما ویسلم پس گفتہ اند بعضی علما تشہد کند در ہر دو و سلام دہد و قال بعضھم لیس فیھما تشھد وتسلیم و گفتہ اند بعضی علما کہ نیست در ہر دو تشہد و تسلیم و در بعضی روایات تشہد و تسلیم ہر دو معرف باللام واقع شدہ اند واذا سجدھما قبل التسلیم و چون سجدہ کرد ہر دو پیش از سلام لم یتشھد تشہد نخواند وھو قول احمد واسحق قالا اذا سجد سجدتی السھو قبل السلام لم یتشھد گفتہ اند احمد و اسحق چون سجدہ کرد دو سجدۂ سہو پیش از سلام تشہد نخواند

باب فیمن یشک فی الزیادۃ والنقصان باب ست در حق کسیکہ شک کند در زیادتی و نقصان حدثنا احمد بن منیع نا اسمعیل بن ابراھیم نا ھشام الدستوائی عن یحیی بن ابی کثیر عن عیاض بن ھلال و گویند ابن ابی زہیر الانصاری مجہول از ثالثہ بود قال قلت لابی سعید گفت عیاض گفتم مر ابی سعید خدری را احدنا یصلی فلا یدری کیف صلی یکی از ما نماز گذارد پس نمیداند کہ چند گذاردہ است چہ کند فقال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا صلی احدکم

شرح ابی الطیب

قولہ ھذا حدیث حسن غریب لتفرد روایۃ محمد ابن سیرین بزیادۃ التشھد لکن لا تضر الغرابۃ لان زیادۃ الثقۃ مقبولۃ ولیس لروایۃ غیرہ تعرض للتشھد لا نفیا ولا اثباتا ومن حفظ حجۃ علی من لا یحفظ و رواہ البیہقی وغیرہ والاختلاف فی رفعہ ووقفہ لا یضر لان مثل ھذا الموقوف فی حکم المرفوع ویؤیدہ ان جماعۃ من متاخری الشافعیۃ اخذوا من ھذا الحدیث ان الاصح ان التشھد بعد سجود السھو مندوب بل ادعی الشیخ ابو حامد الشافعی الاتفاق علی ذلک والمصنف ایضا حسنہ والغرابۃ لا تنافیہ **قولہ** فی التشھد فی سجدتی السھو ای بعد سجدتی السھو فی صورۃ سجدتی السھو **قولہ** یتشھد فیھما ای سجدتی السھو یعنی فی صورتہما بحذف المضاف

باب فیمن یشک فی الزیادۃ والنقصان

الترجمۃ ع: بدرستیکہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم گذارد نماز عصر را و سلام داد در سہ رکعت پس در آمد در منزل خود پس ایستاد بجانب او مردی کہ نام وی خرباق بکسر خای معجمہ و سکون رای مہملہ بود و بود در ہر دو دستش درازی پس گفت یا رسول اللہ پس ذکر کرد برای حضرت ... تا اینکہ بیرون شد ... و خطاب بصحابہ کرد و گفت آیا راست گفت ... گفتند آری پس گذارد یک رکعت را پس سلام داد پس سجدہ کرد دو سجدہ پس سلام داد ۱۲

شرح سراج احمد

فلم یدر کیف صلی فلیسجد سجدتین وھو جالس یعنی گفت ابو سعید خدری فرمود آنحضرت چون گذارد یکی از شما پس نداند کہ چند گذاردہ است پس باید کہ سجدہ کند دو سجدہ در حالیکہ او نشستہ باشد و این صورت شک ست و فرق میان سہو و شک آنست کہ در سہو جزم میکند بیک جانب و در شک تردد دارد کہ اینست یا آن و این حدیث ابی سعید را احمد و مسلم و ابو داود و نسائی و ابن ماجہ باین الفاظ اخراج کردہ است اذا شک احدکم فی صلاتہ فلم یدر کم صلی ثلثا ام اربعا فلیطرح الشک و لیبن علی ما استیقن ثم یسجد سجدتین قبل ان یسلم فان کان صلی خمسا شفعتا لہ صلاتہ وان کان صلی اتماما لاربع کانتا ترغیما للشیطان و حاکم و ابن حبان از ابی سعید بالفاظ دیگر روایت کردہ و فی الباب عن عثمٰن و ابن مسعود اخرجہ ابو داود و البیہقی و الشیخان و النسائی و ابن ماجہ بالفاظ مختلفۃ و عائشۃ اخرجہ ابو یعلی فی مسندہ و البیہقی و ابی ھریرۃ اخرجہ الشیخان و ابو داود و النسائی قال ابو عیسٰی حدیث ابی سعید حدیث حسن و قد روی ھذا الحدیث عن ابی سعید من غیر ھذا الوجہ و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از ابی سعید بدیگر طریق سوای این طریقہ مذکورہ و روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اخرجہ احمد و ابن ماجۃ و الحاکم و البیہقی عن عبد الرحمن بن عوف انہ قال اذا شک احدکم فی الواحدۃ و الثنتین بدرستیکہ آنحضرت فرمود چون شک کرد یکی از شما در یک رکعت یا دو رکعت کہ یک رکعت گذاردہ ام یا دو رکعت گذاردہ ام و یقین بر ہیچ جانب نبودہ فلیجعلھا واحدۃ پس باید کہ بگرداند آن نماز را یک رکعت یعنی بنا بر اقل نماید و اذا شک احدکم فی الاثنتین و الثلث و چون شک کرد یکی از شما در دو رکعت کہ دو رکعت گذاردہ ام یا سہ رکعت گذاردہ ام فلیجعلھا اثنتین پس باید کہ بگرداند آن نماز را دو رکعت و بنا بر دو رکعت نماید و یسجد فی ذلک سجدتین و سجدہ کند در وی دو سجدہ سہو قبل ان یسلم پیش از انکہ سلام دہد و العمل علی ھذا عند اصحابنا مصنف گوید و عمل برین ست نزد اصحاب ما و قال بعض اھل العلم اذا شک فی صلاتہ فلم یدر کم صلی فلیعد و گفتہ اند بعضی اہل علم چون شک کرد یکی در نماز خود پس نمیداند کہ چند رکعت گذاردہ است پس باید کہ اعادہ کند نماز را و باز از سر نو خواند حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن ابن شہاب عن ابی سلمۃ عن ابی ھریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الشیطان یاتی احدکم فی صلاتہ بدرستیکہ شیطان می آید یکی از شما را در نماز وی فیلبس علیہ حتی لا یدری کم صلی پس مشتبہ شد

شرح ابی الطیب

قولہ فلیسجد سجدتین ای فلیطرح الشک و لیبن علی ما استیقن ثم یسجد سجدتین کما فی مسلم عن ابی سعید ففی ھذہ الروایۃ اختصار عن بعض الرواۃ قولہ و ھو جالس ای اثناء السجود و مال الیہ و ھو جالس فالجملۃ حالیۃ قولہ فلم یدر کم صلی فلیعد حملہ علماؤنا علی ما اذا کان ذلک اول ما سہا و اختلفوا فی معنی اول ما سہا و اصح الاقوال اول ما سہا فی عمرہ و الا یتحری ما ھو الاحری و یبنی علیہ قولہ فیلبس علیہ بفتح یاء المضارعۃ و کسر الموحدۃ ای یخلط علیہ و شوش خاطرہ فی النہایۃ لبست الامر بالفتح البسہ اذا خلطت بعضہ ببعض و منہ قولہ تعالٰی و للبسنا علیھم ما یلبسون و ربما شدد للتکثیر

قوت المغتذی

فیلبس بفتح یاء المضارعۃ و کسر الموحدۃ

عارضۃ الاحوذی

عنی ان لا یکون عند کو حمل انتقول المستحاضۃ علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خمس الاولی حمنۃ بنت جحش بن رباب من بنی اسد بن خزیمۃ اخت زینب بنت جحش زوج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کانت تحت مصعب ابن عمیر فلما قتل یوم احد تزوجھا طلحۃ بن عبید اللہ فولدت لہ محمدا و عمران ابنی طلحۃ فروی عنھا ابنھا محمد بن طلحۃ حدیثا فی الحیض الثانیۃ ام حبیبۃ و یقال ام حبیب ابنۃ جحش بن رباب الاسدی اخت حمنۃ زوج عبد الرحمن ابن عوف الثالثۃ فاطمۃ بنت ابی حبیش

الترجمة

... تمام کردن چہار ... دو موجب خواری شیطان ۱۲

شرح سراج احمد

بروی کار و غلط میکند و در شک و شبہ می افگند او را تا آنکہ در نمی یابد کہ چند رکعت گذاردہ است فاذا وجد ذلك احدكم فليسجد
سجدتين وهو جالس پس چون بیاید آن لبس و شک یکی از شما پس باید کہ سجدہ کند دو سجدہ و حال آنکہ وی نشستہ است قال
ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح حدثنا محمد بن بشار نا محمد بن خالد بن عثمة بشلثہ ساکنہ کہ قبل از وی فتحہ است و گویند
کہ عثمہ مادر وی بود حنفی بصری صدوق از عاشرہ بود و خطا میکرد نا ابراهيم بن سعد قال حدثني محمد بن اسحق عن مكحول بن عبد الله
ابو عبد الله و گویند ابو ایوب و گویند ابو مسلم تابعی فقیہ شام ثقہ بود و او از سبی کابل بود و او وحید عصر خود بود و كان لا يفتي حتى يقول
لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم هذا رای والرای يخطی ويصيب در سنہ ثمان عشر ومائة وفات کرد باختلاف روایات عن كريب
بضم کاف و فتح را و سکون تحتیہ ابو رشدین بن ابی مسلم الحجازی مولی عبد الله بن عباس زمان عثمان دریافتہ گفت یحیی و نسائی ثقہ
بود و حسن الحدیث در مدینہ سنہ ثمان و تسعین وفات کرد عن ابن عباس عن عبد الرحمن بن عوف بن عبد الحارث بن زهرة
ابن کلاب بن مرة بن کعب بن لوی بن غالب القرشی الزهری ابو محمد ولادت وی بعد از فیل بدہ سال بود و در جاهلیت نام او عبد الکعبہ
بود و گویند عبد عمرو پس تسمیہ کرد او را آنحضرت عبد الرحمن و مادر او شفا بنت عبد عوف بن الحارث بن زہرہ بود اسلام آوردہ و
ہجرت کردہ و او قدیم الاسلام بود کہ ایمان آورد بردست ابی بکر صدیق و ہجرت کرد بسوی حبشہ ہجرتین و او یکی از عشرہ مبشرہ بود
و حاضر گشت ہمہ مشاہد را ہمراہ آنحضرت و ثابت ماند در روز احد و نماز گذارد آنحضرت در پس وی در غزوہ تبوک و اتم ما فاته و تصدق
باربعة آلاف ثم تصدق باربعين الفا ثم تصدق باربعين الف دينار ثم حمل على خمس مائة فرس في سبيل الله ثم على خمس مائة فرس
راحلة وكان عامة امواله من التجارة بالمدينة و او از اغنیای صحابہ بود و چون بمدینہ ہجرت کرد فقیر بود و وصیت کرد برای صد کس از
اہل بدر ہر یک را چہار صد دینار و در حدیث عائشہ است انها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم انه قال رايت عبد الرحمن
ابن عوف يمشي حبوا في الجنة فتصدق بالبعيرة التي جاءتهم من الشام كلها واوصى لامهات المؤمنين بحديقة بيعت باربع مائة الف واوصى
بخمسين الف دينار في سبيل الله والف فرس در سنہ احدی و ثلثين وفات یافت پیش از عثمان بشش ماہ و نماز گذارد بروی عثمان
بنا بر وصیت وی و در بقیع مدفون گشت و روی عن عثمان انه مرض مرضا فكتب له بالخلافة فشق ذلك عليه و دعا الله ان يميته قبل
عثمان قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول اذا سها احدكم في صلاته چون فراموش کند یکی از شما در نماز خود فلم يدر
واحدة صلى او ثنتين پس نداند مصلی کہ یک رکعت گذاردہ یا دو رکعت گذاردہ فليبن على واحدة پس باید کہ بنا کند بر یک
رکعت کہ اقل ست وقتیکہ شک باشد و گمان وی بر ہر دو جانب مساوی بود فان لم يدر ثنتين صلى او ثلثا فليبن
على ثنتين پس اگر نداند کہ دو گذاردہ یا سہ رکعت گذاردہ پس باید کہ بنا کند بر دو رکعت کہ اقل ست فان لم يدر
ثلثا صلى او اربعا فليبن على ثلث وليسجد سجدتين قبل ان يسلم قال ابو عيسى هذا حديث
حسن صحيح وقد روى هذا الحديث عن عبد الرحمن بن عوف من غير هذا الوجه و تحقیق روایت کردہ شد از

عارضة الاحوذی

ابن المطلب بن
اسد بن عبد العزى
ابن قصي القرشية
الاسدية هي التي
استحيضت فشكت
ذلك الى رسول الله
صلى الله عليه وسلم
كما روي من وجوه
الرابعة سهلة بنت
سهيل بن عمرو القرشية
العامرية ذكر حديثها
ابو داود وهو معلول
وكانت زوج ابي حذيفة
ابن عتبة بن ربيعة
ثم خلف عليها بعده
عبد الرحمن بن عوف
ولدت له سالم
ابن عبد الرحمن
ابن عوف الخامسة
سودة بنت زمعة
زوج النبي صلى الله
عليه وسلم رواه
العلاء بن المسيب
عن الحكم بن جعفر
ان سودة استحيضت
وعصره كما ذر واه
في صحيح البخاري خالد
عن عكرمة عن

الترجمة

شرح ابی الطیب

قوله سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول اذا سها احدكم في صلاته فلم يدر واحدة صلى او ثنتين الخ هذا
الحديث مفصل للاجمال الوارد في الاحاديث السابقة فعليه التعويل ويجب ارجاع الاجمال اليه والحق انه لا تفصيل في الشك
من كونه اول ما سها ام ثانيا لان الحديث مطلق وهو ارفق بالناس والنبي صلى الله عليه وسلم ارسل رحمة ورافة لهم

شرح سراج احمد

این حدیث از عبد الرحمن بن عوف از بسیار طرق سوای این طریق مذکورہ واخرجہ احمد ایضا مصنف دیگر طریق وی را ذکر میکند رواہ الزهری عن عبید الله بن عبد الله بن عتبة عن ابن عباس عن عبد الرحمن بن عوف عن النبی صلی الله علیه وسلم

باب ما جاء فی الرجل یسلم فی الرکعتین من الظهر والعصر باب ست در بیان انچه آمده است در حق مردی که سلام دہد در دو رکعت از نماز ظہر وعصر حدثنا الانصاری نا معن نا مالك عن ایوب بن ابی تمیمة وهو السختیانی عن محمد بن سیرین عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم انصرف عن اثنتین بدرستیکہ آنحضرت برگشت وسلام داد از گذاردن دو رکعت در ظہر بود یا عصر یا در عشا بود چنانکہ در حدیث شیخان لفظ احدی صلوتی العشا واقع شدہ فقال له ذوالیدین پس گفت مر آنحضرت را ذوالیدین یعنی خداوند دو دست کہ در ہر دو دست وی درازی بود از انجہت ذوالیدین میگفتند کہ ہر دو دست کار میکرد وبعضی میگویند از انجہت کہ دو لپسر داشت ونام او عمر بن عبد بن عمرو وکنیت او ابو محمد وبعضی گویند نامش خرباق بود وبعضی گویند کہ خرباق نام مردی دیگر ست کہ او را ذوالشمالین گویند وبعضی گویند کہ خرباق غیر ذی الیدین وذی الشمالین ست اقصرت الصلوة آیا کوتاہ شد وکوتاہ کردہ شد نماز ام نسیت یا رسول الله یا فراموش کردی وسہو شد ترا فقال النبی صلی الله علیه وسلم اصدق ذوالیدین پس فرمود مر صحابہ را خطاب کردہ فرمود آیا راست گفتہ ذوالیدین کہ فراموش کردم نماز را فقال الناس نعم پس گفتند صحابہ آری فراموش کردی فقام رسول الله صلی الله علیه وسلم فصلی اثنتین اخریین پس باستاد آنحضرت پس بگذارد دو رکعت دیگر را ثم سلم پستر سلام داد یک سلام ثم کبر فسجد مثل سجوده او اطول پستر از سلام تکبیر گفت پس سجدہ کرد مانند سجدۂ خود کہ در نماز میکرد یا دراز تر از ان ثم کبر پستر الله اکبر گفت فرفع ثم سجد مثل سجوده او اطول پس برداشت سر مبارک را از سجدہ پستر باز سجدہ کرد مانند سجدۂ خود یا دراز تر از وی بدانکہ سہو از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در چند مواضع واقع شدہ از قعدۂ اولی چنانکہ در حدیث عبد الله بن بحینہ وارد شدہ دوم از رکعت اخیر چنانکہ در حدیث ذی الیدین واقع شدہ وسوم از رکعت اخیر چنانکہ در حدیث خرباق آمدہ چہارم در زیادت خامسہ چنانکہ در حدیث عبد الله بن مسعود ست پس مجتہدان بر آن قیاس کردہ اند وگفتہ اند ہر کہ فراموش کند واجبی را از واجبات نماز سجدۂ سہو بروی واجب گردد واصحاب ظواہر ہم بران موضع کہ آنحضرت سجدہ کردہ اقتصار کنند ودر غیر این مواضع سجدہ نکنند وفی الباب عن عمران بن حصین اخرجه ابن ابی شیبة والطبرانی وابن عمر اخرجه الحاکم والبیهقی وذی الیدین اخرجه احمد والطبرانی قال ابو عیسی وحدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح واختلف اهل العلم فی هذا الحدیث فقال بعض اهل الکوفة اذا تکلم فی الصلوة ناسیا او جاهلا او ما کان فانه یعید الصلوة اختلاف کردہ اند اہل علم درین حدیث پس گفتہ اند بعضی اہل کوفہ یعنی امام اعظم ابو حنیفہ چون سخن کند مصلی در نماز بفراموشی یا بجہل یا بچیزیکہ باشد پس بدرستیکہ مصلی اعادۂ نماز کند ونماز او تباہ گشت واعتلوا بان هذا الحدیث کان قبل تحریم الکلام فی الصلوة وتوجیہ کردہ اند بعضی اہل کوفہ بدرستیکہ این حدیث ذی الیدین بود پیش از تحریم کلام در نماز

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل یسلم فی الرکعتین من الظهر والعصر **قوله** اقصرت الصلوة ام نسیت روی مبنیا للمفعول والفاعل بفتح القاف وضم الصاد والصلوة مرفوع علی الفاعلیة او النیابة وعلی الاخیر معناه ان الله تعالی قصرها وعلی الاول صارت قصیرة **قوله** واعتلوا بان هذا الحدیث کان قبل تحریم الکلام فی الصلوة اعترض علیه صاحب البحر من علمائنا الحنفیة

عارضة الاحوذی

عائشة ان امرأة من ازواج النبی صلی الله علیه وسلم او ان بعض امهات المؤمنین وان رسول الله صلی الله علیه وسلم اعتکف معه بعض نسائه فربما وضعت الطست تحتها من الدم وان عائشة رأت ماء العصفر فقالت ان هذا شیء کانت فلانة تجده وفی الموطأ ان زینب بنت جحش استحیضت وانها کانت تحت عبد الرحمن بن عوف وهذا وهم من وجهین احدهما انها لم تستحض قط انما المستحاضة اختها الثانی انها لم تکن قط تحت عبد الرحمن بن عوف انما کانت تحت زید ثم زوجها الله سبحانه رسوله صلی الله علیه وسلم

عارضة الاحوذی

بأكرم الوجوه واصح
الطرق واسلم الاسباب
عن النقائض والهوا
والمخزيات في احاديث
المستحاضة كثيرة
لكن الصحيح منها ثلثة
الاول حديث فاطمة
وقد تقدم الثاني
حديث ام حبيبة
بنت جحش ونصه
ما تقدم وفي كتاب
مسلم زيادة عليه
ايضا انها كانت
تغتسل في حجرة
اختها زينب في
مركن حتى تعلو حمرة
الدم الماء الثالث
حديث سودة و
الله اعلم لما رواه
البخاري عن عائشة
ان امرأة من ازواج
النبي صلى الله عليه وسلم
استحيضت الرابع
حديث ام سلمة
زوج النبي صلى الله
عليه وسلم ان امرأة
كانت تهراق الدماء
على عهد رسول الله

شرح ابی الطیب

بانه ممنوع لرواية ابی هريرة وهو متأخر الاسلام فان اجيب عنه بجواز ان يرويه عن غيره ولو يكن حاضرا فغير صحيح لما في صحيح
مسلم عنه بينا انا اصلي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وساق الواقعة وهو صريح في حضوره فحديث ابی هريرة حجة للجمهور
بان كلام الناسي ومن يظن انه ليس فيها لا يفسدها ولم اعد جوابا شافيا انتهى اقول جاء عند الطحاوي فقال حدثنا ابو بكرة قال ثنا ابو داود ح وحدثنا ابن مرزوق قال ثنا
وهب قال ثنا شعبة عن سعد بن ابراهيم عن ابی سلمة عن ابی هريرة قال سلم رسول الله صلى الله عليه وسلم في ركعتين فقيل له يا
رسول الله اقصرت الصلوة فقال وما ذاك فاخبر بما صنع فصلى ركعتين ثم سلم ثم سجد سجدتين وهو جالس حدثنا ربيع المؤذن
قال ثنا سعيد بن الليث قال ثنا الليث عن يزيد بن ابی حبيب عن عمران بن ابی انس عن ابی سلمة عن ابی هريرة ان رسول الله صلى
الله عليه وسلم صلى يوما فسلم في ركعتين ثم انصرف فادركه ذو الشمالين فقال يا رسول الله انقصت الصلوة ام نسيت فقال
لم تنقص ولم انس فقال بلى والذي بعثك بالحق فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اصدق ذو اليدين قالوا نعم يا رسول الله فصلى
للناس ركعتين فذهب قوم الى ان الكلام لم يقطع الصلوة لقول رسول الله صلى الله عليه وسلم لذي اليدين لم تقصر ولم انس
وهو يرى انه ليس في الصلوة قالوا فلما بنى رسول الله صلى الله عليه وسلم على ما قد صلى ولم يكن ذلك قاطعا عليه ولا على ذي اليدين الصلوة ثبت
ان الكلام لاصلاح الصلوة مباح في الصلوة وخالفهم آخرون فقالوا لا يجوز الكلام في الصلوة الا مثل التكبير وقراءة القرآن لا يجوز
كلام الناس واحتجوا في ذلك ثم ساق حديثا بسنده ما رواه مسلم من حديث معوية بن الحكم السلمي قال بينا انا اصلي مع رسول الله صلى
الله عليه وسلم اذ عطس رجل من القوم فقلت يرحمك الله فرماني القوم بابصارهم فقلت واثكل امياه ما شأنكم تنظرون الي فجعلوا يضربون
بايديهم على افخاذهم فلما رأيتهم يصمتونني سكت فلما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم دعاني ثم قال ان هذه الصلوة لا يصلح
فيها شيء من كلام الناس انما هو التسبيح والتهليل والتكبير وقراءة القرآن ثم قال الا ترى انه صلى الله عليه وسلم لما علم
معوية بن الحكم لم يقل له او ينويك فيها شيء مما تركه امامك فتكلم به فدل ذلك ان الكلام في الصلوة يقطعها ثم علم رسول الله
صلى الله عليه وسلم الناس فقال ان من نابه شيء في صلاته فليقل سبحان الله وانما التصفيق للنساء ثم في قصة امامة
ابی بكر رضی الله عنه لما رجع رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلح قوم من الانصار قال لهم التصفيق للنساء والتسبيح للرجال ومثله
عن سهل بن سعد مرفوعا وعن ابی هريرة مرفوعا فعلمهم رسول الله صلى الله عليه وسلم في هذه الآثار كل
نائبة تنوبهم في الصلوة التسبيح ولم يبح لهم غيره فدل ذلك على ان كلام ذي اليدين في حديث عمران وابن عمر و
ابی هريرة كان قبل تحريم الكلام في الصلوة ومما يدل على ذلك ما روى عن معوية بن خديج ان رسول الله صلى الله عليه
وسلم صلى يوما وانصرف وبقيت من الصلوة ركعة فادركه رجل فقال بقيت من الصلوة ركعة فرجع الى المسجد فامر بلالا
فاذن واقام الصلوة فصلى للناس ركعة ففي هذا الحديث انه صلى الله عليه وسلم امر بلالا فاذن واقام ثم صلى وقد اجمعوا الان على ان احدا لو فعل مثله كان قاطعا به صلاته فدل
على ان جميع ما كان منه صلى الله عليه وسلم في صلاته من حديث معوية بن خديج وحديث ابن عمر وعمران وابی هريرة حين كان الكلام مباحا
في الصلوة ثم نسخ ثم قال بسنده صلى عمر رضی الله عنه باصحابه في خلافته فسلم في ركعتين ثم انصرف فقيل له
في ذلك فقال اني جهزت عيرا من العراق الحديث فصلى بهم اربع ركعات وقد كان فعل عمر رضی الله عنه به بحضرة اصحاب
صلى الله عليه وسلم الذين قد حضر بعضهم يوم ذي اليدين في صلاته فلم ينكروا ذلك عليه ولم يقولوا له انه صلى الله
عليه وسلم فعل خلاف ما فعلت فدل انهم علموا النسخ ثم قال وقد وجد في تلك القصة ما يدل على النسخ من المشي

شرح سراج احمد

پس این حدیث نزد حنفیہ منسوخ باشد واما الشافعی فرای ہذا حدیثا صحیحا فقال بہ واما امام شافعی پس اعتقاد کردہ اندکہ این حدیث ذی الیدین صحیح ست پس قائل گشتہ باین حدیث کہ کلام ساہی مفسد صلوۃ نیست وقال ہذا اصح من الحدیث الذی روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الصائم اذا اکل ناسیا فانہ لایقضی وگفت امام شافعی این حدیث ذی الیدین کہ مثبت کلام ست در نماز صحیح ترست ازان حدیث کہ روایت کردہ شدہ است از آنحضرت در حق روزہ دار کہ چون بخورد بفراموشے پس روزہ دار قضا نکند روزہ را وانما ہو رزق رزقہ اللہ وجز این نیست کہ آن رزق بود کہ رزق داد او را اللہ تعالی قال الشافعی وفرقوا ہؤلاء بین العمد والنسیان فی اکل الصائم لحدیث ابی ہریرۃ گفت امام شافعی وفرق کردہ اند علما میان عمد ونسیان در حق خوردن روزہ دار از جہت حدیث ابی ہریرہ کہ از وی مفہوم میشود کہ کلام سہوا مفسد نماز نیست قال احمد فی حدیث ابی ہریرۃ ان تکلم الامام فی شیء من صلاتہ وہو یری انہ قد اکملہا ثم علم انہ لم یکملہا اتم صلاتہ وگفت امام احمد در توجیہ حدیث ابی ہریرہ اگر سخن کرد امام در چیزی از نماز خود وحال آنکہ او اعتقاد میکرد کہ بدرستیکہ بتحقیق تمام کردہ ام نماز را پس از ان دانست کہ من تمام نکردہ ام نماز را تمام گشت نماز او ومن تکلم خلف الامام

شرح ابی الطیب

الی الخشبۃ والی حجرتہ وصرف وجہہ عن القبلۃ ثم قال فان قیل کیف یجوز ان یکون ہذا قبل نسخ الکلام وابو ہریرۃ قد کان حاضرا ذلک لقولہ صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واسلامہ کان قبل وفاتہ صلی اللہ علیہ وسلم بثلث سنین ونسخ الکلام کان بمکۃ فدل ذلک علی ان ما کان فی حدیث ذی الیدین من الکلام فی الصلوۃ مما لم ینسخ اذ کان متاخرا عن ذلک قیل لہ اما اسلام ابی ہریرۃ فکما ذکرت واما نسخ الکلام فکان فی المدینۃ لروایۃ زید بن ارقم فیقول کنا نتکلم فی الصلوۃ حتی نزلت وقوموا للہ قنتین فامرنا بالسکوت اقول حدیث زید بن ارقم صححہ الترمذی کما سیاتی واخرجہ البخاری فی صحیحہ وصحبۃ زید لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انما کان بالمدینۃ واما قول ابی ہریرۃ صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فمعناہ صلی مع المسلمین لان ابا ہریرۃ لم یحضر تلک الصلوۃ لان ذا الیدین قتل یوم بدر مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم قد ذکرہ محمد بن اسحق فی شہداء بدر وہذا التاویل جائز فی اللغۃ کما فی حدیث نزال بن سبرۃ قال لنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحدیث وہو لم یر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یرید بذلک قال لنا قومنا وقال طاؤس قدم علینا معاذ بن جبل فلم یاخذ من الخضروات شیئا وہو لم یدرک معاذا لانہ لم یولد حین قدم معاذ الیمن فکان معناہ قدم بلدنا وقال الحسن خطبنا عتبۃ بن غزوان یرید خطبتہ بالبصرۃ والحسن لم یکن بالبصرۃ لان قدومہ لہا انما کان قبل صفین بعام فانتفی بما ذکرنا ان یکون قولہ صلی اللہ علیہ وسلم فی حدیث ذی الیدین ما یدل علی ان ما کان من ذلک بعد نسخ الکلام والکلام لاصلاح الصلوۃ لم ینسخ انتہی مختصرا ویمکن ان یؤول ما فی صحیح مسلم من قول ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال بینا انا اصلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوۃ الظہر سلم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بین الرکعتین فقام رجل من بنی سلیم واقتص الحدیث بان معناہ بینا صاحبی یصلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لروایات نقلہا الطحاوی وبہ اندفع اشکال صاحب البحر ومن تبعہ وایضا علم مما ذکرنا ان ذا الیدین وذا الشمالین واحد ولا شک ان ذا الیدین اسمہ الخرباق وان کان القسطلانی ادعی ان ذا الشمالین غیر ذی الیدین الا ان النووی فصل فقال ان ذا الیدین غیر الشمالین المقتول ببدر بدلیل حضور ابی ہریرۃ وان المتکلم رجل من بنی سلیم کما ذکر مسلم فی صحیحہ فذو الیدین الذی شہد السہو سلمی وذو الیدین المقتول ببدر خزاعی وقد یمکن ان یکون خلاف ذلک ... [illegible] ... لکن المقتول ببدر غیر المذکور فی حدیث السہو وہذا قول الحذاق من اہل الحدیث والفقہ انتہی قول الطحاوی

عارضۃ الاحوذی

صلی اللہ علیہ وسلم فاستفتت لہا ام سلمۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تنتظر عدد اللیالی والایام التی کانت تحیضہن من الشہر قبل ان یصیبہا الذی اصابہا فلتترک الصلوۃ قدر ذلک من الشہر فاذا بلغت ذلک فلتغتسل ثم لتستثفر بثوب او تستذفر بثوب ثم لتصلی رواہ مالک وترکہ مسلم والبخاری لعلہ معلولۃ عندنا قد دخلوا مثلہا والحمد للہ واما حدیث عدی ابن ثابت عن ابیہ عن جدہ فانہ لا یصح لانہ مجہول ولا یعلم من جدہ ویختلف فیہ قد رواہ ابو الیقظان عن عدی ابن ثابت

شرح سراج احمد

د سهو بعد ان عليه بقية من الصلوة فعليه ان يستقبلها وہر کہ سخن کرد در پس امام درحالیکہ او می دانست کہ بر من بقیہ از نماز است پس
ہست برین کس اینکہ باز اعادہ کند آن نماز را واحتج بان الفرائض کانت تزاد وتنقص علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم وحجت گرفتہ
است امام احمد باینکه تحقیق فرائض بودند کہ زیادہ می شدند وکم میشدند بر زمان آنحضرت فانه انکلوذو الیدین وھو علی یقین من صلاته
انها تمت پس سخن این نیست کہ کلام کرد ذوالیدین وحال آنکہ او بر یقینی بود از نماز وی کہ آن گشتہ است نماز وی ولیس هكذا الیوم لیس
لاحد ان یتکلم ونیست اینچنین امروز نیست مرہیچکس را اینکه سخن کند علی معنی ماتکلم ذوالیدین بر معنی آنچه کہ سخن کردہ ذوالیدین
لان الفرائض الیوم لایزاد فیها ولا ینقص زیرا کہ فرائض امروز نیستند کہ زیادہ کردہ شود در انها و نہ نقصان کردہ شود در انها قال احمد
نحو هذا من الکلام گفت امام احمد مانند این را از کلام وقال اسحق نحو قول احمد فی هذا الباب وگفت اسحق مانند قول امام احمد
درین باب بدانکه بعضی احادیث سهو را ایراد میکنند از جهت کثرت فوائد دران اخرج الطبرانی عن ابن مسعود وخثیمة فی جزءہ عن ابن عمر
لیس فی صلوة الخوف سهو اخرج الدیلمی فی الفردوس عن ابی هریرة سجدتا السهو بعد التسلیم وفیهما التشهد وسلام اخرج ابن ابی شیبة عن عمر
رضی الله عنه قال تناد الصلوة یعنی من السهو **باب ماجاء فی الصلوة فی النعال** باب ہست دربیان آنچه آمدہ است در گذاردن
نماز در کفشہا حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن ابراهیم عن سعید بن یزید ابی مسلمة قال قلت لانس بن مالك اكان
رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی فی نعلیه گفت سعید گفتم مر انس را آیا بود آنحضرت کہ میگذارد نماز را در کفشہا یعنی کفشہا در پا
کردہ نماز گذارد قال نعم گفت انس بن مالك آری گذاردہ است آنحضرت نماز را کفشہا در پا کردہ وفی الباب عن عبد الله
ابن مسعود اخرجہ الطبرانی والحاکم بلفظ ان جبرئیل اخبرنی ان فی احدهما قذرا فخلعتها لذلك فلا تخلعوا نعالکم وعبد الله بن ابی حبیبة
وعبد الله بن عمرو بن العاص وعمرو بن حریث وشداد بن اوس اخرجه ابوداود والحاکم والبیهقی بلفظ خالفوا الیهود فانهم
لایصلون فی نعالهم ولاخفافهم واوس الثقفی وابی هریرة اخرجه ابوداود وابن حبان والحاکم والبیهقی بلفظ اذا صلی احدکم فخلع
نعلیه فلا یؤذ بهما احدا لیجعلهما بین رجلیه او لیصلی فیهما واخرج عبد الرزاق عنه ایضا بلفظ رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم
یصلی حافیا ومتنعلا وراینه ینفتل عن یمینه وعن شماله وعطاء رجل من بنی شیبة ودرین باب حدیثی ہست از عطاء
کہ مردی بود از قبیلہ شیبہ ودرین باب از دیگر صحابہ نیز حدیثی مروی گشتہ است چنانکہ خطیب از ابن عباس وابوداؤد
وعبد الرزاق وطبرانی واحمد وعبد بن حمید ودارمی وابن خزیمه وابن حبان وحاکم وبیہقی از ابی سعید خدری و
دیلمی از ابن عمر وعبد الرزاق از عبد الله بن الشخیر ومحمد بن عباد بن جعفر بعبارات مختلفہ والفاظ متباینہ روایت کردہ اند
قال ابوعیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم ونزد امام ما ابی حنیفه نیز در
کفشہا نماز گذاردن رواست اگر بقاذورات ملوث نباشند **باب ماجاء فی القنوت فی صلوة الفجر**
باب ہست دربیان آنچه آمدہ است در ذکر خواندن دعای قنوت در نماز فجر حدثنا قتیبة ومحمد بن المثنی
قالا نا محمد بن جعفر عن شعبة عن عمرو بن مرة عن ابن ابی لیلی عن البراء بن عازب ان النبی صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

من الحذاق وجعل الحاضر فی السهو والمقتول بدر فیکون الکلام منسوخا **قوله** وهو علی یقین من صلاته الخ
فیه انه لوکان علی هذا الیقین لما سأل فاوجه الشك بقوله اقصرت الصلوة ام نسیت **باب ماجاء فی القنوت فی صلوة الفجر**

عارضة الاحوذی

عن ابیه عن علی وعمار مولی بنی هاشم عن ابن عباس وقد قال احمد ابن حنبل فی کتاب العلل کان عبد الرحمن ابن مهدی یترك حدیث ابی الیقظان عثمن بن عمیر ویقال اسمه عثمن بن قیس والله اعلم وکان یحیی بن معین لایحدث عنه وکان شعبة لا یرضاه روی عن انس وزید ابن وهب وابی وائل وعدی فاستمنت صحته لهذا ولنا حدیث عمران بن طلحة عن حمنة ففی الطریق عبد الله بن عقیل وقد تقدم القول فیه فاول باب من الکتاب لکن معناه صحیح فی بعض الوجوه ومن بعض الطرق روی ابوداؤد قال حدثنا ابن معاذ

الترجمة

شرح سراج احمد

كان يقنت في صلوة الفجر و در بعضی بجای لفظ فجر لفظ صبح واقع شده والمغرب یعنی ثابت ست که آنحضرت بود که قنوت میخواند در نماز فجر و مغرب و در بعضی احادیث آمده که آنحضرت یک ماه دعای قنوت خواند پی درپی هر روز در ظهر و عصر و مغرب و عشا و صبح چون سمع الله لمن حمده میگفت از رکعت دوم و دعای بد میکرد بر چند قبیله از بنی سلیم که رعل و ذکوان و عصیه بودند و مقتدیان آمین میگفتند بدانکه قنوت بمعنی طاعت و سکوت و قیام در صلوة آید و مراد اینجا دعای مخصوص ست و از بعضی مشائخ و از امام احمد نیز روایت کرده اند که دعای قنوت در صبح دغیر آن معین نیست و گویند که تعیین دعا مزیل رقت قلب و مورث سامت ست و اکثر بر توقیت و تعیین اند مبادا بر زبان چیزی رود که شابه کلام ناس بود و نماز بدان فاسد گردد و این خلاف در جای معقول ست که تعیین و توقیت در شرع وارد نشده است نه در جای که وارد شده خواه بطریق وجوب و یا استحباب و در محیط و ذخیره از ان اللهم انا نستعينك و اللهم اهدنا را استثنا نموده است و در مذهب حنفیه موقت در قنوت اللهم انا نستعينك ست و گویند که صحابه اتفاق دارند بر آن و اولی آنست که اللهم اهدنا فيمن هديت نیز با وی خواند و شمنی از ابی اللیث اللهم اغفرلي سه بار نیز آورده و بعضی گفته اند ربنا آتنا في الدنيا حسنة و في الآخرة حسنة وقنا عذاب النار نیز بخواند و گفته اند که هر که دعای قنوت نداند اللهم اغفرلي و ربنا آتنا بخواند كذا في شرح ابن الهمام و نزد شافعی اکتفا کنند باللهم اهدنا و اللهم انا نستعينك را دعای قنوت شمارند و گویند که روایت آن در صحیحین و سنن معروف نیست و لیکن علمای ما اثبات کرده اند آن را بطریق صحیحه از طبرانی و غیره و شیخ ابن الهمام از ابی داود آورده اند که در اثنای آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم دعا میکرد بر مضر آمد جبرئیل و او را اشارت بسکوت کرد و گفت یا محمد حق تعالی ترا برای هلاکت خلق نفرستاده ترا رحمة للعالمين فرستاده است هر کرا وی تعالی لعنت کرده است و ارادت او بهلاکت وی رفته خواهد کرد بعد از ان تعلیم کرد جبرئیل آنحضرت را اللهم انا نستعينك الخ و شیخ جلال الدین سیوطی از شافعیه در عمل اليوم والليلة این را آورده با اختلاف الفاظ فی الجملة که در روایات آمده است و اختلافاتی که علما را در قنوت ست که خواندن پیش از رکوع ست یا بعد از رکوع و خواندن قنوت مخصوص ست بوتر یا در نماز فجر و جز آن نیز آمده و خواندن قنوت در وتر دائم ست یا مخصوص ست بنصف اخیر رمضان و این بیان حاصل ترجمه مشکوة ست و في الباب عن علي بن ابي طالب اخرجه ابن ابي شيبة عن ابي عبد الرحمن السلمي ان عليا كبر حين قنت في الفجر وكبر حين ركع وانس بن مالك قال قنت رسول الله صلى الله عليه وسلم شهرا في صلوة الصبح يدعو على احياء من احياء العرب عصية وذكوان ورعل ولحيان وكلهم من بني سليم اخرجه عبد الرزاق والخطيب في المتفق والمفترق وزاد ثم تركه وابي هريرة اخرجه عبد الرزاق واخرج ابن النجار عنه انه قنت في صلوة العشاء وابن عباس اخرجه ابو داود وخفاف

شرح ابی الطیب

قوله كان يقنت في صلوة الصبح والمغرب المراد بالقنوت الدعاء وفي الباب التالي ما يدل على نسخه **قوله** خفاف بن ايماء بفتح الخاء المعجمة وفائين وايما بكسر الهمزة ومثناة من تحت مصروف ممدود وفيه فتح الهمزة مع

قوت المغتذی

وخفاف بضم الخاء المعجمة وفائين

عارضة الاحوذی

حدثنا ابي حدثنا شعبة عن عبد الرحمن ابن القسم عن ابيه عن عائشة قالت استحيضت امرأة على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فأمرت ان تؤخر الظهر وتعجل العصر وتغتسل لهما غسلا وان تؤخر المغرب وتعجل العشاء وتغتسل لهما غسلا وتغتسل لصلوة الصبح غسلا فقلت لعبد الرحمن عن النبي صلى الله عليه وسلم فقال لا احدثك عن النبي صلى الله عليه وسلم فهؤلاء كلهم عدول وقول عائشة على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فامرت نص في انه عن النبي صلى الله عليه وسلم لكن عبد الرحمن بن القسم اراد ان ينقل

شرح سراج احمد

این ایماء ابن رخصۃ الغفاری خفاف بضم خای معجمہ و تخفیف فا و ایما بفتح ہمزہ و مدو رخصۃ بفتح را و سکون مہملہ و فتح ضاد معجمہ قال ابو عیسی حدیث البراء حدیث حسن صحیح واختلف اہل العلم فی القنوت فی صلوٰۃ الفجر و اختلاف کردہ اند اہل علم در خواندن دعای قنوت در نماز فجر فرای بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و غیرہم القنوت فی صلوٰۃ الفجر وہو قول الشافعی وقال احمد واسحق لا یقنت فی الفجر الا عند نازلۃ تنزل بالمسلمین وگفت امام احمد واسحق و قنوت خواندہ نشود در نماز فجر مگر نزد فرود آمدن مصیبت و فتنہ و غیرہ کہ فرود آید بمسلمانان فاذا نزلت نازلۃ فللامام ان یدعو لجیوش المسلمین پس چون فرود آید چیزی فرود آمدن بلیہ و فتنہ پس ہست مر امام را اینکہ دعا کند برای لشکر مسلمانان **باب ما جاء فی ترک القنوت** بابست در بیان آنچہ آمدہ است در ترک کردن دعای قنوت حدثنا احمد بن منیع نا یزید بن ہارون عن ابی مالک الاشجعی سعد بن طارق بن اشیم الکوفی ثقہ از رابعہ بود قال قلت لابی گفت ابو مالک گفتم پدر خود را کہ طارق بن اشیم بود یا ابت انک قد صلیت خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر و عمر و عثمن و علی بن ابی طالب ہہنا بالکوفۃ ای پدر من بدرستیکہ تو گذاردی نماز را در پس آنحضرت و خلفای اربعہ و در پس علی مرتضی در ینجا در کوفہ نحوا من خمس سنین قریب پنج سال اکانوا یقنتون آیا بودند ایشان کہ دعای قنوت میخواندند در نماز صبح و جز آن از نمازہای پنجگانہ چنانچہ حالا می خوانند بعضی مردم قال ای بنی محدث گفت پدر من ای پسرک من اینکہ میخوانند و مواظبت بر آن می نمایند بدعتست نو پدید آمدہ در دین و خواندن آنحضرت نبود جز یکماہ کہ در وقت صبح خواندہ بعد ازان ترک کردہ و این حدیث اول دلیل ست بر مذہب حنفیہ و شیخ ابن حجر در شرح خود میگوید کہ جواب دادہ اند ازین حدیث ائمۂ ما کہ آن کسانیکہ احادیث قنوت در وقت صبح آوردہ اند و اثبات آن کردہ اند علما اند بسیار و واجب ست تقدیم ایشان بر خبر کسانیکہ نفی کردہ اند و میگویند حدیثی کہ ابن مسعود روایت کردہ کہ قنوت نخواند آنحضرت

شرح ابی الطیب

القصر و رحضۃ بفتح الراء والحاء المہملۃ والضاد المعجمۃ **باب** ما جاء فی ترک القنوت **قولہ** عن ابی مالک الاشجعی فی التقریب والدہ صحابی واسمہ سعد بن طارق بن الاشیم علی وزن الاحمر **قولہ** وابی بکر و عمر و عثمن ای بالمدینۃ کثیرا **قولہ** و علی بن ابی طالب ہہنا ای صلیت خلف علی ہہنا بالکوفۃ فہما ظرفان متعلقان بصلیت خلف علی المحذوف **قولہ** نحوا من خمس سنین ای مدۃ مجموع ایام ملازمۃ الجمیع والظاہر واللہ اعلم انہ اراد مدۃ خلافۃ علی کرم اللہ وجہہ **قولہ** ای بنی محدث یعنی لکونہ منسوخا عندہ والا فلا شک انہ قد ثبت عنہ صلی اللہ علیہ وسلم مدۃ ویمکن علی بعد انہ لم یطلع علیہ فحکم بحسب اطلاعہ واللہ اعلم

قوت المغتذی

ابن ایماء بکسر الہمزۃ ومثناۃ من تحت ومد ومصروف وفیہ ایضا فتح الہمزۃ مع القصر ابن رحضۃ بفتح الراء والحاء المہملۃ والضاد المعجمۃ لہ ولابیہ صحبۃ صلیت خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زاد الطبرانی المغرب

عارضۃ الاحوذی

الحدیث علی اصلہ غریبہ فیہ احدی عشرۃ لفظۃ الاولی حائض ہی فاعل من حاض ای سال یقال حاض السیل اذا فاض وانشد المبرد لعمارۃ ابن عقیل اجالت حصاہن الدوادی وحیضت علیہن حیضات السیول الطوائم یقال حاضت المراۃ وتحیضت ودرست وعرکت وطمثت تحیض حیضا ومحاضا ومحیضا اذا سال منہا الدم فی اوقات معلومۃ فاذا سال فی غیر اوقات معلومۃ ومن غیر عرق الحیض قیل استحیضت قلت تحقیقہ انہ فعل بہا الحیض وکلاہما مفعول بہا الحیض والاستحاضۃ الا ان الاول ما کان

بقیہ صفحہ ۳۹۵

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

در صبح نمازی ضعیف ست و همچنین آنچه روایت کرده شده از ابن عباس که گفت بدعت ست و همچنین روایت کرده شده از
ام سلمه که آنحضرت نهی کرد از قنوت این احادیث همه ضعیف اند و این کلام خالی از تکلفی نیست حدثنا صالح بن عبد الله نا
ابو عوانة عن ابی مالك الاشجعی بهذا الاسناد نحوه بمعناه یعنی حدیث قنوت باین طریق موافق حدیث اول مروی گشته است
در الفاظ و معنی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اکثر اهل العلم وقال سفیان الثوری ان قنت
فی الفجر فحسن وگفت سفین ثوری اگر قنوت خواند کسی در نماز فجر پس نیک ست وان لم یقنت فحسن واگر قنوت نخواند در فجر
پس آن نیز نیک ست واختار ان لا یقنت واختیار کرده سفیان اینکه قنوت نخواند ولم یر ابن المبارك القنوت فی الفجر
واعتقاد نکرده عبد الله بن المبارک خواندن قنوت را در نماز فجر قال ابو عیسی و ابو مالك الاشجعی اسمه سعد بن طارق
ابن اشیم **باب** ما جاء فی الرجل یعطس فی الصلوة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق مردی که عطسه کند در
نماز حدثنا قتیبة نا رفاعة بن یحیی بن عبد الله بن رفاعة بن رافع الزرقی امام مسجد زریق صدوق از ثامنه بود عن
عم ابیه معاذ بن رفاعة رفاعه روایت میکند از عم پدر خود که معاذ بن رفاعه نام داشت ابو رفاعه بن رافع الانصاری الزرقی
المدنی صدوق از رابعه بود عن ابیه رفاعه بن رافع بن مالك بن العجلان ابو معاذ الانصاری از اهل بدر بود در خلافت معاویه
وفات یافت قال صلیت خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت رفاعه نماز گذاردم در پس آنحضرت فعطست پس
عطسه کردم فقلت الحمد لله حمدا کثیرا طیبا مبارکا فیه مبارکا علیه پس گفتم ثنا مر خدای را ثنای بسیار پاک برکت کرده شده در ذات آن
ثنا برکت کرده شده مر ثنا گوینده را بر آن ثنا در جزای آن کما یحب ربنا ویرضی چنانکه دوست میدارد پروردگار ما حمد را و خشنود است
از آن حمد و از گوینده آن فلما صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم انصرف پس هرگاه نماز گذارد آنحضرت برگشت فقال من المتکلم فی الصلوة
پس گفت و پرسید چه کس بود سخن کننده در نماز فلم یتکلم احد پس سخن نکرد هیچکس و جواب نداد هیچ یکی از ترس آنکه موجب زجر و عتاب نگردد
ثم قالها الثانیة من المتکلم فی الصلوة پس گفت آنحضرت همین کلمه را در بار دوم چه کس بود سخن کننده در نماز فلم یتکلم احد ثم
قالها الثالثة من المتکلم فی الصلوة فقال رفاعة بن رافع بن عفراء انا یا رسول الله پس چون ضرورت شد که جواب آنحضرت

شرح ابی الطیب

قوله سفین الثوری لم یذکره من حیث انه عمل بالحدیث بل ذکر مذهبه لمناسبة المقام **باب**
ما جاء فی الرجل یعطس فی الصلوة **قوله** صلیت خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم قال السیوطی زاد
الطبرانی فی المغرب انتهی فی هذه الزیادة ان ثبتت ترد علی التاویل الذی نقله المصنف من بعض العلماء علی ان المعتاد فی
الصلوة جماعة هو الفرض لا النفل **قوله** فعطست بفتح الطاء ویکسر **قوله** طیبا ای خالصا **قوله** مبارکا
فیه مبارکا علیه الضمیران للحمد ففی الاول البرکة بمعنی الزائد من نفس الحمد ای المستلزم لزیادة ثوابه وفی الثانی من الخارج
لتعدیتها بعلی للدلالة علی معنی الافاضة ای علی الحمد ثم علی قائله من الله تعالی والمقصود ان البرکة تحیطه من کل جانب،

قوت المغتذی

قال من المتکلم فی الصلوة زاد الطبرانی وددت انی غرضت عدة من مالی
وانی لم اشهد مع رسول الله صلی الله علیه وسلم حین قال این المتکلم

عارضة الاحوذی

معتادا نسب الیها
وهذا الثانی لما کان
نادرا وکان منسوبا
الی الشیطان حسب
ما روی عن النبی
صلی الله علیه وسلم
انه قال انها رکضة
من الشیطان قیل
منه استحیضت
وقیل مستحاضة
وهم وتنبیه قال
ابن غرفة الحیض
والحیض اجتماع الدم
الی ذلك المکان وبه
سمی الحوض لاجتماع
الماء فیه ولیس کما
زعم انما هو سیلان
الدم وانما سمی
الحوض حوضا
لسیلان الماء فیه
وقد قلب القوس
رکوته فافهم الثانی
مستحاضة وقد
بیناه والحائض
ثمانیة اسماء هو الاول
الثانی عارك الثالث
فارك الرابع طامس
الخامس دارس

بقیہ صفحہ ۳۹۶

شرح سراج احمد

باید دادگفت رفاعہ من بودم متکلم یارسول اللہ قال کیف قلت گفت آنحضرت بچہ کیفیت گفتی تو قال قلت الحمد للہ حمدا کثیرا طیبا مبارکا فیہ مبارکا علیہ کما یحب ربنا ویرضی فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم والذی نفسی بیدہ پس فرمود آنحضرت سوگند آن خدائی کہ بقای من در دست قدرت اوست لقد ابتدرھا بضعۃ وثلثون ملکا ہر آئینہ تحقیق شتابی کردند درپیش آمدن باین کلمات وبرداشتن آنہارا بمصعد قبول سی وچند فرشتہ ایہم یصعد بھا کہ کدام یکی ازانہا بمہ دارد آن کلمات را این حدیث دلالت دارد برآنکہ عاطس درصلوٰۃ اگر حمد گوید اگرچہ بلند گوید نماز فاسد نگردد وشیخ ابن الہمام گفتہ اگر درنفس خود بگوید ولب نجنباند فاسد نمیگردد نماز واگرلب بجنباند نماز فاسد گردد مگر این حدیث وقتی وارد شدہ کہ مباح بود تکلم درصلوٰۃ وفی الباب عن انس بن مالک ووائل ابن حجر وعامر بن ربیعۃ قال ابو عیسی حدیث رفاعۃ حدیث حسن وکان ھذا الحدیث عند بعض اھل العلم انہ فی التطوع وگویا کہ این حدیث نزد بعضی اہل علم ست کہ آن درنماز نفل ست لان غیر واحد من التابعین قالوا زیراکہ بسیار کس از تابعین گفتہ اند اذا عطس الرجل فی الصلوٰۃ المکتوبۃ انما یحمد اللہ فی نفسہ چون عطسہ کند آدمی درنماز جز این نیست کہ حمد گوید خدای را دردل خود ولم یوسعوا باکثر من ذلک وفراخی نکردہ اند زیادہ از حمد **باب** فی نسخ الکلام فی الصلوٰۃ باب ست دربیان منسوخ شدن کلام درحال نماز حدثنا احمد بن منیع نا ھشیم انا اسمعیل بن ابی خالد عن الحارث بن شبیل عن ابی عمرو الشیبانی عن زید بن ارقم خالد بن زید بن قیس بن النعمان ابو عمرو الانصاری الخزرجی صحابی ست حاضر شد ہمراہ آنحضرت درہفدہ غزوہ واز خواص علی مرتضی بود قال کنا نتکلم خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الصلوٰۃ گفت زید بن ارقم بودیم ماکہ سخن میکردیم درپس آنحضرت درنماز یکلم الرجل منا صاحبہ الی جنبہ سخن میکرد آدمی ازما بصاحب خود کہ بسوی پہلوی وی می بود حتی نزلت تا آنکہ فرود آمد این آیہ وقوموا للہ قنتین وقائم شوید برای خدا درحالیکہ خاموش باشید وسخن نکنید درنماز قال فامرنا بالسکوت ونھینا عن الکلام گفت زید بن ارقم پس امر کردہ شدیم ما پس از نزول این آیہ بخاموش ماندن درنماز ومنع

شرح ابی الطیب

قولہ لقد ابتدرھا ای تسارع الی ھذہ الکلمات وتسابق الیھا **قولہ** بضعۃ وثلثون بکسر الباء وفتحھا ما بین الواحد والعشرۃ او الثلث الی التسع **قولہ** ایھم یصعد بھا قال الطیبی جملۃ ایھم یصعد سدت مسد مفعولی ینتظرون المحذوف علی التعلیق انتھی یعنی یصعد بھا الی محل العرض فی جناب القدس لما راوا علیھا من اثار القبول والنما **باب** ما جاء فی نسخ الکلام فی الصلوٰۃ **قولہ** عن الحارث بن شبیل بضم الشین المعجمۃ وفتح الموحدۃ اخرہ لام بعد المثناۃ التحتیۃ الساکنۃ **قولہ** فامرنا بالسکوت ونھینا عن الکلام ظاھرہ ان المراد بالقنوت السکوت وبالقیام الصلوٰۃ قال القسطلانی قانتین ای ساکتین لان لفظ الراوی یشعر بہ فحملہ علیہ اولی لانہ الشاھد للوحی والتنزیل وقیل المراد بالقنوت الذکر لکنھم لما امروا بالذکر انقطعوا عن الکلام وقال ابن دقیق العید قولہ نھینا عن الکلام یقتضی ان یکون کل ما یسمی کلاما فھو منھی عنہ حملا للفظ علی عمومہ ویحتمل ان یکون اللام للعھد الراجع الی قولہ یکلم الرجل منا صاحبہ وظاھرہ ان نسخ الکلام فی الصلوٰۃ وقع فی المدینۃ الشریفۃ ثم قولہ نھینا عن الکلام تفسیر للسکوت واللہ اعلم

قوت المغتذی

عطس بفتح الطاء عن الحارث بن شبیل لیس لہ فی الکتب الا ھذا الحدیث

عارضۃ الاحوذی

السادس کاتو السابع ضاحک الثامن طامث وقد بینا ذلک فی کتاب الاحکام الثلث الاقراء قال ابو عبید الاصل فی التصریح الوقت فقیل للحیض قروء وللطھر قروء لانھما یرجعان الی وقت معلوم ولیس کما زعم بل القرء اجتماع الدم فانہ من قرأت ای اجتمعت فالقرء اجتماع الدم والحیض سیلانہ بید انہ سمی الحیض قرءً مجازا لانہ یظھر فیہ القرء الذی ھو اجتماع الدم فالقرء فی القرء حقیقۃ وھو فی الحیض مجاز وقد قال ابو بکر بن الانباری جمع الحقیقۃ قروء کقولہ تعالی و

شرح سراج احمد

کردہ شدیم ما از سخن کردن وفی الباب عن ابن مسعود اخرجہ الشیخان وابو داود ومعٰویۃ بن الحکم اخرجہ مسلم قال ابو عیسی
حدیث زید بن ارقم حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اکثر اهل العلم قالوا اذا تکلم الرجل عامدا فی الصلوۃ او
ناسیا اعاد الصلوۃ گفتہ اہل علم چون سخن کرد مردی بقصد در نماز یا بفراموشی اعادہ کند نماز را وھو قول سفیان الثوری
وابن المبارک وقال بعضھم اذا تکلم عامدا فی الصلوۃ اعاد الصلوۃ وگفتہ اند بعضی علما چون سخن کرد قصداً در نماز اعادہ
نماز کند وان کان ناسیا او جاھلا اجزأہ واگر باشد کہ سخن کردہ بفراموشی یا بنادانی کافی باشد مر او را وتباہی نماز نمیگردد
وبہ یقول الشافعی وبہ آن قائل ست امام شافعی ودر اختلاف الائمہ نوشتہ است اذا تکلم فی صلاتہ او سلم ناسیا او جاھلا بالتحریم
او سبق لسانہ ولم یطل لم تبطل عند الثلثۃ وقال ابو حنیفۃ تبطل بالکلام ناسیا الا بالسلام وان طال فالاصح عند الشافعی البطلان
وعن مالک ان کلام العامد ان کان لمصلحۃ الصلوۃ فلا تبطلھا کاعلام الامام بسھوہ ان لم یتنبہ الا بالکلام وعن الاوزاعی ان کان
کلام العامد مما فیہ مصلحۃ وان لم تکن عائدۃ الی الصلوۃ کانشاد ضالۃ وتحذیر ضریر لا تبطل صلاتہ واتفقوا علی بطلان الصلوۃ بالاکل
وکذا بالشرب الا عند احمد فی النافلۃ **باب** ماجاء فی الصلوۃ عند التوبۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق نماز گزاردن
نزدیک توبہ حدثنا قتیبۃ نا ابو عوانۃ عن عثمن بن المغیرۃ عن علی بن ربیعۃ عن اسماء بن الحکم الفزاری قال سمعت
علیا گفت اسماء شنیدم علی مرتضی را یقول کہ میفرمود انی کنت رجلا اذا سمعت من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حدیثا
نفعنی اللہ منہ بما شاء ان ینفعنی بہ بدرستیکہ من بودم مردی کہ چون می شنیدم از آنحضرت حدیثی نفع وفائدہ می رسانید مرا حق تعالی از آن
حدیث آن مقدار کہ میخواست حق تعالی اینکہ نفع دہد مرا بآن واذا حدثنی رجل من اصحابہ استحلفتہ وچون حدیث میکرد مرا مردی از یاران
آنحضرت از آنحضرت سوگند میدادم آن صحابی را کہ تو شنیدی این را از آنحضرت یا از نزد خود نمی گوئی فاذا حلف لی صدقتہ پس وقتیکہ سوگند
میخورد صحابی برای من تصدیق میکردم او را وانہ حدثنی ابو بکر وصدق ابو بکر وبدرستیکہ شان اینست کہ حدیث کرد مرا ابو بکر صدیق وراست
گفت ابو بکر در حدیث کردن از آنحضرت قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول گفت ابو بکر شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود ما من رجل یذنب
ذنبا ثم یقوم نیست ہیچ مردی کہ گناہ کند گناہی پس برخاست از آن گناہ وبگذارد او را از جہت خوف حق تعالی وپشیمانی بر فعل خود
چنانچہ ملا علی قاری در شرح حصن حصین ہمین طور تفسیر نمودہ است فیتطھر پس غسل کند وآن اکمل ست یا وضو کند چنانچہ در روایت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الصلوۃ عند التوبۃ **قولہ** نفعنی اللہ منہ بما شاء ای بالمبادرۃ الی العمل بہ حتی اعمل بہ وان
لحقہ نسخ قریبا کما روی فی العمل بالتصدق بین یدی النجوی **قولہ** واذا حدثنی رجل من اصحابہ ظاھرہ انہ لا یصدقہ
بلا حلف وھو مخالف لما علم من قبول خبر الواحد العدل بلا حلف فالظاھر ان مرادہ بذلک زیادۃ التوثیق بالخبر
والاطمینان بہ اذ الحاصل بخبر الواحد الظن وھو مما یقبل الضعف والشدۃ ومعنی صدقتہ ای علی وجہ الکمال
وان کان القبول الموجب للعمل حاصلا بدونہ **قولہ** صدق ابو بکر ای علمت صدقہ فی ذلک علی وجہ الکمال بلا حلف

قوت المغتذی

عن اسماء بن الحکم الفزاری قال العراقی لیس لہ فی الکتب الا ھذا الحدیث ولا اعلم روی
عنہ الا علی بن ربیعۃ قال البخاری لم یرو عنہ الا ھذا الحدیث وحدیث آخر لم یتابع علیہ

عارضۃ الاحوذی

المطلقات یتربصن
بانفسھن ثلثۃ
قروء وکقول الاعشی
لما ضاع فیھن قروء
نسائکا یعنی اطھارھن
ویجمع الجمار اقراء
کنتو ابہ صلی اللہ علیہ
وسلم دع الصلوۃ
ایام اقرائک الرابع
الکرسف وھو القطن
ولہ ستۃ اسماء الاول
القطن الثانی الکرسف
الثالث البرس الرابع
العطب الخامس
العلوط السادس
الخرفع وصفاتہ
ایضا کثیرۃ وانما
وصف لھا الکرسف
مع قلتہ عندھن
وترک الصوف مع
کثرتہ لحکمۃ لسالھا
الخامس قولہ تلجمی
کلمۃ غریبۃ لم یقع
الی تفسیرھا فی
کتاب وانما اخذتھا
استقراء قال الخلیل
اللجام معروف وانخذنا
من ھذا لکان معناہ

شرح سراج احمد

ابن السنی ست ثم یصلی پستر بگذارد دو رکعت را چنانکه روایت کرده ابن السنی و مسمی شده این نماز بصلوة توبه ثم یستغفر الله پس استغفار کند از حق تعالی برای آن گناه الا غفر الله له مگر که بیامرزد حق تعالی برای وی ثم قرأ هذه الآیة پستر خواند آنحضرت این آیه را والذین اذا فعلوا فاحشة و آن کسان که چون کردند کار بد را او ظلموا انفسهم یا ظلم کنند نفسهای خود را ذکروا الله یاد کنند خدای را الی اخر الآیة فاستغفروا لذنوبهم ومن یغفر الذنوب الا الله ولم یصروا علی ما فعلوا وهم یعلمون وفی الباب عن ابن مسعود اخرجه الطبرانی وابی الدرداء اخرجه الطبرانی وانس بن مالک اخرجه البیهقی فی شعب الایمان وابی امامة الباهلی اخرجه الطبرانی ومعاذ بن جبل وواثلة بن الاسقع وابی الیسر واسمه کعب بن عمرو ونام ابی الیسر کعب بن عمرو بود وقال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن لا نعرفه الا من هذا الوجه من حدیث عثمن بن المغیرة وروی عنه شعبة وغیر واحد فرفعوه و روایت کرده از عثمان بن مغیره شعبه و دیگر بسیار کس سوای شعبه پس مرفوع کرده اند همه ایشان این حدیث را مثل حدیث ابی عوانة مانند حدیث ابی عوانه ورواه سفین الثوری ومسعر فاوقفاه و روایت کرده آن حدیث را سفیان و مسعر پس موقوف روایت کرده اند هر دو آن حدیث را ولم یرفعاه الی النبی صلی الله علیه وسلم و مرفوع نکرده اند هر دو آن حدیث را بسوی آنحضرت وقد روی عن مسعر هذا الحدیث مرفوعا ایضا و تحقیق روایت کرده شده این حدیث از مسعر بروایت مرفوع نیز

باب ما جاء متی یؤمر الصبی بالصلوة باب ست در بیان آنچه آمده است که کدام وقت و زمان امر کرده شود کودک بگذاردن نماز حدثنا علی بن حجر انا حرملة بن عبد العزیز بن الربیع بن سبرة الجهنی سبرة بفتح سین مهمله و سکون موحده ابو سعید در تقریب ست لا باس به از ثامنه بود عن عمه عبد الملک بن الربیع بن سبرة ثقه گفته او را عجلی از سابعه بود عن ابیه ربیع بن سبرة بن معبد الجهنی المدنی ثقة از ثالثه بود عن جده سبرة بن معبد او ابن عوسجة او ثریه بفتح مثلثه و کسر را و تشدید تحتانیه جهنی صحابی ست و نخستین مشاهد وی خندق بود و او بود که فرود می آمد ذا المروه را و هم در آنجا وفات یافت در خلافت معاویه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم علموا الصبی بالصلوة فرمود آنحضرت بیاموزید کودک را نماز ابن سبع سنین که عمر هفت سال باشد واضربوه علیها ابن عشرة و بزنید کودک را بر گذاردن نماز چون عمر ده سال شود وفی الباب عن عبد الله بن عمرو بن العاص قال ابو عیسی حدیث سبرة بن معبد الجهنی حدیث حسن صحیح وعلیه العمل عند بعض اهل العلم وبه یقول احمد واسحق وقالا ما ترک الغلام بعد عشر من الصلوة فانه یعید و گفته اند احمد و اسحق ترک نکند کودک پس از ده سال نماز را و اگر ترک کند پس از ده سال پس بدرستیکه او اعاده کند نماز را قال ابو عیسی وسبرة هو ابن معبد الجهنی ویقال هو ابن عوسجة **باب ما جاء فی الرجل یحدث بعد التشهد** باب ست در بیان آنچه آمده است در حق مردی که

شرح ابی الطیب

باب ما جاء متی یؤمر الصبی بالصلوة قوله ابن سبع حال من الصبی وهکذا ابن عشر وقوله علیها ای لاجل الصلوة ای لاجل ان یاتی بالصلوة والجمهور علی انه ضرب تادیب فی حق الصبی ولا ضرب تکلیف وانما التکلیف بالبلوغ **باب ما جاء فی الرجل یحدث بعد التشهد**

قوت المغتذی

حدثنا حرملة بن عبد العزیز بن الربیع بن سبرة الجهنی عن عمه عبد الملک بن الربیع بن سبرة عن ابیه لیس للاربعة عند المصنف الا هذا الحدیث

عارضة الاحوذی

افتعل فعلا یمنع سیلانه و استرساله کما یمنع اللجام استرسال الدابة واعجب من هذا ان شیخنا ابا بکر محمد بن طرخان الترکی اخبرنا قال واللجمة کما یقال فوهة النهر وفیه نظر فان صح هذا فهو ماخوذ منه ویکن معناه شدی اللجمة وهی الفوهة التی ینثعر منها الدم وهو غریب بدیع السادس قوله وانما اثج ثجا والثج السیلان ومنه قوله ماء ثجاجا ای سیالا وفی الاثر افضل الحج العج والثج فالعج رفع الصوت بالتلبیة والثج اسالة دماء الهدی وقال الحسن فی صفة ابن عباس مثجا یعنی انه کان یصب القول صبا بالعلم فمعنی قولها انما اسیل سیلانا

اسماء الرجال

[illegible]

شرح سراج احمد

لی وضو کند خود را پیش از خواندن تشہد حدثنا احمد بن محمد نا ابن المبارک انا عبد الرحمن بن زیاد بن انعم ان عبد الرحمن بن رافع و بکر بن سوادۃ بن ثمامۃ الجذامی ابو ثمامۃ المصری ثقہ ثبت جلیل از ثالثہ بود در سنہ ست و مائۃ وفات کرد اخبراہ عن عبد اللہ ابن عمرو قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا احدث یعنی الرجل وقد جلس فی اٰخر صلاتہ قبل ان یسلم فقد جازت صلاتہ چون بی وضو کند خود را یعنی مردی مصلی و حال آنکہ تحقیق جلسہ کردہ بود در آخر نماز خود یعنی در قعدہ اخیرہ پیش از اینکہ سلام دہد و بیرون شود از نماز بسلام پس تحقیق روا گشت نماز او و ظرف متعلق ست باحدث، قال ابو عیسٰی ھذا حدیث لیس اسنادہ بالقوی وقد اضطربوا فی اسنادہ و تحقیق اضطراب کردند اہل علم در اسناد این حدیث وقد ذھب بعض اھل العلم الی ھذا و تحقیق رفتہ اند بعضی اہل علم بسوی این کہ کسیکہ حدث کند پس از تشہد جائز میشود نماز وی چراکہ خروج بصنع مصلی یافتہ شدہ است اگرچہ ترک لفظ سلام شدہ است قالوا اذا جلس مقدار التشھد و احدث قبل ان یسلم فقد تمت صلاتہ گفتہ اند اہل علم چون نشست مصلی مقدار تشہد و بی وضو کرد خود را پیش از اینکہ سلام دہد پس تحقیق تمام گشت نماز او وقال بعض اھل العلم اذا احدث قبل ان یتشھد او قبل ان یسلم اعاد الصلوۃ و گفتہ اند بعضی از اہل علم وقتیکہ بی وضو کند خود را پیش از اینکہ تشہد خواند یا پیش از اینکہ سلام دہد باز اعادہ کند نماز را وھو قول الشافعی وقال احمد اذا لم یتشھد و سلم اجزأہ و گفت امام احمد چون تشہد نخواند و سلام داد کفایت کند و بس است و القول النبی صلی اللہ علیہ وسلم و تحلیلھا التسلیم از جہت قول آنحضرت کہ فرمود کہ تحلیل صلوۃ سلام دادن ست چنانکہ تحریم آن تکبیر تحریمہ ست والتشھد اھون و تشہد خواندن اہون ست قام النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی اثنتین فمضی فی صلاتہ ولم یتشھد باستاد و برخاست آنحضرت از دو رکعت پس بگذشت در نماز خود و تشہد نخواند امام احمد ازین حدیث استدلال گرفتہ است کہ اگر ترک تشہد کند نماز روا گردد وقال اسحق بن ابراھیم اذا تشھد ولم یسلم اجزأہ و گفت اسحق بن ابراہیم چون تشہد بخواند و قعدہ نمود و سلام نداد بسندہ است او را و نماز او روا گردد واحتج بحدیث ابن مسعود حین علمہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم التشھد و استدلال گرفتہ است اسحق بن ابراہیم بحدیث عبد اللہ بن مسعود ہنگامیکہ بیاموخت آنحضرت او را تشہد فقال اذا فرغت من ھذا فقد قضیت ما علیک پس فرمود آنحضرت چون فارغ شوی تو ازین تشہد پس تحقیق تمام کردی آنچہ بر تو بود و نماز تو تمام گشت ازین حدیث استنباط نمود اسحق بن ابراہیم کہ سلام دادن ضروری نیست چون خروج بصنعہ یافتہ شود وقال ابو عیسٰی و عبد الرحمن بن زیاد ھو الافریقی وقد ضعفہ بعض اھل الحدیث و تحقیق تضعیف عبد الرحمن کردہ اند بعضی اہل حدیث منہم یحیی بن سعید القطان

شرح ابی الطیب

قولہ اذا احدث احد کو یفید تعمد الحدث ولھذا قالوا اذا سبقہ الحدث فی ھذہ الحالۃ یتوضأ ویبنی **قولہ** وقد اضطربوا فی اسنادہ قال المحدثون المضطرب ضعیف الا ان ھذا الحدیث لہ طرق ذکرھا الطحاوی وتعدد الطرق یبلغ الحدیث الضعیف الی حد الحسن وقال ابن الھمام وقول من یقول فی حدیث انہ لو یصح ان سلم لو یقدح لان الحجیۃ لا تتوقف علی الصحۃ بل الحسن کاف فاما مجتھد علم بالاختلاف فی صحۃ الحدیث وغلب علی رایہ صحتہ فھو صحیح بالنسبۃ الیہ اذ مجرد الاختلاف فی ذلک لا یمنع من الترجیح وثبوت الصحۃ انتھی اقول ودل ھذا الحدیث علی ان لفظ السلام لیس بفرض

قوت المغتذی

حدثنا احمد بن محمد ھو ابن موسٰی ابو العباس السمسار المروزی الملقب مردویہ

عارضۃ الاحوذی

ووجھہ ان یقول انما یتنجس الان ذلک من صفات الدم فنقلہا الی صاحب الدم کما تقدم فی باب التیمم من نقل الفعل من الشیٔ الی ما یجاورہ من محل او قرین الشایع الطست قال الاصمعی ھی مؤنثۃ تصغیرھا طسیسۃ وجمعھا طساوس و طسوس ومنہ جاء بالاثر املؤا الطسوس و خالفوا المجوس و فیھا ثلث لغات طست و طس و طسۃ عن بالطسۃ ویقال للاجانۃ طسۃ تشبیھا بالطست و الاصل فی الطست الطس الا انہم قلبوا احدی السینین تاء لاستثقال الجمع بین السینین وکذلک حین صغروا قالوا طسیسۃ

شرح سراج احمد

یحیی بن سعید القطان واحمد بن حنبل اند وقطان بفتح قاف وتشدید طای مهمله بصیغه مبالغه است

باب ما جاء اذا کان المطر فالصلوٰة فی الرحال باب ست در بیان انچه آمده است چون باشد باران پس گذاردن نماز در خانه است احتیاج برفتن مسجد نیست حدثنا ابو حفص عمرو بن علی نا ابو داود الطیالسی نا زهیر ابن معاویة عن ابی الزبیر عن جابر قال کنا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر گفت جابر بودیم ما همراه آنحضرت در سفری فاصابنا مطر پس رسید ما را بارانی که آب وگل در هر جا گشت فقال النبی صلی الله علیه وسلم من شاء فلیصل فی رحله پس فرمود آنحضرت هر که بخواهد پس گو که بگذارد نماز در منزل خود در تکلیف آمدن در آب وگل بجماعت مانکند وفی الباب عن ابن عمر بن الخطاب اخرجه عبد الرزاق وسمرة وابی الملیح عن ابیه اسامة بن عمیر وعبد الرحمن ابن سمرة اخرجه احمد وابن حبان بلفظ اذا مطرتم فصلوا فی رحالکم قال ابو عیسی حدیث جابر حدیث حسن صحیح وقد رخص اهل العلم فی القعود عن الجماعة والجمعة فی المطر والطین بتحقیق رخصت داده اند اهل علم در نشستن از نماز جماعت وحضور جمعه وتنها گذاردن از جهت بارش وگل وبه یقول احمد واسحق قال گفت مصنف سمعت ابا زرعة یقول روی عفان بن مسلم عن عمرو بن علی حدیثا وقال ابو زرعة لم نر بالبصرة احفظ من هؤلاء الثلثة وگفت ابو زرعه ندیده ام در بصره حافظ تر ازین سه کس علی بن المدینی وابن الشاذکونی وعمرو بن علی وابن بدل ست از ثلثه وابو الملیح بن اسامة اسمه عامر ویقال زید بن اسامة بن عمیر الهذلی

باب ما جاء فی التسبیح فی ادبار الصلوٰة حدثنا اسحق بن ابراهیم بن حبیب بن الشهید وعلی بن حجر قالا نا عتاب بن بشیر بفتح عین مهمله وتشدید شناة فوقیه ودر آخر موحده است وبشیر بفتح موحده وکسر شین منقوطه الجزری ابو الحسن او ابو سهل مولی بنی امیه صدوق بود خطا میکرد از ثانیه است در سنه تسعین وفات کرد عن خصیف عن مجاهد وعکرمة عن ابن عباس قال جاء الفقراء الی رسول الله صلی الله علیه وسلم آمدند فقیران بسوی آنحضرت ودر روایت بخاری ومسلم از ابی هریرة لفظ فقراء المهاجرین آمده فقالوا یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الاغنیاء یصلون کما نصلی پس گفتند ای پیغمبر خدا بدرستیکه دولتمندان ومالداران نماز میگذارند چنانکه ما گذاریم ویصومون کما نصوم وروزه میدارند چنانکه روزه میداریم ولهم اموال یعتقون ویتصدقون ومر ایشان را مالیست که آزاد میکنند بندگان را در راه خدا وتصدق میکنند بر فقراء ومر ایشان را فضل وزیادتیست بر ما وما ازان محروم ایم قال

شرح ابی الطیب

باب ما جاء اذا کان المطر فالصلوٰة فی الرحال **قوله** فلیصل فی رحله الرحل المنزل سواء کان من حجر او مدر او خشب او شعر او صوف او وبر او غیرها وجمعه الرحال وفی صحیح مسلم عن نافع ان ابن عمر اذن بالصلوٰة فی لیلة ذات برد وریح قال الا صلوا فی الرحال ثم قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یامر المؤذن اذا کانت لیلة باردة ذات مطر یقول الا صلوا فی الرحال ثم فی روایة عن ابن عباس انه قال لمؤذنه فی یوم مطیر اذا قلت اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا رسول الله فلا تقل حی علی الصلوٰة قل صلوا فی بیوتکم فلما استنکروا علیه قال انه فعل ذا من هو خیر منی

باب ما جاء فی التسبیح فی ادبار الصلوٰة **قوله** جاء الفقراء ای المهاجرون کما فی الصحیحین وهم من ارباب الصفة وغیرهم **قوله** ولهم اموال یعتقون ویتصدقون ای بها لیحصل الربط بالموصوف

عارضة الاحوذی

وکذلک قالوا طساس وطسوس ولو جمعوا علی الواحد لقالوا طسات الثانی العصفر وهو نبت احمر معروف شبه الدم التاسع قوله مرکن قال الخلیل هو شبه تور من ادم یستعمل للماء العاشر تستثفر قال الهروی هو ان تشد فرجها بخرقة عریضة توثق طرفیها فی حجب تشده فی وسطها بعد ان تحتشی کرسفا فیمنع ذلک الدم قلت ماخوذ من ثفر الدابة تشده کما تشد الثفر تحت الذنب ویحتمل ان یکون ماخوذ من الثفر وهو الفرج وان کان اصله للسباع فانه یستعار والله اعلم الحادی عشر الروایة الاخری تستذفر بالذال

الترجمة ۱۵۰ — اجازت دیکر بارہ نمود بارش پس بگذارید نماز در منزلهای خود

شرح سراج احمد

وَاِذَا صَلَّيْتُمْ فَقُوْلُوْا پس ہرگاہ کہ نماز گزاریدپس بگوئید سبحان اللہ ثلثا وثلثین مرۃ والحمد للہ ثلثا وثلثین مرۃ

تسبیح وتحمید راسی وسہ بار واللہ اکبر اربعا وثلثین مرۃ وتکبیر راسی وچہار مرتبہ ولا الہ الا اللہ عشر مرات وتہلیل را دہ بار فانکم تدرکون

بہ من سبقکم پس بدرستیکہ شما بیابید بسبب آن عمل فضل کسانیکہ پیشی کردہ اند شمارا از متقدمین این امت یا از امم سابقین ولا

یسبقکم من بعدکم وسبقت نکند کسانیکہ لبس از شما باشند یعنی پیشی کنید شما بسبب آن عمل بر کسانیکہ پس از شما ایمان بیارند یا بعد از شما

پیدا شوند وآنچہ این فضل عظیم ست مر ایشان را در ای انچہ شکایت کردہ بودند از انحطاط درجہ ایشان از اغنیا وفی الباب عن کعب بن

عجرۃ اخرجہ مسلم وانس اخرجہ ابوداود وعبد اللہ بن عمرو وزید بن ثابت اخرجہ احمد والنسائی والدارمی وابی الدرداء اخرجہ ابن ابی شیبۃ

وابن عمر اخرجہ البخاری فی کتاب الادب واحمد وابن ماجۃ وابی ذر اخرجہ احمد قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث

حسن غریب وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال وتحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ

آنحضرت فرمود چنانکہ اخراج آن کردہ بخاری درکتاب الادب وامام احمد از عبد اللہ بن عمر بن الخطاب خصلتان لا یحصیہما

رجل مسلم الا دخل الجنۃ دو خصلت اند کہ محافظت نکند بران ہر دو وعمل بران نہ نماید مردی مسلمان مگر او در آید

در بہشت یکی ازان دو خصلت آنست کہ یسبح اللہ فی دبر کل صلوۃ ثلثا وثلثین ویحمدہ ثلثا وثلثین

ویکبرہ اربعا وثلثین تسبیح کند خدای را در پس ہر نمازی از پنج گانہ سی وسہ بار وحمد گوید خدای راسی وسہ بار

شرح ابی الطیب

قولہ فقولوا سبحان اللہ اختلفوا فی کیفیۃ عدد ہذہ الکلمات فذہب ابو صالح الراوی عن ابی ہریرۃ کما عند مسلم

الی انہ یقول اللہ اکبر وسبحان اللہ والحمد للہ ثلثا وثلثین مرۃ ولفظ مسلم عنہ تسبحون وتکبرون وتحمدون دبر کل

صلوۃ ثلثا وثلثین مرۃ قال قتیبۃ لما حدثت بہذا الحدیث بعض اہلی فقال اوہمت فرجعت الی ابی صالح فقلت لہ

ذلک فاخذ بیدی فقال اللہ اکبر وسبحان اللہ والحمد للہ اللہ اکبر وسبحان اللہ والحمد للہ حتی تبلغ من جمیعہن

ثلثا وثلثین واما اکثر الاحادیث من غیر ابی صالح فظاہرہا انہ یسبح ثلثا وثلثین مستقلۃ ویکبر ثلثا وثلثین مستقلۃ

ویحمد کذلک قال النووی وہذا ظاہر الاحادیث قال القاضی عیاض وہو اولی من تاویل ابی صالح **قولہ** ولا الہ الا

اللہ عشر مرات وفی مسلم وقال تمام المائۃ لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک ولہ الحمد وہو علی کل شیء

قدیر قال النووی زیادات الثقات مقبولۃ یجب العمل بہا انتہی وظاہر ہذا الحدیث انہ یقول لا الہ الا اللہ فقط و

مقتضی کلام النووی انہ یزید علیہ جمعا بین الروایات **قولہ** فانکم تدرکون بہ من سبقکم ولا

یسبقکم من بعدکم قال ابن دقیق العید یحتمل ان یکون المراد السبق المعنوی وہو السبق فی الفضیلۃ وقولہ من

بعدکم ای فی الفضیلۃ ممن لا یعمل ہذا العمل ویحتمل ان یکون المراد القبلیۃ الزمانیۃ والبعدیۃ الزمانیۃ والاول اقرب

الی السیاق فان سوالہم کان عن امر الفضیلۃ وتقدم الاغنیاء فیہا اقول ومعنی التقدم الزمانی ای من متقدمی

الاسلام علیکم من ہذہ الامۃ او جمیع الامم وکذلک من متاخری الاسلام عنکم او فی الوجود وذلک بسبب

اختصاص خصہم اللہ تعالی بہ ببرکتہ صلی اللہ علیہ وسلم **قولہ** خصلتان لا یحصیہما ای لا یحفظہما ولا یداوم

علیہما ولا یاتی بہما فی جمیع اوقاتہما **قولہ** الا دخل الجنۃ ای استحق دخول الجنۃ اذا مات علی تلک المداومۃ والمحافظۃ

عارضۃ الاحوذی

المعجمۃ ماخوذ من الذفر قال ابن فارس وہو حدۃ الرائحۃ الطیبۃ والخبیثۃ یقال مسک اذفر وروضۃ ذفرۃ ہذا وہم انما صوابہ ماخوذ من الذفر وہو حدۃ الرائحۃ الطیبۃ واما الخبیثۃ فانہا الدفر بالدال المہملۃ کذا حکاہ الخلیل امام الصناعۃ واللغۃ وان کان حکاہ غیرہ کما قال ابن فارس اوہو حدۃ الرائحۃ الطیبۃ والخبیثۃ وصح نقلہ فیکون من الاضداد والا فالاصل الفرقان بینہما کما تقدم فان صحت ہذہ الروایۃ کان معناہ فلتستعمل طیبا تزیل بہ ہذا الشیء عنہا وسمی الثوب طیبا لانہ یقوم

شرح سراج احمد

والله اکبر گوید سی و چهار مرتبه دیگر خصلت انست ویسبح الله عند منامه عشرا ویحمده عشرا ویکبره عشرا وتسبیح کند نمدای را نزد خواب رفتن خود ده بار و حمد کند خدای را ده بار و تکبیر گوید او را ده بار **باب** ما جاء فی الصلوة علی الدابة فی الطین والمطر باب ست در بیان انچه آمده است در گذاردن نماز بر دابه در گل ولای و بارش حدثنا یحیی بن موسی نا شبابة بن سوار نا عمرو بن الرماح بفتح را و تشدید میم در آخر حا ست میمون بن سیاه بکسر مهله بعدها تحتانیه البصری ابو بحر صدوق عابد بود خطا میکرد از رابعه بود در تقریب ست عمر بن میمون بن بحر بن سعد الرماح البلخی ابو علی القاضی و رماح لقب جده او عن کثیر بن زیاد عن عمرو بن عثمن بن یعلی بن مرة عن ابیه عثمان بن یعلی بن مرة عن جده یعلی بن مرة بضم میم و تشدید را ابو المرازم الثقفی و گفته میشد او را عامری صحابی ست شمار کرده میشود در اهل کوفه و گویند در اهل بصره حاضر گشت حدیبیه و خیبر و فتح حنین و طائف انهم کانوا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر بدرستیکه صحابه بودند همراه آنحضرت در سفری فانتهوا الی مضیق پس رسیدند آنحضرت و صحابه بسوی جای تنگ فحضرت الصلوة پس آمد وقت نماز فمطروا السماء من فوقهم پس باریده شدند از آسمان از بالای ایشان و بارش بارید والبلة من اسفل منهم و نمی و تری از زیر ایشان بود یعنی زمین هم نمناک گشت و جای نماز گذاردن نماند فاذن رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو علی راحلته پس اذان گفت آنحضرت در حالیکه او سوار

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوة علی الدابة فی الطین والمطر **قوله** انهم کانوا ای ان الصحابة کانوا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی مسیر ای سفر **قوله** مضیق ای موضع ضیق **قوله** مطروا بصیغة المجهول **قوله** السماء من فوقهم السماء مبتدأ ومن فوقهم خبره والجملة حال بلا واو **قوله** والبلة بکسر الموحدة وتشدید اللام ای النداوة **قوله** فاذن رسول الله صلی الله علیه وسلم استدل النووی بهذا وغیره انه صلی الله علیه وسلم باشر الاذان بنفسه وعلی استحباب الجمع بین الاذان والامامة ذکره فی شرح المهذب مبسوطا وفی الروضة مختصرا وورد روایات اخری صریحة بذلک فی سنن سعید بن منصور وممن قال لم یباشر صلی الله علیه وسلم هذه العبادة بنفسه والغز فی ذلک بقوله ما سنة امر بها رسول الله صلی الله علیه وسلم ولم یفعلها فقد غفل قاله فی قوت المغتذی وقال الملا علی القاری فی شرح المشکوة جزم النووی بانه صلی الله علیه وسلم اذن مرة فی السفر واستدل له بخبر الترمذی ورد بان احمد اخرجه فی مسنده من طریق الترمذی فامر بلالا

قوت المغتذی

السماء من فوقهم ای المطر والبلة بکسر الموحدة وتشدید اللام ای النداوة فاذن رسول الله صلی الله علیه وسلم علی راحلته استدل بهذا النووی وغیره علی انه صلی الله علیه وسلم باشر الاذان بنفسه وعلی استحباب الجمع بین الاذان والاقامة ذکره فی شرح المهذب مبسوطا وفی الروضة مختصرا وورد روایة اخری صریحة بذلک فی سنن سعید بن منصور وممن قال انه صلی الله علیه وسلم لم یباشر هذه العبادة بنفسه والغز فی ذلک بقوله ما سنة امر بها النبی صلی الله علیه وسلم ولم یفعلها فقد غفل وقد بسطت المسالة فی شرح الموطا وفی حواشی الروضة

عارضة الاحوذی

مقام الطیب فی ازالة الرائحة و ان کان قد روی فلتستذفر بالذال المهملة کان معناه فلتدفع عن نفسها الذفر وهو الرائحة الکریهة واما الاستدفار بالحقیقة فی استعمال نفس دون المجاز فی الثوب الذی قد مناه فانما هو فی حق الحائض علی ما روی فی الصحیح خذی فرصة من مسك فتطهری بها ای تتبعی بها اثر الدم الثانی عشر قوله انما هی رکضة من رکضات الشیطان اصل الرکض الضرب بالرجل واختلف فی تاویله علی وجهین منهم من جعله حقیقة

شرح سراج احمد

بر راحلہ بود واقام واقاست نماز کرد فتقدم علی راحلتہ پس پیش شد آنحضرت سوار بر راحلۂ خویش فصلی بھم پس بگذارد نماز باصحابہ بر دابہ وامامت ایشان کرد سوارہ یومی ایماء درحالیکہ اشارت میکرد اشارت کردنی تجعل السجود اخفض من الرکوع میگردانید سجدہ را پست تر از رکوع از جہت تعذر سجدہ وقیام قال ابو عیسیٰ ھذا حدیث غریب تفرد بہ عمر بن الرماح البلخی لا یعرف الا من حدیثہ متفرد گشتہ است بروایت این حدیث عمر بن رماح شناختہ نشدہ مگر از روایت وی وقد روی عنہ غیر واحد من اھل العلم وتحقیق روایت کردہ اند از عمر بن رماح بسیار کسان از اہل علم کہ تابعین اند وکذا روی عن انس بن مالک انہ صلی فی ماء وطین علی دابتہ وہمچنین روایت کردہ شدہ است از انس بن مالک کہ بدرستیکہ آنحضرت بگذارد نماز را در آب ولای بر دابہ خود از جہت عذر از این حدیث مفہوم شد کہ آنحضرت نماز فرض را بجماعت بر دابہ ادا فرمود واین خلاف مذہب ما ست کہ گذاردن نماز فرض بر دابہ روا نیست علی الخصوص کہ امامت باشد ودر حدیث ابی داود از انس در حق نوافل آمدہ است کہ آنحضرت بر دابہ نفل را گذاردہ نہ آنکہ نماز فرض بجماعت گذاردہ باشد شاید کہ این مخصوص باشد بآنحضرت یا در آن وقت جائز بودہ باشد بعد از آن حکم آن منسوخ شدہ باشد والعمل علی ھذا عند اھل العلم وبہ یقول احمد واسحٰق یعنی در مذہب احمد واسحٰق بن ابراہیم روا است گذاردن فرض بجماعت بر دابہ بجہت عذر مطر وگل وآب **باب** ماجاء فی الاجتہاد فی الصلوٰۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در کوشش وسختی نمودن بر خود در گذاردن نماز حدثنا قتیبۃ وبشر بن معاذ قالا ثنا ابو عوانۃ عن زیاد بن علاقۃ عن المغیرۃ بن شعبۃ قال صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی انتفخت قدماہ گفت مغیرہ بن شعبہ گذارد آنحضرت نماز را در شب کہ در اکثر شب نماز میگذارد تا آنکہ آماسیدہ شدند ہر دو پایہای شریف وی فقیل لہ اتتکلف ھذا پس گفتہ شد مر آنحضرت را آیا این قدر تکلف میکنی بر نفس خود کہ اکثر شب استادہ می باشی بگذاردن نماز وقد غفر اللہ لک ماتقدم من ذنبک وما تاخر وحال آنکہ تحقیق آمرزیدہ شدہ است برای تو آنچہ پیش گذشتہ است از گناہ تو وآنچہ پس کردہ گناہ وبیان این در مقامی تفصیل مذکور است قال افلا اکون عبدا شکورا فرمود آنحضرت آیا پس نباشم من بندۂ شکر کنندۂ خدای کہ این نعمت عطا فرمودہ وچنین احسان نمودہ است کہ ہمہ گناہان من آمرزیدہ است وفی الباب عن ابی ھریرۃ وعائشۃ رضی اللہ عنہما

شرح ابی الطیب

فاذن وبہ یعلم اختصار روایۃ الترمذی وان معنی اذن فیھا امر بلالا بالاذان کبنی الامیر المدینۃ ورواہ الدارقطنی ایضا بلفظ فامر بلالا فاذن قال السہیلی المفصل یقضی علی المجمل انتہی **قولہ** فصلی بھم یعنی امھم فی تلک الصلوٰۃ والظاھر انہ کان فرضا لان المتبادر من صلوٰۃ الجماعۃ الفرض وکذلک یدل علیہ ھذا الاھتمام والاذان لان النوافل لم یشرع لھا الاذان فدل الحدیث علی جواز الفرض علی الدابۃ عند العذر وبہ قال علماؤنا واھل العلم کما جزم بہ المصنف **باب** ماجاء فی الاجتہاد فی الصلوٰۃ **قولہ** افلا اکون عبدا شکورا مبنی سوالھم علی ان سبب الاجتہاد وتحمل المشقۃ فی العبادۃ اما خوف الذنب او رجاء المغفرۃ فافادھم صلی اللہ علیہ وسلم ان لھا سببا آخر اتم واکمل وھو الشکر علی التاھل للعبادۃ مع المغفرۃ لو فرض الذنب واجزال النعمۃ یعنی اذا کان طلب المغفرۃ یستدعی العبادۃ فحصول المغفرۃ یقتضی شکرا ویستتبع معہ ترک الاجتہاد

عارضۃ الاحوذی

وان الشیطن ضربھا حتی فتق عرقھا وکذلک روی عن عائشۃ انھا سمعت من یقول ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان بہ ذات الجنب فقال انھا نخسۃ من الشیطان وما کان اللہ لیسلط الشیطن علی رسولہ ومنھم من جعلہ مجازا لمعناہ ان الشیطن لما دخل علیھا ھذہ العلۃ جعلنا الشیطن سببا الی سوستہ وتشکلہ وکلاھما جائز وبالاول اقول فان الحقیقۃ اصل حتی یمنع منھا دلیل العقل وقد بینا احوال الشیاطین واقعالھم فی کتب الاصول وھذا باب اصلی لکن ادخلناہ فی الغریب لاجل تفسیر قولہ

اسماء الرجال

ع زیاد بن علاقۃ ... الثعلبی بالمثلثۃ ... ثقۃ ... رمی بالنصب ... ابن شعبۃ ... قال البخاری ... سمعت ... ان خیار ... بالزاد ورواہ ابن عمر واخرجہ البزار ... والاول اتفقا اخرجاہ احمد والبخاری ومسلم وابوداود والترمذی عن ابن عمرو ... وابن ماجہ عن عائشۃ والاول ... فی الادب والطبرانی فی الکبیر والبیہقی فی السنن عن ابن عمرو والاول وابن حبان عن ابی ہریرۃ وعبد بن حمید والبخاری فی الادب عن جابر والطبرانی ... عن علی ... الفردوس عن انس ... صاحب عقود الجواہر ۱۲

شرح سراج احمد

قال ابو عیسیٰ حدیث المغیرۃ بن شعبۃ حدیث حسن صحیح **باب** ماجاء ان اول ما یحاسب به العبد یوم القیٰمة الصلوۃ باب ست در بیان انچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ نخستین چیزی کہ محاسبہ کردہ شود بآن چیز بندہ در روز قیامت نماز ست حدثنا علی بن نصر بن علی الجهضمی ثنا سهل بن حماد ابو عتاب الدلال البصری صدوق از تاسعہ بود در سنہ ثمان ومائتین وفات کرد ثنا همام قال ثنی قتادة عن الحسن عن حریث بن قبیصة بن حریث تابعی ست قال قدمت المدینة فقلت اللهم یسر لی جلیسا صالحا گفت حریث آمدم در مدینہ پس گفتم و دعا کردم بجناب الٰہی کہ ای بار خدا میسر گردان برای من ہمنشین نیک قال فجلست الی ابی هریرة گفت حریث پس نشستم من نزد ابی ہریرہ و صحبت او میسر شد مرا فقلت انی سالت الله ان یرزقنی جلیسا صالحا پس گفتم من بابی ہریرہ بدرستیکہ من سوال کردم از حق تعالی اینکہ میسر کند مرا حق تعالی ہمنشینی نیک فحدثنی بحدیث سمعته من رسول الله صلی الله علیه وسلم پس حدیث کن مرا یا ابا ہریرہ بحدیثی کہ شنیدۂ تو آن را از آنحضرت لعل الله ان ینفعنی به شاید کہ اللہ تعالی نفع رساند مرا بآن حدیث فقال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول پس گفت ابو ہریرہ شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود ان اول ما یحاسب به العبد یوم القیٰمة من عمله صلاته بدرستیکہ نخستین چیزیکہ حساب کردہ شود بآن چیز بندہ در روز قیامت از عمل بندہ نماز باشد فان صلحت فقد افلح وانجح پس اگر خوب شد نماز وی پس تحقیق فلاح یافت و رستگاری یافت و روان شد حاجت وی وان فسدت فقد خاب وخسر و اگر فاسد شد و ادای آن خوب نشدہ بود و بمعرض قبول ایزدی نیفتاد پس تحقیق ناامید گشت و زیان کار شد فان انتقص من فریضته شیئا پس اگر نقصان و کمی کرد از فریضۂ چیزی را قال الرب تبارك وتعالی انظروا هل لعبدی من تطوع فرماید حق تعالی مر فرشتگان را نظر کنید کہ آیا ہست مر بندۂ مرا از نفل کہ نوافل گذاردہ باشد فیکمل بها ما انتقص من الفرائض پس کامل کردہ شود بآن نوافل انچہ نقصان و کمی باشد از فرائض و از نوافل در فرائض داخل کردہ شود

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان اول ما یحاسب به العبد یوم القیٰمة الصلوۃ **قوله** فقد افلح وانجح الفلاح الفوز والظفر والانجاح بتقدیم الجیم علی الحاء یقال انجح فلان اذا اصاب مطلوبه **قوله** ما انتقص من الفریضة ای ما نقصه من الفریضة فهو متعد قال العراقی یحتمل ان یراد به ما انتقصه من السنن والهیئات المشروعة فیها من الخشوع والاذکار والادعیة

قوت المغتذی

انظروا هل لعبدی من تطوع فیکمل بها ما انتقص من الفریضة قال العراقی یحتمل ان یراد به ما انتقصه من السنن والهیئات المشروعة فیها من الخشوع والاذکار والادعیة وانه یحصل له ثواب ذلك فی الفریضة وان لم یفعله فیها وانما فعله فی التطوع ویحتمل ان یراد به ما انتقص ایضا من فروضها وشروطها ویحتمل ان یراد ما ترك من الفرائض رأسا فلم یصله فیعوض عنه من التطوع والله سبحانه وتعالی یقبل من التطوعات الصحیحة عوضا عن الصلوات المفروضة وقال ابن العربی الاظهر عندی انه یکمل له ما نقص من فرض الصلوۃ واعدادها لفضل التطوع لقوله ثم الزکوۃ کذلك وسائر الاعمال ولیس فی الزکوۃ الا فرض او نفل فکما یکمل فرض الزکوۃ بنفلها کذلك الصلوۃ وفضل الله اوسع

عارضة الاحوذی

رکضة آحکامه النساء علی ضربین طاهر وحائض و الحیض شیء کتبه الله سبحانه علی بنات آدم والتقصیر فی علومه ومسائله امر لم یزل یتقادم وقد کنا جمعنا فیه نحوا من خمس مائة ورقة احادیثه نحو من مائة وطرقها نحو من مائة وخمسین ومسائله بتفریعها ودلیلها امثالها الا انه امر یاکل الکبد ویمیض الکحل ولا ینهض به منکم احد فنشیر الی الاصح نحو مقصد ابی عیسی اذ لم یذکر منه الا رموزا فنقول اذا کان الحیض شیئا کتبه الله علی بنات آدم ولزمهن ذلك بقضاء الله سبحانه صار عادة مستمرة وقضیة مستقرة

شرح سراج احمد

یکون سائر عمله علی ذلك پس ترا شد بہ عملہای دیگر برین قیاس از صوم وزکوۃ کہ اگر در فرضی از فرائض نقصان رفتہ باشد از نوافل برداشتہ در فرائض داخل سازند و فرائض را تمام وکامل کنند واین از اجل فضل واعظم نعم باری تعالی ست بر بندہ وفی الباب عن تمیم الداری اخرجہ احمد وابوداود وابن ماجۃ والحاکم بلفظ اول ما یحاسب بہ العبد یوم القیمۃ صلاتہ فان کان اتمہا کتبت لہ تامۃ وان لم تکن اتمہا قال اللہ تعالی للملائکۃ انظروا ہل تجدون لعبدی من تطوع فیکمل بہا فریضتہ ثم الزکوۃ کذلک ثم تؤخذ الاعمال علی حسب ذلک قال ابوعیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن غریب من ہذا الوجہ این حدیث حسن غریب ست از طریق واسناد

وقد روی ہذا الحدیث من غیر ہذا الوجہ عن ابی ہریرۃ وقد روی بعض اصحاب الحسن عن الحسن عن قبیصۃ بن ذویب غیر ہذا الحدیث وتحقیق روایت کردہ اند بعضی اصحاب حسن بصری از حسن بصری از قبیصہ بن ذویب سوای این حدیث دیگر حدیث شمار

والمشہور ہو قبیصۃ بن حریث ومشہور او قبیصہ بن حریث ست یعنی لفظ حریث ست بجای لفظ ذویب وروی عن انس بن حکیم عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحو ہذا وہمچنین از دیگر صحابہ مثل این مروی شدہ است چنانکہ حاکم در کنی از عبد اللہ ابن عمرو وطبرانی در اوسط وضیای مقدسی از انس بن مالک بعبارات مختلفہ اخراج کردہ اند **باب** ما جاء فیمن صلی فی یوم ولیلۃ ثنتی عشرۃ رکعۃ من السنۃ ما لہ من الفضل باب ست در بیان آنچہ آمدہ است ہر کہ بگذارد در روز وشب دوازدہ رکعت را از سنت ونوافل روایت چیست مراورا از فضل حدثنا محمد بن رافع نا اسحق بن سلیمن الرازی نا المغیرۃ بن زیاد

عن عطاء عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من ثابر علی اثنتی عشرۃ رکعۃ من السنۃ ہر کہ مداومت کند بر دوازدہ رکعت از سنن بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ بنا کند حق تعالی برای وی خانہ در بہشت واین بیان میکند محل دوازدہ رکعت را اربع

شرح ابی الطیب

وانہ یحصل لہ ثواب ذلك فی الفریضۃ وان لم یفعلہ فیہا وانما فعلہ فی التطوع ویحتمل ان یراد بہ ما انتقص ایضا من فروضہا وشروطہا ویحتمل ان یراد بہ ما ترك من الفرائض راسا فلم یصلہ فیعوض عنہ من التطوع وان اللہ سبحانہ وتعالی یقبل من التطوعات الصحیحۃ عوضا عن الصلوات المفروضۃ قال ابن العربی الاظہر عندی انہ یکمل لہ ما نقص من فرض الصلوۃ واعدادہا بفضل التطوع لقولہ ثم الزکوۃ کذلك وسائر الاعمال ولیس فی الزکوۃ الا فرض ونفل فکما یکمل فرض الزکوۃ بنفلہا کذلك الصلوۃ وفضل اللہ اوسع **باب** ما جاء فیمن صلی فی یوم ولیلۃ ثنتی عشرۃ رکعۃ من السنۃ ما لہ من الفضل **قولہ** بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ مقتضی قولہ ثابر انہ یبنی لہ بیت واحد اذا واظب علی ہذہ السنن ومقتضی ما سیاتی من حدیث ام حبیبۃ من صلی فی یوم ولیلۃ انہ یبنی لہ بیت لکل ثنتی عشرۃ رکعۃ ویمکن ان یوفق بینہما بان یقال انہ من ثابر علی ثنتی عشرۃ رکعۃ یبنی لہ بیت فی الجنۃ لکل ثنتی عشرۃ فشرطت المواظبۃ لہذا الثواب الجزیل ویحمل حدیث ام حبیبۃ علی حدیث عائشۃ رضی اللہ عنہا فیکون معنی قولہ من صلی فی یوم ولیلۃ ای من صلی فی کل یوم ولیلۃ فہو من باب علمت نفس ویجوز ان یقال انہ من صلی فی یوم ولیلۃ ثنتی عشرۃ

قوت المغتذی

من ثابر بمثلثۃ وبعد الالف موحدۃ وراء ای واظب ولازم

عارضۃ الاحوذی

لکن النساء لیس فیہ علی باب واحد ولا فی صفۃ مفردۃ بل تختلف فیہ احوالہن باختلاف البلدان والاسنان والاہویۃ والازمان وتوخی الرحم الدم ارخاء مختلفا بحسب ذلك فیکثر تارۃ ویقل اخری فلذلك اختلف فیہ فتوی العلماء بحسب عادۃ ما راوا وسمعوا او علموا ان ذلك امر مبناہ علی العادۃ فکان مالك یقول اقلہ دفعۃ وکان الشافعی یقول اقلہ یوم ولیلۃ وکان ابو حنیفۃ یقول اقلہ ثلثۃ ایام وکان ابن الماجشون یقول اقلہ خمسۃ ایام وکل یحیل علی الوجوہ وربما تعلق بظاہر من الفاظ النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا اصل لبعضہا ولا حجۃ

اسماء الرجال

[illegible]

باقی در صفحۂ آئندہ

شرح سراج احمد

رکعات قبل الظہر چہار رکعت اند پیش از فرض ظہر و رکعتین بعدھا دو رکعت اند پس از فرض ظہر و رکعتین بعد المغرب دو رکعت اند پس از فرض مغرب و رکعتین بعد العشاء دو رکعت اند پس از فرض عشاء و رکعتین قبل الفجر دو رکعت اند پیش از گذاردن فرض صبح و تحسین اخراج کرده است از عائشہ صدیقہ نسائی و ابن ماجہ و ابن النجار و فی الباب عن ام حبیبة اخرجه النسائی و ابن حبان و الحاکم و اخرج مسلم عنها بہذہ الالفاظ ما من عبد مسلم توضأ فاسبغ الوضوء ثم صلی للہ تعالی فی کل یوم ثنتی عشرة رکعة تطوعا غیر الفریضة الا بنی اللہ له بیتا فی الجنة و اخرج ابن جریر عنها و ابی ھریرة اخرجه ابن ابی شیبة و ابن ماجة و ابی موسی و ابن عمر اخرجه الشیخان و از انس بن مالک نیز مروی گشته است چنانکہ اخراج آن کرد ضیا قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث غریب من هذا الوجه و مغیرة بن زیاد مغیرہ بن زیاد شاگرد عطا کہ در اسناد حدیث مذکور ست قد تکلم فیه بعض اهل العلم من قبل حفظه تحقیق سخن کرده اند در حق وی بعضی از اہل علم از جہت حافظہ وی چنانکہ در تقریب ست مغیرة بن زیاد البجلی ابو ہشام او ہاشم الموصلی صدوق له اوہام من السادسة مات سنة اثنتین و خمسین و مائة حدثنا محمود بن غیلان ثنا مؤمل بوزن محمد نا سفین الثوری عن ابی اسحق عن المسیب بن رافع الاسدی الکاہلی ابو العلاء الکوفی الاعمی ثقہ از رابعہ بود در سنہ خمس و مائة وفات کرد عن عنبسة بن ابی سفین بن حرب بن امیة القرشی الاموی برادر معاویہ بن ابی سفین ابو الولید گویند کہ او را رویت بود و گفت ابو نعیم اتفاق کرده اند ائمہ کہ او از تابعین بود ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات تابعین پیش از برادر وفات کرده عن ام حبیبة بنت ابی سفین روایت میکند عنبسہ از خواہر خود ام حبیبہ قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم من صلی فی یوم و لیلة ثنتی عشرة رکعة بنی له بیت فی الجنة اربعا قبل الظہر و رکعتین بعدها و رکعتین بعد المغرب و رکعتین بعد العشاء و رکعتین قبل الفجر صلوة الغداة فجر کہ صلوة غداة ست قال ابو عیسی و حدیث عنبسة عن ام حبیبة فی هذا الباب حدیث حسن صحیح وقد روی عن عنبسة من غیر وجه و تحقیق روایت کرده شده است این حدیث از عنبسہ بہ بسیار طرق سوای این طریق ترمذی **باب** ما جاء فی رکعتی الفجر من الفضل باب ست در بیان آنچہ آمده است در حق گذاردن دو رکعت سنت فجر از فضیلت و ثواب حدثنا صالح بن عبد اللہ بن ذکوان الباہلی ابو عبد اللہ الترمذی نزیل بغداد ثقہ از عاشرہ بود در سنہ احدی و ثلثین و مائتین وفات کرد نا ابو عوانة عن قتادة عن زرارة بن ابی اوفی بضم زاء و فتح راء عامری الجرشی ابو حاجب البصری قاضی بصرہ ثقہ عابد از ثالثہ بود وفات کرد بموت مفاجات در حالت صلوة سنہ ثلث و تسعین عن سعد بن ہشام بن عامر الانصاری المدنی ثقہ از ثالثہ بود شہید کرده شد در زمین ہند عن عائشة قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم رکعتا الفجر خیر من الدنیا و ما فیها گذاردن دو رکعت سنت فجر بہتر ست از دنیا

شرح ابی الطیب

ولو بلا مواظبة یبنی له بیت فی الجنة کما هو ظاہر حدیث ام حبیبة و من واظب علیها یبنی له بیت ایضا لکن الاول دون الثانی من حیث الاشتمال علی النعم ما لا عین رات ولا اذن سمعت و فضل اللہ اوسع و معنی ثابر داوم و لازم **باب** ما جاء فی رکعتی الفجر من الفضل **قوله** رکعتا الفجر المراد بهما سنة الفجر لاشتهار هذا اللفظ فیهما وان کان اللفظ یحتمل الفرض و السنة **قوله** خیر من الدنیا ان حمل الدنیا علی اعراضها و زہرتها فالخیر اما مجری علی زعم من یری فیها خیرا او یکون من باب ای الفریقین خیر مقاما و ان حمل علی المتصدق و انفاق تلک الاعراض فتکون هاتان الرکعتان اکثر ثوابا منها

عارضة الاحوذی

فیما صح منه و کذالک منهم من یقول الاکثر الحیض عشرة ایام وهو ابو حنیفة ومنهم من یقول خمسة عشر یوما قاله الشافعی و منهم من یقول سبعة عشر یوما قاله مالک فی کتاب محمد وقد کان نساء ابن الماجشون یحضن سبعة عشر یوما ومنهم من یقول ثمانیة عشر یوما قاله ابن نافع و کل منهم انما احال علی عادة راها او سمعها فاذا ثبت ان ذلک یختلف باختلاف المعانی کما قدمناه رکبت المسائل علی ذلک و رویت معانی الآثار المختلفة الیه فنقول الحیض علی ضربین مبتدأة و معتادة فاما المبتدأة فان حاضت

شرح سراج احمد

وآنچہ در دنیاست از اموال و امتعہ اگرچہ آن را در راہ خدا صرف کنند چنانچہ در فضیلت ذکر آمدہ است کہ ذکر بہتر ست مر شمار از اتفاق ذہب فی فضہ و برین وجہ معنی بہتر راست و درست می آید کہ اتفاق در راہ خدا بہ است ولیکن سنت فجر بہتر از انست وآما متاع دنیا کہ بدان بخل کنند و در راہ دین صرف نمایند اصلا بہی ندارد تا این را بہتر ازان گویند و توجیہش آن میکنند کہ این بر زعم و اعتقاد اہل دنیاست کہ متاع دنیا را بہ می دانند پس فرمود بر تقدیری کہ آن بہ باشد چنانکہ شما گمان میکنید این عبادت بہتر از انست ختمی شارح مختصر آوردہ است کہ اقوی واوکد از سنن سنت فجر ست پس ازان سنت مغرب و بعد از وی سنت بعد از ظہر و بعد ازان سنت عشا و بعد از ہمہ سنت پیش از ظہر و بعضی گفتہ اند کہ سنت پیش از ظہر و بعد از ظہر ہر دو برابر اند در مرتبہ

وفی الباب عن علی و ابن عمر و ابن عباس و در باب فضیلت سنت فجر حدیثی مروی گشتہ است از علی مرتضی و عبد اللہ بن عمر و عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہم چنانکہ طبرانی از ابن عمر و بیہقی از ابی ہریرۃ و بیہقی و ابن عساکر از ابی سعید اخراج کردند قال ابو عیسی

حدیث عائشۃ حدیث حسن صحیح وقد روی احمد بن حنبل عن صالح بن عبد اللہ الترمذی حدیثا صحیحا **باب**

ما جاء فی تخفیف رکعتی الفجر والقراءۃ فیہما باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در سبک گذاردن دو رکعت سنت فجر و در بیان قراءۃ درین ہر دو رکعت حدثنا محمود بن غیلان و ابو عمار قالا نا ابو احمد الزبیری ثنا سفین عن ابی اسحق عن مجاہد عن ابن

عمر قال رمقت النبی صلی اللہ علیہ وسلم شہرا گفت عبد اللہ بن عمر نیک نگریستم آنحضرت را مدت یکماہ فکان یقرأ فی الرکعتین قبل الفجر پس بود آنحضرت کہ میخواند درین دو رکعت بقل یایہا الکفرون و قل ہو اللہ احد وفی الباب عن ابن مسعود وانس

وابی ہریرۃ اخرجہ مسلم وابن حبان وابن عباس اخرجہ مسلم ایضا وحفصۃ وعائشۃ اخرجہ ابن حبان والبیہقی بدانکہ اختیار کردن آنحضرت قراءت این ہر دو سورہ را در سنت فجر از جہت شمول ہر دو از عبادت حق تعالی و توحید و تنزیہ او راسبحانہ در دبر کفار در آنچہ اعتقاد میکردند آنرا و آنچہ در بعضی روایات آمدہ کہ در رکعت اولی قولوا آمنا باللہ و در رکعت اخیرہ قل یا اہل الکتاب تعالوا الی کلمۃ آمدہ است چنانکہ اخراج آن کردہ مسلم از ابن عباس از جہت شمول این ہر دو آیت بر توحید حق سبحانہ و تعالی قال ابو عیسی

حدیث ابن عمر حدیث حسن ولا نعرفہ من حدیث الثوری عن ابی اسحق الا من حدیث ابی احمد و نمی شناسم این حدیث را کہ مروی شدہ باشد از حدیث ثوری از ابی اسحق مگر از حدیث ابی احمد والمعروف عند الناس حدیث اسرائیل عن ابی اسحق و مشہور نزد مردم حدیث اسرائیل از ابی اسحق ست وقد روی عن ابی احمد عن اسرائیل ہذا الحدیث ایضا و تحقیق روایت کردہ شدہ است از ابی احمد از اسرائیل این حدیث نیز وابو احمد الزبیری ثقۃ حافظ و ابو احمد ثقہ حافظ است قال سمعت

بندارا یقول ما رأیت احدا احسن حفظا من ابی احمد الزبیری گفت مصنف شنیدم بندار را کہ میگفت ندیدہ ام ہیچکس را کہ نیک تر باشد از روی یادداشت از ابی احمد واسمہ محمد بن عبد اللہ بن الزبیری الاسدی الکوفی

شرح ابی الطیب

ای اعراض الدنیا وما فیہا وفی القاموس الدنیا نقیض الآخرۃ فیکون معنی الحدیث خیر من ہذا العالم وما فیہ من اللذات واللہ اعلم **باب** ما جاء فی تخفیف رکعتی الفجر والقراءۃ فیہما **قولہ** فکان یقرأ فی الرکعتین قبل الفجر ای قبل فرض الفجر بقل یایہا الکفرون وقل ہو اللہ احد ای یقرأ بہاتین السورتین بعد الفاتحۃ وانما لم یذکرہا لتعینہا بالاحادیث الصریحۃ فیہا لا صلوۃ الا بقراءۃ ولا صلوۃ الا بام القرآن

عارضۃ الاحوذی

حیض انزالحایض اھل سنہا وقیل اقرانہا حکو لہا بحکم الحیض و ان زادت علیہ فقیل تستظہر بثلاث و ہو ضعیف فان الاستظہار فی الحدیث انما جاء فی المعتادۃ ولیست المبتدأۃ فی معناہ وقیل اکثر الحیض و قیل ایام لذاتہا خاصۃ والاوسط من الاقوال اوسط فاما المعتادۃ ففیہا خمسۃ اقوال الاول تقیم خمسۃ عشر یوما ثم ہی مستحاضۃ الثانی عادتہا خاصۃ الثالث تستظہر بثلثۃ ایام وعلیہ ظاہر الحدیث ان کان ضعیفا لکنہ حسن وعلیہ ثبت مالک الرابع تغتسل عند الزیادۃ علی العادۃ ثم تصوم و تصلی ولا یاتیہا

تسمیۃ الرجال

[illegible]

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی الکلام بعد رکعتی الفجر باب ست در بیان آنچه آمده است در سخن کردن پس از سنت فجر حدثنا یوسف بن
عیسی ثنا عبداللہ بن ادریس قال سمعت مالک بن انس عن ابی النضر عن ابی سلمۃ عن عائشۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم اذا صلی رکعتی الفجر فان کانت لہ الی حاجۃ کلمنی والا خرج الی الصلوۃ بود آنحضرت وقتیکہ میگذارد دو رکعت سنت فجر
پس اگر می بود برای آنحضرت بسوی من حاجتی بسخن کردن سخن کردی بمن واگر نبودی بیرون میگشت بسوی نماز گذاردن بمسجد

قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وقد کرہ بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم الکلام بعد
طلوع الفجر حتی یصلی صلوۃ الفجر وتحقیق مکروہ داشتہ اند بعضی از اہل علم از صحابہ وغیر ایشان سخن کردن را پس از طلوع فجر تا آنکہ
بگذارد نماز فجر را الا ما کان من ذکر اللہ او ما لا بد منہ مگر آنچہ باشد از ذکر حق تعالی یا چیزیکہ مخلصی نباشد از وی و بالضرور احتیاج
باشد بسخن کردن وہو قول احمد و اسحق درین حدیث اباحت کلام ست پس از سنت فجر نووی گفتہ است ہمین ست
مذہب ما و مذہب مالک و جمہور و مکروہ دارند آن را کوفیان و روایت کردہ شدہ است از ابن مسعود و بعضی سلف کراہت
آن از جہت آنکہ پس از سنت وقت وقت استغفار ست پس در ان وقت کلام نشاید و صواب اباحت اوست از جہت
فعل آنحضرت پس گفتن ایشان کہ آن وقت استغفار ست منافات بکلام ندارد و مانع کلام نیست وگفت ابن العربی در
سکوت میان فرض وسنت فضیلتی ماثور نشدہ است بلکہ فضیلت سکوت پس از نماز صبح تا طلوع شمس وارد گشتہ است
و روایت کردہ دار قطنی در غرائب مالک باسناد خود تا ولید بن مسلم کہ بودم من ہمراہ مالک و او حدیث میکرد پس از سنت فجر و
فتوی میداد کہ کلام پس از سنت لا بأس ست و ابن ابی شیبہ از نافع روایت کردہ کہ گفت بسا اوقات کلام میکرد ابن عمر پس از
سنت فجر و ہم ابن ابی شیبہ از ابراہیم نخعی اخراج کردہ کہ گفت ابراہیم لا بأس ست اینکہ سلام دہد از سنت فجر و کلام کند بمقدار حاجت
خویش و روایت ست از حسن بصری و ابن سیرین کہ بودند ہر دو کہ باک نمی داشتند بکلام پس از سنت و در حدیث ابی داود ست
کہ آنحضرت پس از سنت فجر کلام فرمودہ و در دیگر احادیث نیز مروی گشتہ است و آنچہ ذکر فی الفتاوی من منع الکلام بین السنۃ و
الفرض فمما لا یوجد لہ اصل فی الحدیث لا مرفوعا ولا موقوفا وممن نبہ علی ذلک صاحب المرقاۃ مولانا علی
القاری واغرب من ذلک قول من قال ان التکلم بعد السنۃ یبطلہا سبحان اللہ التکلم خارج الصلوۃ
یبطل الصلوۃ وقد ورد عند ابی داود ایضا عن معاویۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان لا نفصل صلوۃ
بصلوۃ حتی نتکلم او نخرج نعم لو قیل ان الاولی ان یجتنب عن کل ما یلغو من قول او فعل بین
الصلاتین احتسابا لما ورد فی ابی داود مرفوعا صلوۃ علی اثر صلوۃ لا لغو بینہما کتاب فی علیین

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الکلام بعد رکعتی الفجر **قولہ** فان کانت لہ الی حاجۃ کلمنی ای حاجۃ محوجۃ الی الکلام کلمنی
فیہ ان الحدیث مع الاہل جائز بعد سنۃ الفجر فقول من قال ان الکلام بین السنۃ والفرض یبطل رکعتی الفجر او
ثوابہما قول لا اصل لہ نعم کلامہ صلی اللہ علیہ وسلم لا شک انہ من کلام الآخرۃ واما کلام الدنیا فلا شک انہ
خلاف الاولی وانما فضل الاحیاء بین الصلاتین لان الحکمۃ فی وضع السنۃ طرد الغفلۃ فاذا اشتغل بکلام الدنیا فات الحضور
المطلوب **قولہ** الا ما کان من ذکر اللہ او علیہ یحمل کلام النبی صلی اللہ علیہ وسلم بل ہو المتعین کما ذکرتہ انفا فی المقولۃ السابقۃ

عارضۃ الاحوذی

زوجہا او تنتظر الی
حالہا فان کان
انتقالا لم یضرہا
امتناع الوطء وان
کانت استحاضۃ
کانت قد احتاطت
قالہ المغیرۃ وابو مصعب
فان حق الزوج اولی
ان یثبت من حق
اللہ سبحانہ لحاجۃ
الزوج وافتقارہ
اغناء اللہ سبحانہ
عن ذلک کلہ الخامس
مثلہ ویصیبہا
زوجہا قالہ ابن
القسم فی کتاب
محمد بناء اذا ثبت
ہذا فاذا تمادی
بہا الدم وحکمنا
انہا مستحاضۃ
علی ای ہذہ الاقوال
حملت جرت احکامہا
قلنا المستحاضۃ
علی قسمین مبتداۃ
ومعتادۃ وہما علی
قسمین ممیزۃ وغیر
ممیزۃ فہی اذا علی
اربعۃ اقسام

شرح سراج احمد

لکان له وجه لکن ذلک لا یختص بالفرض و السنة بل یعم الصلاتین مطلقا وایضا لا یدخل التکلم بالعلم والامر بالمعروف وامثاله و مما لابد منه ولو من امر الدنیا **باب** ماجاء لا صلوة بعد طلوع الفجر الا رکعتین بابست در بیان آنچه آمده است که نیست نماز پس از طلوع فجر مگر دو رکعت نماز سنت فجر حدثنا احمد بن عبدة الضبی ثنا عبد العزیز بن محمد عن قدامة بن موسی عن محمد بن الحصین عن ابی علقمة عن یسار مولی ابن عمر مدنی ثقه از رابعه بود عن ابن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال لا صلوة بعد الفجر الا سجدتین نیست نمازی بعد از طلوع شدن صبح مگر دو رکعت که سنت فجر باشد وفی الباب عن عبد الله بن عمرو وحفصة اعلم حدیث کان النبی صلی الله علیه وسلم لا یتنفل بعد طلوع الفجر باکثر من رکعتی الفجر متفق علیه عن حفصة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یصلی اذا طلع الفجر الا رکعتین خفیفتین ولابن حبان الا رکعتی الفجر وعن ابن عمر رفعه لا صلوة بعد الفجر الا سجدتین اخرجه ابو داود والمصنف والدارقطنی واحمد وفی اسناده ایوب بن الحصین وهو مجهول واخرجه الطبرانی فی الاوسط من طریقین عن ابن عمرو واخرجه فی الکبیر باسناد قوی لیس فیه الا ابو بکر بن محمد وکانه ابن ابی سبرة وهو واه ومما یدل علی ذلک حدیث ابن مسعود رفعه لا یمنعنکم اذان بلال فانه یؤذن بلیل لیرجع قائمکم ویوقظ نائمکم متفق علیه فانه یدل علی منع التنفل بعد الفجر فلو کان مباحا لم یکن لقوله لیرجع معنی قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث غریب لا نعرفه الا من حدیث قدامة بن موسی وروی عنه غیر واحد و روایت کرده اند از قدامه بسیار کسان وهو ما اجمع علیه اهل العلم و آن حدیث چیزی ست که اجماع کرده اند بروی اہل علم کرهوا ان یصلی الرجل بعد طلوع الفجر الا رکعتی الفجر مکروه دارند اینکه بگذارد نماز را آدمی پس از طلوع کردن فجر مگر بگذارد دو رکعت سنت فجر را ومعنی هذا الحدیث انما یقول لا صلوة بعد طلوع الفجر الا رکعتی الفجر ومعنی این حدیث این ست که جز این نیست که میگفتی نیست گذاردن نمازی پس از طلوع فجر و صبح مگر گذاردن دو رکعت سنت فجر رواست **باب** ماجاء فی الاضطجاع بعد رکعتی الفجر بابست در بیان آنچه آمده است بر پهلو درآمدن پس از گذاردن سنت فجر حدثنا بشر بن معاذ العقدی ثنا عبد الواحد بن زیاد ثنا الاعمش عن ابی صالح عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا صلی احدکم رکعتی الفجر فلیضطجع علی یمینه

شرح ابی الطیب

باب ماجاء لا صلوة بعد طلوع الفجر الا رکعتین **قوله** لا صلوة بعد الفجر المراد به طلوع الفجر الصادق و بالصلوة النافلة وبالسجدتین سنة الفجر والی هذا اشار المصنف بقوله لا صلوة بعد طلوع الفجر الا رکعتی الفجر **باب** ماجاء فی الاضطجاع بعد رکعتی الفجر **قوله** اذا صلی احدکم رکعتی الفجر لعل المراد بالاحد القائم بالتهجد باللیل و الاضطجاع یکون عونا فی حقه علی القیام فی صلوة الفجر لان العادة فی التهجد طول القیام فکان الاضطجاع للاستراحة وتحصیل النشاط لصلوة الفجر لا مطلقا ویؤیده ما فی مسلم عن عائشة رضی الله عنها ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یصلی اللیل احدی عشرة رکعة یوتر منها بواحدة فاذا فرغ منها اضطجع علی شقه الایمن حتی یاتیه المؤذن فیصلی رکعتین خفیفتین نعم اللفظ عام والاتباع احسن لکن یخص ذلک بمن لا یخاف علیه النوم ونقض الوضوء

قوت المغتذی

عن قدامة بن موسی عن محمد بن الحصین لیس لهما ولیسار مولی ابن عمر لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث

عارضة الاحوذی

الاول مبتدأة ممیزة الثانیة مبتدأة غیر ممیزة الثالثة معتادة من غیر تمییز الرابعة معتادة بتمییز فاما الاولی فحیضها مدة تمییزها بشرط ان لا یزید علی اکثر الحیض فان زاد علی اکثره لم یکن حیضا والاصل فی اعتبار التمییز حدیث لا باس به یرویه العلماء عن فاطمة بنت ابی حبیش ان دم الحیض اسود یعرف وقد خرجناه من طریق حسنة لها مدخل فی الصحة یعضده قوله فی الصحیح حسب ما قدمناه لها اذا اقبلت الحیضة فدعی الصلوة وفی هذا الحدیث عندی نظر عظیم والاول اقرب الی الحجة واسلم واضح المحجة واما الثانیة وهی مبتدأة من غیر

الترجمة

شرح سراج احمد

چون بگذارد یکی از شما دو رکعت سنت فجر را پس گو که بپهلو درآید بر جانب راست خود از جهت رفع تعب قیام شب تا آنکه ادای فرض بهم کند بنشاط درین حدیث دو فائده اند یکی استحباب استراحت به پهلو درآمدن پس از سنت فجر دوم آنکه بخواب رود و دیگر گذاردن سنت فجر در اول صبح تا متحقق شود پس از وی اضطجاع و گذاردن مکتوبہ صبح بقرات طویله که قریب صد آیت باشد بترتیل در غلس **وفی الباب عن عائشة** قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح غریب من هذا الوجه وقد روی عن عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا صلی رکعتی الفجر وتحقیق روایت کرده شده است از عائشہ صدیقه بدرستیکه آنحضرت بود که چون گذاردی دو رکعت سنت فجر را فی بیته در خانهٔ خود اضطجع علی یمینه اضطجاع میفرمود بر جانب راست خود وقد رای بعض اهل العلم ان یفعل هذا استحبابا وتحقیق اعتقاد کرده اند بعضی اهل علم اینکه اضطجاع کرده شود از جهت مستحب پنداشتن واستحب البغوی الاضطجاع بخصوصه وگفت ابن حزم که اضطجاع واجب هست و شرط است برای صحت فرض بجهت امری که وارد شده است بآن در حدیث ابی هریرة ومالکیه میگویند نبود اضطجاع از آنحضرت مگر بود برای راحت از تعب قیام و در دفع ثقل و ملال پس مشروع نباشد مگر باشد برای متهجد برابر است در وی که اضطجاع پیش از سنت باشد یا پس از سنت وباین جزم کرده است ابن الولی وتائید این قول میکند حدیثی که اخراج آن کرده است عبد الرزاق از عائشه که میگفت ان النبی صلی الله علیه وسلم لم یضطجع لسنة ولکنه کان یدأب لیلة فیستریح منه وفی اسناده راو لم یسم وممن کره الاضطجاع بعدها عمر رضی الله عنه فروی ابن ابی شیبة عن ابن المسیب قال رای عمر رجلا اضطجع بعد الرکعتین فقال احصبوه گفته است امام محمد بن الحسن الشیبانی در مؤطای خود انا مالک قال انا نافع عن ابن عمر انه رای رجلا رکع رکعتی الفجر ثم اضطجع فقال ابن عمر ما شانه فقال نافع فقلت لیفصل بین صلاته قال ابن عمر وای فصل افضل من السلام قال محمد وبه ناخذ وهو قول ابی حنیفة **باب ما جاء اذا اقیمت الصلوۃ فلا صلوۃ الا المکتوبة** باب است در بیان آنچه آمده است که چون اقامت نماز کرده شود پس نیست نمازی مگر گذاردن فرض است و دیگر نماز گذاردن روا نباشد حدثنا احمد بن منیع نا روح بن عبادة ثنا زکریا بن اسحق ثنا عمرو بن دینار قال سمعت عطاء بن یسار عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا اقیمت الصلوۃ فلا صلوۃ الا المکتوبة چون اقامت نماز کرده شود پس نیست روا گذاردن نمازی مگر گذاردن فرض

شرح ابی الطیب

باب ما جاء اذا اقیمت الصلوۃ فلا صلوۃ الا المکتوبة قوله اذا اقیمت الصلوۃ فلا صلوۃ الا المکتوبة بالرفع وقیل بالنصب قاله الشیخ ابن حجر ومعناه انه لا ینبغی الاشتغال لمن حضر الاقامة الا بالمکتوبة ای بتلک المکتوبة او مطلق المکتوبة لتشمل الفائتة لصاحب الترتیب وقال ابن ملک سنة الفجر مخصوصة عن هذا الحدیث بقوله صلی الله علیه وسلم صلوها وان طردتکم الخیل فقلنا یصلی سنة الفجر ما لم یخش فوت الرکعة الثانیة ویترکها حین خشی عملا بالدلیلین انتهی وحدیثه رواه ابو داود بلفظ لا تدعوهما وان طردتکم الخیل وبلفظ لا تترکوا رکعتی الفجر ولو طردتکم الخیل رواه الطحاوی وقال الطحاوی فی باب الرجل یدخل المسجد والامام فی صلوۃ الفجر حدثنا سلیمن بن شعیب قال ثنا عبد الرحمن بن زیاد قال حدثنی زهیر بن معویة عن ابی اسحق قال حدثنی عبد الله بن ابی موسی عن ابیه حین دعاهم سعید بن العاص دعا ابا موسی وحذیفة وعبد الله بن مسعود قبل ان یصلی الغداة ثم خرجوا من عنده وقد اقیمت الصلوۃ فجلس عبد الله الی اسطوانة من المسجد فصلی الرکعتین ثم دخل فی الصلوۃ فهذا عبد الله بن مسعود قد فعل ومعه

عارضة الاحوذی

تمییز وقد تقدم المذهب فیه والصحیح جلوسها خمسة عشر یوما ثم یحکم لها بالاستحاضة واما الثالثة وهی المعتادة من غیر تمییز فانها علی اربعة اقوال احدها تقعد عادتها قاله المغیرة وابن مصعب وابن القسم علی تفصیل متقدم وهو الصحیح وعلیه یدل حدیث ام سلمة المتقدم الثانی تبلغ خمسة عشر یوما الثالث سبعة عشر یوما الرابع ثمانیة عشر یوما وهو اصحها عندی اعتبارا بالوجود الذی علیه معول القول فی الحیض واما الرابعة وهی المعتادة بتمییز فالرد الی العادة یدل علیه حدیث ام سلمة والرد الی

الترجمة

باقی در صفحۂ آئندہ

شرح سراج احمد

وفی الباب عن ابن بحینۃ وعبد اللہ بن عمرو وعبد اللہ بن سرجس وابن عباس وانس امام احمد از ابی ہریرہ باین عبارت
اخراج کردہ است لا صلوۃ بعد الاقامۃ الا المکتوبۃ وطبرانی از ابن عمر اخراج کردہ قال ابو عیسیٰ حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن و
ھکذا روی ایوب وورقاء بن عمرو وزیاد بن سعد واسمعیل بن مسلم ومحمد بن جحادۃ عن عمرو بن دینار عن عطاء بن
یسار عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم واین دیگر طریق ست کہ این حدیث از ابی ہریرہ باین طریق نیز مروی
گشتہ است وروی حماد بن زید وسفیان بن عیینۃ عن عمرو بن دینار ولم یرفعاہ و روایت کردہ این حدیث را حماد و
سفیان از عمرو بن دینار و مرفوع نکردہ اند حدیث را حماد وسفیان والحدیث المرفوع اصح عندنا مصنف گوید و حدیث مرفوع
صحیح تر ست نزد ما از حدیث موقوف وقد روی ھذا الحدیث عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم من غیر ھذا الوجہ
و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از ابی ہریرہ از آنحضرت بہ بسیار طرق و اسانید رواہ عیاش بن عباس القتبانی
بکسر قاف وسکون مثناۃ فوقیہ وبای موحدہ المصری عن ابی سلمۃ عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم والعمل علی
ھذا عند اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرھم اذا اقیمت الصلوۃ ان لا یصلی الرجل الا المکتوبۃ وعمل
ہمبرین ست نزد اہل علم از صحابہ وغیر ایشان کہ چون اقامت کردہ شود نماز اینکہ نگذارد آدمی نمازی را مگر بگذارد نماز فرض وبہ یقول
سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحٰق وہمین ست قول امام ما ابی حنیفہ **باب** ماجاء
من تفوتہ الرکعتان قبل الفجر یصلیھما بعد صلوۃ الصبح باب ست در بیان انچہ آمدہ است ہر کہ فوت کند او را
دو رکعت کہ پیش از نماز فجر اند بگذارند او را پس از نماز مکتوبۂ فجر حدثنا محمد بن عمرو السواق بفتح سین مہملہ وتشدید واو در
آخر قاف ست البلخی شیخ ابن ابی الدنیا مستور از ثانیۂ عشرہ بود نا عبد العزیز بن محمد عن سعد بن سعید عن محمد بن
ابراھیم بن الحارث القرشی التیمی تابعی مدنی ست تکلم کردہ شدہ است در وی وگفت امام احمد روایت میکند مناکیر را ثقہ گفتہ او را
ابن معین وعقیلی ذکر کردہ او را در ضعفاء در سنہ اثنی عشر ومائۃ وفات کرد عن جدہ قیس محمد بن ابراہیم روایت میکند از جد
سعد بن سعید کہ قیس ست و او قیس بن عمرو بن سھل الانصاری النجاری مدنی ست جد یحیی وسعید وعبد ربہ از فقہای مدینہ
و گویند پدر جد یحیی وسعد ست صحابی ست قال خرج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاقیمت الصلوۃ بیرون گشت
آنحضرت از خانۂ شریف پس اقامت نماز کردہ شد فصلیت معہ الصبح پس گذاردم ہمراہ آنحضرت نماز فجر را ثم
انصرف النبی صلی اللہ علیہ وسلم فوجدنی اصلی پس تر برگشت آنحضرت از نماز پس یافت مرا کہ نماز میگذارم
فقال مھلا یا قیس پس فرمود باش و درنگ کن ای قیس اصلاتان معاً آیا دو نماز میگذاری یکجا قلت

شرح ابی الطیب

حذیفۃ وابو موسی لا ینکران ذلک علیہ فدل ذلک علی موافقتھما ایاہ وکذلک روی بسندہ عن ابن
عباس رضی اللہ عنھما انہ صلی رکعتین ثم دخل مع الامام وکذلک روی عن ابی عثمٰن قال کنا نجیئ نحن وعمر
ابن الخطاب فی صلوۃ الصبح فنرکع الرکعتین ثم ندخل معہ فی الصلوۃ یعنی صلوۃ الفجر انتھی **باب**
ماجاء فیمن یفوتہ الرکعتان قبل الفجر یصلیھما بعد صلوۃ الصبح **قولہ** اصلاتان معاً
الاستفھام للانکار ای افرضان فی وقت فرض واحد اذ لا نفل بعد صلوۃ الفجر

عارضۃ الاحوذی

التمییز یدل علیہ
حدیث فاطمۃ
اذا اقبلت الحیضۃ
فدعی الصلوۃ وقد
اختلف العلماء فی
ذلک علی قولین و
مذھب مالک واصحابہ
التمییز لانہ جمع
بین الحدیثین و
لان التمییز اولی
لان العادۃ قد
تختلف والتمییز
لا یختلف ولان
النظر الی اللون اجتھاد
والنظر الی العادۃ
تقلید والاجتھاد
اولی من التقلید
خاتمۃ اذا ثبت
ھذا القول فی
التاصیل والبناء
فان القول فی التفریع
علی ھذہ الاصول
والفعل لتعارضھا
ودخول بعضھا
علی بعض ما لا
یحتملہ ھذہ العارضۃ
وفی ھذا القدر
الغایۃ لکن لا بد

شرح سراج احمد

یارسول اللہ انی لم اکن رکعت رکعتی الفجر گفتم ای پیغمبر خدا بدرستیکہ من بودم من کہ نگذاردہ بودم دو رکعت سنت را قال فلا اذن فرمود آنحضرت پس نہ این وقت منع میکنم ترا از گذاردن سنت ابن ابی شیبہ از نافع اخراج کردہ کہ ابن عمر گذارد سنت فجر را قضا در وقت ضحی وابن ابی شیبہ از طریق عطیہ اخراج کردہ کہ گفت دیدم ابن عمر را کہ قضا کرد سنت فجر را ہنگامیکہ سلام داد امام بدانکہ نزد امام مالک قضا کند سنت فجر را در وقت ضحی تا بزوال آفتاب پس از زوال قضا نیست حکایت کردہ آنرا خطابی و گفت محمد بن الحسن کہ قضای آن کردہ شود پس از طلوع تا بزوال آفتاب و نزد شیخین قضای آن کردہ نشود مگر وقتیکہ فوت کردند با فرض پس قضای آن کردہ شود بروایت صحیح از امام ابی حنیفہ وابی یوسف اگرچہ پس از زوال باشد قال ابو عیسی حدیث محمد بن ابراھیم لا نعرفہ مثل ھذا الا من حدیث سعد بن سعید گفت مصنف حدیث محمد بن ابراہیم حدیثی ست کہ نمی شناسم او را مثل عبارت مذکورہ مگر از روایت سعد بن سعید وقال سفیان ابن عیینۃ سمع عطاء بن ابی رباح وگفت مصنف سفیان بن عیینہ سماع دارد از عطاء بن ابی رباح من سعد بن سعید ھذا الحدیث از سعد بن سعید این حدیث را وانما یروی ھذا الحدیث مرسلا وجز این نیست کہ روایت کردہ شدہ این حدیث مرسل وقد قال قوم من اھل مکۃ بھذا الحدیث لم یروا باسا ان یصلی الرجل الرکعتین وتحقیق قائل گشتہ اند گروہی از اہل مکہ این حدیث را کہ باک ندارد اینکہ بگذارد مردی دو رکعت را بعد المکتوبۃ قبل ان تطلع الشمس پس از گذاردن نماز فرض پیش از آنکہ برآید آفتاب قال ابو عیسی سعد بن سعید ھو اخو یحیی بن سعید الانصاری یعنی یحیی وسعید ہر دو برادر اند وقیس ھو جد یحیی بن سعید ویقال ھو قیس بن عمرو وقیس جد یحیی بن سعید ست وگفتہ میشود او را قیس بن عمرو ویقال ھو قیس بن قھد وگفتہ میشود او را ابن قہد بفتح قاف وسکون ہا واسناد ھذا الحدیث لیس بمتصل واسناد این حدیث مذکور متصل نیست وعلت عدم اتصال بیان میکند محمد بن ابراھیم التیمی لم یسمع من قیس چراکہ محمد بن ابراہیم سماع ندارد از قیس وروی بعضھم ھذا الحدیث عن سعد بن سعید عن محمد بن ابراھیم ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم خرج فرای قیسا وروایت کردہ اند بعضی علما این حدیث را از سعد بن سعید از محمد بن ابراہیم باین عبارت مذکورہ ترجمہ اش آنست بدرستیکہ آنحضرت بیرون گشت از خانہ پس دید قیس را کہ نماز میگذارد تا آخر حدیث **باب** ما جاء فی اعادتھما بعد طلوع الشمس بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر اعادہ سنت فجر را پس از برآمدن آفتاب حدثنا عقبۃ بن مکرم العمی البصری نا عمرو بن عاصم نا ھمام عن قتادۃ عن النضر بن انس عن بشیر بن نھیک ہر دو لفظ مکبر اند عن ابی ھریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من لم یصل رکعتی الفجر فلیصلھما بعد ما تطلع الشمس فرمود آنحضرت ہر کہ نگذارد دو رکعت نماز فجر را

شرح ابی الطیب

قولہ فلا اذن ای فلا باس علیک حینئذ او لا شئ علیک او لا لوم علیک وفی عند ابی داود فسکت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ففیہ تقریر بجواز رکعتی الفجر بعد الفرض قضاء اقول لکن لا تقوم بہ الحجۃ لکونہ مقطوعا کما صرح بہ المصنف وقد روی الشیخان بسندیھما لا صلوۃ بعد الصبح حتی ترتفع الشمس ولا شک ان ما رواہ الشیخان لا یعارضہ ما رواہ غیرھما عند صحۃ الاسناد فکیف عند عدم الصحۃ **قولہ** ویقال ابن قھد فی التھذیب بفتح القاف وفی نسخۃ بالفاء وفی المغنی قیس بن قھد بفتح قاف وسکون ھاء فدال مھملۃ وقیل قیس بن عمرو بن قھد وقیل بفاء اذ لا یعرف بقاف الا قیس بن قھد **باب** ما جاء فی اعادتھما بعد طلوع الشمس **قولہ** فلیصلھما بعد ما تطلع الشمس یفید انہ لا یصلیھما قبل طلوع الشمس وھذا الحدیث اقوی من الحدیث المتقدم

عارضة الاحوذی

من التعرض لتراجم قصدھا ابو عیسی لئلا یکون ممن تکلم لسبب ثم افضل ذلک السبب وھی اربعۃ مسائل الاولی حقیقۃ المستحاضۃ وقد تقدم بیانھا الثانیۃ ھل تتوضأ المستحاضۃ لکل صلوۃ وعندنا لا تتوضأ الا استحبابا وقال الشافعی واحمد تتوضأ لان قولہ تتوضأ لکل صلوۃ انما ھو من قول عروۃ لا من قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم ولان حکم حدث الحیض قد سقط فلا یوجب طھارۃ الثالثۃ متی تغتسل المستحاضۃ فعندنا ان کانت ممیزۃ من طھر الی طھر وان لم تکن ممیزۃ فغسلھا عند الحکم بالاستحاضۃ یجزیھا وقال احمد یستحب لھا ان

شرح سراج احمد

پس باید کہ بگذارد آن ہر دو را قضا پس از آنکہ برآید آفتاب قال ابو عیسٰی ھذا حدیث لا نعرفه الا من ھذا الوجه یعنی باین طریق مذکورہ وقد روی عن ابن عمر انه فعله و تحقیق روایت کردہ شدہ است از ابن عمر بدرستیکہ او کردہ است آنرا یعنی سنت فجر را پس از طلوع آفتاب قضا کردہ چنانکہ اخراج آن کردہ است عبد الرزاق والعمل علی ھذا عند بعض اھل العلم وبه یقول سفین الثوری والشافعی واحمد و اسحٰق و ابن المبارک قال گفت مصنف ولا نعلم احدا روی ھذا الحدیث عن ھمام بھذا الاسناد نحو ھذا الا عمرو بن عاصم الکلابی و نمیدانیم ہیچکس را کہ روایت کردہ باشد این حدیث را از ہمام باین اسناد مانند این حدیث مگر عمرو بن عاصم کلابی والمعروف من حدیث قتادۃ عن النضر بن انس عن بشیر بن نھیک عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیه وسلم قال و مشہور از حدیث قتادہ باسناد مذکور از آنحضرت باین عبارت ست کہ فرمود من ادرک رکعة من صلوۃ الصبح کسیکہ دریابد رکعتی را از نماز فجر قبل ان تطلع الشمس پیش از آنکہ برآید آفتاب فقد ادرک الصبح پس تحقیق دریافت صبح را یعنی باطل نمیگردد نمازش پس باید کہ رکعت دیگر باوی ضم کند و تمام گرداند نماز را و این قول اکثر اہل علم ست امام ما ابو حنیفہ و اصحاب وی بر آنند کہ نماز فجر بطلوع آفتاب باطل میگردد اما نماز عصر بغروب باطل نمیگردد و این حجت ست بر امام ما ابی حنیفہ و اصحاب وی و جواب ازین حدیث بگوییم واللہ اعلم بالصواب کہ تعارض واقع شد میان این حدیث و احادیث وارده در باب نہی از صلوۃ خواہ فرض باشد یا نفل در وقت طلوع و غروب و استوا پس عمل کردیم بقیاس چنانکہ در اصول فقہ ہست کہ چون معارض شوند دو آیت رجوع بحدیث کنند و نزد تعارض دو حدیث رجوع بقیاس نمایند و قیاس ترجیح کرد حکم این حدیث را در نماز عصر مگر در روایتی از ابی یوسف کہ میگوید نماز فجر نیز باطل نمیگردد بطلوع فجر و لیکن صبر کند تا برآید آفتاب و تمام کند نماز را زیرا کہ وقت نماز فجر ہمہ کامل ست و نقصان دران نیست واجب میگردد بصفت کمال و چون بطلوع آفتاب نقصان طاری شد ادا بکمال واجب نباشد و شافعیہ احادیث نہی را مخصوص بنوافل دارند و فرائض را در اوقات ثلثہ جائز گویند و ظاہر احادیث در عموم ست و آخر نماز عصر کہ آفتاب زردی گیرد ناقص ست پس وجوب آن نیز بصفت نقصان باشد پس بطریان نقصان بسبب غروب فاسد نگردد ادا بکمال واجب نباشد **باب** ما جاء فی الاربع قبل الظھر بابیست در بیان انچہ آمده است در گذاردن چہار رکعت سنت ظہر پیش از فرض ظہر حدثنا بندار ثنا ابو عامر ثنا سفین عن ابی اسحٰق عن عاصم بن ضمرۃ عن علی قال کان النبی صلی اللہ علیه وسلم یصلی قبل الظھر اربعا وبعدھا رکعتین گفت علی مرتضی بود آنحضرت کہ میگذارد پیش از

شرح ابی الطیب

لکونه موصولا والاول مقطوع والیه ذھب محمد من علمائنا فقال احب الی ان یقضیھما بعد طلوع الشمس الی وقت الزوال ذکرہ فی الھدایة اقول وھو الاوفق بالعمل بھذا الحدیث وبحدیث الصحیحین **باب** ما جاء فی الاربع قبل الظھر **قوله** یصلی قبل الظھر اربعا فیه ان السنة قبل الظھر اربع ولا ینافیه ما سیاتی من الرکعتین قبلھا لانه لیس فیه نفی للاربعة فیحتمل انه صلی صلی اللہ علیه وسلم رکعتین ثم اربعا ویحتمل انه یسلم علی رکعتین ثم صلی رکعتین ویحتمل انه بعد ما جلس علی راس الرکعتین ذھب ابن عمر لحاجة فلم یر الاخریین وبه یحصل الجمع بین الاحادیث ویؤیده ما رواہ احمد وابو داود والنسائی والترمذی عن ام حبیبة قالت

عارضة الاحوذی

تغتسل لکل صلوۃ وقال ابن المسیب تغتسل المستحاضة من طھر الی طھر و اختلف فی روایته فمنھم من رواہ بالطاء المھملة ومنھم من رواہ بالظاء المعجمة وکلا الروایتین عن مالک واستبعد الخطابی ان یکون من طھر الی طھر بالطاء المھملة وقال وای معنی له وانما علق الغسل علی الطھر بالتمییز او العادۃ والذی استبعد صحیح لانه اذا سقط لاجل المشقة عنھا الاغتسال لکل صلوۃ فلا اقل من الاغتسال مرۃ فی کل یوم عند الظھر فی فیء النھار وذلک للتنظیف والصحیح سقوط الاغتسال بسقوط الحکم بانه حدث والرابعة ھل تجمع

حل اللغۃ … منتہی الارب فی لغات العرب

شرح سراج احمد

فرض ظہر چہار رکعت را و بعد از فرض ظہر دو رکعت را و فی الباب عن عائشۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی اربعا قبل الظہر وثنتین بعدہا اخرجہ ابن جریر واخرج ابن النجار عنہا قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا فاتتہ الاربع قبل الظہر صلاہا بعد الظہر بعد الرکعتین و اخرجہ المصنف ایضا وام حبیبۃ اخرجہ المصنف والشیخان والحاکم قال ابو عیسٰی حدیث علی حدیث حسن حدثنا ابوبکر العطار قال قال علی بن عبد اللہ عن یحیی بن سعید عن سفین قال گفت سفیان کنا نعرف فضل حدیث عاصم بن ضمرۃ علی حدیث الحارث بودیم ما کہ می شناختیم فضیلت حدیث عاصم بن ضمرہ را بر حدیث حارث کہ در روایت وی دو دو رکعت اند یعنی بفاصلہ است میان دو دو رکعت بسلام دادن والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم یختارون ان یصلی الرجل قبل الظہر اربع رکعات اختیار کردہ اند صحابہ وکسیکہ پس از ایشان بودند از ائمہ اینکہ بگذارد آدمی پیش از فرض ظہر چہار رکعت را بیک سلام وہو قول سفین الثوری وابن المبارک واسحق وقال بعض اہل العلم صلوٰۃ اللیل والنہار مثنٰی مثنٰی یرون الفصل بین کل رکعتین وگفتہ اند بعضی از اہل علم نماز شب و روز را دو دو رکعت اعتقاد میکنند فصل وجدائی را میان ہر دو رکعت سلام دادن یعنی بر شفعہ را علاوہ بگذارد وبہ یقول الشافعی واحمد **باب** ماجاء فی الرکعتین بعد الظہر باب ست در بیان انچہ آمدہ است در گذاردن دو رکعت پس از فرض ظہر حدثنا احمد بن منیع نا اسمعیل بن ابراہیم عن ایوب عن نافع عن ابن عمر قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم رکعتین قبل الظہر ورکعتین بعدہا گفت ابن عمر گذاردم با آنحضرت دو رکعت پیش از ظہر و دو رکعت پس از ظہر و این حدیث متمسک شافعی ست کہ سنت نزد ایشان پیش از نماز پیشین دو رکعت ست و این حدیث عبد اللہ ابن عمر در کتب آمدہ است باختلاف الفاظ و نزد امام ما چہار رکعت ست و در وی نیز احادیث آمدہ اند از علی مرتضی و عثمان بن عفان و ام حبیبہ و ما ناکہ آنحضرت گاہی چہار رکعت میگذاردند و گاہی دو و ہر کسی انچہ دید روایت کرد و نیز شاید کہ در خانہ چہار رکعت میگذارد کہ ازواج مطہرات آنرا روایت کردند و چون در مسجد می آمد دو رکعت تحیۃ المسجد میگذارد و ابن عمر آنرا سنت ظہر گمان می برد یا اعتقاد ابن عمر آن بود کہ سنت ظہر ہمین دو رکعت بود و چہار کہ میگذارد صلوٰۃ فیئ الزوال بود وقال وفی الباب عن علی اخرجہ ابن ابی شیبۃ واحمد والعدنی وابوداود والنسائی وابن خزیمۃ وعبد الرزاق فی الجامع وابوسعید بن الاعرابی فی معجمہ والطحاوی والبیہقی والضیاء وعائشۃ اخرجہ ابن جریر وابن

شرح ابی الطیب

سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول من حافظ علی اربع رکعات قبل الظہر واربع بعدہا حرمہ اللہ علی النار وعن ابی ایوب الانصاریؓ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اربع قبل الظہر لیس فیہن تسلیم تفتح لہن ابواب السماء رواہ ابوداود وابن ماجۃ وقال النووی حدیث ام حبیبۃ حدیث حسن صحیح وسیاتی عن عائشۃ رضی اللہ عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا لم یصل اربعا قبل الظہر صلاہن بعدہا فہذا صریح فی المواظبۃ وحدیث حسن فلا ینبغی العدول عنہ واللہ اعلم **باب** ماجاء فی الرکعتین بعد الظہر **قولہ** صلیت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اراد معیۃ المشارکۃ لامعیۃ الجماعۃ لان الاقتداء فی النوافل واداءہا جماعۃ ما کان متعارفا ومعہودا فی زمنہ صلی اللہ علیہ وسلم سیما فی الرواتب وان اتفق فی بعض الاوقات فی غایۃ من الندرۃ فہو فی غیرہا والظاہر ان المراد صلیت فی صحبتہ وحال حضورہ صلی اللہ علیہ وسلم بحیث لم یخف علیّ حالہ فتکون تلک صلوٰۃ مراعیا فیہا حال صلاتہ صلی اللہ علیہ وسلم

عارضۃ الاحوذی

المستحاضۃ بغسل واحد بین صلاتین روی ذلک کما تقدم فی حدیث عمران عن حمنۃ وذلک صحیح کما بیناہ فینبغی ان یکون مستحبا و ذلک اولی من قول ابن المسیب من رایہ **باب** ماجاء فی الحائض انہا لا تقضی الصلوٰۃ معاذۃ ان امرأۃ سالت عائشۃ قالت اتقضی احدانا صلاتہا ایام الحیض فقالت احروریۃ انت قد کانت احدانا تحیض فلا تؤمر بقضاء اسنادہ حدیث معاذۃ صحیح خرجہ مسلم قالت عائشۃ کان یصیبنا ذلک فنؤمر بقضاء الصوم ولا نؤمر بقضاء الصلوٰۃ غریبۃ القضاء و الاداء ہو فعل المامور بہ

شرح سراج احمد

النار قال ابو عیسیٰ حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح **باب** آخر منه بابی ست دیگر متعلق باب اول حدثنا عبد الوارث بن
عبید الله العتکی المروزی ثنا عبد الله بن المبارک عن خالد الحذاء عن عبد الله بن شقیق عن عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم
کان اذا لم یصل اربعا قبل الظهر صلاهن بعدها یعنی آنحضرت که چون نمیگذارد چهار رکعت سنت را پیش از ظهر میگذارد آنها را پس از
فرض ظهر قضا قال ابو عیسیٰ هذا حدیث حسن غریب انما نعرفه من حدیث ابن المبارک من هذا الوجه که روایت از خالد
حذاء از عبد الله بن شقیق از عائشه است و رواه قیس بن الربیع عن شعبة عن خالد الحذاء نحو هذا و این طریق دیگر ذکر کرده
ولا نعلم احدا رواه عن شعبة غیر قیس بن الربیع و نمی دانیم هیچکس را که روایت کرده آنرا از شعبه الا قیس بن الربیع وقد روی
عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن النبی صلی الله علیه وسلم نحو هذا حدثنا علی بن حجر ثنا یزید بن هارون عن محمد بن عبد الله
الشعیثی در تقریب ست محمد بن عبد الله بن المهاجر الشعیثی بالمعجمة ثم المهملة ثم المثلثة مصغر صدوق از سابعه بود در سنه بضع و
خمسین و مائة وفات کرد عن ابیه عبد الله بن المهاجر الدمشقی مقبول از سادسه بود عن عنبسة بن ابی سفیان عن ام حبیبة
بنت ابی سفیان ام المؤمنین قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صلی قبل الظهر اربعا و بعدها اربعا حرمه الله
تعالی علی النار هر که بگذارد پیش از ظهر چهار رکعت و پس از ظهر چهار رکعت را حرام گرداند او را الله تعالی بر آتش دوزخ قال ابو عیسیٰ هذا
حدیث حسن غریب قد روی من غیر هذا الوجه یعنی حدیث ام حبیبه را چنانکه اخراج کرده است عبد الرزاق و حاکم و احمد
و ابو داود و النسائی و ابن ماجه باسانید مختلفه و در بعضی روایات آمده که بگذارد آنرا بدون سلام و سخن درین ست که آنها یا رکعتین سنت اند
یا و رای آن و الظاهر الثانی حدثنا ابو بکر محمد بن اسحق البغدادی ثنا عبد الله بن یوسف التنیسی الشامی نا الهیثم بن
حمید الغسانی مولاهم ابو احمد او ابو الحارث صدوق رمی بالقدر من السابعة قال انی العلاء بن الحارث عن القسم ابی عبد الرحمن
عن عنبسة بن ابی سفیان قال سمعت اختی ام حبیبة زوج النبی صلی الله علیه وسلم تقول سمعت رسول الله صلی الله
علیه وسلم یقول من حافظ علی اربع رکعات قبل الظهر و اربع بعدها حرمه الله علی النار مصنف این طریق دیگر ذکر کرد که حدیث ام حبیبه
روایت کرده شده است و درین روایت لفظ من حافظ آمده است بجای من صلی قال ابو عیسیٰ هذا حدیث حسن صحیح غریب من
هذا الوجه والقاسم هو ابن عبد الرحمن یکنی ابا عبد الرحمن و هو مولی عبد الرحمن بن خالد بن یزید بن معاویة و هو ثقة شامی
و هو صاحب ابی امامة و او صاحب ابی امامة الباهلی ست یعنی از تابعین ست که صحبت باصحابی داشته بدانکه احادیث که در فضائل
گذاردن سنت ظهر وارد اند بعضی از انها بتحریر می آید اخرج ابو داود و الترمذی فی الشمائل و ابن ماجه و ابن خزیمة عن ابی ایوب اربع قبل الظهر لیس
فیهن تسلیم تفتح لهن ابواب السماء و اخرج الطبرانی فی الاوسط عن انس اربع قبل الظهر کعدلهن بعد العشاء من لیلة القدر و اخرج الخطیب
عن انس من صلی قبل الظهر اربعا غفر له ذنوبه یومه ذلک و اخرج الطبرانی فی الاوسط عن صفوان من صلی اربعا قبل الظهر کان له
اجره کاجر عتق رقبة او قال اربع رقبات من ولد اسمعیل و اخرج الحاکم فی تاریخه عن ابی ایوب لیس شیء یعدل
صلوة اللیل الا اربع رکعات قبل الظهر بدانکه این سنن که پیش از فجر و پیش از ظهر و دو رکعت پس از ظهر و مغرب و عشا

شرح ابی الطیب

باب آخر منه **قوله** حرمه الله علی النار ای حفظه و منعه و بعده منها و لا یقربه النار کما لا یقرب الانسان محرم علیه
و الا فلا تکلیف علی النار حتی یکون شیء علیه حراما او حلالا و الله اعلم فهو کنایة عن التبعید لا المراد حقیقة التحریم التکلیفی

عارضة الاحوذی

آخر امسا الحائض
غیر مخاطبة بالصوم
ولا بالصلوة فی حال
حیضها فاذا ارتفع
الحیض خوطبت
بهما فان قیل هی
مخاطبة حال الحیض
بالصوم خاصة
قلنا و ای فائدة
فی مخاطبتها حال
الحیض بفعل الصوم
بعد الحیض حتی
یقال به او ای دلیل
قام علیه من نص
او معنی هذه دعوی
فان قیل فلم یقال
قضاء الصوم و هذا
دلیل علی لزومه
حال الحیض قلنا
القضاء و الاداء
واحد و من فرق
بینهما فهو مدعی
علی اللغة و قد
استقصینا ذلک
فی غیر موضع **باب**
فی الحائض و الجنب
لا یقرآن القرآن
نافع عن ابن عمر عن

عارضۃ الاحوذی

النبی صلی اللہ علیہ وسلم لاتقرأ الحائض ولا الجنب شیئاً من القرآن ضعیف عبد اللہ بن سلمۃ عن علی قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقرئنا القرآن علی کل حال ما لم یکن جنبا صحیح حسن احکامہ شیٔ لایقرأ الجنب القرآن وقال بعض المبتدعۃ یقرأ وحدیث علی دلیل علی ما قلناہ واما الحائض ففی قراءتہا القرآن و مسہا المصحف عن مالک روایتان احداہما المنع حملا علی الجنب لعلۃ انہ شخص لایصوم ولایصلی ولایقرأ القرآن ولایمس مصحفا کالجنب ووجہ الآخر من ان الحیض ضرورۃ یاتی بغیر الاختیار

شرح سراج احمد

وپیش از جمعہ وپس ازوی از سنن موکدات ست کہ روا نیست ترک آنہا مگر بعذری وہرکہ ترک کند پس اگر اعتقاد کردہ کہ این سنتہا حق نیستند پس تحقیق کافر شود واگر اعتقاد حقیت دارد پس صحیح اینست کہ بزد کار شود چنانکہ در خزانہ ذکر کردہ است وبعضی علما میگویند کہ بزد کار نمیشود چنانکہ در منصوریہ است ودر برجندی شرح مختصر نوشتہ است وقبل الظہر والجمعۃ وبعدہا اربع بتسلیمۃ فلو اداہا بتسلیمتین لم یجز وفی شرح الطحاوی تطوع بعد الجمعۃ وقبلہا باربع لایسلم الا فی آخرہن وفی ظاہر الروایۃ ولو صلی یوم الجمعۃ بعد الزوال اربع رکعات فہی عن سنۃ الجمعۃ نوی اولم ینو **باب** ما جاء فی الاربع قبل العصر باب ست دربیان آنچہ آمدہ است درگذاردن چہار رکعت پیش از عصر حدثنا بندار محمد بن بشار ثنا ابو عامر ثنا سفین عن ابی اسحق عن عاصم بن ضمرۃ عن علی قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی قبل العصر اربع رکعات بود آنحضرت کہ میگذارد پیش از نماز عصر چہار رکعت یفصل بینہن بالتسلیم علی الملئکۃ المقربین ومن تبعہم من المسلمین والمؤمنین جدائی میکرد میان این چہار رکعت بسلام دادن بر فرشتگان نزدیکان وآنہا کہ تابع ایشانند در وجود ودر ذکر از مسلمانان ومؤمنان یعنی سلام کہ در نماز میدہند نیت فرشتگان وحاضران جماعت میکنند وازینجا معلوم میشود کہ تسلیم در چہار رکعت کہ پیش از عصر بگذارند مستحب ست وبعضی اربع قبل الظہر را نیز بران قیاس کنند وبغوی گفتہ کہ مراد از تسلیم اینجا تشہد ست نام کرد آنرا تسلیم بجہت اشتمال وی بران آبوداود از علی مرتضی اخراج کردہ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی قبل العصر رکعتین بدانکہ در سنت عصر ہردو روایت آمدہ است چہار ودو ومصلی مخیر ست دران و چہار افضل ست وفی الباب عن ابن عمر اخرجہ المصنف وابو داود واحمد وابن حبان واخرج الطبرانی عنہ بلفظ من صلی قبل العصر اربعا حرمہ اللہ علی النار وعبد اللہ بن عمرو بن العاص قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن واختار اسحق بن ابراہیم ان لایفصل فی الاربع قبل العصر واختیار کردہ اسحق بن ابراہیم اینکہ فصل نکند بسلام دادن در چہار رکعت کہ پیش از عصر اند واحتج بہذا الحدیث وحجت گرفتہ است باین حدیث مذکورہ وآنچہ کہ درین حدیث یفصل بینہن بالتسلیم آمدہ است جواب آن میدہد وتوجیہ آن مینماید وقال وگفت اسحق بن ابراہیم معنی قولہ ان یفصل بینہن بالتسلیم یعنی التشہد معنی قول علی مرتضی کہ یفصل است اینست اینکہ جدائی کند میان این چہار رکعت بتسلیم مراد میدارد بسلام تشہد خواندن را نہ آنکہ سلام معروف کہ در وقت خروج از نماز میگویند ورأی الشافعی واحمد صلوۃ اللیل والنہار مثنی مثنی یختاران الفصل واعتقاد میکنند شافعی واحمد کہ نماز شب وروز دو دو رکعت اند اختیار کردہ اند ہردو فصل را میان چہار رکعت چنانکہ در حدیث کہ صلوۃ اللیل والنہار مثنی مثنی اخرجہ الشیخان واحمد عن ابن عمر حدثنا یحیی بن موسی واحمد ابن ابراہیم ومحمود بن غیلان وغیر واحد ودیگر بسیار کسان ہر ا روایت کردہ اند ماسوای این مذکورہ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاربع قبل العصر **قولہ** یعنی التشہد فان التشہد لاشتمالہ علی قولہ وعلی عباد اللہ الصالحین یشتمل علی التسلیم علی الملئکۃ وغیرہم کذا قالہ بعض الفضلاء وقال الطیبی المراد بالتسلیم التشہد ویؤیدہ حدیث عبد اللہ بن مسعود کنا اذا صلینا قلنا السلام علی عباد اللہ قبل عبادہ السلام علی جبریل وکان ذلک فی التشہد انتہی **قولہ** یختاران الفصل فیحمل ان الفصل بالتسلیم علی تسلیم الخروج وعلی الملئکۃ وغیرہم بناء علی انہ ینوی بالتسلیم التسلیم علیہم وعلی من تبعہم من المسلمین والمؤمنین

شرح سراج احمد

قالوا ثنا ابوداود الطیالسی ثنا محمد بن مسلم بن مهران سمع جده مثنی عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال رحم
الله امرأ اصلی قبل العصر اربعاً رحمت کند خدای تعالی مردی راکه بگذارد پیش از نماز دیگر چهار رکعت را و در عبارت رحم الله اشارت ست
باستحباب آن قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب اخرجه ابن خزیمة وابن حبان فی صحیحها وصححه ابن حبان **باب** ماجاء فی الرکعتین
بعد المغرب والقراءة فیهما باب ست در بیان آنچه آمده است در گذاردن دو رکعت پس از مغرب و بیان قراءت را در هر دو رکعت
حدثنا محمد بن المثنی ثنا بدل بن المحبّر بفتحتین ابن المحبر بضم میم و فتح حای مهمله و موحده و مشدده ابو المنیر التیمی البصری اصل او
از واسط ست ثقه ثبت بود مگر در حدیثی که از زائده روایت میکند از تاسعه بود در سنه بضع عشره ومائتین وفات کرد ثنا عبد الملك
ابن معدان واو عبد الملک بن الولید بن معدان ست ضبعی البصری بود ضعیف از سابعه است نسبت وی بجد کرده میشود عن عاصم
ابن بهدلة وبهدله نام مادر او ست واو ابن النجود ست اسدی مولاهم الکوفی ابو بکر المقری صدوق مراو راوهام اند حجت بود در
قراءت و حدیث او در صحیحین ست مقرون از سادسه بود در سنه ثمان وعشرین ومائة وفات کرد عن ابی وائل عن عبد الله بن مسعود
انه قال ما احصی ما سمعت من رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت عبد الله بن مسعود بشمار نمی خواهیم آورد آنچه شنیده ام آنحضرت را
یقرأ فی الرکعتین بعد المغرب وفی الرکعتین قبل صلوٰة الفجر که میخواند در دو رکعت سنت که پس از مغرب اند و در دو رکعت سنت
که پیش از نماز صبح اند بقل یا ایها الکفرون وقل هو الله احد و آن قراءت این سوره است یعنی اکثر اوقات آنحضرت در دو سنت
همین قراءت فرمود شمار آنرا نمی توانم کرد وفی الباب عن ابن عمر اخرجه ابن ماجة ورواه ابن ماجة عن ابی هریرة ایضاً الا انه لم یذکر
بعد المغرب قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود حدیث غریب من حدیث ابن مسعود لا نعرفه الا من حدیث عبد الملك

شرح ابی الطیب

قوله حدیث غریب حسن قال العراقی جرت عادة المصنف ان یقدم الوصف بالحسن علی الغرابة وقدم هنا غریب علی
حسن فالظاهر انه یقدم الوصف الغالب وهذا الحدیث لا یعرف الا من هذا الوجه وانتفت فیه وجوه المتابعات والشواهد فغلب
علیه وصف الغرابة فلذا قدمه **باب** ماجاء فی الرکعتین بعد المغرب والقراءة فیهما **قوله** ما احصی ما سمعت الخ ما الاولی نافیة
والثانیة موصولة وقیل مصدریة ای ما اطیق ان اعد العدد الذی سمعته رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرأهما فیهما او مدة
سمعت فیها رسول الله یقرأ وهو کنایة عن کثرة ما سمعه کانه لکثرته ما یقدر علی ضبط عدده وتعداده
قال الطیبی یقرأ حال من العائد الی ما وکان الاصل ما سمعت قراءته فازیل المفعول به عن مقره وجعل
حالا اقول الظاهر انه حال من رسول الله صلی الله علیه وسلم لا من العائد لعدم انتظام المعنی فلیتامل

قوت المغتذی

حدثنا محمد بن مسلم بن مهران سمع جده لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث رحم الله امرأ صلی قبل العصر اربعاً قال
العراقی یحتمل ان یکون دعاء وان یکون خبراً هذا حدیث حسن غریب قال العراقی جرت عادة المصنف ان یقدم الوصف
بالحسن علی الغرابة وقدم هنا غریب علی حسن والظاهر انه یقدم الوصف الغالب علی الحدیث
فان غلب علیه الحسن قدمه وان غلبت علیه الغرابة قدمها وهذا الحدیث بهذا
اللفظ لا یعرف الا من هذا الوجه وانتفت فیه وجوه المتابعات والشواهد فغلب علیه وصف الغرابة

عارضة الاحوذی

ویطول امرها فلو منعت
من ذلك لنسیت
ما تعلمت بخلاف
الجنب فانه تاتی
الیه الجنابة باختیاره
ویمکن ازالتها فی الحال
وهو اصح لان هذین
دلیلان تعارضا و
بقینا علی اصل جواز
الفعل **باب**
مباشرة الحائض و
مخالطتها الاسود
عن عائشة کان
رسول الله صلی الله
علیه وسلم اذا حضت
یامرنی ان اتزر ثم
یباشرنی صحیح حسن
حرام بن معاویة عن
عبد الله بن سعد
قال سالت رسول الله
صلی الله علیه وسلم
عن مواکلة الحائض
فقال واکلها حسن
غریب ... ادة القسم
ابن محمد قال قالت
عائشة قال لی
رسول الله صلی الله
علیه وسلم ناولینی

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

ابن معدان عن عاصم مصنف در حدیث عبداللہ بن مسعود گویا نوع جرح کردہ کہ از طرق متعددہ از ابن مسعود مروی نگشتہ است

باب ما جاء انہ یصلیہما فی البیت باب ست در بیان انچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ آدمی بگذارد رکعتین سنت مغرب را در خانہ

حدثنا احمد بن منیع نا اسمعیل بن ابراھیم عن ایوب عن نافع عن ابن عمر قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم رکعتین بعد المغرب فی بیتہ گفت عبداللہ بن عمر گذاردم ہمراہ آنحضرت دو رکعت سنت مغرب را در خانۂ وی کہ خانہ حفصہ باشد از ین حدیث استحباب و سنیت خواندن این دو رکعت سنت مغرب در خانہ می برآید و از حدیث دیگر گذاردن مطلق نوافل در خانہ است چنانکہ بخاری و مسلم از زید بن ثابت اخراج کردہ اند کہ افضل الصلوٰۃ صلوٰۃ المرء فی بیتہ الا المکتوبۃ مولانا علی القاری نوشتہ است کہ اظہار فرائض از شعائر دین ملت ست و ملحق کردہ شدہ اند بفرائض سنن روایت را درین زمان برای دفع تہمت کہ شاید مردم نسبت کنند او را از اہل بدعت و مخالف اہل سنت و جماعت وفی الباب عن رافع بن خدیج اخرجہ ابن ماجۃ بلفظ ارکعوا ہاتین الرکعتین فی بیوتکم السبحۃ بعد المغرب وکعب بن عجرۃ اخرجہ ابو داود بلفظ ہذہ صلوٰۃ البیوت یعنی السبحۃ بعد المغرب قال ابو عیسی

حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح حدثنا الحسن بن علی الحلوانی نا عبد الرزاق نا معمر عن ایوب عن نافع عن ابن عمر قال حفظت عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عشر رکعات کان یصلیہا باللیل والنہار گفت عبداللہ بن عمر یاد میدارم از آنحضرت دہ رکعت را کہ بود آنحضرت کہ میگذارد آن دہ رکعت را میان شب و روز رکعتین قبل الظہر و رکعتین بعدہا دو رکعت پیش از ظہر و دو رکعت بعد از ظہر و این حدیث متمسک شافعی ست کہ سنت نزد ایشان پیش از پیشین دو رکعت ست و رکعتین بعد المغرب و دو رکعت پس از مغرب و در روایت بخاری و مسلم بزیادۃ فی بیتہ است و رکعتین بعد العشاء الآخرۃ و دو رکعت بعد از عشای اخیرہ در خانۂ حفصہ ام المومنین کما اخرجہ الشیخان قال وحدثتنی حفصۃ انہ کان یصلی قبل الفجر رکعتین گفت عبداللہ بن عمر و حدیث کردہ مرا حفصہ خواہر من کہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میگذارد پیش از گذاردن نماز فجر دو رکعت سنت را یعنی این وقت ابن عمر ہمراہ آنحضرت نبودہ از اخبار حفصہ خبر دادہ و در دیگر اوقات ہمراہ آنحضرت بخانۂ وی در آمدہ باشد ہذا

حدیث حسن صحیح حدثنا الحسن بن علی نا عبد الرزاق نا معمر عن الزہری عن سالم عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مثلہ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح یعنی چنانکہ ایوب از سالم روایت کردہ ہمچنان زہری نیز از سالم روایت کردہ **باب** ما جاء فی فضل التطوع وست رکعات بعد المغرب باب ست در بیان انچہ آمدہ است در بیان فضیلت گذاردن نفل و فضیلت گذاردن شش رکعت را پس از نماز مغرب کہ آنرا اوابین خوانند حدثنا ابو کریب یعنی محمد بن العلاء الہمدانی الکوفی ثنا زید ابن الحباب ثنا عمر بن ابی خثعم عن یحیی بن ابی کثیر عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من صلی بعد المغرب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انہ یصلیہما فی البیت **قولہ** صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم رکعتین بعد المغرب فی بیتہ الظاہر ان المراد بالمعیۃ ہی المعیۃ المکانیۃ والزمانیۃ لا المشارکۃ من حیث الاقتداء والحاصل ان الصلوٰۃ علی ہذا الوجہ لا بد فیہا من مراعاۃ التابع حال المتبوع وہو المطلوب بالبیان واما حمل المشارکۃ علی مشارکۃ الاقتداء فہو بعید واما قضیۃ ابن عباس رضی اللہ عنہما فصریحۃ فی اقتداءہ فی صلوٰۃ اللیل بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم فلا یقاس ہذا علی ذلک واللہ اعلم **باب** ما جاء فی فضل التطوع وست رکعات بعد المغرب **قولہ** من صلی بعد المغرب ست رکعات الظاہر ان الرکعتین الراتبتین داخلتان فی الست وکذا

عارضۃ الاحوذی

الخمرۃ من المسجد قالت قلت انی حائض قال ان حیضتک لیست فی یدک حسن اسنادہ حدیث الاسود والقسم عن عائشۃ صحیح متفق علی صحتہ واوعب حدیث فی ہذا الباب حدیث انس فی الصحیح للقشیری ونصہ قال انس ان الیہود کانوا اذا حاضت المرأۃ فیہم لم یواکلوہا ولم یجامعوہن فی البیوت فسأل اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم فانزل اللہ عز وجل ویسألونک عن المحیض قل ہو اذی فاعتزلوا النساء فی المحیض الی آخر الآیۃ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اصنعوا کل شیء الا النکاح فبلغ ذلک الیہود فقالوا ما یرید ہذا الرجل ان یدع من

شرح سراج احمد

ست رکعات لم یتکلم فیما بینهن بسوء کسیکہ بگذارد بعد از مغرب شش رکعت کہ سخن نکند در آنہا بدی یعنی سخن بد کہ در ان
اثمی باشد نگوید در انہا و بجز ذکر و تسبیح خدای تعالی بچیزی دیگر مشغول نشود یعدلن بعبادة ثنتی عشرة سنة برابر کردہ میشود آن
شش رکعت برای مصلی بعبادت دوازدہ سال ہر رکعت ثواب دو سال قال ابو عیسی وقد روی عن عائشة عن النبی صلی
اللہ علیہ وسلم قال من صلی بعد المغرب عشرین رکعة بنی اللہ لہ بیتا فی الجنة ہر کہ بگذارد پس از نماز مغرب بیست رکعت بنا کند
حق تعالی برای وی خانہ در بہشت اخرجہ ابن حبان فی مسندہ ومحدثان آنرا تضعیف کردہ اند وگفتہ اند کہ در اسناد آن یعقوب بن
الولید است وری کذاب ووضاع ست چنانکہ امام احمد وغیر ایشان گفتہ اند قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرة حدیث غریب
لا نعرفہ الا من حدیث زید بن الحباب عن عمر بن ابی خثعم بفتح خای معجمہ وسکون مثلثہ قال وسمعت محمد بن اسمعیل یقول عمر
ابن عبد اللہ بن ابی خثعم منکر الحدیث وگفت ترمذی شنیدم بخاری را کہ میگفت عمر بن ابی خثعم منکر الحدیث ست ومعنی حدیث
منکر آنست کہ راوی ضعیف مخالف کسی شود کہ ضعف وی کمتر بود ومقابل منکر معروف بود پس در منکر ومعروف ہر دو راوی ضعیف اند
یکی ضعیف تر از دیگری وضعفہ جدا وضعیف گردانیدہ است بخاری او را البتہ ودر میزان الاعتدال گفتہ است کہ عمر بن عبد اللہ بن
ابی خثعم روایت میکند موضوعات را و روا نیست ذکر وی مگر بر سبیل قدح وانکار ودر باب صلاة اوابین از بسیاری صحابہ مروی
گشتہ است اخراج کردہ ابن نصر از عبد الکریم بن الحارث بطریق ارسال من قرأ عشر رکعات بین المغرب والعشاء بنی لہ قصر فی الجنة
واخرج ابن ماجة عن ابی ہریرة کما اخرجہ الترمذی واخرج ابن ماجة عن عائشة مثل ما اخرجہ ابن حبان عشرین رکعة واخرج ابن نصر عن
ابن عمر من صلی ست رکعات بعد المغرب قبل ان یتکلم غفر لہ بہا ذنوب خمسین سنة واخرج ابو محمد السمرقندی فی فضائل قل ہو اللہ احد
عن جریر من صلی بین المغرب والعشاء عشرین رکعة یقرأ فی کل الرکعة الحمد وقل ہو اللہ احد بنی اللہ لہ فی الجنة قصرین وفیہ احمد بن عبید
صدوق لہ مناکیر واخرج السمرقندی عن ابان عن انس من صلی بعد المغرب ثنتی عشرة رکعة یقرأ فی کل رکعة قل ہو اللہ احد اربعین مرة
صافحتہ الملائکة یوم القیمة ومن صافحتہ الملائکة یوم القیمة امن الصراط والحساب والمیزان واخرج نظام الملک فی السداسیات عن
ابی ہدبة عن انس من صلی عشرین رکعة واخرج الطبرانی فی الاوسط وابن حبان وابن مندة عن عمار بن یاسر من صلی
بعد المغرب ست رکعات غفرت لہ ذنوبہ وان کانت مثل زبد البحر واخرج الدیلمی عن ابن عباس من صلی اربع رکعات
بعد المغرب قبل ان یتکلم احدا رفعت لہ فی علیین وکان کمن ادرک لیلة القدر فی المسجد الاقصی
وہو خیر من قیام نصف لیلة **باب** ما جاء فی الرکعتین بعد العشاء باب ست در بیان

شرح ابی الطیب

فی العشرین الآتیة فیصلی المؤکدتین بتسلیمة وفی الباقی بالخیار **قولہ** عُدِلن لہ بصیغة المجہول وقیل بالمعلوم یقال
عدلت فلانا بفلان اذا سویت بینہما ای تکون مساویة فی حقہ بہذا القدر من العبادة **قولہ** ثنتی عشرة سنة ہذا
من باب الحث والتحریض فیجوز ان یفضل ما لا یعرف علی ما یعرف وان کان افضل حثا وتحریضا قالہ
الطیبی وقیل یحتمل ان یزاد ثواب القلیل مضعفا علی اکثر من ثواب الکثیر غیر مضعف وقال
القاضی لعل القلیل فی ہذا الوقت یضاعف علی الکثیر فی غیرہ ویدل علیہ ما روی عن ابن عباس
الصلوٰة بین المغرب والعشاء صلوٰة الاوابین **باب** ما جاء فی الرکعتین بعد العشاء

عارضة الاحوذی

امرنا شیئا الا خالفنا
فیہ فجاء اسید
ابن حضیر وعباد
ابن بشر فقالا
یا رسول اللہ ان
الیہود تقول کذا و
کذا افلا نجامعہن
فتغیر وجہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
حتی ان قد ظننا
انہ وجد علیہما
فخرجا فاستقبلتہما
ہدیة من لبن الی
النبی صلی اللہ علیہ وسلم
فارسل فی آثارہما
فسقاہما فعرفنا
انہ لم یجد علیہما و
اما حدیث حرام
ابن معویة عن
عبد اللہ بن سعد
فقد بینتہ مفسرا
جہدی فلم یتفق
وجدانہ والذی
یقتضیہ الاشہران
عبد اللہ بن سعد
ہذا انصاری ولا
اعلم لہ نسبا غیر
ہذا الان ہذہ

الترجمة

[illegible]

باقی در صفحہ آئندہ

عارضة الاحوذی

المسألة مخصوصة
بالانصار فانهم
القوم الذین افاضوا
فی شأن الحوائض
وسالوا عنهن وابتلوا
بهن وافتوا فیهن و
ان حرام بن معوية
هذا صاحب مراسیل
ذکره الدارقطنی وغیره
والمعروف بالرواية
عن عبدالله بن سعد
هذا رجلان احدهما
خلد بن معدان
والآخر حکیم بن حزام
الدمشقی ابن اخيه
وقد زعم الخطیب
الحافظ البغدادی
ان حرام بن معوية
هو حرام بن حکیم
الدمشقی المذکور
وقد بینا ذلك کله
فی کتاب اوهام الصحابة
غريبة قولها يأمرنی
ان اتزر ای البس الازار
والمیزر وهو کل ثوب
کان فی الوسط وما
کان علی المنکبین فهو
رداء وما کان علی الراس

شرح سراج احمد

انچہ آمدہ است در گذاردن دو رکعت پس از نماز عشا حدثنا ابو سلمة یحیی بن خلف نا بشر بن المفضل عن خلد الحذاء عن عبدالله ابن شقیق العقلی بصری ثقہ فقیہ از ثالثہ بود در سنہ ثمان ومائة وفات کرد قال سالت عائشة عن صلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت عبدالله سوال کردم عائشہ را از گذاردن نماز آنحضرت فقالت کان یصلی قبل الظهر رکعتین وبعدها رکعتین وبعد المغرب ثنتین وبعد العشاء رکعتین وقبل الفجر ثنتین وفی الباب عن علی بن ابی طالب وابن عمر اخرجه الشیخان قال ابو عیسی حدیث عبدالله بن شقیق عن عائشة حدیث حسن صحیح **باب** ماجاء ان صلوة اللیل مثنی مثنی باب ست در بیان انچہ آمدہ است بدرستیکہ نماز شب دو دو رکعت ست حدثنا قتیبة نا اللیث عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال صلوة اللیل مثنی مثنی نماز شب دو گانہ دو گانہ است فاذا خفت الصبح پس چون بترسی تو طلوع صبح را فاوتر بواحدة پس وتر گردان آن را یعنی نماز شب دو گانہ را بیک رکعت و وتر بمعنی طاق ست بمقابل جفت از عدد وچون دو دو گذارده است ہمہ جفت واقع میشود یک رکعت که با وی ضم کند وتر میگردد در قول فاذا خفت گویا کہ اشارت ست بتطویل نماز شب تا بنزدیک وقت صبح والا ادای وتر موقوف بخوف طلوع صبح نیست واجعل آخر صلوتك وترا وبگردان آخر نماز خود را وتر کہ پس از وتر در شب نمازی دیگر نبود یعنی نزد طلوع صبح باشد

وفی الباب عن عمرو بن عبسة قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم ان صلوة اللیل مثنی مثنی وهو قول سفین الثوری وابن المبارك والشافعی واحمد واسحق بدانکہ نزد ابی حنیفہ نوافل شب و روز چہار چہار رکعت مستحب ست و نزد ابو یوسف و محمد رحمۃ اللہ علیہ نوافل روز چہار چہار رکعت مستحب ست و نوافل شب دو دو بہتر ست و دو دو رکعت مستحب

باب ماجاء فی فضل صلوة اللیل باب ست در بیان انچہ آمدہ است در ذکر فضیلت ذکر نماز شب حدثنا قتیبة ثنا ابو عوانة عن ابی بشر عن حمید بن عبد الرحمن الحمیری عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم افضل الصیام بعد شهر رمضان شهر الله المحرم بہترین روزہ پس از ماہ رمضان ماہ خدای محرم ست وافضل الصلوة بعد الفریضة صلوة اللیل

شرح ابی الطیب

قوله کان یصلی قبل الظهر رکعتین لاینافی ماتقدم عنها انه کان اذا لم یصل اربعا قبل الظهر صلاهن بعدها لوجوها فيها اولا انه کان یصلی اولا رکعتین ثم زاد لانه صلی الله علیه وسلم کان یزید فی العبادة کما یدل علیه حدیث فرضت الصلوة الرکعتین الرکعتین ثم زیدت فی الحضر ویحتمل انه فعل ذلك فی بعض الاوقات لبیان الجواز لکنه بعید لقولها السابق الدال علی المواظبة والله اعلم **باب** ماجاء ان صلوة اللیل مثنی مثنی **قوله** مثنی مثنی بلا تنوین لعدم انصرافه للعدل والوصف علی ما قاله سیبویه ای ثنتین ثنتین ومعنی الحدیث ای الاولی فی صلوة اللیل ان یصلی رکعتین رکعتین وهذا معنی مثنی لانه یدل علی التکرار ومثنی الثانی تاکید الاول وورد اربع فی اللیل ایضا کما سیاتی عند المصنف یصلی اربعا فلا تسال عن حسنهن الحدیث واخرج ابو داود عن عائشة رضی الله عنها قالت ما صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم العشاء قط فدخل علی الا صلی اربع رکعات وهذا ایضا فی اللیل فدلت الاحادیث علی کلا الامرین **باب** ماجاء فی فضل صلوة اللیل **قوله** شهر الله المحرم ای صومه لیطابق المبتدأ فی الحمل **قوله** وافضل الصلوة بعد الفریضة ظاهره ان صلوة اللیل افضل من الرواتب والیه ذهب ابو اسحق المروزی من الشافعیة بان صلوة اللیل افضل من السنن الرواتب وقال اکثر العلماء

شرح سراج احمد

وبہترین نماز پس از نماز فرض نماز شب ست کہ خالی باشد از ریا و ہمہ مردم خفتہ باشند وفی الباب عن جابر اخرجہ الطبرانی فی الاوسط بلفظ لابد من صلوۃ اللیل ولو حلب شاۃ واخرج الدیلمی فی الفردوس عنہ بلفظ قیام اللیل فریضۃ علی حامل القرآن ولو رکعتین واخرج ابن ماجۃ عنہ من کثرۃ صلاتہ باللیل حسن وجہہ بالنہار واخرج ابن السنی عنہ ایضا واخرج الحاکم عنہ ایضا بلفظ رکعتان فی جوف اللیل یکفران الخطایا وبلال بن رباح اخرجہ المصنف واحمد والحاکم والبیہقی وابی امامۃ اخرجہ المصنف والحاکم والبیہقی واخرج ابن عساکر عن ابی الدرداء والطبرانی عن سلمان قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن وابو بشر اسمہ جعفر بن ایاس وہو جعفر بن ابی وحشیۃ بفتح واو وسکون حاء مہملہ وکسر شین معجمہ وتشدید مثناۃ تحتیہ **باب** ما جاء فی وصف صلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم باللیل باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در وصف نماز آنحضرت در شب حدثنا اسحق بن موسی الانصاری نا معن نا مالک عن سعید بن ابی سعید المقبری عن ابی سلمۃ انہ اخبرہ بدرستیکہ ابو سلمہ حدیث کردہ سعید بن ابی سعید را انہ سأل عائشۃ رضی اللہ عنہا بدرستیکہ ابو سلمہ پرسید عائشہ صدیقہ را کیف کانت صلوۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی رمضان چہ طور بود نماز آنحضرت در شب در ماہ رمضان فقالت ما کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یزید فی رمضان ولا فی غیرہ علی احدی عشرۃ رکعۃ پس گفت عائشہ صدیقہ نبود آنحضرت کہ زیادہ میکرد نماز را در ماہ رمضان ونہ در غیر ماہ رمضان بر یازدہ رکعت وابن عادت شریفہ بود در ہمہ شبہا کہ یازدہ رکعت میگذارد کہ دہ رکعت تہجد می بود ویک رکعت وتر می بود ودر بعضی روایات سیزدہ رکعت آمدہ است ودر بعضی نہ رکعت آمدہ وتوجیہش آنست کہ دو رکعت فجر را گفتہ اند کہ دو رکعت تحیۃ الوضو می بود ثم یصلی اربعا میگذارد چہار رکعت بیک سلام فلا تسأل عن حسنہن وطولہن پس مپرس ای ابا سلمہ از خوبی ودرازی آنہا ثم یصلی اربعا فلا تسأل عن حسنہن وطولہن ثم یصلی ثلثا وابن نزد بعضی ائمہ دہ رکعت تہجد شد نزد دیگر رکعت وتر نزد

شرح ابی الطیب

ان الرواتب اشتمل فیمکن ان یقال ان المراد بالفریضۃ الفریضۃ وما یتبعہا من الرواتب لانہا مکملات لفرائض فکانہا منہا وقد یقال التہجد افضل من حیث زیادۃ مشقتہ علی النفس وبعدہ عن الریاء والرواتب افضل من حیث الاکدیۃ فی المتابعۃ والتابعیۃ للفرائض فلا منافاۃ او یقال صلوۃ اللیل افضل لاشتمالہا علی الوتر الذی ہو الواجب فی ہذا الایراد الا علی مذہبنا **باب** ما جاء فی وصف صلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم باللیل **قولہ** ما کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یزید ای غالبا وعادۃ والا فقد روی عن ابن عباس کما فی البخاری وغیرہ قال کان صلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثلث عشرۃ رکعۃ فلعلہا ما اطلعت علی ہذہ الزیادۃ فذکرت علی حسب ما علمت ولا کذب فی ذلک لان المطلوب الاخبار بحسب العلم فکانہا قالت ما کان یزید فیما اعلم واللہ اعلم لکن الروایۃ الآتیۃ تقتضی بانہا اطلعت علی ذلک فالوجہ ہو الاول **قولہ** ثم یصلی اربعا الظاہر ان المراد بالتراخی التراخی الزمانی کما یدل علیہ قولہا اتنام قبل ان توتر ویمکن ان یکون المراد التراخی فی الرتبۃ والمعنی ان الاربع الثانیۃ انزل واحط بالنسبۃ الی الاولی فی الحسن والطول وکذا الثلثۃ الاخیرۃ وورد عن ابن عباس رضی اللہ عنہ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی فی رمضان عشرین رکعۃ والوتر رواہ ابن ابی شیبۃ واسنادہ ضعیف وقد عارضہ حدیث عائشۃ رضی اللہ عنہا ہذا وہو فی الصحیحین فلا تقوم بہ الحجۃ الا ان نقول العمل بالضعیف فی فضائل الاعمال جائز ولیس فی اثبات القلیل نفی الکثیر کما قلنا فی روایۃ ابن عباس

عارضة الاحوذی

فہو حمامۃ وحمار و قولہا انا ولیتنی الحجرۃ وہو حصیر منسوج من السعف قال بعضہم علی قدر الواجبۃ ولیس بصحیح لامرئیۃ فی مسائل الفقہ قولہ فی حدیث انس لو یواکلوہا یعنی الحائض ولم یجامعوہن یعنی الحیض فی جائز الاتفاق فی الخبر الواحد الی الجمع وعکسہ وعن مخاطبۃ الغائب الی الحاضر وبعکسہ وہذا معروف فی اللغۃ والصناعۃ وقولہ فوجد علیہما یعنی غضب علیہما یقال وجد تا علی الرجل اجد موجدۃ الحکامۃ لا خطاب لہا فیہ من الاحکام وترتیبہا ولبابہا و ذکر الخلاف والاحادیث فیہا قررناہ فی کتاب احکام القرآن بابہ الذی الہ الحائض ابتدأ

شرح سراج احمد

بعضی تہجد ہشت رکعت شد ندو سہ رکعت وتر فقالت عائشة فقلت یا رسول الله اتنام قبل ان توتر پس گفت عائشہ گفتم ای پیغمبر خدا آیا خواب میکنی پیش از وتر فقال یا عائشة ان عینی تنامان ولا ینام قلبی پس فرمود آنحضرت ای عائشہ بدرستیکہ ہر دو چشم من خواب میکنند وخواب نمیکند دل من آنجا خللی لازم می آید کہ عائشہ صدیقہ پرسید از سبب وتر ناکردن پیش از خواب وجواب آنحضرت در عدم غفلت دل آنحضرت ست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا اسحق بن موسی الانصاری ثنا معن بن عیسی ثنا ملك عن ابن شهاب عن عروة عن عائشة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یصلی من اللیل احدی عشرة رکعة یوتر منها بواحدة وتر میکرد از ان رکعات بیک رکعت ضم کردن یازدہ رکعت فاذا فرغ منها اضطجع علی شقه الایمن پس چون فارغ میشد از ان رکعات یازدہ می خسپید بر جانب راست خود حدثنا قتیبة عن ملك عن ابن شهاب نحوه قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح

باب منه بابی ست از باب سابق حدثنا ابو کریب نا وکیع عن شعبة عن ابی جمرة عن ابن عباس قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی من اللیل ثلث عشرة رکعة بود آنحضرت کہ میگذارد در شب سیزدہ رکعت را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح

باب منه باب ست از باب سابق متعلق بوی حدثنا هناد نا ابو الاحوص عن الاعمش عن ابراهیم عن الاسود عن عائشة قالت کان النبی صلی الله علیه وسلم یصلی من اللیل تسع رکعات بود آنحضرت کہ میگذارد در شب نہ رکعت را وفی الباب عن ابی هریرة ودر باب وصف نماز آنحضرت در شب حدیثی مروی گشتہ است از ابی ہریرہ کہ قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قام احدکم من اللیل فلیفتح برکعتین خفیفتین اخرجه مسلم واخرج ابو داود وابن ماجة عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا ایقظ الرجل اهله من اللیل فصلیا او صلی رکعتین جمیعا کتب فی الذاکرین والذاکرات واخرج احمد عنه قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول افضل الصلوة بعد المفروضة الصلوة فی جوف اللیل وزید بن خالد الجهنی اخرجه مسلم بطوله والفضل بن عباس قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن غریب من هذا الوجه ورواه سفین الثوری عن الاعمش نحو هذا حدثنا بذلك

شرح ابی الطیب

فلا معارضة واما ما سبق من انه کان یصلی مثنی مثنی فمحمول علی وقت آخر فالامران جائزان قاله القسطلانی **قوله** ولا ینام قلبی لا یعارض بنومه علیه السلام لیلة التعریس لان طلوع الفجر متعلق بالعین لا بالقلب **باب منه قوله** کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی من اللیل ثلث عشرة رکعة ای احیانا اذ هو ما کان دائما مع النبی صلی الله علیه وسلم فی اللیل وهو یدل علی ان لفظ کان یصلی لا یقتضی الدوام کما قال الجمهور ان کان یفعل لا یدل علی الدوام **باب منه آخر قوله** یصلی من اللیل تسع رکعات لا ینافی حدیث ما کان یزید لان ذلك لا یمنع النقصان عن احدی عشرة رکعة وانما یمنع الزیادة لکن تقدم ان ذلك بحسب علمها وفی البخاری عن مسروق قال سالت عائشة رضی الله عنها عن صلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم باللیل فقالت سبع وتسع واحدی عشرة ای تارة کذا وتارة کذا ووقع ذلك منه فی اوقات مختلفة بحسب اتساع الوقت وضیقه او عذر من مرض او غیره او کبر سنه وفی النسائی عنها کان یصلی من اللیل تسعا فلما اسن صلی سبعا وسیاتی هٰهنا ایضا وقیل حکمة احدی عشرة رکعة فی التهجد المناسبة بین وتر النهار ووتر اللیل فوتر النهار الظهر والعصر والمغرب احدی عشرة رکعة فکذلك وتر اللیل واما الفجر فالحق بفرائض اللیل کما ان المغرب الحق بفرائض النهار فلیتامل

عارضة الاحوذی

طریف بن مجالد الهجیمی عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال من اتی حائضا او امرأة فی دبرها فقد کفر بما انزل علی محمد ضعیف خصیف عن مقسم عن ابن عباس عن النبی صلی الله علیه وسلم فی الرجل یقع علی امرأته وهی حائض قال یتصدق بنصف دینار عبد الکریم عن مقسم عن ابن عباس عن النبی صلی الله علیه وسلم قال ان کان دما احمر فدینار وان کان دما اصفر فنصف دینار اسناده لا خفاء بضعف هذا الحدیث لانه تارة یوقف علی ابن عباس وتارة یسند وتارة یرسل عن مقسم عن النبی

شرح سراج احمد

مصنف گویدحدیث کرده مارا بحدیث گذشته محمود بن غیلان ثنا یحیی بن آدم عن سفیان عن الاعمش قال ابوعیسی و اکثر ما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم فی صلوة اللیل ثلث عشرة رکعة مع الوتر گفت مصنف و اکثر آنچه روایت کرده شده است از آنحضرت در حق نماز شب سیزده رکعت اند همراه وتر و اقل ما وصف من صلاته من اللیل تسع رکعات وکمتر آنچه وصف کرده شده است از نماز آنحضرت از شب نُه رکعت اند یعنی در قیام شب آنحضرت زیاده بر سیزده وکمتر از نه رکعت مروی نگشته است حدثنا قتیبة ثنا ابوعوانة عن قتادة عن زرارة بن ابی اوفی عن سعد بن هشام عن عائشة قالت کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا لم یصل باللیل بود آنحضرت که چون نمی گذارد نماز تهجد را در شب منعه من ذلک النوم منع میکرد آنحضرت را از گذاردن نماز خواب او غلبة عیناه شک راوی است یا این عبارت گفته عائشه صدیقه که غلبه میکرد بر آنحضرت هر دو چشم وی بخواب صلی من النهار ثنتی عشرة رکعة میگذارد از روز دوازده رکعت را قضای آن از اینجا معلوم گردید که نماز تهجد بر آنحضرت فرض بوده است که قضای آن میکرد قال ابوعیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا عباس هو ابن عبد العظیم العنبری ثنا عتاب بن المثنی عن بهز بن حکیم قال کان زرارة بن اوفی قاضی البصرة گفت بهز بن حکیم بود زرارة بن اوفی قاضی بصره فکان یؤم بنی قشیر پس بود زراره که امامت میکرد و نماز میگذارد با قبیله قشیر فقرأ یوما فی صلوة الصبح پس خواند زراره روزی در نماز فجر این آیت را فاذا نُقِرَ فی الناقور فذلک یومئذ یوم عسیر ترجمه اش اینست پس چون دمیده شود در صور یعنی نفخه ثانیه پس آن روز دمیدن روز دشوار است خر میتا بیفتاد مرده وکنت فیمن احتمله الی داره وبودم من در آن کس که برداشتیم او را و بردیم جنازه او را بسوی خانه وی قال ابوعیسی و سعد بن هشام هو ابن عامر الانصاری وهشام بن عامر هو من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم گفت مصنف وسعد که کنیت او ابن اوفی است پسر هشام است چنانچه مصنف در اسناد کنیت ذکر نموده است وهشام پسر عامر انصاری است وهشام بن عامر او از یاران آنحضرت بود **باب** فی نزول الرب تبارک وتعالی الی السماء الدنیا کل لیلة باب است در بیان فرود آمدن رحمت حق تعالی بسوی آسمان دنیا که نزدیک زمین است در هر شبی حدثنا قتیبة ثنا یعقوب بن عبد الرحمن الاسکندرانی عن سهیل بن ابی صالح عن ابیه عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ینزل الله تبارک وتعالی الی السماء الدنیا کل لیلة فرود می آید پروردگار تعالی

شرح ابی الطیب

قوله اقل ما وصف من صلاته کانه بالنظر الی الغالب کما ان احدی عشرة کانت فی الغالب بالنسبة الی ثلثة عشرة والا فسیجیٔ السبع بل دونه **قوله** اذا لم یصل منعه من ذلک النوم جملة منعه بیان لسبب عدم الصلوة **قوله** او غلبته عیناه عطف علی منعه ای او منعه مقدمة النوم وهو النعاس ومنعُ النوم عبارةٌ عن منعه عن القیام وهذا عبارة عن المنع بحده والله تعالی اعلم **قوله** کان زرارة بن ابی اوفی قاضی البصرة لعل الغرض منه بیان حال زرارة بن ابی اوفی بانه کان قاضیا ورجلا صالحا حیث لما قرأ الآیة الشریفة لم یطق القیام بل خر حتی مات **باب** فی نزول الرب تبارک وتعالی الی السماء الدنیا کل لیلة **قوله** ینزل الله الی السماء نزوله تعالی من المتشابهات فالتکلم فیه صعب الا ان فیه مذهبین فمذهب جمهور السلف وبعض المتکلمین الایمان بحقیقتها علی ما یلیق به تعالی وان ظاهرها المتعارف غیر مراد ولا نتکلم فی تاویلها مع اعتقادنا تنزیه الله سبحانه عن سمات الحدوث والثانی مذهب اکثر المتکلمین وجماعة من السلف انها تأوّل علی ما یلیق بحسب

عارضة الاحوذی

صلی الله علیه وسلم وتارة عن عبد الحمید ابن عبد الرحمن عن النبی صلی الله علیه وسلم وتارة یروی علی الشک دینار او نصف دینار وتارة یروی علی التفرقة فی ان المرئی اول الدم او آخره مع رواة مجهولین وآخر غیر معدلین حسب ما تقرر فی موضعه احکامه من وطی حائضا فلا شیٔ علیه قاله مالک وابوحنیفة والثوری والشافعی فی الجدید وقال الشافعی فی القدیم یتصدق فی اول الدم بدینار وفی آخره بنصف دینار وقال احمد بن حنبل هو مخیر بین الدینار ونصف دینار وحکی عن الحسن البصری وعطاء الخراسانی ان فیه کفارة المفطر

عارضة الاحوذی

فی رمضان قال لانه وطئ لا یحل فوجب فیه کفارة العتق اصله وطئ رمضان وهذا ینتقض بالوطی فی الحج و بالزنا واما الحدیث الذی تعلق به الشافعی فی القدیم واحمد فضعیف کما قدمناه والصحیح وجوب الاستغفار خاصة لانه مرتکب نهیا ولو تردد فی ذلك کفارة ولا هو فی معنی ما ورد فیه الکفارة **باب** دم الحیض یصیب الثوب فاطمة بنت المنذر عن اسماء بنت ابی بکر ان امرأة سالت النبی صلی الله علیه وسلم عن الثوب یصیبه الدم من الحیضة فقال حتیه ثم اقرصیه بالماء ثم رشیه وصلی فیه صحیح حسن اسناده

شرح سراج احمد

یعنی رحمت خاص وفضل مخصوص او هر شب بآسمانی که فرود تر و پایان تر ست از آسمان و نزد محققین نزول صفتی از صفات آلهی مثل ید و استواء جز آن از متشابهات که ایمان بدان باید آورد و از کیفیت آن سکوت باید یعنی تجلی میکند او تعالی باین صفت حین یمضی ثلث اللیل الاول هنگامیکه بگذرد سوم حصۂ شب از اول و در روایت مسلم عبارت حین یبقی ثلث اللیل الآخر واقع شده است فیقول انا الملك پس فرماید حق تعالی منم پادشاه من ذا الذی یدعونی فاستجیب له کیست آنکس که دعا کند تا قبول کنم دعاهای او را من ذا الذی یسألنی فاعطیه کیست آنکس که درخواست کند و بطلبد از من تا بدهم آنچه میخواهد وی بدانکه دعا خواندن ست چنانکه بنده گوید یارب و در برابر وی اجابت و قبول ست چنانکه پروردگار تعالی گوید لبیک عبدی سوال طلبیدن ست در برابر اعطای مطلوب چنانکه در دو صفت اسم اعظم واقع شده است که چون دعا کرده شود بوی اجابت کرده میشود و چون سوال کرده شود داده میشود و گاهی دعا و سوال بجای یکدیگر نیز واقع میشوند من ذا الذی یستغفرنی فاغفر له کیست آنکس که آمرزش خواهد از من پس بیامرزم او را فلا یزال کذلك حتی یضیئ الفجر پس همیشه همچنان فرماید حق تعالی در تمام شب تا آنکه روشن گردد صبح وفی الباب عن علی بن ابی طالب اخرجه الدیلمی عن عیسی بن عبید الله عن ابیه عن جده عن علی رضی الله عنه وابی سعید الخدری ورفاعة الجهنی وجبیر بن مطعم اخرجه النسائی واحمد وابن مسعود وابی الدرداء اخرجه ابن جریر وابن ابی حاتم والطبرانی وابن مردویه وعثمٰن بن ابی العاص اخرجه الطبرانی و اخرجه البیهقی عن ابن عباس واحمد والنسائی وابویعلی فی مسنده وابن حبان والرویانی والضیاء عن ابی ذر قال ابوعیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح وقد روی هذا الحدیث من اوجه کثیرة عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال وتحقیق روایت کرده شده است این حدیث از بسیار طرق از ابی هریره از آنحضرت که فرمود چنانکه مسلم و ترمذی و دیگر ائمه اهل حدیث اخراج کرده اند از وی ینزل الله تبارك وتعالی حین یبقی ثلث اللیل الآخر هنگامیکه باقی ماند یک ثلث آخر شب وهذا اصح الروایات مصنف گوید واین اصح روایات ست از روایت حین یمضی ثلث اللیل **باب** ماجاء فی القراءة باللیل باب ست در بیان آنچه آمده است در خواندن در شب حدثنا محمود بن غیلان ثنا یحیی بن اسحٰق ثنا حماد بن سلمة عن ثابت البنانی عن عبد الله ابن رباح الانصاری ابو خالد المدنی ساکن بصره ثقة از ثالثه بود عن ابی قتادة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال لابی بکر مررت بك وانت تقرأ وانت تخفض من صوتك فرمود آنحضرت مر ابی بکر صدیق را گذشتم بتو در وقت شب درحالیکه تو می خواندی و تو پست میکردی آواز خود را فقال انی اسمعت من ناجیت پس گفت ابوبکر بدرستیکه من می شنوانم کسی را که مناجات میکردم او را و راز می گفتم با وی قال ارفع قلیلاً فرمود آنحضرت

شرح ابی الطیب

مواطنها فیقال فیما نحن فیه ینزل امره لبعض ملٰئکته او رحمته او ملٰئکته والمراد بنزوله الی السماء الدنیا نور رحمته و مزید لطفه و قربهما من اهل الارض ای یقرب رحمته ومغفرته وعطایاه ونعمه من اهل الارض ویجیب دعوتهم ویقبل معذرتهم کما هو طریق الملوك الکرماء اذا نزلوا بقرب قوم محتاجین ینعمون علیهم ویزیلون کربهم ویتلطفون بهم ویخففون علیهم فی امورهم **قوله** تبارك وتعالی ای کثر خیره ورحمته وآثار جماله وتعالی عن صفات المخلوقین من الطلوع و النزول وارتفع عن سمات الحدوث وهما جملتان معترضتان بین الفعل وظرفه للتنبیه علی التنزیه لئلا یتوهم ان المراد بالاسناد ما هو حقیقته **باب** ماجاء فی القراءة باللیل **قوله** فقال انی اسمعت من ناجیت ای اکتفیت باسماع

اسماء الرجال ۱۸ ثابت بن اسلم البنانی بضم الموحدة و نونین مخففتین ابو محمد البصری ثقة عابد من الرابعة مات سنة بضع وعشرین وله ست و ثمانون ۱۲ تقریب

شرح سراج احمد

آواز خود را بردار اندک و قال لعمر مررت بک و انت تقرأ و انت ترفع صوتک و فرمود برای عمر بن الخطاب گذشتم بتو در حالیکه تو میخواندی و تو بر می داشتی آواز خود را سبب برداشتن آواز تو چیست فقال انی اوقظ الوسنان پس گفت عمر یا رسول اللہ بیدار میکنم من بیدار میکنم خواب کنندگان را و غافلان را که در وقت عبادت بیدار نمی شوند و میخواهند که بیدار باشند ولیکن گرانی خواب و تلبیس شیطان نمیگذارد که بیدار شوند واطرد الشیطان و میرانم شیطان را تا بشنیدن قرآن بگریزد و گرد دائرہ وسواس نگردد و خود شیطان از سایه عمر میگریخت و چون قرآن بشنود گرد آن مکان نگردد و هر یکی ازین دو بزرگ نیت خود را بیان کرد و هر دو صحیح ست اما آنکه میگویند در جائیکه کسی در خواب باشد ذکر بلند نباید گفت و قرآن بلند نباید خواند پس قول عمر اوقظ الوسنان چه باشد قال اخفض قلیلا فرمود آنحضرت پست کن آواز خود را اندک و قدری این هدایت ست بطریق وسط و اعتدال و تصرف ست بتعمیر احوال ایشان بر آن بودند چنانکه عادت مرشد انست و تصرفات الیشان ست و فی الباب عن عائشۃ اخرجه المصنف وام هانیٔ وانس بن مالک اخرجه الدیلمی بلفظ اذا قمت من اللیل تصلی فارفع صوتک قلیلا تضرع الشیطان و توقظ الجیران و ترضی الرحمن وام سلمۃ وابن عباس اخرجه ابوداود بلفظ کانت قراءۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی قدر ما یسمعه من فی الحجرۃ و هو فی البیت حدثنا قتیبۃ ثنا اللیث عن معٰویۃ بن صالح عن عبد اللہ بن ابی قیس قال سألت عائشۃ کیف کانت قراءۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم باللیل گفت عبد اللہ بن ابی قیس پرسیدم عائشہ صدیقہ را که چه طور بود قراءت آنحضرت در وقت شب فقالت کل ذلک قد کان یفعل پس گفت عائشہ همه را بود آنحضرت که میکرد ربما اسر بالقراءۃ و ربما جهر و گاه پوشیده میکرد قراءت را و گاه بآواز بلند میخواند قراءت را فقلت الحمد للہ الذی جعل فی الامر سعۃ گفت عبد اللہ پس گفتم من ثنا ست مر خدای را که گردانیده است در امر دین فراخی را و تنگ نگردانیده قال ابو عیسی هذا حدیث صحیح غریب قال ابو عیسی حدیث ابی قتادۃ حدیث غریب وانما اسنده یحیی بن اسحٰق عن حماد بن سلمۃ و جز این نیست که سند گردانیده این حدیث را یحیی بن اسحٰق از حماد بن سلمه و اکثر الناس انما رووا هذا الحدیث عن ثابت عن عبد اللہ بن رباح مرسلا و اکثر مردم روایت کرده اند این حدیث را از ثابت از عبد اللہ بن رباح بطریق ارسال حدثنا ابو بکر محمد بن نافع البصری نا عبد الصمد بن عبد الوارث عن اسمٰعیل بن مسلم العبدی عن ابی المتوکل الناجی عن عائشۃ قالت قام النبی صلی اللہ علیہ وسلم بآیۃ من القرآن لیلۃ بایستاد آنحضرت بخواندن یک آیتی از قرآن

شرح ابی الطیب

من قصدت اسماعه فلا حاجة لی الی مرفع ازید مما یتعلق بمقصودی لانی اناجی ربی وهو سامع لکل ما یناجی به **قوله** انی اوقظ الوسنان ای انبه النائم الذی لیس بمستغرق فی نومه واطرد ای ابعد الشیطان ای وسوسته بالغفلة عن ذکر اللہ فامرهما صلی اللہ علیہ وسلم بالامر الوسط لینتفع بالرفع القلیل سامع و یتعظ مهتد و بالخفض القلیل ینتفع ولا یتشوش مصل او نائم او معذور وانما اراد به صلی اللہ علیہ وسلم الاعتدال فی امرهما **قوله** کل ذلک قد کان یفعل المشار الیه الکیفیة المفهومة من الاستفهام بکیف ای کل ما یتعلق بالقراءۃ من کیفیة السر والجهر کان یفعل **قوله** بآیۃ من القرآن وهی ان تعذبهم فانهم عبادک الآیة اخرجه النسائی وابن ماجة عن ابی ذر رضی اللہ عنه قال قام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی اصبح بآیة والآیة

عارضۃ الاحوذی

الحدیث اشهر واصح من الکلام علیه غریبة تحته تحکه وقد تقدم وتقرصه تفرکه وقال ملک التقریص بالابهام مثل القرص فقهه قد تکلمنا فی النجاسة ببعض ما حضر فی باب البول ولما احسنا الآن بخاتمة القول فیها اردنا ان نعطف علیها عنان البیان فنقول القول فی النجاسة یبنی علی اربعة اصول احدها تعیینها والثانی تحقیقها والثالث حکم ازالتها والرابع کیفیة ازالتها فاما تعیینها فنوعان احدهما کل حیوان بعد موته الا الآدمی والاصل فیه قوله حرمت علیکم المیتة وفی استثناء الآدمی قوله ان المؤمن لا ینجس

شرح سراج احمد

دریک شبی یعنی تمام شب آنحضرت یک آیت را خواند و تکرار آن میفرمود قال ابو عیسٰی هذا حدیث حسن غریب من هذا
الوجه گفت مصنف این حدیث غریب ست باین طریق یعنی راوی وی چون یکی بود آن را غریب گویند **باب ماجاء**
فی فضل صلوة التطوع فی البیت باب ست در بیان انچه آمده است در فضیلت نماز نفل گذاردن در خانه حدثنا محمد بن
بشار ثنا محمد بن جعفر ثنا عبد الله بن سعید بن ابی هند الفزاری مولاهم ابو بکر المدنی صدوق بود و ربما وهم از سادسه است
در سنه بضع واربعین ومائة وفات کرد عن سالم ابی النضر بن ابی امیة مولی عمر بن عبید الله التیمی المدنی ثقة ثبت بود وارسال میکرد
از خامسه بود در سنه تسع وعشرین ومائة وفات کرد عن بُسر بن سعید المدنی العابد مولی ابن الحضرمی ثقة جلیل از ثانیه بود در سنه
(بضم الباء ۱۲)
مائة وفات کرد عن زید بن ثابت عن النبی صلی الله علیه وسلم قال افضل صلاتکم فی بیوتکم الا المکتوبة بهترین نماز شما
در خانه شماست مگر نماز فریضه که در مسجد بگذارید و در خانه نگذارید وفی الباب عن عمر بن الخطاب وجابر بن عبد الله وانس
ابن مالک اخرجه الدارقطنی فی الافراد بلفظ صلوا ایها الناس فی بیوتکم ولا تترکوا النوافل فیها وابی سعید الخدری وابی هریرة الدوسی وابن عمر
اخرجه ابن عساکر وعائشه وعبد الله بن سعد وزید بن خالد الجهنی اخرجه مسلم واخرج البیهقی عن کعب بن عجرة یا ایها الناس انما
هی الصلوة فی البیوت واخرج ابن عساکر عن عبد الله بن سعد قال سألت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الصلوة فی بیتی والصلوة فی
المسجد فقال ترٰی ما اقرب بیتی من المسجد ولان اصلی فی بیتی احب الی من ان اصلی فی المسجد الا ان تکون صلوة مکتوبة قال ابو عیسٰی
حدیث زید بن ثابت حدیث حسن وقد اختلفوا فی روایة هذا الحدیث فرواه موسی بن عقبة وابراهیم بن ابی النضر مرفوعا و
اوقفه بعضهم پس روایت کرده آن حدیث را موسی بن عقبة وابراهیم بن ابی النضر مرفوع وموقوف روایت کرده آن حدیث را بعضی علماء ورواه
مالک عن ابی النضر ولم یرفعه وروایت کرده آن حدیث را امام مالک از ابی النضر ومرفوع نکرده آن حدیث را والحدیث المرفوع اصح
مصنف گوید وحدیث مرفوع اصح ست از حدیث غیر مرفوع حدثنا اسحق بن منصور نا عبد الله بن نمیر عن عبید الله بن عمر عن نافع
عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال صلوا فی بیوتکم ولا تتخذوها قبورا بگذارید نماز را در خانهای خویش ونگیرید خانهای خویش را مانند
گورها ازین حدیث مستفاد گشت که در خانه نوافل گذاردن افضل ست ومعطل نگذارند از نماز قال ابو عیسٰی هذا حدیث حسن صحیح بعضی
احادیث متعلق باب قیام ونوافل لیل ایراد مینماید اخرج ابن عساکر عن جابر من صلی رکعتین فی خلاء لایراه الا الله تعالی والملائکة کتب له براءة
من النار اخرج ابو داود عن زید بن ثابت وابن عساکر عن ابن عمر صلوة احدکم فی بیته افضل من صلاته فی مسجدی هذا الا المکتوبة واخرج ابو الشیخ عن
ابن عمر من صلی رکعتین فی السر دفع عنه اسم النفاق واخرج ابو الشیخ عن صهیب صلوة التطوع حیث لایراه من الناس احد مثل خمسة وعشرین
صلوة حیث یراه الناس **ابواب الوتر باب ماجاء فی فضل الوتر** باب ست در بیان انچه آمده است
در فضیلت وتر حدثنا قتیبة ثنا اللیث بن سعد عن یزید بن ابی حبیب عن عبد الله

شرح ابی الطیب

ان تعذبهم فانهم عبادك وان تغفر لهم فانك انت العزیز الحکیم انتهی **باب ماجاء فی فضل صلوة التطوع فی البیت**
قوله ولا تتخذوها قبورا ای لا تجعلوها خالیة عن ذکر الله تعالی کالقبور للاموات او لا تکونوا انتم فیها کالاموات فی القبور
من حیث لا تذکرون الله تعالی فتصیر البیوت کالقبور لکم والجامع بینهما عدم الذکر **ابواب الوتر**
باب ماجاء فی فضل الوتر قوله عبد الله بن راشد الزوفی بالزای ثم الواو الساکنة ثم الفاء کذا فی التقریب

عارضة الاحوذی

والثانی اجزاء الحیوان المنفصلة عن حال حیاته وهی علی ثلثة اقسام الاول اجزاء الآدمی کلها نجسة الا الدمع والعرق والبصاق والمخاط ویروی عن النخعی استثناء الریق و حکم بنجاسته ولا شك فی طهارة ذلك کله فی الشریعة لظهور الاحادیث فیه والآثار علیه واما الثانی فهو اجزاء ما لا یؤکل لحمه وهی کاجزاء الآدمی اذا قلنا به والثالث ما یؤکل لحمه وهی کلها طاهرة الا الاعضاء یعنی اذا قطعت منها وهی حیة واما تحقیقها فلیست بعین مشاهدة وانما هی حکم شرعی یعبر له بامتناع الصلوة بها والتبع لها وغیر ذلك من احکامها

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

ابن راشد الزوفی بفتح زاء وسکون واو وبعد آن فاست ابو الضحاک المصری البصری مستور ز سادسہ بود عن عبد اللہ بن ابی مرۃ
الزوفی بفتح زاء وسکون واو وپس فاست صدوق از ثالثہ بود در تقریب ست عبد اللہ بن مرۃ او ابن مرۃ او ابن ابی مرۃ اشار البخاری الی
ان فی روایۃ انقطاعا عن خارجۃ بن حذافۃ بن غانم القرشی العدوی صحابی یکی از فرسان قریش بود گفتہ میشد او شمار کردہ میشد بمقابل ہزار سوار عمرو
ابن العاص یک بار از امیر المؤمنین عمر سہ ہزار کمک طلبید پس عمر سہ کس را فرستاد خارجہ بن حذافہ وزبیر بن العوام ومقداد بن اسود را وولی
خارجۃ القضاء لعمرو بن العاص وعداوہ فی اہل مصر وہو الذی قتلہ عمرو بن بکیر الخارجی ظنا انہ عمرو بن العاص لیلۃ مقتل علی رضی اللہ عنہ و
الخارجی ہو احد الثلاثۃ الذین اتفقوا علی قتل علی ومعٰویۃ وعمرو وتوجہ کل واحد منہم الی واحد من الثلاثۃ فنفذ قضاء اللہ عزوجل فی علی دونہما

انہ قال خرج علینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بدرستیکہ شان اینست کہ تحقیق بیرون آمد بر ما پیغمبر خدا فقال ان اللہ امدکم
بصلوۃ بدرستیکہ خدا مدد کردہ است شمارا بنمازی یعنی زیادہ کردہ است بر نماز پنجگانہ نمازی دیگر را وامداد بر فرستادن یکی را بر
دیگری برای تقویت وتاکید ودر روایتی زادکم آمدہ است ھی خیر لکم من حمر النعم اینچنین نمازی کہ بہتر ست برای شما از چہار پایہای
سرخ مراد شتران سرخ اند کہ اعز والنفس اموال ست نزد عرب یعنی بہتر ست از متاع دنیا وزینت آن کہ محبوب ست نزد شما وحمر بضم
حا وسکون میم جمع احمر وبضم میم جمع حمار ست الوتر آن نماز کدام ست وتری ست جعلہ اللہ لکم فیما بین صلوۃ العشاء الی ان
یطلع الفجر گردانیدہ ومشروع ساختہ است آنرا خدای تعالی برای شما در وقتیکہ میان نماز عشاست تا آنکہ طلوع کند فجر استدلال کردہ اند
حنفیہ باین حدیث بر وجوب وتر وفی الباب عن ابی ھریرۃ اخرجہ الطبرانی فی الاوسط بلفظ من لم یوتر فلا صلوۃ لہ وعبد اللہ
ابن عمرو وبریدۃ اخرجہ احمد وابو داود والحاکم بلفظ الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا وابی بصرۃ صاحب النبی صلی اللہ
علیہ وسلم وابی بصرہ کہ صحابی بود وقال ابو عیسٰی حدیث خارجۃ بن حذافۃ حدیث غریب لا نعرفہ الا من حدیث
یزید بن ابی حبیب مصنف گوید حدیث خارجہ را نمی شناسم کہ مروی شدہ باشد مگر از طریق یزید بن ابی حبیب
وقد وھم بعض المحدثین فی ھذا الحدیث وتحقیق وہم کردہ اند بعضی محدثان درین حدیث فقال
عبید اللہ بن راشد الزرقی وھو وھم پس گفت بعضی محدثین عبد اللہ بن راشد الزرقی را بجای عبد اللہ بن

شرح ابی الطیب

قولہ ان اللہ امدکم ای جعلہا زیادۃ لکم فی اعمالکم ھو من مد الجیش وامدہ ای زادہ والامداد ھو اتباع الثانی الاول
تقویۃ لہ وتاکیدا والاصل فی المزید ان یکون من جنس المزید علیہ فمقتضاہ ان یکون الوتر واجبا وقال بعضہم ای فرض علیکم
الفرائض لیوجرکم بہا ولم یکتف بہ فشرع الوتر لیزیدکم احسانا علی احسان فکانہ یقول الجنسیۃ فی الاحسان **قولہ** ھی خیر لکم
من حمر النعم بضم الحاء وسکون المیم جمع الاحمر ای خیر لکم من التصدق بہا او من اقتنائہا والنعم الابل فھو من قبیل اضافۃ الصفۃ
الی الموصوف وانما قال ذلک ترغیبا للعرب فیہا لان حمر النعم اعز الاموال عندھم (ای جمیعہا ۱۲) فکانت کنایۃ عن انہا خیر من الدنیا
کلہا لانہا ذخیرۃ الاخرۃ التی ھی خیر وابقی قیل التشبیہ للتقریب الی الافہام والا فقدر سوط من الآخرۃ خیر
من الدنیا وما فیہا **قولہ** الوتر بالجر بدل من صلوۃ بدل المعرفۃ من النکرۃ وبالرفع خبر محذوف

قوت المغتذی

الزوفی بفتح الزای وسکون الواو وفاء امدکم ای زادکم

عارضۃ الاحوذی

وذلک متفق علیہ بدلیل ان ثوبا لو سقطت علیہ نقطۃ بول ثم جففتہ الریح والشمس الحارۃ لعلمنا زوال العین والحکم بالتنجیس باق یدل علی انہا لیست بعین وانما کیفیۃ ازالتہا فان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا استیقظ احدکم من نومہ فلا یغمس یدہ فی الاناء حتی یغسلہا فان احدکم لا یدری این باتت یدہ وقال صلی اللہ علیہ وسلم فی بول الاعرابی صبوا علیہ ذنوبا من ماء فتبین للعلماء ان الفرق بین ورود الماء علی النجاسۃ وورود النجاسۃ علی الماء ظاہر وذلک ان ایراد الماء علی النجاسۃ للتطہیر ووجب الاحتراز من ورود

شرح سراج احمد

راشد الزوفی و آن وہم ست و تصحیح نمود حدیث خارجہ را حاکم و اخراج آن کردہ احمد و دارقطنی و طبرانی و ابن عدی در ترجمہ عبداللہ
ابن مرہ و نقل کردہ شد از بخاری کہ معروف نیست سماع بعضی از بعضی و غلط کردہ ابن جوزی کہ تضعیف این حدیث کردہ بعبداللہ
ابن راشد نقلی از دارقطنی زیرا کہ تضعیف کردہ است دارقطنی عبداللہ بن راشد بصری را و اما این عبداللہ پس مصری زوفی ست
چنانکہ تصریح کردہ است بنسبت وی نسائی در کنی **باب** ما جاء ان الوتر لیس بحتم باب ست در بیان انچہ آمدہ است کہ
بدرستیکہ وتر واجب لازم نیست ہیچو فرض حدثنا ابو کریب ثنا ابوبکر بن عیاش ثنا ابو اسحٰق عن عاصم بن ضمرۃ عن
علی قال الوتر لیس بحتم کصلوتکم المکتوبۃ گفت علی مرتضی وتر لازم نیست ادای آن چنانکہ نماز فرض شما کہ لازم ست برشما
ادای آن ولکن سنّ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولکن سنت گردانیدہ است آنحضرت برشما قال فرمود آنحضرت ان اللہ
وتر یحب الوتر بدرستیکہ خدا وتر ست دوست میدارد وتر را فاوتروا یا اہل القرآن پس وتر کنید یعنی بگردانید نماز خود را بشب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان الوتر لیس بحتم **قولہ** الوتر لیس بحتم کصلوتکم المکتوبۃ لیس فیہ نفی الحتم المطلق بل نفی الحتم الخاصّ وھو حتم کحتم المکتوبۃ فیفید انہ واجب لو کان سنۃ لما افاد ھذا التشبیہ علی ھذا الوجہ فائدۃ معتدًا بہ واللہ اعلم ویؤیدہ ما رواہ ابوداود عن بریدۃ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا فھذا تاکید اکید یفید امرا زائدا علی الرواتب **قولہ** ان اللہ وتر یحب الوتر بکسر الواو ویفتح قال تعالٰی والوتر قال الطیبی الوتر واحد فی ذاتہ لا یقبل الانقسام وواحد فی صفاتہ فلا شبہ لہ ولا مثل لہ وواحد فی افعالہ فلا شریک لہ ولا معین وقولہ یحب الوتر ای یثیب علیہ ویقبل من عاملہ قال القاضی کل ما یناسب الشیٔ ادنی مناسبۃ کان احب الیہ مما لم یکن لہ تلک المناسبۃ انتہی ولا شک ان الطاعۃ العبد لمولاہ یناسب مولاہ فلذلک احبہ واثابہ علیہ **قولہ** فاوتروا ای صلوا الوتر سواء کان ثلث رکعات او خمسا او سبعا او تسعا او احدی عشرۃ او واحدۃ علی اختلاف فیہ ثم ھو امر ظاہرہ الوجوب قال بعض الفضلاء فان قلت ھو امر یفید الوجوب فکیف جعلہ بیانا لسنّ المراد بہ الاستنان المقابل للوجوب قلت لان قولہ فاوتروا مرتب علی قولہ ان اللہ وتر یحب الوتر وھذا لا یقتضی وجوب الوتر بل غایۃ ما یقتضیہ الندب فالامر ینصرف الیہ بقرینۃ ترتیبہ علی ما قبلہ فلذلک جعل ھذا القول دلیلا علی الاستنان بیانا لقولہ سن واللہ تعالٰی اعلم انتہی قلت یمکن ان یجاب عنہ بان السوال من الاصل غیر وارد لان معنی قولہ سنّ شرع وسیاتی فی کتاب الزکوۃ سنّ فی ما سقت السماء والعیون او کان عثریا العشور وقد فسر ھذا القائل ھناک بقولہ ای شرع ولا دلیل علی انہ اراد بہ الاستنان المقابل للوجوب کیف وقد کان فی حقہ صلی اللہ علیہ وسلم واجبا واما المحبۃ فلا یقتضی انہ لا یکون واجبا لان المحبوب ھو المناسب کما نقلناہ عن القاضی انفا والواجب مناسب ای مناسب فیصح ان یکون الامر للوجوب ویکون بیانا لسن ولا تکون المحبۃ قرینۃ صارفۃ للامر عن معناہ الاصلی واللہ اعلم **قولہ** یا اہل القرآن المراد بہ المؤمنون لانہم مامورون بتصدیقہ سواء قرءوا او لم یقرءوا وانتم الاکمل من المؤمنین من قرأ وحفظ وعلم وعمل تولی قیام تلاوتہ ومراعاۃ حدودہ واحکامہ وقال الطیبی لعل تخصیص اہل القرآن فی مقام الفردانیۃ لاجل ان القرآن ما انزل الا لتقریر التوحید وقال التوربشتی لان من شانہم ان یکدحوا فی ابتغاء مرضات اللہ تعالٰی وایثار محابہ

عارضۃ الاحوذی

النجاسۃ علی الماء فاذا ثبت ھذا فلا یخلو اما ان تکون النجاسۃ عینیۃ او حکمیۃ فان کانت حکمیۃ کفی ورود الماء علی المحل و ان کانت عینیۃ لم یکن بد من ازالۃ عینہا واما الذی تزال بہ فھو کل ما یتوضأ بہ کذلک قال جمہور الفقہاء الا ابو حنیفۃ وابو یوسف فانہما قالا یجوز ازالتہا بکل مائع طاہر منق وبناء المسألۃ علی ان النجاسۃ عین او حکم وقد تقدم بیانہ فنقول مائع لا یرفع حکم الحدث فلا یرفع حکم النجس کاللبن والماء النجس وھذا بین والمسألۃ طویلۃ لھا موضع من مسائل الخلاف وقد قال قوم لا غیرۃ

شرح سراج احمد

وتر بفتح یک رکعت یا دو تا سه رکعت بدان شود ای اہل قرآن یعنی ای کسانیکه ایمان آورده اید بقرآن و تصدیق کرده اید بدان و متولی حفظ و تلاوت او شده اید تنبیه ست بر ملازمت قیام لیل و تلاوت قرآن دران چنانچه امر فرمود حق سبحانه مر حبیب خود را بقول خود و رتل القرآن ترتیلا بدانکه وتر بکسر واو و فتح آن عدد فرد را گویند و اطلاق کرده میشود بر حق سبحانه بمعنی فرد در ذات خود که قبول نمی کند انقسام را در صفات بمعنی مثل و مانند و در افعال بمعنی آنکه شریک و معین ندارد پس در وی سبحانه بمعنی وتریت ست بمعنی فردانیت و باین مناسبت دوست میدارد وتر را و ثواب میدهد بران اگر از قبیل افعال باشد و آنحضرت رعایت میکرد آن را وفی الباب عن ابن عمر اخرجه احمد بلفظ ان الله تبارک و تعالی زادکم صلوة فحافظوا علیها و هی الوتر واخرج الشیخان و ابو داود عنه بلفظ اجعلوا آخر صلاتکم باللیل وترا و ابن مسعود اخرجه ابو داود بلفظ اوتروا یا اہل القرآن ان الله وتر یحب الوتر فقال اعرابی ما تقول یا رسول الله قال لیست لک و لا لاصحابک و ابن عباس اخرجه احمد و الحاکم بلفظ ثلث هن علی فریضة و هن لکم تطوع الوتر و رکعتا الضحی قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن و روی سفین الثوری و غیره عن ابی اسحق عن عاصم بن ضمرة عن علی قال گفت علی مرتضی فرمود آنحضرت باین عبارت و الفاظ الوتر لیس بحتم کهیأة الصلوة المکتوبة ولکن سنة سنها رسول الله صلی الله علیه و سلم ترجمه اش ظاہر ست حدثنا بذلک بندار ثنا عبد الرحمن بن مهدی عن سفین و هذا اصح من حدیث ابی بکر بن عیاش و قد روی منصور بن المعتمر عن ابی اسحق نحو روایة ابی بکر بن عیاش یعنی این حدیث به بسیار طرق از علی مرتضی منقول گشته است

باب ما جاء فی کراهة النوم قبل الوتر بابیست در بیان آنچه آمده است در ذکر کراهت خواب پیش از گذاردن وتر حدثنا ابو کریب ثنا زکریا بن ابی زائدة عن اسرائیل عن عیسی بن ابی عزة الکوفی مولی الشعبی صدوق از سادسه بود عن الشعبی عن ابی ثور الازدی عن ابی هریرة قال امرنی رسول الله صلی الله علیه و سلم ان اوتر قبل ان انام و در روایت بخاری و مسلم اوصانی خلیلی بثلث ان اوتر قبل ان انام وارد ست و این امر خاص در حق ابی ہریره بود و الا ہمه کس را گذاردن وتر در آخر شب مستحب ست و مطابقت حدیث بترجمة الباب که کراہت خواب پیش از وتر ست از جہت آنست که آنحضرت ابا ہریره را امر فرمود تا وتر را پیش از خواب بگذارد و این امر آنحضرت مر ابی ہریره را استحبابی بود و مخالفت از استحباب کراہت ست مصنف لحاظ نکرد که این خاص مر ابی ہریره را بود نه دیگران را کراہت ہم در حق ابی ہریره بودی اگر وتر را پس از خواب بگذاردی و سبب امر آنحضرت مر ابی ہریره را آن بود که وی مشغول می بود شب اول بحفظ احادیث رسول الله صلی الله علیه و سلم و در استحضار محفوظات خود که بیشتر از صحابه دیگر داشت و اکثر شب بروی میگذشت که بخواب میرفت که قیام آخر شب بآن متعسر بود و ازین حدیث مستنبط گردید که طالب علم که اشتغال بعلم دین دارد و اول شب اشتغال بعلوم دینیه نماید در حق او این اشتغال افضل باشد از قیام آخر شب قال عیسی بن ابی عزة گفت عیسی بن ابی عزه که مولی شعبی ست و کان الشعبی یوتر اول اللیل ثم ینام و بود شعبی که وتر میگذارد در اول شب پس تر خواب میکرد و فی الباب عن ابی ذر قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن غریب من هذا الوجه و ابو ثور الازدی اسمه حبیب ابن ابی ملیکة و قد اختار قوم من اہل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه و سلم و من بعدهم ان لا ینام الرجل حتی یوتر و تحقیق اختیار کرده گروہی از اہل علم از صحابه و تابعین اینکه بخواب نرود آدمی تا آنکه بگذارد وتر را و روی عن النبی صلی الله علیه و سلم انه قال من خشی منکم ان لا یستیقظ من آخر اللیل فلیوتر من اوله و روایت کرده شده است از آنحضرت

عارضة الاحوذی

لهو ینتمون الی الظاهر یجوز ازالة النجاسة بالتراب لحدیث رواه الاوزاعی عن سعید بن ابی سعید عن ابیه عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال اذا وطئ احدکم الاذی بنعلیه فان التراب لها طهور و قد روی عن عائشة مثل هذا و هذا فی النعل خاصة لضرورة و علی صفة لا یحتج بها و قد کنا نرتب فروع هذه الاصول ترتیبا بدیعا الا انا بحکم العارضة و قصد الاستعجال ننثر فروعها نثرا فنقول جملة المسائل التی حصرت الآن خمسة عشر مسألة الاولی لا اعتبار فی ازالة النجاسات بالعدد فی الغسل

شرح سراج احمد

کہ فزوں بود ہر کہ نترسد از شما اینکہ بیدار نخواہد گشت از آخر شب پس باید کہ وتر کند از اول شب ومن طمع منکم ان یقوم من آخر اللیل فلیوتر من آخر اللیل و ہر کہ امید دارد کسی از شما اینکہ باستد و بیدار خواہد گشت از آخر شب پس باید وتر کند از آخر شب فان قراءۃ القرآن فی آخر اللیل محضورۃ پس بدرستیکہ خواندن قرآن در آخر شب حاضر کردہ شدہ است یعنی ملائکہ در وی حاضر میشوند برحمت وھی افضل و وتر در آخر شب فاضل ست از وتر در اول شب اخرجہ مسلم عن جابر حدثنا بذلک ھناد قال ثنا ابو معویۃ عن الاعمش عن ابی سفیان عن جابر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم **باب** ماجاء فی الوتر من اول اللیل و آخرہ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است گذاردن وتر از اول شب و آخر شب حدثنا احمد بن منیع ثنا ابو بکر بن عیاش ثنا ابو حصین بفتح حای مہملہ وکسر صاد مہملہ عن یحیی بن وثاب بکسر دال مہملہ عن مسروق انہ سأل عائشۃ عن وتر النبی صلی اللہ علیہ وسلم بدرستیکہ مسروق پرسید عائشہ صدیقہ را از گذاردن وتر آنحضرت فقالت من کل اللیل پس گفت عائشہ از تمام شب گذاردہ قد اوتر اولہ و اوسطہ و آخرہ و تحقیق وتر گذاردہ آنحضرت در اول شب و در میان شب و در آخر شب فانتہی وترہ حین مات فی وجہ السحر پس منتہی گشت و ثابت و مقرر شد وتر وی در آخر عمر در وقت سحر و آخر شب قال ابو عیسی ابو حصین اسمہ عثمن بن عاصم الاسدی وفی الباب عن علی اخرجہ البیہقی و جابر بن عبداللہ اخرجہ مسلم والترمذی وابن ماجۃ وابی مسعود الانصاری وابی قتادۃ قال ابو عیسی حدیث عائشۃ حدیث حسن صحیح وھو الذی اختارہ بعض اھل العلم الوتر من آخر اللیل **باب** ماجاء فی الوتر بسبع باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن وتر بہفت رکعت حدثنا ھناد ثنا ابو معویۃ عن الاعمش عن عمرو بن مرۃ عن یحیی بن الجزار عن ام سلمۃ قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یوتر بثلث عشرۃ بود آنحضرت کہ وتر میکرد بسیزدہ رکعت فلما کبر وضعف اوتر بسبع پس ہرگاہ کہ بکلان سالی رسید وضعف بروی غالب آمد وتر میکرد بہفت رکعت این حدیث صریح ست در آنکہ وتر سہ رکعت بود یعنی چون سیزدہ میگذارد دہ رکعت تہجد می بود و سہ رکعت وتر و پس از کلانی کہ ہفت میگذارد چہار رکعت تہجد بود و سہ رکعت وتر وفی الباب عن عائشۃ قال ابو عیسی حدیث ام سلمۃ حدیث حسن وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم الوتر بثلث عشرۃ واحدی عشرۃ وتسع وسبع وخمس وثلث وواحدۃ و تحقیق روایت کردہ شدہ از آنحضرت کہ وتر سیزدہ رکعت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراھیۃ النوم قبل الوتر **قولہ** فان قراءۃ القرآن فی آخر اللیل محضورۃ ای تحضرھا ملئکۃ الرحمۃ او یحضرھا القلب ویتدبر فی معانی القرآن ویتغطیہ او یحضرھا ملئکۃ اللیل والنھار ینزل ھؤلاء ویصعد ھؤلاء فھو آخر دیوان اللیل و اول دیوان النھار یعنی الصلوۃ مشتملۃ علی القراءۃ وقراءۃ آخر اللیل محضورۃ فصلوۃ آخر اللیل محضورۃ فلا ینبغی ترکھا وھو المطلوب وفی صحیح مسلم ومن طمع ان یقوم آخرہ فلیوتر آخر اللیل فان صلوۃ آخر اللیل مشھودۃ وذلک افضل ای فثوابہ اکمل **باب** ماجاء فی الوتر من اول اللیل و آخرہ **قولہ** اولہ و اوسطہ و آخرہ یجوز جرھا علی البدلیۃ من کل والنصب علی الظرفیۃ **قولہ** فانتہی وترہ حین مات المراد من حین مات آخر امرہ والا فالوتر حین الوفاۃ فھو کنایۃ عن آخر امرہ ای ثبت وتقرر لہ الوتر وقت السحر فی آخر العمر فھو المرجح والسحر ھو السدس الاخر من اللیل وھو المراد بالآخر لا الآخر الحقیقی **قولہ** الوتر من آخر اللیل جملۃ مبینۃ لمرجع ھو الذی اختارہ **باب** ماجاء فی الوتر بسبع **قولہ** یوتر بثلث عشرۃ ای احیانا کما تقدم الکلام فی حدیث ابن عباس فلا ینافی حدیث عائشۃ انہ ما یزید علی احدی عشرۃ

عارضۃ الاحوذی

وانما الاعتبار فی غسلھا ازالۃ العین وفی حکمھا اصابۃ الماء المحل وقال الشافعی یستحب ثلث غسلات محررۃ القائم من النوم المتقدم فاذا کان الثلث فی النجاسۃ یجب الثلث والتحقیق اولی لنا عنہ اجوبۃ منھا الان جواب احدھا ان ھذا غسل نجاسۃ لا عبادۃ والثانی ان الثلث لم یذکرھا الا انھا النجاسۃ فی العادۃ لان الاول تطب النجاسۃ والثانیۃ تزیلھا والثالثۃ تحقق الازالۃ و ترفع الشکوک وقد یحصل الغسل باقل منھا فای فائدۃ فی الزیادۃ علیہ وقد لا یحصل بالثلث فلابد من یقین الغسل بما کان

شرح سراج احمد

دیازدہ رکعت و نہ رکعت و ہفت رکعت و پنج رکعت و سہ رکعت و یک رکعت میکرد یعنی ہر مقدار نماز تہجد کہ میگذارد با آن ضم میکرد وتر را قال اسحق بن ابراهیم معنی ما روی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یوتر بثلث عشرة گفت اسحق معنی آنچہ روایت کردہ شدہ است کہ تحقیق آنحضرت بود کہ وتر میکرد سیزدہ رکعت قال انما معناہ انہ کان یصلی من اللیل ثلث عشرة رکعة مع الوتر گفت اسحق جز این نیست کہ معنی عبارت آنست کہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میگذارد نمازی از شب سیزدہ رکعت را ہمراہ وتر فنسبت صلوٰة اللیل الی الوتر پس نسبت کردہ شد نماز شب را بسوی وتر وروی فی ذلک حدیث عن عائشة و روایت کردہ شدہ درین حکم حدیثی از عائشہ صدیقہ کہ آنحضرت سیزدہ رکعت میگذارد چنانکہ اخراج آن کردہ اند شیخان واحتج بما روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اوتروا یا اهل القرآن مصنف گوید حجت گرفتہ اسحق بچیزیکہ روایت کردہ شدہ از آنحضرت کہ فرمود وتر کنید و بگذارید ای کسان قرآن قال انما عنی بہ قیام اللیل گفت مصنف جز این نیست کہ مراد داشتہ با آن قیام شب را یقول انما قیام اللیل علی اصحاب القرآن میگفت اسحق جز این نیست کہ قیام شب بر اصحاب حفاظ قرآن ست

باب ما جاء فی الوتر بخمس

باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن وتر به پنج رکعت حدثنا اسحق بن منصور نا عبد اللہ بن نمیر نا هشام بن عروة عن ابیہ عن عائشة قالت کانت صلوٰة رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اللیل ثلث عشرة رکعة بود نماز آنحضرت از شب سیزدہ رکعت یوتر من ذلک بخمس وتر میگذارد از سیزدہ به پنج رکعت لا یجلس فی شیء منهن الا فی آخرهن قعدہ نمیکرد در چیزی ازین پنج رکعت مگر در آخر پنج رکعت تحقیق معلوم شدہ است کہ نماز آنحضرت در شب بر وجوہ متعددہ بودہ است یکی از آن وجوہ این ست کہ ہشت رکعت میگذارد دوگان دوگان بچہار سلام و پنج رکعت میگذارد متصل بہ نیت وتر بیک تشہد و یک سلام و این حدیث صریح ست در وصل پنج رکعت بیک جلوس و این مختلف فیہ ست میان فقہا و آنہا کہ قائل نیستند بدان تاویل عدم جلوس بقدر سلام می کنند و میگویند مراد بجلوس سلام ست یعنی سلام نمی داد مگر در آخر و در بعضی روایات آمدہ است کہ لم یسلم الا فی آخرهن و وصل اکثر از چہار رکعت بیک سلام جائز ست باتفاق و نزد ما جائز ست تا ہشت رکعت فاذا اذن المؤذن قام فصلی رکعتین خفیفتین پس ہرگاہ اذان میداد مؤذن برای نماز صبح برمی خاست پس میگذارد آنحضرت دو رکعت سنت فجر را کہ سبک بود دو سورہ قصیر دروی میخواند وفی الباب عن ابی ایوب اخرجہ ابو داود والنسائی وابن ماجہ وابن حبان والحاکم قال ابو عیسی وحدیث عائشة حدیث حسن صحیح وقد رای بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرهم

شرح ابی الطیب

قوله انما معناه انه کان یصلی اراد به دفع ما یتوهم من العبارة ان ثلث عشرة رکعة کلها وتر ولیس کذلک عنده بل عنده الوتر داخل فی ثلث عشرة کما هو عندنا الوتر داخل فی ثلث عشرة وقوله فنسبت صلوٰة اللیل الی الوتر ای حمل ثلث عشرة رکعة التی هی صلوٰة اللیل علی الوتر مجازا لان تقدیر قوله کان یوتر ثلث عشرة کان وتره ثلث عشرة رکعة وهو من قبیل المجاز اما مجاز الحذف ای کان یوتر ببعض ثلث عشرة او اطلق ثلث عشرة علی الوتر باعتبار اشتماله علیه من قبیل مجاز المجاورة **باب** ما جاء فی الوتر بخمس **قوله** ثلث عشرة رکعة هذه الروایة موجبة لتاویل روایتها الاولی ما کان یزید علی احدی عشرة یعنی باعتبار الغالب **قوله** لا یجلس فی شیء منهن الا فی آخرهن ای لا یجلس فی شیء منهن للسلام الا فی آخرهن والا فالجلوس علی کل رکعتین مما اجمعوا علیه فلا معنی للاطلاق

عارضة الاحوذی

من الاعداد وقال احمد یجب غسل سائر النجاسات سبعا لحدیث الکلب وانه نجس لا الارض فیغسل واحدة لحدیث النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی بول الاعرابی صبوا علیہ ذنوبا من ماء فاما حدیث الکلب فقد تقدم الکلام علیه بحول اللہ الثانیة اذا کانت النجاسة عینیة فلا بد من ازالة عینها بزوال الجرم الثالثة فان زال العین وبقی الطعم فذلک نجس لبقاء العین فان بقاء الطعم دلیل علی بقاء العین الرابعة ان بقی لون النجاسة فلا یخلو اما ان یتیسر قلعه بالماء او یعسر فان تیسر فلعله نبقاؤه دلیل علی بقاء العین والمحل نجس فان تعذر قلعه بالماء

بقیہ صفحہ ۴۳۲ … باقی در صفحہ آیندہ

شرح سراج احمد

الوتر بخمس وتحقیق اعتقاد کرده اند بعضی کسان علم از صحابه وغیره که وتر پنج رکعت اند واین مذہب سفین ثوری وبعضی ائمه است وقالوا لا یجلس فی شیء منهن الا فی آخرهن وگفته اند که نه نشیند در چیزی ازین پنج رکعت مگر می نشیند در آخرین پنج **باب** ماجاء فی الوتر بثلث باب ہست در بیان انچه آمده است در گذاردن وتر سه رکعت را حدثنا هناد نا ابوبکر بن عیاش عن ابی اسحق عن الحارث عن علی قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر بثلث یقرأ فیهن بتسع سور من المفصل بود آنحضرت که وتر میگذارد سه رکعت میخواند دران سه رکعت نه سوره را از مفصل یقرأ فی کل رکعة بثلث سور آخرهن قل هو الله احد میخواند در ہر رکعت سه سوره آخراین ہمه سوره قل هو الله احد می بود ودر بعضی روایات تفسیر این مجمل باین طریق آمده که میخواند در رکعت اولی الهکم والقدر وزلزلت ودر ثانیه والعصر والنصر والکوثر ودر ثالثه الکافرون وتبت واخلاص وفی الباب عن عمران بن حصین اخرجه الطحاوی وعائشة اخرجه الحاکم کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر بثلث لا یسلم الا فی آخرهن واخرجه الاربعة وابن حبان والدارقطنی وابن عباس اخرجه النسائی والترمذی وابن ماجة والطحاوی وابی ایوب اخرجه احمد وابن حبان واصحاب السنن عبد الرحمن ابن ابزی عن ابی بن کعب ویروی ایضا عن عبد الرحمن بن ابزی عن النبی صلی الله علیه وسلم هکذا روی بعضهم اخرجه الطحاوی فلم یذکر فیه عن ابی یس ذکر نکرده است درین روایت اخیر عن ابی را بلکه بی واسطه ابی روایت کرده است وذکر بعضهم عن عبد الرحمن بن ابزی عن ابی رضی الله عنه قال ابو عیسی وقد ذهب قوم من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم الی هذا ورأوا ان یوتر الرجل بثلث قال سفین ان شئت اوترت بخمس وان شئت اوترت بثلث وان شئت اوترت برکعة گفت سفین اختیار ہست آدمی را اگر خواہد بگذارد وتر کند به پنج رکعت واگر خواہد وتر کند به سه واگر خواہد وتر کند بیک رکعت قال سفین والذی استحب ان یوتر بثلث رکعات گفت سفین ثوری وچیزیکه دوست میدارم اینکه وتر کند بسه رکعت وهو قول ابن المبارک واهل الکوفة وآن قول اہل کوفه امام ابو حنیفه وعبد الله ابن المبارک ہست حدثنا سعید بن یعقوب الطالقانی ثنا حماد بن زید عن هشام عن محمد بن

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوتر بثلث **قوله** یقرأ فی کل رکعة بثلث سور آخرهن قل هو الله احد یحتمل انه کان فی کل من الثلاث یقرأ سورتین من المفصل ویختم بالاخلاص ویحتمل انه لم یفعل ذلک الا فی الاخیرة وعلی الاول یستفاد منه انه لا بأس بتکریر السورة فی الرکعتین قاله الشیخ ابن حجر وقال السیوطی زاد فی مسند احمد قال اسود بن عامر شیخ احمد یقرأ فی الرکعة الاولی الهکم التکاثر وانا انزلناه فی لیلة القدر واذا زلزلت الارض وفی الرکعة الثانیة والعصر واذا جاء نصر الله والفتح وانا اعطیناک الکوثر وفی الرکعة الثالثة قل یا ایها الکفرون وتبت یدا ابی لهب وقل هو الله احد انتهی

قوت المغتذی

یوتر بثلث یقرأ فیهن تسع سور من المفصل یقرأ فی کل رکعة بثلث سور آخرهن قل هو الله احد زاد فی مسند احمد قال اسود بن عامر شیخ احمد یقرأ فی الرکعة الاولی الهکم التکاثر وانا انزلناه فی لیلة القدر واذا زلزلت الارض وفی الرکعة الثانیة والعصر واذا جاء نصر الله والفتح وانا اعطیناک الکوثر وفی الرکعة الثالثة قل یا ایها الکفرون وتبت یدا ابی لهب وقل هو الله احد

جائزة الاحوذی

عفی عنه وکان المحل طاهرا واستحب تغییره بشیء عن صفرة روته خولة بنت یسار فی کتاب ابی داود من قول عائشة بخلاف العفو عن اثر الاستنجاء فان المحل یبقی بعده نجس وحدیث خولة بنت یسار حدیث مشهور وقال لها النبی صلی الله علیه وسلم فی دم الحیض الماء یکفیک ولا یضرک اثره وعلی سقتر کیب هذه الحقائق الخمسة ان بقیت رائحة النجاسة فذلک کاللون ان سهلت ازالتها فالمحل نجس لان ذلک دلیل علی بقاء العین وان عسرت ازالتها بقوة الرائحة فالمحل طاهر والنادر طاهر السادسة

شرح سراج احمد

سیرین قال کانوا یوترون بخمس وبثلث وبرکعۃ بودند صحابہ کہ وتر میگذاردند بہ پنج رکعت وبسہ رکعت وبیک رکعت ویرون کل ذلک حسناً واعتقاد میکردند ہمہ آنرا حسن **باب** ماجاء فی الوتر برکعۃ باب نسبت در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن وتر بیک رکعت حدثنا قتیبۃ ثنا حماد بن زید عن انس بن سیرین قال سالت ابن عمر فقلت اطیل فی رکعتی الفجر گفت محمد ابن سیرین سوال کردم عبداللہ بن عمر را پس گفتم درازی میکنم بقرأت در ہر دو رکعت سنت فجر فقال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی من اللیل مثنی مثنی ویوتر برکعۃ پس گفت عبداللہ بن عمر بود آنحضرت کہ میگذارد نمازی از شب دو دو رکعت را و میگذارد وتر را بیک رکعت وکان یصلی الرکعتین والاذان فی اذنہ وبود آنحضرت کہ میگذارد وشروع میکرد در سرعت می نمود دو رکعت سنت فجر را در حالیکہ اذان در گوش آنحضرت می بود وفی الباب عن عائشۃ وجابر والفضل بن عباس وابی ایوب الانصاری اخرجہ ابوداود والنسائی وابن ماجۃ وابن حبان والحاکم وابن عباس اخرجہ احمد والطبرانی بلفظ الوتر رکعۃ من آخر اللیل قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین رأوا ان یفصل الرجل بین الرکعتین والثالثۃ اعتقاد کردہ اند بعضی از صحابہ وتابعین اینکہ فصل وجدائی کند میان دو رکعت وسوم رکعت یعنی سہ رکعت را بیک سلام نگذارد ویوتر برکعۃ وتر کند بیک رکعت وبہ یقول مالک والشافعی واحمد واسحق کہ وتر نزد ایشان یک رکعت ست **باب** ماجاء مایقرأ فی الوتر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ آنچہ میخواند در نماز وتر حدثنا علی بن حجر نا شریک عن ابی اسحق عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ فی الوتر بود آنحضرت کہ میخواند در نماز وتر بسبح اسم ربک الاعلی وقل یاایہا الکفرون وقل ہو اللہ احد فی رکعۃ رکعۃ یعنی این ہر سہ سورہ را در یک یک رکعت میخواند وفی الباب عن علی اخرجہ احمد والترمذی والاربعۃ ومحمد بن نصر والطحاوی والدورقی والطبرانی بلفظ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوتر بتسع سور من المفصل قرأ فی الرکعۃ الاولی الہکم التکاثر وانا انزلناہ فی لیلۃ القدر واذا زلزلت الارض وفی الرکعۃ الثانیۃ والعصر واذا جاء نصر اللہ والفتح وانا اعطینک الکوثر وفی الرکعۃ الثالثۃ قل یاایہا الکفرون وتبت یدا ابی لہب وقل ہو اللہ احد واخرج عنہ ابو نعیم فی الحلیۃ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یوتر باذا زلزلت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوتر برکعۃ **قولہ** فقلت الفاء للتفسیر والبیان مثلہا فی قولہ تعالی ونادی نوح ربہ فقال رب ان ابنی وقیل بل بتاویل اردت السوال فقلت **قولہ** اطیل فی رکعتی الفجر بحذف ہمزۃ الاستفہام **قولہ** والاذان فی اذنہ کنایۃ عن تخفیف سنۃ الفجر کما ہو الثابت عنہ صلی اللہ علیہ وسلم فانہ اخرج الستۃ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا الا الترمذی کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یخففہما حتی اقول ہل قرأ فیہما بام القرآن وفی اخری للنسائی کان اذا سکت المؤذن بالاذان الاول من صلوۃ الفجر قام فرکع رکعتین خفیفتین قبل صلوۃ الفجر ومعنی والاذان فی اذنہ ای یخفف فی الصلوۃ بحیث کان فی اذنہ الدعوۃ الی الصلوۃ والنداء الیہا کان احدا ینادیہ بالخروج الیہا حال اشتغالہ بالرکعتین لان العادۃ ان من اشتغل بشیء وسمع النداء الی غیرہ یخفف ذلک الشیء عادۃ

قوت المغتذی

یقرأ فی الوتر بسبح اسم ربک الاعلی وقل یاایہا الکفرون وقل ہو اللہ احد فی کل رکعۃ رکعۃ قال العراقی انفرد المصنف بہذہ الزیادۃ عن النسائی وابن ماجۃ ومعناہا انہ یقرأ بکل سورۃ من السور الثلث فی رکعۃ

عارضۃ الاحوذی

اذا غمس النجاسۃ فانفصل الماء عن المحل متغیرا فالمحل نجس فان انفصل غیر متغیر فالمحل طاہر والماء طاہر السابعۃ اذا قلنا ان الماء طاہر فہل تزال بہ نجاسۃ اخری او یؤدی بہ فرض طہارۃ فان قلنا ان الماء القلیل ینجس بقلیل النجاسۃ وان لم تغیرہ فہذا الماء لا تزال بہ نجاسۃ ولا یؤدی فرض طہارۃ وعلی القول الثانی تکرر فی طہارۃ الحدث والنجس الثانیۃ اذا ادخل المحل النجس فی اجانۃ وہی القصعۃ نغسلہا فیہا فان تغیر الماء لم یطہر اجماعا وان لم یتغیر الماء فاختلف العلماء فی طہارتہ فمنہم من قال لا یطہر

الترجمۃ

باقی در صفحۂ آئندہ

عارضة الاحوذي

لان النجاسة وردت على الماء قال ابو علي الصيد لاني من كبار اصحاب الشافعي وقال علماؤنا يطهر وعليه يدل حديث الكساء المتقدم لانها نجاسة كوثرت بالماء فازالها عينا وحكما وبه قال ابن شريح منهم هذا ان كان الماء يسيرا فان كان كثيرا طهر المحل اجماعا وسكو الماء في ازالة النجاسة به والوضوء قد تقدم التاسعة قال ابو حنيفة وبعض اصحاب الشافعي لا يطهر الثوب حتى يعصر ولا الاناء حتى تستقصي ازالة الرطوبة عنه وقال علماؤنا يطهر وهو الاصح لانه نجاسة كاثرها بالماء فحكم بطهارتها ولان المنفصل من الماء عن المحل جزء من المتصل المنفصل

شرح سراج احمد

والعاديات والهكم وتبت وقل هو الله احد واخرج عنه ابو محمد السمرقندي في فضائل قل هو الله احد كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يوتر بثلث يقرأ في الاولى بالحمد وقل هو الله احد وفي الثانية بالحمد وقل هو الله احد وفي الثالثة بالحمد لله وقل هو الله احد وقل اعوذ برب الفلق وقل اعوذ برب الناس وعائشة وعبد الرحمن بن ابزى عن ابي بن كعب عن النبي صلى الله عليه وسلم اخرجه ابن حبان والدارقطني والحاكم وابن الجارود عن ابي كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يوتر بسبح اسم ربك الاعلى وقل يا ايها الكافرون وقل هو الله احد فاذا سلم قال سبحان الملك القدوس ثلث مرات يرفع بالثالثة صوته واخرج ابو داود والنسائي وابن ماجة ايضا كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يوتر بسبح اسم ربك الاعلى وقل للذين كفروا والله الواحد الصمد واخرج ابن ابي شيبة عن انس بن سيرين عن عمر بن الخطاب انه كان يقرأ بالمعوذتين في الوتر قال ابو عيسى وقد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قرأ في الوتر في الركعة الثالثة بالمعوذتين وقل هو الله احد اخرجه الترمذي وابو داود والنسائي عن عبد الرحمن بن ابزى ورواه احمد عن ابي بن كعب والدارمي عن ابن عباس ولم يذكر المعوذتين والذي اختاره اكثر اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ومن بعدهم ان يقرأ بسبح اسم ربك الاعلى وقل يا ايها الكفرون وقل هو الله احد يقرأ في كل ركعة من ذلك بسورة بخواند در هر ركعتي از وتر يك سوره را ازين سه سوره حدثنا اسحق بن ابراهيم بن حبيب بن الشهيد البصري ثنا محمد بن سلمة الحراني عن خصيف عن عبد العزيز بن جريج المكي مولا قريش لين بود قال العجلي لم يسمع من عائشة واخطا خصيف فصرح بسماعه من الراية كذا في التقريب قال سالت عائشة باي شيء كان يوتر رسول الله صلى الله عليه وسلم گفت عبد العزيز پرسيدم عائشہ صديقه را كه بچه چيز بود آنحضرت كه در وتر قراءت مي فرمود قالت كان يقرأ في الاولى بسبح اسم ربك الاعلى وفي الثانية بقل يا ايها الكفرون وفي الثالثة بقل هو الله احد والمعوذتين بكسر واو ودر بعضي روايات بفتح واو آمده است وعطف والمعوذتين اشعار ست بآنكه ضم كرده باشند هر دو سوره را با سورۂ اخلاص در ركعت سوم وممكن ست كه واو بمعني او باشد پس معني آن شود كه ميخواند اين دو سوره را عوض سورۂ اخلاص قال ابو عيسى وهذا حديث حسن غريب وعبد العزيز هذا والد ابن جريج وابن عبد العزيز پدر ابن جريج ست صاحب عطاء بن رباح يار وشاگرد عطا بن رباح وابن جريج اسمه عبد الملك بن عبد العزيز بن جريج ونام ابن جريج عبد الملك ست وقد روى هذا الحديث يحيى بن سعيد الانصاري عن عمرة عن

شرح ابي الطيب

باب ما جاء ما يقرأ في الوتر قوله وفي الثالثة بقل هو الله احد والمعوذتين هذه رواية عائشة رضي الله عنها رواها عنها عبد العزيز بن جريج واما رواية ابي رضي الله عنه فلم يخرجها عنه ابو داود والنسائي وابن ماجة ولم يذكر المعوذتين فالاعتماد عليه اولى من الاعتماد على حديث عائشة رضي الله عنها لان عبد العزيز بن جريج على ما ذكره في التقريب فيه لين وقال العجلي لم يسمع عن عائشة واخطأ خصيف فصرح بسماعه من عائشة وقال المحقق ابن الهمام روى الامام ابو حنيفة في مسنده عن حماد عن ابراهيم عن الاسود عن عائشة رضي الله عنها قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يوتر بثلث يقرأ في الاولى بسبح اسم ربك الاعلى وفي الثانية قل يا ايها الكفرون وفي الثالثة قل هو الله احد وايضا اخرجه الترمذي كما في الباب والنسائي وابن ماجة واحمد من حديث ابن عباس ولم يذكروا المعوذتين فهذه الاحاديث تؤيد رواية عدم قراءة المعوذتين مع الاخلاص وايضا من عادته صلى الله عليه وسلم عدم تطويل الاخيرة على ما قبلها من الركعة والله تعالى اعلم

بقیہ صفحہ ۴۴۵ وذکر ... التمیز عن ابن عبد البر ... من الصحابة روي ... في الركعات ... عن عبد الرحمن بن ابزى عن ابن مسعود ... ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يقرأ في الاولى من الوتر بسبح اسم ربك الاعلى وفي الثانية قل يا ايها الكافرون وفي الثالثة قل هو الله احد ... الطحاوي ... اخرجه النسائي ... عن حماد عن ابراهيم عن الاسود عن عائشة رضي الله عنها قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يوتر بثلث يقرأ في الاولى بسبح اسم ربك الاعلى ... رواه ... الاربعة وابن حبان والدارقطني ... عن ابن عباس ... سبح اسم ربك الاعلى ... رواه سليمان بن ...

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

عائشة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بعض احادیث وتر ذکر کردہ میشوند اخرج البیہقی فی شعب الایمان عن ابن جریج
عن محمد بن یوسف و صالح بن کیسان و اسمعیل بن محمد بن سعد بن ابی وقاص معضلا الوتر حق ولیس کالمغرب اخرج محمد
ابن نصر والحاکم والبیہقی فی السنن لا توتروا بثلث شبہوا بالمغرب ولکن اوتروا بخمس او بسبع او بتسع او باحدی عشرۃ او باکثر
من ذلک اخرج الدیلمی عن معاذ الوتر یقضی ولو الی سنۃ اخرج ابن ابی شیبۃ عن ابی عبیدۃ مرسلا وعن ابن مسعود وحذیفۃ
موقوفا انما الوتر علی اہل القرآن اخرج ابن ابی شیبۃ عن ابی عبیدۃ مرسلا وابو داود عن ابن مسعود اوتروا یا اہل القرآن ان اللہ
وتر یحب الوتر فقال اعرابی ما تقول یا رسول اللہ قال لیست لک ولا لاصحابک اخرج ابن ابی شیبۃ عن ابی سعید لا وتر بعد
طلوع الفجر اخرج الطبرانی وعبد الرزاق وابن خزیمۃ وابن حبان والحاکم عن ابی سعید والبزار عن الاغر المزنی من ادرکہ الصبح
ولم یوتر فلا وتر لہ واخرج ابن ابی شیبۃ عن علی انہ قیل لہ الوتر فریضۃ ہی قال قد اوتر النبی صلی اللہ علیہ وسلم وثبت علیہ المسلمون
واخرج عبد الرزاق عن ابن عمر قال اوتر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی بعیرہ واخرج عبد الرزاق عن عائشۃ قالت کان النبی
صلی اللہ علیہ وسلم یصبح فیوتر واخرج عبد الرزاق عن الشعبی قال الوتر اشرف التطوع **باب** ما جاء فی القنوت فی الوتر
باب ست در بیان انچہ آمدہ است در خواندن قنوت در وتر وقنوت بمعنی طاعت وسکوت ودعا وقیام در صلوۃ آید ومراد
اینجا دعای مخصوص ست واز بعضی مشائخ وامام محمد نیز روایت کردہ اند کہ دعا در قنوت صبح وغیر آن معین نیست وگویند کہ
تعیین دعا مزیل رقت قلب وموروث سامت ست واکثر بر توقیت وتعیین اند مبادا بر زبان چیزی رود کہ مشابہ کلام
ناس بود ونماز بدان فاسد گردد واین خلاف در جای معقول ست کہ تعیین وتوقیت در شرع وارد نشدہ است نہ در جای
کہ وارد شدہ است خواہ بطریق وجوب خواہ بطریق استحباب و در محیط وذخیرہ از ان اللہم انا نستعینک واللہم اہدنا را استثنا نمودہ است ودر
مذہب حنفیہ موقت در قنوت اللہم انا نستعینک ست وگویند صحابہ اتفاق دارند بر آن اولی وانسب آنست کہ اللہم اہدنا را نیز باوی بخواند شمنی از ابی
اللیث اللہم اغفرلی سہ بار نیز آوردہ وبعضی گفتہ اند ربنا آتنا فی الدنیا حسنۃ وفی الآخرۃ حسنۃ وقنا عذاب النار نیز بخواند وگفتہ اند کہ ہر کہ دعای
قنوت نداند اللہم اغفرلی وربنا آتنا بخواند کذا فی شرح ابن الہمام حدثنا قتیبۃ نا ابو الاحوص عن ابی اسحق عن برید بن ابی مریم عن ابی الحوراء
السعدی ربیعۃ بن شیبان حوراء بمہملتین بصری ثقۃ از ثالثہ بود قال قال الحسن بن علی رضی اللہ عنہما علمنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی القنوت فی الوتر **قولہ** عن برید بن ابی مریم بضم الباء الموحدۃ وفتح الراء واسم ابی مریم مالک بن
ابی ربیعۃ لہ صحبۃ **قولہ** علمنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کلمات اقولہن ظاہرۃ ان المراد علمنی ان اقولہن فی الوتر
اما بان القول فی موضع المصدر بتقدیر ان او بان الفعل ارید بہ معنی المصدر مجازا وہو بدل من کلمات ویمکن ان یقدر
ہذا فی الکلام ویجعل الفعل المذکور دلیلا علیہ والاصل علمنی کلمات ان اقولہن فی الوتر فاقولہن فی الوتر کما فی قولہ تعالی قل لعبادی الذین
امنوا یقیموا الصلوۃ ای قل لہم اقیموا الصلوۃ یقیموا الصلوۃ ویستبعد ان یکون معناہ انہ علمہ کلمات مطلقا فہو من نفسہ وضعہن فی الوتر
ثم اطلاق الوتر ولم یقیدہ فشمل تمام السنۃ کلہا ففیہ دلیل لمن یقول بالقنوت فی الوتر فی جمیع السنۃ والمراد من الکلمات الجمل المفیدۃ

قوت المغتذی

عن برید بن ابی مریم بضم الباء الموحدۃ وفتح الراء واسم ابی مریم مالک بن ربیعۃ لہ صحبۃ

عارضۃ الاحوذی

طاہر فالمتصل مثلہ
فای فرق بین ان
ینفصل کلہ او بعضہ
قال بعض اشیاخی
المتاخرین انما تبتنی
ہذہ المسألۃ علی
طہارۃ الغسالۃ
فابو حنیفۃ یری ان
الغسالۃ نجسۃ
انفصلت متغیرۃ
او غیر متغیرۃ والمحل
طاہر لا بد عندہ
من العفو وہذا
باطل لما قدمناہ
من ان المنفصل جزء
من المتصل والمسألۃ
کبراء فی الخلاف و
لابی حنیفۃ فیہا
تناقض عظیم العاشرۃ
اذا ترک الثوب حتی
جف او بعضہ یجب
علی القولین المتقدمین
للعلماء ان یطہر کان
زوال الرطوبۃ بالجفوف
کزوالہا بالعصر قال
لی بعض الاشیاخ
بل لا یطہر علی رای
ابی حنیفۃ لانہ ترک

شرح سراج احمد

کلمات اقولهن فی قنوت الوتر تعلیم کرد مرا پیغمبر خدا دعائی قل ہر چند کلمہ کہ میگویم میخوانم آنرا در قنوت وتر احتمال دارد کہ تعلیم آنحضرت
آن بود کہ آنرا در قنوت وتر خوانند و احتمال دارد کہ آنحضرت این دعا را بوی تعلیم کرد و وی رضی اللہ عنہ خوش داشت کہ در قنوت
بخواند ظاہر عبارت ناظر درہمین معنی ست ولیکن میگویند کہ در بعضی روایات آمدہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود اجعلہا فی
وترک و این روایت غریب ست و قنوت شافعیہ ہمین ست در وتر و فجر و نزد ما اللہم انا نستعینک ست و گفتہ اند افضل آنست کہ ہر دو
بخواند اللہم اھدنی فیمن ھدیت خداوندا راہ راست نما مرا در میان آن کسانیکہ راہ راست نمودہ و عافنی فیمن عافیت و عافیت
دہ مرا در ضمن آن کسانیکہ عافیت دادہ ایشان را و مراد بعافیت سلامت ست از جمیع آفات دنیا و آخرت و تولنی فیمن تولیت
و دوست دار مرا و متولی امر من باش و برذمہ لطف و کرم خود گیر ہمہ کارہای مرا و بارک لی فی ما اعطیت و برکت و زیادتی دہ مرا
در چیزی کہ دادہ از نعمتہا و قنی شر ما قضیت و نگاہ دار مرا از بدی آنچہ قضا کردہ و تقدیر نمودہ طلب وقایت ازین باعتبار ظاہر اسباب
و آلات ست کہ در لایزال محو و اثبات دران جاری ست فانک تقضی و لا یقضی علیک پس بدرستیکہ تو حکم میکنی بہرچہ میخواہی
و حکم کردہ نمیشود بر تو وانہ لا یذل من والیت و بدرستیکہ شان اینست کہ خوار نمیشود کسیکہ دوست میداری تو او را تبارکت
ربنا و تعالیت بزرگی تراای پروردگار ما و بلندی تو و شمنی این کلمات را نیز زیادہ کردہ فلک الحمد علی ما قضیت
نستغفرک اللہم و نتوب الیک رب اغفر وارحم وانت خیر الراحمین و در روایات ختم وی
بدرود نیز آمدہ بصیغہ و صلی اللہ علی محمد النبی وآلہ وسلم و فی الباب عن علی اخرجہ ابن ابی شیبۃ
والبیہقی عن ابی عبد الرحمن ان علیا کان یقنت فی الوتر بعد الرکوع و اخرجاہ عن الحرث ان علیا کان یقنت

شرح ابی الطیب

قولہ اللہم اھدنی فیمن ھدیت ای ثبتنی علی الہدایۃ فی جملۃ من ھدیتہم من الانبیاء والاولیاء کما قال سلیمن علیہ السلام
وادخلنی برحمتک فی عبادک الصالحین وافاد ابن ملک ان فی بمعنی من ای اجعلنی منہم وقیل بمعنی مع ای اھدنی معہم
قولہ وتولنی فیمن تولیت ای تول امری ولا تکلنی الی نفسی فی جملۃ من تفضلت علیہم بذلک **قولہ** وبارک
لی فیما اعطیت ای اکثر الخیر لی فیما اعطیتنی من العمر والمال والعلوم والاعمال **قولہ** وقنی شر ما قضیت ای ما
قدرت لی من قضاء وقدر فسلم لی فیہ العقل والدین ورضنی بہ وقال الطیبی ھذا من قبیل الفرار من قضاء اللہ
بقدرہ **قولہ** فانک تقضی ای تقدر او تحکم بکل ما اردت ولا یقضی علیک فانہ لا معقب لحکمک **قولہ**
لا یذل من والیت بکسر الذال ای لا یصیر ذلیلا من والیتہ ای من احببتہ والموالات ضد المعادات
ای من احببتہ فہو فی غایۃ من الرفعۃ والعزۃ وان ابتلی بما ابتلی بہ **قولہ** تبارکت ربنا وتعالیت ای
یا ربنا ای ارتفع عظمتک زاد ابو بکر بن ابی عاصم فی کتاب التوبۃ استغفرک واتوب الیک وزاد
النسائی وصلی اللہ علی النبی وقال الترمذی والنسائی فانک بالفاء والباقون انک بغیر فاء

قوت المغتذی

وانہ لا یذل من والیت زاد البیہقی ولا یعز من عادیت تبارکت ربنا وتعالیت زاد ابو بکر
ابن ابی عاصم فی کتاب التوبۃ استغفرک واتوب الیک زاد النسائی وصلی اللہ علی النبی

عارضۃ الاحوذی

العصر الواجب
الحادیۃ عشر اذا
زال عین النجاسۃ
من المحل بغیر الماء
فلا یطہر المحل بغیر
الماء بل یبقی حکمہ
بعد ذلک کحکمہ
قبلہ فلو غمسہ
فی ماء یسیر او مس
بہ مؤمنا اندیا
لنجس لان النجاسۃ
لیست بعین تشاہد
وانما ہی حکم قد زال منہ
والحکم باق فیجب
ان تجری علیہ
وجوہہ بعد ذلک
کما کانت تجری قبل
ھذا وھذا بین
لکل جاہل لا یخفی
الا علی متجاہل
الثانیۃ عشر وکان
حقہا التقدیم لانہا
مقصود الباب
ولا جلہا عقد
فیہ من الاقوال
ما عقد وتاخیرہا
وجہ وفی کتاب اللہ
تعالی من ذلک کثیر

شرح سراج احمد

فی النصف الاخیر من رمضان واخرج الطبرانی فی الدعاء عن عبد اللہ بن زریر الغافقی قال قال لی عبد الملک بن مروان لقد علمت ماحملک علی حب ابی تراب الا انک اعرابی جاف فقلت واللہ لقد جمعت القرآن من قبل ان یجتمع ابواک ولقد علمنی منہ علی بن ابی طالب سورتین علمھما ایاہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ماعلمتھما انت ولا ابوک اللھم انا نستعینک الی بالکفار ملحق واخرج ابن ابی شیبۃ عن عبد الرحمن ابن معقل قال صلیت مع علی صلوۃ الغداۃ فقنت فقال فی قنوتہ اللھم علیک بمعاویۃ واشیاعہ وعمرو بن العاص واشیاعہ وابا الاعور السلمی واشیاعہ وعبد اللہ بن قیس واشیاعہ قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن لا نعرفہ الا من ھذا الوجہ من حدیث ابی الحوراء واین بیان عبارت من ہذا الوجہ ست السعدی واسمہ ربیعۃ بن شیبان ونام ابی الحوراء ربیعۃ بن شیبان ولا نعرف عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی القنوت شیئا احسن من ھذا ونمی شناسیم از آنحضرت در قنوت چیزی احسن از اللھم اہدنی الخ واختلف اھل العلم فی القنوت فی الوتر واختلاف دارند علما در خواندن دعای قنوت در نماز وتر فرای عبد اللہ ابن مسعود القنوت فی الوتر فی السنۃ کلھا پس اعتقاد کردہ عبد اللہ بن مسعود دعای قنوت خواندن را در نماز وتر در تمام سال واختار القنوت قبل الرکوع واختیار کردہ عبد اللہ بن مسعود خواندن قنوت را پیش از رکوع در وتر اخرج ابن ابی شیبۃ عن الاسود بن یزید ان عمر قنت فی الوتر قبل الرکوع واخرج ابو داؤد وابن ماجہ عن ابی کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قنت فی الوتر قبل الرکوع واخرج الدارقطنی والبیہقی عن ابی عثمن ان ابا بکر وعمر قنتا فی الصبح بعد الرکوع وھو قول بعض اھل العلم وبہ یقول سفین الثوری وابن المبارک واسحق واھل الکوفۃ وقد روی عن علی بن ابی طالب انہ کان لا یقنت الا فی النصف الاخیر من رمضان وکان یقنت بعد الرکوع اخرجہ ابن ابی شیبۃ والبیہقی عن ابی عبد الرحمن والحارث اخرج ابن ابی شیبۃ عن الشعبی قال لما قنت علی فی صلوۃ الصبح انکر الناس ذلک فقال علی انما استنصرنا علی عدونا وقد ذھب بعض اھل العلم الی ھذا وبہ یقول الشافعی واحمد ومذہب خواندن قنوت در نماز صبح پس از رکوع خلاف احادیث واردہ وافعال آنحضرت ست چرا کہ آنحضرت دعای قنوت در نماز صبح برای عارضہ وواقعہ کردہ است نہ آنکہ عادت شریفہ بود در تمام سال چنانکہ احادیث مصرح اند بدان واز افعال شیخین نیز ظاہر میشود چنانچہ اخراج کردہ ابن ابی شیبہ از شعبی کہ گفت لم یقنت ابو بکر ولا عمر فی الفجر وانچہ عمر بن الخطاب در نماز فجر قنوت خواندہ برای استنصار بر عدو بودہ اخرج عبد الرزاق وابن ابی شیبہ عن ابی عثمان النھدی ان عمر کان یقنت فی الصبح قدر ما یقرا الرجل مائۃ آیۃ من القرآن اخرج البزار والطبرانی من حدیث ابن مسعود لم یقنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الصبح الا شہرا ثم ترک لم یقنت قبلہ ولا بعدہ واخرجہ الطحاوی بلفظ قنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شہرا یدعو علی عصیۃ وذکوان فلما ظہر علیہم ترک القنوت واخرجہ الطبرانی فی الاوسط من وجہ آخر عن ابن مسعود قال صلیت خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر فما رایت احدا منہم قانتا فی صلوۃ الا فی الوتر وفی ہذا الباب عن ابن عمر انہ ذکر القنوت فقال واللہ انہ لبدعۃ ما قنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم غیر شہر واحد اخرجہ ابن عدی وحدیث ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال للحسن بن علی حین علمہ دعاء القنوت اجعل ھذا فی وترک واخرج اصحاب السنن من طریق برید بن ابی مریم عن ابی الحوراء عن الحسن بن علی قال علمنی جدی کلمات اقولھن فی قنوت الوتر اللھم اھدنی الخ اخرج الحاکم عن عائشۃ عن الحسن بن علی قال علمنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی وتری اخرج الدارقطنی من طریق سوید بن غفلۃ سمعت

عارضۃ الاحوذی

وھو فصل بدیع من النظم والترتیب وھو ان من قسم خطابہ علی اقسام فیبنھا ثلثۃ او اربعۃ جملۃ ثم احتاج الی تفسیرھا او الزیادۃ فیھا فھل یبدأ فی التفسیر بالمبتدأ بہ فی الجملۃ ام بغیرہ فنحن نأخذ فی اودیۃ القول من ذالک بکل وجہ وتارۃ نبین من غیر ترتیب بحکم عارضۃ الحال ما یجب ازالتہ من الانجاس اذا نسی ازالتہ فصلی ثم رأہ علیہ فی اثناء الصلوۃ ففیہ اربعۃ اقوال احدھا یقطع قالہ فی الکتاب الثانی یتمادی وینزع ان استطاع فان لم یستطع قطع اذا کانت فی جسدہ فکونہ قالہ فی المبسوط الثالث

الترجمۃ

شرح سراج احمد

ابابکر وعمر وعثمان وعلیا رضی اللہ عنہم یقولون قنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی آخر الوتر وکانوا یفعلون ذلک **باب**
ماجاء فی الرجل ینام عن الوتر او ینسی باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ بخسپد از ناگذاردن نماز وتر یا فراموش
کردہ وتر را حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع ثنا عبد الرحمن بن زید بن اسلم عن ابیہ عن عطاء بن یسار عن ابی سعید
الخدری قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من نام عن الوتر او نسیہ کسیکہ خواب کرد از وتر یا فراموش کرد آنرا فلیصل
اذا ذکر و اذا استیقظ پس باید کہ بگذارد وقضا کند آنرا وقتیکہ یاد کند ویا بیدار گردد واین حدیث را ابوداود وابن ماجہ نیز
ازوی اخراج کردہ اند واین حدیث بحسب ظاہر دلالت بر وجوب دارد اگرچہ احتمال عدم وجوب نیز داشتہ باشد واین قدر کافی
است در ثبوت وجوب بمعنی مقابل فرض حدثنا قتیبۃ ثنا عبد اللہ بن زید بن اسلم عن ابیہ زید بن اسلم از اکابر تابعین ست
مولی عمر بن الخطاب ثقہ عالم فقیہ عابد می نشستند در مجلس وی زیادہ از چہل فقہا مثل امام مالک وسفیان ثوری وابن عیینۃ والو
وابنہا ازوی روایت میدارند وامام علی زین العابدین پیش او میرفت وحدیث می شنید گفتند یا ابن رسول اللہ توکہ بہترین مردم
وفاضلترین ایشان باشی نزد زید بن اسلم کہ از موالی ست میروی فرمود علم باید طلبید ہر جاکہ باشد ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
قال من نام عن وترہ فلیصل اذا اصبح کسیکہ خواب کرد وغافل شد از وتر خود پس باید کہ بگذارد وتر را وقضا کند آن را وقتیکہ صبح
کند واین حدیث مرسل ست زیراکہ زید بن اسلم آنحضرت را ندیدہ است قال ابو عیسی وھذا اصح من الحدیث الاول مصنف گوید
وحدیث زید بن اسلم اصح ست از حدیث ابی سعید خدری سمعت ابا داود السجزی مصنف گوید شنیدم ابا داود سجزی راکہ
صاحب مسند وسنن ست وکتاب سنن او بسیار کافی ست در صحاح ستہ وسجزی بکسر سین مہملہ وسکون جیم نسبت بسجستان ست
یعنی سلیمان بن الاشعث واین نام ابی داود ست یقول سالت احمد بن حنبل عن عبد الرحمن بن زید بن اسلم
گفت ابو داود پرسیدم امام احمد را از حال عبد الرحمن فقال اخوہ عبد اللہ لاباس بہ پس گفت برادر او برادر عبد اللہ بن
زید بن اسلم لاباس بہ ست وسمعت محمدا یعنی ابن اسمعیل البخاری یذکر عن علی بن عبد اللہ انہ ضعف عبد الرحمن بن زید بن
اسلم بدرستیکہ عبد اللہ تضعیف میکرد عبد الرحمن بن زید بن اسلم برادر عبد اللہ را وقال وگفت علی بن عبد اللہ عبد اللہ بن زید بن اسلم
ثقۃ وقد ذھب بعض اھل الکوفۃ الی ھذا الحدیث وقالوا وگفتہ اند بعضی اہل کوفہ یعنی امام اعظم ابو حنیفہ وسفین وغیرہما یوتر الرجل اذا ذکر وان کان
بعد ما طلعت الشمس وتر کند آدمی وقتیکہ یاد آرد او را اگرچہ باشد پس از برآمدن آفتاب وبہ یقول سفین الثوری **باب** ماجاء فی مبادرۃ الصبح
بالوتر بابست در بیان شتابی کردن مرد از صبح بوتر حدثنا احمد بن منیع ثنا یحیی بن زکریا بن ابی زائدۃ ثنا عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم قال بادروا الصبح بالوتر شتابی کنید از صبح بوتر یعنی بگذارید وتر را پیش از طلوع صبح قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح حدثنا الحسن بن علی

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الرجل ینام عن الوتر او ینساہ **قولہ** فلیصل اذا ذکرہ ھذا وامثالہ یفید الوجوب **قولہ** یعنی
سلیمن بن الاشعث ای صاحب السنن التی ھی احد الاصول الستۃ **باب** ماجاء فی مبادرۃ الصبح بالوتر **قولہ**
بادروا الصبح بالوتر ای سابقوہ بہ باداۂہ قبل الصبح کان الصبح یرید ان یبادرکم بالطلوع وانتم تریدون ان
تبادروہ بالوتر فانتم تغلبونہ فی المبادرۃ ای السبقۃ والحاصل ای تصلوا الوتر قبیل الصبح
واسرعوا باداۂہ قبلہ ففیہ ان الوتر آخر اللیل وانہ قبیل الصبح لا بعدہ

عارضۃ الاحوذی

قال ابن الماجشون ان استطاع نزعہ نزع والا تمادی واعادہ الرابع یخرج ویغسل ویبنی قالہ اشہب ووجہ الاول ان ما لا یجوز معہ ابتداء الصلوۃ لا یجوز معہ استدامتہا کالحدث وجہ الثانی ان ھذا الفرض من سنخ الذکر دون النسیان فصار بعض الصلوۃ کجمیعہا ولو اتم جمیعہا ناسیا اجزأتہ کذلک ما قصر منہا وجہ الثالث ان ھذا الفرض مع القدرۃ دون العجز بدلیل انہ لو لم یکن معہ الا ثوب نجس لم یبدلہ وھو عاجز فی حال الصلوۃ عن ازالتہ وھذا تحقیق بالغ بیناہ فی کتاب الانصاف فی التیمم

بقیہ صفحہ ۴۴۳

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

الخلال ثنا عبد الرزاق نا معمر عن یحیی بن ابی کثیر عن ابی نضرة عن ابی سعید الخدری قال قال رسول الله صلی الله علیہ وسلم اوتروا قبل ان تصبحوا وتر کنید پیش ازینکہ صبح کنید حدثنا محمود بن غیلان ثنا عبد الرزاق نا ابن جریج عن سلیمن بن موسی عن نافع عن ابن عمر عن رسول الله صلی الله علیہ وسلم قال اذا طلع الفجر فقد ذهب کل صلوة اللیل والوتر چون برآمد صبح صادق پس رفت وقت نمازہای شب وقت وتر فاوتروا قبل طلوع الفجر پس وتر کنید پیش از طلوع شدن صبح صادق قال ابو عیسی وسلیمن بن موسی قد تفرد به علی هذا اللفظ وسلیمان بن موسی تحقیق متفرد گشته است او باین حدیث باین لفظ مذکور از نافع از ابن عمر وروی عن النبی صلی الله علیہ وسلم انه قال لا وتر بعد صلوة الصبح فرمود آنحضرت نیست وقت گذاردن وتر پس از برآمدن صبح صادق اخرج ابن ابی شیبة عن ابی سعید بلفظ لا وتر بعد طلوع الفجر وهو قول غیر واحد من اهل العلم وبه یقول الشافعی واحمد واسحق لا یرون الوتر بعد صلوة الصبح بدانکہ نزد امام ما ابی حنیفہ وجمہور خارج میشود وقت وتر بہ برآمدن فجر وہمین است مشہور از مذہب شافعی وگویند ممتد میشود وقت او پس از فجر تا آنکہ بگذارد نماز فجر را چنانکہ نقل آن کردہ است نووی ومشہور از مذہب مالک این است کما فی مختصر ابن الحاجب انما یخرج بالفجر وقته الاختیاری ویبقی الضروری الی صلوة الصبح

باب ما جاء لا وتران فی لیلة باب است در بیان آنچہ آمدہ است کہ نیستند دو وتر در شب حدثنا هناد ثنا ملازم بن عمرو قال ثنی عبد الله بن بدر عن قیس بن طلق بن علی عن ابیه بدر از قیس بن طلق بن علی قال سمعت رسول الله صلی الله علیہ وسلم یقول لا وتران فی لیلة نیست گذاردن وتر دو بار در یک شب قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب واختلف اهل العلم فی الذی یوتر من اول اللیل ثم یقوم من آخره واختلاف کردہ اند علماء در حق آن کس کہ وتر گذارد در اول شب پیش از خواب کردن پس بر خاست از آخر شب فرای بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیہ وسلم ومن بعدهم نقض الوتر پس اعتقاد کردہ اند بعضی علماء از صحابہ وتابعین شکستن وتر را النقض بقاف بمعنی

شرح ابی الطیب

قوله فقد ذهب کل صلوة اللیل والوتر المراد والله اعلم فقد ذهب وقتها ولا یلزم منه انتفاء القضاء بعد ذلك ولا بد من هذا التاویل لیطابق ما تقدم من حدیث قضاء صلوة اللیل وهو المراد بحدیث لا وتر بعد صلوة الصبح ای اداء لما تقدم من حدیث من نام عن وتره فلیصل اذا اصبح وظاهر صنیع المصنف انه موصول وان قال فی المصابیح انه مرسل وبه یحصل التوفیق بین هذه الاحادیث والاحادیث المقتضیة للقضاء **باب** ما جاء لا وتران فی لیلة ای لا یجتمع وتران او لا یجوز وتران فی لیلة بمعنی لا ینبغی لکوان تصلوه مرتین وعلی هذا لا لیست لنفی الجنس لانها لو کانت لنفی الجنس لکان لا وترین لان اسم لا بعد لا النافیة للجنس مبنی علی ما ینصب به لا علی ما یرفع به الا ان یکون الموضع موضع حکایة فیکون الرفع علی الحکایة وقال الحافظ السیوطی فی حاشیة ابی داود قلت جاء هذا علی لغة من ینصب المثنی بالالف وعلیه قراءة ان هذان لساحران ولوار احدا نبه علی ذلك فی هذا الحدیث انتهی قلت یجوز ان تکون لا مشبهة بلیس مثل لا رجل افضل منك ومثل قوله من صد عن نیرانها فانا ابن قیس لا براح ای لا براح لی وکقوله تعز فلا شیء علی الارض باقیا ولا وزر مما قضی الله واقیا غایة ما فی الباب ان عمل لا عمل لیس مقتصر علی مورد السماع وهذا مما ورد وقال فی المغنی یقال فی لا بمعنی لیس لا رجل فی الدار بل رجلان او رجال فیقال فی الحدیث لا وتران فی لیلة بل وتر وهذا اولی من حمله علی لغة والله اعلم

عارضة الاحوذی

والوجه الرابع ان هذا عذر قاطع عن التمادی فاذا لم ینبنی کالرعاف وصحیحها ان ینزعه ان استطاع ویبنی لما بیناه فیه المسألة ۱۳ عشر اذا رأها فترك ازالتها الی وقت الصلوة فلما کان فی وقت الصلوة نسی ازالتها فصلی بها قال الشافعی علیه الاعادة لانه فرط وهذا ضعیف فانه انما تجب ازالة النجاسة وقت الصلوة فلما لم تحضر الصلوة لم یفرط وقد رأینا الامام ابا حامد یحکی عن الشافعی ان ازالة النجاسة واجبة فی الحال وهذا ضعیف ایضا عندی الرابعة عشر اذا لم یر النجاسة حتی صلی فقیل یعید فتقدم قول علمائنا

بقیہ صفحہ ۴۴۸ ... البابن عن ... صلی الله علیه وسلم کان یوتر ... بتلث یقرأ فی الاولی ... وفی الثانیة ... یا ایها الکافرون وفی ... الثالثة بقل هو الله احد ... ویقنت قبل الرکوع واخرج ابن ماجه ... القنوت فی الوتر قبل الرکوع ... عن الاسود وسعید ... والنخعی وغیرهم ... ابن جبیر ... رواه عنهم ابن ابی شیبة ... فی مصنفه باسانید ... وفی الاشراف لابن المنذر روینا عن عمر وعلی وابن مسعود وابی موسی الاشعری وانس والبراء بن عازب وابن عباس وعمر بن عبد العزیز وعبیدة وحمید الطویل وابن ابی لیلی انهم راوا القنوت قبل الرکوع وبه قال اسحق ۱۲

عارضة الاحوذی

وللشافعی قولان وعن احمد روایتان وقال الاوزاعی لایعید وهو الاصح الخامسة عشر ۱۵ اذا ابصر النجاسة فی ثوبه فی الصلوة فلما هم بالانصراف نسی فتمادی اعاد ابدا قاله ابن حبیب و وجهه ان الصلوة برویة النجاسة انتقضت و عندی انها لو تنتقض فانها لو انتقضت تاعادت بطرحه وانما وجب علیه ازالتها فنسیها ثانیه اخراً کنسیانه اولاً وانما ذلك علی احد القولین فی المرویة فافهمه ومتی بعد قال الشافعی تعیده ابدا وقال ملك یعید فی الوقت ولیست اعلم من یقول باعادة الوقت الا ملکا و وجهه طویل بیناه فی کتب المسائل السادسة عشر ۱۶

شرح سراج احمد

شکستن ست ونقض بفا بمعنی ناتمام ست وقالوا یضیف الیها رکعة وگفته اند علما مضاف کنند بسوی آن نماز اول شب که گذارده یک رکعت دیگر را تا شفعه گردانند و تر اول را ویصلی مابدا له ثم یوتر فی آخر صلاته و بگذارد نماز قیام اللیل را آنچه ظاهر شود آنکس را پستر و تر کند در آخر نماز خود چرا که ادای وتر آخر ترین نماز شب گردد لانه لا وتران فی لیلة برا که نباشند دو وتر در یک شب چون وتر اول شب و آخر شب هر دو جائز باشند دو وتر در یک شب خواهند گشت از ینجهت ناهیست وتر اول شب گردد وهو الذی ذهب الیه اسحق وآن حکمی ست که رفته است بسوی آن اسحق وقال بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم اذا اوتر من اول اللیل ثم نام وگفته اند بعضی اهل علم از صحابه و غیر ایشان که چون وتر گذارد از اول شب بستر بخسپید ثم قام من آخره بستر برخاست از آخر شب خود برای نماز تهجد انه یصلی مابدا له بدرستیکه او بگذارد نماز که خوش آید او را آن مقدار تهجد بگذارد ولاینقض وتره و نمی شکند و ناتمام نمیشود وتر او که در اول شب گذارده بود ویدع وتره و بگذارد وتر خود را که در شب اول بود علی ماکان بر چیزی که بود وتر بران وهو قول سفین الثوری و ملك بن انس و احمد و ابن المبارك وهذا اصح واین قول صحیح ست که عدم اعادهٔ وتر ست از قول اعادهٔ وتر و وجه اصحیت آن ذکر میکند لانه قد روی من غیر وجه ان النبی صلی الله علیه وسلم قد صلی بعد الوتر بدرستیکه تحقیق روایت کرده شده است از انحضرت به بسیار اسنادها که تحقیق انحضرت گذارده است نوافل را پس از وتر نیز پس محمول بر وجوب نشد نزدا یها قول آنحضرت که اجعلوا آخر صلوتکم باللیل وترا حدثنا محمد بن بشار ثنا حماد بن مسعدة عن میمون بن موسی المرائی بفتحتین و بهمزه است عن الحسن البصری عن امه خیرة عن ام سلمة ام المؤمنین ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یصلی بعد الوتر رکعتین بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد پس از گذاردن وتر دو رکعت را نشسته بعضی نوشته اند که قرائت درین دو رکعت اذا زلزلت وقل یا ایها الکافرون بود مصنف باین حدیث تائید مذهب خود کرده که پس از وتر نیز نماز نفل روا است و بگذاردن قیام شب وتر که اول شب ادا نموده بود نقض نمیگردد. وقد روی نحو هذا عن ابی امامة وعائشة وغیر واحد عن النبی صلی الله علیه وسلم و تحقیق روایت کرده شده است مانند حدیث گذشته در حق رکعتین بعد الوتر از ابی امامة الباهلی و عائشه صدیقه رض از انحضرت چنانکه اخراج کرده مسلم از طریق ابی سلمة از عائشه که آنحضرت بود که میگذارد دو رکعت پس از وتر نشسته و اخرج احمد عن ابی امامة ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یصلیهما بعد الوتر وهو جالس یقرأ فیهما اذا زلزلت الارض وقل یا ایها الکافرون و در مواهب مینویسند و قد ذهب الیه بعض اهل العلم و جعلوا الامر فی قوله اجعلوا آخر صلوتکم باللیل وترا مختص بمن اوتر آخر اللیل و اجاب من لم یقل بذلک بان الرکعتین

شرح ابی الطیب

قوله میمون بن موسی المرئی بفتح المیم والراء معا و قبل یاء النسبة همزة منسوب الی امرئ القیس بن تمیم ولیس له عند المصنف و ابن ماجه الا هذا الحدیث قوله کان یصلی بعد الوتر رکعتین قال النووی هاتان الرکعتان فعلهما رسول الله صلی الله علیه وسلم مرة او مرتین او مرات قلیلة جالسا لبیان جواز الصلوة بعد الوتر ولو واظب علی ذلك فانکر امام القاضی عیاض روایة الرکعتین فلیس بصواب لان الاحادیث اذا صحت و امکن الجمع بینهما تعین الجمع وقد جمعنا

قوت المغتذی

عن میمون بن موسی المرئی بفتح المیم والراء معا و قیل یاء النسبة بهمزة منسوب الی امرئ القیس بن تمیم ولیس له عند المصنف و ابن ماجة الا هذا الحدیث

شرح سراج احمد

المذکورتین ہما رکعتا الفجر وحملہ النووی علی انہ صلی اللہ علیہ وسلم فعلہ لبیان جواز التنفل بعد الوتر وجواز التنفل جالسا **باب** ماجاء فی الوتر علی الراحلۃ باب ست دربیان آنچہ آمدہ است درحق گذاردن وتر برمرکب وسواری حدثنا قتیبۃ ثنا مالک بن انس عن ابی بکر بن عمر بن عبدالرحمن بن عبداللہ بن عمر القرشی العدوی المدنی ثقہ از کبار سابعہ بود وروایت او از جد پدر خود منقطع ست عن سعید بن یسار ابو الحباب المدنی در تقریب ست اختلف فی ولائہ لمن ہو وقیل ہو سعید بن مرجانۃ والصحیح ثقۃ متقن من الثالثۃ مات سنۃ سبع عشرۃ ومائۃ وقیل قبلہا قال کنت مع ابن عمر فی سفر گفت سعید بن یسار بودم من ہمراہ عبداللہ ابن عمر در سفری فتخلفت عنہ پس در پس گشتم زمانہ فقال این کنت چون نزد عبداللہ بن عمر آمدم پس گفت کجا بودی تو کہ از ہمراہی من تخلف کردہ بودی فقلت اوترت پس گفتم وتر میگذاردم فقال الیس لک فی رسول اللہ اسوۃ حسنۃ پس گفت عبداللہ ابن عمر آیا نیست ترا در سنت آنحضرت اقتداء خوب رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوتر علی راحلتہ دیدم آنحضرت را کہ وتر گذاردہ برمرکب خود وعبدالرزاق نیز از ابن عمر اخراج کردہ کہ گفت اوتر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی بعیرہ وفی الباب عن ابن عباس قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد ذہب بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم الی ہذا کہ گذاردن وتر برمرکب رواست ورأوا ان یوتر الرجل علی راحلتہ وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق واعتقاد کردہ اند بعضی از اہل علم کہ بگذارد وتر را برمرکب خود وباین قائل گشتہ اند امام شافعی واحمد واسحق وقال بعض اہل العلم لا یوتر الرجل علی الراحلۃ وگفتہ اند بعضی از اہل علم کہ وتر نگذارد برمرکب وسواری فاذا اراد ان یوتر نزل فاوتر علی الارض پس چون میخواست کہ وتر بگذارد نازل شود از مرکب پس وتر بگذارد بر زمین وہو قول بعض اہل الکوفۃ وآن قول امام ابی حنیفہ است کہ وتر نزد ایشان از جہت عمل حکم فرائض دارد لہذا بعدم جواز آن برسواری قائل ست **باب** ماجاء فی صلوۃ الضحی باب ست دربیان آنچہ آمدہ است درگذاردن نماز چاشت ضحو وضحوت بلند شدن روز بمعنی چاشت وبمعنی شعاع آفتاب ست چنانکہ فرمود حق تعالی والشمس وضحٰہا ومتعارف میان مردم در اول روز دو نماز ست یکی پس از برآمدن آفتاب بیک دو نیزہ وآنرا نماز اشراق گویند دوم ہنگام برآمدن آفتاب تا ربع آسمان تا نزدیک نیمروز آن را نماز ضحی گویند ودر بسیاری از احادیث اسم صلوۃ ضحی شامل نماز ہر دو وقت آمدہ ودر بعضی اطلاق نماز اشراق نیز آمدہ چنانکہ سیوطی از طبرانی آوردہ کہ آنحضرت فرمود یا ام ہانی ہذہ صلوۃ الاشراق وحال آنکہ نمازی در بیت ام ہانی گذاردہ است وقت چاشت بود بالجملہ بر ہر دو نماز اطلاق ضحی واشراق آمدہ وبعضی ضحوۂ صغری وضحوۂ کبری نیز گویند حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء نا یونس بن بکیر عن محمد ابن اسحق ثنی موسی بن فلان بن انس ہرچند در اسماء الرجال کتب احادیث دیدہ شد احوال او یافتہ نشدہ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوتر علی الراحلۃ قولہ الیس لک فی رسول اللہ اسوۃ بکسر الہمزۃ وضمہا ای اقتداء ای اما تعتقد ما فعلہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جائزا فتفعلہ فی وقت الحاجۃ ولم یرد ان فی مجرد النزول ترک الاقتداء بہ کیف وہو الاولی اذا تیسر فلا ینافی قول من قال انہ لا یجوز الوتر راکبا الا لعذر **باب** ماجاء فی صلوۃ الضحی المراد وقت الضحی وہو صدر النہار والاضافۃ بمعنی فی کصلوۃ اللیل وصلوۃ النہار وقیل ہو من قبیل اضافۃ المسبب الی السبب وان ارید بالضحی الصلوۃ فہی اضافۃ بیانیۃ

عارضۃ الاحوذی

ماہو الوقت فسمی الکتاب انہ الوقت المختار المحدود وقال فی المبسوط وفی کتاب ابن حبیب انہ الوقت الضروری والاصح الاول لان الاعادۃ موضوعۃ لاستدراک الفضل لا لاستدراک الفرض فاختصت بوقت الفضیلۃ وہو الوقت المختار السابعۃ عشر یسیر الدم یعفی عنہ اتفاقا من علمائنا من غیر تحدید لقولہ تعالی او دما مسفوحا وذلک یختص بالکثیر دون الیسیر الثامنۃ عشر غیرہ من النجاسۃ کدم الحیض الذی عقدنا الباب لہ والقیح والصدید لمالک فیہ ثلثۃ اقوال احدہا انہ یعفی عن یسیرہ الثانی ان ذلک فی الدم وحدہ الثالث ان

اسماء الرجال
لـ ربیع بن ابی حمزۃ مجہول من السادسۃ ۱۲

شرح سراج احمد

عن عمه ثمامة بن انس بن مالك عن انس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى الضحى ثنتى عشرة ركعة بنى الله له قصرا فى الجنة من ذهب کسیکہ بگذارد نماز ضحی را دوازدہ رکعت بنا کند حق تعالی برای وی کوشکی در بہشت از زر سرخ واین اکثر عدد ست کہ در نماز ضحی آمدہ وفی الباب عن ام هانى بنت ابى طالب اخرجه الشيخان انها قالت ان النبى صلى الله عليه وسلم دخل بيتها يوم فتح مكة فاغتسل وصلى ثمانى ركعات فلم ار صلوة قط اخف منها غير انه يتم الركوع والسجود وابى هريرة اخرجه احمد والترمذى وابن ماجة بلفظ من حافظ على شفعة الضحى غفرت له ذنوبه وان كانت مثل زبد البحر ونعيم بن همار اخرجه ابوداؤد والدارمى ونعيم بالضم نون وہمار بفتح ہا وتشدید میم وراء وابى ذر اخرجه مسلم وعائشة اخرجه مالك فى الموطا انها كانت تصلى الضحى ثمانى ركعات ثم تقول لو نشر لى ابواى ماتركتها وابى امامة اخرجه الطبرانى وعتبة بن عبد السلمى وابن ابى اوفى اخرجه عبد ابن حميد وابى سعيد اخرجه ابن جرير وزيد بن ارقم اخرجه مسلم واحمد وابن عباس اخرجه ابن جرير بلفظ كان ابن عباس يصلى الضحى يوما ويدعها عشرة قال ابو عيسى هذا حديث غريب لا نعرفه الا من هذا الوجه گفت ترمذی این حدیث غریب است نمی شناسم ما او را مگر ازین وجہ یعنی اسناد کہ ذکر کردہ است آنرا ترمذی حدثنا ابو موسى محمد بن المثنى نا محمد بن جعفر نا شعبة

عن عمرو بن مرة عن عبد الرحمن بن ابى ليلى قال ما اخبرنى احد انه راى رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى الضحى الا ام هانى گفت عبد الرحمن حدیث نکردہ است مرا ہیچکس کہ بدرستیکہ او دیدہ باشد آنحضرت را کہ وی نماز ضحی گذارد مگر حدیث کردہ ام ہانی فانها حدثت پس بدرستیکہ ام ہانی خواہر امیر المؤمنین علی و نام او فاختہ بود و بعضی گویند کہ عاتکہ بود حدیث کردہ کہ ان رسول الله صلى الله عليه وسلم دخل بيتها يوم فتح مكة بدرستیکہ آنحضرت در آمد خانہ او را در روز فتح مکہ فاغتسل فسبح ثمان ركعات پس غسل کرد آنحضرت پس بگذارد ہشت رکعت را ما رايته صلى صلوة قط اخف منها غير انه كان يتم الركوع والسجود کہ ندیدہ ام آنحضرت را کہ گذارد

شرح ابی الطیب

قوله من صلى الضحى ثنتى عشرة ركعة قال ميرك الضحوة بفتح المعجمة وسكون المهملة ارتفاع النهار والضحى بالضم والقصر شرقه وبه سمى صلوة الضحى انتهى فهو اسم للوقت والظاهر انه المراد ههنا فهو مفعول فيه وثنتى عشرة ركعة مفعول به وان اريد به الصلوة يكون مفعولا به ويكون ثنتى عشرة ركعة بدلا عنه وفى حديث ابى ذر الغفارى مرفوعا ان صليت الضحى ركعتين لم تكتب من الغافلين وان صليتها اربعا كتبت من المحسنين وان صليتها ستا كتبت من القانتين وان صليتها ثمانيا كتبت من الفائزين وان صليتها عشرا لم يكتب لك اليوم ذنب وان صليتها ثنتى عشرة ركعة بنى الله لك بيتا فى الجنة رواه البيهقى وقال فى اسناده نظر **قوله** ما اخبرنى احد الخ فى المجمع اخبار عن عدمه وصول الخبر اليه فلا يلزم عدمه وقد روى غيره انه صلى الضحى انتهى فانه روى عن ابى ذر وابى هريرة وابى الدرداء وغيرهم **قوله** فسبح ثمانى ركعات ورواه ابن خزيمة يسلم من كل ركعتين قال القسطلانى واستنبط منه سنية صلوة الضحى خلافا لمن قال ليس فى حديث ام هانى دلالة لذلك بل هو اخبار منها بوقت صلاته فقط فيحتمل انها كانت صلوة الفتح او انها كانت قضاء عما اشتغل عنه تلك الليلة من حزبه فيها واجيب بان الصواب صحة الاستدلال به لقولها فى حديث ابى داود وغيره صلى سبحة الضحى وفى مسلم فى الطهارة ثم صلى ثمانى ركعات سبحة الضحى وفى التمهيد لابن عبد البر قالت قدم عليه السلام مكة فصلى ثمان ركعات فقلت ما هذه الصلوة قال هذه صلوة الضحى

عارضة الاحوذی

العفو جار فى كل ذلك الا فى دم الحيض قاله ابن اشرس وابن وهب عنه لقوله فيه قل هو اذى يعم قليله وكثيره وقد علل ذلك بما لا يساوى سماعه التاسعة عشرة يعفى عنه فى ثوب نفسه هل يعفى عنه فى ثوب غيره قلت نعم اذا احتاج اليه كالموفية عشرين اليسير لا يتحدد باكثر من الاجتهاد وقال ابو حنيفة يتقدر بالدرهم البغلى يعنى الاكبر قياسا على موضع الاستنجاء والقياس على الرخص لا يجوز وله فيه تفريع قبيح الحادية والعشرون دم السمك والذباب والقراد هل هو نجسة ام لا قولان للمالكية وفى ثان لاصحاب

الترجمة

برو کسیکہ بگذارد ... [illegible]

شرح سراج احمد

نمازی را هرگز سبکتر ازان بر وفق معهود و بجز آنکه وی تمام میکرد رکوع و سجود را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و کان احمد یرای اصح شیء فی هذا الباب حدیث ام هانی و بود امام احمد که میدید و اعتقاد میکرد صحیح ترین چیزی درین باب حدیث ام هانی را و بعضی گفته اند که این نماز از آنحضرت بجهت شکرانه فتح بود و امرا بعد از آنحضرت آن را نماز فتح میخواندند و بعد از فتوح میگذاردند و بعضی گویند که آن نماز تمامی چیزی بود که از آنحضرت دران شب بجهت اهتمام بمهمات فتح فوت شده بود و تحقیق آنست که بجهت وقت ضحی بود زیراکه ابو داود و مسلم آنرا بلفظ سبحة الضحی روایت کرده اند و اضافت بوقت دلالت بر سببیت آن دارد چنانکه نماز ظهر و عصر و در مواهب لدنیه از ابن عبد البر آورده که ام هانی گفت پرسیدم من از آنحضرت که این چه نماز بود فرمود این نماز ضحی بود و اختلفوا فی نعیم اختلاف دارند علما در شان نعیم بن همار که کدام شخص بود و نام پدر او چه بود فقال بعضهم نعیم بن خمار بفتح خای معجمه و تشدید میم و قال بعضهم ابن همار و یقال ابن هبار بفتح ها و تشدید موحده و یقال ابن همام بمیمین والصحیح ابن همار بمیم و رای مهمله وابو نعیم وهم فیه فقال ابن خمار واخطأ فیه ثم ترك وابو نعیم فضل بن دکین شیخ بخاری و مسلم وهم کرده است در نعیم پس گفت ابو نعیم که نعیم ابن خمار است و خطا کرده دران لفظ پس ترک کرد آن لفظ را و گفت نعیم بن همار فقال نعیم عن النبی صلی الله علیه وسلم پس گفت ابو نعیم فضل بن دکین پس از ظاهر گشتن خطای خود لفظ نعیم عن النبی صلی الله علیه وسلم و نسبت به پدر میکرد واخبرنی بذلك عبد بن حمید عن ابی نعیم مصنف گوید حدیث کرده مرا بخطا و ترک ابی نعیم عبد بن حمید که روایت از ابی نعیم کرده است حافظ ابن عبد البر در استیعاب نوشته است نعیم بن هماره و یقال ابن خمار و یقال ابن هبار و یقال ابن هدار و ابن حمار و همام کل هذا قد قیل فیه و هو غطفانی معدود فی اهل الشام روی عن النبی صلی الله علیه وسلم حدیثا واحدا فیما یحکیه عن ربه انه قال یا ابن آدم صل لی اربع رکعات اول النهار اکفك آخره اختلف فی هذا الحدیث اختلافا کثیرا کاختلافهم فی اسم ابیه و منهم من یجعله عن نعیم عن عقبة بن عامر حدثنا ابو جعفر السمنانی بفتح سین مهمله و سکون میم و دو نون که فیما بین هر دو الف ست ثنا محمد بن الحسین ثنا ابو مسهر ثنا اسمعیل بن عیاش عن بحیر بن سعد بفتح موحده و کسر مهمله ابن سعد سهولی ابو خالد حمصی ثقه ثبت از ساد سه بود عن خالد بن معدان عن جبیر بن نفیر عن ابی الدرداء و ابی ذر عن رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الله تبارك و تعالی ابو الدرداء که از عظمای صحابه اند روایت میکنند از آنحضرت که او از حق تعالی روایت میکند انه قال ابن آدم ارکع لی اربع رکعات من اول النهار اکفك آخره ای آدمی بگذار برای من و طلب رضای من باخلاص چهار رکعت در اول روز بسنده میشوم و کارگذاری میکنم ترا

شرح ابی الطیب

قوله ابن همار بتشدید المیم وبالراء المهملة وقیل بالزای قال میرك الاکثر ان اسم ابیه همار و یقال هبار بالموحدة و هدار و خمار و حمار بکسر المعجمة والمهملة و تخفیف المیم قوله ارکع لی اربع رکعات ای صل لی خالصا لوجهی قیل المراد صلوة الضحی وقیل صلوة الاشراق وقیل سنة الصبح و فرضه لانه اول فرض النهار الشرعی قوله اکفك آخره ای اکفك مهمات

قوت المغتذی

ابو جعفر السمنانی بکسر السین المهملة و سکون المیم و نون مکررة عن بحیر بن سعد بفتح الموحدة و کسر الحاء المهملة و مثناة تحتیة و راء اکفك آخره قال العراقی یحتمل کفایته من الآفات او من الذنوب

عارضة الاحوذی

الشافعی وعند ابی حنیفة انه طاهر وهو الصحیح لانه لو کان دم السمك نجس لشرعت ذکاته
الثانية والعشرون اذا تحقق النجاسة غسلها فان شك فیها اغسل ما علم ونضح ما لم یعلم و النضح من امر الناس الاول قال مالك وهو طهور ما شك فیه ونقله اهل المدینة خلف عن سلف
الثالثة والعشرون اذا قلنا النضح فی موضعه ثم صلی قال ابن القسم وسحنون وعیسی ابن دینار یعید الصلوة لانه تارك فرض طهارة فلزم اعادة الصلوة کالغسل وقال اشهب وابن نافع وابن الماجشون

شرح سراج احمد

درآخر روز از قضای حوائج تو و دفع مکروہات از تو یعنی دل خود را بعبادت من فارغ میدارم من دل ترا از حوائج تو چنانکہ
دعدہ کردہ است متقیان را و متوکلان را قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن غریب وروی وکیع والنضر بن شمیل و غیر واحد
من الائمۃ ھذا الحدیث عن نہاس بن قہم بفتح نون و تشدید ہا و سین مہملہ و قہم بفتح قاف و سکون ہاء ولا نعرفہ الا من
حدیثہ مصنف گوید و نمی شناسم این حدیث را کہ باین مضمون مذکور میشود مگر از حدیث نہاس بن قہم حدثنا محمد بن عبد الاعلی
البصری ثنا یزید بن زریع عن نہاس بن قہم در تقریب ست نہاس بتشدید ہا ثم مہملہ ابن قہم بفتح القاف و سکون الہاء القیسی
ابو الخطاب البصری ضعیف من السادسۃ عن شداد ابی عمار ابن عبد اللہ القرشی الدمشقی ثقہ مرسل از رابعہ بود عن ابی ھریرۃ قال
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من حافظ علی شفعۃ الضحی کسیکہ محافظت کند بدو رکعت ضحی غفر لہ ذنوبہ وان کانت
مثل زبد البحر آمرزیدہ شود مر او را گناہان او اگرچہ باشد مثل کف دریا شفعہ بضم شین و فتح نیز آمدہ و ہر دو روایت ست در شفع
بمعنی زوج مقابل وتر و احمد و ابن ماجہ نیز از ابی ہریرہ اخراج کردہ اند حدثنا زیاد بن ایوب البغدادی ثنا محمد بن ربیعۃ عن فضیل
بن مرزوق فضیل بتصغیر فضل ست مرزوق بفتح میم و سکون را و ضم زای و سکون واو و در آخر قاف ست عن عطیۃ العوفی عن ابی سعید
الخدری قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی الضحی بود آنحضرت کہ میگذارد چندگاہ نماز ضحی را حتی نقول لا یدعہا تا آنکہ میگفتیم
کہ ہرگز ترک نخواہد کرد و یدعہا حتی نقول لا یصلی و ترک میکرد آنرا گاہی تا آنکہ میگفتیم کہ ہرگز نخواہد گذارد آنرا چنانکہ عادت شریفہ
در نوافل بود کہ ہمیشہ نکرد از جہت شفقت بر امت تا بر ایشان لازم نگردد و در مشقت نیفتند و حکم بفرضیت آن نازل نگردد
و این حکم فعل آنحضرت است و اگر کسی الآن التزام نماید مستحب ست و بعضی علما میگویند کہ سنت در نماز چاشت گاہ گاہ گذاردن
است قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن غریب بدانکہ احادیث و آثار در نماز چاشت بسیار آمدہ اند و اکثر علما

شرح ابی الطیب

تمام النہار قال الطیبی ای اکفلک شغلک و حوائجک وادفع عنک ما تکرھہ بعد صلاتک الی آخر النہار والمعنی فرغ
بالک بعبادتی فی اول النہار افرغ بالک فی آخرہ بقضاء حوائجک انتہی و ھو معنی من کان للہ کان اللہ لہ وقد ورد من
جعل الہموم ھما واحدا ھم الدین کفاہ اللہ ھم الدنیا والآخرۃ **قولہ** نہاس بفتح النون و تشدید الہاء و آخرہ سین ابن قہم
بفتح القاف و سکون الہاء **قولہ** حتی نقول لا یدعہا آلخ ای یصلی ایاما حتی نقول لا یترکہا ابدا و یترکہا احیانا
حتی نقول لا یصلیہا او کان ذلک بحسب مقتضی الاوقات من العمل بالرخصۃ و نظیر ذلک ما ورد عنہ
صلی اللہ علیہ وسلم فی صلوۃ التہجد و صوم النفل و یمکن ان یقید الترک
بصفۃ مخصوصۃ من العدد والزمان والمکان

قوت المغتذی

عن نہاس بفتح النون و تشدید الہاء و آخرہ سین مہملۃ ابن قہم بفتح القاف و سکون الہاء
من حافظ علی شفعۃ الضحی قال العراقی المشہور فی الروایۃ ضم الشین و قال الہروی و ابن الاثیر
انہا تروی بالفتح والضم کالغرفۃ والغرفۃ وھی ماخوذۃ من الشفع و ھو الزوج والمراد رکعتا الضحی قال ابن
قتیبۃ ولم اسمع بہ مؤنثا الا ھنا قال واحسبہ ذھب بتانیثہ الی الفعلۃ الواحدۃ او الی الصلوۃ

عارضۃ الاحوذی

لا اعادۃ علیہ قال ابن
عبد الوہاب لان
النضح مستحب و
ھذا ساقط بل النضح
واجب فی ما فیہ
نکتۃ بدیعۃ و
ذالک ان الغسل
شرع لازالۃ النجاسۃ
لاجل الصلوۃ مع
ضرب من التعبد
والنضح تعبد محض
لا ازالۃ فیہ فترکہ
ترک فرض لا یوثر
فی الصلوۃ الرابعۃ ۲۴
والتسترون اذا تدمی
النحر ثم حکتہ بریقہ
حتی ذھب فھل
یفتقر الی غسلہ
ام یطہر بریقہ فیہ
قولان لعلمائنا و
الصحیح طہارتہ
بالماء ان کان کثیرا
وان کان یسیرا
عفی عنہ ولا یطہر
بالریق بحال ان کان
قد روی فی الصحیح
عن عائشۃ انہا
کانت تمصع
ای تحک ۱۲

اسماء الرجال
علی بن محمد بن
عمارۃ بفتح الجیم بعدہا
نون خفیفۃ العوفی
بفتح عین مہملۃ و سکون
واو آخرہ فاء القصۃ
بیان النسب الجملی
بفتح الجیم و المہملۃ
الکوفی ابو الحسن
صدوق یخطی
کثیرا کان شیعیا
مدلسا من الثالثۃ
مات سنۃ احدی
عشرۃ ومائۃ ۱۲ تقریب

شرح سراج احمد

براستحباب آن اند و محققان همین قول ست قد در مواهب لدنیه میگویند که شیخ ولی الدین ابن العراقی
گفته که احادیث صحیحه مشهوره در باب صلوة ضحی بسیار آمده تا آنکه گفته است محمد بن جریر الطبری
که اخبار درین باب اصل بدرجه تواتر معنوی رسیده است بحد یقین و قاضی ابوبکر بن العربی مالکی گفته است که این نماز
سابقین ست از انبیاء و مرسلین و حدیثی آورده است که صلوة ضحی اکثر صلوة داود علیه السلام ست و از ابن النجار از حدیث ثوبان
آورده که ضحی نمازیست که محافظت میکرد بر آن آدم و نوح و ابراہیم و موسی و عیسی علیهم السلام و در بعضی احادیث نفی آن نیز آمده
و بعضی صحابه بران اطلاق بدعت کرده اند و بعضی علما بکراہت آن رفته اند و گفته اند که این بدعتی ست که بعد از زمان آنحضرت
و زمان خلفای راشدین پیدا شده و صواب آنست که اطلاق بدعت و کراہت بجهت مواظبت بران در مساجد ست و آنحضرت
آنرا گاه گاه گذارده است و سلف را نیز ہم برین عمل ست و اختلاف در نمازیست که بعد از ربع روز نماز بگذارند اما آنکه بعد از نماز فجر
مستقبل قبله بنشیند و بعد از بلند شدن آفتاب بگذارند آنرا بعضی آن را از موکدات گفته اند و روایات در عدد رکعات نماز ضحی از
دو تا دوازده آمده و مختار نزد اکثر علما چهار ست زیراکه آن اصح و اخبار و آثار دران اکثر ست بدانکه بعضی احادیث که در فضائل
اشراق و ضحی آمده اند ایراد مینماید اخرج ابوداود عن معاذ بن انس من قعد فی مصلاه حین ینصرف من صلوة الصبح حتی یسبح رکعتی الضحی لایقول الا خیرا غفرله خطایاه وان کانت اکثر من زبد البحر اخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابی ہریرة ان فی الجنة بابا یقال له الضحی فاذا کان یوم القیمة
نادی مناد این الذین کانوا یدومون علی صلوة الضحی ہذا بابکم فادخلوه برحمة الله تعالی و اخرج ابو الشیخ فی الثواب عن انس رکعتان من الضحی تعدلان
عند الله بحجة و عمرة متقبلتین و اخرج الدیلمی فی الفردوس عن عبدالله بن زید سالت ربی تبارک و تعالی ان یکتب علی امتی سبحة الضحی
فقال تلک صلوة الملئکة من شاء صلاہا ومن شاء ترکها ومن صلاہا فلا یصلیها حتی ترتفع و اخرج الدیلمی فی الفردوس و ابن حبان عن عقبة
ابن عامر صلوا رکعتی الضحی بسورتیهما والشمس وضحیها والضحی و اخرج الخطیب عن انس علیکم برکعتی الضحی فان فیهما الرغائب و اخرج احمد و
الطبرانی عن ابن عباس کتب علی الاضحی ولم تکتب علیکم وامرت بصلوة الضحی ولم تومروا بها و اخرج ابوداود و ابن
حبان عن بریدة فی الانسان ستون وثلث مائة مفصل فعلیه ان یتصدق عن کل مفصل منها والنخاعة فی المسجد
تدفنها والشئ تنحیه عن الطریق صدقة فان لم تقدر فرکعتا الضحی تجزئ عنک اخرج سمویة عن سعید من سبح سبحة الضحی
حولا مجرما کتب له براءة من النار و اخرج الحاکم عن ابی ہریرة لا یحافظ علی صلوة الضحی الا اواب وہی صلوة
الاوابین و اخرج الحاکم عن ابی ہریرة ایضا یکتب للرجل فی صلوة الضحی الف الف حسنة اخرج الدیلمی
فی الفردوس عن عبدالله بن جراد المنافق لا یصلی صلوة الضحی ولا یقرأ قل یا ایها الکفرون و اخرج الطبرانی
عن ابی الدرداء من صلی الضحی رکعتین لم یکتب من الغافلین ومن صلی اربعا کتب من القانتین ومن
صلی ستا کفی ذلک الیوم ومن صلی ثمانیا کتبه الله من العابدین ومن صلی ثنتی عشرة رکعة بنی الله له بیتا فی الجنة وما من
یوم ولا لیلة الا الله من یمن به علی عبادة وصدقة وما من الله علی احد من عباده افضل من
ان یلهمه ذکره **باب ماجاء فی الصلوة عند الزوال** بابیست در بیان انچه آمده است
در ذکر گذاردن نمازی نزد زوال آفتاب حدثنا ابوموسی محمد بن المثنی ثنا ابوداود
الطیالسی ثنا محمد بن مسلم بن ابی الوضاح بفتح واو و تشدید ضاد معجمه و حای مهمله وهو ابوسعید

عارضة الاحوذي

دم الحيض من
الثوب بن تقرضها
ومعناه انه كان
يسيرا لو تركته
لم تبال به فارادت
هلاك عينه بالريق
الخامسة والعشرون
اذا مسح الجسم الصقيل
من النجاسة كالصارم
والمدية ونحوه
فان مسحه يجزئ
عن غسله لان
المسح لا يبقى فيه
من النجاسة شيئا
وايضا فان الغسل
يفسده وعلى
هذه اللغة هو
المغول السادسة
والعشرون اذا مسح
موضع النجاسة
من البدن او
الثوب مسحا منهما
بالغا فلم يبق شئ
يعني في راي العين
فاختلف المتاخرون
فيه هل يلزم غسله
ام لا والصحيح وجوب
الغسل لانه لابد

شرح سراج احمد

المؤدب و محمد بن مسلم را ابو سعید مؤدب میگفتند در تقریب ست محمد بن مسلم بن ابی الوضاح بتشدید المعجمة ابو سعید المؤدب مشہور بکنیت بود صدوق یہم من الثامنة مات بعد الثمانین و مائة عن عبد الکریم الجزری در تقریب ست عبد الکریم بن مالک الجزری ابو سعید مولی بنی امیة وہو الحضرمی بالحاء و الضاد المعجمتین نسبة الی قریة من الیمامة ثقة متقن من السادسة مات سنة سبع و عشرین و مائة وسیوطی در کتاب اللب نوشته است الخضرمی بکسر خای معجمه و را و سکون ضاد معجمه نسبت ست بسوی خضرمه و آن شہریست در یمامه عن مجاهد

عن عبد الله بن السائب ابو عبد الرحمن بن السائب بن ابی السائب صحابی قاری مکه قرائت کرده بر ابی بن کعب ان رسول الله صلی

صلی الله علیه وسلم کان یصلی اربعا بعد ان تزول الشمس قبل الظهر بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد چہار رکعت را پس از زوال آفتاب پیش از نماز ظہر فقال انہا ساعة تفتح فیہا ابواب السماء پس فرمود آنحضرت بدرستیکه این وقت وان ساعتی ست که کشاده کرده شوند دران ساعت درہای آسمان واحب ان یصعد لی فیہا عمل صالح و دوست میدارم اینکه بالا رود برای من دران ساعت عمل نیک وفی الباب عن علی و ابی ایوب اخرجہ ابن عساکر عن ابی امامة عن ابی ایوب واخرج عبد الرزاق فی جامعہ والدارمی و احمد عن عقبة بن عامر بلفظ من قام اذا استقلت الشمس فتوضأ فاحسن وضوءه فصلی رکعتین غفر له خطایاه او قال کان کما ولدته امه واخرج الدارقطنی فی الافراد و الدیلمی عن عوف بن مالک ساعة السبحة حین تزول الشمس عن کبد السماء وہی صلوة المخبتین وافضلہا فی شدة الحر واخرج ابن النجار عن ثوبان ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یستحب ان یصلی بعد نصف النہار حین تزیغ الشمس اربع رکعات فقالت عائشة یا رسول الله اراک تستحب الصلوة فی ہذہ الساعة قال تفتح فیہا ابواب السماء وینظر الله الی خلقه

وہی صلوة کان یحافظ علیہا آدم و نوح و ابراہیم و موسی و عیسی قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن السائب حدیث حسن

غریب وروی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یصلی اربع رکعات بعد الزوال لا یسلم الا فی آخرہن و روایت کرده شده است از آنحضرت بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد چہار رکعت را پس از زوال آفتاب که سلام نمیداد مگر در آخر آنہا یعنی چہار رکعت را بیک سلام میگذارد **باب** ما جاء فی صلوة الحاجة بابیست در بیان آنچه آمده است در گذاردن نمازی برای حاجت حدثنا علی بن عیسی بن یزید البغدادی نا عبد الله بن بکر السہمی وثنا واین تحویل اسناد است که مصنف را چنانکه از علی بن عیسی رسیده از عبد الله بن منیر نیز رسیده است عبد الله بن منیر

عن عبد الله بن بکر عن فائد بن عبد الرحمن عن عبد الله بن ابی اوفی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

بشاء کوفی متروک ۱۲

باب ما جاء فی الصلوة عند الزوال **قوله** کان یصلی اربعا بعد ان تزول الشمس وہی الاربع التی ہی سنة الظہر قبله کذا قاله بعض الشراح من علمائنا واراد به الرد علی من زعم انہا غیرہا وسماہا سنة الزوال **قوله** ان یصعد لی بفتح الیاء ویضم وفیه تلمیح الی قوله تعالی الیه یصعد الکلم الطیب **باب** ما جاء فی صلوة الحاجة

قوت المغتذی

عن عبد الله بن السائب ہو وابوہ صحابی ولیس له عند المصنف الا ہذا الحدیث کان یصلی اربعا بعد ان تزول الشمس قال العراقی ہی غیر الاربع التی ہی سنة الظہر قبلہا وتسمی ہذہ سنة الزوال عن فائد ابن عبد الرحمن بالفاء ولیس له عند المصنف الا ہذا الحدیث

عارضة الاحوذی

من بقاء جزء منہا یلتصق بالمحل وان خفی لسابعة و العشرین اذا مسح موضع المحاجم ولم یغسله یعید ان صلی ما دام فی الوقت وقال ابن حبیب لا اعادة علیه وعلی ہذا بنوا المسألة الاولی و الصحیح لا اعادة علیه لان ما بقی من محل المحجمة دم یسیر فی حد العفو عنه والفرق بینه وبین المسألة الاولی ان ہذا الدم الباقی من نفس المحل عند الحاجة الیه والاول طرأ علیه من غیر حاجة الیه فتضاد او لا یصح بناؤہ علیه فافہمه وتفطن له الثامنة والعشرون اذا سال جرحه فی الصلوة او نکی قرحة فیہا

شرح سراج احمد

من كانت له حاجة الى الله ہرکہ باشد برای وی حاجتی بسوی حق تعالی او الى احد من بني آدم یا بسوی کسی از بنی آدم از حوائج ضروریۂ دنیویہ و اخرویہ فليتوضأ وليحسن وضوءه پس باید کہ وضو کند و باید کہ خوب کند وضوی خود را با رعایت سنن و آداب آن ثم ليصل ركعتين پستر باید کہ بگذارد دو رکعت را بہ نیت نماز حاجت ثم ليثن على الله پستر باید کہ ثنا گوید بر حق تعالی و آن مشتق ست از اثنا از مادۂ ثنا وليصل على النبي صلى الله عليه وسلم و باید کہ درود خواند بر آنحضرت ثم ليقل پستر بخواند این دعا را لا اله الا الله الحليم نیست معبودی سوای خدائی کہ حلیم ست کہ بحلم خود عفو گناہان میکند الكريم کہ بجود و فضل خود مید ہد سبحان الله رب العرش العظيم پاکی ست خدائی را کہ رب عرش محیط ست عظمت او بموجودات و عظیم صفت او ست الحمد لله رب العلمين حمد ست مر خدای را کہ رب و پروردگار عالمیان ست اسألك موجبات رحمتك سوال میکنم ترا بخصلتہای حمیدہ کہ موجب رحمت تو باشند و مقتضی بوند عنایت ترا و عزائم مغفرتك و سوال میکنم ترا با مورے کہ معزومہ لازم باشند مر حصول غفران ترا و وصول رضوان تو بوند مولانا علی قاری در تفسیر این لفظ نوشتہ ای الامور المعزومة اللازمة لحصول غفرانک و وصول رضوانک و اغرب الحنفي حيث قال العزائم جمع عزيمة يعني الرقية اي اسألك الرقى التي تورث المغفرة وقال ذكره الجوهري وغيره قلت ان كان مراده ان العزيمة بمعنى الرقية كما ذكره الجوهري وغيره فمسلم واما ان ادعى ان الجوهري وغيره فسروا الحديث بهذا المعنى فممنوع. والغنيمة وسوال میکنم از تو غنیمت را و آن از اغتنام ست من كل بر از ہر نیکی و طاعتی

قصد کردہ شدہ و بکوشش و دل نہادگی حاصل کردہ شدہ ۱۲

افسون و تعویذ ۱۲

آمرزش می بخشد ۱۲

غنیمت

شرح ابی الطيب

قوله فليتوضأ ظاهره انه يجدد الوضوء وان كان على وضوء ويحتمل ان المراد ان لم يكن على وضوء قوله ثم ليصل بكسر اللام الاولى ويسكن قوله ثم ليثن من الاثناء قوله الحليم الكريم الحليم الذي لا يعجل بالعقوبة والكريم الذي يعطي بغير استحقاق وبدون المنة قوله اسألك موجبات رحمتك بكسر الجيم اي اسبابها قال الطيبي جمع موجبة وهي الكلمة الموجبة لقائلها الجنة وقال ابن ملك يعني الافعال والاقوال والصفات التي تحصل رحمتك بسببها قوله وعزائم مغفرتك اي مؤكداتها قال الطيبي اي اعمالا تتعزم وتتأكد بها مغفرتك وقال ابن ملك جمع عزمنك وهي الخصلة التي يعزمها الرجل يعني الخصال التي تحصل مغفرتك بسببها قوله والغنيمة من كل بر اي من كل طاعة و عبادة وانما سماها غنيمة لانها لا تحصل الا بمحاربة مع النفس ولهذا يسمى الجهاد الاكبر

قوت المغتذي

اسألك موجبات رحمتك اي مقتضياتها بوعدك فانه لا يجوز الخلف فيه والا فالحق سبحانه لا يجب عليه شيء وعزائم مغفرتك اي موجباتها جمع عزيمة

عارضة الاحوذي

فسالت فان كان يسيرا غسل و مضى وان كان كثيرا فقيه قولان احدهما يقطع والثاني يغسله ويتمادى والاول اقيس والاحرى التاسعة والعشرون تصلي الحائض و الجنب في ثوبيهما اذا لم يريا فيه اذى ولا يبالي بعرق ولا شك والاصل فيه فعل الرسول صلى الله عليه وسلم ونسائه الثابت عنهم الموفية ثلثين ما نسجه الكافر تجوز الصلوة فيه اجماعا الحادية والثلثون ما نسجه المجوس اختلف فيه اصحاب الشافعي لاجل ان ذكاتهم غير عاملة والشعر والصوف عندهم ينجس بالموت ونحن لا نراعي ذلك

يعني ج

اه ۱۱ اسحق بن راہویہ فانہ يقول النجس الكافر والملبس حتى يغسل ۱۲

عارضة الاحوذي

وقد استقصينا ذلك في موضعه الثانية والثلثون ثياب شارب الخمر ومن لا يتوقى النجاسة لا يصلى فيه قال بعض المتاخرين وكذلك السراويل من اللباس لقلة التحفظ في الاستنجاء وكذلك ثياب الصبيان عندهم والصحيح عندي مفارقة ثياب الصبيان لهم في صغرهم لان حواضنهم يتحفظو[ن] فثيابهم محمولة على الطهارة حتى يستقلوا بانفسهم ويقضوا حاجات الانسان مفردين فحينئذ تحمل ثيابهم على النجاسة والدليل على صحة اختياري صلوة النبي صلى الله عليه وسلم وهو حامل امامة بنت

شرح سراج احمد

والسلامة من كل اثم وسوال میکنم ترا از خلاصی از هر گناهی بهر وجه که باشد از خطره و وهم وقصد ومباشرت واصرار وغیرها لاتدع لی مگذار برای من بسکون عین ست ذنبا گناهی از گناهان در هیچ حالی از حال الا غفرته مگر که بیامرزی تو آن را ومقرون باشد بغفران تو ولا هما الا فرجته ومگذار هیچ غمی را مگر که بکشائی تو آنرا بتشدید راست بمعنی کشفته فی القاموس یقال فرج تفریجا اذا ازال الغم ولا حاجة هي لك رضى ومگذاری هیچ حاجتی را که آن حاجت باشد مر ترا خوشنودی یا راضی باشی تو از وی الا قضیتها یا ارحم الراحمین مگر که تمام کنی تو او را ای مهربان ترین مهربانان قال ابو عیسی هذا حدیث غریب فی اسناد مقال در اسناد این حدیث گفتگو بسیار است وبیان مقال میکند فائد بن عبد الرحمن یضعف فی الحدیث وفائد هو ابو الورقاء وکنیت فائد ابو الورقا ست در روایت حدیث ضعیف گفته اند او را محدثین **باب** ما جاء فی صلوة الاستخارة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق گذاردن نماز استخاره حدثنا قتیبة ثنا عبد الرحمن بن ابی الموالی عن محمد بن المنکدر عن جابر بن عبد الله قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یعلمنا الاستخارة فی الامور کما یعلمنا السورة من القرآن بود آنحضرت که می آموخت ما را استخاره را در همه کارها همچنانکه می آموخت ما را سورتی از قرآن غرض جابر تاکید ست در تعلیم استخاره یقول اذا هم احدکم بالامر میفرمود آنحضرت چون قصد کند یکی از شما بکاری یعنی کاری که نادر باشد وجود آن واعتنا باشد بحصول آن مثل سفر وعمارت وتجارت ومانند آن نه مانند اکل وشرب معتاد بعد از انکه از قبیل مباح باشد ومتردد باشد در خیریت آن واگر خیر محض باشد استخاره در وی باعتبار تعیین وقت خاص یا حالتی مخصوص خواهد بود فلیرکع رکعتین من غیر الفریضة پس باید که بگذارد دو رکعت نماز غیر فرض یعنی دو رکعت

شرح ابی الطیب

قوله والسلامة من کل اثم ای الخلاص من کل ما یجرح فی دین السالك **قوله** الا غفرته ای الا موصوفا بوصف الغفران فالاستثناء فیه وفیما یلیه مفرغ من اعم الاحوال **قوله** لك رضى ای مرضیة لك کذا فی المجمع وظاهره ان الجار والمجرور متعلق بالمتاخر **قوله** فائد بن عبد الرحمن بالفاء لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث **باب** ما جاء فی صلوة الاستخارة **قوله** یعلمنا الاستخارة فی الامور ای طلب تیسیر الخیر فی الامور من الفعل والترك مباحة کانت او عبادة ففی الامور متعلق بالاستخارة لا بیعلمنا لفساد المعنی وفی البخاری فی روایة الاصیلی زیادة کلها یعنی جلیلها وحقیرها کثیرها وقلیلها **قوله** کما یعلمنا السورة دال علی شدة الاعتناء بهذا الدعاء وقوله یقول بدل وحال من یعلمنا **قوله** فلیرکع رکعتین احترز به عن الواحدة فانها لا تجزی ههنا وهل اذا صلی اربعا بتسلیمتین یجزی نعم یجزی ذلك

قوت المغتذي

والسلامة من کل اثم قال العراقی فیه جواز سوال العصمة من کل الذنوب وقد انکر بعضهم جواز ذلك اذ العصمة انما هی للانبیاء والملائکة قال والجواب انها فی حق الانبیاء والملائکة واجبة وفی حق غیرهم جائزة وسوال الجائز جائز الا ان الادب سوال الحفظ فی حقنا لا العصمة وقد یکون هذا هو المراد هنا یعلمنا الاستخارة الحدیث قال النووی اذا استخار مضى بعده لما شرح له صدره وقال الشیخ عز الدین بن عبد السلام یفعل بعد الاستخارة ما اراد وما وقع بعد الاستخارة فهو الخیرة

شرح سراج احمد

فرض چنانکه نماز بامداد یا جز آن در سفر کفایت نمیکند و اگر سنت راتبہ باشد کفایت ست و اگر دو رکعت علحدہ بہ نیت استخارہ بگذارد بہتر و در حدیث دیگر آمدہ کہ بخواند از قرآن انچہ میسر شود و در بعضی روایات تخصیص بقل یا ایہا الکافرون و قل ہو اللہ احد نیز آمدہ و ماثور از سلف نیز ہمین ست و عادت شریفہ حضرت محبوب الصمدانی امام ربانی مجدد الف ثانی حضرت شیخ احمد سرہندی قدس اللہ تعالی سرہ الاقدس نیز در صلوۃ استخارہ ہمین قراءت بود چنانکہ در رسالۂ یومیہ ولیلیہ مسطور ست ثم لیقل پس تر باید کہ بگوید و بخواند این دعا را اللہم انی استخیرک بعلمک خداوندا من طلب خیر میکنم از تو باستعانت علم تو واستقدرک بقدرتک وطلب قدرت میکنم بر دریافت خیر وتحصیل آن بوسیلۂ قدرت تو واسالک من فضلک العظیم وسوال میکنم از تو چیزی از فضل تو کہ بزرگ ست و بحد ونہایت آن نتواند رسید فانک تقدر ولا اقدر پس بدرستیکہ تو قادری و من قدرت ندارم وتعلم ولا اعلم و تو میدانی و من نمیدانم وانت علام الغیوب و تو دانندۂ غیبہائی اللہم ان کنت تعلم ان ہذا الامر خداوندا اگر ہستی تو کہ میدانی کہ این کار کہ من قصد آن دارم خیر لی فی دینی ومعیشتی وعاقبۃ امری بہتر است مرا در دین من و در زندگانی و زیست من و پایان کار من او قال شک راوی ست یعنی فرمود آنحضرت بجای تمامہ این الفاظ یا بجای فی معیشتی وعاقبۃ امری فی عاجل امری واٰجلہ درین جہان و در آن جہان فیسرہ لی پس تقدیر کن آنرا برای من و آسان گردان آنرا برای من و توفیق دہ مرا بدان کار ثم بارک لی فیہ پستر برکت دہ و افزونی دہ مرا در آن کار وان کنت تعلم ان ہذا الامر شر لی و اگر میدانی تو کہ این کار بدست مرا فی دینی ومعیشتی وعاقبۃ امری او قال فی عاجل امری واٰجلہ فاصرفہ عنی واصرفنی عنہ پس بگردان آن را از من و برگردان مرا از وی واقدر لی الخیر حیث کان تقدیر کن برای من نیکی را ہر جا کہ باشد اقدر بضم دال و کسر آن ہر دو روایت ست مشتق از قدر

شرح ابی الطیب

لحدیث ابی ایوب الانصاری المروی فی صحیح ابن حبان ثم صل ما کتب اللہ لک فہو دال علی ان الزیادۃ علی الرکعتین لا تضر قالہ القسطلانی ویقرأ فی الاولی قل یایہا الکفرون وفی الثانیۃ الاخلاص وقیل فی الاولی وربک یخلق مایشاء ویختار ما کان لہم الخیرۃ سبحان اللہ وتعالی عما یشرکون وربک یعلم ما تکن صدورہم وما یعلنون وفی الثانیۃ ما کان لمؤمن ولا مؤمنۃ اذا قضی اللہ ورسولہ امرا ان یکون لہم الخیرۃ الی مبینا **قولہ** استخیرک بعلمک ای بسبب علمک والباء فیہ وفی بقدرتک اما للتعلیل واما للاستعانۃ ای اطلب الخیر مستعینا بعلمک واطلب القدرۃ لی مستعینا بقدرتک واما للاستعطاف ای بحق علمک الشامل وقدرتک الکاملۃ قالہ الطیبی **قولہ** اللہم ان کنت تعلم ان ہذا الامر خیر لی ای ان کان فی علمک انہ خیر لی آہ فالشک فی ان علمہ تعالی متعلق بالخیر او بالشر لا فی اصل العلم **قولہ** واقدر لی الخیر بضم الدال وکسرہا ای اجعلہ مقدورا لی او قدرہ لی ای یسرہ فہو مجاز عن التیسیر فلا ینافی کون التقدیر ازلیا قالہ فی المجمع وفی روایۃ البزار عن ابن مسعود فوفقہ وسہلہ فہذا یؤید تاویلہ بما فی المجمع قال القسطلانی وغیرہ بعد ذکر سوال طویل یتعین ان یعتقد ان المراد بالتقدیر ہہنا التیسیر علی سبیل المجاز والداعی انما اراد ہذا المجاز وانما یحرم الاطلاق

عارضۃ الاحوذی

الی العاصی فان قیل لعل جبریل اعلمہ بان الطہارۃ حاصلۃ فیہا فالجواب ان الاحکام لا تتعلق بالبواطن فانہ ذلک من اعتراضات الجہال والمبتدعۃ الذین یریدون ابطال الشریعۃ وانما تتعلق الاحکام بظواہر الافعال والاحوال لعلم النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ یعتدی بہ ولو کان معلقا بباطن من اعلام ملک او غیرہ تصرح بہ علی ما وقع بیانہ فی کتب الاصول الثالثۃ والثلثون اذا کان معہ ثوبان نجس وطاہر ولم یعینہما غری فما غلب علی ظنہ انہ الطاہر منہما صلی بہ وقیل انہ یصلی بکل واحد صلوۃ

شرح سراج احمد

ثم ارضنی به پس تر راضی گردان مرا بهرچه واقع شود وارضنی بهمزه وسکون راء از رضا، وفتح راء وتشدید ضاد معجمه بی همزه نیز روایت ست قال ویسمی حاجته فرمود آنحضرت یاد کند وی ونام برد حاجت خود را نزد قول وی هذا الامر وظاهر آنست ان هذا الامر که در حدیث واقع شده است عنوان حاجات ست بطریق عموم ودر عبارت مستخیر همان امر خاص خواهد بود مثل هذه السفر وهذه الاقامة ونحو ذلک روا ست که ان هذا الامر گوید وبیان کند بذکر حاجت خود را وفی الباب عن عبد الله ابن مسعود وابی ایوب اخرجه احمد وابن حبان والحاکم والبیهقی واز انس بن مالک نیز بطرق متعدده مروی گشته است چنانکه ابن السنی در عمل الیوم واللیلة ودیلمی در فردوس باین عبارت روایت کرده است اذا هممت بامر فاستخر ربک فیه سبع مرات ثم انظر الی الذی یسبق الی قلبک فان الخیر فیه وطبرانی در اوسط از انس باین لفظ روایت کرده ما خاب من استخار ولا ندم من استشار ولا عال من اقتصد وحاکم از سعد اخراج کرده که من سعادة ابن آدم استخارته الله تعالیٰ ومن سعادة المرء رضاه بما قضی الله ومن شقاوة ابن آدم ترکه استخارة الله ومن شقاوة ابن آدم سخطه بما قضی الله له قال ابو عیسی حدیث جابر حدیث حسن صحیح غریب لا نعرفه الا من حدیث عبد الرحمن بن ابی الموالی وهو شیخ مدینی ثقة وعبد الرحمن شیخی ست مدنی ثقه روی عنه سفین حدیثا روایت کرده از عبد الرحمن سفین یک حدیث را وقد روی عن عبد الرحمن غیر واحد من الائمة وتحقیق روایت کرده اند از عبد الرحمن بسیار کسان از ائمه اهل حدیث غرض مصنف قوت وصحت حدیث عبد الرحمن ست **باب** ما جاء فی صلوة التسبیح بابست در بیان انچه آمده است در ذکر صلوة التسبیح حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء ثنا زید بن حباب العکلی بضم حاء مهله وموحدتین درمیان هر دو الف ست عکلی بضم عین وسکون کاف ثنا موسی بن عبیدة بتصغیر ست قال ثنی سعید بن ابی سعید مولی ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم عن ابی رافع مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم وگویند مولی عباس بن عبد المطلب ست ونام او اسلم بود وگویند ابراهیم وگویند ثابت وگویند یزید واول اصح است حاضر شده احد وخندق وما بعد او را واسلام او پیش از

شرح ابی الطیب

عند عدم النیة **قوله** ثم ارضنی به بهمزة قطع ای اجعلنی راضیا به لانه اذا قدر له الخیر ولم یرض به کان منکد العیش اثما بعدم رضاه بما قدره الله له مع کونه خیرا له قال النووی اذا استخار مضی بعدها لما شرح له صدره وقال الشیخ عز الدین بن عبد السلام ما اراد وما وقع بعد الاستخارة فهو الخیرة **باب** ما جاء فی صلوة التسبیح

قوت المغتذی

حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء حدثنا زید بن الحباب العکلی ثنا موسی بن عبیدة حدثنی سعید بن ابی سعید مولی ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم عن ابی رافع قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم للعباس الحدیث بالغ ابن الجوزی فاورد هذا الحدیث فی الموضوعات واعله بموسی بن عبیدة الزبدی ولیس کما قال فان الحدیث وان کان ضعیفا لم ینته الی درجة الوضع وموسی ضعفوه وقال فیه ابن سعد ثقة ولیس بحجة وقال یعقوب ابن شیبة صدوق ضعیف الحدیث جدا وشیخه سعید لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث وقد ذکره ابن حبان فی الثقات وقال الذهبی فی المیزان ما روی عنه سوی موسی بن عبیدة

عارضة الاحوذی

والصحیح الاول الرابعة والثلثون اذا اغتسل عاحکم باجتهاده انه نجس ثم جمع بینه وبین ما حکم باجتهاده فیه انه طاهر ثم صلی فیهما جازت لان احد الثوبین طاهر بیقین والثانی طاهر بالاجتهاد وقال بعض اصحاب الشافعی لا یجوز وهو ابو اسحق المروزی لانه بمنزلة ثوب واحد بعضه طاهر وبعضه نجس واشکل علیه فلا یجوز ان یتحری فیه وهذا قلب الحقیقة لا یکون الثوبان ثوبا ولا الثوب ثوبین لا حقیقة ولا حکما

۳۵ الخامسة والثلثون اذا اصاب بعض ثوبه نجاسة ولم یعلم موضعها لم یتحر

شرح سراج احمد

بدر بود و حاضر نشد بدر را و آنحضرت مولات خود را کہ سلمی نام داشت بتزویج او داد و عبید اللہ از وی متولد شد در خلافت علی مرتضی وفات کرد قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم للعباس گفت ابو رافع فرمود آنحضرت مر عباس را یا عم الا اصلك ای عم من آیا صلہ رحم نکنیم با تو الا احبوك آیا اعطا نکنم ترا الا انفعك آیا نفع نرسانم ترا قال بلی یا رسول اللہ گفت عباس آری یا رسول اللہ قال یا عم صل اربع رکعات فرمود آنحضرت ای عم من بگذار چہار رکعت را تقرأ فی کل رکعۃ بفاتحۃ الکتاب بخوانی در ہر رکعت الحمد للہ و سورۃ و دیگر سورہ را از قرآن ہر سورہ کہ باشد شیخ جلال الدین سیوطی در عمل الیوم واللیلہ گفتہ کہ بخوانید در وی تکاثر والعصر والکافرون والاخلاص فاذا انقضت القراءۃ پس چون تمام کنی تو قرات را فقل اللہ اکبر والحمد للہ و سبحان اللہ پس بگو تکبیر و تحمید و تسبیح را خمس عشرۃ مرۃ پانزدہ بار قبل ان ترکع پیش از آنکہ رکوع کنی ثم ارکع فقلہا عشرا پس تر رکوع کن پس بگوی تو آنرا در رکوع دہ بار ثم ارفع راسك فقلہا عشرا پس بردار سر خود را پس بگو آن کلمات را دہ بار در قومہ ثم اسجد فقلہا عشرا پس تر سجدہ کن پس بگو آنہا را دہ بار ثم ارفع راسك فقلہا عشرا پس تر بردار سر خود را از سجدہ پس بگو آنہا را دہ بار در جلسہ ثم اسجد فقلہا عشرا پس تر سجدۂ دوم کن پس بگو آنہا را دہ بار ثم ارفع راسك فقلہا عشرا قبل ان تقوم پس تر بردار سر خود را از سجدۂ دوم پس بگو آن کلمات را دہ بار پیش از آنکہ برخیزی بسوی گذاردن رکعت دوم در جلسۂ استراحت، فذلك خمس و سبعون فی کل رکعۃ پس گفتن آن کلمات ہفتاد و پنج مرتبہ میشوند در ہر رکعتی آین نیز مقولۂ آنحضرت ست و احتمال دارد کہ مقولۂ راوی باشد وھی ثلث مائۃ فی اربع رکعات و مجموع آنہا سہ صد بار میشوند در چہار رکعت ولو کانت ذنوبك مثل رمل عالج غفرہا اللہ لك و اگر باشند گناہان تو مانند ریگ بسیار کہ مانع باشد از رفتار کردہ باشی تو آن را بیامرزد آنہا را حق تعالی برای تو و این مبالغہ در غفران ست قال یا رسول اللہ ومن یستطیع ان یقولہا فی یوم گفت عباس بن عبد المطلب ای پیغمبر خدا و کدام کس طاقت دارد کہ بگوید و بخواند آن را در روزی قال ان لم تستطع ان تقولہا فی یوم فقلہا فی جمعۃ فرمود آنحضرت اگر طاقت نداری تو اینکہ بخوانی آن را در ہر روزی پس بخوان آن را در روز جمعہ یکبار فان لم تستطع ان تقولہا فی جمعۃ فقلہا فی شہر پس اگر طاقت نداری تو اینکہ بخوانی آن را در روز جمعہ پس بخوانی آن را در ہر ماہی یک بار فلم یزل یقول لہ حتی قال فقلہا فی سنۃ ابو رافع گوید پس ہمیشہ بود آنحضرت کہ میگفت مر عباس را تا آنکہ فرمود پس بخوان آن را در سالی یک بار و این حدیث را ابو داود و ابن ماجہ و بیہقی در دعوات الکبیر نیز روایت کردہ و در روایات بعضی بزیادتی لفظ فان لم تفعل ففی عمرك مرۃ واقع شدہ است

شرح ابی الطیب

قولہ الا اصلك الا احبوك الا انفعك من الصلۃ و احبوك من حباہ کذا و بکذا اذا اعطاہ والحباء العطیۃ وانفعك من النفع **قولہ** فقل اللہ اکبر والحمد للہ و سبحان اللہ وفی ابی داود بروایۃ عکرمۃ عن ابن عباس قلت سبحان اللہ والحمد للہ ولا الہ الا اللہ واللہ اکبر خمس عشرۃ وافادت ہذہ الروایۃ ان الترتیب غیر لازم بل بایہن بدأ یصح **قولہ** رمل عالج ما تراکم من الرمل ودخل بعضہ فی بعض وھو ایضا اسم لموضع کثیر الرمال

عارضۃ الاحوذی

التحری وغسل جمیعہ بخلاف الثوبین لان اصل الثوبین الطہارۃ فاذا شك فی احدہما استند اجتہادہ الی اصل الطہارۃ والثوب الواحد بطل فیہ حکم الاصل وھی الطہارۃ فلم یکن للاجتہاد مستند وھذا امر دقیق للفقہ فتاملہ السادسۃ والثلثون اذا شق ہذا الثوب الواحد نصفین لم یجز التحری لجواز ان تنقسم النجاسۃ فیہما السابعۃ والثلثون اذا تحقق ان النجاسۃ اصابت احد الکمین کان الاجتہاد کالثوبین باختلاف العلماء فان فصلہما جاز الاجتہاد اجماعا واللہ اعلم **باب** ما جاء کم تمکث النفساء مسئلۃ

حل اللغۃ

شرح سراج احمد

واین حدیث موافق مذہب ائمہ دیگر ست سوای امام ابی حنیفہ رضی اللہ عنہ قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب من حدیث ابی رافع گفت مصنف حدیث فضائل التسبیح حدیثی ست غریب از حدیث ابی رافع کہ مذکور شدہ است حدثنا احمد بن محمد بن موسی نا عبد اللہ بن المبارک نا عکرمۃ بن عمار قال ثنی اسحق بن عبد اللہ بن ابی طلحۃ عن انس ابن مالک ان ام سلیم غدت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت انس بن مالک پدر ستیکہ ام سلیم مادر وی در وقت صباح آمد بر آنحضرت فقالت علمنی کلمات اقولهن فی صلاتی پس گفت ام سلیم یا رسول اللہ بیاموز انی مرا کلماتی کہ بخوانم آنہا در نماز خود قال کبری اللہ عشرا وسبحی اللہ عشرا واحمدیہ عشرا فرمود آنحضرت تکبیر گو خدای را دہ بار وسبحان اللہ گوی دہ بار وحمد گوی خدای را دہ بار ثم سلی ما شئت پس تر سوال کن از حق تعالی آنچہ خواہی یقول اللہ نعم نعم اجابت فرماید حق تعالی در جواب آن می آری قبول فرمودم مسالت ترا وفی الباب عن ابن عباس اخرجہ ابو داود وابن ماجۃ والبیہقی فی الدعوات الکبیر والنسائی وابن خزیمۃ والحاکم وابو نعیم فی الحلیۃ وعبد اللہ بن عمرو بن العاص والفضل بن عباس وابی رافع کما اخرجہ الترمذی قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن غریب وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم غیر ہذا الحدیث فی صلوۃ التسبیح وتحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت سوای این حدیث احادیث دیگر در صلوۃ التسبیح کہ معمول حنفیہ است ولا یصح منہ کبیر شئ مصنف گوید صحیح نگشتہ است

شرح ابی الطیب

قولہ علمنی کلمات اقولهن فی صلاتی قال العراقی ایراد ہذا الحدیث فی باب صلوۃ التسبیح فیہ نظر فان المعروف انہ ورد فی التسبیح عقب الصلوات لا فی صلوۃ وذلک مبین فی عدۃ طرق منہا فی مسند ابی یعلی والدعاء للطبرانی فقال یا ام سلیم اذا صلیت المکتوبۃ تقولین سبحان اللہ عشرا الخ قالہ فی قوت المغتذی واجاب عنہ بعض الفضلاء یمکن ان یقال علمہا النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان تقول فی الصلوۃ وان تقول بعدہا وہو الذی فہمہ المصنف فلا اشکال وبہ یحصل التوفیق مع بقاء کل روایۃ علی ظاہرہا انتہی اقول یؤید انہ علمہا صلی اللہ علیہ وسلم ان تقولہا فی الصلوات قولہا اقولهن فی صلاتی لکن لم یذہب احد من العلماء الی ہذہ الطریقۃ فی صلوۃ التسبیح فالظاہر انہ بحذف المضاف ای اقولهن فی دبر صلاتی وایراد المصنف ہہنا باعتبار مناسبۃ ما واللہ اعلم **قولہ** یقول اللہ نعم نعم ای یقول اللہ تعالی فی جواب سوالک نعم نعم وہو کنایۃ عن الاجابۃ **قولہ** ولا یصح منہ کبیر شئ وقال ابن حجر وممن رواہ ایضا الطبرانی فی معجمہ والخطیب والآجری وابو سعید السمعانی وابو موسی المدینی

قوت المغتذی

انس بن مالک ان ام سلیم غدت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقالت علمنی کلمات اقولهن فی صلاتی فقال کبری اللہ عشرا وسبحی اللہ عشرا واحمدیہ عشرا ثم سلی ما شئت یقول اللہ نعم نعم قال العراقی ایراد ہذا الحدیث فی باب صلوۃ التسبیح فیہ نظر فان المعروف انہ ورد فی التسبیح عقب الصلوات لا فی صلوۃ التسبیح وذلک مبین فی عدۃ طرق منہا فی مسند ابی یعلی والذی للطبرانی فقال یا ام سلیم اذا صلیت المکتوبۃ فقولی سبحان اللہ عشرا الی آخرہ

عارضۃ الاحوذی

الازدیۃ عن ام سلمۃ قالت کانت النفساء علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تمکث اربعین یوما فکنا نطلی وجوہنا بالورس من الکلف اسناد ہذا الحدیث یرویہ علی بن عبد الاعلی عن ابی سہل کثیر ابن زیاد البرسانی وہما ثبتان عن ام بُسۃ مُسّۃ الازدیۃ وہذا الباب محلتہ لا یصح فیہ خبر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بحال وانما المعتبر فیہ الوجود وقد قال الاوزاعی عندنا امرأۃ تنفس ستین یوما وحکی الطحاوی عن اللیث عن بعضہم سبعین یوما غریبۃ النفساء اسم الوالدۃ ویقال نُفست

شرح سراج احمد

از آنحضرت بسیار و اکثر آن که چیزی باشد غرض مصنف جرح ست وطعن ست بر دیگر روایات که نزد قائل این روایات
آنچه که نزد حنفیه معمول ست در نماز تسبیح ثبوت آن از آنحضرت نگشته است وازین قول ترمذی نفی وسلب مطلق نمی شود زیرا چه
بسیار احادیث اند که نزد یک شخص صحیح نشده باشد واو را باسناد صحیح نرسیده باشد واز دیگر طرق صحیح بود بلکه این نقص عائد
بآن شخص باشد نه در نفس حدیث چنانکه مطلق حدیث صلوة التسبیح را ابن الجوزی نسبت بوضع کرده و در موضوعات خود آورده
وحال آنکه نزد اهل تحقیق قول ابن جوزی مردود ست وبسیاری از علمای محدثین آن را تصحیح نموده اند واز زمان سلف از تابعین
ومن بعدهم الی یومنا هذا معمول ومشهور شده است ومشائخ طریقت بدان وصیت کرده اند وقد رغب ابن المبارك وغیر واحد

من اهل العلم صلوة التسبیح وذكروا الفضل فیه وتحقیق روایت کرده است ابن المبارک وبسیار کسان از ائمه که از اهل
علم بوده اند گذاردن نماز تسبیح را در سندهای خویش وذکر کرده اند فضل آنرا چنانکه مصنف را نیز صلوة التسبیح بهیأت دیگر

از عبدالله بن المبارک رسیده است که میگوید حدثنا احمد بن عبدة الضبی نا ابو وهب قال سالت عبدالله بن
المبارك عن الصلوة التی یسبح فیها گفت ابو وهب که شیخ الشیخ مصنف ست سوال کردم عبدالله بن المبارک را از هیأت
وکیفیت نماز که تسبیح گفته میشود در وی قال گفت عبدالله بن المبارک یکبر تکبیر تحریم بگوید ثم یقول پستر بخواند ثنا را که این ست
سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالی جدك ولا اله غیرك ثم یقول خمس عشرة مرة پس از ثنا بگوید پانزده کرت

سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ثم یتعوذ ویقرأ بسم الله الرحمن الرحیم وفاتحة الكتاب وسورة
پس از تعوذ بگوید وبخواند فاتحه را با بسمله ودیگر سوره را از قرآن که یاد او باشد ثم یقول عشر مرات پس از خواندن قراءت بگوید ده بار
سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر را واین بست وپنج بار گشت در قیام ثم یركع فیقولها عشرا پستر رکوع کند
پس بگوید آنرا در رکوع ده بار ثم یرفع راسه فیقولها عشرا پستر بردارد سر خود را پس بگوید آنرا ده بار ثم یسجد فیقولها عشرا
پستر سجده کند پس بگوید آنرا ده بار ثم یرفع راسه فیقولها عشرا پستر بردارد سر خود را از سجده پس بگوید آنرا در جلسه ده بار ثم یسجد الثانیة فیقولها
عشرا پستر سجدۂ دوم کند پس بگوید آنرا ده بار یصلی اربع ركعات علی هذا بگذارد چهار رکعت برهمین نمط که جلسه استراحت نباشد ودر قیام
بیش از قراءت پانزده بار وپس از قراءت ده بار باشد فذلك خمس وسبعون تسبیحة فی كل ركعة پس آن خواندن تسبیح وتحمید وتهلیل و
تکبیر هفتاد وپنج بار اند در هر رکعتی چنانکه در حدیث اول نیز بود یبدأ فی كل ركعة بخمس عشرة تسبیحة که آغاز نماز کند در هر رکعتی پانزده
بار گفتن تسبیحات ثم یقرأ ثم یسبح عشرا پستر بخواند قراءت را پستر باز بگوید تسبیحات را ده بار فان صلی لیلا فاحب الی ان یسلم فی كل
ركعتین پس اگر کسی میگذارد صلوة التسبیح را در شب پس دوست میدارم بسوی خود اینکه سلام دهد گذارنده در هر دو رکعت یعنی در شب هر شفع را

شرح ابی الطیب

واختلف المتقدمون والمتاخرون فی تصحیح هذا الحدیث فصححه ابن خزیمة والحاكم وحسنه جماعة انتهی وقال
العسقلانی هذا حدیث حسن وقد اساء ابن الجوزی بذكره فی الموضوعات قال فی قوت المغتذی موسی بن عبیدة شیخ سعید لیس له
عند المصنف الا هذا الحدیث وقد ذكره ابن حبان فی الثقات وقال الذهبی فی المیزان ما روی عنه سوی موسی بن عبیدة انتهی **قوله**
ثم یقول خمس عشرة مرة سبحان الله الخ ظاهره انه هكذا بلغته الروایة لا انه اختاره من عند نفسه احترازا عن جلسة الاستراحة فان ترك
الوارد فی الحدیث لمثل ذلك بعید من مثله بل وجدته كذلك فی بعض الروایات وقال السبكی وجلالة ابن المبارك تمنع من مخالفته وانا احب العمل

عارضة الاحوذی

بضم النون وكسر
الفاء وبفتح النون
وكسر الفاء فاذا حاضت
قیل بفتح النون وكسر
الفاء لاغیر الورس
نبات یزرع بالیمن
زرعا ولا یكون بغیر
الیمن ولا یكون یوما
نباته مثل السمسم
فاذا جف تفتقت
خرائطه فینتقض
منه الورس احمر
یزرع سنة فیقیم
فی الارض عشر
سنین ینبت و
یثمر واجوده حدیثه
یقال اورس فهو
وارس وموریس
لغة ضعیفة و
الكلف لمع سود
تكون فی الوجه
ومنه كلف المرآة
احكامه قال ابو حنیفة
اكثر النفاس اربعون
یوما وقال الحسن
البصری اكثره خمسون
یوما وقال مالك
والشعبی وعطاء

اسماء الرجال

اسماء الرجال

عارضة الاحوذی

والشافعیؒ اکثرہ ستون یوما لما وجدہ اذلک مطردا فلما سمع ملک بان هنالك من بنفس سبعین یوما رجع فقال یسال النساء عن ذلك فاحال علی عادة البلاد والاشخاص فكل تكلم علی ما وجد حتی علموا ان الرحم يقبض على الولد فيحتقن الدم فاذا خرج الولد زال الحقن واسترسل الدم من تجاويف الاعضاء ومخازن البدن فقد تنقص مدته وقد تطول وقد يستحيل فيولد دون دم وقد روی ان امرأة ولدت علی عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم دون دم فسميت ذات الجفوف فلا جرم لاحد لاقله علی هذا وقال المزنی

شرح سراج احمد

علیحدہ علیحدہ بگذارد وان صلی تهارا او اگر میگذارد گذارندہ صلوۃ التسبیح را در روز فان شاء سلم وان شاء لو یسلم پس او مخیرست اگر خواہد سلام دہد در ہر دو رکعت و اگر خواہد سلام ندہد و چہار رکعت را بیک سلام گذارد قال ابو وهب واخبرنی عبد العزیز هو ابن ابی رزمة عن عبد الله انه قال گفت ابو وہب حدیث کردہ مرا عبد العزیز که او ابن ابی رزمہ است از عبد الله بن المبارک که او گفت رزمہ بکسر را وسکون زاء یبدأ فی الرکوع بسبحان ربی العظیم وفی السجود بسبحان ربی الاعلی یعنی در رکوع و سجود اول تسبیحات راتبہ را بگوید ثلثا سہ بار چنانکہ در نماز ما گفته میشود ثم یسبح التسبیحات پس تر سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر را بگوید قال احمد بن عبدة که شیخ مصنف ست نا وهب بن زمعة قال نی عبد العزیز وهو ابن ابی رزمة قال قلت لعبد الله بن المبارك ان سها فیها ایسبح فی سجدتی السهو عشرا عشرا گفت عبد العزیز گفتم عبد الله بن مبارک را و پرسیدم از وی که اگر مصلی سہو کرد در صلوۃ التسبیح آیا سبحان الله آخر را بگوید در ہر دو سجدۂ سہو دہ دہ بار چنانکہ در رکوع و سجود صلوۃ التسبیح کردہ میشود قال لا انما هی ثلث مائة تسبیحة گفت عبد الله ابن المبارک نگوید چرا این نیست که ہست تمامی تسبیحات صلوۃ التسبیح سہ صد بار و آن تمام گشته اند باز چرا بخواند **باب** ما جاء فی صفة الصلوة علی النبی صلی الله علیه وسلم باب ست در بیان انچہ آمدہ است در ذکر صفت درود خواندن بر آنحضرت حدثنا محمود بن غیلان قال نی ابو اسامة عن مسعر والاجلح بن عبد الله بن حجیة بمهملہ و جیم مصغر کنیت او ابو حجیہ کندی بودہ و گویند نام او یحیی بود صدوق شیعہ از سابعہ بود و مالك بن مغول عن الحكم بن عتيبة بمثناۃ فوقیہ و موحدہ مصغر ابو محمد الکندی کوفی ثقہ ثبت فقیہ بود گاہ تدلیس ہم میکرد از خامسہ است در سنہ ثلث عشرۃ ومائة وفات کرد از عمر شصت و ہفت عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن کعب بن عجرة بضم عین و سکون جیم و فتح راء صحابی ست از اصحاب شجرہ قال قلنا یا رسول الله هذا السلام علیك قد علمنا گفت کعب گفتیم ما گروہ صحابہ بحضور آنحضرت این ست سلام گفتن بر تو و شناختیم آن را که تعلیم نمودی مارا در تشہد قال البیهقی اشارة الی السلام الذی فی التشهد وحکی ابن عبد البر احتمالا آخر وهو ان المراد بالسلام الذی یتحلل به من الصلوة وقال الاول اظهر اقول ویحتمل ان یکون المعنی عرفناه بالسلام المتعارف وهو قوله السلام علیك لانه اقل السلام المعتبر فكیف الصلوة علیك پس چه طور بگوییم درود را بر تو بر طبق السلام علیك یا صلی الله علیك بر ارادۂ انشاء و قصد دعا یا دیگر طور قال قولوا فرمود آنحضرت برای تعلیم کیفیت صلوۃ بگویید اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم انك حمید مجید خداوندا درود بفرست بر محمد و بر آل محمد چنانکہ درود فرستادۂ بر ابراہیم بدرستیکہ تو ستودہ شدۂ بر صفات کمال بزرگی

شرح ابی الطیب

بما تضمنه حدیث ابن عباس ؓ لا یمتنعی من التسبیح بعد السجدتین الفصل بین الرفع والقیام فان جلسة الاستراحة حینئذ مشروع فی هذا المحل **باب** ما جاء فی صفة الصلوة علی النبی صلی الله علیه وسلم **قوله** هذا السلام علیك قد علمنا ای فی التحیات بتعلیمك ایانا بان نقول السلام علیك ایها النبی ورحمة الله وبركاته **قوله** كما صلیت علی ابراهیم قد اکثر العلماء فی توجیه هذا التشبیه من الاقوال واحسن ما وجه به هو ان یجعل وجه الشبه کون کل من الصلاتین افضل من الصلوة السابقة فیکون الصلوة علی سید المرسلین صلی الله علیه وسلم افضل من الصلوة علی السابقین علیه ومنهم ابراهیم علیه السلام کما ان الصلوة علی ابراهیم افضل من الصلوة علی جمیع من سبقه من الانبیاء فیلزم من التشبیه المذکور کون الصلوة علی نبینا وسیدنا المصطفی صلی الله علیه وسلم افضل من الصلوة علی ابراهیم علیه السلام لا یقال ان هذا الوجه یقتضی ان تکون الصلوة علی آل محمد افضل من الصلوة علی آل ابراهیم ومعلوم

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

گرامی پس صلوۃ بفرست بر اندازۂ کمال بزرگی خود و بارک علی محمد و علی آل محمد کما بارکت علی ابراھیم و علی آل ابراھیم خداوندا برکت دہ و افزونی گردان خیر و نعمت خود را بر محمد و بر آل محمد چنانکہ برکت دادہ بر ابراہیم انک حمید مجید بدرستیکہ تو ستودہ شدہ بصفات کمال بزرگی و گرامی بدانکہ مراد از آل محمد کسی ست کہ حرام کردہ است بروی گرفتن زکوۃ چنانکہ بنی ہاشم و بنی عبد المطلب و گویند کہ ہر تقی آل محمد ست و گویند تمام امت کہ اجابت کردہ آنحضرتؐ و باین رفتہ است مالک چنانکہ ذکر کرد آنرا ابن العربی و اختیار کردہ است آن را ازہری و نووی در شرح مسلم گفتہ و آل رجل اہل و عیال او را گویند و بمعنی اتباع نیز آمدہ و باین معنی واقع شدہ آلی کل مومن و ظاہر آنست کہ مراد در حدیث معنی اتباع باشد و بعضی آن را تفسیر باہل بیت کردہ اند دیگر بدانکہ اینجا تشبیہ نیست از باب الحاق ناقص باکامل بلکہ از باب بیان حال چیزی ست کہ نشناختہ شدہ است و گویند کہ تشبیہ متعلق بآل محمد ست و گویند کہ شرط نیست کہ باشد مشبہ بہ اقوی بلکہ مجرد مشارکت کافی ست و مقصود از وی تشبیہ صلوۃ ست بصلوۃ عام ست کہ در کمیت بود یا در کیفیت و یا غیر اینہا مثل دوام و ثبات پس آن از قبیل تشبیہ است برای بیان حال یا برای بیان امکان فان قیل لاشک ان محمدا صلی اللہ علیہ وسلم افضل الخلق فکیف طلب لہ من اللہ الصلوۃ کصلوۃ ابراہیم والاصل ان یکون المشبہ بہ فوق المشبہ فھذا سوال مشہور واجیب عنہ باجوبۃ کثیرۃ ضعیفۃ احسنہا انہ صلی اللہ علیہ وسلم اولی فیکون قولنا کما صلیت علی ابراہیم وعلی آل ابراہیم متناولا للصلوۃ علیہ وعلی سائر النبیین من ذریۃ ابراہیم ثم قد امرنا اللہ ان نصلی علیہ وعلی آلہ خصوصا بقدر ما صلینا علیہ مع سائر آل ابراہیم عموما وھو فیھم فیحصل لآلہ من ذلک ما یلیق بھم ویبقی الباقی لہ صلی اللہ علیہ وسلم فیکون قد صلی علیہ خصوصا وطلب لہ من الصلوۃ لآل ابراہیم عموما وھو داخل معھم ولاشک ان الصلوۃ الحاصلۃ لآل ابراہیم علیہ السلام اکمل من الصلوۃ الحاصلۃ لہ دونھم فیظھر من ھذا شرفہ وفضلہ علی ابراہیم وعلی آل ابراہیم ولا یخفی انہ مع بعدہ غیر مستقیم بالروایات التی لم یذکر فیھا آل ابراہیم او اقتصر علی آل ابراہیم واریدبہ ابراہیم الا ان یقال المراد آل ابراہیم معہ کما قیل فی قولہ تعالی واذ نجیناکم من آل فرعون وعندی ان المشبہ ھو صلوۃ ابراہیم وآل ابراہیم جمیعا او صلوۃ آل ابراہیم من الانبیاء الذین من ذریتہ فانھم لکثرتھم یتقوی جانب المشبہ فی الجملۃ وان کان ھو افضل من کل واحد منھم علی حدۃ واللہ سبحانہ اعلم ذکرہ مولانا علی القاری فی الشرح و علماء درین باب رسالہا تحریر نمودہ اند اجوبۂ دیگر برای اختصار ذکر کردہ نشدند و بعضی دیگر جوابہا را در ترجمۂ

شرح ابی الطیب

انھم انبیاء فیلزم تفضیل آل محمد صلی اللہ علیہ وسلم علی الانبیاء لانا نقول لانسلم انہ یلزم من ذلک تفضیل الصلوۃ علی آل نبینا علی آل ابراھیم لان مدار ھذا الوجہ تفضیل مجموع الصلوۃ علی نبینا صلی اللہ علیہ وسلم وعلی آلہ علی مجموع الصلوۃ علی ابراھیم وعلی آل ابراھیم ولا یلزم من تفضیل ذلک المجموع علی ھذا المجموع تفضیل الصلوۃ علی آل النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی آل ابراھیم وقال بعض الفضلاء ولعل وجہ الشبہ ھو التعمیم والمعنی صل علیہ صلوۃ تعمہ واھل بیتہ لا صلوۃ قاصرۃ کما صلیت علی ابراھیم صلوۃ عمتہ واھل بیتہ ولھذا اخص ابراھیم لانہ کان معلوما بعموم الصلوۃ لہ ولاھل بیتہ علی لسان الملائکۃ ولھذا ختم بقولہ انک حمید مجید کما ختم الملائکۃ صلاتھم علی اھل بیت ابراھیم بذلک قول الملائکۃ رحمۃ اللہ وبرکاتہ علیکم اھل البیت انہ حمید مجید فی سورۃ ھود فوجہ التشبیہ علی ھذا ھو ما یستفاد من عطف اھل البیت علیہ والجمع بینہ وبینھم ای اللھم اجمع بینھم فی الصلوۃ وعمھم بھا کما صلیت علی ابراھیم کذلک واللہ تعالی اعلم

عارضۃ الاحوذی

اقلہ اربعۃ ایام لان اکثرہ اکثر الحیض اربع مرات فاقلہ اربع مرات وحکی عن ابی یوسف اقلہ احد عشر یوما لیزید علی اکثر الحیض عندہ یوما وقال الثوری اقلہ ثلثۃ ایام کاقل الحیض واقل الحیض عندنا دفعۃ من دم وقد یتفق کما قلنا ان تخرج الولد دون دم وخصوا لان من تفاریق ھذہ المسائل وما یتعلق بھا سبع الاولی اذا لم تر دما اغتسلت وصلت قال ذلک فی العتبیۃ وقال لا یاتی الغسل الا بخیر وقال بعض اصحاب الشافعی لا غسل والمعنی فیہ ان خروج الولد یوجب الغسل لانہ لا یخلو عن رطوبۃ بحال وان خلا عن دم

[margin notes:] ... فاذا فعلت ... اخذ ھذہ الزیادۃ مدرجۃ من کلام ابن مسعود منھم ابن حبان والدارقطنی والبیہقی والخطیب وادعوا الحجۃ فی ذلک وقال الخطابی ان لم یثبت ادراجا ... علی ان الصلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم لیست بواجبۃ وقال الامام ابن الہمام ... الادراج ... والموقوف فی مثلہ کالمرفوع کذا ذکرہ السیوطی ...

شرح سراج احمد

شرح مسلم نوشتہ ام قال محمود گفت محمود بن غیلان کہ شیخ مصنف ست قال ابواسامة وزادنی زائدة عن الاعمش گفت
ابواسامہ و زیادہ روایت کردہ است مرا زائدہ شیخ من از اعمش عن الحکم عن عبدالرحمن بن ابی لیلی قال ونحن نقول وعلینا
معھم گفت عبدالرحمن بن ابی لیلی ما یان می گفتیم لفظ وعلینا معھم را نیز وفی الباب عن علی وابی حمید اخرجہ الشیخان واحمد وابوداود
والنسائی وابن ماجة وابی مسعود اخرجہ مسلم واحمد وابن حبان والدارقطنی والبیھقی وطلحة وابی سعید الخدری اخرجہ البخاری
واحمد والنسائی وابن ماجة وبریدة اخرجہ الدارقطنی وزید بن خارجة ویقال ابن جاریة وگفتہ میشود ابن جاریہ با جیم والراء
بعدھا تحتیہ وابی ھریرة اخرجہ ابوداود وقال ابوعیسی حدیث کعب بن عجرة حدیث حسن صحیح وعبدالرحمن بن ابی لیلی
کنیتہ ابوعیسی یعنی کنیت عبدالرحمن ابوعیسی ست وابولیلی اسمہ یسار ونام ابی لیلی یسار ست **باب** ماجاء فی
فضل الصلوة علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم باب ست در بیان انچہ آمدہ است در ذکر فضیلت درود گفتن بر آنحضرت حدثنا محمد
ابن بشار نا محمد بن خالد بن عثمة بفتح عین مہملہ وسکون مثلثہ قال ثنا موسی بن یعقوب الزمعی بفتح زا و میم و عین مہملہ فی
عبداللہ بن کیسان بفتح کاف وسکون مثناة تحتیہ ان عبداللہ بن شداد اخبرہ بدرستیکہ عبداللہ بن شداد حدیث کردہ عبداللہ
ابن کیسان را عن عبداللہ بن مسعود و درین اسناد لطیفہ است کہ سہ عبداللہ جمع گشتند کہ یکی از دیگری روایت نمودان
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اولی الناس بی یوم القیمة اکثرھم علی صلوة نزدیک تر و پیوستہ ترین مردم بمن روز
قیامت بیشترین ایشان ست درود گوینده بر من بدانکہ در حدیث دیگر وارد شدہ است کہ کثرت صلوة موجب شفاعت آنحضرت
میگردد و سببش ہمین ست کہ بجہت حصول قرب آنحضرت نور رحمت حق کہ فائض میگردد بر جوہر شریف وی
بآن کس نیز میرسد کہ حقیقت معنی شفاعت ست قال ابوعیسی ھذا حدیث حسن غریب وروی عن النبی صلی اللہ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی فضل الصلوة علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم **قولہ** اولی الناس بی ای اقربھم واحقھم بشفاعتی
یوم القیمة اکثرھم علی صلوة لان کثرة الصلوة منبئة عن التعظیم المقتضی للمتابعة الناشیة عن المحبة الکاملة المرتبة
علیھا محبة اللہ تعالی وغفرانہ قال تعالی قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ ویغفر لکم ذنوبکم قال ابن حبان
فی ھذا الحدیث بیان صحیح ان اولی الناس بہ صلی اللہ علیہ وسلم اصحاب الحدیث اذ لیس فی ھذہ الامة اکثر صلوة
منھم وقال الخطیب البغدادی قال لنا ابونعیم ھذہ منقبة شریفة من ھذہ الامة تختص بھا رواة الآثار ونقلتھا
لانہ لا یعرف لعصابة من العلماء من الصلوة علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم اکثر مما یعرف لھذہ العصابة نسخا وذکرا

قوت المغتذی

محمد بن خالد بن عثمة بفتح العین المھملة وسکون المثلثة الزمعی بفتح الزای وسکون المیم وعین مھملة نسبة
الی جدہ زمعة اولی الناس بی یوم القیمة اکثرھم علی صلوة قال ابن حبان فی صحیحہ ای اقربھم منی فی القیمة
قال وفیہ بیان ان اولاھم بہ صلی اللہ علیہ وسلم فیہا اصحاب الحدیث اذ لیس من ھذہ الامة قوم اکثرھم صلوة علیہ
منھم وقال الخطیب البغدادی قال لنا ابونعیم ھذہ منقبة شریفة یختص بھا رواة الآثار ونقلتھا لانہ لا یعرف
لعصابة من العلماء من الصلوة علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم اکثر مما یعرف لھذہ العصابة نسخا وذکرا

عارضة الاحوذی

وتلک الرطوبة
خارج معتاد من
مخرج معتاد فینبغی
ان یجب الغسل بلا
خلاف وھو الاصح
عند اصحاب الشافعی
الثانیة لو نوت
بھذا الغسل خروج
الولد اجزأھا ما
قلناہ وقال بعض
اصحابنا لا یجزیہ
فینبغی اذا ان یقول
لا یلزم فان کل ما
اوقلت من الاحداث
تجزی فیھا وھذا
دقیق بین الثالثة
اذا زاد علی ستین
یوما او علی عادة
مثل النساء عنھا
فھی مستحاضة
وللاصحاب الشافعی
فی ذلک تفصیل
بدیع دقیق لا تحتملہ
العارضة الرابعة
اذا انقطع دم النفاس
قبل تمام مدتہ
اغتسلت وصلت
الخامسة فان عاد

شرح سراج احمد

علیہ وسلم انہ قال من صلی علی صلوٰۃ صلی اللہ علیہ عشرا ہر کہ درود فرستد بر من یک بار درود فرستد حق تعالی بر وی دہ بار وکتب لہ عشر حسنات وبنویسد حق تعالی یا نوشتہ شود برای وی دہ نیکی اخرجہ النسائی عن عمرو بن سعد والطبرانی عن ابی بردۃ و این حدیثی ست کہ بہ بسیار طرق مروی گشتہ است حدثنا علی بن حجر ثنا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمٰن عن ابیہ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من صلی علی صلوٰۃ صلی اللہ علیہ عشرا ہر کہ درود فرستد بر من یک بار رحمت فرستد حق تعالی بر وی دہ بار وفی الباب عن عبد الرحمن بن عوف اخرجہ احمد والحاکم وعامر بن ربیعۃ وعمار بن یاسر وابی طلحۃ الانصاری اخرجہ النسائی وابن حبان والحاکم وابن ابی شیبۃ والدارمی وانس بن مالک اخرجہ النسائی وابن حبان والحاکم والبزار والطبرانی وابی بن کعب اخرجہ الحاکم واحمد والترمذی قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح وروی عن سفین الثوری وغیر واحد من اہل العلم قالوا روایت کردہ شدہ است از سفیان ثوری و دیگر از بسیار کسان کہ گفتہ اند صلوٰۃ الرب الرحمۃ یعنی صلوٰۃ اللہ رحمت خدا است وصلوٰۃ الملائکۃ الاستغفار ومعنی صلوٰۃ ملائکہ استغفار است حدثنا ابو داود سلیمان بن مسلم البلخی المصاحفی ثنا

شرح ابی الطیب

قولہ صلی اللہ علیہ بہا عشرا قال ابن العربی ان قیل قال اللہ تعالی من جاء بالحسنۃ فلہ عشر امثالہا فما فائدۃ ہذا الحدیث قلنا اعظم فائدۃ فان مقتضی القرآن عشر درجات فی الجنۃ ومقتضی الحدیث انہ یصلی علی المصلی عشرا وذکر اللہ للعبد اعظم من الحسنۃ المضاعفۃ وقال العراقی ولم یقتصر علی ذلک حتی زادہ کتابۃ عشر حسنات وحط عشر سیأت ورفع عشر درجات کما ورد فی الاحادیث کذا فی قوت المغتذی قال بعض الفضلاء معنی الصلوٰۃ من اللہ تعالی الرحمۃ کما قالوا وہو المشہور وعلی ہذا فصلاتہ عشرا علی المصلی علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم لیس بمعنی الذکر کما فہمہ ابن العربی وانما ہو بمعنی نزال انواع الرحمۃ والالطاف انتہی قلت یؤیدہ کونہا بمعنی الذکر مقابلتہا بکتب عشر حسنات وحط عشر سیأت کما رواہ النسائی لان الرحمۃ بمعنی الاحسان فلو کانت صلاتہ علی المصلی بمعنی الرحمۃ المذکورۃ لزم التکرار وقولہم صلوٰۃ الرب بمعنی الرحمۃ لا ینافی کون صلوٰۃ اللہ تعالی علیہ ذکرا لانہ من جملۃ رحمتہ علیہ بل ہی لطف واحسان اعظم من ذکرہ عند ملاء عظیم قال النووی قال القاضی صلوٰۃ اللہ علیہ رحمتہ وتضعیف اجرہ وقد تکون الصلوٰۃ علی وجہہا وظاہرہا تشریفا لہ بین الملائکۃ کما جاء فی الحدیث وان ذکرنی فی ملاء ذکرتہ فی ملاء خیر منہم

قوت المغتذی

من صلی علی صلوٰۃ صلی اللہ علیہ عشرا قال ابن العربی ان قیل قد قال اللہ تعالی من جاء بالحسنۃ فلہ عشر امثالہا فما فائدۃ ہذا الحدیث قلنا اعظم فائدۃ وذلک ان القرآن اقتضی ان من جاء بالحسنۃ یضاعف لہ عشرا والصلوٰۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم حسنۃ فیقتضی القرآن ان یعطی عشر درجات فی الجنۃ فاخبر اللہ تعالی انہ یصلی علی من صلی علی رسولہ عشرا وذکر اللہ للعبد اعظم من الحسنۃ مضاعفۃ قال وتحقیق ذلک ان اللہ تعالی لم یجعل جزاء ذکرہ الا ذکرہ وکذلک جعل جزاء ذکر نبیہ ذکرہ لمن ذکرہ قال العراقی ولم یقتصر علی ذلک بل زادہ کتابۃ عشر حسنات وحط عشر سیأت ورفع عشر درجات کما ورد فی احادیث

عارضۃ الاحوذی

عن قرب ضمت ذلک الی دم النفاس ثم تنظر ہل یزید جمیعہ علی العادۃ ام لا فیعتبر الساد سۃ ان تعد بین الدمین مقدار طہر انقطع حکم النفاس السابعۃ ان ولدت ولدا وبقی فی بطنہا اخر فلم تضعہ الا بعد شہرین والدم متماد فلزوجہا علیہا الرجعۃ قال ابن القسم ینظر اقصی ما یکون النفاس وقیل حالہا حال الحامل والاول اصح فانہا نفساء وتحقیق ذلک یطول

باب الرجل یطوف علی نسائہ بغسل واحد

قتادۃ عن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یطوف علی نسائہ بغسل واحد اسنادہ الحدیث صحیح لا غبار علیہ وکان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لہ فی

شرح سراج احمد

النضر بن شمیل عن ابی قرۃ الاسدی عن سعید بن المسیب عن عمر بن الخطاب قال گفت امیر المؤمنین عمر ان الدعاء موقوف بین السماء والارض بدرستیکہ دعا خواستن بندہ از حق تعالیٰ موقوف باشد میان آسمان و زمین واز زمین بالای آسمان می ماند لا یصعد منہ شیء بالا نمیرود از دعا چیزی حتی تصلی علی نبیک تا آن زمان می ماند کہ درود بفرستی بر پیغمبر خود صلی اللہ علیہ وسلم قال ابو عیسیٰ و العلاء بن عبد الرحمن ھو ابن یعقوب ھو مولی الحرقۃ وعلاء مولی حرقہ والعلاء ھو من التابعین سمع من انس بن مالک وغیرہ وعلاء از تابعین است کہ شنیدہ از انس بن مالک وغیرہ وعبد الرحمن ابن یعقوب والد العلاء ھو من التابعین وعبد الرحمن بن یعقوب والد علاء از تابعین است سمع من ابی ھریرۃ وابی سعید الخدری ویعقوب ھو من کبار التابعین قد ادرک عمر بن الخطاب رضی عنہ ویعقوب از اکابر تابعین است تحقیق دریافتہ امیر المؤمنین عمر را و روایت کردہ از وی حدثنا عباس بن عبد العظیم العنبری ثنا عبد الرحمن بن مہدی عن مالک ابن انس عن العلاء بن عبد الرحمن بن یعقوب عن ابیہ عبد الرحمن عن جدہ یعقوب قال قال عمر بن الخطاب گفت یعقوب گفت امیر المؤمنین عمر بن الخطاب لا یبع فی سوقنا الا من تفقہ فی الدین ھذا حدیث حسن غریب خرید و فروخت نکند کسی در بازار ما یان شاید کہ بازار ما باشد مگر کسی خرید و فروخت کند کہ علم و دانش داند در دین بدانکہ ایراد مصنف این حدیث را در باب فضل صلوٰۃ ظاہر مفہوم نمیشود وہیچ مناسبت بترجمۃ الباب ندارد مگر آنکہ گوییم کہ غرض مصنف از ذکر این حدیث درین باب اثبات روایت یعقوب است از امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ واللہ اعلم بالصواب

ابواب الجمعۃ

باب فضل یوم الجمعۃ باب در بیان فضیلت روز جمعہ حدثنا قتیبۃ نا المغیرۃ بن عبد الرحمن عن ابی الزناد عن الاعرج عن ابی ھریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

قولہ عن ابی قرۃ الاسدی بضم القاف وتشدید الراء لیس لہ عند المصنف الا ھذا الاثر ولا یعرف الا بروایۃ عن سعید بن المسیب عن عمر وروایۃ النضر بن شمیل عنہ قال الشیرازی فی الالقاب ابو قرۃ ھذا من اہل البادیۃ لا یعرف لہ اسم وقال الذہبی مجہول تفرد عنہ النضر بن شمیل **قولہ** لا یصعد منہ شیء بفتح الیاء وقیل بضمہا کما فی قولہ تعالیٰ الیہ یصعد الکلم الطیب فالجمہور علی الفتح وفی الشواذ الضم ای لا یرتفع الی محل الاجابۃ والقبول **قولہ** حتی تصلی علی نبیک قال الطیبی یحتمل ان یکون من کلام عمر فیکون موقوفا وان یکون ناقل کلام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیہ تجرید انتہی والصحیح وقفہ قالہ میرک لکن مثلہ مرفوع حکما عند المحققین من المحدثین ومثلہ فی قوت المغتذی **قولہ** لا یبع فی سوقنا مجزوم بلا الناھیۃ لعلہ لم یقصد بہ قطعہم عن البیع بل قصد بہ ترغیبہم فی التفقہ لان البیع شرع لتحصیل الحلال ولا یفید ذلک بدون التفقہ فمنع من لم یتفقہ لا یضر اذ بیعہ لا یفید الفائدۃ المطلوبۃ من شرعہ

قوت المغتذی

عن ابی قرۃ الاسدی بضم القاف وتشدید الراء لیس لہ عند المصنف الا ھذا الاثر ولا یعرف الا بروایتہ عن سعید ابن المسیب عن عمر وروایۃ النضر بن شمیل عنہ قال الشیرازی فی الالقاب ابو قرۃ ھذا من اہل البادیۃ لا یعرف لہ اسم وقال الذہبی فی المیزان مجہول تفرد عنہ النضر بن شمیل عن عمر بن الخطاب قال ان الدعاء موقوف بین السماء والارض لا یصعد منہ حتی یصلی علی نبیک قال العراقی ھو وان کان موقوفا فمثلہ لا یقال من قبل الرای وانما ھو توقیف فحکمہ حکم المرفوع

عارضۃ الاحوذی

الوطی القوۃ الظاہرۃ علی الخلق کما روی فی الصحیح عن انس انہ کان یدور علی نسائہ وھن تسع فی الساعۃ الواحدۃ ویروی من اللیل والنہار قلت لانس اوکان یطیقہ قال کنا نتحدث انہ اعطی فی الجماع قوۃ ثلثین وکان لہ فی الاکل القناعۃ الشریفۃ لیجمع اللہ لہ الفضیلتین فی الامور الاعتباریۃ کما جمع لہ الفضیلتین فی الامور الشرعیۃ حتی یکون حالہ کاملا فی الدارین دار التکلیف وھی الدنیا ودار الجزاء وھی الآخرۃ وکان اللہ سبحانہ قد خصہ فی النکاح باشیاء یاتی بیانہا ان شاء اللہ لم یعطہ لغیرہ منہا تسع زوجات فی ملک ثم اعطاہ ساعۃ لا یکون لازواجہ

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

قال خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ بہترین روزی کہ برآمدہ بروی آفتاب یعنی ظاہر شدہ بظہور آفتاب یا طلوع کردہ آفتاب بر اہل آن روز جمعہ است ومقصود از ذکر این صفت تعمیم ست چہ ہیچ روزی نیست کہ آفتاب بران نتافتہ فیہ خلق آدم درین روز پیدا کردہ شدہ است آدم یعنی تمام خلقت وی وفیہ ادخل الجنۃ و در روز جمعہ درآوردہ شد آدم در بہشت وفیہ اخرج منہا و در روز جمعہ برآوردہ شد آدم ازان و در روایات آمدہ است کہ آدم صباح جمعہ پیدا شدہ است و در وقت پیشین درآوردہ شد در بہشت و وقت دیگر برآوردہ شد ازان وآن روز بدرازی ہزار سال بودہ ولا تقوم الساعۃ الا فی یوم الجمعۃ وبرپا نمیشود قیامت مگر در روز جمعہ مراد نفخۂ اولی ست کہ برای صعق وہلاکت ست یا نفخۂ ثانیہ کہ برای بعث ونشور ست یا ہر دو در روز جمعہ اند بدانکہ فضیلت روز جمعہ پیدا کردن آدم دروی ودرآوردن وی در بہشت ظاہر ست اما بیرون آوردن وی از بہشت از جہت بودن آن سبب وجود انبیا واولیاء است

شرح ابی الطیب

ابواب الجمعۃ باب فضل یوم الجمعۃ قولہ خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ یعنی بالنسبۃ الی ایام الاسبوع واما بالنسبۃ الی ایام السنۃ فخیرہا یوم عرفۃ ولہذا قال النووی لو قال لزوجتہ انت طالق فی افضل الایام واراد افضل ایام السنۃ یتعین یوم عرفۃ وان اراد افضل ایام الاسبوع تتعین الجمعۃ قال القاضی عیاض ہذہ القضایا المعدودۃ لیست لذکر فضیلتہ لان اخراج آدم علیہ السلام وقیام الساعۃ لا یعد فضیلۃ وانما ہو بیان لما وقع فیہ من الامور العظام وما سیقع لیتاہب العبد فیہ بالاعمال الصالحۃ لنیل رحمۃ اللہ ودفع نقمۃ وقال ابو بکر بن العربی الجمیع من الفضائل وخروج آدم علیہ السلام من الجنۃ ہو سبب وجود الذریۃ وہذا النسل العظیم من الرسل والانبیاء والصالحین والاولیاء ولم یخرج منہا طردا بل لقضاء اوطار ثم یعود الیہا واما قیام الساعۃ فسبب لتعجیل جزاء الانبیاء والصدیقین والاولیاء واظہار کرامتہم وشرفہم قولہ فیہ ادخل وفیہ اخرج یحتمل ان خلقہ وادخالہ کانا فی یوم واحد ویحتمل ان خلق یوم الجمعۃ ثم امہل الی یوم جمعۃ اخر فادخل فیہ الجنۃ وکذا الاحتمال فی یوم الاخراج ویؤید الاحتمال الثانی ما ذکرہ محی الدین النیسابوری فی تفسیر قولہ تعالی ہل اتی علی الانسان حین من الدہر ان المراد من الانسان آدم والمراد من الحین قیل اربعون سنۃ ولم یکن شیئا مذکورا حین کان ملقی بین مکۃ والطائف زمانا طویلا انتہی

قوت المغتذی

خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ ذکر الشیخ عز الدین بن عبد السلام ان تفضیل الازمنۃ والامکنۃ بعضہا علی بعض لیس لذاتہا وانما ہو بسبب ما یقع فیہا من وجوہ الخیرات قلت وقد تتبعت خصائص یوم الجمعۃ فبلغت مائۃ خصوصیۃ وافردتہا بتالیف وفی سنن البیہقی کذا رواہ ایضا اللیث بن سعد عن یزید بن محمد عن ابی سلمۃ ورواہ یحیی بن ابی کثیر عن ابی سلمۃ فجعل قولہ خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ روایۃ عن ابی ہریرۃ عن کعب ورواہ الاوزاعی عن یحیی زاد قال قلت لہ شئ سمعتہ من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال بل شئ حدثناہ کعب قال وذہب ابن خزیمۃ الی ان ہذا الاختلاف فی قولہ فیہ خلق آدم الخ واما قولہ خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ فہو عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا شک فیہ

عارضۃ الاحوذی

فیہا حتی تکون منقطعۃ لہ من زمانہ یدخل لہ فیہا علی جمیع ازواجہ فیطأہن او بعضہن ثم یدخل عند التی الدور لہا ففی کتاب مسلم عن ابن عباس ان تلک الساعۃ کانت بعد العصر فلو اشتغل عنہا لکانت بعد المغرب او غیرہ فلذلک قال فی الحدیث فی الساعۃ الواحدۃ من لیل او نہار وقد روی عن عائشۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یجامع ثم یعود ولا یتوضأ ذکرہ الطحاوی قال حدثنا ابراہیم بن مرزوق حدثنا معاذ بن فضالۃ حدثنا یحیی بن ایوب عن ابی حنیفۃ ویونس بن عقبۃ عن ابی اسحق التمالی

عارضة الاحوذي

عن الاسود بن یزید عن عائشة فذکرہ وہو المعمول بہ وان لو تنتہ طریقة ولا یطأ الرجل زوجتہ فی یوم الاخری الا او اذنت لہ فیجاز ان تجمع بین ازواجہ باذنہن وقد مدحت الامم خصوصا العرب قدیما بقلة الاکل قال شاعرہم یکفیہ حزة فلذ ان الم بہا من الشواء ویروی بشربة الغمر وذلک کثیر وذمت الامم خصوصا العرب بالنہامة والاکثار من الاکل وذلک کثیر حتی روی ان رجلا سافر عن امرأتہ ثم جاء فنحر للقدوم وہو طعام النقیعة تجزر وشواہا فاکل ہو جزورا واحدة وزوجتہ الاخری

شرح سراج احمد

وتضمن وی حکمتہاست وبرکتہا را کہ از شمار بیرون ست وہمچنین ست موت آدم در روز جمعہ کہ سبب وصول بجوار رب العالمین است ولہذا ابراہیم علیہ السلام در مقام امتنان از نعم آلہی سبحانہ وتعالی فرمودہ والذی یمیتنی ثم یحیین وہمچنین قیام ساعت سبب دخول جنت وظہور مواعید حق ست مر متقیان را یا آنکہ مقصود بیان امور عظام ست کہ واقع میشوند درین روز ودرین حدیث دلیل ست بر افضلیت روز جمعہ از روز عرفہ وبعضی گویند عرفہ افضل ست و در حدیث اوس بن اوس کہ اخراج آن کردہ ابوداود ونسائی وابن ماجہ ودارمی وبیہقی در دعوات کبیر بعبارت ان من افضل ایامکم یوم الجمعة فیہ خلق آدم الخ وبرین تقدیر احتمال دارد کہ عرفہ افضل باشد از جمعہ یا مساوی یا ادنی واللہ اعلم وفی الباب عن ابی لبابة اخرجہ ابن ماجة بلفظ ان یوم الجمعة سید الایام واعظمہا عند اللہ وہو اعظم عند اللہ من یوم الاضحی ویوم الفطر وسلمان اخرجہ الخطیب بلفظ انما سمیت الجمعة لان آدم جمع فیہا خلقہ واخرجہ النسائی عنہ ایضا بلفظ ما من رجل یتطہر یوم الجمعة کما امر ثم یخرج من بیتہ حتی یاتی الجمعة وینصت حتی تقضی صلاتہ الا کان کفارة لما قبلہ من الجمعة وابی ذر الغفاری وسعد بن عبادة اخرجہ احمد والبخاری فی التاریخ واوس بن اوس اخرجہ احمد وابو نعیم قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرة حدیث حسن صحیح

باب فی الساعة التی ترجی فی یوم الجمعة **باب** در بیان ساعتی کہ امید داشتہ میشود در روز جمعہ بقبول شدن دعا وسوال از حق تعالی حدثنا عبد اللہ بن الصباح الہاشمی البصری ثنا عبد اللہ بن عبد المجید الحنفی ثنا محمد بن ابی حمید ثنا موسی بن وردان عن انس بن مالک عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال التمسوا الساعة التی ترجی فی یوم الجمعة طلب کنید ساعتی را کہ امید داشتہ میشود اجابت دعا در وی در روز جمعہ بعد العصر الی غیبوبة الشمس بعد از نماز دیگر تا غائب شدن آفتاب وغروب وی از ظاہر این حدیث مفہوم میشود کہ نماز دیگر در آخر روز ست نہ چنانکہ ایمہ دیگر میگویند بعد از بلوغ ظل مثل را کہ ربع نہار باقی ماند چہ در حدیث دیگر واقع شدہ کہ وی آخر ساعتی ست از روز جمعہ فافہم کما فی ترجمة المشکوة قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب من ہذا الوجہ وقد روی ہذا الحدیث عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم من غیر ہذا الوجہ وتحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از آنحضرت از سوای این طریق بدیگر طرق مروی گشتہ است غرض مصنف ازین ذکر آن ست کہ آنچہ مصنف اخراج آن کردہ است در ان اسناد خلل ست لہذا گفت کہ این حدیث از دیگر طرق نیز مروی گشتہ است وسبب ضعف وی ذکر میکند کہ گفت ومحمد بن ابی حمید یضعف ضعفہ بعض اہل العلم من قبل حفظہ ومحمد بن ابی حمید کہ از موسی بن وردان راوی ست نسبت ضعف وی کردہ شدہ است تضعیف کردہ آنرا بعضی از اہل علم از جانب حفظ وی

شرح ابی الطیب

باب فی الساعة التی ترجی فی یوم الجمعة **قولہ** الساعة التی ترجی بصیغة المجہول وضمیرہا للموصول والتقدیر ترجی اجابة الدعاء فیہا ففیہ اسناد مجازی فالنسبة الی الظرف **قولہ** بعد العصر متعلق بالتمسوا ان ارید بالبعدیة البعدیة بالنظر الی دخول وقت العصر فاوقات الاجابة بالنظر الی الجمیع سواء وان ارید بہا بعد اداء العصر فاوقاتہا مختلفة بالنسبة الی المصلین فمن صلی دخل وقت الاجابة بالنسبة الیہ ومن لا فلا لکن الحدیث الآتی صریح فی ان الساعة بعد العصر لمن کان منتظر الصلوة المغرب فلا نعیب بہما الا لمن ادی العصر وانتظر المغرب فی

شرح سراج احمد

کہ خوب نداشت ویقال لہ حماد بن ابی حمید وگفتہ میشد او را حماد بن ابی حمید نیز ویقال ھو ابو ابراھیم الانصاری وھو منکر الحدیث وگفتہ میشد کہ او ابو ابراہیم انصاری است و او منکر الحدیث ست ورای بعض اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرھم ان الساعۃ التی ترجی بعد العصر الی ان تغرب الشمس و اعتقاد کردہ اند بعضی از اہل علم از صحابہ وغیر ایشان از ائمہ کہ بدرستیکہ آن ساعتی کہ امید داشتہ میشود اجابت دعا را در وی بعد از نماز عصرست تا آنکہ غروب کند آفتاب وبہ یقول احمد واسحٰق وقال احمد اکثر الحدیث فی الساعۃ التی ترجی فیھا اجابۃ الدعوۃ انھا بعد صلوۃ العصر و ترجی بعد زوال الشمس و گفت امام احمد اکثر حدیث در ساعتی ست کہ امید داشتہ میشود در وی اجابت دعا را کہ آن ساعت پس از نماز عصرست و امید داشتہ شود کہ آن پس از زوال آفتاب ست حدثنا زیاد بن ایوب البغدادی ثنا ابو عامر العقدی نا کثیر بن عبد اللہ بن عمرو بن عوف المزنی عن ابیہ عبد اللہ بن عمرو بن عوف عن جدہ عمرو بن عوف المزنی انصاری حلیف بنی عامر بن لوی حاضر شد در بدر و ساکن شد در مدینہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان فی الجمعۃ ساعۃ بدرستیکہ در روز جمعہ ساعتی ست لایسال اللہ العبد فیھا شیئا الا آتاہ اللہ ایاہ سوال نکند ونخواہد بندہ از حق تعالی چیزی را مگر کہ بدہد آنرا اللہ تعالی آن مسائل وی را قالوا یا رسول اللہ ایۃ ساعۃ ھی گفتند صحابہ ای پیغمبر خدا کدام ساعت ست آن قال حین تقام الصلوۃ الی انصراف منھا فرمود در ہنگامی ست کہ اقامت نماز جمعہ کردہ شود تا زمان برگشتن ازان نماز بدانکہ اقوال در تعیین این ساعت بسیار اند طیبی شارح مشکوۃ جلوس بین الخطبتین گفتہ و اقوال قریب چہل ہیرسند راجح و قوی تر اقوال دو قول ست یکی میان نشستن خطیب نزد تا گذاردن نماز دوم آخر ساعت از روز در فتح الباری شیخ ابن حجر گفتہ کہ ہر قولی کہ جز این دو قول است یا راجع بیکی ازین دو است یا ضعیف الاسناد است یا مستند باجتہاد کہ قائل ست بی سماع و توقیف و اکثر علما بر ترجیح قول آخر اند امام احمد گفت اکثر احادیث درین جانب اند ابن عبد اللہ گفت ثابت ترین احادیث درین باب حدیث عبد اللہ بن سلام ست و ترجیح کردہ اند آن را اکثر ائمہ و حدیث ابی موسی اگرچہ در صحیح مسلم مذکور ست ولیکن در اسناد وی سخن ست و این از جملۂ آن ساعت ست کہ در بعضی احادیث مسلم واقع شدہ است بصحت نرسیدہ است از حضرت فاطمۂ زہرا سلام اللہ علیہا وعلی سائر اہل بیت النبوۃ کہ وی میگماشت خادمہ جاریۂ خود را تا انتظار کند ونگاہبانی نماید آخر ساعت را از روز و خبر کند تا ذکر کند و دعا کند در وی واللہ اعلم وبعضی گفتہ اند کہ این ساعت در زمان حضرت بود پس ازان برداشتہ شد یعنی برطرف کردہ شد خاصیت وی نقل کردہ است ابن عبد البر این قول را از قومی وصحیح آنست کہ باقی ست ولیکن مبہم ست مثل لیلۃ القدر بدانکہ علما را در ساعت اجابت اختلاف بسیار ست

شرح ابی الطیب

المسجد او فی مسجد البیت فی حق النساء ولا نصیب منھا لغیرھم **قولہ** ان الساعۃ التی ترجی بعد العصر خیر ان الظرف **قولہ** حین تقام الصلوۃ الی انصراف منھا ای حین تقام صلوۃ الجمعۃ الی انصراف منھا الحدیث مسلم ھی ما بین ان یجلس الامام الی ان تقضی الصلوۃ ای یفرغ منھا ولا یخفی ان اقامۃ الصلوۃ مختلفۃ بحسب المساجد فتکون تلک الساعۃ علی ھذا التقدیر مختلفۃ بالنسبۃ الی اھل المساجد حسب اختلاف اقامۃ الصلوۃ فی مساجدھم

عارضۃ الاحوذی

فلما جاء لیواقعھا لم یستطع لعظم بطنیھما من کثرۃ الاکل قالت قلت کیف تصل الیّ و بینی وبینک جملان ومدحت قدیما بکثرۃ الجماع وذمت بقلتہ فقالت ولکن لا ینبغی للرجل ان یتکلفہ حتی ینھکہ انما ینبغی لہ ان یاخذ منہ مقدارا کسر الشھوۃ وحد القوۃ فاما ان یکون فی ذلک منکسر الشھوۃ ضعیف القوۃ ویرید ان یستکثر بہ فذلک مذموم نفعا ممنوع شرعا وھو بمنزلۃ النھیم فی الاطعمۃ الضعیف المعدۃ عن ھضمھا تکملۃ روی حماد بن سلمۃ عن عبد الرحمن ابن رافع عن عمتہ سلمی عن ابی رافع

شرح سراج احمد

ترمذی و حاکم از ابن عباس از آنحضرت اخراج کردہ اند کہ شب جمعہ است و ابوداود و نسائی و ابن ماجہ و ابن حبان و حاکم از ابی ہریرۃ اخراج کردہ اند کہ روز جمعہ است و طبرانی اخراج کردہ کہ نصف شب ثانی ست و احمد و ابویعلی نیز ہمانرا اخراج کردہ اند و ثلث شب ثانی نیز گفتہ و احمد اخراج کردہ کہ ثلث شب آخر ست و ابوداؤد و ترمذی و نسائی و حاکم و طبرانی و بزار از عمرو بن عبد اللہ اخراج کردہ کہ نیم شب ست و ابن خزیمہ اخراج کردہ اند کہ وقت سحر ست و دیگر اقوال نیز در وی آمدہ از جہت اختصار ذکر کردہ نمی شوند و فی الباب عن ابی موسی اخرجہ مسلم و ابوداود و النسائی بلفظ ما بین ان یجلس الامام الی ان تقضی الصلوۃ یعنی ساعۃ الاجابۃ و ابی ذر و سلمان و عبد اللہ بن سلام اخرجہ مالک و ابوداود و النسائی و ابی لبابۃ اخرجہ احمد و سعد بن عبادۃ اخرجہ احمد و البخاری فی تاریخہ قال ابو عیسی حدیث عمرو بن عوف حدیث حسن غریب حدثنا اسحق بن موسی الانصاری ثنا معن ثنا مالک بن انس عن یزید بن عبد اللہ بن الہاد عن محمد بن ابراہیم عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ بہترین روزی کہ طلوع کردہ و بتافت در وی آفتاب روز جمعہ است فیہ خلق آدم در روز جمعہ پیدا کردہ شد آدم و فیہ ادخل الجنۃ و در روز جمعہ در آوردہ شد در بہشت و فیہ اہبط منہا و درین روز فرود آوردہ شد آدم از بہشت و فیہ ساعۃ لا یوافقہا عبد مسلم یصلی فیسال اللہ فیہا شیئا الا اعطاہ ایاہ و در روز جمعہ ساعتی ست کہ موافق نمیشد او را یعنی در نیابد او را بندہ مسلمان در حالتی کہ نماز میگزارد و سوال میکند خدا را در ان ساعت نیکی را و چیزی را کہ حرام و نامرضی نباشد مگر اینکہ بدہد خدای تعالی آن بندہ را نیکی را یعنی دعا در ان ساعت البتہ مستجاب ست قال ابو ہریرۃ فلقیت عبد اللہ بن سلام گفت ابوہریرہ پس ملاقات کردم عبد اللہ بن سلام را کہ از صحابہ است و وی از علمای یہود بود فذکرت لہ ہذا الحدیث پس ذکر کردم برای عبد اللہ بن سلام این حدیث را فقال انا اعلم بتلک الساعۃ پس گفت عبد اللہ بن سلام من دانا ترم بآن ساعت و می دانم وقت آن را در روز فقلت اخبرنی بہا پس گفتم عبد اللہ را حدیث کن مرا آن ساعت کہ کدام ست و لا تضنن بہا علی و بخل مکن بذکر آن ساعت بر من قال ہی بعد العصر الی ان تغرب الشمس گفت عبد اللہ

شرح ابی الطیب

قولہ و لا تضنن قال العراقی یجوز فی ضبطہ ستۃ اوجہ احدہا فتح الضاد و تشدید النونین و فتحہما الثانی کسر الضاد و الباقی مثل الاول و الثالث فتح الضاد و تشدید النون الاولی و فتحہا و تخفیف الثانیۃ و الرابع کسر الضاد و الباقی مثل الذی قبلہ و الخامس اسکان الضاد و فتح النون الاولی و اسکان الثانیۃ و السادس کسر النون الاولی

قوت المغتذی

و فیہ ساعۃ روی احمد عن ابی ہریرۃ قال سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن الساعۃ التی فی الجمعۃ قال انی کنت اعلمتہا ثم انسیتہا کما انسیت لیلۃ القدر فسال اللہ فیہا شیئا الا اعطاہ زاد احمد ما لم یسال اثما او قطیعۃ رحم و لا تضنن بہا علی احد قال العراقی یجوز فی ضبطہ ستۃ اوجہ احدہا فتح الضاد و تشدید النونین و فتحہما و الثانی کسر الضاد و الباقی مثل الاول و الثالث فتح الضاد و تشدید النون الاولی و فتحہا و تخفیف الثانیۃ و الرابع کسر الضاد و الباقی مثل الذی قبلہ و الخامس اسکان الضاد و فتح النون الاولی و اسکان الثانیۃ و السادس کسر النون الاولی و الباقی مثل الذی قبلہ

عارضۃ الاحوذی

ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان طاف علی نسائہ فی یوم فجعل یغتسل عند ہذہ و عند ہذہ فقیل یا رسول اللہ لو جعلتہ غسلا واحدا فقال ہذا ازکی و اطیب و اطہر و لا اعلم احدا قال بہ لانہ لا یصح و اللہ اعلم

باب اذا اراد الرجل ان یعود الی الوطی فلیتوضا ابو المتوکل علی بن داؤد عن ابی سعید الخدری و ہو سعد بن مالک بن سنان عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا اراد احدکم ان یعود فلیتوضا حسن صحیح و لست اعلم احدا قال بہ الا ان ابا علی من اصحاب الشافعی قال فی کتاب الایضاح بہ و قد رام بعضہم

اسمہ ابولبابۃ الانصاری المدنی اسمہ بشیر وقیل رفاعۃ بن عبد المنذر صحابی مشہور وکان احد النقباء مات

شرح سراج احمد

ابن سلام آنساعت پس از نماز عصرست تا آن زمان که غروب کند آفتاب قلت فكيف تكون بعد العصر وقد قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم گفت ابو هریره گفتم مر عبد الله را پس چگونه باشد آن ساعت پس از نماز عصر و حال آنکه فرمود آنحضرت که لا
يوافقها عبد مسلم وهو يصلي وتلك الساعة لا يصلي فيها و آن ساعت که پس از نماز عصرست ساعتی ست که نماز گذارده نشود
درو کی پس آنچه آنحضرت فرموده است که وهو یصلی چه طور راست آید فقال عبد الله بن سلام اليس قد قال رسول الله صلى
الله عليه وسلم آیا نگفته است پیغمبر خدا من جلس مجلسا ينتظر الصلوة فهو في الصلوة هر که بنشیند نشستنی در نشستگاهی که انتظار
می برد نماز را پس آنکس در نماز ست قلت بلى قال فهو ذاك ابو هریره گوید پس گفتم آری آنحضرت فرموده است پس گفت عبد الله آن
نشستن و انتظار بردن مردی در جای نماز در حکم نماز گذارنده است وفي الحديث قصة طويلة و درین حدیث قصه است
دراز چنانکه مالک در موطا و ابوداود و نسائی اخراج کرده اند قال ابو عيسى وهذا حديث صحيح قال ومعنى قوله
اخبرني بها ولا تضنن بها علي لا تبخل بها علي است والضنين البخيل وضنين بضاد معجمه و نون بمعنی بخیل ست
والظنين المتهم وظنين بظاء معجمه بمعنی متهم ست اخرج الخطيب عن جابر لو دعي بهذا الدعاء على شيء بين المشرق والمغرب
في ساعة من يوم الجمعة لاستجيب لصاحبه لا اله الا انت يا حنان يا منان يا بديع السموات والارض يا ذا الجلال
والاكرام اخرج ابن ماجة وابن خزيمة والحاكم والبيهقي عن ابي سعيد اني كنت اعلمتها يعني الساعة التي
في الجمعة ثم انسيتها كما انسيت ليلة القدر واخرج البيهقي في شعب الايمان عن فاطمة الزهراء سيدة
نساء العالمين ان في الجمعة لساعة لا يوافقها مسلم يسال الله تعالى فيها خيرا الا اعطاه اياه اذا تدلى نصف الشمس

شرح ابي الطيب

والباقي مثل الذي قبل كذا في قوت المغتذي وحاصل جميع الوجوه انه من باب التاكيد بالنون الثقيلة او الخفيفة
او من باب الفك على التقديرين فالباب يحتمل فتح العين في المضارع وكسرها فتصير الوجوه ستة **قوله** قال ابو عيسى
وهذا حديث صحيح قال النووي الصحيح بل الصواب ما رواه مسلم من حديث ابي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم
انها ما بين ان يجلس الامام الى ان تقضى الصلوة واعترض عليه بعض المتاخرين من الشافعية وقال ما خبر انها من العصر
الى الغروب فضعيف وخبر انها من حين تقام الصلوة الى الانصراف ضعيف ايضا وان حسنه الترمذي ورجح
المحب الطبري القول بالانتقال ولصحة الخبر بكونها آخر ساعة بعد العصر حكى اجماع الصحابة عليه وذهب اليه جماعة من
بعدهم ونقل عن نص الشافعي وفيها اقوال اخر تبلغ الخمسين كما في ليلة القدر لكن قال العسقلاني ما عدا القول بانها
ما بين جلوس الامام وسلامه والقول بانها آخر ساعة من يومها اما ضعيف الاسناد او موقوف استند قائله الى
اجتهاد دون توقيف **قوله** لا تبخل بها علي بيان لمعنى الضنة باعتبار المادة لا مراده بذلك بيان ما دخل
عليه من التوكيد لانه لا اخفاء فيه فلا يرد ما قال بعضهم من ان ظاهر هذا التفسير ان لا تضنن من باب
فك الادغام لا من باب التاكيد باحدى النونين من الخفيفة او الثقيلة والموافق بذلك ان
يقرأ بسكون الضاد المعجمة وسكون النون الثانية واما النون الاولى فيمكن
كسره وفتحه من غير تشديد في شيء من حروفه ويدل على ما ذهبنا اليه ذكر الظنين المتهم

عارضة الاحوذي

انه منسوخ امر به
اذ كان الجنب لا
يذكر الله ذهب
اليه الطحاوي و
ليس بصحيح فان ذلك
لم يكن ولا روي
وقد روي عن
عائشة ان رسول
الله صلى الله عليه وسلم
كان يجامع ثم يعود
ولا يتوضأ ذكره
الطحاوي قال حدثنا
ابراهيم بن مرزوق
حدثنا معاذ بن فضالة
حدثنا يحيى بن ايوب
عن ابي حنيفة
وموسى بن عقبة
عن ابي اسحق الهمداني
عن الاسود بن يزيد
فذكره وهو المعمول
به ولم يثبت طريق
ذكرناه من طريق
الحجة عليه باب
اذا وجد احدكم
الخلاء واقيمت الصلوة
فليبدأ بالخلاء عروة
ابن الزبير عن عبد الله
ابن الارقم قال

الترجمة

[illegible]

شرح سراج احمد

للغروب اخرج الطبرانی عن میمونة بنت سعد فی الجمعة ساعة لا یدعو العبد فیها ربه الا استجاب له ذلک حین تقوم الامام واخرج مالک واحمد ومسلم والنسائی وغیرہم عن ابی ہریرة ان فی الجمعة لساعة لا یوافقها عبد مسلم وهو قائم یصلی یسأل الله فیها خیرا الا اعطاه وهی ساعة خفیفة

باب ما جاء فی الاغتسال فی یوم الجمعة باب است در بیان انچه آمده است در غسل کردن در روز جمعه حدثنا احمد بن منیع ثنا سفیان بن عیینة عن الزهری عن سالم عن ابیه عبد الله بن عمر بن الخطاب انه سمع النبی صلی الله علیه وسلم یقول من اتی الجمعة فلیغتسل هر که باید برای نماز جمعه وقصد نماز دارد پس باید که غسل کند نزد بعضی علما این امر محمول بر اعلای وست که وجوب باشد وفی الباب عن ابی سعید اخرجه ابو داود والشیخان واحمد بلفظ الغسل یوم الجمعة واجب علی کل محتلم وان یستن وان یمس طیبا ان وجد واخرجه النسائی وابن حبان عنه ایضا بلفظ الغسل یوم الجمعة علی کل محتلم وعمر بن الخطاب اخرجه ابن منیع عن ابن عباس عن عمر وسنده حسن بلفظ قال امرنا بالغسل یوم الجمعة قلت انتم ایها المهاجرون الاولون ام الناس عامة قال لا ادری وجابر بن عبد الله اخرجه الطبرانی والبراء بن عازب اخرجه احمد والترمذی وعائشة اخرجه الشیخان وابی الدرداء قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وروی عن الزهری عن عبد الله بن عبد الله بن عمر عن ابیه عن النبی صلی الله علیه وسلم هذا الحدیث ایضا یعنی این حدیث زہری را چنانکه از سالم رسیده است از عبد الله بن عبد الله بن عمر نیز رسیده است حدثنا بذلک قتیبة نا اللیث بن سعد عن ابن شهاب عن عبد الله بن عبد الله بن عمر عن عبد الله بن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم مثله وقال محمد وگفت امام بخاری وحدیث الزهری عن سالم عن ابیه وحدیث عبد الله بن عبد الله عن ابیه کلا الحدیثین صحیح واین هر دو حدیث صحیح اند وقال بعض اصحاب الزهری عن الزهری قال حدثنی آل عبد الله بن عمر عن ابن عمر یعنی درین طریق سوم لفظ آل نیز آمده است قال ابو عیسی وقد روی عن ابن عمر عن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم فی الغسل یوم الجمعة ایضا وتحقیق روایت کرده شده است از ابن عمر از عمر بن الخطاب از آنحضرت در غسل روز جمعه نیز مروی است وهو حدیث صحیح رواه یونس ومعمر عن الزهری عن سالم عن ابیه وآن حدیثی ست صحیح که روایت کرده آنرا یونس ومعمر از زہری از سالم از ابن عمر قال بینا عمر بن الخطاب یخطب یوم الجمعة گفت ابن عمر در اثنای آنکه امیر المؤمنین عمر خطبه میخواند در روز جمعه ویخطب بکسر طای مهمله است از باب ضرب یضرب اذ دخل رجل من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم فقال ایة ساعة هذه ناگاه در آمد مردی از صحابه پس گفت امیر المؤمنین از روی انکار وتوبیخ کدام ساعت ست اینکه برای نماز آمدی یعنی آمدن برای نماز در اول وقت باید تاخیر نباید کرد واین مرد شاید که عثمان بن عفان ست که در بعضی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاغتسال یوم الجمعة **قوله** من اتی الجمعة فلیغتسل ای من اراد ان یاتی الجمعة فلیغتسل رواه مسلم بهذا اللفظ فالاول محمولة علی الثانیة والجمهور علی ان الامر لیس للوجوب لما سیاتی من توضأ یوم الجمعة فبها ونعمت ومن اغتسل فالغسل احب قال النووی الجمهور من السلف والخلف وفقهاء الامصار انه سنة ولیس بواجب **قوله** اذ دخل رجل هو عثمن بن عفان کما جاء مبینا فی مسلم قال ابو هریرة بینا عمر بن الخطاب یخطب الناس یوم الجمعة اذ دخل عثمن بن عفان فعرض به عمر فقال ما بال رجال یتاخرون بعد النداء الحدیث **قوله** فقال ایة ساعة هذه بالرفع علی انه خبر مقدم علی المبتدأ لاشتماله علی ما له صدر الکلام

عارضة الاحوذی

اقیمت الصلوة فی جنبه بید رجل فقدمه وکان امام قومه وقال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول اذا اقیمت الصلوة ووجد احدکم الخلاء فلیبدأ بالخلاء صحیح حسن اسناده الحدیث صحیح قد خرجه القشیری من طریق عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال لا صلوة بحضرة الطعام ولا وهو یدافعه الاخبثان هذا هو عبد الله بن الارقم بن عبد یغوث بن وهب ابن عبد مناف ابن زهرة بن کلاب القرشی الزهری اسلم عام الفتح وکتب للنبی صلی الله علیه وسلم ولابی بکر وعمر وخازن عمر

شرح سراج احمد

روایات تصریح نام وی ست فقال ماهو الا ان سمعت النداء وما زدت على ان توضأت پس گفت آن مرد آینده نبود آن مگر اینکه شنیدم اذان را و زیاده نکرده ام بر آنکه وضو کردم قال والوضوء ایضاً گفت عمر بن الخطاب وضو هم خوب نیست و وضو بنصب است ای توضأت الوضوء فقط قاله النووی و جائز داشته است قرطبی رفع را نیز بر آنکه مبتدا است و خبر او محذوف ست ای والوضوء ایضا تقتصر علیه ثم ان الواو عاطفة وقال القرطبی عوض عن حرف الاستفهام کقراءة ابن کثیر قال فرعون وآمنتم به و قد علمت ان رسول الله صلى الله علیه وسلم امر بالغسل و تحقیق دانستی و میدانی که بدرستیکه آنحضرت امر فرمود بغسل کردن در روز جمعه یعنی اگر تو غسل کرده می آمدی برای نماز خوب می بود حدثنا بذلک محمد بن ابان نا عبد الرزاق عن معمر عن الزهری صح وثنا عبد الله بن عبد الرحمن ثنا عبد الله بن صالح عن اللیث عن یونس عن الزهری بهذا الحدیث وروی مالک هذا الحدیث عن الزهری عن سالم قال بینما عمر یخطب یوم الجمعة فذکر الحدیث چنانکه مذکور شده است قال ابو عیسى سالت محمدا عن هذا سوال کردم امام بخاری را از حال این حدیث فقال الصحیح حدیث الزهری عن سالم عن ابیه پس گفت بخاری این حدیث زهری از سالم از ابن عمر صحیح ست قال محمد وقد روی عن مالک ایضا عن الزهری عن سالم عن ابیه نحو هذا الحدیث یعنی امام مالک در موطا نیز از زهری از سالم از ابن عمر روایت کرده است **باب** فی فضل الغسل یوم الجمعة باب ست در بیان فضیلت غسل در روز جمعه حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع عن سفیان وابو جناب بجیم و نون مفتوحه مخففه یحیى بن ابی حیة عن عبد الله بن عیسى عن یحیى بن الحارث عن ابی الاشعث الصنعانی عن اوس بن اوس صحابی ثقفی ست نزول کرد شام را قال قال لی رسول الله صلى الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

قوله فقال ما هو الا ان الضمیر للشان قوله والوضوء ایضا بالنصب قال الحافظ ابن حجر کذا فی روایتنا وعلیه اقتصر النووی فی شرح مسلم ای توضأت الوضوء ایضا او خصصت الوضوء دون الغسل وهو معطوف على الانکار الاول معنى ای ما اکتفیت بتاخیر الوقت وتفویت الفضیلة حتى ترکت الغسل واقتصرت على الوضوء او ای جئت هذه الساعة او اخرت المجیء واقتصرت على الوضوء ایضا والمقصود تعداد ما حصل منه من التقصیر فی آداب هذا الیوم وان ذلک لا ینبغی لمثله ولا یلزم منه الوجوب لان مثله یغلظ علیه بترک السنة ویجوز رفع الوضوء وهو الذی فی الیونینیة على انه مبتدأ خبره محذوف ای والوضوء تقتصر علیه ایضا وعن ابن السید الصواب ان الوضوء بالمد على لفظ الاستفهام کقوله تعالى آلله اذن لکم وتعقبه البدر الدمامینی بان نقل کلام ابن السید بقصد توجیه ما فی البخاری غلط فان کلام ابن السید فی الموطأ ولیس فیه واو وانما هو فقال له عمر الوضوء ایضا واما فی حدیث البخاری فالواو داخلة على همزة الوصل فلا یمکن الاتیان بعدها بهمزة الاستفهام قال القسطلانی اقول فلا یصح المد فی روایة الترمذی ایضا للعلة المذکورة **باب** فی فضل الغسل یوم الجمعة

قوت المغتذی

والوضوء ایضا قال العراقی المشهور فی الروایة النصب باضمار فعل ای توضأت الوضوء او تسویت الوضوء دون الغسل قاله الازهری وغیره

عارضة الاحوذی

وعثمن على بیت المال ثم استعفاه فی اخریات الامر فاعفاه وکان عند رسول الله صلى الله علیه وسلم امینا یامره ان یجیب عنه فیکتب ویطبع ولا یقرأه علیه قال ابن القسم عن مالک جاء رسول الله صلى الله علیه وسلم یوما کتاب فقال من یجیب عنی فاجاب عنه عبد الله بن الارقم واجبه فانفذه وکان عمر حاضرا فلم یزل له ذلک فی نفسه یقول اصاب ما اراده رسول الله صلى الله علیه وسلم فلما تولى عمر استعمله على بیت المال وقال ابن وهب عن مالک اجاز عثمن عبد الله ابن الارقم بثلثین الف درهم فابى ان

عارضة الاحوذی

يقبلها وقال سفين كانت ثلث مائة درهم فابى ان يقبلها وقال انما عملت لله عز وجل فالعلة التى لاجلها يسقط حديث عبد الله ابن الارقم من الصحيح وثبت فيه حديث عائشة فقال ابو عيسى انه اختلف على عروة فروى عنه عن عبد الله ابن الارقم وروى عنه عن رجل عن عبد الله بن الارقم كما فسره ابو عيسى فصار مقطوعا وخرج على شرط الصحة فقهه اتفقت الامة على ان المصلى ينبغى ان يدخل فى الصلوة حاضر القلب خاشع الجسد ولا يتم له حضور القلب الا بحذف

شرح سراج احمد

من اغتسل يوم الجمعة گفت اوس فرمود آنحضرت مراہر کہ غسل کند در روز جمعہ برای نماز وی وغسل کنانید زن خود را بجماع کردن یعنی باعث بغسل زن گشت وغسّل بتشدید سین مہملہ است برای مبالغہ وبكّر وابتكر وبكر بتشدید ویا ید نماز را دراول وقت وادراک کند اول خطبہ را یا تکرار است برای تاکید وبعضی گفتہ اند بکر یعنی تصدق کند پیش از برآمدن بچیزی وگفتہ اند بکر یعنی رفت در ساعت اولی وابتکر یعنی کرد فعل بتکبیر آن را از اشتغال بصلوة وذکر وبعضی گفتہ اند بکر یعنی دیگری را حامل وباعث شد بر بامداد بیرون آمدن ودنا ونزدیک شد از امام ولم تخطی رقاب واستمع وشنید خطبہ را وانصت وخاموش شد ولغو وبیہودہ نگفت كان له بكل خطوة يخطوها اجر سنة باشد او را بہر گامی کہ نہاد آن گام را مقابل ہر گام باشد مزد عبادت یک سال صيامها وقيامها روزۂ آن سال وقیام شبہای آن سال یعنی اینچنین عمل کہ صیام دہر وقیام لیل ست وآن خاصیت مخصوص نماز جمعہ است باین شرائط کہ مذکور شد

شرح ابی الطیب

قوله من اغتسل يوم الجمعة وغسّل قال زين العرب غسّل بالتشديد قال كثير انه المجامعة قبل الخروج الى الصلوة لانه يجمع غض الطرف فى الطريق يقال غسل الرجل مرأته بالتشديد والتخفيف اذا جامعها وقيل بالتشديد معناه اغتسل بعد الجماع اى اغتسل للجمعة واغتسل بعد الجماع فكرره لهذا المعنى وقيل غسل اراد غسل غيره و اغتسل هو لانه اذا جامعها احوجها الى الغسل وقيل اراد بغسل غسل اعضائه للوضوء ثم اغتسل للجمعة وقيل هما بمعنى والتكرار للتاكيد وقيل التشديد فيه للمبالغة دون التعدية كما فى قطع وكسر لان العرب لهم لمم وشعور فى غسلها كلفة فافرد ذكر غسل واراد به غسل الراس لذلك واليه ذهب مكحول فمعناه غسل راسه واغتسل اى جميع بدنه **قوله** وبكّر وابتكر اى اتى للصلوة اول وقتها وكل من اسرع فى شئ فقد بكّر اليه وابتكر اى ادرك اول الخطبة واول كل شئ باكورته وابتكر اذا اكل باكورة الفاكهة وقيل هما بمعنى وكرر للتاكيد وقال ابن الانبارى بكر تصدق قبل خروجه يتاول على ما روى فى الحديث باكروا بالصدقة فان البلاء لا يتخطاها وتابعه الخطابى **قوله** دنا اى قرب من الامام كما فى رواية ابى داود **قوله** واستمع اى الخطبة **قوله** وانصت اى سكت ظاهره انه سكت ولو كان بعيدا بحيث لم يسمع لكن جوّز بعض علمائنا انه يقرأ القرآن حينئذ سرا ويؤيد الاول ما رواه الشيخان اذا قلت لصاحبك يوم الجمعة انصت والامام يخطب فقد لغوت اى تكلمت بما لا يعنيك وقيل خبت وخسرت وقيل ملت وعدلت عن الصواب **قوله** بكل خطوة يخطوها اى ذهابا وايابا او ذهابا فقط ويحتمل يخطوها فى ذلك اليوم لكنه بعيد **قوله** صيامها وقيامها بدل من سنة والظاهر ان المراد به انه يحصل له اجر من استوعب السنة بالصيام والقيام لو كان ولا يتوقف ذلك على ان يتحقق الاستيعاب من احد والظاهر ان المراد فى هذا وامثاله ثبوت اصل اجر الاعمال لا مع المضاعفات المعلومة بالنصوص فانها لمن يأتى بتلك الحسنة قال تعالى من جاء بالحسنة فله عشر امثالها اى الحسنة

قوت المغتذى

من اغتسل يوم الجمعة وغسل روى بالتخفيف والتشديد وبكر بالتشديد على المشهور فى الرواية وابتكر قال العراقى هو تاكيد محض والمعنى اتى الصلوة لاول وقتها ودنا زاد ابو داود وغيره من الامام

شرح سراج احمد

و در آمدن بمسجد برای نماز پنجگانہ نیز در این ہنگام رفع درجت و کتابت حسنہ می باشد اما در جمعہ در ہر گام ثواب یک سال قیام لیل

صیام نہار ست، قال محمود فی هذا الحدیث گفت محمود بن غیلان درین حدیث قال وکیع اغتسل هو وغسل امرأته

گفت وکیع اغتسل لازم ست وغسل متعدی ست، اغتسل غسل کرد بنفس خود وغسل غسل کنانید زن خود را بجماع کردن با وی و باعث

بر غسل زن گشت ویروی عن ابن المبارک انه قال فی هذا الحدیث وروایت کرده شد از ابن المبارک که او گفت در تفسیر

این حدیث من غسل واغتسل یعنی غسل راسه واغتسل یعنی مراد بغسل شستن سر ست بخطمی وجز آن زیرا که عرب را

موی سر بسیار باشد که در شستن او کلفتی ست وباغتسال شستن تمام بدن مراد ست وفی الباب عن ابی بکر وعمران بن

حصین وسلمان وابی ذر اخرجه احمد وابن ماجة والحاکم وابی سعید الخدری اخرجه النسائی وابن حبان وابن عمر اخرجه

البیهقی وابن حبان بلفظ من اتی الجمعة من الرجال والنساء فلیغتسل ومن لم یاتها فلیس علیه غسل من الرجال والنساء واخرجه

الدیلمی عنه بلفظ من اغتسل یوم الجمعة اخرجه الله من ذنوبه ثم قیل استانف العمل واخرجه ابن حبان عنه ایضا بلفظ الغسل یوم

الجمعة علی کل حالم من الرجال وعلی کل بالغ من النساء واخرجه ابن عساکر عنه ایضا بلفظ اذا جاء احدکم الجمعة فلیغتسل ولیستنظف

وابی ایوب الانصاری قال ابو عیسیٰ حدیث اوس بن اوس حدیث حسن وابو الاشعث الصنعانی اسمه شراحیل

ابن آدة بشین معجمه وراء والف وحاء مهمله وسکون تحتیه ولام وآدة بمد وتخفیف دال مهمله گفت ابن الصلاح بعضی بتشدید دال نیز گفته اند

در تقریب ست ابن شراحیل بن کلیب ثقه از ثانیه بود حاضر شد فتح دمشق را در اسماء الرجال مشکوة است شامی تابعی مشهور ست روایت دارد از

عبادة بن الصامت وثوبان **باب** فی الوضوء یوم الجمعة باب ست در بیان وضو کردن تنها در روز جمعہ بی غسل حدثنا

ابو موسیٰ محمد بن المثنی نا سعید بن سفیان الجحدری نا شعبة عن قتادة عن الحسن عن سمرة بن جندب

قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من توضأ یوم الجمعة فبها ونعمت ہر کہ وضو کند در روز جمعہ پس خوب ست و

بہتر ومن اغتسل فالغسل افضل وہر کہ غسل کرد پس غسل کردن افضل ست وثواب بسیار دارد وفی الباب عن ابی هریرة اخرجه

ابن ابی شیبة بلفظ اغتسلوا یوم الجمعة ولو کان بدینار واخرجه ابن عساکر فی تاریخه عنه ایضا بلفظ من اغتسل یوم الجمعة بنیة وحسبة

شرح ابی الطیب

قوله یعنی غسل راسه فعلی هذا ذکره للتاکید قوله اسمه شرحبیل بن آدة بالمد وتخفیف الدال ابو

الاشعث الصنعانی ویقال آدة جد ابیه ثقة من الثانیة شهد فتح دمشق قاله فی التقریب **باب** فی

الوضوء یوم الجمعة قوله فبها ونعمت ای فاخذ بالخصلة الحسنة التی وجبت تلك الخصلة

ونعمت تلك الخصلة ای الطهارة للصلوة او ای اتی بالخصلة ونعمت تلك الخصلة لکونها واجبة

قوت المغتذی

عن الحسن عن سمرة بن جندب ذکر النسائی ان الحسن لم یسمع من سمرة الا حدیث العقیقة قال العراقی وقد صحح

سماعه منه لغیر حدیث العقیقة ولکن هذا الحدیث لم یثبت سماعه منه لانه رواه عنه بالعنعنة فی سائر

الطرق ولا یحتج به لکونه یدلس من توضا یوم الجمعة فبها ونعمت قال العراقی فبطهارة الوضوء حصل الواجب

فی التطهیر للجمعة والتاء فی نعمت للتانیث قال ابو حاتم معناه ونعمت الخصلة هی ای الطهارة للصلوة

عارضة الاحوذي

السوائق وقطع
العلائق وتكلف
الفكر والذكر ومع
حضور الحدث
والجوع لا يتفق
له ذلك بل يكون
في قلق الا ان يكون
يسيرا من شغل
الجوع وقلق الحدث
فانه لا يضر فان
كان كثيرا فصلى
به اعاد الصلوة
ابدا واختلف العلماء
في تعليله فمنهم
من علله بالشغل
المؤدى الى شرود
القلب واسقاط
الخشوع وقال احمد بن
حنبل العلة فيه انتقال
الحدث وعنده ان انتقال
الحدث يوجب الوضوء و
انتقال المني يوجب الغسل ان لم
يظهر وتعلق احمد بان
الشهوة حصلت
بانتقال المني ان لم يظهر
فكان كالتقاء
الختانين وبان
انتقال الحدث

شرح سراج احمد

تنظیفا للجمعۃ من غیر جنابۃ کتب لہ بکل شعرۃ یبلہا من راسہ ولحیتہ وسائر جسدہ حسنۃ وانس بن مالک رواہ الضحاک بن حمزۃ عن حجاج عن ابراہیم بن مہاجر عن الحسن عن انس واخرجہ عنہ ایضا ابن ماجۃ والطحاوی باسنادین ضعیفین واخرج الطبرانی فی الاوسط من وجہ ثالث عنہ ایضا نحوہ واسنادہ ضعیف ایضا واخرجہ عنہ ایضا ابن عدی من طریق ابان مرفوعا قال من جاء منکم الجمعۃ فلیغتسل قال فلما جاء الشتاء شکوا البرد فقال من اغتسل فبہا ونعمت ومن لم یغتسل فلا حرج وابان واہ وعائشۃ اخرجہ الشیخان کان الناس ینتابون الجمعۃ من العوالی فیاتون فی الغبار فتخرج منہم الرائحۃ فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لو انکم اغتسلتم واستدل علی نسخ الحکم لان العلۃ زالت فتزول الحکم معہا کما فی تخریج الہدایۃ قال ابو عیسی حدیث سمرۃ حدیث حسن قد روی بعض اصحاب قتادۃ ہذا الحدیث عن قتادۃ عن الحسن عن سمرۃ ورواہ بعضہم عن قتادۃ عن الحسن عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مرسل ای ہو مرسل والعمل علی ہذا عند اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم اختاروا الغسل یوم الجمعۃ وراوا ان یجزئ الوضوء من الغسل یوم الجمعۃ اختیار کردہ اند اہل علم از صحابہ وغیر ایشان غسل را در روز جمعہ واعتقاد کردہ اند کہ کفایت میکند وضو نیز از غسل کردن در روز جمعہ قال الشافعی ومما یدل علی ان امر النبی صلی اللہ علیہ وسلم بالغسل یوم الجمعۃ انہ علی الاختیار لا علی الوجوب گفت امام شافعی وبعضے از چیزی کہ دلالت میکند برآنکہ بدرستیکہ امر کردن آنحضرت بغسل در روز جمعہ بر اختیار ست نہ بر وجوب کہ وجوب از وی برنمی آید حدیث عمر حیث قال لعثمن والوضوء ایضا حدیث عمر بن الخطاب ست از حیثیتی کہ گفت مر عثمن را کہ الوضوء ایضا وقد علمت ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم امر بالغسل یوم الجمعۃ وتحقیق دانستی تو کہ بدرستیکہ آنحضرت امر فرمود بغسل کردن در روز جمعہ فلو علما ان امرہ علی الوجوب لا علی الاختیار لم یترک عمر عثمن اگر میدانستند عمر وعثمان کہ امر آنحضرت وجوبی ست نہ مباح نمیگذاشت عمر ابن الخطاب عثمان را حتی یردہ تا آنکہ رد میکرد عثمان را واو باز میفرستاد او را برای غسل ویقول لہ ارجع واغتسل ومیگفت عمر عثمان را باز رو بخانہ وغسل کردہ بیا برای نماز ولما خفی علی عثمن ذلک مع علمہ وپوشیدہ نمی شد بر عثمان وجوب غسل جمعہ باوجود علم وی ولکن دل فی ہذا الحدیث ان غسل یوم الجمعۃ فیہ فضل من غیر وجوب یجب علی المرء کذلک ولیکن دلالت ست درین حدیث کہ در غسل در روز جمعہ فضیلتی ست نہ وجوب ست کہ واجب شود غسل بر آدمی بر سبیل اختیار حدثنا ہناد نا ابو معویۃ عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من توضأ فاحسن الوضوء کسیکہ وضو کند پس نیک کند وضو را ثم اتی الجمعۃ فدنا واستمع وانصت پس بیاید جمعہ را پس نزدیک امام شد وشنود وخاموش نشست غفر لہ ما بینہ وبین الجمعۃ آمرزیدہ شود برای وی

شرح ابی الطیب

قولہ وراوا ای یجزی ای یکفی فی حصول اصل الواجب وان کانت السنۃ لا تحصل بالوضوء **قولہ** کذلک خبر مبتدأ محذوف ای الامر کذلک ای لا یجب الغسل یوم الجمعۃ بل ہو افضل ویحتمل ان یکون متعلقا بما بعدہ ای کذلک حدثنا ہناد الی آخر السند **قولہ** غفر لہ ما بینہ وبین الجمعۃ ای ذنوب ما بینہ او قدر ذنوب ما بینہ وبین الجمعۃ الاخری کما فی مسلم بزیادۃ لفظ الاخری ثم یحتمل ان یکون المراد من الجمعۃ الاخری الماضیۃ او المستقبلۃ وقال الکرمانی کلاہما محتمل وقال العسقلانی المراد بالاخری التی مضت کما فی صحیح ابن خزیمۃ ولفظہ غفر لہ ما بینہ وبین الجمعۃ التی قبلہا قال میرک اقول وکما فی

عارضۃ الاحوذی

سبب لخروجہ فلا یکون اقل من مس الذکر وہذا لا یصح فان الاحداث تثبت بالاخبار کما نقلناہ وکذلک الغسل یثبت باسبابہ المعینۃ بالاخبار وما ذکرہ لیس معللا ولا ما رای انہ مثلہ فی معناہ **تفریع** اذا کان صائما فحضرت الصلوۃ والعشاء فان کان محتاجا بدأ بالعشاء لقول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا حضر العشاء والصلوۃ فابدؤا بالعشاء معناہ مع الحاجۃ او الصیام وکذلک رواہ الدارقطنی مفسرا واحد کہ صائم فان لم یکن محتاجا بدأ بالصلوۃ **تفریع** یاتی ہذا

بقیہ صفحہ ۴۶۹ فنزلت فنزول الحکم معہا قال ... استحباب الغسل یومہا ... عن ابان عن ابی نضرۃ عن جابر رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اغتسل یوم الجمعۃ فقد احسن ومن لم یغتسل فبہا ونعمت کذا رواہ محمد بن الحسن فی الآثار وفی مسند ... عن ابان عن انس مرفوعا من اغتسل یوم الجمعۃ فبہا ونعمت ومن لم یغتسل فلا حرج واخرجہ ... عبد الرزاق عن الثوری عن رجل عن ابی نضرۃ عن ابی سعید قال الحافظ ... عند اصحاب السنن ... ابن ابی شیبۃ ... الثلثۃ واحمد وابن خزیمۃ والترمذی ...

شرح سراج احمد

انچه گذشت میان او و میان جمعۂ دیگر و زیادة ثلثة ایام و زیاده سه روز بروی و من مس الحصی فقد لغا و کسیکه مساس کند و بسایہ سنگریزه را پس تحقیق لغو کرد و لغو سخن لایعنی کردن و کلام باطل در وقت خطبه ممنوع ست و مس حصی را در حکم لغو داشت چنانکه شاغل شدن آن از استماع خطبه چنانکه کلام شاغل ست ازان و مراد بمس حصی بازی کردن ست بدان بعبث و یا برابر و هموار گردانیدن آنهاست بر زمین بی ضرورت تا سجده کند بر آن و بعضی گفته اند مراد گردانیدن سنگریزها و شمار کردن تسبیح ست بدان و این انسب ست بنهی از تکلم نزد خطبه قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح بدانکه مذهب امام ما ابی حنیفه و شافعی و مشهور از مالک و در روایتی از امام احمد و جمهور بندب غسل جمعه است و استدلال کرده اند بحدیث ترمذی که من توضأ یوم الجمعة فبها و نعمت و من اغتسل فالغسل افضل و حکی ابن المنذر عن اسحق ان قصة عثمان یدل علی وجوب الغسل لا علی عدمه من جهة ترک عمر الخطبة و اشتغاله بمعاتبة عثمان علی رؤس الناس و انما لم یرجع عثمان الی الغسل لضیق الوقت او لکونه کان قد اغتسل فی اول النهار و انما لم یقصد غسله بذهابه الی الجمعة کما هو الافضل ففی مسلم عن حمران ان عثمان لم یکن یمضی علیه یوم حتی یفیض علیه الماء و تعقب علیه بانه انکر علیه ترک التبکیر الذی هو السنة فالغسل مثله کذا فی الفتح لابن الهمام و اما ما ورد فی الاحادیث الصحاح بلفظ غسل یوم الجمعة واجب علی کل محتلم فمعناه ای متاکد علی کل بالغ تاکد الاستحباب کما یقال اکرامک علی واجب و ما فی صحیح ابن حبان عن صفوان بلفظ انه واجب کغسل الجنابة فالمراد به التشبیه فی الکیفیة لا الحکم قال ابن عبد البر لیس المراد انه واجب فرضا بل مؤول ای واجب فی السنة او المروة او فی الاخلاق الحمیدة و استدل العلماء بمفهوم الاحادیث علی ان الغسل لا یشرع لمن لم یحضر الجمعة و قد یصرح به حدیث عثمان بن واقد بلفظ من اتی الجمعة من الرجال و النساء فلیغتسل و من لم یاتها فلیس علیه غسل کما ذکرته آنفا بروایة فی الباب السابق و البیهقی و ابن حبان و اخرجه ابو عوانة و ابن خزیمة عن ابن عمر لکنه قال البزار اخشی ان یکون

شرح ابی الطیب

سنن ابی داود من حدیث ابی سعید و ابی هریرة و لفظه کانت کفارة لما بینها و بین الجمعة التی قبلها الخ ما فی حدیث ابن عمر عند ابی داود بلفظ فهی کفارة الی الجمعة التی تلیها و زیادة ثلثة ایام یؤید ما قاله الکرمانی تامل انتهی و قال القسطلانی المغفرة تکون للمستقبل کما للماضی قال الله تعالی لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر لکن فی روایة اللیث عن ابن عجلان عند ابن خزیمة ما بینه و بین الجمعة التی قبلها و زاد فی روایة ابی هریرة عند ابن حبان و زیادة ثلثة ایام من التی بعدها و المراد غفران الصغائر انتهی قوله و زیادة ثلثة ایام مرفوع علی انه معطوف علی ما فی قوله ما بینه عطفا بالواو بمعنی مع کما فی قولهم کل رجل و ضیعته و قال النووی بنصب زیادة علی الظرف انتهی و اقول الظاهر ان النصب علی انه مفعول معه و یجوز الجر علی انه معطوف علی الجمعة قال النووی قال العلماء معنی المغفرة له ما بین الجمعتین و ثلثة ایام ان الحسنة بعشر امثالها فصار یوم الجمعة الذی فعل فیه هذه الافعال الجمیلة فی معنی الحسنة التی تجعل بعشر امثالها قال بعض اصحابنا و المراد بما بین الجمعتین من صلوة الجمعة و خطبتها الی مثل ذلک الوقت من الجمعة الثانیة حتی تکون سبعة ایام بلا زیادة و لا نقصان و یضم الیها ثلثة فتصیر عشرة قوله و من مس الحصی فقد لغا اللغو ههنا الباطل المذموم المردود قال النووی و فی النهایة لغی یلغی و لغا یلغو اذا تکلم بما لا یعنی و هو اللغو قوله و لا یتخطی

عارضة الاحوذی

فی صلوة الجماعة فاما ان کان وحده بدأ باکله علی کل حال لاتساع الوقت الا ان یرغب فی الفضل فیبدأ بالصلوة الا ان یکون محتاجا ایضا فیبدأ بالاکل

باب ما جاء فی الوضوء من الموطئ قالت ام ولد لابراهیم ابن عبد الرحمن ابن عوف لام سلمة انی امرأة اطیل ذیلی و امشی فی المکان القذر فقالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یطهره ما بعده اسناده هذا الحدیث مما رواه مالک قصیر و ان کان غیره لم یروه صحیحا و ذلک مذهب یستقصی فی اصول الفقه و قد روی ابو داود عن امرأة

الترجمة

شرح سراج احمد

ابن واقد بہم فیہ وہو الاصح عند الشافعیة وبہ قال الجمہور خلافا لاکثر الحنفیة وفی شرح المنیة للعلامة الحلبی من ائمة الحنفیة ان
من لا جمعة علیہ یذہب الغسل عند الحسن بن زیاد لا عند ابی یوسف وقال الاثرم سمعت احمد سئل عمن اغتسل ثم احدث
ہل یکفیہ الوضوء قال نعم ولم اسمع فیہ اعلی من حدیث ابن ابزی ولا یذہب علیک ان عبارة الامام مالک ہذا صریحة فی ان مدار
اجزاء الاغتسال وعدمہ عندہ علی نیة غسل الجمعة لا علی کونہ متصلا بالذہاب وعدم اتصالہ وظہر منہ ان مالکا موافق الجمہور
فی ان الغسل یجزئ من بعد الفجر والمشہور عنہ کما نقلہ الحافظ ابن حجر عن الشیخ تقی الدین بن دقیق العید انہ یشترط ان یکون الغسل
متصلا بالذہاب ووافقہ الاوزاعی واللیث وقال الجمہور یجزئ من بعد الفجر واخرج فی موطاہ انا الثوری ثنا منصور عن مجاہد
انہ قال من اغتسل بعد طلوع الفجر اجزاہ انتہی ومع ذلک فالغسل عندہم انما ہی للصلوة دون الیوم بدلیل تقیید الغسل فی
الحدیث بالمجئ فلو اغتسل بعد الصلوة لم یکن للجمعة وحکی ابن عبد البر الاجماع علی ذلک ولا ینافی ظاہر الحدیث بعد الغسل
لکون الغسل لاجل الصلوة لحصول زوال الرائحة الکریہة وکون الغسل للصلوة وہو الصحیح من مذہب ائمتنا الحنفیة کما فی
شرح الوقایة وہو قول ابی یوسف وقال الحسن بن زیاد انہ للیوم وفی جمعة قاضی خان انہ لو اغتسل بعد صلوة الجمعة لم یعتبر بالاجماع

باب ماجاء فی التبکیر الی الجمعة بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر اول وقت آمدن وتحسین وقت رفتن بسوی
نماز جمعہ حدثنا اسحق بن موسی الانصاری نا معن ثنا مالک عن سمی عن ابی صالح عن ابی ہریرة ان رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم قال من اغتسل یوم الجمعة غسل الجنابة کسیکہ غسل کند روز جمعہ غسل کامل مستجمع جمیع ارکان وشرائط
وسنن وآداب چنانکہ برای جنابت غسل میکنند وبعضی گفتہ اند کہ این اشارتست باستحباب جماع درین روز از برای تخلیہ
باطن وتسکین نفس از خواطر ردیہ وسد باب نظر حرام ومؤید این قول ست روایت غسل بہ تشدید کہ بالا در حدیث مذکور
شدہ است **ثم راح فکانما قرب بدنة** پستر رفت بسوی نماز پس گویا کہ او فرستاد برای
ذبح کردن شتر را برای قربت حق تعالی وبدنہ نزد جماعہ از علما نام شترست ونزد جمہور اہل لغت وبعضی از فقہای

شرح ابی الطیب

اللغو بالقول بل یعمہ والفعل **باب ماجاء فی التبکیر الی الجمعة قولہ** غسل الجنابة منصوب علی المصدریة ای
کغسل الجنابة فی الصفات ہو المشہور فی تفسیرہ خلافا لمن قال یستحب لہ مواقعة زوجتہ ویغتسل منہا فیکون معنی
قولہ غسل الجنابة ای یغتسل غسل الجنابة حقیقة وہو باطل قالہ النووی **قولہ ثم راح فکانما قرب بدنة** ای راح اول
النہار والمراد بہ ای راح فی الساعة الاولی کما فی روایة الموطأ فانہ زاد فی الساعة الاولی ویدل علی ہذا المعنی قرینة
المقابلة وہی تعین المراد وقال القاضی حسین وامام الحرمین الشافعیان ان المراد بالساعات لحظات لطیفة بعد زوال الشمس
لانہ حقیقة الرواح لان حقیقتہ من الزوال الی آخر النہار والغدو من اولہ الی الزوال قال اللہ تعالی غدوہا شہر ورواحہا شہر
قال النووی ومذہب الشافعی وابن حبیب المالکی وجماہیر العلماء استحباب التبکیر الیہا اول النہار والساعات عندہم من اول

قوت المغتذی

من اغتسل یوم الجمعة غسل الجنابة ہو للتشبیہ ای غسلا کغسل الجنابة کقولہ تعالی وہی تمر مر السحاب ہذا
ہو المشہور فی تاویلہ ویحتمل ان یکون المراد انہ اغتسل من الجنابة ای من اتیانہ اہلہ

عارضة الاحوذی

من بنی عبد الاشہل
قالت قلت یا رسول
اللہ ان لنا الی المسجد
طریقا منتنة فکیف
نفعل اذا مطرنا
قال الیس بعدہا
طریق ہی اطیب
منہا قالت قلت
بلی قال فہذہ بہذہ
ومن ہذا الباب
الذی ترجم علیہ
ابو عیسی ما روی
ابو داود ایضا ان
رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم قال اذا
وطئ احدکم بنعلہ
الاذی فان التراب
لہ طہور وہذا
الباب لا یصح منہ
بعد حمد الا حدیث
ام سلمة المتقدم
غریبة الموطئ مفعل
بکسر العین من وطئ
وہو اسم للموضع
فیکون معناہ الوضوء
من الموضع القذر
والتقدیر الوضوء
من وطئ الموضع القذر

شرح سراج احمد

حنفیہ شامل ست شتر وگاو را و این قول علمای مخالف ست مر این حدیث را که بقره مقابل بدنه ذکر کرده است جوہری گفت کہ بدنہ

نام ناقہ یا بقرہ است کہ ذبح کردہ میشود بمکہ و بدنہ بجہت آن میگویند کہ فربہ می سازد و تن دار میشود و من راح فی الساعة الثانیة

فکانما قرب بقرة و ہر کہ برود بمسجد در ساعت دوم پس گویا کہ او قربانی کرد گاوی را و من راح فی الساعة الثالثة فکانما

قرب کبشا اقرن وکبش در فارسی قچقار خوانند یعنی شاة را و ذکر کبش بجہت آنست کہ وی افضل ست از اقسام شاة

ومن راح فی الساعة الرابعة فکانما قرب دجاجة بفتح دال مہملہ وکسر آن وبعضی بضم آن نیز گفتہ اند وفتح افصح ست

ومن راح فی الساعة الخامسة فکانما قرب بیضة یعنی تخم مرغ را کہ قلیل المال ست فاذا خرج الامام

پس چون بیرون می آید امام برای خطبہ حضرت الملئکة یستمعون الذکر حاضر می شوند فرشتگان در حالیکہ می شنوند خطبہ را

شرح ابی الطیب

النہار والرواح یکون اول النہار وآخرہ قال الازہری لغة العرب ان الرواح الذہاب سواء کان اول النہار او آخرہ

او فی اللیل وہذا ہو الصواب الذی یقتضیہ الحدیث والمعنی لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اخبر ان الملائکة تکتب من

جاء فی الساعة الاولی وہو کالمہدی بدنة ثم من جاء فی الثانیة ثم الثالثة ثم الرابعة ثم الخامسة وفی روایة النسائی

فاذا خرج الامام طووا الصحف فعلم انہ اذا جاء بعد الزوال فلا فضیلة فلا یصح حمل الرواح علی ما بعد الزوال ولان

ذکر الساعات انما کان للحث علی التبکیر الیہا والترغیب فی فضیلة السبق وتحصیل الصف الاول وانتظارہا والاشتغال

بالتنفل والذکر ولا یحصل ہذا بعد الزوال ولا فضیلة لمن اتی بعد الزوال لان النداء یکون حینئذ ویحرم التخلف

بعد النداء واختلف العلماء ہل تعتبر الساعات من طلوع الفجر ام من طلوع الشمس والاصح عندہم من طلوع الفجر ثم ان

من جاء فی اول ساعة من ہذہ الساعات ومن جاء فی آخرہا مشترکان فی تحصیل اصل البدنة والبقرة والکبش

ولکن بدنة الاول اکمل من بدنة من جاء فی آخر الساعة وبدنة المتوسط متوسطة **قولہ** فکانما قرب بدنة ای تصدق

بہا لان معنی قرب بالتشدید تصدق بما یتقرب بہ الی اللہ تعالی قال تعالی اذ قربا قربانا ای تصدقا بما یتقربا بہ الی اللہ تعالی

وقیل الاہداء بہا الی الکعبة کما فی روایة البخاری ومثل المہجر کمثل الذی یہدی بدنة من الاہداء ورد بان اہداء الدجاجة

والبیضة غیر معہود فالوجہ حمل روایة البخاری علی التصدق ایضا کذا قیل اقول الاوجہ للوجہ لان الکلام وقع علی التشبیہ

یعنی لو کان اہداء الدجاجة والبیضة ثابتا واہدی احد حصل لہ ثواب ذلک فہذا ایضا یعطی لہ بمقدار ثواب ذلک والمقصود

منہ انہ یعطی لہ من حسنات الحرم والغرض الحث لان حسنات الحرم اعظم واجاب القسطلانی انہ من باب المشاکلة ای تسمیة

الشیء باسم قرینہ والمراد بالبدنة وغیرہا عم من الذکر والانثی والتاء للوحدة لا للتانیث **قولہ** کبشا ہو الذکر ووصف

باقرن لانہ اکمل واحسن صورة ولان قرنہ ینتفع بہ وفی روایة النسائی ثم کالمہدی شاة **قولہ** دجاجة بتثلیث الدال

والفتح ہو الفصیح حیوان معروف **قولہ** حضرت الملائکة الخ بفتح الضاد وکسرہا لغتان مشہورتان والفتح افصح واشہر

بہ جاء القرآن قال تعالی واذا حضر القسمة والمراد بہ انہم یطوون الصحف التی کانوا یکتبون فیہا ثواب

الحاضرین صلوة الجمعة فلا یکتب بعد ذلک ثواب مخصوص بحضور الجمعة من ہذہ الانواع

والمراد من الملائکة الذین وظیفتہم کتابة حاضری الجمعة وما یشتمل علیہ من ذکر وغیرہ ہم غیر الحفظة

عارضة الاحوذی

ویکون فتحہا والمعنی واحد فیہ کلام کثیر ویجوز الوضوء من الموطوء معنی مفعول فیکون المراد بہ النجاسة لا الموضع القذر بالتقدیر المتقدم ویجوز الوضوء من الموطأ مفعل ای اوطأ لا قدمہ فقہہ قولہ صلی اللہ علیہ وسلم یطہرہ ما بعدہ قال مالک اراہ فی القشب الیابس معناہ عندہ ان تعلق بہ فی موضع نجس یابس ازالہ موضع آخر کعادة ما یتعلق بالاذیال وقیل ان ذلک فی الرطب لان الذیل للمرأة کالخف للرجل وہکذا اطلق علماؤنا القول من غیر ان یتفطنوا لنکتتہ وہی ان قول النبی صلی اللہ

شرح سراج احمد

وازنوشتن بازمی مانند و فی الباب عن عبداللہ بن عمرو اخرجہ البیہقی وسمرة بن جندب اخرجہ احمد وابوداود والبیہقی والحاکم

قال ابوعیسی حدیث ابی ھریرة حدیث حسن صحیح **باب** ماجاء فی ترک الجمعة من غیر عذر بابیست دربیان انچہ

واردست درحق ترک کردن نماز جمعہ بی عذر شرعی حدثنا علی بن خشرم ثنا عیسی بن یونس عن محمد بن عمرو عن عبیدة

ابن سفین عن ابی الجعد یعنی الضمری وکانت لہ صحبة وبود ابی الجعد راصحبتی یعنی صحابی بود نام او عمرو بود وبعضی دیگر نام

او گفتہ اند واز مرویات او یک حدیث ست کشتہ گشت درروز جمل فیما زعم محمد بن عمرو یعنی او راصحبة است درچیزی کہ گفتہ است

محمد بن عمرو قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من ترک الجمعة ثلث مرات تھاونا بھا ہر کہ ترک کند نماز جمعہ را سہ بار از جہت

سبک پنداشتن او را طبع اللہ علی قلبہ مہر کند حق تعالی بردل وی از قبولیت حق وفی الباب عن ابن عمر اخرجہ احمد ومسلم والنسائی

وابن ماجة بلفظ لینتھین اقوام عن ودعھم الجمعات اولیختمن اللہ علی قلوبھم ثم لیکونن من الغافلین وابن عباس اخرجہ الشافعی

والبیہقی بلفظ من ترک جمعة من غیر ضرورة کتب منافقا فی کتاب لایمحی ولایبدل واخرجہ الشیرازی فی الالقاب عنہ بلفظ من ترک

اربع جمع من غیر عذر فقد نبذ الاسلام وراء ظھرہ وسمرة اخرجہ احمد وابوداود والنسائی وابن ماجة وابن حبان والحاکم بلفظ من

ترک الجمعة من غیر عذر فلیتصدق بدینار فان لم یجد فبنصف دینار ید انکہ درحق تارک جمعہ وعید بسیار وارد ست دراحادیث صحیحہ

چنانکہ بعضی ازانہا ایراد می نماید اخرج احمد ومسلم عن ابن مسعود لقد ھممت ان آمر رجلا یصلی بالناس ثم احرق علی رجال یتخلفون عن الجمعة

بیوتھم اخرج الطبرانی عن اسامة بن زید من ترک ثلث جمعات من غیر عذر کتب من المنافقین اخرج احمد والحاکم عن ابی قتادة

من ترک الجمعة ثلث مرات متوالیات من غیر ضرورة طبع اللہ علی قلبہ واخرجہ احمد والنسائی وابن ماجة والحاکم عن جابر واخرج احمد

والحاکم عن ابی الجعد من ترک ثلث جمع تھاونا طبع اللہ علی قلبہ اخرج الدیلمی عن ابی ھریرة لایزال العبد متھاونا بالجمعة حتی

یغضب اللہ علیہ قال ابوعیسی حدیث ابی الجعد حدیث حسن قال وسالت محمدا عن اسم ابی الجعد الضمری

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی ترک الجمعة من غیر عذر **قولہ** یعنی الضمری بفتح الضاد المعجمة وسکون المیم منسوب الی ضمرة

ابن بکر بن عبد مناف قالہ فی جامع الاصول وکذا فی المغنی وفی التقریب قیل اسمہ ادرع وقیل عمرو وقیل جنادة صحابی

لہ حدیث قیل قتل یوم الجمل قالہ فی الکنی وقال فی الاسماء الادرع ابوالجعد الضمری **قولہ** تھاونا ای اھانة قالہ الطیبی وقال

ابن ملک تساھلا عن التقصیر لاعن عذر ورواہ ابن خزیمة وابن حبان فی صحیحیھما ولفظھما من ترک الجمعة ثلاثا

من غیر عذر فھو منافق وفی بعض الطرق ثلث مرات متوالیات قالہ السیوطی **قولہ** طبع اللہ علی

قلبہ ای ختم علیہ ختما یمنع وصول الخیر الیہ وقال السیوطی المراد بالطبع انہ یصیر قلبہ قلب منافق

قوت المغتذی

عن عبیدة بن سفین بفتح العین وکسر الموحدة عن ابی الجعد ذکر ابن حبان فی الثقات ان اسمہ ادرع وقال ابواحمد

الحاکم فی الکنی وابوعبداللہ بن مندة ان اسمہ عمرو بن بکر وقیل اسمہ جنادة ولم یرو عنہ الاعبیدة

ابن سفین من ترک یوم الجمعة ثلث مرات فی بعض الطرق متوالیات تھاونا طبع اللہ علی قلبہ قال

العراقی المراد بالتھاون الترک من غیر عذر والمراد بالطبع انہ یصیر قلبہ قلب منافق

عارضة الاحوذی

علیہ وسلم یطھرہ مابعدہ جعلہ ثلاث صریحا فرای انہ لاتکون طھارة الا بازالة ولایتصور ذلک الا فی القشب الیابس وجعل غیرہ کنایة والمراد ان الطرق لابد فیھا من الطاھر والقذر فان اصاب طریقا قذرة فسیصیب طاھرة ولابد من ھذا وھذا ھو المراد من غیر شک بدلیل حدیث الاشھلیة ھذہ بھذہ اذا ثبت ھذا فحصرنا فی ذلک مسائل الاولی اذا وطئ بخفیہ علی ارواث الدواب فاختلف فیہ قول مالک فتارة قال یغسل علی اصل النجاسة وتارة قال بذلک

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

قلم یعرف اسمه گفت مصنف و پرسیدم امام بخاری را از نام ابی الجعد ضمری که چه نام داشت پس نشناخت امام بخاری نام او را و قال لا اعرف له عن النبی صلی الله علیه وسلم الا هذا الحدیث و گفت امام بخاری نمی‌شناسم او را روایتی از آنحضرت مگر همین یک حدیث را قال ابو عیسی و لا نعرف هذا الحدیث الا من حدیث محمد بن عمرو و نمی‌شناسم روایت این حدیث را مگر از طریق محمد بن عمرو **باب** ما جاء من کم یوتی الی الجمعة باب است در بیان آنچه آمده است در حق بادیه نشین که از چند مقدار مسافت بیاید در شهر برای گذاردن نماز جمعه حدثنا عبد بن حمید و محمد بن مدّوية بمیم مفتوحه و دال مهمله مشدده محمد بن احمد بن الحسین بن مدویة القرشی ابو عبد الرحمن الترمذی صدوق از حادیه عشره است قالا ثنا الفضل بن دُکین بضم دال مهمله و فتح کاف ثنا اسرائیل عن ثُویر بتصغیر ثور که بمعنی گاو ست ابن ابی فاختة ابو الجهیم ضعیف رمی بالرفض من الرابعة عن رجل من اهل قباء و معلوم نیست که نام وی چه بود عن ابیه و کان من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم قال امرنا النبی صلی الله علیه وسلم ان تشهد الجمعة من قباء امر فرمود ما را آنحضرت اینکه حاضر آئیم ما نماز جمعه را بمدینه از موضع قبا که قریب سه کروه مسافت دارد از شهر مدینه و آن نیز از عوالی مدینه است قال ابو عیسی هذا حدیث لا نعرفه الا من هذا الوجه یعنی این حدیث از طریق دیگر مروی نگشته است و لا یصح عن النبی صلی الله علیه وسلم فی هذا الباب شیء و صحیح نگشته است درین باب چیزی از آنحضرت و قد روی عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال الجمعة علی من آواه اللیل الی اهله اخرجه الترمذی و تحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت که فرمود جمعه فرض ست بر کسی که جای دهد و راجع گرداند او را شب بسوی اهل خانه وی

شرح ابی الطیب

قوله و قال لا اعرف له عن النبی صلی الله علیه وسلم الا هذا الحدیث قال فی قوت المغتذی بل له حدیثان الثانی اخرجه الطبرانی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تشد الرحال الا الی المسجد الحرام و مسجدی هذا و المسجد الاقصی **باب** ما جاء من کم توتی الجمعة ای من کم مسافة توتی الجمعة ای تستحق الجمعة ان یوتی لاجلها **قوله** محمد بن مدّوية هو محمد بن احمد بن الحسین بن مدویة بمیم و تثقیل القرشی صدوق من الحادیة عشرة **قوله** ثویر مصغر بن ابی فاختة بمعجمة مکسورة و مثناة سعید بن علاقة بکسر المهملة الکوفی ابو الجهم ضعیف رمی بالرفض من الرابعة کذا فی التقریب **قوله** علی من اواه اللیل الی اهله اوی بالقصر لازم بمعنی انضم و بالمد متعد بمعنی ضم و قد یعکس و المعنی الجمعة واجبة علی من کان بین مسکنه و بین موضع الصلوة مسافة یمکنه الرجوع الی وطنه قبل اللیل قاله فی المجمع و هو مذهب الامام ابی حنیفة و فی النهایة یقال أویت الی المنزل و أویت غیره و أویته و فی الحدیث من المتعدی و قال ابن الهمام و من کان من توابع المصر فحکمه حکم اهل المصر فی وجوب الجمعة علیه و اختلفوا فیه

قوت المغتذی

و قال لا اعرف له عن النبی صلی الله علیه وسلم الا هذا الحدیث قلت بل له حدیثان احدهما هذا و الثانی اخرجه الطبرانی ثنا محمد بن عبد الله الحضرمی و موسی بن هارون قالا حدثنا سعید بن عمرو الاشعثی حدثنا عبثر بن القسم عن محمد بن عمرو عن عبیدة بن سفیان عن ابی الجعد الضمری قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تشد الرحال الا الی المسجد الحرام و مسجدی هذا و المسجد الاقصی

عارضة الاحوذی

علی حدیث النعل و حملا علی حدیث الذیل ان کان لم یر و حدیث النعل الثانیة اذا وطئ بنعل قال مالک یدلکهما و یصلی فیه لما تقدم من الوجهین و قال ابن حبیب لا یجزیه ذلک لخفة نوعهما و الاول اصح الثالث اذا وطئ نجاسة بخفه دما او عذرة لم یکن بد من الغسل لان ذلک فی الطرق نادر فاذا اکثر صار کروث الدواب الرابعة اذا مشی حافیا فوطئ برجله ما وطئ بنعله فان کان عن شیء لم یجزه الا الغسل و ان کان عن عدم فهو کالخف الخامسة ما یفیض علی خفه و طئ نجاسة و لا ماء معه قال مالک

شرح سراج احمد

یعنی جمعہ واجب ست برکسیکہ باشد میان وطن او و میان جائی کہ گذاردہ میشود جمعہ این قدر مسافت کہ بعد از ادای جمعہ بوطن خود پیش از شب رجوع تواند کرد و می توان باز آمد شب جمعہ در خانہ گردد و این را مسافت عددی میگویند بر خلاف مسافت قصری کہ بوی مسافر میگردد و طیبی گفتہ است کہ باین قائل ست امام ابو حنیفہ و اصحاب وی بشرط آنکہ وطن او داخل دیوان مصری بود کہ گذاردہ میشود دروی جمعہ اگر وطن او را دیوان دیگر بود غیر دیوان این مصر تعب میگردد بروی آمدن بمصر برای نماز جمعہ وهذا حديث اسناده ضعيف و این حدیثی ست کہ اسناد وی ضعیف ست انما یروی من حديث معارك بن عباد معارک بضم میم و عین مہملہ و را و در آخر کاف ابن عباد او ابن عبد اللہ العبدی البصری ضعیف از سابعہ ست عن عبد الله بن سعيد المقبري وضعف يحيى بن سعيد القطان عبد الله بن سعيد المقبري و تضعیف کردہ یحیی عبد اللہ را في الحديث در روایت حدیث واختلف اهل العلم على من تجب عليه الجمعة و اختلاف دارند اہل علم برکسیکہ واجب میشود بروی گذاردن نماز جمعہ فقال بعضهم تجب الجمعة على من آواه الليل الى منزله وقال بعضهم لا تجب الجمعة الا على من سمع النداء و گفتہ اند بعضی علما واجب نمیشود جمعہ مگر برکسیکہ بشنود او اذان را اخرجہ ابو داود عن ابن عمر وهو قول الشافعي واحمد واسحق سمعت احمد بن الحسن يقول گویند شنیدم احمد بن الحسن را کہ میگفت كنا عند احمد بن حنبل بودیم ما نشستہ نزد امام احمد فذكروا على من تجب الجمعة پس ذکر کردند مردم کہ برکدام کس واجب میشود جمعہ فلم يذكر احمد فيه عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم شيئا پس ذکر نکرد احمد ابن حنبل دران از ابی ہریرہ از نبی صلی اللہ علیہ وسلم چیزی را قال احمد بن الحسن فقلت لاحمد بن حنبل فيه عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم گفت احمد بن حسن پس گفتم من برای احمد بن حنبل درین باب ست از ابی ہریرہ از نبی صلی اللہ علیہ وسلم قال احمد بن حنبل عن النبي صلى الله عليه وسلم پس گفت امام احمد آیا از پیغمبر خدا مروی ست قلت نعم احمد بن الحسن گوید گفتم من آری از آنحضرت مروی ست و احمد بن حسن باسناد خود حدیث ذکر کرد و گفت حدثنا الحجاج بن نصير بضم نون فساطيطي القيسي ابو محمد البصري ضعیف از تاسعہ بود در سنہ ثلث عشرہ او اربع عشرہ ومائتين وفات کرد ثنا معارك بن عباد عن عبد الله بن سعيد المقبري عن ابيه سعيد المقبري عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال الجمعة على من آواه الليل الى اهله فغضب على احمد پس در خشم شد امام احمد بر حسن و این مقولہ احمد بن الحسن ست وقال امام احمد استغفر ربك طلب آمرزش جو از خدای تعالی کہ این حدیث نیست دو بار گفت وانما فعل بہ احمد بن حنبل هذا و جز این نیست کہ کرد امام احمد غضب را با احمد بن الحسن لانه لم يعد هذا الحديث شيئا از جہت آنکہ امام احمد شمار نکردہ و اعتماد نداشتہ این حدیث را چیزی وضعفه لحال اسناده و تضعیف کرد امام احمد این حدیث را از جہت حال اسناد وی کہ چہار کس در اسناد وی ضعیف اند و یک ضعیف از ضعیف دیگر روایت نمودہ چنانکہ حجاج بن نصیر از معارک و او از عبد اللہ و او از سعید مقبری بعضی احادیث متعلق این باب می نویسد اخرج ابو داود والحاكم عن طارق بن شهاب الجمعة حق واجب على كل مسلم في جماعة الا اربعة عبد مملوك او امرأة او صبي او مريض اخرج الطبراني في الاوسط عن ابي امامة الجمعة على الخمسين رجلا

شرح ابی الطیب

فعن ابي يوسف ان كان الموضع يسمع فيه النداء من المصر فهو من توابع المصر والا فلا وعنه انها تجب في ثلث فراسخ وقال بعضهم قدر ميل وقيل قدر ميلين وقيل ستة اميال وقيل ان امكنه ان يحضر الجمعة ويبيت باهله من غير تكلف يجب عليه الجمعة والا فلا قال في البدائع وهذا احسن **قوله** فقال استغفر ربك امر من الاستغفار

عارضة الاحوذی

يخلعهما ويتيمم لان النجاسة لا بدل لها والوضوء له بدل التيمم المسئلة قال مالك في سماع اشهب من توضأ ثم مشى على موضع قذر حاف قد وسع الله على هذه الامة وتلا ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به قلنا وهذا يدل على انه مضطر اليه ولو كان لم يمنعه عنه لو يكن بد من غسل رجليه كرجل في بيته اطفال لا يمكنه الاحتراز عن نجاستهم او له طريق لا يمكنه العدول عنه وما اشبهه فافهم وقال ابو بكر ابن اللباد ذلك اذا مشى بعده على الارض طاهرة لقوله في الورع يطهره ما بعده وهذا يدل على انه

الترجمة

شرح سراج احمد

وليس على مادون الخمسين جمعة واخرج الدارقطني والبيهقي عن ام عبدالله الدوسية الجمعة واجبة على كل قرية وان لم يكن
فيها الا اربعة اخرج الديلمي في الفردوس عن انس اذا اذن المؤذن يوم الجمعة حرم العمل اخرج ابو داود عن حفصة على كل محتلم رواح
الجمعة وعلى كل من راح الجمعة الغسل اخرج ابن ابى شيبة عن محمد بن عباد بن جعفر مرسلا عسى احدكم ان يتخذ الصبة من الغنم على رأس
الميلين او الثلاثة فتكون الجمعة فلا يشهدها ثم تكون فلا يشهدها فيطبع الله على قلبه **باب** ماجاء في وقت الجمعة بابست در بيان
انچه آمده است در ذکر وقت گذاردن نماز جمعه حدثنا احمد بن منيع ثنا سريج بن النعمان ثنا فليح بن سليمن عن عثمن بن
عبد الرحمن التيمي عن انس بن ملك ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلي الجمعة حين تميل الشمس بدرستيكه آنحضرت
بود كه ميگذارد نماز جمعه را هنگامی كه زوال ميكرد آفتاب و ميل می نمود بجانب مغرب و ازين حديث برآمد كه وقت جمعه همان وقت ظهرست
و تمسك ائمه ما همين حديث ست حدثنا يحيى بن موسى ثنا ابو داود الطيالسي ثنا فليح بن سليمن عن عثمن بن عبد الرحمن
التيمي عن انس نحوه مانند حديث گذشته كه وقت نماز جمعه پس از زوال آفتابست وفي الباب عن سلمة بن الاكوع اخرجه ابن ابى شيبة
وسلم وجابر والزبير بن العوام قال ابو عيسى حديث انس حديث حسن صحيح وهو الذي اجمع عليه اكثر اهل العلم
ان وقت الجمعة اذا زالت الشمس كوقت الظهر و حديث انس بن مالك حديثيست كه اجماع كرده اند برآن اكثر اهل علم
كه بدرستيكه وقت جمعه داخل شود وقتيكه زوال كند آفتاب چنانكه وقت ظهرست وهو قول الشافعي و احمد و اسحق ورأى بعضهم
ان صلوة الجمعة اذا صليت قبل الزوال انها تجوز ايضا و اعتقاد كرده اند بعضى از اهل علم بدرستيكه نماز جمعه چون گذارده شود
پيش از زوال آفتاب بدرستيكه آن نماز وی نيز روا شود وقال احمد ومن صلاها قبل الزوال فانه لم ير عليه اعادة وگفت
امام احمد وهر كه بگذارد نماز را پيش از زوال آفتاب پس بدرستيكه احمد اعتقاد نمی كند و نمی بيند برين كس اعادهٔ نماز را و در اختلاف
الائمه نوشته است لا يصح الجمعة الا في وقت الظهر عند الثلثة وقال احمد بالجواز قبل الزوال و لو شرع في الوقت ومدها حتى خرج
الوقت اتمها ظهرا عند الشافعي وقال ابو حنيفة تبطل صلاته بخروج الوقت ويبتدئ الظهر وقال مالك
اذا لم يصل الجمعة حتى دخل وقت العصر صلى فيه الجمعة مالم تغب الشمس ان كان لا يفرغ الا بعد
غروبها وهو قول احمد **باب** ماجاء في الخطبة على المنبر بابيست در بيان انچه آمده است در خواندن
خطبه بر منبر حدثنا ابو حفص عمرو بن علي الفلاس ثنا عثمن بن عمر و يحيى بن كثير
اوله فاو كشداد بشير فروش ١٢
ابو غسان العنبري قال ثنا معاذ بن العلاء عن نافع عن ابن عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم

شرح ابي الطيب

باب ماجاء في وقت الجمعة **قوله** حين تميل الشمس اي الى الغروب و تزول عن استوائها يعني كان يصلي
بعد تحقق الزوال وقال القسطلاني التعبير بكان يشعر بمواظبته عليه السلام على صلوة الجمعة بعد الزوال اقول فيه
اختلاف مشهور والذي عليه الجمهور ان وقتها لا يدخل الا بعد الزوال خلافا لاحمد وقال ابن الهمام واخرج مسلم عن سلمة
ابن الاكوع ثنا نجمع مع رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا زالت الشمس الحديث واما ما رواه الدارقطني وغيره من حديث
عبد الله بن سيدان بكسر السين المهملة قال شهدت الجمعة مع ابى بكر الصديق رضي الله عنه فكانت خطبته قبل الزوال
وذكر عن عمر وعثمن نحوه قال فما رأيت احدا عاب ذلك ولا انكره فقد اتفقوا على ضعف سيدان **باب** ماجاء في الخطبة على المنبر

عارضة الاحوذي

لم يفهم معناه وقال الربعي اراد مالك ان الرجل يرتفع بسرعة قبل ان تنحل تلك النجاسة وهذا لا يطابق التعليل الذي اشار اليه مالك رحمه الله من قوله قد وسع الله على هذه الامة وتلا الاية وانما العلة فيه ما ذكرناه من بعض رده و الله اعلم **باب** ماجاء في التيمم عبد الرحمن بن ابزى عن عمار بن ياسر ان النبي صلى الله عليه وسلم امره بالتيمم للوجه و الكفين اسناده من العجب في العلم والغريب في الحديث اتفاق ائمة الصحيح على حديث عمار مع ما فيه من الاضطراب والاختلاف والزيادة والنقصان ونص

الترجمة

[illegible]

شرح سراج احمد

کان یخطب الی جذع گفت عبداللہ بن عمر بود آنحضرت پیش از ساختن منبر کہ خطبہ میخواندند تکیہ کنندہ بسوی ستون مسجد جذع بکسر جیم و سکون ذال معجمہ فلما اتخذ المنبر حن الجذع پس ہر گاہ ساخت آنحضرت منبر را برای خطبہ و بر آن ایستادہ خطبہ خواندند آواز گریہ کرد ستون مسجد بجدا گشتن پشت مبارک از وی حتی اتاہ فالتزمہ فسکن تا آنکہ آمد بطرف آنحضرت فرود آمد از منبر پس بگرفت ستون را در کنار خود پس خاموش گشت آواز ستون وفی الباب عن انس اخرجہ البخاری تعلیقا وجابر اخرجہ ابوداؤد وسہل بن سعد اخرجہ البخاری وابی بن کعب وابن عباس وام سلمۃ قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن غریب صحیح ومعاذ بن العلاء ھو بصری وھو اخو ابی عمرو بن العلاء

باب ما جاء فی الجلوس بین الخطبتین باب است در بیان آنچہ آمدہ است در حق نشستن میان دو خطبہ حدثنا حمید بن مسعدۃ البصری مسعدہ بفتح میم وسکون سین مہملہ وفتح عین مہملہ ثنا خالد بن الحارث ثنا عبید اللہ بن عمر عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یخطب یوم الجمعۃ ثم یجلس بود آنحضرت کہ خطبہ میخواندند در روز جمعہ پس تر می نشستند ثم یقوم فیخطب پستر بر میخاست پس خطبہ میخواندند دیگر خطبہ را قال مثل ما یفعلون الیوم گفت ابن عمر مانند آنچہ میکنند مردم امروز وفی الباب عن ابن عباس وجابر بن عبداللہ اخرجہ البخاری وجابر بن سمرۃ اخرجہ مسلم وابن ابی شیبۃ قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وھو الذی رآہ اھل العلم ان یفصل بین الخطبتین بجلوس واتفقوا علی ان الخطبتین شرط فی انعقاد الجمعۃ فلا یصح الجمعۃ حتی یتقدمھا خطبتان وقال الحسن البصری ھما سنۃ ولابد من الاتیان بما یسمی خطبۃ فی العادۃ مشتملۃ علی خمسۃ ارکان حمد اللہ عزوجل والصلوۃ علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم والوصیۃ بالتقوی وقراءۃ آیۃ والدعاء للمومنین والمومنات ہذا مذہب الشافعی وقال ابو حنیفۃ لو اتی اوسع اجزاہ ولو قال الحمد للہ ونزل کفاہ ذلک ثم لم یحتج الی غیرہ وخالف صاحباہ وقالا لابد من کلام یسمی خطبۃ فی العادۃ باب ما جاء فی قصر الخطبۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در کوتاہ خواندن خطبہ حدثنا قتیبۃ وھناد قالا ثنا ابو الاحوص عن سماک ابن حرب عن جابر بن سمرۃ قال کنت اصلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فکانت صلاتہ قصدا

شرح ابی الطیب

قولہ کان یخطب الی جذع بکسر الجیم وسکون المعجمۃ واحد جذوع النخلۃ قولہ فلما اتخذ المنبر ای لاجل الخطبۃ قولہ حن الجذع ای اشتاق وظہر منہ صوت المشتاق الی شیء واصلہ ترجیع الناقۃ صوتہا اثر ولدہا قال فی المجمع وفی القسطلانی الحنین صوت المتالم المشتاق عند الفراق انتہی وفی البخاری بروایۃ جابر بن عبداللہ الانصاری سمعنا منہ صوت العشار بکسر عین ثم شین معجمۃ جمع عشراء بضم العین وفتح الشین الناقۃ الحامل التی مضت لہا عشرۃ اشہر والتی معہا اولادہا قولہ فالتزمہ فسکن وفی البخاری حتی نزل النبی صلی اللہ علیہ وسلم ای من المنبر فوضع یدہ علیہ فسکن فیحتمل ان یحمل الالتزام علیہ او علی ما یتبادر منہ من المعانقۃ والضم الیہ باب ما جاء فی الجلوس بین الخطبتین قولہ ثم یجلس ای جلسۃ خفیفۃ باب ما جاء فی قصر الخطبۃ قولہ فکانت صلاتہ قصدا ای متوسطۃ بین الافراط والتفریط من التقصیر والتطویل واصل القصد الاستقامۃ فی الطریق قال اللہ تعالی وعلی اللہ قصد السبیل ثم استعیر

قوت المغتذی

قصد ۱۱ع مسئلۃ

عارضۃ الاحوذی

حدیث بن ابزی فی الصحیحین قال عبد الرحمن بن ابزی ان رجلا اتی عمر بن الخطاب فقال انی اجنبت فلم اجد الماء فقال لا تصل فقال عمار اما تذکر یا امیر المومنین اذ انا وانت فی سریۃ فاجنبنا فلم نجد ماء فاما انت فلم تصل واما انا فتمعکت فی التراب وصلیت فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم انما یکفیک ان تضرب بیدیک الارض ثم تنفخ فیہما ثم تمسح بہما وجہک وکفیک فقال عمر اتق اللہ یا عمار قال ان شئت لم احدث بہ فقال عمر نولک ما تولیت انفرد البخاری بقولہ فیہما وقال الوجہ والکفین وقال ابو داؤد الی

شرح سراج احمد

وخطبة قصدا بودم كه نماز ميگذاردم همراه آنحضرت پس بود نماز آنحضرت ميانه وبود خطبهٔ وى ميانه يعنى نه لبى دراز ونه كوتاه واين
منافات ندارد و كوتاهى خطبه را بنسبت نماز وفى الباب عن عمار بن ياسر اخرجه مسلم وابن ابى اوفى قال ابوعيسى حديث
جابر بن سمرة حديث حسن صحيح **باب** ماجاء فى القراءة على المنبر باب است دربيان آنچه آمده است درخواندن قرآن
وسوره را بر منبر درحال خطبه حدثنا قتيبة ثنا سفيان بن عيينة عن عمرو بن دينار عن عطاء عن صفوان بن يعلى بن
امية عن ابيه قال سمعت النبى صلى الله عليه وسلم يقرأ على المنبر گفت يعلى بن اميه شنيدم آنحضرت را كه ميخواند
بر منبر درخطبه اين آيت را ونادوا يامالك وفى الباب عن ابى هريرة وجابر بن سمرة اخرجه مسلم قال ابوعيسى حديث يعلى
ابن امية حديث حسن غريب صحيح وهو حديث ابن عيينة وقد اختار قوم من اهل العلم ان يقرأ الامام فى الخطبة آيا
من القرآن وتحقيق اختيار كرده اند گروهى از اهل علم اينكه بخواند امام آيتها را از قرآن از هر جاكه باشد درخطبه قال الشافعى واذا خطب
الامام فلم يقرأ فى خطبته شيئا من القرآن اعاد الخطبة گفت امام شافعى وچون خطبه خواند امام پس نخواند درخطبه خود چيزى از قرآن
بازاعادهٔ خطبه كند از جهت فوت شدن جزو خطبه **باب** فى استقبال الامام اذا خطب باب است دربيان روكردن امام بسوى
مردم چون خطبه خواند حدثنا عباد بن يعقوب الكوفى نا محمد بن الفضل بن عطية عن منصور عن ابراهيم عن علقمة
عن عبدالله بن مسعود قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا استوى على المنبر استقبلناه بوجوهنا بود آنحضرت

شرح ابى الطيب

للتوسط فى الامور والتباعد عن الافراط **قوله** وخطبته قصدا اى متوسطا وهذا لا يقتضى تساوى الصلوة والخطبة
ليخالف حديث عمار بن ياسر سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ان طول صلوة الرجل وقصر خطبته مئنة من فقهه
اى علامة تحقق فقهه رواه مسلم **باب** ماجاء فى القراءة على المنبر **قوله** ونادوا يامالك قال القرطبى يحتمل ان
يكون اراد الاية وحدها او السورة كلها قاله فى قوت المغتذى ضمير نادوا راجع الى الكفار اى يقول الكفار لمالك خازن
النار يامالك ليقض علينا ربك اى بالموت من قضى عليه اى اماته فوكزه موسى فقضى عليه ويقولون هذا لشدة ما بهم
فيجابون انكم ماكثون فيه القراءة فى الخطبة وهى مشروعة بلا خلاف واختلفوا فى وجوبها فعندنا مستحبة وعند
الشافعى واجبة واقلها آية **قوله** آيا من القرآن بمد الهمزة جمع آية **باب** فى استقبال الامام اذا خطب
قوله استقبلناه بوجوهنا لا بالتحلق حول المنبر لما سبق من المنع عنه يوم الجمعة بل بالتوجه
اليه فى الصفوف ويؤيده ما رواه البخارى عن ابى سعيد الخدرى رضى الله عنه فى خطبة العيد
ولفظه فاول شئ يبدأ به الصلوة ثم ينصرف فيقوم مقابل الناس والناس جلوس على
صفوفهم وحديث ابى سعيد الخدرى ان النبى صلى الله عليه وسلم جلس يوما على المنبر
وجلسنا حوله رواه البخارى يمكن حمله على غير الجمعة والعيد او يجاز عن التوجه
قال القسطلانى جلسنا حوله اى ينظرون اليه وهو عين الاستقبال

قوت المغتذى

يقرأ على المنبر ونادوا يامالك قال القرطبى يحتمل ان يكون اراد الاية وحدها او السورة كلها

عارضة الاحوذى

نصف الذراع و قال والذراع الى نصف الساعد ولم يبلغ المرفقين وقد روى ابوداود ان الغزوة كانت غزوة فقد عائشة عقدها وروى ايضا ان ذلك انما كان اذ عمرو عمار فى الابل غازيين وروى ايضا فمسحنا وجوهنا وايدينا الى المناكب والاباط ففقهه اختصر ابوعيسى فى باب الحيض والتيمم و قصر فيحكم العارضة ما اقتصرنا نحن ايضا ولم يتعرض ابوعيسى الا لمسألة واحدة وهى حد التيمم فى اليدين وعرضت لنا نحن لما شرحنا الحديث مسألة اخرى وهى عدد الضربات فصارت مسألتين الاولى

شرح سراج احمد

چون می نشسته بود بر منبر می آمدیم ما او را برویهای خود پس سنت آن ست که مردم متوجه بجانب امام بنشینند و خطبه را استماع نمایند
و از ینجا لازم می آید که خطبه پشت بقبله میخواند و اگر مقصود بیان این معنی دارند نیز درست ست ولیکن آنچه ذکر کردیم نیز مطلبی صحیح ست
وفي الباب عن ابن عمر اخرجه الطبراني وابن عدي وهو واه كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا دخل المسجد يوم الجمعة سلم على من عند
منبره من الجلوس فاذا صعد توجه الى الناس فسلم عليهم وروى عبد الرزاق عن ابن جريج عن عطاء كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا
صعد المنبر يوم الجمعة استقبل الناس بوجهه وقال السلام عليكم ولابن ابي شيبة عن الشعبي نحوه وحديث منصور لا نعرفه
الا من حديث محمد بن الفضل بن عطية ومحمد بن الفضل بن عطية ضعيف ذاهب الحديث عند اصحابنا گفت
مصنف حدیث منصور که ذکر شده است نمی شناسیم او را مگر از محمد بن فضل و وی ضعیف ست رونده است حدیث وی کنایت
از سوء حفظ وی نزد اصحاب ما والعمل على هذا عند اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم وغيرهم يستحبون
استقبال الامام اذا خطب وهو قول سفيان الثوري والشافعي واحمد واسحق قال ابو عيسى ولا يصح في هذا الباب
عن النبي صلى الله عليه وسلم شئ گفت ترمذی و صحیح نگشته است از آنحضرت در باب استقبال امام بمردم در حالت خطبه چیزی
از حدیث زیرا که نزد مصنف حدیثی درین باب از آنحضرت بصحت نه پیوسته است اگرچه در کتاب دو حدیث را ذکر کرده است یکی
حدیث عبد الله بن مسعود را با لاسناد ذکر کرده و در وی جرح هم کرده است دیگر حدیث عبد الله بن عمر را بطریق تعلیق ذکر کرده و سوا
آن نیز واهی ست و حدیث شعبی و عطا که ایشان باسنادهای خود روایت کرده اند صحیح اند مصنف را از ایشان همین
حدیث نرسیده است ولهذا او گفته است ولا يصح في هذا الباب عن النبي صلى الله عليه وسلم شئ **باب** في الركعتين
اذا جاء الرجل والامام يخطب باب ست دربیان گذاردن دو رکعت تحية المسجد چون بیاید مردی در مسجد در حالیکه امام خطبه
میخواند حدثنا قتيبة ثنا حماد بن زيد عن عمرو بن دينار عن جابر بن عبد الله قال بينا النبي صلى الله عليه وسلم
يخطب يوم الجمعة اذ جاء رجل در اثنای آنکه آنحضرت خطبه میخواند در روز جمعه ناگاه آمد مردی فقال النبي صلى الله
عليه وسلم اصليت پس فرمود آنحضرت آیا گذارده نماز تحية المسجد را قال لا گفت آن مرد نگذارده ام یا رسول الله قال فقم

شرح ابي الطيب

قوله محمد بن الفضل بن عطية بن عمر العبدي مولاهم الكوفي نزيل بخارى كذبوه من الثامنة مات سنة ثمانين
ومائة تقريب **باب** ما جاء في الركعتين اذا جاء الرجل والامام يخطب **قوله** اذ جاء رجل قال السيوطي هو بضم
السين المهملة وفتح اللام وسكون المثناة التحتية والغطفاني بالفتحات قسطلاني سليك فقال له النبي صلى الله عليه وسلم
اصليت قال لا قال قم فاركع وفي رواية لمسلم جاء سليك الغطفاني يوم الجمعة ورسول الله صلى الله عليه وسلم قاعد على المنبر فقعد سليك
قبل ان يصلي فقال له النبي صلى الله عليه وسلم اركعت ركعتين فقال لا فقال قم فاركعهما انتهى وحل هذا الحديث على ان الامر بالصلوة للسليك كان
عند جلوسه صلى الله عليه وسلم ولكن مباشرا في الخطبة فهو لا يدل على استحباب الركعتين حين الخطبة قال المحقق ابن الهمام وفي مالك في الموطأ
قال خروجه يقطع الصلوة وكلامه يقطع الكلام واخرج ابن ابي شيبة في مصنفه عن علي وابن عباس وابن عمر رضي الله عنهم كانوا يكرهون

قوت المغتذي

عن جابر بن عبد الله قال بينا النبي صلى الله عليه وسلم يخطب يوم الجمعة اذ جاء رجل هو سليك الغطفاني

عارضة الاحوذي

في حد التيمم وقد اختلف العلماء فيه وروي عن ابن شهاب انه الى الاباط وروي عن ابن عباس الوجه والكفان وبه قال مالك في الكتاب وقال ابن رافع فرضه الوجه واليدان الى المرفقين وللشافعي مثله قولان ويقول ابن عباس قال الاوزاعي واحمد بن حنبل والطبري الامام وبعد هذا اقوال لا يلتفت اليها الا مقصر في العلم وقد توهم بعض الجهلة على من قال ان فرضه الوجه والكفان بانه حمل ذلك على القطع في الوجه وقال كيف تحمل عبادة على عقوبة فيجهله نظر الظاهر

الترجمة

شرح سراج احمد

فاركع ركعتين فرمود پس برخیز پس بگذار دو رکعت را قال ابو عیسی وهذا حدیث حسن صحیح حدثنا محمد بن ابی عمر ثنا سفین بن عیینة عن محمد بن عجلان عن عیاض بن عبد الله بن ابی سرح بفتح سین مهمله وسکون را و حای مهمله القرشی العامری المکی ثقة از کبار ثالثه بود مات علی راس المائة ان ابا سعید الخدری دخل یوم الجمعة ومروان یخطب بدرستیکه ابو سعید خدری در آمد در مسجد در روز جمعه در حالیکه مروان بن الحکم خطبه میخواند فقام یصلی پس باستاد ابو سعید خدری که دو رکعت میگذارد فجاء الحرس لیجلسوه پس آمدند پاسبانان مروان تا بنشانند او را فابی حتی صلی پس اباآورد ابو سعید تا آنکه نماز بگذارد فلما انصرف اتیناه فقلنا رحمك الله ان كادوا ليقعوا بك پس هرگاه برگشت ابو سعید خدری و فارغ گشت از نماز جمعه و گرد آمدیم ما او را پس گفتیم ما رحم کند ترا حق تعالی تحقیق نزدیک بودند پاسبانان که واقع شوند بتو و گرد تو شده بنشانند ترا و مانع تو گردند از گذاردن دو رکعت تحیة المسجد فقال ما کنت لاترکهما بعد شیء رأیته من رسول الله صلی الله علیه وسلم پس گفت ابو سعید نبودم من که ترک میکردم آن هر دو رکعت را پس از چیزی که دیدم آن نماز را از آنحضرت ثم ذکر پیشتر ذکر کرد ابو سعید حدیث را ان رجلا جاء یوم الجمعة فی هیأته

شرح ابی الطیب

الصلوة والكلام بعد خروج الامام والحاصل ان قول الصحابی حجة فیجب تقلیده عندنا اذا لم ینفه شیء آخر من السنة واخرج السنة عن ابی هريرة رضی الله عنه عنه علیه الصلوة والسلام قال اذا قلت لصاحبك یوم الجمعة انصت والامام یخطب فقد لغوت وهذا یفید بطریق الدلالة منع الصلوة وتحیة المسجد لانه منع من الامر بالمعروف وهو اعلی من السنة وتحیة المسجد فمنعه منهما اولی فان قيل العبارة مقدمة علی الدلالة عند المعارضة وقد ثبت وهو ما روی جاء رجل والنبی صلی الله علیه وسلم یخطب فقال اصلیت یا فلان قال لا قال صل ركعتین وتجوز فیهما فالجواب ان المعارضة غیر لازمة لجواز كونه قطع الخطبة حتی فرغ وهو كذلك رواه الدارقطنی فی سننه من حدیث عبید بن محمد العبدی ثنا معتمر عن ابیه عن قتادة عن انس قال دخل رجل المسجد ورسول الله صلی الله علیه وسلم یخطب فقال له النبی صلی الله علیه وسلم قم فاركع ركعتین وامسك عن الخطبة حتی فرغ من صلاته ثم اخرجه عن احمد بن حنبل ثنا معتمر عن ابیه قال جاء رجل الحدیث وفیه ثم انتظر حتی صلی قال وهذا المرسل هو الصواب ونحن نقول المرسل حجة فیجب اعتقاد مقتضاه علینا ولم یعارضه غیره فان غیره ساكت عن انه امسك عن الخطبة اولا وزیادة الثقة مقبولة وما زاد مسلم فیه من قوله اذا جاء احدكم الجمعة والامام یخطب فلیركع ركعتین ولیتجوز فیهما لا ینفی كون المراد ان یركع مع سكوت الخطیب لما ثبت فی السنة من ذلك وكان قبل تحریم الصلوة فی حال الخطبة انتهی وقال النووی وقال مالك واللیث وابو حنیفة والثوری وجمهور السلف من الصحابة والتابعین لا یصلیهما وهو مروی عن عمر وعثمن وعلی رضی الله عنهم وحجتهم الامر بالانصات **قوله** عیاض بن عبد الله بن ابی سرح فی التقریب عیاض بن عبد الله بن سعد بن ابی سرح بفتح المهملة وسكون الراء بعدها مهملة القرشی العامری المكی ثقة من الثالثة مات علی راس المائة **قوله** فجاء الحرس بفتح الراء ای الحراس اسم جمع كخدم قاله البیضاوی والمراد به خدم السلطان المرتبون لحفظه القاموس الحرسی واحد حرس السلطان وهم الحراس **قوله** لیجلسوه من الاجلاس **قوله** ان كادوا لیقعوا بك كلمة ان مخففة من الثقیلة ای ان الشأن كادوا لیقعوا بك بالضرب كما هو الظاهر او السب

عارضة الاحوذی

الحال وخفی علیه فی ذلك وجه التبحر فی العلوم الذی قال فی ذلك ابن عباس عند الموقف لكل عالم ومتعلم ذكره ابو عیسی فی هذا الباب فقال سئل ابن عباس عن التیمم فقال ان الله قال فی كتابه حین ذكر الوضوء وایدیكم الی المرافق وقال فی التیمم فامسحوا بوجوهكم وایدیكم وقال والسارق والسارقة فاقطعوا ایدیهما فكان السنة فی القطع فی الكفین فانما هو الوجه والكفان فی التیمم فهذا اشارة خبر الایة وترجمان القران وكان كلام المتقدمین من قبل اشارة وبسطه ان الله حد الوضوء الی المرفقین

شرح سراج احمد

بذة بد رستیکہ مردی آمد نام او سلیک بود در ہیأتے بد و نا شایستہ در روز جمعہ والنبی صلی اللہ علیہ وسلم یخطب یوم الجمعة درحالیکہ آنحضرت خطبہ میخواند در روز جمعہ فامرہ فصلی رکعتین پس امر فرمود او را آنحضرت پس بگذارد آن مرد دو رکعت را والنبی صلی اللہ علیہ وسلم یخطب درحالیکہ آنحضرت خطبہ میخواند قال ابن ابی عمر گفت ابن ابی عمر کہ شیخ مصنف ست کان ابن عیینة یصلی رکعتین اذا جاء والامام یخطب بود سفیان بن عیینہ کہ میگذارد دو رکعت تحیۃ المسجد را چون می آمد بمسجد درحالیکہ امام خطبہ میخواند ویامر بہ وامر میکرد مردم را بگذاردن دو رکعت وکان ابو عبد الرحمن المقرئ یراہ و بود عبد الرحمن مقری کہ اعتقاد میکرد گذاردن نماز را قال ابو عیسی وسمعت ابن ابی عمر یقول قال ابن عیینة کان محمد بن عجلان ثقة مامونا فی الحدیث گفت ابن ابی عمر گفت ابن عیینہ بود محمد بن عجلان کہ او استاد ابن عیینہ است ثقہ و مامون بود در روایت حدیث وفی الباب عن جابر اخرجہ مسلم والبخاری واحمد وابوداود والنسائی وابن ماجة وابی هریرة وسهل بن سعد الساعدی قال ابو عیسی حدیث ابی سعید الخدری حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم وبه یقول الشافعی واحمد واسحٰق کہ نزد ایشان نماز گذاردن نزد خطبہ رواست وقال بعضهم اذا دخل والامام یخطب فانه یجلس ولا یصلی وهو قول سفین الثوری واهل الکوفة والقول الاول اصح کہ نماز در حین خطبہ رواست حدثنا قتیبة حدثنا العلاء بن خلد القرشی قال رأیت الحسن البصری دخل المسجد یوم الجمعة والامام یخطب فصلی رکعتین ثم جلس گفت علاء دیدم حسن بصری را کہ در آمد در مسجد در روز جمعہ درحالیکہ امام خطبہ میخواند پس بگذارد حسن دو رکعت را پس بنشست انما فعل الحسن اتباعا للحدیث جز این نیست کہ کرد حسن بصری این را یعنی گذارد نماز را از جہت اتباع برای حدیث وهو روی عن جابر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم هذا الحدیث وحسن روایت کردہ از جابر از آنحضرت این حدیث را بدانکہ شافعیہ این را حمل کردہ اند بر تحیۃ المسجد کہ نزد ایشان واجب است اگرچہ نزد خطبہ باشد و همچنین نزد احمد و استدلال این حدیث میکنند بر تاکد

شرح ابی الطیب

قوله بذة بفتح الباء الموحدة وتشدید الذال المعجمة ای سیئة تدل علی الفقر القاموس بذذت کعلمت بذاذة وبذا ذا وبذاذا وبذوذة ساءت حالك ورثاثة الهیأة وبذ هاء رثتها **قوله** وفی الباب عن جابر لعله اراد حدیثا اخر لجابر غیر الحدیث الذی قدمه وهو ما رواه الطبرانی من طریق الاعمش عن ابی سفین عن جابر قال دخل النعمن بن نوفل ورسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم علی المنبر یخطب یوم الجمعة فقال له النبی صلی اللہ علیه وسلم صل رکعتین تجوز فیهما فاذا جاء احدکم یوم الجمعة والامام یخطب فلیصل رکعتین ولیخففهما فلا یرد ان عادته انه لم یعد صحابیا صدر عنه الحدیث

قوت المغتذی

وفی الباب عن جابر قال العراقی ان قیل قد صدر المصنف بحدیث جابر فما وجه قوله وفی الباب عن جابر بعد ان ذکره اولا وما عادته ان یعید ذکر صحابی فی الحدیث الذی قدمه علی قوله وفی الباب فالجواب لعله اراد حدیثا اخر لجابر غیر الحدیث الذی قدمه وهو ما رواه الطبرانی من طریق الاعمش عن ابی سفین عن جابر قال دخل النعمن بن نوفل ورسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم علی المنبر یخطب یوم الجمعة فقال له النبی صلی اللہ علیه وسلم صل رکعتین تجوز فیهما فاذا اتی احدکم یوم الجمعة والامام یخطب فلیصل رکعتین ولیخففهما

عارضة الاحوذی

فوقفنا عند تحدیده واطلق القول فی الیدین فحملت علی ظاهر مطلق اسم الید وهو الکفان کما فعلنا فی السرقة فهذا اخذ بالظاهر لا قیاس للعبادة علی العقوبة وهذه هی العمدة واما مذهب ابن شهاب فساقط لان الصحابة کذلک فعلوا حتی تبین لهم حده فسقط غیره واما من قال الی المرفقین فحملا علی الوضوء وانه مطلق علی مقید من جنسه بدل موجب فعله فی محل منزله و احادیث عمار الصحاح قالو فیه الی الوجه والکفین تتمیم قال الاوزاعی واسحٰق واحمد و

اسماء الرجال: حافظ در تقریب میگوید صدوق الا انه اختلطت علیه احادیث ابی هریرة من الخامسة مات سنة ثمان واربعین ۱۲

شرح سراج احمد

وجوب آن که در وقت خطبه نیز بآن امر نبود و نزد حنفیه هرگاه که تحیة المسجد در غیر وقت خطبه واجب نیست در وقت خطبه بطریق اولی نخواهد بود و همین ست مذهب امام مالک و سفیان ثوری و برین اند جمهور صحابه و تابعین کذا قال النووی و تاویل این حدیث نزد ایشان آنست که مراد بخطبه اراده خطبه است یعنی میخواهد امام که خطبه خواند نه آنکه بالفعل میخواند بقرینه احادیث صحیحه که دال اند بر حرمت نماز در وقت خطبه و در صحیحین از حدیث جابر بطرق متعدده آمده و تاویل کرده اند این را که ورود این واقعه پیش از منع از نماز در وقت خطبه بود یا این مخصوص بآن مرد داخل بود و بعضی گویند که این قضیه پیش ازان بود که آنحضرت شروع در خطبه کنند و گفته اند که این نه در خطبه جمعه بود و شیخ ابن الهمام گفته معارضه این حدیث احادیث دیگر را لازم نمی آید شاید که آنحضرت قطع کرده باشد خطبه را تا آنکه فارغ شده آن مرد از نماز و واقع همچنین ست چنانچه دار قطنی در سنن خود روایت کرده که گفت مرا و را پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم بگذار دو رکعت پس آنحضرت امساک کرد از خطبه تا فارغ گشت آن مرد از نماز

باب ما جاء فی کراهة الکلام والامام یخطب

باب ست در بیان آنچه آمده است در بیان کراهت سخن کردن در حالیکه امام خطبه خواند

حدثنا قتیبة ثنا اللیث بن سعد عن عقیل عن الزهری عن سعید بن المسیب عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من قال یوم الجمعة والامام یخطب انصت فقد لغا کسیکه بگوید در روز جمعه دیگر کس را در حالیکه خطبه میخواند امام که خاموش شو پس تحقیق لغو کرد گوینده نیز زیرا که سخن کرد نزد خطبه درین شناعت ست که داخل ست در قول حق تعالی که لم تقولون ما لا تفعلون ازینجا معلوم میشود که تکلم ممنوع ست اگرچه بطریق امر معروف و نهی منکر باشد زیرا که اشارت در مقصود کافی ست و تکلم عبث ست وفی الباب عن ابن ابی اوفی وجابر بن عبد الله اخرجه الشیخان و ابو داود والنسائی و ابن ماجه و احمد و همچنین از ابن عباس نیز مروی گشته است چنانکه اخراج آن کرده احمد مثل الذی یتکلم یوم الجمعة والامام یخطب مثل الحمار یحمل اسفارا والذی یقول له انصت لا جمعة له و طبرانی از ابن عمر اخراج کرده اذا دخل احدکم المسجد والامام علی المنبر فلا صلوة ولا کلام حتی یفرغ الامام واخرج ابن ابی شیبة من طریق علی وابن عباس وابن عمر رضی الله عنهم انهم کانوا یکرهون الکلام بعد خروج الامام و من طریق عروة قال اذا قعد الامام علی المنبر فلا صلوة

قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اهل العلم کرهوا للرجل ان یتکلم والامام یخطب فقالوا ان تکلم غیره فلا ینکر علیه الا بالاشارة پس گفته اند علما اگر سخن کند کسی نزد وی غیر وی پس انکار نکند بروی مگر باشارت و نگوید او را که خاموش شو واختلفوا فی رد السلام وتشمیت العاطس و اختلاف دارند علما در رد کردن جواب سلام و جواب عاطس ورخص بعض اهل العلم فی رد السلام وتشمیت العاطس و رخصت داده اند بعضی اهل علم در رد سلام و جواب عاطس والامام یخطب و حالیکه امام خطبه خواند وهو قول احمد واسحق وکره بعض اهل العلم من التابعین وغیرهم ذلک وهو قول الشافعی وکره

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراهیة الکلام والامام یخطب **قوله** والامام یخطب جملة حالیة وهی تدل بالمفهوم عند القائل به علی ان وجوب الانصات من وقت الشروع فی الخطبة لا من وقت خروج الامام وقوله انصت مقول القول وهو امر من الانصات ومعناه السکوت للاستماع ای اسکت لتستمع الخطبة **قوله** فقد لغا ای اتی بالکلام الساقط المردود الباطل وقیل معناه مال عن الصواب وقیل من لغا حرم فضیلة الجمعة وان اجزأت صلاته کما جاء فی بعض الروایات مصرحا

عارضة الاحوذی

الطبری ضربة واحدة فی التیمم للوجه والکفین وقال الشافعی ضربة للوجه واخری للیدین الی المرفقین وفی کتاب ابن المواز لو تیمم بضربة واحدة اجزأه وقال ابن نافع یعید ابدا وقال ابن حبیب یعید فی الوقت واختلفت الروایات فی حدیث عمار هل کانت الضربة واحدة للوجه والکفین او ضربتان وهل مسح یدیه قبل وجهه او وجهه قبل یدیه ذکر ذلک فی الصحیح ابو داود وجماعة والصحیح فی حدیث عمار ضربة واحدة و الاکثر الابتداء بالوجه

باب فی البول یصیب الارض سعید ابن المسیب

عارضة الاحوذی

عن ابی هريرة قال دخل اعرابی المسجد والنبی صلی الله عليه وسلم جالس يصلی فلما فرغ قال اللهم ارحمنی ومحمدا ولا ترحم معنا احدا فالتفت اليه النبی صلی الله عليه وسلم وقال لقد تحجرت واسعا فلم يلبث ان بال فی المسجد فاسرع اليه الناس فقال النبی صلی الله عليه وسلم اهريقوا عليه سجلا من ماء او ذنوبا من ماء ثم قال انما بعثتم ميسرين ولم تبعثوا معسرين اسناده رواه ابو عبيد فقال ما فيه ان النبی صلی الله عليه وسلم قال لا تزرموه وفی رواية ابی داود مرسلا والدارقطنی ومحمد ابن اسحق يروونه

شرح سراج احمد

گفته اند بعضی اہل علم آن را از تابعين وغير ايشان وآن قول امام شافعی ست و در شرح منيه علامہ حلبی نوشتہ است انہ روی عن ابی حنيفة اذا عطس يحمد الله فی نفسه ولا يجهر وهو الصحيح وكذا الوشمت او رد السلام فی نفسه جاز وقال ابن الهمام يحرم فی الخطبة الكلام ولو امرا بمعروف او تسبيحا او غيره والاكل والشرب والكتابة ويكره تشميت العاطس ورد السلام وعن ابی يوسف لايكره الرد لانه فرض قلنا ذلك اذا كان السلام ماذونا شرعا وليس كذلك فی حال الخطبة ولان الرد يمكن تحصيله فی كل وقت بخلاف الاستماع انتهى وكذا اختلفوا فی الصلوة علی النبی صلی الله عليه وسلم عند سماع اسمه والصواب انه يصلی فی نفسه كما هو المروی عن ابی يوسف

باب ما جاء فی كراهة التخطی يوم الجمعة بابست در بيان آنچه آمده است در کراهت پایمال کردن گردنهای مردم در روز جمعه حدثنا ابو كريب نا رشدين بن سعد بکسر را و سکون معجمه بن سعد بن مفلح المهری ابو الحجاج المصری ضعیف بود ترجیح داده بروی ابو حاتم ابن لهيعة را وگفت ابن یونس صالح بود در دین خود غلبه کرد بروی غفلت صالحین پس خلط شد بروی حدیث از سابعه بود در سنه ثمان وثمانين ومائة وفات کرد از عمر هفتاد وهشت عن زبان بن فائد بفتح زای وتشدید موحده فائد بفاء المقری ابو جوين بجیم مصغر الحمراوی ضعیف الحدیث بود با وجود صلاح وعبادت او از سادسه بود در سنه خمس وخمسين ومائة وفات کرد عن سهل ابن معاذ بن انس الجهنی نزیل مصر لاباس به بود مگر در روایات زبان که از وی روایت کرده از رابعه بود عن ابيه معاذ بن انس الجهنی الانصاری صحابی ست نازل بصره شد و باقی بود تا خلافت عبد الملک بن مروان قال قال رسول الله صلی الله عليه وسلم من تخطی رقاب الناس يوم الجمعة هر که بگذرد و پایمال کند گردنهای مردم را در روز جمعه اتخذ جسرا الی جهنم گرفته شود آنکس در روز قیامت پل کرده شود برای رفتن مردم بروی بسوی دوزخ وفی الباب عن جابر اخرجه ابن ماجه اخرج احمد والطبرانی والحاكم عن الارقم بلفظ ان الذی يتخطی رقاب الناس يوم الجمعة ويفرق بين اثنين بعد خروج الامام كالجار قصبه فی النار واخرج احمد وابو داود والنسائی وابن حبان والحاكم والبيهقی عن عبد الله بن بسرة قال ابو عيسى حديث سهل بن معاذ بن انس الجهنی

شرح ابی الطيب

باب ما جاء فی كراهة التخطی يوم الجمعة **قوله** من تخطی رقاب الناس يوم الجمعة اتخذ جسرا الی جهنم قال العراقی المشهور فی رواية هذا الحديث اتخذ علی بنائه للمفعول بضم التاء المشددة وكسر الخاء المعجمة بمعنی انه يجعل جسرا علی طريق جهنم ليوطئ ويتخطی كما يتخطی رقاب الناس فان الجزاء من جنس العمل ويجوز ان يكون مبنيا للفاعل ای انه اتخذ لنفسه جسرا يمشی عليه الی جهنم والاول اظهر واوفق للرواية فانه فی مسند الفردوس بلفظ من تخطی رقبة اخيه المسلم جعله الله يوم القيمة جسرا علی باب جهنم للناس كذا قاله السيوطی لكن قال الطيبی والتوربشتی ضعف المبنی للمفعول رواية ودراية اقول والظاهر ما قاله السيوطی

قوت المغتذی

من تخطی رقاب الناس يوم الجمعة اتخذ جسرا الی جهنم قال العراقی المشهور فی رواية هذا الحديث اتخذ علی بنائه للمفعول بضم التاء المشددة وكسر الخاء المعجمة بمعنی انه يجعل جسرا علی طريق جهنم ليوطئ ويتخطی كما تخطی رقاب الناس فان الجزاء من جنس العمل ويجوز ان يكون علی البناء للفاعل ای انه اتخذ لنفسه جسرا يمشی عليه الی جهنم بسبب ذلك كقوله عليه السلام من كذب علی متعمدا فليتبوأ مقعده من النار وفيه بعد والاول اظهر واوفق للرواية وقد ذكره صاحب مسند الفردوس بلفظ من يتخطی رقبة اخيه المسلم جعله الله يوم القيمة جسرا علی باب جهنم للناس

شرح سراج احمد

حدیث غریب لا نعرفه الا من حدیث رشدین بن سعد والعمل علیه عند اهل العلم کرهوا ان یتخطی الرجل یوم الجمعة
رقاب الناس و شددوا فی ذلك مکروہ دارند علما اینکه بگذرد آدمی در روز جمعه بر گردنهای مردم و تشدید کردہ اند علما در وی و قد تکلم
بعض اهل العلم فی رشدین بن سعد و ضعفه من قبل حفظه و تضعیف وی کردہ اند از جہت حفظ وی **باب** ما جاء
فی کراهة الاحتباء والامام یخطب باب ست در بیان انچہ آمدہ است در کراہت احتبا در حالیکہ امام خطبہ خواند و صورت احتباء
این ست کہ بنشیند آدمی بر سُرین ہای خود و بردارد ہر دو زانو را و گرد آورد دو دست خود را یا جامہ را گرد آرد حدثنا محمد بن حمید
الرازی و العباس بن محمد الدوری بضم دال مہملہ و سکون واو قالا نا ابو عبد الرحمن المقرئ عن سعید بن ابی ایوب
قال ثنی ابو مرحوم عن سهل بن معاذ عن ابیه ان النبی صلی الله علیه و سلم نهی عن الحبوة یوم الجمعة والامام یخطب نہی
کرد آنحضرت از احتباء در روز جمعہ و حال آنکہ امام خطبہ میخواند در ترجمہ مشکوٰۃ نوشتہ است احتباء نوعی از جلوس ست و آن
جمع کردن پشت و ساقہاست بسوی شکم بدو دست یا جامہ یعنی تکا زدہ نشستن چنانکہ عادت عرب ست و الآن در اہل
حرمین متعارف ست و حبوہ بفتح حاء و ضمہ و کسر نیز آمدہ اسم ست از ان و آنحضرت نیز باین جلسہ در مردم پیش کعبہ نشستہ است
ولیکن در وقت خطبہ ازان نہی فرمودہ زیرا کہ خواب می آرد و از استماع خطبہ باز میدارد و یا نقض وضو میکند ابو داود نیز از وے
اخراج کردہ است قال ابو عیسی و هذا حدیث حسن و ابو مرحوم اسمه عبد الرحیم بن میمون و قد کره قوم من اهل العلم
الحبوة یوم الجمعة والامام یخطب و رخص فی ذلك بعضهم منهم عبد الله بن عمر و غیره و به یقول احمد و اسحق
لا یریان بالحبوة والامام یخطب باسا اعتقاد نمیکنند ہر دو باحتباء باکی را **باب** ما جاء فی کراهة رفع الایدی علی
المنبر باب ست در بیان انچہ آمدہ است در کراہت برداشتن دو دست بر منبر حدثنا احمد بن منیع نا هشیم نا حصین
قال سمعت عمارة بن رویبة بضم را و فتح واو و سکون مثناۃ تحتیہ و باء موحدہ و بشر بن مروان یخطب فرفع یدیه فی
الدعاء گفت حصین شنیدم عمارہ را در حالیکہ بشر خطبہ میخواند پس برداشت بشر ہر دو دست خود را در دعا فقال عمارة قبح الله

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراهیة الاحتباء والامام یخطب **قوله** نهی عن الحبوة بضم الحاء و کسرها اسم من الاحتباء
و هو ضم الساقین الی البطن بثوب او بالیدین و انما نهی عنه لانه یجلب النوم فلا یسمع الخطبة و یعرض طهارته
للانتقاض قاله فی النهایة و قیل انها جلسة المتکبرین **قوله** عبد الرحیم بن میمون المدنی ابو مرحوم نزیل
مصر صدوق زاهد من السادسة تقریب **باب** ما جاء فی کراهیة رفع الیدین علی المنبر من
نبر الشیء رفعه و منه المنبر بکسر المیم **قوله** فقال عمارة بالضم و
التخفیف و بزیادة هاء فی اخره بن رویبة براء و موحدة مصغر الثقفی
ابو زهیر صحابی نزیل الکوفة و تاخر الی بعد السبعین و لیس له عند
المصنف الا هذا الحدیث و قوله بشر بن مروان یخطب جملة حالیة **قوله** قبح الله

قوت المغتذی

نهی عن الحبوة بضم الحاء و کسرها عمارة بن رویبة بضم الراء و فتح الهمزة تصغیر رؤیة و لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث

عارضة الاحوذی

مسند ان النبی
صلی الله علیه و سلم
قال خذوا ما بال
علیه من التراب
فالقوه و اهریقوا
علی مکانه ماء و لا
یصح غریبه الروایة
فیما رواه الدارقطنی
فقال جاء اعرابی
الی النبی صلی الله
علیه و سلم شیخ کبیر
فقال یا محمد متی
الساعة فقال له
ما اعددت لها
فقال لا والذی
بعثك بالحق ما
اعددت لها من
کثیر صلوة و لا صیام
الا انی احب الله
و رسوله فقال
فانت مع من
احببت قال فذهب
الشیخ فاخذه بول
فی المسجد فمر علیه
الناس فاقاموه
فقال رسول الله
صلی الله علیه و سلم
دعوه عسی ان یکون

عارضة الاحوذی

من اهل الجنة فصبوا على بوله الماء فبين ان البائل في المسجد هو السائل عن الساعة المشهود له بالجنة غريبة فيه خمسة الفاظ الاول قوله لقد تحجرت واسعا من الحجر وهو المنع معناه لقد اعتقدت المنع فيما لا منع فيه من رحمة الله وانما قلنا اعتقدت لان تفعل لا يتعدى الفاعل فلا ينبغي ان يفسر بقولهم منعت لانه متعدي وحق المتعدي ان يفسر بالمتعدي واللازم باللازم الثاني والثالث والرابع سجل ذنوب دلو فاما السجل في اللغة فهو الصب يقال سجلت السحاب

شرح سراج احمد

هاتين اليديتين القصيرتين پس گفت عمارہ زشت گرداند خدای تعالی این دو دست ترا واین ہر دو لفظ تصغیر اند لقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم وما يزيد على ان يقول هكذا ہر آئینہ دیدم پیغمبر خدارا درحالیکہ زیادہ نمیکرد آنحضرت برین کہ اشارت میکرد بدست خود ہمچنین واشار هشيم بالسبابة واشارہ کرد ہشیم بانگشت سبابہ کہ مسبحہ است برای نمودن صورت اشارہ کردن آنحضرت قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح باب ما جاء في اذان الجمعة باب است دربیان آنچہ آمدہ است درگفتن اذان جمعہ حدثنا احمد بن منيع ثنا حماد بن خالد الخياط عن ابن ابي ذئب عن الزهري عن السائب ابن يزيد صحابی صغیرست حلیف بنی امیہ حاضر شد حجة الوداع را در حجة الوداع ہمراہ آنحضرت پدرش و وی ہفت سالہ بود وگردانید اورا عمر بن الخطاب عامل بر سوق مدینہ وآخرین صحابہ است از روی موت در مدینہ در سنہ ثمانین ہو گویند ست وتسعين قال كان الاذان على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وابي بكر وعمر اذا خرج الامام اقيمت الصلوة گفت سائب بود اذان بر زمان آنحضرت وشیخین وقت بیرون شدن امام بر منبر برای خواندن خطبہ دیگر اذان وقت اقامت صلوة فلما كان عثمن زاد النداء الثالث على الزوراء پس ہرگاہ کہ شد زمانہ عثمان وخلافت او شد ومردم بسیار گشتند زیادہ کرد اذان سوم را بر زوراء کہ نام جای بلند ست در بازار مدینہ نزدیک مسجد شریف قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح با آنکہ در زمان شریف نبوت سنت آن بود کہ وقتیکہ

شرح ابی الطیب

هاتين اليديتين دعاء عليه واخبار عن قبح صنعه نحو قوله تعالى تبت يدا ابي لهب في اليديتين تثنية تصغير اليد وهو اليدية باظهار التاء والقصيرتين بتشديد الياء تصغير القصيرة كذا قاله بعض الفضلاء ههنا لكن رواية مسلم بتكبير اليدين والقصيرتين واشارته صلى الله عليه وسلم بالمسبحة لعلها كانت وقت التنبيه الى التوجه والله تعالى اعلم وقال النووي فيه ان السنة ان لا ترفع اليد في الخطبة وهو قول مالك واصحابنا وغيرهم وحكى القاضي عن بعض السلف وبعض المالكية اباحته لان النبي صلى الله عليه وسلم رفع يديه في خطبة الجمعة حين استسقى واجاب الاولون بان هذا الرفع كان لعارض باب ما جاء في اذان الجمعة قوله زاد النداء الثالث اول الوقت عند الزوال فهو ثالث بالنسبة الى حداثته والا فهو الاول وجودا قاله القسطلاني وفي البخاري عن السائب بن يزيد ان الاذان يوم الجمعة كان اوله حين يجلس الامام يوم الجمعة على المنبر فلما كان في خلافة عثمن رضي الله عنه امر بالاذان الثالث قال الطيبي المراد بالنداء الثالث هو النداء قبل خروج الامام ليحضر القوم ويسعوا الى ذكر الله وسمي ثالثا وان كان باعتبار الوقوع اولا لانه ثلث النداءين اللذين كانا على عهد النبي صلى الله عليه وسلم وزمان الشيخين وهما الاذان بعد صعود الخطيب وقبل قراءة الخطبة وهو المراد بالنداء الاول والاقامة بعد فراغه من الخطبة وهو المراد بالنداء الثاني انتهى قوله على الزوراء بفتح الزاي وسكون الواو وراء وممد دار بالسوق قاله السيوطي وقال غيره دار في سوق المدينة يقف المؤذنون على سطحها وقيل حجارة وقيل حجر كبير وجزم ابن بطال بالاخير فقال الزوراء حجر كبير عند باب المسجد لكن عند ابن ماجة بلفظ زاد النداء الثالث على دار في السوق يقال لها الزوراء فاذا خرج اذن واذا نزل اقام

قوت المغتذی

على الزوراء بفتح الزاي وسكون الواو وراء ومد وهي دار بالسوق

حل اللغة: قوله الزوراء بفتح زاء وسکون واو وفتح راء بعدہا ہمزہ موضع بسوق المدینۃ وقیل انہ مکان مرتفع کالمنارۃ وقیل ہی حجرۃ کبیرۃ عند باب المسجد والنداء الثالث ثالث باعتبار الشرعیۃ کونہ مزیدا على الاذان بین یدی الامام وعلى الاقامۃ للصلوۃ ۱۲

شرح سراج احمد

آنحضرت می آمد و بر سر منبر می نشست اذان میگفتند و پیش از وی در اوائل در آمدن وقت اذان نبود و همچنین بود در زمان شیخین ابی بکر و عمر و چون امیر المؤمنین عثمان کثرت مردم را مشاہدہ کرد و تباعد و تفرق و اشتغال ایشان بکارہا ملاحظہ نمود و در زمان آنحضرت ہمہ در مسجد در ملازمت شریف حاضر می بودند استحسانی نمود کہ پیش از وقت خطبہ نیز اذانی گفتہ شود تا مردم از دور بشتابند و در وقت خطبہ حاضر آیند و اختلاف است فقہا را کہ معتبر در وجوب سعی و حرمت بیع اذان وقت خطبہ است زیرا کہ اوست اصل در شرع یا این اذان در اول مستحدث اگر در وقتش گفتہ باشند اصح آنست کہ ہمین معتبر ست زیرا کہ مقصود اعلام ست کہ بوی حاصل شدہ کذا فی الہدایۃ بدانکہ ندای اول عثمان را بعضی احادیث ثانی گفتہ اند باعتبار حدوث اگرچہ اول ست باعتبار فعل بعضی از فقہا استغراب در عبارت نمودہ گفتہ اند کہ اول ثانی ست و ثانی اول و در بعضی احادیث ثالث نیز گفتہ اند چنانکہ درین حدیث کتاب و آن باعتبار تسمیہ اقامت ست یا اذان باعتبار اعلام کہ معنی لغوی اذان ست و باین اعتبار واقع شدہ است کہ در زمان آنحضرت دو اذان بود و در بعضی روایات آمدہ است کہ اذان اول در زمان امیر المؤمنین عمر حادث شدہ و تا زمان امیر المؤمنین عثمان استمرار یافتہ ولیکن در زمان عمر مجرد اعلام بود و عثمان امر کرد کہ بلفظ اذان گویند و بہر تقدیر انچہ خلفای راشدین کردہ باشند آن را بدعت نباید گفت و اطلاق سنت بران آمدہ است چنانکہ سنت ابی بکر و عمر و سنۃ الشیخین واقع شدہ است و در کلام بعضی اطلاق بدعت واقع شدہ باعتبار آنکہ امری مستحدث ست کہ در زمان آنحضرت نبود و مقصود تقبیح و تذمیم آن فعل نیست و اگر بدعت گویند بدعت حسنہ خواہد بود کذا قالوا بعد ازان بدانکہ حادث در زمان عثمان ہمان اذانی ست کہ ذکر کردہ شد اما اذان دیگر بعد از وی کہ در وقت سنت میگویند در زمان نبوت نبود و نہ در زمان صحابہ و نہ بعد از ایشان و عمل بران نیست در اکثر دیار اسلام و معلوم نیست کہ از کجا باز حادث شدہ کہ کردہ پس بہتر آنست کہ سنت ہم باذان اول ادا کنند و اگر بقصد اعلام الصلوٰۃ سنۃ رسول اللہ گویند کافی ست چنانکہ در ترجمہ مشکوۃ است **باب ما جاء فی الکلام بعد نزول الامام من المنبر** باب ست در بیان انچہ آمدہ است در کلام کردن پس از فرو آمدن امام از منبر حدثنا محمد بن بشار ثنا ابوداود الطیالسی ثنا جریر بن حازم عن ثابت عن انس بن مالک قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یکلم بالحاجۃ اذا نزل عن المنبر بود آنحضرت کہ سخن میکرد بکاری ضروری از امر دین و یا از امر دنیا چون فرو می آمد از منبر پس از فراغ خطبہ قال ابو عیسی ھذا حدیث لا نعرفہ الا من حدیث جریر بن حازم گفت مصنف این حدیثی ست کہ نمی شناسم روایت آنرا مگر از حدیث جریر بن حازم سمعت محمدا یقول وھم جریر بن حازم فی ھذا الحدیث شنیدم امام بخاری را کہ میگفت وہم کردہ است جریر در روایت این حدیث والصحیح ما روی عن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الکلام بعد نزول الامام قولہ ابوداود الطیالسی اسمہ سلیمن بن داود ثقۃ حافظ غلط فی احادیث وھو غیر ابی داود صاحب السنن لانہ سلیمن بن اشعث **قولہ** یکلم بالحاجۃ بناء المفعول لیکون موافقا لما سیاتی فما زال یکلم فما زال یکلم **قولہ** وھم جریر بن حازم فی ھذا الحدیث والصحیح الخ یعنی وہم جریر فی قولہ یکلم بالحاجۃ اذا نزل عن المنبر وانما ثابت عن انس اقیمت الصلوٰۃ فاخذ رجل الحدیث ولیس فیہ اذا نزل عن المنبر بل ظاہر الحدیث انہ فی صلوٰۃ العشاء لقولہ

عارضۃ الاحوذی

اذا صببت الماء و سجلت علی فلان ماء صببتہ واصلہ من السجل وھو الدلو مؤنثۃ فاذا مذکر فان لم یکن فیہا ماء فلیست بسجل کما ان القدح لا یقال لہ کاس الا اذا کان فیہ ماء یقال لہ دلو سجیلۃ او ضخمۃ وکذلک الذنوب الدلو ملأی ماء مثلہ ولکنہا مؤنثۃ والغرب الدلو العظیمۃ باسکان الراء فان فتحتہا فہو الماء السائل من البیر والحوض وغیر ذلک ایضا الخامس لا تزرموہ فی الحدیث ان الحسن بال علیہ فاخذ من حجرہ فقال لا تزرموا ابنی یقول لا تقطعوا علیہ بولہ والازرام القطع وزرم البول

شرح سراج احمد

ثابت عن انس وصحیح چیزی ست کہ روایت کردہ شدہ است از ثابت از انس قال اقیمت الصلوٰة گفت انس بن مالک قامت نماز
کردہ شدہ فاخذ رجل بید النبی صلی اللہ علیہ وسلم پس بگرفت مردی دست آنحضرت را فما زال یکلمہ حتی نعس بعض القوم
پس ہمیشہ بود آن مرد با آنحضرت کہ سخن میکرد بآن مرد تا آنکہ غنودند بعضی مردم از قوم قال محمد والحدیث ہو ہذا گفت امام بخاری
وآن حدیث کلام کردن آنحضرت ہمین ست وجریر بن حازم ربما یہم فی الشیء وہو صدوق وجریر گاہ وہم نیز میکرد در
چیزی وحال آنکہ او صدوق بود قال محمد وہم جریر بن حازم فی حدیث ثابت عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت
امام بخاری وہم کردہ است جریر در حدیث ثابت از انس از آنحضرت کہ این ست قال اذا اقیمت الصلوٰة فلا تقوموا حتی ترونی
فرمود آنحضرت برنخیزید شما برای گذاردن نماز و استادہ نباشید تا آنکہ ببینید شما مرا کہ برآیم از حجرہ قال محمد ویروی عن حماد بن
زید قال کنا عند ثابت البنانی فحدث حجاج الصواف گفت امام بخاری و روایت کردہ شدہ است از حماد کہ گفت بودیم ما
نزد ثابت پس حدیث کرد حجاج صواف عن یحیی بن ابی کثیر عن عبد اللہ بن ابی قتادة عن ابیہ عن النبی صلی اللہ علیہ
وسلم قال اذا اقیمت الصلوٰة فلا تقوموا حتی ترونی فوہم جریر فظن ان ثابتا حدثہم عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ
وسلم پس وہم کرد جریر پس گفت کہ بدرستیکہ ثابت حدیث کرد مردم را از انس از آنحضرت وحال آنکہ این حدیث کنندہ بمردم حجاج
بود حدثنا الحسن بن علی الخلال ثنا عبد الرزاق انا معمر عن ثابت عن انس قال لقد رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم بعد ما تقام الصلوٰة یکلمہ الرجل یقوم بینہ وبین القبلة فما زال یکلمہ گفت انس بن مالک ہر آئینہ بتحقیق دیدم آنحضرت را
پس از آنکہ اقامت نماز کردہ شد سخن میکرد با آنحضرت مردی کہ استادہ میشد میان آنحضرت ومیان قبلہ یعنی حائل میشد میان وی
ومیان قبلہ پس ہمیشہ می بود آن مرد کہ سخن باوی کردی ولقد رأیت بعضہم ینعس من طول قیام النبی صلی اللہ علیہ
وسلم وہر آئینہ بتحقیق دیدم بعضی صحابہ را کہ می غنود از جہت درازی قیام آنحضرت برای سخن کردن آن مرد پس معلوم گشت
ازین حدیث کہ اقتران میان اقامت وتحریمہ ضروری نیست واز جہت طول قیام اعادۂ تکبیر لازم نیست ودیگران برآنند کہ سخن کردن
میان سنت وفرض مضایقہ ندارد واعادۂ سنت لازم نمیشود قال ابو عیسی وہذا حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی
القراءة فی صلوٰة الجمعة باب ست در بیان آنچہ آمدہ است درحق قراءت در نماز جمعہ حدثنا قتیبة نا حاتم بن
اسمعیل عن جعفر بن محمد عن ابیہ عن عبید اللہ بن ابی رافع مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال استخلف
مروان ابا ہریرة علی المدینة وخرج الی مکة گفت عبید اللہ خلیفہ ساخت مروان بن الحکم ابا ہریرہ را بر مدینہ و
خود رفت بسوی مکہ فصلی بنا ابو ہریرة الجمعة پس امامت ما کرد ابو ہریرہ در نماز جمعہ

شرح ابی الطیب

حتی نعس بعض القوم کان جریر اوہم فی تحدیثہ عن ثابت عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا اقیمت الصلوٰة
فلا الحدیث لان ثابتا لم یحدث عن انس وانما کان جالسا عند تحدیث ہذا الحدیث عن ابی قتادة **قولہ** کنا عند ثابت
البنانی ہو ثابت بن اسلم البنانی بضم الموحدة ونونین ابو محمد البصری ثقة عابد من الرابعة **باب** ما جاء فی القراءة
فی صلوٰة الجمعة **قولہ** فصلی بنا ابو ہریرة یوم الجمعة ای صلاتہا فقرأ سورة الجمعة فی الاولی وفی الرکعة الثانیة
المنافقین قال النووی فیہ استحباب قراءتہما بکمالہما فیہما وہو مذہبنا ومذہب اٰخرین قال العلماء والحکمة

عارضة الاحوذی

اذا انقطع رأی
فقہہ انما قال
لا تزرموہ لانہ
قد نجس موضعا
واحدا فان اقیم
من موضعہ لم
یمکنہ امساک
البول فینجس
سواہ فکان
ترکہ اولی
فاذا استقرت
النجاسة
فی الارض صب
علیہا من الماء
ما یغمرہا ویستہلک
البول منہا بذہاب
رائحتہ ولونہ وبہ
قال الشافعی وسائر
فقہاء الامصار و
قال ابو حنیفة لکن
ان کانت الارض
رخوة فان کانت
صلبة لم یجز الا
حفر الارض ورمیہا
وبناہ علی اصلہ
فی ان الماء المزال
بہ النجاسة نجس
اذا بقی علی وجہہ

شرح سراج احمد

فقرأ سورة الجمعة پس خواند ابوہریرہ سورۂ جمعہ را در نماز رکعت اول وفی السجدة الثانية اذا جاءك المنافقون و در رکعت دوم سورۂ منافقون خواند قال عبيد الله فادركت اباهريرة فقلت له تقرأ بسورتين كان علی يقرأهما بالكوفة گفت عبيد الله پس یافتم من اباہریرہ را پس از فراغ نماز و نزد او گشتم پس گفتم مر او را می خوانی تو دو سورۂ را که بود علی مرتضیٰ که میخواند آن ہر دو سورہ را در کوفہ فقال ابوهريرة اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ بهما پس گفت ابوہریرہ بدرستیکہ من شنیدم آنحضرت را کہ میخواند این ہر دو سورہ را در نماز جمعہ اخرجہ مسلم ایضا وفي الباب عن ابن عباس والنعمان بن بشير اخرجہ مسلم وابي عنبة الخولاني بكسر عين مهملہ و فتح نون و موحدہ نام او عبد اللہ بن عتبہ یا عمارہ صحابی ست مرویات وی یک حدیث ست گویند در زمان آنحضرت اسلام آوردہ و آنحضرت را ندیدہ است در خلافت عبد الملک بن مروان وفات یافت قال ابو عيسى حديث ابي هريرة حديث حسن صحيح وروي عن النبي صلى الله عليه وسلم انه كان يقرأ في صلوة الجمعة بسبح اسم ربك الاعلى وهل اتاك حديث الغاشية كما اخرجہ مسلم عن النعمان بن بشير باب ما جاء في ما يقرأ في صلوة الصبح يوم الجمعة بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در قراتی کہ خواندہ شود در نماز فجر در روز جمعہ حدثنا علي بن حجر نا شريك عن مخول بروزن محمد ومغول بن راشد عن مسلم البطين بكسر ميم و سكون بطين عن سعيد بن جبير عن ابن عباس قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ في يوم الجمعة في صلوة الفجر تنزيل السجدة وهل اتى على الانسان وفي الباب عن سعد بن ابي وقاص وابن مسعود وابي هريرة اخرجہ الشيخان قال ابو عيسى حديث ابن عباس حديث حسن صحيح وقد روى سفين الثوري وغير واحد عن مخول باب ما جاء في الصلوة قبل الجمعة وبعدها بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن نمازی پیش از جمعہ و پس از جمعہ حدثنا ابن ابي عمر نا سفين بن عيينة عن عمرو بن دينار عن الزهري عن سالم عن ابيه عن النبي صلى الله عليه وسلم انه كان يصلي بعد الجمعة ركعتين بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میگذارد پس از نماز جمعہ دو رکعت سنت را وفي الباب عن جابر اخرجہ احمد والشيخان وابو داود والنسائي وابن ماجة و از دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است چنانکہ مصنف نیز از بعض صحابہ روایت آوردہ است قال ابو عيسى حديث ابن عمر حديث حسن صحيح وقد روي عن نافع عن ابن عمر ايضا چنانکہ حدیث مذکور شدہ است اکنون والعمل على هذا عند بعض اهل العلم وبه يقول الشافعي واحمد حدثنا قتيبة نا الليث عن نافع عن ابن عمر انه كان اذا صلى الجمعة انصرف فصلى سجدتين

شرح ابي الطيب

في قراءة الجمعة اشتمالها على وجوب الجمعة وغير ذلك من احكامها مما فيها من القواعد والحث على التوكل والذكر وغير ذلك وقراءة سورة المنافقين لتوبيخ حاضريها منهم وتنبيههم على التوبة وغير ذلك مما فيهما من القواعد باب ما جاء ما يقرأ في صلوة الصبح يوم الجمعة قوله كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ قال الطيبي كان في مثل هذه الاحاديث ليس للاستمرار كما في قوله تعالى وكان الانسان عجولا بل هو للحالة المتجددة ولذا قال ابن دقيق العيد ليس في الحديث ما يقتضي مداومة وقال المحقق ابن الهمام مقتضى الدليل عدم المداومة لا المداومة على العدم كما يفعله حنفية العصر بل يستحب ان يقرأ بذلك احيانا تبركا بالمأثور لان ثبت قراءتهما فينبغي للائمة قراءتهما ولا يحسن هجرها مرة باب ما جاء في الصلوة قبل الجمعة وبعدها

عارضة الاحوذي

الارض فلم يزل فيها نجسها وقد بينا فساد هذا القول فيما تقدم بان تعلقوا بان النبي صلى الله عليه وسلم حفر بول الاعرابي قلنا لم يصح قد ذكره ابو داود عن عبد الله ابن معقل بن مقرن عن النبي صلى الله عليه وسلم ثم قال هو مرسل لان عبد الله بن معقل لم يلق النبي صلى الله عليه وسلم ولنا في المراسيل قول بيناه في اصول الفقه وتحقيق مذهب مالك انه لا تقبل المراسيل اهل المدينة و يتفرع على ذلك مسائل حضرنا منها الآن ست مسائل الاولى ان تطهير الارض النجسة بالماء جائز

شرح سراج احمد

بدرستیکہ عبداللہ بن عمر بود کہ چون میگذارد نماز جمعہ را بر می گشت از نماز پس میگذارد دو رکعت را فی بیتہ در خانہ خود ثم قال
کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصنع ذلک پس گفت ابن عمر بود آنحضرت کہ میگذارد دو رکعت را در خانہ خود قال ابو عیسی
ھذا حدیث حسن صحیح حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن سہیل بن ابی صالح عن ابیہ عن ابی ھریرۃ قال قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم من کان منکم مصلیا بعد الجمعۃ فلیصل اربعا فرمود آنحضرت ہر کہ باشد از شما نماز گذارندہ پس از جمعہ پس
باید کہ بگذارد چہار رکعت را ھذا حدیث حسن صحیح حدثنا الحسن بن علی نا علی بن المدینی عن سفیان بن عیینۃ
قال کنا نعد سہیل بن ابی صالح ثبتا فی الحدیث گفت سفیان بودیم ما کہ شمار میکردیم سہیل را ثبت در روایت حدیث و
خللی ندارد در روایت قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن والعمل علی ھذا عند بعض اھل العلم وروی عن عبد اللہ بن
مسعود انہ کان یصلی قبل الجمعۃ اربعا وبعدھا اربعا چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی در اوسط از علی بن سعید رازی بسند خود
و در وی ضعف است واخرج عبد الرزاق عن ابن مسعود انہ کان یامر بذلک ورواتہ ثقات وروی عن علی بن ابی طالب انہ امر
ان یصلی بعد الجمعۃ رکعتین ثم اربعا و روایت کردہ شدہ است از علی مرتضی بدرستیکہ علی مرتضی امر کرد اینکہ گذاردہ شود
پس از نماز جمعہ دو رکعت پستر چہار رکعت اخرجہ احمد بن الحسن البغدادی بسندہ الی علی وزاد یجعل التسلیم فی آخرھن وذھب سفیان
الثوری وابن المبارک الی قول ابن مسعود ورفتہ اند سفیان ثوری وعبد اللہ بن مبارک بقول عبد اللہ بن مسعود کہ چہار رکعت
پس از جمعہ بگذارد وقال اسحق ان صلی فی المسجد یوم الجمعۃ صلی اربعا وان صلی فی بیتہ صلی رکعتین وگفت اسحق اگر
گذارد سنت را در مسجد در روز جمعہ بگذارد چہار رکعت را واگر بگذارد در خانہ خود بگذارد دو رکعت را واحتج بان النبی صلی اللہ علیہ
وسلم کان یصلی بعد الجمعۃ رکعتین فی بیتہ وحجت گرفتہ است اسحق بآن حدیث کہ بود آنحضرت کہ میگذارد پس از نماز
جمعہ دو رکعت در خانہ خود وبحدیث النبی صلی اللہ علیہ وسلم من کان منکم مصلیا بعد الجمعۃ فلیصل اربعا از جہت حدیث آنحضرت
کہ فرمود ہر کہ باشد از شما نماز گذارندہ پس از نماز جمعہ پس باید کہ بگذارد پس از جمعہ چہار رکعت را قال ابو عیسی وابن عمر ھو
الذی روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یصلی بعد الجمعۃ رکعتین فی بیتہ گفت مصنف ابن عمر

شرح ابی الطیب

قولہ قال ابو عیسی وابن عمر ھو الذی الخ اراد بہ ان ما ذکرہ اسحق فی التوفیق بعید بل الوجہ فی التوفیق بالنظر
الی فعل ابن عمر وامر علی ان یقال ان الرکعتین من الرواتب المؤکدۃ بعد صلوۃ الجمعۃ کالتابعۃ لہا بحیث یمکن عدھا
من الجمعۃ تجوزا والاربع من المندوبات بعدھا فالمراد بقولہ من کان منکم مصلیا بعد الجمعۃ ای بعد اداء صلاتہا
مع توابعہا فاعتبر الکل جمعۃ تجوزا والامر بالاربع امر ندب بعد ذلک ویمکن التوفیق ایضا بانہ واظب علی
الرکعتین تخفیفا فہما مؤکدتان وندب الی اربع فجمع علی وابن عمر بین الاحادیث عملا بالفعل والقول واللہ
تعالی اعلم وقال النووی فی ھذہ الاحادیث استحباب سنۃ الجمعۃ بعدھا والحث علیہا وان اقلہا رکعتان
واکملہا اربع فنبہ صلی اللہ علیہ وسلم بقولہ اذا صلی احدکم الجمعۃ فلیصل بعدھا اربعا علی الحث علیہا فاتی
بصیغۃ الامر ونبہ بقولہ من کان منکم مصلیا علی انہا سنۃ لیست واجبۃ وذکر الاربع لفضیلتہا وفعل الرکعتین فی اوقات
بیانا لان اقلہا رکعتان انتہی قلت واللہ اعلم ان الاربع مؤکدۃ للاکثر ورکعتان بعدھا دون ذلک وکل خیر بما ثبت عندہ فلا منافاۃ

عارضۃ الاحوذی

حاصلہ قال المروزی لا تطہر الا بان تحفر او یجعل علی ظاہرہا تراب طاہر فتصیر النجاسۃ باطنۃ وھذا تعویل علی حدیث الحفر وھو ضعیف ولو لا تطہیرہا بالماء ما کان لامر النبی صلی اللہ علیہ وسلم بصب الذنوب علیہ فائدۃ الثانیۃ لیس للذنوب تقدیر وانما ھو بحسب غلبۃ الماء وغمرۃ النجاسۃ واستہلاکہا فیہ الثالثۃ اذا بال رجلان فی موضع کفی ذنوب من ماء واحد وقال الانماطی والاصطخری لکل رجل ذنوب وھذا باطل لوجہین احدہما ان المفہوم من الحدیث اہلاک النجاسۃ بغمر الماء والثانی ان ھذا

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

کسی ست کہ روایت کردہ است از آنحضرت بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میگذارد پس از نماز جمعہ دو رکعت را در خانہ خود چنانکہ اخراج کردہ آنرا ابوداود وابن عمر بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی فی المسجد بعد الجمعۃ رکعتین ثم صلی بعد الرکعتین اربعا وعبد اللہ ابن عمر پس از آنحضرت بگذارد در مسجد پس از نماز جمعہ دو رکعت پستر بگذارد پس از دو رکعت چہار رکعت را حدثنا بذالک مصنف گویا حدیث کردہ ما را بہمین حدیث وفعل ابن عمر ابن ابی عمر ثنا سفین عن ابن جریج عن عطاء قال رایت ابن عمر صلی بعد الجمعۃ رکعتین ثم صلی بعد ذلک اربعا گفت عطا دیدم عبد اللہ بن عمر را کہ بگذارد پس از نماز جمعہ دو رکعت پستر بگذارد چہار رکعت را حدثنا سعید بن عبد الرحمن المخزومی ثنا سفین بن عیینۃ عن عمرو بن دینار قال ما رایت احدا انص للحدیث من الزهری گفت عمرو بن دینار ندیدہ ام ہیچکس را کہ نص کنندہ وقطع کنندہ تر باشد مر حدیث را از زہری وما رایت احدا الدراہم اہون عندہ منہ وندیدم من ہیچکس را کہ دراہم سبک تر باشد نزدوی از زہری ان کانت الدراہم عندہ بمنزلۃ البعرۃ بدرستیکہ بودند دراہم نزد زہری در مرتبۂ پشک در اعتبار قال ابو عیسی سمعت ابن ابی عمر یقول سمعت سفین بن عیینۃ یقول کان عمرو ابن دینار اسن من الزهری گفت مصنف شنیدم ابن ابی عمر را کہ میگفت شنیدم سفیان بن عیینہ را کہ میگفت بود عمرو بن دینار کلان سال از زہری یعنی باوجود کلان سالی او فضل مر زہری راست **باب ما جاء فی من یدرک من الجمعۃ رکعۃ** باب است در بیان آنچہ آمدہ است در حق کسیکہ یافت از نماز جمعہ ہمراہ امام یک رکعت را حدثنا نصر بن علی وسعید بن عبد الرحمن وغیر واحد قالوا ثنا سفین بن عیینۃ عن الزهری عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من ادرک من الصلوۃ رکعۃ فقد ادرک الصلوۃ ہر کہ یافت از نماز یک رکعت را و شامل امام شد کہ مسبوق بیک رکعت بود پس تحقیق یافت او ثواب نماز جماعت را واین حکم در ہمہ نماز ہاست چہ جمعہ وچہ غیر آن قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح

شرح ابی الطیب

بین المرویات واما تقدیم الرکعتین علی الاربع فلیس بلازم الا ان علیا وابن عمر رض یریان تقدیم الرکعتین علی الاربع احسن فاختار الاحسن وعندہما رکعتان آکد من اربع قال ابن ملک قولہ صلی اللہ علیہ وسلم من کان منکم مصلیا فلیصل اربعا رواہ مسلم وفی اخری اذا صلی احدکم فلیصل بعدہا اربعا یدل علی کون السنۃ بعدہا اربعا وعلیہ الشافعی فی قول انتہی وہو قول ابی حنیفۃ ومحمد وعن ابی یوسف انہا ست وہو مختار الطحاوی **باب ما جاء فی من یدرک من الجمعۃ رکعۃ** قولہ من ادرک من الصلوۃ رکعۃ باطلاقہ یشمل الجمعۃ فیلزم ان مدرک رکعۃ من الجمعۃ مدرک لہا ومفہومہ یدل علی ان من لم یدرک رکعۃ بل دونہا فہو غیر مدرک ومن لم یدرک الجمعۃ یصلی اربعا وہذا ما نقلہ المصنف عن العلماء وقال علمائنا ان الحدیث مطلق فیفید ان حکم جمیع الصلوات واحد وحکم سائر الصلوات انہ اذا ادرک رکعۃ مع الامام یصلی ما سبق بہ الامام ولو کان ادرکہا اقل جزء ولا یزید علی ذلک فکیف یزید فی الجمعۃ باطلاق الحدیث وقالوا یصلی رکعتین وان ادرک الامام فی القعدۃ لحدیث ما ادرکتم فصلوا وما فاتکم فاتموا رواہ البخاری والمفہوم عندہم لا عبرۃ بہ ولو کان معتبرا لا یقدم علی الصریح فی الباب ولا یعارضہ حدیث من ادرک من الجمعۃ رکعۃ فلیصل الیہا اخری ومن فاتتہ رکعتان فلیصل اربعا رواہ الدارقطنی لانہ ضعفہ النووی ومعنی فاتتہ رکعتان ای صلاتہا بحیث لم یدرک جزء منہا الحدیث ما ادرکتم واللہ اعلم

عارضۃ الاحوذی

یودی الی ان تکون النجاسۃ الکثیرۃ تطہر لمقدار لا تطہر بہ النجاسۃ القلیلۃ مثالہ رجل بال بولۃ کثیرۃ اجزاء دلو ویبول اثنان بولتین لا یبلغ نصف تلک البولۃ فلا تطہر الا بدلوین وما ادی الی ہذا کان فاسدا الرابعۃ لو انحرق علی الموضع ما ء او جاء علیہ مطر طہر لان ازالۃ النجاسۃ لا تفتقر الی القصد وقد توہم بعضہم علی ابن شریح انہ قال ان ازالۃ النجاسۃ تفتقر الی النیۃ وما قالہ قط قالہ الامام ابو المعالی وانما اخذ واہذا بما قال من مسألۃ قالہا وہی اذا رمی الریح ثوبا نجسا فی قدر صباغ نجس القدر ولم یطہر الثوب

شرح سراج احمد

والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم قالوا من ادرك رکعة من الجمعة صلی الیها اخری گفته اند علما هر که یافت با امام یک رکعت را ضم کند با وی رکعت دیگر را یعنی انچه از وی فوت شده باشد با وی ضم کند تا نماز او تمام و کامل گردد و من ادرکهم جلوسا و هر که یافت در جمعه امام و متابعان او را در قعده صلی اربعا بگزارد پس از سلام امام چهار رکعت را اگر مقیم باشد و اگر مسافر باشد دو رکعت دیگر بگذارد و به یقول سفین الثوری و ابن المبارك والشافعی و احمد و اسحق **باب فی القائلة یوم الجمعة** بابیست در بیان قیلوله کردن و خواب نیم روز نمودن در روز جمعه حدثنا علی بن حجر ثنا عبد العزیز بن ابی حازم و عبد الله بن جعفر عن ابی حازم عن سهل بن سعد قال گفت سهل ما کنا نتغدی فی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم ولا نقیل الا بعد الجمعة نبودیم ما که خوراک روز و طعام چاشت بخوریم و قیلوله میکردیم مگر بعد از نماز جمعه و قائله نصف نهار را گویند و قیلوله خواب نصف نهار را گویند کذا فی القاموس و ازهری گفته که قیلوله و مقیل استراحت در نصف نهار خواب باشد یا نه و معتبر در اقامت سنت همین ست و ظاهر این حدیث فی الجمعة تائید مذهب امام احمد میکند ولیکن مقصود بیان اهتمام شان جمعه و تبکیر بدان ست تا اول وقت بدان برسند و فی الباب عن انس بن مالك و اخرج ابن ابی شیبة عن عبد الله بن عمر قال کنا نجمع ثم نرجع فنقیل قال ابو عیسی حدیث سهل بن سعد حدیث حسن صحیح **باب فیمن ینعس یوم الجمعة انه یتحول من مجلسه** بابیست در حق کسیکه غنودگی کند در روز جمعه بدرستیکه او بر گردد از مجلس خود تا دفع گردد نعاس او (غنودگی ۱۲) حدثنا ابو سعید الاشج ثنا عبدة بن سلیمن و ابو خلد الاحمر عن محمد ابن اسحق عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال اذا نعس احدکم یوم الجمعة فلیتحول عن مجلسه ذلك چون غنودگی کند یکی از شما و خواب بر وی غالب آید در روز جمعه پس باید که بر گردد از مجلس خود که اینجا بود تا خواب او رود قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب ماجاء فی السفر یوم الجمعة** بابیست در بیان انچه آمده است

شرح ابی الطیب

باب فی القائلة یوم الجمعة القائلة وقت الظهیرة او النوم فیها او الاستراحة بها وهو المراد ههنا ویطلق علی ذلك المقیل و القیلولة قال الازهری القیلولة والمقیل عند العرب الاستراحة نصف النهار وان لم یکن مع ذلك نوم بدلیل قوله تعالی و احسن مقیلا والجنة لا نوم فیها **قوله** ما کنا نتغدی بالغین المعجمة ثم الدال المهملة من الغداء هو الطعام الذی یوکل اول النهار و نقیل بفتح النون ای لا نستریح ولا نرقد نصف النهار الا بعد صلوة الجمعة وظاهره ان صلوة الجمعة کانت قبل الزوال و به یقول احمد و حمله الجمهور علی انه کنایة عن التبکیر یعنی انهم کانوا یبدؤن بالصلوة و مقدماتها من الاشتغال بالغسل و الطیب و غیر ذلك و لا یتغدون و لا یستریحون و لا یشتغلون بمهم بامر سواها و یفعلون ما فاتهم بعد الجمعة عوضا عن الفائت بل ادعی ابن المنذر انه یوخذ منه ان الجمعة تکون بعد الزوال لان العادة فی القائلة ان تکون قبل الزوال فاخبر الصحابی انهم کانوا یشتغلون بالتهیی للجمعة عوض القائلة و یؤخرونها عن وقتها حتی تکون بعد الجمعة انتهی **باب فیمن ینعس یوم الجمعة انه یتحول من مجلسه** **قوله** اذا نعس احدکم بفتح العین **قوله** فلیتحول ای ینتقل الی محل آخر لدفع النعاس برفع الثقل عنه **باب ماجاء فی السفر یوم الجمعة**

عارضة الاحوذی

وذلك لیس لافتقار النجاسة الی النیة وما هو لاجل ان الثوب النجس الواقع فی القدر نجاسة منجسة للقدر واذا نجس بوقوع الثوب فیه حکم بنجاسته ما جمیعا الخامسة لو جففته الشمس لم یطهر فی مشهور المذهب و به قال جدید الشافعی و احمد و اسحق و قال قدیمه و ابو حنیفة و بعض المذهب یطهر و معتمدهم علی ان الشمس تحیل الارض و هی دعوی عریضة و دلیلنا انه محل نجس فلا یطهر الا الماء کالثوب والبدن السادسة لو کان بدل البول خمر و غمرت بالماء کالبول فان زالت رائحتها ولونها

شرح سراج احمد

در سفر کردن در روز جمعہ حدثنا احمد بن منیع نا ابو معاویة عن الحجاج عن الحکم عن مقسم عن ابن عباس قال بعث
النبی صلی اللہ علیہ وسلم عبد اللہ بن رواحة فی سریة گفت ابن عباس فرستاد آنحضرت عبد اللہ بن رواحہ در لشکری خرد بسوی
اسیر بن رزام الیہودی بخیبر در شوال سنۃ ست و در فتح الباری سریہ بفتح سین مہملہ وکسر را و تشدید تحتیہ لشکری را گویند کہ در شب بیرون
شود و ساریہ کسی را گویند کہ در روز بیرون شود و گویند کہ لشکر مسمی کردہ شد بسریہ از جہت پوشیدہ شدن رفتن او و گویا آن را اخذ
کردہ اند از سر و این صحیح نیست از جہت اختلاف مادہ و آن لشکر پارہ ایست از صد تا پنج صد کس و آنچہ بروی زیادہ شوند آن را منسر
گویند بنون ساکنہ وکسر سین مہملہ تا ہشت صد کس و چون زیادہ بر ہشتصد شوند جیش گویند تا چہار ہزار و چون زیادہ بروی شوند
جحفل گویند وخمیس جیش عظیم را گویند و آنچہ متفرق شوند مردم از سریہ آن را بعث گویند و کتیبہ آن باشد کہ جمع باشند و پراگندہ
نگردند کما فی مواہب اللدنیہ فوافق ذلک یوم الجمعة پس موافق گشت فرستادن آن سریہ با روز جمعہ فغدا اصحابہ پس در وقت
صباح و اول روز فرستاد عبد اللہ بن رواحہ یاران لشکر خود را فقال اتخلف فاصلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم
الحقہم پس گفت عبد اللہ بن رواحہ در پس باز مانم از رفتن ہمراہ لشکر پس بگذارم نماز جمعہ را ہمراہ آنحضرت پس تر ملحق خواہم گشت
باصحاب خویش فلما صلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم رآہ پس ہرگاہ بگذارد نماز جمعہ را ہمراہ آنحضرت دید او را آنحضرت
فقال لہ ما منعک ان تغدو مع اصحابک پس فرمود آنحضرت مر عبد اللہ بن رواحہ را چہ چیز منع کرد ترا از رفتن ہمراہ
یاران در اول روز قال اردت ان اصلی معک ثم الحقہم گفت عبد اللہ بن رواحہ خواستم کہ بگذارم نماز جمعہ را ہمراہ تو
پس از ان ملحق شوم بایشان فقال لو انفقت ما فی الارض ما ادرکت فضل غدوتہم پس فرمود آنحضرت اگر خرچ
کنی در راہ خدا ہمہ آنچہ در روی زمین ست نمی یابی فضیلت وقت صباح رفتن ہمراہ لشکر قال ابو عیسی ہذا حدیث
لا نعرفہ الا من ہذا الوجہ قال علی بن المدینی قال یحیی بن سعید قال شعبة لم یسمع الحکم من مقسم
الا خمسة احادیث گفت شعبہ سماع نکردہ حکم از مقسم مگر پنج حدیث را وعدہا شعبة و شمار کردہ آن پنج حدیث را
شعبہ کہ فلان و فلان ہستند ولیس ہذا الحدیث فی ما عدہا شعبة و نیست این حدیث در ان حدیثہای
پنج کہ شمار کردہ آنہا را شعبہ وکان ہذا الحدیث لم یسمعہ الحکم عن مقسم و گویا کہ این حدیث ست
کہ سماع نکردہ آن را حکم از مقسم وقد اختلف اہل العلم فی السفر یوم الجمعة فلم یر بعضہم باسا
بان یخرج یوم الجمعة فی السفر ما لم تحضر الصلوة وتحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در سفر
کردن در روز جمعہ پس نمی بینند بعضی از ایشان باکی کہ بیرون شود در روز جمعہ برای سفری مادامی کہ حاضر نشدہ باشد

شرح ابی الطیب

قولہ فی سریة بفتح السین وکسر الراء المہملة وتشدید الیاء المثناة طائفة من الجیش اقصاہا اربع مائة
قولہ فغدا اصحابہ ای ذہبوا وخرجوا اول النہار **قولہ** فقال اتخلف ای قال فی نفسہ ونوی ان یتخلف
لیصلی معہ صلی اللہ علیہ وسلم والغدوة بالضم البکرة او ما بین طلوع الفجر وطلوع الشمس کالغداة
وغدی علیہ غدوا وغدوة بالضم واغتدی بکر وذکر بعض الفضلاء ہو
السیر اول النہار ما بین صلوة الغداة وطلوع الشمس

عارضة الاحوذی

طہر المحل وان زالت
الرائحة وبقی اللون
لم یطہر وان بقیت
الرائحة وزال اللون
فاختلف فی ذلک
بعض العلماء کما تقدم
قیل لا یطہر لان
بقاء الرائحة کبقاء
اللون وقیل یطہر
لان الرائحة تعبق
الا تری الا تغیر
الماء بریح المیتة
المجاورة وان تخالط
وخالفت بذلک
اللون واللہ اعلم
آدابہ فیہ الیسر
والرفق الذی علیہ
مدار السیاسة
وہو باب الاستصلاح
واساس القبول
للتوصیة تم کتاب
الطہارة **باب**
ماجاء فی مواقیت
الصلوة نافع بن
جبیر بن مطعم
قال اخبرنی ابن
عباس ان النبی
صلی اللہ علیہ وسلم

عارضۃ الاحوذی

قال امنی جبریل عند البیت مرتین فصلی بی الظہر فی الاولی منہما حین کان الفیٔ مثل الشراک ثم صلی العصر حین کان ظل کل شیٔ مثلہ ثم صلی المغرب حین وجبت الشمس وافطر الصائم ثم صلی العشاء حین غاب الشفق ثم صلی الفجر حین برق الفجر وحرم الطعام علی الصائم وصلی المرۃ الثانیۃ الظہر حین کان ظل کل شیٔ مثلہ لوقت العصر بالامس ثم صلی العصر حین صار ظل کل شیٔ مثلیہ ثم صلی المغرب لوقتہ الاول ثم صلی العشاء الاخیرۃ حین ذہب ثلث

شرح سراج احمد

وقت نماز جمعہ وچون وقت نماز آید بیرون نشود تا آنکہ بگذارد نماز را وقال بعضہم اذا اصبح فلا یخرج حتی یصلی الجمعۃ وگفتہ اند علمای چون صباح کرد آدمی پس باید کہ بیرون نشود از خانہ برای سفری تا آنکہ بگذارد نماز جمعہ را ودر اختلاف الائمۃ نوشتہ است ومن کان من اہل الجمعۃ واراد السفر بعد الزوال لم یجز لہ الا ان یمکنہ صلوۃ الجمعۃ فی الطریق او یتضرر بتخلفہ عن الرفقۃ وہل یجوز قبل الزوال قال امامنا ابو حنیفۃ ومالک یجوز وللشافعی قولان اصحہما عدم الجواز وقال احمد لا یجوز قبل الزوال الا ان وقتہا عندہ من وقت صلوۃ العید الی آخر وقت الظہر وقال الا ان یکون سفر الجہاد والبیع بعد الزوال مکروہ وبعد الاذان الثانی حرام لکنہ یصح عند ابی حنیفۃ والشافعی وقال مالک واحمد لا یصح **باب فی السواک والطیب یوم الجمعۃ** باب است در بیان مسواک کردن وخوشبو مالیدن در روز جمعہ حدثنا علی بن الحسن الکوفی ثنا ابو یحیی اسمعیل بن ابراہیم التیمی عن یزید بن ابی زیاد عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن البراء بن عازب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حقا علی المسلمین ان یغتسلوا یوم الجمعۃ حق وثابت است بر مسلمانان کہ غسل کنند در روز جمعہ ولیمس احدہم من طیب اہلہ باید کہ مساس کند یکی از ایشان از بوی خوش زوجہ خود این را بجہت آن گفت کہ زنان اکثر طیب نگاہ میدارند واشارت است بآنکہ اگر خود ندارد از زن بطلبد آخر نفع این راجع بوی خواہد شد وتوان کہ تمام اہل بیت مراد باشند فان لم یجد

شرح ابی الطیب

باب فی السواک والطیب یوم الجمعۃ **قولہ** حقا علی المسلمین مصدر مؤکد ای حق ذلک حقا فحذف الفعل واقیم المصدر مقامہ اختصارا وکان من حقہ ان یؤخر بعد الکلام توکیدا لہ فقدمہ اہتماما بشانہ **قولہ** ان یغتسلوا یوم الجمعۃ ظرف للاغتسال ظاہرہ ان السنۃ ان یغتسل بعد الفجر الصادق لکن المقصود منہ النظافۃ للصلوۃ فلو اغتسل قبل الفجر یحصل المقصود فالتقیید بالیوم باعتبار الغالب فاللہ اعلم وفی الکافی لو اغتسل قبل الصبح وصلی بہ الجمعۃ نال فضل الغسل عند ابی یوسف وعند الحسن لا واستشکلہ شارح الکنز بانہ یسن ان یکون متطہرا فی الیوم بطہارۃ الغسل لا انہ یجب ان ینشأہ فیہ ذکرہ فی فتح القدیر **قولہ** فلیمس احدہم من طیب اہلہ بفتح الیاء والمیم یعنی برضا اہلہ لقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یحل مال امرئ مسلم الا عن طیب نفس او من طیب لہ عند اہلہ او من جنس طیب اہلہ لا من نوعہ فان الرجل

قوت المغتذی

حدثنا علی بن الحسین الکوفی قال العراقی لم یتضح من ہو فان فی ہذہ الطبقۃ ثلثۃ الاول علی بن الحسن بن سلیمن الکوفی کنیتہ ابو الحسن ویعرف بابی الشعثاء روی عنہ مسلم والثانی علی بن الحسن الکوفی روی عن عبد الرحیم بن سلیمن المتاقی بن عمران روی عنہ النسائی والثالث علی بن الحسن الکوفی روی عن اسمعیل بن ابراہیم التیمی روی عنہ المصنف حقا علی المسلمین ان یغتسلوا یوم الجمعۃ قال العراقی حقا بالنصب مصدر لفعل محذوف تقدیرہ حق حقا لقولہ صلی اللہ علیہ وسلم عمدا فعلیہ یا عمر فان لم یجد فالماء لہ طیب قال العراقی المشہور فی الروایۃ بکسر الطاء وسکون المثناۃ من تحت ای انہ یقوم مقام الطیب

الترجمۃ

[illegible]

شرح سراج احمد

فالماء له طیب پس اگر نیابد طیب پس آب برای وی طیب ست و نظافت آن ست و می برد بوی بد را فی الباب عن ابی سعید الخدری اخرجہ ابوداود و شیخ من الانصار و او غیر معلوم ست اخرجہ ابن ابی شیبۃ بلفظ حق علی کل مسلم الغسل یوم الجمعۃ والسواک والطیب موافقت حدیث براء بترجمۃ الباب ظاہر امفہوم نمیشود شاید کہ در وی ذکر مسواک محذوف باشد قال گفت مصنف ثنا

(ثابت بطور استحباب برای مسلمان غسل روز جمعہ و مسواک وخوشبو ۱۲)

احمد بن منیع ثنا ھشیم عن یزید بن ابی زیاد بنحوہ بمعناہ قال ابو عیسیٰ حدیث البراء حسن و روایۃ ھشیم احسن من روایۃ اسمعیل بن ابراھیم التیمی و اسمعیل بن ابراھیم التیمی یضعف فی الحدیث حدیث براء بن عازب حسن ست و روایت ہشیم احسن ست از روایت اسمعیل و اسمعیل تضعیف کردہ شدہ است در روایت حدیث غرض مصنف ازین آن ست کہ این حدیث ثانی کہ بروایت ہشیم ست احسن ست از حدیث اول کہ بروایت اسمعیل ست چند احادیث شتی درباب جمعہ ایراد مینماید اخرج ابن عساکر عن ابن عمر من اتی الجمعۃ والامام یخطب کانت لہ ظہرا اخرج الطبرانی عن عصمۃ بن مالک اذا صلی احدکم الجمعۃ فلا یصل بعدھا شیئا حتی یتکلم او یخرج اخرج الطبرانی عن ابی الدرداء ان اللہ تبارک وتعالیٰ وملائکتہ یصلون علی اصحاب العمائم یوم الجمعۃ اخرج احمد وابوداود عن علی رضی اللہ عنہ اذا کان یوم الجمعۃ غدت الشیاطین برایاتھا الی الاسواق فیرمون الناس بالربائث ویبطئونھم عن الجمعۃ اخرج مسلم وابن ماجۃ عن عائشۃ وابوداود عن یوسف بن عبد اللہ ما علی احدکم ان وجد سعۃ ان یتخذ ثوبین لیوم الجمعۃ سوی ثوبی مھنتہ اخرج ابن ماجۃ عن جابر واحمد وابوداود والنسائی وابن حبان والحاکم والبیہقی عن عبد اللہ ابن بسر اجلس فقد آذیت وآنیت قالہ للذی یتخطی یوم الجمعۃ اخرج مسلم عن جابر لا یقیم احدکم اخاہ یوم الجمعۃ ثم یخالف الی مقعدہ فیقعد فیہ ولکن لیقل افسحوا اخرج ابن ماجۃ عن ابی ہریرۃ من مس الحصا فقد لغا اخرج ابوداود عن ابی ہریرۃ اذا اجتمع عیدان فی یوم اجزأہم الاولی اخرج الطبرانی عن ابن عمر یا ایھا الناس انکم قد اصبتم خیرا واجرا فانا مجمعون فمن اراد ان یجمع معنا فلیجمع ومن اراد ان یرجع الی اھلہ فلیرجع اخرج ابوداود وابن ماجۃ والحاکم والبیہقی عن ابی ہریرۃ قد اجتمع فی یومکم ھذا عیدان فمن شاء اجزأہ من الجمعۃ وانا مجمعون ان شاء اللہ تعالیٰ اخرج ابن حبان عن ابی ہریرۃ من فطرۃ الاسلام الغسل یوم الجمعۃ والاستنان واخذ الشارب واعفاء اللحی فان المجوس تعفی شواربھا وتحفی لحاھا فخالفوھم خذوا شواربکم واعفوا لحاکم اخرج احمد وابوداود والبیہقی والحاکم عن سمرۃ احضروا الذکر وادنوا من الامام فان الرجل لا یزال یتباعد حتی یؤخر فی الجنۃ وان دخلھا اخرج ابو الحسن الصیقلی فی امالیہ والخطیب عن ابن عباس مثل المؤمن یوم الجمعۃ کمثل المحرم لا یاخذ من شعرہ ولا من اظفارہ حتی تنقضی الصلوۃ قیل یا رسول اللہ متی نتاھب للجمعۃ قال یوم الخمیس اخرج البیہقی عن عروۃ مرسلا من قام من مجلسہ یوم الجمعۃ وعاد فھو احق بہ اخرج ابن ابی شیبۃ عن عمر وقال انما جعلت الخطبۃ موضع الرکعتین من فاتتہ الجمعۃ صلی اربعا اخرج الطبرانی وعبد الرزاق واحمد وابن ابی شیبۃ والبیہقی عن عمر قال اذا لم یستطع الرجل ان یسجد یوم الجمعۃ علی الارض فلیسجد علی ظہر اخیہ اخرج ابن ابی شیبۃ عن عمر قال جمعوا حیثما کنتم اخرج ابو عبید فی الغریب والمروزی فی کتاب الجمعۃ

شرح ابی الطیب

قولہ فالماء طیب لہ بکسر الطاء وسکون المثناۃ ای طیب من لا طیب لہ ورد الماء طیب ممنوع من طیب النساء الفقراء قال الطیبی ای تجمع بین الماء والطیب فان تعذر الطیب فالماء کاف وفیہ تطییب لقلوب المساکین

عارضۃ الاحوذی

الليل ثم صلى الصبح حين اسفرت الارض ثم التفت الى جبرئيل فقال يا محمد هذا وقت الانبياء من قبلك والوقت فيما بين هذين الوقتين

وهب بن كيسان عن جابر بن عبد الله عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال امني جبريل فذكر نحو حديث ابن عباس

الاعمش عن ابي صالح عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان للصلوة اولا واخرا وان اول وقت صلوة الظهر حين تزول الشمس وآخر وقتها حين يدخل وقت العصر واول وقت العصر حين يدخل وقتها وآخر وقتها حين تصفر الشمس وان اول وقت المغرب حين تغرب الشمس

الترجمة

شرح سراج احمد

والبيهقی عن علی قال لا جمعة ولا تشريق الا فی مصر جامع اخرج ابن عساكر عن زياد بن حارثة التميمی انه دخل مسجد دمشق وقد اخرت صلاة الجمعة بالعصر فقال والله ما بعث الله نبيا بعد محمد صلی الله عليه وسلم امركم بهذه الصلوة اخرج المروزی فی كتاب الجمعة عن ابن عمران عمر كان يجمر ثياب المسجد يوم الجمعة اخرج ابن ابی شيبة عن عبد الله بن عمرو بن العاص نهی رسول الله صلی الله عليه وسلم عن التحلق للحديث يوم الجمعة اخرج ابن زنجويه فی ترغيبه والقضاعی عن ابن عباس الجمعة حج المساكين اخرج القضاعی وابن عساكر عن ابن عباس الجمعة حج الفقراء اخرج ابو يعلی فی الجامع عن انس ان الله تعالی فی كل يوم جمعة ست مائة الف عتيق يعتقهم من النار كلهم قد استوجبوا النار اخرج ابو داود عن ابی قتادة ان جهنم تسجر الا يوم الجمعة اخرج الخطيب عن سلمان انما سميت الجمعة لان آدم جمع فيها خلقه اخرج الديلمی فی الفردوس عن جابر فضل الجمعة فی رمضان كفضل رمضان علی الشهور اخرج الحكيم والطبرانی عن ابی عبيدة ليس من الصلوة صلوة افضل من صلوة الفجر يوم الجمعة فی الجماعة وما احسب من شهدها منكم الا مغفورا له اخرج الطبرانی فی الاوسط عن انس لذا راح منا سبعون رجلا الی الجمعة كانوا كسبعين الذين وفدوا الی ربهم ذا فضل اخرج الخليلی عن انس ليلة الجمعة ويوم الجمعة اربع وعشرون ساعة لله تعالی فی كل ساعة منها ست مائة الف عتيق من النار كلهم استوجبوا النار اخرج احمد والترمذی عن ابن عمر ما من مسلم يموت يوم الجمعة او ليلة الجمعة الا وقاه الله فتنة القبر اخرج الدارقطنی فی الافراد عن عائشة اذا سلمت الجمعة سلمت الايام واذا سلم رمضان سلمت السنة اخرج الحاكم والبيهقی فی شعب الايمان عن ابی موسی ان الله تبارك وتعالی يبعث الايام يوم القيمة علی هيأتها ويبعث الجمعة زهراء منيرة لاهلها فيحفون بها كالعروس تهدی الی كريمها تضیء لهم يمشون فی ضوئها الوانهم كالثلج بياضا ريحهم كالمسك يخوضون فی جبال الكافور ينظر اليهم الثقلان ما يطرقون تعجبا حتی يدخلوا الجنة لا يخالطهم احد الا المؤذنون المحتسبون اخرج الطبرانی فی الاوسط عن انس عرضت علی الايام فعرض علی فيها يوم الجمعة فاذا هی كمرآة بيضاء فاذا فی وسطها نكتة سوداء فقيل ما هذه قيل الساعة اخرج الديلمی عن علی اذا كان يوم الجمعة باذنت الطير الطير والوحوش الوحوش والسباع السباع سلام عليكم هذا يوم الجمعة اخرج الديلمی عن انس ليس من اعياد امتی عيد افضل من يوم الجمعة وركعتان فی يوم الجمعة افضل من الف ركعة فی غير يوم الجمعة وتسبيحة فی يوم الجمعة افضل من الف تسبيحة فی غير يوم الجمعة اخرج الشيرازی فی الالقاب عن ابن عمر من مات يوم الجمعة او ليلة الجمعة عوفی من عذاب القبر وجری له عملا اخرج الديلمی عن انس الا اخبركم باهل الجنة من لا يشغله عن الجمعة حر شديد ولا برد شديد ولا ريح اخرج الديلمی عن ابی الدرداء من صلی الجمعة كتبت له حجة متقبلة فان صلی العصر كانت له عمرة فان امسی فی مكانه لم يسال الله شيئا الا اعطاه

ابواب العيدين

که عید اضحی و فطر ست اتفاق ست علما را بر مشروعیت وی نزد امام ما واجب ست بر اعیان چنانکه جمعه و نزد مالک و شافعی سنت ست و آن روایت ست از امام ابی حنیفه و گفت احمد فرض کفایه ست و عید را ازجهت آن گویند که عود کند فرح و سرور روی در هر سالی در عید فطر شکر نعمت تمامی صیام و در اضحی تمامی نعمت حج و وقوف عرفات که عمده ارکان حج ست و دیگر اقوال علما نیز بسیار اند در ترجمه مشکوة است که نماز عید فرض ست بر قول امام ابی حنیفه مثل جمعه و در روایتی واجب ست و تسمیه او سنت از جهت ثبوت او ست

تحفة الاحوذی

وآخر وقتها حين يغيب الشفق وان اول وقت العشاء الآخرة حين يغيب الافق وان آخر وقتها حين ينتصف الليل وان اول وقت الفجر حين يطلع الفجر وان آخر وقتها حين تطلع الشمس هذا خطاء وصوابه الاعمش عن مجاهد كان يقال ان للصلوة اولا وآخرا فذكره سليمن بن بريدة عن ابيه قال اتى رسول الله صلى الله عليه وسلم رجل يساله عن مواقيت الصلوة فقال اقم معنا ان شاء الله فامر بلالا فاقام الصلوة حين طلع الفجر ثم اقام حين زالت الشمس فصلى الظهر ثم امره فاقام فصلى العصر والشمس

شرح سراج احمد

بسنت نہ کتاب ونزد صاحبیہ سنت ست ونزد شافعی نفل ست وگردانیدہ اند او را از افضل نوافل ودر قولی سنت مؤکدہ است ومالک گفتہ است کہ سنت واجبست وشاید کہ وجوب بمعنی تاکید ست **باب فی المشی یوم العید** بابیست در بیان رفتن در روز عید بسوی جبانہ برای نماز گزاردن حدثنا اسمعیل بن موسی نا شریک عن ابی اسحق عن الحارث عن علی قال من السنة ان تخرج الی العید ماشیا بعضی از سنت پیغمبرست کہ بیرون شوی بسوی نماز عید بجبانہ پیادہ وان تاکل شیئا قبل ان تخرج واز جملہ سنت ست کہ بخوری توچیزیرا در روز عید فطر پیش از انکہ بروی بسوی نماز قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن والعمل علی ہذا الحدیث عند اکثر اہل العلم یستحبون ان یخرج الرجل الی العید ماشیا وان لا یرکب الا من عذر وسنت این ست کہ سوار نشود مگر از جہت عذری کہ عارض شود وہمین ست مذہب امام ما **باب فی صلوة العیدین قبل الخطبة** بابیست در بیان گزاردن نماز دو عید پیش از خطبہ برخلاف جمعہ حدثنا محمد بن المثنی ثنا ابو اسامة عن عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابو بکر وعمر یصلون فی العیدین قبل الخطبة ثم یخطبون بود آنحضرت وشیخین کہ نماز میگزاردند در روز دو عید پیش از خطبہ بسپس خطبہ میخواندند وفی الباب عن جابر اخرجہ الشیخان وابن عباس اخرجہ البخاری وابن ماجہ قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم ان صلوة العیدین قبل الخطبة ویقال ان اول من خطب قبل الصلوة مروان بن الحکم وگفتہ شدہ است کہ بدرستیکہ اول کسیکہ خطبہ خواندہ در روز عیدین پیش از نماز مروان بن الحکم بود چنانکہ روایت کردہ است آنرا مسلم بدانکہ سنت در عیدین گزاردن نماز ست پیش از خطبہ خواندن باتفاق

شرح ابی الطیب

ابواب العیدین باب فی المشی یوم العید قوله من السنة ان یخرج ہذا له حکم الرفع یعنی فی اصطلاحہم حدیث مرفوع وقد تقدم غیر مرة **قوله** قبل ان تخرج ہذا مخصوص بعید الفطر لما سیأتی کان صلی اللہ علیہ وسلم لا یخرج یوم الفطر حتی یطعم ولا یطعم یوم الاضحی حتی یصلی **باب فی صلوة العیدین قبل الخطبة قوله** ویقال ان اول من خطب قبل الصلوة مروان روی مسلم عن طارق بن شہاب ان اول من بدأ بالخطبة یوم العید قبل الصلوة مروان قیل انہم کانوا یتعمدون ترک سماع خطبة مروان واضرابه لما فیہا من الافراط والتفریط فی مدح بعض الناس والتکلم فی بعض فاراد مروان بذلک ان یسمعوا خطبته وفی البخاری فی حدیث فیہ طول عن ابی سعید الخدری فلم یزل الناس علی ذلک ای علی ابتداء الصلوة قبل الخطبة حتی خرجت مع مروان فاذا مروان یرید ان یرتقیه قبل ان یصلی فجبذته بثوبه فخطب قبل الصلوة الحدیث قال الشیخ ابن حجر ہذا من ابی سعید ثم لما حکی ان عثمن رضی اللہ عنہ قدم الخطبة شطر خلافته الاخیر وان عمر ومعاویة قدماہا ایضا ومما یؤید ذلک ایضا ما صح عن ابن عباس رضی اللہ عنہما شہدت صلوة الفطر مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر وعثمن وعلی وکلہم یصلیہا قبل الخطبة وقال النووی ہذا ہو المتفق علیه من مذاہب علماء الامصار وائمة الفتوی ولا خلاف بین ائمتہم فیه وہو فعل النبی صلی اللہ علیہ وسلم والخلفاء الراشدین بعدہ الا ما روی ان عثمان فی شطر خلافته الاخیر قدم الخطبة لانه رای من الناس من تفوته الصلوة وروی مثله عن عمر ولیس بصحیح وقیل اول من قدمہا معاویة وقیل زیاد بالبصرة وقیل فعله ابن الزبیر فی آخر ایامه

عارضة الاحوذی

بیضاء مرتفعة ثم امرہ بالمغرب حین وقع حاجب الشمس ثم امرہ بالعشاء فاقام حین غاب الشفق ثم امرہ من الغد فنوّر بالفجر ثم امرہ بالظہر فابرد وانعم ان یبرد ثم امرہ بالعصر فاقام والشمس آخر وقتها فوق ما کانت ثم امرہ واخر المغرب الی قبیل ان یغیب الشفق ثم امرہ بالعشاء فاقام حین ذہب ثلث اللیل ثم قال این السائل عن مواقیت الصلوة فقال الرجل انا فقال مواقیت الصلوة فیما بین ہذین اسناده جمع ابو عیسی فی ہذا الباب اربعة احادیث حدیث ابن عباس وجابر وابی ہریرة وبریدة ابن الخصیب ثم

شرح سراج احمد

کردہ اند اصحاب کتب ستہ بروایت آن کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم گذارد نماز پیش از خطبہ و عمل کرد ابوبکر و عمر بعد از وی بچنین و ترمذی گفت کہ برین ست عمل نزد اہل علم از صحابہ و غیرہم و گفتہ اند اول کسیکہ پیش از نماز خطبہ خواند مروان بن الحکم بود در وقتیکہ امیر مدینہ بود از جانب معاویہ بن ابی سفیان در فتح الباری میگوید بعضی گفتہ اند کہ اول کسیکہ خطبہ پیش از نماز خواندہ عثمان بن عفان بود بعد از مدتی از خلافت خود چون دید جماعت از مردم کہ بہ نماز نرسیدند چنانکہ ابن المنذر باسناد صحیح تا حسن بصری روایت کردہ است و این علت غیر علتی ست کہ مروان قصد کردہ چہ مصلحت عثمان رضی اللہ عنہ برسیدن مردم بود بجماعت و قصد استماع خطبہ بود و مردم کہ ترک دادہ بودند در زمان مروان استماع خطبہ را از جہت سب و شتم وی کسانیکہ مستحق نبودند آنرا و افراط در مدح بعضی مردم و احتمال دارد کہ عثمان رضی اللہ عنہ احیانا آنرا بجہت مصلحت صحیح کردہ باشد کہ مروان بجہت غرض فاسد خود بران مواظبت نمود و بعضی گفتہ اند کہ اول کسیکہ تغیر داد معاویہ بود و مروان در مدینہ و زیاد در بصرہ کہ عامل او بودند متابعت و اطاعت او کردند نووی شارح مسلم نیز درین باب اقوال و توجیہات آوردہ است بعضی آنہا را در ترجمۂ مسلم ذکر کردہ ام

باب ان صلوۃ العیدین بغیر اذان و لا اقامۃ بابست در بیان آنکہ بدرستیکہ نماز ہر دو عید بی گفتن اذان و اقامت ست

حدثنا قتیبۃ نا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن جابر بن سمرۃ قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم العیدین غیر مرۃ و لا مرتین بغیر اذان و لا اقامۃ گفت جابر گذاردم ہمراہ آنحضرت نماز دو عید را زیادہ از یک بار و دو بار یعنی چند بار گذاردہ ام کہ بی اذان و اقامت کردہ نہ اذان در وی بود و نہ اقامت و فی الباب عن جابر بن عبد اللہ اخرجہ مسلم و ابن عباس اخرجہ مسلم ایضا و این باتفاق ایمۂ اربعہ است و مستحب ست نزد ایمۂ اربعہ کہ ندا کردہ شود برای نماز عید کہ الصلوۃ جامعۃ و روایت ست از عبد اللہ بن الزبیر کہ او اذان گفتہ برای عید و گفت ابن المسیب اول کسیکہ اذان گفت برای نماز عید معاویہ بود کما فی اختلاف الایمۃ قال ابو عیسی و حدیث جابر بن سمرۃ حدیث حسن صحیح و العمل علیہ عند اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و غیرہم ان لا یؤذن لصلوۃ العیدین و لا لشیء من النوافل بدرستیکہ شان این ست کہ اذان دادہ نشود برای نماز ہر دو عید و نہ برای ہیچ نمازی کہ از نوافل باشند چنانکہ استسقاء و خسوف و غیرہ

باب القراءۃ فی العیدین بابست در بیان خواندن قرارت در نماز ہر دو عید حدثنا قتیبۃ ثنا ابو عوانۃ عن ابراہیم ابن محمد بن المنتشر عن ابیہ عن حبیب بن سالم عن النعمان بن بشیر نعمان بضم نون بشیر بفتح موحدہ و کسر شین معجمہ ابن سعد بن ثعلبہ بن خلاس انصاری خزرجی کوفی ابن صحابی و صحابیہ بود و او اول کسی بود کہ متولد شد در انصار پس از ہجرت آنحضرت والی ساخت او را معاویہ بر کوفہ و حمص و ثابت داشت او را یزید قتل کردند او را اہل حمص در ذی الحجہ سنۂ اربع و ستین و بود او جواد کریم شاعر قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ فی العیدین و فی الجمعۃ بسبح اسم ربک الاعلی و ہل اتٰک حدیث الغاشیۃ بود آنحضرت کہ میخواند در نماز عید و نماز جمعہ سبح اسم و ہل اتٰک و ربما اجتمعا فی یوم واحد فیقرأ بہما و گاہی جمع میگشتند ہر دو در یک روز پس میخواند آن قراءت را در ہر دو نماز و فی الباب عن ابی واقد اخرجہ الترمذی و سمرۃ بن جندب و ابن عباس قال ابو عیسی حدیث النعمان بن بشیر حدیث حسن صحیح و ہکذا روی سفیان الثوری و مسعر عن ابراہیم بن محمد بن المنتشر مثل حدیث ابی عوانۃ کہ از ابراہیم بن محمد بن المنتشر روایت کردہ و اما ابن عیینۃ فیختلف علیہ فی الروایۃ و اما سفیان بن عیینہ پس اختلاف کردہ شدہ است بروی در روایت فیروی عنہ پس روایت کردہ شدہ است از سفیان بن عیینہ عن ابراہیم بن محمد بن المنتشر عن ابیہ عن حبیب بن سالم عن ابیہ عن النعمان بن بشیر و این اسنادیست کہ در اول حدیث

عارضۃ الاحوذی

حدیث ابن عباس فاجتنبہ قدیما الناس و ما حقہ ان یجتنب فان طریقہ صحیحۃ و لیس ترک الجعفی و القشیری لہ دلیلا علی عدم صحتہ لانہما لم یخرجا کل صحیح و قد ترک البخاری احادیث ثابتۃ من روایۃ مالک فی الموطا رواہا لعلۃ لا تلزم غیرہ و انما ہی تختص بہ کحدیث لا یواحق بنفسہا من ولیہا و امثالہا و قد روی البخاری ہذا الحدیث کما اخبرنا ابو الحسن المبارک بن عبد الجبار بباب المراتب لیلۃ الثلاث فی ذی الحجۃ سنۃ تسعین و اربع مائۃ بقراءتی علیہ قال اخبرنا ابو الطیب طاہر ابن عبد اللہ الطبری

شرح سراج احمد

مذکور ست ولا یعرف لحبیب بن سالم روایۃ عن ابیہ مصنف گوید و نشناختہ شدہ است مر حبیب بن سالم را روایتی از پدر وی
وحبیب بن سالم ھو مولی النعمان بن بشیر و حبیب بن سالم معتق نعمان بن بشیر ست و روی عن النعمان بن بشیر احادیث
و روایت کرد حبیب از نعمان بن بشیر بسیار حدیثہا را وقد روی عن ابن عیینۃ عن ابراھیم بن محمد بن المنتشر نحو روایۃ ھؤلاء
وتحقیق روایت کردہ شدہ است از ابن عیینہ از ابراہیم مانند روایت ابی عوانہ وغیرہ وروی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یقرأ فی
صلوۃ العیدین بقاف واقتربت الساعۃ وبہ یقول الشافعی اخرجہ مسلم وابوداود والترمذی حدثنا اسحق بن موسی الانصاری
ثنا معن بن عیسی ثنا مالک عن ضمرۃ عن سعید المازنی عن عبید اللہ بن عبد اللہ بن عتبۃ ان عمر بن الخطاب سال ابا
واقد اللیثی ما کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ بہ فی الفطر والاضحی بدرستیکہ عمر بن الخطاب پرسید بطریق امتحان یا علم ابا واقد
کدام سورہ بود کہ بود آنحضرت میخواند در نماز عید رمضان وعید قربان قال کنت ابو واقد کان یقرأ بقاف والقرآن المجید واقتربت
الساعۃ وانشق القمر قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح حدثنا ھناد ثنا ابن عیینۃ عن ضمرۃ بن سعید بھذا الاسناد
ونحوہ مانند حدیث گذشتہ کہ قاف واقتربت الساعۃ میخواند قال ابو عیسی وابو واقد اللیثی اسمہ الحارث بن عوف گفت مصنف و
نام ابی واقد حارث بن عوف بود ولیثی نسبتی ست بسوی لیث بن عبد مناۃ المدنی وگویند نام او حارث بن مالک وگویند عوف بن
الحارث بود وقول مصنف صحیح ست حاضر گشتہ بدر را ہمراہ آنحضرت و بدست وی بود در بدر رایت بنی لیث وگویند کہ او از مسلمۃ
الفتح ست قول اول اصح ست در مکہ وفات کرد بسنہ ثمان وستین از عمر خمس وثمانین بر قول صحیح باب فی التکبیر فی العیدین باب ست در بیان
تکبیرات در نماز عیدین حدثنا مسلم بن عمرو ابو عمرو الحذاء المدینی ثنا عبد اللہ بن نافع عن کثیر بن عبد اللہ عن ابیہ عن جدہ
روایت ست کہ از کثیر بن عبد اللہ از پدرش از جدش کہ عمرو بن عوف مزنی باشد کہ صحابی ست وکثیر ضعیف الحدیث ست وبعضی گفتہ اند منکر الحدیث
ست واکثر ائمہ در روی طعن کردہ اند ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کبر فی العیدین فی الاولی سبعا قبل القراءۃ وفی الآخرۃ خمسا

شرح ابی الطیب

باب فی القراءۃ فی العیدین قولہ وروی عن النعمان بن بشیر احادیث ای روی حبیب عن النعمان احادیث قولہ
نحو روایۃ ھؤلاء ای سفین الثوری ومسعر وابی عوانۃ قولہ وبہ یقول الشافعی لیس للاحتراز من الامر الثانی بل الظاھر
فی مسئلہ القول بالامرین لثبوتھما وعدم التعارض بینھما قولہ عن عبید اللہ بن عبد اللہ بن عتبۃ ان عمر ھذہ الروایۃ
مرسلۃ لان عبید اللہ لم یدرک عمر لکن الحدیث صحیح بلا شک متصل بالروایۃ الثانیۃ فی مسلم عن عبید اللہ عن ابی واقد قال
سألنی عمر بن الخطاب فانہ ادرک ابا واقد بلا شک وسمعہ بلا خلاف قولہ وابو واقد اللیثی صحابی قال فی تقریب الاستیعاب
اختلف فی اسمہ فقیل الحارث بن عوف وقیل الحارث بن مالک قدیم الاسلام شھد بدرا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم وکان معہ
لواء بنی لیث یوم الفتح وقیل انہ من مسلمۃ الفتح والاول اصح بعد فی اھل المدینۃ وجاور بمکۃ سنۃ ومات بھا انتھی قولہ ما کان رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ قال ما استفھامیۃ قال الباجی یحتمل انہ سالہ اختیارا او نسی فاراد ان یتذکر وقال النووی قالوا یحتمل ان عمر شک فی
ذلک فاستثبتہ او اراد اعلام الناس بذلک ونحو ھذا من المقاصد قالوا ویبعد ان عمر لم یکن یعلم ذلک مع شھودہ صلوۃ العید مع رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وقربہ منہ انتھی قولہ بقاف والقرآن المجید الخ الحکمۃ فی قراءتھما لما اشتملتا علیہ من الاخبار بالبعث
والاخبار عن القرون الماضیۃ واھلاک المکذبین وتشبیہ بروز الناس بروزھم للبعث وخروجھم من الاجداث

عارضۃ الاحوذی

اخبرنا الدارقطنی حدثنا
ابو حامد محمد بن
ھارون الحضرمی
والحسین بن اسمعیل
المحاملی قالا حدثنا
محمد بن اسمعیل
البخاری حدثنا
ایوب بن سلیمن
حدثنا ابو بکر بن
ابی اویس عن سلیمن
ابن بلال عن عبد الرحمن
ابن الحارث وحکیم
ابن عمر عن حکیم بن
حکیم عن نافع بن
جبیر عن ابن عباس
ان جبریل اتی النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
فصلی بہ الصلوات
وقتین الا المغرب
ورواۃ حدیث ابن
عباس ھذا کلھم
ثقات مشاھیر
لاسیما واصل الحدیث
صحیح فی صلوۃ
جبریل بالنبی صلی
اللہ علیہ وسلم وانما
ھذہ الزیادۃ
تفسیر لمجمل

عارضۃ الاحوذی

وایضاح مشکل وقد ذکرہ ابوداود عن مسدد عن یحیی بن سعید عن سفین عن عبد الرحمن بن ابی ربیعۃ وخرجہ عبد الرزاق عن الثوری عن عبد الرحمن ابن الحارث وجماعۃ من الائمۃ سواھم کذلک تنبیہ علی وھم وقد زعم بعض المغاربۃ علۃ منعت البخاری عن اخراج ھذا الحدیث لاتساوی سماعہا فروی ان الشیخ ابا الحسن یعنی القابسی سئل لم یخرج البخاری فی الصحیح حدیث الوتیرۃ وقد رواہ قتیبۃ ابن سعید عن اللیث فقال وجہ ذلک واللہ اعلم انہ لم یروہ احد من المصریین

شرح سراج احمد

قبل القراءۃ بدرستیکہ آنحضرت تکبیر گفت در نماز عیدین در رکعت نخستین ہفت تکبیر پیش از قراءت و در رکعت دوم پنج تکبیر پیش از قراءت وفی الباب عن عائشۃ اخرجہ ابوداود وابن عمر وعبد اللہ بن عمرو بن العاص اخرج الشافعی عن جعفر بن محمد مرسلا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابابکر وعمر کبروا فی العیدین والاستسقاء سبعا وخمسا وصلوا قبل الخطبۃ وجہروا فی القراءۃ واخرج ابوداود عن سعید بن العاص قال سألت اباموسی وحذیفۃ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یکبر فی الاضحی والفطر فقال ابوموسی کان یکبر اربعا مثل تکبیرہ علی الجنازۃ فقال حذیفۃ صدق

قال ابو عیسی حدیث جد کثیر حدیث حسن وھو احسن شیء روی فی ھذا الباب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مصنف گوید و آن احسن چیز یست کہ روایت کردہ شدہ است درین باب از آنحضرت واسمہ عمرو بن عوف المزنی ونام جد کثیر عمرو بن عوف مزنی ست والعمل علی ھذا عند بعض اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرھم چنانکہ ابوبکر صدیق وعمر بن الخطاب وابن عباس وھکذا روی عن ابی ھریرۃ انہ صلی بالمدینۃ نحو ھذہ الصلوۃ وہمچنین روایت کردہ شدہ است از ابی ہریرہ کہ بدرستیکہ ابوہریرہ نماز عیدین گذارد در مدینہ شریفہ مانند این نماز کہ ہفت تکبیر ست در رکعت اولی و در رکعت ثانیہ پنج تکبیر اند وھو قول اھل المدینۃ وبہ یقول مالک بن انس والشافعی واحمد واسحق ولیکن نزد امام مالک واحمد شمار کردہ میشود ہفت تکبیر با احرام وشمار کردہ میشود پنج تکبیر قیام و نزد شافعی شمار کردہ نمیشود با پنج چیزی از آن نہ با تکبیر احرام ونہ با تکبیر قیام وروی عن ابن مسعود انہ قال فی التکبیر فی العیدین تسع تکبیرات فی الرکعۃ الاولی خمس تکبیرات قبل القراءۃ وفی الرکعۃ الثانیۃ یبدأ بالقراءۃ ثم یکبر اربعا مع تکبیرۃ الرکوع و روایت کردہ شدہ است از عبد اللہ بن مسعود کہ او گفت در حق تکبیرات عیدین کہ نہ تکبیر اند در رکعت نخستین پنج تکبیر اند پیش از قراءت و در رکعت دوم ابتدا بقراءت کند پس تر تکبیر گوید چہار تکبیر با تکبیر رکوع وقد روی عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحو ھذا چنانکہ عبد اللہ بن مسعود ست وھو قول اھل الکوفۃ وبہ یقول سفین الثوری مصنف ذکر کردہ مذہب امام ما ابی حنیفہ را کہ پنج تکبیر اند در رکعت اولی پیش از قراءت وحال آنکہ این خلاف مذہب امام ماست چراکہ نزد امام اعظم سہ در اولی وسہ در ثانی ست زائد بر تکبیر افتتاح وقیام ومشائخ ما میگویند کہ چون احادیث مختلفہ آمدہ اند ما اخذ با قل کردیم زیراکہ تکبیر ورفع ایدی خلاف معہود ست پس اخذ باقل اولی باشد چنانکہ در ہدایہ است **باب** لا صلوۃ قبل العیدین ولا بعدھا بابیست در بیان آنچہ نیست گذاردن نماز نوافل پیش از نماز ہر دو عید ونہ پس از عید حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابوداود الطیالسی انبانا

شعبۃ عن عدی بن ثابت قال سمعت سعید بن جبیر

یحدث عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم خرج یوم الفطر فصلی رکعتین

شرح ابی الطیب

باب فی التکبیر فی العیدین **قولہ** وروی عن ابن مسعود الخ فان کان المراد بقولہ وھو قول اھل الکوفۃ اباحنیفۃ واصحابہ فیکون الخمس فی الرکعۃ الاولی مع تکبیرۃ التحریمۃ وتکبیرۃ الرکوع ففی تعبیرہ خمسا قبل القراءۃ نوع مسامحۃ وذکرہ ابن الہمام مفصلا فقال اخرج عبد الرزاق انا سفین الثوری عن ابی اسحق عن علقمۃ والاسود ان ابن مسعود کان یکبر فی العیدین تسعا اربعا قبل القراءۃ ثم یکبر فیرکع وفی الثانیۃ یقرأ فاذا فرغ یکبر اربعا ثم رکع ثم ذکر لہ طرقا اخر وقال وقد روی عن غیر واحد من الصحابۃ نحو ھذا ومثل ھذا لا یکون من رأی بل من سماع فحکم الرفع فیحمل الاخذ باحد الامرین

شرح سراج احمد

... ستیکہ آنحضرت بیرون گشت بسوی مصلی در روز عید رمضان پس بگذارد در مصلی دو رکعت ثم لم یصل قبلها ولا بعدها یعنی نگذارد آنحضرت پیش از نماز عید و نہ پس از وی نمازی را وفی الباب عن عبد الله بن عمرو ابی سعید اخرجه ابن ماجة بسند حسن واخرجه الشیخان عن ابن عباس قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم وبه یقول الشافعی واحمد واسحق وقد رای طائفة من اهل العلم الصلوة بعد صلوة العید وقبلها من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم والقول الاول اصح حدثنا الحسین بن حریث ابو عمار نا وکیع عن ابان بن عبد الله البجلی عن ابی بکر بن حفص وهو ابن عمر بن سعد بن ابی وقاص عن ابن عمر انه خرج یوم عید فلم یصل قبلها ولا بعدها بدرستیکہ عبد الله ابن عمر بیرون شد بسوی مصلی برای نماز عید در حالیکہ نگذارده پیش از نماز عید و نہ پس از نماز عید نماز نفل را وذکر ان النبی صلی الله علیه وسلم فعله و ذکر کرد ابن عمر کہ بدرستیکہ آنحضرت نیز ہمچنین کرد کہ نماز نفل نہ پیش و نہ پس از عید گذارده قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح زہری گفتہ کہ نشنیدم ہیچ یکی را از علما کہ ذکر کرده باشد از سلف این امت کہ گذارده باشد پیش از نماز عید و نہ بعد از وی در ہدایہ گفتہ است کہ تنفل نکند در مصلی پیش از نماز عید زیرا کہ آنحضرت نگذارده و در بعضی شروح ہدایہ نوشتہ است کہ اگر بگذارد اشراق و ضحی پیش از خروج مصلی مکروه نیست و در فتح الباری گفتہ کہ کوفیان میگویند نہ پیش و نہ پس و باول قائل ست اوزاعی و ثوری و ایمہ احنفیہ و بثانی قائل است حسن بصری و جماعت و بثالث زہری و ابن جریج و احمد و شافعی قائل ست و جماعت از سلف گفتہ اند کہ کراہت نیست در نماز نہ قبل و نہ بعد **باب** فی خروج النساء فی العیدین باب ست در بیان بیرون شدن زنان برای نماز در روز دو عید حدثنا احمد بن منیع نا هشیم نا منصور وهو ابن زاذان عن ابن سیرین عن ام عطیة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یخرج الابکار والعواتق بدرستیکہ آنحضرت بود کہ بیرون میکرد زنان باکره و جوانان را

برای ذال معجمہ ۱۲

شرح ابی الطیب

باب لا صلوة قبل العیدین ولا بعدها **قوله** ثم لم یصل قبلها ولا بعدها ثم للتراخی فی الاخبار اذ لا یصح تراخی عدم الصلوة قبلها بالنظر الی خروجه وصلاته رکعتین وافراد ضمیر قبلها وبعدها نظرا الی الصلوة المفهومة من صلی وفی البخاری فی روایة الکشمیهنی قبلهما ولا بعدهما نظرا الی الرکعتین ثم عدم الصلوة قبلها عام یشمل المصلی وغیره لما فی الکتب الستة عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم خرج فصلی لهم العید لم یصل قبلها ولا بعدها واما النفی بعدها فمحمول علی الصلوة فی المصلی لما روی ابن ماجة عن ابی سعید الخدری قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یصلی قبل العید شیئا فاذا رجع الی منزله صلی رکعتین وقال النووی لا یلزم من ترک الصلوة قبلها کراهتها والاصل ان لا منع حتی یثبت قلت حیث لم یثبت عن النبی صلی الله علیه وسلم فالاتباع بعدم الفعل هو الاحسن وقال القسطلانی وقال الحنفیة تکره قبلها لقوله علیه الصلوة والسلام لا صلوة فی العید قبل الامام انتهی **باب** فی خروج النساء فی العیدین **قوله** والعواتق جمع عاتق وهی الجاریة البالغة وقال ابن درید التی قاربت البلوغ وقال ابن السکیت هی ما بین ان تبلغ

قوت المغتذی

والعواتق جمع عاتق وهی المرأة الشابة اول ما تدرک وقیل هی التی لم تبن من والدیها ولم تتزوج بعد ادراکها وقیل هی التی قاربت البلوغ وقال ابن السکیت هی ما بین ان تدرک الی ان تعنس ولم تتزوج

عارضة الاحوذی

عن اللیث وهو مصری وقتیبة رجل رحال فاستراب البخاری فی ذلک لهذا الوجه والله اعلم وهذه غفلة عظیمة فان الحدیث ثابت من غیر طریق اللیث وغیر طریق ابن عباس ما حدیث ابن عباس فقد رواه ابو داود عن مسدد عن یحیی بن سعید عن سفیان عن عبد الرحمن بن فلان بن ابی ربیعة وان کنی وقال ابن فلان فهو معلوم وانما نسبه بن ابیه فکنی عنه ورده الی الجد المعلوم الذی یعرف ویخرج عن حد الجهالة المنسیة ورواه ایضا عبد الرزاق عن الثوری کما قلنا وفیه اسم فلان فقال عن عبد الرحمن بن الحارث فرفع اللبس

بقیہ صفحہ ۵۰۰

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

وذوات الخدور وبیرون میکرد زنان پرده نشینان را و خدور جمع خدرست بکسر خای معجمه والحیض وامر میکرد زنان حائضه را به بیرون شدن بضم حای مهمله و فتح یای مشدده جمع حائض فی العیدین در هر دو عید فاما الحیض فیعتزلن المصلی اما زنان حائضه پس کناره گیرند از جای نماز که در روز عید مصلی را حکم مسجد باشد ویشهدن دعوة المسلمین وحاضر آیند زنان حائضه دعوت مسلمانان را قالت احدٰهن یا رسول الله ان لم یکن لها جلباب گفت یک زنی از زنان ای پیغمبر خدا اگر نباشد آن زن را چادری که بپوشد و برآید قال فلتعرها اختها من جلبابها فرمود باید که پس بعاریت دهد او را خواهر مسلمان وی از چادر خود که زائد باشد برای وی یعنی زنیکه قدرت دارد و چادر های متعدده دارد چادری برای زنی که عاجز ست بعاریت دهد یا مراد آنست که گوشه از چادر خود بپوشاند و دو زن در یک جا بنشینند واگر عاجزه از قادره استعاره نماید وسوال کند نیز جائز ست که وسیلهٔ امر خیر ست مقصود حدیث آنست که امر کرد آنحضرت که زنان همه در روز عید برآیند حدثنا احمد بن منیع ثنا هشیم عن هشام بن حسان عن حفصة ابنة سیرین عن ام عطیة بنحوه وفی الباب عن ابن عباس وجابر اخرجه النسائی قال ابو عیسی حدیث ام عطیة حدیث حسن صحیح وقد ذهب بعض اهل العلم الی هذا الحدیث ورخص للنساء فی الخروج الی العیدین و رخصت داده اند برای زنان در بیرون شدن بسوی مصلی وکرهه بعضهم ومکروه داشته اند بیرون شدن زنان را بعضی علما و روی عن ابن المبارک انه قال اکره الیوم الخروج للنساء فی العیدین و روایت کرده شده است از عبد الله

شرح ابی الطیب

الی ان تعنس مالم تتزوج والتعنیس طول المقام فی بیت ابیها بلا زوج حتی تطعن فی السن وقالوا سمیت عاتقا لانها عتقت من امتهانها فی الخدمة والخروج فی الحوائج وقیل قاربت ان تتزوج فتعتق من قهر ابویها واهلها وتستقل فی بیت زوجها **قوله** وذوات الخدور معطوف علی العواتق منصوب بالکسر لکونه جمع المؤنث السالم والخدور جمع خدر وهو بکسر الخاء الستر وقال السیوطی وهی ناحیة فی البیت یجعل علیها ستر فتکون فیه الجاریة البکر وهی مخدرة وقیل الخدر البیت فی البخاری لیخرج العواتق ذوات الخدور او قال العواتق وذوات الخدور شک ایوب انتهی فهذا یدل علی ان ذوات الخدور عطف تفسیر لما قبله **قوله** والحیض بضم حاء وتشدید یاء مفتوحة جمع حائض بالنصب معطوف علی الابکار او علی ذوات الخدور لا علی الخدور **قوله** فلتعرها اختها من جلابیبها من الاعارة والجلابیب جمع جلباب بکسر الجیم ای کساء تستتر النساء بها اذا خرجن من بیوتهن والمعنی فلتلبسها من ثیابها مالا تحتاج الیه وقیل المراد تشریکها معها فی لبس الثوب الذی علیها ویشهد له روایة تلبسها صاحبتها طائفة من ثوبها

قوت المغتذی

وذوات الخدور جمع خدر بکسر الخاء وهی ناحیة فی البیت یجعل علیها ستر فتکون فیها الجاریة البکر وهی مخدرة ای خدرة فی الخدر وقیل الخدر البیت جلباب بکسر الجیم وتکرار الموحدة قیل الازار والرداء وقیل الملحفة وقیل المقنعة تغطی بها المرأة راسها وظهرها وصدرها وقیل هو الخمار

عارضة الاحوذی

رواه ابو نعیم الفضل ابن دکین عن سفین بمثله واما حدیث جابر فقد رواه ابو عیسی وصححه ورواه غیره من طریق لیس للیث فیها ذکر واما حدیث ابی هریرة فقد ذکرنا علته ولیس للیث ایضا فیها ذکر وقد روی عن ابن عمر وانا ذکر اللیث وانما ذکر اللیث فی حدیث ابن شهاب الذی ذکر فیه عمر بن عبد العزیز وفی الموطا بذکر خمس صلوات فرواه جماعة عن ابن شهاب فذکر عشر صلوات قال فیه نزل جبریل فصلیت معه ثم صلیت معه حتی عد عشر صلوات وهذا فیه وقتان غیر متعینین فهذا الحدیث رواه اللیث عن ابن شهاب فی جملة من رواه عنه

باقی در صفحهٔ آینده

شرح سراج احمد

ابن مبارک که او گفت مکروه میدارم امروز بیرون شدن برای زنان در روز عید بسوی مصلّی از جهت فتنه و فساد مردم و آنچه در زمان نبوت بود از جهت آن بود که قلت اہل اسلام بود ولهذا آنحضرت فرموده بود که زنان و مردان همه بیرون آیند تا در نظر کفار زیادتی کسان اسلام آید فان ابت المرأة الا ان تخرج فلیاذن لها زوجها پس اگر منع نشود زن یا او را داز بیرون نشدن مگر آنکه خواهد که بیرون آید پس گو که اذن دهد او را شوهروی در بیرون آمدن ان تخرج فی اطمارها اینکه بیرون آیند زنان در جامهای کہنه خولیش و لباس نو و فاخر پوشند و لا تتزین و زینت نکند فان ابت ان تخرج کذلک فللزوج ان یمنعها عن الخروج پس اگر ابا آرد زن از اینکه بیرون شود بی زینت و لباس فاخره پس میرسد شوهر را که منع کند او را از بیرون آمدن ویروی عن عائشة قالت لو رای رسول الله صلی الله علیه وسلم ما احدث النساء روایت کرده شده است از عائشه صدیقه که گفت اگر میبیند آنحضرت آنچه احداث کرده اند زنان از زینت لمنعهن المسجد کما منعت نساء بنی اسرائیل هر آئینه منع میفرمود زنان را از بیرون آمدن بمسجدها برای نماز چنانکه منع کرده شده بودند زنان بنی اسرائیل اخرج الطحاوی ایضا قصة منع عائشة ویروی عن سفیان الثوری انه کره الیوم الخروج للنساء الی العید در مواهب لدنیه نوشته است که دلالت نیست در حدیث بر وجوب نماز عید در حق زنان از جهت غیر مکلفیة الشان و آنچه که امر فرموده بود به بیرون شدن ابکار و عواتق و ذوات الخدور و حیض از جهت اظهار شعار اسلام بمبالغه در اجتماع قال الطحاوی وامره علیه الصلوة والسلام بخروج الحیض وذوات الخدور الی العید یحتمل ان یکون فی اول الاسلام والمسلمون قلیل فاريد التکثر بحضورهن ارهابا للعدو واما الیوم فلا یحتاج الی ذلک وتعقب بان النسخ لا یثبت بالاحتمال وقد صرح فی حدیث ام عطیة بعلة الحکم وهی شهودهن الخیر ودعوة المسلمين ورجاء برکة ذلک الیوم وطهرته وقد افتت به ام عطية بعد النبی صلی الله علیه وسلم بمدة ولم یثبت عن احد من الصحابة مخالفتها فی ذلک واما قول عائشة لو رای النبی صلی الله علیه وسلم ما احدث النساء لمنعهن المساجد فلا یعارض ذلک لندرته وان سلمنا ان فیه دلالة علی انها افتت بخلافه مع ان الدلالة منه بان عائشة افتت بالمنع لیست صریحة وفی قول الطحاوی ارهابا للعدو نظر لان الاستنصار بالنساء والتکثر بهن فی الحرب دال علی الضعف والاولی ان یخص ذلک بمن یومن علیها الفتنة فلا یترتب علی حضورها محذور ولا تزاحم الرجال فی الطرق ولا فی المجامع قاله فی فتح الباری

باب ما جاء فی خروج النبی صلی الله علیه وسلم الی العید فی طریق ورجوعه فی طریق آخر باب است در بیان آنچه آمده است در بیرون رفتن آنحضرت بسوی جبّانه در یک راهی و باز آمدن او بخانه در راه دیگر حدثنا عبد الاعلی بن واصل بن عبد الاعلی الکوفی وابو زرعة قالا ثنا محمد بن الصلت عن فلیح بن سلیمان عن سعید بن الحارث عن ابی هریرة قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا خرج یوم العید فی طریق رجع فی غیره بود آنحضرت که چون بیرون می آمد روز عید در یک راهی باز میگشت در راهی دیگر در اسرار و حکمت آن اقوال بسیار اند

شرح ابی الطیب

قوله فی اطمارها جمع طمر بالکسر وسکون المیم الثوب الخلق او الکساء البالی من غیر الصوف قاله فی القاموس **باب** فی خروج النبی صلی الله علیه وسلم الی العید فی طریق ورجوعه فی طریق اخری **قوله** اذا خرج یوم العید فی طریق ای ذاهبا فی طریق رجع ذاهبا فی طریق اخر ذکروا فی حکمته اقوالا منها لتشهد له طریقان او اهلهما من الجن والانس او لیتبرک بہ اهلهما او لیستفتی فیهما او لیتصدق علی فقرائهما او لیزور اقاربه فیهما او لیصل رحمه او التفأل بتغیر الحال الی المغفرة والرضی او لاظهار

عارضة الاحوذی

بوقت ولیس فیه وقتان ولیس فیه تفسیر حدود الوقتین وانما فیه تحدید وقت واحد ورواه جماعة عن ابن شهاب ذکر فیه وقتان فان کان اراد السائل هذا وان قتیبة تفرد عن اللیث بذکر الوقتین فهذا مما لم یقع مرویا فیکون ان کان اراد ان قتیبة انفرد عن اللیث بروایته فقد وهم ایضا فان هذا الحدیث ثابت من طریق اللیث ومن طریق محمد بن رمح وغیره لا ذکر لقتیبة فیه والظن بالشیخ ابی الحسن انه صدق السائل فیما سال عنه فطاب لقوله وجها وخفی علیه ایضا فی وقت الجواب طریق الحدیث والا فاکانا الا بحر علم وطود دین

بقیه صفحه ۵۰۲ [illegible]

عارضة الاحوذي

والله اعلم وقد خرج النسائي حديث ابن عباس هذا وقال في بعضه الصلوة ما بين صلاتك امس وصلاتك اليوم استدراك وروى ابن عبد البر حديث ابن عباس هذا من طريق ابي نعيم عن سفيان عن الحارث بن عبد الرحمن فذكره بنحو ما ذكرنا ثم قال لا توجد هذه اللفظة ووقت الانبياء قبلك الا في هذا الاسناد ثم ذكر حديث ابن عباس من غير هذا الطريق فان كان اراد بقوله ان هذه الزيادة لا توجد الا في هذا الاسناد يعني طريق ابن عباس فكان حقه ان يذكرها بعد تمام طريق

شرح سراج احمد

علمار ابعضی گفته اند که حکمت درین آن بود که تا گواهی دهند مراد را بقاع ومواضع متکثره مختلفه وگواهی هر دو راه ساکنان آن ارجن والنس (بجمع بفتح قبلہ زمین ۱۲) بعضی گفته اند که حکمت اظهار شعار اسلام بود در هر دو طریق وفی الباب عن عبد الله بن عمرو وابی رافع اخرجه البخاری عن جابر بلفظ کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا کان یوم عید خالف الطریق قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن غریب وروی ابو تمیلة (بمثناة فوقیة ولمصغرا ۱۲) ویونس بن محمد هذا الحدیث عن فلیح بن سلیمن عن سعید بن الحارث عن جابر بن عبد الله وقد استحب بعض اهل العلم للامام اذا خرج فی طریق ان یرجع فی غیره اتباعا لهذا الحدیث وهو قول الشافع ودر مذهب امام ما ابی حنیفه نیز همچنین است چنانکه در کتب فقه مسطور است وحدیث جابر کانه اصح مصنف گوید و حدیث جابر گویا که او از حدیث ابی هریره اصح است باب فی الاکل یوم الفطر قبل الخروج باب سنت در بیان خوردن در روز عید رمضان پیش از بیرون شدن بمصلی حدثنا الحسن بن الصباح البزار نا عبد الصمد بن عبد الوارث عن ثواب بن عُتبة بفتح مثلثه وتخفیف واو عن عبد الله بن بریدة عن ابیه بریدة قال کان النبی صلی الله علیه وسلم لا یخرج یوم الفطر حتی یطعم بود آنحضرت که بیرون نمی شد در روز عید رمضان تا آنکه طعام میخورد ولا یطعم یوم الاضحی حتی یصلی طعام نمیخورد

شرح ابی الطیب

شعائر الاسلام فیهما او لیغیظ المنافقین او الیهود او لیوهمهم لکثرة من معه وقال القسطلانی واصح الاقوال انه کان یذهب فی اطولهما تکثیر اللاجر ویرجع فی اقصرهما لان الذهاب افضل من الرجوع **قوله** وروی ابو تمیلة بضم المثناة من فوق بعدها میم مفتوحة ثم مثناة من تحت ثم لام اسمه یحیی بن واضح مشهور بکنیته **قوله** للامام اذا خرج الظاهر انه تشریع عام فیکون مستحبا لکل احد ولا تخصیص بالامام الا اذا ظهر انه لمصلحة مخصوصة بالائمة فقط وهو بعید لان فعله ما کان لکونه اماما بل لکونه مشرعا والله اعلم باب فی الاکل یوم الفطر قبل الخروج **قوله** ثواب بن عتبة بفتح الثاء المثلثة وتخفیف الواو المهری بفتح المیم وسکون الهاء البصری مقبول **قوله** حتی یطعم بفتح العین ای یاکل قال المهلب بن ابی صفرة بضم المهملة وسکون الفاء واسمه ظالم بن سارق العتکی بفتح المهملة والمثناة الازدی ابو سعید البصری من ثقات الامراء وکان اعداءه یرمونه بالکذب انما کان یاکل یوم الفطر قبل الغدو الی الصلوة لئلا یظن ظان ان الصیام یلزم یوم الفطر الی ان یصلی صلوة العید وهذا المعنی مفقود فی یوم

قوت المغتذی

وروی ابو تمیلة بضم المثناة من فوق بعدها میم مفتوحة ثم مثناة من تحت ثم لام اسمه یحیی بن واضح عن ثواب ابن عتبة بفتح المثلثة وتخفیف الواو وآخره موحدة لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث ولیس له فی بقیة الکتب شیء لا یخرج یوم الفطر حتی یطعم ولا یطعم یوم الاضحی حتی یصلی قال المهلب بن ابی صفرة انما کان یاکل یوم الفطر قبل الغدو الی الصلوة لئلا یظن ظان ان الصیام یلزم یوم الفطر الی ان یصلی صلوة العید هذا المعنی معدوم فی یوم الاضحی وقال ابن قدامة الحکمة فی ذلک ان یوم الفطر حرم فیه الصیام عقیب وجوبه فاستحب تعجیل الفطر لاظهار المبادرة الی طاعة الله وامتثال امره فی الفطر علی خلاف العادة والاضحی بخلافه مع ما فیه من استحباب الفطر علی شیء من اضحیته

شرح سراج احمد

در روز عید قربان تا آنکه نماز میگذارد و حکمت در اکل پیش از نماز عید الفطر آنست که چون فطر بعد از وجوب صوم ست دوست داشت آنحضرت تعجیل فطر را بقصد مبادرت بامتثال امر پروردگار حق تعالی در هرچه فرماید و حکم کند و اگرنه قصد مجرد امتثال امر بودی سیر میخوردی و حال آنکه اکتفا بچند خرما میکرد و بعضی گفته اند که اکل آنحضرت در هر دو عید بعد از اخراج صدقه بود که مخصوص ست بهر یکی و چون اخراج صدقهٔ فطر پیش از برآمدن به نماز بود خورد و برآمد و اخراج صدقهٔ اضحی بعد از نماز بود که ذبح ست نماز گذارد و ذبح کرد و تصدق نمود و بخورد وفی الباب عن علی وانس بن مالک اخرجه الترمذی وابن ماجه و دارمی نیز از بریده اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث بریدة بن خصیب الاسلمی بضم خای معجمه و فتح صاد مهمله وسکون مثناة تحتیه در آخر موحده است حدیث غریب وقال محمد ابن اسمعیل البخاری لا اعرف لثواب بن عتبة غیر هذا الحدیث نمی شناسم مر ثواب بن عتبه را که روایت کرده باشد سوای این یک حدیث وقد استحب قوم من اهل العلم ان لا یخرج یوم الفطر حتی یطعم شیئا و تحقیق مستحب گفته اند گروهی از اهل علم چنانکه امام ما ابو حنیفه اینکه بیرون نشود در روز عید رمضان تا آنکه بخورد چیزی را اگرچه اندک بود ویستحب له ان یفطر علی تمر و مستحب گفته اند مر این بیرون شونده را برای نماز اینکه افطار کند بر خرما ولا یطعم یوم الاضحی حتی یرجع و مستحب ست که طعام نخورد در روز عید قربان تا آنکه باز گردد از مصلی و بیاید از نماز بخانه حدثنا قتیبة ثنا هشیم عن محمد بن اسحق عن حفص بن عبید الله بن انس عن انس بن مالک ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یفطر علی تمرات یوم الفطر قبل ان یخرج الی المصلی بود آنحضرت که افطار میکرد بر خرمای چند در روز عید رمضان پیش از آنکه بیرون شود بسوی جبانه قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح غریب بدانکه چون کسی بیاید بمصلی و نماز گذارده شده باشد در مصلی پس وی چه کند در محیط و قاضی خان نوشته است که هر که بیاید بمصلی و نماز با امام در نیابد وی مخیر ست اگر خواهد باز بگردد بخانه بی آنکه بگذارد نماز را و اگر خواهد بگذارد و برگردد و افضل آنست که چهار رکعت بگذارد تا حاصل گردد او را نماز ضحی و همچنین ست مذهب امام احمد **ابواب السفر** بدانکه اختلاف نیست مر هیچکس را از ایمه و علمای امت را در جواز قصر مر مسافر را ولیکن نزد ما قصر واجب ست و فرض وقت بر مسافر دو رکعت ست و قصر عزیمت ست اگرچه اطلاق رخصت بران نیز میکنند مجازا و اگر مسافر چهار رکعت بگذارد درست نیست مگر آنکه در قعدهٔ اولی بنشیند زیرا که آن در حقیقت قعدهٔ اخیره است اگرچه آثم گردد بترک سلام و مذهب مالک موافق مذهب ماست و بعضی گفته اند که مذهب او موافق مذهب شافعی و احمد ست که قصر رخصت ست و مصلی مخیر ست میان قصر و اتمام و اصل فرض اربع ست و هرگز مروی نشده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در سفر چهار رکعت

شرح ابی الطیب

الاضحی وقیل ان یوم الفطر حرم فیه الصیام عقب وجوبه فاستحب تعجیل الفطر لاظهار المبادرة الی طاعة الله وامتثال امره فی الفطر علی خلاف العادة والاضحی بخلافه **قوله** ویستحب له ان یفطر علی تمر وفی البخاری تعلیقا ویاکلهن وترا ای ثلثا وخمسا وسبعا وتسعا والحکمة فی استحباب التمر لما فی الحلو من تقویة البصر الذی یضعفه الصوم ولان الحلو مما یوافق الایمان ویعبر به فی المنام ویرق القلب وهو ایسر من غیره ومن ثم استحب بعض التابعین ان یفطر علی الحلو مطلقا کالعسل وروی انه یحبس البول وهو فی حق من یقدر علی ذلک والا فینبغی ان یفطر ولو علی الماء لیحصل له شبه ما من الاتباع ذکره فی شرح الموطا

عارضة الاحوذی

ابی نعیم ویصرح بذلک وان کان اراد بذلک انها لا توجد من طریق ابی نعیم فقد وهم لوجودها مرویة عن ابن عباس من غیر طریق ابی نعیم والله اعلم واما حدیث جابر فطریقه بدیعة وهو مخرج من طرق مثلها واما حدیث ابی هریرة فضعیف کما ذکره ابو عیسی عن البخاری واما حدیث بریدة فبدیع صحیح ولکنه مضمنه ثابت من روایة عبد الله بن عمرو روی مسلم عن عبد الله بن عمرو قال رسول الله صلی الله علیه وسلم وقت الظهر اذا زالت الشمس و کان ظل الرجل کطوله ما لم یحضر وقت العصر ووقت العصر ما لم تصفر الشمس وفی بعض روایاته ولم یسقط نور الشمس

شرح سراج احمد

گذاردہ باشد ونہ از خلفای اربعہ الا عثمان کہ از گذشتن چند سال از دور خلافت وی در منا چہار رکعت گذاردہ و آنرا تاویلات و محامل اند **باب** التقصیر فی السفر باب ست دربیان قصر کردن در سفر نماز چہار گانی را حدثنا عبد الوھاب بن عبد الحکم الوراق البغدادی ثنا یحیی بن سلیم عن عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر قال سافرت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم و ابی بکر وعمر وعثمن فکانوا یصلون الظہر والعصر رکعتین رکعتین گفت عبد اللہ بن عمر سفر کردم من ہمراہ آنحضرت وشیخین وعثمان در خلافت ایشان پس بودند ایشان کہ میگذاردند ظہر وعصر را دو دو رکعت لا یصلون قبلہا ولا بعدہا کہ نمی گذاردند پیش از فرض ونہ پس از فرض سنن ونوافل را وقال عبد اللہ لو کنت مصلیا قبلہا او بعدہا لاتممتہا وگفت عبد اللہ بن عمر اگر باشم من گذارندہ پیش از فرض یا پس از فرض نوافل را ہر آئینہ تمام کنم فرض را یعنی اگر گذارندہ نوافل باشم چرا مکتوبہ را قصر کنم وچہار نگذارم وفی الباب عن عمر اخرجہ مسلم والخطیب وعلی اخرجہ ابن ابی شیبۃ من طریق ابی حرب بن ابی الاسود وابن منیع والعدنی ومسدد والبزار وضعف وابن عباس اخرجہ مسلم وابن عساکر وانس بن مالک الکعبی رفعہ اخرجہ احمد والاربعۃ وعبد الرزاق وعبد بن حمید وابو داود والترمذی والنسائی وابن ماجۃ والبغوی وابن خزیمۃ والطحاوی والباوردی وابن قانع والطبرانی والبیہقی وضیاء المقدسی وعمران بن حصین اخرجہ ابو داود وعائشۃ اخرج عبد الرزاق وابن ابی شیبۃ عنہا بلفظ قالت فرض اللہ الصلوۃ اول ما فرضہا رکعتین ثم اتمہا للحاضر واقرت صلوۃ المسافر علی الفریضۃ الاولی واخرج ابن جریر فی تہذیبہ عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یقصر فی السفر ویتم قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن غریب لا نعرفہ الا من حدیث یحیی ابن سلیم مثل ہذا گفت مصنف حدیث عبد اللہ بن عمر حدیثی ست حسن غریب کہ نمی شناسیم آن را کہ مروی شدہ است مگر از اسناد یحیی بن سلیم مانند این را وقال محمد بن اسمعیل البخاری وقد روی ہذا الحدیث عن عبید اللہ بن عمر عن رجل من ال سراقۃ عن ابن عمر واین طریق دیگر را ذکر کرد کہ حدیث ابن عمر ازین طریق نیز ہست قال ابو عیسی وقد روی عن عطیۃ العوفی عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یتطوع فی السفر قبل الصلوۃ وبعدہا گفت مصنف وتحقیق روایت کردہ شدہ است از عطیہ از ابن عمر از آنحضرت کہ بود کہ میگذارد نماز نوافل را در سفر پیش از مکتوبہ وپس از وی بر خلاف روایت اولی وقد صح عن النبی

شرح ابی الطیب

ابواب السفر باب التقصیر فی السفر **قولہ** فکانوا یصلون الظہر والعصر رکعتین رکعتین اراد بہ الصلوۃ الرباعیۃ لا الحصر **قولہ** لا یصلون قبلہا ولا بعدہا وسیاتی عن ابن عمر فی ہذا الباب وفی باب التطوع فی السفر انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یتطوع قبلہا او بعدہا فیحمل ہذا علی بعض الاحیان او علی عدم رؤیۃ ابن عمر انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی النوافل فی رحلہ **قولہ** لو کنت مصلیا قبلہا او بعدہا لاتممتہا معناہ لو اخترت التنفل لکان اتمام فریضتی اربعا احب الی ولکنی لا اری واحدا منہما بل السنۃ القصر وترک التنفل ومرادہ النافلۃ الراتبۃ کسنۃ الظہر والعصر وغیرہما واما النوافل المطلقۃ فقد کان ابن عمر یفعلہا فی السفر وروی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یفعلہا کما ثبت فی مواضع من الصحیحین عنہ واجاب القائلون بالنافلۃ عن قول ابن عمر ہذا بان الفریضۃ متحتمۃ فلو شرعت تامۃ لتحتم اتمامہا واما النافلۃ فہی الی خیرۃ المکلف فالرفق بہ ان تکون مشروعۃ ویخیر فیہا قال النووی

عارضۃ الاحوذی

الاول ووقت صلوۃ المغرب ما لم یغب الشفق الاحمر ووقت صلوۃ العشاء الی نصف اللیل ووقت صلوۃ الصبح من طلوع الفجر ما لم تطلع الشمس غربیۃ کان الفیٔ مثل الشراک یعنی قصر الظل فقہ اجمعت الامۃ علی ان للصلوۃ وقتین وقت سعۃ وسلامۃ ووقت ضیق ومعذرۃ فاما وقت المعذرۃ والضرورۃ فیاتی ان شاء اللہ واما وقت الرفاہیۃ والسعۃ فہو المبین فی ہذہ الاحادیث المذکورۃ ایضا ونحن نشرحہ ثم ندل علیہ ان شاء اللہ واما وقت الظہر فنحن بہا نبدأ اقتداء بجبریل صلوات اللہ علیہ فی الابتداء وبیان

الترجمۃ

گفت حضرت عائشہ فرض کرد خدای تعالی نماز را اول وقت ... [illegible]

باقی دیگر آیندہ

شرح سراج احمد

صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یقصر فی السفر وابوبکر وعمر وعثمن صدرا من خلافتہ وتحقیق صحیح گشتہ است از آنحضرت کہ بود آنحضرت کہ قصر میکرد نماز را در سفر وابوبکر وعمر وعثمان در اوائل از خلافت خود نیز قصر میکرد پس ازان تمام کرد نماز را چہار رکعت چنانکہ اخراج آن کردہ اند شیخان از ابن عمر بلفظ صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بمنی رکعتین وابوبکر وعمر بعدہ وعثمان صدرا من خلافتہ ثم ان عثمان صلی بعد اربعا فکان ابن عمر اذا صلی مع الامام صلی اربعا واذا صلی وحدہ صلی رکعتین ودر سبب گزاردن عثمان چہار رکعت وجوہ بسیار اند اقرب وی آنست کہ در موسم حج مردم بسیار از اعراب اہل بدو وغیرہم کہ عالم بتفاصیل احکام نبودند جمع میشدند پس آنہامی نمود کہ فرض نماز رکعت چہار ست اگر دو میگذارد شاید کہ ہمین دو رکعت شریعت خیال میکردند ونمی دانستند کہ آن بسبب سفر ست وبعضی گفتہ اند کہ شاید مذہب عثمان این بود کہ اگر مسافر در مقام امن باشد قصر نکند وقصر مقید بحال خوف ست چنانکہ ظاہر قرآن ست یا آنکہ عثمان آخر موافق قول عائشہ شد کہ قصر واتمام ہر دو جائز ست وقصر رخصت ست وآنحضرت کہ اختیار رخصت میکرد برای آسانی امت والعمل علی ھذا عند اکثر اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرھم وقد روی عن عائشۃ انھا کانت تتم الصلوۃ فی السفر وروایت کردہ شدہ است از عائشہ صدیقہ بدرستیکہ او بودہ کہ تمام میکرد نماز را در سفر وچہارگانی میگذارد واخرج الشیخان عنہا قالت فرضت الصلوۃ رکعتین ثم ہاجر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ففرضت اربعا وترکت صلوۃ السفر علی الفریضۃ الاولی قال الزہری قلت لعروۃ مابال عائشۃ تتم قال تاولت کما تاول عثمان والعمل علی ماروی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم واصحابہ وعمل بر چیزی ست کہ روایت کردہ شدہ است از آنحضرت واز یاران وی کہ قصر ست در سفر وھو قول الشافعی واحمد واسحق الا ان الشافعی یقول التقصیر رخصۃ لہ فی السفر فان اتم الصلوۃ اجزأعنہ وآن قول امام شافعی واحمد واسحق ست مگر آنکہ شافعی میگوید کہ قصر رخصت ست مر مسافر را پس اگر تمام کند نماز را کفایت میکند آن از وی حدثنا احمد بن منیع ثنا ھشیم ثنا علی بن زید بن جدعان عن ابی نضرۃ

شرح ابی الطیب

قولہ انھا کانت تتم فی البخاری قال الزھری قلت لعروۃ مابال عائشۃ تتم قال تاولت کما تاول عثمن ای من جواز القصر والاتمام فاخذا باحد الجائزین او انھما کانا یریان القصر مختصا بمن کان سائرا واما من کان فی مکان فی اثناء سفرہ فلہ ان یتم وقال ابن بطال الصحیح انھما کانا یریان ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم انما قصر لانہ اخذ بالایسر علی الامۃ واخذا علی انفسھما بالشدۃ وقال ابن الھمام حدث لھا تردد او ظن فی جعلھا رکعتین للمسافر مقیدا بالحرج فی الاتمام لما اخرج البیھقی والدارقطنی بسند صحیح عن عروۃ عن عائشۃ انھا کانت تصلی فی السفر اربعا فقلت لھا لو صلیت رکعتین فقالت یا ابن اختی انہ لا یشق علی وھذا ھو المراد واللہ اعلم من قول عروۃ انھا تاولت انتھی اقول وھذا تاویل والا فقد قصر النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی مکۃ وفی منی فصلی رکعتین ولا مشقۃ ھنالک لما اخرج الشیخان عن انس رضی اللہ عنہ قال خرجنا مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من المدینۃ الی مکۃ فکان یصلی رکعتین رکعتین حتی رجعنا الی المدینۃ قیل اقمتم بمکۃ شیئا قال اقمنا بھا عشرا **قولہ** التقصیر رخصۃ ای لظاھر الکتاب وھو قولہ تعالی فلیس علیکم جناح ان تقصروا لکن روی مسلم عن یعلی بن امیۃ قلت لعمر بن الخطاب انہ قال اللہ تعالی ان تقصروا من الصلوۃ ان خفتم ان یفتنکم الذین کفروا فقد امن الناس قال عجبت مما عجبت منہ فسالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال صدقۃ تصدق اللہ بھا علیکم فاقبلوا صدقتہ ای سواء حصل الخوف ام لا وھو امر یقتضی وجوب القصر وسیاتی ما یؤیدہ

عارضۃ الاحوذی

وقتھما فیدخل اذا زالت الشمس عن وسط السماء ولخذ الظل فی الزیادۃ و ذلک ان الشمس اذا طلعت کان ظل المائل طویلا ثم ینتقص حتی تقف ثم تاخذ فی الزیادۃ فاذا اخذ فی الزیادۃ فذلک الزوال ویحل حینئذ وقت الظھر لاخلاف بین الامۃ فیہ وھو الدلوک المذکور فی القرآن فی اصح القولین ثم لا یزال وقتھا الواسع ممتدا حتی یصیر ظل کل شیء مثلہ فیخرج وقت الظھر ویدخل وقت العصر علی تفصیل یاتی ان شاء اللہ وبھذا قال جمھور الایمۃ الا انہ روی عن ابی حنیفۃ فی ذلک قولان ضعیفان احدھما ان وقت الظھر

بقیہ صفحہ ۵۰۶

الحرج فقد جمع بین التضاد ربع یعنی جعل بین الخبر بان الوارد وفی عاجل وقال عند بیان الحکم ابو حنیفۃ علیہ من الصحابۃ علی القصر عن حماد عن ابراہیم عن علقمۃ عن عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی فی السفر رکعتین وابوبکر وعمر لا یزیدون علیہ واخرجہ ابو داؤد بلفظ صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم بمنی رکعتین وقصر الصلوۃ الخبر عند بیان الاخبار الواردۃ عن علقمۃ ابو حنیفۃ عن حماد عن ابراہیم الی قتیل عبداللہ ابن مسعود وتعود اربعا فقال انا للہ وانا الیہ راجعون صلیت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بمنی رکعتین ومع ابی بکر ومع عمر رکعتین ثم تفرقت بکم الطرق فقیل لہ استرجعت وقلت ما قلت ثم صلیت اربعا فقال الخلاف شر قال وکان اول من اتمھا بمنی اربعا اخرجہ البخاری ومسلم وابو داود وقولہ فقیل الخ الی آخرہ لابی داود فاصد قال البیھقی ان عثمان اتم الصلوۃ لکثرۃ الاعراب لیعلمھم ان الصلوۃ اربع وقیل غیر ذلک والاشبہ انہ راہ رخصۃ وراٰی الاتمام جائزا قلت قد انکر علیہ ابن مسعود الاتمام وفی بعض الروایات انکر الناس علیہ ذلک فلو کان الاتمام جائزا لما انکروہ وما اعتذر عثمان ولما احتاج الی تاویل قال ابن حزم روینا من طریق عبدالرزاق عن الزہری بلغنی ان عثمان

باقی در صفحہ آیندہ

شرح سراج احمد

قال سألت عمران بن حصين عن صلوة المسافر گفت ابونضره پرسیده شد عمران بن حصین از نماز مسافر که چند بگذارد فقال حججت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فصلی رکعتین پس گفت عمران حج گذاردم با آنحضرت پس بگذارد آنحضرت دو رکعت را وحججت مع ابی بکر فصلی رکعتین و حج گذاردم همراه ابی بکر صدیق پس بگذارد دو رکعت را ومع عمر فصلی رکعتین و حج کردم همراه عمر بن الخطاب پس گذارد دو رکعت را ومع عثمان ست سنین من خلافته او ثمان سنین فصلی رکعتین و گذاردم همراه عثمان شش سال یا هشت سال اختلاف و شک راوی ست پس گذارد عثمان نیز دو رکعت را قال ابو عیسٰی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا قتیبة نا سفین بن عیینة عن محمد بن المنکدر و ابراهیم بن میسرة انهما سمعا انس بن مالک قال صلینا مع النبی صلی الله علیه وسلم الظهر بالمدینة اربعا گفت انس بن مالک گذاردم ما همراه آنحضرت نماز ظهر را در مدینه چهار رکعت که آن وقت مقیم بود و بذی الحلیفة العصر رکعتین و گذاردم همراه آنحضرت در موضع ذی الحلیفه نماز عصر را دو رکعت از ین حدیث برآمد که آنحضرت پس از نماز ظهر از مدینه برآمد و ذی الحلیفه نام موضعی ست بر چند کروه از مدینه و آن میقات اهل مدینه است هذا حدیث صحیح حدثنا قتیبة نا هشیم عن منصور بن زاذان عن ابن سیرین عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم خرج من المدینة الی مکة لا یخاف الا رب العالمین فصلی رکعتین گفت ابن عباس بدرستیکه آنحضرت بیرون گشت از مدینه بسوی مکه در حالیکه نمی ترسید از هیچکس و خوف و ترس نبود مگر از پروردگار عالمیان می ترسید پس بگذارد دو رکعت را یعنی در حق قصر خوف ضروری نیست چون از خانهای مصر بیرون آید قصر گذارد اگرچه خوف نبود قال ابو عیسٰی هذا حدیث صحیح **باب** ماجاء فی کم تقصر الصلوٰة باب ست در بیان آنچه آمده است که در چند روزه راه قصر نماز کند حدثنا احمد بن منیع نا هشیم نا یحیی بن ابی اسحٰق الحضرمی نا انس بن مالک قال خرجنا مع النبی صلی الله علیه وسلم من المدینة الی مکة فصلی رکعتین گفت انس بن مالک بیرون شدیم ما همراه آنحضرت از مدینه بسوی مکه زادها الله شرفا وکرامة در قصه فتح پس بگذارد دو رکعت را قال قلت لانس کم اقام رسول الله صلی الله علیه وسلم بمکة قال عشرا گفت یحیی گفتم مر انس را که چند مدت اقامت فرمود آنحضرت در مکه گفت انس ده روزه وفی الباب عن ابن عباس اخرجه ابوداود وجابر اخرجه ابوداود ایضا ورواته ثقات الا ان اباداود قال غیره تفرد بوصله معمر قال ابو عیسٰی حدیث انس حدیث حسن صحیح وقد روی عن ابن عباس عن النبی صلی الله علیه وسلم انه اقام فی بعض اسفاره تسع عشرة بدرستیکه آنحضرت اقامت فرمود در بعضی از سفرهای خود که مکه بود نوزده روز کما اخرجه البخاری یصلی رکعتین میگذارد آنحضرت دو رکعت را

شرح ابی الطیب

قوله وبذی الحلیفة بضم المهملة وفتح اللام موضع علی ستة امیال من المدینة لا یقال انه یدل علی استباحة قصر الصلوٰة فی السفر القصیر لان بین المدینة وذی الحلیفة ستة امیال لانه لم یکن غایة سفره صلی الله علیه وسلم وانما خرج قاصدا مکة فنزل بها فحضرت العصر وایضا لا یشترط للقصر قطع قدر السفر بل المعتبر الخروج من البلد بقصد السفر کما یدل علیه فعله صلی الله علیه وسلم **قوله** لا یخاف الا رب العالمین فالتقیید فی النص بقوله تعالی وان خفتم اتفاقی خرج علی وفق حال النزول فحینئذ لا یدل علی عدم القصر ان لم یکن خوف **باب** ماجاء فی کم تقصر الصلوٰة **قوله** فصلی رکعتین ای فی تمام السفر حتی ایام مکثه بمکة کما مر آنفا **قوله** اقام فی بعض اسفاره ای فی فتح مکة صرح به القسطلانی **قوله** تسع عشرة لمن لا یقول به ان یقول کان ذلک اقامة منه من غیر قصد الاقامة لانه کان مترددا

عارضة الاحوذی

یمتد الی ان یصیر ظل کل شیٔ مثلیه وحینئذ یدخل وقت صلوٰة العصر الثانی انه اذا صار ظل کل شیٔ مثله خرج وقت الظهر ولم یدخل وقت العصر حتی یصیر ظل کل شیٔ مثلیه فاما هذه الروایة فلا وجه لها واما القول الاول فحجته علی ذلک حدیث ابن عمر المشهور فی ضرب المثل للامم بالآخر قوله فیه فعملت الیهود الی الظهر بقیراط وعملت النصاری الی العصر بقیراط وعملنا الی اللیل بقیراطین فقالت الیهود والنصاری ما لنا اکثر عملا واقل اجرا وجه حجتهم ان النصاری قالوا نحن اکثر عملا واقل اجرا ولا یکونوا اکثر

شرح ابی الطیب

وقصر میفرمود در تخریج ہدایہ نوشتہ است ولابی داود عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اقام بمکۃ سبع عشرۃ تقصر الصلوۃ واسنادہ
صحیح وعن عمران بن حصین رضی اللہ عنہ ثمانیۃ عشر یوما وللبخاری عن ابن عباس تسع عشرۃ قال البیہقی یجمع بینہما بان من قال تسع عشرۃ عد یومی
الدخول والخروج ومن قال سبع عشرۃ حذفہما ومن قال ثمانیۃ عشرۃ حذف احدہما قال ابن عباس فنحن اذا اقمنا ما بیننا وبین تسع عشرۃ
صلینا رکعتین گفت ابن عباس پس ما بودیم کہ چون اقامت میکردیم مدت نوزدہ روز میگذاردیم نماز مکتوبہ را دو رکعت وان
زدنا علی ذلک اتممنا الصلوۃ واگر زیادہ میکردیم بر نوزدہ روز تمام میکردیم نماز را وروی عن علی رضی اللہ عنہ انہ قال من اقام
عشرۃ ایام اتم الصلوۃ وروایت شدہ است از علی مرتضی کہ او گفت ہر کہ نیت اقامت کند مدت دہ روز تمام کند نماز را اخرجہ
عبد الرزاق بلفظ اذا اقمت بارض عشرا فاتمم فان قلت اخرج الیوم او غدا فصل رکعتین وان اقمت شہرا وروی عن ابن عمر انہ
امروز یا فردا ۱۲
قال من اقام خمسۃ عشر یوما اتم الصلوۃ اخرجہ ابن جریر عن سالم ان ابن عمر کان اذا قدم مکۃ فلم یدر ایظعن ام یقیم قصر الصلوۃ
خمس عشرۃ لیلۃ فاذا عرف انہ یقیم اتم الصلوۃ وروی عنہ ثنتی عشرۃ وروایت کردہ شدہ است از ابن عمر مدت دوازدہ روز
نیز قصد اقامت داشتہ باشد تمام کند نماز را وقصر نکند اخرجہ عبد الرزاق وروی عن سعید بن المسیب انہ قال اذا اقام
اربعا صلی اربعا وروایت کردہ شدہ است از سعید بن المسیب بدرستیکہ او گفت چون کسی نیت اقامت کند مدت چہار روز
بگذارد نماز چہار رکعت را وقصر نکند وروی ذلک عنہ وروایت کردہ اتمام نماز را در مدت چہار روز از سعید بن المسیب قتادۃ
وعطاء الخراسانی وروی عنہ داود بن ابی ہند خلاف ہذا وروایت کردہ از سعید بن المسیب داود بن ابی ہند خلاف
این را واختلف اہل العلم بعد فی ذلک واختلاف کردہ اند اہل علم پس از آنحضرت در مدت قصر فاما سفین الثوری واہل
الکوفۃ فذہبوا الی توقیت خمس عشرۃ یعنی معتبر مدت اقامت در قصر نماز مدت نیم ماہ است وقالوا اذا اجمع علی اقامۃ خمس
عشرۃ اتم الصلوۃ وگفتہ اند امام ما ابو حنیفہ وسفیان وغیرہ چون نیت کند بر اقامت خود مدت پانزدہ روز تمام کند نماز را وقال
الاوزاعی اذا اجمع علی اقامۃ ثنتی عشرۃ اتم الصلوۃ چنانکہ روایت شدہ است از عبد اللہ بن عمر وقال مالک والشافعی واحمد
اذا اجمع علی اقامۃ اربع اتم الصلوۃ چنانکہ روایت شدہ است از سعید بن المسیب واما اسحق فرای اقوی المذاہب فیہ
تمسک کند ۱۲
حدیث ابن عباس واما اسحق بن راہویہ پس دید قوی ترین مذاہب را در مدت قصر صلوۃ حدیث ابن عباس را قال لانہ روی عن
النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثم تاولہ بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت اسحق بدرستیکہ شان این است کہ روایت کردہ از آنحضرت
ای اخذ بہ وفی النسخۃ المطبوعۃ تاولہ من المتاول یعنی الاخذ ۱۲
پس تاویل کرد آن حدیث را ابن عباس پس از آنحضرت اذا اجمع علی اقامۃ تسع عشرۃ اتم الصلوۃ چون
تفسیر للتاویل ۱۲
نیت کند بر اقامت خود نوزدہ روز اتمام کند و آنحضرت کہ قصر میکرد در مکہ نیت اقامت نکردہ بود ثم اجمع

شرح ابی الطیب

متی یتہیأ لہ فراغ حاجتہ وہو انجلاء حرب ہوازن ارتحل وقد اخرج ابو داود الحدیث من ہذا الوجہ بلفظ
سبعۃ عشر بتقدیم السین علی الموحدۃ ولہ ایضا من حدیث عمران بن حصین غزوت مع رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم الفتح فاقام ثمانی عشرۃ لیلۃ لا یصلی الا رکعتین ولابی داود ایضا عن ابن عباس اقام
بمکۃ عام الفتح خمس عشرۃ یقصر الصلوۃ وضعفہا النووی قال ابن حجر لیس بجید لان رواتہا ثقات واذا ثبت انہا صحیحۃ فیحمل
علی ان الراوی ظن ان الاصل روایۃ سبع عشرۃ فحذف منہا یومی الدخول والخروج فذکر انہا خمس عشرۃ ذکرہ القسطلانی

عارضۃ الاحوذی

عملا منا الا فی اکثر
من زماننا وہذا
یقتضی ان یکون
من الظہر الی العصر
اکثر مما بین العصر
الی اللیل ولا یکون
ذلک الا علی مذہبنا
قالوا وہذا بین قلنا
بل ہو باطل لان
النصاری لم تقل
قط ما قلتم انما
قالتہ الیہود و
النصاری معا
قالوا ہذا لا یصح
لانہم قالوا اقل
اجرا والطائفتان
مساویتان لنا فی
القیراطین فاما
من کثر عملہ علی
عمل صاحبہ وسواہ
فی اجرہ فہو اقل
اجرا وہو ابین
ثم العجب منہم ترکوا
احادیث الاوقات
للنبی صلی اللہ
علیہ وسلم والخلفاء
والصحابۃ وعدلوا
لو ضرب الامثال

عارضة الاحوذي

الا ان قوله صلى الله عليه وسلم وصلى بي الظهر في اليوم الثاني حين صار ظل كل شيء مثله لوقت ههنا اولى بدل لكان محمولا على معنى فرغ لا غير فاما وقد قال لوقت العصر بالامس كما اشرنا اليه فيحتمل و فرغ كما قدمناه ويحتمل بدل كقوله لوقت العصر بالامس كما اشرنا اليه ويكون التقدير في صحة الابتداء وبدأ بصلوة الظهر في اليوم الثاني حين صار ظل كل شيء مثله لوقت ابتداء العصر في اليوم الاول كما قال صلى لي المغرب حين غربت الشمس لوقتها بالامس عناه بدأها فيكون لابتداء [illegible] الآخر تتصل بتمام الصلوة

شرح سراج احمد

عن ابن ابی لیلی عن عطیة ونافع عن ابن عمر قال صلیت مع النبی صلی الله علیه وسلم فی الحضر والسفر گفت عبدالله ابن عمر گذاردم ہمراہ آنحضرت نمازی در حضر وسفر ہر دو فصلیت معه فی الحضر الظهر اربعا وبعدها رکعتین پس گذاردم ہمراہ آنحضرت در حضر نماز ظہر را چہار رکعت وپس از فرض ظہر دو رکعت را وصلیت معه فی السفر الظهر رکعتین وبعدها رکعتین والعصر رکعتین ولم یصل بعدها شیئا وگذاردم ہمراہ آنحضرت در سفر نماز ظہر را دو رکعت وپس از ظہر دو رکعت سنت را وعصر را دو رکعت درحالیکہ نگذارد وپس از عصر چیزی را والمغرب فی الحضر والسفر سواء ثلث رکعات وگذاردم نماز مغرب را در حضر وسفر برابر سہ رکعت ولا ینقص فی حضر ولا سفر کم نمیکرد نماز مغرب را نہ در حضر ونہ در سفر ینقص بفتح تحتانیہ وضم قاف تصحیح کردہ اند فقدبر پس قصر مخصوص برباعیست وهی وتر النهار ونماز مغرب وتر روزست چنانکہ نماز وتر در شب ست وبعدها رکعتین وگذارد بعد از مغرب دو رکعت وذکر نماز عشا نکرد وصبح را نیز ذکر نکردہ شاید کہ از جہت قیاس یکی بر دیگری نکردہ باشد یا از جہت معاینہ خویش والله اعلم قال ابو عیسی هذا حدیث حسن سمعت محمدا یقول ما روی ابن ابی لیلی حدیثا اعجب الی من هذا گفت مصنف شنیدم امام بخاری را کہ میگفت روایت نکردہ است ابن ابی لیلی حدیثی عجیب تر بسوی من ازین حدیث **باب ما جاء فی الجمع بین الصلاتین** بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در حق جمع کردن در سفر میان دو نماز حدثنا قتیبة ثنا اللیث بن سعد عن یزید بن ابی حبیب عن ابی الطفیل عن معاذ بن جبل بضم میم وذال معجمہ ابن جبل بجیم وموحدہ مفتوحتین ابن عمرو بن اوس ابو عبدالرحمن الانصاری الخزرجی السلمی المدنی از اعیان وافراد صحابہ است در علم وفتوی وحفظ وقرات بنہایت رسیدہ است اسلام آورد در عمر سیزدہ سال واو یکی ازان ہفتاد کس ست کہ حاضر گشتند عقبۂ ثانیہ را از انصار وحاضر گشت بدر وجمیع مشاہد را ومواخات کرد آنحضرت میان او وعبدالله بن مسعود وگرفت آنحضرت دست او را وفرمود انی معاذ انی لاحبک وفرستاد او را بسوی یمن عامل وقاضی واو یکی ازان کسان ست کہ فتوی میدادند در عہد آنحضرت وایشان سہ کس از مہاجرین وسہ از انصار بودند از مہاجرین عمر وعثمان وعلی بودند واز انصار ابی بن کعب ومعاذ بن جبل وزید بن ثابت عامل گردانید او را عمر بن الخطاب بر شام پس از ابیدہ بن الجراح وہم دران سال در طاعون عمواس وفات کرد در سنہ ثمان عشر از عمر سی وہشت ان النبی صلی الله علیه وسلم کان فی غزوة تبوک اذا ارتحل قبل زیغ الشمس بدرستیکہ آنحضرت بود در غزوۂ تبوک کہ آخرین غزوات بود چون کوچ میکرد پیش ازینکہ میل میکرد آفتاب اخر الظهر الی ان یجمعها الی العصر تاخیر میکرد در گذاردن نماز ظہر تا آنکہ جمع کردی ومتصل بگذاردی بسوی نماز عصر یعنی ظہر را در آخر وقت وعصر را در اول وقت فیصلیهما جمیعا پس میگذارد ہر دو نماز را باہم یکی را در آخر وقت ودیگری را در اول وقت واذا ارتحل بعد زیغ الشمس عجل العصر الی الظهر وچون کوچ میکرد پس از زوال آفتاب تعجیل میکرد در گذاردن نماز عصر ومتصل میکرد گذاردن نماز عصر را بسوی نماز ظہر گویا عصر را پیش از وقت میگذارد ویا در اول وقت میگذارد وظہر را در آخر وقت چنانکہ در اول صورت بود وصلی الظهر والعصر جمیعا ثم سار ومیگذارد نماز ظہر وعصر ہر دو را پس تر براہ میرفت وکان اذا ارتحل

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الجمع بین الصلاتین **قوله** قبل زیغ الشمس ای قبل زوالها

قوت المغتذی

ان کنیته ابو جعفر هکذا کناه ابن حبان فی الثقات وعبد الغنی فی الکمال والمزی فی التهذیب

شرح سراج احمد

قبل المغرب اخر المغرب حتی یصلیها مع العشاء و بود آنحضرت کہ چون کوچ میکرد پیش از غروب آفتاب تاخیر میکرد در گذاردن نماز مغرب تا آنکہ میگذارد ہر دو را باہم واذا ارتحل بعد المغرب عجل العشاء فصلاها مع المغرب و چون میکرد کوچ پس از دخول وقت مغرب تعجیل میکرد در گذاردن عشا پس میگذارد آنرا ہمراہ مغرب وفی الباب عن علی بن ابی طالب و ابن عمر بلفظ کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا جد به السیر جمع بین المغرب والعشاء اخرجه مالک وعبد الرزاق وابن ابی شیبة والشیخان والنسائی واخرج ابن جریر عنه بلفظ اذا بادر احدکم الحاجة فشاء ان یوخر المغرب ویعجل العشاء ثم یصلیهما جمیعا فعل وانس بن مالک اخرجه الشیخان وعبد الله بن عمرو وعائشة وابن عباس اخرجه مسلم بلفظ ان النبی صلی الله علیه وسلم جمع بین الصلاتین فی سفرة سافرها فی غزوة تبوک واخرج الترمذی عنه مرفوعا بلفظ من جمع بین صلاتین من غیر عذر فقد اتی بابا من ابواب الکبائر وفیه حنش بن قیس وهو واه جدا وعقل الحاکم فاستدرکه ای علی الشیخین واسامة بن زید وجابر اخرجه ابن جریر بلفظ خرج رسول الله صلی الله علیه وسلم من مکة عند غروب الشمس حتی اتی سرف وهی بتسعة امیال من مکة فجمع بینهما یعنی بین المغرب والعشاء باذان واقامتین قال ابو عیسی وروی علی بن المدینی عن احمد بن حنبل عن قتیبة هذا الحدیث وحدیث معاذ حدیث حسن غریب تفرد به قتیبة وحدیث معاذ حدیثی ست غریب کہ متفرد گشتہ است بروایت وی قتیبة لا نعرف احدا رواه عن اللیث غیره نمی شناسیم ہیچکس را از محدثین کہ روایت کردہ باشد آن حدیث را از لیث سوای قتیبہ وحدیث اللیث عن یزید بن ابی حبیب عن ابی الطفیل عن معاذ حدیث غریب والمعروف عند اهل العلم حدیث معاذ من حدیث ابی الزبیر عن ابی الطفیل عن معاذ ومشهور نزدیک اہل علم حدیث معاذ بن جبل باین طریق مذکورہ است از معاذ ان النبی صلی الله علیه وسلم جمع فی غزوة تبوک بین الظهر والعصر وبین المغرب والعشاء کہ بدرستیکہ آنحضرت جمع کرد در غزوۂ تبوک میان نماز ظہر و عصر و میان نماز مغرب و عشا

شرح ابی الطیب

قوله حسن غریب تفرد به قتیبة وقال ابو داود لم یرو هذا الحدیث الا قتیبة وحده وحکی عن ابی داود انه قال لیس فی تقدیم الوقت حدیث قائم نقله میرک وقال فی شرح الموطا اعل هذا الحدیث جماعة من ائمة الحدیث بتفرد قتیبة به عن اللیث بل ذکر البخاری ان بعض الضعفاء ادخله علی قتیبة حکاه الحاکم فی علوم الحدیث وله طریق اخری عند ابی داود من روایة هشام بن سعد عن ابی الزبیر عن ابی الطفیل عن معاذ وهشام مختلف فیه وقد خالفه الحفاظ من اصحاب ابی الزبیر کمالک وسفیان الثوری وقرة بن خالد وغیرهم فلم یذکروا فی روایتهم جمع التقدیم وبه احتج من ابی جمع التقدیم وجاء فی حدیث آخر عند احمد عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا زاغت الشمس فی منزله جمع بین الظهر والعصر قبل ان یرکب واذا لم تزغ فی منزله رکب حتی اذا کانت العصر نزل فجمع بین الظهر والعصر وفیه راو ضعیف لکن له شاهد عن ابن عباس لا اعلمه الا مرفوعا نحوه رواه البیهقی برجال ثقات الا انه مشکوک فی رفعه والمحفوظ وقفه وقد رواه البیهقی ایضا من وجه آخر بالجزم بانه موقوف علی ابن عباس وقد قال ابو داود لیس فی تقدیم الوقت حدیث قائم انتهی وقال ابن الهمام فی الصحیحین عن ابن مسعود ما رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی صلوة لغیر وقتها الا بجمع فانه جمع بین المغرب والعشاء بجمع وصلی صلوة الصبح من الغد قبل وقتها یعنی غلس بها فکان قبل وقتها المعتاد فعلها فیه علیه الصلوة والسلام وکان ترک جمع عرفة لشهرته ویقدم حدیث ابن مسعود بزیادة فقه الراوی وبانه احوط فیقدم عند التعارض

عارضة الاحوذی

کما یحصل آخر المغرب بتمام الفعل معناه ویکون التقدیر فی صحة الفراغ وفرغ من صلوة الظهر فی الیوم الثانی حین صار ظل کل شیء مثله الوقت ابتداء العصر فی الیوم الاول وکذلک ورد فی حدیث سلیمان بن بریدة الذی ذکره ابو عیسی ذکر ابتداء العصر فی الیوم الثانی دون الفراغ منها وابتداء العشاء الآخرة حین ذهب ثلث اللیل فلما کان هذا ظاهرا فی الاشتراک قال العلماء به ولما کان محتملا فی وقت الاشتراک اختلف العلماء باحتماله والظاهر ما قال مالک لیتم الانتظام فی قوله فی الیوم الثانی وصلی معنی

الترجمة

عارضة الاحوذي

فرع كما انتظم قوله
في اليوم الاول ان يكون
معنى وصلى بدأ
والله اعلم وصل
وآخر وقت العصر
عند مالك فاصار
ظل كل شيء مثليه في
رواية اكثر اصحابه
عنه وروى بعضهم
والشمس بيضاء نقية
والقولان مرويان
عن النبي صلى الله
عليه وسلم متساويان
في المعنى لان الشمس
لا يزال بياضها تاما
حتى ينتهي فئ الظل
فاذا اخذ في التثليث
نقص البياض حتى
تاخذ الشمس في الطفل
فيتمكن الصفرة وبه
قال الشافعي في الجديد
بالمثلين فاذا اخذ
الزيادة في التثليث
فات وقت الاختيار
ولا يقال فات العصر
لان النبي صلى الله
عليه وسلم قال من ادرك
ركعة من العصر قبل ان

شرح سراج احمد

دو نماز را دریک وقت جمع کرده رواه قرة بن خالد و سفين الثوري و مالك وغير واحد عن ابي الزبير المكي وبهذا الحديث
يقول الشافعي واحمد واسحق يقولان وباین حدیث قائل گشته اند این ایمه که میگویند لاباس ان تجمع بين الصلاتين في السفر في وقت
احدهما باکی نیست اینکه جمع کند میان دو نمازها در سفر در وقت یکی از دو نماز حدثنا هناد ثنا عبدة عن عبيد الله بن عمر عن نافع
عن ابن عمر انه استغيث على بعض اهله بدرستیکه عبد الله بن عمر بفریادرسی درخواسته شد بر بعضی اهل خانه خود از جهت عارضی که
لاحق شده بود مر اہل خانہ او را و در راه تیز جاری او رسید فجد به السير پس ثابت گشت و متحقق شد بوی راه رفتن واخر المغرب حتى
غاب الشفق و تاخیر کرد در گذاردن نماز مغرب تا آنکه غائب گشت شفق و وقت نماز مغرب خارج شد ثم نزل فجمع بينهما چون رسید منزل
بستر فرود آمد از مرکب پس جمع کرد میان هر دو مغرب و عشا ثم اخبرهم ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يفعل ذلك اذا جد به
السير پس خبر کرد عبد الله بن عمر مردم را که بدرستیکه آنحضرت بود که تاخیر میکرد در گذاردن نمازی تا وقت دیگر نماز چون سخت و دشوار می گشت
آنحضرت را و تنگ می شد وقت راه رفتن و سند آورد بر فعل خود فعل آنحضرت را قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وحديث
الليث عن يزيد بن ابي حبيب حديث حسن صحيح بدانکه نزد امام ما ابو حنیفه و صاحبیه روا نیست جمع مگر میان ظهر و عصر در عرفات
و میان مغرب و عشا در مزدلفه و آن قول حسن بصری و نخعی ست و تمسک کرده اند بحدیثی که در صحیحین ست از عبد الله بن مسعود که میگفت ما رأيته صلى الله عليه وسلم
صلى صلوة لغير وقتها الا صلاتين صلوة العشاء والمغرب فانه جمعهما مرة بجمع وصلى صلوة الصبح من الغد قبل وقتها يعني غلس بها قال محمد بلغنا ان
عمر بن الخطاب كتب الى الآفاق ينهاهم ان يجمعوا بين الصلاتين ويخبرهم ان الجمع بين الصلاتين في وقت واحد كبيرة من الكبائر اخبرنا بذلك
الثقات عن العلاء بن الحارث عن مكحول انتهى وما ورد في ذلك عن النبي صلى الله عليه وسلم فالمراد به كما نص عليه محمد بن الحسن في الموطا تاخير الاولى
الى آخر وقتها وتقديم الثانية الى اول وقتها ثم ان هذا في جمع التاخير واما جمع التقديم فقد قال ابو داود وليس فيه حديث قائم ولكن في
الصحيحين ما يدل على جمع التقديم بعضی احادیث در باب صلوة مسافر ایراد می نماید اخرج احمد عن عثمان من تاهل في بلدة فليصل
صلوة مقيم اخرج الديلمي عن ابن عمر صلوة السفر ركعتان من ترك السنة فقد كفر اخرج الطبراني عن ابن عباس يا اهل مكة لا تقصروا الصلوة
في ادنى من اربع برد من مكة الى عسفان اخرج عبد الرزاق عن سالم ان ابن عمر كان يقصر الصلوة في
سيرة اليوم التام اخرج ابن جرير عن امية بن عبد الله بن خالد بن اسيد انه قال لعبد الله بن عمر
انا نجد في كتاب الله عز وجل قصر صلوة الخوف ولا نجد قصر صلوة السفر فقال انا وجدنا
نبينا صلى الله عليه وسلم يعمل عملا عملنا به واخرج ابن جرير عن سالم ان ابن عمر كان يقصر
الصلوة في مسيرة ليلتين اخرج عبد الرزاق عن صفوان بن سليم قال جمع عمر بن الخطاب
بين الظهر والعصر في يوم مطير باب ما جاء في صلوة الاستسقاء باب ست
در بیان آنچه آمده است در گذاردن نماز استسقا و آن در لغت آب خواستن و در شرع
نماز یا دعا و سوال باران نزد قحط سال با کیفیت مخصوصه حدثنا يحيى
بن موسى ثنا عبد الرزاق ثنا معمر عن الزهري عن عباد بن

شرح ابي الطيب

باب ما جاء في صلوة الاستسقاء هو طلب السقيا بضم السين المطر

شرح سراج احمد

تمیم عن عمه عبد الله بن زید بن عاصم الانصاری المازنی وتمیم برادر عبد الله بن زید بود حاضر شد اُحد را و در بدر حاضر نبود و او یکی از ان کسان ست که کُشت مسیلمۂ کذاب لعین را ان رسول الله صلی الله علیه وسلم خرج بالناس یستسقی بدرستیکه آنحضرت بیرون گشت با مردم بسوی مصلی درحالیکه استسقا میکرد فصلی بهم رکعتین جهر بالقراءة فیهما پس بگذارد با ایشان دو رکعت جهر میکرد در ان دو رکعت بقراءة وحول رداءه وگردانید ردای خود را که پوشیده بود تا آنکه بگردانید طرف راست او بر جانب چپ و طرف چپ بر جانب راست گردانید ظاهر با باطن و باطن او ظاهر وکیفیت آن اینست که بگیر بدست راست خود گوشۂ پایان ردا را از جانب چپ و بدست چپ گوشۂ پایان ردا از جانب راست و بگرداند هر دو دست خود را پس پشت خود تا آنکه باشد طرفی که گرفته شده ست بدست راست بر کتف اعلی از جانب یمین باشد طرفی که گرفته شده ست بدست چپ بر کتف اعلی از جانب یسار و گفته اند که تحویل و تقلیب از برای تفاول و تبدل حال امساک با مطار و تنگی با فراخی ست و بعضی گفته اند که این امتثال امر پروردگار ست که امر کرد آنحضرت را که بکند تا مبدل گردد حال یا آنکه آنحضرت باجتهاد خود بقصد تبدیل حال کرد نه مجرد تفاول اگرچه تفاول گرفته میشود بدان وظاهر آنست که مراد قائل بتفاول اینجا این معنی ست که آنحضرت این فعل کرد تا دلالت کند بظاهر تغیر حال وعلامت باشد بران یا آنکه بودن تفاول البته بی اختیار غیر مسلم ست ورفع یدیه وبرداشت آنحضرت دو دست خود را برای دعا تا آنکه دیده می شدند سفیدی های بغل شریف ومبالغه کرد در رفع واستسقی واستقبل القبلة وروآورد بجانب قبله درحال دعا و تحویل وفی الباب عن ابن عباس اخرجه ابوداود والنسائی وابن ماجة وابی هریرة اخرجه الدارقطنی بلفظ خرج نبی من الانبیاء بالناس یستسقی فاذا بنملة رافعة بعض قوائمها الی السماء فقال ارجعوا فقد استجیب لکم من اجل هذه النملة واین نبی سلیمان علیه السلام وانس اخرجه البخاری وآبی اللحم اخرجه المصنف وابوداود والنسائی قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن زید حدیث حسن صحیح وعلی هذا العمل عند اهل العلم وبه یقول الشافعی واحمد واسحق واسم عم عباد بن تمیم هو عبد الله بن زید بن عاصم المازنی حدثنا قتیبة ثنا اللیث عن خلد بن یزید عن سعید بن ابی هلال عن یزید بن عبد الله عن عمیر مولی آبی اللحم الغفاری حجازی صحابی ست حاضر گشت فتح خیبر را همراه مولای خود عن آبی اللحم بفتح همزه و مد و کسر موحده و سکون یاء

شرح ابی الطیب

قوله عن عمه هو عبد الله بن زید بن عاصم الانصاری لا عبد الله بن زید ابن عبد ربه الانصاری الخزرجی رای الاذان فی المنام **قوله** یستسقی حال واستیناف فیه معنی التعلیل **قوله** وحول رداءه تفاؤلا بتحویل الحال عما هی علیه الی الخصب والسعة اخرجه الدارقطنی بسند رجاله ثقات مرسلا عن جعفر بن محمد عن ابیه بلفظ حول رداءه لیتحول القحط وزاد احمد وحول الناس معه وقال ابن الهمام واعلم ان کون التحویل کان تفاؤلا مصرح به فی المستدرک من حدیث جابر وصححه قال وحول رداءه لیتحول القحط وفی الطبرانی من حدیث انس وقلب رداءه لکی ینقلب القحط الی الخصب انتهی ولابی داود والحاکم انه صلی الله علیه وسلم استسقی وعلیه خمیصة سوداء فاراد ان یاخذ باسفلها فیجعله اعلاها فلما ثقلت علیه قلبها علی عاتقه انتهی فهمه بذلک یدل علی استحبابه **قوله** واستسقی ای طلب السقیا وهو المطر یعنی دعا به

عارضة الاحوذی

تغرب الشمس فقد ادرك العصر وقال ابو حنیفة اذا صار ظل کل شیء مثلیه بدأ وقت العصر وهذا مما دبماروی وثبت عن النبی صلی الله علیه وسلم من فعله وقوله الوقت ما بین هذین مرتین وروی مسلم وغیره عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال وقت العصر ما لم تصفر الشمس وفی اخری ویسقط قرنها الاول اخرجه مسلم ایضا فان قیل فقد قال من ادرك رکعة من العصر الحدیث قلنا سیاتی الکلام علیه فی بابه ان شاء الله فرع فان کانت السماء مغیمة قال بعض اصحاب الشافعی عند یتأتی حتی یری انه قد

بقیہ صفحہ ۵۱۳

[illegible]

باقی در صفحہ آیندہ

عارضة الاحوذي

صلاها في آخر الوقت والذي اراد ان يعتبر الوقت بقراءة او عمل حتى اذا راى انه قد دخل وتمكن صلى لما روى البخاري عن بريدة انه قال لاصحابه في يوم غيم بكروا بالصلوة فاني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من ترك صلوة العصر فقد حبط عمله تتميم قوله هذا وقت الانبياء قبلك يفتقر الى بيان المراد به فان ظاهره يوهم ان هذه الصلوات في هذه الاوقات كانت مشروعة لمن قبلهم من الانبياء فهل الامر كذلك ام لا والوجه فيه ان نقول والله الموفق ثابت عن النبي صلى الله عليه وسلم ان جبريل

شرح سراج احمد

از قدمای مشاهیر صحابه بود حاضر گشت بدر را و کشته شد در روز حنین و نام او خلف بن عبد الملک الغفاری و گویند عبد الله بن مالک بود ابن عبد البر گفته که او حویرث بن عبد الله بن خلف بن مالک بن عبد الله بن حارثه بن غفار بود و آبی اللحم لقب بود از جهت آنکه بود او که آبا کرد خوردن گوشت را مطلقا پس مشهور بآن گشت انه رای رسول الله صلى الله عليه وسلم عند احجار الزيت پس دید آبی اللحم دید آنحضرت را نزد موضعی که نام او احجار الزیت بود و او را احجار الزیت ازان جهت میگفتند که در انجا سنگها سیاه بودند گویا روغن زیتون بران طلا کرده اند یستسقی که استسقا میکرد وهو مقنع بکفیه یدعو در حالیکه آنحضرت مقنع بود و بر دارنده بود بهر دو دست خود در حالیکه دعا میکرد قال ابو عیسی کذا قال قتیبة فی هذا الحدیث عن آبی اللحم گفت مصنف همچنین گفته است قتیبه بن سعید درین روایت حدیث از آبی اللحم ولا نعرف له عن النبی صلى الله عليه وسلم الا هذا الحدیث الواحد و نمی شناسیم مر آبی اللحم را که روایت کرده باشد حدیثی را از آنحضرت مگر همین یک حدیث را در باب استسقاء وعمیر مولی آبی اللحم قد روی عن النبی صلى الله عليه وسلم احادیث وله صحبة وعمیر که مولای وی بود تحقیق بروایت کرده است از آنحضرت حدیثها او مر او را صحبتی بحدیث شریف آنحضرت نیز بود حدثنا قتیبة ثنا حاتم بن اسمعیل عن هشام بن اسحق وهو ابن عبد الله بن کنانة عن ابیه در تقریب هشام بن اسحق بن عبد الله بن الحارث بن کنانة ابو عبد الرحمن المدنی القرشی مقبول از سابعه بود و پدر او اسحق بن عبد الله بن الحارث ابن کنانة العامری و گویند ثقفی صدوق از ثالثه بود قال ارسلنی الولید بن عقبة وهو امیر المدینة الی ابن عباس اسأله عن استسقاء رسول الله صلى الله عليه وسلم گفت عبد الله فرستاد مرا ولید بن عقبه که او امیر و سردار مدینه بود بسوی عبد الله بن عباس که بپرسم او را از حال استسقاء آنحضرت فاتیته پس آمدم من ابن عباس را فقال ان رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج متبذلا پس گفت ابن عباس بدرستیکه آنحضرت بیرون گشت و برآمد ترک کننده زینت را در جامه و ثیاب بذله را

شرح ابي الطيب

قوله عند احجار الزيت وهو موضع بالمدينة من الحرة سميت بها لسواد احجارها بها كانها طليت بالزيت **قوله** وهو مقنع بكفيه بضم الميم وسكون القاف وكسر النون اى رافع يديه **قوله** عمير مولى آبي اللحم بالمد بلفظ اسم الفاعل من الاباء صحابي غفاري يقال ان اسمه خلف وقيل غير ذلك استشهد بحنين واما عمير فصحابي شهد خيبر وعاش الى نحو السبعين **قوله** خرج متبذلا بضم الميم وفتح التاء المثناة من فوق والموحدة وتشديد الذال المعجمة قال العراقي هكذا هو في الاصول الصحيحة من سماعنا قال ويجوز ان يقرأ مبتذلا بتقديم الموحدة ساكنة وتخفيف الذال وهو هكذا في عبارة الشافعي يقال تبذل وابتذل اذا لبس الثياب البذلة بالكسر ما يمتهن من الثياب في النهاية التبذل ترك التزين على جهة التواضع

قوت المغتذي

وهو مقنع بكفيه بضم الميم وسكون القاف وكسر النون اى رافع يديه خرج متبذلا بضم الميم وفتح التاء المثناة من فوق والموحدة وتشديد الذال المعجمة قال العراقي هكذا هو في الاصول الصحيحة من سماعنا قال ويجوز ان يقرأ مبتذلا بتقديم الموحدة ساكنة وتخفيف الذال وهو هكذا في عبارة الشافعي يقال تبذل وابتذل اذا لبس الثياب البذلة وهي بالكسر ما يمتهن من الثياب

باقی در صفحه آینده

شرح سراج احمد

گویند کہ آدمی ہمیشہ در ثنا برای کار و باری پوشد و آنرا ثوب مہنہ نیز گویند متواضعا فروتنی و نرمی کنندہ متضرعا از خشم فرو خوابندہ و تواضع و تخشع قریب اند بمعنی اول از ظاہر عمل باید کرد و ثانی از باطن متضرع زاری کنندہ حتی اتی المصلی فلم یخطب خطبکم ہذہ ای آمد آنحضرت بجانب رالپس خطبہ نکرد خطبہ شما را کہ این ست ولکن لم یزل فی الدعاء والتضرع والتکبیر ولیکن ہمیشہ بود آنحضرت در دعا و تضرع و تکبیر گفتن وصلی رکعتین کما کان یصلی فی العید و بگذارد آنحضرت دو رکعت را چنانکہ بود کہ میگذارد در عید قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح حدثنا محمود بن غیلان ثنا وکیع عن سفین عن ہشام بن اسحق بن عبد اللہ بن کنانۃ عن ابیہ فذکر نحوہ و زاد فیہ متخشعا و این حدیث لفظ متخشعا زیادہ کرد قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وہو قول الشافعی قال یصلی صلوۃ الاستسقاء نحو صلوۃ العیدین یکبر فی الرکعۃ الاولی سبعا و فی الثانیۃ خمسا گفت امام شافعی گذاردہ شود نماز استسقا مانند نماز عید کہ تکبیر کند در رکعت نخستین ہفت تکبیر و در رکعت دوم پنج تکبیر گوید و احتج بحدیث ابن عباس و حجت گرفتہ است شافعی بحدیث عبد اللہ بن عباس قال ابو عیسی و روی عن انس بن مالک انہ قال یکبر فی صلوۃ الاستسقاء کما یکبر فی صلوۃ العیدین و روایت کردہ شدہ است از امام مالک کہ او گفت تکبیر گفتہ شود در نماز استسقا چنانکہ تکبیر گفتہ شود در نماز عیدین بدانکہ ثابت شدہ است استسقا از آنحضرت باستغفار و دعا شش بار چنانکہ در مواہب ست و نماز مروی نشدہ است از آنحضرت در وی مگر یکبار در سال ششم از ہجرت و روایت کردہ ہست ابن ابی شیبہ از عطا بن ابی مروان السلمی از پدر خود کہ بیرون شدیم ما ہمراہ عمر بن الخطاب برای استسقا پس زیادہ نکرد عمر بن الخطاب بر استغفار آمام ما ابو حنیفہ باین تمسک نمودہ است بعدم سنیت نماز بخلاف صاحبیہ و ائمہ ثلثہ گفت صاحب ہدایہ در جواب تمسک صاحبیہ بنماز آنحضرت در استسقا ما میگوئیم کہ فعل کرد آنحضرت آنرا یکبار و ترک کردہ دیگر بار پس سنت نباشد و سنت آن بود کہ مواظبت کردہ آنحضرت بر وی گفت شیخ الاسلام درین حدیث دلیل ست بر جواز نزد ما پس رواست اگر بگذارند بجماعت لکن سنت نیست گفت ابن الہمام و یخالفہ ما فی الکافی الذی جمع فیہ کلام محمد ویکرہ صلوۃ التطوع بجماعۃ ما خلا قیام رمضان وصلوۃ الکسوف و فی الکافی ایضا لا صلوۃ فی الاستسقاء انما فیہ الدعاء بلغنا عن عمر انہ صعد المنبر فدعا فاستسقی ولم یبلغنا عنہ صلی اللہ علیہ وسلم فی صلاۃ الا حدیث واحد شاذ لا یوخذ بہ بعضی احادیث کہ در باب استسقا آمدہ اند ایراد مینماید اخرج الشافعی عن المطلب من خطب ما من لیل ولا نہار الا السماء تمطر فیہا یصرفہ اللہ تبارک وتعالی حیث یشاء اخرج البیہقی عن ابن مسعود ما عام بامطر من عام ولا ہبت جنوب الا سال واد اخرج ابو الشیخ فی العظمۃ عن ابی امامۃ ما مطر قوم الا برحمۃ ولا قحطوا الا بسخطۃ اخرج الخطیب فی رواۃ مالک عن جابر ما سلط القحط علی قوم الا تمرد ہم علی اللہ اخرج الطبرانی عن عبادۃ بن الصامت اذا رأیتم عمودا احمر من قبل المشرق فی شہر رمضان فادخروا طعام سنتکم فانہ سنۃ جوع اخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابی ہریرۃ اذا طلعت الثریا امن الزرع من العاہۃ اخرج احمد عن ابی ہریرۃ ما طلع النجم

شرح ابی الطیب

قولہ متواضعا ای فی الظواہر متضرعا ای باللسان فی انواع الذکر و فی روایۃ متخشعا ای فی الباطن **قولہ** کما کان یصلی یحتمل ان التشبیہ فی مجرد الجہر لکن حملوہ علی التکبیرات ایضا و یحتمل ان التشبیہ فی مجرد الرکعتین یعنی انہ کان یصلی للاستسقاء رکعتین کما کان یصلی للعید رکعتین فالتشبیہ انما ہو للاستسقاء بالعید لا تشبیہ رکعتین فلا یرد ما یظن ورد کہ

عارضة الاحوذی

قال لہ ذلک و فی المعنی فیہ ہذا وقتک المشروع لک یعنی الوقت الموسع بحدہ بطرفین الاول و الاخر وقولہ ووقت الانبیاء قبلک یعنی و مثلہ وقت الانبیاء قبلک ای صلاتہم کانت واسعۃ الوقت و ذات طرفین مثل ہذا والا فلم تکن ہذہ الصلوات علی ہذا المیقات الا لہذہ الامۃ خاصۃ وان کان غیرہم قد شارکہم فی بعضہا وقال اللہ تعالی انا سخرنا الجبال معہ یسبحن بالعشی والاشراق قیل انہا صلوۃ الغداۃ وہی الضحی وصلوۃ العصر وقد روی مسلم عن ابی بصرۃ الغفاری قال صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوۃ العصر بالمخمص فقال ان ہذہ

شرح سراج احمد

صباحا قط ولو یقوم عاہة الا ورفعت عنہم او خفت اخرج ابن عساکر عن علی رضی اللہ عنہ ان اللہ تعالی اذا غضب علی امة لم ینزل بہا عذاب خسف ولا مسخ غلت اسعارہا ویحبس عنہا امطارہا ویلی علیہا شرارہا اخرج الحاکم عن ابی ہریرة ان ربکم تعالی یقول لو ان عبادی اطاعونی لاسقیتہم المطر باللیل واطلعت علیہم الشمس بالنہار ولم اسمعہم صوت الرعد واخرج الدیلمی وابن النجار عن علی رضی اللہ عنہ ان اللہ تعالی اذا غضب علی امة ثم لم ینزل بہا العذاب غلت اسعارہا وقصرت اعمارہا ولم تربح تجارتہا وحبس عنہا امطارہا ولم یغزر انہارہا وسلط علیہا شرارہا اخرج ابن عساکر بسند صحیح عن ربیعة بن قسیط انہ کان مع عمرو بن العاص عام المجاعة وہم راجعون فمطروا دما عبیطا قال ربیعة فلقد رایتنی انصب الاناء فیمتلی دما عبیطا فظن الناس انہا ہی وماج الناس بعضہم فی بعض فقام عمرو بن العاصی فاثنی علی اللہ بما ہو اہلہ ثم قال یا ایہا الناس اصلحوا ما بینکم وبین اللہ ولا یضرکم لو اصطدم ہذان الجبلان اخرج البیہقی عن علی انہ صلی فی زلزلة ست رکعات فی اربع سجدات خمس رکعات وسجدتین فی رکعة ورکعة وسجدتین فی رکعة وقال الشافعی لو ثبت ہذا الحدیث عن علی لقلنا بہ وقال البیہقی ہو ثابت عن ابن عباس کما اخرجہ ابن جریر عن عبد اللہ بن الحارث عنہ ان الارض زلزلت بالبصرة فقام ابن عباس فصلی بہم فرکع ثلث رکعات ثم سجد سجدتین ثم قام فرکع ثلث رکعات ثم سجد سجدتین

باب فی صلوة الکسوف باب ست در بیان نماز کسوف بدانکہ مشہور در لغت استعمال کسوف در شمس ست وخسوف در قمر واطلاق یکی بر دیگری نیز ہست چنانکہ اطلاق کسوف در قمر ست در احادیث بخاری وغیرہ حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید عن سفین عن حبیب بن ابی ثابت عن طاؤس عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ صلی فی کسوف بدرستیکہ آنحضرت بگزارد نمازی در کسوف آفتاب وگرفتگی وی در برج فقرأ ثم رکع پس قرارت خواند آنحضرت در رکعت اول پستر رکوع کرد ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم سجد سجدتین پستر سجدہ کرد دو سجدہ والاخری مثلہا وکرد آنحضرت در رکعت دوم نیز مانند رکعت اول کہ سہ قیام وسہ رکوع ودو سجدہ در یک رکعت کرد

شرح ابی الطیب

باب فی صلوة الکسوف یقال کسفت الشمس والقمر بفتح الکاف وضمہا مجہولا وانکسفا وخسفا بفتح الخاء وضمہا وانخسفا کلہا بمعنی واحد قالہ الکرمانی وقیل الکسوف تغییر اللون والخسوف ذہابہ والمشہور فی استعمال الفقہاء ان الکسوف للشمس والخسوف فی القمر واختارہ ثعلب وذکر الجوہری انہ افصح وقیل یتعین ذلک **قولہ** ثم رفع ثم سجد سجدتین وقع فیہ نقص فان مقتضاہ انہ قام فی کل رکعة ثلث مرات ولم یصرح بالرکوع

قوت المغتذی

عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ صلی فی کسوف فقرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم سجد سجدتین قال العراقی وقع فیہ نقص فان مقتضاہ انہ قام فی کل رکعة ثلث مرات ولم یصرح بالرکوع فی المرة الثالثة وانما قال ثم رفع والمعروف من ہذا الطریق ان قیامہ ورکوعہ فی کل رکعة اربع مرات ہکذا ہو عند مسلم وابی داود والنسائی قالوا فیہ قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم سجد قال فلعلہ سقط من روایة المصنف ذکر القیام الرابع والرکوع

عارضة الاحوذی

الصلوة عرضت علی من کان قبلکم فضیعوہا من حافظ علیہا کان لہ اجرہ مرتین ولا صلوة بعدہا حتی یطلع الشاہد والشاہد النجم ورو ابو داود عن معاذ ابن جبل اتینا النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی صلوة العتمة رو فیہ اعتموا بہذہ الصلوة فانکم قد فضلتم بہا علی سائر الامم ولم تصلہا امة قبلکم تکملة قولہ امنی جبریل سمعت من یقول فی المجالس والمناظرة فی کتاب ان جبریل لم یکن مصلیا وانما کان امہ بقولہ او اتی بصورة الصلوة علی معنی تعلیم النبی صلی اللہ علیہ وسلم وہذا ضعیف یرد ظاہر قول النبی صلی اللہ

شرح سراج احمد

وفی الباب عن علی اخرجہ البیہقی وعائشۃ اخرجہ ابن جریر واحمد والشیخان وابوداود والنسائی وعبد اللہ بن عمرو اخرجہ مسلم ونعمان بن بشیر اخرجہ النسائی مرفوعا والمغیرۃ بن شعبۃ اخرجہ البخاری فی تاریخہ وابی مسعود وابی بکرۃ اخرجہ النسائی بلفظ فصلی بہم رکعتین کما یصلون وسمرۃ اخرجہ احمد والحاکم وابن مسعود واسماء ابنۃ ابی بکر اخرجہ الشیخان وابن عمر اخرجہ ابن عساکر وابن جریر وقبیصۃ الہلالی وجابر بن عبد اللہ اخرجہ مسلم وابی موسی الاشعری اخرجہ الشیخان وعبد الرحمن بن سمرۃ اخرجہ مسلم وابی بن کعب اخرجہ ابوداود وقال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح وقد روی عن ابن عباس بطریق دیگر سوای این طریق مذکورہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ صلی فی کسوف اربع رکعات فی اربع سجدات کہ آنحضرت بگذارد نماز کسوف را چہار رکوع در چہار سجدہ و در روایت اولی سہ رکوع در رکعت بود وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق قال واختلف اہل العلم فی القراءۃ فی صلوۃ الکسوف فرای بعض اہل العلم ان یسر بالقراءۃ فیہا بالنہار پس اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم اینکہ پوشیدہ خواند قرات را در کسوف آفتاب در روز ورای بعضہم ان یجہر بالقراءۃ فیہا کنحو صلوۃ العیدین والجمعۃ واعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم اینکہ جہر کند بقرات در نماز کسوف مانند نماز ہر دو عید وبہ یقول مالک واحمد واسحق یرون الجہر فیہا وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفۃ قال الشافعی لا یجہر فیہا گفت امام شافعی جہر کردہ نشود در نماز کسوف وقد صح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم کلتا الروایتین صح عنہ انہ صلی اربع رکعات فی اربع سجدات وتحقیق صحیح گشتہ است از آنحضرت ہر دو روایت بایں ہر دو میگند یکی این ست کہ گذارد آنحضرت چہار رکعت را در چہار سجدہ یعنی در دو رکعت ودیگر روایت این ست وصح انہ صلی ست رکعات فی اربع سجدات وصحیح شدہ است از آنحضرت کہ بگذارد شش رکوع را در چہار سجدہ یعنی در دو رکعت وہذا عند اہل العلم جائز علی قدر الکسوف ان تطاول الکسوف واین نزد اہل علم جائز ست بر مقدار کسوف اگر دراز گردد کسوف فصلی ست رکعات فی اربع سجدات فہو جائز وان صلی اربع رکعات فی اربع سجدات واطال القراءۃ فہو جائز واگر بگذارد چہار رکوع را در چہار سجدہ و دراز کرد قرات را پس آن رواست ویری اصحابنا ان یصلی صلوۃ الکسوف فی جماعۃ فی کسوف الشمس والقمر واعتقاد کردہ اند اصحاب ما حنابلہ اینکہ گذاردہ شود نماز کسوف در جماعت در کسوف آفتاب وماہتاب ہر دو ونزد امام ما ابی حنیفۃ در کسوف شمس جماعت ست وقرات در وی بسر ست ودر خسوف قمر نماز گذاردن فرادی ست حدثنا محمد بن عبد الملک بن ابی الشوارب ثنا یزید بن زریع ثنا معمر عن الزہری عن عروۃ عن عائشۃ انہا قالت خسفت الشمس علی عہد

شرح ابی الطیب

فی المرۃ الثالثۃ وانما قال ثم رفع والمعروف من ہذا الطریق ان قیامہ ورکوعہ فی کل رکعۃ اربع مرات ہکذا ہو عند مسلم وابی داود والنسائی قالوا فیہ قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم سجد فلعلہ سقط من روایۃ المصنف ذکر القیام الرابع والرکوع الرابع قالہ العراقی **قولہ** اربع رکعات فی اربع سجدات ای اربع رکوعات فی اربع سجدات ففی کل رکعۃ رکوعان وسجودان وما تقدم دل علی انہ فی کل رکعۃ ثلث رکوعات فیحمل کل علی وقت بحسب طول الکسوف وقصرہ **قولہ** ست رکعات فی اربع سجدات ای ست رکوعات فی رکعتین ففی کل رکعۃ ثلث رکوعات وسجدتان **قولہ** محمد بن عبد الملک صدوق من کبار العاشرۃ

عارضۃ الاحوذی

علیہ وسلم فصلی و ہذا یقتضی انہ صلی مثلہ والذی عندی ان قول ہذا القائل لہذا القول انما ہو من تعلق اصحاب الشافعی علی علمائنا فی صحۃ امامۃ المتنفل للمفترض بہذا الحدیث قالوا بان جبریل کان متنفلا معلما والنبی علیہ السلام مفترض فیحاذ عن ذلک بان جبریل لم یکن مصلیا و اسقط قولہ امنی واذہب بحث التعلیم باکمال النساء والفعل والاعتقاد فانہ اکمل فی الابلاغ واجل فی صورۃ التعلیم ان یکون جبریل اولیا للصلوۃ فاعلا لہا وقولہ ان جبریل ان کان مصلیا کان متنفلا وکان النبی صلی اللہ

اسماء الرجال

[illegible]

باقی دیں صفحہ آئندہ

عارضة الاحوذي

عليه وسلم مفترضا خلف متنفل دعوى فمن اين عند احد ما كان عند جبريل عليه السلام في الصلوة من تنفل او افتراض فاما كونه معلما فبين وقد خرجه النسائي عن ابي هريرة انه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا جبريل جاءكم يعلمكم دينكم فصلى الصبح حين طلع الفجر وساق الحديث بمعنى حديث ابن عباس ولا يصح فان قيل لا تكليف على ملك في هذه الشريعة وانما هي على الجن والانس قلنا ذلك لم يعلم عقلا وانما علم بالشرع وجبريل مامور بالامامة بالنبي صلى الله عليه وسلم ولم يؤمر

شرح سراج احمد

رسول الله صلى الله عليه وسلم گرفت آفتاب در زمان آنحضرت فصلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بالناس پس بگذارد آنحضرت نماز را با مردم فاطال القراءة پس دراز كرد قرارت را دروي ثم ركع فاطال الركوع پستر ركوع كرد پس دراز كرد ركوع را ثم رفع راسه پستر برداشت سر خود را از ركوع فاطال القراءة وهي دون الاولى پس دراز كرد قراءت را در قيام دوم ثاني اطالت كم از اطالت اول بود ثم ركع فاطال الركوع وهو دون الاول ثم رفع راسه فسجد يعني در يك ركعت دو ركوع بود و دو سجده ثم فعل ذلك في الركعة الثانية پستر كرد آنرا در ركعت دوم قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وبهذا الحديث وباين حديث كه در يك ركعت دو ركوع بودند و دو سجده باشند يقول الشافعي واحمد واسحق يرون صلوة الكسوف اربع ركعات في اربع سجدات قال الشافعي يقرأ في الركعة الاولى بام القران ونحوا من سورة البقرة گفت امام شافعي بخواند در ركعت نخستين سورهٔ فاتحه و ديگر سوره را كه قريب باشد از سوره بقره در درازي سرا ان كان بالنهار پوشيده اگر باشد در روز يعني گرفتگي آفتاب باشد واگر گرفتگي ماهتاب باشد جهر كند دروي ثم ركع ركوعا طويلا نحوا من قراءته پستر ركوع كند ركوعي دراز كه قريب بود بقراءتي كه در قيام بود در درازي ثم رفع راسه بتكبير پستر بردارد سر خود را بگفتن تكبير وثبت قائما كما هو وثابت ماند استاده چنانكه باشد او استاده يعني قيام دوم كند وقرأ ايضا بام القران ونحوا من ال عمران وبخواند نيز سورهٔ فاتحه را و ديگر سوره را كه نزديك باشد از سورهٔ آل عمران در درازي يعني درين قيام دوم كم قراءت كند از قيام اول ثم ركع ركوعا طويلا نحوا من قراءته

شرح ابي الطيب

قوله فسجد لم يذكر الاطالة في السجدة وفي الصحيحين عن عائشة رضي الله عنها قالت ثم سجد فاطال السجود ولا عبرة لقول من زعم ان السجود ما كان طويلا قال النووي هذا مما يحتج به من يقول لا يطول السجود وحجة الآخرين الاحاديث المصرحة بتطويله ويحمل هذا المطلق عليها **قوله** ان كان بالنهار اي ان كانت الصلوة صلوة كسوف الشمس واما ان كانت الصلوة صلوة خسوف القمر فيجهر بالقراءة **تنبيه** احاديث هذا الباب دلت على تكرار الركوع وفي الباب احاديث تدل على ركوع واحد اخرج ابو داود والنسائي والترمذي في الشمائل عن عطاء بن السائب عن ابيه عن عبد الله بن عمرو بن العاص قال انكسفت الشمس على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فقام عليه السلام فلم يكد يركع ثم ركع فلم يكد يرفع ثم رفع فلم يكد يسجد ثم سجد فلم يكد يرفع ثم رفع فلم يكد يسجد ثم سجد فلم يكد يرفع ثم رفع وفعل في الركعة الاخرى مثل ذلك واخرجه الحاكم وقال صحيح واخرج ابو داود والنسائي عن سمرة بن جندب قال صلى فقام كاطول ما قام بنا في صلوة قط لا نسمع له صوتا ثم فعل في الركعة الاخرى مثل ذلك فوافق تجلي الشمس جلوسه في الركعة الثانية ثم سلم وفي ابي داود من حديث النعمان بن بشير كسفت الشمس فجعل صلى الله عليه وسلم يصلي ركعتين ركعتين ويسأل عنها حتى انجلت الشمس وفي ابي داود عن قبيصة الهلالي كسفت فيه فصلى ركعتين فاطال فيهما القيام ثم انصرف ثم قال فاذا رأيتموها اي الآيات فصلوها كاحدث صلوة صليتموها من المكتوبة فهذه الاحاديث منها الصحيح ومنها الحسن فمنها ما فيه انه صلى ركعتين ومنها ما فيه الامر بان يجعلوها كاحدث صلوة من المكتوبة وهي الصبح فافادا ان السنة ركعتان ومنها ما افاد انها بركوع واحد فدل على وحدة الركوع

بقيه صفحه ٥١٩

[illegible]

باقي در صفحه آينده

بقیہ صفحہ ٥٢٠

شرح سراج احمد

یعنی بقدر آل عمران ثم رفع راسه ثم قال سمع الله لمن حمده پس بر دارد سر خود را پس بگوید از قیام دوم و رکوع دوم سمع الله لمن حمده را ثم سجد سجدتین پس سجده کند دو سجده تامتین در حالیکه هر دو سجده تمام و کامل باشند ویقیم فی کل سجدة نحوا مما اقام فی رکوعه و قائم بود در هر سجده مقدار آنچه قائم شده بود در رکوع خود یعنی سجده را موافق کند ثم قام فقرأ بام القرآن ونحوا من سورة النساء پس بر خاستند برای رکعت دوم پس بخواند سورهٔ فاتحه و دیگر سوره را که قریب باشد در دراز از سورهٔ نسا ثم رکع رکوعا طویلا نحوا من قراءته ثم رفع راسه بتکبیر وثبت قائما ثم قرأ نحوا من سورة المائدة ثم رکع رکوعا طویلا نحوا من قراءته ثم رفع فقال سمع الله لمن حمده ثم سجد سجدتین ثم تشهد وسلم در سجده دوم رکعت ذکر درازی نکرد قیاس بر اول باشد

باب کیف القراءة فی الکسوف بابیست در بیان آنکه چه کیفیت بود قراءت در نماز کسوف شمس حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع ثنا سفیان عن الاسود بن قیس عن ثعلبة ابن عباد عن سمرة بن جندب قال صلى بنا رسول الله صلى الله علیه وسلم فی کسوف لا نسمع له صوتا گفت سمره بن جندب نماز گذارد با ما آنحضرت در گرفتگی آفتاب و قراءت میکرد در وی در حالیکه نمی شنیدیم قراءت آنحضرت را یعنی بجهر نمیکرد قراءت را وفی الباب عن عائشة اخرجه الشیخان قال ابو عیسى حدیث سمرة بن جندب حدیث حسن صحیح غریب وقد ذهب بعض اهل العلم الى هذا که قراءت سر کند در کسوف شمس وهو قول الشافعی و همین ست مذهب امام ما ابی حنیفه حدثنا ابو بکر محمد بن ابان ثنا ابراهیم بن صدقة عن سفیان بن حسین عن الزهری عن عروة عن عائشة ان النبی صلى الله علیه وسلم صلى صلوة الکسوف وجهر بالقراءة فیها باید دانست که آنحضرت بگذارد نماز کسوف را و جهر کرد در وی بقراءت این حدیث معارض حدیث اول ست که در وی قراءت بسر بود و درین حدیث جهر ست شاید که سمره در صف آخر بود شنیده باشد قراءت آنحضرت را و ازین لازم نیاید که آنحضرت جهر نکرده بود قال ابو عیسى هذا حدیث حسن صحیح ورواه ابو اسحق الفزاری عن سفیان بن حسین نحوه وبهذا الحدیث یقول مالک و باین حدیث قائل گشته است امام مالک که در کسوف نیز جهر کند واحمد واسحق واین هر دو نیز قائل بجهر گشته اند بدانکه گفته است امام ابی حنیفه و مالک و شافعی که در کسوف شمس قراءت بسر کنند زیرا که قراءت را در کسوف صحابه تقدیر نموده اند و اگر قراءت بجهر بودی احتیاج بانداز

عارضة الاحوذی

غیره من الملائکة بذلک فکانما خص بالامامة جاز ان یخص بالفریضة وقد روینا فی حدیث مالک رضی الله عنه من قول جبریل صلى الله علیه وسلم بهذا امرت برفع التاء ونصبها فاما رفع التاء فثابت صحیح وهو فی امر جبریل صریح ولم یعلم صفة ما امر الله تعالى له وهل قال له بلغ الى محمد هذه الصلوة قولا او فعلا او قولا وفعلا او کیف شئت ولا یصح ای یقال امر بان یبلغ قولا فیبلغ هو فعلا فیکون مخالفا غیر ممتثل او یقال امر ان یبلغ قولا و فعلا فتکون صلوة

شرح ابی الطیب

باب کیف القراءة فی الکسوف **قوله** ثعلبة بن عباد بکسر المهملة وتخفیف الموحدة العبدی البصری مقبول **قوله** لا نسمع له صوتا وظاهره یعارض ما عن عائشة رضی الله عنها جهر بالقراءة فالجمع بینهما اما باثبات الامرین او یحمل احدهما على کسوف الشمس وهو الاسرار والثانی على کسوف القمر وهو الجهر وقال ابن الهمام یدل على الاسرار فی کسوف الشمس حدیث ابن عباس روى عنه احمد وابو یعلى فی مسندیهما قال صلیت مع النبی صلى الله علیه وسلم الکسوف فلم اسمع منه حرفا من القراءة وفیه ابن لهیعة ورواه ابو نعیم فی الحلیة عن ابن عباس قال صلیت الى جنب رسول الله صلى الله علیه وسلم یوم کسفت الشمس فلم اسمع له قراءة وفی هذه الروایة وان کان من لا یحتج به لکنها توافق روایة ابن عباس فی الصحیحین انه علیه السلام قرأ نحوا من سورة البقرة اذ لو سمعه لم یقدره بغیره ویعارضه ما فی الصحیحین من حدیث اسماء جهر علیه السلام فی صلوة الکسوف ورواه ابو داود وحسنه الترمذی وصححه وفی لفظه صلى صلوة الکسوف

عارضة الاحوذی

النبی صلی اللہ علیہ وسلم معہ صلوۃ مفترض خلف صلوۃ مفترض اویقال لہ بلغ قولا اوفعلا فاختار جبریل الفعل فصح الایتمام بہ فی احد القولین بناء علی صلوۃ الجمعۃ خلف المسافر وعلی حال فلا ینجی من ہذا الالزام الا ان یقال انہ یحتمل ان یکون جبریل الزم الفعل والتعلیم والا فان قلنا انہ الزم التعلیم خاصۃ وکان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قد اقتدی بہ کان صلوۃ النبی علیہ السلام خلف جبریل حینئذ صلوۃ مفترض خلف مفترض یخالفہ کمقتدی فی العصر بالظہر وذلک لایجوز عندنا

شرح سراج احمد

نمی شد گفت ابن الہمام حق آنست کہ تقدیر و اندازہ بمقدار سورۂ بقر مستلزم نیست عدم سماع او را چرا کہ انسان گاہ فراموش کند مقروء و مسموع را بعینہ و مقدار او یاد بود لیکن رد میکند تاویل ابن الہمام را حدیثی کہ اخراج کردہ احمد از ابن عباس کہ گفت صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فلم اسمع منہ حرفا و در اسناد این حدیث ابن لہیعہ است و در حلیۂ ابی نعیم از واقدی از ابن عباس نیز ہمچنین است گفت حافظ روایت کردہ است امام شافعی تعلیقا از ابن عباس کہ انہ صلی الی جنبہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الکسوف فلم یسمع منہ حرفا و وصلہ البیہقی من ثلثۃ طرق اسانیدہا واہیۃ و امام ابو یوسف و محمد و احمد و اسحق قائل گشتہ اند بجہر در کسوف چنانکہ در عیدین و استسقا و گفتہ است ابن جریر مخیر است آدمی در جہر و اسرار و باین قائل گشتہ است ابن خزیمہ و ابن المنذر بجہر و اخراج کردہ ابن ابی شیبہ کہ بدرستیکہ علی مرتضی جہر کرد بقرارت در کسوف شمس و اخراج کردہ ابو داود از سمرہ کہ آنحضرت نماز گذارد در کسوف پس قیام نمود کہ ہرگز مقدار آن قیام نمی نمود و آواز قرات را نیز نمی شنیدیم قال ابن الہمام واذا تعارض بروایۃ عائشۃ ترجح بان الاصل فی صلوۃ النہار الاخفاء و اختیار کردہ حافظ ابن حجر جہر را و قال لو صح حدیث ابن عباس انہ لم یسمع منہ حرفا فمثبت الجہر معہ مثبت قدر زائد فالاخذ بہ اولی بجواز عدم سماع ابن عباس وہو بجنبہ لمانع قام حینئذ وان ثبت فیکون لبیان الجواز و گفت ابن القیم نقل نہ گشتہ است از آنحضرت کہ نماز گذاردہ در کسوف قمر بجماعت لیکن حکایت کردہ است ابن حبان در سیرۃ کہ خسوف قمر در سنہ پنجم شدہ بود از ہجرت پس نماز گذارد آن حضرت ہمراہ یاران و آن اول نماز بود کہ نماز گذارد آنحضرت در کسوف بعضی احادیث کہ درین باب آمدہ اند ایراد مینماید اخرج ابوداود عن ابن عباس اذا رایتم آیۃ فاسجدوا واخرج ابن النجار عن انس ان الشمس والقمر اذا رای احدہما من عظمۃ اللہ شیئا حاد عن مجراہ فانکسف اخرج الشافعی والبیہقی عن الحسن البصری ان علیا صلی فی کسوف الشمس خمس رکعات واربع سجدات اخرج ابن جریر عن الحسن القریحی ان حذیفۃ صلی فی الکسوف ست رکعات واربع سجدات اخرج ابن جریر عن ابن عباس انہ صلی یوم کسفت الشمس رکعتین فی صفۃ زمزم فی کل رکعۃ اربع رکعات اخرج ابن عساکر عن ابن عمر انہ قال والذی ان ہذا القمر لیبکی من خشیۃ اللہ تعالی فمن استطاع منکم ان یبکی فلیبک ومن لم یستطع فلیتباک اخرج ابن جریر وصححہ عن عبدالرحمن بن ابی لیلی قال انکسفت الشمس فقام علی فرکع خمس رکعات وسجد سجدتین ثم فعل فی الرکعۃ الثانیۃ مثل ذلک ثم سلم ثم قال ما صلاہا احد بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم غیری اخرج ابن جریر عن عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی فی الخسوف ست رکعات واربع سجدات اخرج ابن النجار عن ابن عمر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی فی کسوف الشمس والقمر فی کل رکعۃ رکعتین در صلوۃ کسوف و خسوف عدد رکعات مختلف آمدہ اند از صحابہ جزم و قطع بریکی نیست سنت وقت استجاب وقت است بدعا و تضرع و نماز ہر مقداری کہ شود **باب ما جاء فی صلوۃ الخوف** باب است در بیان آنچہ آمدہ است در حق گذاردن نمازی در ترس دشمن یعنی گفت کہ نماز خوف از آنحضرت در چار موضع بودہ ذات الرقاع و بطن نخل و عسفان و ذی قرد حدثنا محمد بن عبد الملک ابن ابی الشوارب ثنا یزید بن زریع ثنا معمر عن الزہری عن سالم عن ابیہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی صلوۃ الخوف باحدی الطائفتین بدرستیکہ آنحضرت گذارد نماز خوف را بیکی از دو گروہ کہ فوج لشکر را دو گروہ ساختہ بود یک گروہ بجانب دشمن بود و با دیگر گروہ نماز میگذارد رکعۃ یک رکعت والطائفۃ الاخری مواجہۃ العدو

شرح سراج احمد

دگروه دوم مقابل دشمن بود ثم انصرفوا فقاموا فی مقام اولئك پستر برگشتند این گروه که همراه آنحضرت یک رکعت گزارده بودند پس باستادند درجای آن گروه دیگر که مقابل دشمن بودند وجاء اولئك فصلی بهم رکعة اخری و آمدن دیگر پس بگذارد آنحضرت با ایشان یک رکعت دیگر را ثم سلم علیهم پستر سلام داد آنحضرت برایشان بجهت تمام گشتن نماز سفر بدو رکعت فقام هؤلاء فقضوا رکعتهم پس باستاد آن گروه پس قضا کردند ایشان رکعت خویش که باقی مانده بود وقام هؤلاء فقضوا رکعتهم و آن جماعت دیگر استادند و قضا نمودند رکعت خود را وفی الباب عن جابر اخرجه ابن النجار والشیخان وحذیفة وزید بن ثابت وابن عباس اخرجه النسائی وابی هریرة وابن مسعود اخرجه الشیخان وسهل بن ابی حثمة اخرجه الشیخان من طریق صالح بن خوات وابی عیاش الزرقی (اسمه زید بن الصامت ١٢) اخرجه عبد الرزاق وابن ابی شیبة وسعید بن منصور فی سننه واحمد وعبد بن حمید وابو داود والنسائی وابن جریر وابن المنذر وابن ابی حاتم والدارقطنی والطبرانی والحاکم والبیهقی

شرح ابی الطیب

فجهر فیها بالقراءة فاذا حصل التعارض فیجب الترجیح بان الاصل فی صلوة النهار الاخفاء انتهی باب ما جاء فی صلوة الخوف قوله فقام هؤلاء فقضوا رکعتهم وقام هؤلاء فقضوا رکعتهم قال الحافظ ابن حجر لم یختلف الطرق عن ابن عمر فی هذه وظاهره انهم اتموا فی حالة واحدة ویحتمل انهم علی التعاقب وهو الراجح من حیث المعنی والا لزم ضیاع الحراسة المطلوبة وافراد الامام وحده ویرجحه ما رواه ابو داود من عن ابن مسعود ولفظه ثم سلم فقام هؤلاء ای الطائفة الثانیة فقضوا لانفسهم رکعة ثم سلموا ثم ذهبوا ورجع اولئك الی مقامهم فصلوا لانفسهم رکعة ثم سلموا وظاهره ان الطائفة الثانیة والت بین رکعتیها ثم اتمت الطائفة الاولی بعدها واختار هذه الصفة اشهب والاوزاعی واخذ بها الحنفیة ورجحها ابن عبد البر لقوة اسنادها ولموافقة الاصول فی ان المأموم لا یتم صلاته قبل سلام امامه نقله فی شرح الموطا قوله اخذ الحنفیون بجمیع ما فی هذه الروایة وهو مشی الطائفة الاولی الی الثانیة واتمام الطائفة الثانیة فی مکانها من خلف الامام والا فمذهبهم ان الامام یصلی بالطائفة الاولی رکعة فاذا رفع راسه من السجدة الثانیة مضت هذه الطائفة الی وجه العدو وجاءت تلك الطائفة فیصلی بهم الامام رکعة ویسلم ولم یسلموا وذهبوا الی وجه العدو وجاءت الطائفة الاولی وصلوا رکعة وسلموا ومضوا الی وجه العدو وجاءت الطائفة الاخری فصلوا رکعة وسلموا وفیه عمل کثیر لکن وردت هذه الصورة عن ابن عباس موقوفا قال محمد فی الآثار اخبرنا ابو حنیفة عن حماد عن ابراهیم فی صلوة الخوف قال اذا صلی الامام باصحابه فلتقم طائفة منهم مع الامام وطائفة بازاء العدو فیصلی الامام بالطائفة الذین معه رکعة ثم تنصرف الطائفة الذین صلوا مع الامام من غیر ان یتکلموا حتی یقوموا مقام اصحابهم ثم تاتی الطائفة الاخری فیصلون مع الامام الرکعة الاخری ثم ینصرفون من غیر ان یتکلموا حتی یقوموا فی مقام اصحابهم وتاتی الطائفة الاولی حتی یصلوا رکعة وحدانا ثم ینصرفون فیقومون مقام اصحابهم وتاتی الطائفة الاخری حتی یقضوا الرکعة التی بقیت علیهم وحدانا قال محمد قال اخبرنا ابو حنیفة قال حدثنا الحارث بن عبد الرحمن عن عبد الله ابن عباس مثل ذلك قال محمد وبهذا کله ناخذ انتهی والموقوف فی مثله کالمرفوع لانه لا مجال للرای فیه

عارضة الاحوذی

واذ قد انتهی القول الی هذا الحد فتحقیق المسألة فی کتاب الانصاف ان شاء الله اعلم اصل من اصول الفقه قد بینا فی اصول الفقه القول علی فصل تاخیر البیان و اوضحنا ان تاخیر البیان الی وقت الحاجة جائز عند اهل السنة ولم یخالف فی ذلك من اهل الاصول الا المبتدعة وهذا الان فی حدیث بریدة ان سائلا سأل رسول الله صلی الله علیه وسلم عن وقت فقال له صل معنا هذین الیومین او صل معنا ان شاء الله فاخر له البیان الی وقت الحاجة الی الفعل وهو عند وجوب الصلوة

شرح سراج احمد

واسید بن زید بن صامت وناس ابی عیاش زید بن صامت ست وابی بکرة اخرجه ابو داود وبلفظ صلی النبی صلی الله علیه وسلم فی الخوف الظهر فصف بعضهم خلفه وبعضهم بازاء العدو فصلی رکعتین ثم سلم الحدیث فکانت لرسول الله صلی الله علیه وسلم اربعا وللاصحابه رکعتین

قال ابو عیسی وقد ذهب مالک بن انس فی صلوٰة الخوف الی حدیث سهل بن ابی حثمة وتحقیق رفته است امام مالک در نماز خوف بسوی حدیث سهل بن ابی حثمه که ان طائفة صفت معه وطائفة وجاه العدو فصلی بالتی معه رکعة ثم ثبت قائما واتموا لانفسهم ثم انصرفوا فصفوا وجاه العدو وجاءت الطائفة الاخری فصلی بهم الرکعة التی بقیت من صلاته ثم ثبت جالسا واتموا لانفسهم ثم سلم

وهو قول الشافعی وآن قول امام شافعی ست وقال احمد قد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم صلوٰة الخوف علی اوجه وگفت امام احمد وتحقیق روایت کرده شده است از انحضرت نماز خوف بر چند کیفیت وما اعلم فی هذا الباب الا حدیثا صحیحا وگفت امام احمد نمیدانم در حق نماز خوف که وارد شده در وی مگر صحیح واختار حدیث سهل بن ابی حثمة واختیار کردم حدیث سهل بن ابی حثمه

وهکذا قال اسحٰق بن ابراهیم وهمچنین گفت اسحٰق بن ابراهیم قال تثبت الروایات عن النبی صلی الله علیه وسلم فی صلوٰة الخوف گفت اسحٰق ثابت میشوند روایات از انحضرت در حق نماز خوف ورای ان کل ما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم فی صلوٰة الخوف فهو جائز واعتقاد کرده است اسحٰق که بدرستیکه هر چیزی که روایت کرده شده است از انحضرت در حق نماز خوف پس آن روا است

وهذا علی قدر الخوف واین گذاردن نماز بر اندازه ترس دشمن ست قال اسحٰق ولسنا نختار حدیث سهل بن ابی حثمة علی غیره من الروایات گفت اسحٰق ونیستیم ما که اختیار کنیم حدیث سهل بن ابی حثمه را بر غیر وی از روایات دیگر وحدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد رواه موسی بن عقبة عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم نحوه واین طریق دیگر را ذکر کرد از

ابن حمید ثنا محمد بن بشار عن یحیی بن سعید القطان ثنا یحیی بن سعید الانصاری عن القسم بن محمد عن صالح بن خوات بن جبیر عن سهل بن ابی حثمة انه قال فی صلوٰة الخوف قال بدرستیکه سهل گفت در حق صلوٰة خوف یقوم الامام مستقبل القبلة باستد امام روبقبله کننده وتقوم طائفة منهم معه وباستد یک گروه از مسلمانان همراه امام وطائفة من قبل العدو وجوههم الی العدو ودیگر گروه مردم باستند از جانب دشمن که روهای ایشان بسوی دشمن بود فیرکع بهم رکعة پس بگذارد با ایشان امام یک رکعت را ویرکعون لانفسهم رکعة ویسجدون لانفسهم سجدتین فی مکانهم وبگذارند این گروه برای خویش یک رکعت را پی امام در جای خویش که بودند در ان ثم یذهبون الی مقام اولئک پس بروند این گروه بسوی جای آن گروه که مقابل دشمن اند ویجیء اولئک فیرکع بهم رکعة ویسجد بهم سجدتین وبیایند آن گروه که مقابل دشمن اند پس رکوع کند امام با ایشان یک رکوع وسجده کند با ایشان دو سجده یعنی یک رکعت را با ایشان بگذارد معلوم شد که در حال رفتن یک گروه بسوی دشمن و آمدن گروه دیگر از مقابل دشمن برای اقتدا بنماز امام ساکت ایستاده باشد ونماز نگذارد فهی له اثنتان ولهم واحدة پس آن نماز برای امام دو باشند وبرای قوم یک رکعت بود ثم یرکعون رکعة ویسجدون سجدتین پستر بگذارند قوم جدا یک رکوع و دو سجده را قال محمد بن بشار سالت یحیی بن سعید عن هذا الحدیث فحدثنی عن شعبة عن عبد الرحمن بن القسم عن ابیه عن صالح بن خوات عن سهل بن ابی حثمة عن النبی صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

قوله فهی له ثنتان ای الرکعة الثانیة لنا ای للامام ثنتان ای یحصل له بها ثنتان ولهم واحدة ای یحصل لهم بها واحدة

عارضة الاحوذی

یدخول الوقت فی ذلك فعلیه احتمالات الاول الناخر بیان الفعل الی وقت الحاجة الی الفعل وهذا اصل فقهی سنی کقوله صلی الله علیه وسلم فی الحج خذوا عنی مناسککم فاحال علی تعلیم المنسك متی عند حلوله لان المکلف ان لم یلتزم قبل دخول العبادة لو یتعلق بذمته وجوب فلا یحتاج الی بیان وان عین الی وقت وجوبها کان البیان مقرونا به الثانی ان اخبر المبین الی الوقت لانه اوحی الیه ان المکلف لا یموت حتی یبین له فاعتمد علیه الثالث انه اوحی الیه انه لا یموت حتی یستوفی التبلیغ الرابع اوحی الیه

شرح سراج احمد

بمثل حدیث یحیی بن سعید الانصاری وقال لی اکتبه الی جنبه گفت محمد بن بشار شیخ مصنف سوال کردم یحیی ابن سعید القطان را از حال این حدیث پس حدیث کرد مرا از شعبہ الی آخر الاسناد یمانند حدیث یحیی بن سعید الانصاری گفت یحیی مرا بنویس آن حدیث نزد آن حدیث ولست احفظ الحدیث ولکنه مثل حدیث یحیی بن سعید الانصاری وگفت یحیی ونیستم من یاد دارنده حدیث را ولکن آن حدیث مانند حدیث یحیی بن سعید انصاری بود یعنی یحیی بن سعید القطان را این حدیث بدو طریق رسیده بود یکی از راه شعبہ دیگر از راه یحیی بن سعید الانصاری قال ابو عیسی وهذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف واین حدیث که از راه شعبہ است حدیثی ست حسن صحیح از حدیث یحیی بن سعید انصاری لم یرفعه یحیی بن سعید الانصاری عن القسم بن محمد واین علت عدم صحت حدیث یحیی بن سعید انصاری بیان میکند که مرفوع نکرده است یحیی بن سعید انصاری از قاسم بن محمد وهکذا رواه اصحاب یحیی بن سعید الانصاری موقوفا وهمچنین روایت کرده است آنرا اصحاب یحیی بن سعید انصاری موقوف ورفعه شعبة عن عبد الرحمن بن القسم بن محمد ومرفوع کرده است شعبہ آن حدیث را از عبد الرحمن بن قاسم بن محمد وروی مالك بن انس عن یزید بن رومان عن صالح بن خوات عمن صلی مع النبی صلی الله علیه وسلم صلوة الخوف فذكر نحوه واین دیگر طریق ست که ذکر کرد مصنف که امام مالک روایت نموده است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح کہ کیفیت صلوۃ خوف بطریقۂ دیگر مروی ست وآن طریقہ ثانیہ است کہ حدیث محمد بن بشار ست وبه یقول مالك والشافعی واحمد واسحق وروی عن غیر واحد ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی باحدی الطائفتین رکعة رکعة فکانت للنبی صلی الله علیه وسلم رکعتان ولهم رکعة رکعة بدانکه صلوۃ خوف ثابت شده است از آنحضرت در چهار موضع ذات الرقاع وبطن نخل وعسفان وذی قرد چنانکه ذکر کرده آنرا شمنی شارح مختصر وحکایت کرده ابن قصار مالکی که آنحضرت گذارده ده بار وذکر کرده ابن عربی که آنحضرت گذارده بست وچهار بار اخرج عبد الرزاق عن مجاهد قال لم یصل رسول الله صلی الله علیه وسلم صلوة الخوف الا مرتین مرة بذی الرقاع من ارض بنی سلیم ومرة بعسفان ومخصوص نبود بزمان نبوۃ نزد جمهور بدلیل اقامۃ صحابہ پس از آنحضرت چنانکه علی مرتضی در جنگ صفین وحذیفه وابو موسی وخاص گفته آنرا امام ابو یوسف ومزنی بزمانۂ آنحضرت از جهت احراز مر فضیلت نماز را در پس آنحضرت چنانچه ظاهر قول حق تعالی ست واذا کنت فیهم فاقمت لهم الصلوة وجمهور گویند که آن اتفاقی ست ومراد آنست که کنت انت او من یقوم مقامك ودر ابی داود ست که صحابه غزا کردند همراه عبد الرحمن بن سمره کابل را پس گذاردند نماز خوف را وادعی المزنی نسخها لترکه صلی الله علیه وسلم لها یوم الخندق واجیب بتاخر نزولها عنه لانها نزلت سنة ست او خمس فی ذی القعدة بعد الخندق والخندق کان سنة اربع وخمس وبحدیث سهل بن ابی حثمة اخذ مالك قال الخطابی والی هذا ذهب مالك والشافعی اذا کان العدو من ورائهم قال وهو اوفق لظاهر القرآن لانه تعالی قال واذا کنت فیهم فاقمت لهم الصلوة فلتقم طائفة منهم معك فجعل اقامة الصلوة کلها الا بعضها وعلی المذهب الذی صار الیه الحنفیة انما یقیم لهم الامام بعض الصلوة لا کلها ومعنی قوله فاذا سجدوا ای اذا صلوا ثم قال ولتأت طائفة اخری لم یصلوا فکان دلیل مفهومه ان هؤلاء قد صلوا وقوله فلیصلوا معك مقتضاه تمام الصلوة وعلی قولهم لا یصلون الا بعضها وقد ذکر الطائفتین ولم یذکر علیهما قضاء فدل ان کل واحدة منهما قد انصرفت عن کمال الصلوة وهذا احوط لان الصلوة حصل مؤداه عن سنتها فی استقبال القبلة وعلی مذهبهم یقع الاستدبار للقبلة ویکثر العمل فی الصلوة ومن الاحتیاط فی المذهب الاول انهم اذا کانوا خارجین من الصلوة

عارضة الاحوذی

انه لا یموت حتی یکون الفتح ویدخل الناس افواجا فی دین الله الخامس انه قصد الی البیان بالفعل فانه ابلغ من القول السادس انه قصد الی البیان بالفعل فانه یعم السائل وغیره ممن یحضر الصلوة ولو بین بالقول لحضره الا السائل وحده او احاد معه السابع انه قد کان بین اوقات الصلوة فلا یلزمه تکرار البیان علی کل سائل ولا یلزم کل سائل ان یقصده بل یجوز ان یسأل من کان عنده علم وان تذر علی النبی صلی الله علیه وسلم وهذه مسألة عظیمة تحتاج الی تحقیق وتامل الثامن ان السائل کان علم الوقت ولم یعلم تحدیده

اسماء الرجال

حل اللغة

شرح سراج احمد

تمكنوا من الحرب اذا كانوا في الصلوٰة لم يقدروا على ذلك انتهى وبمثل ذلك قال البغوى انه ذهب الشافعي الى حديث سهل لانه اشد موافقة لظاهر القرآن واحوط للصلوٰة وابلغ فى حراسة العدو **باب** ما جاء فى سجود القرآن **باب** در بيان انچه آمده است در ذكر سجده هاى قرآنى اختلاف ست علما را در سجدهٔ تلاوت ائمه ما برانند كه واجب ست وامام مالك و شافعى واحمد برانند كه سنت ست و فعل آن افضل از ترك ست، و در روايتى از احمد نيز واجب ست اگر در نماز باشد وحجت وجوب آيات واحاديث ست كه در ذم ترك آن واقع شده وتاكيد ومبالغه كه در اداى آن ورود يافته است و گويند كه سجده جزء صلوٰة است كه بجهت تخفيف اقتصار بران كرده شد پس فرض باشد چنانكه قيام در نماز جنازه وليكن چون دلائل آن قطعى نبود بوجوب قائل شديم نه بفرضيت و تمسك ايمه ديگر حديث زيد بن ثابت ست كه گفت خواندم سورهٔ والنجم را در حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم وسجده نكردم وجوابش آن ست كه وجوب سجدهٔ تلاوت على الفور نيست شايد كه در وقت ديگر كرده باشند ونيز تواند كه قراءت در وقت مكروه واقع شده باشد يا سجده نكردند بجهت بيان جواز تاخير يا مخصوص بسجدهٔ والنجم باشد كه در وى اختلاف ست والله اعلم وطهارت شرط ست در سجدهٔ تلاوت واز هيچكس خلاف دران منقول نگشته است الا در روايتى از ابن عمر آمده كه وى بى وضو نيز ميكرد هيچ يكى از علما درين حكم براه موافقت وى نرفته الا الشعبى ونيز ميگويند كه گاهى شعبى در راه ميرفت و اشارت بسجده كرده بغير جهت قبله بى وضو وميرفت كذا قال الشيخ وبعضى از سلف برين هم رفته اند كه سجدهٔ تلاوت بر مستمع نه بر سامع اگر اتفاقا بى قصد آيت سجده بگوش رسيد واجب نگردد وبعضى گويند اگر قارى سجده نكرد بر سامع نيز واجب نميگردد گويا كه قارى حكم امام دارد نسبت سامع واين را از امام مالك نيز روايت كرده اند وبعضى گفته اند كه وجوب بر تقدير يست كه قارى قصد قراءت كند نه بر قصه وحكايت چنانكه قصه خوانان ميخوانند وعلماى ما وجمهور ائمه برانند كه واجب ست بر قارى وبر سامع مطلقا بشرائط صلوٰة چنانكه در ترجمه مشكوة است وهو المختار ۱۲ حدثنا سفين بن وكيع نا عبد الله بن وهب عن عمرو بن الحارث عن سعيد بن ابى هلال عن عمر الدمشقى عن ام الدرداء عن ابى الدرداء قال سجدت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم احدى عشرة سجدة منها التى فى النجم گفت ابو الدرداء سجده كردم همراه آنحضرت يازده سجده را بعضى ازان يازده آن سجده است كه در سورهٔ والنجم ست وفى الباب عن على اخرجه الطبرانى فى الاوسط وسنده ضعيف ان النبى صلى الله عليه وسلم سجد فى صلوٰة الصبح فى تنزيل السجدة واخرج البيهقى عنه بلفظ قال عزائم السجود اربع الم تنزيل السجدة وحم السجدة واقرأ باسم ربك والنجم واخرج عنه ايضا سعيد بن منصور فى سننه وابن ابى شيبة والطبرانى فى الاوسط وابن منده فى تاريخ اصبهان وابن عباس اخرجه ابن ابى شيبة وسعيد بن منصور بلفظ كان النبى صلى الله عليه وسلم يسجد فى ص وابى هريرة اخرجه احمد ومسلم وابن ماجه بلفظ اذا قرأ ابن آدم السجدة فسجد اعتزل الشيطان يبكى يقول يا ويلتى امر ابن آدم بالسجود فسجد فله الجنة وامرت بالسجود فعصيت فلى النار

شرح ابى الطيب

باب ما جاء فى سجود القرآن **قوله** احدى عشرة سجدة قال ابو داود روى عن ابى الدرداء عن النبى صلى الله عليه وسلم احدى عشرة سجدة واسناده واه انتهى قال المنذرى وحديث ابى الدرداء الذى اشار اليه ابو داود اخرجه الترمذى وابن ماجة وقال الترمذى غريب انتهى

عارضة الاحوذى

فاكتفى بعلم الوقت لوجوب الفعل واخر بيان التحديد الى الفعل **باب** التغليس والاسفار بالفجر عمرة عن عائشة قالت ان كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ليصلى الصبح فينصرف النساء متلفعات بمروطهن ما يعرفن من الغلس محمود بن لبيد عن رافع بن خديج قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر اسناده اما حديث عمرة عن عائشة صحيح متفق عليه واما حديث محمود عن رافع ففيه من علوم الحديث رواية صاحب عن صاحب وهو محمود بن لبيد عقل عن رسول الله صلى الله عليه وسلم

الترجمة

شرح سراج احمد

واخرج ابن ابی شیبة عنه ایضا بلفظ سجدنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فی اذا السماء انشقت واقرأ باسم ربک الذی خلق وابن
مسعود وزید بن ثابت قرأت علی رسول الله صلی الله علیه وسلم النجم فلم یسجد اخرجه ابن ابی شیبة وعمرو بن العاص ان النبی صلی الله
علیه وسلم اقرأه خمس عشرة سجدة اخرجه ابوداود وابن ماجة وفی اسناده مجهول قال ابو عیسی حدیث ابی الدرداء حدیث غریب
لا نعرفه الا من حدیث سعید بن ابی هلال عن عمر الدمشقی حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن نا عبد الله بن صالح نا
اللیث بن سعد عن خالد بن یزید عن سعید بن ابی هلال عن عمر وهو ابن حیان الدمشقی قال سمعت مخبرا یخبرنی
عن ام الدرداء گفت عمر کہ او ابن حیان بود شنیدم حدیث کنندہ را کہ حدیث میکرد از ام الدرداء عن ابی الدرداء قال سجدت مع
رسول الله صلی الله علیه وسلم احدی عشرة سجدة منها التی فی النجم وهذا اصح من حدیث سفین بن وکیع عن عبد الله
ابن وهب از این حدیث انحصار سجدہای یازدہ در قرآن نیست بلکہ ابوالدرداء حکایت از نفس خود کردہ کہ من ہمراہ آنحضرت یازدہ سجدہ
کردہ ام نہ اینکہ مجموع سجدہا یازدہ اند اخرج ابن ماجة عن ابی الدرداء ان النبی صلی الله علیه وسلم اقرأه احدی عشرة سجدة لیس فیها شیء
من المفصل قال ابوداود واسناده واہ وعن ابن عباس قال لم یسجد النبی صلی الله علیه وسلم فی شیء من المفصل منذ تحول الی المدینة اخرجه
ابوداود وفی اسناده ضعف ولعبد الرزاق باسناد صحیح عنه قوله لیس فی المفصل سجدة واخرج الشیخان عن ابی هریرة قال سجدنا مع
النبی صلی الله علیه وسلم فی اذا السماء انشقت واقرأ باسم ربک اخرج الشیخان عن زید بن ثابت قال قرأت علی النبی صلی الله علیه وسلم
النجم فلم یسجد وعن عمر انه قرأ سجدة وهو علی المنبر فنزل فسجد ثم قرأها فی الجمعة الاخری فتهیأ الناس للسجود فقال ان الله تعالی لم یکتبها
علینا الا ان نشاء اخرجه مالک وللبخاری نحوه من وجه آخر اخرج ابن ابی شیبة عن الحسن وعطاء وابراهیم وسعید بن جبیر انهم کانوا لا یسلمون
واما التکبیر فاخرجه ابوداود من حدیث ابن عمر مرفوعا اخرج البیهقی عن ابن عمر ان عمر قال ان الله تعالی لم یفرض علینا السجود الا
ان نشاء اخرجه البخاری ایضا اخرج مسدد عن ابن عمر ان عمر سجد فی ص اخرج ابن مردویه عن السائب بن یزید قال صلیت
خلف عثمان الفجر فقرأ سورة ص فسجد فیها ثم قام فقرأ ما بقی منها ثم رکع فقال له بعض القوم یا امیر المؤمنین امن عزائم السجود
قال سجدها رسول الله صلی الله علیه وسلم واخرجه البیهقی عنه ایضا وسجدہا در قرآن شریف چہاردہ اند نزد امام ما ابی حنیفہ وشافعی
لیکن نزد شافعی در سورۂ حج دو سجدہ اند و در ص نیست و نزد امام ما ابی حنیفہ در آخر سورۂ حج سجدہ نیست و در ص ہست و از
قول ترمذی مفہوم میشود کہ نزد شافعی در ص ہم ہست پس برین تقدیر پانزدہ سجدہ نزد او باشند چنانکہ مذہب مالک ست

باب فی خروج النساء الی المساجد باب ست در بیان بیرون آمدن زنان بسوی مسجدہا

حدثنا نصر بن علی نا عیسی بن یونس عن الاعمش عن مجاهد قال کنا عند ابن عمر
گفت مجاہد بودیم ما نزد عبد الله بن عمر فقال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ایذنوا للنساء
باللیل الی المساجد پس گفت عبد الله بن عمر فرمودہ است آنحضرت کہ دستوری دہید زنان را در شب برآمدن

شرح ابی الطیب

قوله الا من حدیث سعید بن ابی هلال المدنی مولاهم ابو العلاء المصری قیل مدنی الاصل وقال ابن یونس نشأ بها صدوق
لم ار لابن حزم فی تضعیفه سلفا الا ان الساجی حکی عن احمد انه اختلط قاله فی التقریب **باب** فی خروج النساء الی المساجد
قوله ایذنوا للنساء باللیل عام خصه العلماء بامور منصوص علیها ومقیسة فمن الاول ما صح انه علیه السلام

عارضة الاحوذی

مجة مجها فی فیه
من بئر فی دارهم
ورافع بن خدیج
صاحب رواه ابو عیسی
عن محمد بن اسحق
عن عاصم بن قتادة
وذکوان ابن عجلان
رواه عنه عاصم
فی الروایة غیر قوی
ولا قائم بالعلم الذی
لم یصح هذا الحدیث
اذ مداره علیه
وهو بهذه الصفة
غریبه والتلفع هو
التلفف الا ان فیه
زیادة تغطیة
الراس فکل متلفع
متلفف ولیس کل
متلفف متلفعا
والمرط کساء واکثر
ما یستعمل للنساء
وقال ابن فارس
هی ملحفة تتزر
بها والاول اشهر
التغلیس ظلام
آخر اللیل قال الشاعر
کذبتک عینک
هل رایت بواسط

شرح سراج احمد

بسوی مسجدہا فقال ابنہ واللہ لا ناذن لھن یتخذ نہ دغلا پس گفت پسر او سالم یا دیگر پسر وی دستوری ندہیم مرزنان را
که بگیرند زنان آن اذن را تباہی دغل بفتح دال مہملہ و غین معجمہ و لام فقال فعل اللہ بك وفعل پس گفت ابن عمر مر پسر و بد دعا
کرد بکند حق تعالیٰ تو بدی را ذکرہ اتقول قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وتقول لا ناذن میگویم من کہ فرمودہ است آنحضرت
یعنی من نسبت با آنحضرت میکنم و تو میگوئی مر اکہ اذن ندہ زنان را به بیرون شدن بمساجد وفی الباب عن ابی ہریرۃ
اخرجہ احمد وابوداود لا تمنعوا اماء اللہ المساجد ولکن لیخرجن وھن تفلات وزینب امراۃ عبد اللہ بن مسعود قالت قال لنا
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا شہدت احدٰکن المسجد فلا تمس طیبا اخرجہ مسلم وزید بن خالد و درین باب از دیگر صحابہ نیز مروی
گشتہ است چنانکہ طبرانی از ام سلمہ و بیہقی و طبرانی در اوسط از عائشہ صدیقہ و بیہقی از ابن مسعود و بیہقی و طبرانی و احمد و ابن حبان از ام
حمید امرأۃ ابی حمید الساعدی و مالک از یحیی بن سعید و ابن سعد از ام صفیہ خولہ بنت قیس اخراج کردہ اند قال ابو عیسیٰ حدیث
ابن عمر حدیث حسن صحیح **باب** فی کراھیۃ البزاق فی المسجد باب است در بیان کراہت آب دہن انداختن در
مسجد حدثنا محمد بن بشار نا یحیی بن سعید عن سفین عن منصور عن ربعی بن حراش عن طارق بن
عبد اللہ المحاربی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کنت فی الصلوۃ فلا تبزق عن یمینك گفت طارق
ابن عبد اللہ کہ صحابی ست و مر او را دو سہ احادیث روایت اند فرمود آنحضرت چون ہستی تو در نماز پس آب دہن نینداز بسوی
جانب راست خود ولکن خلفك او تلقاء شمالك او تحت قدمك الیسریٰ ولیکن بینداز بسوی پس خود یا بجانب چپ خود

شرح ابی الطیب

قال ایما امرأۃ اصابت بخورا فلا تشہد معنا العشاء ومن الثانی حسن الملابس ومزاحمۃ الرجال لان الطیب محرك
الداعیۃ فلما فقد الان منھن ھذا لانھن یتکلفن للخروج ما لو یکن علیہ فی المنزل منعن لیلا ونہارا وبعضھم منعوھن
عن الخروج مطلقا لتغیر الزمان وغلبۃ الفساق بل عمم المتاخرون المنع للعجائز والشواب فی الصلوات کلہا لغلبۃ
الفساد فی سائر الاوقات قال المحقق ابن الھمام **قولہ** یتخذنہ دغلا بفتح الدال المھملۃ والغین المعجمۃ اصلہ الشجر الملتف
الذی یکمن اھل الفساد فیہ وکنی بہ عن خدیعتھن واضمارھن امرا غیر الصلوۃ فی المسجد **قولہ** فعل اللہ بك دعاء علیہ
ای فعل اللہ بك ما تکرہ **قولہ** وفعل ای وقد فعل بك جملۃ معترضۃ ذکرت للتفأل فی الاستجابۃ **قولہ** اقول لھم
بیان لسبب الدعاء وھو ما صدر منہ من معارضۃ النص بالمعنی وفی النصوص للعمل لا للرد بالمعانی والعلل
باب فی کراھیۃ البزاق فی المسجد **قولہ** ربعی بن حراش بکسر المھملۃ وآخرہ معجمۃ ابو مریم العبسی ثقۃ عابد
قولہ فلا تبزق عن یمینك تشریفا لھا وتادبا مع ملك الیمین کما لا تبزق تلقاء وجھك تعظیما لحالۃ المناجاۃ
مع الرب تعالیٰ بل ترك البزاق تلقاء الوجہ اکد فانہ یناجی اللہ تعالیٰ قبل قبلتہ **قولہ** او تحت قدمك
الیسریٰ یدل علی ان النھی عن البزاق لیس لتعظیم المسجد والا لو یامر بالبزاق تحت القدم بل النھی ھھنا لتعظیم

قوت المغتذی

یتخذنہ دغلا بفتح الدال المھملۃ والغین المعجمۃ اصلہ الشجر الملتف
وکنی بہ عن خدیعتھن واضمارھن امرا غیر الصلوۃ فی المسجد

عارضۃ الاحوذی

غلس الظلام من الرباب غبالا وھو الغبش بالشین المعجمۃ وھو الغبس بالسین المھملۃ ولبس الغبش مسموع فی اللغۃ فی اللیل وانما الغبس لون کلون الرماد ولکن فسمی الظلام المصبوغ بشیء من الصبابۃ وقد قال بعض المغاربۃ ان الغبش بالشین المعجمۃ یکون اول اللیل وآخرہ فاذا لغبس لا یکون الا آخر اللیل فھذا وھم بل قال ابن فارس الغبش بقیۃ اللیل والاسفار الضوء ماخوذ من اسفر ای تبین فانکشف وھو الصباح ومنہ خابر فی ابوداود اصبحوا بالفجر فانہ اعظم للاجور وھو الفجر ماخوذ من تفجر الشیء ای ظھر الا ان الفجر فجران الاول

البیان المجمل

حل اللغۃ ... شطرنج وسطرنج ۱۲

شرح سراج احمد

یا بینی از زیر پای چپ خود وفی الباب عن ابی سعید اخرجہ ابوداود وابن عمر اخرجہ البزار بلفظ تبعث النخامۃ فی القبلۃ یوم القیمۃ وہی فی وجہ صاحبہا وانس وابی ہریرۃ اخرجہ مسلم واحمد وابوداود والبخاری قال ابوعیسی حدیث طارق حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اہل العلم وسمعت الجارود یقول سمعت وکیعا یقول لم یکذب ربعی بن حراش فی الاسلام کذبۃ میگفت
بکسر الراء وسکون الموحدۃ ۱۲

وکیع کہ دروغ نگفتہ است ربعی بن حراش در اسلام دروغ گفتنی قال عبدالرحمن بن مہدی اثبت اہل الکوفۃ منصور بن المعتمر وگفت عبدالرحمن بن مہدی منصور کہ شاگرد ربعی ست اثبت اہل کوفہ است غرض مصنف تقویت حدیث ست بقوت روات ظاہرا ایراد این دو باب خروج نساء بسوی مساجد وکراہت بزاق در مسجد در ابواب سجود تلاوت ہیچ مناسبتی مفہوم نمیشود حدثنا قتیبۃ ثنا ابوعوانۃ عن قتادۃ عن انس بن مالک قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم البزاق فی المسجد خطیئۃ فرمود آنحضرت انداختن آب دہن در مسجد گناہ است صغیرہ وکفارتہا دفنہا وکفارت آن گناہ دفن کردن آن تراق ست بی لزوم
گم کردن ۱۲ — دور کنندہ بر آن ۱۲

شرح ابی الطیب

الصلوۃ لان الامر بالبصاق عن یسارہ وتحت قدمہ فیما اذا کان فی غیر المسجد واما فی المسجد فلا یبصق الا فی ثوبہ لقولہ صلی اللہ علیہ وسلم البزاق فی المسجد خطیئۃ فکیف یاذن فیہ صلی اللہ علیہ وسلم **قولہ** وکفارتہا دفنہا یعنی اذا ازال ذلک البزاق او سترہ بشیء طاہر عقیب الالقاء زال عنہ تلک الخطیئۃ فیکون الدفن کنایۃ عن الازالۃ من قبیل ذکر المقید وارادۃ المطلق لان الدفن معناہ الحقیقی الستر عن اعین الناس وفیہ ازالۃ من وجہ ای من اعین الناس فذکر الازالۃ عن اعین الناس واریدہ مطلق الازالۃ او یکون المراد بہ معناہ الحقیقی وقال بعض الفضلاء یفید انہ لیس بخطیئۃ لتعظیم المسجد والا لما افاد الدفن شیئا بل لتاذی الناس بہ وبالدفن یندفع التاذی وقد وقع التصریح بہ فی حدیث احمد رواہ باسناد حسن من تنخم فی المسجد فلیغیب نخامتہ ان یصیب جلد مؤمن وثوبہ فیوذیہ وروی احمد والطبرانی باسناد حسن من تنخع فی المسجد فلم یدفنہ فسیئۃ وان دفنہ فحسنۃ فلم یجعلہ سیئۃ الا بقید عدم الدفن وفی حدیث مسلم وجدت فی مساوی اعمال امتی نخاعۃ تکون فی المسجد لا تدفن وزعم بعض انہ لتعظیم المسجد فقال ان اضطر الی ذلک کان البصاق فوق البواری والحصیر خیرا من البصاق تحتہا لان البواری لیست من المسجد حقیقۃ ولہا حکم المسجد بخلاف ما تحتہا وہذا بعید بالنظر الی الاحادیث والاقرب عکس ذلک لان التاذی فی البواری اکثر من التاذی فیما تحتہا بل ما تحتہا بمنزلۃ الدفن لہا انتہی اقول الظاہر من سیاق الاحادیث وہو قولہ صلی اللہ علیہ وسلم البزاق فی المسجد خطیئۃ وکفارتہا دفنہا وحدیث ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم ابصر نخامۃ فی قبلۃ المسجد فحکہا بحصاۃ ان النہی لتعظیم المسجد واما ایذاء المسلم فحرام مطلقا سواء کان فی المسجد اولا قال القسطلانی قولہ فی المسجد ظرف للفعل فلا یشترط کون الفاعل فیہ حتی لو بصق وہو خارج المسجد فیہ تناولہ النہی قال القاضی عیاض انما یکون خطیئۃ اذا لم یدفنہ فمن اراد دفنہ فلا ویؤیدہ حدیث ابی امامۃ عند احمد والطبرانی باسناد حسن مرفوعا من تنخع فی المسجد فلم یدفنہ فسیئۃ وان دفنہ فحسنۃ فلم یجعلہ سیئۃ الا بقید عدم الدفن وردہ النووی فقال ہو خلاف صریح الحدیث قال وحاصل النزاع ان ہہنا عمومین تعارضا وہما قولہ البزاق فی المسجد خطیئۃ وقولہ لیبصق عن یسارہ او تحت قدمہ فالنووی یجعل الاول عاما ویخص الثانی بما اذا لم یکن بالمسجد والقاضی یجعل الثانی عاما ویخص الاول بمن لم یرد دفنہا وتوسط بعضہم فحمل الجواز علی ما اذا کان لہ عذر کان لم یتمکن من الخروج من المسجد والمنع علی

عارضۃ الاحوذی

کذنب السرحان وہو ذنب مستطیل مستدق صاعد کاذب کالذئب یبدو ویخفی نجیدا لا ثبات لہ وہو الخیط الاسود والثانی وہو الاسفار والنور ومنہ الحدیث نوروا بالفجر قولہ اسفروا بالفجر وہو نور یبدو منتشرا مستطیرا علی الافق صادق ثابت مدید کہیأۃ الاکلیل وہو الصبح والصباح وقال بعضہم الصبح ما جمع بیاضا وحمرۃ ولا یصح الا ما قلناہ وہو الخیط الابیض وکذلک قال الشافعی واحمد لان الاسفار بیاض الصبح وبیان الفجر وتوہم ابو حنیفۃ انہ النور القوی التالی بطلوع الشمس وبنی علیہ مسألۃ خطأ فقہہ لاختلاف

الترجمۃ

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

چیزی دیگر قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب** فی السجدة فی اذا السماء انشقت و اقرأ باسم ربك الذی خلق

باب ہست در بیان ذکر کردن سجدہ سورۂ اذا السماء انشقت و سورۂ اقرأ حدثنا قتیبة بن سعید نا سفین بن عیینة عن ایوب

ابن موسی عن عطاء بن میناء عن ابی هریرة قال سجدنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فی اقرأ باسم ربك و اذا السماء انشقت

گفت ابو ہریرہ سجدہ کردیم ما ہمراہ آنحضرت درین ہر دو سورہ حدثنا قتیبة نا سفین عن یحیی بن سعید عن ابی بکر بن محمد

ابن عمرو بن حزم عن عمر بن عبد العزیز عن ابی بکر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام عن ابی هریرة عن النبی صلی الله

علیه وسلم مثله مانند حدیث گذشتہ وفی الحدیث اربعة من التابعین بعضهم عن بعض و در اسناد حدیث چہار تابعین کہ بعضی

از ایشان روایت دارند از بعضی یحیی بن سعید ابو بکر بن محمد عمر بن عبد العزیز ابو بکر بن عبد الرحمن قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة

حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم یرون السجود فی اذا السماء انشقت و اقرأ باسم ربك **باب** ما جاء

فی السجدة فی النجم باب ہست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر سجدہ کہ در سورۂ نجم ہست حدثنا هارون بن عبد الله البزار نا

عبد الصمد بن عبد الوارث نا ابی عن ایوب عن عکرمة عن ابن عباس قال سجد رسول الله صلی الله علیه وسلم فیها یعنی

النجم والمسلمون والمشرکون والجن والانس گفت ابن عباس سجدہ کرد آنحضرت در سورۂ والنجم و مسلمانان و کافران و پریان و آدمیان

ہمہ ہمراہ آنحضرت کردند مراد ہمین جن و انس کہ درین مجلس حاضر بودہ باشند بطریق تقریر و تاکید یا ہر کہ بر روی زمین از آدمیان و پریان بود و علم آن

از جانب رسول خدا ثابت شدہ باشد در ترجمۂ مشکوۃ نوشتہ است کہ سجدۂ آنحضرت بجہت امتثال امر الٰہی بود و سجود شکر گذاری نعم عظیمۂ ثنا

شرح ابی الطیب

ما اذا لم یکن له عذر انتهی فعلی هذا قوله صلی الله علیه وسلم ان یصیب بجلد مؤمن اخر بیان لمعنی الدفن و لحده و

حیث امر الشارع یجب امتثاله و یمکن ان یقال ان البزاق فی المسجد خطیئة لترك الامرین تعظیم المسجد و تعظیم المصلی

و بالدفن بمعنی الازالة تزول الخطیئة بلا شبهة و بمعنی الستر تزول ایضا لما امر به الشارع ففی البزاق فی المسجد خطیئة

لترك تعظیم المسجد و تعظیم المصلی و بالدفن تزول الخطیئة لنیل تعظیمها لارتفاع القذارة و لازالة التاذی **باب** فی

السجدة فی اذا السماء انشقت و اقرأ باسم ربك الذی خلق **قوله** حسن صحیح رواه مسلم و رواه ایضا البخاری

الا انه لم یذکر اقرأ باسم ربك و هو حجة علی من لم یقل بالسجدة فی المفصل **باب** ما جاء فی سجدة والنجم

قوله والمسلمون والمشرکون معطوف علی رسول الله صلی الله علیه وسلم ذکروا فی سبب سجود

الکفار عند سجوده صلی الله علیه وسلم وجوها واحسن ما قیل ما ذکره الطیبی لعله صلی الله علیه وسلم

سجد هذه السجدة لما وصفه الله تعالی فی مفتتح السورة من انه لا ینطق عن الهوی و ذکر شان قربه

من الله تعالی و انه اراه من آیات ربه الکبری و انه ما زاغ البصر و ما طغی شکرا لله تعالی علی تلك

النعمة العظمی والمشرکون لما سمعوا اسماء طواغیتهم اللات والعزی سجدوا معه واما ما یروی

انهم سجدوا لما مدح النبی صلی الله علیه وسلم اباطیلهم فقول باطل من مخترعات الزنادقة انتهی

اقول احسن منه ان یقال ان الله تعالی اظهر علیهم جلالة النبی صلی الله علیه وسلم فلم یقدروا

ان یخالفوه فی مجلسه صلی الله علیه وسلم و قال ابن مسعود لانها اول سجدة نزلت

عارضة الاحوذی

بین الائمة ان اول وقت صلوة الصبح طلوع الفجر الصادق واختلفوا فی آخر وقتها الاختیاری فروی عن مالك و ابی سعید الاصطخری انهما قالا اذا اسفر النور و تبینت الاشیاء طلعها الی وقت الانتهاء و بقی وقت الضرورة الی ان یبقی لصلوة الصبح مقدار رکعة قبل طلوع الشمس کما قلنا نحن فی وقت الضرورة ولا یصح عنه بحال والصحیح عن مالك ان وقتها یمتد الی طلوع الشمس ولا وقت ضرورة لها وما روی عنه خلافه لا یصح و تحقیق ذلك عنهما جمیعا یطول و ینقطع الاعمار دون تتبع هذه الدقائق لا سیما مع قلة الهمم فی التوسع

شرح سراج احمد

سجانکہ سجدہ دانند در اول سورہ سجدہ مسلمانان بجہت متابعت آنحضرت در امتثال امر واتیان شکر وسجدہ مشرکان بجہت سماع اسامی آلہیہ ایشان بود از لات وعزی ومنات یا از ہیبت ظہور سطوت وسلطان عزت وجبروت وسطوع انوار عظمت وکبریائی توحید الٰہی حزد کرد چنانکہ تاب طاقت ایشان را نماند یا باطل شد ذات شرجحود دانکار واستکبار محو ومضمحل گشت مگر از ان کسیکہ اشقی واطغی قوم بود کہ کفی از خاک برگرفت وبر جبہہ زشت خود زد وگفت این قدر بس ست وفی الباب عن ابن مسعود اخرجہ الشیخان بلفظ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قرأ والنجم فسجد وسجد من کان معہ غیر ان شیخا من قریش اخذ کفا من حصی او تراب فرفعہ الی جبہتہ وقال یکفینی ہذا قال عبد اللہ فلقد رأیتہ بعد قتل کافرا وزاد البخاری فی روایۃ وہو امیۃ بن خلف وابی ہریرۃ اخرجہ مالک ومسدد والطحاوی والبیہقی بلفظ ان عمر بن الخطاب قرأ والنجم اذا ہوی فسجد فیہا ثم قام فقرأ سورۃ اخری قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند بعض اہل العلم یرون السجود فی سورۃ النجم وقال بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم لیس فی المفصل سجدۃ وبعضی از اہل علم از صحابہ وغیر ایشان گفتہ اند کہ نیست در مفصل سجدہ چنانکہ ابن عباس وابی الدرداء وہو قول مالک بن انس والقول الاول اصح مصنف گوید وقول اول صحیح ترست کہ در سورہ نجم سجدہ است وبہ یقول الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق **باب** ماجاء من لم یسجد فیہ باب ست در بیان انچہ آمدہ است در حق کسیکہ سجدہ نکند در سورۂ والنجم حدثنا یحیی بن موسی نا وکیع عن ابن ابی ذئب عن یزید بن عبد اللہ بن قسیط عن عطاء بن یسار عن زید بن ثابت قال قرأت علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم النجم فلم یسجد فیہا گفت زید بن ثابت خواندم من بر آنحضرت سورۂ والنجم را پس سجدہ نکرد در وے واین بعد از تحویل بمدینہ بود واین ہمان حدیث ست کہ قائلان بعدم وجوب سجدہ تلاوت بدان تمسک کردہ اند قال ابو عیسی حدیث زید بن ثابت حدیث حسن صحیح وتاول بعض اہل العلم ہذا الحدیث فقال انما ترک النبی صلی اللہ علیہ وسلم السجود وتاویل کردہ اند بعضی اہل علم این حدیث را پس گفتہ اند کہ جز این نیست کہ ترک کرد آنحضرت

شرح ابی الطیب

قولہ والقول الاول اصح لانہ اوفق بالنصوص قال شارح الموطا وبہ قال الخلفاء الاربعۃ والائمۃ الثلثۃ وغیرہم واستدل بعض المالکیۃ بان ابا سلمۃ قال لابی ہریرۃ لما سجد لقد سجدت فی سورۃ ما رأیت الناس یسجدون فیہا فدل علی ان الناس ترکوہ وجری العمل بترکہ ورده ابن عمر بما حاصلہ ای عمل یدعی مع مخالفۃ المصطفی والخلفاء الراشدین بعدہ انتہی وقال القسطلانی روی البزار والدارقطنی باسناد رجالہ ثقات عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سجد فی سورۃ النجم وسجد نا معہ وعند ابن مردویۃ فی التعبیر عن ابی سلمۃ بن عبد الرحمن انہ رای ابا ہریرۃ سجد فی خاتم النجم فسالہ فقال انہ رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم یسجد فیہا وابو ہریرۃ انما اسلم بالمدینۃ انتہی **باب** ماجاء من لم یسجد فیہ ما مصدریۃ والمضاف محذوف ای باب مجیٔ یعنی ورود حدیث من لم یسجد فی المفصل ضمیر فیہ راجع الی المفصل **قولہ** وتاول بعض اہل العلم ہذا الحدیث الخ اشار بہ الی ثلثۃ اجوبۃ عن الحدیث حاصل الاول ان زیدا ہو القاری والقاری امام للسامع فیجوز لہ ان یترک اتباعا للامام فترک النبی صلی اللہ علیہ وسلم اتباعا للترک زید بن ثابت وترک زید لعلہ لصغرہ حینئذ وحاصل الثانی وہو قولہ قالوا ای قال بعضہم السجدۃ واجبۃ الخ الا انہ کان علی غیر وضوء فاخرہ حتی

عارضۃ الاحوذی

فی تنبیہہ العلم والدلیل علی صحۃ ذلک ما روی مسلم وغیرہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال وقت الصبح من طلوع الفجر ما لم تطلع الشمس ووقت العصر ما لم تصفر الشمس ولکن اتفق العلماء علی ان التغلیس بہا افضل لمداومۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علیہا ولانہ ما صلاہا قط فی آخر وقتہا الا مرتین حین صلاہا مع جبریل وحین علم السائل ثم کانت صلاتہ التغلیس حتی لحق باللہ کذلک روی عنہ صلی اللہ علیہ وسلم خرج فی الصحیح ولکن انما ہو الغلس المستحب عند اسفار الفجر وبیانہ للابصار ومن صلی بالمنازل قبل تبیینہ فہو مبتدع فان اوقات

شرح سراج احمد

سجده را الا ان زید بن ثابت حین قرأ فلم یسجد لم یسجد النبی صلی الله علیه وسلم از جهت آنکه بدرستیکه زید بن ثابت در هنگامیکه خواند پس سجده نکرد سجده نکرده آنحضرت و قالوا السجدة واجبة علی من سمعها وگفته اند اهل علم سجده را واجب اند برکسیکه بشنود آیت سجده را و لم یرخصوا فی ترکها و رخصت نداده اند در ترک کردن سجده و قالوا ان سمع الرجل وهو علی غیر وضوء فلا یسجد و گفته اند علما اگر بشنید آدمی سجده را در حالیکه او بی وضو باشد پس سجده نکند بی وضو فاذا توضأ سجد پس چون وضو کند سجده ادا نماید وهو قول سفیان واهل الکوفة وبه یقول اسحق و قال بعض اهل العلم انما السجدة علی من اراد ان یسجد فیها و گفته اند بعضی اهل علم جز این نیست که سجده برکسی است که اراده کند اینکه سجده کند در وی والتمس فضلها والتماس کند وطلب کند فضیلت او و رخصوا فی ترکها و رخصت داده اند علما در ترک آن قالوا ان اراد ذلك گفته اند اگر اراده کند سجده نکردن را واحتجوا بالحدیث المرفوع حدیث زید بن ثابت و حجت گرفته اند بحدیث مرفوع که حدیث زید بن ثابت است و آن این است قال قرأت علی النبی صلی الله علیه وسلم النجم فلم یسجد فیها فقالوا پس گفته اند علما لو کانت السجدة واجبة لم یترك النبی صلی الله علیه وسلم زیدا حتی کان یسجد ویسجد النبی صلی الله علیه وسلم اگر می بود سجده در وی واجب نمیگذاشت آنحضرت زید را تا آنکه سجده کردی و سجده کردی آنحضرت واحتجوا بحدیث عمر انه قرأ سجدة علی المنبر فنزل فسجد و حجت گرفته اند بحدیث عمر بن الخطاب که او خواند سجده سورهٔ نجم را بر منبر استاده پس فرود آمد از منبر پس سجده کرد ثم قرأها فی الجمعة الثانیة فتهیأ الناس للسجود پستر خواند عمر آن سجده را در جمعهٔ دیگر پس آمادگی کردند مردم برای ادای سجده فقال انها لم تکتب علینا الا ان نشاء (معناه عندنا لم تکتب علینا فی الفور ۱۲) پس گفت عمر بن الخطاب رضی الله عنه فرض کرده شده است سجده بر ما مگر وقتیکه می خواهیم سجده را فلم یسجد ولم یسجدوا پس سجده نکرد عمر بن الخطاب و سجده نکردند مردم وذهب بعض اهل العلم الی هذا وهو قول الشافعی واحمد **باب** ما جاء فی السجدة فی ص باب است در بیان آنچه آمده است در گذاردن سجده در سورهٔ ص حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن ایوب عن عکرمة عن ابن عباس قال رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم یسجد فی ص گفت ابن عباس دیدم آنحضرت را که سجده میکرد در سورهٔ ص قال ابن عباس ولیست من عزائم السجود گفت ابن عباس و نیست سجده سورهٔ ص از واجبات یعنی چنانکه حکم دیگر سجده هاست حکم این سجده برابر آنها نیست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح واختلف اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم

شرح ابی الطیب

یتوضأ فظن زید انه ترك السجدة ویقال معنی کلام زید انه لم یسجد فی الحال بل اخره وحاصل الثالث ان السجدة لیست بواجبة فترکها احیانا لا یضر ولا یدل علی عدمها اقول واختار ابو داود التاویل الاول فقال کان زید الامام فلم یسجد فیه ای کان زید هو الامام ای القاری ولم یسجد فترکه تبعا له بناء علی توقف سجود السامع علی القاری **باب** ما جاء فی السجدة فی ص **قوله** قال ابن عباس ولیست من عزائم السجود التانیث باعتبار السجدة وفی بعض الروایات لیس بالتذکیر باعتبار السجود والعزیمة فی اصطلاح الفقهاء الحکم الثابت بالاصالة کوجوب الصلوات الخمس واستعمالها فی الفریضة اکثر من السنة فمعناه لیست من الفرائض علی مذهب ابی حنیفة بل من الواجبات وعند الشافعی سجود التلاوة سنة فمعناه علی مذهبه لیست من سجدات التلاوة بل سجدة شکر

عارضة الاحوذي

الصلوة انما علقت بالاوقات المبینة للعامة والخاصة والعلماء والجهال وانما شرعت المنازل لیعلم بها قرب الصباح فکیف الصائم و یتاهب المصلی حتی اذا تبین الفجر صلی فائدة تسمی صلوة الصبح والفجر بصلوة الغداة و انما قلنا ذلك لان الله سماها صلوة الفجر فقال وقرآن الفجر والنبی صلی الله علیه وسلم کذلك سماها فقال اسفروا بالفجر وکذلك سماها رسول الله صلی الله علیه وسلم فی احادیث کذلك الصبح **باب** ما جاء فی التعجیل بالظهر و العصر وتاخیرهما الزهری عن انس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی الظهر حین زالت

اسماء الرجال

ابن ابی عمر هو محمد بن یحیی العدنی نزیل مکة ویقال ان ابا عمر کنیة یحیی صدوق صنف المسند وکان لازم ابن عیینة لکن قال ابو حاتم کان فیه غفلة من العاشرة مات سنة ثلث واربعین کذا فی التقریب ثم ان الحدیث قد اخرجه اعظم الائمة فی القدیم والحدیث الامام ابو حنیفة عن عمر بن ذر عن ابیه عن سعید بن جبیر عن ابن عباس عن النبی صلی الله علیه وسلم بلفظ انه سجد فی ص وقال سجدها داود ... ونحن نسجدها شکرا ... ومن طریق ابن عمر ... واخرج النسائی ... سجدها داود توبة ونسجدها شکرا ...

باقی در صفحه آینده

شرح سراج احمد

فی هذا اختلاف کردہ اند اہل علم از صحابہ وغیر ایشان در حکم سجدہ ص فرای بعض اہل العلم ان یسجد فیہا پس اعتقاد کردہ اند
بعضی اہل علم اینکہ سجدہ کنند در ص وھو قول سفین وابن المبارك والشافعی واحمد واسحق وقال بعضھم انها توبة نبی
وگفتہ اند بعضی علما کہ قائل السجدہ نیستند کہ آن سجدہ توبۂ پیغمبری بود کہ داود ست علیہ السلام ولم یروا السجود فیہا و نمی بینند سجدہ
کردن را در ص این قول ترمذی مخالف کتب فقہ نوشتہ است کہ در کتب فقہ نوشتہ است کہ در سورۂ ص سجدہ نیست نزد امام
شافعی و اینجا مذہب شافعی را ذکر کردہ است واللہ اعلم **باب** ما جاء فی السجدة فی الحج باب ست در بیان انچہ آمدہ است
در حق سجدہ در سورۂ حج حدثنا قتیبة ثنا ابن لهیعة عن مشرح بن هاعان در تقریب ست مشرح بکسر اولہ وسکون ثانیہ و
فتح ثالثہ وآخرہ مہملہ ابن ہاعان المعافری وبفتحتین وفاء المصری ابو مصعب مقبول من الرابعة مات سنة ثمان وعشرین عن عقبة
ابن عامر الجهنی صحابی ست مشهور در کنیت وی ہفت اقوال اند علما را اشہر آن ابو حماد ست والی مصر ساخت او را معاویہ بن ابی سفیان
وسہ سال والی بر مصر بود و او فقیہ فاضل بود در قرب ستین از فات نمود قال قلت یا رسول اللہ فضلت سورة الحج بان فیہا
سجدتین قال نعم گفت عقبہ بن عامر گفتم بطریق استفہام یا رسول اللہ فضیلت دادہ شد سورہ حج باینکہ در وی دو سجدہ اند فرمود
آنحضرت آری ومن لم یسجدهما فلا یقرأهما وہر کہ نکرد ہر دو سجدہ را پس نخواند ہر دو آیت را قال ابو عیسی هذا حدیث
اسنادہ لیس بالقوی گفت ترمذی کہ اسناد این حدیث نیست قوی زیرا کہ یکی از راویان ابن لہیعہ است و وی ضعیف ست اگرچہ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی السجدة فی النجم **قوله** ابن لهیعة هو عبد اللہ بن لهیعة بفتح اللام وکسر الهاء ابن عطیة الحضرمی
صدوق خلط بعد احتراق کتبه وله فی مسلم بعض شیء واما مشرح فبکسر اوله وسکون ثانیه وفتح ثالثه وآخره مهملة
ابن هاعان المعافری بفتحتین ابو مصعب مقبول ق قال المحقق ابن الهمام قال الترمذی اسناده لیس بالقوی کانه لاجل ابن
لهیعة وروی ابو داود فی المراسیل عنه علیه السلام فضلت سورة الحج بسجدتین وقد اسند هذا ولا یصح واخرج الحاکم
ما اخرجه الترمذی ق قال عبد اللہ بن لهیعة احد الائمة وانما نقم اختلاطه فی آخر عمره ولا یخفی ان هذا وجه ضعف الحدیث
قوله فلا یقرأهما ای من لم یرد ان یسجدهما فلا یقرأهما ای السجدتین لان القراءة تصیر
فی حقه سببا لترك الواجب او السنة المؤکدة علی اختلاف فی السجدة فیصیر اثما او
متهاونا عند ترکها والغرض منه الحث علی اتیان السجدة لا الغرض ترك
القراءة وقال ابن الهمام والسجدة الثانیة فی الحج عندنا للصلوة لانها
مقرونة بالامر بالرکوع والمعهود فی مثله کونه من ارکان الصلوة نحو
اسجدی وارکعی مع الراکعین انتهی اقول وهذا الجواب مبنی علی ضعف الحدیث
والا فالقیاس فی مقابلة النص غیر صحیح **قوله** لیس اسناده بالقوی ذکر وجهه آنفا

قوت المغتذی

فضلت سورة الحج بان فیها سجدتین قال العراقی یحتمل ان المراد فضلت علی سائر السور
علی السور التی فیها سجود التلاوة قال والثانی اولی لثبوت تفضیل سورة الفاتحة

عارضة الاحوذی

الشمس الاسود عن
عائشة قالت ما رأیت
احدا کان اشد
تعجیلا للظهر من
رسول اللہ صلی اللہ
علیه وسلم ولا من
ابی بکر ولا من عمر
مضطرب قال محمد
وقد رواه حکیم بن
جبیر کما یاتی ان
شاء اللہ حدیث
سعید بن المسیب
وابو سلمة عن ابی
هریرة قال قال رسول
اللہ صلی اللہ علیه وسلم
اذا اشتد الحر فابردوا
عن الصلوة فان شدة
الحر من فیح جهنم
حدیث زید بن
وهب عن ابی ذر
ان رسول اللہ صلی
اللہ علیه وسلم کان
فی سفر ومعه بلال
فاراد ان یقیم فقال
ابرد ثم اراد ان یقیم
فقال ابرد فی الظهر حتی
رأینا فیء التلول ثم
اقام فصلی فقال

بقیہ صفحہ ۵۲۲

شرح سراج احمد

از ايمهٔ حديث ست وليكن در آخر عمر خللى و غلطى بحفظ وى راه يافت كه موجب عدم اعتماد بر حديث وى گشت واختلف اهل العلم فى هذا فروى عن عمر بن الخطاب و ابن عمر انهما قالا واختلاف كرده اند اہل علم درين حديث پس روايت كرده شده است از عمر بن الخطاب و عبد الله بن عمر كه ہر دو گفتند فضلت سورة الحج بان فيها سجدتين فضيلت داده شده است سوره حج كه بدرستيكه درين سوره دو آيت سجده اند اخرجه مالك عن عمر موقوفا ولابى داود فى المراسيل عن خالد بن معدان مرفوعًا فضلت سورة الحج على القرآن بسجدتين (فضيلت داده شد سوره حج بر باقى قرآن بسبب دو سجده كه دروى اند ١٢) وبه يقول ابن المبارك والشافعى واحمد واسحق ورأى بعضهم فيها سجدة واعتقاد كرده اند بعضى علما كه دروى يك سجده است وهو قول سفين الثورى و مالك واهل الكوفة

باب ما جاء ما يقول فى سجود القرآن بابست در بيان انچه آمده است در انچه گفته و خوانده ميشود در سجدهاى قرآن حدثنا قتيبة ثنا محمد بن يزيد بن خُنيس بضم خاى معجمه و فتح نون و سكون تحتيه مخزومى مولاهم المكى مقبول از عباد تاسعه بود نا الحسن بن محمد ابن عبيد الله بن ابى يزيد قال قال لى ابن جريج يا حسن اخبرنى عبيد الله بن ابى يزيد عن ابن عباس قال جاء رجل الى النبى صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله انى رايتنى الليلة آمد مردى نزد آنحضرت پس گفت اى پيغمبر خدا من در خواب ديدم و بيان كرد كه بدرستيكه من ديدم خود را امشب و انا نائم و من در خواب بودم كانى اصلى خلف شجرة گويا كه نماز ميكنم در پس درختى فسجدت پس سجدهٔ تلاوت كردم فسجدت الشجرة بسجودى پس سجده كرد آن درخت در وقت سجده كردن من يا بجهت سجده كردن من فسمعتها وهى تقول پس شنيدم آن درخت كه ميخواند در سجده اين دعا را اللهم اكتب لى بها عندك اجرا خداوندا بنويس براى من باين سجده پاداش را نزد خود وضع عنى بها وزرا و بنه از من بسبب وى گرانى بزه واجعلها لى عندك ذخرا و بگردان آن سجده را براى من نزد خود ذخيره وتقبلها منى كما تقبلتها من عبدك داود و بپذير آنرا از من چنانچه پذيرفته سجده را از بندهٔ خود كه داود ست عليه السلام قال الحسن قال لى ابن جريج قال لى جدك گفت حسن گفت مرا ابن جريج گفت مرا جد تو عبيد الله

شرح ابى الطيب

قوله فضلت سورة الحج اى على السور التى فيها سجود التلاوة لا على الكل لثبوت تفضيل سورة الفاتحة

باب ما جاء ما يقول فى سجود القرآن **قوله** فسجدت يحتمل ان تكون السجدة صلاتية و الاظهر انها سجدة تلاوة لان النبى صلى الله عليه وسلم قرأ هذا الدعاء فى سجدة التلاوة **قوله** اكتب لى بها اى بسبب هذه السجدة او فى مقابلتها فالباء للظرفية والمضاف محذوف **قوله** قال لى جدك اى عبيد الله بن ابى يزيد

قوت المغتذى

وتقبلها منى كما تقبلتها من عبدك داود قال القاضى ابوبكر بن العربى عسر على فى هذا الحديث ان يقول مثل ذلك فانه فيه طلب قبول مثل ذلك القبول و اين ذلك اللسان و اين تلك النية قلت ليس المراد المماثلة من كل وجه بل فى مطلق القبول وقد ورد فى دعاء الاضحية وتقبل منى كما تقبلت من ابراهيم خليلك و محمد نبيك و اين المقام من المقام ما اريد بهذا الا مطلق القبول وفيه ايماء الى الايمان بهؤلاء الانبياء واذا ورد الحديث بشئ اتبع ولا اشكال

عارضة الاحوذى

رسول الله صلى الله عليه وسلم ان شدة الحر من فيح جهنم فابردوا عن الصلوة عروة عن عائشة قالت صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم العصر والشمس فى حجرتها لم يظهر الفئ من حجرتها وثبت عن العلاء بن عبد الرحمن انه دخل على انس بن مالك فى داره بالبصرة حين انصرف من الظهر وداره بجنب المسجد قال قوموا فصلوا العصر فقمنا فصلينا فلما انصرفنا قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم وسلم قال صلوة المنافق يجلس يرقب الشمس حتى اذا كانت بين قرنى الشيطان قام فنقر اربعا لا يذكر الله فيها الا قليلا مرتب بن

شرح سراج احمد

ابن ابی یزید قال ابن عباس فقرأ النبی صلی الله علیه وسلم سجدة گفت ابن عباس پس خواند آنحضرت بعد از شنیدن این خبر
خواب از آن مرد آیۂ سجدہ را در ہمین مجلس بقصد خواندن این دعا یا وقتی دیگر خواندن آیۂ سجدہ اتفاق افتاد ثم سجد فقال ابن عباس
سمعته وهو یقول مثل ما اخبره الرجل عن قول الشجرة پس سجدہ کرد آنحضرت پس گفت ابن عباس شنیدم آنحضرت را در حالیکہ او
میفرمود مانند آنچہ خبر دادہ بود آن مرد از گفتار درخت و دعای وی معلوم نمیشود کہ آن مرد خواند سورۂ ص یا سورۂ دیگر را و ظاہر از
روایت ذکر این لفظ چنان در ذہن می افتد کہ سورۂ ص خواندہ باشد وفی الباب عن ابی سعید اخرجه سعید بن منصور فی سننه و
ابو داود والحاکم بلفظ انما ہی توبة نبی یعنی ص قال ابو عیسی هذا حدیث غریب من حدیث ابن عباس لا نعرفه الا من هذا الوجه
نیست این سجدہ کہ توبہ نبی مراد سلا[illegible] سورۂ ص را ۱۲
حدثنا محمد بن بشار نا عبد الوهاب الثقفی نا خالد الحذاء عن ابی العالیة عن عائشة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم
بتشدید الجیم ۱۲
یقول فی سجود القرآن باللیل گفت عائشہ بود آنحضرت کہ میگفت و میخواند در سجدۂ تلاوت در شب این دعا را سجد وجهی للذی
خلقه وشق سمعه وبصره سجدہ کرد روی من یا ذات من مر کسی را کہ پیدا کرد او را و شگافت شنوائی او را و بینائی او را یعنی
گوش و چشم را کہ شگافہا اند قوت سمع و بصر در آنجا نہادہ بحوله وقوته سجدہ کرد بقدرت و توانائی و توفیق او و تقیید باللیل اتفاقی
است کہ عائشہ این دعا را از آنحضرت در شب شنیدہ و گفتن این قول از آنحضرت در مطلق سجدۂ تلاوت بلا تقیید
شب یا روز نیز آمدہ و خواندن این دعا نیز مروی ست رب انی ظلمت نفسی فاغفر لی و خواندن این تسبیح نیز آمدہ
سبحان ربنا ان کان وعد ربنا لمفعولا و ظاہر مذہب حنفیہ آن ست کہ تسبیح مسنون در سجدہ صلاتیہ کفایت میکند در سجدۂ
تلاوت چہ سجدۂ صلاتیہ افضل ست و چون در آنجا کفایت میکند در ینجا بطریق اولی کند و با وجود آن شک نیست کہ آنچہ
صحیح شدہ است روایت آن از ادعیہ خصوص در سجدۂ تلاوت خواندن آن در وی اولی و انسب ست قال ابو عیسی هذا
حدیث حسن صحیح **باب** ما ذکر فی من فاته حزبه من اللیل فقضاه بالنهار بابیست در بیان آنچہ آمدہ است ہر کہ
فوت کند او را حزب و ورد او از شب کہ بخواندن آن عادی باشد از قسم نماز یا دعا پس قضا کرد او را در روز حدثنا
قتیبة نا ابو صفوان عن یونس عن ابن شهاب ان السائب بن یزید وعبید الله اخبراه ید رسانیدند سائب و
عبید اللہ ہر دو حدیث کردند ابن شہاب زہری را عن عبد الرحمن بن عبد القاری
قال سمعت عمر بن الخطاب یقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من نام
عن حزبه او عن شیء منه فرمود آنحضرت ہر کہ بخواب رفت از ورد خویش یا از چیزی دیگر از خود نماز و غیرہ
ای عن حزبه کله او عن بعضه ۱۲

شرح ابی الطیب

قوله غریب من حدیث ابن عباس قال ابن حجر لکنه صححه الحاکم وحسنه غیره **باب** ما ذکر فی من فاته حزبه
من اللیل فقضاه بالنهار **قوله** عن حزبه بکسر الحاء المهملة وزای وباء موحدة وفی روایة ابن ماجة بجیم مضمومة

قوت المغتذی

من نام عن حزبه بکسر الحاء المهملة وزای وباء موحدة وفی روایة ابن ماجة بجیم مضمومة وبالهمزة مکان
الباء الموحدة وفی روایة النسائی من نام عن حزبه او قال جزئه وهو شك من بعض رواته قال العراقی
وهل المراد به صلوة اللیل او قراءة القرآن فی صلوة او غیر صلوة یحتمل کلا من الامرین

عارضة الاحوذی

ابی ملیکة عن ام سلمة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اشد تعجیلا للظهر منکم وانتم اشد تعجیلا للعصر منه الاسناد روی ابو داود عن المسیحاح بن موسی عن انس کنا اذا کنا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی السفر فقلنا زالت الشمس او لم تزل صلی الظهر ثم ارتحل واما حدیث عائشة فرواه حکیم بن جبیر وقد تکلم فیه شعبة وقال ابو عیسی فی هذا الحدیث اضطراب والذی فیه ان سفین رواه عنه ورواه عن سفین یحیی بن سعید ورواه احمد بن حنبل عن اسحق ابن یوسف عن سفین لا ذکر

اسماء الرجال
ع عبد الرحمن ابن عبد القاری اضافة القاری بتشدید الیاء یقال له رؤیة وذکره العجلی فی ثقات التابعین ۱۲ تقریب

شرح سراج احمد

نقرأه مابین صلوة الفجر وصلوة الظهر پس خواند آن حزب خود را میان نماز فجر ونماز ظهر کتب له کانما قرأه من اللیل نوشته میشود برای وی مزد آنرا که گویا که خواند آنرا در شب قال ابوعیسی هذا حدیث حسن صحیح وابو صفوان اسمه عبدالله بن سعید المکی وروی عنه الحمیدی وکبار الناس وابوصفوان نام او عبدالله است وروایت کرده است حدیث را از وی حمیدی وکبار مردم

باب ماجاء من التشدید فی الذی یرفع راسه قبل الامام باب ست در بیان آنچه آمده است از شدت گناه در حق کسیکه بردارد سر خود را پیش از برداشتن امام سر را حدثنا قتیبة ثنا حماد بن زید عن محمد بن زیاد وهو ابو الحارث البصری ثقة وابو الحارث مردی ثقه بود عن ابی هریرة قال قال محمد صلی الله علیه وسلم اما یخشی الذی یرفع راسه قبل الامام فرمود آنحضرت آیا نمی ترسد کسیکه بر میدارد سر خود را پیش از برداشتن امام سر را در نماز ان یحول الله راسه راس حمار ازینکه بگرداند حق تعالی سر او را سر خر یعنی تبدیل کند صورت او را بصورت جانوری بد این وعید است سخت در حق آن کس قال قتیبة قال حماد قال لی محمد بن زیاد انما قال اما یخشی قال ابوعیسی هذا حدیث حسن صحیح ومحمد بن زیاد هو بصری ثقة یکنی ابا الحارث

باب ماجاء فی الذی یصلی الفریضة ثم یؤم الناس بعد ذلک باب ست در بیان کسیکه بگذارد نماز فرض را تنها یا با امام پس امامت میکند مردم را پس ازان حدثنا قتیبة نا حماد بن زید عن عمرو بن دینار عن جابر بن عبدالله ان معاذ بن جبل کان یصلی مع رسول الله صلی الله علیه وسلم المغرب ثم یرجع

شرح ابی الطیب

وبالهمز مکان الباء الموحدة وفی روایة النسائی من نام عن حزبه او قال جزئه وهو شک من بعض رواته قال العراقی وهل المراد به صلوة اللیل او قراءة القرآن فی صلوة او غیر صلوة یحتمل کلا من الامرین **باب** ماجاء من التشدید فی الذی یرفع راسه قبل الامام **قوله** اما یخشی الهمزة للاستفهام وما نافیة **قوله** الذی یرفع راسه قبل الامام ای من الرکوع او السجود **قوله** ان یحول الله راسه راس حمار ای یجعله بلیدا والا فالمسخ غیر جائز فی هذه الامة اقول لعل الماموم لما لم یعمل بما امر به من الاقتداء بالامام ولم یفهم معنی الماموم والامام ما هو شبه بالحمار فی البلادة کقوله مثل الذین حملوا التوراة ثم لم یحملوها کمثل الحمار ویجوز ان یحمل علی الحقیقة لجواز المسخ فی هذه الامة قاله الطیبی قال القسطلانی هو حقیقة بان یمسخ اذ لا مانع من وقوع المسخ فی هذه الامة کما یشهد له حدیث مالك الاشعری فی الاشربة لانه ذکر فیه ویمسخ آخرین قردة وخنازیر الی یوم القیامة ورد توجیه حمله علی البلادة بان الوعید بامر مستقبل وهذه الصفة حاصلة فی الفاعل عند فعله انتهی ویمکن ان یقال المسخ معلق علی عدم الخشیة المقارنة مع المخالفة لا علی مجرد عدم المتابعة فیندفع به قول ابن دقیق العید انهم تجوزان التحویل الظاهر لم یقع مع کثرة رفع المامومین رؤسهم قبل الامام او نقول المراد من التحویل التحویل فی الآخرة لا فی الدنیا فلا یرد ایضا ما قاله لکن الظاهر ان المراد به التحویل الصوری فی الدنیا ویؤیده روایة البخاری او یجعل الله صورته صورة حمار ولابن عساکر ان یحول راسه راس کلب ثم الظاهر من الحدیث تحریم الفعل وبه جزم النووی فی المجموع نقله عنه القسطلانی **باب** ما ذکر فی الذی یصلی الفریضة ثم یؤم الناس بعد ذلک **قوله** یصلی مع رسول الله صلی الله علیه وسلم المغرب وفی روایة مسلم صلی النبی صلی الله علیه وسلم العشاء وفی البخاری ثم یرجع فیؤم قومه فیصلی العشاء قال العینی کذا فی معظم الروایات وقع فی روایة

عارضة الاحوذی

لابی بکر وعمر فیه ولا اضطراب فیه عندهم والله اعلم واما حدیث ابی هریرة فصحیح خرجه مسلم و خرج بلفظه حدیث عبدالله بن عمرو الذی خرج ملك و البخاری واتفق الامامان الجعفی و القشیری علی صحة حدیث ابی ذر وخرج ابوعیسی حدیث عائشة والشمس فی حجرتها عن اللیث عن ابن شهاب مفسرا ذا قرن [illegible] بحدیث المغیرة ابن شعبة فی مفتتح کتاب الموطا و کذلك خرجه الامامان المذکوران واما حدیث ابن ابی ملیکة عن ام سلمة فرواه ابن ابی شیبة فقال وانتم اشد تعجیلا للعصر منه وسکت ابوعیسی عنه و

اسماء الرجال

[illegible]

باقی در صفحه آینده

شرح سراج احمد

الی قومه فیؤمهم بدرستیکہ معاذ بن جبل بود کہ میگذارد ہمراہ آنحضرت نماز مغرب را پستر برمیگشت بسوی قوم خود پس امامت میکرد قوم را قال ابوعیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اصحابنا الشافعی واحمد واسحق قالوا اذا ام الرجل القوم فی المکتوبة وقد کان صلاها قبل ذلک گفت شافعی واحمد واسحق چون امامت کرد آدمی قوم را در نماز فرض وتحقیق بود کہ گذاردہ بود آن مکتوبہ را پیش ازین امامت ان صلوة من ائتم به جائزة گفتند بدرستیکہ نماز کسیکہ اقتدا کردہ باشد باین کس رواست یعنی اقتداء مفترض در پس متنفل واحتجوا بحدیث جابر فی قصة معاذ وهو حدیث صحیح وحجت گرفتند بحدیث جابر در قصہ معاذ وآن حدیثی ست صحیح وقد روی من غیر وجه عن جابر وتحقیق روایت کردہ شدہ است از جابر بہ بسیار طرق وروی عن ابی الدرداء انه سال عن رجل دخل المسجد والقوم فی صلوة العصر وروایت کردہ شدہ است از ابی الدرداء کہ او پرسیدہ شد از حال مردی کہ در آمد در مسجد وحال آنکہ گروہی از مصلیان در گذاردن نماز عصر مشغول بودند وهو یحسب انها صلوة الظهر وحال آنکہ این مرد آیندہ گمان میکرد کہ آن نماز ظہر ست فائتم به پس اقتدا کرد این مرد بآن امام بنیت ظہر قال صلاته جائزة گفت کہ نماز این مرد روا باشد اگرچہ اختلاف نماز ونیت باشد ونزد ایشان اتحاد نیت ضروری نیست وقد قال قوم من اهل الکوفة یعنی امام ما ابی حنیفہ رحمة الله علیه اذا ائتم قوم بامام وهو یصلی العصر چون اقتدا کرد گروہی با امام درحالیکہ امام میخواند نماز عصر را وهم یحسبون انها الظهر فصلی بهم واقتدوا به فان صلوة المقتدی فاسدة وقوم گمان میکردند کہ آن نماز ظہر ست پس قوم اقتدا بآن امام کرد پس بدرستیکہ نماز مقتدی فاسد باشد اذا اختلف نیة الامام والمأموم چون مختلف گردد نیت امام ونیت ماموم یعنی اتحاد نماز ونیت امام وماموم نزد امام ما شرط است در اقتدا در ہدایہ نوشتہ است لا یجوز اقتداء مفترض بمتنفل ولا بمفترض فرضا آخر کالعصر والظهر وظهر الیوم والامس مختلفان وفی التقیید بالمفترض اشارة الی انه یصح اقتداء المتنفل بمتنفل آخر کما اذا اقتدی مصلی رکعتی الظهر بمن یصلی الاربع قبل الظهر کذا فی الخلاصة وجواب از حدیث معاذ آنست کہ آنحضرت ندانستہ باشند کہ معاذ در پس من نماز فرض خود خواندہ با قوم میگذارد وامامت ایشان میکند چون آنحضرت را علم بران آمدہ باشد منع فرمودہ باشند از وی دلالت میکند برین معنی حدیثی کہ امام احمد روایت میکند کہ آنحضرت یا معاذ گفت مباش فتان

شرح ابی الطیب

ابو عوانة والطحاوی من طریق محارب صلی باصحابه المغرب وکذا فی روایة عبد الرزاق فاما ان یحمل علی تعدد القضیة او علی ان المغرب ارید بها العشاء مجازا انتهی واما ارادة المغرب بالعشاء فلا یصح لما فی مسلم العشاء الآخرة وظاهره جواز اقتداء المفترض بالمتنفل وقال اصحابنا لا یصلی المفترض بالمتنفل وبه قال مالک فی روایة واحمد فی روایة ابی الحارث عنه وقال ابن قدامة اختار هذه الروایة اکثر اصحابنا وهو قول الزهری والحسن البصری وسعید بن المسیب والنخعی ویحیی بن سعید الانصاری واستدلوا بما فی صحیح ابن حبان الامام ضامن یعنی یضمنها صحة وفسادا والفرض لیس مضمونا فی النفل وقال الطحاوی لا حجة لهم فیما قالوا من الاستدلال بامامة معاذ رضی الله عنه لانها لم تکن بامر النبی صلی الله علیه وسلم ولا بتقریره ثم قال ایضا کان ذلک فی الوقت الذی تصلی فیه الفریضة مرتین فیکون منسوخا

عارضة الاحوذی

عندی انه صحیح غریبه ابردوا الرجل ای دخل فی زمن البرد کما یقال اشتأ واصاف واربع فی باب الازمنة وادخل وانهم فی الامکنة ومنه ما روی الامام الجعفی والقشیری عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال من صلی البردین دخل الجنة یعنی الغداة والعشی فقال لهما الابردان کنی بذلک عن الصبح والعصر لانهما فی وقت برد الهواء ومعنی قوله ابردوا اخروا الی زمن البرد ولا ینتظم ذلک مع قوله عن فان صورته اخروا عن الصلوٰة الا باضمار تقدیره اخروا انفسکم عن الصلوٰة وقد رواه مسلم فابردوا بالصلوٰة وهو

بقیہ صفحہ ۵۳۶

شرح سراج احمد

یا با من بگذار نماز یا تخفیف کن بر قوم پس حضرت تردید کرد در احد الامرین و مشروع گردانید مراد را یکی ازین دو چیز یا نماز گذاردن همراه آنحضرت و نه گذاردن با قوم از جهت لزوم اقتدای مفترض بمتنفل یا گذاردن با قوم با تخفیف و چون همراه آنحضرت نگذارد مفترض شد و اقتدا مفترض بمفترض خواهد بود کذا ذکر الشیخ ابن الهمام و احتمال دارد که معاذ همراه آنحضرت به نیت نفل گذارد و باشد از جهت ادراک فضیلت جماعت با وی و فرض را تاخیر می کرده باشد برای امامت قوم **باب** ما ذکر من الرخصة فی السجود علی الثوب فی الحر والبرد بابیست در بیان آنچه آمده است در ذکر رخصت فرمودن شارع در حق سجده کردن بر جامه در شدت گرمی و سردی جای سجده حدثنا احمد بن محمد نا عبد الله بن المبارك نا خالد بن عبد الرحمن قال ثنی غالب القطان عن بكر بن عبد الله المزنی عن انس بن مالك قال كنا اذا صلینا خلف النبی صلی الله علیه وسلم بالظهائر سجدنا علی ثیابنا اتقاء الحر گفت انس بن مالک بودیم ما که چون نماز میگذاردیم در پس آنحضرت در نیم روز سجده میکردیم بر جامه‌های خویش از جهت پرهیز کردن از گرمی یعنی سنگریزها گرم میگشتند بجهت شدت گرمی آفتاب که تاب سجده کردن بر آنها نمی توانستیم قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وفی الباب عن جابر بن عبد الله وابن عباس وقد روی هذا الحدیث وكیع عن خالد ابن عبد الرحمن چنانکه عبد الله بن مبارک از خالد روایت کرده **باب** ما ذکر مما یستحب من الجلوس فی المسجد بعد صلوة الصبح حتی تطلع الشمس بابیست در بیان ذکر آنچه مستحب کرده شده است از نشستن در مسجد پس از نماز فجر تا طلوع کند آفتاب حدثنا قتیبة نا ابو الاحوص عن سماك بن حرب عن جابر بن سمرة قال كان النبی صلی الله علیه وسلم اذا صلی الفجر قعد فی مصلاه حتی تطلع الشمس بود آنحضرت که چون میگذارد نماز فجر را می نشست در جای نماز خود تا آنکه طلوع میکرد آفتاب نزد بعضی علما مراد از مصلا جائیست که در ان نماز گذارده است و نزد بعضی اگر نماز گذارده برخاست و بجای دیگر از مسجد نشست مضائقه ندارد زیرا که مسجد تمام مصلی است و تحقیق این را مولانا علی القاری در شرح حصن حصین تفصیل کرده است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا عبد الله بن معویة الجمحی بجیم ثم مهملة البصری نا عبد العزیز بن مسلم نا ابو ظلال بکسر ظای معجمه و تخفیف هلال بن ابی هلال و ابن ابی مالک و هو ابن میمون القسملی بفتح قاف و سکون مهمله بصری ضعیف مشهور بکنیت بود از خامسه است عن انس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صلی الفجر فی جماعة ثم قعد یذکر الله حتی تطلع الشمس آنکه بگذارد نماز را ادا کرد در جماعت پس از نشست که ذکر

شرح ابی الطیب

باب ما ذکر من الرخصة فی السجود علی الثوب فی الحر والبرد **قوله** بالظهائر جمع ظهیرة کشعائر جمع شعیرة وهی الهاجرة وهی حد انتصاف النهار **قوله** اتقاء الحر ویوخذ منه حکم البرد بالقیاس علی الحر وهو یدل علی ان السجدة علی ثیابه التی هو لابسها جائز **باب** ما ذکر مما یستحب من الجلوس فی المسجد بعد صلوة الصبح حتی تطلع الشمس **قوله** ثم قعد یذکر الله تعالی ای استمر فی مسجده الذی صلی فیه فلا ینافیه القیام لطلب علم او مجلس وعظ

قوت المغتذی

حدثنا احمد بن محمد هو ابن موسی المروزی السمسار یلقب مردویه وترك بیانه لانه مشهور بالروایة عن ابن المبارك بالظهائر جمع ظهیرة کشعائر جمع شعیرة وهی الهاجرة

عارضة الاحوذی

انتظامه فی الظاهر وقد روی مسلم قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ابردوا عن الحر فی الصلوة فان شدة الحر من فیح جهنم والفیئ ظل نصف النهار الاخیر والظل عبارة عن ظل النهار کله والتلال الروابی المرتفعة والکدی الثانیة فی الارض واحدها تل والجمع تلال وتلول وفیح جهنم انتشار حرها یقال فاح یفیح واصله الواو اذا انتشر واتسع ومنه الی مکان افیح ای واسع الفقه الصلوة تجب فی اول الوقت وجوبا موسعا یمتد آخره ومعنی ذلك ان المكلف اذا اوقع الصلوة فی ای وقت کان منها

شرح سراج احمد

میکرد وخدای را تا آنکه طلوع کند آفتاب ثم صلی رکعتین کانت له کاجر حجة وعمرة پس بگذارد دو رکعت را باشد مر او را مانند اجر یک حج ویک عمرہ قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم تامة تامة تامة گفت انس فرمود آنحضرت اجر حج وعمره که کامل باشد ولفظ تامه را سه بار فرمود قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب وسالت محمد بن اسمعیل عن ابی ظلال گفت مصنف که این حدیث حسن غریب است وسوال کردم از شیخ خود که امام بخاری بود از حال ابی ظلال فقال هو مقارب الحدیث پس گفت او مقارب الحدیث است قال محمد واسمه هلال گفت امام بخاری ونام ابی ظلال هلال ست **باب** ما ذکر فی الالتفات فی الصلوة باب ست در بیان انچه ذکر کرده شده است در التفات کردن در حالت نماز حدثنا محمود بن غیلان وغیر واحد ودیگر بسیار کسان قالوا ثنا الفضل بن موسی عن عبد الله بن سعید بن ابی هند عن ثور بن زید عن عکرمة عن ابن عباس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یلحظ فی الصلوة یمینا وشمالا بدرستیکه آنحضرت بود که می نگریست بگوشه چشم وملاحظه میفرمود بگوشه باحوال مقتدیان راست وچپ ولا یلوی عنقه خلف ظهره ونمی پیچید گردن مبارک خود را در پس پشت خویش واین فعل نزد امام نه مفسد است ونه مکروه اما باید که آنرا نیز بسیار نکند وعادت نگرداند اما التفات در نماز به پیچیدن گردن تا بیرون آید از مواجهت قبله پس آن مکروه است واگر سینه نیز میگرداند تا تمام از جهت قبله برآید فاسد گردد نماز قال ابو عیسی هذا حدیث غریب وقد خالف وکیع الفضل بن موسی فی روایته حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع عن عبد الله بن سعید بن ابی هند عن بعض اصحاب عکرمة ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یلحظ فی الصلوة فذکر نحوه مانند حدیث گذشته وفی الباب عن انس اخرجه الترمذی وعائشة اخرجه الترمذی ایضا حدثنا مسلم بن حاتم البصری ابو حاتم نا محمد بن عبد الله الانصاری عن ابیه عن علی بن زید عن سعید بن المسیب عن انس قال قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم یا بنی ایاك والالتفات فی الصلوة فرمود آنحضرت مر انس را از روی شفقت ومهربانی ای پسرک دور دار خود را از التفات کردن در نماز فان الالتفات فی الصلوة هلكة پس بدرستیکه

شرح ابی الطیب

فی المسجد او طواف **قوله** تامة تامة تامة صفة لحجة وعمرة کررها ثلثا للتاکید واعاد القول لئلا یتوهم ان التاکید بالتمام وتکراره من قول انس وجعل تامة صفة للاخیر بحذف صفة الاول غیر بعید وجعله صفة للاجر والتانیث لاکتسابه عن المضاف الیه بعید **قوله** واسمه هلال بن ابی هلال او ابن ابی فلك وهو ابن میمون وقیل غیر ذلك فی اسم ابیه ابو ظلال بکسر المعجمة وتخفیف اللام القسملی بفتح القاف وسکون المهملة البصری ضعیف مشهور بکنیته کما فی التقریب **باب** ما ذکر فی الالتفات فی الصلوة **قوله** کان یلحظ فی الصلوة ای ینظر بمؤخرة عینیه فی التطوع او الفرض لبیان الجواز ویثاب علیه ثواب الواجب فانه یجب علیه بیان الجواز قال السیوطی یلحظ بفتح الحاء المهملة وبالظاء المعجمة النظر بطرف العین الذی یلی الصدغ **قوله** یمینا وشمالا ای تارة وتارة **قوله** ولا یلوی عنقه ای لا یصرفه قال الطیبی اللی فتل الحبل یقال لویته الویه لیا ولوی راسه اماله **قوله** ایاك والالتفات فی الصلوة محمول علی تحویل الوجه ویدل علیه قوله هلكة واما بمؤخرة العین فهو جائز لکنه ترك الاولی الا فی حقه صلی الله علیه وسلم فانه لبیان الجواز وهو واجب علیه

قوت المغتذی

یلحظ بفتح الحاء المهملة وبالظاء المعجمة وهو النظر بطرف العین الذی یلی الصدغ

عارضة الاحوذی

عد ممتثلا لکن المبادرة بها افضل علی ما یاتی بیانه ان شاء الله الا لعذر وذلك قسمان انتظار جماعة وشدة حر فاما الاول وهو انتظار الجماعة فسما قال به مالك وخالف الی ربع القامة وخالفه الشافعی وغیره فقالوا ان الصلوة فی اول الوقت فرادی افضل من الصلوة فی آخره جماعة ودلیلنا کتاب عمر الی عماله بمحضر جمیع الصحابة ان صلوا الظهر اذا کان الفیء ذراعا الی ان یصیر ظل احدکم مثله یؤکده ان فضیلة اول الوقت غیر مقدرة وفضیلة الجماعة مقدرة بخمس وعشرین درجة والفضل المقدر اولی

شرح سراج احمد

التفات کردن در نماز ہلاکت ست فان کان لابد ففی التطوع لا فی الفریضة پس اگر باشد مصلی را لابد و مخلصی نبود از التفات
کردن پس در نفل کند نہ در فرائض یعنی اگر در نوافل کند مضائقہ ندارد و در فرائض نکند قال ابو عیسی هذا حدیث حسن حدثنا
صالح بن عبد الله نا ابو الاحوص عن اشعث بن ابی الشعثاء عن ابیه عن مسروق عن عائشة قالت
سالت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الالتفات فی الصلوة قال هو اختلاس پس گفت عائشہ پرسیدم پیغمبر خدا را اگر نسیتن چپ و
راست در نماز فرمود آنحضرت التفات ربودنی ست کہ میکند آنرا شیطان یختلسه الشیطان من صلوة الرجل کہ میگیرد ومی رباید شیطان
از نماز بندہ کمال آنرا قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب **باب** ما ذکر فی الرجل یدرک الامام ساجدا کیف یصنع
بابیست در بیان آنچہ ذکر کردہ شدہ است در حق مردی کہ یافت امام را در حالت سجدہ چہ طور کند شامل گردد در سجدہ یا استادہ باشد
حدثنا هشام بن یونس الکوفی نا المحاربی عن الحجاج بن ارطاة عن ابی اسحق عن هبیرة بن یریم تحتانیة در اول و در
عظیم الشبانی مجیبہ پیشتر موحدہ خفیفہ ابو الحارث الکوفی لا باس بہ است و اور انسبت بہ تشیع کردہ میشد از ثانیہ بود عن علی رضی الله عنه
و تحویل اسناد میکند و عن عمرو بن مرة عن ابن ابی لیلی عن معاذ بن جبل قالا قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
اذا اتی احدکم الصلوة والامام علی حال فلیصنع کما یصنع الامام چون بیاید یکی از شما برای نمازی و در یابد امام را بر حالتی مثلا
سجدہ پس باید کہ بکند او چنانکہ میکند امام یعنی بر ہمان حال شامل گردد با امام ہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ قال ابو عیسی هذا
حدیث غریب لا نعلم احدا اسنده الا ما روی من هذا الوجه گفت ترمذی این حدیثی ست غریب نمی شناسیم کسی را کہ سند
کردہ باشد آن حدیث را مگر آنچہ روایت کردہ شدہ است ازین طریق کہ ترمذی ذکر کردہ است والعمل علی هذا عند اهل العلم و عمل
برین از اہل علم ست قالوا اذا جاء الرجل و الامام ساجد فلیسجد ولا تجزئه تلك الرکعة گفتہ اند علما چون آید مردی در حالیکہ امام
در سجدہ بود پس باید کہ سجدہ کند آیندہ و شامل گردد با امام و شریک وی شود در سجدہ و کفایت نمیگردد او را آن رکعت اذا فاته الرکوع
مع الامام چون فوت شود او را رکوع ہمراہ امام یعنی مادامیکہ رکوع را با امام نیافتہ باشد مدرک آن رکعت نباشد و اختار
عبد الله بن المبارك ان یسجد مع الامام و اختیار کردہ است عبد الله بن المبارک اینکہ سجدہ کند ہمراہ امام و شریک او گردد اگرچہ
مدرک رکعت نشود و ذکر عن بعضهم فقال و ذکر کردہ است از بعضی علما پس گفتہ اند بعضی لعله لا یرفع راسه
من تلك السجدة حتی یغفر له شاید کہ این شخص سر بر ندارد ازان سجدہ تا آنکہ بیامرزد حق تعالی او را یعنی مدرک ثواب سجدہ باشد

شرح ابی الطیب

قوله هلکة بفتحتین ای هلاك لانه طاعة الشیطان و هو سبب الهلاك قال الطیبی الهلکة الهلاك وهو
استحالة الشیء و فساده لقوله تعالی و یهلك الحرث و النسل و الصلوة بالالتفات یستحیل عن الکمال الی الاختلاس المذکور
فی الحدیث و هو نقصان **باب** ما ذکر فی الرجل یدرك الامام و هو ساجد کیف یصنع **قوله** والامام علی حال
ای من قیام او رکوع او سجود او قعود **قوله** فلیصنع کما یصنع الامام ای فلیقتد به فی افعاله بان یشارکه فی
الصلوة و هو فی تلك الحالة فلا ینتظر رجوعه الی القیام اذا لم یکن فیه کما یفعله العوام و لیس المراد انه یقرأ کما یقرأ الامام
فانه لم یقل به احد لان قراءة السورة عند جهر الامام لم یقل به احد کذا القراءة جهرا و الله تعالی اعلم **قوله** هذا حدیث غریب الخ
قال النووی اسناده ضعیف فکان الترمذی یرید تقویة الحدیث بعمل اهل العلم و العلم عند الله تعالی

عارضة الاحوذی

من الفضل المهمل
یزیده ایضا ان
الجماعة متفق علی
وجوبها و الصلوة
فی اول الوقت مختلف
فی وجوبها و الفضیلة
المتفق علیها اولی
من الفضیلة المختلف
فیها یحققه ان اهل
لو اتفقوا علی صلوة
فی آخر الوقت لم یقاتلوا
و لو اتفقوا علی ترك
الجماعة قوتلوا فسنیة
تباح الدعاء فی ترکها
اولی بالتقدیم من
اخری لا یباح بترکها
دم و لیس بعد
هذا بیان و الله
اعلم و اما القسم
الثانی و هو شدة
الحر فالسنة فیها
الابراد بصلوة الظهر
الی نصف القامة
بثلث شرائط الاولی
ان صلی فی مسجد
جماعة کما قدمناه
الثانیة ان یکون
المسجد ساقا من موضع

اسماء الرجال

حجاج بن ارطاة
بفتح الهمزة ابن
ثور بن هبیرة
النخعی ابو ارطاة
الکوفی القاضی
احد الفقهاء
صدوق کثیر
الخطاء و التدلیس
من السابعة
مات سنة
خمس و اربعین
کذا فی التقریب
اقول روی
الترمذی
فی جامعه
مسندا فی
موضع آخر
و فی باب
... حدیث
حسن ...

شرح سراج احمد

باب كراهة ان ينتظر الناس الامام وهو قيام عند افتتاح الصلوة باب ست در بیان کراهت انتظار بردن مردم امام را
درحالیکه قوم استاده باشند نزدیک شروع کردن در نماز حدثنا احمد بن محمد نا عبد الله بن المبارك نا معمر عن يحيى بن ابي كثير
عن عبد الله بن ابي قتادة عن ابيه ابي قتادة الانصاري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا اقيمت الصلوة فلا تقوموا
حتى تروني خرجت چون اقامت گفته شود برای نماز پس برنخیزید تا آنکه ببینید مرا که بتحقیق بیرون آمدم از درون خانه فقها گفته اند
که مذهب آنست که نزد حی على الصلوة باید برخاست و شاید که بیرون آمدن آنحضرت درین وقت می بود وفي الباب عن انس
وحديث انس غير محفوظ مصنف گوید وحدیث انس بن مالک محفوظ نیست قال ابو عيسى حديث ابي قتادة حديث
حسن صحيح وقد كره قوم من اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم وغيرهم ان ينتظر الناس الامام وهم قيام وتحقیق
مکروه گفته اند گروهی از اهل علم از صحابه وغیر ایشان اینکه انتظار باشند مردم برای امام درحالیکه استاده باشند وقال بعضهم اذا كان
الامام في المسجد واقيمت الصلوة فانما يقومون اذا قال المؤذن قد قامت الصلوة قد قامت الصلوة وگفته اند بعضی علما
چون باشد امام در مسجد واقامت کرده شود برای نماز پس بدرستیکه مردم باستند چون بگوید مؤذن لفظ قد قامت الصلوة را وهو
قول ابن المبارك و آن قول عبد الله بن مبارک ست باب ما ذكر في الثناء على الله والصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم قبل
الدعاء باب ست در بیان انچه ذکر کرده شده است در حق ثنا گفتن بر حق تعالی ودر ذکر درود گفتن بر آنحضرت پیش از خواندن دعا
حدثنا محمود بن غيلان نا يحيى بن آدم نا ابوبكر بن عياش عن عاصم عن زر عن عبد الله قال كنت اصلي والنبي صلى الله
عليه وسلم وابوبكر وعمر معه گفت عبد الله بن مسعود بودم من که نماز میگذاردم وحال آنکه آنحضرت وابوبکر صدیق وعمر فاروق
همراه آنحضرت می بودند نشسته فلما جلست بدأت بالثناء على الله ثم الصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم پس هرگاه نشستم
من در تشهد آغاز می کردم بگفتن ثنا بر حق تعالی پیشتر بدرود گفتن بر آنحضرت ثم دعوت لنفسي پیشتر دعا کردم برای
نفس خود فقال النبي صلى الله عليه وسلم سل تعطه پس فرمود آنحضرت از حق تعالی سوال کن داده شوی تو آنرا
وفي الباب عن فضالة بن عبيد قال ابو عيسى حديث عبد الله حديث حسن صحيح وروى احمد بن حنبل عن يحيى بن آدم
هذا الحديث مختصرا وروایت کرده این حدیث را امام احمد از یحیی بن آدم مختصر محذوف الطوالة باب ما ذكر في
تطييب المساجد باب ست در بیان انچه ذکر کرده شده است در خوشبو کردن مسجد ها حدثنا محمد بن
حاتم البغدادي نا عامر بن صالح الزبيري نا هشام بن عروة
عن ابيه عن عائشة قالت امر النبي صلى الله عليه وسلم

شرح ابی الطیب

باب كراهة ان ينتظر الناس الامام وهم قيام عند افتتاح الصلوة قوله فلا تقوموا حتى تروني قد خرجت اى
من الحجرة الشريفة وهذا يدل على جواز تقديم الاقامة على خروج الامام نقله الطيبي باب ما ذكر في الثناء على
الله تعالى قوله والنبي صلى الله عليه وسلم مبتدأ خبره محذوف اى جالس او حاضر قاله الطيبي وقال ابن
حجر اى حاضر كما في نسخة صحيحة قوله سل تعطه بضم التاء المثناة من فوق على بناء المجهول و
الهاء اما للسكت كقوله حسابيه واما ضمير للمسؤل عنه لدلالة سل عليه باب ما ذكر في تطييب المساجد

عارضة الاحوذی

بعيد وقال بعض اصحابنا
الشافعي ليس سنة بل هو
رخصة لاجل ذهاب
الخشوع كما ذكر الصلوة
عند حضور الطعام فمن
اشتغال البال به والذي
قلناه اولى للاحاديث التي
تقدمت في ثبت من امر
رسول الله صلى الله عليه وسلم
بالابراد ومواظبته عليه
هذا يدل على انه سنة منه
فان قال قائل فقد روى
مسلم عن ابي اسحق عن
خباب اتينا رسول الله صلى
الله عليه وسلم فشكونا اليه
حر الرمضاء فلم يشكنا
قلت لابي اسحق في الظهر
قال نعم قلت في تعجيلها
قال نعم قيل له معناه انه ابرد
حتى صار للتلول فيء
يستظل به المسافر لكن
الرمضاء التي يسجد عليها
لم تبرد فشكونا ذلك اليه
فلم يشكهم اذ لا يزول
ذلك الا بعد اصفرار الشمس
فلذلك لم يسمع عذرهم
فيه كانه صلى الله عليه وسلم
رفق من جهة وابقى وجها

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

ببناء المساجد فی الدور امر فرمود آنحضرت به بنا نمودن مسجد در سرائها و محلها و قبیلها اگر بقصد ضرار نباشد تا هر قومی در محله خود
جماعت میکرده باشند وان تنظف وتطیب و امر کرد که پاکیزه داشته شوند مسجدها و خوشبو گردانیده شوند بقصد تعظیم این بقعه و حضور ملائکه
و نشاط مومنان و تنظف و تطیب بیاد تا منا ضبط کرده شده اند حدثنا هناد نا عبدة و وکیع عن هشام بن عروة عن ابیه
ان النبی صلی الله علیه وسلم امر فذکر نحوه پس ذکر کرده عروه مانند حدیث گذشته وهذا اصح من الحدیث الاول مصنف گوید
و این حدیث که مرسل ست اصح ست از حدیث اول حدثنا ابن ابی عمر نا سفین بن عیینة عن هشام بن عروة عن
ابیه ان النبی صلی الله علیه وسلم امر فذکر نحوه وقال سفین و گفت سفیان باین عبارت ببناء المساجد فی الدور
یعنی القبائل مراد میداشت از دور قبائل را **باب** ما جاء ان صلوة اللیل والنهار مثنی مثنی باب ست در بیان آنچه آمده است
که بدرستیکه نماز شب و روز گذاردن دو دو رکعت ست حدثنا محمد بن بشار نا عبد الرحمن بن مهدی نا شعبة عن
یعلی بن عطاء عن علی الازدی عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال صلوة اللیل والنهار مثنی
مثنی نماز شب و روز از نوافل گذاردن دو دو رکعت ست و این فضیلت ست قال ابو عیسی اختلف اصحاب
شعبة فی حدیث ابن عمر فرفعه بعضهم ووقفه بعضهم گفت مصنف اختلاف کرده اند اصحاب شعبه در حدیث
عبد الله بن عمر پس مرفوع کرده اند او را بعضی و موقوف کرده اند آن حدیث را بعضی وروی عن عبد الله العمری
عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم نحو هذا یعنی این حدیث از طریق عبد الله العمری مرفوع ست والصحیح
ما روی عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال صلوة اللیل مثنی مثنی اخرجه ابن جریر وزاد ولفظ بتسلیم فی رکعتین
واخرج ابن ابی شیبة عنه بلفظ صلوة اللیل والنهار رکعتین رکعتین وروی الثقات عن عبد الله بن عمر عن

شرح ابی الطیب

قوله ببناء المساجد فی الدور ای القبائل کما فسره سفین بن عیینة ومنه قوله صلی الله علیه وسلم خیر دور
الانصار الحدیث فسر قبائل الانصار بالدور قاله السیوطی وقال ابن ملک المراد بالدور المحلات فانهم کانوا یسمون المحلة
التی اجتمعت فیها قبیلة دارا او محمول علی اتخاذ بیت فی الدار للصلوة کالمسجد یصلی فیه اهل البیت والحکمة فی امره
لاهل کل محلة ببناء مسجد فیها انه قد یتعذر او یشق علی اهل محلة الذهاب الی الاخری فیحرمون اجر المسجد و
فضل اقامة الجماعة فیه فامر بذلک لیتیسر لاهل کل محلة العبادة فی مسجدهم **قوله** وان تنظف وتطیب بصیغة
المجهول والضمیر للمساجد والتنظیف بازالة النتن والعذرات والتراب والتطییب برش ماء الورد او التعطیر
وبه یعلم انه یستحب تجمیر المسجد بالبخور خلافا لمن کرهه **باب** ما جاء ان صلوة اللیل والنهار مثنی
مثنی **قوله** صلوة اللیل مثنی مثنی ای رکعتین رکعتین وسند معنی مثنی لما فیه من
التکریر ومثنی الثانی تاکید له والمعنی ینبغی له ان یصلیها رکعتین رکعتین

قوت المغتذی

فی الدور یعنی القبائل قال العراقی فسر ابن عیینة الدور فی الحدیث بالقبائل ومنه قوله
صلی الله علیه وسلم خیر دور الانصار الحدیث ففسر قبائل الانصار بالدور

عارضة الاحوذی

فرع قال اشهب لا یتجه
بالابراد الی آخر الوقت
قال محمد ابن عبد الحکیم
ینتهی بالابراد الیه والاول
اولی لان النبی صلی الله
علیه وسلم انما اخر الی
ان کان للتلول ظل
وللجدرات فیء یستظل به
وذلک فی وسط الوقت
وصل اذا ثبت هذا
فاما العصر فاختلف
علماؤنا فی الابراد بها و
الصحیح ان صلاتها
فی اول الوقت افضل
للجماعة والفذ وبه
قال الشافعی والاوزاعی
واحمد وقال ابو حنیفة
والثوری تاخیرها افضل
وبه قال ابو قلابة و
احتج بانها سمیت العصر
لانها تعصر یعنی تؤخر
وحکی عن ابراهیم انه
کان یؤخرها واحتج
بما روی عن رافع بن
خدیج ان النبی صلی الله
علیه وسلم کان یامر
بتاخیر هذه الصلوة
یعنی صلوة العصر وقال

شرح سراج احمد

النبی صلی اللہ علیہ وسلم ولم یذکروا فیہ صلوۃ النہار و روایت کردہ اند مردم ثقہ از عبد اللہ بن عمر از آنحضرت ہمین را و ذکر نکردہ اند
در حدیث لفظ صلوۃ النہار را وقد روی عن عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر انہ کان یصلی باللیل مثنی مثنی و بالنہار اربعا
وتحقیق روایت کردہ شدہ است از عبید اللہ از نافع از ابن عمر کہ بدرستیکہ او بود کہ میگذارد در شب دو دو رکعت و در روز چہار رکعت
میگذارد وقد اختلف اہل العلم فی ذلک فرأی بعضہم ان صلوۃ اللیل والنہار مثنی مثنی ای اثنین اثنین و آن غیر منصرف ست
از جہت تکرار عدل در وی چنانکہ مذہب زمخشری ست یا عدل و وصف چنانکہ قول سیبویہ ست وتعقبہ فی الکشاف بان الوصفیۃ
العارضیۃ لا تؤثر لانہا لو کانت مؤثرۃ فی المنع عن الصرف لقلت مررت بنسوۃ اربع منصوبا فلما صرفتہ علم انہا لیست باصل الواضع لم یضعہا للنعت وصفا بل عرض لہا ذلک نحو مررت بحیۃ ذراع ورجل اسد فالذراع والاسد لیسا بصفتین للحیۃ والرجل حقیقۃ
وقال البیضاوی انہا بنیت صفات وان کانت اصولہا لم تبن لہا وہو قول الشافعی واحمد قال یحیی وقال مالک وہو الامر
عندنا من اہل المدینۃ گفت امام بخاری و ذکر کردہ شدہ است آن از عمار و ابی ذر و انس و جابر و عکرمہ و زہری و آن قول
حسن و حماد و سعید بن جبیر ست وقال بعضہم صلوۃ اللیل مثنی مثنی ورأوا صلوۃ التطوع بالنہار اربعا وگفتہ اند بعضی علما
کہ نماز شب دو دو رکعت ست افضل و اعتقاد کردہ اند گذاردن نماز نفل را در روز چہار رکعت مثل الاربع قبل الظہر
وغیرہا من صلوۃ التطوع مثل سنت ظہر را کہ پیش از فرض اند و دیگر نوافل را وہو قول سفیان الثوری وابن المبارک
واسحق گفت امام ابو حنیفہ الاربع افضل فی الملوین وقال صاحباہ الاربع فی النہار ومثنی فی اللیل ویوافقہ ما روی
ابن ابی شیبۃ عن نافع ان ابن عمر کان یصلی بالنہار اربعا وذلک یدل علی ضعف ما روی عنہ مرفوعا صلوۃ اللیل و
النہار مثنی مثنی او علی نسخہ **باب** کیف کان یتطوع النبی صلی اللہ علیہ وسلم بالنہار این باب ست در بیان اینکہ چہ طور بود کہ
نوافل میگذارد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در روز حدثنا محمود بن غیلان نا وہب بن جریر نا شعبۃ عن ابی اسحق
عن عاصم بن ضمرۃ قال سالنا علیا عن صلوۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من النہار گفت عاصم بن ضمرہ سوال کردیم ما علی مرتضی را
از کیفیت گذاردن نماز نفل آنحضرت در روز فقال انکم لا تطیقون ذلک پس گفت علی مرتضی بدرستیکہ شما نتوانید کرد
آنرا فقلنا من اطاق ذلک منا پس گفتیم ما ہر کدام کس تواند کرد آن را از ما فقال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم اذا کانت الشمس من ہہنا کہیأتہا من ہہنا پس گفت علی مرتضی بود آنحضرت کہ چون می شد آفتاب

شرح ابی الطیب

قولہ ولم یذکروا فیہ صلوۃ النہار قال المحقق ابن الہمام وکذا ہو فی الصحیحین یعنی بدون ذکر صلوۃ النہار
وقال النسائی ہذا الحدیث عندی خطأ وقولہ فی سننہ الکبری اسنادہ جید لا یعارض کلامہ ہذا لان
جودۃ السند لا یمنع من الخطاء من جہۃ اخری تخلف علی الثقات لہذا رواہ الحاکم فی کتابہ فی علوم الحدیث بسندہ ثم قال
رجالہ ثقات الا ان فیہ علۃ یطول بذکرہا الکلام انتہی ولو سلم فسند کر الجواب انتہی **باب** کیف کان یتطوع النبی
صلی اللہ علیہ وسلم بالنہار **قولہ** من اطاق ذلک منا ای فعل فمن مبتدأ وخبرہ محذوف **قولہ** اذا کانت الشمس من
ہہنا ای من جہۃ الشرق کہیأتہا من ہہنا ای من جہۃ المغرب عند العصر **قولہ** من ہہنا ای من جہۃ المشرق یعنی قبیل الزوال وفی لفظ النسائی اخبرنا
محمد بن بشار قال ثنا محمد بن عبد الرحمن قال ثنا شعبۃ عن یعلی بن عطاء انہ سمع علیا الازدی انہ سمع ابن عمر یحدث عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم

عارضة الاحوذی

القسم ما ادرکت الناس الا وہم یصلون الظہر بدہ مثنی ودلیلنا ما روی مالک وغیرہ تلک صلوۃ المنافقین ثلثا یجلس احدہم حتی اذا اصفرت الشمس وکانت بین قرنی الشیطان فنقر اربعا لا یذکر اللہ فیہا الا قلیلا وقد کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقدمہا ویعجلہا حتی حدثت الفتنۃ وفسد الخلافۃ وضیعت الصلوۃ وغیرت السنۃ فقالت عائشۃ وام سلمۃ ما قلناحینا مما حکاہ الشافعی عنہما وروی مسلم عن رافع بن خدیج قال کنا نصلی العصر مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم ننحر الجزور فیقسم عشر قسم ثم نطبخ فناکل لحما نضیجا قبل مغیب الشمس وحدیث عائشۃ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی العصر والشمس فی حجرتہا قبل ان تظہر ترید قبل ان تخرج منہا

عارضة الاحوذی

وحديث انس في الموطا كنا نصلي العصر ثم يذهب الذاهب الى العوالي فيجدهم يصلون العصر وحديث رافع بن خديج في الصحيح ما رويناه وما ذكره عنه ويرويه عبد الواحد ابن نافع عن عبد الرحمن بن رافع بن خديج عن ابيه عبد الواحد بن رافع يسلمون عليه وقول بريدة لاصحابه في يوم غيم بكروا بصلوة العصر فان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من ترك صلوة العصر حبط عمله واما قول القسم ادركت الناس يصلون الظهر بعشي فمعناه الابراد بها الى نصف القامة وذلك من جملة العشي فان العشي من زوال الشمس الى الغروب كما ان الغداة من صلوة الضحى الى الزوال واما قول ابي قلابة انما سميت العصر لانها تعصر متعلق بالاشتقاق وهو

شرح سراج احمد

ازین طرف که جانب مشرق باشد بهیأت آفتاب که ازین طرف بود یعنی از جانب مغرب عند العصر صلی رکعتین نزدیک وقت عصر
یعنی نزدیک وقت العصر بعد المثلین تقلید اللہ اعلم
میگذارد دو رکعت را یعنی چون آفتاب بمقدار دو سه نیزه بالا میگشت در وقت اشراق دو رکعت نماز میگذارد و واذا کانت الشمس من
ههنا یعنی از جانب مشرق نزدیک باقی ماندن یک ثلث از استوا کهیأتها من ههنا عند الظهر بهیأت آفتاب که از جانب
مغرب باشد نزدیک ظهر صلی اربعا میگذارد آن وقت چهار رکعت را و آن وقت ضحی باشد و یصلی قبل الظهر اربعا و میگذارد پیش
از نماز ظهر چهار رکعت سنت را بیک سلام و بعدها رکعتین و پس از ظهر دو رکعت را و قبل العصر اربعا یفصل بین کل رکعتین
بالتسلیم علی الملئکة المقربین والنبیین والمرسلین ومن تبعهم من المؤمنین والمسلمین و میگذارد پیش از نماز عصر چهار رکعت را
فصل میکرد میان هر دو رکعت بسلام دادن بر فرشتگان و بر پیغمبران و رسولان و آنها که تابع ایشان اند در وجود و در ذکر از مسلمانان
و مؤمنان یعنی سلام که در نماز میدهند نیت فرشتگان و حاضران جماعت میکنند از ینجا معلوم میشود که تسلیم در چهار رکعت پیش از
عصر بگذارند مستحب ست و بعضی اربع قبل الظهر را نیز بر آن قیاس کنند و بغوی گفته که مراد بتسلیم درینجا تشهد ست نام کرد آنرا تسلیم
بجهت اشتمال وی بر آن حدثنا محمد بن المثنی نا محمد بن جعفر نا شعبة عن ابی اسحق عن عاصم بن ضمرة عن علی عن النبی
صلی الله علیه وسلم نحوه و این اسناد را برای تقویت حدیث گذشته آورده قال ابو عیسی هذا حدیث حسن وقال اسحق بن
ابراهیم احسن شیء روی فی تطوع النبی صلی الله علیه وسلم بالنهار هذا گفت اسحق احسن شیء که روایت کرده شده است
در نفل گذاردن آنحضرت در روز این حدیث ست وروی عن ابن المبارك انه كان يضعف هذا الحديث و روایت کرده
شده است از عبد الله بن مبارک که بدرستیکه او بود که تضعیف میکرد این حدیث را وانما ضعفه عندنا والله اعلم مصنف گوید
و جز این نیست که ضعف این حدیث نزد ما والله تعالی داناست ازین جهت ست لانه لا یروی مثل هذا عن النبی صلی الله
علیه وسلم الا من هذا الوجه عن عاصم بن ضمرة عن علی بدرستیکه شان این ست که روایت کرده نمیشود مانند این
حدیث از آنحضرت مگر از همین راه که از عاصم بن ضمره از علی مرتضی ست و بطریق دیگر ثابت نشده است وعاصم
ابن ضمرة هو ثقة عند بعض اهل الحدیث و عاصم بن ضمره ثقه بود نزد بعضی محدثین قال
علی بن المدینی قال یحیی بن سعید القطان قال سفیان کنا نعرف فضل حدیث
عاصم بن ضمرة علی حدیث الحارث گفت علی بن مدینی گفت یحیی بن سعید قطان گفت سفیان بودیم ما

شرح ابی الطیب

قال صلوة اللیل والنهار مثنی مثنی قال ابو عبد الرحمن الحدیث عندی خطأ والله اعلم انتهی **قوله** یفصل بین کل رکعتین بالتسلیم
المراد بالفصل بالتسلیم التشهد لان فیه السلام علی النبی وعلی عباد الله الصالحین قاله اسحق بن راهویه فانه کان
یری صلوة النهار اربعا **قوله** عاصم بن ضمرة السلولی الکوفی صدوق من الثالثة مات سنة اربع وتسعین

تحفة المعتذری

یفصل بین کل رکعتین بالتسلیم علی الملائکة المقربین والنبیین والمرسلین ومن تبعهم من المؤمنین والمسلمین قال
العراقی حمل بعضهم هذا علی ان المراد بالفصل بالتسلیم التشهد لان فیه السلام علی النبی صلی الله علیه وسلم وعلی عباده
الصالحین قاله اسحق بن راهویه فانه کان یری صلوة النهار اربعا قال وفیما اوله علیه بعد

شرح سراج احمد

که می شناختیم فضیلت حدیث عاصم بن ضمره را بر حدیث حارث که خلاف آن در وی وارد شده باشد و حدیث عاصم بن ضمره بسیار محدثین روایت کرده اند چنانکه ابن ابی شیبه و احمد و ابن منیع و ترمذی و نسائی و ابن ماجه و عبد الرزاق در جامع خود و ابن جریر و تصحیح آن کرده و ابن خزیمه و بیهقی و ضیای مقدسی **باب** فی کراهیة الصلوٰة فی لحف النساء بابست در بیان کراہیت گذاردن نماز در لحاف زنان حدثنا محمد بن عبد الاعلی نا خالد بن الحارث عن اشعث وهو ابن عبد الملک عن محمد بن سیرین عن عبد اللہ بن شقیق عن عائشة قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یصلی فی لحف نسائه گفت عائشه صدیقه بود آنحضرت که نمیگذارد نماز در لحاف زنان خویش لحف جمع لحاف بکسر اللام فرا گند یعنی جامه که از پنبه و فرا گنده باشد قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقد روی فی ذلک رخصة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و تحقیق روایت کرده شده است در باب گذاردن نماز در لحاف زنان رخصتی از آنحضرت کما اخرجه البخاری و این قوی ست زیرا که در احادیث وارد ست که آنحضرت می فرمود که وحی آمد بر من در لحاف عائشه و عدم گذاردن نماز در لحف زنان بجهت احتیاط باشد واللہ اعلم بالصواب **باب** ما یجوز من المشی والعمل فی صلوٰة التطوع بابست در بیان آنچه آمده است که روا ست در نماز از رفتن و عمل کردن در نماز نفل حدثنا ابو سلمة یحیی بن خلف نا بشر بن المفضل عن برد بن سنان عن الزهری عن عروة عن عائشة قالت جئت ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی فی البیت گفت عائشه صدیقه آمدم من در حالیکه آنحضرت نماز میگذارد در خانه شاید که عائشه صدیقه بجای دیگر رفته باشد یا آنحضرت بخانه دیگر از ازواج باشد والباب علیه مغلق و حال آنکه در بر آنحضرت بسته بود فمشی حتی فتح لی پس رفت آنحضرت پس بکشاد در برای من یعنی از جای نماز قدمی چند زد و بکشاد در را ثم رجع الی مکانه پستر باز گشت بجای که نماز میگذارد ووصفت الباب فی القبلة و بیان کرد حضرت عائشه که در خانه در جانب قبله نهاده بود و در روایت ابی داود و نسائی و احمد ست و ذکرت ان الباب فی القبلة یعنی نزدیک

شرح ابی الطیب

باب فی کراهة الصلوٰة فی لحف النساء **قوله** لا یصلی فی لحف نسائه بضم اللام والحاء جمع لحاف بکسر اللام وهو والملحفة اللباس الذی فوق سائر اللباس من دثار البرد ونحوه قاله فی المحکم کذا فی قوت المغتذی **باب** ما یجوز من المشی والعمل فی صلوٰة التطوع **قوله** یصلی فی البیت فی روایة اخری عنها یصلی تطوعا وفیه اشارة الی ان امر التطوع اسهل **قوله** فمشی ای فاستفتحت فمشی حتی آه قال بعض الشراح ان هذا یدل علی ان الافعال الکثیرة اذا تتوالی لا تبطل الصلوٰة قال الشیخ ابن حجر فیه ان المقرر فی الاصول ان وقائع الاحوال الفعلیة اذا تطرق الیها الاحتمال سقط بها الاستدلال وهنا تطرق الیها احتمال انه مشی غیر متوال علی ان فی سنده مختلفا فیه **قوله** ووصفت الباب فی القبلة ای ذکرت عائشة رضی اللہ عنها ان الباب کان فی القبلة فلم یتحول صلی اللہ علیہ وسلم عنها عند مجیئه الیه ویکون رجوعه الی مصلاه

قوت المغتذی

فی لحف نسائه بضم اللام والحاء جمع لحاف بکسر اللام وهی الملحفة اللباس الذی فوق سائر اللباس من دثار البرد ونحوه قاله فی المحکم

عارضة الاحوذی

غیر مسلم فان العصر فی اللغة الدهر والعصر وقت من الیوم وهو الغداة والعشی والعصر اللیل والعصر النهار ویقال لهما ایضا العصران وفی حدیث فضالة قال لی النبی صلی اللہ علیہ وسلم حافظ علی العصرین وما کانت من لغتنا قلت وما العصران قال صلوٰة قبل طلوع الشمس وصلوٰة قبل غروبها خرجه ابو داود ونعنی صلوٰة العصر صلوٰة العشی ویقال لهما العصران وصل عجب لابی حنیفة قال تعجیل الظهر فی الشتاء افضل وتاخیرها فی الصیف افضل مع انه یقول الوجوب لا یکون الا آخر الوقت ومتعلقه فی ذلک قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم اشتکت النار الی ربها الحدیث الی ان قال فاذن لها بنفسین نفس فی الشتاء ونفس فی

شرح سراج احمد

آمدن با آنحضرت بنشاندن در تحول از قبلہ لازم نیاید و برگشتن بمصلی بطریق پس رفتن بود و پس در آمدن و باز رفتن استقبالا قبلہ بحال خود بود و نیز گفتہ اند خانہ تنگ بود و گنجایش زیادہ بر دو خطوہ نداشت قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن غریب **باب** ما ذکر فی قراءۃ سورتین فی رکعۃ باب ست در بیان انچہ ذکر کردہ شدہ است در حق خواندن دو سورہ از قرآن در یک رکعت حدثنا محمود بن غیلان نا ابو داود قال انبانا شعبۃ عن الاعمش قال سمعت ابا وائل قال سأل رجل عبد اللہ عن ہذا الحرف غیر آسن او یاسن گفت ابو وائل پرسید مردی نہیک بن سنان عبد اللہ بن مسعود را از خواندن این کلمہ کہ در سورۂ محمد ست غیر آسن ست یا غیر یاسن یعنی بہمزہ ست یا بیا ست قال کل القرآن قرأت غیر ہذا گفت عبد اللہ بن مسعود آیا تمام قرآن را خواندی و احاطہ نمودی مگر این قرأت را کہ آسن ست یا یاسن ست گویا این را نمی دانی و از من سوال میکنی و جواب نداد او را ابن مسعود و دانست کہ این در سوال خود مسترشد نیست و غرض او تعلم نیست بلکہ مجادل ست برای ہمین جواب نداد او را قال نعم گفت آن مرد آری خواندم و احاطہ نمودہ ام قال ان قوما یقرؤنہ گفت عبد اللہ بن مسعود بدرستیکہ گروہی میخوانند قرآن را ینثرونہ نثر الدقل پراگندہ کنند قرآن را مانند پراگندہ کردن خرمای بد و زبون لا یجاوز تراقیہم نمی گذرد آن قرآن از تراقی

شرح ابی الطیب

علی عقبیہ الی خلفہ وقال المظہر ویشبہ ان تکون تلک المشیۃ لم تزد علی خطوتین انتہی وقلت ویحمل علی ان الافعال لم تکن متوالیۃ فلا یرد علی ان مجموع الخطوۃ والفتح والرجوع فعل کثیر **باب** ما ذکر فی قراءۃ سورتین فی رکعۃ **قولہ** سأل رجل عبد اللہ ہو نہیک بفتح النون وکسر الہاء ابن سنان بکسر السین المہملۃ البجلی **قولہ** قال کل القرآن قرأت غیر ہذا قال نعم ای قال عبد اللہ لنہیک کل القرآن بتقدیر الاستفہام مع نصب کل علی انہ مفعول وقرأت بفتح التاء علی الخطاب قال ای السائل نعم قال عبد اللہ ان قوما الخ تحریضا السائل علی مراعات الآداب فی القراءۃ وحفظ الحقوق وفی الصحیحین جاء رجل الی ابن مسعود فقال لہ قرأت المفصل اللیلۃ فی رکعۃ فقال لہ ہذا کہذ الشعر ہذا لفظ البخاری ولفظ مسلم رجل من بنی بجیلۃ یقال لہ نہیک بن سنان فقال انی اقرأ المفصل فی کل رکعۃ الحدیث وفی روایۃ لمسلم کیف تقرأ ہذا الحرف الفا تجدہ او یاء من ماء غیر آسن او من ماء غیر یاسن قال فقال عبد اللہ وکل القرآن قد احصیت غیر ہذا قال انی لاقرأ المفصل فی رکعۃ فقال عبد اللہ ہذا کہذ الشعر ان اقواما یقرؤن القرآن لا یجاوز تراقیہم ولکن اذا وقع فی القلب فرسخ فیہ نفع الحدیث ومعناہ ان الرجل اخبر بکثرۃ حفظہ واتقانہ فقال عبد اللہ بن مسعود تہذہ ہذا وہو بتشدید الذال وہو شدۃ الاسراع والافراط فی العجلۃ **قولہ** ینثرونہ نثر الدقل ای یرمون بکلماتہ من غیر رویۃ وتأمل او یقطعون بین کلماتہ الواجب فیہا الوصل کما یرمی الدقل بفتحتین ردی التمر ویابسہ فانہ لردائتہ لا یحفظ ویلقی منثورا **قولہ** لا یجاوز تراقیہم جمع ترقوۃ بالفتح وہی العظم بین النحر والعاتق وہو کنایۃ عن عدم القبول والصعود فی موضع العرض وقال النووی معناہ ان قوما

قوت المغتذی

الدقل بفتح الدال المہملۃ والقاف ردی التمر

حاشیۃ الاحوذی

الضعیف فمی اعتبار تنزل الی حیث بالمحر اما تاخیر وجب ان یبتاد بفعل الحج تارہ بالبرد باعقبۃ قبل الذی اشتغل التفسیر اعتبار احدہما اولی التعبیر الا لانہ ذکر القشیری قال فاذا اشتد الحر فابردوا بالصلوۃ فرع اذا اشتد الحر فلا یبرد بالجمعۃ قال بعضہم اختلف فی ذلک اصحاب الشافعی الصحیح عندہم عدم الابراد ہنا لان الناس یبکرون الی الجمعۃ ویتناوبونہا عن بعد فیخفف عنہم بالاسراع بہا **باب** ما جاء فی وقت المغرب یزید بن ابی عبید عن سلمۃ بن الاکوع قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی المغرب اذا غربت الشمس وتوارت بالحجاب الاسناد ہذا حدیث صحیح اتفق علیہ الامامان ابو عبد اللہ وابو الحسن

عارضۃ الاحوذی

قال ابو عیسیٰ (؟) عن المکی بن ابراهیم عن یزید بن ابی عبید عن سلمۃ مثلثا ناقصا قال کنا نصلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم المغرب اذا توارت بالحجاب واما ابو الحسن فرواہ عن قتیبۃ عن حاتم بن اسمعیل عن یزید کما ذکرہ ابو عیسیٰ عن یزید قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی المغرب ساعۃ تغرب الشمس اذا غاب حاجبها وقد روی ابو داود عن انس ومسلم عن رافع بن خدیج کنا نصلی المغرب مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثم یرمی فیری احدنا مواقع نبلہ وروی ابو داود عن عقبۃ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تزال امتی بخیر او قال علی الفطرۃ ما لم یؤخروا المغرب الی ان تشتبک النجوم غریبۃ قولہ المغرب هو الفعل من غرب وهو عبارۃ عن ذہاب وقولنا المغرب صلوۃ المغرب هو اضافۃ لها

شرح سراج احمد

ایشان وآن جمع ترقوہ ست استخوان میان گردن ودوش وبعضی گفتہ اند چنبر گردن یعنی در سینہ ایشان ودل ایشان نرود وقرار نیابد انی لاعرف السور النظائر التی کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقرن بینهن گفت عبد اللہ بن مسعود بہ تحقیق من می شناسم سور را کہ مانند وممائل ست بعض آنہا بعض آخر را در درازی وکوتاہی آن سور کہ بود آنحضرت کہ جمع میکرد میان آنہا قال فامرنا علقمۃ فسالہ گفت ابو وائل پس امر کردیم ما علقمہ بن قیس بن مالک نخعی را تا سوال کند از عبد اللہ ابن مسعود از سور نظائر وعلقمہ وابو وائل ہر دو از اصحاب عبد اللہ بن مسعود بودند چنانکہ در اسماء الرجال بخاری ومشکوۃ است

فقال عشرون سورۃ من المفصل کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقرن بین کل سورتین فی کل رکعۃ پس گفت عبد اللہ ابن مسعود بست سورہ اند کہ بود آنحضرت کہ وصل میکرد میان دو سورہ در ہر رکعتی اخرج ابن ابی شیبۃ عن عبد اللہ بن شقیق العقیلی قال قلت لعائشۃ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یجمع بین السور فی رکعۃ قالت نعم المفصل واخرج ابن ابی شیبۃ عن سعید بن خالد قال صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالسبع الطوال فی رکعۃ وتفصیل سور نظائر در ابو داود وغیرہ نوشتہ است رحمن ونجم در رکعت واقتربت والحاقہ در رکعت وطور وذاریات در رکعت وواقعہ ونون در رکعت وسال سائل والنازعات در رکعت وویل للمطففین وعبس در رکعت والمدثر والمزمل در رکعت وہل اتی ولا اقسم در رکعت وعم والمرسلات در رکعت والدخان واذا الشمس کورت در رکعت قال ابو عیسیٰ هذا حدیث حسن صحیح اخرج مالک عن نافع ان ابن عمر کان احیانا یقرأ بالسورتین والثلث فی الرکعۃ الواحدۃ من صلوۃ الفریضۃ وہمین ست مذہب جمہور کہ رواست جمع کردن سور در یک رکعت لیکن امام مالک بکراہت آن قائل گشتہ است وگفتہ کہ مصلی در ہر رکعت یک سورہ بخواند واولی نزد ائمہ حنفیہ آن ست کہ جمع نکند میان سور در یک رکعت از فرائض واگر جمع کند مکروہ نباشد چنانکہ ذکر کردہ است علامہ حلبی باب ما ذکر فی فضل المشی الی المسجد وما یکتب لہ من الاجر فی خطاہ باب ست در بیان انچہ ذکر کردہ شدہ است در فضل رفتار بسوی مسجد ودر ذکر انچہ نوشتہ شود برای وی از ثواب ومزد در زدن گامہا

شرح ابی الطیب

یقرؤن ولیس حظهم من القرآن الا مرورہ علی اللسان فلا یجاوز تراقیهم لیصل قلوبهم ولیس ذلک هو المطلوب بل المطلوب تعقلہ وتدبرہ بوقوعہ فی القلب **قولہ** السور النظائر جمع النظیر وهو المثل والشبہ ای السور المماثل بعضها بعضا فی الطول والقصر وقال القسطلانی المماثلۃ فی المعانی کالمواعظ والحکم والقصص لا المماثلۃ فی عدد الآی او هی المراد لما سیأتی من ذکرهن المقتضی اعتبارهن بارادۃ التقارب فی المقدار **قولہ** یقرن بینهن بضم الراء وکسرها ای یجمع بینهن فی القراءۃ **قولہ** عشرون سورۃ من المفصل الرحمن والنجم فی رکعۃ واقتربت والحاقۃ فی رکعۃ والطور والذاریات فی رکعۃ واذا وقعت والنون فی رکعۃ وسأل سائل والنازعات فی رکعۃ وویل للمطففین وعبس فی رکعۃ والمدثر والمزمل فی رکعۃ وهل اتی ولا اقسم بیوم القیامۃ فی رکعۃ وعم یتساءلون والمرسلات فی رکعۃ والدخان واذا الشمس کورت فی رکعۃ رواہ ابو داود وقال هذا تألیف ابن مسعود رضی اللہ تعالی عنہ

باب فی فضل المشی الی المسجد وما یکتب لہ من الاجر فی خطاہ بضم الخاء جمع خطوۃ

شرح سراج احمد

حدثنا محمود بن غیلان نا ابو داود قال انبانا شعبة عن الاعمش سمع ذکوان عن ابی هریرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا توضأ الرجل فاحسن الوضوء چون وضو کرد آدمی پس نیک کرد وضو را ثم خرج الی الصلوۃ لا یخرجه او قال لا ینهزه الا ایاها پس بیرون گشت و برآمد از خانه بسوی نماز گزاردن بیرون نکرده او را مگر آن نماز یعنی دیگر کار نداشت شک راوی ست که لفظ لا یخرجه گفته یا لفظ لا ینهزه گفته و آن بمعنی لا یحرکه است لم یخط خطوة الا رفعه اللہ بها درجة گام نزند هیچ گام زدن مگر که بلند گرداند اللہ تعالی بآن گام یک درجه را او حط بها عنه خطیئة یا کم و دور کند حق تعالی بآن هر گام یک گناه را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح

باب ما ذکر فی الصلوۃ بعد المغرب انه فی البیت افضل

باب ست در بیان انچه ذکر کرده شده است در نمازی که پس از مغرب ست یعنی صلوة اوابین که بدرستیکه شان این ست گزاردن آن در خانه بهتر ست حدثنا احمد بن بشار نا ابراهیم ابن ابی الوزیر نا محمد بن موسی عن سعد بن اسحق بن کعب بن عجرة البلوی المدنی حلیف الانصار ثقة از خامسه بود پس از اربعین و مائة وفات کرد عن ابیه اسحق بن کعب بن عجرة البلوی حلیف الانصار مجهول الحال گشته در روز حره از ثالثه بود عن جده کعب بن عجرة الانصاری ابو محمد صحابی مشهور بلوی منسوب بسوی بلی بن عمرو ست و بود وی از اصحاب شجره و تاخر اسلامه لانه کان صنم فی بیته بکرمه نازل کوفه شد و در مدینه سنه احدی وخمسین وفات یافت قال صلی رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم فی مسجد بنی عبد الاشهل المغرب گفت کعب بن عجره نماز گزارد آنحضرت در مسجد قبیله عبد الاشهل مغرب و آن مسجدی ست در مدینه مطهره و عبد الاشهل قبیله ایست از انصار فقام ناس یتنفلون پس استادند مردم که نوافل میگزارند پس از مغرب در مسجد فقال النبی صلی اللہ علیه وسلم علیکم بهذه الصلوۃ فی البیوت پس فرمود آنحضرت لازم ست بر شما گزاردن نوافل در خانها ظاهر آنست که اشارت بهذه مخصوص بسنت مغرب باشد که حاضر ست و احتمال دارد که بمطلق نماز نفل باشد که در ضمن این قید مفهوم و مستحضر ست و در حدیث دیگر واقع شده انست که ارکعوا هاتین فی بیوتکم و این صریح ست که مراد برکعتین رکعتین مغرب ست نه مطلق نفل و در روایت نسائی بلفظ امر

شرح ابی الطیب

قوله لا ینهزه بفتح یاء المضارعة وسکون النون وفتح الهاء واخره زای ای لا یحرکه **قوله** لم یخط خطوة بضم اوله ویجوز الفتح قال الجوهری هی بالضم ما بین القدمین وبالفتح المرة الواحدة وجزم الیعمری انها هنا بالفتح قال القرطبی انها فی روایات مسلم بالضم **قوله** الا رفعه اللہ بها درجة او حط عنه بها خطیئة یعنی رفعه اللہ بها درجة ان لم یکن علیه خطیئة او حط عنه ان کانت علیه هذا مفهوم ما عند المصنف من الروایة الا ان فی الصحیحین الا رفعت له بها درجة وحط عنه بها خطیئة بالواو وظاهره انه یجمع له بین الرفع والحط والفضل اوسع **باب** ما ذکر فی صلوۃ بعد المغرب انه فی البیت افضل **قوله** عن جده وهو کعب بن عجرة **قوله** بنی عبد الاشهل قبیلة من الانصار

قوت المغتذی

حدثنا محمود بن غیلان قال العراقی کذا فی اصل سماعنا ووقع فی روایة المبارك عن عبد الجبار الواقعة بدل ذا المغرب حدثنا محمد بن بشار فاحسن الوضوء قال ابن دقیق العید فی شرح الالمام الاحسان فی الوضوء هو الاتیان به علی الوجه المطلوب شرعا من غیر غلو ولا تقصیر لا ینهزه بفتح یاء المضارعة وسکون النون وفتح الهاء وآخره زای ای لا یحرکه

عارضة الاحوذی

الی الزمان ثم تحذف فیقال المغرب فی صحیح البخاری لا تغلبنکم الاعراب علی اسم صلاتکم المغرب وهم یسمونها العشاء وقوله تواترت یعنی استترت وهو تفاعلت من الوراء وفی روایة البخاری توارت بالحجاب ولم یجر للشمس ذکر بجاء فی القرآن و الوجه فیه انه اکتفی بفهم السائل کما قال اللہ تعالی ولو یؤاخذ اللہ الناس بظلمهم ما ترك علیها من دابة ولم یجر للارض ذکر وکقوله انا انزلناه فی لیلة القدر ولم یجر للقرآن ذکر قال الخطابی و قد قیل ان الصحابة لما جمعوا القرآن وضعوا سورة القدر عقیب العلق لیدلوا بذلك علی ان المراد بالکتاب فی قوله انا انزلناه فی لیلة القدر اشارة

شرح سراج احمد

واقع شدہ است قال ابو عیسی هذا حدیث غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه والصحیح ما روی عن ابن عمر قال کان النبی
صلی الله علیه وسلم یصلی الرکعتین بعد المغرب فی بیته اخرجه مالک فی الموطا وگفت ترمذی وصحیح آنست کہ روایت کردہ شدہ است
از ابن عمر کہ پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم میگذارد دو رکعتین بعد از مغرب را در خانۂ خود وقد روی عن حذیفة ان النبی صلی الله علیه
وسلم صلی المغرب فما زال یصلی فی المسجد حتی صلی العشاء الآخرة وتحقیق روایت کردہ شدہ است از حذیفه بن الیمان کہ
بدرستیکہ آنحضرت بود کہ بگذارد نماز مغرب را پس ہمیشہ بود کہ میگذارد نوافل را در مسجد تا آنکہ بگذارد نماز عشای آخرہ را ففی هذا
الحدیث دلالة علی ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی الرکعتین بعد المغرب فی المسجد پس درین حدیث دلالت
است برآنکہ بدرستیکہ آنحضرت گذاردہ دو رکعت را پس از مغرب در مسجد حاصل آنکہ عادت شریفت آن بود کہ مجموع سنن و
نوافل والخصوصا سنت مغرب را در خانہ گذاردی مگر برای سببی و عذری کہ موجب وقوف در مسجد و مانع در آمدن در خانہ بود
و چنانکہ خود در خانہ میگذارد صحابہ را نیز بدان امر فرمودی ہمیگفت ایها الناس صلوا فی بیوتکم فان افضل صلوة المرء فی بیته
الا المکتوبة در صحیح بخاری آمدہ است کہ صلوا فی بیوتکم ولا تتخذوها قبورا وشک نیست کہ امر در عموم نوافل برای استحباب است
باتفاق بدلالت سیاق حدیث وامر در خصوص سنت مغرب نیز ہمچنین است نزد اکثر و نزد بعضی برای وجوب از جہت
عدم قرینۂ خلاف آن ولیکن اطلاق این حدیث در قرینہ بودن کافی است و بنا برین لفظ حدیث ترمذی کہ علیکم است قائل گشتہ ابو ثور
و مروزی کہ ہر کہ بگذارد آن دو رکعت را در مسجد عاصی شود و سبب عصیان گذارندۂ این دو رکعت در مسجد آن است کہ پیغمبر خدا
صلی الله علیه وسلم امر کرد بگذاردن آن در بیوت و فرمود اجعلوها فی بیوتکم واصل در امر وجوب است و تارک واجب عاصی **باب**
فی الاغتسال عند ما یسلم الرجل باب است در بیان حکم غسل کردن نزد آنچہ اسلام آرد آدمی حدثنا بندار نا عبد الرحمن
ابن مهدی نا سفین عن الاغر بن الصباح عن خلیفة بن حصین عن قیس بن عاصم انه اسلم بدرستیکہ قیس
ابن حازم اسلام آوردہ فامره النبی صلی الله علیه وسلم ان یغتسل بماء وسدر پس امر کرد او را آنحضرت اینکہ غسل کند
بآبی کہ درو برگ کنار باشد از جہت کثرت نظافت بآب دی وفی الباب عن ابی هریرة ان ثمامة بن
اثال اسلم وامره النبی صلی الله علیه وسلم ان یغتسل ثم امره ان یصلی اخرجه ابو نعیم قال ابو عیسی

شرح ابی الطیب

قوله والصحیح ما روی عن ابن عمر الحدیث رواه الشیخان ولفظهما ویصلی رکعتین بعد المغرب فی بیته **قوله**
صلی الرکعتین بعد المغرب فی المسجد ثبت الامران بحمد الله وروی ابو داود عن ابن عباس قال کان رسول الله صلی
الله علیه وسلم یطیل القراءة فی الرکعتین بعد المغرب حتی یتفرق اهل المسجد فهذا ایضا ظاهره انه کان یصلیهما فی
المسجد والافضل البیت کما ثبت ذلك فی عموم النوافل مع ان حدیث ابن عمر یشعر بان العادة کانت هی الصلوة
فی البیت وحدیث حذیفة لا یدل علی خلافه بل یدل علی وقوع هذا الصلوة فی المسجد فصارت فی البیت
افضل لکونها العادة لان حدیث ابن عباس رضی الله عنهما ایضا لا یدل علی الدوام **باب** فی الاغتسال
عند ما یسلم الرجل **قوله** ان یغتسل بماء وسدر ای تنظیفا للظاهر لیناسب طهارة
الباطن ولانه یشتغل بالصلوة ولا یؤمن علیه النجاسة قبل ذلك

عارضة الاحوذی

الی قول القراءة الفقه لا
خلاف بین الامتان
وقت المغرب بلاخلاف سقوط
القرص واختلف العلماء
فی آخر وقتها علی اربعة
اقوال الاول آخر وقتها
مقدار فعل الطهارة
ولبس الثیاب والاذان و
الاقامة وفعل ثلث
رکعات قاله مالك والشافعی
فی احد قولیهما الثانی
ان آخر وقتها مقدار الوقت
الاول من سائر الصلوات
قاله بعض اصحاب
الشافعی اشار الیه
فی المدونة وتحقیق قال
لا باس للمسافر ان یمد
المیل ونحوه الثالث آخر
وقتها اذا غاب الشفق
قال مالك فی الموطا
الرابع آخر وقتها مقدار
ثلث رکعات بعد غروب
الشمس قاله اشهب و
الصحیح قول من یقول
ان آخر وقتها غروب
الشفق بدلیل حدیث
عبد الله بن عمرو فی صحیح
مسلم ووقت المغرب

الترجمة

شرح سراج احمد

هذا حديث حسن لا نعرفه الا من هذا الوجه والعمل عليه عند اهل العلم يستحبون للرجل اذا اسلم ان يغتسل مستحب داشته اند برای
مردی چون اسلام آورد اینکه غسل کند و يغسل ثيابه وبشويد جامهای خود را بدانکه این امر که در حدیث واقع شده که فامره النبی صلی الله
عليه وسلم ان يغتسل بماء وسدر برای وجوب ست اگر جنب باشد والا مستحب باشد و مراد باسلام ارادۂ اسلام ست چنانکه در لفظ ابی داود ست و گفته اند
که اصح آن ست که امر کرده شود اول بشهادتین بعد از ان غسل داده شود و اختلاف کرده اند که آن واجب ست یا مستحب و ثانی اصح ست
و همچنین مستحب ست که مشابه شود جامهای او و حلق کرده شود و اختتان نموده شود **باب** ما ذكر من التسمية فی دخول
الخلاء باب ست در بیان آنچه ذکر کرده شده است از گفتن بسم الله در وقت آمدن در خلا حدثنا محمد بن حميد الرازی نا الحكم
ابن بشير بن سلمان نا خلاد الصفار عن الحكم بن عبد الله النصری عن ابی اسحق عن ابی جحيفة عن علی بن ابی طالب ان
بتشديد الجيم على المهملة ۱۲ — بالنون ۱۲ — بن اسلم الصفار بتشديد الفاء ۱۲
رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ستر ما بين اعين الجن و عورات بنی آدم پرده میان چشمهای جن و اندام شرم آدمیان اذا دخل
احدهم الخلاء ان يقول بسم الله چون در آید یکی از ایشان محل قضای حاجت را اینکه بگوید بسم الله را قال ابو عيسى هذا حديث غريب
لا نعرفه الا من هذا الوجه واسناده ليس بذاك و نیست اسناد این حدیث قوی زیرا که یکی از راویان وی محمد بن حمید راوی ست که
شیخ مصنف ست و مردم را اختلاف ست که ثقه است یا نه وقد روى عن انس عن النبی صلى الله عليه وسلم شيئا فی هذا و روایت کرده
شده است از انس از آنحضرت چیزی درین باب اخرج احمد وابو داود والنسائی وابن ماجه وابن حبان والحاكم عن زيد بن ارقم ان هذه
الحشوش محتضرة فاذا اتى احدكم الخلوة فليقل اعوذ بالله من الخبث والخبائث **باب** ما ذكر من سيما هذه الامة من آثار
السجود والطهور يوم القيمة باب ست در بیان آنچه ذکر کرده شده است از علامت و نشانۂ این امت در روز قیامت از آثار
سجدها و طهارت حدثنا ابو الوليد الدمشقی نا الوليد بن مسلم قال صفوان بن عمرو اخبرنی يزيد بن خمير
بضم معجمة و میم مفتوح رحبی ابو عمر الحمصی صدوق از خامسه بود عن عبد الله بن بسر بضم موحده و سکون مهمله
مازنی صحابی صغیر و پدر وی نیز صحابی بود در سنه ثمان وثمانين وفات یافت و او از آخرین صحابه بود از روی
وفات در شام عن النبی صلى الله عليه وسلم قال امتی يوم القيمة غر من السجود محجلون
من الوضوء امت من در روز قیامت سفید پیشانی باشند از جهت سجده و دست و پا سفید باشند از جهت وضو

شرح ابی الطیب

باب ما ذكر من التسمية عند دخول الخلاء **قوله** ستر ما بين اعين الجن الخ ميتدا خبره قوله ان يقول بسم الله
وما موصولة والظرف صلتها والتقدير ستر المسافة التی بين اعين الجن وبين عورات بنی آدم هذا القول كانه لكمال
مبالغته فی افادته الحفظ عن الجن صار سترا وحاجبا حصينا لما بين الاعين والعورات ويحتمل ان الله تعالى يعميهم
عن العورات ببركة التسمية فلا يرون العورات ولا ما بينها وبين الاعين من المسافة كحال الاعمى والمراد بالجن
الشياطين الحاضرون فی محل النجاسات **باب** ما ذكر من سيماء هذه الامة من آثار السجود والطهور
يوم القيمة **قوله** غر من السجود محجلون من الوضوء بضم الغين المعجمة وتشديد المهملة جمع اغر ای بيض
الوجوه ومحجلون من التحجيل بتشديد الجيم المهملة على الجيم ای بيض الايدی والارجل وكان نور وجوههم
اقوى واكثر فنسب الى السجود بخلاف نور الاطراف والا فالوضوء يشمل الوجه ايضا القاموس

عارضة الاحوذی

ما لم يغب الشفق وان قيل
فقد صلاها جبريل فی
وقت احد فی اليومين
قلنا عنه جوابان احدهما
ان ذلك معلوم بالفعل
وهذا معلوم بالقول
ففی زيادة فائدة جواب
ثان ان معناه صلى
المغرب فی اليوم الثانی
حين غربت الشمس ای
بدأها عند غروب الشمس
ولم يذكر وقت الفراغ
فيحتمل ان يكون الفراغ
فی اليوم الثانی عند
مغيب الشفق ويكون
قوله الوقت ما بين
هذين الوقتين اشارة
الى ابتداء الفعل فی
اليومين والى آخر الفعل
فی اليوم الثانی وبين
هذا الاحتمال كله و
قطع النزاع حديث
عبد الله بن عمرو
المتقدم فانه قال
الشعبی انما سميت
الاعراب صلوة الشاهد
لانها لا تقصر فی السفر
يعنی انها تصلى فی

باقی در صفحه آینده

شرح سراج احمد

غرۃ بضم غین معجمہ وتشدید را جمع اغر سفیدی روشن از ہر چیز وغرہ سفیدی را گویند کہ در پیشانی اسپ باشد ومحجل بضم میم وتشدید جیم اسپ کہ ہر چہار دست ویای او سفید باشد یعنی این است از در روز قیامت روی و دست و پای ہمہ سفید و روشن و تابان باشند قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح غریب من ہذا الوجہ من حدیث عبد اللہ بن بسر **باب** ما یستحب من التیمن فی الطہور باب ست در بیان آنچہ مستحب ست شروع کردن از جانب راست در وضو حدثنا ہناد نا ابو الاحوص عن اشعث بن ابی الشعثاء عن ابیہ عن مسروق عن عائشۃ قالت ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یحب التیمن فی طہورہ اذا تطہر بود آنحضرت کہ دوست میداشت آغاز کردن را از جانب راست در طہارت کردن خویش چون وضو میکرد یعنی از عضو راست شروع کردی اما رخسارہا وگوشہا معا شستہ میشوند وفی ترجلہ اذا ترجل و در شانہ کردن موی خویش بسر و ریش ابتدا از جانب راست کردی وفی انتعالہ اذا انتعل و در نعل پوشیدن چون نعل می پوشید اول پای راست در آورد دی والو الشعثاء اسمہ سلیم بن اسود المحاربی قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح **باب** ذکر قدر ما یجزئ من الماء فی الوضوء باب ست در بیان ذکر مقدار آنچہ روا شود از آب در وضو حدثنا ہناد نا وکیع عن شریک عن عبد اللہ بن عیسی عن ابن جبر بفتح جیم وسکون موحدہ عن انس بن مالک ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال یجزئ فی الوضوء رطلان من ماء یعنی ستیکہ آنحضرت فرمود کفایت میکند در وضو مقدار دو رطل از آب و رطل نیم سیر است مقصود ازین تعیین تحدید نیست کہ بزیادت ہم اتیان درست نباشد بلکہ تمام شستن اعضا ست بی اسراف بہر قدر کہ باشد و مقدار کفایت روان گردانیدن آب ست بر عضوہای قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب لا نعرفہ الا من حدیث شریک علی ہذا اللفظ برین الفاظ کہ مذکور گشتند وروی شعبۃ عن عبد اللہ بن عبد اللہ بن جبر عن انس بن مالک ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یتوضأ بالمکوک وروایت کردہ ست شعبہ این حدیث را باین عبارت یعنی بود آنحضرت کہ وضو میکرد بمقدار آبی کہ یک مدمی بود مکوک بفتح میم وتشدید کاف پیمانہ است وآن سہ کیلجہ است وکیلجہ یک من وہفت ثمن من ست ومن دو رطل ست ورطل دوازدہ اوقیہ واوقیہ یک استار ودو ثلث استار

شرح ابی الطیب

التحجیل بیاض فی قوائم الفرس کلہا ویکون فی رجلین فقط ولا یکون فی الیدین خاصۃ الا مع الرجلین انتہی **باب** ما یستحب من التیمن فی الطہور **قولہ** فی طہورہ بضم الطاء ای الفعل وقد تقدم فی کتاب الطہارۃ تحقیقہ **قولہ** وفی ترجلہ ای تسریح الشعر وتنظیفہ **قولہ** وفی انتعالہ اذا انتعل ای لبس نعلہ اذا لبس **باب** ما ذکر قدر ما یجزئ من الماء فی الوضوء **قولہ** کان یتوضأ بالمکوک وہو کتنور قال فی تیسیر الوصول المکوک المد انتہی ویؤیدہ ما اخرج ابو داود بسندہ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یغتسل بالصاع ویتوضأ بالمد والمکاکی جمع مکوک علی ابدال المیاء من الکاف الاخیرۃ ویختلف مقدارہ باختلاف اصطلاح الناس علیہ فی البلاد کذا فی النہایۃ

قوت المغتذی

یحب التیمن فی طہورہ بضم الطاء ای الفعل وفی ترجلہ ہو تسریح الشعر وتنظیفہ

عارضۃ الاحوذی

السفر صلوۃ الشاہد فی اہلہ وقد روینا حدیث ابی بصرۃ الغفاری لا صلوۃ بعد العصر حتی یطلع الشاہد والشاہد النجم فیحتمل ان تسمیتہ لانہا یطلع بعدہا عقبہا وفی الحدیث بادروا بالاعمال بصلوۃ المغرب طلوع النجم عارضۃ فان قیل یتم آخر وقت المغرب علی غروب الشفق فاجمعوا الکم وکذلک وردہ فی الخبر فما الشفق قیل لہ اختلف العلماء فی الشفق علی قولین فمنہم من قال انہ الحمرۃ قالہ عمر وعلی ومعاذ وابن عمر وابن عباس وعبادۃ بن الصامت ومجاہد وعطاء وسعید بن جبیر والزہری وابن ابی لیلی والثوری واسحق واحمد ومحمد ابن الحسن وابو یوسف ومالک فی اظہر جوابا تہ وقد صرح بہ فی

بقیہ صفحہ ۵۵۰

[illegible]

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

واستار چہار مثقال و نیم و مثقال درہم و سبع درہم و درہم شش دانق و دانق دو قیراط و قیراط دو طسوج و طسوج دو حبہ است و حبہ سدس ثمن درہم کہ جزوی است از چہل و ہشت جزو درہم ویغتسل بخمسة مكاكی و غسل میفرمود آنحضرت بمقدار آب پنج مد و آن جمع مکوک ست **باب** ما ذکر فی نضح بول الغلام الرضيع باب ست در بیان انچہ ذکر کردہ شدہ است در حق پاشیدن آب بجہت بول کردن کودک شیر خوار حدثنا بندار نا معاذ بن ہشام قال ثنی ابی عن قتادة عن ابی حرب بن ابی الاسود عن ابیہ عن علی بن ابی طالب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال فی بول الغلام الرضيع فرمود آنحضرت در حق طہارت بول کودک شیر خوار ینضح بول الغلام ويغسل بول الجارية پاشیدہ شود آب بر بول کودک شیر خوار و شستہ شود بول کنیزک قال قتادة وهذا ما لم يطعما و این حکم مادامیست کہ طعام نخوردہ باشند ہر دو فاذا طعما غسلا جميعا پس چون خوردند کودک و کنیزک شستہ شوند بول ہر دو را باتفاق ایمہ در اختلاف الایمہ نوشتہ است ویکفی الرش علی بول صبی لم يطعم غير اللبن ويغسل من بول الصبية عند الشافعی وابی حنیفة وقال مالک يغسل من بولهما وهما فی الحكم سواء وقال احمد بول الصبی ما لم یاکل الطعام طاہر والاصح من مذہب ابی حنیفة ان بول الصبی نجس وهما فی الحكم سواء قال ابو عیسی هذا حديث حسن رفع هشام الدستوائی هذا الحديث

+ این است کہ بول صبی نجس است و ہر دو در حکم نجاست بر لکما ایشان برابر اند ۱۲

عن قتادة گفت مصنف مرفوع کردہ است این حدیث را ہشام از قتادہ و وقفہ سعيد بن ابی عروبة عن قتادة ولم يرفعه و موقوف کردہ است سعيد بن ابی عروبہ از قتادہ و مرفوع نکردہ است یعنی این حدیث از قتادہ بدو وجہ منقول گشتہ است بیک طریق مرفوع و بطریق دیگر موقوف **باب** ما ذکر فی الرخصة للجنب فی الاكل والنوم اذا توضأ باب ست در بیان انچہ ذکر کردہ شدہ است در رخصت مر جنب را و خوردن و خواب کردن وقتیکہ وضو کند حدثنا هناد نا قبيصة عن حماد بن سلمة عن عطاء الخراسانی عن يحيى بن يعمر عن عمار بن ياسر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم رخص للجنب اذا اراد ان یاکل او يشرب او ينام ان يتوضأ وضوءه للصلوة بدرستیکہ آنحضرت رخصت دادہ برای جنب چون خواہد

شرح ابی الطیب

باب ما ذکر فی نضح بول الغلام الرضيع **قوله** قال فی بول الغلام ای فی اصابة بول الغلام او فی صورة تحققه او فی بیان حکمه و بول الجارية الا انه حذف الراوی الثانی بقرينة المقام وهذا الحديث بظاهره يفيد انه لا حاجة فی بول الغلام الی الغسل ومن لم يقل بظاهره يحمله علی الغسل الخفيف ويؤيده ما فی صحيح مسلم عن عائشة رضی اللہ تعالی عنها قالت اتی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بصبی يرضع فبال فی حجره فدعا بماء فصبه عليه والصب غالبا يستعمل فی الغسل وقد تقدم تحقيقه فی كتاب الطهارة **باب** ما ذکر فی الرخصة للجنب فی الاكل والنوم اذا توضأ **قوله** رخص للجنب اذا اراد الخ ظاهره انه لا رخصة فی هذه الاشياء بلا وضوء وقد تقدم فی كتاب الطهارة انه صلی اللہ علیہ وسلم كان ينام وهو جنب ولا يمس ماء وقال النووی كما ذكرناه سابقا ان المراد به انه كان فی بعض الاوقات لا يمس ماء اصلا لبيان الجواز اذ لو واظب عليه لتوهم وجوبه انتهى يعنی ان الوضوء ليس بواجب قبل النوم وهذا الحديث يفيد عدم الرخصة فيكون النوم قبل الوضوء مكروها وكذا الاكل والشرب قبله واللہ اعلم

عارضة الاحوذی

موطاه وقال ابو هريرة والاوزاعی وابو حنيفة والمزنی وروی انه البياض قال ثعلب الشفق الثانی اذا ذهبت الحمرة وبقی البياض فارجو ان تجزئ المسافر صلاته والمختار عندی بالبينة هاهنا البياض هو الذی لا ينكر منه وليس للمخالف دليل يعول عليه الا انه قال ان الشفق ينبغی ان يكون البياض لانه ماخوذ من الرقة يقال فلان شفيق القلب اذا كان رقيقه والشفق ايضا البقية ولذلك يقال فلان فی شفق من عمره ای فی بقية من عمره انما تتحقق البقية فی البياض لانه بقية الضوء قلنا ما ذكرتم كلام غير صحيح ولا اصل ولا منقول وانما الصحيح ما ذكرناه لغة ونقلا عن الصحابة واسند الا من حديث النبی صلی اللہ علیہ وسلم اما اللغة

شرح سراج احمد

که بجور دیا بنوشد آب وغیره یا خواب کند اینکه وضو کند وضوی خود را که برای نماز میکنند درین لفظ رد ست بر کسیکه گفته که مراد از وضو غسل ذکر ست بلکه مراد وضو شرعی ست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب** ما ذکر فی فضل الصلوٰة باب ست در بیان انچه ذکر کرده شده است در فضیلت نماز گذاردن حدثنا عبد الله بن ابی زیاد نا عبید الله بن موسی نا غالب ابو بشر عن ایوب بن عائذ الطائی عن قیس بن مسلم عن طارق بن شهاب عن کعب بن عجرة قال قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم عجزه بضم عین مهمله وسکون جیم وزائی ابو محمد وگویند ابو عبد الله البلوی از اصحاب شجره نازل کوفه شد در مدینه سنه احدی وخمسین وفات یافت از عمر هفتاد و پنج اعیذك بالله یا کعب بن عجرة من امراء یکونون من بعدی پناه میخواهم برای تو بخدا ای کعب بن عجزه از امیران که باشند از پس من فمن غشی ابوابهم فصدقهم فی کذبهم واعانهم علی ظلمهم پس هر کس که در بانی ایشان ومصاحبت با ایشان کند پس تصدیق ایشان کند در اقوال دروغ ایشان ومدد ایشان کند بر ستم ایشان فلیس منی ولست منه پس نیست آنکس از زمره یا اتباع سنت من ونیستم من از متبوعان وی ولا یرد علی الحوض ووارد نشود آنکس بر من حوض مراد بروز قیامت این وعید در حق کسی ست که جمع کند میان دربانی ایشان وتصدیق ایشان در کذب ایشان واعانت بر ظلم ایشان ومن غشی ابوابهم او لم یغشهم ولم یصدقهم فی کذبهم ولم یعنهم علی ظلمهم فهو منی وانا منه وهر که دربانی ایشان کند یا نکند ودربانی ایشان وتصدیق ایشان نکند در دروغ ایشان ومدد نکند ایشان را بر ستم ایشان پس آنکس از زمره من ست ومنستم من از وی وسیرد علی الحوض وزود ست که وارد شود بر من حوض را یا کعب بن عجرة الصلوٰة برهان ای کعب بن عجزه نماز بنده برهان وحجتی باشد در روز قیامت والصوم جنة حصینة وروزه داشتن بنده سپری محکم باشد والصدقة تطفیٔ الخطیئة کما یطفیٔ الماء النار وصدقه دادن بنده بمیراند گناه را چنانکه می میراند آب آتش را یا کعب بن عجرة انه لا یربو لحم نبت من سحت الا کانت النار اولی به ای کعب بن عجزه

شرح ابی الطیب

باب ما ذکر فی فضل الصلوٰة **قوله** فمن غشی من غشی فلانا اذا اتاه یعنی من دخل ابوابهم **قوله** فلیس منی ای لیس من اتباعی وهو کنایة عن قطع الوصلة بین ذلك الرجل وبینه صلی الله علیه وسلم یعنی لیس بتابع لی وبعید عنی **قوله** ولا یرد علی من ورود الماء فالحوض مفعوله وعلی بتشدید الیاء **قوله** فهو منی کنایة عن بقاء الوصلة بینه وبینه صلی الله علیه وسلم بشرط ان لا یکون قاطع آخر **قوله** برهان ای حجة ودلیل علی ایمان صاحبه **قوله** والصوم جنة بضم الجیم وتشدید النون الترس ای مانع من النار بکسر الشهوة وضعف القوة **قوله** تطفیٔ الخطیئة الخطیئة لکونها تودی الی النار نزلت منزلة النار فعبر عن قلعها وازالتها او دفعها بالاطفاء المناسب بالنار

عارضة الاحوذی

قال ابن الاعرابی ان للعرب تسمی ثوب الاحمر شفقا وحکی الفراء ان اعرابیا لبس ثوبا احمر فقال لی کانه شفق فاما النعمان فی الصحابة فقد اسند لی ریادة مسند الیهم الحمد لله واما الاستقبال من السنة فروی ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی العشاء فی الیوم الاول حین غاب الشفق وصلی فی الیوم الثانی حین ثلث اللیل فلو کان الشفق البیاض صح هذا الحدیث لان البیاض یقیم الی ثلث اللیل وقد حکی عن الخلیل انه حارسه فوجده فی لیالی الصیف الی نصف اللیل وفی شرح الرسالة ان ابن ابی اویس والخلیل رقبا الشفق فلم یغب الا بعد طلوع الفجر وفی الحدیث دلالة علی امامة جبریل بالنبی صلی الله علیه وسلم کانت فی الصیف

شرح سراج احمد

بدستیکه شان این ست که زیاده نشو و نمو نیابد گوشتی که پیدا گشته است از خوردن چیزهای حرام مگر که باشد آتش بسوزانیدن وی باحق و لائق تر قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه یعنی از طریق دیگر ثابت نگشته است وسألت محمدا عن هذا الحدیث فلم یعرفه الا من حدیث عبید الله بن موسی واستغربه جدا مصنف گوید و سوال کردم امام بخاری را از حال این حدیث پس نشناخت بخاری آنرا مگر از طریق و اسناد عبید الله بن موسی و نسبت غربت کرد آن را البتة وقال محمد ثنا ابن نمیر عن عبید الله بن موسی عن غالب بهذا وگفت امام بخاری که حدیث کرد مرا ابن نمیر از عبید الله بن موسی از غالب ابی البشر باین حدیث یعنی امام بخاری گفت این حدیث غریب ست و بطرق متعدده مروی نگشته است مرا نیز از عبید الله رسیده است و از دیگر کس نرسیده است

باب منه بابیست از جمله باب سابق در ذکر فضائل صلوة حدثنا موسی بن عبد الرحمن الکوفی نا زید بن الحباب نا معویة بن صالح قال ثنی سلیم بن عامر قال سمعت ابا امامة یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یخطب فی حجة الوداع گفت ابو امامة الباهلی شنیدم آنحضرت را که خطبه میخواند در حجة الوداع فقال پس فرمود در خطبه و وعظ فرمود بمردم اتقوا الله ربکم بترسید ای مردم از خدای تعالی که پروردگار شماست وصلوا خمسکم و بگذارید نمازهای پنجگانه خویش را وصوموا شهرکم و روزه دارید ماه خویش را که رمضان ست وادوا زکوة اموالکم و ادا کنید زکوة مالهای خویش را که فرض گشته است واطیعوا اذا امرکم و فرمان برداری کنید خداوندان امر خود را که خلیفه و نائب خداست اگر بر خلاف فرمود خدا و رسول خدا امر نکند تدخلوا جنة ربکم در آئید شما در بهشت پروردگار خویش بکردن این امور مذکوره قال قلت لابی امامة منذ کم سمعت هذا الحدیث گفت سلیم بن عامر گفتم مر ابی امامة باهلی را از چند مدت شنیدی تو این حدیث را قال سمعت وانا ابن ثلثین سنة گفت ابو امامه شنیدم در حالیکه من در عمر سی ساله بودم قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح ظاهرا مناسبت این چند ابواب که مصنف در آخر صلوة ایراد نموده است نمی نماید مناسبت آن سید اشت که ابواب وضوء را در ابواب طهارت و فضل صلوة را در فضائل صلوة ذکر می نمودی والله اعلم بالصواب اخر ابواب الصلوة آخر و تمام گشتند ابوابی که در حکم نماز بودند

قوت المغتذی

وادوا زکوة اموالکم فی الخلعیات وادوا زکاتکم طیبة بها انفسکم وجوابیت ربکم تدخلوا جنة ربکم مجزوم علی جواب الامر

عارضة الاحوذی

قاله الشعبی وقال بعض اهل العلم الشفق شفقان کما ان الفجر فجران فاول الشفق الحمرة فاذا ذهبت الحمرة حلت صلوة العشاء وللثانی البیاض فالصلوة جائزة عند غروبه وغروبه نصف اللیل او آخر الصلوة والذی عندی ان الحمرة اذا ذهبت بقی بیاض ساطع بعدها قلیلا یبقی الی نحو خمس اللیل او سدسه وذلك بمقدار مغیب القمر اللیلة الثالثة من الشهر وذلك البیاض یذهب حینئذ ولا یبقی له اثر وقد اختبرت ذلك فی ظعنی و اقامتی فی شرقی و غربی والله اعلم

تم الربع الاول من الشروح الاربعة لجامع الترمذی ویتلوه الربع الثانی من ابواب الزکوة

اعلان

واضح ہو کہ اس مبارک مجموعۂ شروح اربعہ
ترمذی شریف کے چھپنے مین جسقدر صرف زر ہوا ہی اور محنت و
مشقت پڑی وہ ماہر پر بخوبی ظاہر ہی کہ سوائے شرح حاشیہ کے اندر کی
تینون شرحون مین ایسا عمدہ التزام کر کے حسن ترتیب کے ساتھ لکھوایا کہ لکھنے والونکے
دانتون پسینا آیا اور پھر ہر شرح کی تقسیم عبارت کا ایسا انتظام جدید کیا کہ ہر حدیث
کی شرح کو اوسکی تحت مین لکھا اور دوسرے صفحے مین جانے نہ دیا کہ آجتک کسی نے مجموع
شروح کی مطابقت مین ایسا حسن التزام نہین کیا و معہذا لمزید براں ضروری حواشی
بھی لکھوا دیے گئے کہ طلبہ کو پورا پورا فائدہ پونہچے اور صاحب فرمایش کا یہ چشمۂ فیض تا قیامت
جاری رہے اور حق محنت اس ہیات مجموعی جدید و حسن ترتیب مفید کا مطبع ہذا
مین محفوظ ہی جو صاحب چاہین راقم سے اجازت لیکر چھاپین فقط

الراقم
عاجز محمد عبد الرحمن
مہتمم
مطبع نظامی واقع
کانپور